

“MARKAZIY OSIYO AYOLLARINING TADQIQOTCHILIK KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDA GENDER TENGLIK TAMOYILI”

xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

“Принцип
гендерного равенства в
развитии исследовательских
компетенций женщин
Центральной Азии”

международная
научно-практическая
конференция

“The principle
of gender equality in the
development of research
competences of Central
Asia women”

International
scientific and practical
conference

TOSHKENT
(10-OKTABR 2024-YIL)

Pedagogika fanlari doktori, O'zFA haqiqiy a'zosi, akademik
Ibraimov Xolboy Ibragimovich

Tahrir hay'ati a'zolari:

Umaraliyeva M., Xakimova B., Masharipova N., Kamoljonova D., Rustamov N.,
Raxmatova M., N.Utayeva.

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim fan va innovatsiyalar vazirining
2024-yil 18-yanvardagi 16-son buyrug'iga asosan 2024-yil 10-oktabr kuni Qori Niyoziy nomidagi
Tarbiya pedagogikasi milliy instituti tomonidan o'tkazilmoqda

Ilmiy-amaliy anjuman materiallari to'plamida xorijiy hamda
Respublikamiz olimlari, soha mutaxasislari, ilmiy tadqiqotchilar, OTM magistrantlari,
talabalarining ilmiy maqolalari o'rin olgan.

KIRISH SO‘ZI

Assalomu alaykum! Hurmatli konferensiya qatnashchilari, aziz mehmonlar, hurmatli ustozlar!

Avvalo mazkur “Markaziy Osiyodagi ayollarning tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirishda gender tenglik tamoyili” mavzusidagi Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi tashkilotchilariga shaxsan o‘z nomimdan minnatdorchiligimni bildiraman.

Bugungi Xalqaro konferensiya o‘zining ilmiy-amaliy yutuqlari va natijalari bilan Markaziy Osiyo va Respublikamiz ayollarining tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirish tizimidagi mavjud muammolarni hal qilishda va uning keyingi rivojlanishiga samarali ta’sir ko‘rsatadi, deb umid qilaman.

“O‘g‘il bolaning ilm olishi – bir kishiga, qiz bolaning o‘qitilishi esa butun jamiyatga ta’lim berish bilan teng”. Xotin-qizlarning barcha sohalardagi samarali mehnati, ayniqsa, farzandlar tarbiyasi, turmushdagi ulkan xizmatlarini hech narsa bilan baholab bo‘lmaydi. Davlatimiz rahbari tomonidan xotin-qizlarga yaratib berilayotgan cheksiz imkoniyat va sharoitlar tufayli ayollarimiz davlat va jamiyat hayotida faol ishtirok etmoqda, ularning mavqei tobora oshib bormoqda. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan davlat siyosati xotin-qizlarimizga chinakam baxtli yashashlari uchun, ularning huquq va erkinliklarini ta’minlash, intellektual va ma’naviy yuksalishi, kasbiy hamda oilaviy majburiyatlarni hamohang tarzda bajarishi uchun keng imkoniyatlar yaratilmoqda.

Ta’lim tizimini isloh qilish, tubdan takomillashtirish, va yangi bosqichga olib chiqishda ayollarning ilmiy, tadqiqotchilik ko‘nikmalariga tayanishimiz shubhasiz. Chunki ta’lim tizimining asosiy ishchi kuchi tarkibini ayollar tashkil etadi, pedagog xotin-qizlarimiz kelajagimiz ertasi – yosh avlodni tarbiya qiladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-158-sonli Farmoni bilan 100 ta maqsadni o‘z ichiga olgan “O‘zbekiston-2030” strategiyasi tasdiqlandi. Xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash tizimini kuchaytirish, ularning huquq va qonuniy manfaatlarini ta’minlash, ijtimoiy, iqtisodiy-siyosiy faolligini oshirish va gender tenglikni ta’minlash kabilar mazkur hujjatda 25-maqsad qilib belgilandi. Bu borada gender tenglikni ta’minlash siyosatini davom ettirish, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish orqali boshqaruv lavozimlaridagi xotin-qizlar ulushini 30 foizga oshirish, jamiyatda xotin-qizlarga tazyiq va zo‘ravonlikka nisbatan murosasizlik muhitini yaratish, xotin-qizlarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini ta’minlash, “Ayollar daftari” bilan manzilli ishlashning shaffof mexanizmini yaratish, mazkur ishlar bo‘yicha jamoatchilik nazoratini o‘rnatish kabi vazifalar aniqlab olindi. Barqaror rivojlanish sohasidagi 5-maqsad hisoblanmish gender tenglikni ta’minlash va barcha xotin-qizlarning huquq va imkoniyatlarini kengaytirish borasida O‘zbekistonda gender tengligiga erishishning xalqaro ko‘rsatkichlari va talablari doirasida keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirib kelinmoqda. Jumladan, jamiyatda gender tengligini ta’minlash, xotin-qizlarning ehtiyojlarini ro‘yobga chiqarish, imkoniyatlarini kengaytirish, muammolarini hal etish, ijtimoiylashuvini ta’minlash davlat siyosatining ustuvor vazifalari qatoridan o‘rin egallagan.

Kuzatuvlar natijasi shuni ko‘rsatadiki, bugungi kunda olim ayollar erkaklarga qaraganda ilmga osonroq kirishib, intizom bilan ishlashadi. Gap shundaki, hozir jamiyat ayollarga ham oilani barqarorligini saqlashda, ham ta’lim olishda, ham ilm bilan shug‘ullanishda birmuncha qiyin ekanidan “xavotir”da va ular hayotini har tomonlama yengillashtirishga, ularga e’tibor qaratishga, ularni u yoki bu faoliyat bilan shug‘ullanishga jalb qilishga harakat qilmoqda.

Shuni ta’kidlash kerak-ki, intellektual va ijodiy salohiyatga ega ayollar hamon doimiy tengsizlik yoki noto‘g‘ri qarashlar qurboni bo‘lib kelmoqda. YUNESKO Bosh direktori Odri Azule

ta'kidlaganidek: "Tarixda va bugungi kungacha ilm-fan ayollar unutilgan ko'plab sohalardan biridir. Bu holat ayollar va erkaklar o'rtasidagi tengsizlikning davom etishiga olib keladi. Eng avvalo, ta'lim barcha imkoniyatlarning asosi sifatida, qizlar va ayollarga e'tibor qaratish hamda ilm-fan tizimidagi tengsizlikka qarshi kurashish muhim". Shuning uchun YUNESKO ayol olimalar va tadqiqotchilarning karyeralarini faol ravishda targ'ib qiladi, masalan, L'Oreal – YUNESKOning ilm-fan sohasida ayollar mukofoti, bu mukofot taniqli olimalarga beriladi.

Ayni paytda ayollarning ilmiy faoliyatda nufuzi va o'rnini yanada oshirishga daxldor masalalar – olimalarga ijtimoiy muammolarni o'z vaqtida hal etishga ko'maklashish, tadqiqotlarni amalga oshirishning tashkiliy imkoniyatlarini yaratish, ilmiy faoliyatda gender diskriminatsiya muammosiga barham berish, olima ayollar uchun ilmiy nufuzli mukofotlar ta'sis etish, tadqiqot grantlari, xorijiy stajirovka dasturlarini kengaytirish, olimalarning akademik mobilligini oshirish, innovatsion g'oyalarni tijoratlashtirish, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash loyihalarini yo'lga qo'yish, ilm-fanni ijtimoiy taraqqiyotning drayveri va generatoriga aylantirish sohaning bundan keyingi rivojida samarali yechimdir.

Davlatimiz rahbari ta'kidlaganidek, xalqimizning ulug'vor qudrati jo'sh urgan hozirgi zamonda yangi O'zbekiston yangidan yangi yuksak marralarga erishishi, insoniyat baxt-saodati, farovonligi va ravnaqi uchun o'rnak bo'lishiga shubha yo'q.

Umid qilamizki, bugungi Xalqaro anjuman yuqorida keltirilgan muammolarni hal etishda bo'yicha o'zining aniq ilmiy xulosalari va takliflarini bera oladi.

Yana bir bor anjuman ishiga muvaffaqiyat hamda ishtirokchilarga ilmiy yutuqlarlar tilayman!
E'tiboringiz uchun rahmat!

Hurmat bilan
Xilola Umarova,
Maktabgacha va maktab ta'limi vaziri

АССАЛОМУ АЛАЙКУМ ҲУРМАТЛИ ҲАМКАСБЛАР, ЁШ ОЛИМАЛАР, ИЛМ АҲЛИНИНГ ФИДОЙИ УСТОЗЛАРИ!

Бугунги “Марказий Осиё аёлларининг тадқиқотчилик компетенцияларини ривожлантиришда гендер тенглик тамойили” мавзусидаги халқаро конференцияга хуш келибсиз!

Маълумингизким, Марказий Осиёда гендер тенгликни таъминлаш масаласи тобора муҳим аҳамият касб этмоқда. Бу соҳада минтақа миқёсида қатор ижобий ишлар қилинмоқда.

Хусусан, 2020 йил 23 декабрда Марказий Осиё давлатларининг аёл раҳбарлари билан мулоқотни яратиш бўйича илк бор БМТ шафелигида видеоконференция шаклида биринчи учрашув бўлиб ўтганлигини эсга олиш керак деб ўйлайман. Шунингдек, 2021 йил эса Марказий Осиёдаги аёл раҳбарларнинг мулоқотида 2021 йилда раислик қилиш айнан Ўзбекистон томонига – Олий Мажлис Сенати раиси Т.Норбоева зиммасига юклатилиб, анча залворли ишлар амалга оширилди. Билим олишда, касб танлашда, лавозимда кўтарилишда эркаклар билан аёлларга бирдек имкониятлар яратилиши, уларнинг ҳуқуқлари тенг равишда муҳофаза қилинишида акс этадиган гендер тенглик аслини олганда, ҳар бир инсоннинг асосий ҳуқуқидир. Гендер тенгликни таъминлаш эса қашшоқликни қисқартиришдан тортиб фарзандларнинг соғлиғи, таълим олиши, уларнинг ҳимояси ва фаровонлигини қўллаб-қувватлашга қаратилган соғлом жамиятни барпо қилишдаги асосий омил — унинг ҳуқуқий такомиллашувида муҳим ўрин тутувчи норматив ҳуқуқий ҳужжат саналади. 1948 йилда БМТ Бош ассамблеяси томонидан қабул қилинган Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясида эркак ва аёлларнинг тенглиги алоҳида эътироф этилиб, 1-моддасида: “Ҳамма одамлар ўз кадр-қиммати ҳамда ҳуқуқларида эркин ва тенг бўлиб туғиладилар. Уларга ақл ва виждон ато қилинган, бинобарин, бир-бирларига нисбатан биродарлик руҳида муносабатда бўлишлари керак”, дея белгилаб қўйилган.

Бундан ташқари, БМТ томонидан 1966 йилда қабул қилинган яна бир халқаро ҳужжат — Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пактнинг 3-моддасида “Мазкур пактда иштирок этувчи давлатлар эркаклар ва аёллар учун ушбу пактда кўриб чиқилган барча фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлардан бир хилда фойдаланишини таъминлаш мажбуриятини олади”, деб таъкидланган.

Ўзбекистон бу халқаро ҳужжатларни ратификация қилган бўлиб, уларда белгиланган мажбуриятларни бажаришда юқори ташаббус кўрсатмоқда.

Президентимиз Ш. Мирзиёев БМТ Бош ассамблеясининг 75-сессиясидаги нутқида бундай деган эди: “Гендер тенглик мавзусини тўғри ёритиш зўравонликдан азият чеккан аёлларни ҳимоя қилишга ёрдам беради. Аёллар ўз ҳуқуқларининг ҳимоя қилиниши, камситилишга қарши кураш усуллари тўғрисида маълумот олишлари мумкин. Барча учун тенг имкониятлар тўғрисида жамоатчилик фикрини шакллантиришга айнан ОАВ жавобгардир”.

Бугунги кунда мамлакатимизда гендер тенгликни таъминлаш соҳасида амалга оширилган ишлар таҳлили асосида қуйидагиларни кўрсатиш мумкин.

Биринчидан, гендер тенгликни таъминлаш бўйича қонунчилик ва институционал асосни мустаҳкамлаш йўлида муҳим чоралар кўрилди. Хотин-қизлар ҳуқуқ ва манфаатлари ҳимоясига доир қарийб 20 та норматив-ҳуқуқий ҳужжат, шу жумладан, 2 та қонун, Президентнинг 4 та фармони ва 1 та қарори, Вазирлар Маҳкамасининг 13 та қарори қабул қилинди. Бундан кўриниб турибдики, гендер тенгликни таъминлаш масаласи давлат сиёсати даражасига кўтарилди, олиб борилаётган гендер ислохотларининг мақсади ирқи, миллати, тили, дини, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахсий ва ижтимоий мавқеидан қатъий назар хотин-қизлар ва эркакларнинг ҳақиқий тенглигини таъминлашдан иборат. Шунингдек, хотин-қизларнинг сиёсий фаоллигини ошириш, уларнинг илм-фандаги

ўрни билан боғлиқ салбий қарашларни ўзгартириш, илмий фаолиятга кенг жалб қилиш, уларнинг замонавий ахборот-коммуникация технологияларига асосланган дастурий ишланмаларини, инновацион ғояларини, ихтирочилик, рационализаторлик фаолиятини қўллаб-қувватлаш каби бир қатор олий мақсадлар сари олға интиляпмиз. Ва бугун конференция иштирокчиларига қараб, кўриб турибмизки, ҳаракатларимиз зое кетмаган. Шу боис азиз муҳтарама опа-сингиллар, Сиз жамиятимизнинг кўзгусидирсиз. Маърифатли жамиятни — маърифатли она яратади ва бу йўлда сизларга ҳамиша омад ва бахт ҳамроқ бўлсин.

Ҳурмат билан **Холбой Ибрагимович Ибраимов,**
педагогика фанлари доктори, академик.....

O'ZBEKISTONDA ILM-FAN TARAQQIYOTIDA AYOLLARNING IJTIMOIIY FAOLLIIGI

Xilola UMAROVA,

Maktabgacha va maktab ta'limi vaziri

Annotatsiya. Maqolada ayollarning ilmiy faoliyatda nufuzi va o'rnini yanada oshirishga daxldor masalalar – olimalarga ijtimoiy muammolarni o'z vaqtida hal etishga ko'maklashish, tadqiqotlarni amalga oshirishning tashkiliy imkoniyatlarini yaratish, ilmiy faoliyatda gender diskriminatsiya muammosiga barham berish, olima ayollar uchun ilmiy nufuzli mukofotlar ta'sis etish masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar. Ilmiy tadqiqotlar, olima ayollar, imkoniyat va sharoitlar, gender tenglik, ijtimoiy muammo.

Аннотация. В статье освещаются вопросы дальнейшего повышения престижа и места женщин в научной деятельности – содействие ученым в своевременном решении социальных проблем, создание организационных возможностей для проведения исследований, ликвидации проблем гендерной дискриминации в научной деятельности, учреждение престижных научных премий для женщин-ученых.

Ключевые слова: Научные исследования, женщины-ученые, возможности и условия, гендерное равенство, социальная проблема.

Mamlakatimizda inson huquqlari kafolatlari ta'minlangan demokratik va fuqarolik jamiyatida ijtimoiy-siyosiy faol xotin – qizlarning davlat va jamiyat qurilishidagi ishtiroki talab etiladi. Mazkur ishtirokni ko'pchilik bo'lib ta'minlash esa hammamizning zimmamizdagi vazifadir. Jamiyatda xotin-qiz va erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlarni yaratishda ilmiy asoslangan g'oyalar, takomillashgan qonunlar hamda samarali amaliy chora-tadbirlar bilan ishlarni davom ettirish muhim bo'lib qolmoqda.

Yangi O'zbekistonimiz inson huquqlariga sodiq va adolatli ekanini e'lon qilib, demokratiya va ijtimoiy tenglikka sadoqatini ifoda etgan holda, xalqaro huquqning umume'tirof etilgan qoidalari ustunligini tan olish barobarida yurtimizda inson qadri va manfaatlarini ta'minlash borasida qator islohotlarni amalga oshirib kelmoqda.

Jamiyatning tez sur'atlarda yaxlit rivojlanishi, uning barcha a'zolari turmush sharoiti farovonligining oshirilishi erkaklar bilan xotin-qizlarning teng ishtirok etishi kelajakda avlodlarga namuna bo'la oladigan adolatli tuzum vujudga kelinishini ta'minlaydi. Ayollar tomonidan o'z inson huquqlarini to'laqonli va teng amalga oshirilishi mamlakatda tinchlikni mustahkamlash va demokratiya uchun eng muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, hozirgi globallashuv davrida xotin-qizlarning huquq va erkinliklari, qonuniy manfaatlarini himoya qilish yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ayollarning ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy-huquqiy faolligini oshirish davr talabiga aylanmoqda.

Xotin-qizlarning barcha sohalardagi samarali mehnati, ayniqsa, farzandlar tarbiyasi, turmushdagi ulkan xizmatlarini hech narsa bilan baholab bo'lmaydi. Davlatimiz rahbari tomonidan xotin-qizlarga yaratib berilayotgan cheksiz imkoniyat va sharoitlar tufayli ayollarimiz davlat va jamiyat hayotida faol ishtirok etmoqda, ularning mavqei tobora oshib bormoqda. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan davlat siyosati xotin-qizlarimizga chinakam baxtli yashashlari uchun, ularning huquq va erkinliklarini ta'minlash, intellektual va ma'naviy yuksalishi, kasbiy hamda

oilaviy majburiyatlarni hamohang tarzda bajarishi uchun keng imkoniyatlar yaratilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-158-sonli Farmoni bilan 100 ta maqsadni o'z ichiga olgan "O'zbekiston-2030" strategiyasi tasdiqlandi. Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash tizimini kuchaytirish, ularning huquq va qonuniy manfaatlarini ta'minlash, ijtimoiy, iqtisodiy-siyosiy faolligini oshirish va gender tenglikni ta'minlash kabilar mazkur hujjatda 25-maqsad qilib belgilandi. Bu borada gender tenglikni ta'minlash siyosatini davom ettirish, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish orqali boshqaruv lavozimlaridagi xotin-qizlar ulushini 30 foizga oshirish, jamiyatda xotin-qizlarga tazyiq va zo'ravonlikka nisbatan muvofiqlik muhitini yaratish, xotin-qizlarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini ta'minlash, "Ayollar daftari" bilan manzilli ishlashning shaffof mexanizmini yaratish, mazkur ishlar bo'yicha jamoatchilik nazoratini o'rnatish kabi vazifalar aniqlab olindi. Barqaror rivojlanish sohasidagi 5-maqsad hisoblanmish gender tenglikni ta'minlash va barcha xotin-qizlarning huquq va imkoniyatlarini kengaytirish borasida O'zbekistonda gender tengligiga erishishning xalqaro ko'rsatkichlari va talablari doirasida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirib kelinmoqda. Jumladan, jamiyatda gender tengligini ta'minlash, xotin-qizlarning ehtiyojlarini ro'yobga chiqarish, imkoniyatlarini kengaytirish, muammolarini hal etish, ijtimoiylashuvini ta'minlash davlat siyosatining ustuvor vazifalari qatoridan o'rin egallagan.

Kuzatuvlar natijasi shuni ko'rsatadiki, bugungi kunda olimlar ayollar erkaklarga qaraganda ilmga osonroq kirishib, intizom bilan ishlashadi. Gap shundaki, hozir jamiyat ayollarga ham oilani barqarorligini saqlashda, ham ta'lim olishda, ham ilm bilan shug'ullanishda birmuncha qiyin ekanidan "xavotir"da va ular hayotini har tomonlama yengillashtirishga, ularga e'tibor qaratishga, ularni u yoki bu faoliyat bilan shug'ullanishga jalb qilishga harakat qilmoqda.

"xotin-qizlar xalqaro kuni" deb rasman qabul qilingan rezolyutsiyasi dunyoning barcha davlatlarini mavjud muammoga e'tibor qaratishga, fan, texnologiya va innovatsiyalar sohasidagi gender nomutanosibligi sabablarini aniqlashga, shuningdek, ayollar va qizlarni ilmiy faoliyatga jalb qilish bo'yicha tadbirlar dasturlarini tashkil etishga chaqiradi.

2030-yilgacha bo'lgan davrda barqaror rivojlanish sohasidagi milliy maqsad va vazifalarni amalga oshirishni jadallashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorida ilm-fan va gender tengligi rivojlanish maqsadlariga erishishning ajralmas qismi ekanligi ta'kidlangan.

So'nggi 15 yil ichida jahon hamjamiyati ayollar va qizlarni ilm-fanga jalb etish borasida sezilarli yutuqlarga erishdi. Shunga qaramay, ayollar va qizlar bu sohada hali ham cheklovlarga duch kelishmoqda. Ammo, ilm-fan va gender tengligi barqaror rivojlanishga erishish uchun muhim ahamiyatga ega bo'lsa-da, YUNESKO Statistika instituti tadqiqotiga ko'ra, matematika fanidan qizlar o'g'il bolalar kabi yaxshi natija ko'rsatsa ham, ayollar ilmiy tadqiqotchilarning atigi 30 foizini tashkil qilar ekan.

Farzandli bo'lgandan keyin yoki oila qurganda ma'lum sabablarga ko'ra, ilm-fan sohasida ayollar kamsitishlarga ko'proq duch kelishadi. Uzoq vaqt davomida harakatsizlik uchun ba'zi muassasalar o'z xodimlarini jarimaga tortadi, ularning reytingini pasaytiradi. Britaniya universitetlaridan biri bu masalani o'rganib chiqdi va ma'lum bo'ldiki, jarimaga tortilgan olimlarning 100 foizi kichik bolali onalar edi.

Shuni ta'kidlash kerak-ki, intellektual va ijodiy salohiyatga ega ayollar hamon doimiy tengsizlik yoki noto'g'ri qarashlar qurboni bo'lib kelmoqda. YUNESKO Bosh direktori Odri Azule ta'kidlaganidek: "Tarixda va bugungi kungacha ilm-fan ayollar unutilgan ko'plab sohalardan biridir. Bu holat ayollar va erkaklar o'rtasidagi tengsizlikning davom etishiga olib keladi. Eng avvalo, ta'lim barcha imkoniyatlarning asosi sifatida, qizlar va ayollarga e'tibor qaratish hamda ilm-fan tizimidagi tengsizlikka qarshi kurashish muhim". Shuning uchun YUNESKO ayol olimlar

va tadqiqotchilarning karyeralarini faol ravishda targ'ib qiladi, masalan, L'Oreal – YUNESKOning ilm-fan sohasida ayollar mukofoti, bu mukofot taniqli olimlarga beriladi.

Keyingi yillarda O'zbekistonda xotin-qizlarning davlat tuzilmalari va jamoat ishlarida keng ishtirok etish masalalari hal etilib, ularga o'z sohalarida rivojlanishlari uchun sharoitlar yaratildi. Ayol-qizlar faoliyatning barcha yo'nalishlarida tobora yetakchi o'rinlarni egallab, ta'lim, madaniyat va ilm-fan rivojiga salmoqli hissa qo'shmoqdalar.

2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risidagi O'zbekiston respublikasi prezidentining farmonida gender tenglikni ta'minlash siyosatini davom ettirish, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish, ularni qo'llab-quvvatlashga doir islohotlarni amalga oshirish, xotin-qizlarning ta'lim va kasbiy ko'nikmalar olishlari, munosib ish topishlariga har tomonlama ko'maklashish, tadbirkorligini qo'llab-quvvatlash, iqtidorli yosh xotin-qizlarni aniqlash va ularning qobiliyatlarini to'g'ri yo'naltirish kabi vazifalar belgilab qo'yilgan.

Ayni paytda ayollarning ilmiy faoliyatda nufuzi va o'rnini yanada oshirishga daxldor masalalar – olimlarga ijtimoiy muammolarni o'z vaqtida hal etishga ko'maklashish, tadqiqotlarni amalga oshirishning tashkiliy imkoniyatlarini yaratish, ilmiy faoliyatda gender diskriminatsiya muammosiga barham berish, olima ayollar uchun ilmiy nufuzli mukofotlar ta'sis etish, tadqiqot grantlari, xorijiy stajirovka dasturlarini kengaytirish, olimlarning akademik mobilligini oshirish, innovatsion g'oyalarni tijoratlashtirish, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash loyihalarini yo'lga qo'yish, ilm-fanni ijtimoiy taraqqiyotning drayveri va generatoriga aylantirish sohaning bundan keyingi rivojida samarali yechimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. *O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 28.01.2022-yildagi PF-60-sonli "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi farmoni.*
2. *O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 21.02.2022-yildagi 83-sonli "2030-yilgacha bo'lgan davrda barqaror rivojlanish sohasidagi milliy maqsad va vazifalarni amalga oshirishni jadallashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar" to'g'risidagi qarori.*
3. *Qahramon Abdulhamid O'g'li Axmedov, Aziza Jovli Qizi Sodiqova Jamiyatda xotin-qizlar faolligi va ularning ijtimoiy faolligi // Academic research in educational sciences. 2023. № Periodical Collection 7. URL: <https://cyberleninka.ru/article/nzjamiyatda-xotin-qizlar-va-ularning-ijtimoiy-faolligi> (data obrasheniya: 13.02.2024).*
4. *Sayfullayeva D. A. et al. Methodology of using innovative technologies in technical institutions //Annals of the Romanian Society for Cell Biology. – 2021. - C. 7505-75227505-7522.*
5. *Zokirova D. N. Goals And Objectives Of Organizing Independent Work Of Students //The American Journal of Social Science and Education Innovations. –2021. – T. 3. – №. 01.*

AYOLLARNING ILM-FANDA MUNOSIB NATIJA VA KO'RSATKICHLARGA ERISHISHIDA DAVLATIMIZ TOMONIDAN QO'LLAB QUVVATLANISHI

Xolboy Ibragimovich Ibraimov

*Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi
milliy instituti direktori, pedagogika fanlari doktori, akademik*

Annotatsiya. Maqolada ayollarning ilmiy faoliyatda nufuzi va o'rnini yanada oshirishga daxldor masalalar – olimalarga ijtimoiy muammolarni o'z vaqtida hal etishga ko'maklashish, tadqiqotlarni amalga oshirishning tashkiliy imkoniyatlarini yaratish masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Ilmiy faoliyat, olima ayollar, tadqiqot, ijtimoiy munosabat, gender tenglik

Bugungi kunda gender tengligi muammosi nafaqat mamlakatimizda, balki butun dunyoda keng tarqalgan. Mamlakatimizda kasb tanlash va ayolni boshqarish bo'yicha yozilmagan cheklovlarning mavjudligi jamiyatda nosog'lom raqobatni keltirib chiqaradi. Xalqaro tashkilotlar tomonidan e'lon qilingan indeksdagi birinchi o'nta parlamentni o'rganish shuni ko'rsatadiki, siyosiy hokimiyatning yarmiga yaqini ayollarga tegishli. Gender tengligi nafaqat ayollar uchun muammo, balki uni jiddiy qabul qilish muhimdir. Ishlaydigan erkaklar va ayollar o'rtasidagi farqni tahlil qilib, erkaklar o'rtacha ko'proq pul to'laydilar. Ayollar kam haq to'lanadigan ishlarda ishlaydi. Bu borada milliy an'analar ham muhim ahamiyatga ega. Ya'ni, ba'zi mamlakatlarda erkaklar ayollar qiladigan ishni qilmaydi.

Gender tengligi ayollar va erkaklar tomonidan ijtimoiy ahamiyatga ega moliyaviy va ma'naviy resurslar, imkoniyatlar, sharoitlar, qobiliyat va intellektdan bir xil foydalanishni talab qiladi. Bu borada gender tengsizligi mavjud bo'lganda, odatda ayollarning manfaatlari cheklanadi. Shuning uchun gender tengligini ta'minlashning muhim xususiyati kuchlar muvozanatini ta'minlash, ya'ni erkaklar va ayollar uchun o'z hayotlarini boshqarish, qobiliyatlari va salohiyatini kengaytirish uchun sharoit yaratishdir.

Ta'limdagi Gender tengligi sotsializatsiya jarayonini ta'minlash va me'yorlar va tushunchalarni berish, shu jumladan gender tengligi to'g'risida sifatli ta'lim olish imkoniyatini anglatadi. Jamiyatda gender tengligini ta'minlashga qaratilgan sifatli ta'lim kelajakdagi o'qituvchilarni tayyorlashda, o'quv dasturlarida, o'quv adabiyotlarida, o'quv jarayonida, talabalar va o'qituvchilar o'rtasidagi munosabatlarda va hal qilishga qaratilgan gender tengsizligi masalalariga ta'sir qiladi. Genderga sezgir amaliyot va kamsitmaslik tamoyillarini qo'llashni ta'minlaydigan malakali kadrlar tayyorlash ta'lim tizimiga gender bilan bog'liq bilimlarni kiritish orqali amalga oshiriladi.

Pedagoglarni tayyorlash talabalarning gender madaniyatini shakllantirish bo'yicha o'quv mashg'ulotlarini o'tkazishda hal qiluvchi rol o'ynamaydi. O'qituvchining dunyoqarashi, uning shaxs sifatida shaxsiy namunasi, o'qituvchining hayotdagi o'rne, gender rolining stereotipi va gender tengsizligini aniqlashtirish va tasdiqlash istagi maktabda qizlar va o'g'il bolalarning shaxs sifatida rivojlanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Insoniyat paydo bo'lganidan beri ayollarning intellektual salohiyati va qobiliyatlari, resurslari va imkoniyatlaridan yetarlicha foydalanilmagan. Ular jamiyatda faol bo'lish va o'z taqdirlarini belgilash uchun kam kuchga ega. Agar ayollarga o'z imkoniyatlaridan to'liq foydalanish taqiqlangan bo'lsa, bu har bir oila va jamiyatning o'sishini ellik foizgacha cheklashni anglatadi. Ayollarning ilm-fan bilan shug'ullanishi jamiyatda farzandga ham yuqori imkoniyatlar paydo bo'lishi bilan izohlanadi. Negaki ertaga olima ayol farzandi ham jamiyatga nafi tegadigan vatanparvar bo'lib

yetishishi ehtimoli ko'p.

Gender tengligini ta'minlashda qonuniylik, demokratiya, ochiqlik va oshkoralik, ayollar va erkaklarning teng huquqliligi, jinsi bo'yicha kamsitmaslik, o'zaro tushunish tamoyillari muhim o'rin tutadi. Ushbu tamoyillarning mohiyati irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e'tiqodi, shaxsiy va ijtimoiy mavqeidan qat'i nazar, ayollar va erkaklar tengligini ta'minlashdan iborat. Davlat va jamiyat ayollar va erkaklar uchun o'z aql-zakovati va imkoniyatlarini namoyon etishlari uchun bir xil sharoit va imkoniyatlar yaratayotgani gender tengligini ta'minlashning muhim asosidir.

Zero, bugungi kunda jamiyatimiz yangi siyosiy munosabatlar shakllanishining birinchi bosqichida, uchinchi uyg'onish jarayoni. Bu jarayonda ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, ma'naviy va boshqa sohalarda erkaklar va ayollarning gender tengligini ta'minlash, ayniqsa, o'g'il-qizlarning davlat va jamiyat qurilishidagi ishtirokini yaxshilash zarur. Bu borada yuqori samaradorlikka erishish uchun quyidagilarga ko'proq e'tibor qaratish lozim:

- Ta'lim muassasalarida o'qitiladigan ijtimoiy-gumanitar fanlar mazmuniga ustuvor ahamiyat berish;

- Ta'lim muassasalarida "Gender tenglik strategiyasi" maxsus kurslarini, nazariy-uslubiy laboratoriyalarni tashkil etish va ular uchun dasturiy mahsulotlar yaratish maqsadga muvofiqdir.

Xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish, ularning huquq va manfaatlarini ta'minlash, munosib mehnat va turmush sharoitini yaratish, intellektual salohiyatini ro'yobga chiqarish, jamiyatning ijtimoiy hayoti va davlat qurilishidagi ishtirokini yuksaltirish, liderlik, tashkilotchilik, tadbirkorlik qobiliyatini qo'llab-quvvatlash borasida keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda.

Jamiyat hayotining turli jabhalarida gender tenglikni ta'minlashga e'tibor qaratilmoqda. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev "Biz uchun muqaddas bo'lgan oila asoslarini yanada mustahkamlash, xonadonlarda tinchlik-xotirjamlik, ahillik va o'zaro hurmat muhitini yaratish, ma'naviy-ma'rifiy ishlarni aniq mazmun bilan to'ldirishdan iborat bo'lmog'i zarur", deb alohida ta'kidlaganlar.

Biz Uchinchi Renessans poydevorini qurish, jamiyatda yangi ma'naviy makon yaratish haqida gapirar ekanmiz, bu ishlarni otalar, onalar, ustozlar ma'naviyati bilan uzviy amalga oshirishimiz zarur. Bugun biz ochiq jamiyatda yashayapmiz. Bu imkoniyatdan to'g'ri foydalanib, ilg'or g'oyalarni o'zlashtirishimiz kerak. Lekin, milliy qiyofamizga putur yetkazadigan illatlardan ehtiyot bo'lishimiz, o'zligimizni yo'qotmasligimiz shart".

Bugun jamiyatimizning ilmiy-texnikaviy faoliyatida xotin-qizlar faol ishtirok etmoqda. Olima ayollar tomonidan ilm-fan sohasidagi izlanishlar ishlab chiqarish, sanoat, qishloq xo'jaligi, ijtimoiy-madaniy sohalarning rivojiga salmoqli hissa bo'lmoqda. 2018-yildan beri o'tkazib kelinayotgan "O'zbekiston ayollarining 100 ta eng yaxshi innovatsion loyihasi" tanlovida ratsionalizatorlik takliflari, innovatsion g'oyalarni amaliyotga joriy etish maqsadida talaba va o'quvchi qizlar, dasturchi va tadbirkor ayollar ishtirok etib keladi. "Olima ayollar grantlari" tanlovi Xotin-qizlarni ilm-fan sohasida qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirishga xizmat qiladi.

2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida xotin-qizlarning huquq va qonuniy manfaatlarini ro'yobga chiqarishga doir qator maqsad va vazifalar nazarda tutildi. Jumladan, Taraqqiyot strategiyasining 5 ta maqsadida xotin-qizlar masalasiga oid vazifalar belgilangan. "Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash, ularning jamiyat hayotidagi faol ishtirokini ta'minlash" deb nomlangan 69-maqsadida, jumladan, jamiyatda xotin-qizlarga tazyiq va zo'ravonlikka nisbatan murosasizlik muhitini yaratish, xotin-qizlarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini ta'minlash ko'zda tutilgan.

Ayni paytda ayollarning ilmiy faoliyatda nufuzi va o'rnini yanada oshirishga daxldor masalalar – olimalarga ijtimoiy muammolarni o'z vaqtida hal etishga ko'maklashish, tadqiqotlarni

amalga oshirishning tashkiliy imkoniyatlarini yaratish, ilmiy faoliyatda gender diskriminatsiya muammosiga barham berish, olima ayollar uchun ilmiy nufuzli mukofotlar ta'sis etish, tadqiqot grantlari, xorijiy stajirovka dasturlarini kengaytirish, olimalarning akademik mobilligini oshirish, innovatsion g'oyalarni tijoratlashtirish, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash loyihalarini yo'lga qo'yish, ilm-fanni ijtimoiy taraqqiyotning drayveri va generatoriga aylantirish sohaning bundan keyingi rivojida samarali yechimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Мак К. Карьера женщин в науке, научных исследованиях и разработках // Высшее образование в Европе. – М., 2002. – Т. 17, N 2. – С. 14-15.
2. Тураев М.О. цифровые технологии в развитии экономического интеграционного взаимодействия // Большая Евразия: развитие, безопасность, сотрудничество. 2022. №5-1.
3. Уркинбаев Т. А. Внедрение современных инструментов икт в развитии туризма // журнал инновatsiu в экономике. - 2023. - Т. 6. - №. 4.
4. UNESCO Strategy for gender equality in and through education (2019-2025).
5. Общая и профессиональная педагогика / Под ред. В.Д. Симоненко. - М., 2005. С.24.
6. Очилдиев А. Бугунги дунёнинг мафкуравий манзараси. Тошкент, "Ijod dunyosi", 2002 йил. - 29 бет. 6-бет.
7. "Педагогика" фанидан маърузалар матни.(тузувчи М.Иномова). Т.: ТДПУ, 2000.
8. Педагогический словарь-справочник/ Авт.-сост.: Э.А.Сейтхалилов, Б.Х. Рахимов, И.У. Маджидов; под общ. ред. Б.Ю. Ходиева; М-во высш. и ср. спец. Образования РУз.- Т.: "OPTIMAL LIGHTS", 2011. -701с. – стр. 315.
9. Педагогик компетентлик ва креативлик асослари / Муслимов Н.А., Усмонбоева М.Х., Сайфуров Д.М., Тўраев А.Б. — Тошкент, 2015. — 94 бет.
10. Пидкасистый П.И. Особенности обучения в современной системе высшего образования и требования, предъявляемые к обучающимся / П.И. Пидкасистый // Вестник МГОУ. - 2005. - № 5, - С. 22-30. С.5.
11. Подласый И.П. Педагогика 2-я часть – М.: ВЛАДОС, 2003 г.
12. Саидов А. Конституция – мамлакатнинг демократик ривожланиш ва уни модернизация қилиш гарови./Ижтимоий фикр. Инсон ҳуқуқлари. №4(52) 2010. 8 бет.

АЁЛЛАР ТАДҚИҚОТЧИЛИК КОМПЕТЕНЦИЯСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДАГИ МУҲИМ ОМИЛ ВА ХАЛҚАРО ТАЖРИБАЛАР

Акмал САИДОВ

Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикаси Миллий марказ директори

Аннотация. Мақолада бугунги кунда аёлларнинг тадқиқотчилик ишини мукаммал ривожлантириш, илм-фанда юқори савияда илдам ҳаракат қилиши учун шароит ва имкониятларни яратиш борасида фикрлар илгари сурилган. Шунингдек, жаҳон миқёсида аёлларнинг тадқиқот ишларини баҳолаш мезонларини такомиллаштириш ва унга тўсиқ бўлувчи омиллар таҳлил этилган.

Калит сўзлар: Олима аёл, тадқиқот, имконият, камчиликлар таҳлили, молиявий шароит, гендер тенглик, хорижий тажриба таҳлили.

Аннотатсия. В статье выдвигаются идеи по совершенствованию исследовательской работы женщин на сегодняшний день, созданию условий и возможностей для продвижения науки на высоком уровне. Он также проанализировал улучшение критериев отсенки исследовательской работы женщин во всем мире и факторы, препятствующие этому.

Ключевые слова: Женщина-ученый, исследования, возможности, анализ недостатков, финансовые условия, гендерное равенство, анализ зарубежного опыта

Яқинда Самарқанд шаҳрида бўлиб ўтган Осиё хотин-қизлари форуми мазкур халқаро тадбирларнинг мантиқий давоми бўлиб, унда Давлатимиз раҳбарининг тадбир иштирокчиларига йўллаган табрикларида, жумладан, қуйидаги фикрлари диққатга сазовор. **“Сизларнинг саъй-ҳаракатингиз билан юртимизда илк бор ўтказилаётган халқаро анжуман хотин-қизларнинг ижтимоий-сиёсий, иқтисодий, маданий-гуманитар соҳалардаги фаоллигини янада ошириш, ўзаро тажриба алмашиш ва дўстона ҳамкорлик алоқаларини мустаҳкамлашга муносиб ҳисса қўшади, деб ишонаман”.**

Ҳозирда дунёда жадал ривожланиб бораётган Осиё қитъасининг барча мамлакатлари ва халқлари асрлар давомида ягона кенг маконда уйғун ва ҳамжиҳатликда ривожланиб, турли соҳаларда яқин ҳамкорлик алоқаларини олиб боришган. Маълумки, Буюк Ипак йўлининг савдо чорраҳасида жойлашган Марказий Осиё минтақаси минг йиллар мобайнида турли маданиятлар ва цивилизациялар тараққиёти учун қудратли куч бағишлаган, юксак умумбашарий қадриятларнинг улкан маънавий бешиги бўлган.

2021 йил 15 июнда Тошкент шаҳрида Марказий Осиё етакчи аёллар мулоқоти доирасида “Марказий Осиё ва Афғонистонда барқарор ривожланиш сари хотин-қизларнинг иқтисодий ҳуқуқ ва имкониятларини кенгайтириш” мавзусида халқаро форум бўлиб ўтганди.

Бу борада Президентимиз Шавкат Мирзиёевнинг Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеяси 75-сессиясидаги нутқида ҳам бу масалага алоҳида эътибор қаратилди. Давлатимиз раҳбари “Бизда гендер тенглик сиёсати устувор масалага айланди. Хотин-қизларнинг давлат бошқарувидаги ўрни тобора кучаймоқда. Янги Парламентимизда аёл депутатлар сони икки баробарга кўпайди”, – дея таъкидлади. Дарҳақиқат, Ўзбекистон сиёсатида ушбу соҳа давлат сиёсати даражасига кўтарилган.

Сўнгги 7 йилда Ўзбекистонда хотин-қизларнинг давлат бошқарувидаги улуши 27

фоиздан 35 фоизга кўтарилди. Олий Мажлис Қонунчилик палатаси депутатларининг 32 фоизи, Сенат аъзоларининг 25 фоизи аёллардан иборат. Бугун ҳар бир маҳалламизда ҳам уларнинг ўз вакиллари бор.

Ишбилармон аёллар сафи икки баробар кенгайиб, ўз бизнесини йўлга қўйган аёллар сони 205 мингдан ошди. Юз минглаб аёллар касб-хунар ва тадбиркорликка ўқитилди. Салкам ярим миллион нафар сингилларимиз иш билан таъминланди. Ҳозирги кунда олийгоҳларда таълим олаётган талабаларнинг ярмидан зиёдини қизлар ташкил этмоқда.

Замонавий маърифатпарвар аёл деганда, миллий анъаналаримизга содиқ равишда тараққиётга интилаётган, ташаббускор ва ташкилотчи, аёллик мақомини тадқиқотчилик, етакчилик, устозлик фаолияти билан уйғунлаштирган бугунги кун қаҳрамонлари кўз олдимизга келади. Дунё илм-фанида гендер тенгсизлик кучайиб бораётганига гувоҳ бўляпмиз. Ушбу бўшлиқни тўлдириш учун муайян қадамлар қўйилган бўлса-да, илм-фанда аёл-қизларнинг кам иштироки бугуннинг муаммоси бўлиб қолмоқда.

Дунёда тартиб-таомил шундайки, университетда ишлаётган педагог мунтазам равишда илмий маҳсулот яратмаса, олимликка даъво қилолмайди. Ҳатто, фан доктори ёки профессор бўлса ҳам. Халқаро маълумотлар базаларида индексацияланувчи илмий журналларда мақола чиқариш илм-фандаги пешқадамликнинг дастлабки ва асосий шартидир. Академик мобиллик худди шу мезон билан ўлчанади. Ижтимоий фанлардан мана шу талабга жавоб бера олаётган тадқиқотчиларимиз, хоҳ эркак, хоҳ аёл бўлсин, ниҳоятда кам. Аниқ ва табиий фанларда вазият бирмунча яхши.

Аксарият илмий тадқиқот устида ишлаётган илм пешқадамларимиз афсуски ўз мақолаларини нуфузли жаҳон матбуотида чоп эттира олмаяптилар. Бунга сабаб деб чет тилини билмасликни рўқач қилишимиз мумкин. Аммо энди маҳаллий академик доиралар ўзининг тор қобиғидан чиқиб, жаҳон олимлари билан рақобатга киришиши зарур. Бунга вақт керак, албатта. Ҳозир ўтиш давридамиз. Ўзбекистонда ҳам илм аҳлини, биринчи навбатда, моддий рағбатлантириш керак. Турли фан соҳалари бўйича мукофотлар таъсис этиш мумкин. Бу масалага индивидуал тарзда ёндашилгани маъқул.

Касбий юксалишда оиладаги муҳит муҳим рол ўйнайди. Афсуски, илмий иқтидори бор хотин-қизларнинг барчаси ҳам ўзини илм-фанга бағишлолмайди. Чунки жамиятимизда аёл рўзғор учун яратилган, у оилани биринчи ўринга қўйиб, керак бўлса бошқа режа-мақсадларидан воз кечиши зарур, дейдиганлар ҳали ҳам кўп. Тадқиқотчилик эса кишидан ҳазилакам меҳнат талаб қилмайди. Айтайлик, халқаро даражадаги битта илмий мақолани тайёрлашга 6-9 ойгача вақт кетади. Бунинг учун олимда хотиржам ишлашга шароит бўлиши зарур. Тан олайлик, анъанавий ўзбек оилаларидаги бир қатор стереотиплар аёлга мана шундай хотиржамликни таъминлаб беролмаяпти.

Мамлакатимизда олима аёллар учун нуфузли мукофотлар таъсис этиш, грант ҳамда хорижда амалиёт ўташ дастурлари, ижтимоий қўллаб-қувватлаш лойиҳаларини йўлга қўйишнинг пайти келди. Бу уларнинг академик мобиллигини оширишга хизмат қилади. Илмий тадқиқот натижаларини амалиётга жорий этиш, илмий ишланмаларни тижоратлаштиришда ҳам аёлларга кўпроқ эътибор қаратиш керак. Шу мақсадда давлат томонидан алоҳида молиявий манбалар яратилса ёмон бўлмасди. Ўзбекистонда аҳолининг интеллектуал маҳсулотларга бўлган талабини шакллантириш билан боғлиқ бир қатор муаммолар ҳам бор. Давлат ва жамият ҳаётидаги муаммоларга илм-фангина оқилона ечим топиб бера олади. Демак, олимларнинг меҳнат маҳсулига, аввало, эҳтиёжни пайдо қилиш зарур. Шунда уларнинг жамиятдаги нуфузи ҳамда қадр-қиммати ортади.

Ўз йўналишида салмоқли ютуқларга эришган олимларни эл-юрт билиши ҳамда эътироф

этиши лозим. Олимпиада чемпионларига қанчалик ҳурмат-эътибор кўрсатсак, Ўзбекистон номини дунёга танитаётган илм аҳлини ҳам шунчалик ардоқлашимиз шарт. Чунки муайян маррага етиш учун олим спортчидан кам меҳнат қилмайди.

Малайзия раҳбар аёллари мисоли Хотин-қизлар тараққиёти ва уларнинг таълим соҳасидаги ютуқлари нуқтаи назаридан замонавий, исломий, кўп ирқли давлат бўлган Малайзия Осиёнинг энг илғор давлатларидан бири сифатида тан олинган. Малайзияда аёлларнинг гендер тенглигига эришишдаги манфаатларини ҳисобга олиш ва давлат ва хусусий ташкилотларда раҳбарлик лавозимларининг камида 30% аёллар томонидан эгаллашиниталабқилувчирасмийквотанижорийэтишорқалиаёлларнингимкониятларини кенгайтиришга қаратилган Миллий Аёллар сиёсати мавжуд. Хотин-қизлар иштирокини ошириш ва раҳбарлик лавозимларига кўтарилиш бўйича ҳукумат позицияси қувонарли, аммо баъзи муаммолар ҳали ҳам мавжуд. Аёллар қарор қабул қилувчи барча қўмиталар, кенгашлар, ишга қабул қилиш бўйича ҳайъатларда ва раҳбарлар орасида кам вакиллик қиладилар, чунки раҳбарлик лавозимларида аёллар камроқ. Аввало, оила динамикаси билан боғлиқ ижтимоий меъёрлар муҳим аҳамиятга эгадир. Иккинчидан эса малайзиялик аёлларнинг олий таълим тизимидаги ютуқлари кўпинча эътиборга олинмайди. Натижада аёллар етакчилигининг ривожланиши кутилганидан секинроқ амалга ошди ва аёлларнинг етакчилик тенденцияси салбий томонга ўзгарди.

Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, атоқли маърифатпарвар бобомиз Абдулла Авлоний: **“Қизлар ҳаммадан кўра билим олишга интилиши керак, чунки бу билим билан келажак авлодни тарбиялайди”**, деб уқтиргани бежиз эмас. Аслида ҳам ҳар қандай ривожланган жамиятда тараққиёт ва цивилизация даражаси аёлга бўлган муносабат, хотин-қизларга яратилган имкониятлар кўлами ҳамда миқёси билан белгиланиши аҳамиятлидир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ергашевич, Р. У., & Мамаюсуфович, А. С. (2023). ИССУЕС ОФ УСИНГ ИНТЕГРАТИВЕ КНОВЛЕДГЕ ИН ФОРМИНГ СТУДЕНТСЪПРОФЕССИОНАЛ СОМПЕТЕНСЕ.
2. Сайдивалиева Х.Х. Гендер тенглиги ва гендер статистикаси: Молдова тажрибаси // “Марказий Осиёда гендер, жамият ва оила” халқаро илмий журнали. – № 2 (7), 2023. – Б. 30.
3. Сайдивалиева К.К. (2023) Девелопмент оф Гендер Статистисс ин Ўзбекистан анд итс Импортансе // Интернатионал Ссиентифис Сонференсе он “New Ссиентифис Трендс анд Чалленгес” 20тх Фебруарй, Роме, Италий. [хттпс://опенсонференсе.ус/индекс.пхп/ трендс/ артисле/view/541/493](https://openconference.us/index.php/trends/artisles/view/541/493).
4. Юсупова Н.Ж. Ислонда аёл ҳуқуқлари. Монография. –Тошкент: Боокманй принт, 2022. – Б. 28.
5. Фатима Мернисси “Тҳе Веил анд тҳе Мале элите. Адиссон Веслей публишинг ҳоусе. 1991.
6. Сайдивалиева Х. Гендер тенгликка эришишда таҳлилий усул ва воситаларнинг аҳамияти // “Марказий Осиёда гендер, жамият ва оила” халқаро илмий журнали. – № 1 (2), 2022. – Б. 68.
7. Исмаилова З., Исмайлова Р., Сайдивалиева К., Туйчиева Г. (2021) Девелопмент оф гендер энтрепренеуришип // Тописал Проблемс оф Грееен Арчитестуре, Сивил анд Энвиронментал Энгинееринг, Волуме 284. [хттпс://doi.org/10.1051/e3ssonf/202128411020](https://doi.org/10.1051/e3ssonf/202128411020).

“ЎЗБЕКИСТОНДА ГЕНДЕР ЁНДАШУВ АСОСИДА ХОТИН-ҚИЗЛАРНИНГ ИЛМ-ФАНДАГИ ОҚИЛАЛИК РОЛИНИ ОШИРИШ МЕХАНИЗМИ”

Мусурманова Ойниса Мусурмановна

Республика Оила ва хотин-қизлар қўмитаси ҳузуридаги “Оила ва гендер” илмий-тадқиқот институти директор ўринбосари, Республика “Оқила аёллар” ҳаракати етакчиси, педагогика фанлари доктори, профессор.

Аннотация. Мақолада Янги Ўзбекистон тараққиётида гендер ёндошув асосида **хотин-қизларнинг** илм-фандаги оқилалик ролининг муносиб ўрин эгаллашларида давлатимиз томонидан амалга оширилаётган ижтимоий-сиёсий чора-тадбирлар, яратилаётган шарт-шароитлар, гендер тенглик асосида иқтидор ва қобилиятларига кўра илмий билим малакаларини оширишлари борасида ислохатларнинг натижадорлиги ҳамда мазмун ва моҳияти, таълим ва тавсиялар ифода этилган.

Калит сўзлар: **гендер тенглик, Ўзбекистонда гендер ёндошув борасидаги ислохатлар, хотин-қизларнинг илм-фандаги оқилалик роли мазмун ва моҳияти, гендер тенглик ва оила масалалари бўйича Ўзбекистон Республикаси Комиссияси, 2020-2030 йилларга мўлжалланган Ўзбекистон Республикасида гендер тенгликка эришиш Стратегияси, «Гендер тарихи», «Гендер психологияси», «Фалсафанинг гендер томонлари», «Гендер антропологияси», «Гендер социологияси», кейинчалик эса «Гендер педагогикаси» каби фан тармоқлари, инновацион, фундаментал, илмий-амалий лойиҳалар, интеллектуал салоҳият.**

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев томонидан 2021 йил 22 февралдаги Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Инсон ҳуқуқлари бўйича Кенгашининг 46-сессиясида илгари сурилган гендер сиёсати масалалари ҳамда мамлакатимизнинг ижтимоий-сиёсий ҳаётида ва ишбилармонлик соҳасида аёлларнинг ролини тубдан ошириш ғояси Янги Ўзбекистон шароитида хотин-қизлар фаолиятини қўллаб-қувватлашнинг яққол намунасидир. Айнан ривожланган жамиятнинг талабларидан бири бу эркак ва аёл ҳуқуқ ва манфаатлари гендер тенглигини таъминлашдир.

Гендер тушунчаси фақат аёллар манфаатларини ифодаламайди. Ҳар икки жинс вакиллариининг ўз орзу ва мақсадлари сари дадил одимлаши, ҳаёт сифатини ошириш учун бир хил имкон бериш кераклигини илгари суради.

Гендер тенглик – ҳаётнинг барча жабҳаларида аёллар ва эркаклар, қизлар ва ўғил болалар учун тенг ҳуқуқ, масъулият, имконият, қадрият ва натижа ҳисобланади. Гендер тенглик фақат аёлларга тааллуқли масала бўлмасдан, у эркакларнинг ҳам ҳуқуқ ва мажбуриятларини англатади. Гендер тенглик инсонни асосий ҳуқуқлари бўлиб, уни таъминлашда аёлларнинг ҳам, эркакларнинг ҳам ижтимоий, иқтисодий, сиёсий, маънавий манфаатлари, эҳтиёжлари ва устуворликлари ҳисобга олинади.

Давлатимиз раҳбари таъбири билан айтганда: “Бу имконият ҳали бизнинг тарихимизда умуман бўлмаган”.

Дарҳақиқат, Ўзбекистон мустақилликка эришгач, оила, хотин-қизларнинг гендер тенглигини таъминлаш, ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш, ижтимоий қўллаб-қувватлаш, уларнинг жамиятдаги мавқеини янада мустаҳкамлаш, бандлиги ва тадбиркорлигини таъминлаш, камбағалликнинг олдини олиш, давлат ва жамият

тараққиётида хотин-қизларнинг билим олишлари, илм-фан билан шуғулланишлари, касб-хунар эгаллашлари, тадбиркорлик фаолияти учун кенг имкониятлар яратиш, давлат ва жамият тараққиётида ижтимоий-сиёсий фаоллигини ошириш каби қатор масалаларга оид **100 га яқин** ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатлар қабул қилинди.

Шунингдек, Хотин-қизларнинг жамиятдаги ролини ошириш, гендер тенглик ва оила масалалари бўйича Ўзбекистон Республикаси Комиссияси **ва Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгеси, халқ депутатлари вилоят, туман, шаҳар Кенгашлари ҳузуридаги хотин-қизларнинг жамиятдаги ролини ошириш, гендер тенглик ва оила масалалари бўйича ҳудудий комиссиялар ташкил этилган бўлиб**, уларнинг асосий вазифалари, ҳуқуқлари ва мажбуриятлари, фаолиятини ташкил этиш ҳамда амалга ошириш тартиби мавжуд. Ҳудудий комиссия аъзолари ўз фаолиятини жамоатчилик асосида олиб борадилар.

Олий Мажлис Сенатининг **Хотин-қизлар ва гендер тенглик масалалари** қўмитаси ташкил этилди. Давлат органларида гендер тенгликни таъминлаш бўйича маслаҳат кенгашлари ташкил этилди.

Республикаимиз ҳудудларида тазйиқ ва зўравонликдан азият чеккан аёлларни ҳар томонлама гендер тенглигини таъминлаш учун **29 та “Тазйиқ ва зўравонликдан жабрланган шахсларни реабилитация қилиш ва мослаштириш”** марказлари ташкил этилди. Зўравонликдан жабр чеккан аёллар учун ишонч телефони, махсус телеграмм каналлари тизими жорий этилган бўлиб, зўравонликдан жабр чеккан барча соҳалар шу жумладан, таълим ва илм-фан, маърифат соҳасидаги хотин-қизлар учун ишонч телефони, махсус телеграмм каналлари тизими жорий этилганлиги гендер ёндошув асосида **хотин-қизларнинг** илм-фандаги оқилалик ролини оширишда муҳим рол ўйнайди.

Мамлакатимизда гендер тенгликни таъминлаш борасида Президентимиз олға сурган ғоялар асосида Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 8-августдаги “Республика “Оқила аёллари” ҳаракатини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 437-сон қарорига биноан Республика “Олималар” жамияти, “Оқила аёллар” ҳаракати ташкил этилганлиги ҳамда 2024 йил 24 августдаги “Маҳаллалардаги хотин-қизлар фаолларини қўллаб-қувватлаш ҳамда “Оқила аёллар” ҳаракати аъзоларини рағбатлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 527-сонли қарорлари таълим, илм-фан билан шуғулланувчи хотин-қизлар учун мотивация бермоқда.

Тарихдан маълумки, ҳар қандай халқнинг, миллатнинг гендер етуқлик даражаси аввало, хотин-қизларнинг билим даражаси, интеллектуал салоҳияти, илм-фан, маърифат, маданият соҳасидаги фаоллиги орқали намоён бўлади.

Буюк маърифатпарвар Абдурауф Фитрат айтганларидек: “Фарзандларимизни яхши хулқ эгалари қилиб тарбиялашимиз учун аввало, миллат оналари тарбия ва илм олишлари лозим”.

Шунинг учун, хотин-қизларни илмий фаолиятга кенг жалб қилиш, уларнинг замонавий ахборот-коммуникация технологияларига асосланган дастурий ишланмаларини, инновацион ғояларини, ихтирочилик, рационализаторлик фаолиятини қўллаб-қувватлаш таълим соҳасининг асосий вазифаларидан бири ҳисобланади.

Ўзбекистонда гендер ёндошув асосида **хотин-қизларнинг** илм-фандаги оқилалик ролини оширишда қандай ижобий янгиликлар самарали натижалар бермоқда?

1. Илм-фан, таълим-тарбия билан шуғулланувчи иқтидорли хотин-қизлар ва ёш қизларнинг ҳуқуқлари, иқтидори, инновацион келажагини таъминлашда **Ўзбекистон Республикаси Янги Конституцияси** (2023 йил 30 апрель), **“Илм-фан ва илмий**

фаолият тўғрисида”ги, “Таълим тўғрисида”ги, “Педагогнинг мақоми тўғрисида”ги (01.02.24.ЎРҚ-901-сон), мамлакатимиз қонунчилиги тарихида илк маротаба қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг “Хотин-қизлар ва эркаклар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятлар кафолатлари тўғрисида”ги (2019 йил 2 сентябрь) ва “Хотин-қизларни таълим ва зўровонликдан ҳимоя қилиш тўғрисида”ги (2019 йил 2 сентябрь) Қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 29-октябрдаги “Илм-фанни 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-6097-сонли Фармони асосида гендер тенгликни таъминлаш бўйича ижобий натижаларга эришилмоқда.

2. Шунингдек, халқаро аҳамиятга эга бўлган қўйидаги тизимларга ҳам амал қилиши хотин-қизларнинг илм-фандаги оқилалик ролини оширишда ижобий натижа беради.

БМТ Бош Ассамблеяси (Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеяси) томонидан халқаро миқёсда ўтказиш бўйича:

- 2015 йил 22 декабр 70 - сессиясида қабул қилинган “11 февраль Илм-фан соҳасидаги аёллар ва қизлар халқаро куни” ўтказиш бўйича қарори;

- 1999 йилдаги 54/120 -сонли Резолюциясига биноан ҳар йили 12 августда “Халқаро ёшлар куни”ни ўтказиш;

- 2011 йил 19 декабрдаги 66/170-сонли Резолюцияси асосида 2012 йил 11 октябрдан “Халқаро қизлар куни”ни ўтказиш;

- 1979 йилда аёллар ҳуқуқлари бўйича халқаро қонун сифатида қабул қилинган 34/180-сонли Резолюцияда “Хотин-қизлар ҳуқуқлари камситилишининг барча шаклларида барҳам бериш тўғрисида”ги (CEDAW, 1981 йил 3 сентябрда кучга кирган ва 189 давлат томонидан ратификация қилинган) Конвенция (1995 йилда Республика Олий Мажлиси томонидан ратификация қилинган) нинг имплементация қилинган ҳолда миллий қонунчиликка киритилган қатор моддаларининг мазмун ва моҳиятини чуқур билиш муносабати билан эса бутун дунёда мамлакатимиз тараққиётини яратувчи илм-маърифатли, оқила хотин-қизларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини, эзгу мақсадларини қўллаб-қувватлаш борасида халқаро миқёсда ўтказиладиган тадбирларни ташкил этиш ва иштирок этиш ижобий натижалар бериши муқаррар.

3. Гендер тенгликни таъминлаш масалалари бўйича ташкил этилган Ўзбекистон Республикаси Комиссияси томонидан қабул қилинган 2020-2030 йилларга мўлжалланган Ўзбекистон Республикасида гендер тенгликка эришиш Стратегиясининг ижросини таъминлаш Янги Ўзбекистонда илк бора ушбу масала бўйича ижобий натижалар бериши муқаррар.

Мазкур Стратегияда таълим, илм-фан, спорт ҳамда соғлиқни сақлаш соҳасида хотин-қизлар ва эркаклар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятларни таъминлаш 2030 йилга қадар Ўзбекистон Республикасида гендер тенгликка эришиш стратегиясини амалга оширишнинг устувор йўналишларидан бири этиб белгиланган.

4. Жамият тараққиётида хотин-қизларнинг таълим, илм-фан, ижод эркинлиги, иқтидорини намоён этишда янги тизимларнинг аҳамияти катта. Олий таълим муассасаларида хотин-қизлар ва эркаклар учун Гендер тенглиги масалалари бўйича маслаҳат-кенгашлари ҳамда илмий-тадқиқот марказлари ҳам ташкил этилди.

Шунинг учун хотин-қизларнинг илмий салоҳиятини ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, уларни таълим, илм-фан тараққиётига кенг жалб қилиш учун қобилиятларини намоён этишларида кенг имкониятлар яратилмоқда.

Шу боис, мамлакатимизда хотин-қизлар учун илм-фан соҳасида муҳим трансформация жараёни юз бермоқда. Иқтидорли хотин-қизлар халққа зиё, илм-

фан ютуқларини тарқатиш чораларини кўради. Мамлакатимизда хотин-қизларнинг ижтимоий-сиёсий соҳада улуши тобора ортиб, тиббиётдаги улуши **77 фоизни**, таълимдаги улуши **74 фоизни** ташкил этмоқда, бу соҳада бир қатор янги тизимлар яратилди.

Олий таълим, фан ва инновациялар вазирлиги ҳузуридаги **расмий edu.uz веб-сайтида гендер тенглик масалалари бўйича** хабардорлик даражасини оширишга қаратилган Гендер тенглик масалалари саҳифаси ҳамда gender.edu.uz сайти ташкил этилган бўлиб, Веб-сайт орқали тизимда илм- фан билан шуғулланувчи хотин-қизларнинг ҳам гендер тенглигини қўллаб-қувватлаш, уларга ҳуқуқий ёрдам бериш борасида амалга оширилган ишларни кенг тарғиб қилиш ва оммалаштириш ўзининг ижобий натижаларини бермоқда.

Шунингдек, Олий таълим муассасаларида илм- фан билан шуғулланувчи хотин-қизларни гендер масалалари бўйича билим ва малакаларини такомиллаштиришда **“Гендер тарихи”, “Гендер психологияси”, “Фалсафанинг гендер томонлари”, “Гендер антропологияси”, “Гендер социологияси”, кейинчалик эса “Гендер педагогикаси”** каби фан тармоқлари самарали натижалар беради.

Олималар, таълим тизими мутахассислари қайси соҳа бўлишидан қатъий назар гендер тенглик талаблари асосида раҳбарлик ва бошқарувчанлик компетенциясига эга бўлмоғи зарур. Чунки, таълим тизимларидаги илм- фан билан шуғулланувчи хотин-қизларнинг акмеологик билим, малака ва кўникмаларини оширишда албатта шу қобилиятга эга бўлмоғи лозим.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 22 майдаги “Олий ўқув юртидан кейинги таълим тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” 304-сон қарорига мувофиқ Олий ўқув юртидан кейинги таълим институтларида **таянч докторантура, докторантура, мустақил изланувчилик**, 2019 йил 19 июлдаги “Олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрларни мақсадли тайёрлаш тизимини такомиллаштириш тўғрисида” 606-сон қарорига мувофиқ 2020 йилдан Олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрларни мақсадли тайёрлаш тартиби жорий этилди ҳамда 2020 йилнинг январь ойидан бошлаб стажёр-тадқиқотчилик институти фаолияти йўлга қўйилганлиги илмий иқтидорли хотин-қизларнинг гендер тенглигини такомиллаштириш учун катта имкониятлар эшигини очиб бермоқда. **Қисқа муддатли, инновацион, фундаментал, илмий-амалий лойиҳаларда иштирок этиш, раҳбарлик қилиш учун албатта интеллектуал фаоллик қилиш** давр талабидир.

2017-2023 йилларда жами 5238 нафардан 763 таси (204 таси 40 ёшгача) фан докторлари, **4475 нафари эса (2856 таси 40 ёшгача)** фалсафа доктори (PhD) аёллар илмий даражаларга эришдилар. **Шулардан, 3060 таси 40 ёшгача** ёш хотин- қизлар илмий даражага эга бўлдилар.

Бугунги кунда мамлакатимиз Олий ўқув юртларида **35 мингга яқин профессор-ўқитувчиларнинг 41 фоизини** хотин-қизлар ташкил этган бўлса, **5 мингга яқин** олималардан **703 нафари** фан докторлари, **3622 нафари** фалсафа доктори аёллардир.

Профессional таълим муассасаларида ёшларга таълим-тарбия бериб келаётган педагог-кадрларнинг **14216 нафари** хотин-қизлардан иборатдир. **2017 йилда** олий таълим муассасаларида таҳсил олаётган талабаларнинг **110 минг** нафарни қизлар ташкил этган бўлса, бугунги кунда эса **1 млн. дан** ортиқ ёшларнинг **50** фоизини қизлар ташкил этмоқда.

Шунингдек, таянч докторантлар, докторантлар, мустақил тадқиқотчилар, эркин тадқиқотчиларга гендер тенглик асосида илмий раҳбарлик қилиш, **қисқа муддатли,**

инновацион, фундаментал, амалий илмий лойиҳаларда иштирок этиш, раҳбарлик қилиш учун албатта интеллектуал фаоллик талаб этилади.

Илм-фан соҳибасининг гендер тенглик асосидаги асосий мақсади уларнинг иқтидори, қобилияти, хатти-ҳаракатлари моҳиятини оширади. Шунинг учун таълим муассасаси, оилада китобхонликни ривожлантириш, хотин-қизларларнинг таълим-тарбиявий салоҳиятини ошириш, умумий ва инклюзив таълим олишларида яқиндан қўмаклашиш воситасида иқтидорлиларнинг мавжуд бўй тажрибаси, илмий, техникавий, ижодий ютуқларидан унумли фойдаланиш ўз самарасини беради.

Жумладан, 2 апрель – “Халқаро болалар китоблари куни”, 23 апрель – “Бутунжаҳон китоблар ва муаллифлик ҳуқуқи куни”, ҳар ойнинг 17 чисида “Китобхон оналар куни”га бағишлаб оилаларда, маҳаллаларда, таълим тизимидаги ижодкор, илм -фан билан шуғулланувчи хотин-қизлар, қизиқарли бадий асар муаллифлари билан учрашувлар, аҳоли ўртасида китобхонлик кечалари, турли мушоиралар, **“Йилнинг энг фаол китобхони”** мавзуларида танловлар, **“Оилавий китоб ўқиймиз”** каби акцияларни, **“Китобхонлик-илм-фан билан шуғулланувчи хотин-қизларнинг илмий-бадий пойдевори”** мавзуларида **илмий-методик анжуманларни** мунтазам ташкил этилиши самарали натижалар гаровидир.

Ўзбекистонда гендер ёндошув асосида хотин-қизларнинг илм-фандаги оқиллик ролини оширишда бир қатор ижтимоий муҳитлар самарали таъсир этади.

Жумладан,

- **макромуҳит**-инсониятни ўраб турган ижтимоий, моддий ва маънавий шарт-шароитлар;

- **микромуҳит**-бевосита инсонни қўраб олган оила, маҳалла, меҳнат жамоаси, ўқув гуруҳлари каби тор доирадаги муҳит;

- **қобилиятли хотин-қизларга** коммуникатив ёндошадиган оила аъзолари, турли тоифа шахслар ва гуруҳларнинг ижтимоийлашиб бориши;

- **иқтидорли илм-фан билан шуғулланувчи** хотин-қизларнинг (ота-оналар, ўқитувчилар, фуқаролик жамияти институтлари мутахассис ходимлари, кенг жамоатчилик, наъмунали илм-фан мутасаддилари) ижтимоий-сиёсий маълумотлилик даражаси;

- **илм-фанга оид** илмий-назарий, методологик, оммабоп, ижтимоий-сиёсий манбаларнинг ҳаммабоп ва оммабоплиги шулар жумласидандир.

Шунингдек, **бўлажак** илм-фан билан шуғулланувчи иқтидорли **хотин-қизларнинг** ижтимоий фаоллигини оширишнинг ғоявий-ижтимоий манбалари мавжуд бўлиб, улардан таълим муассасаларида дарс ва дарсдан ташқари вақтда фойдаланиш мутасадди мутахассислар, ўқитувчилардан юксак илмий педагогик маҳорат талаб этади.

Бу ўринда таълим-тарбияда ичта асосдан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир:

биринчиси, авлод-аждодларимизнинг илмий-маънавий мероси;

иккинчиси, замонавий халқаро илм-фан, техника ва технология ютуқлари;

учинчи, илм-фан соҳасида бўлаётган туб ўзгаришлар, янги тизимлар, замонавий миллий ва халқаро ҳаётий тажрибаларга таяниш ижобий натижалар беради.

5. Дарҳақиқат, гендер тенглик асосида илм-маърифатли бўлиш ёшликдан бошланади.

Шу боис, иқтидорли **илм-фан билан шуғулланувчи** ёш хотин-қизларнинг иқтидори, қизиқиши ва илмий салоҳиятини гендер тенглик асосида такомиллаштиришда ота-оналар, ўқитувчи мураббийлар, илмий устозларнинг иқтидоридан фойдаланишда **қўйидаги** янги тизимларда фаол иштирок этмоқлари лозим:

– **қобилиятли, ижодкор қизлар учун Президент ва ижод мактаблари**, улуғ алломаларимиз номидаги ихтисослаштирилган мактаблар, математика, кимё ва биология соҳалари бўйича махсус мактаблар, бир неча турдаги замонавий мактабгача таълим ташкилотлари, ҳар бир ҳудудда барпо этилаётган “Ёшлар технопарклари”, “IT марказлари”, Ўзбекистон Республикаси Инновацион ривожланиш вазирлиги қошидаги “Ёшлар академияси”, “Ёш олимлар”нинг инновацион ва амалий-тадқиқот лойиҳалари, узлуксиз бошланғич, ўрта ва ўрта махсус профессионал замонавий таълим тизимлари;

– иқтидорли қизлар учун Зульфия номидаги давлат мукофоти, **таниқли олима аёлларимиз номларидаги номдор стипендилар олиш**;

– айти пайтда **аёлларимиз улуши паст бўлган табиий фанлар, техника ва ҳуқуқшунослик** йўналишидаги **миллий ва халқаро** давлат ва хусусий шерикчилик асосидаги **олий ва профессионал таълим тизимида хотин-қиз талабалар улушини ошириш** (Айти вақтда 24 фоиздан 40 фоизгача етказилган);

– **2019 йилда 3 тагача таълим йўналишини танлаш мумкин бўлган бўлса, жорий йилларда ёшларимиз учун чуқур билим олиш, касб -ҳунар эгаллаш учун шарт-шароит яратиш мақсадида 5 тагача таълим йўналишининг кундузги, кечки ва сиртқи шаклларида** фойдаланиш;

– олийгоҳ, профессионал таълим тизимида ўқиётган қизларга **таълим контрактларини тўлаш учун**, илк маротаба, **7 йил муддатга фоизсиз кредит олишда фойдаланиш**;

– **магистратурада** ўқиётган қизларнинг контракт пуллари тўлиқ бюджетдан қоплаб берилаётганлиги;

– **ҳар йили 50 нафар қизлар нуфузли хорижий олийгоҳларга бакалавр ва 10 нафари магистратурага** юборилаётганлигидан фойдаланиш;

– ҳар бир ҳудудда эҳтиёжманд оила вакиллари, ота ёки онасини йўқотган **150 нафар қизларнинг** (жами 2,1 минг нафар) **таълим контракти маҳаллий бюджетдан** тўлаб берилаётганлиги;

– ёш фарзанди бор талаба-қизларга **масофавий ўқиш** яратилган шароитдан фойдаланиш;

– **ҳар йили хотин-қизлар учун докторантура йўналишида ажратилган камида 300 тадан мақсадли квотадан** фойдаланиш;

– 2022 йил 1 июндан ҳар бир вилоятдаги мономарказлар ва олийгоҳлар қошида ташкил этилган **ишчи касбларга ўқишини ташкил этадиган Малакани баҳолаш Марказларидан** фойдаланиш;

– ҳар йили мактаб ва коллежларни битираётган **20 минг нафар қизларни IT соҳасида ўқитиш бўйича ҳам давлат буюртмасининг ижросини таъминлаш**;

– нодавлат-нотижорат ташкилотлари томонидан хотин-қизларни гендер тенглик асосида истеъдодини такомиллаштириш орқали илм-фан ва технологияларни, илмий фаолиятни ривожлантириш илмий-методик касбга тайёрлаш, ижтимоий ёрдам кўрсатиш бўйича **ижобий тажрибага эга бўлиш**;

– Ўзбекистонда гендер ёндошув асосида **хотин-қизларнинг** илм -фандаги оқиллик ролини оширишда Оила ва хотин-қизлар қўмитаси тавсияси асосида соҳавий меҳнат тажрибаси, қобилият ва қизиқишларига кўра хотин-қизларни олий таълим муассасаларида таълим, илм-фан билан шуғулланишга йўналтиришнинг акмеологик тизимини такомиллаштириш ижобий натижалар бермоқда.

Хулоса

Шундай қилиб, Ўзбекистонда гендер ёндошув асосида **хотин-қизларнинг** илм

-фандаги оқилалик ролини ошириш механизмини такомиллаштиришда юқоридаги илмий-назарий ҳамда методик фикр-мулоҳазалардан келиб чиққан ҳолда таълим, илм-фан билан шуғулланувчи хотин-қизлар ижодкорлигининг акмеологик хусусиятлари, уларнинг ижтимоий-сиёсий фаоллигини такомиллаштириш бўйича қўйидаги хулоса, таклиф ва тавсияларни **илгари суриш мақсадга мувофиқдир:**

-гендер масалалари бўйича **гендершунос илмий кадрлар тайёрлаш** учун гендер тадқиқотлар соҳасидаги фалсафа (PhD) ва фалсафа (DSc) доктори илмий даражалари олишни такомиллаштириш шунингдек, уларни янги сифат босқичига кўтариш масалалари ижросини таъминлаш, гендер йўналишини фан соҳаси сифатида академик соҳалар реестрига киритиш давр талабидир;

- барча йўналишлардаги давлат ва нодавлат таълим тизимлари ва фуқаролик жамиятининг бошқа институтларини Ўзбекистонда гендер ёндошув асосида **хотин-қизларнинг** илм-фандаги оқилалик ролини оширишда **ижтимоий, илмий-назарий ҳамкорлигини** такомиллаштириш зарур;

- таълим, илм-фан билан шуғулланувчи хотин-қизлар ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш ҳамда уларнинг муайян ташкилотлардаги меҳнат фаолиятини тўғри ташкил этиш, янги иш ўринларини яратиш, малака оширишларини таъминлаш, турли жамоат ишларини бошқаришга жалб этиш орқали илмий-ижодий фаоллигини ошириш лозим;

- барча оилалар, таълим муассасалари, маҳаллаларда замон талаблари асосида миллий ва халқаро **кутубхоналарни ташкил этиш**, мавжудларини интернет билан таъминлаш, китоб фондини бойитиш, китобхонларга қулай шароитлар яратиш зарур;

- Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва бошқа амалдаги норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда гендер ёндошув асосида **хотин-қизларнинг ҳуқуқ ҳамда имкониятларни таъминлаш соҳасида** берилган имтиёзлар бўйича давлат сиёсатини амалга оширилганлик ҳолатини ўрганиш бўйича махсус **“Йўл харитаси”, дастурлар, миллий ҳаракатлар режалари ва стратегияларни ишлаб чиқиш** ҳамда уни амалга ошириш механизмини ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқдир;

- бугунги кунда Ўзбекистонда гендер ёндошув асосида **хотин-қизларнинг** илм-фандаги оқилалик ролини ошириш соҳасида мамлакатимиз ва халқаро майдонда ўз салоҳиятини намоён этган гендер муаммолари бўйича фундаментал, инновацион ва амалий тадқиқот ишларини амалга оширган илмий мактабларни яратилиши, улар томонидан оилалардаги гендер масалалари бўйича долзарб муаммолар юзасидан методик таъминотни яратиш, тажриба-синов натижалари асосида ишлаб чиқилган хулоса ва тавсияларни оилалар, маҳаллалар, таълим муассасалари, барча ташкилотлар амалиётига тадбиқ этиш самарали натижалар гаровидир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. *Ўзбекистон Республикаси Конституцияси янги таҳрири 2023 йил 30 апрель. (Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 01.05.2023 й., 03/23/837/0241-сон).*

2. *Ўзбекистон Республикаси Оила Кодекси (янги таҳрир 2018, 2020 йй) www.lex.uz*

3. *Ўзбекистон Республикасининг “Pedagogning maqomi to'g'risida”gi Qonun (<https://edu.uz/media/019b375d-4df5-dc9f-32eb-e187b2b0d6b9.pdf>) (O'RQ-901-son, 01.02.2024-y.) Prezident tomonidan imzolandi.*

4. *Ўзбекистон Республикасининг 2019 йил 29 октябрдаги “Илм-фан ва илмий фаолият тўғрисида”ги ЎРҚ-576-сон Қонуни.*

5.Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 23 сентябрдаги “Таълим тўғрисида”ги ЎРҚ-637-сон Қонуни.

6. Ўзбекистон Республикасининг “Хотин-қизлар ва эркалар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятлар кафолатлари тўғрисида”ги Қонуни(2019 йил 2 сентябрь)

7.2. Ўзбекистон Республикасининг “Хотин-қизларни тазйиқ ва зўровонликдан ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Қонуни(2019 йил 2 сентябрь)

8.3. 2030 йилга қадар Ўзбекистон Республикасида гендер тенгликка эришиш стратегияси

9. 4.Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-сон Фармони;

10.Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенатининг 2021 йил 28-майдаги “2030 йилга қадар Ўзбекистон Республикасида гендер тенгликка эришиш Стратегиясини тасдиқлаш ҳақида”ги №СҚ-297-IV қарори.

11.Мирзиёев,Ш.М.(2020). **Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 2020 йил 23-сентябрдаги 75-сессиясидаги нутқи.**

12.Гендер тадқиқоти асослари курси хрестоматияси / Рус тилидан қисқартирилган таржима: доц. З. Бобоева, З. Усмонова. – Т.: “Ўзбекистон”, 2003. – Б. 250. / (В.М. Хвостов. I Психология женщин. II. О равноправии женщин. – М.: 1911. – С. 68.)

13. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-сон Фармони.

14. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 7-мартдаги “Оила ва хотин-қизларни тизимли қўллаб-қувватлашга доир ишларни янада жадаллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-87-сон Фармони.

15.Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 21 декабрдаги “Оила ва хотин-қизлар қўмитасининг фаолиятини такомиллаштиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-208-сонли Фармони. (Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 25.12.2023 й., 06/23/208/0960-сон).

16.Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 21 декабрдаги “Оилаларни мустаҳкамлаш ва хотин-қизларнинг фаоллигини ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-401-сонли Қарори. (Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 25.12.2023 й., 07/23/401/0961-сон)

17.Мирзиёев Ш. Янги Ўзбекистон стратегияси. – Тошкент: “O‘zbekiston”нашриёти, 2021. – Б. 53.

18.Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 22 декабрдаги Республика Маънавият ва маърифат Кенгашининг кенгайтирилган мажлисидаги “Маънавият ҳаётимизда янги куч,янги ҳаракатга айланиши керак” мавзусидаги нутқи.

19.Бюллетень «Гендерное равенство» [Электронный ресурс] / Министерства труда и социальной защиты Республики Беларусь. – № 9 – 2015. – Режим доступа: http://www.mintrud.gov.by/ru/gendernoe_ravenstvo.

20.Деркач А.А. Акмеология: личностное и профессиональное развития человека. Кн. 1-5. Акмеологические основы управленческой деятельности. Кн.2. М., 2000, 56- 58с.

21.Жамолдинова О., Мирсолиева М., Рискулова К. Педагогик таълимда гендер ёндашуви масалалари// Мактабгача таълимда давлат ва нодавлат секторни ривожлантириш: янги шакллари ва таълим мазмуни мавзусидаги халқаро илмий-амалий анжуман материаллари тўплами.–Тошкент, 2020. –Б. 99-101.

22. Нарбаева Т. Ўзбекистонда хотин-қизларини ижтимоий ҳимоя қилишнинг инновацион модели. Монография- Т., 2020.

23. Narbaeva, T. K., & Musurmanova, A. (2021). Priority Areas Of Spiritual, Moral And Physical Education Of Youth In The Family. *Ilkogretim Online*, 20(3), 1648-1656.

24. Namazov B., Egamberdieva N., Mirsolieva M. O'qituvchilarni tayyorlas'hda gender yondas'huv masalalari (Gender mainstreaming in teacher yeducation in Asia-Pacific). O'quv qo'llanma. – Т., 2018.

25. Қурбонова Г., Абдуллаева З. Гендер ёндашув асосида талаба-қизларнинг ижтимоий фаоллигини ривожлантириш назарияси//Замонавий таълим. 2014, 6. – Б. 37-40.

26. Қурбонова Г.М. Гендер тенглик ва фарқлар асосида таълим бериш имкониятлари//Замонавий таълим. 2015, 12. – Б. 59-63.

-<https://blogs.worldbank.org/ru/europeandcentralasia/has-belarus-really-succeeded-pursuing-gender-equality>

-<https://uza.uz/uz/posts/Гендер тенглик таъминланади-17-09-2019>

-<https://strategy.uz/index.php?news=Ўзбекистон гендер тенгликни таъминлаш бўйича муҳим қадамларни қўймоқда>

-<https://lex.uz/docs/> Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенатининг қарори, 28.05.2021 йилдаги СҚ-297-IV-сон

-<https://yuz.uz/news/> Янги Ўзбекистоннинг гендер сиёсати Жанубий Корея матбуоти нигоҳида.

ILM-FAN SOHASIDA AYOLLARNI QO'LLAB QUUVVATLASH HUQUQ VA IMKONIYATLARNI TA'MINLASHNING MUHIM OMILI SIFATIDA

Teshabayeva Umida Alimdjanovna

Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi direktori

Annotatsiya. Maqolada ayollar uchun ilm-fan sohasida, ayniqsa texnika va tabiiy fanlar sohasida imkoniyatlarni kengaytirish, olim va tadqiqotchi ayollarni qo'llab-quvvatlash masalalari yoritilgan. Shuningdek, xorijiy davlatlar tajribasi va xalqaro tashkilotlarning tavsiyalarini ko'rib chiqilgan, shu asosda ayollarni ilm-fan sohasida rivojlantirish bo'yicha bir qator takliflar kiritilgan.

Kalit so'zlar: STEM, olim ayollar, xorijiy tajriba, tashkilotlar, universitetlar, imkoniyatlar, ilm-fan

Аннотация. В статье освещаются вопросы расширения прав и возможностей женщин в науке, особенно в области технологий и естественных наук, а также поддержки женщин-ученых и исследователей. Также был рассмотрен опыт зарубежных стран и рекомендации международных организаций, на основе которых был внесен ряд предложений по развитию женщин в науке.

Ключевые слова: STEAM, женщины-ученые, зарубежный опыт, организации, университеты, возможности, наука

Har qanday davlatda ayollarning ijtimoiy faolligi jamiyatda sodir bo'layotgan o'zgarishlarning ishonchli ko'rsatkichi bo'lib, u jamiyat taraqqiyotining imkoniyatlarini belgilab beradi. Shunday ekan, demokratik huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati asoslarini shakllantirishni xotin-qizlar ishtirokisiz tasavvur etib bo'lmaydi.

Ilm-fan va texnologiyaning tender tomoni butun dunyo bo'ylab tobora dolzarb va muhim masalaga aylanib bormoqda.¹ 1976-1985-yillar BMT tomonidan «ayollar o'n yilligi: tenglik, rivojlanish va tinchlik» deb e'lon qilindi. O'shandan beri fan va texnologiyaning gender jihatlariga e'tibor tobora ortib bormoqda. Shu bilan birga, butun dunyoda hali ham ayol olimlarning etishmasligi, ayol tadqiqotchilar va olimlarning yuqori boshqaruv lavozimlarida etishmasligi mavjud. Ayniqsa, texnik va tabiiy fanlar sohalarida ayollarning vakillik darajasi past. Aytish joizki, qizlar va ayollar, ayniqsa ozchilik guruhlari, qishloq va chekka hududlar va kam ta'minlangan oilalar STEMda ishtirok etish uchun ko'plab to'siqlarga duch kelishadi va natijada erkak hamkasblariga qaraganda ko'proq qiyinchiliklarni engishga majbur bo'lishadi.

Ayollarning ilm-fan sohasidagi vakilligini oshirish uchun xalqaro miqyosda ko'rilayotgan chora-tadbirlar. Shu nuqtai nazardan, YUNESKO ushbu muammolarni hal qilishda va fan va texnologiya natijalariga kirish, ta'sir qilish va ulardan foydalanishda gender tengsizligini bartaraf etishda muhim rol o'ynashga qaratilgan. YUNESKO gender istiqbollari ilm-fan va texnologiyaga integratsiyalashuvini qo'llab-quvvatlaydi va NTGDA quyidagi yo'llar bilan harakat qilish zarurligini ta'kidlaydi: 1) butun dunyo bo'ylab tobora ko'payib borayotgan ayollarni NT va tadqiqot va ishlanmalar (nir) sohasidagi kasbiy faoliyatga jalb qilish, 2) masalalar bo'yicha jamiyat xabardorligini oshirish, NTG bilan bog'liq.

3) NTG bo'yicha ma'lumotlar yig'ishni ko'paytirish va NTG muammolariga bag'ishlangan ilmiy tadqiqotlarni qo'llab-quvvatlash.

4) BMTning ayollar holati bo'yicha komissiyasi muhim rolo'ynaydi. Komissiyaning ta'kidlashicha, barcha yoshdagi ayollar uchun sifatli ta'lim va ta'lim va ilmiy-texnik sohalarga har tomonlama va teng kirish hamda ularning ushbu sohalaridagi ishtiroki gender tengligi va ayollarning imkoniyatlarini kengaytirish uchun zarur shart bo'lib xizmat qiladi, shuningdek, iqtisodiy zarurat bo'lib, ayollarni bilim, imkoniyat, ko'nikma, ko'nikma, axloqiy qadriyatlar bilan ta'minlaydi. Hayot davomida ta'lim darajasini oshirish, bandlikni kengaytirish, jismoniy va ruhiy salomatlikni yaxshilash uchun zarur bo'lgan tushunchalar, onalar o'limining oldini olish va nazorat qilish, OIV va OITS, boshqa yuqumli va yuqumli bo'lmagan kasalliklar, shuningdek, ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy hayotda har tomonlama ishtirok etish. 6 ayol olimlarni, sanoat sohasidagi ayol innovatorlarni, ayniqsa, karerasida birinchi qadamlarni qo'yganlarni rag'batlantirish va rag'batlantirish mexanizmlarini yaratish bo'yicha ko'plab tashabbuslar Yevropada qabul qilinadi. Eng yorqin misollardan biri bu innovatsion ayollar faoliyatini rag'batlantirish bo'yicha butun Yevropa tanlovidir.

Ilm-fan sohasida ayollarni targ'ib qilish: alohida mamlakatlar tajribasi. Alohida mamlakatlar tajribasini ta'kidlash kerak. Xususan, AQShda ayollarni sanoatda texnik fanlar va innovatsion muhandislik bilan shug'ullanishga undaydigan qonunlar qabul qilinmoqda. Gender nomutanosibligini oldini olish uchun 2017-yil fevral oyi oxirida oq uyda ikkita qonun imzolandi.

Birinchisi, H. R. 321 yoki NASA kosmik agentligidan ayollar va qizlarni Stem fanlarini o'rganishga undash va rag'batlantirish, aerokosmik kareralarini davom ettirish va AQShning kosmosni o'rganishdagi yutuqlarini targ'ib qilishni talab qiladigan "INSPIRE" ayollarni qo'llab-quvvatlash harakati.

Ikkinchi qonun-H. R. 255-tadbirkorlikda ayollarni targ'ib qilish milliy ilmiy jamg'armaga ayollar uchun tadbirkorlik dasturlarini qo'llab-quvvatlash huquqini beradi. Ushbu qonunni amalga oshirish uchun 2017-yil sentyabr oyida mablag'lar ajratilib, dasturga biznes doiralari qo'shildi.

Dunyodagi yirik va taniqli tijorat va notijorat tashkilotlar tomonidan katta yordam ko'rsatilmoqda. Eng mashhur xalqaro loyihalardan biri L'Oreal-UNESCO birlashmasi rahbarligida amalga oshirilmoqda. L'Oreal-UNESCO tashabbusi ayollarni ilm-fan sohasida qo'llab-quvvatlashga qaratilgan: har yili keng ko'lamli grant tanlovi o'tkaziladi.

Tahlil qilingan universitetlar orasida eng mashhur amaliyot-bu ta'lim muassasalari ichida ixtisoslashgan jamoalarni shakllantirish-masalan, "fizikadagi ayollar hamjamiyati "yoki" muhandis ayollar uyushmasi". Jamiyatlar o'z karyerasining boshida (talaba) bo'lgan ayol olimlar, mutaxassislar yoki ayollarning umumiy tarmog'ini yaratish maqsadida shakllantiriladi. Konferentsiyalar va simpoziumlar, mahorat darslari va munozara sessiyalari muhim rol o'ynaydi. Grantlar va grantlar berish amaliyoti juda samarali, buning natijasida talabalar va yosh ayol olimlar eng muhim tadqiqot va ishlanmalarni amalga oshirish uchun moddiy yordam olish imkoniyatiga ega.

O'zbekistonda ilm-fan sohasida ayollarni targ'ib qilish: istiqbol va tavsiyalar. Birlashgan Millatlar tashkilotining ayollar holati bo'yicha komissiyasi ta'kidlashicha, ayollar va qizlarning ta'lim, kasbiy tayyorgarlik va ilmiy-texnik taraqqiyotga teng kirish yo'lidagi to'siqlarni bartaraf etish tegishli siyosatni amalga oshirish, tegishli Qonunchilik va amaliy chora-tadbirlarni qabul qilish va shunga mos ravishda hisobga olishga yo'naltirilgan gender muammolarini shakllantirish bilan tizimli, keng qamrovli, kompleks, barqaror, ko'p tarmoqli va ko'p tarmoqli yondashuvni talab qiladi barcha darajadagi byudjet. Shu bilan birga, kasbiy rivojlanishda ayollarning motivatsiyasini shakllantirish umumiy ta'limning eng past darajasidan - maktabgacha ta'limdan boshlab har tomonlama rivojlanishi kerak. Maktabgacha yoshdagi bolalarni zamonaviy texnologiyalar va tabiiy-ilmiy yondashuv asoslariga o'rgatish bo'yicha o'quv dasturlarini ishlab chiqish zarur (bu allaqachon Stem qisqartmasi bilan belgilanadi), shuningdek maktablar, maktabgacha va qo'shimcha ta'lim muassasalari uchun qizlarni rag'batlantirish va ilmiy ishlarga jalb qilish, Stem kasbiga kasbga yo'naltirishni tashkil etish bo'yicha ko'rsatmalar.

Stem ta'limi sohasidagi ayollar uchun nafaqat imkoniyatlarni kengaytirish, balki ularni Stem mehnat bozorida targ'ib qilish uchun choralar ko'rish muhimdir. Shunday qilib, masalan, yuqori texnologiyali sohalarda ayollarning bandligini rag'batlantirishni oshirish uchun etakchi universitetlarning sherikliklarini rivojlantirish, texnik universitetlarda iqtidorli ayollarni qo'llab-quvvatlash bo'yicha tashabbuskor loyihalarni yaratish va ularni etakchi sanoat korxonalarida ish bilan ta'minlashni rivojlantirish zarur. Yirik biznes tashkilotlari ko'magida va ular bilan hamkorlikda ilm-fan va texnik fanlar bo'yicha ta'lim olish, tadqiqot va texnik ishlanmalarni olib borish uchun stipendiyalar va grantlar ajratish maqsadida ayollarni ilm-fan sohasida qo'llab-quvvatlash uchun ilmiy jamg'arma tashkil etish mumkin.

Tajriba mintaqalaridagi universitetlar, ayollar tashkilotlari va maktab direktorlarini qo'llab-quvvatlaydigan, ular uchun noan'anaviy bilim sohalarida ayollar kadrlarini tayyorlash maqsadida STEM dasturlarini ishlab chiqish majburiyatini olgan biznes kompaniyalari alyansini yaratish mumkin. Iqtisodiyot tarmoqlarini monitoring qilish va yangi kasblar, yangi vakolatlar va yuqori maoshli ish o'rinlari yaratilayotgan joylarni aniqlash juda muhimdir. U yerda paydo bo'lgan mehnat sharoitlarini va ushbu kasbda ishlaydigan ayollarning ulushini aniqlang. Yuqoridagilarni inobatga olgan holda, mamlakatda STEMNI rivojlantirish bo'yicha milliy strategiyani ishlab chiqish va qabul qilish va ayollarni ilm-fan sohasida ilgari surish masalalariga bag'ishlangan alohida bobni kiritish kerak. Prezidentning "ilm-fan sohasida ayollar uchun imkoniyatlarni kengaytirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi Farmoni va tadbirlar dasturini qabul qilish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. *STEM в цифровую эпоху: политика занятости в мегаполисе* // Е.К. Захарова, Т.А. Мхитарян, О.Б. Савинская [Под ред. О.Б. Савинской] // АНО "Совет по вопросам управления и развития". – М.: ООО "Вариант", 2017. – С.88.
2. *Женщины и STEM в цифровую эпоху: политика занятости в мегаполисе* // Е.К. Захарова, Т.А. Мхитарян, О.Б. Савинская [Под ред. О.Б. Савинской] // АНО "Совет по вопросам управления и развития". – М.: ООО "Вариант", 2017. – С.88.
3. *Дорога к академическому совершенству. Становление исследовательских университетов мирового класса. Под редакцией Филиппа Дж. Альтбаха и Джамиля Салми* – С.13.

ЖАМИЯТДА ХОТИН ҚИЗЛАР ҲУҚУҚЛАРИНИ ҲАР ТОМОНЛАМА КЕНГАЙТИРИШ БОРАСИДАГИ ИЖТИМОЙ МЕХАНИЗМЛАР

Усманов Маъруфжон Аъзамович

Қўқон шаҳри ҳокими

Аннотатсия. мақолада хотин-қизларнинг жамиятдаги ролини мустаҳкамлашда амалга оширилаётган ислохотлар ва қабул қилинаётган қонун ҳужжатлари ҳақида маълумотлар ёритилган. Шунингдек, аёллар ҳуқуқларини ҳар томонлама кенгайтириш, уларнинг илм соҳасида юқори натижаларга эришишларида тиргак бўлувчи имкониятларни яратиш борасида фикрлар ҳам илгари сурилган.

Таянч сўзлар: Хотин қизлар, имконият ва шароитлар, қонун, қарор, ҳукумат, гендер тенглиги.

Мамлакатимиз тараққиётининг ҳозирги босқичида амалга оширилаётган ислохотлар жамиятимиз ҳаётининг барча соҳаларида олиб борилмоқда. Янги Ўзбекистонда давр талаблари га кўра инсон, унинг ҳаёти, эркинлиги, шаъни ва қадр-қиммати олий қадрият ҳисобланадиган инсон парвар демократик давлатни, очиқ ва адолатли жамиятни барпо этиш борасида ҳозирги ва келажак авлодлар олдидаги юксак масъулиятимизни англаган ҳолда, давлатчилигимиз тарихий тажрибасига, шунингдек жаҳонда биринчи ва иккинчи ренессанс асосчилари бўлган буюк аждодларимизнинг илмий, маданий ва маънавий меросига таяниб, олиб борилаётган кенг қамровли ислохотлар муваффақиятли амалга оширилмоқда.

Асосий Қонунимизнинг 58-моддасида белгилаб қўйилган, "Хотин-қизлар ва эркаклар тенг ҳуқуқлидирлар. Давлат хотин-қизлар ва эркакларга жамият ҳамда давлат ишларини бошқаришда, шунингдек жамият ва давлат ҳаётининг бошқа соҳаларида тенг ҳуқуқ ва имкониятларни таъминлайди." - деган тамойилга кўра мазкур ислохотларимизнинг барча соҳасида аёллар ҳам фаол иштирок этмоқда.

Мамлакатимиз аҳолисининг деярли ярмини ташкил этадиган, ўзининг ўрнига кўра юртимизнинг келажаги бўлган фарзандларимизни баркамол инсон бўлиб етиштиришда асосий ўринни эгаллайдиган аёлларимизни ижтимоий ҳаётдаги ўрни ва мавқеини мустаҳкамлаш асоий вазифага айланди. Мамлакатимизда хотин-қизларни барча жабҳада қўллаб-қувватлашга қаратилган ҳуқуқий ва моддий асос яратилди. Жумладан, бир қатор халқаро ҳужжатлар ратификация қилинди ва миллий қонунчилигимиз асослари такомиллаштирилди. Юртимизда хотин-қизлар ҳуқуқлари ҳимоясини тубдан кучайтириш, уларнинг турмуш шароитларини яхшилаш, таълим олиш ва ўз салоҳиятини рўёбга чиқаришлари учун кенг имконият яратишга қаратилган 30 дан ортиқ меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар ишлаб чиқилди. Жумладан, 4 та қонун, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 10 га яқин Фармон ва қарорлари, Вазирлар Маҳкамасининг 14 та қарори қабул қилинди. Янгиланган Конституциямизда хотин-қизлар ва эркаклар тенг ҳуқуқлилиги, давлат хотин-қизлар ҳамда эркакларга давлат ишларини бошқаришда, шунингдек, жамият ва бошқарув ҳаётининг бошқа соҳаларида тенг ҳуқуқ ва имкониятларни таъминлаш белгилаб қўйилди.

Хотин-қизларимизни маънавий-интеллектуал салоҳиятини юксалтириш, ижтимоий-сиёсий, ҳуқуқий манфаатларини ҳимоя қилиш орқали уларнинг фаоллигини ошириш, аёлларимизни касбга ўргатиш ва касб билан шуғулланиши учун турли меҳнат воситаларини орқали бандлигини таъминлаш борасида мамлакатимизда олиб борилаётган ишлар

беқиёс даражагаолиб чиқилмоқда. Бу ҳаракатларнинг самараси сифатида аёлларнинг жамият ҳаётидаги, сиёсий фаоллиги ҳам ортиб бормоқда.

Бугун юртимизда аёлларнинг ўрни, уларнинг ижтимоий мавқеи тўғрисида халқимизнинг мавжуд анъанавий қарашлари ҳам ўзгариб бормоқда. Чунки хотин-қизларимиз ичида депутатлар, нуфузлик корхона ва ташкилотлар раҳбарлари, олий ўқув юртлари ректорлари, тадбиркорлар, сиёсатчилар, жамоат арбоблари, олималар кўплаб етишиб чиқмоқда..

Сўнгги йилларда Гендер тенглик масаласи давлат сиёсати даражасига кўтарилиб, соҳага оид 25 та қонун ҳужжати қабул қилинди. Ҳозирги кунда хотин-қизларимизнинг жамиятдаги ролини оширишга, уларни кўллаб-қувватлашга алоҳида эътибор қаратилаётгани натижасида ижтимоий муносабатларда ҳам, қонунчиликда ҳам жуда катта ўзгаришлар рўй бермоқда. Жумладан, 2019- йилда “Хотин-қизлар ва эркаклар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятлар кафолатлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг Қонуни қабул қилинди.

Қонун билан илк бор миллий қонунчилигимизда “гендер” тушунчасига таъриф берилиб, давлат хизмати, сайлов жараёнлари, ижтимоий-иқтисодий, таълим, илм-фан, маданият ҳамда соғлиқни сақлаш соҳаларида хотин-қизлар ва эркаклар учун давлат томонидан тенг ҳуқуқ ва имкониятлар яратилиши кафолатланди. Гендер тенгликни таъминлаш масаласи давлат сиёсати даражасига кўтарилиб, парламент юқори палатасида “Хотин-қизлар ва гендер тенглик масалалари” кўмитаси, Ўзбекистон Республикасининг “Гендер тенгликни таъминлаш масалалари” бўйича комиссияси, “Хотин-қизлар ва эркаклар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятларни таъминлаш” масалалари бўйича Маслаҳат-кенгашлари ташкил этилди. Кимлардир аёл кишининг раҳбар бўлганининг нимаси яхши, дейиши мумкин. Бундай саволга жавоб аниқ: нозик ҳилқат соҳибалари ижтимоий масалаларга кўпроқ юракдан ҳис қилиб ёндашади, дилидан ўтказиб қарорлар қабул қиладилар. Ижтимоий масалалар эса, бу – халқнинг дарди, халқнинг муаммоси, шу кеча-кундузда унинг бошидан ўтаётган муаммолар билан узвий боғлиқдир.

Аёл буни кўпроқ, теранроқ туйишининг яна бир сабаби у оила бекаси, болалар тарбиячиси, уларнинг соғлиғи учун қайғурадиган шифокордир. Сиёсий ҳаётда фаол бўлган хотин-қизларимиз айнан мана шундай хислатлари туфайли қонунларнинг янада ҳаётий бўлиши учун курашадилар, уларда аниқ масалалар, муаммоларнинг ечимларини ифодалаш учун жон куйдирадилар.

Шунинг учун ҳам сиёсий партиялардаги хотин-қизлар улуши 44 фоизга, олий таълим соҳасида 40 фоизга, тадбиркорликда 35 фоизга етди. Жорий йилнинг май ойида Олий Мажлис Сенати томонидан 2030-йилга қадар гендер тенгликка эришиш стратегиясини қабул қилди. Мазкур стратегияда бошқа устувор йўналишлар сингари ижтимоий-иқтисодий соҳаларда хотин-қизлар ва эркаклар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятларни таъминлаш масаласи ҳам ўрин эгаллади.

Мамлакатимиз раҳбари Шавкат Мирзиёев таъкидлаганларидек, “Ҳаётимизнинг файзу фариштаси бўлган мунис оналаримиз, меҳрибон опа-сингилларимизга муносиб меҳнат ва турмуш шароитини яратиб бериш, уларни рози қилиш - барча даражадаги раҳбарларнинг нафақат хизмат вазифаси, балки, энг аввало, инсоний бурчидир”.

Ушбу маълумотлар орқали Марказий Осиё мамлакатлари, хусусан, Ўзбекистон Республикасида хотин-қизлар тенг ҳуқуқлилигининг кафолатлари, жамият ҳаётидаги ўрни, давлат бошқарув соҳасидаги фаолиятлари, хотин-қизлар бандлигини таъминлаш, уларни касбий салоҳиятларини янада ривожлантириш, жамиятдаги барча соҳалар доирасида хотин-қизлар фаоллигини оширишга доир босқичларни ўрганиш юзасидан илмий таклиф ва амалий тавсияларни келтиришимиз мумкин:

- жамиятда шаклланган «аёлларга хос касблар» тушунчасини муомаладан чиқариш ёки унинг турларини кенгайтириш, эркин касб танлашга имкон яратиш;

- уй вазибалари, бола тарбиялаш касбий фаолиятга тўсиқ бўлмаслиги учун масофадан туриб ишлаш фаолиятини йўлга қўйиш;

- нодавлат ташкилотлари билан кенг ҳамкорликни йўлга қўйиш орқали хотин-қизларда ижодкорликни рағбатлантирувчи лойиҳаларни ишлаб чиқиш. Бу орқали ўз қобилиятларини янада ривожлантириш (уй шароитида), намоён қилишига имкон яратиш;

- ҳуқуқий таълимда хотин-қизлар саводхонлигини ошириш мақсадида лойиҳаларни йўлга қўйиш, сиёсий карера, давлат бошқарувида хотин-қизлар иштирокини ошириш, уларга мос иш ўринлари устида янгича ёндашув.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 19 майдаги “Зўрлик ишлатишдан жабр кўрган хотин-қизларни реабилитация қилишга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарорига мувофиқ, 29 та Зўрлик ишлатишдан жабр кўрган шахсларни реабилитация қилиш маркази ташкил этилди. Ҳукуматнинг қарори билан тазйиқ ва зўравонликдан жабрланган хотин-қизларга ички ишлар органлари томонидан ҳимоя ордерини бериш тартиби ишга туширилди. Шунингдек, Хотин-қизларни қўллаб-қувватлаш давлат мақсадли жамғармаси фаолияти ташкил этилди. Моддий ёрдам ва кўмакка муҳтож oilалар, хотин-қизлар ва ёшларни ижтимоий қўллаб-қувватлаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар белгиланди. Айни чоғда, хотин-қизлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш борасида фуқаролик жамияти институтларининг ролини янада кучайтиришга алоҳида урғу берилмоқда.

Энг асосийси, кейинги даврда “Илм-фан ва илмий фаолият тўғрисида”ги қонун қабул қилинди, олий ўқув юрти таҳсилидан кейинги таълим тизимини такомиллаштиришга қаратилган ҳуқуқий-ташкилий чоралар кўрилмоқда. Ўзбекистон Республикаси Инноватсион ривожланиш вазирлиги ҳамда Инноватсион ривожланиш ва новаторлик ғояларини қўллаб-қувватлаш жамғармаси ташкил этилди. Миллий қонунчиликда Инноватсион ривожланиш вазирлиги, Фанлар академияси, олий таълим тизими муассасалари, шунингдек, бўйсунувида илмий ташкилотлар бўлган вазирлик, идоралар ҳамда ташкилотлар, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари, фуқаролар, нодавлат нотижорат ташкилотлари ва фуқаролик жамияти бошқа институтларининг илм-фан ва илмий фаолият соҳасидаги ваколатлари аниқ белгилаб қўйилди.

Илм-фан ва илмий фаолият соҳасидаги шу каби ҳал қилувчи ислохотлар, янада аниқ қилиб айтганда, илмий кадрлар тайёрлаш тизимини ривожлантириш борасида эришилган амалий самаралар мамлакатимиз тараққиётини таъминлашда, хусусан, хотин -қизларни илм-фан соҳасига янада кенг жалб этишда улкан омил бўлмоқда. Натижада, бугунги кунда Фанлар академияси тизимида ишлаётган 4 минг 760 нафар хизматчининг 40 фозини, яъни 1 минг 905 нафарини хотин-қизлар ташкил этмоқда. Юртимизда илмий изланишлар билан машғул 2 минг 146 нафар тадқиқотчидан 695 нафари ҳам аёллардир. Ҳозирги вақтда Ўзбекистон хотин-қизларининг 7 нафари – академик, 271 нафари – фан доктори (DSc), 1 минг 411 нафари фалсафа доктори (PhD) илмий даражаси соҳибалари ҳисобланиб улар ёшларга ўрнак бўлиш билан бирга уларга устозлик қилиб келмоқда.

Халқаро демократик ҳамжамият сафидан муносиб ўрин эгаллаш, ҳеч кимдан кам бўлмайдиган фуқаролик жамияти барпо этиш учун аҳолининг, шу жумладан хотин-қизларнинг ҳам онгу-тафаккури ва дунёқарашини янада кенгайтириш, эскидан қолган қолдиқ ва асоратлардан бутунлай воз кечиш, замон талаблари билан уйғун ва ҳамоҳанг бўлиб яшаш муҳим аҳамиятга эга.

Фойдаланган адабиётлар рўйхати:

1. Асқарова, А., Хонкелдиева, К., Абдумуталибова, Х., & Муротова, Д. (2021). *Иссуес оф инс-реасинг тхе сомпетитивенесс оф лизхт индустрий энтерприсес. Наука сегодня: проблемы и пути решения [Текст]: материа, 48.*
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Зўрлик ишлатишдан жабр курган хотин-кизларни реабилитатсия килишга оид кушимча чора-тадбирлар тугрисида»ги (2021) Қарори. // [хттпс://lex.uz/doss/](https://lex.uz/doss/). Қонунчилик маълумотлари миллий базаси.
3. 2030-йилга қадар Ўзбекистон Республикасида Гендер тенгликка эришиш стратегияси (2021). 2-боб. / Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенатининг СҚ-297-ИВ-сон қарори. // [хттпс://lex.uz/doss/5466673](https://lex.uz/doss/5466673).
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони «2022 - 2026 йилларда хотин-қизларнинг мамлакат иқтисодий, сиёсий ва ижтимоий ҳаётининг барча жабҳаларида фаоллигини ошириш бўйича Миллий Дастур» (2022). // [хттпс://lex.uz/doss/](https://lex.uz/doss/). Қонунчилик маълумотлари миллий базаси.
5. Люсьен Леви-Брюлл (2003). *Первобытный менталитет. Культурше наследие, 228.*

TEMURIYLAR DAVRIDA AYOLLARNING TADQIQOTCHILIK GENDER TENGLIK MUNOSABAT KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOIY PSIXOLOGIK TAHLILI

Umarova Yulduz Baxtiyorovna

ISFT instituti o'qituvchisi

Annotatsiya. Temuriylar davrida oila va ayollar o'rtasidagi munosabatlar, o'z navbatida, ijtimoiy va madaniy muhitning xususiyatlari bilan hamohang shakllandi. Ayollar oila hayoti, ta'lim-tarbiya, ijtimoiy-siyoyiy faoliyatda faol ishtirok etib kelgan. Amir Temur davridagi ayollarni ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini o'rganar ekanmiz, ular o'ziga hos bo'lib, ularning jamiyatdagi o'rni alohida kasb etgan. Temuriylar davrida yashab, ijod etgan ayollar matonatli, dovyurak, qat'iy ruhiyatli, irodasi mustahkam, oqila, dono va doimo sodiqlikka erishish uchun yondashgan kishilar bo'lgan. Ayollarning erkinlik, ijodiylik va yetuklikka intilishi kabi xususiyatlari Temuriylar hukmdorligi davrida Temuriy malikalarni mashhur qildi.

Kalit so'zlar: Temuriylar, oila, gender, ayol, oqila, matonatli, ta'lim-tarbiya, sodiq.

Аннотация. В период правления Амира Темура взаимоотношения семьи и женщины, в свою очередь, формировались параллельно особенностями социальной и культурной среды. Женщины активно участвовали в семейной жизни, образовании, общественной и политической деятельности. Когда мы изучаем психологические особенности женщин во времена правления Амира Темура, они уникальны и занимают особое место в обществе. Женщины были упорными, смелыми, с сильным характером, волевыми, умными, мудрыми и всегда верными. Их стремление к свободе, творчеству и зрелости прославило их во времена правления Амира Темура.

Ключевые слова: Тимуриды, семья, пол, женщина, мудрая, воспитание, верная.

Kirish: Sohibqiron Amir Temur hukmdorligi davrida (1336–1405) ayollar (xotin-qizlarlar) ijtimoiy va madaniy hayotda alohida ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lib, ularga yuksak ehtirom va hurmat ko'rsatilgan.

Amir Temur to'g'risidagi ma'lumotlar buyuk shaxs siymo sifatida ko'plab tarixiy manbalar orqali kelib chiqsa-da, shu bilan bir qatorda umumiy ma'lumotlar bilan ayollarning jamiyatdagi o'rni haqidagi ma'lumotlar ham mavjud. Temuriylar hukmdorligi davrida ayollar davlat boshqaruvida, ijtimoiy-madaniy hayotda muhim o'rin tutgan. Ayollar oilaviy munosabatlar, madaniy va ilmiy faoliyat hamda, diplomatik munosabatlarning muhim bir qismini tashkil etishda ham yuqori ahamiyatga ega bo'lgan.

Maqsad va uni asoslash. Aslini olganda, Amir Temur davrida oilalarning mustahkamligiga alohida e'tibor qaratilgan. Sohibqironning buyuk asari "Temur tuzuklari"ni varaqlar ekanmiz, oila masalasiga, farzandlar tarbiyasi va kelajagiga alohida e'tibor berilganligiga guvoh bo'lamiz.

Ilmiy muammoning tavsifi va yechimi. Buyuk sohibqiron Amir Temur oila qurish masalasiga davlat yumushlarining asosiy qismi qatorida nihoyatda jiddiy e'tibor bergan. U, xususan oila qurish, farzandlarni uylantirish va kelin tanlash haqida quyidagiarni ta'kidlaydi: "O'g'illarim, nabiralарim va yaqinlarimni uylantirmoq tashvishida kelin izlamoqqa e'tibor berdim. Bu ishni davlat yumushlari bilan teng ko'rdim. Kelin bo'lmishning nasl-nasabini, yetti pushtini surishtirdim. Xos odamlar orqali sog'liq-salamatligini, jismonan kamolatini aniqladim. Kelin bo'lmish nasl-nasabasi,

odob-axloqi, sog'lom va baquvvatligi bilan barcha qusurlardan xoli bo'lsagina el-yurtga katta to'y-tomosh berib, kelin tushurdim.

Yuqoridagi ma'lumotlardan kelib chiqib, aytishimiz mumkinki, Temuriylar davrida ayollarga bo'lgan alohida munosabat orqali oilaning mustahkamligi jamiyatning iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy, milliy xavfsizligini, uning ravnaqini, taraqqiyoti shakllanib borgan.

Ushbu davrda, ayollar va qizlarning ta'lim olishi uchun ham imkoniyatlar yaratib berilgan bo'lib, Temuruy malikalari mamlakat siyosatida, uning ijtimoiy hayotida, ayniqsa ilm – fan, san'at va me'morchilik sohalari rivojida muhim ahamiyat kasb etganlar. Saroy mulk xonim, Gavhar shod begim, Shodmulk xotun, Xadicha begim, Xonzoda begim, Gulbadan begim, Nurjahon begim, Arjumand bonu, Jahon oro begim, Zebunniso begim nomlari hamon buyuk Temuriylar tarixining yorqin sahifalaridan joy olgan. Ana shunday tarixiy buyuk alloma, ilmga chanqoq timsollar asnosida bugungi zamon ayollari har sohada ilg'or yutuqlarga erisha olishi tarixiy poydevor asosining mustahkamligidan dalolatdir.

Samarqand shaxrida X asrda 17 ta madrasa bo'lib, ularda yirik olimlar dars bergan bo'lsa, XIV-XV asrlarga kelib ular soni yanada ortdi. Tabobat ilmi, tarix, adabiyot va san'at rivojlandi. Aholining savodxonligini oshirish, bolalarga ta'lim tarbiya berish borasida ham muayyan darajada imkoniyatlar yaratildi. Maktablar rivojlanishida xususiy maktablarni ham o'rni beqiyos, alohida muallim yollab bolalarni uyda o'qitish, bilimli savodli qilish ham rivojlana boshladi. O'quvchilar umumiy maktablarda savod chiqarganlar va o'qishlarini madrasada ham diniy, ham dunyoviy fanlardan bilim olish orqali mukamallashtirganlar. Shulardan kelib chiqqan holda aytish mumkinki, XIVXVI asrlarda Movarounnahrda ta'lim tarbiya va pedagogik fikr yuksak taraqqiyot bosqichiga ko'tarilgan.

Bu davrda nafaqat Temuriy shahzodalar balki Temuriy malikalar ham ta'lim va tarbiyaga katta hissa qo'shishgan ulardan biri Saroymulkxonim hisoblanadi.

Bibixonim o'z zamonasining yuksak idrokli, farosatli, ilmli, maslahatdosh va yetuk aql-zakovat sohibasi ham edi. Bibixonim mamlakatning siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy hayotidan yaxshigina xabardor bo'lgan saltanat ishlarida dono maslahatlari bilan qatnashib turadigan ayol edi. Amir Temurdan ruxsat olib Bibixonim madrasasini o'z mablag'i hisobidan qurdirgan va bu maskanda yuzlab o'z davrining yetuk yosh avlodlari shakllanib, mamlakatning ma'naviy hayotida muhim o'rin tutgan.

Samarqandda Amir Temur Bibixonimga atab qurdirgan Bibixonim jome masjidi mavjud.

Temuriy malikalar nafaqat ichki, balki xalqaro diplomatik munosabatlarda ham faol ishtirok etishgan. Xususan, 1402-yilda Misr, Turkiya, Mo'g'iliston, Xitoy, Ispaniya kabi davlatlardan kelgan elchilarni kutib olish marosimida Saroymulkxonim, Tuman og'a, Xonzodabegim kabi malikalar ham ishtirok etishgan. Saroymulkxonim va Xonzodabegimlar ispan elchisi sharafiga alohida ziyofat uyushtirib, elchining e'tirofiga sazovor bo'ladi.

Tarixiy ma'lumotlarda yozilishicha, Saroymulkxonim savob uchun xudo yo'lida bir madrasa qurdirishni Amir Temurdan ijozat so'raydi. Ruxsat olgach, otasi Qozonxon sovg'a qilgan olmos baldog'ini sotib, mablag'ni madrasa qurilishiga sarflaydi. Madrasa qurilish jarayonida Saroymulkxonim qurilish maydoniga tez-tez borar, madrasa

qurilish arxitekturasiga oid fikrlarni taklif etib, katta hissa qo'shlgan. Qurilish nihoyasiga yetgach, Saroymulxonim usta boshiga binoning kam-ko'stlari haqida ko'rsatmalar beradi. Ustaboshi malikaning yuzini ko'rmagan bo'lsa-da, uning jozibali so'z ohangi, zehni o'tkir ayol ekanligini anglaydi va "ayol zoti ham shunchalik dono va oqila bo'ladimu? Xonim haqida shu kungacha eshitganlari hammasi to'g'ri ekan. Qani endi hamma ayollar ham shunday nafosatga ega bo'lsaydi" degan so'zlari aytilgan.

Saroymulxonim qurdirgan madrasa XIV asr oxiri va XV asr boshlarida Samarqanddagi madrasalar orasida mahobatlilik bilan ajralib turgan. Madrasaga zamonasining yetuk mudarrislari tayinlanib, ular tolibi ilmlarga diniy va dunyoviy ilmlardan dars bergan. Saroymulxonim insonparvar, vatanparvar ayol bo'lib, mamlakatning siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy hayotidan ham yaxshigina xabardor bo'lgan, ilm-ma'rifatga alohida e'tibor berib, ilm toliblariga homiylik qilgan. U Sohibqiron Amir Temurning yurishlarida hamrohlik qilgan.

Bibixonim saltanatni boshqarishda o'zining odilona maslahatlari bilan faol qatnashgan. Amir Temur Bibixonimga oshkora bo'ysunmasa-da, uning odilona maslahatlariga o'zida ehtiyoj sezib turgan. Bibixonim farzand ko'rmagan bo'lsa ham, Sohibqiron o'z nabiralari Muhammad Sulton, Xalil Sulton, Ulug'bek va boshqa mirzolari Bibixonim tarbiyasiga topshirgan.

Temuriylar davrida ayollarga bo'lgan munosabat, ehtiromni o'sha davr rassomlari tomonidan chizilgan rasmlardan ham ma'lumot olish mumkin. Ayollar siymosi qoshlari va lablari ingichka, burunlari kattaroq, ikki yuzi qizargan, boyni uzun, bellari xipcha qilib tasvirlangan. Bu ham oziga xos san'at uslubi bo'lib, bunda ayollarning chiroyda tengi yo'qdek tasvirlangani tarixiy manbaalarda ko'rsatilgan. Kiyinish uslublarida ham rangbarang va xarir matolardan foydalangan. Umuman olganda Sharq ayollarining barchasi har doim e'zozda va hurmatda bo'lgan. Temuriylar davridagi eng qadimgi namuna, shajaradan olingan Amir Temur va farzandlari rasmida ham qizlarining kattasi-Og'ibegim xonimni rasmi mavjud.

Yakuniy qism: Keltirilgan tarixiy manbalarni ijtimoiy-psixologik jihatlarini tahlil etar ekanmiz Temuriylar davrida, qizlarga, onalarga millat tarbiyachilari sifatida alohida e'tibor qaratib kelingani, Buyuk Amir Temur bobomiz bejiz "Onalarni o'qitsak, millatni o'qitgan bo'lamiz" degan fikr bilan o'zbek ayollarining bilimli, ilimli bo'lishi yo'lida jon kuydirgan. Mana shu misolning o'ziyoq xotin-qizlar ta'lim-tarbiyasiga ota-bobolarimizning hayot-mamot masalasiga ilg'or idrok egasi sifatida qaraganini ko'rsatadi. Temuriylar davrida ayollarning huquqlari va ularning himoyasi jiddiy ahamiyatga ega bo'lgani, ayollarni o'zaro hurmat va muhabbat asosida yashashga, oliy ma'naviy fazilatlarga qiyoslashgani yuqoridagi ma'lumotlar orqali bunga asos bo'la oladi.

Tarixiy manbalarda ma'lumotlariga ko'ra Amir Temurning o'n sakkiz nafar xotini va yigirmaga yaqin surayyolari bo'lgan. Bu o'sha davr o'lchovida kichik haram hisoblangan. Amir Temur davlat ishi va mamlakatni rivojlantirish, kengaytirish masalasini ustuvor deb bilgan. U oddiy o'tovni shinam va qulay saroy hayotidan afzal ko'rgan. Amir Temur umrining asosiy qismi jang maydonida yoki uzoq safarlarda o'tgan.

Amir Temur xotinlari orasida eng mashhuri Bibi Xonim, yoki Saroy Mulk Xonim bo'lgan. Saroy Mulk Xonim Chingizxonning nabirasi bo'lgani uchun, unga uylanganidan keyin Amir Temur Guragon unvoniga sazovor bo'lgan.

Gender – xotin-qizlar va erkaklar o'rtasidagi munosabatlarning jamiyat hayoti va faoliyatining barcha sohalarida, shu jumladan siyosat, iqtisodiyot, huquq, mafkura va madaniyat, ta'lim hamda ilm-fan sohalarida namoyon bo'ladigan ijtimoiy jihat hisoblanadi.

Yuqoridagi keltirilgan ma'lumotlarni nazariy tahlil etar ekanmiz ayollarning millat farzandlari tarbiyachisi sifatida jamiyatda tutgan o'rni o'sha davrlardayoq e'tiborga olingani, o'tmishda

ota-bobolarimiz tomonidan ayollarning jamiyatdagi rolini oshirish, ularning bilim salohiyatini yuksaltirish va erkaklar bilan jamiyat hayotida, o'zaro tenglik asosida, ijtimoiylashgan holda faoliyat olib borishlarini ta'minlash ishlarining birinchi navbatda, maorif sohasini isloh qilishdan boshlanganligi, xotin-qizlar maorifi masalalari mazkur davrning dolzarb muammolaridan biri sanalib kelganining dalilidir.

Sharq qadriyatlarida ayol doimo erkak kishiga do'st, yor, oqila, mehribon, oilaviy tinchlikning rahnamosi sifatida ulug'langan. Sharqona tafakkurda, turkiy xalqlarda ayollarning jamiyatdagi mavqei juda yuqori bo'lgan. Arab tarixchisi ibn Battuta xabar beradi: "Turk xoqonlari imzo chekayotganda "Sulton va uning xotinining amri bilan" deb yozadilar"

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Amir Temur o'g'itlari, – T.,1992, 58 bet.
2. Madinaxon Xurshid qizi Jo'arakabirova "Science and Education" Scientific Journal / www.openscience.uz March 2024 / Volume 5 Issue 3 ISSN 2181-0842 / Impact Factor 4.182 492
3. Scientific progress volume 2 Uzbekistan www.scientificprogress.uz p 1196
4. <https://www.gazeta.uz/uz/2022/04/09/amir-temur/>
5. Fayziyev T. Temuriy malikalar. – T.: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1994. – B.5
6. Timur and Princely Vision. Persian art and Culture in the Fifttheeth Century./T.W.Lentz and G.D.Lowry.-Washington:Smithsonian Institution Press,-p,102,fig;37
7. Madraimov.A. Temuriy va Boburiylar davri miniatyura san'ati rivoji.- Fannashriyoti;T.:2019. 31-bet
8. U. Erskin. Bobur Xindistonda. T., 1995, Chulpon nashriyoti. Inglizchadan F. Satimov tarjimasi. (Asl nusxasi William. Erskine. History of India under Baber. Karachy, 1974. Ushbu kitob 1854 yilda birinchi bor nashr etilgan.) (18-b).

MARKAZIY OSIYODA AYOLLARNING ILMIY TADQIQOTCHILIK FAOLIYATI: KECHA VA BUGUN

Ruhshona Sharofiddinova

Namangan viloyati Norin tumani 41-maktab o'quvchisi

Annotatsiya. Maqolada Markaziy Osiyoda ayollarning ilmiy faoliyati, tarixda ilmiy salohiyati bilan nom qoldirgan ayollar. Bugun ilm-fanda yuksak natijalarga erishgan olima ayollar to'g'risida so'z boradi.

Kalit so'zlar: ilmiy faoliyat, tarixiy, ijtimoiy me'yor, tadqiqotchilik faoliyati.

Markaziy Osiyo mintaqasi, tarixan ko'plab ilmiy va madaniy markazlar bilan mashhur, ilm-fan va ta'lim sohalarida o'zining noyob ahamiyatiga ega bo'lgan hududdir. Ushbu mintaq, qadimiy Buxoro, Samarqand, Xiva kabi shaharlar orqali tarixiy ilmiy taraqqiyotning yirik markazlaridan biri bo'lgan. Biroq ayollarning ilmiy tadqiqotchilik faoliyati tarixan cheklangan bo'lgan. An'anaviy ijtimoiy me'yorlar va tarixiy sharoitlar, ayollarning ilmiy sohada erishgan yutuqlarini, o'tkazgan tadqiqotlarini cheklagan. Shu bilan birga, o'tgan asrlar davomida bu holat asta-sekin o'zgarib bormoqda. Bu maqola Markaziy Osiyoda ayollarning ilmiy tadqiqotchilik faoliyatining tarixiy rivojlanishi, hozirgi kundagi ahvoli va kelajakdagi istiqbollari haqida batafsil tahlil qiladi.

• *O'tgan davrlarda ayollarning ilmiy faoliyati*

Markaziy Osiyoda ayollarning ilmiy faoliyati tarixan turli cheklovlarga duch kelgan. Qadimgi davrda, ijtimoiy va madaniy me'yorlar ayollarning ilmiy faoliyatini rivojlantirishni cheklagan. O'rta asrlar, xususan, XV-XVII asrlarda ayollarning ilm-fan va ta'lim sohasida faoliyat ko'rsatishlari qiyin bo'lgan. O'sha davrning ijtimoiy me'yorlari va an'analari, ayollarni ko'proq uy ishlariga, oilaviy vazifalarga yo'naltirgan. Shunday bo'lsa-da, ba'zi ayollar o'zlarining bilim va iqtidorlarini namoyon etishga muvaffaq bo'ldilar. Misol uchun, qadimgi Buxoro va Samarqand kabi shaharlarning madaniy va ilmiy muhitida faoliyat ko'rsatgan ayollar, diniy va ilmiy sohalarida o'z izlarini qoldirgan. Buxoro qadimiy ilm-fan markazi sifatida tanilgan bo'lib, bu yerda faoliyat ko'rsatgan ayollar, ilm-fan va madaniyat sohalarida o'z hissalarini qo'shgan. Afsuski, ular ko'pincha tarixiy manbalarda etarlicha yoritilmagan.

Shuningdek, qadimgi Markaziy Osiyoda, masalan, Xiva va Samarqandda ayollar ta'lim olish va ilmiy faoliyat bilan shug'ullanish uchun cheklangan imkoniyatlarga ega bo'lgan. Biroq ayollarning ilmiy ishlari asosan diniy sohada va xalq tabobati bilan bog'liq bo'lib, rasmiy ilmiy tan olinmagan. O'sha davrlarda ilmiy tadqiqotlarning aksariyati erkaklar tomonidan amalga oshirilgan bo'lsa-da, ayollarning qo'shgan hissalarini ko'pincha e'tiborsiz qolgan.

• *Mustaqillik davrida ayollarning ilmiy faoliyati*

Mustaqillik davrida ilm-fan sohasida gender tengsizliklarini bartaraf etish va ayollarga ilmiy tadqiqotchilik sohasida imkoniyatlar yaratish bo'yicha yangi tashabbuslar amalga oshirildi. Bu davrda ilmiy sohada ayollarning rolini oshirish uchun bir qator dasturlar va tashabbuslar ko'rib chiqildi. Mustaqillik davrida iqtisodiy va ijtimoiy muammolar, ilmiy infrastrukturadagi kamchiliklar ayollarning ilmiy faoliyatini cheklashda davom etdi. Davlat iqtisodiy qiyinchiliklari va ilmiy tadqiqotlar uchun zarur bo'lgan moliyaviy resurslarning yetishmasligi ayollarning ilmiy faoliyatini cheklab qo'ydi, biroq mustaqillik davrida ilmiy dasturlar, grantlar va ilmiy loyiha qo'llab-quvvatlash dasturlari tashkil etildi.

Bu davrda, ayollarning ilmiy faoliyatini rivojlantirish uchun maxsus dasturlar va grantlar yordamida ilmiy tadqiqotlarni qo'llab-quvvatlashga harakat qilindi. Shuningdek, mustaqillik davrida ilmiy konferensiyalar, seminarlar va ta'lim dasturlari tashkil etildi. Bu dasturlar ayollarga ilm-fan sohasida yangi imkoniyatlar yaratish, ilmiy izlanishlarga qo'shilish va ilmiy tarmoqlarda

faoliyat yuritish imkoniyatlarini taqdim etdi.

- *Hozirgi kundagi ayollarning ilmiy faoliyati*

Hozirgi kunda, Markaziy Osiyoda ayollarning ilmiy tadqiqotchilik faoliyati sezilarli darajada rivojlandi. Ayollar nafaqat milliy miqyosda, balki xalqaro ilmiy maydonlarda ham faoliyat ko'rsatmoqdalar. Bugungi kunda, ayollar ilmiy tadqiqotlarda, ilmiy konferensiyalarda va xalqaro ilmiy jurnallarda faol ishtirok etmoqda. Ayollarning ilm-fan sohasida erishgan yutuqlari va ilmiy tadqiqotlari, Markaziy Osiyo mintaqasining global ilmiy maydondagi o'rnini mustahkamlashga yordam beradi.

Ayollar hozirgi kunda biologiya, informatika, tibbiyot, kimyo va muhandislik kabi ilg'or sohalarda muvaffaqiyatli tadqiqotlar olib bormoqdalar. Shuningdek, ular yangi ilmiy yo'nalishlarda izlanishlar olib borish, innovatsion texnologiyalarni ishlab chiqish va ilmiy kashfiyotlarni amalga oshirishda faol ishtirok etmoqdalar. Ayollar ilmiy tadqiqot institutlarida, universitetlarda va ilmiy laboratoriyalarda faoliyat ko'rsatmoqda. Bu davrda ayollar xalqaro ilmiy maydonlarda o'zlarini namoyon qilmoqda va ilmiy yutuqlarga erishmoqda. Shuningdek, ular ilmiy jurnallarda maqolalar chop etib, ilmiy tadqiqotlar va innovatsiyalar orqali mintaqaning ilm-fan rivojlanishiga katta hissa qo'shmoqdalar.

- *Misol sifatida boshqa davrlar va mamlakatlardan*

Yosh respublikalar va rivojlanayotgan mamlakatlarda ayollarning ilmiy faoliyati haqida misollar keltirish, Markaziy Osiyodagi ayollarning ilmiy faoliyatiga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Masalan, Turkiya va Janubiy Koreya kabi mamlakatlarda ayollarning ilmiy faoliyati yaxshi rivojlangan. Turkiyada, ayollar ta'lim va ilmiy sohada yuqori darajaga erishish uchun ko'plab imkoniyatlarga ega. Janubiy Koreyada esa ilmiy tadqiqotlar va innovatsiyalar sohasida ayollarning ishtiroki katta ahamiyatga ega. Bu mamlakatlarda gender tengligi, ilmiy tadqiqotlar uchun maxsus dasturlar va grantlar mavjud, bu esa ayollarga ilmiy sohada muvaffaqiyatga erishish imkoniyatlarini oshiradi. Markaziy Osiyodagi ayollar uchun ham bunday tajribalarni o'rganish va qo'llash, ilmiy sohada muvaffaqiyatlarni yanada oshirishga yordam beradi. Mamlakatimizda ayollarga keng imkoniyatlar ochib berilayotganligi sababli, hozirgi kunda O'zbekistonda 2 yarim mingga yaqin xotin-qizlar ilmiy-tadqiqot faoliyati bilan shug'ullanmoqdalar.

- *Ayollarning ilmiy faoliyatida mavjud bo'lgan muammolar va istiqbollar*

Hozirgi kunda Markaziy Osiyoda ayollarning ilmiy faoliyatida bir qator muammolar mavjud. Gender tengsizliklari, iqtisodiy cheklovlar, ilmiy infrastrukturadagi kamchiliklar va boshqa to'siqlar ayollarning ilmiy faoliyatini cheklab qo'ymoqda. Gender tengsizliklari va iqtisodiy qiyinchiliklar, ko'pincha, ayollarning ilmiy tadqiqotlarga jalb qilinishini va ilmiy sohada muvaffaqiyatli faoliyat ko'rsatishini qiyinlashtirmoqda. Shuningdek, ilmiy tadqiqotlar uchun zarur bo'lgan moliyaviy resurslarning yetishmasligi ham muammo bo'lib, bu ayollarning ilmiy faoliyatini rivojlantirishda to'siq bo'lishi mumkin.

- *Xulosa*

Markaziy Osiyoda ayollarning ilmiy tadqiqotchilik faoliyati tarixan ko'plab to'siqlar va cheklovlarga duch kelgan bo'lsa-da, so'nggi yillarda bu holat sezilarli darajada o'zgarib, rivojlanib bormoqda. O'tgan asrlar davomida ayollarning ilmiy sohadagi roli cheklangan bo'lsa-da, mustaqillik davrida va hozirgi kunda ilmiy faoliyatda ayollarning ishtiroki va yutuqlari katta ahamiyat kasb etmoqda. Hozirgi kunda ayollar xalqaro ilm-fan maydonlarida muvaffaqiyatli faoliyat ko'rsatmoqda, biroq gender tengsizliklari va iqtisodiy muammolar hali ham mavjud bo'lib, ularni bartaraf etish uchun doimiy sa'y-harakatlar talab etiladi. Markaziy Osiyoda ayollarning ilmiy faoliyatini yanada rivojlantirish uchun mavjud imkoniyatlardan samarali foydalanish va yangi tashabbuslarni qo'llab-quvvatlash, mintaqaning global ilmiy maydondagi o'rnini mustahkamlashga yordam beradi.

ENDER EQUALITY STRATEGY FOR DEVELOPMENT OF RESEARCH COMPETENCY IN WOMEN

Dr.Pradeepa Palraj

Vice Rector (Academics), Sambhram Univeristy, Jizzakh, Uzbekistan

Abstract. There is still a dearth of female academics in academic research, and prejudice and discrimination against female researchers may arise from the belief that women do not possess the necessary skills to succeed as scientists. When it comes to creating strategic, catalytic, and capacitybuilding initiatives that support faculty in securing extramural research funding, research administrators are essential players. This paper sought to determine whether career position and gender had an impact on research administrators' evaluations of extramural grant candidates. This paper also focusses on the effective strategic plans that are required and possible to implement in any environment to develop the research competency, in contrast to earlier studies looking at faculty gender biases and stereotypes.

Key words: Gender Equality, Academic research, Gender Equality Plan, Women Research competency.

Introduction

Over the past few decades, there has been a significant growth in the proportion of women in academic science (Abelson et al., 2016). In academic research, female academics still make up a minority notwithstanding their achievements (Krebs et al., 2020). Over the past 45 years, a variety of laws, government programs, and published works have tackled issues pertaining to gender bias and stereotypes, with varying degrees of success (Easterly & Ricard, 2011). Previous studies (Eaton et al., 2020; Guglielmi, 2018; Tamblyn et al., 2018; Witteman et al., 2019) have shown that female researchers suffer when their extramural applications are evaluated solely on the strength of their curriculum vitae or biosketch. Because women are frequently thought to lack the skills necessary to succeed in science, discrimination and prejudice against female researchers may result.

The factors underlying gender prejudice and preconceptions in academic research is still a myth and not been explored completely. The influence that research administrators may have on gender bias and stereotypes in academic research is one undiscovered area. Research administrators are essential to the creation of capacity-building, strategic, and catalytic initiatives that support faculty in securing extramural research funding (Ross, 2017). The aim of this study was to determine whether, at various career levels, research administrators assess applicants differently based on their gender. Our intention was to further knowledge of the obstacles faced by female researchers while interacting with research administrators.

Gender equality refers to the idea that a person's rights, duties, and opportunities should not be determined by their gender, race, age, ability to care for themselves, handicap, or location—rural or urban. Women have a right to a life of respect, security, and safety. Reducing poverty and promoting development require the empowerment of women and girls. Whole families, towns, and countries benefit from the health and prosperity of educated, self-sufficient, and well-groomed women.

Bias in Academic Research and Research Administration

According to Mullen (2009), research administrators are essential in creating a conducive research atmosphere and providing the funds needed to carry out research. Early social and pro-

Professional isolation is a common occurrence for female researchers, and it can have a long-lasting detrimental impact on their advancement in academia and research development (Davis, 2008; Easterly, 2008; Lowenstein, 2006; Mullen, 2008, 2009). The value of informal mentorship for adult learning and growth has been highlighted by feminist researchers (Mullen, 2009). By purposeful mentoring, research administrators have a special chance and responsibility to increase the inventiveness, drive, and output of underrepresented researchers (Mullen, 2009). Prior studies have demonstrated the connection between a research administrator's understanding of scientists' requirements and their capacity to assist them in meeting the educational objectives of a fruitful research program (Easterly).

A number of strategies have been put out to lessen gender prejudice in research, such as using initials instead of first names to conceal gender in curriculum vitae and letters of recommendation that are evaluated for tenure, promotions, or other advancement chances (Easterly & Ricard, 2011). But there hasn't been nearly enough focus on mitigating bias among local research administrators and research support personnel.

Gender Equality and its importance

Achieving gender equality is essential to upholding human rights and is a goal that benefits all members of society, especially women and girls. It suggests that all boys, girls, women, and people of all classes and races participate on an equal footing and are of equal worth. They have equal access to possibilities for power, freedoms, and resources.

Gender equality refers to the idea that a person's rights, duties, and opportunities should not be determined by their gender, race, age, ability to care for themselves, handicap, or location—rural or urban. Women have a right to a life of respect, security, and safety. Reducing poverty and promoting development require the empowerment of women and girls. Whole families, communities, and countries benefit from the health and prosperity of educated, self-sufficient, and well-maintained women.

For both men and women, pursuing a career in research or spearheading technical advancements is fraught with difficulties. However, it is a true obstacle course for a lot of ladies. Even with Research and Innovation's long history of promoting gender equality, there are still significant gender discrepancies in the so-called STEM fields (science, technology, engineering, and mathematics). Nevertheless, decades of efforts to ameliorate their situation have not prevented women from facing inequity in the field of research. For example, women continue to be underrepresented in academic leadership roles and decision-making capacities, and they perform worse than their male counterparts in terms of research and innovation (R&I) output, which includes publications, citations, patents, and industrial partnerships. The United Nations is tackling gender inequality and promoting inclusivity through its financial programs to guarantee equitable opportunities for all with the following guidelines.

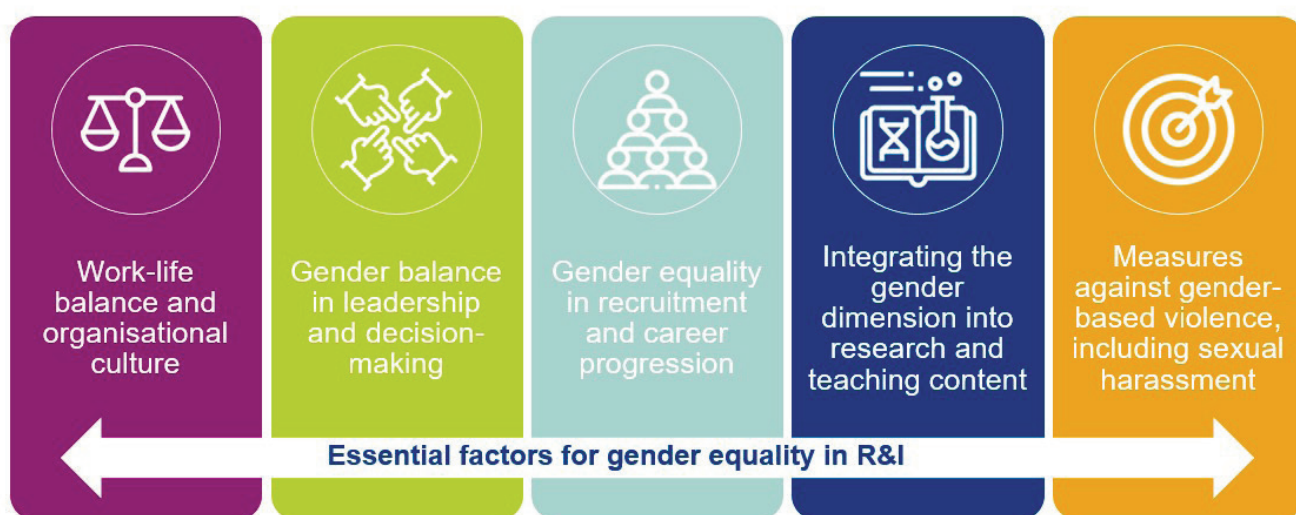
- incorporating the gender component in R&I material
- taking into account the biological and social characteristics of women
- promoting gender equality in scientific professions
- maintaining gender balance in decision-making processes and bodies

GENDER EQUALITY PLAN (GEP): a set of commitments and actions that aim to promote gender equality in an organisation through a process of structural change.

In order to address and lessen gender imbalances and inequalities, this policy instrument aims to reform organizational processes, cultures, and structures within the research and innovation (R&I) sector in a sustainable manner. It should be all-encompassing and holistic in that it covers

the organization as a whole, involves all pertinent parties, and handles a number of gender equality-related concerns. Therefore, GEPs should be inclusive and target men and women in all their diversity, rather than concentrating just on boosting professional prospects and equal access to resources for one gender.

As a result, a GEP is a methodical and strategic tool that determines goals and specific actions that will be taken to advance gender equality in organizations and the field of research and development. These actions are based on a comprehensive status quo evaluation. Your GEP should include the dates for the actions that need to be taken as well as how they will be measured in order to determine success. It is important to remember that GEPs are meant to be instruments that support learning and reflexivity through the inclusion of monitoring and assessment tasks. Lastly, a GEP must define the overall governance and leadership responsible for directing the GEP's implementation as well as for the program's advancement and outcomes. It must also clearly assign roles for va

Steps to implement GEP

- Address and prevent gender-based violence;
 - Provide robust form-follows-function governance to allow reciprocal learning opportunities;
 - Provide fair, open, inclusive, and gender-equal career paths in research and take intersectional perspectives on gender inequality into consideration;
 - Use recently created and current instruments, including GEPs, to help remove institutional impediments and promote systemic institutional transformation;
 - Encourage ongoing assessment and monitoring to guarantee ongoing progress;
 - Make use of synergies to further gender equality gains in related domains like international cooperation, cohesion policy funding, innovation ecosystems, and the higher education region;
- Past experiences indicate that if gender equality training is provided as a one-time event or as the sole means of introducing gender mainstreaming, its impacts may diminish rapidly. It is a mandate to systematically design and build the necessary gender equality competencies in the research environment and closely coordinate the development of competencies with the broader gender mainstreaming strategy.

- The presence of a policy and legal framework that support gender mainstreaming
- Having an organizational strategy for developing expertise in gender equality that would provide a clear plan of action
- Enough money is available to carry out the organizational strategy.
- Employee attendance at gender equality training is strongly recommended
- The presence of a system of accountability with sufficient resources

Important elements that boost how each participant is affected by gender equality training include:

- The drive to take part in and promote gender equality
- How applicable the training program is to the participants' daily activities
- Adequate proficiency and expertise of trainers for gender equality
- The use of participative methods in the delivery
- pertinent instructions

Developing a Competent Plan

It should also be decided in advance how the outcomes and impacts of the competence development initiatives will be examined, as well as when follow-up actions will be conducted, in order to guarantee sustainability.

It shouldn't become less important to integrate gender equality competency development with the organization's regular training program. As a stopgap remedy, a dual track approach could be employed. This approach covers gender concerns in both gender-specific training sessions and general professional development courses.

Assigning a gender trainer

In addition to having extensive understanding of gender theory and related fields, gender trainers should also be skilled in didactic techniques including raising awareness and handling opposition. Additionally, they must be able to accurately modify training materials and delivery strategies to match the working culture, procedures, and mode of operation of a given organization. The search for and hiring of gender trainers may be guided by the quality standards for the development of gender equality competency.

A useful instrument for quality assurance, planning, and contracting relevant measures is the quality criterion for gender equality competence development. Gender equality action plans outline the specialized technical aspects of a certain policy area or sphere of activity, such as housing, public transportation, or health care, including what has to be executed and the intended outcomes. To assist with achieving an organization's overall gender equality objectives, they outline which gender equality goals, and by what means, are to be pursued for each field.

Analysis of gender

Describing the gender-related aspects of the relevant policy or activity (e.g., labor market

measures, regional development, geriatric care, etc.). This makes an effort, to the extent that relevant data is available, to quantitatively depict the real situation using sex-disaggregated statistics. Gender-related variations in the relevant sector of activity are examined and their causes, influencing factors, and effects are provided.

Goals for Gender equality derived from the main objectives of the organization and expressed in a way that is applicable, depending on the gender analysis for the specific activity. These goals for gender equality are quantifiable, reasonable, and ambitious all at once. They also show how the planned activities would advance gender equality in the relevant policy area.

Assessment of the impact of gender

An evaluation of the gender impact must be conducted, taking into account both past and future plans and initiatives. This will serve as the foundation for identifying important factors and priorities as well as suitable actions and plans for achieving the stated goals for gender equality. It's also important to decide on duties, a schedule, and the resources required.

In academic research, female faculty members continue to be underrepresented, and discrimination and prejudice against female researchers may arise from the belief that women do not possess the necessary skills to succeed as scientists. In order to support academics in obtaining extramural research funding, research administrators are essential to the development of strategic, catalytic, and capacity-building initiatives. Investigating whether research administrators assess extramural grant applicants differently on the basis of career rank and gender was the aim of this paper. The effective implementation of these strategic plans will definitely improve the gender equality in the research environment.

References

1. Abdullah SN (2014) *The causes of gender diversity in Malaysian large firms*. *J Manag Gov* 2.18:1137–1159. <https://doi.org/10.1007/s10997-013-9279-0>
3. Adams RB, Funk P (2012) *Beyond the glass ceiling: does gender matter?* *Manag Sci* 58:219–235. <https://doi.org/10.1287/mnsc.1110.1452>
4. Adda J, Dustmann C, Stevens K (2017) *The career costs of children*. *J Political Econ* 125:293–337. <https://doi.org/10.1086/690952>
5. Agnete Alsos G, Ljunggren E, Hytti U (2013) *Gender and innovation: state of the art and a research agenda*. *Int J Gend Entrep* 5:236–256. <https://doi.org/10.1108/IJGE-06-2013-0049>
6. Almeida-Santos F, Mumford K (2005) *Employee training and wage compression in Britain*. *Manch Sch* 73:321–342. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9957.2005.00449.x>
7. Amorelli MF, García-Sánchez IM (2021) *Trends in the dynamic evolution of board g*
8. Amran A, Lee SP, Devi SS (2014) *The influence of governance structure and strategic corporate social responsibility toward sustainability reporting quality*. *Bus Strategy Environ* 23:217–235. <https://doi.org/10.1002/bse.1767>
9. Miller, David I., Alice H. Eagly, and Marcia C. Linn. 2015. "Women's Representation in Science
10. Predicts National Gender-Science Stereotypes: Evidence from 66 Nations." *Journal of Educational Psychology* 107(3): 631–44. <https://doi.org/10.1037/edu0000005>.
11. O'Connor, Pat. 2020. "Why Is it So Difficult to Reduce Gender Inequality in Male-Dominated
12. Higher Educational Organizations? A Feminist Institutional Perspective." *Interdisciplinary Science Reviews* 45(2): 207–28. <https://doi.org/10.1080/03080188.2020.1737903>.

ИССЛЕДОВАТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НА ОСНОВЕ ТЕХНОЛОГИИ СОТРУДНИЧЕСТВА

Кучкарова Наргиза Шарипжоновна

соискатель Национального института педагогики воспитания

Аннотация. В данной статье показана исследовательная деятельность будущих учителей иностранного языка на основе технологии сотрудничества.

Ключевые слова: технология сотрудничества, исследовательная деятельность будущих учителей, иностранный язык, развитие, учебная мотивация.

Abstract. This article shows the research activities of future foreign language teachers based on the technology of cooperation.

Key words: technologies of cooperation, research activities of future teachers, foreign language, development, learning motivation.

В эпоху глобализации учебная мотивация стала ключевым инструментом, позволяющим обеспечить взаимосвязь, взаимодействие, взаимозависимость и соединение составляющих исследовательской деятельности, которая обеспечивается за счет установления внутри и междисциплинарных связей, взаимодействия между образовательными программами, их ценностными ориентирами, основными идеями содержания, адекватными формами, методами, средствами, методиками и технологиями образования.

Исследовательская деятельность – это форма выражения единства целей, принципов и содержания обучения, которую важно организовать в системе высшего педагогического образования.

Согласно педагогическим исследованиям, необходимо обогатить лексику будущих учителей терминологией по специальности, научить решать поставленные задачи на английском языке.

В процессе диссертационного исследования нами проведена работа в процессе повышения учебной мотивации у будущих учителей в системе высшего образования, основанная на целостной системе теоретических, методологических, технологических многоаспектных исследований в области междисциплинарного подхода, методологии педагогики, принципах интеграции и дифференциации с самостоятельными структурными компонентами.

Огромный пласт работы будущего учителя позволяет обеспечить высокий уровень межпредметных, внутрипредметных, транспредметных, интегративных, многопредметных связей с применением горизонтальной и вертикальной интеграции в сочетании с парной, фронтальной, индивидуальной и групповой форм обучения, предоставляя возможность будущим учителям работать в паре, в тесном сотрудничестве друг с другом, создавая благоприятные условия для развития индивидуальных особенностей каждого участника образовательного процесса. При этом важно использовать комплекс методов и методик, таких как сравнительный метод теоретического анализа, моделирование педагогического процесса, наблюдение и самонаблюдение, анализ учебной деятельности будущего учителя в виде опыта внедрения в практическую деятельность высшего образовательного учреждения.

Технология обучения в сотрудничестве предусматривает совокупность некоторых при-

емов, объединенных общей логикой познавательной и организационной деятельности будущих учителей, которая позволяет реализовать основополагающие принципы данного метода.

Варианты организации обучения в сотрудничестве могут быть различными: четыре варианта «обучения в команде», два варианта метода «пила», вариант «учимся вместе», исследовательская работа будущих учителей в группах.

Для нашего исследования представляет интерес вариант «обучение в команде» (Student Team Learning). Этот вариант метода обучения в сотрудничестве был разработан в Университете Джона Хопкинса.

При этом методе основное внимание уделяется «групповым целям» и успеху всей группы, который может быть достигнут только в результате самостоятельной работы каждого члена группы в постоянном взаимодействии с другими членами этой же группы при работе над поставленной проблемой.

Вся группа заинтересована в усвоении учебной информации каждым будущим учителем, поскольку успех команды зависит от вклада каждого, а также в совместном решении данной проблемы. Было разработано несколько вариантов «обучения в команде». Два из них могут быть использованы в обучении будущих учителей английского языка: совместное обучение в малых группах и обучение в командах на основе игры или турнира.

Организация обучения в сотрудничестве в малых группах заключается в выполнении каждым будущим учителем своей части задания. После завершения заданий из полученных частей создается нечто новое, что способствует развитию творческого потенциала будущих учителей.

Важным структурным компонентом технологии подготовки педагога мы считаем способ взаимодействия преподавателя и будущего учителя на основе личностно-ориентированного подхода, который выражается, прежде всего, в доброжелательном и уважительном отношении к будущему учителю.

Преподаватель приобретает новую роль организатора самостоятельной креативной деятельности будущих учителей, то есть в процессе творческой работы ведется индивидуальный совместный поиск решения преподавателя и будущего учителя с изменением его статуса в учебном процессе.

В рамках технологии обучения в сотрудничестве будущий учитель выступает как докладчик, эрудит, оппонент в споре, проблематизатор, «генератор идей», критик, рецензент сообщения товарища или педагога, одним словом позиция «ученичества» заменяется позицией «партнерства». Такое совместное групповое взаимодействие преподавателя и будущих учителей благоприятно отражается на психологическом климате учебного процесса и на взаимоотношениях его участников.

Психологической основой воздействия на будущего учителя в системе сотрудничества являются: 1) уважение личности будущего учителя; 2) направленность на совместную деятельность; 3) культивирование партнерства, профессионального и нравственного становления.

Для преподавателя каждый будущий учитель представляет собой личность, к каждому из которых он должен найти свой подход. Педагог должен быть способным понимать психологическое состояние будущего учителя, адекватно моделировать его личность по внешним признакам.

Будущие учителя, у которых не все получается при решении творческих задач, особенно, ценят способность преподавателя к сопереживанию, умение педагога поставить себя на их место и пережить их состояние. У каждого из преподавателей имеется свой стиль

работы, но разрабатывая технологию обучения будущих учителей, необходимо ориентироваться на главное – подготовить творческого, креативного, самостоятельно мыслящего и грамотного будущего учителя.

Многолетняя практика работы показывает, что обучение в сотрудничестве не только легче и интереснее, но и значительно эффективнее. Такое обучение основано на личностно-ориентированном подходе и способствует созданию оптимальных условий для самостоятельной работы над творческой проблемой, что со временем становится привычным видом деятельности.

Таким образом, в нашем исследовании технология обучения в сотрудничестве рассматривается как важное дидактическое условие развития творческого потенциала будущих учителей, позволяющее повысить уровень их профессиональной подготовки.

Использованная литература:

1. Закон «Об образовании» Республики Узбекистан от 23 сентября 2020 года // Народное слово. – Т., 2020. – 24 сентября. – С. 1-2.
2. Постановление Президента Республики Узбекистан «О мерах по дальнейшему развитию системы высшего образования» от 20 апреля 2017 года: <https://lex.uz/doss/3171587>
3. Ибраимов Х., Куронов М., Ибрагимова Ф. Педагогика тарихи ва назарияси: Дарслик. – Т.: Шаффоф, 2023. – 392-б.

O'ZBEKISTONNING ILM-FAN DARG'ALARI

Jannat Ismailova

O'zbekiston tarixi davlat muzeyi direktori , t.f.d.professor

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekistonning ilm-fan taraqqiyotiga hissa qo'shgan olim ayollar, qisqacha tarixiy bosqichlar, ularning tadqiqot olib borgan sohalari, Fanlar Akademiyasi tizimida faoliyat ko'rsatayotgan olimalar, ularning fan oldidagi xizmatlari va xalqaro miqyosdagi e'tiroflari xaqida so'z yuritiladi. Shuningdek, mustaqillik yillarida xotin-qizlarni bilim olishi va ilmga jalb qilish bo'yicha yaratilayotgan sharoitlar ta'kidlab o'tilgan.

Kalit so'zlar: ilm-fan, tadqiqot, tarixiy bosqichlar, olim, ozodlik, erk, tarix, me'morchilik va san'at.

O'zbekiston mintaqasi asrlar davomida ilm-fan markazi va buyuk allomalar yurti sifatida jahonda o'ziga xos o'ringa ega mamlakat sifatida tanilgan. Albatta, bu o'rinda allomalarni dunyoga keltirgan va ularni aql-zakovatli olim va alloma bo'lib shakllantirgan ayollarning xizmati beqiyosdir. Xususan, asrlar davomida To'maris, Bibixonim, Nodirabegim, Uvaysiy, Zebuniso kabi ko'plab ayollarimiz o'zlarining jamiyatni fidoyi fuqarosi sifatida odob-axloqi, farosati, aql-idroki, teran fikri va liderlik kabi o'ziga xos xususiyatlari bilan mashxur bo'lgan.

Tarix sahifalariga nazar solsak, ma'rifatparvarlarimiz o'z davrida ayollarimizning faol bo'lishlarini, jamiyat taraqqiyotida erkaklar bilan bir qatorda faoliyat yuritishlarini orzu qilganlar. Abdurauf Fitrat o'zining "Oila" asarida: "Ayollarning ijtimoiy-siyosiy faolligi milliy ozodlik, erk uchun zarur. Ayollar faqat uy-ro'zg'or bilan, bola tarbiyasi bilan band bo'lib qolmasligi, ularning Yevropadagi kabi, siyosatda qatnashishlari o'rinlidir", degan fikrlarni ilgari surgan edi. Bu orzular ko'p o'tmay o'zining ijobiy maxsulini berdi. O'zbek ayollari ajdodlariga xos bo'lgan siyosat, ilm-ma'rifat va madaniyat soxalarida ulkan zafar cho'qqilarini egalladilar.

20-yillarning boshlarida Turkiston Respublikasi "Ko'mak" jamiyati tomonidan yo'llangan 16 nafar talaba orasida Germaniyaga o'qishga borgan talabalar orasida Maryam Sultonmurodova, Xayrinisa Sultonmurodovalar ham bor edi[1].

Ular orasida Xayriniso Majidxonova alohida ajralib turadi. Yosh shoir Botu Xayrinisoning Germaniyaga ketayotgani munosabati bilan "Ehtiyot bo'l, go'zal qush" degan she'r bitgan edi.

Birinchi o'zbek ayol huquqshunosi Diloru Yusupova esa otasi Sobirjon Yusupov bilan birga millatimiz huquqshunoslarining birinchi maktabini yaratishda jonbozlik ko'rsatgani bilan tariximizda o'chmas iz qoldirdi. U 1922-yil juda yoshligiga qaramay Buxoro Xalq Jumhuriyati tomonidan Moskvaga o'qishga yuborilgan. U yerda O'zbek Maorif instituti qoshida ta'lim oladi. 1926-yilda Diloru Yusupova Toshkent komsomolining okrug qo'mitasida ish boshladi. Ayni paytda O'rta Osiyo davlat universiteti (SAGU)ning sud bo'limiga o'qishga kiradi. Diloru 1929 yil institutni bitirib, Samarqandga yo'llanma bilan ishga yuborilgan.[2]

Bunday misollarni ko'plab keltirish mumkin. Masalan, Toshkentda O'rta Osiyo davlat universitetini ochilishi ayollarni ilm olishga bo'lgan imkoniyatlarini yanada kengaytirdi. XX asr davomida aniq, tabiiy va ijtimoiy sohalarida o'z tadqiqotlarini olib borgan ayollar soni ko'payib bordi. Albatta bunda Fanlar Akademiyasi olim ayollarini alohida qayd etish lozim.

Ulardan biri Tamara Vizgodir(1906-1998). O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan san'at arbobi, san'atshunoslik fanlari doktori, musiqashunos olim. Tamara Vizgo uzoq yillar davomida olib borgan ilmiy, o'qituvchilik va jamoatchilik faoliyati bilan respublikamiz zamonaviy musiqa

madaniyatining rivojlanishiga munosib hissa qo'shdi.

T.Vizgo musiqa merosi va ayniqsa, O'zbekiston simfonik musiqasi va opera san'ati rivojini o'rganish hamda tadqiq qilishda hissasi katta. Olima tomonidan "A.F.Kozlovskiy", "V.A.Uspenskiy", "O'rta Osiyoning musiqiy asboblari", "O'zbek xalq cholg'usi orkestri" va "Zamonaviy O'zbekistonda xalq cholg'u madaniyati" kabi yirik monografiyalari nashr etilgan. Yillar davomida Tamara Semenovna o'zbek va rus musiqasi aloqalariga doir tarixiy hujjalarni izlab, keksa san'atkorlar bilan muloqotda bo'lib, hozirgi zamon o'zbek va rus kompozitorlarning turli shakl va janrlarda yaratgan asarlarini tahlil etib doktorlik dissertatsiyasini yoqlab, 300 dan ortiq turli mavzularda ilmiy va ilmiy-ommabop maqolalar yozib, o'zbek musiqasi tarixini chuqur o'rganilishi va targ'ib etilishida benazir hissa qo'shdi.

O'zbekiston huquqshunoslari orasida ayollarni uchratish juda noyob xolat edi. Sulaymonova Xadicha (1913-1965) huquqshunos olimasi sifatida tarix sahnasiga kirib keldi. O'z faol mehnati tufayli O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan fan arbobi, yuridik fanlari doktori, professor, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi (1956) darajasiga yetdi. Uning imiy faoliyati jinoyat huquqi, hususan, O'zbekistonda huquqshunoslik fanining vujudga kelishi va rivojlanishi, xotin-qizlar huquqi masalalariga bag'ishlangan. O'zbekiston Fanlar akademiyasi Falsafa va huquq institutini, respublika Adliya vazirligi huzuridagi Sud ekspertizasi ilmiy tadqiqot institutini tashkil etish tashabbuskorlaridan biri bo'lib, shu sababli hozirgi Respublika sud ekspertiza markaziga Xadicha Sulaymonova nomi berilgan hamda Toshkent yuridik institutida Xadicha Sulaymonova muzeyi mavjud [3].

O'zbekistonning madaniy merosini o'rganish va ilmiy tadqiqotlar darajasiga tortishda o'zining ulkan hissasini qo'shgan olimalardan biri Pugachenko Galina Anatolevna (1915-2007) hisoblanadi. O'rta Osiyo sa'nati va madaniyatining buyuk tadqiqotchisi, O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi akademigi, san'atshunoslik fanlari doktori, qator xalqaro akademiyalar va jamiyatlar a'zosi, xorijiy universitetlar professori. Uning butun xayot yo'li fanga sofdil xizmat qilishga bag'ishlangan. Olimaning 750 dan ortiq ilmiy ishlari dunyoning turli davlatlarida chop etilgan. Uning arxeologik ekspeditsiyalardagi ishtiroki 1930-chi yillarning oxirlarida boshlangan. 1965-yilda Uzbekiston Fanlar akademiyasi muxbir-a'zosi, 1984-yilda esa haqiqiy a'zosi etib saylandi. Uning rahbarligida 30 dan ortiq fan doktorlari va nomzodlari tayyorlangan. U 1985 yilda Strassbur universitetining Honoris causae faxriy unvoniga, 1995-yilda esa Fransiyaning davlat ordeni-Akademik palma kavalierligiga sazovor bo'lgan. U "O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan fan arbobi" unvoni, Beruniy va Xamza nomidagi Davlat mukofotlari, "Buyuk xizmatlari uchun", "Do'stlik" ordenlari va "Shuhrat" medali bilan mukofotlangan[4].

Butovskaya Yevdokiya Mixaylovna (1917-1982). 1971-yilda Fizika – matematika fanlari doktori,. O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan fan arbobi va O'zbekiston FA muxbir a'zosi va O'zbekiston FA Matematika instituti seysmologiya bo'limi tashkilotchisi va rahbari. 1963-yildan Geologiya va geofizika instituti seysmologiya laboratoriyasi mudiri. Asosiy ilmiy ishlari zilzila muammolariga, zilzila o'chog'ini va seysmik rejimini aniqlashga, joylarni seysmik rayonlashtirishga, yer po'stining chuqur qismlarini o'rganishga qaratilgan. O'zbekistondagi 10 ga yaqin suv omborlarining mukammal seysmik rayonlashtirishga rahbarlik qilgan. 1981-yili Beruniy nomidagi O'zbekiston Davlat mukofoti laureati. Mixaylovnaning butun hayoti va ilmiy faoliyati seysmologiya hamda Toshkent seysmik stansiyasi bilan uzviy bog'liq bo'lib, uning nomi Toshkent seysmostansiyasi tarixiga abadiy kirgan[5].

Shuningdek, taniqli sharqshunos olimasi Saboxat Azimjonovani (1922-2001) ham tarix zarvarqlarida o'ziga xos o'rni bor. Olimaning asosiy ilmiy ishlari Zahiriddin Muhammad Boburning Kobul va Hindistondagi faoliyati, O'rta Osiyo xalqlarining o'rta asrlarda qo'shni xorijiy mamlakatlar

bilan o'zaro siyosiy va iqtisodiy munosabatlariga bag'ishlangan. Olimaning asarlari Eron, Afg'oniston, Hindiston, Fransiyada chop etilgan. Bunga misol tariqasida Zahiriddin Muhammad Boburning qizi Gulbadanbegimning "Humoyunnoma" asarini olishimiz mumkin. Olima uni fors tilidan o'zbek tiliga tarjima qilib 1959 va 1977-yillarda Toshkentda nashr ettirgan. Aynan shu asar 1996-yil Parij shahrida fransuz tilida chop etilgan[6].

Raxima Aminova-tarixchi olimasi, professor(1925-2001). U universitetda yangi ochilgan sharqshunoslik fakultetiga o'qishga kirdi. Sharqshunoslik fakultetida maxsus fanlardan tashqari, arab, fors, turk, ingliz va rus tillarining o'rgatilishi kelgusida Rahima Aminovaga jahon adabiyotini o'zlashtirishga imkon berdi. 1949-yilda Rahima Xodievna Fanlar akademiyasi Tarix va arxeologiya instituti aspiranturasiga o'qishga kirdi va mashhur tarixchi I.V.Dodonov rahbarligida ilmiy izlanishlar olib bordi.

O'zbek ayollaridan birinchi bo'lib 38 yoshida tarix fanlari doktori ilmiy darajasini olgan R.H.Aminova 41 yoshida Fanlar akademiyasining muxbir a'zosi, 43 yoshida esa A.Beruniy nomidagi davlat mukofoti sovrindori bo'lgan.

Bundan tashqari O'zbekistonda tibbiyot sohasidagi tadqiqotchilar orasida ko'plab tibbiyot xodimlarini uchratish mumkin. Ulardan biri Malika Abdullaxo'jaevadir(1932- 2018) Tibbiyot sohasidagi taniqli olimasi, sog'liqni saqlash tashkilotchisi, O'zbekiston Fanlar akademiyasining akademigi, tibbiyot fanlari doktori, professor. U o'zining 60 yillik ilmiy-pedagogik faoliyati davomidagi ilmiy ishlanmalari asosida yangi texnologiyalarni joriy qilinishi tibbiyot tarmoqlari rivojida muhim ahamiyat kasb etti. Olimaning tibbiyot sohasining nazariy va amaliy masalalariga bag'ishlangan 300 dan ziyod ilmiy maqolalari, 20 yaqin kitob, va monografiyalari hamda 10 yaqin mualliflik guvohnomalari yurtimiz va xorijiy mamlakatlar olimlari va mutaxassislari tomonidan e'tirof etib kelinmoqda[7].

Xulosa o'rnida aytadigan bo'lsak, XX asr ilm-fan taraqqiyotida O'zbekistonning olimasi ayollarini aloxida o'rni borligi va ilmiy tadqiqotlar tarmog'ini kengayib borishi xamda xotin-qizlarni ilmga jalb etish jarayonlarini tezlashib borganini ko'ramiz. Oxirgi o'n yil mobaynida O'zbekiston Prezidentining mamlakatimizda xotin-qizlarni bilim olishi va ilmga jalb etish uchun yaratayotgan shart-sharoitlari olimalar sonini tezkor ravishda oshib borayotganini ko'rish mumkin. Ilm-fan rivojiga e'tibor va xalqaro darajada imkoniyatlar eshigini ochilib borishi bugungi ilmiy sohada ish olib borayotgan olimasi ayollarni qo'llab-quvvatlashda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. *O'zbekiston ma'rifatparvar ayollari. 2021 y. T. 1 jild. 73 b/*
2. *O'zbekiston ma'rifatparvar ayollari. 2021 y. T. 1 jild. 61-62 b*
3. *O'zME., T.2000 y. 146 b. Saboxat Azimjonova.*
4. *O'zbekiston ma'rifatparvar ayollari.. 2021 y. T. 1 jild. 61-62 b*
5. *Хасанова Н.Р. Видные представители музыковедения Узбекистана: Наталия Соломоновна Янов-Яновская. Вестник музыкальной науки. 2023 т. 11, №4, 107 б*
6. *Ш.Нурмухамедова Вклад Галины Анатолевны Пугаченковой в историю изучения архитектуры Средней Азии.ИНФОЛИБ №1, 2020*
7. *Turdiev Sh. T. 2006 y. 63 b. «Istiqbol" gazetasi sayti. Manba: yuz.uz*
8. *Malika Abdullaxo'jaeva. <https://ziyouz.uz/ozbek-ziyolilari/>*

OILALARDA MA'NAVIY QADRIYATLAR VOSITASIDA XOTIN-QIZLAR FAOLLIGINI TAKOMILLASHTIRISHNING INNOVATSION USULLARI

Farida Abdurahimova

Respublika Oila va xotin-qizlar qo'mitasi qoshidagi "Oila va gender" ilmiy-tadqiqot institutining bo'lim boshlig'i, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

Annotatsiya. ushbu maqolada oilalardagi ma'naviy muhitni yaxshilash, ayollarning ta'limini, ilm olishini yuqori darajaga olib chiqishni oila qadriyati sifatida shakllantirish masalalariga e'tibor qaratilgan. Shuningdek oilalardagi ma'naviy, diniy, ta'limiy qadriyatlarning farzandlar tarbiyasidagi ahamiyati tahlili qilingan. Shuningdek ayollarni ilmu ma'rifatli qilishga yuksak e'tibor qaratilgan tarixiy jarayonlar haqida ham ma'lumot berilgan.

Tayanch so'zlar: oila, ayollar, qadriyat, tarbiya, oilaviy qadriyatlar, ma'naviy muhit, jamiyat, davlat.

Jamiyatning asosiy tayanchi bu-oila. Oilada ma'naviy muhitni yaxshilash, farzandlar tarbiyasidagi ma'suliyat, milliy qadriyatlarni singdirish va qator tashabbuslarda faol, shijoatli va tashabbuskor ayollarni o'rni nihoyatda katta. Yurtimizda 18 millionga yaqin xotin-qizlar istiqomat qiladi. Yurtimiz ravnaqi, farzandlarimizning, xususan qizlarimizning bilimli, har jihatdan barkamol bo'lib ulg'ayishida jamiyatimizda milliy qadriyatlarni yuksaltirishda xotin-qizlarimizning ilmi, bilimi, ma'naviyati, fidoiyligi muhim ahamiyat kasb etadi.

2024-yil 30-aprelda referendum asosida yangi tahrirda qabul qilingan Konstitutsiyamizda oilaga, qadriyatlarga bog'liq XIV-bob "**Oila, bolalar va yoshlar**" deb nomlanadi. Uning 76-moddasida: Oila jamiyatning asosiy bo'g'inidir. Hamda u jamiyat va davlat muhofazasidadir. Nikoh O'zbekiston xalqining an'anaviy **oilaviy qadriyatlariga**, nikohlanuvchilarning ixtiyoriy roziligiga va teng huquqligiga asoslanadi, shart-sharoitlar yaratadi, deyilgan.

Agar tarixga nazar solsak, massagetlar hukmdori To'maris, qadimgi Pal'miraning hukmdori Zinoviya, Ispan qirolichasi Izabella o'z davrining siyosatchisi, hukmdori bo'lganlar. G'arbda bunday ayollar barmoq bilan sanalsada, Sharqda ulardan ko'plab uchratish mumkin.

Birgina Temur va temuriylar sulolasiga mansub xotin-qizlardan sohibqiron Amir Temurning rafiqasi Gavhar Shod begim (Bibixonim) Hirotda Shoxrux Mirzoning rafiqasi Gavhar Shod begim, Husayn Boyqaroning xotini Xadicha begim, Zahriddin Muhammad Boburning qizi Gulbadan begim, Avrangzeb olamgirning qizi-Zebunniso begimlar shular jumlasidandir.

Oiladagi ma'naviy qadriyatlar haqida gapirilganda, qadriyatlar o'zi nimaligiga biroz to'xtalmoqchiman. Insoniyat paydo bo'lishi bilan uning urf-odatlar, an'analari, dini, madaniyati, ezgulikni ifodalovchi axloqiy fazilatlar yuzaga kela boshlagan. Uning mazmunida xalqning hayot tarzi, ruhiyati, ma'naviyati, turmush tarzi, o'y-xayollari aks etgan. "Qadriyat" atamasi arabcha "qadr" so'zidan olingan bo'lib, qimmatli, foydali degan ma'noni anglatadi.

Qadriyatlarni shaklan bir nechta turga tasnif etish mumkin.

1. Oilaviy qadriyatlar. Har bir oiladagi e'tibor va e'tirofdagi ijtimoiy-moddiy va ma'naviy boyliklar, ya'ni oila a'zolari tomonidan qadrlanadigan, sulolalar g'ururiga aylangan, avloddan avlodga ma'naviy boylik sifatida o'tib, boyib, takomillashib jamiyatda oila imidjini namoyon etadi. Dunyoviy va diniy an'analari, urf-odatlar, rasm-rusumlar, odob-axloq qoidalaridan iboratdir.

Qadriyatlarning:

- Sulolaviy
- Shaxsiy
- Jamoaviy
- Mintaqaviy

2. Ma'naviy qadriyatlar kabi yo'nalishlari mavjud.

Qadriyatlarni yana bir yo'nalishi bu **diniy qadriyatlardir**. Ushbu qadriyatlar ham jamiyatni asosiy bo'g'ini bo'lgan oilalarni mustahkamlashda katta ahamiyatga ega. Bu borada Qur'oni Karimda, Hadisi-shariflarda ham qayd etilgan. Buyuk mutafakkirlarning ma'naviy-axloqiy qarashlari, fikrlari milliy ma'naviyatimizga asos bo'lib xizmat qildi. Bular imon, e'tiqodlilik, andishalilik, halollik, oilada ota-onaga mehribonlik, insonni qadrlash, jumladan ayollarga (Niso surasi), ustozlarga hurmat kabi qadriyatlardir.

Endi oila so'ziga biroz to'xtalsak. Oila shunday makonki, unda hayotning davomiyligini ta'minlovchi shaxs shakllanadi, etnik madaniyat, urf-odatlar, axloqiy-ma'naviy qadriyatlar saqlanadi va rivojlanadi. Farzand dastlabki tarbiyani oilada oladi, ularning dunyo qarashi oilada shakllanadi. Bu borada oilaning, ota-onalarning ham o'rni muhimdir.

Bugungi kunda muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev tashabbuslari, sa'y harakatlari bilan oila, xotin-qizlar, ayol va erkaklarning gender tengligi kabi masalalarda 40 ga yaqin huquqiy-normativ hujjatlar qabul qilindi. 38 millionga yaqin aholining yarmiga yaqinini xotin-qizlar tashkil etmoqda.

Bu borada oila ma'naviyati, qadriyatlar har bir oilaning, uning har bir a'zosining, ham ayol, ham erkakning ma'naviyatiga bog'liqdir.

Bugun oilaviy qadriyatlarni mustahkamlashda yutuqlar bilan birgalikda muammolar ham yo'q emas. **(Farg'ona seminaridan misol keltirish)**

2021-yilning 19 yanvarda davlat rahbarining video selektor yig'ilishida "Jamiyat hayotining tanasi iqtisodiyot bo'lsa, uning joni va ruhi ma'naviyatdir" nomli ma'ruzasi ma'naviy sohadagi ishlarimizga dasturil amal bo'ldi. Unga ko'ra, oilaviy qadriyatlar va yoshlar tarbiyasiga e'tiborsizlik kabi holatlarga barham berish, yoshlar, shu jumladan qizlar o'rtasida huquqbuzarlikning barvaqt oldini olish maqsadida "Avlodlar uchrashuvi" loyihasi, "Bir ziyoli -bir mahallada ma'naviy homiy", "Bir nuroniy-besh nafar yoshga murabbiy" tamoyillari asosida ishlash tizimi yaratildi.

Hurmatli xalqaro konferensiya qatnashchilari!

Oilaviy, milliy qadriyatlarning **diniy qadriyatlari** ham xotin-qizlar faoliyatini faollashtirishda muhim omil hisoblanadi. 2024-yilgi Haj ibodatlarini O'zbekistondan 15 mingdan ortiq erkak va ayollarimiz emin-erkin amalga oshirdilar. Xaj amallarini bajarayotgan hojilarimizning barchalari O'zbekistonga qaytgach "Ma'naviyat targ'ibotchisi" bo'lishlarini ma'lum qildilar. Ular xalqimizning umrboqiy urf-odatlari va qadriyatlarini har bir oilada, jumladan, xotin-qizlar, yoshlar o'rtasida targ'ibotchi bo'lishga va'da berishdi. Demak-bu degani oilalarda ma'naviy qadriyatlarni yanada mustahkamlash, oddiygina salomlashish, nikoh, farzandlarni tarbiyalash, ota-onani hurmat qilish, ilm olish, kiyinish odobi kabi ma'naviy qadriyatlarni singdirish, avloddan-avlodga yetkazish demakdir.

Ma'lumki, globallashuv davrida turli keraksiz axborotlar ham saralamasdan qabul qilishi mumkin bo'lgan bugungi kunda oilaviy ma'naviyat tozalovchi filtr vazifasini o'taydi.

Iqtisodiy tazyiqni oldindan sezish, ko'rish, bilish, uni oldini olish bo'yicha rejalar tuzish mumkin. Ammo mafkuraviy-ma'naviy tazyiqlarni uning yoqasiga kelib qolmagunimizcha sezmaymiz. Shunday ekan, turli ko'rinishlarda jamoat, oila, xotin-qizlar ayniqsa, yoshlar hayotiga,

turmush-tarziga, ongu-shuuriga asta-sekin kirib kelib, ularning fikru-zikrini egallab olayotgan “ommaviy madaniyat”ga, ma’naviy buzquqliklarga qarshi yagona immunitet ham ma’naviyatdir

Bu borada birinchi navbatda oilani, ota-onalarning ma’suliyati juda katta. Bir adibning: “Farzand tarbiyasiga vaqtingni ketkazma, avval o’zingni tarbiyala” degan so’zi har bir ota-ona uchun bugun ham dasturul amal bo’lmog’i zarur.

“Oila” so’zi aslida arabcha “oil” so’zidan olingan bo’lib, “ayolmand”, “niyozmand” degan ma’nolarni anglatadi. O’zbek tili izohli lug’atida oilaga “Er-xotin, ularning bola-chaqalari va eng yaqin tug’ishganlaridan iborat birga yashovchi kishilar majmui” deb ta’rif berilgan.

Tarixga nazar solsak, kishilikning ilk ibtidoiy davridan boshlab oilaviy munosabatlar mavjud bo’lgan. Lekin, bugungi kundagi oilalardan tubdan farq qilgan. Avval jamoaviy juftlik asosida oila bo’lib yashagan. Betartib oilaviy munosabatlar inson taraqqiyoti bilan hamnafas xolatda rivojlanib, avval ahloqiy, diniy, so’ng huquqiy normalar asosida tartibga solina boshlandi.

Ma’rifatparvar jadidchi Abdurauf Fitrat oilaviy munosabatlar haqida quyidagi fikrlarni bildirgan ekan: “Uylanish bu hayotda sheriklikning ahdu poymonidir. Er-xotin birga bo’la turib, hayot yo’lida birgalikda bo’lmoq va bir-birlariga yordam bermoq uchun ahd qiladilar. Bir-birlarining haqqiga zulm, jaf va xiyonatni ravo ko’rmaydilar. Tabiiyki, er-xotin agarda diyonatli va ahloqli bo’lsalar, shu ahdu paymonlarga bir umr sobit qoladilar. Shu narsa aniqki, va’daga hilof qo’yilgan har bir qadam shu ahdu paymonning buzilishiga olib kelib, badbaxtlik va tinchsizlikni oilalar boshiga keltiradi.

Oila inson uchun muqaddas dargoh bo’lib, u insonlarning tabiiy, iqtisodiy, ijtimoiy, huquqiy, ma’naviy munosabatlari zamirida yuzaga keladi. Oila taqdiri uning **rasmiy tus olish lahzasidan** boshlanadi. Shundagina er-xotin oldida, xotin-er oldida ular ota-ona sifatida farzandlari, qavmi-qarindoshlari, mahalla-kuy, qisqasi jamiyat oldida o’z navbatida farzandlar ham o’z ota-onalari oldida mas’uliyat sezadilar va burchli ekanliklarini his qilib yashaydilar.

Mana, oilaviy qadriyat, mana Konstitutsiyamizdagi XIV bobning tasdig’i. Demak, oilaning ma’nan taraqqiy topganligi uning mustahkamligi asoslaridan bir ekan.

Bugungi kunda ko’plab rivojlangan davlatlarda aynan oila qurish va nasl qoldirish global muammoga aylanmoqda. Har tomonlama rivojlangan bo’lishiga qaramasdan aholi soni kamayishi, qariyalar sonining ortishi, yoshlar sonining qisqarib borishi, betartib hayot, turli bedavo jinsiy kasalliklarning tarqalishi, bir jinsli nikohlarni davlat tomonidan qonuniy jihatdan himoya qilishning boshlanishi-shu davlatlarni, oilalarni ma’naviy inqirozga olib kelmoqda.

O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev o’z intervyularida oila haqida quyidagi fikrlarni bildirgan: “Oila men uchun muqaddas. Muqaddasligi shundaki, avvalambor qaerda ishlashidan qat’iy nazar, oilada tarbiya, oilaviy muhit, oilada halollik, oilaviy munosabatlarga, ya’ni **oilaviy qadriyatlarga** alohida e’tibor berilmasa, hech qachon natija bo’lmaydi. Shu sababdan har bir farzandim, nabiramga alohida yondashib, o’ziga xos munosabatda bo’laman.

Xulosa qilib aytganda, oilalarda ma’naviy qadriyatlar vositasida xotin-qizlarimizning faoliyatini takomillashtirish bugungi-yangi O’zbekistonni tamal toshini qo’yishda eng muhim vositalardan biridir.

“Ustoz va murabbiylar” kuni munosabati bilan kuni kecha o’tkazilgan tantali yig’ilishda Prezidentimiz ham 7 ta yo’nalishdan iborat maruzalarida oila, ta’lim-tarbiya, ustoz, oilaviy-ma’naviy qadriyatlar masalalariga alohida e’tibor qaratgani bejiz emas, albatta.

Oila, xotin-qizlar masalasi milliy qadriyatlarimizning dunyoviy va diniy tamoyillari hamisha eng dolzarb masalalardan biri bo’lib qolaveradi.

Oilalardagi milliy qadriyatlar, oilaning tinchligi, farovon yashash mazmuni va mohiyati qaysi toifa, qaysi jinsdagi fuqaro bo’lishidan qat’iy nazar, o’z hayotidan, jamiyatdan rozi bo’lib, kundalik turmush talablariga qat’iy rioya etib, bir-birlarini qadrlab yashash uchun quyidagi amaliy takliflarni

berish mumkin:

1.Oilada yashovchi er-xotin, o'z ota onasi, sulolasi, qarindosh-urug'lari , do'stlari, mehnat jamoasi bilan mehr-oqibatli, bir-birlariga nisbatan saxovatli, insonparvar bo'lishlik;

2.Mahallasi va oilasining obodligi, xavfsizligi uchun fidokorligi, tashabbuskorlik namoyon etishi, sog'lom ma'naviy-ruhiy muhit yaratish, malaka va ko'nikmalarga ega bo'lishi, kommunikativ kompetentlik mezonlariga rioya etish;

3.Aholi o'rtasida oila va nikoh muqaddasligi g'oyasini, milliy an'ana, urf-odatlar, xalqimizning boy ma'naviy merosini keng targ'ib qilish. Bunda innovatsion usullar va yangi texnologiyalardan keng foydalanish;

4.Oilaviy munosabatlarda er va xotin, ota-ona va farzandlar o'rtasidagi o'zaro hurmat va mehr-oqibat rishtalarini saqlash va rivojlantirishda ko'maklashish. Bunda OAV, ayniqsa televidenie imkoniyatlaridan, maxsus ko'rsatuvlar, davra suhbatlari orqali ta'sirchan materiallar berib borish;

5.Oilalarda ham onani, ham otani farzandning ta'lim-tarbiyasi uchun ma'sulligini keng targ'ib etish, eng namunali, o'z ayolini farzandlarini, ota-onalarini e'zozlagan **oila boshi-erkaklar** haqida targ'ibot ishlarini kuchaytirish, turli tanlovlar tashkil etish, "Oilada ota mas'uliyati", "Milliy qadriyat-oila tayanchi" kabi mavzularda.

6.Oilada farzandlarni ota-onaga hurmat, g'amxo'rlik qilish burchini singdirish, ularga kreativ fikrlash bo'yicha natijali tadbirlarni muntazam, tizimli tashkil etib borish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. *O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, T.: "Yuridik adabiyotlar publich"-2023yil 39-42 betlar*
2. *O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyovning Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga murojaatnomasi, 20 dekabr 2022 yil.*
3. *O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 18-fevraldagi "Jamiyatda ijtimoiy-ma'naviy muhitni qo'llab-quvvatlash hamda oila va xotin-qizlar bilan ishlash tizimini yangi darajaga olib chiqishi chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-59-38 son farmoni (O'zbekiston Respublikasi qonun xujjatlari to'plami) 2020 yil.*
4. *Avloniy Abdulla. (Turkiy Guliston yohud ahloq)-T.: "O'qituvchi" nashriyoti, 1992 yil 160-bet.*
5. *Ahloq-odobga oid xadis namunalari. T.: Fan, 1990 yil.*
6. *Abdurauf Fitrat. Najot yo'li/Sh.Vohidov tarjimasi.-T.: "Sharq" nashriyoti, 2021 yil, 157-bet.*
7. *Musurmanova O., Quronov M., Abdujjaborova M., Mahalla-hayot ko'zgusi. (Savollarga javoblar). T.:Yoshlar mediaprint, 2021 yil, 100-bet.*
8. *Musurmanova O. Oila ma'naviyati milliy g'urur. T.: "O'qituvchi" nashriyoti, 2000 yil, 200-bet.*
9. *Shayh Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf "Ijtimoiy odoblar".-T.: "Hilol-Nashr" nashriyot matbaasi. 2022 yil, 456-bet.*

OLIV TA'LIMDA GENDER TENGLIKNI TA'MINLASHNING SAMARALI MEXANIZMLARI

Jamoldinova Odinaxon Rasulovna

*pedagogika fanlari doktori A.Navoiy nomidagi TDO'TAU Ijtimoiy-gumanitar
fanlar kafedrası professori*

Annotatsiya. Ushbu maqolada oliy ta'lim tizimiga gender yondashuv masalalarining dolzarbligi ochib beriladi. Oliy ta'lim tizimiga gender yondashuvni tatbiq etishning samarali mexanizmlari tahlil qilinadi. Gender tenglik tamoyili asosida oliy ta'limda xotin-qizlarining ta'lim olishi, tadqiqotchilik faoliyati natijalari yoritiladi.

Oliy ta'lim muassasalarida talabalarining kasbiy bilim va ko'nikmalaridan tashqari, ularda muhim hayotiy ko'nikmalar, tahliliy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlari, muammolarni hal qilish, moslashuvchanlik, shaxslararo muloqot ko'nikmalari, mustaqil va hamkorlikda ishlash, gender kompetentlikni shakllantirish shakllantiriladi.

Kalit so'zlar: gender tenglik, gender yondashuv, tamoyil, ta'lim berishda tenglik, ta'lim natijalari, ta'lim dasturi, dagi tenglik, tashqi natijalardagi tenglik, ekspertiza, tadqiqotchilik, gender va media

Аннотация В данной статье раскрывается актуальность вопросов гендерного подхода в системе высшего образования. Анализируются эффективные механизмы применения гендерного подхода в системе высшего образования. На основе принципа гендерного равенства освещены результаты женского образования и исследовательской деятельности в сфере высшего образования.

В высших учебных заведениях, помимо профессиональных знаний и умений студентов, у них формируются важные жизненные навыки, навыки аналитического и критического мышления, решения проблем, гибкость, навыки межличностного общения, самостоятельной и совместной работы, формирование гендерной компетентности.

Ключевые слова: гендерное равенство, гендерный подход, принцип, равенство в образовании, результаты образования, образовательная программа, равенство во внешних результатах, экспертиза, исследования, гендер и СМИ.

Mamlakatimizda gender tenglikni ta'minlash borasida amalga oshirilayotgan izchil islohotlar jamiyatda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va vatanimiz taraqqiyotini yuksaltirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Ayniqsa, oliy ta'lim tizimiga gender yondashuvning tatbiq etilishi uning metodologiyasini ishlab chiqish, ilmiy nuqtai nazardan asoslash, amaliyotga tatbiq etish va natijalarning samaradorligini baholash imkonini beradi. Ta'lim olish orqali jamiyatda madaniy, siyosiy, etnik, diniy va gender xilma-xilliklarga bag'rikenglik g'oyalari shakllanadi. Ta'limda gender tengligini ta'minlash – bu gender istiqbolni ta'minlashga qaratilgan konsepsiya. Shu bois, 2030-yilga qadar O'zbekiston Respublikasida gender tenglikka erishish strategiyasida ta'lim, ilm-fan, sport hamda sog'liqni saqlash sohasida xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarni ta'minlash gender strategiyasining ustuvor yo'nalishi sifatida belgilangan.

Gender va ta'limda gender yondashuv masalalari jinsidan qat'i nazar ta'limda bir xil imkoniyatlarni berish va tenglikni ta'minlash, ta'lim-tarbiya jarayonida ularning psixofiziologik xususiyatlaridan kelib chiqqan holda, ularning o'z imkoniyatlarini to'laqonli ro'yobga chiqarishi uchun xizmat qiladigan ta'lim turi, shakl, metod va vositalarini tanlash, ta'lim muassasasida gender bag'rikenglik, gender teng huquqlilikni ta'minlash, ta'lim mazmunining gender tahlilini amalga

oshirish, ta'lim jarayoni qatnashchilarining gender savodxonligini oshirish kabi yo'nalishlarda amalga oshirilayotgan ishlarning natijalari bilan xarakterlanadi.

Tadqiqotlar ta'limdagi gender tengligini tahlil qilishda turli xil o'lchovlar mavjudligini ko'rsatadi. YuNESKO gender tengligiga erishish bo'yicha quyidagi Doiraviy dasturni qo'llashni tavsiya qiladi:

ta'lim olishda tenglik. Bugungi kunda respublikamiz oliy ta'lim muassasalarida bakalav yo'nalishlarida tahsil olayotgan 1 mln. 327 ming nafar talabalarining 677 mingni (51 foizni), magistratura bosqichida o'qishini davom ettirayotgan 23 ming 536 nafardan 60,2 foizni xotin-qizlar tashkil etishi *Oliy ta'lim olishda* yigit va qizlarga teng imkoniyatlar yaratilganligini ko'rsatadi;

o'quv jarayonidagi tenglik gender tamoyili asosida o'quv rejalari, fan dasturlarining ishlab chiqilishi, nogironligi bo'lgan talabalar, homilador talaba qizlarning ijtimoiy holatini inobatga olgan holda ayrim fanlardan (jumladan, jismoniy madaniyat) variativ dasturlarning ishlab chiqilishini nazarda tutadi;

ta'lim natijalaridagi tenglik oliy ta'limda yigit va qizlarning iste'dodi va say-harakatlarining adolatli baholanishi, mamlakatimizda oliy ta'lim shakli va muddatidan qat'i nazar akademik malaka va bakalavr, magistr darajalarini olganligi haqidagi diplomlari jinsiy mansublikka qarab farqlanmaslik ta'minlanganligi bilan belgilanadi;

tashqi natijalardagi tenglik olingan bilim va kasbiy ko'nikmalarni iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va siyosiy faoliyat, texnika-texnologiya, qo'loq xo'jaligi sohaslarida qo'llashi, turli sohalarda taraqqiyotiga munosib hissasini qo'shishdagi tenglikning ta'minlanishi bilan xarakterlanadi. Ushbu holat oliy ta'lim tizimida fizika yo'nalishida tahsil olayotgan jami talabalarining 64 %, matematika yo'nalishida 60 %; xizmat ko'rsatish sohasida 34 %; axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohasida 45 %; qishloq xo'jaligi sohasida 36 %; ishlab chiqarish va ishlov berish sohasida 32 %ini xotin-qizlar tashkil etayotganligi ularning bo'lajak mutaxassis sifatida ushbu sohalarga kirib kelishini kafolatlaydi. Shu nuqtai nazardan ta'lim jarayonini gender yondoshuv tamoyili asosida tashkil etish, bo'lajak mutaxassislarni genderga oid bilimlarini muntazam ravishda takomillashtirib borish talab etiladi.

Bugungi kunda oliy ta'lim tizimiga gender yondashuvni tatbiq etishda:

genderga oid ta'lim berish;

o'quv-metodik adabiyotlarni gender ekspertizadan o'tkazish;

xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarni ta'minlash masalalari bo'yicha maslahat-kengashlarini tashkil etish;

gender tengligi masalalari bo'yicha tadqiqotlar markazi gender tenglikni ta'minlash markazi hamda ilmiy-amaliy laboratoriyalarni tashkil etish;

gender tenglikni ta'minlashga oid ijtimoiy loyihalarni ishlab chiqish, xalqaro loyihalarda ishtirok etish;

gender tenglikni ta'minlash muammolariga doir ilmiy-amaliy konferensiya, seminar-trening, vebinarlar tashkil etish;

ta'limda xotin-qizlarni rag'batlantirish;

gender tenglikni ta'minlash masalalarini targ'ib qilish, gender va mediya;

gender baholash, gender audit kabi samarali mexanizmlar qo'llaniladi.

Genderga oid ta'lim berish ta'lim jarayonining barcha tarkibiy qismlari, ya'ni tarbiyaviy, ta'limiy (ta'lim mazmuni) va metodik (o'qitish metodlari, o'quv jarayonini tashkil etish, pedagogik hamkorlik) jihatlarini, shuningdek, tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlarini, ta'lim tizimini boshqarishni gender masalalariga ta'sirchanligini oshirish bilan belgilanadi. Oliy ta'lim muassasalarida talabalarining kasbiy bilim va ko'nikmalaridan tashqari, ularda muhim hayotiy ko'nikmalar, tahliliy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlari, muammolarni hal qilish, moslashuvchanlik,

shaxslararo muloqot ko'nikmalari, mustaqil va hamkorlikda ishlash, gender kompetentlik shakllantiriladi.

Oliy ta'lim tizimida genderni oid ta'lim berishda ikki xil yondashuv keng qo'llaniladi: **gender izlanishlar bo'yicha alohida ta'lim berish; genderni oid bilimlarni boshqa o'quv darslari mazmuniga singdirish.**

Genderni oid ta'lim berishda gender muammolari maxsus o'quv fanlari va maxsus kurslar orqali yoritiladi, ya'ni ta'lim yo'nalishlari va mutaxassisliklariga mos ravishda o'quv fani, maxsus kurs yoki tanlov fanlari kiritiladi. Gender tarixi, gender psixologiyasi, falsafaning gender tomonlari, gender antropologiyasi, gender sotsiologiyasi, gender pedagogikasi asoslari kabi o'quv fanlari, gender tadqiqotlar bo'yicha maxsus kurslarning o'qitilishini misol keltirish mumkin. Shuningdek, oliy ta'lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan pedagog xodimlarni gender ta'lim berishga tayyorlash maqsadida oliy ta'lim tizimi pedagog va rahbar kadrlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishni tashkil etish bosh ilmiy - metodik markazi tomonidan "Xotin-qizlarni tazyiq va zo'rvonlikdan himoya qilish hamda gender tenglikni ta'minlash masalalari" bo'yicha qisqa muddatli masofaviy kursning tashkil etilganligi gender ta'lim berishda uzviylikni ta'minlashga qaratiladi.

Ikkinchi yondashuvga ko'ra genderni oid muammolarni turli fanlar, masalan sotsiologiya, tarix, adabiyot, pedagogika, psixologiya, huquqshunoslik va boshqa fanlar mazmuniga singdirish nazarda tutiladi. Bu holda gender tenglikni ta'minlash bo'yicha mavjud muammolarini aniqlash va tahlil qilish turli sohalar kesimida amalga oshirish imkoni paydo bo'ladi. Ushbu yondashuvlar bir birini to'ldiruvchi va genderni oid bilimlarni rejalashtirgan holda muntazam ravishda oliy ta'lim tizimiga kiritishga imkon yaratadi.

Sifatli ta'limni ta'minlash o'quv rejalari, fan dasturlari, o'quv-metodik adabiyotlarda gender tengsizlik masalalariga qarshi qat'iy turish bilan ifodalanadi. Shu bois, oliy ta'lim tizimi uchun tavsiya etilayotgan fan dasturlari va o'quv-metodik adabiyotlar oliy, o'rta maxsus va professional ta'lim yo'nalishlari bo'yicha o'quv-uslubiy birlashmalar faoliyatini Muvofiqlashtiruvchi kengash tomonidan **gender ekspertizadan** o'tkaziladi. adabiyot.edu.uz elektron platformasiga yuklangan o'quv-uslubiy adabiyotlar ekspertizadan o'tkazilishida gender tenglikning ta'minlanishi asosiy mezon sifatida qoraladi. Shuningdek, sohada olib borilayotgan tadqiqotlar va olingan ilmiy xulosalarning o'quv-uslubiy adabiyotlarda o'z aksini topishi talab etiladi.

Tajribalar shuni ko'rsatadiki, oliy ta'lim muassasalari qoshida tashkil etilgan **Gender tengligi masalalari bo'yicha tadqiqotlar markazi (Markaz)** mazkur masalada ilmiy-amaliy o'rganishlar olib borish, kuzatish, monitoring qilish hamda istiqboldagi vazifalarni belgilashda samarali mexanizm hisoblanadi. Oliy ta'lim muassasalari (ilk bor Farg'ona davlat universiteti)da tashkil etilgan markaz tomonidan xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarga erishishidagi muammolarni o'rganish, sotsiologik so'rovnomalar o'tkazish va tahlil qilish, milliy, mintaqaviy va xalqaro darajada samarali hamkorlikni rivojlantirishga qaratilgan ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Markaz tomonidan ayollarning ilm-fandagi roli va gender jihatlari, Markaziy Osiyo xalqlarining oilaviy hayotida gender masalalari, mahalla va oilada gender tenglikni ta'minlashning ma'naviy-ahloqiy asoslari, hadislarida ayollarga hurmat munosabatining ifodalanishi, oila-turmush doirasida jinoyatlarning sabablari va unga imkon bergan shart-sharoitlar, gender tenglikni ta'minlashning huquqiy asoslari, bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash jarayonida gender yondashuv masalalari, gender talablari asosida qizlarni oilaga tayyorlash yo'nalishlarida olib borilayotgan tadqiqot natijalari asosida ishlab chiqilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar amaliyotga joriy qilinadi.

Gender tengligi tadqiqotlari laboratoriyasi talabalarning genderni oid egallangan nazariy bilim-ko'nikmalarini mustahkamlash, sotsiologik tadqiqotlar ko'lamini kengaytirish imkonini

beradi.

2024-yilda Buyuk Britaniya, Turkiya, Italiya, Ispaniya, Janubiy Koreya, Rossiya Federatsiyasiga ilmiy stajirovkaga yuborilgan yosh olimlarning 60%ni xotin-qizlar tashkil etishi iqtidorli yosh xotin-qizlarning tadqiqotchilik faoliyatini qo'llab-quvvatlashning samarali mexanizmi sanaladi.

Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarni ta'minlash masalalari bo'yicha maslahat-kengashlari oliy ta'lim tizimiga gender yondashuvni tatbiq etishning yana bir samarali mexanizmi sifatida barcha davlat oliy ta'lim muassasalarida tashkil etilgan vakolatli tuzilma. Bu o'z navbatida maslahat-kengashi yig'ilishlarida qabul qilingan qarorlarining tashkilot rahbariyati tomonidan ko'rib chiqilishi majburiy etib belgilanganligi bilan izohlanadi. Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarni ta'minlash borasidagi davlat dasturlarini, milliy harakatlar rejalarini va strategiyalarini amalga oshirish, ishga kirish maqsadida murojaat qilgan nomzodlar bilan o'tkaziladigan suhbat yoki boshqa jarayonlarda, ish beruvchi tomonidan vazifa va lavozimlarga tayinlashda hamda kadrlar zaxirasini shakllantirishda gender tenglikni ta'minlash, jamoada gender tenglikni ta'minlash madaniyatini shakllantirish, faoliyat jarayonini monitoring qilish, baholash va aniqlangan kamchiliklarni bartaraf etish yuzasidan tegishli tavsiyalar ishlab chiqish va rahbariyatga taqdim etish kengashning asosiy vazifalari etib belgilanadi.

Maslahat-kengashlarining davlat va jamoat tashkilotlari, fuqarolik jamiyati institutlari, huquq-tartibot organlari, "Gender va oila" ilmiy-tadqiqot instituti bilan hamkorlikdagi **seminar-trening hamda vebinarlar** sohada gender tenglikni ta'minlashga oid bilim, ko'nikma va malakalarning shakllanishiga xizmat qiladi. Gender tenglikni ta'minlash borasida davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlari bo'yicha amalga oshirilayotgan ishlar, tizimida erishilayotgan yutuqlar va ilmiy tadqiqotlarning natijalarini mutaxassislar va jamoatchilikka yetkazishda **medianing** o'rni muhim. Shu nuqtai nazardan oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligining edu.uz rasmiy saytidagi gender.edu.uz sahifasi orqali genderni ta'minlashga oid xalqaro va milliy qonunchilik, gender siyosatining ustuvor yo'nalishlari, o'quv-tarbiya jarayonida gender tenglikning ta'minlanishi, tizimda xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash, ularga huquqiy yordam berish, mavzuga oid o'tkazilayotgan konferensiya, seminar, vebinar va davra suhbatlari keng targ'ib qilinadi. Oliy ta'lim muassasalarining rasmiy saytlariga joylashtirilayotgan materiallar nafaqat respublikamiz, balki xorijlik mutaxassislar, xalqaro reyting agentliklari tomonidan ham yuqori baholanmoqda. A.Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti 2024-yilda Times Higher Education (THE) tashkilotining Impact reytingida dunyoning eng kuchli 300+ universitetlari ro'yxatiga kirib va Gender tengligini ta'minlash bo'yicha jahonning eng yaxshi 10 ta universitetidan biriga aylandi. Universitet tomonidan gender notengligiga barham berish bo'yicha maxsus platforma (<https://tsuull.uz/en/content/the>) yaratilgan bo'lib, unda jamiyatda xotin-qizlarning huquqlarini ta'minlashga qaratilgan dolzarb mavzulardagi podkastlar, ochiq muloqotlar xalqaro miqyosda yuqori baholanadi. Bu o'z navbatida mamlakatimizda O'zbekiston Respublikasida gender tenglikka erishish strategiyasida belgilangan ustuvor yo'nalishi olib borilayotgan ishlarning samaradorligini ko'rsatadi.

Oliy ta'limda gender tengligi tamoyili asosida ta'lim-tarbiya jarayonlari, ilmiy tadqiqot faoliyatini tashkil etish gender nomutanosiblik mavjud bo'lgan holatlarni aniqlash va ularni bartaraf etish, tizimda xotin-qizlarga nisbatan tazyiq va zo'ravonlik holatlarining oldi olinib, jamiyatda ularning roli va ijtimoiy faolligining oshishiga xizmat qiladi.

Gender tenglik tamoyili asosida oliy ta'limni tashkil etishda quyidagi yo'nalishlarga asosiy e'tibor qaratish maqsadga muvofiq:

- barcha ta'lim yo'nalishlari va magistratura mutaxassisliklarida o'qitiladigan ijtimoiy-gumanitar fanlar mazmuniga genderni ta'minlashga oid ma'lumotlarni kiritish hamda bo'lajak mutaxassislarni jamiyatda gender tenglikni ta'minlash jarayoniga tayyorlash;

- pedagog xodimlarning xotin-qizlarni tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish hamda gender tenglikni ta'minlash masalalari bo'yicha qisqa muddatli masofaviy kurslarda malaka oshirishlariga erishish;

- oliy ta'lim tashkilotlarida gender audit o'tkazish orqali jinslarni tenglashtirishdagi muammolarni aniqlash va ularni hal qilish, erishilgan yutuqni baholash, jinslar tengligiga erishishga qaratilgan tashabbuslarni qo'llab-quvvatlash natijasida jamoaviy salohiyatni oshirishga erishiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Хотин-қизлар ва эркалар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятлар кафолатлари тўғрисида" Ўзбекистон Республикасининг Қонуни. 2019 йил 2 сентябрь.
2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг "Олий таълим муассасаларига қўшимча давлат гранти асосидаги қабул кўрсаткичлари доирасида хотин-қизларга танловда иштирок этиш учун тавсиянома бериш ва уларни ўқишга қабул қилишни ташкил этиш тартиби тўғрисидаги низомни тақдирлаш ҳақида"ги 402-сон қарори. Lex.uz Миллий қонунчилик базаси.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги "Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида"ги ПФ-4947-сонли Фармони// Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017.
4. 2030 йилгача бўлган даврда барқарор ривожланиш соҳасидаги миллий мақсад ва вазифаларни амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида ЎзР ВМ қарори // <https://lex.uz/docs/>
5. 2030 йилга қадар Ўзбекистон Республикасида гендер тенгликка эришиш стратегиясини тасдиқлаш ҳақида. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенатининг 2021 йил 28 майдаги СҚ-297-IV-сонли Қарори. <https://lex.uz/docs/5466673>
6. Мирзиёев Ш. Янги Ўзбекистон стратегияси. – Тошкент: "O'zbekiston" нашриёти, 2021. – Б. 53.
7. Жамолдинова О., Мирсолиева М., Рисқулова К. Педагогик таълимда гендер ёндашуви масалалари// Мактабгача таълимда давлат ва нодавлат секторни ривожлантириш: янги шакллари ва таълим мазмуни мавзусидаги халқаро илмий-амалий анжуман материаллари тўплами. – Тошкент, 2020. –Б. 99-101.
8. Нарбаева Т. Ўзбекистонда хотин-қизларини ижтимоий ҳимоя қилишнинг инновацион модели. Монография- Т, 2020.
9. Эгамбердиева Т., Жамолдинова О., Солихўжаева Д. Олий таълим тизимида гендер ёндашув тамойилларини жорий этиш усуллари. Услубий қўлланма. Фарғона. 2023.- 119 б.
10. Эгамбердиева Т.А., Сиддиқов И.Б. Ўзбекистонда давлат бошқаруви тизимида хотин-қизлар иштирокининг замонавий омиллари. Ўқув услубий қўлланма – Ф., 2020.
11. Qosimova N. Alimova N. Gender va media. O'qiv qo'llanma. – Toshkent: Bayoz, 2022. -136 b.
12. Қурбонова Г., Абдуллаева З. Гендер ёндашув асосида талаба-қизларнинг ижтимоий фаоллигини ривожлантириш назарияси//Замонавий таълим. 2014, 6. – Б. 37-40.
13. Қурбонова Г.М. Гендер тенглик ва фарқлар асосида таълим бериш имкониятлари// Замонавий таълим. 2015, 12. – Б. 59-63.

OILALAR VA XOTIN-QIZLAR O'RTASIDA MA'NAVIY-MA'RIFIY ISHLARNI OLIB BORISHNING O'ZIGA XOS JIHATLARI

Adilova Dilorom Nurillayevna

"Umumiy pedagogika" kafedrası v.b dotsenti

Erimbetov Muxammad

TDPU magistri

Annotatsiya. Maqolada mahalladagi xotin-qizlar faollari tomonidan oilalar va xotin-qizlar o'rtasida ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etishning o'ziga xos jihatlari yoritilmoqda va zarur tavsiyalar berilmoqda.

Tayanch so'zlar: ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar, tadbirlarni tashkil etish, tadbirlar samaradorligi, ishtirokchilarning emotsional holati, tadbirlar natijadorligini baholash.

Mahallalar va oilalarning ijtimoiy-ma'naviy muhitiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan holatlar (oilaviy ajralishlar, jinoyatchilik, erta nikoh, noqonuniy nikohlar va h.k)ning oldini olish jamiyatimiz oldida turgan dolzarb masalalardan biri bo'lib kelmoqda.

Bugungi kunda ro'y berayotgan muhim ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy o'zgarishlar aholi ongiga turlicha ta'sir qilmoqda.

Shu o'rinda xotin-qizlar o'rtasida ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni tizimli tashkil etish, ularning ta'sirchanligini oshirish muhim ahamiyatga ega. Salbiy holatlarning ma'naviy bo'shliqlardan kelib chiqishini, bunday holatlarning oldini olishning birdan-bir yo'li – bu, albatta, ma'naviy-ma'rifiy ta'sir choralari ekanligini barchamiz yaxshi bilamiz.

Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarning o'z samarasini berishi uchun ularni tashkil etish tartibiga rioya etish, tadbirlarni tashkil etishda mas'ul idora va tashkilotlar bilan amaliy hamkorlikni kuchaytirish, bu boradagi faoliyatiga yaqindan ko'maklashish talab etiladi.

Chunki alohida ish olib borish o'z natijasini kamroq berishi, ma'naviy-ma'rifiy, tarbiyaviy ishlarini hamkorlikda olib borilishi doimo ijobiy natija bergan, bu borada birgalikda harakat qilish zarurligi amaliyotda ham o'zini oqlagan. Ushbu ishlarni tizimli olib borish va muvofiqlashtirishga bo'lgan ehtiyoj bugungi ma'naviy-ma'rifiy jarayonga mas'ullar oldiga dolzarb vazifalarni qo'ymoqda.

Shu bois ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni tashkil etish va o'tkazishda hududlar va mahallalarning o'ziga xos xususiyatlarini e'tiborga olish kerak, biroq tadbirlarni samarali tashkil etishning ham o'ziga xos jihatlarni hisobga olish kerak.

Bu borada Muhtaram Prezidentimizning joriy yil 7-martdagi "Oila va xotin-qizlarni tizimli qo'llab-quvvatlashga doir ishlarni yanada jadallashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-87-son Farmoni xotin-qizlarning huquqiy bilimlarini oshirish, xotin-qizlar o'rtasida ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni rivojlantirish, sog'lom turmush tarzini shakllantirishda dasturilamal hisoblanadi.

Farmon bilan tasdiqlangan "2022 – 2026-yillarda xotin-qizlarning mamlakat iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy hayotining barcha jabhalarida faolligini oshirish bo'yicha Milliy dasturni 2022-2023 yillarda amalga oshirishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar rejasi»da belgilangan O'zbekiston tarixida chuqur iz qoldirgan ma'rifatparvar ayollarning ibratli hayot yo'lini targ'ib etish maqsadida ularning yubiley sanalarini keng nishonlash bo'yicha amalga oshirilayotgan tadbirlar, "Qizlarni eng go'zal fazilatlar, bilim va odob sohibalari etib tarbiyalashda nuroniy onaxonlar imkoniyatidan samarali foydalanish", "Buvijonlar ma'rifati" mavzusida ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar, xotin-qizlar o'rtasida "Huquq va majburiyatlaringizni bilasizmi?" mavzusida uchrashuvlar, "Xotin-qizlar

huquqiy madaniyatini rivojlantirishning istiqbollari”, “Oila muqaddas”, “Ayol e’zozda”, “Kelin va qaynona”, “Ibratli oila”, “Siz qonun himoyasidasiz”, “O’zbek ayoli” va h.k. mavzularida davra suhbatlari shular jumlasidandir.

Ma’naviy-ma’rifiy tadbirlarni tashkil etish va o’tkazishda quyidagi masalalar (jihatlar)ga e’tibor qaratish zarur:

1. Tadbirlarni samarali tashkil etish uchun tadbir dasturi, ssenariysi, tadbirlarda foydalanish uchun manbalar (mavzuga oid ma’ruza matni, tarqatma materiallar, videoroliklar, slaydlar, buklet, infografika va maxsus flaerlar va boshqa targ’ibot materiallari) ni ishlab chiqish kerak.

2. Tadbirlar rejasini tuzish, tashkiliy masalalar va har bir jarayon uchun mas’ullarni belgilash lozim.

Chunki, tadbirni tashkil etish va o’tkazish bo’yicha tuman (shahar) hamda mahalla darajasida amalga oshiriladigan ishlarni aniq belgilab olishni taqozo etadi.

3. Targ’ibot guruhlar (malakali mutaxassislar, olimlar, yozuvchi va shoirlar, san’atkorlar, ziyoli onaxonlar kabilar) ro’yxatini shakllantirish.

Ro’yxatni shakllantirishda ularning aholi orasidagi obro’si, salohiyati, hayotiy tajribasi, notiqlik va muloqot madaniyatiga e’tibor qaratish zarur.

4. Ma’ruzachilarni manbalar bilan ta’minlash (misol uchun, mahalla kesimida tegishli statistik ma’lumotlar, hayotiy misollar bilan va h.k.).

5. Tuman (shahar) miqyosida tadbirlarni sektorlararo va «mahallabay» tashkil etish sxemasi va reja-jadvallarini ishlab chiqish.

6. Jadvallarni tegishli hamkor tashkilotlarga va barcha mahallalarga yetkazish.

7. Tadbirda ishtirok etuvchilarning ro’yxatini shakllantirish, tadbir o’tkaziladigan joy (bino, zal)ni tayyorlash.

8. Tadbirni tashkil etish joyi, vaqti (tadbirlar davomiyligi muayyan vaqt, ya’ni reglament) va shakli aniq bo’lishi kerak.

Tadbir qachon, qaerda o’tkazilishi to’g’risida mahalla binosi va boshqa aholi gavjum bo’lgan joylarga tadbirdan kamida 3 kun avval e’lonni ilib qo’yish.

9. Tadbirlarni tashkil etish va o’tkazish bo’yicha hamkor tashkilotlar rahbarlari hamda xotin-qizlar faollari ishtirokida belgilangan vazifalarni taqsimlash maqsadida kichik tashkiliy yig’ilishni o’tkazish.

10. Tadbirlarni tashkil etish va o’tkazish bo’yicha tadbirlar rejasini ishlab chiqish va mas’ullarni belgilashda “Oqila ayollar harakati”, “Ayollar maslahat kengashi”, Xotin-qizlar bilan ishlash bo’yicha komissiya a’zolarining tashkilotchilik, notiqlik qobiliyatiga qarab aniq vazifalarini belgilab olish zarur.

11. Tadbirlar yakunida ishtirokchilar fikrini o’rganish, tadbirlar o’tkazilgandan so’ng tegishli (mas’ul) tashkilot va idoralar tomonidan monitoring qilish, natijadorligini tahlil qilish yaxshi natija beradi.

Tadbirlar natijadorligini baholashda tadbir jarayonlari, ijobiy tomonlari va yo’l qo’yilgan kamchiliklarni tahlil qilish hamda baholash bilan birga, o’tkazilgan tadbir to’g’risida ishtirokchilarning fikr (taassurot)larini o’rganish keyingi tadbirlarni to’g’ri va samarali tashkil etishda qo’l keladi.

Shuningdek, ishtirokchilarning emotsional holati, ko’tarinki kayfiyati, tadbir jarayonlariga qiziqishlari, tadbirning maqsadini anglashi, faolligiga e’tibor qaratish o’tkazilayotgan tadbirning samaradorligini ta’minlaydi.

Tadbir rejasini tuzish va amalga oshirishda mahallalarning o’ziga xos xususiyatlarini hisobga olish, hududdagi vaziyatni tahlil qilish yaxshi natija beradi.

Tadbir sifati va samaradorligi ko'p jihatdan uni rejalashtirishga bog'liq. Tadbirni to'g'ri rejalashtirish tadbir maqsadiga erishishda muhim omil bo'ladi.

Shuning uchun mas'ullarning vazifalarini aniq taqsimlash va ular uchun tashkiliy yo'riqnoma (instruktaj) o'tkazish lozim. Tadbirni tashkil etish va o'tkazishga mas'ullarning o'zlarining ushbu jarayondagi vazifalari va ishtiroklari nimadan iborat ekanligini aniq bilishlari muhimdir.

Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar o'z xususiyatiga ko'ra, ishtirokchilarga ma'naviy ta'sir qilish, ularda muayyan sifatlarni tarkib toptirish yoki rivojlantirish maqsadiga qaratilgan bo'ladi. Shuning uchun tadbirlarning ishtirokchilarga ma'naviy ta'sir o'tkazish darajasiga e'tibor qaratish zarur.

Tadbirlarga jalb etilgan ma'ruzachilar o'z chiqishlarida:

- ishtirokchilarga ta'sir ko'rsatishning samarali usullarini qo'llashlari;
- tadbirlar hamda jumalarning ta'sirchan bo'lishi;
- ko'proq hayotiy misollardan foydalanish;
- ma'lumotlarning dolzarb, hayotiy, oddiy va tushunarli bo'lishiga e'tibor qaratishlari;
- belgilangan vaqtdan to'g'ri va samarali foydalana olishlari lozim.

Asosiysi, tadbirlarga jalb etiladigan mutaxassisning qanchalik malakali bo'lishi yoki mahallada taklif etiladigan onaxonning obro'-e'tiborligi, ta'sirchan bilimga ega ekanligi tadbirning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarning samarali tashkil etilishi **tashkilotchilarning, ayniqsa xotin-qizlar faolining kasbiy bilim va malakasiga, ularning hayotiy tajribasiga ko'p jihatdan bog'liqdir.**

Bizningcha, Qo'mita tizimidagi har bir xodim, mahalla xotin-qizlar faoli kundalik faoliyatida oilalar va xotin-qizlar o'rtasida ma'naviy-ma'rifiy ishlarni olib olish, ommaviy sport tadbirlarini o'tkazish, jamoatchilik tuzilmalari ishini samarali tashkil etishda yuqoridagi mezonlar, tartib-taomillar asosida rejali yuritsa, albatta ertaga ular o'z natijasini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmoni.

2.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oila va xotin-qizlar bilan ishlash, mahalla va nuroniyatlarni qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2022-yil 1 martdagi PF-81-son Farmoni.

3.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oila va xotin-qizlarni tizimli qo'llab-quvvatlashga doir ishlarni yanada jadallashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2022-yil 7-martdagi PF-87-son Farmoni.

O'QUVCHILARNING GENDER O'ZIGA XOSLIKLARINI NAMOYON ETISHLARINI TA'MINLASH IMKONIYATLARI

Roxat Safarova

*Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi Milliy instituti
"Milliy tarbiya mutafakkirlar, hamda jadidlarning pedagogik ta'limotlari" ilmiy tadqiqot
bo'limi boshlig'i p.f.d., prof.*

Annotatsiya. Ushbu maqolada gender o'ziga xosliklar, ularning ta'lim jarayonida qanday namoyon bo'lishi va o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga ta'siri tahlil etiladi.

Gender muammolarining ta'limdagi ahamiyati, o'quvchilarga gender tenglikni ta'minlash, o'ziga xos qobiliyatlarini rivojlantirish va ijodkorlikni oshirish bo'yicha amaliy tavsiyalar beriladi. Shuningdek, maqola o'quvchilarning gender o'ziga xosliklarini samarali namoyon etishi uchun ta'lim muhitini rivojlantirish, qobiliyatlarini to'g'ri baholash va ularni qo'llab-quvvatlashda kerakli imkoniyatlarni yaratishga qaratilgan yondashuvlarni taklif etadi. Bu esa o'quvchilarning o'ziga ishonchlarini oshirish va gender tenglikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Tayanch so'zlar: O'zbekistonda gender ta'lim, gender o'ziga xoslik, gender, gender madaniyat, qiz bolalar, o'g'il bolalar, gender ta'lim, o'quv-tarbiya jarayoni, ijtimoiy-madaniy muhit.

O'quvchi qizlar va o'g'il bolalarda gender o'ziga xoslikni shakllantirish ularni milliy-madaniy yondashuv asosida ijtimoiy hayotga tayyorlashning muhim shartidir. Chunki gender o'ziga xoslik o'quvchi shaxsining tashqi hamda ichki qiyofasidagi uzviylik va o'zaro muvofiqlikni ta'minlash imkonini beradi. Gender o'ziga xoslik o'quvchilarning ichki dunyosi bilan ijtimoiy-madaniy muhit orasidagi o'zaro muvofiqlik mexanizmlarini ochish imkonini beradi. Natijada, o'g'il va qiz bolalar ijtimoiy jihatdan o'zaro madaniy munosabatga kirishish imkonini beradigan xulq-atvor modellarini o'zlashtiradilar. Ma'lumki, shaxslararo munosabatlarda o'zaro qarama-qarshiliklarning ko'лами kengayib bormoqda. Gender modellar aksariyat hollarda o'ziga xosligini yo'qotmoda. O'g'il va qiz bolalarning har biriga xos bo'lgan o'ziga xoslik ommaviy va marginal madaniyat ta'siriga berilmoqda. Buni birinchi navbatda gender modellarning dunyoqarashidagi og'ishlar va cheklanishlarda ko'rish mumkin. Shuning uchun ham O'zbekiston Respublikasi Prezidenti davlat va jamiyat hamda uning asosiy mexanizmi bo'lgan ta'lim tizimini shaxs tarbiyasiga alohida e'tibor qaratishga undamoqda. Tarbiyaviy jarayonlarning asosiy vazifalaridan biri gender modellarda gender o'ziga xoslikni shakllantirishdan iborat bo'lishi kerak. Buning uchun uzluksiz tarbiya jarayonlarida gender modellarda o'ziga xoslikni shakllantirish va uzluksiz rivojlantirish mexanizmlarini o'quv-tarbiya jarayoniga tatbiq etish vazifasi kun sayin dolzarblashmoqda. Chunki o'ziga xoslikning ko'rinishlaridan biri gender mansublikdir. Gender o'ziga xoslik har bir shaxsning gender model (o'g'il yoki qiz bola sifatida) o'zini namoyon qilishiga imkoniyat yaratadi. Bu o'z navbatida gender modellarning jamiyat madaniy-ma'naviy taraqqiyotini ta'minlashiga sharoit yaratadi. O'quvchilarda esa o'z "men"ining obrazini shakllantirishga ko'maklashadi. Natijada gender modellar o'zligini anglagan holda ijtimoiy funksiyalarini bajarishga moslashadilar. U har bir shaxsга o'zining tabiiy iqtidori yordamida murakkab munosabatlarga kirishish mexanizmlarini qo'llagan holda ijtimoiylashish imkonini beradi. Ushbu jarayonning faol ishtirokchisi sifatida ta'lim oluvchilarning o'zlari namoyon bo'lishlari kerak. Chunki gender modelning aynan o'zi unga taklif etilgan rollarni qabul qilish yoki inkor etish ko'nikmasiga ega bo'lishi lozim. Buning uchun o'quvchilarda gender o'ziga xoslikning shakllangan bo'lishi talab qilinadi. Gender o'ziga xoslik

shaxsning asosiy qiyofasini belgilovchi hodisadir.

U erkak yoki ayolga xos bo'lgan xususiyatlarning psixologik interiorizatsiyasi natijasida shakllanadi. Mazkur hodisa gender modellarning ijtimoiylashuvi natijasida amalga oshadi. Gender o'ziga xoslik gender modellarning ijtimoiy "Gender modellar vositasida o'quvchi hamda talaba-yoshlarda madaniy xulq-atvorni shakllantirish mexanizmlari: muammolar, yechimlar" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani shakllanish mahsuli hisoblanadi. Gender modellar ijtimoiylashish natijasida faollashadilar. SGenderni ijtimoiy konstruksiyalash nazariyasi ikkita asosga tayanadi.

1. Gender modellar shaxsni ijtimoiylashtirish, kasbiy faoliyatga tayyorlash, mehnat taqsimoti asosida konstruksiyalashtiriladi. Uni gender rollar tizimi, oila, ta'lim muassasalari hamda ommaviy-axborot vositalari shakllantirishga ko'maklashadi.

2. Gender shaxsning o'zi tomonidan quriladi. Bunda shaxsning onglilik darajasi muhim ahamiyat kasb etadi. Jumladan, gender o'ziga xosligi, jamiyat tomonidan qabul qilingan me'yorlarga amal qilishi hamda ular yordamida tarkib topgan jihatlari: kiyinish madaniyati, tashqi qiyofasi, xulq-atvor manerasi kabilar. Bularning barchasi ta'lim tarbiyaning mahsuli hisoblanadi.

Shunga ko'ra, har bir shaxsga xos bo'lgan gender stereotiplarning o'ziga xos jihatlari aniqlash, bunda ulardagi gender o'ziga xoslikning har xilligini hisobga olish alohida ahamiyatga ega. Mazkur ko'rsatgichlar shaxs ruhiy taraqqiyotining oltinchi bosqichiga xosdir. Turli gender xususiyatlarga ega bo'lgan gender stereotiplarga xos bo'lgan ko'rsatgichlar mavjud. Gender modellar orasidagi farqning mazmun-mohiyatini anglash o'quvchilarda gender o'ziga xoslikning shakllanishi uchun muhim hisoblanadi. Turli gender modellarda motivli-qadriyatli yo'nalishlarni shakllantirish ularda gender o'ziga xoslikni tarkib toptirishda muhim ahamiyatga ega.

O'quvchilarda gender o'ziga xoslikni shakllantirish maqsadida ta'lim-tarbiyaviy jarayonlar, o'quv dasturlari, darsliklar mazmuni hamda o'quv-metodik ta'minotni gender yondashuv asosida takomillashtirish zaruriyati mavjud. Ushbu maqsadda bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash jarayonida ularni gender modellar "Gender modellar vositasida o'quvchi hamda talaba-yoshlarda madaniy xulq-atvorni shakllantirish mexanizmlari: muammolar, yechimlar" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani hamda madaniy xulq-atvorni shakllantirishga oid pedagogik, psixologik bilimlar bilan qurollantirish alohida dolzarblik kasb etmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. *O'zbekiston Respublikasining yangi Konstitutsiyasi.*
2. *O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni.*
3. *"O'zbekiston – 2030" strategiyasi.*
4. *Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. – T.: O'zbekiston, 2017. – 486-b.*
5. *Mirziyoyev Sh.M. Niyati ulug' xalqning ishi ham ulug', hayoti yorug', kelajagi farovon bo'ladi. – T.: "O'zbekiston" 2019. – 147-b.*
6. *Ibraimov X, Quronov M. Umumiy pedagogika. Darslik. Toshkent.: - 2023.*
7. *Ibraimov X, Quronov M va boshq. Ota-ona – murabbiylar uchun uslubiy-metodik qo'llanma. Toshkent.: - 2024.- 220 b.*
8. *Наумова Т.А., Причинин А.Е., Тимов А.В. Формирование гендерной культуры учащихся основной сельской малокомплектной школы на уроках технологии // Современные наукоемкие технологии. – 2020.–№3.–С.178-182;*
9. *Tojiboyeva X.M. Gender madaniyatning zamonaviy shakllarini vujudga keltiruvchi ijtimoiy-pedagogik omillar // Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar. – Buxoro davlat universiteti, 2022. – №1. B.178-182.*

ГЛОБАЛЛАШУВ ШАРОИТИДА ҚАДРИЯТЛАРНИНГ ЎРНИ

Шукурулло Мардонов

*Қори Ниёзий номидаги Тарбия педагогикаси
миллий институти б/б. п.ф.д., профессор*

Аннотация. Ҳозирги вақтда Ғарб инсоншунослигида фаол ривожланиб келаётган “янги инсонпарварлик” оқими бола шахсига ғамхўрлик муносабатда бўлишни тарғиб қилмоқда.

Калит сўзлар: Аксиологияда диалектик-материалистик ёндашув фалсафанинг Ғарб инсоншунослиги йўналиши ғояларини ҳам инобатга олмоқда.

Бу йўналишда биринчи қадамини В.П. Тугаринов, О.Г. Дробницкий, Ж.Туленов, В.А. Василенко, А.Н. Чагин, Э.В. Соколов, Э.Юсупов кабилар ташлашди, улар натуралист-файласуфлар ғояларини инкор қилмаган ҳолда, қадриятлар тизими мазмунида умуминсоний ғояларни топдилар, қадриятлар назариясига янгича қарашларни таклиф қилдилар.

Қадриятли онг оламга субъектив-ижодий муносабат билан мустаҳкам боғланган бўлиб, у оламни субъект-яратувчи призмаси орқали кўради.

Шунинг учун ҳам қадриятли онгнинг асосий хусусияти ижодий фаолиятнинг спецификасини очишга ёрдам беради. Бу хусусият К. Маркс томонидан шундай таснифланган: “Ишчи асалари нафақат унга табиат томонидан берилган шакл билан фарқланади, балки у (ишчи) онгли мақсадни кўзлайди, у қонун сифатида унинг ҳаракатлари усул ва характерини аниқлайди ва унга ўз иродасини бўйсундиради”. Бошқача айтганда, инсон фаолияти нафақат сабаб-оқибатли, балки мақсадга йўналтирилган характерга эга, онг эса оламни ушбу фаолият субъекти нуқтаи назаридан кўради ва уни теологик (илоҳият) сифатида таърифлаш мумкин, чунки у ўз предметини восита ва мақсад категорияларида муҳокама қилади.

Замонавий ахборот цивилизацияси ва глобал эволюционализм даврида қизиқиш, эҳтиёж ҳамда қадриятлар назарияси алоҳида моҳият касб этади.

Шахсинг қадриятлар назарияси билан бойитилиш тенденцияларнинг тасдиқланишини америкалик олим Ричард Шуерман концепциясида кўришимиз мумкин.

Бу концепция ахборот цивилизациясининг аниқ белгиларини кўрсатиб беради, бунда янги асрга ўтиш даврида таълим бошқалардан илгарилаб кетиши лозим.

Р. Шуерман концепциясига мувофиқ таълим тўрт йўналишда ўзгариши керак.

Биринчиси – математика ва умуман фанлар бўйича кенг билимларга эгалик.

Иккинчиси – ҳар томонлама компьютер таълими.

Учинчиси – хорижий тилиларни ўрганишнинг йўлга қўйилиши.

Тўртинчиси – халқлар маданияти билан кенг танишув. Бунда ҳар бир ўқувчи сифатли таълим билан таъминланиши лозим. Сифатли таълим деганда маълум қадриятлар ва билим тушунилади, бунда муҳими – ҳар бир инсоннинг шахсий кадр-қимматини англаш ғояси ётади. Ўз шахсий кадр-қимматини билгандагина, демократик ғояларга содиқлик намаён бўлади. Шахс кадр-қиммати шундаки, инсон мақсадни кўзлай билади ва унга эришишга ҳаракат қилади. Бунда у ўзининг имкониятлари, кучли ва кучсиз томонларини яхши билиши лозим.

Р. Шуерман мактаб таълимида бошқа миллат маданиятига асосий урғуни бериш лозимлигини уқтиради: инсонни ушбу маданиятни кадрлашга ўргатиш керак, чунки

ахборатлашган жамият фуқароси бошқа халқларнинг халқаро миллатлар ҳамжамиятига қўшган ҳиссасини тасаввур қила билиши керак.

Ривожланган мамлакатлар (бу тадқиқотда қуйидаги обрўли ташкилотлар фаол қатнашган - Карнеги Фаундейшн, Миллий таълим институти, Шимолий-Ғарбий таълим лабораторияси) мактабларидаги таълим ва тарбиянинг ҳозирги ҳолатини ўрганиб, баҳолаган ҳолда тадқиқотчи шундай хулосага келади: қаерда ўқитувчилар жамоаси ҳаётий қадриятларга устуворлик беришган бўлишса, ўша ерда ўқув маскани таълим ва тарбияда юқори самарадорликка эришган.

Р. Шуерман улардан икки гуруҳни ажратади: шахсий бахт, муваффақият, тўғри қарор қабул қила билиш қобилияти, ўз тақдирига шахсий жавобгорликни ҳис қилиш кабиларга ҳаракат қилиш ҳамда жамиятга хизмат қилишга ҳаракат қилиш, бошқа кишиларга нисбатан сабр-тоқатли бўлиш, Ердаги барча инсонлар ҳамжиҳатлигини ҳурмат қилиш. Битирувчи юқорида таъкидланган хусусиятларни ўзида жам қилган ҳолда у яна мустақил фикрга эга бўлишга ўргатилиши лозим.

Сўнгги йилларда табиий илмий фалсафий адабиётларда глобал эволюционизм ғоясига билимлар интеграцияси блоки сифатида эътибор кучайиб бормоқда ва унда, биринчидан, хусусий илмий қонунлар синтези бўлса, иккинчидан, умумийга хос фаразлар олға сурилмоқда.

Ўз атрофида каттагина тарфдорларни тўплаб (Н.Н. Моисеев, Г.И. Рузавин, С.Г. Пиоктновский, А.В. Добрякова, З.В. Каганова), глобал эволюционизм ғояси – хусусий илмий концепциялар ривожланиши, ҳаракат-ланувчи кучини аниқлаш, турли жараёнлар эволюцион механизмларини умумлаштириш сифатида гавдаланади.

Бундай талқин, қоида сифатида, Коинотнинг “катта портлаш”дан то инсоннинг пайдо бўлишигача даврни бир бутун жараён сифатида тавсифлаш имконини беради.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Тейяр де Шарден П. Феномен человека. - М.: Наука, 1987.
2. Вольт Л.О., Сависаар Э.Э. Религия как средство глобальной ценностной переориентации в социальной философии Римского клуба //Философские науки, 1982, N 4.
3. Мардонов Ш.Қ. Янги таълимий қадриятлар асосида педагог кадрларни тайёрлаш ва малакасини ошириш. –Т.:Фан, 2006. 232 б.
4. Пестерев В.Н. Цивилизация и ее исторические типы. -Л., 1987.
5. Печчеи А. Человеческие качества. - М., 1985.
6. Платонов Г.В. Картина мира, мировоззрение и идеология. - М., 1972.

ШАХМАТ ЎЙИНИ ОРҚАЛИ АЁЛЛАРНИНГ ИЛМИЙ ПОТЕНЦИАЛИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЖИХАТЛАРИ

Абдухалим Махмудов

*Қори Ниёзи номидаги Тарбия педагогикаси миллий институти бўлим бошлиғи,
п.ф.д., профессор.*

Аннотация. Мақолада шахмат ўйини орқали аёлларнинг илмий потенциалини ривожлантиришнинг педагогик, психологик ва ижтимоий жиҳатлари очиб берилган. Шахмат ўйинида аёлларнинг роли ва ўрни, уларнинг ушбу спортга нисбатан қарашлари.

Калит сўзлар: шахмат, ижодий фикрлаш, интеллектуал қобилият, илмий тадқиқотлар, аёл, илмий потенциал.

В статье раскрываются педагогические, психологические и социальные аспекты развития научного потенциала женщин посредством игры в шахматы. Роль и место женщин в шахматной игре, их взгляды на этот вид спорта.

Ключевые слова: шахматы, творческое мышление, интеллектуальные способности, научные исследования, женщина, научный потенциал.

Рақамли технологияларни шиддат билан жамиятни барча жабҳаларига кириб келиши мутахассислардан илмий тадқиқот кўникмаларига эга бўлишини талаб қилмоқда. Жамиятимизда охирги йиллар аёллар роли ва ўрни ошиб бориши уларнинг илмий потенциалини ривожлантириш механизмлари аниқлаш каби саволларни ўртага ташланаяпти.

Бизнинг назаримизда шахмат ўйини шундай механизмларидан бири. Ушбу ғоямизни шу йўналишдаги тадқиқотларга ҳамда шахмат бўйича мураббийлик тажрибамизга таянган ҳолда асослаб беришга ҳаракат қиламиз[1,2].

Биринчидан. Шахмат мусобақаларида ўйинчининг жинсий аломатлари аҳамиятга эгами? Бизнинг фикримизча шахмат нодир спорт турларидан бири бўлиб бунда жинсий аломатлари бўйича бўлиниш аҳамиятли рол ўйнамайди. Шахмат бу турли даражадаги мусобақаларида “кучсиз” жинсни “кучли” жинс билан тенг курашишга имконият яратувчи ўзига хос бағрикенг спорт тури[3,4].

Шахмат-интеллектуал спорт тури бўлиб бунда ким жисмонан кучлироқлиги аниқланмайди. Шахмат ўзининг ижодий ва ақлий жиҳатларини амалга ошириш имкониятларини, стратегик ва тактик фикрлашнинг ўзига хос хусусиятларини очиб беради. Шахмат ўйининг ушбу сифатлари учун унинг ихлосмандлари кўп, жумладан аёллар сафида ҳам.

Иккинчидан. Нима учун бугун шахмат тахтасида аёллар эркаклар билан баравар кураша олмайди? Бу саволга жавоб бериш учун ушбу муаммонинг ижтимоий, психологик ва педагогик жиҳатларини кўриб чиқамиз[5, 6].

Ижтимоий жиҳатлари. Бугунки кунда эркаклар аёллардан кучлироқ ўйнашинг сабаблар кўп ва улар турлича. Жумладан. эркаклар табиатан “кўча” одами, у шахматга ўзини бутунлай бағишлаши, эрталабдан то кечгача шуғулланиши мумкин. Аёллар табиатдан бундай қилолмайди. Уларда ойила, фарзанд, уй юмушлари кўп нарсадан афзал туради. Шу сабабли уларнинг шахматга сарфлаётган вақти ва энергияси эркакларга қараганда кам бўлади. Тарихий манбалардан маълумки, эркаклар шахмат билан шуғулланишга аёлларга нисбатан олдин бошлашган шунинг учун шахмат билан шуғулланаётган эркаклар сони

аёлларга қараганда бир неча барабар кўп. Шахмат ўйини спортчиларда идеал ташқи кўринишни шакллантирмайди, аёллар эса маълум вақтини ташқи кўринишга эътибор қилади. Шу билан ҳам шахмат аёлларни ўзига жалб қилиб келмайди. Шахмат оламида “шахмат-эркаклар ўйини” тушунчаси, айниқса энди шахмат спортига кириб келган аёл шахмачиларга босим ўтказиши мумкин. Жамият ёшлиқдан аёллар эркаклардан ёмон ўйнашига бизни ишонттиради ва умуман олганда эса – қизларни куйлаши, раққосалиги ёки гимнастика билан шуғулланиши одатга айланган.

Педагогик жиҳат. Бу ерда иккита факторни таъкидлаш керак: индивидуал машғулотлар ҳамда мустақил равишда тадқиқот ўтказиш. Спорт йўналишидаги шахмат мактаблари ва шахмат тўғараклар таҳлили, шахматчиларни тайёрлаш гуруҳларга асосан ўғил болалар келаётганлигини ва 2-3 йиллик таълимдан сўнг (шахматда натижалар кўрсатишни бошлаганларида ва тасодифан келган ўқувчилар сараланаётган пайтда) кам сонли қизлар қолаётганлигини кўрсатмоқда. Бунинг сабаблари ўқувчилар учун жудаям муҳим бўлмаганлиги, шахматни рейтинг юқори эмаслиги, жамиятда машҳур аёл-шахматчиларнинг етарли эмаслиги ва бошқ. ҳисобланади. Таъкидлаш жоизки, таълимнинг биринчи йилида натижалари бўйича қизлар ўғил болалардан паст келмаган. Қизлар тиришқоқроқ ва уларда диққатни қаратиш жуда яхши шаклланган. Фарқ кейинроқ, индивидуал машғулотларга ўтиш даврида пайдо бўлади. Кўп мураббийлар ўғил болаларга қараганда қизлар билан “енгилроқ тартибда” шуғулланади, талаб ва тартиб қизларга нисбатан “юмшоқроқ” бўлади. Бундай усул шуғулланаётган қизларда тайёр билимлардан фойдаланиш ва уларни ўзлаштириш кўникмаларни шакллантиради. Лекин бундай усул шахматчи қизларда мустақил изланиш, ижодкорликни талаб қиладиган кўникмаларни шакллантиришга ундамайди. Қизлар танқидий фикрлайдиган, қаттиқ талаб қиладиган устоздан, “ақлли ва ҳамма нарсани биладиган ва тайёр берадиган” мураббийларни кўпроқ танлайди.

Тадқиқотлар шуни кўрсатмоқдаки, шахмат ўйинини тадқиқот қисмларини ўрганишга қизларда кучли хоҳиш ва мотивация йўқ. Бу эса шахматнинг ажралмас, муҳим қисмларидан бири. Шахмат бўйича олтинчи жаҳон чемпиони, совет гроссмейстри, педагогика фанлари доктори М.Ботвинникни ёзишича: *«..Ким машҳур шахматчи бўлишни хохласа, шахматни таҳлил қила олиш доирасини такомиллаштириб бормоқ зарур. Тарихни ўрганиш керак, аввалги машҳур мастерларни ижодлари билан батафсил танишиш, шахматда ғоя ва ижодкорликни ривожлантириш йўллари ўрганиш керак. Акс ҳолда жиддий ютуқларга эришиб бўлмайди»*.

Психологик жиҳатлар. Аёллар хаяжонга берилган, улар турғунлиги камроқ. Кўплаб шахматчи қизларни ўсмир ёшиданоқ энг яхши болаларга ўхшаб ўйнашга тайёрлайдилар, улар буни бажаролмайди.

Агар шахмат – харбий режали ўйинлигини ҳисобга олсак, бунга болаларни муносабати тушунарли бўлади: биринчилик учун азарт ва кураш инстинкт даражасида босқичма-босқич шаклланади. Аёлларга ҳеч қачон ўзини устунлиги исботлаш керак бўлмаган. Аёллар – эркак билан мусобақалашиш ва ўзини ақллилигини кўрсатишни исботлаш эмас, балки уларга белгиланган руҳиятини кўтариш учун мантиқ ва мулоҳазадан маҳрум бўлмаган.

Психожисмоний фарқ ҳам аёлларга қарши ўйнайди. Маъсулиятли турнирлар, қисқа вақт оралиғида бир неча марта 6 соатли бирин кетин партиялар ўзини назорат қилишни ва сабр тоқатни талаб қилади, акс ҳолда ачинарли хатодан қочиб бўлмайди, буни табиатан хис туйғуси кўп бўлган аёллар амалиётида учраш мумкин[7].

Теварак-атрофдаги ижтимоий муҳит инсоннинг ўсаётган онгига, асосан уюшган тартибда таъсир қилади. Ижтимоий формация қанча юқори бўлса, ижтимоий муҳитнинг ўсмир авлод онгига уюшган тартибдаги таъсири шунча катта бўлади. Шахмат мактаблари

ва клублари ҳам шахмат ўрганувчи ўсмир ёшлар учун кичик ижтимоий муҳит ҳисобланади. Бундай муҳитда шахмат ўрганишнинг афзалликлари қуйидагиларда кўринади:

Бириинчидан, ёшларнинг интеллектуал даражаси тадқиқий равишда ривожланиб боради, бирор ходисага, жараёнга, воқеликка, борлиққа нисбатан моҳирлик билан ҳаракат қилишга имкон берадиган тез фикрлаш қобилияти ривожланишида, ҳаётнинг барча жабҳаларида ички ҳаракатлантирувчи куч сифатида шаклланган креативликдан фойдаланишни мақсад қилиб олишида;

иккинчидан, айниқса шахмат билан шуғулланган аёллар гарчанд шахмат мусобақаларида ғолиб чиқмасаларда, машҳурлик поғанасигача кўтарилмасаларда ёхуд ижтимоий онг қарор топган ушбу оилада бўлғуси фарзандларининг ҳар томонлама секин асталик билан ҳар томонлама шаклланиб бориши ва ўз навбатида шу асосда фарзандини жамиятда муносиб ўрин эгаллашида ўзининг салмоқли ҳиссасасини қўшишида кўринади.

Қизлар шахмат билан шуғулланиш керак. Чунки шахмат ўзини ижодий ва ақлий поенциалларини шакллантириш ва уни амалга оширишга, стратегик ва тактик фикрларини ўзига хослигини очишга имкон яратади. Ушбу сифатлар эгаллаган касбида ва ҳаёт йўллариининг турли босқичларида шахсдан талаб қилинади.

2. Кўп қизлар учун шахмат бошқалар қила олмаган иззат талабликдан чиқишга, фаолияти соҳасида намуна, ўзини маълумотларини ва артистлигини баҳолай олмасликка сабаб бўлади. Муаффақиятли равишда шахмат билан шуғулланиш уларга ўзини фаолияти соҳасида биринчи бўлишни, жамоада ҳурматли бўлишини, тенгдошларини диққат марказида бўлишини кафолатлашга имконият беради.

3. Шахмат билан шуғулланган аёллар гарчанд шахмат мусобақаларида ғолиб чиқмасаларда оилада бўлғуси фарзандларининг ҳар томонлама баркамол вояга етишига ҳамда жамиятда муносиб ўрин эгаллашида шахмат билимларининг роли шубҳасизлигига намоён бўлади.

4. Шахмат ўйини эстетик жихатдан бошқа спорт турларидан қолишмайди, шундай экан шахмат спортчилари ҳам эстетик жихатдан баркамолдир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Махмудов А. Х., Джураев Р. Х., Ахунжонов А. Т. Дидактический потенциал шахматной игры // Наука и образование сегодня. – 2020. – №. 6-2 (53). – С. 70-71.
2. Махмудов А. Х., Феллов В. С., Камилова А. Б. Инновационные пути педагогического прорыва // Современное образование (Узбекистан). – 2019. – №. 6 (79). – С. 3-9.
3. Р.Х.Джураев, А.Х. Махмудов, А.Б. Камилова Шахматы - как эффективное средство непрерывного формирования и развития творческих способностей детей.-Т.: Узлуксиз таълим, 2019.-№3.-с.58-64.
4. Большая энциклопедия. Шахматы. - Москва: Издательство АСТ, 2018. - 208 с.: ил.-
5. Костенюк А.К. Дневники шахматной королевы. Изд.: Москва, 2009.-307 С.
6. Жужа Полгар Чемпионка мира учит шахматам. Изд.: АСТ, Астрель, 2010.
7. Интернет ресурс: <http://www.gambiter.ru/chess/item/201-woman-chess.html>.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA RAQAMLI O'QUV PLATFORMALARIDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

Tojiboyeva Xilola Maxmudovna

Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy institute Pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

Annotatsiya. Maqolada boshlang'ich ta'limda raqamli texnologiyalarning ahamiyati masalasi to'g'risida fikr yuritilgan va tavsiyalar taqdim etilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, boshlang'ich, raqamli texnologiya, o'qitish, sifat, bilim, ko'nikma.

Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasining ta'limga oid vazifalari ijrosi jarayonida boshlang'ich ta'limni rivojlantirish muhim ahamiyatga ega [1]. Bunda o'qitishning turli shakllari, vositalari va metodlaridan foydalanish dolzarb hisoblanadi. Shu jihatdan boshlang'ich ta'limda raqamli texnologiyalardan foydalanish masalasi bugungi ehtiyojlarning hosilasidir. Mazkur o'rinda ana shu masalaning tahliliga e'tiboringizni tortamiz. Raqamli texnologiya mazmuni. Pedagogika fanida o'tgan asrning 90- yillaridan boshlab axborot-kommunikatsion vositalarga asoslangan o'qitish texnologiyalarini ishlab chiqish tajribasi yuzaga kelgan [2]. Bunda asosiy e'tibor o'qitish mazmunini yangilash, qulay vositalardan foydalanish va o'zlashtirish metodikasini takomillashtirishga qaratilganligini eslatib o'tish joiz. Shu ma'noda raqamli texnologiya mazmunida quyidagilar muhim o'rin tutadi: 1) kompyuter o'quv-texnik vositasiga tayangan o'qitish va o'zlashtirish materiallarini tayyorlash; 2) o'qitishning axborot-kommunikatsion didaktik ta'minotini ishlab chiqish; 3) o'qitish jarayonida mavjud texnik imkoniyatlardan oqilona foydalanish; 4) ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchilarning o'quv-texnik vositalardan foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirib borish. Mazkur asoslar raqamli texnologiya mazmunini tashkil etadi. Bunda raqamli tushunchasini o'quv materiallarini kompyuterli dastur asosida tayyorlash va uzatish nazarda tutilishini eslatib o'tish joiz [3]. Shu sababli keyingi paytlarda ta'lim tizimida raqamli texnologiyalardan foydalanish masalasiga asosiy e'tibor qaratilmoqda. Bundan maqsad ta'lim tizimida sifatli ko'rsatkichlarga erishish va o'zlashtirish jarayonini takomillashtirishdan iborat. Raqamli texnologiyalar turlari. Boshlang'ich ta'limda qo'llanishi lozim bo'lgan raqamli texnologiyalarning bir necha turlari mavjud. Bu borada raqamli texnologiyalarning eng asosiy quyidagi turlarini eslatib o'tish joiz: 1) kompyuterli dasturga asoslangan o'qitish raqamli texnologiyasi; 2) elektron-modulli texnologiya; 3) masofaviy ta'lim texnologiyasi; 4) mustaqil ta'lim texnologiyasi; 5) individual yondashguv texnologiyasi; 6) Internet ta'limi texnologiyasi; 7) milliy portallar texnologiyasi; 8) mohir pedagoglarning shaxsiy texnologiyasi. Mazkur raqamli texnologiyalar turlaridan maktab muhiti va imkoniyatlariga asosan foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi. Misol uchun, bugungi kunda umumiy o'rta ta'lim maktablari zamonaviy kompyuter jihozlari bilan ta'minlangan. Shu sababli boshlang'ich ta'limda kompyuterli dasturga asoslangan o'qitishning raqamli texnologiyasidan foydalanish qiziqarliligi, tezkorligi va samaradorligi bilan muhim ahamiyatga ega. Boshlang'ich sinflarda o'tiladigan ona tili, matematika, o'qish, odobnoma, tabiatshunoslik darslari o'z mohiyati, maqsad va vazifalariga ko'ra ta'lim tizimida alohida o'rin tutadi. Negaki ularning zaminida savodxonlik va axloqiy-ta'limiy tarbiya asoslari turadi. Shuning uchun ham boshlang'ich ta'lim darslariga o'quvchilar qiziqishini oshirishga alohida e'tibor berish lozim. Chunki bolalar boshlang'ich sinflardanoq «dars» degan muqaddas so'zdan bezib qolmasliklari lozim. O'quvchilarni darsga bo'lgan qiziqishlarini oshirish uchun tajribali o'qituvchilar turli didaktik o'yinlardan foydalanishmoqda. Bugungi kunda ta'lim jarayonida interfaol metodlar va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish kundan-kunga ortib bormoqda. Bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchilar faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish

tahlil qilish, hatto yakuniy xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda shaxs rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik funksiyasini bajaradi. Hozirgi kunda pedagoglarga juda katta sharoitlar yaratib berilmoqda. Shuning uchun o'qituvchilar doimo o'z ustida ishlashi, innovatsion, noan'anaviy, interaktiv dars usullarini muntazam o'qib va o'rganib borishi hamda o'quv-tarbiya jarayoniga tatbiq qila olishi kerak. O'qituvchi dars jarayonida o'quvchilarning badiiy, estetik, mantiqiy, jismoniy va ma'naviy rivojlanishiga alohida e'tibor berishi kerak. Bunda o'quvchi ham ko'rsin, ham tinglasin, ham gapirsin, ham mushohada qilsin, ham yozsin. Psixologlarning o'tkazgan tahlillariga ko'ra, o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilgan axborotlar 2 hafta o'tgach, mustaqil o'qish orqali 10 foizi, tinglash orqali 20 foizi, ko'rish orqali 30 foizi, o'zi namoyish etsa yoki so'zlab bersa 50 foizi, bahs-munozara, suhbat orqali 80 foizi, o'zi amaliy bajarganda esa 90 foizi eslab qolinar ekan. Shularni hisobga olsak, o'quvchilarga dars berishda ko'proq bahs-munozara, suhbat va amaliy ishlarni dars davomida o'z kuzatuvimiz va nazoratimiz ostida olib borishimiz kerak ekan. Bir xil uslubda dars o'tish bolalarda darsga qiziqmaslik holatlarini keltirib chiqarmoqda. Bu holatlarni oldini olish uchun turli xil metodlardan foydalanish maqsadga muvofiq. Hozirgi kunda pedagogik faoliyatda turli axborot vositalari (kompyuter, televideniye, radio, nusxa ko'chiruvchi qurilma, slayd, video va audio magnitofonlar) yordamida ta'lim jarayoni tashkil etilishiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida raqamli o'quv platformalardan foydalanishning ahamiyati katta. Bu yoshda bolalar tezda yangi bilim va ko'nikmalarni o'zlashtiradilar, shuningdek, ularning texnologiyaga bo'lgan qiziqishi yuqori. Quyida bu jarayonning asosiy ahamiyati yoritib berilgan: Ta'lim jarayonini qiziqarli qilish-Interaktiv o'quv platformalar multimedia elementlari (video, animatsiya, o'yin) orqali o'quv materiallarini ko'rgazmali va qiziqarli qiladi. Bolalarning e'tiborini uzoqroq vaqt davomida ushlab turish imkonini beradi. Individual yondashuv-Har bir o'quvchi o'z bilim darajasiga mos ravishda materialni o'zlashtirishi mumkin. Raqamli platformalar avtomatik tahlil orqali o'quvchining kuchli va zaif tomonlarini aniqlab, mos materiallarni taklif qiladi.

Texnologik ko'nikmalarni rivojlantirish-Bolalar texnologiyadan foydalanish ko'nikmalarini yoshligidan o'zlashtiradi. Bu kelajakdagi o'quv va ish faoliyatida zarur bo'lgan texnologik savodxonlikni oshiradi.

Motivatsiya va mustaqillik-Platformalardagi o'yinlar va rag'batlantiruvchi tizimlar bolalarni darslarga ko'proq jalb qiladi. O'quvchilar mustaqil ravishda o'rganish va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Ota-onalar va o'qituvchilar bilan muloqotni yaxshilash-Platformalar ota-onalar va o'qituvchilarga bolalarning o'zlashtirish darajasini kuzatish imkonini beradi. Tahlil natijalari asosida ta'lim jarayonini moslashtirish va takomillashtirish osonlashadi.

Bo'sh vaqtni samarali o'tkazish-Bolalar o'qishdan tashqari vaqtlarini foydali va ta'limiy faoliyatga sarflash imkoniga ega bo'ladilar.

Raqamli o'quv platformalar boshlang'ich sinf o'quvchilarida nafaqat bilimlarni mustahkamlashga, balki texnologik muhitda samarali faoliyat yuritish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni shakllantirishga ham yordam beradi. Bu esa ularning kelajakda muvaffaqiyatli shaxs bo'lib shakllanishida muhim rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. *O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5 sentyabrdagi —Xalq ta'limi tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari*
2. *O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi —O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risidagi Farmoni.*
3. Ruzimatov, J. (2024). *The rule of using digital educational technologies in methodical training of future primary school teachers* Евразийский журнал академических исследований, 4(3 Part 2),

RAQAMLI TA'LIM SHAROITIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING O'QUV JARAYONI SIFATINI OSHIRISH

Umaralaiyeva Muxayyo Abdugapparovna

Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogika silli instituti Pedagogika fanlarini omzodi (PhD), dotsent

Annotasiya. Maqolada boshlang'ich sinflarda raqamli texnologiyalardan foydalanish orqali kommunikativ kompetentsiyani rivojlantirishning dolzarbligi va zarurligi muhokama qilinadi. Kichik yoshdagi maktab o'quvchilarining nutqini rivojlantirish uchun ta'lim samaradorligi va sifatini oshirishga hissa qo'shish. Sinfdagi raqamli texnologiyalardan foydalanish o'quv materialini tushunish va yodlash jarayonlarini optimallashtiradi va eng muhimi, bolalarning o'quv faoliyatiga qiziqishini beqiyos yuqori darajaga ko'tarish imkonini beradi.

Kalit so'zlar: raqamli texnologiyalar, axborot, maktab, dars, kommunikatsiya, kompetensiya, nutq, o'qituvchi, o'quvchi.

Bugungi kunda jahon oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish, malakali kadrlarni tayyorlash muammosi alohida ahamiyat kasb etmoqda. YUNESKO tomonidan qabul qilingan 2030-yilgacha xalqaro ta'lim kontsepsiyasida "Butun hayot davomida sifatli ta'lim olishga imkoniyat yaratish" dolzarb vazifa sifatida belgilanib, bu esa sifatli ta'lim berish, o'zlashtirish darajalarini baholash usullarini takomillashtirish va talabalar intellektual darajasini rivojlantirishning samarali usullaridan keng foydalanishga bo'lgan ehtiyojni yanada kuchaytirdi. Yevropada o'qitish tizimlarining amaliyotga joriy qilinishi talabalarning qobiliyatlarini rivojlantirish, didaktik, kreativ, integrativ, ijodiy, kasbiy bilimlardan samarali foydalanish raqamli texnologiyalarini hayotga tadbiiq etish bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borish zarurati kuzatilmoqda.

Raqamli maktab, yangi ta'lim muhiti, ochiq axborot maydoni - bu so'zlar bizning kundalik hayotimizda mustahkam o'rin egalladi. Raqamli texnologiyalar katta hajmdagi turli xil ma'lumotlarga cheksiz kirish imkoniyatini beradi. Ular ma'lumotlarni osonroq va tezroq uzatish uchun mo'ljallangan. Eng muhimi, boshlang'ich sinf o'quvchining qulay holatda bo'lishi va barcha sa'y-harakatlarini vazifani hal qilishga yo'naltirishi uchun «muvaqqiatli vaziyat» ni yaratish kerak. Bu, ayniqsa, o'zini past baholaydigan bolalar uchun juda muhimdir. Masalan, orqada qolgan o'quvchilar uchun o'rganilayotgan mavzu bo'yicha an'anaviy test o'rniga kompyuter testini o'tkazish mumkin. «Og'zaki arifmetika», imlo ishini yoki o'rganilgan narsalarni qisqacha takrorlash paytida siz kasallik tufayli dars qoldirgan o'quvchilarni kompyuterda individual ishlashga taklif qilishingiz mumkin. Sinf bilan dinamik o'quv o'yinlari va estafeta poygalarini o'tkazishda, fikrlash tezligi past bo'lgan o'quvchilar kompyuterda shunga o'xshash vazifalarni bajarishlari mumkin. Maxsus dasturlar orqali muloqat qilinib, kommunikativ kompetensiyalari shakillanib boradi. Taqdimotlardan tashqari, multimedia yordami bilan darslarda video roliklardan foydalanilsa bo'ladi. Videomateriallardan foydalanish ravshanlikning rolini oshirishga imkon beradi, o'quvchilarga o'rganilayotgan jarayonlar haqida to'liqroq ma'lumot beradi va ularni faol ishlarga jalb qiladi. Raqamli resurslarning asosiy maqsadi o'quv sifatini oshirish, uni o'quvchilar uchun qiziqarli qilish va o'qituvchilarga ijod quvonchini qaytarishdir. O'qitishda raqamli resurslardan foydalanish natijasida sinfdagi olimpiadalar, ilmiy-amaliy konferensiyalar, intellektual o'yinlarda ishtirok etish istagida bo'lgan bolalar soni ortishi mumkin. Albatta, internet o'qituvchining to'liq o'rnini bosa olmaydi. Hech kimga sir emaski, boshlang'ich sinfdagi bola uchun o'qituvchining jonli so'zi katta ahamiyatga ega. Shuning uchun men akademik ta'lim va raqamli texnologiyalarni o'z ichiga olgan aralash ta'limni eng samarali variant deb bilaman. Ta'lim muhitida raqamli texnologiyalardan muvaqqiatli foydalanish haqiqatan ham hayotiy zaruratga aylandi. Hozirgi vaqtda raqamli texnologiyalar umuman qo'llanilmaydigan sohaning o'zi yo'q. Raqamli texnologiyalarni, jumladan, boshlang'ich sinflarda ta'lim sohasini faol o'rganish va qo'llash zarurati mavjud. Raqamlashtirish sohasidagi ta'limni o'zgartirishning o'zi bir necha yillar oldin.

boshlanganiga qaramay, bu muammoning dolzarbligi saqlanib qolmoqda. Axborot texnologiyalarini rivojlantirish va ularni jamoatchilik bilan aloqalarning turli sohalarida ko'pirq foydalanish davom etmoqda va davom eta beradi.

Raqamli ta'lim sharoitida boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv jarayoni sifatini oshirish ta'lim jarayonini zamonaviy texnologiyalar bilan boyitish orqali amalga oshiriladi. Bu jarayon bir qator yondashuvlar va vositalarni qo'llashni talab qiladi. Quyida bunday yondashuvlar bo'yicha fikrlar berilgan:

Interaktiv platformalar va ilovalardan foydalanish - Ta'lim dasturlari. Maxsus o'quv platformalari (Khan Academy Kids, ABCmouse, Duolingo Kids) bolalarning darslarga bo'lgan qiziqishini oshiradi va o'quv jarayonini osonlashtiradi.

Elektron resurslar. O'quv dasturlariga mos keladigan video darsliklar, interaktiv mashqlar va o'yinli topshiriqlarni qo'shish o'quvchilarning faolligini oshiradi.

Moslashtirilgan ta'lim metodlari - Differensial yondashuv. Har bir o'quvchining individual ehtiyojlariga qarab materiallarni tanlash va ularning rivojlanish darajasiga mos topshiriqlar berish. Gamifikatsiya. Ta'limni o'yinga aylantirish orqali qiziqarli va samarali o'rganish muhiti yaratish. Texnologik qurilmalar yordamida o'quv jarayonini diversifikatsiya qilish

Planshet va kompyuterlardan foydalanish - Elektron kitoblar, testlar va interaktiv materiallar yordamida darslarni boyitish.

Aqli doskalar va projektorlar - Vizual materiallarni namoyish qilish orqali mavzularni tushuntirishni osonlashtirish.

Ota-onalarni ta'lim jarayoniga jalb qilish - Raqamli platformalar orqali aloqalar: O'quvchilarning darsda ishtiroki va natijalari haqida ota-onalarga xabar berish. Uyda o'quv materiallari bilan ishlash uchun yo'riqnomalar: Ota-onalarga bolalari bilan ishlashda yordam beradigan raqamli qo'llanmalar.

O'qituvchilarni malakasini oshirish - Raqamli ta'lim vositalari bo'yicha treninglar. O'qituvchilarni zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish.

Innovatsion dars metodlarini qo'llash - O'qituvchilarni yangi pedagogik texnologiyalar bilan tanishtirish va ulardan foydalanishni rag'batlantirish. Onlayn musobaqalar va tanlovlar: O'quvchilar orasida ijodkorlikni rivojlantirish uchun raqamli loyihalar tanlovi tashkil qilish. Mustaqil ta'lim uchun resurslar: Bolalar o'zlariga qiziq mavzularni o'rganishi uchun ochiq materiallar bazasini taqdim etish. Raqamli ta'lim sharoitini to'g'ri tashkil qilish o'quv jarayonini yanada samarali, qiziqarli va sifatli qiladi. Shu bilan birga, texnologiyalarni o'rinli va me'yorda qo'llash ham muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Safarova R.G. *Kognitiv pedagogikaga oid yondashuvlar - Toshkent.: Sciencs and innovation, 2024, 185 bet.*

2. Masharipova U., Umarova M., Baynazorova D., Nabieva M. *Ona tilil 3-sinf o'qituvchilari uchun ilg'or pedagogic va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini amaliyotga joriy etish bo'yicha metodik qo'llanma - Toshkent.: Sharq, 2016, 175 bet.*

3. *O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning Oliy Majlisga yo'llagan Murojaatnomasi // Xalq so'zi, 2021-yil 29-dekabr.*

4. *Как меняется соотношение численности мужчин и женщин в мире? <https://ranking.kz/digest/world-digest/kak-menyaetsya-sootnoshenie-chislennostimuzhchin-i-zhenschin-v-mire.html>*

5. *Глобальные вопросы повестки дня: гендерное равенство <https://www.un.org/ru/global-issues/gender-equality>*

6. *Gender ko'rsatkichlari raqamlarda <https://gender.stat.uz/uz/>*

MARKAZIY OSIYO AYOLLARI TADQIQOTCHILIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA GENDER TENGLIK TAMOYILI

Muxayyo Umaraliyeva

*Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti
“Ilmiy va ilmiy pedagogik kadrlar tayyorlash ilmiy tadqiqot” bo‘limi boshlig‘i,
pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori, katta ilmiy xodim*

Annotatsiya. Maqolada Yangi O‘zbekistonda ayol-qizlarning ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy faolligini oshirish, turli soha va tarmoqlarda o‘z qobiliyat va imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarish uchun shart-sharoit yaratish, qizlarning bilim olishi, ularning mentaliteti, ongu-tafakkurini rivojlantirish borasida amalga oshirilayotlar ishlar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: mentalitet, ayol-qizlarning ijtimoiylashuvi, iqtisodiy va siyosiy faollik, tadbirkorlik, oila instituti, zo‘ravonlik va tazyiq, ta‘lim olish, kasb tanlash

Har qanday davlat va jamiyat taraqqiyoti bir qator omillar asosida yuz beradi. Bu jarayonda ayollar, ularning ijtimoiy-siyosiy munosabatlardagi ishtiroki, huquq va erkinliklari amalda ta‘minlanganligi masalasi – davlatlar rivojining hamda demokratiyaning muhim indeksi sanaladi. Zotan, ayol va uning jamiyat hayotidagi o‘rni hamisha muhim mezon bo‘lib kelgan.

Har qanday ijtimoiy tuzilma asosida ayollarning reproduktiv imkoniyatlari bilan bir qatorda yangi avlodning shakllanishi va rivojlanishida ham ularning o‘rni beqiyos. Jamiyatda xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlarini ta‘minlashning asosiy prinsiplari mavjud bo‘lib, bular qonuniylik, demokratizm, xotin-qizlar va erkaklarning teng huquqliligi, jins bo‘yicha kamsitishga yo‘l qo‘yilmasligi, ochiqlik va shaffoflikdir.

Dunyo mamlakatlari qatorida va xalqaro hamjamiyatda munosib o‘ringa ega bo‘lgan O‘zbekistonning davlat va jamiyat sifatidagi taraqqiyoti silsilasida ayolning o‘rni, uning siyosiy va huquqiy madaniyati alohida ahamiyat kasb etadi.

Bugungi globallashuv jarayonida yangi avlodning har qanday sharoitga nisbatan faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish masalasida xotin-qizlarning o‘rni va roli har qachongidanda muhim. Shu bois islohotlarning asosiy mazmuni ham xotin-qizlarning yangi g‘oya va tashabbuslar bilan chiqishlarini qo‘llab-quvvatlash, mamlakatimizda amalga oshirilayotgan sa‘y-harakatlar, o‘zgarishlar va ijtimoiy-siyosiy jarayonlarda ularning faol ishtirok etishlarini ta‘minlashdan iborat. Zero, inson qadrini ulug‘lash, avvalo, ayolga hurmat va ehtirom, mo‘tabar onalarimizni e‘zozlash, munis opa-singillarimizni qadrlash orqali ro‘yobga chiqadi, desak ayni haqiqatni aytgan bo‘lamiz.

Ta‘kidlash joiz, bugungi kunda Yurtboshimiz boshchiligida Yangi O‘zbekistonda Uchinchi Renessans poydevorini bunyod etish sari dadil qadamlar qo‘ymoqdamiz. Binobarin, mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar ayollarning baxti asosiga qurilmoqda, desak adashmagan bo‘lamiz.

Hozirgi kunda sir emas gender tengligi masalasi juda dolzarb mavzulardan biri bo‘lib bormoqda. Aslida “Gender” tushunchasining lug‘aviy ma‘nosi lotincha “genus”, ya‘ni “jins” ma‘nosini anglatib, jamiyatda har ikki jins vakillari o‘zlarining shaxsiy fazilatlarini namoyon qilish uchun teng, bir xil sharoit ilmiy tadqiqotlarda gender masalalarini inobatga olish va imkoniyatlarning mavjudligini anglatadi. Biologik jins insonlarni ayol va erkaklarga ajratsa, gender esa – ayol va erkaklarning jamiyatdagi statusini ajratishga qaratilgan. Jamiyatda ayol va erkaklarning o‘z o‘rnini topishi va belgilashi uchun davlat ularga davlat tashkilotlarida faoliyat olib borishlari uchun bir xil sharoit va

imkoniyat yaratib berishi gender tenglikni ta'minlashda asos bo'lib xizmat qiladi. Gender tenglikni ta'minlashning huquqiy asosi eng avvalo 1948-yilda BMT Bosh Assambleyasi tomonidan qabul qilingan. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi, desak xato bo'lmaydi. Erkak va ayollarning tengligi alohida e'tirof etilgan ushbu deklaratsiyaning 1-moddasida: "Hamma odamlar o'z qadr-qimmatini hamda huquqlarida erkin va teng bo'lib tug'iladilar. Ularga aql va vijdon ato qilingan, binobarin, bir-birlariga nisbatan birodarlik ruhida munosabatda bo'lishlari kerak", deya belgilab qo'yilgan.

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgandan keyin BMTning teng huquqli a'zosi qatorida bu xalqaro hujjatlarni e'tirof etdi va o'z zimmasiga xotin-qizlarga nisbatan kamsitish siyosatini o'tkazmaslik majburiyatini oldi hamda shu maqsadda xotin-qizlar manfaatlarining huquqiy himoyasini belgilovchi tegishli qonunlarini qabul qilib kelmoqda. Ma'lumki, O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 2-sentabrda qabul qilingan "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi Qonuni xotin-qizlarning jamiyatdagi o'rniga qaratilgan huquqiy himoya, huquqiy kafolat sifatida ma'qullangandi. Shuningdek, qonunda gender tushunchasi ham qayd etilgan bo'lib, unga ko'ra, gender – xotin-qizlar va erkaklar o'rtasidagi munosabatlarning jamiyat hayoti va faoliyatining barcha sohalarida, shu jumladan siyosat, iqtisodiyot, huquq, mafkura va madaniyat, ta'lim hamda ilm-fan sohalarida namoyon bo'ladigan ijtimoiy jihati ko'rsatilgandir.

Shuni alohida ta'kidlash kerakki, ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy sohalarida xotin-qizlar hamda erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlarni ta'minlash maqsadida 2030-yilga qadar O'zbekiston Respublikasida gender tenglikka erishish strategiyasi qabul qilindi. Mamlakatimizda qabul qilinayotgan har bir normativ-huquqiy hujjat loyihasini gender huquqiy ekspertizasidan o'tkazish yo'lga qo'yildi. Bu esa ayol ham erkak ham teng huquqliliklari inobatga olinishidan dalolat beradi.

Dunyo miqyosida oladigan bo'lsak, gender tengsizlik ham iqtisodiy, ham siyosiy sohada saqlanib qolmoqda. O'nlab yillar davomida ma'lum yutuqlarga erishilgan bo'lsa-da, ayollar hali ham mehnat bozorida erkaklarga qaraganda o'rtacha 24 foizga kam maosh oladi. Jahon bankining katta iqtisodchisi Uilyam Zeys Markaziy Osiyodagi uchta rivojlanayotgan davlatda: O'zbekiston, Qozog'iston va Qirg'izistonda erkaklar va ayollar ish haqlarining tengligi bo'yicha tadqiqot o'tkazdi. Tadqiqot muallifi rasmiy statistikaga tayangan holda ushbu davlatlarda erkaklar va ayollarning ish haqi o'rtasidagi tafovut jahondagi o'rtacha ko'rsatkichdan yuqori ekanligini aniqlagan.

Qozog'istonda 22 foiz, Qirg'izistonda 25 foiz va eng yuqori ko'rsatkich O'zbekistonda – 39 foiz ekanligi ma'lum bo'ldi. Uilyam Zeys "teng ish uchun teng haq to'lash" normasi O'zbekistonda 2022-yil oxirida Mehnat kodeksiga kiritilganini, Qirg'iziston va Qozog'istonda qonunchiligida esa hozircha bunday norma yo'qligini alohida ta'kidlagan va teng maoshga oid huquqiy me'yorlarning qabul qilinishi erkaklar hamda ayollar o'rtasidagi ish haqi farqi muammosini faqat qisman hal qilishini, asosiysi eskicha dunyoqarashga qarshi kurashmasdan turib, rivojlanayotgan mamlakatlardagi tafovutni bartaraf etishning iloji yo'qligiga urg'u bergan. Shu o'rinda ish haqidagi tafovutlarning sababi sifatida yana ikki holatni Ilmiy tadqiqotlarda gender masalalarini inobatga olish keltirish mumkin: birinchidan, ayollarning o'zlari kam haq to'lanadigan ishlarni tanlaganliklari uchun kamroq maosh oladilar, ikkinchidan, ayollar tajribasi va malakasi yo'qligi sababli ish beruvchi tomonidan u qadar qadrlanmaydi.

Statistika agentligi ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekistonda 2023-yilning sentabr holatiga doimiy yashovchi aholi soni 36 million 495,3 ming kishini tashkil etadi. Shundan ayollar 18 million 98 ming kishi (49,6%), erkaklar esa 18 million 338,9 ming kishini (50,4%) tashkil etadi. Undan tashqari 20 yoshdan 59 yoshgacha bo'lgan aholining nisbati mamlakatda mehnatga layoqatli aholining ayollar va erkaklar o'rtasida taqsimlanishi deyarli tengdir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 7-martdagi PF-87-sonli Farmoniga asosan "2022 - 2026-yillarda xotin-qizlarning mamlakat iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy hayotining barcha jabhalarida faolligini oshirish bo'yicha Milliy Dastur" qabul qilindi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 2-sentabrdagi "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi Qonuni // <https://lex.uz/docs/4494849>

2. O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 2-sentabrdagi "Xotin-qizlarni tazyiq va zo'rvonlikdan himoya qilish to'g'risida"gi Qonuni // <https://lex.uz/docs/4494709>

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning Oliy Majlisga yo'llagan Murojaatnomasi // Xalq so'zi, 2021-yil 29-dekabr.

4. Как меняется соотношение численности мужчин и женщин в мире? <https://ranking.kz/digest/world-digest/kak-menyaetsya-sootnoshenie-chislennostimuzhchin-i-zhenschin-v-mire.html>

5. Глобальные вопросы повестки дня: гендерное равенство <https://www.un.org/ru/global-issues/gender-equality>

6. Gender ko'rsatkichlari raqamlarda <https://gender.stat.uz/uz/>

7. Saydivaliyeva X. Gender tenglikka erishishda tahliliy usul va vositalarning ahamiyati // "Markaziy Osiyoda gender, jamiyat va oila" xalqaro ilmiy jurnali. – № 1 (2), 2022.

TARBIYANI SAMARALI TASHKIL ETISHDA MAKTAB, OILA VA MAHALLA HAMKORLIGI

Qaraxonova Lobarxon Musaxonovna

*Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi
milliy instituti bo'lim mudiri, (PhD) katta ilmiy xodim*

Annotatsiya. Yosh avlodni ma'naviy-axloqiy, madaniy-ma'rifiy jihatdan yetuk insonlar qilib tarbiyalash ishi birinchi navbatda oiladan boshlanadi. Bu borada barkamol avlodni tarbiyalashda ota-ona, mahalla va ta'lim muassasalarining hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Maqolada yosh avlodni vatanparvarlik, insonparvarlik kabi xislatlar bilan birga diniy va milliy bag'rikenglik, yuksak ma'naviyat egasi hamda boshqa millatlarga nisbatan hurmat bilan qaraydigan, insoniy qadr-qimmatni e'zozlaydigan qilib tarbiyalashda uch asosiy omil – oila, mahalla va ta'lim muassasalari o'rtasidagi hamkorlik to'g'risida so'z boradi.

Kalit so'zlar: ota-ona, mahalla, ma'naviy-axloqiy tarbiya, odob, axloq.

Har tomonlama barkamol, komil insonni tarbiyalash jamiyatimiz oldida turgan dolzarb masalalardan biri bo'lib kelmoqda. Bugungi kunda ro'y berayotgan muhim ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy o'zgarishlar yoshlar ongiga ta'sir qilmasdan qolmaydi.

Global axborot almashuv davri shiddat bilan rivojlanayotgan bir davrda yoshlarimizning ma'naviy olamida bo'shliq vujudga kelmasligi uchun ularning qalbi va ongida sog'lom hayot tarzi, milliy va umummilliy qadriyatlarga hurmat-ehtirom tuyg'usini bolalikdan boshlab shakllantirishimiz zarur. Bugungi kunda o'quvchi ma'naviyatiga qarshi yo'naltirilgan, bir qarashda arziyasiz bo'lib tuyuladigan kichkina xabar ham axborot olamida globallashuv shiddatidan kuch olib, ko'zga ko'rinmaydigan, lekin zararini hech narsa bilan qoplab bo'lmaydigan ulkan ziyon yetkazishi mumkin. Har bir ota-ona o'z farzandi kamolini ko'rish uchun uni voyaga yetkazadi, albatta, bu jarayon o'z-o'zidan amalga oshmaydi. Xalqimizda bir naql bor: «Nima eksang, shuni o'rasan», shu naqlni boshqa talqinda aytib ko'raylik:

«Nima o'rishni xohlasang, shuni ek». Ota-ona farzandlariga mol-mulk, uy-joy, avtomobil va boshqa qimmatbaho moddiy boyliklarni berishi mumkin, lekin tarbiya, baxtni topib bera oladimi? Bunga o'zlarining qanday tarbiya ko'rganlik darajasi bilan erishiladi. «Ota o'g'lini yetaklab ketayotib, o'g'lim qadamingni o'ylab bos deb aytsa, o'g'li shunday javob beribdi: ota siz qanday qadam bossangiz men shunday yuraman, chunki men sizga ergashayapman».

Pedagogik adabiyotlarda pedagogikaning lug'aviy ma'nosi «bola yetaklamoq» deb aytiladi. Bizlar baribir bolalarni yetaklab yuramiz, demak biz qanday qadam bossak, farzandlarmiz ham shu yo'ldan yuradi. Bu tarbiyaning ibrat-namuna usuliga misol bo'la oladi. Ta'lim-tarbiya masalasi har doim kun tartibidagi masalalardan biri bo'lib kelgan va shunday vazifa bo'lib qoladi. Chunki yangi avlodlar tug'iladi, hayotda kamol topish uchun ta'lim-tarbiyaga ehtiyoj sezadi.

Maqsadimiz – iymon-e'tiqodi butun, iro dasi baquvvat erkin fuqaro ma'naviyatini shakllantirishdir. Ya'ni, mustaqil dunyoqarashga ega, ajdodlarimizning bebaho merosi va zamonaviy tafakkurga tayanib yashaydigan barkamol shaxs – komil insonni tarbiyalashdan iborat bo'lib, bu vazifalarni amalga oshirishda keng jamoatchilik bilan hamkorlik ishlarini amalga oshirish maqsadga muvofiqdir.

Kadrlar tayyorlash milliy dasturining «4.4. Ma'naviy-ahloqiy tarbiya va ma'rifiy ishlar» bandida «O'zbekiston mustaqilligi prinsiplariga sadoqatli hamda jamiyat taraqqiyotiga munosib hissa qo'shishga qodir shaxsni shakllantirish maqsadida ta'lim muassasalari ota-onalar, oila, mahalla

qo'mitalari, Respublika Ma'naviyat targ'ibot markazi, milliy g'oya va mafkura ilmiy amaliy markazi, jamoat tashkilotlari, fondlar bilan o'zaro puxta hamkorlik qiladilar.

Ma'naviy-axloqiy tarbiya va ma'rifiy ishlar tizimini muntazam amalga oshirishda har bir muassasaning vazifalari mavjud. O'quvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash, o'z Vatani va xalqiga sodiq fuqaroni shakllantirish bo'yicha maktablarning ota-onalar, oilalar, mahalla qo'mitalari, jamoat tashkilotlari va jamg'armalar bilan mustahkam o'zaro hamkorligi amalga oshiriladi. Bolalarning ma'naviy barkamol va jismoniy sog'lom bo'lishlarida oilaning vazifalari:

- oilada sog'lom ijtimoiy muhitni yaratish, milliy ruh va turmush tarzini hisobga olgan holda farzandlarda ota-ona, Vatanga muhabbat tuyg'usini shakllantirish;
- bolalarning qiziqishi, iqtidori va ehtiyojlarini hisobga olgan holda kasbga yo'naltirish;
- ularni mustaqil fikrlashga o'rgatish, istiqloq g'oyalari va milliy mafkuraga sadoqat ruhida tarbiyalash;
- bolalarning bo'sh vaqtlarini to'g'ri tashkil etish va ularning qo'shimcha ta'lim olishlariga shart-sharoit yaratish;
- bolalar ongiga sanitariya-gigienik, ekologik bilim va ko'nikmalarni singdirish, diniy aqidaparastlik, ichkilikbozlik, giyohvandlikka qarshi tarbiyaviy ishlarni amalga oshirish.

Mahallaning vazifalari:

- ta'lim muassasalari bilan birgalikda ta'lim-tarbiya jarayonida amalga oshirilishi kerak bo'lgan masalalarni muhokama qilishda qatnashib, oqilona yechimlar topishda faollik ko'rsatish;
- farzandlari tarbiyasi bilan yetarlicha shug'ullanmaydigan ota-onalarni mahalla yig'inlarida muhokama qilish, ularga jamoatchilik ta'sirini o'tkazish, lozim hollarda bunday ota-onalar bilan tegishli yo'nalishlarda suhbatlar tashkil etish.

Zotan, Bosh Qomusimizning 64-moddasida *"Ota-onalar o'z farzandlarini voyaga yetgunlariga qadar boqish va tarbiyalashga majburdirlar"*, deb belgilab qo'yilgan. O'z navbatida Konstitutsiyada voyaga yetgan, mehnatga layoqatli farzandlarga ham o'z ota-onalariga g'amxo'rlik qilish majburiyati yuklatilgan.

Sir emaski, bugungi globallashuv jarayonida turli g'arazgo'y oqimlar, nopok kuchlar asosiy e'tiborini hali hayot tajribasiga ega bo'lmagan yoshlarning ongi, qalbi va tafakkurini egallashga qaratmoqda. Jaholat malaylarining bunday xurujlaridan kelajagimiz egalarini himoyalashning eng samarali usuli – ularning ongu shuurida ma'naviy va ma'rifiy immunitetni hosil qilish, qalbida bunyodkorlik, shukronalik, vatanparvarlik tuyg'ularini rivojlantirish ekanini yaxshi anglamog'imiz darkor. Zero, terrorizm, ayirmachilik, giyohvandlik, odam savdosi kabi yangi asr "vabolarini" boshqa usul bilan to'sib bo'lmaydi.

Ulug' ma'rifatparvar Abdulla Avloniyning *"Tarbiya biz uchun yo hayot yo mamot, yo najot yo halokat, yo saodat, yo falokat masalasidir"*, degan purma'no gaplari bugun ham o'z dolzarbligini yo'qotgani yo'q. Shunday ekan, farzand tarbiyasi oila, mahalla, ta'lim muassasalari va jamiyat, bir so'z bilan aytganda, har birimizning eng muhim burchimiz bo'lib qolmoqda. Chunki munosib tarbiya olgan bolalar ulg'aygach, xush axloqli, go'zal odobli, barkamol inson bo'lib yetishadi va ikki dunyo saodatiga erishadi.

Shunday ekan, sog'lom va mustahkam oila – kuchli jamiyat va buyuk davlatning mustahkam poydevori ekanini hech qachon unutmaylik.

БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРДА КАСБИЙ ИЖОДКОРЛИК СИФАТЛАРИНИ ТАРКИБ ТОПТИРИШНИНГ АЙРИМ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ

Ибрагимова Феруза Холбоевна

*Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Т.Н.Қори Ниёзий номидаги
Тарбия педагогикаси миллий институти докторанти*

Аннотация. Мақолада бўлажак ўқитувчиларнинг касбий-педагогик ижодкорлигини ривожлантиришнинг педагогик ва психологик шартшароитлари, ўз касбий фаолиятини самарали амалга ошириши учун ижодкорлик сифатларини таркиб топтириш масалалари талқин қилинган.

Калит сўзлар: ижод, ижодкорлик, касбий ижодкорлик, ижодий компетентлик, эвристика, муаммоли таълим, инновация, инновацион технология.

Республикамизда оширилаётган ислохотлар талабларига тўла жавоб берувчи, ишлаб чиқариш соҳасида юзага келган рақобатга бардошли, кескин ўзгаришларга мослаша олувчи, шунингдек, меҳнат бозорида ўқитувчилар малакасига қўйилаётган талаблар даражасида самарали фаолият юритувчи ўқитувчиларини тайёрлаш, уларни касбий-ижодий жиҳатдан шакллантириш жуда муҳим жараён ҳисобланади. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 28-январ 2022-йилдаги “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-сонли Фармонида таълим сифатини ошириш бўйича бир неча вазифалар [1] белгилаб берилди.

“Ҳар қандай мураккаб замонавий ахборот технологиялар, интеграциялар, фан соҳасидаги оламшумул янгиликлар, аввало, ўқитувчи томонидан ўзлаштирилиб, сўнгра унинг билими, савияси, қобилияти эвазига ўқувчилар онги ва тафаккурига етказилади”[2]. Бўлажак ўқитувчиларни ижодкорлик фаолиятига ўргатиш, уларда ижодий компетентликни шакллантириш ҳамда уларнинг бу борадаги тушунча ва тасаввурини янада ўстириш, такомиллаштириш имкониятлари бугунги кунда мавжуд.

Таълим соҳасидаги бу ислохотлар ўз-ўзидан “ижодкорлик” тушунчасини олиб кирди. Ривожланган давлатлар тажрибаси кўрсатадики, ҳар қандай тараққий этган мамлакатнинг мувафаққиятини белгилаб берувчи омил кадрларнинг ижодкорлик компетенцияларнинг ривожланганлиги билан узвий боғлиқ.

Педагогикада педагогик ижодкорлик динамик ҳодиса, мураккаб очиқ тизим, шахс ҳаётий дастури сифатида намоён бўлади [3]. Замонавий ижодкор ўқитувчи педагогик фаолиятнинг репродуктив усули ва ижодкорликдан бирини танлашда нафақат ўзлигини, ҳаётий мақсадларини рўёбга чиқаради, у ўзини сифат жиҳатидан ўзгартиради, психологик тўсиқларни енгади, касбий аҳамиятли сифатларини ривожлантириш имкониятларини қидиради, ўз педагогик концепциясини ишлаб чиқади. Умуман олганда, ўқитувчининг педагогик фаолияти учун биринчидан инновацион йўналтирилган, иккинчидан, ижодкорлик фаолияти жараёнида индивидуаллик сифатида ўзига йўналтирилганлик хос бўлади.

Ижодкорлик - бу инсоннинг борлиқни билиш ва ўзгартиришга йўналтирилган онгли, мақсадли фаолияти бўлиб, унинг натижасида янги, оригинал, илгари мавжуд бўлмаган, жамиятнинг моддий ва маънавий ҳаётини яхшилашга қаратилган буюмлар ва бошқалар яратилади. Турли муаллифлар томонидан эълон қилинган касбий компетенция муаммолари тўғрисидаги илмий мақолаларда ижодий изланиш энг асосий сифатлардан бири эканлиги

қайд этилади. Бизнинг мазкур тадқиқотимизда мутахассиснинг касбий компетенциясида ижодкорлик масаласига алоҳида урғу берилган бўлиб, у мутахассисда касбий-педагогик ижодкорлигини ривожлантиришни назарда тутди.

Психолог олим Н.Д.Левитов [4] ижодий фаолиятни қуйидаги мезонлар асосида вужудга келишини исботлади:

- тафаккурнинг мустақиллиги
- ўқув материалининг ўзлаштирилиши, тезлиги ва мустаҳкамлиги;
- стандарт бўлмаган вазифаларни ҳал қилишда, ақлий чамалашнинг (топқирликнинг)

тезлиги;

• ўрганиб чиқиладиган ҳодисаларнинг моҳиятига чуқур кириб бориш орқали муҳим бўлмаган нарсадан муҳимини ажрата билиш.

Бўлажак ўқитувчилар касбий ижодкорлигини шакллантириш шарт-шароитлари деганда, аввало ана шу шарт-шароитларнинг пайдо бўлиши, амалга ошириши ҳамда ривожланиши жараёни тушинилади. Улар қуйидагилардан иборат :

• Талабаларнинг ижодий фаолиятини шакллантиришда уларнинг бу борада эгаллаши лозим бўлган билим, кўникма ва малакалари.

• Ижодий фаолиятни шакллантиришда назарий билимлар билан амалиётнинг алоқадорлиги.

• Ижодий фаолиятни шакллантиришга доир машғулотлар эвристика муаммоли вазиятлар яратиш.

• Талабаларнинг ижодий фаолиятини шакллантиришга технологик ёндашув.

Бўлажак ўқитувчиларнинг касбий ижодкорлигини шакллантиришда улар эгаллаши лозим бўлган билим, малака, кўникмаларга қуйидаги талаблар қўйилади.

- дастур материалларни қай даражада ўзлаштирганлиги ;
- мавзуларга доир асосий тушунча ва қоидаларни ўзлаштирганлиги;
- танлаган мавзу бўйича топшириқларни мустақил бажара олиши ;
- ўрганиладиган мавзулардаги асосий муаммоларни англаб олиши ;
- топшириқларни бажаришда ўқув ашёлари ва техника воситалар, ахборот технологиясидан фойдалана олиши ;
- ўз қобилиятини намоён этиши ва уни ривожлантира олиши ;
- мавзу бўйича ўз олдига эришиладиган мақсадларни қўя олиши, режалар тузиши ва натижаларни баҳолай олиши ;
- мавзуларни ўрганишда ўз фикрини далиллай олиши;
- ўз вариантыни тавсия эта олиши ва ҳоказолар.

Бўлажак ўқитувчиларнинг касбий ижодкорлигини ривожлантиришда бугунги кунда инноватсион технологиялардан фойдаланиш катта аҳамият касб этади. **Инновация** – бу бозор талабидан келиб чиққан ҳолда жараёнлар ва маҳсулотларнинг сифатли ўсиш самарадорлигини таъминлаш учун жорий этилган янгиликдир. Инсон интеллектуал фаолияти, унинг фантазияси, ижодий жараёни, кашфиётлари, ихтиролари ва ратсионализаторлигининг якуний натижаси ҳисобланади.

Инновацион фаолиятни энг муҳим масалаларидан бири – бўлажак ўқитувчи: у новатор, сермахсул ижодий шахс, кенг қамровли қизиқиши, ички дунёси бой, педагогик янгиликка ўч бўлиши лозим. Инновацион фаолият мотивацион, технологиклик ва рефлексиялик қисмлардан ташкил топади. Бўлажак ўқитувчиларни бу фаолиятгатайёрлашиккийўналишда амалга оширилади: янгиликни идрок қилишга инновацион таёргарликни шакллантириш ва янги ҳаракат қилишга ўргатиш. Инновацион фаолиятни ташкил этишда болаларнинг

билиш фаолияти ва уни бошқаришга эришиш. Инновация жараёнлари, функциялари, механизмлари ва уни амалга ошириш технологиялари ва бошқариш тамойилларининг педагогик асосларини ўрганиш ўқув жараёнини замонавий педагогика ва психология фанлари ютуқлари асосида ташкил этиш имконини беради. Бунда бўлажак ўқитувчининг инновацион технологияларнинг турларидан ўз ўрнида самарали фойдаланиши ўқувчи шахсини шакллантириш омили бўлади.

Инновацион технология турлари:

- бола шахсига йўналтирилган таълим;
- ривожлантирувчи таълим технологияси;
- ўйин таълим технологияси;
- лойиҳавий таълим технологияси;
- муаммоли таълим технологияси;
- **ахборот ва алоқа воситаларидан фойдаланиш**[5].

Ҳозирги даврда бирор- бир ҳақиқатни мустақил излаш ва кашф этиши билан боғлиқ бўлган эвристик ва муаммоли таълим ўқув-билув жараёнига фаол кириб келмоқда.

Эвристика (юнонча – излайман, топаман) деган маънони англатади. Эвристик фаолиятни технологиялаштириш талабаларнинг ижодий компетенцияси қандай бўлса шу қадар зарурий ва қонуний жараёндир. Ягона ўқув машғулоти, ўқув курси бўйича тизимли машғулотлар, эвристик йўналтирилган фаолият асосида содир бўлади.

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, мазкур талаблар бўлажак ўқитувчига ўқувчиларнинг ўқишга бўлган қизиқишлари, уларнинг ўқув-билув фаолияти, индивидуал мойилликларини билиш имконияти пайдо бўлади ва бу борада ўқув жараёни тузилмасини белгилаб олишга ёрдам беради.

Изланишли таълимий вазиятларнинг асосий технологик элементлари: мотивация, муаммолар қўйиш, вазият иштирокчилари томонидан муаммони эчиш, таълимий натижаларни намоён этиш, уларни бир-бирлари билан қиёслашдан ва бу асосида касбий ижодкорликни ривожлантиришдан иборат. Бўлажак ўқитувчининг инновацион технологияларнинг турларидан ўз ўрнида самарали фойдаланиши нафақат уларнинг касбий ижодкорликни ривожлантиришга балки улар таълим-тарбия берадиган ўқувчиларнинг ижодий қобилиятларини шаклланишига ва шахс сифатида камол топишига имкон беради.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси: [http https://lex.uz/docs/-5841063](http://lex.uz/docs/-5841063)
2. Холиқов А.А. Олий таълим муассасаларида бўлажак ўқитувчилар педагогик маҳоратини ривожлантириш. - Тошкент, 2015 й. 9-б.
3. Тоджибаева К. С. К. Креативность и творческое мышление как важные составляющие профессиональных компетенций будущих педагогов // Вопросы науки и образования. – 2018. – №. 8 (20). – С. 124-126.
4. Левитов Н.Д. Субъект. Объект. Познание.-М. : Знание, 1999.-23
5. Ишмухамедов Р, Юлдашев М. Таълим ва тарбияда инновацион педагогик технологиялар.

GENDER YONDASHUV ASOSIDA BO'LAJAK O'QITIUVICHLARNING KASBIY KOMPETENTLIGINI OSHIRISH

Karimov Komiljon Abduraximovich

*Qori-Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti bo'lim boshlig'i,
p.f.d., dots.*

Annotasiya. mazkur maqolada gender yondashuv asosida bo'lajak o'qituvichlarni tayyorlash tizimini takomillashtirish zarurati va istiqbollari, xotin-qizlar imkoniyatlarni ta'minlash rivojlantirish dolzarb aloqador bilim va ko'nikmalarini muntazam takomillashtirishga qaratilgan fikr-mulohazalar bayon qilingan.

Kalit so'zlar: xotin-qizlar, pedagogik-psixologik, gender tenglik, globallashtirish sharoiti, gender farqlar, ijtimoiy zarurat, uzluksiz ta'lim, individual sifatlar, ilmiy faoliyat, ta'lim standartlari, ta'lim va tarbiya, ijtimoiy himoya.

Bugungi kunda pedagogika fanida erishilayotgan eng muhim yutuqlardan biri gender tenglik va farqlar asosida ta'lim berish imkoniyatlarining kengayib borayotganligidir. Bu hodisa ta'limni gumanitarlashtirish nuqtai nazaridan ham alohida qimmatga ega. Mazkur maqsadni amalga oshirish jarayonida mavjud o'quv dasturlarini yangi pedagogik texnologiya va zamonaviy usullarni qo'llagan holda takomillashtirish eng birinchi vazifa hisoblanadi. Takomillashtirilgan o'quv dasturlarida yigit va qizlar tengligi, qolaversa, barcha fanlar bo'yicha o'quv materiallarining gender tenglik va farqlar asosida belgilab berilishi muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday ta'lim jarayoni yangi o'quv vositalari – metodik materiallar va didaktik ishlanmalar yaratishni talab qiladi. O'z navbatida, o'quv-metodik materiallar nazorat vositalari bilan bog'liq ravishda tanlanishi lozim.

"Gender" tushunchasi jinslar, jinslararo munosabatlar ma'nolarini anglatadi, u keyingi yillarda deyarli barcha fanlarga taalluqli ijtimoiy voqelikka aylanmoqda. "Gender atamasi ilk bor ilmiy adabiyotga amerikalik tadqiqotchi-olima J.Skott tomonidan kiritilgan bo'lib, bundan kutiladigan maqsad sotsiumdagi erkaklar va xotin-qizlarning o'zaro munosabatini ijtimoiy tomondan sharhlashdan iborat bo'lgan. Olima 1986-yilda "Gender: a Useful Category of Historical Analysis" ("Gender: tarixiy tahlilning ahamiyatli kategoriyasi") nomli maqolasini e'lon qildi.

Ta'lim tizimi jamiyatni yaxlit tarzda aks ettiruvchi ko'zgu bo'lib, unga o'z ta'sirini o'tkazadi va o'z navbatida ta'limda kechayotgan yangilanishlar ham jamiyat taraqqiyotiga ta'sir o'tkazmay qolmaydi. Shu bois, ta'lim tizimi jamiyatda gender tenglikni joriy etishdagi o'zgarishlarning tashabbuskori bo'lishlari kerak. Bu esa o'z navbatida, oliy ta'lim tizimiga gender yondashuvni tatbiq etish va boshqarishning nazariy-metodologik asoslari ishlab chiqilishini talab etadi. Chunki har bir davlatning barqaror taraqqiyoti hamda rivojlanishi – inson omili, xususan, yosh avlodning ilmiy, ijodiy va ma'naviy salohiyatiga bog'liqdir.

O'zbekiston Respublikasida gender yondashuv asosida uzluksiz ta'lim muassasalarida o'qitish sifatini oshirish, xotin-qizlarning ijtimoiy faolligini rivojlantirish, kasbiy ta'limda gender masalalari kabi yo'nalishlarda tadqiqotlar (O.Musurmonova, N.Egamberdiyeva, R.Samarov, U.Temirova va boshqalar) amalga oshirilgan. Mazkur tadqiqotlarda xotin-qizlarning ijtimoiy faolligini oshirish masalalari gender yondashuv orqali tahlil etilgan, pedagogik ta'limda gender yondashuv masalalari o'rganilgan. Olimlarning fikricha, o'qituvchilarni tayyorlashda gender jihatlarni ishlab chiqish jarayoni va amalga oshirish tamoyillari ularni pirovard natijaga olib keluvchi asosiy bosqich hisoblanadi. Gender jihatlarni tushungan o'qituvchi gender muammolaridan xabardorligi va his qila olishi asnosida yosh avlodni ongli fikrlash va harakat qilishga imkon yarata oladi. Shunday

ekan, ta'limda gender tenglikni amalga oshirish harakati o'qituvchidan boshlanib, uning kasbga tayyorlash bosqichidan, to'zluksiz malaka oshirish bosqichigacha, butun faoliyatini qamrab olishi kerak. Shu bois, oliy ta'lim muassasalarida talabalarining kasbiy bilim va ko'nikmalardan tashqari, ularga muhim hayotiy ko'nikmalarni, shu jumladan tahliliy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini, muammolarni hal qilish, moslashuvchanlik, shaxslararo muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish, shuningdek mustaqil va hamkorlikda ishlashga o'rgatish gender kompetentlikni shakllantirish juda muhim hisoblanadi. Buning uchun oliy ta'lim tizimiga gender yondashuvni tatbiq etish va uni boshqarishning samarali mexanizmlarini ishlab chiqish talab etiladi.

Gender yondashuv – gender tengsizligining mavjudligini va ularning sabablari, oqibatlarini tushunish hamda ularning yechimini ta'minlash to'g'risidagi yondashuv. Gender yondashuv erkak va ayollar o'rtasidagi gender munosabatlaridagi o'zgarish bo'lib, erkaklar va ayollar uchun foydali ta'sir ko'rsatadigan vakolatlar va majburiyatlarni yanada teng taqsimlashga yordam beradi. Bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda gender yondashuv esa – ta'lim strategiyasini ishlab chiqishda, kasbiy tayyorgarlik mazmuni va texnologiyalarini belgilashda, o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda, ilmiy-tadqiqotlarni amalga oshirishda gender masalalarini bevosita jalb qilishni o'z ichiga oladi. Fikrimizcha, oliy ta'lim tizimiga gender yondashuvni tatbiq etish ta'lim jarayonining barcha tarkibiy qismlari, ya'ni tarbiyaviy, ta'limiy (ta'lim mazmuni) va metodik (o'qitish metodlari, o'quv jarayonini tashkil etish, pedagogik hamkorlik) jihatlarini, shuningdek, tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlarini, ta'lim tizimini boshqarishni gender masalalariga ta'sirchanligini oshirishni ko'zda tutadi.

Gender o'xshashlik – «Men» hamda boshqalar o'zaro hamkorligi jarayoni natijasida yuzaga kelgan holda erkaklarga va ayollarga xos xususiyatlarning psixologik-pedagogik adaptatsiyasiga xizmat qiladi. Gender yondashuv asosida talabalarining ijtimoiy faolligini rivojlantirishga ko'mak beradi. Oliy ta'limda o'qitiladigan fanlar talabalarining ijtimoiy faolligini oshirishga imkoniyat yaratib, jamiyatga adaptatsiya jarayonini mukammallashtiradi. Hozirgi davrda oila, ta'lim, din, madaniyat kabi ijtimoiy institutlarning talabalar ijtimoiy faolligini rivojlantirishdagi tarbiyaviy ahamiyati mazkur jarayon samaradorligi-ni oshiradi.

Hozirgi zamon ta'limining qadriyatli oriyentatsiyalari, maqsadlari va normalari jamiyatda ma'lum va umuqabul qilingan sifatlar bilan bir qaorda «ayollik», «erkaklik» kabi sifatlar ham kiritilsa, bu biror ma'noda yangi genderli asosda ko'rilgan maktab bo'lishi anglandi va ko'rsatildi.

Bu qadriyatlar, maqsadlar va normalarni ta'lim muassasasi faoliyatining «oxirgi natijasiga» kiritilganida bu tushuncha ma'nosining kengayishi, talabalarining yangi «xos xarakteristikallari» kiritilishi va shuningdek, ta'lim jarayonining korreksiylanishi to'g'risida gapirish mumkin.

Mamlakatimizda o'zbek qizlarining ko'rkam xulqli bo'lishi milliy tarbiyaning asosiy talablaridan birini tashkil qiladi. Yaxshi xulq qizlarning faqat axloq-odob, go'zallik, mehnat va boshqa tarbiyasining nazariy asosini emas, balki ana shu tarbiyalanganlik darajasini o'z shaxsiy hayotida qo'llashi bo'lib hisoblanadi. Bunda esa eng katta mas'uliyat ota va ona zimmasiga tushadi. Shu o'rinda shuni alohida ta'kidlash kerakki, qiz bolalar tarbiyasida asosiy ta'sirchan kuch-qudrat bu onadir. Ota ko'pchilik xalqlarda oilaning moddiy ehtiyojlarini qondirish va ta'minlash qolaversa, oilaning xo'jalik ishlari bilan band bo'ladi. Bu o'zbek oilalarining tarixidan ma'lum bo'lgan haqiqat va ota-bobolarimizdan meros bo'lib qolgan an'anadir. Shunga ko'ra bola bilan ko'proq ona birga bo'ladi.[1] Xalqimizda "Sut bilan kirgan jon bilan chiqadi" degan naql bejiz aytilmagan. Ammo, keyingi vaqtlarda jamiyatimizdagi ba'zi oilalarda bola tarbiyasi borasida salbiy holatlarni ham uchratish mumkin. Masalaning pedagogik oqibatlariga qaralsa, bu ayrim ota-onalarning farzandlari bemehrligidan nolishida namoyon bo'ladi. Masalan, farzandlarning yomon yo'lga kirib ketganligiga munosabatda ko'pchilik ota-onalarning fikrlari bir xil: "o'z bilganidan qolmaydi,

hurmat qilishni bilmaydi". Buning ijtimoiy sabablari sifatida ota-onalarning bola tarbiyasiga e'tiborsizligida namoyon bo'ladi. Ota-ona, qarindosh urug'lari bor bolalar ham "Mehribonlik uyi"ga topshirilmoqda. Bu esa, "O'nta bo'lsa o'rni boshqa" degan tamoyilga amal qilib kelgan ota-bobolarimizning qadriyatlariga ziddir.[2]

Ayniqsa, qizlar tarbiyasining izdan chiqishi salbiy oqibatlarni keltirib chiqaradi. O'zbek qizlarini tarbiyalashda oila hayotining, millat hayotining davomiyligini ta'minlashda bilimlar, tajribalar qizlarga o'tmas ekan, bilim, ko'nikma va malakalar ajdodlardan avlodlarga o'tkazilmas ekan, oila hayoti ham, ijtimoiy hayot ham degradatsiya(inqiroz)ga uchray boradi. Shu bois, onalarning qizlarga beradigan tarbiyalari, tajribalari oila va ijtimoiy hayotda o'z o'rnilarini topishning zaruriy ehtiyojlari talabi bo'lib kelgan hamda shunday bo'lib qoladi. Agar qizlar ilk yoshlardan boshlab, ijtimoiy faol shaxs sifatlarini egallasa, o'z navbatida komila onalar, barkamol shaxslar bo'lib yetishadilar. Shunday ekan, aslida har bir xalqning, taraqqiy etishida ijtimoiy faol sifatli qizlarning tarbiyalariga bog'liq, deb xulosa qilish mumkin.

O'zbek milliy ahloqiy qadriyatlari tizimiga oid tadqiqotlarida esa olimlar qizlar ma'naviyati, tarbiyasi muammolarini qamrab olgan muayyan masalalar bilan bog'liq holda qisman o'rganib chiqishgan. Shunday qilib, o'zbek milliy tarbiya tizimida gender differentsiatsiyalangan tarbiyani tashkil etishning tarixiy pedagogik shart-sharoitlarini o'rganish "Uzluksiz ma'naviy tarbiya Konsepsiyasi"ni hayotga joriy qilish samaradorligini salmoqli darajada boyitadi va yoshlar tarbiyasining strategik muammolarini, shu jumladan pedagogik texnologiyalarning samaradorligini oshirishga hissa qo'shishi mumkin. Aksariyat mualliflar asosan, xalqning an'anaviy pedagogik merosi mazmunini o'rganadilar va shundan keyingina shaxsni o'quv jarayonining obyekti sifatida ko'rib chiqadilar. Biroq, biz ushbu tajribani rivojlanayotgan jamiyatning amaliy faoliyatida qo'llash usullarini, mexanizmlarini takomillashtirish kerak, deb hisoblaymiz. Bundan tashqari pedagogika fanida qizlar tarbiyasi asosan, oilaviy hayotga tayyorlash nuqtai nazaridan o'rganish bilan cheklanib qolganligini ta'kidlash lozim bo'ladi.

O'zbek etnopedagogikasi sohasida bir qancha tadqiqotlar mavjud, ammo qizlar tarbiyasi xususiyatlarini o'rganish, qiz bola shaxsini shakllantirish jarayonining nazariy va amaliy mazmunini tadqiq qilish, mamlakatimizning turli hududlarining milliy-madaniy xususiyatlaridan kelib chiqib, zamonaviy qizlar tarbiyasi xususiyatlari, an'alarini o'rganish, o'zbek xalqining urf-odatlarini asosida "Uzluksiz ma'naviy tarbiya Konsepsiyasi"ni hayotga joriy qilish dasturini modellashtirish hamda zamonaviy qizlarni shakllantirish jarayonida uni qo'llash samaradorligini oshirish imkoniyatlarini o'rganish zarurati mavjud.

O'zbek xalq milliy tarbiya tizimi xususiyatlarini o'rganish, umuminsoniy tarbiya tajribasini o'rganish va anglashning boy manbaini ochib beradi. Shu munosabat bilan yaqin vaqtlarga qadar, ilmiy pedagogik tadqiqotlar e'tiboridan chetda qolib kelayotgan o'zbek qizlari tarbiyasining tarixiy pedagogik tajribasi juda boy metodik yondashuvlarga ega. Dissertatsiyaning ushbu bandida o'zbek milliy pedagogik madaniyatidagi qizlar tarbiyasining xususiyatlari va undan zamonaviy o'quv amaliyotida foydalanish imkoniyatlarini o'rganishga harakat qilindi. [3]

Tadqiqotimizning asosiy maqsadini oydinlashtirish uchun gender farqlarni xisobga olgan holda "tarbiyani differentsiatsiyalash" tushunchasini kiritish lozim, deb hisoblaymiz. Biz tadqiqotimizda "gender" va "gender differentsiatsiyasi" tushunchalaridan foydalanamiz. Tarbiyaga gender yondashish bu - gender omilining ko'p qirrali ta'sirini hisobga olishdan iborat bo'lib, bu xususiyatning bir necha jihatlari: biologik jins, jinsiy rol stereotiplari, jinsiy meyorlar, gender rolning o'ziga xosligini o'z ichiga oladi. Biologik unsur bilan belgilanadigan psixologik va neyrofiziologik bilimlar o'g'il va qiz bolalarning o'ziga xos xususiyatlaridir. O'g'il va qiz, erkak va ayol shaxsining shakllanishi hamda rivojlanishida ijtimoiy muhit muhim omil hisoblanadi. "Gender",

“gender farqlar”, “gender differensiatsiyasi” tushunchalarining ijtimoiy-madaniy tarkibiy qismlari zamonaviy ilmiy-tadqiqotlarning so‘nggi yo‘nalishlari bo‘lib, qizlar tarbiyasini rekonstruksiya (qayta qurish) qilish va gender differensiatsiya shartlari bo‘lib xizmat qiladi. “Tarbiyaning gender differensiatsiyasi” tushunchasini “tarbiyaning jinsiy differensiatsiyasi”, “gender farqlarni xisobga olgan holda differensiatsiyalash” va “tarbiyaning mazmuni, vosita, metodlarini o‘g‘il yoki qiz bolaning gender xususiyatlaridan kelib chiqib tanlash” tushunchalari mazmunida qo‘llaniladi. “Gender” atamasi “jins” so‘zidan kengroq tushunchaga ega bo‘lgani va zamonaviy ilmiy tilning xolis terminiga aylangan. Shuni ta’kidlash kerakki, “jins” va “gender” tushunchalarining nisbati va ta’rifi hali to‘liq ommalashmagan, shuning uchun biz “gender” tushunchasini biologik jinsning o‘ziga xos milliy, madaniy psixologik hamda psixofiziologik xususiyatlari bilan belgilanishi mumkin, deb hisoblaymiz. Shunday qilib, mazkur tadqiqotda “gender differensiatsiyasi”, “gender tafovut” va “gender farq”larni hisobga olgan xolda “ta’limni differensiatsiyalash” tushunchalari bir-biriga yaqindir.[4]

Bugun mamlakatimizda gender madaniyatni rivojlantirishning bosh omiliga aylantirish masalasi bo‘yicha alohida vazifalar belgilab olingan edi. O‘zbekistonning ilg‘or yoshlari davlat, otalarining maqsadli, uzluksiz tarbiyalari tufayli turli sohalarda, dunyo miqyosida talvoriy tushunchalarni qo‘lga kiritayotganligi, hozirgi davr talabi ta’lim-tarbiyaga o‘zining aniq, qat’iy talablarini qo‘yishni taqozo etmoqda. Ta’lim va tarbiyani bir-biridan alohida ajratib bo‘lmasligi, bu ikki jarayon o‘zaro uyg‘un, uzluksiz asosda tashkil etilgandagina odobli, axloqli, yuksak ma’naviyatli, shu bilan birga bilimdon, zukko, ruhan va jismonan sog‘lom, keng dunyoqarash hamda tafakkurga ega, zamonaviy kasb-hunar egasi bo‘lgan vatanparvar yoshlarni voyaga yetkazish aytib o‘tilgan. Shu bilan birga O‘zbekistonda yoshlar tarbiyasining integratsiyalashuviga, ya’ni ta’lim va tarbiya hamohangligiga, hozirgi kun ehtiyojlariga tayangan holda ilmiy asoslangan tayanch kompetensiyalar, fazilatlar asosida shakllantirish, ta’lim-tarbiya samaradorligini oshirish, zamonaviy kadrlar tayyorlashning bosh omiliga aylantirish ishlariga katta ahamiyat berilmoqda.

Xulosa qilganda, yigit va qizlarning ongi, tafakkurini zararli ta’sirlardan himoyalash, ichki dunyosini komillik sari yo‘naltirish orqali bo‘shliqlarni to‘ldirish zarurdir. Bu kabi barcha ezgu ishlarni amalga oshirish, albatta yetarlicha bilim va malakaga ega bo‘lgan o‘qituvchi hamda murabbiylarimiz yana ham aniqroq aytadigan bo‘lsak, ta’limning asosiy vazifalaridan biridir. Bu ta’lim jarayonida yigit va qiz bolalar o‘rtasida ma’naviy qadriyatlarimiz, o‘zbek xalqining o‘ziga xos urf-odatlarini, faoliyatlarini targ‘ib qilish, ularning har birining o‘ziga xos mavqeni egallashlari uchun zamin hozirlash lozimligini ko‘rsatdi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. *Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz.* – Toshkent: O‘zbekiston, 2017.
2. Xolmatova Z.T. Ta’lim kontekstida “gender” tushunchasining pedagogik mohiyati va xarakteristikasi. “Boshlang‘ich ta’limda integratsiyaviy – innovatsion yondashuvlar O‘zbekiston Respublikasi miqyosida”. // 2019-yil.
3. Raximovna, S. A. (2022). Development of Gender Culture. *Academic Journal of Digital Economics and Stability*, 16, 88-92.
4. Сайдуллаева, А. Р. (2022). Назначение гендерного подхода в развитии социальной-активности студентов. *innovation in the modern education system*, 2(18), 705-711.

РАЗВИТИЕ ГЕНДЕРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО И МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Марина Уразова

доктор педагогических наук, профессор ТГПУ имени Низами

Аннотация. в статье дано обоснование актуальности изучения вопроса развития гендерной компетентности у детей школьного возраста. В соответствии с представлено план и описание единой образовательной среды для жизнедеятельности детей в школе, по изучению развития гендерной компетентности у детей старшего школьного возраста; уточнены компоненты гендерной компетентности детей школьного возраста.

Ключевые слова: гендерное воспитание, гендерная компетентность, преемственность, компоненты и критерии гендерной компетентности.

Annotatsiya. Ushbu maqola maktab yoshidagi bolalarda gender kompetentsiyasini rivojlantirish masalasini o'rganishning dolzarbligini asoslaydi. taqdim etilgan reja va tavsifga muvofiq maktabda bolalar hayoti uchun yagona ta'lim muhiti, rivojlanishini o'rganishkatta maktab yoshidagi bolalarda gender kompetentsiyasi; Maktab yoshidagi bolalarning gender kompetentsiyasining tarkibiy qismlariga aniqlik kiritildi.

Kalit so'zlar: gender ta'limi, gender kompetentsiyasi, uzluksizlik, gender kompetentsiyasining tarkibiy qismlari va mezonlari

В современной государственной политике, направленной на повышение качества образования, идея его непрерывности рассматривается как одна из приоритетных. Это подтверждается действующими законами, нормативно-правовыми актами и положениями Республики Узбекистан. Как напоминает пресс-служба верхней палаты парламента, на двадцатом пленарном заседании Сената Олий Мажлиса Узбекистана президент предложил для реализации чрезвычайно важных и актуальных задач создать в Сенате новую структуру – Комитет по вопросам женщин и гендерного равенства. Принято постановление Кенгаша Сената Олий Мажлиса «О совершенствовании деятельности Сената Олий Мажлиса Республики Узбекистан в сфере всесторонней поддержки женщин и обеспечения гендерного равенства». Согласно постановлению, образован Комитет Сената Олий Мажлиса по вопросам женщин и гендерного равенства», – говорится в сообщении Постановления Сената Олий Мажлиса Республики Узбекистан Об отчете комитета по вопросам женщин и гендерного равенства сената Олий Мажлиса Республики Узбекистан о деятельности за 2020 год и за прошедший период

Как отмечается, «Жамият ва инновациялар» – Общество и инновации – Society and innovations Special Issue – 9 (2021) основными задачами комитета определены разработка рекомендаций по осуществлению государственной политики, нацеленной на обеспечение гендерного равенства в стране и активного участия женщин в государственной и общественной работе, рассмотрение вопросов гендерного равенства и законов по развитию института семьи на предмет их соответствия целям и задачам проводимых в стране реформ, и нормам международного права, и представление соответствующих заключений. В этом контексте особую актуальность приобретают проблемы, связанные с реализацией принципа преемственности во всех звеньях образовательной системы, особое место среди кото-

рых отводится взаимодействию учащихся общеобразовательных школ. Реализация принципа преемственности осуществляется по всем линиям личностного развития и по разным направлениям воспитания, в том числе по приобщению детей к основам гендерной культуры в процессе гендерного воспитания. Гендерное воспитание понимается как целенаправленный процесс педагогического сопровождения жизнедеятельности личности, заключающийся в содействии в накоплении социального опыта, выполнении гендерных ролей, осознании себя как представители определенного пола с позиции духовно-нравственных ценностей. Одним из результатов гендерного воспитания является становление гендерной компетентности, рассматриваемой в данном исследовании, как интегративное личностное образования, проявляющегося в единстве когнитивной, эмоционально-чувственной и поведенческой сферы и обуславливающего поведение человека в соответствии с нормами гендерной культуры.

Цель данной статьи – рассмотреть современное состояние гендерного компонента педагогической культуры, под которым подразумевается совокупность педагогических явлений, репрезентирующих отражение гендерных характеристик в социально-педагогическом идеале, институте и процессе образования, непосредственно в ежедневной практике обучения и воспитания мальчиков и девочек как будущих мужчин и женщин. Важнейшим элементом гендерного компонента педагогической культуры являются гендерные представления и идеалы педагогов, положенные в основу социально-педагогических идеалов воспитания мальчиков и девочек и специфики педагогического взаимодействия учителя с учащимися женского и мужского пола. Наш многолетний опыт гендерного образования педагогов показал, что если учитель обладает гендерной компетентностью и поддерживает идеи гендерного равенства, то он в состоянии компенсировать гендерно-асимметричный контекст окружающей среды (в рамках своего общения с классом на уроке и во внеклассной деятельности и т. д.), вовлечь учащихся в гендерное просвещение и самообразование, создать на уроке и во внеклассной работе гендерно-чувствительную среду и, таким образом, содействовать самоактуализации творческого потенциала каждого учащегося независимо от половой принадлежности.

С нашей точки зрения, одним важным компонентом деятельности развития у детей общеобразовательных учреждений является создание единой образовательной среды для жизнедеятельности детей в школе. Были разработаны «мини-среды», основной задачей которых стало создание и обогащение социокультурной пространственно-предметной среды ДОУ и школы, а также успешное гендерное развитие детей на этапе перехода из детского сада в школу. Например: «Прием гостей», «Домашний очаг», «Мужское достоинство», «Уголок красоты», «Герб семьи», «Профессии: мужские, женские» и т. д.

Ожидаемым результатом является развитие гендерной компетентности. В процессе единой образовательной среды для жизнедеятельности детей в школе были определены следующие компоненты гендерной компетентности детей: когнитивный компонент, включающий определенный объем знаний о гендерной культуре (информационная компетенция); мотивационный компонент, включающий мотивы, предполагающие наличие интереса и ориентацию в общении на людей разного возраста, пола; наличие эмпатии, социальных эмоций и бесконфликтного отношения к людям разного пола (мотивационная компетенция); операционный компонент, предполагающий

способы поведения и взаимодействия с другими людьми в соответствии с генетически заданной половой принадлежностью и принятыми в социуме нормативами поведения гендерной культуры, способы разрешения нетрадиционных для пола ситуаций (опера-

ционная компетенция); рефлексивно-аналитический компонент (проявляется в умении анализировать), отражающий уровень самостоятельности, инициативности, готовности к выполнению моделей поведения в соответствии с генетически заданной половой принадлежностью, готовность оценивать результаты собственных достижений в процессе гендерной социализации, контроль (рефлексивно-аналитическая компетенция).

Результаты реализации единой образовательной среды для жизнедеятельности детей в школе могут быть использованы учителями для решения вопросов преемственности образовательного процесса школы. Методические материалы исследования могут быть использованы в профессиональной подготовке и переподготовке учителей в целях их воспитательного воздействия на процесс развития детей в школе.

Использованная литература:

1. Волошина Н. К. Социализация детей дошкольного и младшего школьного возраста в условиях параллельно-раздельного воспитания и обучения // *Вестн. Томского гос. пед. ун-та (Tomsk State Pedagogical University Bulletin)*. 2011. Вып. 343. С. 170–172.

2. Коломийченко Л. В., Григорьева Ю. С., Антонова Е. В. Диагностика половой социализации детей дошкольного возраста: методические рекомендации. Пермь, 2003.

3. Коломийченко Л. В. Программа нравственно-полового воспитания дошкольников. Пермь: Перм. гос. пед. ун-т, 2008. 34 с. 3. Григорьев Д. В.,

4. Примерная программа воспитания и социализации обучающихся. Начальное общее образование // *Федеральный государственный образовательный стандарт*. URL: <http://standart.edu.ru>

5. Степанов П. В. Внеурочная деятельность школьников. Методический конструктор: пособие для учителя. М.: Просвещение, 2010. 223 с. (Стандарты второго поколения).

6. Школьный гид. URL: <http://schoolguide.ru> 7. Татаринцева Н. Е. Теоретико-методологические основы и практика полоролевого воспитания детей дошкольного возраста: дис.... д-ра пед. наук. Ростов-н/Д, 2011. 435 с.

MARKAZIY OSIYODA AYOLLARNING ILMIY TADQIQOTCHILIK FAOLIYATI: KECHA VA BUGUN

Xojiakbar Muxamadiyev Aslitdinovich

Jizzax viloyati yuridik texnikumi Umumta'lim fanlar kafedra mudiri

Annotatsiya. Ushbu maqola Markaziy Osiyoda ayollarning ilmiy tadqiqotchilik faoliyati va xotin-qizlarning jamiyatdagi mavqeini ko'tarish davlatimiz siyosatining eng muhim yo'nalishlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Markaziy Osiyo, ayollar, taraqqiyot, ilmiy tadqiqotchilik, faoliyat.

Yangi asr dunyo miqyosida inson huquq va erkinliklari, ayniqsa, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy muhofazasi bo'yicha nufuzli xalqaro tashkilot, uyushma va harakatlar, anjumanlar faollashuvi bilan izohlanadi. Jumladan, xalqaro darajada faoliyat yurituvchi Malala Fondi, BMT tarkibidagi ayollar huquqlarini himoya qilish bo'yicha UN Women, Afrika qit'asida ayollar huquqlarini himoya qilish, ularning jamiyatda o'z o'rinlarini topishga ko'maklashuvchi The Boardroom Afrisa tashkiloti, azaldan erkaklar, asosan, band bo'luvchi axborot tizimi va dasturlash texnologiyalari kabi sohalarda ayollar hamda qizlarning ishtirokini kengaytirishga ko'maklashuvchi Girls Who Sode ("Dasturchi qizlar") tashkiloti shular jumlasidandir. Bundan ko'rinib turibdiki dunyo davlatlar allaqachon o'z e'tiborlarini ayollar innovatsion tafakkurini oshirishga qaratishgan.

Tarixdan ma'lumki, Imom Buxoriy, Imom Moturidiy, Beruniy, Ibn Sino, Amir Temur, Alisher Navoiy, Bobur Mirzo kabi ulug' ajdodlarimiz, ma'rifatparvar jadidlarimiz ham oilaning tinch, mustahkam va farovon bo'lishida, farzandlar tarbiyasida xotin-qizlarning o'rni va tasiri beqiyos ekanini alohida takidlaganlar. Buyuk marifatparvar Abdurauf Fitrat aytganlaridek: "Farzandlarimizni yaxshi xulq egalari qilib tarbiyalashimiz uchun avvalo, millat onalari tarbiya va ilm olishlari lozim". Men shu qarashlariga qo'shilgan holda millat onalarini raqobatbardosh jamiyatga kerakli kadrlar qilib tarbiyalash bugungi kun talabi degan bo'lardim.

So'nggi yillarda nozik jins vakillarining jamiyat hayotidagi o'rnini oshirishga qaratilgan qator farmon va qarorlar, jumladan, Xotin-qizlar ta'limini qo'llab-quvvatlashning 2022-2026 yillarga mo'ljallangan dasturi qabul qilindi. Prezident Shavkat Mirziyoyevning «Yer yuzidagi har qaysi jamiyatning madaniy darajasi uning ayollarga bo'lgan munosabati bilan belgilanadi Sog'lom zurriyod, barkamol avlodni tarbiyalab voyaga yetkazishdagi o'rningiz va xizmatigingizni hech narsa bilan qiyoslab, baholab bo'lmaydi. Sizlarning mehr-muhabbatingiz, vafo va sadoqatingiz, fidoyiligingiz sababli hayotimiz charog'on», - degan fikrlari e'tiborlidir. Shuning uchun ham O'zbekistonda xotin-qizlarning huquq va manfaatlarini ta'minlash, ular uchun munosib mehnat va turmush sharoitini yaratib berish, qobiliyat va salohiyatini ro'yobga chiqarish masalasi mamlakatda davlat siyosati darajasiga ko'tarildi.

Ma'rifatli ayol jamiyatning taraqqiyot yo'lini belgilab beradi. Chunki, aynan ayol bolalarni tarbiyalaydi va ongi, dunyoqarashi, bilim darajasini shakllantiradi. Qiz bola oliy ma'lumotli bo'lsa, yuksak bilim va salohiyat egasiga aylansa, buni kelgusida farzandlariga ham singdiradi. Har tomonlama barkamol avlodni voyaga yetkazish masalasiga mas'uliyat bilan yondashadi. Chunki, ayolga tabiatan avlodlar zanjirini davom ettirish va millatning qadrini ko'taradigan farzandlarni tarbiyalashdek ulug' vazifa yuklangan. Shunday ekan, shukrona tuyg'usi bilan yashash va qizlarimizni o'qitishni kun tartibidagi birinchi masala sifatida belgilasak, yurtimiz rivojiga hissa qo'shgan bo'lamiz.

Bugun jamiyatimizning ilmiy-texnikaviy faoliyatida xotin-qizlar faol ishtirok etmoqda. Olima ayollar tomonidan ilm-fan sohasidagi izlanishlar ishlab chiqarish, sanoat, qishloq xo'jaligi, ijtimoiy-madaniy sohalarning rivojiga salmoqli hissa bo'lmoqda. 2018-yildan beri o'tkazib kelinayotgan "O'zbekiston ayollarining 100 ta eng yaxshi innovatsion loyihasi" tanlovida ratsionalizatorlik takliflari, innovatsion g'oyalarni amaliyotga joriy etish maqsadida talaba va o'quvchi qizlar, dasturchi va tadbirkor ayollar ishtirok etib keladi. "Olima ayollar grantlari" tanlovi xotin-qizlarni ilm-fan sohasida qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirishga xizmat qiladi.

Ayol ham o'qishi, zamonaviy bilimlarni egallashi, jamiyatda o'zining mustaqil fikrini qo'rqmasdan ayta olishi lozim. Islomda ayollarning ilm olishiga hech qanday taqiq qo'yilmagan. U o'qishi, diniy hamda dunyoviy bilimlarni egallashi kerak. Sababi, u kelajak avlodni dunyoga keltiradi, tarbiyalab voyaga yetkazadi. Kelajak avlodni munosib tarbiyalash uchun, o'z fikriga ega bo'lishi uchun. Aqlli ayol oilani ham, ilm olishni ham, ishlashni ham to'g'ri tartiblay hamda eplay oladi, agar turmush o'rtog'i ham aqlli bo'lsa.

Statistika ma'lumotlariga qaraganda, ayollar erkaklarga nisbatan ko'proq ishlashar ekan, xolbuki, biror tashkilotda ishlashmasalar ham. Bir kunda ayollar o'rtacha 12 ming qadam bosishsa, erkaklar 9 ming qadam bosishar ekan. Bundan ko'rinadiki, ayollar ko'proq energiya sarflashadi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Ilmli ayol – jamiyat ko'zgusi" shiori ostida "XXI asr ayoli" xotin-qizlar festivalini Respublika va hududlar miqyosida tashkil etish va o'tkazish to'g'risida 2023-yil 31-iyulda 34-son majlisi bayoni ijro uchun yo'naltirildi. Mamlakatimizda olima ayollar va ilmiy izlanishlarni olib borayotgan tadqiqotchi xotin-qizlar ishtirokida forum, seminar, uchrashuv va davra suhbatlari hamda ta'lim muassasalari va mahallalarda ilmiy-amaliy va ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar, ko'rik-tanlovlar va ilm-fanga bo'lgan qiziqishlarini oshirishga qaratilgan tadbirlar o'tkazib kelinmoqda.

Oliy ta'lim va ilmiy-tadqiqot muassasalarida faoliyat yuritayotgan olimalar, ma'rifatparvar ayollar, "Oqila ayollar" harakati a'zolari, xorijiy kompaniyalarda samarali faoliyat yuritayotgan xotin-qizlar va yirik tadbirkor ayollar, davlat mukofotlari va "Zulfiya" nomidagi davlat mukofoti sovrindorlari ishtirokida "Ilm saodat kaliti", "Bitta qiz bolani o'qitsangiz – butun oilani o'qitgan bo'lasiz", "Ayol ilmli bo'lsa, kelajak avlod bilimli bo'ladi" mavzularida qariyb 4,5 mingga yaqin maktablarda davra suhbatlari tashkil qilinib, 52 ming nafardan ziyod o'quvchi qizlar qamrab olindi.

Baxtli oila formulasiga oid fikrlar majmuasi va hayotiy tajribalarni baxtiyor oila timsolida yetkazish maqsadida rahbar ayollar hamda ilmiy daraja va unvonga ega bo'lgan xotin-qizlarni umumta'lim maktablari va o'rta maxsus professional ta'lim muassasalari o'quvchi qizlari bilan uchrashuvlar o'tkazilmoqda.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ayol qizalarimizning faolliklari oshib borishi bilan davlat va jamiyat boshqaruvi ishiga faol jalb etilib, Oliy Majlis va Vazirlar Mahkamasi, mahalliy hokimiyat tizimida ham o'ta mas'uliyat talab etadigan lavozimlarda faoliyat olib borishiligi bilan oila va nikoh munosabatlaridan "begonalashuvi" ro'y berishi mumkinligi ijtimoiy-siyosiy jihatdan raqobatbardoshlik talab etiladigan va ayni vaqtda qo'llab-quvvatlashga muhtoj bo'lgan muhim ijtimoiy-falsafiy xususiyatdir. Yangi O'zbekistonda uyg'onish davri, avvalo, raqobatbardosh jamiyatda xotin-qizlar ilm-fanning taraqqiyotiga, milliy manaviyatning mustahkamligiga bog'liqdir. Mazkur o'tkir haqiqatni chuqur his qilgan holda xotin-qizlarning innovatsion ta'limi va ilm-fan bilan shug'ullanishlari uchun davlatimiz tomonidan yangi imkoniyatlar yaratib berilmoqda.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, ayni paytda ayollarning ilmiy faoliyatda nufuzi va o'rnini yanada oshirishga daxldor masalalar – olimalarga ijtimoiy muammolarni o'z vaqtida hal etishga ko'maklashish, tadqiqotlarni amalga oshirishning tashkiliy imkoniyatlarini yaratish, ilmiy faoliyatda gender diskriminatsiya muammosiga barham berish, olima ayollar uchun ilmiy nufuzli

mukofotlar ta'sis etish, tadqiqot grantlari, xorijiy stajirovka dasturlarini kengaytirish, olimlarning akademik mobilligini oshirish, innovatsion g'oyalarni tijoratlashtirish, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash loyihalarini yo'lga qo'yish, ilm-fanni ijtimoiy taraqqiyotning drayveri va generatoriga aylantirish sohaning bundan keyingi rivojida samarali yechimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. 2024 yil. *"Yangi O'zbekistonda ayollarning ilm-fan taraqqiyoti va innovatsion rivojlanish jarayonidagi o'rni"* mavzusidagi respublika ilmiy-nazariy anjuman.
2. K.U.Najmiddinova *Oila tarbiyasida milliy va umuminsoniy-axloqiy madaniyatning o'rni. Fals. fan. nomz. dis... avtoref.* – Toshkent, 2006. – 23 b.;
3. S. X.Safaeva *Ayollar masalasi: umumijtimoiy va milliy jihatlari. Fals. fan. nomz. dis... avtoref.* – Toshkent, 2002. – 20 b.;
4. Sultonova E. *Ayol davlatning rivojlanish strategiyasida. Siyos. fan. dok. dis... avtoref.* – Toshkent, 2005. – 34 b.;
5. Shoyimova S.A. *Tadbirkor o'zbek ayollari shaxsining ijtimoiy-psixologik xususiyati. Psix. fan. nomz. dis... avtoref.* – Toshkent, 2009. – 24 b.;
6. Egamberdiev E. *O'zbekiston Respublikasi manaviy hayotida ayollar faolligini oshirishning ijtimoiy-pedagogik asoslari. Ped. fan. dok. dis... avtoref.* – Toshkent, 2005. – 38 b.
<https://www.yuz.uz/>
<https://oila-ilmiy.uz/>
<https://yoshlarovozi.uz/oz/news/ilmi-ayol>

YANGI O'ZBEKISTON SHAROITIDA XOTIN -QIZLARNING SIFATLI TA'LIM, ILM-FAN, RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHINI TA'MINLASHNING DOLZABLIGI

Muqaddas Abdullayeva

*Andijon viloyat pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish
milliy markazi direktori, p.f.n., professor*

Anotatsiya. O'zbekistonda qisqa vaqt ichida xotin-qizlarning hukumat va jamiyatdagi rolini oshirishga, ularning bandligini ta'minlashga, ayollar tadbirkorligini rivojlantirishga va muhtoj ayollarni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan 15 ta normativ-huquqiy hujjat qabul qilingan. Bu bilan xotin-qizlar huquqini himoya qilishning tegishli mexanizmlari yaratilgan. Har qanday jamiyatning madaniy darajasi ayolga bo'lgan munosabati bilan belgilanadi. Mamlakatimizda faol gender siyosati doirasida xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy mavqei mustahkamlash bo'yicha jadal ish olib borilayotganligi bayon qilingan.

Kalit so'zlar: Yangi O'zbekiston, jahon hamjamiyati, ilm-fan, xotin qizlarning huquq va erkinliklari, huquqiy mavqei, oila instituti, gender tenglik, qonuniy manfaatlar, ijtimoiy himoyaga muhtoj qizlar

Yangi O'zbekiston sharoitida barqaror rivojlanishga erishishda ilm-fan va gender tengligi ulkan ahamiyatga egadir.

O'tgan davrda jahon hamjamiyati xotin-qizlarni ilm-fanga jalb etish borasida sezilarli yutuqlarga erishdi. Bu haqda so'z borganda, avvalambor, hayotning barcha jabhalarida ayollarning imkoniyatlarini kengaytirish, xotin-qizlarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ta'minlash, ularning jamiyat va davlat hayotidagi rolini kuchaytirish ayni vaqtda Yangi O'zbekiston Taraqqiyot strategiyasining ustuvor vazifalaridan biri etib belgilanganini ta'kidlash lozim.

Mamlakatimizda xotin-qizlarni ilmiy faoliyatga keng jalb etish, ularning dasturiy ishlanmalari, innovation g'oyalarini qo'llab-quvvatlash borasida salmoqli ishlar amalga oshirilmoqda. So'nggi besh yilning o'zida xotin-qizlarning huquqiy mavqei yuksaltirish, oila institutini himoya qilishga qaratilgan ko'plab qonunlar, Prezident farmon va qarorlari qabul qilindi hamda amalda izchil tatbiq etilmoqda.

Xususan, 2019-yil 2-sentyabrda "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi va "Xotin-qizlarni tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish to'g'risida"gi qonunlar qabul qilindi. Ushbu qonunlar xotin-qizlarni turmushda, ish joylarida, ta'lim muassasalari, boshqa joylarda tazyiqlar va zo'ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish hamda erkaklar va ayollar uchun teng huquqlar hamda imkoniyatlar kafolatlarini ta'minlash, jinsi bo'yicha kamsitilishining va tengsizligining oldini olish sohasidagi ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishga qaratilgan.

Bundan tashqari "Fuqarolarning reproduktiv salomatligini saqlash to'g'risida"gi qonun qabul qilindi. Mehnat kodeksiga xotin-qizlarni har qanday kamsitish va ta'qiblardan himoya qilishni nazarda tutuvchi o'zgartishlar kiritildi.

O'zbekistonda qisqa vaqt ichida xotin-qizlarning hukumat va jamiyatdagi rolini oshirishga, ularning bandligini ta'minlashga, ayollar tadbirkorligini rivojlantirishga va muhtoj ayollarni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan 15 ta normativ-huquqiy hujjat qabul qilingan. Bu bilan xotin-qizlar huquqini himoya qilishning tegishli mexanizmlari yaratildi.

Har qanday jamiyatning madaniy darajasi ayolga bo'lgan munosabati bilan belgilanadi. Mamlakatimizda faol gender siyosati doirasida xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy mavqeini mustahkamlash bo'yicha jadal ish olib borilmoqda. O'zbekiston Prezidenti BMT Bosh Assambleyasi 75-yubiley sessiyasida qayd etganidek, "Biz uchun gender tenglik siyosati ustuvor masalaga aylandi. Xotin-qizlarning davlat boshqaruvidagi o'rni tobora kuchaymoqda. Yangi Parlamentimizda ayol deputatlar soni ikki barobarga ko'paydi".

Haqiqatan ham, Oliy Majlisga bo'lib o'tgan oxirgi saylovlar natijasida birinchi marotaba O'zbekiston parlamentida ayollar soni bo'yicha BMT tavsiyalari (kamida 30 foiz) to'liq bajarildi. Qonunchilik palatasiga 32 foiz, ya'ni 48 nafar ayol-deputatlar saylangani, o'z navbatida, dunyodagi 190 parlament ichida O'zbekiston parlamentining 37-o'ringa ko'tarilishini ta'minladi.

Harakatlar strategiyasi doirasida Oliy Majlis Senatida xotin-qizlar va gender tengligi masalalari qo'mitasi hamda Oliy Majlis Senati raisi boshchiligidagi Gender tenglikni ta'minlash masalalari bo'yicha komissiya tuzildi. Xotin-qizlarning jamiyatdagi o'rni va mavqeini oshirish maqsadida O'zbekistonda birinchi marta ayol kishi parlament yuqori palatasi raisi etib saylandi.

O'zbekiston Prezidentining 2020-yil 22-iyundagi Farmoni bilan Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Milliy strategiyasi tasdiqlandi. Yana bir muhim natija: Yurtboshimiz parlamentga taqdim etgan Murojaatnomasi ijrosi doirasida Senat Raisi rahbarligida Respublika Xotin-qizlar jamoatchilik kengashi tashkil etildi.

Birgina shu dalil va raqamlarning o'zi ham yurtimiz ayollarining jamiyatda haqiqiy o'rnini egallab borayotganidan dalolat beradi. Binobarin, xotin-qizlar va yoshlarning huquqlari, erkinliklari hamda qonuniy manfaatlarini har tomonlama ta'minlash O'zbekiston Prezidenti olib borayotgan adolatli siyosatning ustuvor yo'nalishlaridandir.

Davlatimiz rahbari BMT Inson huquqlari bo'yicha kengashi 46-sessiyasidagi chiqishida mamlakatimizda gender siyosati qat'iy davom ettirilishini ta'kidlagani bejiz emas

2021-yilda O'zbekistonda 2030-yilgacha mo'ljallangan Gender tenglikka erishish strategiyasi tasdiqlandi. Gender strategiyasida BMTning 2030-yilgacha mo'ljallangan Barqaror rivojlanish maqsadlariga muvofiq holda barcha sohalarida xotin-qizlar va erkaklar o'rtasida tenglik tamoyilini tatbiq etishga hamda iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy hayotda gender tenglik targ'ib qilinishini ta'minlashga qaratilgan kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish nazarda tutilgan.

Mazkur Strategiyada barcha uchun teng huquqli va sifatli ta'limni ta'minlash, qishloq joylarida qizlarning oliy ma'lumotga ega bo'lishi, xotin-qizlar gender tengligiga erishish, zo'ravonlikka yo'l qo'ymaslik, odam savdosining oldini olish kabi masalalar qamrab olingan. BMT Barqaror rivojlanish maqsadlari bajarilishini aniqlashga qaratilgan 32 ta gender indikatorini qabul qilganimiz ham bu borada muhim ahamiyat kasb etmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 19-maydagi "Zo'rlik ishlatishdan jabr ko'rgan xotin-qizlarni rehabilitatsiya qilishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qaroriga muvofiq, 29 ta Zo'rlik ishlatishdan jabr ko'rgan shaxslarni rehabilitatsiya qilish markazi tashkil etildi. Hukumatning qarori bilan tazyiq va zo'ravonlikdan jabrlangan xotin-qizlarga ichki ishlar organlari tomonidan himoya orderini berish tartibi ishga tushirildi.

Shuningdek, Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash davlat maqsadli jamg'armasi faoliyati tashkil etildi. Moddiy yordam va ko'makka muhtoj oilalar, xotin-qizlar va yoshlarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar belgilandi. Ayni chog'da, xotin-qizlar huquqlarini himoya qilish borasida fuqarolik jamiyati institutlarining rolini yanada kuchaytirishga alohida urg'u berilmoqda.

Eng asosiysi, keyingi davrda "Ilm-fan va ilmiy faoliyat to'g'risida"gi qonun qabul qilindi, oliy o'quv yurti tahsilidan keyingi ta'lim tizimini takomillashtirishga qaratilgan huquqiy-tashkiliy choralar ko'rildi. O'zbekiston Respublikasi Innovasion rivojlanish vazirligi hamda Innovasion rivojlanish va novatorlik g'oyalarini qo'llab-quvvatlash jamg'armasi tashkil etildi.

Milliy qonunchilikda Innovasion rivojlanish vazirligi, Fanlar akademiyasi, oliy ta'lim tizimi

muassasalari, shuningdek bo'ysunuvida ilmiy tashkilotlar bo'lgan vazirlik, idoralar hamda tashkilotlar, mahalliy davlat hokimiyati organlari, fuqarolar, nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolik jamiyati boshqa institutlarining ilm-fan va ilmiy faoliyat sohasidagi vakolatlari aniq belgilab qo'yildi.

Ilm-fan va ilmiy faoliyat sohasidagi shu kabi hal qiluvchi islohotlar, yanada aniq qilib aytganda, ilmiy kadrlar tayyorlash tizimini rivojlantirish borasida erishilgan amaliy samaralar mamlakatimiz taraqqiyotini ta'minlashda, xususan, xotin-qizlarni ilm-fan sohasiga yanada keng jalb etishda ulkan omil bo'lmoqda.

Natijada bugungi kunda Fanlar akademiyasi tizimida ishlayotgan 4 ming 760 nafar xizmatchining 40 fozini, ya'ni 1 ming 905 nafarini xotin-qizlar tashkil etmoqda. Yurtimizda ilmiy izlanishlar bilan mashg'ul 2 ming 146 nafar tadqiqotchidan 695 nafari ham ayollardir. Hozirgi vaqtda O'zbekiston xotin-qizlarining 7 nafari – akademik, 271 nafari – fan doktori (DSc), 1 ming 411 nafari falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasi sohibalari hisoblanadi.

O'zbek olimlari kimyo, biotexnologiya, qishloq xo'jaligi kabi sohalarda ayniqsa faol izlanmoqdalar. Ta'lim, sog'liqni saqlash, ijtimoiy va gumanitar sohalar rivojida xotin-qizlarimizning ishtiroki salmoqli o'rin tutadi.

Ammo, tabiiy fanlar, matematika, injiniring, texnologiya, sanoat va qurilish sohalarida nafaqat O'zbekiston, balki butun dunyoda ayollarning o'rne hamda mavqei ancha quyida ekanidan ham ko'z yumib bo'lmaydi. Binobarin, Nobel mukofoti tarixida ilm-fan sohasida ushbu mukofotga sazovor bo'lgan xotin-qizlar soni atigi 3 foizni tashkil etishining o'ziyoq buni ochiq-ravshan tasdiqlaydi.

O'z navbatida, oliy o'quv yurti tahsilidan keyingi ta'limni muvofiqlashtirish yagona elektron tizimida 2020-2021 yillarda ro'yxatdan o'tgan va ilmiy-tadqiqot bilan shug'ullanayotgan o'zbekistonlik xotin-qizlar soni 2 ming 456 nafarni tashkil etmoqda. Shundan 1 ming 185 nafari – doktorantura negizida ilmiy tadqiqot olib borayotgan bo'lsa, 80 nafari doktoranturada tahsil olmoqda va 964 nafari mustaqil izlanuvchilar (PhD) qatoriga kiradi.

Shu bilan birga, mamlakatimiz oliy o'quv yurtlarida ta'lim olayotgan 440 ming 959 nafar talabaning 45,9 fozi xotin-qizlardan iborat. Davlatimiz rahbarining tashabbusi bilan ijtimoiy himoyaga muhtoj qizlarning bilim olish imkoniyatlari yanada kengaytirilib, oliy ta'lim muassasalariga 4 foizli davlat grantlari ajratildi. Mazkur yangi tizim asosida 2020 yilda 950 nafar ijtimoiy himoyaga muhtoj qiz o'qishga qabul qilindi.

2021-yilda ijtimoiy himoyaga muhtoj qizlarning 2 ming nafari uchun maxsus stipendiyalar ajratish yo'lga qo'yildi. Barcha vazirlik va idoralarda gender tenglik masalalari bo'yicha maslahat kengashlari faoliyati tashkil etildi.

Shu o'rinda ta'kidlab o'tish joizki, atoqli ma'rifatparvar bobomiz Abdulla Avloniy: "Qizlar hammadan ko'ra bilim olishga intilishi kerak, chunki bu bilim bilan kelajak avlodni tarbiyalaydi", degan purma'no fikrida kelajak avlodning tarbiyasi zamirida O'zbekistonning kelajagi ham namoyon bo'ladi. Xaqiqatan, har qanday rivojlangan jamiyatda taraqqiyot va sivilizatsiya darajasi ayolga, onaga bo'lgan munosabat, xotin-qizlarga yaratilgan keng imkoniyatlar, sharoitlar ko'lam bilan belgilanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. *"Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi 2019 yil 2.09. O'RQ 561 Qonuni*
2. *"Xotin-qizlarni tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish to'g'risida"gi 2019 yil 2.09. O'RQ 562 Qonuni*
3. *O'zbekiston Prezidenti BMT Bosh Assambleyasi 75-yubiley sessiyasi materiallari*

РАҲБАР АЁЛЛАРНИНГ БОШҚАРУВ КОМПЕТЕНЦИЯЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДАГИ ТЎСИҚЛАР

Хайдарова Жавоҳира Акбаровна

*Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги
Давлат бошқаруви Академияси таянч докторанти*

Аннотация. Мазкур мақолада раҳбар аёлларнинг бошқарув компетенцияларини ривожлантиришдаги тўсиқлар тизимли таҳлил қилинган. Аёлларда шахсий ривожланишига тўсиқ бўлувчи омиллар ёритилган. Раҳбар аёлларнинг карьера ва бизнесдаги мотиваторлари таснифланган. Шунингдек, Раҳбар аёлларнинг бошқарув компетенцияларини ривожлантиришдаги тўсиқларни тизимли бартараф этиш ва тегишли чора-тадбирларни амалга ошириш бўйича таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: Раҳбар аёллар, **хотин-қизлар**, бошқарув компетенциялар, бошқарув кадриятлари, **гендер тенглик**, давлат ва жамият бошқаруви, шахсий ривожланиш, карьера модели.

Бугунги кунда хотин-қизларнинг жамиятдаги ролини ошириш, уларни давлат ҳокимияти ва бошқарув органларида раҳбарлик лавозимларарига жалб этиш борасида қатор ишлар амалга оширилмоқда. Халқаро ҳамжамятда ҳам хотин қизларни бошқарув соҳасидаги иштирокини қўллаб-қувватлаш борасида ҳам тизимли ишлар амалга оширилмоқда. Ривожланган мамлакатларда гендер тенглигини таъминлаш, аёлларнинг жамият ижтимоий-сиёсий, имқтисодий ҳаётидаги ролини ошириш ва давлат бошқарувида иштирокини кенгайтириш масалаларига алоҳида эътибор қартишмоқда.

Хотин-қизларни раҳбарлик лавозимларига тайинлаш борасида юритимизда тизимли ишлар амалга оширилмоқда. “Давлатимиз раҳбари **БМТ Бош Ассамблеясининг 75-сессиясида** ҳам дунё ҳамжамяти эътиборини гендер тенглиги масаласига қаратаркан, республикаимизда хотин-қизларнинг ўз имкониятларини тўлақонли рўёбга чиқариши, улар учун барча шарт-шароитларни таъминлаш ва ҳақ-ҳуқуқларини ҳимоя қилиш – давлат сиёсатининг устувор йўналишларидан бирига айланганини таъкидлаган эдилар”.

“Ўзбекистон – 2030” стратегиясининг 25-бандида ҳам “Хотин-қизларни қўллаб-қувватлаш тизимини кучайтириш, уларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини таъминлаш, ижтимоий, иқтисодий, сиёсий фаоллигини ошириш ва гендер тенгликни таъминлаш” вазифаси белгиланган. Мазкур вазифадан келиб чиқиб, бугунги кунда хотин-қизлари ижтимоий-сиёсий фаоллигини ошириш, уларни давлат ва жамиятдаги ролини кучайтириш борасида аниқ мақсадли кўрсаткичлар белгиланган.

Президентимиз Ш.Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси давлат мустақиллигининг ўттиз уч йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги нутқида “Шу кунларда юртимиз муҳим сиёсий воқеа арафасида турибди. 27 октябрь куни Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси ва ҳудудлардаги вакиллик органларига сайловлар ўтказилади.

Ушбу сайловлар янгиланган Конституциямиз белгилаб берган ижтимоий-сиёсий муҳитда, ривожланган давлатлардаги каби илк бор аралаш сайлов тизими асосида ўтказилади. Сиёсий партиялар томонидан Қонунчилик палатасига депутатликка номзодлар кўрсатишда ҳурматли аёлларимизнинг улуши камида 40 фоиз бўлиши белгилаб қўйилди” деб таъкидлашлари аёлларнинг сиёсий фаоллигини ошириш орқали давлат бошқарувдаги иштирокини оширишга хизмат қилади.

Давлат бошқарувида хотин-қизларнинг ролини ошириш ҳам миллий барқарор

ривожланишининг асосий элементларидан биридир. 2018 йил 20 октябрда Ўзбекистон ҳукумати 2030 йилгача бўлган даврда барқарор ривожланиш бўйича “миллий мақсадлар ва вазифаларни амалга ошириш бўйича чора-тадбирлар тўғрисида” қарор қабул қилди. 5.5. Вазифаси – “хотин-қизларнинг тўла ва самарали иштирок этиши ва улар учун сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий ҳаётда қарор қабул қилишнинг барча даражаларида раҳбарлик қилиш учун тенг имкониятларни таъминлаш² зарурлигини таъкидлайди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 1 мартдаги ПФ-81-сон Фармони билан барча шахарча, қишлоқ, овулда, шунингдек, шахарлар, шахарчалар, қишлоқлар ва овуллардаги ҳар бир маҳаллада хотин-қизлар фаоли лавозими жорий этилди. Натижада маҳалла даражасида раҳбарлик лавозимларига захира номзодлар базаси шаклланди. Қўйи тизимда фаолият кўрсатаётган раҳбар аёллар карьера моделига асосан юқори лавозимларга кўтарилиш имкониятига эга бўлади.

БМТ Тараққиёт дастурининг Ўзбекистондаги доимий вакили Хелена Фрейзер фикрича “Раҳбарлик мавқеидаги аёлларнинг муҳим вазни мавжудлиги барча мамлакатларда жамиятларнинг ижобий ривожланишига олиб келган. Шундай қилиб, жаҳон амалиёти шуни кўрсатиб турибдики, давлат бошқарувида аёлларнинг ваколатини ошириш қонунчиликнинг гендер омилларини ҳисобга олган ҳолда ишлаб чиқишига олиб келади, аёлларнинг сиёсатда қатнашуви аёлларнинг кундалик муаммолари ҳам парламент муҳокамаларида ўсиб боришини кўрсатади. Шу тарзда, давлат бошқарувида аёлларнинг ваколатларини кенгайтириш аёлларнинг манфаатларини ҳимоя қилишни яхшилайдиган”.

Аёлларнинг раҳбарлик позицияларида бошқарув компетенцияларини ривожлантириш жараёнида кўплаб тўсиқлар мавжуд. Ушбу тўсиқлар жамиятдаги гендер тенгсизлиги ва маданий стереотиплардан тортиб, аёлларнинг шахсий ва касбий ривожланишига тўсқинлик қилувчи ички ва ташқи омилларгача бўлиши мумкин.

Хорижий мамлакатларнинг илғор тажрибаси шуни кўрсатмоқдаки, кўплаб давлатларда **аёллар давлат хизматида меритократия тамойили асосида ишга қабул қилинади**. Хусусан, ишга киришда фуқаролар учун **тенг имкониятлар яратилган** бўлиб, камситишнинг ҳар қандай шаклини рад этиш ва **кадрларни танлов асосида қабул қилиш** амалиёти жорий этилган.

Шу туфайли, фуқаролик хизматларида хотин-қизлар улуши – **Россияда – 73 %, Буюк Британияда - 53,8 %, Францияда – 61 %, Австралияда – 60 %, Қозоғистонда – 56 %, Канадада – 55 %, БААда – 55 %, Италияда - 53 %, АҚШда – 44 %, Японияда - 36,8 %, Грузияда - 29,3 %, Ҳиндистонда – 23 %**ни ташкил қилмоқда.

Мазкур ижобий кўрсаткичлар, хорижий мамлакатларда **амалга оширилган қуйидаги махсус чора-тадбирлар: масофавий ишлашни тартибга солувчи алоҳида ҳуқуқий регламент ишлаб чиқиш (АҚШ); ишга қабул қилишда аёллар, айниқса фарзандли аёлларга мақбул афзалликлар бериш (Финландия); ҳар бир ташкилот кесимида гендер тенгликни таъминлаш бўйича махсус иш режалар тайёрлаш (Исландия); хотин-қизларни қўшимча қўллаб-қувватловчи нафақа тизими (Белгия); аёлларни юқори бўғиндаги раҳбарлик лавозимларига тайёрлашнинг махсус чора-дастурларини ишлаб чиқиш (Сингапур); ижро ҳокимияти раҳбарлик органлари учун алоҳида (30-40 %лик), аёллар квотасини мажбурий тартибда белгилаш ва вазирлик ҳамда идоралар томонидан ушбу тартибга амал қилинишини назорат қилиш (Франция, Норвегия, Қозоғистон); ходимларни мослашувчан графикка ўтказиш учун иш берувчиларга субсидиялар ажратиш (Корея); хотин-қизлар таълимига эътибор, давлат хизматида аёллар учун махсус квота ҳамда гендер тенглигини таъминлаш ва хотин-қизлар салмоғини ошириш бўйича вазирлик ва идоралар рейтингини шакллантириш (БАА) ҳамда иш вақтининг модификацияланган**

тизимини жорий этиш (Япония) – хотин-қизлар учун давлат хизматини жозибадорлигини ошириш ва аёл ходимлар салмоғини оширишда муҳим аҳамият касб этиши мумкин

Халқаро ҳамжамиятда хотин-қизларнинг бошқарув соҳасидаги иштирокини қўллаб-қувватлаш учун қатор дастурлар ва ташаббуслар мавжуд. Ушбу дастурлар асосан аёлларнинг сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий соҳалардаги лидерлик қобилиятларини ривожлантириш, уларнинг имкониятларини кенгайтириш ва тенгликни таъминлашга қаратилган.

1. Бирлашган Миллатлар Ташкилоти (БМТ) дастурлари

- **UN Women:** Бу БМТнинг аёллар ҳуқуқлари ва гендер тенглигига қаратилган махсус ташкилоти бўлиб, аёлларнинг бошқарувдаги ролини ошириш ва уларни қўллаб-қувватлаш учун турли лойиҳаларни амалга оширади.

- **CEDAW (Аёлларга нисбатан камситишнинг ҳар қандай шаклини бартараф этиш тўғрисидаги конвенция):** Бу конвенция аёлларнинг сиёсий ва иқтисодий ҳуқуқларини ҳимоя қилади, уларнинг жамиятнинг турли жабҳаларида, жумладан бошқарув соҳасида ҳам иштирокини таъминлаш учун қонунчилик ислоҳотларини тарғиб қилади.

2. Дунё банки ва халқаро молия институтлари

- **The World Bank Group Gender Strategy:** Дунё банки гендер тенглигини рағбатлантириш, жумладан аёлларнинг иқтисодий фаолиятини ошириш ва раҳбарлик қобилиятларини ривожлантиришга қаратилган турли молиявий қўллаб-қувватлаш дастурларини тақдим этади.

- **IFC's Women on Boards and in Business Leadership:** Халқаро молия корпорацияси (IFC) аёлларни бошқарув кенгашларига ва раҳбарлик лавозимларига тайинлашни қўллаб-қувватлайди.

3. Европа Иттифоқи ва бошқа минтақавий ташаббуслар

- **EU Gender Action Plan:** Европа Иттифоқи аёллар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва уларнинг сиёсий ва иқтисодий фаолиятини ошириш учун махсус стратегияга эга. Бу дастурнинг асосий мақсадларидан бири аёлларни қарор қабул қилиш жараёнларига жалб қилишдир.

- **African Union Gender Strategy:** Африка Иттифоқи гендер тенглигини таъминлаш ва аёлларнинг сиёсий ҳамда иқтисодий фаолиятини рағбатлантириш учун махсус стратегияни ишлаб чиққан.

4. Хусусий сектор ташаббуслари

- **Women's Leadership Development Programs:** Microsoft, Google, Deloitte каби йирик компаниялар аёл раҳбарларнинг профессионал ўсишини қўллаб-қувватлаш учун махсус дастурлари ишлаб чиқадилар. Бу дастурлар асосан тренинглар, менторлик ва тармоқланишни ўз ичига олади.

- **30% Club:** Бу халқаро ташаббус бўлиб, корпоратив кенгашларда аёллар улушини камида 30%га етказиш мақсадида ишлайди.

5. Жамғарма ва Нодавлат Ташкилотларининг лойиҳалари

- **Vital Voices Global Partnership:** Бу ташкилот аёлларнинг лидерлик қобилиятларини ривожлантириш, уларнинг сиёсий ва иқтисодий иштирокини қўллаб-қувватлашга қаратилган глобал дастурларни амалга оширади.

- **Women for Women International:** Бу халқаро нодавлат ташкилот қийин аҳволдаги хотин-қизларни қўллаб-қувватлашга қаратилган дастурларни амалга оширади. Уларга бизнес ва лидерлик қобилиятларини ривожлантиришда ёрдам беради.

Ушбу дастурлар аёлларнинг бошқарувдаги ролини оширишга қаратилган бўлиб, гендер тенглигини таъминлаш ва аёлларнинг жамиятдаги фаолиятини кенгайтиришни мақсад қилади.

Давлат бошқарувининг горизонтал ва вертикал тизимида раҳбар аёлларни ўлушини оширишга таъсир қилувчи тўсиқларни аниқлаш ва уларни бартараф этиш учун фундаментал, амалий, инновацион ва стартап лойиҳаларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ. Хотин-қизларнинг раҳбарлик лавозимларига тайинлашга бўладиган ижтимоий-иқтисодий тўсиқларни ҳудудлар кесимида таҳлил қилиш асосида “хотин-қизларни бошқарув фаолиятига жалб этишнинг стратегик дастурини” ишлаб чиқиш ҳамда мазкур дастур бўйича давлат бошқарувининг қўйи бўғинда фаолият кўрсатаётган хотин-қизлар учун махсус ўқувлар ташкил қилиш мақсадга мувофиқ.

Москва Сколкова бошқарув мактаби (*Moscow School of Management SKOLKOVO*) томонидан ўтказилган тадқиқотларга кўра “Сўнгги икки йил ичида ўз ташаббуси билан мартаба ўсиши ёки бизнес ривожланишидан воз кечганмисиз?” деган саволга респондент раҳбар аёллар оилавий ва шахсий вақтнинг устуворлиги деган жавобни беришган (1-расм).

1-расм. “Сўнгги икки йил ичида ўз ташаббуси билан мартаба ўсиши ёки бизнес ривожланишидан воз кечганмисиз?” деган саволга респондентларни жавоби

Мазкур тадқиқот натижасидан кўришимиз мумкун, сўнгги икки йил ичида “таклиф ва имкониятлардан фойдаланиш” кўрсаткичи ошганлигини гувоҳи бўламиз. Демак, давлат органлари ва идораларида раҳбарлик лавозимларига хотин-қизларни жалб этишда очиқ танлов асосида таклифларни кўпайтириш юқори натижадорликка олиб келади.

Аёллар бир неча йил кетма-кет мартаба қадамини ташламасликнинг асосий сабаби сифатида оилавий ва шахсий вақтнинг устуворлигини кўрсатади. Хулоса қилишимиз мумкинки, аёллар доимо оилага кўпроқ эътибор беришади (2-расм).

2-расм. Аёлларда шахсий ривожланишига тўсиқ бўлувчи омиллар.

Бошқарувнинг барча бўғинидаги раҳбар аёлларни мансаб поғоналарида ўсишини таъминлаш учун ҳудудлар кесимида ментал қадриятларни ўрганиш муҳим аҳамият касб этади. Шунингдек, уларни ўз карьералари устида ишлашга қўмаклашадиган асосий мотиваторлар ва қўмаклашувчи омилларни таҳлил қилиш асосида “шахсий ривожланиш” дастурни ишлаб чиқиш муҳим аҳамият касб этади.

Раҳбар аёлларнинг карьера траекторияси бўйича ривожланишида улар фаолият кўрсатаётган ташкилот хусусиятлари ҳам муҳим роль уйнайди. Агар қўйи бўғинда фаолият кўрсатаётган раҳбар аёллар кўпроқ, ташкилот раҳбари ва жамаодошларининг қўллаб-қувватлашига эҳтиёж сезса, ўрта ва юқори бўғинда фаолият кўрсатаётган аёллар кўпроқ оила ва турмуш ўртоғининг қўллаб-қувватлашига эҳтиёж сезишади.

Россиялик тадқиқотчи олима Марина Карбан тадқиқот натижасига кўра “Ривожланиш дастурлари учун мавзулар ҳақида гап кетганда, тадқиқотда иштирок этганлар деярли бир хил жавоб беришди. Биринчи ўринда “жамоани бошқариш”, “Инсон ресурсларини бошқариш”, “вақтини бошқариш”, “Ўзгаришларни бошқариш”, “Низоларни бошқариш”, “Стресни бошқариш” каби компетенциялар мумуҳимлигини таъкидлашган”. Умуман олганда, қўллаб-қувватлаш масалалари нафақат аёллар ёки эркекларга, балки унга муҳтож бўлган ҳар бир кишига тегишли. Қанчалик аёллар бошқарув фаолиятида кўп намунаси бўлса, хотин-қизларнинг раҳбарлик фаолиятига қизиқиши ортиб боради ва ҳар бир раҳбар аёл ўз карьера траекторияси бўйича ўзини ўзи ривожлантириб боради.

Бошқарувнинг қўйи ва ўрта бўғинидаги раҳбар аёлларнинг давлат ва жамияти бошқарувига доир қарорлар қабул қилишдаги иштироки гендер тенглигини таъминлаш омили ҳисобланади. Шунингдек, қарор қабул қилиш жараёнида кўтарилаётган масалаларга хотин-қизлар манфаати юзасидан муносабат билдириш имконини беради.

Ўзбекистонда сўнги йилларда бу борада сезилар ўзгаришлар амалга оширилди. Хотин-қизларни қўллаб қувватлаш бўйича махсус дастурлар “Раҳбар аёллар мактаби” ва “Келажак лидерлари” махус ўқув курслари ташкил этилган бўлиб, раҳбар аёлларнинг бошқарув компетенцияларини ривожлантиришга қаратилган махсус ўқув-семинарлар ҳамда тренинглар амалга оширилмоқда.

Хулоса қилиб айтганда, раҳбар аёлларнинг бошқарув компетенцияларини ривожлантиришдаги қўйидаги тўсиқларни тизимли бартараф этиш ва тегишли чора-тадбирларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ:

1.Гендер стереотиплари ва маданий мажбуриятлар: Кўплаб жамиятларда аёллар оила ва уй ишларига асосий масъулият сифатида қаралади, шунингдек, аёллар раҳбарлик қобилиятига эга эмас, деган тасаввур мавжуд. Бу, аёлларнинг раҳбарликка йўналган имкониятларидан фойдаланишига тўсқинлик қилади.

2.Маҳдуд тармоқлар ва ресурслар: Аёллар раҳбарлик лавозимларига кўтарилиш учун муҳим бўлган профессионал тармоқлардан етарлича фойдалана олмайди, чунки улар катта иқтисодий ва сиёсий тармоқларга кириш имкониятига камроқ эга бўлади. Шунингдек, молиявий ва таълим ресурслари камлиги ҳам ушбу жараёни мураккаблаштиради.

3.Иш ва шахсий ҳаёт ўртасидаги мувозанат: Одатда, аёллар раҳбарлик лавозимларини эгаллаш жараёнида иш ва оилавий масъулиятларни мувозанатлаштиришда қийинчиликларга дуч келади. Бу узоқ иш соатлари ва касбда юқори масъулиятлар билан уй ҳаётидаги мажбуриятларнинг ўзаро тўқнашуви сабаб бўлади.

4.Менторлик ва кўмак етишмаслиги: Аёллар учун менторлик дастурлари, тажрибали раҳбар аёллардан маслаҳат ва қўллаб-қувватлаш камроқ бўлиши мумкин. Менторликнинг етишмаслиги уларнинг профессионал ривожланишига ва раҳбарлик қобилиятларини оширишга салбий таъсир кўрсатади.

5.Таълим ва ўқув имкониятлари: Баъзи жамиятларда аёллар учун юқори даражадаги таълимга ёки бошқарув курсларига кириш имкониятлари чекланган. Бундай шароитларда аёллар профессионал ва раҳбарлик қобилиятларини ривожлантиришда ортда қолиб кетишади.

6.Ички тўсиқлар ва ўз-ўзига ишонч: Аёлларнинг ўз қобилиятига бўлган ишончининг пастлиги ҳам муҳим омил ҳисобланади. Ижтимоий нормалар ва тарбия уларнинг ўзини паст баҳолашига олиб келиши мумкин, бу эса уларни раҳбарлик лавозимлари учун ҳаракат қилишдан тийиб туради.

Бу тўсиқларни енгиб ўтиш учун ташкилотлар гендер тенглигига йўналтирилган сиёсатлар ишлаб чиқиши ва қўллаб-қувватлаш дастурларини йўлга қўйиши муҳим. Аёлларнинг профессионал ривожланиши ва раҳбарлик қобилиятларини оширишга кўмаклашувчи менторлик дастурлари, таълим ва малака ошириш имкониятлари ҳамда иш жойида адолатли шароитлар яратиш тўғри йўл бўлиши мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар:

1.*New IPU report shows that women MPs have never been so diverse* // <https://www.ipu.org/news/press-releases/2023-03/new-ipu-report-shows-women-mps-have-never-been-so-diverse>

2.*Президент Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси давлат мустақиллигининг ўтмиш уч йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги нутқи.* // <https://president.uz/uz/lists/view/7519>

3.*Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “2030 йилгача бўлган даврда барқарор ривожланиш соҳасидаги миллий мақсад ва вазифаларни амалга оширишни жадаллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” қарори* // <https://lex.uz/docs/5870397>

4.*Ўзбекистан-ООН: Партнерство в интересах устойчивого развития* // <https://uzbekistan.unfpa.org/ru/news/>

5.**Ф.Зайнобиддинова.** *Салоҳиятли раҳбар хотин-қизлар корпусини шакллантириш – кадрлар сиёсатининг устувор йўналиши* // <https://argos.uz/uz/press-center/topic/23>

ILM-FANDA AYOLLARNING O'RNI VA ILMIY POTENSIALINI RIVOJLANTIRISH STRATEGIYALARI

Zulayxo Hakimova

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti 2-bosqich doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada ayollarning ilm-fan sohasidagi o'rni haqida fikr yuritilgan va ayollar ta'limiga e'tibor qaratilishi qanchalik zarurligi ta'kidlangan. Bundan tashqari ayollar ta'limini rivojlantirish strategiyalari ishlab keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, ayollar, gender tenglik, texnologiya, innovatsiya, qo'llab-quvvatlash.

Bugungi kunda barcha sohalarda bo'lgani singari ilm-fan sohasida ham o'z o'rnlariga ega va bu o'rinlar kundan-kunga kengayib bormoqda. Ilm-fan sohasida ayollarning o'rni va ularga qo'shgan hissasi tarixda ko'pincha yetarli darajada e'tirof etilmagan bo'lsa-da, so'nggi yillarda ayollarning ilmiy jamoalardagi hissalar va ularning muhim yutuqlari tobora ko'proq e'tirof etilmoqda. Bugungi kunda ayollar nafaqat ilm-fan sohasidagi yetakchi tadqiqotchilar, balki kelajak avlod olimlariga yo'l ko'rsatuvchi ilhom manbaidir.

Bugungi kunda ayollar ilm-fanning deyarli barcha sohalarida faol ishtirok etmoqda. Ular ilmiy tadqiqotlar, texnologik kashfiyotlar va tibbiyot sohasida yetakchi rol o'ynaydilar. Masalan, Jennifer Doudna va Emmanuelle Charpentier CRISPR-Cas9 gen muharriri texnologiyasini kashf etishgani uchun Nobel mukofotini qo'lga kiritishdi. Ushbu texnologiya genetik muammolarni hal qilishda inqilobiy ahamiyatga ega.

Ayollar ilm-fan sohasida hali ham ko'plab qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Ulardan biri – jinsiy tenglik muammosi. Ko'pgina mamlakatlarda ayollar ilmiy lavozimlarga ko'tarilishda erkaklardan orqada qolmoqda. Shuningdek, tadqiqot grantlari va ilmiy loyihalar uchun moliyaviy mablag'lar olishda ham muammolar yuzaga kelishi mumkin.

Ayollarning ilm-fandagi rolini kengaytirish uchun ta'lim sohasida imkoniyatlarni ko'paytirish, jinsiy tenglikni targ'ib qilish va yosh qizlarni ilm-fan bilan shug'ullanishga undash muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, ayollarning ilmiy yutuqlarini keng jamoatchilikka tanitish va ularga tegishli rag'batlantirish tizimini yaratish zarur.

Ilm-fan sohasida ayollar o'ynaydigan rol kelajakda yanada muhim ahamiyat kasb etishi kutilmoqda. Bu ahamiyatni bir necha yo'nalishlarda ko'rish mumkin:

1. Texnologik inqilob va innovatsiyalarni rivojlantirish

Kelajakda texnologiya va innovatsiyalar insoniyat taraqqiyotining asosiy dvigatellaridan biri bo'lib qoladi. Ayollar bu sohada o'zlarining ijodiy fikrlashlari, noyob qarashlari va tadqiqot qobiliyatlari bilan yangiliklarni yaratishda asosiy o'rintutishi mumkin. Masalan, raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt, biotexnologiyalar va ekologiya kabi sohalarda ayollar olib borayotgan tadqiqotlar kelajak avlodlar uchun yangi imkoniyatlar eshigini ochadi.

2. Gender tenglik va inson huquqlarining targ'iboti

Ayollarning ilm-fandagi ishtiroki nafaqat texnologik yutuqlar, balki jinsiy tenglik va inson huquqlarining targ'ibotida ham muhimdir. Ayollarning ilmiy lavozimlarda, rahbarlik pozitsiyalarida va ilmiy tadqiqotlar uchun grantlar olishda faol ishtirok etishi kelajakda jinsiy tenglikni mustahkamlashga yordam beradi. Bu esa, o'z navbatida, jamiyatda ayollar uchun kengroq imkoniyatlar yaratilishiga olib keladi.

3. Ilmiy tashabbuslar va ijtimoiy masalalarni hal qilish

Ayollar ijtimoiy masalalarni hal qilishda va ilmiy tashabbuslarda o'ziga xos hissalarini qo'shishi mumkin. Ular sog'liqni saqlash, ta'lim, atrof-muhitni muhofaza qilish kabi sohalarda olib boradigan tadqiqotlar orqali insoniyat hayotini yaxshilashda muhim rol o'ynashi kutilmoqda. Ayollarning insonparvarlikka oid muammolarga e'tibor qaratishi, bu sohalarda yangiliklar yaratishi va ularni amalga oshirishi orqali kelajakda jamiyatning ijtimoiy muammolarini hal qilishda ham katta yordam beradi.

4. Ilmiy hamkorlik va global tarmoqlar

Kelajakda ilmiy hamkorlik va xalqaro tarmoqlar tobora kengayib boradi. Ayollar bu jarayonlarda ko'prik vazifasini bajarib, ilmiy bilimlarni global miqyosda tarqatish va yangi tarmoqlarni yaratishda muhim o'rin tutishi mumkin. Ayollarning turli madaniyatlar va mamlakatlar o'rtasidagi ilmiy almashinuvlarda faol ishtiroki global ilm-fanning rivojlanishiga katta hissa qo'shadi.

5. Ayol rahbarlarning ko'payishi

Ilm-fan sohasidagi ayol rahbarlar sonining ortishi kelajakda ilmiy jamoalarning turli jihatdan boyitilishiga olib keladi. Ayol rahbarlar o'zlarining boshqaruv qobiliyatlari, empatiya va ijodkorlik bilan jamoalarni ilhomlantirishda, yangi avlod olimlariga yo'l ko'rsatishda muhim o'rin tutadi. Bu esa ilm-fan sohasida yanada kengroq diversifikatsiyani ta'minlab, ilg'or yutuqlarni yanada tezlashtiradi.

Ayollarning ilm-fan, jamiyatdagi o'rinlarini kengaytirish, mustahkamlash uchun avvalo ularning ta'lim olishidagi muammolarni aniqlash va ayollar ta'limini rivojlantirish strategiyalarini amalga oshirish lozim deb hisoblaymiz.

Ayollarning ilm-fandagi o'z o'rinlariga ega bo'lishi va unda mustahkam qolishlari uchun eng muhim omil – ayolning o'z oilasi tomonidan qo'llab-quvvatlanishi deb hisoblaymiz. Chunki, ayol har qanday ko'makni o'z yaqinlaridan oladi. Agar mamalakatimizdagi har bir oila o'g'il farzandlar qatorida qizlarning ta'limi va rivojlanishiga alohida e'tibor bilan yondashsalar jamiyatimiz yanada jiddat bilan rivojlanishda davom etadi deb aytishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. UNESCO. (2021). *Global Education Monitoring Report 2021: Gender Report – Gender and education for a sustainable world*. UNESCO Publishing.
2. Buchmann, C., & DiPrete, T. A. (2006). *The Growing Female Advantage in College Completion: The Role of Family Background and Academic Achievement*. *American Sociological Review*, 71(4), 515-541.
3. Herz, B., & Sperling, G. (2004). *What Works in Girls' Education: Evidence and Policies from the Developing World*. Council on Foreign Relations.

O'ZBEK KULOLCHILIGIDA AYOLLARNING O'RNI VA AHAMIYATI

Nuriddin Ruziyev Muxamadaliyevich

Andijon davlat universiteti "Tasviriy va amaliy san'at" kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada o'zbek ayol kulollari, ularning ijodiy asarlari to'g'risida so'z boradi.

Kalit so'z: Kulol, ayol, ashyo, sopol o'yinchoq, ajdarho, dekorativ, badiiy kulolchilik, an'anaviy kulolchilik, loy, sir, tadqiqot, bezak.

Kulolchilik tarixi juda keng va xilma-xildir. Dunyoning har bir qismida u turlicha rivojlangan uning ishlab chiqarish texnologiyasi ham o'ziga xosdir. Loy, inson o'z ehtiyojlari va ehtiyojlarini qondirish uchun foydalanadigan material sifatida qadim zamonlardan beri ma'lum bo'lgan va kulolchilik dunyodagi eng qadimiy hunarmandchilikdan biridir. Inson birinchi kulolchilik buyumlarini neolit davrida yaratgan deb ishoniladi.

Qadim zamonlardan beri loy oziq-ovqat, don, suv saqlanishi mumkin bo'lgan idishlar ishlab chiqarishga xizmat qilgan. Arxeologlar eng qadimgi qabrlarda oziq-ovqat, suv, uy anjomlarini yig'ish va saqlash, tashish va pishirish uchun mo'ljallangan qolipli idishlarni (ko'zalar, amforalar, laganlar) topadilar. Biz ushbu ob'ektlarning rasmlarini g'or rasmlarida va eng qadimgi freskalarda ko'ramiz, keramika qoldiqlari qadimgi odam yashagan deyarli hamma joyda qazish paytida tez-tez uchraydigan topilmalardir.

Bugungi kunda eng qadimgi kulolchilik mahsuloti Venera deb atalib, mahsulotning yoshini miloddan avvalgi 25 dan 29 ming yillar oralig'idagi davrga mansubligi va uning muallifi ham aynan ayol kulol ekanligi mutaxassislar tomonidan etirof etilgan. Qadimshunoslar manbaalarga tayanib kulolchilik bilan ibtidoiy davrda asosan ayollar shug'ullanganligini keyinchalik kulolchilik charxi kashf qilingandan so'ng erkaklar tomonidan maxsulot ishlab chiqarishni boshlaganligini bildiradilar. Bu davrda ayollar kulollar sopol buyumlarni bezatish bilan shug'ullanganlar.

O'zbekistonning turli mintaqalarida kulolchilik o'ziga xos bo'lib, har bir hududda o'ziga xos bo'lgan turli usullar va naqshlar mavjud. Kulolchilikning bu sohasida ishlayotgan ayollar ko'pincha oilaviy hunarmandchilikni rivojlantirish uchun hissa qo'shadi va bu hunar orqali o'z hayotlarini ta'minlashadi. Dunyodagi mashhur ayol kulollar haqida aniq va keng tarqalgan ma'lumotlar mavjud emas, chunki kulolchilik, asosan, an'anaviy va mahalliy san'at shakli bo'lib, ko'p hollarda individual ustalar va ularning ishlarining mashhurligi lokal darajada bo'ladi. Biroq, ba'zi ayol kulollar o'z ishlarini xalqaro miqyosda tanitish va san'at sahnasida e'tirof etilishgan.

Kulollik san'ati ko'pincha individual va mahalliy iqtidorlarga bog'liq bo'lganligi sababli, mashhur ayol kulollar haqida ma'lumotlar va tan olinish darajasi turli xil bo'lishi mumkin. Shuning uchun, mahalliy hunarmandlar va ularning ishlari haqida batafsilroq ma'lumot olish uchun mintaqaviy ko'rgazmalar va san'at markazlarini tekshirish foydali bo'lishi mumkin.

O'zbekistonda bir qancha ayol kulollar yashab ijod qilganlar. Ular asosan kulolchilik buyumlarini bezash bilan va kichik xushtak va o'yinchoqlar yasash bilan shug'ullanganlar. Ana shunday ayol kulollardan biri Rahimova Hamrobibi Bozor qizidir. U 1896-yili Buxoro viloyati Vobkent tumanida tug'ulgan va shu manzilda ijod qilganlar. Sopol o'yinchoqlar yasovchi kulol, qadimgi an'anaviy mayda shakllar haykaltaroshligi namoyandasi hisoblanadi. Hamrobibi Rahimova mazkur hunarni (loydan o'yinchoq xushtak – ushpulaklar tayyorlash, ularni o'choqda qizdirib pishitish, bo'yash) ni Shamsibibidan o'rgangan. Hamrobibi Rahimova 1970-1975-yillarda O'zbekiston rassomlar

uyushmasi Badiiy fondida, 1978-1979-yillarda “Usto” birlashmasida faoliyat yuritgan. Hamrobibi Rahimova qadimgi xalq san’ati uslubida ijod qildi, u yaratgan sodda va samimiy yumorli mazmun bilan boyitilgan o‘yinchoqlar ot, fil, eshak, qo‘chqor, tovuq, toychoq, kiyik, qo‘zichoq, afsonaviy qush va hayvonlarning shakllaridan iborat bo‘lib, o‘yinchoqlarning yuqori qismi tuxumning oqi qo‘shilgan sariq, qizil, yashil, ko‘k rang bo‘yoqlar bilan bo‘yalib, chiziqlar bilan bezatilgan. H.Rahimova ishlaridan namunalar respublikamiz va xorijiy mamlakatlar muzeylari fondidan joy olgan jumladan, Parij shahridagi “Luvr” muzeyida, Italiyadagi “Faentse” jahon keramika muzeyida, Sankt-Peterburg sharining “Ermitaj” muzeylarida saqlanadi.

Eng qadimgi kulolchilik an’analaridan biri bo‘lgan o‘yinchoq va xushtak yasash bilan shug‘ullanuvchi kulol Kubaro Boboyeva qadriyatlarni saqlovchi sanoqli ayol kulollardan biri bo‘lgan. Kubaro Boboyeva Buxoro viloyatining Uba qishlog‘ida 1937-2023-yillarda yashab ijod qilganlar. Qadimgi keramika markazi. U butun umri davomida ushbu o‘yinchoqlarni modellashtirish bilan shug‘ullanadi. Uba qishlog‘idagi mashhur hunarmand Hamro Rahimovanning shogirdi. “Shuhrat” ordeni sohibasi hisoblanadi. Ko‘p jismoniy kuch talab qilmaydigan hunarmandchilik odatda ayollar tomonidan amalga oshirilgan. Vaqt o‘tishi bilan boshqa joylarda an’anaviy hunarmandchilik yo‘q bo‘lib ketdi va yigirmanchi asrning o‘rtalariga kelib faqat bitta qishloq qoldi, u yerda hunarmandlar o‘zlarining hayoliy hayvonlari va jasur chavandozlarini ishlab chiqarishni davom ettirdilar. Afsuski, past haroratli kuydirish tufayli bu o‘yinchoqlar juda mo‘rt. Shuning uchun, muzeylardan tashqari, ularning juda oz qismi saqlanib qolgan.

O‘zbek rassomi kulol Nazira Kuziyeva 1955-yilda Buxoro viloyatida tavallud topgan. Respublika badiiy bilim yurti keramika bo‘limida o‘qigan. Toshkent davlat teatr va rassomchilik institutining Kulolchilik bo‘limida badiiy ijod sohasidagi bilimlarni mustaxkamlagan. Rassom va kulol Nazira Kuziyeva 1988-yilda O‘zbekiston rassomlar uyushmasiga a‘zo bo‘ldi. 2003-yildan O‘zbekiston rassomlar ijodiy uyushmasi huzuridagi dekorativ-amaliy san’at seksiyasi raisi hisoblanadi. Kulolning o‘ziga xos ijodiy ishlari juda ko‘p san’at ixlosmandlari tomonidan e’tirof etilgan.

Rassom – kulol hayot haqidagi o‘y-mushohadalari, orzu – istaklarini o‘zining sopol ashyolarida aks ettiradi. Nazira Kuziyeva ko‘rib kuzatganlarini qalbidan o‘tkazib, poetik obrazlarga aylantirib, taqdim etadi. Shu bois Kulolning sopol asarlarida anor, hayot daraxti singari ko‘hna mavzular ham yangicha ko‘rinish, yangicha mazmun kasb etadi. Uning “Avtoportret”, “Orollik qiz”, “Chig‘anoq” “Yashil bahmal”, “Sayr”, “Osoyishta tun”, va boshqa bezakli buyumlari yuqoridagi fikrimizga misol bo‘la oladi.

N. Kuziyeva 2012 yilda O‘zbekiston Respublikasi davlat mukofoti “Shuhrat” medali bilan

taqdirlandi. 2018 yilning 24 sentyabr O'zbekiston Badiiy Akademiyasi Ikuo Xirayama Xalqaro madaniyat karvon saroyida taniqli kulol Nazira Kuziyevaning **"yelpig'ich@nippon.uz"** nomli shaxsiy ko'rgazmasining ochilishi bo'lib o'tdi. Ko'rgazmada kulolning 70ga yaqin kulolchilik namunalari va installatsiyalari namoyish qilindi. Qadimiy kulolchilik san'ati asrlardan oshib bizgacha yetib keldi. Nazira Qo'ziyevaning sopoldan ishlangan asarlari Savitskiy nomidagi Nukus Davlat san'at muzeyi, O'zbekiston Madaniyat va sport ishlari vazirligi ko'rgazmalar direksiyasi, Yaponiya, Vengriya, Fransiya, Shveysariya, Angliya, Koreya, Indoneziya, AQSH, Yegipet, Germaniya, Latviya, Xorvatiya, Rossiya davlatlarida shaxsiy kolleksiyalarda saqlanib keladi.

Buyuk kulolchilik maktabining merosxo'ri usta kulol Dilorom Muxtarova O'zbekiston kulollari orasidagi nozik xilqat vakilasi hisoblanadi. Bugungi kunda kulolchilikni rivojlantirish bo'yicha jadallik bilan faoliyat yuritayotgan kulollardan kam mehnat qilmaydilar. Samarqandning eng muqaddas joylaridan birida Dilorom Muxtorovani esdalik do'koni joylashgan. Sharq taqvimida ajdaho bilan bog'liq ushbu sirli mavjudotning tasviri qadim zamonlardan beri Samarqand kulollari ijodida keng tarqalgan.

Samarqandlik hunarmand Dilorom Muxtarova mashhur Samarqand gil o'yinchog'ining taniqli ustasi bo'lib, uni ishlab chiqarish an'analari qadimgi davrlarga borib taqaladi. Uning rang-barang mahsulotlari orasida ajdarlarning tabiiy materialida mujassam bo'lgan turli kasb egalari, hayvonlar tasvirlari mavjud. Qadim zamonlarda Samarqandga dushmanlar hujum qilganida, ajdaho bu yerga uchib kelib, mahalliy aholiga ularni yengishga yordam bergan, - deydi Dilorom Muxtarova. - Shuning uchun bu afsonaviy mavjudotlarning tasvirlari ko'p asrlar davomida mahalliy keramika ustalari ijodida keng tarqalgan. Ehtimol, bunday an'ananing paydo bo'lishiga buyuk ipak yo'li ta'sir qilgan. Asrlar o'tib, keramika o'z ahamiyatini yo'qotmadi. Gil o'yinchoqlar usta unga beradigan badiiy ifoda tufayli san'at asarlariga aylanadi. Tabiiy materialdan yaratilgan ajdaho tasvirlari olijanoblik, kuch va homiylikning timsolidir.

Dilorom Muxtarova nafaqat hayoliy ajdarholar, masxarabozlar va hayvonlarning obrazlarini yaratuvchisi, balki u materialni his qiladigan va undagi g'oyalarini qanday etkazishni biladigan haykaltaroshdir. Taniqli usta tajribani noyob loy o'yinchoqlarini yaratish an'analarini saqlab qolgan va rivojlantirgan mahalliy keramika ustalarining yangi avlodiga yetkazuvchi sanoqli ayol kulollardan biridir.

Bugungi kunda barcha soxalar qatorida Tasviriy va amaliy san'at soxasida ham qator ishlar olib borilmoqda. Bu O'zbekiston Respublikasida davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan bo'lib soxani rivojlantirish bo'yicha qator qaror va farmonlar qabul qilindi. Tasviriy va amaliy san'at soxasi doirasida faoliyat yuritayotgan rassomlar, haykaltaroshlar miniatyurachi rassomlar qatorida kulollar uchun ham qator rag'batlantiruvchi va rivojlantiruvchi imtiyozlar yaratilildi. Dastlab Respublikamizda yagona bo'lgan Kamoliddin Behzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn instituti negizida bo'lgan bakalavr ta'lim yo'nalishlari 2019-yildan boshlab Respublikamizning qator oliy ta'lim muassasalari qoshida tashkil etilganligi yuqoridagi fikrlarimizga kichik isbot bo'la oladi.

Oliy ta'lim muassalarida Amaliy san'at (badiiy kulolchilik) hamda Rangtasvir (dastgohli) ta'lim yo'nalishlariga abituriyentlar qabuli boshlandi. Barcha viloyatlarda soxa mutaxassislari mazkur ta'lim yo'nalishlariga ilmiy-ijodiy ta'lim berish maqsadida to'plandilar. Bugungi kunda shunday mutaxassislardan biri Diyora Soliyeva ham Andijon davlat universitetidagi Amaliy san'at (badiiy kulolchilik) ta'lim yo'nalishi talabalariga kasb sirlari bo'yicha ta'lim berib kelmoqda. Bugungi kunda

Respublikamizda kulolchilikning badiiy yoʻnalishini rivojlantirish maqsadida ilmiy tadqiqot ishlarini olib borayotgan, oʻz soxasining yetuk mutaxassisidir.

Kulolchilikning ham tobora tarmoqlari kengayib bormoqda. Tabiiyki ishlab chiqarish borasida ham rivojlanishlarga ehtiyojlar mavjud. Shu sababli bugungi kunda yosh tadqiqotchi kulol D. Soliyeva “Kreativ yondashuv asosida talabalarda badiiy buyumlarga bezak berish koʻnikmasini rivojlantirish metodikasi” mavzusini tanlagan. Badiiy kulolchilik rivojlantirish maqsadida yangi bezak turlarini oʻrganib ularni amaliyotga tadbiiq etib kelmoqda.

Tadqiqotlar natijasida bugungi talablarni qondirish hamda chetdan kirib kelayotgan kulolchilik buyumlariga muqobil va ekologik sof, arzon maxsulotlar ishlab chiqarishga erishilmoqda. Bundan koʻrinib turibdiki kulolchilikni barcha tarmoqlarida ishlab chiqarishda ayollar ham oʻzlarining munosib hissalarini qoʻshib kelmoqdalar. Bundan kutailadigan natijalar shuki anʼanaviy kulolchilikda ham badiiy kulolchilikda ham ishlab chiqarishda barcha qatlam va ehtiyojlarni qondiruvchi maishiy va dekorativ kulolchilik buyumlarini hilma-xilligiga va ayniqsa yosh avlodga yetkazish maqsadida erkaklar qatorida ayol kulollar ham yeng shimarganlar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Алиева С. “Рассом ижодида шакл ва ранг фалсафаси”. Санъат журнали 1/2014

2. Алиева С. “Шарқона мажозлар елпиғичи”. Санъат журнали 1/2019

3. M.M.Obidova THEORY AND ANALYTICAL ASPECTS OF RECENT RESEARCH International scientific-online conference Part 13: MARCH 9th 2023 ~ 8 ~ www.interonconf.org Yurtimizda kulolchilikning rivojlanish tarixi, axsikent kulolchiligining oʻzigs xos xususiyatlari nomli maqolasi.

4. <https://ktaara.livejournal.com/467736.html>

5. <https://iqmena.livejournal.com/426003.html>

6. Xalq amaliy sanʼati ustalarining milliy katalogi

INSONIYAT TARIXIDA ILK IJODIY ASAR AYOLLAR SIYMOSIDA

Soliyeva Diyora Bobur qizi

*Andijon davlat universiteti, Tasviriy va amaliy san'at
kafedrası o'qituvchisi*

Annotatsiya. Maqolada Dolni Vestonitsa Venerasi o'zining badiiy qiymatidan tashqari, arxeologlar va antropologlar uchun insoniyatning ilk madaniyati, ma'naviyati va tarixdan oldingi jamiyatlarda ayollarning roli muhimligi haqida ma'lumotlar taqdim etilgan. Haykalchani, shuningdek, ilk san'at haqidagi munozaralarda, xususan, dastlabki odamlar tanani qanday ifodalaganligi va ularning tug'ilish va tabiiy dunyo bilan munosabatlarini ifodalashi borasida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Kulol, ayol, sopol o'yinchoq, tarakota, paleolit, kulolchilik, loy, tadqiqot, bezak.

Yevropa bo'ylab oldingi tarixga taaluqli Venera haykalchalarining topilishi ilk insoniyat jamiyatlarining badiiy va madaniy amaliyotiga oydinlik kiritdi. Ushbu haykalchalar orasida Chexiya Respublikasidan topilgan "Dolni Vestonitsa" Venerasi alohida o'rin tutadi, chunki u birinchi ma'lum terakota Venera haykalchasi hisoblanadi. Taxminan miloddan avvalgi 29-25 ming yillarga oid bu ajoyib topilma nafaqat badiiy texnikada sezilarli rivojlanishni, balki tarixdan oldingi odamlarning ramziy va ma'naviy dunyosi haqida tushuncha beradi. "Dolni Vestonitsa" Venerasi 1925-yilda Chexiyadagi Dolni Vestonitsa yaqinidagi arxeologik qazishma joyidan topilgan. Pavlov tepaligida joylashgan ushbu daha o'zining murakkab qurollari va ramziy san'ati bilan mashhur bo'lgan yuqori paleolit jamiyati Gravett madaniyatiga oid ko'plab arxeologik materiallar, jumladan asboblar, suyaklar va boshqa artefaktlarni taqdim etdi. Ushbu artefaktlar orasida kuydirilgan loydan yasalgan Venera haykalchasi, uning maqomini insoniyat tarixidagi sopol haykalchani eng qadimgi namunasi sifatida qoldirdi. Dolni Vestonice Venerasini boshqa Venera haykalchalaridan ajratib turadigan narsa uning materialidir. Bugungi kunga qadar topilgan Venera haykalchalarining aksariyati,

masalan, Villendorf Venerasi, tosh, fil suyagi yoki suyakdan o'yilgan. Biroq, Dolni Vestonice Venerasi pishgan loydan yasalgan terakotadan qilinganligi ushbu haykalchani yaratilishi dastlabki odamlardan loyni yuqori haroratda pishirish san'atini o'zlashtirishni talab qildi- bu usul o'sha paytda hali boshlang'ich bosqichida edi.

Haykalchani balandligi taxminan 11 santimetr (4,3 dyum) bo'lib, ayol qiyofasi bo'rttirilgan xususiyatlarga ega, xususan,

ko'krak, son va qorinni tasvirlaydi. Ushbu jismoniy xususiyatlar ko'pincha unumdorlik va onalik ramzlari, paleolit san'atining umumiy mavzulari sifatida talqin qilinadi. Biroq, haykalchani yuzi mavhumroq va unchalik aniq tasvirlanmagan, bu ko'plab Venera haykalchalariga xos xususiyatdir. Venera haykalchalarining ramzi xususiyati shundaki, haykalchalari butun Evropada, Fransiya va Italiyadan Rossiya va Ukrainagacha topilgan va ular o'n minglab yillar davomida yaratilgan deb ishoniladi. Ushbu haykalchalarning aniq ma'nosi hali ham muhokama qilinayotgan bo'lsa-da, ko'plab olimlar ular unumdorlik, salomatlik va mo'l-ko'llik timsoli bo'lgan, ehtimol ma'buda yoki hurmatli ajdodlar figurasini ifodalaydi.

Dolni Vestonitsa Venerasi, boshqa Venera haykalchalari singari, reproduktiv xususiyatlarga ega bo'lib, tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, u tug'ilish marosimlarida yoki salomatlik va unumli tug'ilishni targ'ib qilish uchun joziba sifatida ishlatilgan bo'lishi mumkin. Qorin va sonning ko'zga ko'rinishi homiladorlik bilan bog'liqligini ko'rsatadi, katta ko'krak esa parvarish va onalikni ramzi bo'lishi mumkin. Ba'zilar, shuningdek, bu haykalchalar ma'budaga sig'inishning bir shakli bo'lishi mumkinligini targ'ib qilishdi, lekin bu nazariyani qo'llab-quvvatlovchi to'g'ridan-to'g'ri dalil yo'q. Haykalchadagi texnologik yutuq shundaki, Dolni Vestonitsa Venerasini yaratish uchun terakotadan foydalanish o'z davri uchun muhim texnologik yangilik edi. Ilk odamlar loyni mustahkamligiga erishish uchun ma'lum bir haroratda olovni boshqarishni rivojlantirishlari kerak edi, bu esa kulolchilik va kulolchilik sohasidagi kelajakdagi yutuqlar uchun zamin yaratdi. Bu texnologik yutuq qishloq xo'jaligi va o'troq hayot paydo bo'lishidan ancha oldin yangi materiallar va texnikalar bilan tajriba o'tkazgan paleolit jamiyatining zukkoligidan dalolat beradi. Haykalchani o'zi kichik bo'lsa-da, uning insoniyat tarixidagi ahamiyati monumentaldir. Dolni Vestonitsa Venerasi nafaqat badiiy yutuq, balki texnologiya rivojidagi oldinga qadam bo'lib, dastlabki odamlarning omon qolishdan tashqari murakkab va ijodiy fikrlash jarayonlariga qodir ekanligini ko'rsatadi.

Keng qamrovli tadqiqotlarga qaramay, Venera haykalchalarining, jumladan Dolni Věstonice Venerasining aniq maqsadi aniqligicha qolmoqda. Ba'zi tadqiqotchilar, ular diniy yoki ma'naviy marosimlarda, ehtimol unumdorlikni yoki muvaffaqiyatli ovni ta'minlash uchun qurbonliklar sifatida ishlatilgan deb hisoblashadi. Boshqalar, ular shaxsiy totemlar (Ibtidoiy urug', qabilalarda diniy hurmat-ehtirom obyekti bo'lgan, ya'ni ilohiylashtirilgan hayvon, o'simlik, biror narsa-buyum yoki tabiat hodisasi har bir urug', qabila o'z totemi nomi bilan atalgan). Yoki odamlar yoki oilalar tomonidan himoya yoki omad uchun olib yurilgan tumorlar bo'lishi mumkinligini

taxmin qilishadi. Dolni Věstonice Venerasi, shuningdek, bunday haykalchalarni yaratish jamoaning muayyan a'zolari, masalan, shamanlar yoki hunarmandlar uchun ajratilganmi yoki turli guruhlar orasida keng tarqalgan amaliyotmi degan savolni tug'diradi. Haykalchani yasash va pishirish uchun qilingan e'tibor va sa'y-harakatlar uning marosim ob'ekti yoki maqom va o'ziga xoslik ramzi sifatida alohida ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi.

Xulosa qilib oladigan bo'lsak, Dolni Vestonitsa Venerasi inson ijodi, texnologik innovatsiyalar va ilk jamiyatlarning ma'naviy e'tiqodlarining o'zgarmas ramzi sifatida turadi. Ma'lum bo'lgan birinchi terakota Venera sifatida u inson hunarmandchiligi tarixidagi muhim lahzani ko'rsatib, tarixdan oldingi odamlarning materiallar va kreativ boshqarish qobiliyatini ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. *O'zbekiston tarixi davlat muzeyi to'plami, birinchi qism, "SILK ROAD MEDIA" "EAST STAR MEDIA" TOSHKENT -2020.*
2. Pamela B. *"The Origins of Ceramic Technology at Dolni Vestonice, (November 24, 1989:1002-1008).*
3. *Xalq amaliy san'ati ustalarining milliy katalogi*
4. <https://uz.kineshma.net/Venus-mythology-2308>
5. <https://uz.kineshma.net/Pottery-6806>

ОЛИМА АЁЛ – КЕЛАЖАК ҚУРУВЧИСИ СИФАТИДА

Абдуллаева Нафиса Шавкатовна

Мактабгача таълим ташкилотлари директор ва мутахассисларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш институти ўқув ишлари бўйича проректори, п.ф.д. (DSc), доцент

Аннотация. Мақолада сўнгги йилларда мамлакатимизда хотин-қизларнинг билим олишлари, илмий фаолият билан шуғулланишлари учун давлатимиз томонидан яратилган шарт-шароитлар ҳақида фикр юритилган.

Калит сўзлар: оила, аёл, тадқиқот, хотин-қизларни қўллаб-қуватлаш.

Халқимиз тарихида жаҳон тамаддунига улкан ҳисса қўшган алломалар қаторида, бундай инсонларни дунёга келтириб, тарбиялаган, улуғвор ишларга руҳлантирган оқила ва фозила аёлларнинг ўрни беқиёс. Замонавий хотин-қизларимиз фарзанд тарбиясида, турли соҳаларда, намуна бўлишмоқда. Сўнгги йилларда Ўзбекистон Республикасида гендер тенгликни таъминлаш, аёлларнинг ижтимоий ва сиёсий ҳаётдаги ролини ошириш бўйича салмоқли ишлар олиб борилмоқда. Бунда авваломбор аёл-қизларнинг ҳуқуқларини таъминлаш бўйича қонунчилик янгиланганини айтиб ўтиш ўринли. Хусусан, аёллар ҳуқуқлари тўғрисидаги қонун ҳужжатларини такомиллаштириш, аёлларни ҳимоя қилишнинг институционал асосларини ривожлантириш бўйича қатор натижаларга эришилди. Ўзбекистонда бир қатор қонун ҳужжатлари, жумладан, Президентнинг хотин-қизлар ҳуқуқларини таъминлаш, хусусан, фармон ва қарорлари қабул қилинган. Улардан айримларини айтадиган бўлсак, 2019 йил сентябрь ойида “Хотин-қизлар ва эркаклар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятлар кафолатлари тўғрисида”ги ҳамда “Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Қонунлар қабул қилинди.

Аёллар ва қизларнинг илм-фан билан шуғулланишига тўсқинлик қиладиган гендер стереотиплар бартараф этилаётганини эътироф этишимиз лозим. “Қиз бола ўқиб олим бўлармиди...” ёки “Қиз бола ўқиб, шаҳар олиб берармиди...” каби қарашлар эскиргани ва бугун ҳар бир ота-она қиз фарзандини ўқитиш масаласига ўғил фарзандлари билан тенг масъулият сезаётгани жамиятимизда эришилган улкан натижадир.

Гендер тенглик бўйича институционал чораларга келсак, айти пайтда Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Сенати таркибида аёллар ҳуқуқларини таъминлаш ва камситишнинг ҳар қандай шаклига барҳам бериш бўйича миллий қонунчиликда халқаро стандартларни уйғунлаштириш билан шуғулланувчи янги Хотин-қизлар ва гендер тенглик масалалари қўмитаси ташкил қилинган. Бундан ташқари, меҳнатга оид ҳуқуқларнинг кафолатлари ва қўллаб-қувватлашни янада кучайтириш, уйдаги зўравонлик қурбонларига ёрдам бериш мақсадида Зўрлик ишлатишдан жабр кўрган шахсларни реабилитация қилиш ва мослаштириш ҳамда ўз жонига қасд қилишнинг олдини олиш республика маркази ва Хотин-қизлар тадбиркорлиги маркази, Ҳукумат ҳузуридаги “Оила” илмий-амалий тадқиқот маркази каби янги тузилмалар ташкил топди.

Гендер тенглиги ва аёлларни зўравонлик ва зулмдан ҳимоя қилиш, аёллар тадбиркорлигини ривожлантириш мақомини кучайтириш бўйича ҳуқуқий асослар кучайтирилгани сабабли сўнгги 5 йил ичида Ўзбекистонда тадбиркор аёллар сони ортгани кузатилмоқда. Бу ижобий кўрсаткич аёлларнинг тадбиркорлик соҳасида фаоллиги ва мустақиллигидан далолат беради. Аниқ айтадиган бўлсак, Ўзбекистонда тадбиркор аёллар сони икки барабар кўпайди. Бугунги кунда мамлакатимиздаги тадбиркорларнинг 40 фоизини аёллар ташкил этади.

Ўзбекистонда хотин-қизларни қўллаб-қувватлашда давлат томонидан тадбиркорлик фаолиятини бошлашга фаол рағбатлантирилаётгани муҳим омил бўлмоқда. Бугунги кунда хотин-қизлар ихтисослашган муассасалар ва давлат дастурлари орқали молиявий кўмак ва маслаҳат олиш имкониятига эга.

Мисол тариқасида, кам таъминланган аёллар учун тадбиркорлик ташаббусларини молиялаштиришдан тортиб, ижтимоий ҳимоя чораларини кўришгача бўлган қатор чора-тадбирлар молиялаштирилаётган Хотин-қизларни қўллаб-қувватлаш давлат мақсадли жамғармасини келтириш ўринлидир.

Турли соҳаларда аёлларни қўллаб-қувватлашнинг кучли механизми бўлиб хизмат қиладиган “Аёллар дафтарлари”ни жорий этиш эътиборга молик. Хусусан, дафтарларда аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш, имтиёзли шартларда уй-жой билан таъминлаш, шунингдек, аҳоли бандлигини таъминлаш орқали моддий ёрдам кўрсатиш, тадбиркорлик ташаббусларини йўлга қўйишга кўмаклашиш масалалари ёритилган.

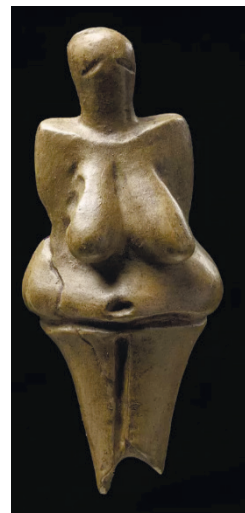
Гендер тенглигини жорий қилиш нуқтаи назаридан таълимдаги ижобий силжишларни алоҳида таъкидлаш керак. Яъни, 2017 йилдан бошлаб аксарият олий ўқув юртларида турли мутахассисликлар бўйича сиртқи бўлимлар фаолияти тикланди. Таълимнинг ушбу шакли ёш аёлларга болаларни парвариш қилиш ва бошқа оилавий мажбуриятларни бажаришга халал қилмасдан олий маълумот олиш имкониятини беради. Бундай ҳаракатлар қизлар ва аёлларнинг олий маълумот олиш имкониятларини кенгайтди. Шундай қилиб, ҳар йили мамлакатимизнинг ҳар бир ҳудудида қизлар учун қўшимча квота ажратилади.

Шу билан бирга, камида 5 йиллик иш стажига эга бўлган хотин-қизлар Оила ва хотин-қизлар ишлари бўйича давлат қўмитаси тавсиясига биноан олий ўқув юртларига контракт асосида ўқишга киришлари мумкин. Тавсия аёлларга кириш баллари етишмаслигида ёрдам беради.

Қизларнинг олий таълим олишида ҳокимликлар ҳам фаол иштирок этмоқда. Шу тариқа, кам таъминланган оилалардаги талаба қизлар таълим шартномаларини тўлаш учун маҳаллий бюджетдан бепул маблағ олади.

Мамлакатимиз аҳолисининг қарийб 50 фоизини хотин-қизлар ташкил қилади. Хотин-қизларнинг таълим олишида муваффақиятга эришиши кутилган натижаларни бериши тайин. Сабаби, аёл-қизларга сармоя қилинган инвестиция албатта қайтади: жамият ҳаётида, ишлаб чиқаришда, фарзанд тарбиясида. Ўзбек халқида шундай мақол бор: ўғлингни ўқитсанг фақат ўзингга фойда қиласан, қизингни ўқитсанг, бутун жамиятга наф келтирасан.

YUNESKOнинг 2021-йилдаги ҳисоботида кўра: “Ҳар учинчи тадқиқотчи аёл. Бироқ, бу тадқиқотчиларнинг кўпчилиги илмий изланишларини муддатидан олдин тарк этишади. Бунинг сабаби илмий даражага эришгандан сўнг ҳам кам ҳақ тўланадиган соҳаларда фаолият юритишидир. Яъни натижага нисбатан мотивациянинг паст эканлиги кўзга

ташланади. Уларнинг тадқиқот натижалари нуфузли журналларда кам чоп этилади ва кўпинча эътибордан четда қолади. Аёллар эркакларга қараганда камроқ тадқиқот грантларини олишади ва тенгдошлари томонидан камроқ тан олинади. Миллий Фанлар Академиялари аъзоларининг атиги 12 фоизини аёллар ташкил қилади”.

Мамлакатимизда эса хотин-қизларнинг ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий фаоллигини ошириш, жамиятда уларнинг ролини мустаҳкамлаш ҳамда гендер тенгликни таъминлаш борасида изчил чоралар кўрилмоқда. Юртимизда аёл-қизларнинг бакалавр даражасини олиш учун ҳаракатларида ҳар йили ўсишлар кузатилмоқда. Хусусан, 2022-2023 ўқув йилидаги тест синовлари натижалари эълон қилинган, турли статистикаларни таҳлил қилиш имкони пайдо бўлди. Жумладан, жорий йилда абитуриентлар орасида хотин-қизларнинг улуши эркакларга қараганда кўпроқни ташкил этган. Яъни тестга кирган абитуриентларнинг 571 минг 719 нафари аёллар, 502 минг 103 нафари эса эркаклар бўлган.

Бундан ташқари қизларимиз тўплаган ўртача баллар ҳам йигитларга қараганда яхшироқ натижани кўрсатган. Қизлар ўртача 66,8 балл, йигитлар эса 63,7 балл олишган.

Шунингдек, республикамизнинг 14 та ҳудудининг барчасида қизларнинг ўртача бали йигитларникидан баландроқ бўлган. Яъни фақат айти бир ҳудудда эмас, балки юртимизнинг ҳамма жойида қизлар йигитларга қараганда умумий яхшироқ ўзлаштириш кўрсаткичига эга.

Эътиборли томони бирорта ҳудудда йигитлар ўртача 70 балл тўплай олишмаган. Лекин Бухоро (72) ва Тошкент шаҳрида (70,8) қизлар ўртача 70 баллдан ошира олган. Ижтимоий ҳимояга эҳтиёжи бор аёл-қизлар учун эса 2000 та манзилли квота ажратилганини таъкидлаш ўринли. Қолаверса, ҳар йили 2 100 нафар ижтимоий эҳтиёжманд оила вакиллари, етим ёки ота-онасининг қарамоғидан маҳрум бўлган талаба хотин-қизларнинг таълим контрактлари маҳаллий бюджетдан тўлаб берилиши эса жамиятдаги ҳар бир аёлнинг билим олиш имкониятлари қадрланишини кўрсатади.

2022-йили эса талабаликка қабул қилинганларнинг 60 фоизи хотин-қизлар бўлганди. Бугунги кунда барча ОТМларда ўқиётган талабаларнинг 47 фоизини хотин-қизлар ташкил этади. Магистр даражасини олиш учун эса яратилган имкониятни алоҳида таъкидлаш жоиз. Яъни, магистратурада ўқиётган барча хотин-қизларнинг контракт-тўловлари қайтариш шартисиз давлат томонидан қоплаб берилиш амалиёти йўлга қўйилди. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 15.08.2022 йилда қабул қилинган «Давлат олий таълим муассасалари магистратура босқичида таълим олаётган хотин-қизларнинг тўлов-контракт маблағларини тўлаб бериш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 447-сонли қарори билан давлат ОТМнинг магистратура босқичига тўлов-контракт асосида қабул қилинган ва таълим олаётган хотин-қизларнинг тўлов-контракт суммасини давлат бюджети маблағлари ҳисобидан қоплаб бериш тартиби тўғрисидаги низом тасдиқланди. Низомга кўра, давлат ОТМларининг магистратура босқичида ўқиётган барча хотин-қизларнинг контракт-тўловлари қайтариш шартисиз қопланади.

Шунингдек, 2022–2026 йилларга мўлжалланган Хотин-қизлар таълимини қўллаб-қувватлаш миллий дастури қабул қилинганини алоҳида таъкидлаш жоиз. Шунга асосан, олий таълим муассасалари, техникум ва коллежларда, сиртқи ва кечки таълимда ўқиётган хотин-қизларнинг контракт пуллари тўлаш учун 7 йилга фоизсиз кредит берилади. Бу эса илм эгаллаш учун тўсиқларни бартараф этишга йўл очади.

Хорижий олий таълим муассасаларига бакалавриат учун – 50 нафар, магистратура учун – 10 нафар хотин-қизларга ҳар ўқув йилида «Эл-юрт умиди» жамғармаси орқали кўшимча грантлар ажратилиши тадқиқотчи аёл-қизларнинг нуфузини янада оширади.

Докторантура йўналишида хотин-қизлар учун 300 тадан мақсадли квота ажратилиши ҳам белгиланди. Ҳар бир олий таълим муассасида қизларни мақсадли йўналтириш, уларни раҳбарликка тайёрлаш тайёрлаш мақсадида иқтидорли талаба-қизлар заҳираси яратилади. Бу эса келгусида аёл-қизлардан етук раҳбар кадрлар шаклланишига имкон беради.

Ўзбекистон тараққиётининг янги босқичида хотин-қизларнинг таълим олишлари учун кенг шарт-шароитларни яратиш ҳамда уларни илм-фанга фаол жалб этиш долзарб аҳамият касб этмоқда. Илмий фаолиятга оид давлат дастурлари доирасида бажариладиган амалий тадқиқотлар ва инновацион ғояларни қўллаб-қувватлашга қаратилган «Олима аёллар» танлови мунтазам эълон қилиниб бораётгани эса юртимиздаги олима аёлларнинг тадқиқот натижаларини амалиётга татбиқ этиш мақсадини кўзлайди.

Оила ва хотин-қизлар давлат қўмитаси ҳузурида «Олима аёллар жамияти» тузилиб, унинг фаолиятини қўллаб-қувватлаш мақсадида ҳар йили 50 миллиард сўм маблағ ажратилаётгани эса юртимизда илм-фан соҳасида катта ютуқларга эришаётган олима аёлларнинг ғояларини амалиётга жорий этишига хизмат қилади. Таълим ва илмий-тадқиқот муассасаларида хотин-қизларни илм-фан ва илмий фаолият соҳасига кенг жалб этиш, илмий ва инновацион фаолият билан шуғулланишга иқтидори бўлган хотин-қизларни аниқлаш, улар ижодий, интеллектуал ва ихтирочилик қобилиятларини рўёбга чиқаришга ҳамда стартап лойиҳаларини амалга ошириш бўйича ҳам кўплаб лойиҳалар амалга оширилаётгани ўзбек олима аёл қизлари орасида соғлом рақобат, жаҳонга чиқиш ва юртимиз номини нуфузли илмий доираларда ҳимоя қилишига йўл очади.

Гендер тенглиги бўйича мактабгача таълим ташкилотларининг иш берувчи сифатидаги роли ҳам катта. Бунда мактабгача таълим ташкилотларида раҳбарлик қилаётган мутахассисларнинг лидерлик қобилиятларини ривожлантириш мақсади Мактабгача таълим ташкилотлари директор ва мутахассисларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш институтининг 144 соатлик курслари мазмунига сингдирилган. Бу эса мактабгача таълим ташкилотларида соғлом муҳитни шакллантириш, аёл-қизларнинг меҳнат ҳуқуқлари бузилмаслиги, педагогик-психологик жиҳатдан аёл мутахассисларни қўллаб-қувватлаш муҳити яратилишига замин бўлиб хизмат қилади.

Юқоридагилардан хулоса қилиб айтиш мумкинки, Ўзбекистонда аёл-қизларнинг илмий фаолият билан шуғулланиши учун тизимли ишлар йўлга қўйилган ва бу жараёнда давлат томонидан ажратилаётган ижтимоий инвестициянинг аҳамияти катта. Зеро, аёллар ва қизларнинг илм-фанга қизиқишларини ривожлантиришлари ва касбий йўл-йўриқларга эга бўлишлари учун уларни эрта қўллаб-қувватлаш самара бериши тарихий асосларимиздан ҳамда дунё тажрибасидан маълум. Бу эса аёл-қизларга сарфланган ижтимоий инвестицияни тез фурсатда ижтимоий капиталга айлантиришдек исбот талаб қилмайдиган натижаларга эришишни таъминлайди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Давлат олий таълим муассасалари магистратура босқичида таълим олаётган хотин-қизларнинг тўлов-контракт маблағларини тўлаб бериш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 447-сонли қарори, Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 16.08.2022 й., 09/22/447/0741-сон; 07.04.2023 й., 09/23/143/0199-сон

2. GENDER MAINSTREAMING IN SKILLS DEVELOPMENT: GUIDANCE PAPER AND TOOLS, United Nations Development Programme Istanbul International Center for Private Sector in Development Key Plaza, Abide-i Hürriyet Cad. Istiklal Sok. No:11 Floor: 5 Şişli, 34381 Istanbul, Turkey

3. Шамила Наур-Бедуэль, “Отсутствие гендерного равенства в науке – проблема

каждого”, 2023

4.Хелена ФРЕЙЗЕР, Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Ўзбекистондаги доимий вакили, *“Ўзбекистон гендер тенгликни таъминлаш бўйича муҳим қадамларни қўймоқда”, 2020, <https://strategy.uz/index.745>.*

AYOLLARNING TADQIQOTCHILIK FAOLIYATIDA TRANSVERSAL KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISHDAGI INNOVATSIYALAR

Muxidova Olima Nurilloeyvna

“ZARMED” universiteti “Pedagogika va psixologiya” kafedrası o’qituvchisi

Annotatsiya. Transversal kompetensiyalar, ya’ni ko’plab sohalarda foydalanuvchi ko’nikmalar, tadqiqotchilik faoliyatida muvaffaqiyat qozonish uchun muhimdir. Ushbu maqolada, ayollarning tadqiqotchilik faoliyatida transversal kompetensiyalarni rivojlantirishdagi innovatsiyalarni ko’rib chiqamiz. Shuningdek, innovatsiyalar, yangi yondashuvlar va texnologiyalar yordamida transversal kompetensiyalarni oshirish, ayollarning ilmiy tadqiqotlarda muvaffaqiyat qozonishlariga qanday yordam berishi mumkinligini tahlil qilamiz.

Kalit so’zlar: Transversal kompetensiya, innovatsiya, raqamli texnologiya, sun’iy intellekt texnologiyalari, onlayn ta’lim platformalari, virtual mentorlik tizimlari, coaching dasturlari.

Kirish. Hozirgi kunda ta’lim sohasida Prezidentimiz tashabbusi bilan davlatimizda olib borilayotgan barcha islohotlarning maqsadi Vatanimizning kelajagi bo’lgan barkamol avlodga ta’lim-tarbiya berish jarayonini zamonaviy talablar darajasiga olib chiqish, ularning mustaqil fikrlashga, bilm olishga, ajdodlarimizning boy ilmiy, ma’naviy-ma’rifiy merosini qadrlashga o’rgatish hamda ta’limning uzliksizligini ta’minlashdan iboratdir. Yangi O’zbekistonning rivoji va ravnaqi uchun xotin-qizlar ham o’zining munosib hissalarini qo’shib kelmoqdalar. O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta’birlari bilan aytganda, “Hozirgi kunda har bir xotin-qiz demokratik jarayonlarning kuzatuvchisi emas, balki faol va tashabbuskor ishtirokchisidir”.

O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 7-martdagi “Oila va xotin-qizlarni tizimli qo’llab-quvvatlashga doir ishlarni yanada jadallashtirish chora-tadbirlari to’o’risida”gi PF-87-son Farmoni bilan 2022–2026-yillarda xotin-qizlarning mamlakat iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy hayotining barcha jabhalarida faolligini oshirish bo’yicha Milliy dastur hamda 2022–2026-yillarda xotin-qizlarning mamlakat iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy hayotining barcha jabhalarida faolligini oshirish bo’yicha Milliy dasturni 2022–2023-yillarda amalga oshirishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar rejasi tasdiqlangan.

Mazkur hujjatlardan oila institutini yanada mustahkamlash, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish, ularning turli soha va tarmoqlarda o’z qobiliyat va imkoniyatlarini ro’yobga chiqarishi uchun shart-sharoit yaratish, huquq va qonuniy manfaatlariga so’zsiz rioya qilinishini ta’minlash, ayollarning jamiyat hayotidagi nufuzini, faolligini oshirish, mehnatini munosib raho’batlantirish, tashkilotchilik, tadbirkorlik, ishbilarmonlik qobiliyatini qo’llab-quvvatlash borasidagi ishlar ko’lamini kengaytirish masalalari o’rin olgan.

Farmonda O’zbekiston Xotin-qizlar davlat qo’mitasining jamiyat hayotidagi faolligini oshirish, xotin-qizlarni qo’llab-quvvatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish maqsadida qo’mita faoliyatining ustuvor yo’nalishlari belgilab berildi. Xotin-qizlar qo’mitasi va uning hududiy bo’linmalarining yangilangan tuzilmalari tasdiqlandi.

Butun dunyoda xotin-qizlarning fan, texnika va innovatsion yutuqlardan teng va to’laqonli foydalanishlariga imkoniyatlar yaratish, mazkur sohada gender tenglikni ta’minlash BMT Bosh Assambleyasi tomonidan 2015-yil 22-dekabrda qabul qilingan “Taraqqiyot maqsadlaridagi fan, texnika va innovatsiyalar” to’o’risidagi A/RES/70/212 – sonli rezolyutsiyada o’z aksini topgan. Mazkur rezolyutsiyaga ko’ra, 2016-yildan boshlab har yili 11-fevral “Ilm-fan sohasidagi ayollar

va qizlar xalqaro kuni” (International Day of Women and Girls in Science) sifatida nishonlanadi. Bundan ko‘zlangan asosiy maqsad, ayollarning ilm-fandagi ishtirokiga e‘tibor qaratish va qo‘llab-quvvatlashdan iborat.

Ma‘lumki, Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining 2015-yil 22-dekabrdagi rezolyusiyasiga muvofiq, 11-fevral – Ilm-fan sohasidagi xotin-qizlar xalqaro kuni deb e‘lon qilingan. Ushbu xalqaro sana butun dunyoda ayollar va qizlarning ilm-fan bilan to‘laonli shuo‘ullanishlariga teng imkoniyatlar yaratish, shuningdek, xotin-qizlarning huquqlarini kengaytirish maqsadida ta‘sis etilgan.

Shu munosabat bilan 2023-yil 10-fevral kuni BMT Bosh kotibi Antoniu Guterrish ham bayonot berib, ilm-fan sohasida xotin-qizlar qanchalik ko‘p bo‘lsa, bundan ilm-fan shunchalik ko‘p yutishini ta‘kidladi. Bosh kotibning so‘zlariga ko‘ra, “Ayollar va qizlar ilmiy tadqiqot faoliyatiga xilma-xillik olib kiradi, ilm-fan asosiy kasbi bo‘lgan fidoyilar safini kengaytiradi va ilmiy-texnikaviy sohani yangicha qarashlar hisobiga boyitadi”.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Ilmli ayol – jamiyat ko‘zgusi” shiori ostida “XXI asr ayoli” xotin-qizlar festivalini Respublika va hududlar miqyosida tashkil etish va o‘tkazish to‘o‘risida 2023-yil 31-iyulda 34- son majlisi bayoni ijro uchun yo‘naltirildi. Mamlakatimizda olima ayollar va ilmiy izlanishlarni olib borayotgan tadqiqotchi xotin-qizlar ishtirokida forum, seminar, uchrashuv va davra suhbatlari hamda ta‘lim muassasalari va mahallalarda ilmiy-amaliy va ma‘naviy-ma‘rifiy tadbirlar, ko‘rik-tanlovlar va ilmfanga bo‘lgan qiziqishlarini oshirishga qaratilgan tadbirlar o‘tkazib kelinmoqda.

Zamonaviy ilm-fan va texnologiya davrida ayollarning tadqiqotchilik faoliyati muvaffaqiyatli bo‘lishi uchun nafaqat sohaning chuqur bilimiga ega bo‘lish, balki keng qamrovli ko‘nikmalarga ham ega bo‘lish talab etiladi. Bunday ko‘nikmalar transversal kompetensiyalar deb ataladi va ular ichiga tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish, jamoada ishlash, ijodkorlik, moslashuvchanlik, kommunikatsiya kabi qobiliyatlar kiradi. Transversal kompetensiyalar tadqiqotchilik faoliyatida tadqiqotchi shaxsning umumiy rivojlanishini ta‘minlovchi ko‘nikmalarni anglatadi. Bu ko‘nikmalar ilmiy tadqiqotlar davomida, turli jamoalar bilan ishlashda, innovatsion loyihalarni ishlab chiqishda va natijalarni samarali taqdim etishda zarur hisoblanadi. Shu o‘rinda shuni aytish joizki, ayollarning tadqiqotchilik faoliyatida transversal kompetensiyalarini rivojlantirishda innovatsiyalar muhim rol o‘ynaydi. Innovatsiyalar ayol tadqiqotchilarga o‘z ilmiy faoliyatlarini tezlashtirish va samaradorligini oshirish imkonini beradi. Ayniqsa, raqamli texnologiyalar va onlayn ta‘lim imkoniyatlari orqali ular o‘z tadqiqot ko‘nikmalarini yanada rivojlantirishlari mumkin.

Zamonaviy raqamli texnologiyalar tadqiqotchilarga masofaviy ilmiy tadqiqotlarni olib borish, turli mamlakatlar va institutlar bilan hamkorlik qilish imkonini beradi. Ayollar uchun bu imkoniyat o‘z vaqtlarini samarali boshqarish va tadqiqot jarayonini tezlashtirish imkoniyatini yaratadi. Masalan, Microsoft Teams, Slack, Zoom raqamli hamkorlik platformalari orqali ayol tadqiqotchilar turli geografik hududlarda joylashgan mutaxassislar bilan hamkorlikda ishlashlari mumkin. Big Data va sun‘iy intellekt texnologiyalari tadqiqot natijalarini tahlil qilish va yangi innovatsiyalarni rivojlantirishga yordam beradi.

Ayollar uchun onlayn ta‘lim imkoniyatlari orqali o‘z bilim va transversal kompetensiyalarini rivojlantirish mumkin. Masalan, turli kurslar va treninglar orqali tanqidiy fikrlash, kommunikatsiya, jamoa bilan ishlash kabi ko‘nikmalarni kuchaytirish imkoniyati mavjud. Shuningdek, Massive Open Online Courses (MOOCs) platformalari orqali dunyoning yetakchi universitetlarida taklif etiladigan kurslarga kirish imkoni mavjud. Bu ayol tadqiqotchilarga o‘z kasbiy bilimlarini rivojlantirishda katta yordam beradi. Bir so‘z bilan aytganda, onlayn kurslar orqali ayol tadqiqotchilar yangi metodologiyalar va texnologiyalarni o‘rganishlari, shuningdek, innovatsion tadqiqot usullarini

qo'llashlari mumkin.

Hozirgi kunda tadqiqotchilarni qo'llab-quvvatlash uchun innovatsion mentorlik va coaching tizimlari ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Virtual mentorlik tizimlari orqali ayol tadqiqotchilar turli mamlakatlardan va sohalardan yetakchi olimlar bilan muloqot qilish imkoniga ega bo'ladilar va ularning rahbarligi ostida transversal kompetensiyalarini rivojlantiradilar. Coaching dasturlari esa ayollarga o'zlarining shaxsiy va professional maqsadlariga erishishda yordam berib, jamoaviy ishlash va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Tadqiqot ma'lumotlarini xavfsiz va shaffof boshqarish orqali blockchain texnologiyasi ayol tadqiqotchilarga ularning tadqiqotlarida erishgan natijalarini xavfsiz himoya qilish imkonini yaratadi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash mumkinki, ayollar tadqiqotchilik faoliyatida transversal kompetensiyalarni rivojlantirishda innovatsiyalar hal qiluvchi ahamiyatga ega. Raqamli texnologiyalar, onlayn ta'lim platformalari, mentorlik tizimlari va blockchain texnologiyalari ayol tadqiqotchilarning muvaffaqiyatli faoliyat olib borishlari uchun yangi imkoniyatlar yaratadi. Shu bilan birga, ayollar bu imkoniyatlardan foydalangan holda jahon ilmiy hamjamiyatiga salmoqli hissa qo'shishlari va ilmiy yutuqlarga erishishlari mumkin. Innovatsiyalar bilan rivojlantirilgan transversal kompetensiyalar XXI asr tadqiqot olamida muvaffaqiyatning kalitidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlis Senatining 2021-yil 28-maydagi SQ-297-IV sonli "2030-yilga qadar O'zbekiston Respublikasida gender tenglikka erishish strategiyasini tasdiqlash haqida" qarori.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 7-martdagi "Oila va xotin-qizlarni tizimli qo'llab-quvvatlashga doir ishlarni yanada jadallashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-87-son Farmoni
3. X.Ibragimov. Sh.Abdullayeva. *Pedagogika nazariyasi (darslik)*. T., "Fan va texnologiya", 2008, 288 bet.
4. *Pedagogika: ensiklopediya*. I, II jild/tuzuvchilar: jamoa.//Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti. 2015. – 376 b.
5. Muxidova O. N. (2023). Ta'lim tizimida transversal kompetensiyaning ahamiyati. *Pedagogik mahorat* 3-son, 38-41.
6. Muxidova O. N. (2023). O'qituvchining transversal kompetensiyasi - uning kasbiy va shaxsiy sifatlarining namoyandasi sifatida. "Ta'lim, fan va innovatsiya" jurnali 3-son, 300-302.
7. Muxidova O. N. (2023). Oliy ta'lim muassasalarida transversal kompetensiyalarni shakllantirish imkoniyatlari. "Xalq ta'limi" jurnali. 3-son, 14-16.
8. Мухидова О.Н. (2024). Условия развития трансверсальных компетенций у будущих учителей технологии. *Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences International scientific-online conference*. Great Britian. 22.06.2024. сmp.80-84.
9. Mukhidova O. N. (2024). Methods for effective use of information and communication technology in technology lessons. *International Journal of Artificial Intelligence*, 4(04), 158-161.

TAYYORLOV GURUHI BOLALARINI BOSHLANG'ICH TA'LIMGA TAYYORLASHDA O'QITUVCHI-PEDAGOGLARNING TADQIQOTCHILIK FAOLIYATI

Nilufar Shakarova

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada bolalarni maktabga tayyorlashning o'ziga xosliklari, boshlang'icha ta'limga oid bilimlarni egallashda bola duch kelishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklarni bartaraf etishda ta'lim-tarbiya jarayonini qanday amalga oshirish kerakligi, bu jarayonda tarbiyachi-pedagog hamda o'qituvchilarning roli hamda izlanuvchanlik faoliyati haqida fikrlar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: maktabga tayyorlov, boshlang'ich ta'lim, o'qituvchi, izlanuvchanlik, pedagog, o'qituvchi, faoliyat, emotsiya, motivatsiya.

Bolalarni maktabda boshlang'ich ta'limda o'qishga tayyorlash – nafaqat muhim, balki murakkab jarayon bo'lib, bu e'tiborli va mas'uliyatli yondashuvni talab qiladi. O'qituvchi pedagoglar bu jarayonda asosiy rol o'ynab, bolani boshlang'ich ta'limga tayyorlashda zamonaviy ta'lim talablariga javob berishi uchun ularga ta'lim-tarbiya berish jarayonida turli tadqiqotchilik faoliyatini amalga oshiradi. Bilamizki, texnologiyaning jadal rivojlanishi pedagoglardan o'z ustida ishlash, bolani yangi bilimlar bilan qurollantirish, mantiqiy fikrlash ko'nikmasini shakllantirish uchun o'quv dasturlarida berilgan ma'lumotlarga qo'shimcha sifatida yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanib mashg'ulotlarni yanada sifatli hamda bolalar o'rganishlari uchun qulay qilib tashkil etish zaruriyatini keltirib chiqarmoqda. Bu esa tarbiyachi-pedagog hamda o'qituvchilardan anchagina izlanishni talab qiladi.

Tayyorlov guruhi bolalarini boshlang'ich ta'limga tayyorlashda o'qituvchi-pedagoglar tomonidan amalga oshiriladigan faoliyatlar juda muhim bo'lib, ular quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Ta'limiy dastur va rejalashtirishga oid faoliyatida o'qituvchi-pedagoglar bolalar uchun ta'limiy dasturlar asosida mashg'ulot ishlanmalar yaratadilar, bu mashg'ulot ishlanmalar bolalarning yoshiga va rivojlanish darajasiga mos kelishi kerak. Ularda quyidagi yo'nalishlar o'z ifodasini topishi kerak:

a) kognitiv rivojlanish: Matematik, mantiqiy fikrlash, til rivojlanishi kabi sohalar uchun mos mashg'ulotlar.

b) ijtimoiy ko'nikmalar: Bolalarning jamiyatda qanday munosabatda bo'lishlarini o'rgatadigan faoliyatlar, masalan, guruh ishlari va o'yinlar.

d) emotsional rivojlanish: Bolalarning o'z-o'zini anglash va nazorat qilish malakalarini hamda emotsiyalarni tanish va ifodalashni rivojlantirish. Misol uchun, "Emotsiya kartochkalari" o'yini yordamida bolalar qanday his-tuyg'ularni ifodalashni va boshqalarning emotsiyalarini tushunishni o'rganadilar.

2. Emotsional va psixologik qo'llab-quvvatlash faoliyati orqali bolalarda psixologik yoki emotsional muammolarni erta aniqlash va ularni yechishga yordam berishlari lozim. Masalan, qo'rquv, tashvish yoki o'z-o'zini baholash muammolari. O'zaro munosabatlarni rivojlantirishda bolalarga ijtimoiy ko'nikmalarni o'rgatish, boshqa bolalar bilan o'zaro munosabatlarni rivojlantirish, o'zaro hurmat va empatiya ko'nikmalarini shakllantirish.

3. Motivatsiya va qiziqish jarayonlarini rivojlantirishga oid faoliyat. O'qituvchilar bolalar uchun qiziqarli va motivatsion faoliyatlarni tashkil etishi va o'yinlar orqali bolalarning qiziqishini oshirish, bu ularning o'rganishga bo'lgan ishtiyoqini oshirishi kerak. Shu bilan birga bolalarga yangi

bilimlarni o'rganishga qiziqishlarini uyg'otish uchun interaktiv usullarni qo'llay olishlari lozim.

4. Rivojlantiruvchi faoliyatlar. O'qituvchilar bolalarning umumiy rivojlanishini ta'minlash uchun quyidagi faoliyatlarni tashkil etishi kerak:

Yozuv va o'qish: Bolalarga yozish va o'qish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam berish. Masalan, rang-barang kartochkalar yoki so'zli o'yinlar yordamida.

Matematik va mantiqiy ko'nikmalarni rivojlantirishda oddiy matematik mashqlar, mantiqiy fikrlashga oid mashqlar yoki qiziqarli logik o'yinlardan foydalanish orqali.

5. Individual yondashuv. O'qituvchilar har bir bolaning shaxsiy ehtiyojlarini va qobiliyatlarini hisobga olib, quyidagi yondashuvlarni qo'llashlari mumkin:

a) individual rejalashtirish: Har bir bolaning individual rivojlanish rejasini tuzish va amalga oshirish.

b) shaxsiy qo'llab-quvvatlash: Har bir bolaning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash, ularga mos keladigan qo'llab-quvvatlash strategiyalarini ishlab chiqish.

6. Ota-onalar bilan hamkorlik. O'qituvchilar ota-onalar bilan samarali hamkorlikni ta'minlaydilar:

a) ma'lumot va maslahatlar orqali ota-onalarga bolalarining ta'limiy rivojlanishi haqida doimiy ravishda ma'lumot berish va maslahatlar taqdim etish.

b) ota-onalar yig'ilishlari orqali rivojlanish va o'rganish jarayonida ota-onalarning faol ishtirokini ta'minlash uchun uchrashuvlar va seminarlar tashkil etish.

Xulosa. Maktabga tayyorlov guruhi bolalari uchun o'qituvchi-pedagoglarning roli nihoyatda muhimdir. Ularning ta'limiy dasturlarni ishlab chiqish, emotsional va psixologik qo'llab-quvvatlash, motivatsiya va qiziqishni oshirish, rivojlantiruvchi faoliyatlar tashkil etish, individual yondashuvni qo'llash, ota-onalar bilan hamkorlik va pedagogik tajribalarni bo'lishish kabi vazifalari bolalarning ta'limga tayyorligini oshirishda katta ta'sir ko'rsatadi. O'qituvchilarning izlanuvchanligi, professional yondashuvlari bolalarning muvaffaqiyatli rivojlanishi va ta'lim jarayonining sifatini oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Boboyorova G. Bolalarni maktabga tayyorlashda interfaol usullardan foydalanish. Maktabgacha ta'lim j., 2007. 6-son.

2. M. Rasulova, D. Abdullayeva, S. Oxunjonova, «Bolalarni maktabga psixologik tayyorgarligi» T., 2004 yil.

3. Терещенко М.Н., Подготовка детей к обучению в школе: вчера и сегодня -Актуальные вопросы современной науки, 2008. 226-б.

4. Гуткина Н.И., Психологическая готовность к школе. – М. Академический Проект, 2000. 184-б.

O'ZBEKISTONDA HIZMAT KO'RSATGAN O'ZBEK OLIMA AYOLLARI

Imomova Madina Botirovna

Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi instituti 1-kurs tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqola O'zbekistonda rivojlanishga hissa qo'shgan eng yetuk olima ayollarning qo'shgan bebaho hissasini yoritib beradi. Ularning tajribalarini har tomonlama tahlil qilish orqali ularning ijtimoiy muammolar sharoitidagi ajoyib yutuqlariga oydinlik kiritadi. Tarixiy kontekst, hozirgi holat, muammolar va kelajak istiqbollarini o'rganib, ushbu maqola O'zbekiston rivojlanishida ayollarning muhim rolini tan olishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Ilmiy ish, yutuqlar, tadqiqotlar, professor, olima ayollar, muammolar, olima ayollarning fanga qo'shgan hissasi.

Ayol-ona, uy Bekasi, tadbirkor, o'qtuvchi, ustoz, deputat, senator va xotto, davlat rahbari. U qaysi lovozimda, qanday darajada ishlamasin, o'z maqsadi, oldiga qo'ygan talabi va vazifani sidqidildan bajarishga urinadi. Va aksariyat hollarda buning uddasidan chiqadi.

Mamlakatimiz ilm-fani va ma'naviyati rivojiga ulkan hissa qo'shgan, milliy tarixda o'zining noyob iqtidori bilan nom qoldirgan, yuksak intellektual salohiyat va keng dunyoqarashga ega yuzlab ayollar nomini keltirish mumkin.

Asosiy qism. Ma'lumki, avval hammamizning ongimizga singib ketgan bir stereotip bor edi – «Ilm-fan ayolning ishi emas». Lekin tarix haqiqatlariga murojaat qilsak, ayollarning fan, madaniyat, ma'naviyat, sud, oliy boshqaruv tizimida, tibbiyot olamida o'zlarining alohida yondashuvlariga ega ekanligini ko'ramiz. Mana shu qismda, O'zbekistondagi ayollarning fanga jamiyatni rivojlanishiga qo'shgan hissalar va yutuqlari haqida gapirsak, ayni muddao bo'ladi.

Mamlakatimiz ilm-fani va ma'naviyati rivojiga ulkan hissa qo'shgan, milliy tarixda o'zining noyob iqtidori bilan nom qoldirgan, yuksak intellektual salohiyat va keng dunyoqarashga ega yuzlab ayollar nomini keltirish mumkin.

Xadicha Sulaymonova (1913.3.6, Andijon shahrida - 1965.26.11, Toshkent) - huquqshunos olim. O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan fan arbobi (1954), yuridik fanlar doktori (1951), professor(1952), O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi (1956).

•O'zbekiston SSR MIK huzuridagi Sovet qurilishi va huquqi institutini tugatgan (1935). Maskva yuridik instituti aspirant (1939-41), Toshkent yuridik instituti jinoyat huquqi kafedrasida assistenti, dosenti, so'ng mudiri (1941-54), institut rektori 1954-55). O'rta Osiyo universitetining yuridik fakultetida dekani (1955-56). O'zSSR Adliya vaziri (1956-59), O'zSSR Ministrlar Saveti huzuridagi Adliya komissiya raisi (1959-64). 1964 yil dan O'zSSR Oliy sudi raisi bo'lib ishlagan. ^[1]

Ilmiy ishi jinoyat huquqi, xususan, O'zbekistonda huquqshunoslik fanining vujudga kelishi va rivojlanishi, xotin-qizlar huquqi masalalariga bag'ishlangan. O'zbekiston Fanlar akademiyasi Falsafa va huquq institutini (1958), Respublika Adliya vazirligi huzuridagi Sud ekspertizasi ilmiy tadqiqot institutini (1959) tashkil etish tashabbuskorlardan.

Toshkent shahridagi ko'chalardan biriga, sud ekspertizasi ilmiy tekshirish institutiga (hozirgi Respublika sud ekspertiza markazi)ga Xadicha Sulaymonova nomi berilgan, Toshkent yuridik institutida Xadicha Sulaymonova muzeyi bor.

Vosiqova Mamlakat Sobirovna (1924. 25. 12 – Toshkent – 1997.12.1) -huquqshunos olima, jamoat arbobi. O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan fan arbobi (1994), O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan yurist (1974). Yuridik fanlari Doktori (1978), professor (1986). Toshkent yuridik

institutini tugatgan (1946). O'zbekiston Adliya vazirining o'rinbosari (1952-57), O'zbekiston Oliy sudi raisining o'rinbosari (1957-60). O'zbekiston Oliy Kengashi Prezidiumida yuridik bo'lim mudiri (1960-64), O'zbekiston Vazirlar Kengashi huzuridagi yuridik komissiya raisi (1964-70). O'zbekiston Adliya vaziri (1970-84). 1984 yildan Toshkent davlat iqtisodiyot universitetida huquq asoslari kafedrasini mudiri. Uning bevosita ishtiroki va rahbarligida ko'p jildli qonunlar to'plami va qonunlar majmuasi (1984) hamda o'zbek tilida fuqarolik, jinoyat, jinoyat-prosessual, nikoh va oila kodekslariga sharxlar tayyorlanib nashr etilgan. «Shuxrat» medali bilan taqdirlangan (1994).^[2]

Ilmiy rahbari Xadicha Sulaymonova bo'lgan. U o'z rahbari bilan davlat siyosiy ishlarini boshqarishda faol ishtirok etganlar.

O'zbek ayollari ichida tibbiyot sohasida ham o'zining o'rni bilan ajralib turadigan olim ayollarimiz ham bor shulardan biri:

Zulfiya Ibrohimovna Umidova (1897-yil 1-iyun, Toshkent – 1980-yil 17-aprel) – terapevt olimi, O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan fan arbobi (1949), SSSR Tibbiyot Fanlar akademiyasi muxbir a'zosi (1948). O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan shifokor (1944), tibbiyot fanlari doktori (1947), professor (1948).

Zulfiya Ibrohimovna 1897-yil 1-iyunda Toshkentda tavallud topgan.

U Toshkent xotin-qizlar gimnaziyasini medal bilan tugatib, Petrograd ayollar tibbiyot institutiga o'qishga kirgan va 1918-yilning apreligacha tahsil olgan.

Zulfiya Umidova 1918–1920-yillarda Toshkentdagi Turkiston Xalq Komissarligining 159-evakuatsiya kasalxonasida, 1920–1922-yillarda Sog'liqni saqlash xalq komissarligida instruktor bo'lib ishlagan.

1922-yilda O'rta Osiyo Davlat universitetining davolash fakultetini tamomlagan. So'ngra gospiatal terapevtik poliklinikasida va 1926–1930-yillarda 2-shahar kasalxonasida rezident bo'lib faoliyat olib borgan.

Zulfiya Umidova 1930-yilda Toshkent tibbiyot institutiga qaytib, gospiatal terapevtik poliklinikasida avval assistent, so'ngra 1937–1944-yillar oralig'ida dotsent lavozimlarida ishlagan. 1945-yildan 1969-yilgacha gospiatal terapevtik klinikasini boshqargan. 1937-yilda ilmiy ishlar kombinatsiyasi asosida tibbiyot fanlari nomzodi ilmiy darajasini qo'lga kiritdi. Zulfiya Fiziologiya va kardiologiya sohasida mutaxassis bo'lgan.

Shifokor Zulfiyaning professorlar G. F. Mankus va I. A. Kassirskiylar bilan birgalikda yozilgan kardiologiyaga oid dastlabki ishlari bezgak va vitamin yetishmasligini o'rganishga bag'ishlangan.

Olima 80 ta ilmiy ishlar, jumladan, 3 ta „Voprosi klimatofiziologii“ (1939), „Fiziologiya i patologiya serdechno-sosudistoy sistemi v usloviyax jarkogo klimata“ (1949) va „Ocherki kardiologii jarkogo klimata“ (1975) monografiyalari muallifidir.

Uning rahbarligida 32 ta nomzodlik va 3 ta doktorlik dissertatsiyalari himoya qilingan.

Zulfiya Umidova „Znaniye“ jamiyati bilan faol hamkorlik qilib, o'zbek va rus tillarida ma'ruzalar o'qigan

Zulfiya Respublikaning terapevtik va kardiologiya ilmiy jamiyatlariga rahbarlik qilgan. BMening „Kardiologiya“ bo'limi muharriri (III nashr), kardiologlar va terapevtlar jamiyatlari kengashi hamda Xalqaro terapevtlar assotsiatsiyasi a'zosi bo'lgan. „Kardiologiya“ va „Terapevticheskiy arxiv“ jurnallari tahririyatida ishlagan.

Texnikani boshqarish u orqali vatanimizni himoya qilishda ishtirok etgan mashhur ayollarimiz ham bor shulardan biri:

Bashorat Mirboboyeva(1916–2010)

birinchi o'zbek mashinist ayoli, parashyutda sakragan ilk ayol

Bashorat Mirboboyeva haqida juda kam narsa ma'lum. U „Ogonyok“ („Alanga“) jurnalidagi

maqoladan so'ng yulduz bo'lib porladi. Fotosuratli yangilik 1951 yilda nashr etilgan. Rasmda professional mashinist formasini kiygan Bashorat jilmayib turibdi. Ortida esa ikkita temir yo'l vagoni turibdi. Bashorat Mirboboyeva Verniy (hozirgi Olmaota - *tahr.*) shahrida tug'ilgan. Uning qanday qilib O'zbekistonga ko'chib kelgani noma'lum, biroq 1937 yilda mashinist bo'lib ishlay boshlagan va O'zbekistonda bu kasbni egallagan birinchi ayol bo'lgan. Uning ustozlari sovet uchuvchisi Abdusamat Taymetov edi.

1941-yilda Bashorat O'zbekistonda ishlab chiqarilgan mahsulotlarni front hududiga yetkazib bera boshladi.

1941-yil 29-dekabrda Mirboboyeva O'zbekiston SSR hukumati rahbari Yo'ldosh Oxunboboyev bilan birga delegatsiyani Janubi-g'arbiy frontga yetkazdi. Keyinchalik u SSSRda xizmat ko'rsatgan temir yo'l xodimasi, O'zbekiston SSRda xizmat ko'rsatgan jismoniy tarbiya va sport xodimasi unvonlariga sazovor bo'ldi. Urushdan keyin SSSR va O'zSSR Oliy Kengashi deputati bo'ldi. Bashorat Mirboboyeva 94 yoshida vafot etdi.

Hozirgi davrda ham davlat boshqaruvida muhim ishlarni boshqarib kelayotgan o'zbek ayollar bor shulardan:

Norboyeva Tanzila Kamolovna

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining raisi (2019-yildan), O'zbekiston velosport federatsiyasi prezidenti (2011-yildan) 1957-yil 24-iyulda Andijon viloyati Shahrixon tumanida tug'ilgan.

Ma'lumoti oliy, 1981-yilda Toshkent universitetini bitirgan. Pedagogika fanlari nomzodi ilmiy darajasiga ega.

Ish faoliyatini 1974-yilda Andijon viloyati Shahrixon shahridagi 1-maktab yoshlari yetakchisi lavozimidan boshlagan.

1975-1995-yillarda Toshkent shahrida maktab o'qituvchisi, direktor o'rinbosari va Toshkent shahar o'quvchilar uyi direktori, keyinchalik turli darajalidagi davlat organlarida mas'ul lavozimlarda ishlagan.

1995-2010-yillari O'zbekiston Respublikasi Bosh vaziri o'rinbosari kotibiyati mudiri, Oila, onalik va bolalikni ijtimoiy muhofaza qilish majmuasi rahbari kotibiyati mudiri, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi Ta'lim, sog'liqni saqlash va ijtimoiy muhofaza masalalari bo'yicha axborot-tahlil departamenti yetakchi mutaxassisi, bosh mutaxassisi lavozimlarida ishlagan.

2010-2016-yillari O'zbekiston Kasaba uyushmalari Federatsiyasi kengashi raisi lavozimida ishlagan.

2016-2019-yillarda O'zbekiston Respublikasi Bosh vazirining o'rinbosari, O'zbekiston Xotin-qizlar qo'mitasi raisi lavozimida faoliyat ko'rsatgan.

2019-yil 20-iyunda O'zbekiston Prezidenti tomonidan Oliy Majlis Senatining a'zosi etib tayinlandi. 21-iyun kuni Senat raisi etib saylandi.

Fidokorona xizmatlari uchun, Mehnat shuhrati ordenlari va Shuhrat medali bilan bilan taqdirlangan.

Bizga ma'lumki, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev o'zining "Yangi O'zbekiston strategiyasi" nomli asarida "Bugun O'zbekistonda olib borilayotgan davlat siyosatining asosiy maqsadi ayollarimizga e'tibor va amaliy g'amxo'rlik ko'rsatishni yangi, yuksak bosqichga olib chiqish, xotin-qizlarning jamiyatdagi o'rni va maqomini mustahkamlash ularning huquq va manfaatlarini ta'minlashdir. Bu o'z navbatida, "Ayollarga ilm berish – jamiyatni ilmiy, ma'rifatli va salohiyatli qilish", degan aqidani hayotga izchil tatbiq etish"[6] kerakligini alohida ta'kidlab o'tganlar.

Bugun jamiyatimizning ilmiy-texnikaviy faoliyatida xotin-qizlar faol ishtirok etmoqda. Olima

ayollar tomonidan ilm-fan sohasidagi izlanishlar ishlab chiqarish, sanoat, qishloq xo'jaligi, ijtimoiy-madaniy sohalarning rivojiga salmoqli hissa qo'shmoqda.

Shahlo Turdiqulova 1973-yili Toshkent shahrida tug'ilgan. 1995-yilda Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston milliy universitetini tamomlagan. Shu kunga qadar u Innovatsion rivojlanish vazirligi huzuridagi Ilg'or texnologiyalar markazi direktori lavozimida ishlab kelgan.

Shahlo Turdiqulova – biologiya fanlari doktori, professor. «Do'stlik» ordeni sohibasi. Ilmiy faoliyati davomida 160 tadan ortiq ilmiy ishlari, jumladan 2 ta o'quv darslik va 2 monografiya chop etilgan. Xirsh indeksi – 11, ishlariga boshqa olimlar tomonidan iqtibos keltirish statistikasi – 1085, O'zbekistonda deyarli eng yuqori umumiy Impakt faktoriga ega – 149,5.

Gulyamova Tashxan Gafurovna – biologiya fanlari doktori. Mehnat staji 48 yil, mazkur vazifada 2017-yildan ishlamoqda. Biologiya fanlari doktori, professor. T.Gulyamovanning asosiy ilmiy yo'nalishlari mikroorganizmlarning metabolizmini tartibga solish va mikroskopik zamburug'larda fiziologik faol birikmalarning mikrobial sintezining o'ziga xos xususiyatlari o'rganishga bag'ishlangan.

Egamberdiyeva Dilfuza - Qishloq xo'jaligi fanlari doktori, Jahon Fanlar akademiyasi a'zosi, 20 yil xorijda ilmiy izlanish olib borgan olim. U O'zbekistonga qaytib, Fundamental va amaliy tadqiqotlar instituti laboratoriya mudiri sifatida faoliyat olib boryapti. Quvonarlisi, Dilfuza Egamberdiyeva yaqinda AQSH mikrobiologiya jamiyatining (ASM) O'zbekistondagi elchisi etib tayinlandi.

Xulosa. Rivojlangan jamiyatlardagi xotin-qizlarga bo'lgan munosabat va ular uchun yaratilgan imkoniyatlar tufayli ayollar erkaklardan qolishmagan tarzda o'z faoliyatini olib borishadi. Ilm-ma'rifatli ayol jamiyatning taraqqiyot yo'li hisoblanib, aynan u bolalarni tarbiyalab, voyaga yetkazadi. Ularning ongi, dunyoqarashi, bilim darajasini shakllantiradi.

Birinchidan, biz davlat rahbarining ayollarga ilm-fan sohasida ko'rsatayotgan e'tiboriga munosib darajadagi ilmiy izlanishlarimiz, kashfiyotlarimiz bilan javob qaytarmog'imiz kerak.

Ikkinchidan, Oila va xotin-qizlar davlat qo'mitasi qoshida tashkil etilgan Olim ayollar jamiyati chinakamiga olim ayollarning o'z so'zini ayta oladigan ilmiy minbariga aylansin. Shuni alohida qayd etishim joizki, jamiyat taraqqiyotiga xizmat qiluvchi, inson kapitalining rivojlanishiga hissa qo'shuvchi omillardan biri – olimalarning ilm-fan sohasida ulushi ko'p bo'lishi bilan ham belgilanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. „Sulaymonova Xadicha Sulaymonovna“. *O'zbekiston milliy ensiklopediyasi (uz) (deadlink) tom 8. 2012-yil 7-aprelda asl nusxadan arxivlangan.*
2. O'zME. *Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil*
3. „УМИДОВА ЗУЛЬФИЯ ИБРАГИМОВНА“. *Qaraldi: 2023-yil 13-noyabr.*
4. Jurnal «Smena» No. 1, 1939-yil.
5. PF-4237-son 25.08.2010. O'zbekiston Respublikasi mustaqilligining o'n to'qqiz yilligi munosabati bilan davlat xizmatchilari hamda ishlab chiqarish va ijtimoiy-iqtisodiy sohalar xodimlaridan bir guruhini mukofotlash to'g'risida
6. "2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi *O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni.*
7. <https://kknews.uz/oz/69881.html>

ISLOMIY QADRIYATLAR VA UNI AYOLLARNINIG JAMIYATDAGI MAVQYEINI BELGILASHDAGI O'RNI

Azimova Ziyoda

Andijon davlat pedagogika instituti professori(DSc)

Azimov A'zamxon

Andijon davlat pedagogika instituti 2-bosqich talabasi

Annotatsiya. Maqolada ayollar ijtimoiy faolligining jamiyat taraqqiyotidagi o'rne, unga ta'sir qiluvchi omillar yoritilgan. Xususan, Islomda ayolning jamiyat qurilishidagi o'rne, ularning islomdagi xuquqlari ijtimoiy faollikni ta'minlovchi vosita sifatida bayon qilingan.

Kalit so'zlar; islomiy qadriyatlar, ijtimoiy faollik, davlat siyosati, shaxs omili, ijtimoiy munosabatlar, muslima xonimlar, millatni shakllantirish, ayollar xuquqlari

Yangilanyotgan ijtimoiy munosabatlar mazmunining takomillashuvida xotin-qizlar manfaatlarini ta'minlashga xizmat qiluvchi har qanday ko'rinishdagi vazifalarni bajarish, xususan islomiy qadriyatlarni qayta tiklash muhim ahamiyat kasb etadi. Ayollarimizning har tomonlama rivojlanishi jamiyat taraqqiyotini ta'minlovchi asosiy omil bo'lishi bilan birga ularning ijtimoiy faollashuvida ham yetakchi o'rin tutadi. Ayollarning ijtimoiy faollashuvida quyidagi ikki yo'nalish muhim hisoblanadi: ayollarning jamiyatda o'z o'rnini topishiga zamin yaratadi; ularning salohiyati, kuchi va iqtidori jamiyat rivoji yo'lida mehnat qilishga yo'naltiriladi. Ayollarning ijtimoiy faollashuviga bir qator omillar o'z ta'sirini o'tkazadi. Ular quyidagilardan iborat: 1) jamiyatda sog'lom ijtimoiy muhitning qaror topganligi; 2) xotin-qizlar ijtimoiy faolligi masalasining davlat siyosati darajasiga ko'tarilganligi; 3) intellektual, ma'naviy-axloqiy tarbiya ishlarini muayyan maqsad asosida tizimli, izchil va uzluksiz olib borilayotganligi; 4) ayol shaxsi omilining ijtimoiy munosabatlar jarayonida yetakchi mavqeyega egaligi.

Islomda ayolning o'rne

Payg'ambarimiz alayhissalom hadisi sharifda shunday deydilar: "Ayollar erkaklarning shaqiqidir". Hadisdagi "shaqiq" so'zi bir-xil, o'xshash, ikki tomchi suvdek ma'nolarida ishlatiladi. Ya'ni ayol kishining tabiati, haq-huquqlari, majburiyatlari va hamda o'rne ham erkaklarniki kabidir. Bir shu hadisni o'zi ham ayolning jamiyatdagi o'rne haqida so'zlab turibdi. Boshqa bir hadisda esa "Sizlarning eng yaxshingiz o'z ayoliga yaxshi muomilada bo'lganingiz", deyilgan. O'lim pallalari insonning eng so'nggi onlari hisoblanadi, shuning uchun bunday paytlarda eng muhim narsalargina vasiyat qilinadi, aynan shunday vaqt Payg'ambarimiz alayhissalom namozni muhofaza qilishni va ayollarga yaxshi munosabatda bo'lishni vasiyat qilganlar.

Ayollarning jamiyat qurilishidagi o'rne

Bir davrlar o'z ichiga bizning diyor Movarounnahrni ham olgan, Ispaniyadan Xitoygacha cho'zilgan, madaniyat, fan, ilm va san'atda yangi sivilizatsiyaga asos solgan Islom jamiyati tarixi davomida ko'p iste'lolar, to'sqinliklar va bosqinchiliklar ko'rdi, aziyat chekdi. Ammo, bu jamiyat o'zligini yo'qotmadi. Misol uchun o'zimizning O'zbekistonni olaylik. Avval rus imperiyasi so'ng sovet ittifoqi tarafidan bosqinchilik va talan-tarojga uchradi, dinidan, millatidan, urf-odatidan voz kechishlikka majburlandi. Lekin, davrlar o'tishi bilan bu millat o'zligini, madaniyatini, e'tiqodini, iymonini yo'qotmadi, mohiyatini asrab qoldi. Xo'sh, bunga qanday erishdi? Agar insof bilan daqiq javob beradigan bo'lsa o'zbeklar bunga jamiyatning ikkinchi fazilatli yarmi bo'lgan ayollar bilan qodir bo'ldilar, ular – o'zbekning muslima xonimlari! Agar ular urf-odat, odob-axloq va iymon-

e'tiqodni muhofaza qilib keyingi avlodni shu ila tarbiyalamaganda edi, natija boshqacha bo'lishi mumkin edi. Musulmon oilasi – buyuk madrasadir. Qanchadan qancha islohotchilar, ulamolar, jadidchilar onalarining nihollaridir, ularning asarlari esa onalar ekan niholning mevalari.

Tarix takrorlanadi, deganlaridek bir payt sovet-o'zbek madaniy to'qnashuvi sodir bo'lgan bo'lsa hozirgi jamiyat ham yevropa-o'zbek madaniy to'qnashuvini boshidan kechirmoqda, bu to'qnashuvdan salomat va omon chiqishimiz uchun opa-singillarimizning yelkarida erkaklarnikidan kam bo'lmagan mas'uliyat yotibdi. Alloh taolo quyidagi ikki oyatda erkak va ayolni birga yonmayon esga oldi:

«Robillari ularga: “Men sizlardan erkagu ayol amal qiluvchining amalini zoe qilmasman. Bazingiz bazingizdasiz». Oli Imron surasi, 195-oyat.

«Erkakmi, ayolmi, kim mo'min bo'lgan holida solih amal qilsa, uni pok, go'zal hayot kechirtiramiz va albatta, ularni qilib yurgan amallarining eng go'zali barobarida ajr ila mukofotlarmiz». Nahl surasi, 97-oyat.

Ushbu ikki oyatning aynan shu konteksta kelishi erkak va ayolning mas'ullik darajasi birligi va ikkisinin ham oilada va ham jamiyatda o'z o'rnini va roli borligiga dalolat qiladi.

Madaniyatimiz va qadriyatlarimiz bizgacha yetib kelishi uchun xizmat qilgan qanchadan qancha fozila, olima, tafsirshunos, hadishshunos, adiba, shoira onalarimiz bor va ularning davomchilari ayni damda ham millat shakllanishida bel bog'lab kelmoqdalar. Bir inson qanchalik kuchli va baquvvat bo'lmasin u bir oyoqlab yura olmaydi, yursa ham uzoqqa bormaydi, jamiyatdagi ayollarning o'rnini ham huddi shunday.

Ayollarning Islomdagi huquqlari

Tarix kitoblarini o'rganadigan bo'lsak qadimgi Yunon, Bobil, Hindiston va fors madaniyat va dinlarida ayollarga haddan ziyod zulmga yo'l qo'yilgan, hatto ba'zilarida ularga inson sifatida ham qaralmagan, o'z haq-huquqlari berilmagan. Ammo, Islom bu xatoni to'g'irlab keldi, latif jins vakillariga ulug' ehtirom va loyiq makonat taqdim etdi.

«Erkakmi, ayolmi, kim mo'min bo'lgan holida solih amallarni qilsa, ana o'shalar jannatga kirurlar va ularga zig'ircha ham zulm qilinmas». Niso surasi, 124-oyat.

Ushbu oyatda ayollarning ham amallari qabul qilinishligida va unga savob olishligida erkaklar bilan barobar ekanligi, hamda ayollar ham zulmga haqli emasligi ta'kidlangan.

«Albatta, musulmlar va muslimalar, mo'minlar, va mo'minalar, davomli itoatkor erkaklar va davomli itoatkor ayollar, sadoqatli erkaklar va sadoqatli erkaklar va sadoqatli ayollar, sabrli erkaklar va sabrli ayollar, xushuli erkaklar va xushuli ayollar, sadaqa qiluvchi erkaklar va sadaqa qiluvchi ayollar, ro'za tutuvchi erkaklar va ro'za tutuvchi ayollar, farjlarini saqlovchi erkaklar va (farjlarini) saqlovchi ayollar, Allohni ko'p zikr qiluvchi erkaklar va (Allohni ko'p) zikr qiluvchi ayollar-o'shalarga Alloh mag'firatni va buyuk ajrni tayyorlab qo'ygandir». Ahzob surasi, 35-oyat.

Yuqoridagi oyati karimada ham “falonchilar”, deb erkag-u ayollarni baravariga tilga olmasdan, aksincha “falonchi erkaklar” va “falonchi ayollar”, deb alohida alohida tilga olinishi ham go'yo ayollarning ham jamiyatda alohida o'rnini, hurmat-e'tibori va huquqlari borligini aytib turganday. Bundan tashqari Islom ayollarga boshqa huquqlarni ham berdi, ulardan: mustaqil mulkdor bo'lish (na er va na ota daxlsizligini ta'minlash), me'ros olish va qoldirish, olish va sotishda erkinlik, ajrashishni talab qilish va nikohni qozi(sud) yordamida bekor qilish, unashtiruvni bekor qilish, bayramlar va boshqa shunga o'xshash muhim ijtimoiy yig'inlarda qatnashish va hokazo.

G'arblik mashhur ayollar huquqi himoyachisi va yozuvchi Anni Bezant o'zining “The life and teaching of Mohammad” kitobida shunday deydi:

“Mo'minlar va mo'minalar bir-birlariga do'stdirlar. Ma'rufga buyururlar, munkardan qaytarurlar, namozni to'kis ado eturlar, zakotni berurlar hamda Allohga va uning Rasuliga itoat

qilurlar. Ana o'shalarga Alloh albatta rahm qilur. Albatta, Alloh o'ta izzatlidir, o'ta xikmatlidir". Tavba surasi, 71-oyat. Ushbu oyatda ayollar va erkaklar do'st ekanligi, ya'ni bir-birlarini qo'llashi kerakligi aytiladi, bu esa o'z-o'zidan ayollar ham o'z yumush va vazifalarida yordam va ko'makga haqli ekanligini anglatadi. Bundan tashqari yuqorida "ma'rufga (yaxshilikga) buyururlar, munkardan (yomonlikdan) qaytarurlar", degan jumla esa ayollarning ham o'z so'zi borligi, targ'ibot-tashviqot ishlari yoki boshqa ijtimoiy tadbirlarda qatnasha olishlariga dalolat qiladi.

"Ey Nabiyl! Agar mo'minalar xuzuringga kelib, Allohga hech narsani shirk keltirmaslik, o'g'rilik qilmaslik, zino qilmaslik, farzandlarini o'ldirmaslik, qo'llari va oyoqlari orasidan bo'xton to'qib chiqarmaslik va ma'ruf senga osiy bo'lmaslikka o'zinga bayat bersalar, ulardan bayat olgin. Va Allohdan ularga mag'firat so'ra. Albatta, Alloh mag'firatlidir, rahmlidir". Mumtahana surasi, 12-oyat. Oyati karimadagi "bay'at" so'zi bir shaxsni payg'ambarligini tan olish bilan birga davlat rahbari va jamiyat rahnamosi sifatida saylash ma'nolarini ham anglatadi, bundan kelib chiqadi-ki ayollar siyosiy jarayonlarga qatnashish huquqlariga ham ega.

Muqaddas va muborak dinimizki, ayollarning ijtimoiy faolligini qo'llab quvvatlar ekan, ayollar ijtimoiy faollikning globallashuv jarayonlarida ijtimoiy institutlar faoliyatini yuksaltirishiga, xalq manfaatlariga xizmat qilishiga xech shubhamiz yo'q.

Yuqoridagi fikrlardan xulosa qilib aytish mumkinki, xotin-qizlarimiz orasida ijtimoiy faol, shu bilan birga ilmiy izlanuvchan xotin-qizlarmiz bisyor. Ularni davlatimiz tomonidan qo'llab quvvatlanayotganligi juda quvonarli. Ushbu o'rinda ularni tadqiqotchi sifatidagi faoliyatlarini qonun tomonidan muhofaza qilish yuzasidan ba'zi mulohaza va takliflarmizni aytish o'rinli. "Ilm-fan va ilmiy faoliyat to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonuniga ilmiy faoliyat bilan shug'ullanuvchi xotin-qizlar faoliyatini qo'llab quvvatlashga daxldor bob yoki moddalarini qo'shish maqsadga muvofiq. Zergo, ayol hayotining aqliy barkamolligi 25-30-40 yoshlarga to'g'ri kelar ekan, aynan shu yosh davri xotin-qizlarimizdan yosh oila bekasi(kelinlik vazifalari), homilador ayol yoki chaqaloq tarbiyasi bilan mashg'ul bo'lishni taqozo etadi. Vaholanki, bu paytga kelib ular u yoki bu sohaning yetuk mutaxassisi bo'lib yetishib, sohadagi muammo va kamchiliklarni bartaraf etishning samarali mexanizmlarini ilmiy asosda bartaraf etishga layoqatli xodim sifatida taniladi. Aynan homiladorlik davrida yoki chaqaloq parvarish qilish bilan birga ilmiy izlanishlar olib borayotgan xotin-qizlarimiz respublikada anchayin. Shunday paytlarda ularning ilmiy faoliyatini qonun tomonidan muhafaza qilinishi fundamental, ilmiy-amaliy tadqiqotlar samaradorligini oshirishga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Zero, farzandlar ilm kuchini, avvalo, ilmi onalardan oladilar. Ayollari bilimli jamiyat hamisha taraqqiy etaveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. *Al-Jome' as-Sag'ir, Jaloluddin as-Suyutiy. Dar al-Kotob al-ilmiyah, Livan, 2004-yil.*
2. *Qur'oni karim va o'zbek tilidagi ma'nolari tarjimasi, Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Hilol nashr, 2017-yil.*
3. *The Life and Teachings of Mohammad, Annie Besant. Theosophical publishing house, India, 1932.*

GOSPITAL MAKTABNING BOSHLANG'ICH SINIF DARSLARINI TASHKIL ETISHDA TA'LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

Tursunova Dildora Ziyadullayevna

*Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi huzuridagi
"Mehrli maktab" davlat ta'lim muassasasi pedagog xodimi,
Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti
mustaqil izlanuvchisi*

Annotatsiya. Gospital maktabning boshlang'ich sinf darslarini tashkil etishda ta'lim jarayoni barcha o'quvchilarga o'z imkoniyatlari va ehtiyojlariga mos keladigan tarzda taqdim etilishi kerak. Boshlang'ich sinf o'quvchilari o'zlarining yoshiga xos o'rgatish usullari va metodlariga muhtoj bo'ladi. Uzoq muddat davolanishga muhtoj bo'lgan o'quvchilar uchun bu talab yanada murakkab bo'lishi mumkin. Davolanish davrida maktabga muntazam ravishda qatnashish qiyin bo'lganligi sababli, ta'lim texnologiyalaridan foydalanish ushbu o'quvchilarga ta'lim jarayonini davom ettirishda yordam berishi mumkin. Ushbu maqolada, uzoq muddat davolanishga muhtoj bo'lgan boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun dars tashkil etishda ta'lim texnologiyalaridan qanday foydalanish mumkinligi ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Gospital maktab, boshlang'ich sinf, ta'lim texnologiyalari, uzoq muddat, onkologik, gematologik, Mehrli maktab, tashxis, ruhiy holat, individual.

O'zbekistonda yiliga 26 mingdan ziyod odamda xavfli o'sma kasalligi aniqlansa, buning 3,5 foizi bolalar hissasiga to'g'ri keladi. Bunday bolalarning saratonidan omon qolish ko'rsatkichini 60 foizga yetkazish, saratonni erta bosqichda aniqlashni 65 foizga yetkazish maqsad qilingan.

Bolalar onkologiyasi va gematologiyasi tibbiyotning eng murakkab sohalaridan biridir. Jahon sog'liqni saqlash tashkilotining ma'lumotiga ko'ra, har yili 0-19 yoshgacha bo'lgan 400 ming nafarga yaqin bolalar va o'smirlar saraton kasalligiga chalinadi va uzoq muddat davolanishga muhtoj bo'ladi.

Uzoq muddatli davolanayotgan va sog'lig'i sababli ta'lim muassasasiga bora olmaydigan bolalarni o'qitishni tashkil etish maqsadida 2022-yilning 5-may sanasida Vazirlar Mahkamasi tomonidan qabul qilingan "Bolalar gematologiyasi, onkologiyasi va klinik immunologiyasi markazida davolanayotgan bolalar uchun maktabgacha ta'lim va tarbiya hamda umumiy o'rta ta'lim berish tizimini joriy qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori qabul qilindi. Ushbu qarorga muvofiq O'zbekiston Respublikasida ilk marotaba gospital maktab Bolalar gematologiyasi, onkologiyasi va klinik immunologiyasi Markazida "Mehrli maktab" davlat ta'lim muassasasi o'z ish faoliyatini olib bormoqda.

Uzoq muddat davolanish bilan birga ta'limga qaytish onkologik kasalligiga chalingan bola uchun ijobiy taassurot qoldirishi mumkin, ammo shu bilan birga u sinfdoshlari orasida yo'qligi, tengdoshlari bilan muloqotning uzilishi, davolanishning nojo'ya ta'sirlari, zaiflik bilan kurashish zarurati kabi qiyinchiliklarni boshidan kechiradi.

Bolaga onkologik kasallik tashxisi qo'yilganda, uning eng yaqin qarindoshlari moliyaviy qiyinchiliklarga duch kelishadi, ularning jismoniy, ruhiy salomatlik va farovonlik nuqtai nazaridan hayot sifati pasayadi va ijtimoiy o'zaro ta'sir yomonlashadi.

Bolalarning gematologik yoki onkologik kasalliklarga chalinishi noxush holat hisoblanib, ko'p holatlarda bemor va uning yaqinlarida umidsizlikni keltirib chiqaradi. Buning asosiy sababi gematologik va onkologik kasallik bilan kurashayotgan bolalarning ruhiy va jismoniy holatida yuz

berayotgan o'zgarishlardir.

Bir tarafdin bola o'zi erkin yashab turgan sharoitdan boshqa bir muhitga tushib qolishi, yaqinlaridan, do'stlaridan uzoqda bo'lishi hamda xar kuni qabul qilinishi kerak bo'lgan turli xil dori-darmonlar va kun davomida bolaga ulangan osma ukollar bolaning ruhiyati tushishiga va emosional holatiga salbiy ta'sirini ko'rsatadi[11, 63].

An'anaviy maktablarning asosiy maqsadi bolalarga ta'lim va tarbiya berish bo'lsa, "Mehrli maktab" davlat ta'lim muassasasi[6, 2] – gospital maktabning maqsadi bolalar va ularning otalarining ertangi kunga hamda o'ziga bo'lgan ishonchini oshirish, turli kasalliklarga qarshi kurashayotgan bolalar va ularning otalarini o'zlarini yaxshi his qilishlari uchun qulay sharoit yaratish, shifoxonadagi vaqtlarini foydali va mazmunli o'tishini ta'minlagan holda ta'lim va tarbiya ishlarini olib borishdan iborat.

Shuning uchun, gospital ta'lim onkologik kasalligiga chalingan bolalarning va ularning yaqin qarindoshlarini ruhiy va emosional holatini yaxshilash hamda qo'llab-quvvatlashi uchun xizmat qiladi.

Gospital maktabning boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan ishlash jarayonida o'ziga xos jihatlar mavjud bo'lib, pedagog doimo mashg'ulot jarayonida tibbiy niqobda bo'lishi, har bir didaktik materiallarni va axborot texnika vositalarini antiseptik vositalari yordamida dezinfektsiyalash, mashg'ulotlarni planshet, laminatsiya qilingan tarqatma materiallari, video roliklar yoki ko'rgazmali qurollar, orqali o'tkazishi va har bir bola bilan yakka tartibda shug'ullanishi kerak.

Gospital ta'lim o'quvchilarining yuksak ma'naviyatli, barkamol avlod etib tarbiyalash, dars jarayonida ilg'or pedagogik ta'lim texnologiyalari asosida ta'lim berish mamlakatimizning ta'lim sohasidagi amalga oshirilayotgan ustuvor vazifalardan biridir.

Uzoq muddat davolanishga muhtoj bo'lgan o'quvchilar bilan ishlashda bir nechta muhim jihatlarni hisobga olish kerak. Bu o'quvchilarning ta'limdagi muvaffaqiyatini ta'minlash va ularning ruhiy holatini yaxshilash uchun yordam beradi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev: "Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib kamol topishi, baxtli bo'lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz"[1], deb ta'kidlagan edi.

Zamonaviy ta'limning globallasuvi, soha mutaxassislaridan, innovasion texnologiyalarning joriy etilayotgani sabab, keng ko'lamli axborotlar oqimi ta'lim mazmunini muntazam yangilab, takomillashtirib borishni talab qiladi. Bu jarayonni tashkil etishda metodistning, xususan, ular orqali amalga oshiriladigan metodik xizmat ko'rsatish tizimining o'ziga xos o'rni bor. Ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligi ko'p jihatdan metodik xizmat ko'rsatish tizimining izchil hamda samarali yo'lga qo'yilishiga bog'liq.

Uzoq muddat davolanishga muhtoj bo'lgan o'quvchilar odatda sog'liq muammolari tufayli muntazam ravishda maktabga qatnashmasliklari mumkin. Shuning uchun, ta'lim sifatini saqlab qolish va o'quvchilarning darslarga qatnashmasliklarini to'ldiradigan alternativ o'quv metodlarini ishlab chiqish zarur. Bunga masofaviy ta'lim, onlayn darslar va boshqa texnologik vositalar yordamida amalga oshiriladigan ta'lim shakllari kiradi.

Har bir o'quvchi individual ehtiyojlar va salomatlik holatiga qarab, shaxsiylashtirilgan ta'lim rejasi ishlab chiqilishi kerak. Bu rejalar, o'quvchining sog'liq holati va ta'lim ehtiyojlariga mos ravishda moslashtiriladi. Shaxsiylashtirilgan rejalar o'quvchining qobiliyatlarini, qiziqishlarini va sog'liq holatini inobatga olgan holda darslar va vazifalarni taqdim etadi.

Uzoq muddat davolanishga muhtoj bo'lgan o'quvchilar uchun qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratish juda muhim. Bu muhit, nafaqat o'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasida, balki oila a'zolari va tibbiy mutaxassislar o'rtasida ham o'zaro hamkorlikni o'z ichiga oladi. O'qituvchilar, o'quvchilarning

sog'liq holatiga mos ravishda darslarni uyushtirishlari, individual yondashuvlarni qo'llashlari va doimiy ravishda o'quvchining holatini nazorat qilishlari kerak.

Gospital maktabning boshlang'ich sinf darslarida ta'lim texnologiyalaridan o'quv jarayonida foydalanish o'quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi va o'qish samaradorligini oshiradi. Ushbu ta'lim texnologiyalari o'quvchilarning qiziqishini va motivatsiyasini oshiradi, darslarga faol ishtirok etish orqali o'zlarini yanada qiziqarli his qilishadi, davolanish jarayonida o'quvchilar ko'proq vaqtni sog'lig'i va umumiy holatidan kelib chiqib shifoxona palatasida o'tkazishi kerak bo'lgani uchun, interfaol metodlar masofaviy ta'limni yanada samarali qilishda yordam beradi. Shu bilan birga ta'lim texnologiyalari yordamida o'quvchilarning individual ehtiyojlariga mos ravishda ta'lim berish mumkin. Misol uchun, onlayn ta'lim platformalari orqali shaxsiylashtirilgan darslar va mashqlar taqdim etish mumkin.

Uzoq muddat davolanishga muhtoj bo'lgan o'quvchilarni teran dunyoqarash, mustaqil fikrlash qobiliyati, yuksak, intellektual salohiyat va ma'rifiy yetuk shaxs sifatida kamol topishida muhim bo'lgan omillardan biri innovatsiyalarni hospital ta'lim sohasiga joriy etishdir. Gospital ta'lim maktablarida o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini chuqurlashtirish, yangilash, ijtimoiylashuviga yordam berish va ta'lim-tarbiya jarayonida ta'lim texnologiyalardan foydalanish samaralidir.

Gospital maktabning boshlang'ich sinf darslarini tashkil etishda vaqtdan unumli foydalanish zarur. Buning uchun zarur vositalarni to'g'ri tanlash, tayyorlash hamda mashg'ulot o'tkazuvchilar va ularning vazifalari aniq belgilangan bo'lishi lozim. Ta'lim texnologiyalar bilan an'anaviy ta'lim usullari orasida o'ziga xos farqlar mavjud bo'lib, har bir o'qituvchi bu farqlarni qiyoslashi, ularning bir-biriga nisbatan afzalliklari va kamchiliklarini darsni rejalashtirish va uni o'tkazish usullarini tanlashda hisobga olishi zarur. Bunda yangi bilimlarni berish, ko'nikmalarni shakllantirish, rivojlantirish, mustahkamlash, amalda qo'llash, bilimlarni takrorlash mashg'ulotlarida hamda maqsadga muvofiq bo'lgan ta'lim texnologiyalarni yoki boshqa metodlarni to'g'ri tanlash nazarda tutiladi.

Xususan, Gospital maktabning boshlang'ich sinf darslarini tashkil ehtiyojlaridan va ta'lim oldida ko'ndalang turgan muammolardan kelib chiqqan holda, boshlang'ich sinflarda darslarni tashkil etishda ta'lim texnologiyalaridan foydalanib tashkil etish zaruratini yuzaga keltirmoqda. O'quv fanining xususiyatlarini hisobga olgan holda har bir mavzu bo'yicha mashg'ulot uchun eng maqsadga muvofiq bo'lgan ta'lim texnologiyalarni yoki boshqa metodlarni to'g'ri tanlash nazarda tutiladi.

Gospital maktabning boshlang'ich sinf darslarining samaradorligi ta'lim texnologiyalarni to'g'ri tanlanganda va ularni ko'rsatuv vositalari bilan uyg'unlashtirilganda sezilarli darajada ortadi. O'qitishning zamonaviy ta'lim texnologiyalardan mohirona foydalanishi o'quv mehnati intensivligini va o'quv jarayoni texnik madaniyatini oshiradi. Lekin bu vositalardan muvaffaqiyatli foydalanish uchun o'qituvchining metodik va texnik bilimlarini, hamda o'quv va ko'nikmalarini takomillashtirib borish lozim.

Gospital maktabning boshlang'ich sinf darslarini tashkil etishda darsining re'ja va konspektini tuza turib, o'qituvchi har bir o'quvchining psixologik xususiyatlarini, uning tafakkur tipini, xotira turini, tanib olish, eslash, yod olish, fikrlarni tiklash, diqqatning mavjudligini, xayolini, irodasini, milliy faolligini hisobga olishi kerak.

Gospital maktabning boshlang'ich sinf darslarida berilgan topshiriqlarning bajarilishini aniq sinchiklab va o'z vaqtida nazorat qilib borishi va o'qituvchi talabchan, xayrixoh va adolatli bo'lishi, bola shaxsini hurmat qilishi kerak.

Shuni hisobga olish kerakki, o'qituvchining psixologik holati darhol o'quvchilarga ta'sir

ko'rsatadi va o'qituvchining kayfiyati, uning saranjomli, e'tiborli bo'lishi yoki aksincha serzarda, parishonxotir bo'lishi bolalarga ta'sir qiladi. Shunga ko'ra pedagogik odobga rioya qilish - darsning pedagogik muvaffaqiyatini ta'minlovchi muhim talablardan biridir.

Gospital maktabning boshlang'ich sinfida tegishli harorat tartibiga, yoritish normasiga va boshqa gigiyenik talablarga rioya qilish bolalar salomatligining garovidir. Shuning uchun ham o'qituvchi ularga rioya qilinishini kuzatib borishi, bolalarning na jismoniy, na aqliy jihatdan charchab qolmasliklariga erishishi kerak. Aqliy jihatdan charchashni oldini olish uchun o'quv ishidagi bir xillikdan, bayonni bir ohangda bo'lishidan ehtiyot bo'lish, nazariy materialni har xil sezgi organlarini ishga jalb qilish imkonini beruvchi amaliy topshiriqlar bilan almashtirib borishi kerak. Fikrlash faoliyatining kuchlanishini talab qiluvchi topshiriqlar ko'rgazmali qurol, tarqatma materiallarni ishlatish bilan, darslik bo'yicha murakkab bo'lmagan topshiriq va mashqlarni bajarish bilan almashinishi kerak.

Dars jarayonida o'quvchilarning ruhiy sifatlarini diqqat, xotira, tafakkur va bilish qobiliyatlarini shakllantirishdir. Mehnat, bilish va aqliy ko'nikmalarni, iroda va mustaqillikni rivojlantirish, ularni kelgusi darslarga tayyorlash zarurligini ko'rsatadi. Bilimlarni shakllantirish va maqsadli tarbiyalash, o'quvchilarning bilish qobiliyatlarini takomillashtirish - bu rivojlantiruvchi ta'lim deb tan olinadi[13. -57,-62.].

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitishni samarali tashkil etish, ta'lim texnologiyalarning mazmuni, shakl va vositalari, ta'lim berishda ta'lim texnologiyalardan to'g'ri va unumli foydalanish uslublari, kafolatlangan natijaga erishish uchun olib borilayotgan ta'lim sohasidagi yangiliklarni o'rganish, amaliyotda foydalanish ishning amaliy ahamiyatini belgilaydi. Ta'lim jarayoni nihoyatda murakkab jarayon bo'lganligi uchun ta'lim samaradorligi o'qituvchi va o'quvchi faolliligiga, ta'lim vositalarining mavjudligiga, ta'lim jarayonining tashkiliy, ilmiy, metodik mukammalligiga bog'liq[8].

Gospital maktabning boshlang'ich sinf darslarida ta'lim texnologiyalari orqali tashkillashtirilsa, dars ham qiziqarli, ham mazmunli o'tishi mumkin. Chunki, biz bilamizki, boshlang'ich sinf o'quvchilar juda o'yinqaro bo'lishadi. Shuning uchun ham darslarni rangbarang va har xil ta'lim texnologiyalardan foydalanib tashkil qilish maqsadga muvofiq. Agar bu mavzularni tushuntirishda ta'lim texnologiyalari orqali tushuntirilsa, o'quvchining xotirasiga ham qolishi osonroq bo'ladi. Hozirgi yuksalish va yangilanish davrida yashar ekanmiz biz o'qituvchilar ta'lim texnologiyalari asosida dars jarayonlarini tashkil qilamiz. Ta'lim texnologiyalari o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikdagi faoliyatlari, bo'lib, bu faoliyat yordamida yangi bilimlar, malaka va ko'nikmalarga erishiladi, o'quvchilarning dunyoqarashlari shakllanadi, ularning qobiliyatlari rivojlanadi.

Aynan ta'lim texnologiyalardan foydalanish bolaning o'zini erkin fikrlashiga bilimlarini yuzaga chiqishiga turtki bo'ladi. O'qituvchilar tomonidan tashkil etilgan har bir dars yosh bolaning katta hayotga qadam tashashida har tomonlama turtki bo'ladi [7. -164.].

Gospital maktabning boshlang'ich sinf darslarini tashkil etishda quyidagi ta'lim texnologiyalaridan foydalanishimiz mumkin:

STEAM texnologiyasi: STEAM inglizcha so'zlarning bosh harflaridan olingan (S-fan, T-texnologiya, E-muhandislik, A-san'at, M-matematika) S-sciyencye, T-technology, E-engineyering, A-art M-math. Ilm-fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematikani birlashtiruvchi zamonaviy yondashuv.

S harfi fanni bildiradi. O'quvchilar nazariy ma'lumotlar bilan tanishtiriladi. Masalan: 2-sinf Tabiiy fan darsligidagi "Bizning uyumiz – Yer sayyorasi" mavzusida qo'llashimiz mumkin. Bunda nazariy ma'lumotlar yer sayyorasi va uning tuzilishi, yer sharining diametri va yerning boshqa ma'lumotlarni berib o'tiladi.

T harfi texnologiyani bildiradi. Yer sayyorasining ko'rinishi, globusning qanday yasalganligi,

yerning xarita tuzilish haqidagi ma'lumotlar bilan ishlanadi.

E harfi muhandislikni bildiradi. O'quvchilarga qog'oz va plastilindan globusning modelini yasash topshirig'ini berish mumkin.

A harfi san'atni bildiradi. O'quvchilar berilgan ma'lumotlar asosida xarita rasmini chizish topshirig'ini berish tavsiya etiladi.

M harfi matematikani bildiradi. Xaritaning masshtabini, globusning aylanish o'qini, o'lchamlarini matematik nuqtai nazardan hisob-kitob qilish topshirig'ini berish mumkin.

"Hipotez örnekleri" ya'ni **"muammo hollari"** texnologiyasi. Bu Turkiya ta'lim tizimida qo'llaniladigan ta'lim texnologiya hisoblanadi. Bu ta'lim texnologiyadan foydalanish uchun biror bir mavzu tanlanadi va shu mavzu uchun o'quvchilarning takliflari olinadi. Masalan: 2-sinf darsligidagi «Atrofimizdagi olam» mavzusida qo'llashimiz mumkin. O'quvchilarga atrof-muhitni toza saqlash uchun nimalar qilishimiz kerak savolini o'rta qo'yishimiz mumkin. O'quvchilar esa o'z fikr va takliflarini aytishadi.

"Zihin haritasi" ya'ni **"Bilim xaritasi"** Bu Turkiya ta'lim texnologiyasi hisoblanadi. Bu texnologiyadan darsning yangi mavzu bayonida ham, mustahkamlash qismida ham foydalansa bo'ladi. Bunda mavzuga oid ma'lumotlar, rasmlar, qiziqarli malumotlar, kalit so'zlar va misollar keltiriladi.

"Fikrlar hujumi" texnologiyasi: Bu metod A.F.Osbon tomonidan tavsiya etilgan bo'lib, uning asosiy tamoyili va sharti mashg'ulotning har bir ishtirokchisi tomonidan o'rta tashlanayotgan fikrga nisbatan tanqidni mutloqo ta'qiqlash, har qanday luqma va hazil - mutoyibalarni rag'batlantirishdan iborat.

Gospital maktabning boshlang'ich sinf darslarini tashkil etishda yana quyidagi ta'lim texnologiyalaridan foydalanish mumkin: Muloqot texnologiyasi, yelpig'ich texnologiyasi, muammo texnologiyasi.

Ushbu ta'lim texnologiyalarning har birida o'quvchi shaxsining qiziqishi, qobiliyati, imkoniyati va shart-sharoitlari e'tiborga olinib tashkil etiladi. Ayniqsa, gospital ta'limda o'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan ta'limda o'quvchida mustaqil fikrlash orqali muammoli vaziyatlardan chiqishga intilish malakasini shakllantirishga alohida urg'u beriladi. Mustaqil o'qib-o'rganish, o'quv jarayonidagi qiyin vaziyatlarda o'qituvchining yordamisiz muammolarni hal qilishga urinish, shundan keyingina o'zining xulosalari to'g'riligiga ishonch hosil qilish uchun o'qituvchining yordamiga tayanish zarurligini anglatish muhimdir.

Xulosa o'rnida shuni aytishimiz mumkinki, uzoq muddat davolanishga muhtoj bo'lgan o'quvchilarga ta'lim berish jarayoni maxsus yondashuv va e'tibor talab qiladi. Shaxsiylashtirilgan ta'lim rejalar, qo'llab-quvvatlovchi muhit, motivatsiyani oshirish, va oila va jamiyatning faolligi kabi asosiy prinsiplar bu jarayonni samarali amalga oshirishga yordam beradi. Ta'lim muassasalari, o'qituvchilar, va ota-onalar ushbu o'quvchilarning ehtiyojlarini qondirish va ularning ta'limdagi muvaffaqiyatlarini oshirish uchun birgalikda ishlashlari zarur.

Bugungi kun talabidan kelib chiqqan holda gospital maktabning boshlang'ich sinf darslarini tashkil etishda ta'lim texnologiyalarini qo'llab tashkil etish va uni samaradorligini oshirish bo'yicha ilmiy-metodik tavsiyalar va ishlanmalar ishlab chiqish nihoyatda dolzarb masaladir. Gospital maktabning boshlang'ich sinf darslarini maqsadga muvofiq tashkil etish, ta'lim texnologiyalardan foydalanish va foydalanish jarayonida ularni tashkil etish jarayonidagi qayd etilgan kamchiliklarni bartaraf etish lozim.

Shundan kelib chiqib aytishimiz mumkinki, gospital maktabning boshlang'ich sinf darslarini tashkil etishni tubdan o'zgartirish, mashg'ulotlarni qiziqarli va ta'lim texnologiyalar bilan tashkil etish, mashg'ulotlar jarayoniga turli texnologiyalarni qo'llashni samarali tashkil etish va

takomillashtirishni talab etadi.

Gospital maktabning boshlang'ich sinf darslarini tashkil etishda ta'lim texnologiyalaridan foydalanishning nazariy va amaliy asoslari shulardan iboratki o'quv jarayonini samarali tashkil etish, mashg'ulotlarda ta'lim texnologiyalardan unumli foydalanish, albatta, ta'lim sifatining oshishiga imkon yaratadi. O'qituvchi esa darslarda ta'lim texnologiyalaridan to'g'ri va qay o'rinda qullay olishni bilishi kerak. Ta'lim texnologiyalarning turlari ko'p bo'lib, ularni dars mavzusining xususiyatlari hamda ko'zda tutilgan maqsadlarga muvofiq tanlanadi, tegishli tayyorgarlik ko'riladi. Ta'lim texnologiya asosida tashkil etilgan darslarda ishtirok etish uchun o'quvchilarning tayyorliklariga o'ziga xos talablar qo'yiladi. Bular mashg'ulotda va darslarda faol ishtirok etish uchun zarur bilimlarni o'zlashtirganlik, muloqotga tayyorlik, o'zaro hamkorlikda ishlash, mustaqil fikrlash, o'z fikrini erkin bayon qilish va himoya qila olish ko'nikmalari va boshqalardan iborat.

Shunday qilib, gospital maktabning boshlang'ich sinf mashg'ulotlarida va darslarida darsning maqsadi va uning mazmuniga qarab o'qituvchi o'qitishning xilma-xil ta'lim texnologiyalarini qo'llaydi. O'qituvchi qanaqa ta'lim texnologiyalarini tanlamasin, ular kompleks holda, bir-birini to'ldirgan holda foydalanilishi va asosiy maqsad o'rganilayotgan mavzu o'quvchilar tomonidan qabul qilib olinishini yaxshilashga va boshlang'ich sinf darslaridagi tushunchalarini to'g'ri shakllanishiga xizmat qilishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh. *Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz.* -T.: O'zbekiston, 2017. 14-b.
2. Mirziyoyev Sh. *"Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz".* - Toshkent, "O'zbekiston", 2016. 488 b.
3. Prezident Shavkat Mirziyoyev. *Ta'lim-tarbiya tizimi: taraqqiyotning yangi bosqichi* videosektor 30-Oktyabr 2020-yil.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi "2022-2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmoni O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi 1.5. "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-sonli Farmoni.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi "2022-2026-yillarda xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha Milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida"gi PF-134-son Farmoni.

MARKAZIY OSIYODA AYOLLARNING ILMIY TADQIQOTCHILIK FAOLIYATI VA LIDER AYOLLARNING MAMLAKAT RIVOJIDAGI O'RNI

Niyozova Lutfiya Xudayberganovna

Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. ushbu maqolada Markaziy O'siyo va O'zbekistondagi ayol mutaxassislarining va lider ayollarning kasbiy hamda tadqiqotchilik faoliyati, ular uchun yaratilgan huquqiy, ilmiy, moddiy va ma'naviy shart-sharoitlar haqida ma'lumot berilgan. Respublikamizdagi ilmiy va ta'lim muassasalarida xotin-qizlarning ilmiy salohiyat ulishi, kasbiy kompetenlik, o'z pozitsiyasiga egalik, liderlik darajalari tahlilil qilingan. Shuningdek 2030-yilgacha belgilangan barqaror rivojlanish va gender tengligiga oid davlat belgilagan vazifalarni amalga oshirishning yo'nalishlari va imkoniyatlari borasida hamda ayollarning ilmiy tashabbuslarini qo'llat-quvvatlashga yo'naltirilgan "Sharq ayoli" jamg'armasi faoliyati xususida mulohazalar taqdim qilingan.

Tayanch so'zlar: Maraziy O'siyo, tadqiqochi ayol, lider ayol, mamlakatda gender tenglik, xotin-qizlar faoliyatini qo'llab-quvvatlash, ilm fan va biznes ravnaqida, qulay ish sharoiti.

O'zbekiston o'z siyosiy mustaqilligini qo'lga kiritgan dastlabki yillardanoq, jahon hamjamiyatiga qo'shilish, shu jumladan, Markaziy Osiyo davlatlari bilan ko'p tomonlama manfaatdorlik asosida aloqalarni rivojlantirishga katta e'tibor qaratdi. Dunyoda o'ziga yarasha yuksak salohiyati, benazir nufuzga ega Markaziy Osiyo davlatlarida istiqomat qiladigan turli millat vakillari o'zbek xalqi bilan ahil, inoq va yaxshi qo'shnichilik munosabatlarini yanada mustahkamlash yo'lidan bormoqda. Ko'p asrlik tarixi, tili, dini, qadriyatlar va mushtarak urf-odatlar bilan bir-biriga chambarchas bog'langan o'zbek va yaqin qo'shni xalqlarning do'stligi ayollarning ilmiy tadqiqotchilik faoliyatiga zamin yaratadi. Millat ravnaqi uchun hamisha buyuk boylik bo'lib kelgan erkin va farovon turmushni ta'minlash, ma'naviyatini yuksaltirish, ilmiy-ijodiy faoliyati yo'lida do'stona aloqalarini yaxshilash, bu jarayonda xotin-qizlarning o'zaro hamkorlik munosabatlarini yanada takomillashtirish, gender tenglik siyosatini ta'minlash nafaqat O'zbekistonda, balki butun dunyodagi singari Markaziy Osiyo davlatlarida ham dolzarb masala hisoblanadi.

Yangi O'zbekistonning rivojlanish yo'lida ilmi, salohiyatli ayol hodimlarni shakllantirish masalasi muhim sanalmoqda. Shunga ko'ra yurtimizda ilmi, tadbirli ayol – qizlarni, yoshlarni qo'llab – quvvatlash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Innovatsion rivojlanish Vazirligi, innovatsion rivojlanish va innovatsion g'oyalarni qo'llab-quvvatlash jamg'armasi tashkil etildi. «Fan va ilmiy faoliyat to'g'risida» gi qonun qabul qilinib, unda ilmiy ijod va axborot erkinligi, samaradorlik va ijodiy raqobat sohaning asosiy tamoyillaridan biri sifatida belgilab qo'yildi. Jahon bankining 2023 yil yakunlari bo'yicha e'lon qilingan "Ayollar, biznes va qonun indeksi" hisobotga ko'ra, O'zbekiston 48 pog'onaga yuqorilab, 82,5 ball bilan 190 ta davlat o'rtasida 91 – o'rinni egalladi. Bugun mazkur indeksda O'zbekiston xotin – qizlar huquqlari va gender tenglik bo'yicha muhim islohotlarni amalga oshirgan 5 ta davlat qatoriga kiritildi. Jumladan:

- teng qiymatli mehnat uchun erkaklar va ayollarga teng miqdorda haq to'lanishini kafolatlovchi qoidalar qabul qilindi;

- sanoatda ayollar mehnatidan foydalanishga qo'yilgan cheklovlar bekor qilindi;

- noqulay mehnat sharoitlariga ega yoki havfli bo'lgan tarmoqlarda ayollarga erkaklar kabi mehnat qilish imkoniyati yaratilgan.

Respublikamizdagi ilmiy va ta'lim muassasalarida 700 dan ortiq fan doktorlari va olti nafar akademik faoliyat ko'rsatmoqda. Yangi O'zbekiston ravnaqi yo'lida xotin-qizlarning ilmiy izlanishlari va faol ishtiroki uchun, g'oyalarini amalga oshirishdani uchun keng imkoniyatlar yaratilgan.

Ilmiy-texnik ishlanmalarni, yuqori texnologiyali loyihalarni yangilash, ilmiy-amaliy tavsiyalarni ishlab chiqarishga joriy etish va ayol olimlar tomonidan olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlarning boshqa ko'plab muhim jihatlari ayol olimlarni jamiyat ko'zgusi sifatida tutgan o'rnini belgilaydi. «11-fevral - har yili o'tkaziladigan xalqaro ilm-fan ayollari va qizlari kuni» butun dunyoda keng nishonlanadi va bu BMT bosh assambleyasi tomonidan qabul qilingan. Albatta bu o'z o'rnida texnologiya, muhandislik va matematika boshqa turli soxalarda ayollarning to'liq va teng huquqli ishtirokini ta'minlashga xizmat qiladi. Bu borada mamlakatimizda xotin-qizlar, ayniqsa, qizlarning ilmiy salohiyatini rivojlantirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Xozirda O'zbekiston ayol olimlari matematika va fizika, geologiya va mineralogiya, muhandislik-texnologiya, ijtimoiy-gumanitar soha, siyosatshunoslik va huquq kabi sohalarda muvaffaqiyatli faoliyat yuritib kelmoqdalar.

2030-yilgi barqaror rivojlanish maqsadlarining muhim jihatlari ifodalovchi fan va gender tengligiga alohida e'tibor qaratish zarur. So'nggi 15 yil ichida jahon hamjamiyati ayollar va qizlarni ilm-fanga jalb qilishda sezilarli yutuqlarga erishildi. Gender tengligi ayollar va qizlarning imkoniyatlarini kengaytirish nafaqat dunyoning iqtisodiy rivojlanishiga, balki barqaror rivojlanishning barcha maqsadlariga erishishda hal qiluvchi hissa qo'shishi kerak.

«Sharq ayoli» xalqaro jamg'armasi ayollarning ijodiy tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash va gumanitar-ta'limiy missiya kabi turli loyihalarni amalga oshirishga qaratilgan bo'lib, bunga O'zbekiston Respublikasi umumta'lim maktablari bazasida Rus tilini o'zlashtirish uchun smart xonalarni tashkillashtirish, «Bolalar uchun toza suv!», «Mehr», «Erkin nigoh» oftalmologiya sohasidagi tibbiy loyiha, «Integrativ psixologiya», «Ekosalomatlik» loyihalarini va boshqalarni misol qilish mumkin.

Milliy geodezik koordinatalar tizimini yangilash, geografik ma'lumotlardan foydalanish, Milliy geografik axborot tizimini yaratish va qo'llab-quvvatlash, davlat elektron xizmatlari, shu jumladan davlat elektron xizmatlari, geodezik ma'lumotlar olish, Google Map, Yandex, TomTom kabi mashhur kartografik resurslardan to'liq foydalanish uchun zarurdir.

O'zbekistonda sun'iy intellektni rivojlantirish loyihasi ayollar raqamli iqtisodiyotning bir qismi bo'lishi kerakligini ta'kidlaydi. Sun'iy intellektning jamiyat ustuvorliklariga ta'siri o'sishda davom etmoqda, ayollarning tadqiqot va ishlanmalarga qo'shgan hissalarining kamligi, kundalik hayotimizga ta'sir qiladigan mahsulotlarni ishlab chiqishda ularning ehtiyojlari va istiqbollari e'tibordan chetda qolishiga olib keladi. Yangi O'zbekistonning rivojlanishida ilmiy sohani yanada rivojlantirish, ilmiy ishlanmalarni amalga oshirishda xotin-qizlarga moddiy va ma'naviy yordam ko'rsatish, ilm-fanga ilk qadamlarini qo'yayotgan talabalarni qo'llab quvvatlash kabi ishlarni amalga oshirish muximdir.

«Sharq Ayoli» xalqaro xotin-qizlar jamg'armasi bilan ilmiy sohani rivojlantirish ilmiy tadqiqotchi ayollar, o'qituvchilar va talabalarining ilmiy tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash, ilmiy faoliyatni amalga oshirish maqsadida hamkorlik qilish, ularning ilmiy yutuqlari va amaliy hayotdagi tajribalarini ommalashtirish zarur.

Mamlakat mustaqil taraqqiyotida xotin-qizlarning faolligi ortib bormoqda. Shanxay hamkorlik tashkilotiga a'zo O'zbekiston raisligi davrida erishilgan yutuqlardan biri BMT Bosh Assambleyasi tomonidan 2009-yil 18-dekabrda konsensus asosida SHHT va BMT o'rtasidagi hamkorlik to'g'risidagi maxsus rezolyusiyaning qabul qilinishi bo'lib, mazkur hujjatda xotin-qizlarning faolligiga ham katta e'tibor qaratilgan edi. ShHT davlatlarning o'zaro munosabatlari rivojida muhim

siyosiy voqea bo'lib hisoblangan o'zaro tashriflar ishonch va hurmatga asoslangan, hamkorlik munosabatlari izchil rivojlanishida lider xotin-qizlarning ilmiy-ijodiy hamkorligi ham katta o'rin tutadi. Mamlakatlar o'rtasida talabalar va o'qituvchi-professorlarning ilmiy tadqiqotchilik faoliyati almashinuvlari yo'lga qo'yilgan. San'at sohasidagi hamkorlik ham rivojlanib bormoqda. Bularning barchasida lider ayollarning ilmiy tadqiqotchilik faoliyati ko'zga tashlanadi.

SHXT yig'ilishlarida boy tarixiy merosga bo'lgan e'tiborni kuchaytirish, qo'shni davlatlarda yashab, ijod qilgan ko'plab lider ayollar ilmiy-ijodiy faoliyatini barcha xalqlar uchun namuna qilib ko'rsatish zarurligi ta'kidlangan. Bunga javoban, bir nechta ayollarni misol tariqasida keltirish mumkin. O'zbek klassik adabiyotining vakili hisoblangan Nodirabegim davrida Uvaysiy kabi shoiralar yetishdi, Qo'qonda yirik adabiy muhit vujudga keldi. Tojik ayoli Sofiya Hakimova 33 yoshida tibbiyot fanlari doktori darajasini olgan bo'lib, u nafaqat Tojikiston ilm-faniga hissa qo'shgan jamoat arbobi, balki Markaziy Osiyo va hatto jahon ilm ahli, tibbiyot sohasi jonkuyari sifatida mashhur. U Dushanbedagi tugruqxonada ilk inson genetikasi bo'yicha laboratoriyasini ochgan.

Xadicha Sulaymonova huquq fanlari doktori, O'zbekiston Adliya vaziri va o'zbek tilidagi jinoyat huquqi bo'yicha ilk darslikning muallifi hisoblangan bo'lsa, Asal Sartbayeva Markaziy Osiyoning ilk tan olingan olim ayollaridan biri. U vaksinalarni kremniy bilan qoplash usulini o'ylab topgan. Bu tibbiyot vositalarini muzlatishsiz saqlash imkonini beradi. Bu butun insoniyat uchun muhim ixtiro bo'lib, hozirda ko'plab vaksinalar muzlatgichda saqlanmasa, aynib qolishi, hatto zaharli moddaga aylanishi ham mumkin. Shuningdek, sharq xalqlari tarixiga qiziqqan va bu boradagi ko'plab kitoblari bilan mashhur Roziya Sultonova Kembridj Universiteti qoshidagi Markaziy Osiyo Forumi tadqiqotchisi va Markaziy Osiyo musiqasi markazi direktori hisoblanadi. Britaniyadagi Goldsmis Kolleji va Afrika va Sharq tadqiqotlari dorilfuninida tadqiqotchi sifatida ham faoliyat olib borgan. Roziya Sultonovanning faoliyati nafaqat Rossiya va Markaziy Osiyo, balki Yaqin Sharq madaniyati va musiqasini ham qamrab oladi.

Bu kabi misollarni ko'plab keltirish mumkin. Mamlakat ravnaqi yo'lida fidoiy bo'lgan lider ayollar har bir millatda topiladi. O'zbekiston boy qazilma va tabiiy resurslarga, qudratli iqtisodiy va insoniy salohiyatga ega bo'lgan mamlakat. Bu haqiqatni chuqur anglagan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoev: «Bu salohiyatni yaratish va yanada ko'paytirishda hurmatli ziyolilarimiz, ilm-fan va texnika namoyandalari, birinchi navbatda qadrlil va xurmatli akademiklarimiz, madaniyat, adabiyot va san'at, sport sohalarining vakillari butun vujudini berib, fidokorona mehnat qilayotganliklarini biz yaxshi bilamiz va yuksak qadrlaymiz», deb ta'kidlaydilar.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev ta'kidlaganidek pok niyat va buyuk ishonch mujassam bo'lgan totuvlik va hamjihatlikni ta'minlash borasidagi lider ayollar tomonidan olib borilayotgan sa'y-harakatlar, ayniqsa, jahon ahliga yaxshi ma'lum bo'lgan, mintaqamizda barqarorlik va xavfsizlikni mustahkamlashga qaratilgan aniq maqsad yo'lidagi bunyodkorlik ishlari amaliy natija bermoqda.

Mamlakatimiz ilm-fan, ma'rifat va ma'naviyati rivojiga ulkan hissa qo'shgan olimlarning o'rni ham beqiyos. Mamlakatimiz tarixida o'zining noyob iqtidori, bilimi, saviyasi va zukkoligi bilan nom qoldirgan hamda mustaqil dunyoqarashga, falsafiy mushohadaga ega yuksak bilimli va intellektual rivojlangan avlodni tarbiyalashda alohida o'rniga ega o'nlab ayollar nomini keltirish mumkin. Shulardan vatanimizda yetishib, faoliyat yuritgan tanikli olimlar – Hadicha Sulaymonova, Zarifa Saidnosirova, Galina Pugachenkova, Suyuma G'aniyeva, Sabohat Azimjonova, Fozila Sulaymonova, Mazluma Asqarova, Ra'no Rajabova, Rahima Aminova kabi olimlar olib borgan tadqiqot ishlari va ularning hayoti va faoliyati bugungi yoshlar uchun ibrat va o'rnamdir. Bugungi kunda Markaziy Osiyo lider ayollarining huquq va erkinliklarini mustahkamlash, qonuniy manfaatlarini himoya

qilish, ularning yangicha dunyoqarashini shakllantirish, ilmiy-ijodini rivojlantirish, ularda milliy-ma'naviy qadriyat va fazilatlarni kamol toptirishga e'tibor kuchli. Ayniqsa, ayollarning jamiyatda ijtimoiy-siyosiy, ilmiy-ijodiy faolligini oshirish, gender tenglikni ta'minlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylangan. Uzbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev: «Hozirgi kunda har bir xotin-qiz demokratik jarayonlarning kuzatuvchisi emas, balki faol va tashabbuskor ishtirokchisi bo'lmog'i shart» deb ta'kidlagani, ayni haqiqatdir. Prezident 2021- yil 26-fevral kuni xotin-qizlarning muammolarini hal qilish va ularni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash masalalari muhokamasi yuzasidan selektor o'tkazdi. Unda rasmiy relizga ko'ra, bugungi kunda 1 mln 400 ga yaqin ayol respublika va viloyatlar, 43 mingdan ziyodi tuman va shaharlar darajasidagi rahbarlik lavozimlarida ishlayotgani, talabalarning 48 foizi xotin-qizlar ekanligi, o'tgan yili yo'lga qo'yilgan tizimga muvofiq, 950 nafar ijtimoiy himoyaga muhtoj qiz OTMga davlat granti asosida o'qishga qabul qilinganligi ta'kidlandi.

Zero, O'zbekistonning lider ayollari SHXT tashqi siyosati doirasini muttasil kengaytirib borishi, tashqi davlatlar bilan, eng avvalo Markaziy Osiyo davlatlari bilan mintaqa tinchligi, barqarorligi va taraqqiyoti, yaxshi qo'shniçilik munosabatlari hamda ilmiy-ijodiy aloqalar bugungi va kelgusi avlodlarning farovonligi yo'lida o'zaro foydali hamkorlik aloqalarini mustahkamlash uchun ana shu mavjud imkoniyatlardan unumli va samarali foydalanishi respublikamiz kelajagini, uning xalqaro nufuzini yanada oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Saodat jurnali. 30.08.2024/Nº8-son.
2. O'zbekistonning ma'rifatparvar ayollari. I-jild. O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi "Fan" nashriyoti davlat korxonasi Toshkent – 2021. Muharrir Sardor Mustafoyev.

AYOLLARNING TADQIQOTCHILIK FAOLIYATIDA TRANSVERSAL KOMPETENSIYALARNING AHAMIYATI

Muxidova Olima Nurilloeyvna

Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Transversal kompetensiyalar, ya'ni ko'plab sohalarida foydalanuvchi ko'nikmalar, tadqiqotchilik faoliyatida muvaffaqiyat qozonish uchun muhimdir. Ushbu maqola ayollarning tadqiqotchilik faoliyatida muvaffaqiyatini oshirish uchun transversal kompetensiyalarning ahamiyatini tahlil qiladi.

Kalit so'zlar: Transversal kompetensiyalar, tahlil qilish va tanqidiy fikrlash, jamoa bilan ishlash, kommunikatsiya va taqdimot, moslashuvchanlik va ijodkorlik, natijaga yo'naltirilganlik.

Kirish. Ilm-fan va tadqiqotlar sohasidagi gender tengligini ta'minlash va ayollarning tadqiqotchilik faoliyatini rivojlantirish bugungi kunda dolzarb muammolardan biridir. So'nggi yillarda xalqaro hamjamiyat ayollarni ilm-fan, texnologiya, muhandislik, matematika (STEM) sohalariga kengroq jalb qilish, ularga teng imkoniyatlar yaratish uchun turli dasturlar va tashabbuslarni amalga oshirib kelmoqda.

Hozirda O'zbekiston davlat siyosatining bosh yo'nalishlaridan biri ham xotin-qizlar ahvolini yaxshilash, ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarni amalga oshirish jarayonida ularning faolligini oshirish, shuningdek, ularning huquqlari, manfaatlarini himoya qilish bilan birga, ilm va hunar egallashlari uchun shartsharoitlar yaratish, bandligini ta'minlashdan iboratdir. Ayni shu maqsadlarda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti 2018-yil 2-fevralda «Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-5325-son farmoni doirasida Prezidentning bitta farmoni va 2 ta qarori, hukumatimizning 6 ta qarori va 4 ta farmoyishi qabul qilindi.

Ayollar tadqiqotchilik kompetensiyasini rivojlantirish, ilmiy faoliyatda ishtirokini kengaytirish nafaqat ularning shaxsiy salohiyatini oshiradi, balki jamiyatning ilmiy-texnik rivojlanishini tezlashtirishga ham yordam beradi. Tadqiqotchilik faoliyatida muvaffaqiyatga erishish uchun faqatgina maxsus bilimlar va ko'nikmalar emas, balki transversal kompetensiyalar ham zarur. Transversal kompetensiyalar, ya'ni ko'p sohalarida qo'llanilishi mumkin bo'lgan bilim, ko'nikma va qobiliyatlar, ilmiy izlanishlarda muvaffaqiyat qozonish uchun zarur bo'lgan asosiy omillardan biridir. Transversal kompetensiyalar ayollarga tadqiqot jarayonida o'zgaruvchan sharoitlarga moslashish, innovatsion yondashuvlarni qo'llash va bilimlarni samarali tarzda ishlatishda yordam beradi.

Transversal kompetensiyalar – bu bir nechta sohalarida qo'llaniladigan ko'nikmalar bo'lib, ular tadqiqotchining professional va shaxsiy rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Tadqiqotchilik faoliyatida transversal kompetensiyalarning quyidagi komponentlarini ko'rsatish mumkin:

1. Tahlil qilish va tanqidiy fikrlash. Ilmiy tadqiqot jarayoni nafaqat yangi bilim va yondashuvlarni yaratish, balki mavjud bilimlarni tahlil qilish, baholash va ularni rivojlantirishni ham o'z ichiga oladi. Bu jarayon samaradorligi tadqiqotchining transversal kompetensiyalariga, xususan, tahlil qilish va tanqidiy fikrlash ko'nikmalariga bog'liq. Tahlil qilish va tanqidiy fikrlash tadqiqotchilik faoliyatining asosiy ustunlaridan biri bo'lib, bilimlarni yaratish va ilmiy qarorlar qabul qilishda katta rol o'ynaydi. Ayollar ko'pincha yuqori darajadagi tahlil va tanqidiy fikrlash qobiliyatiga ega bo'lib, bu tadqiqotlarda muvaffaqiyatga erishishda muhim ahamiyatga ega.

Tahlil qilish – bu ma'lumotlarni chuqur o'rganish, faktlarni ajratish, ular o'rtasidagi bog'liqlikni topish va tadqiqot natijalarini tizimli tartibga solish jarayonidir. Ilmiy tadqiqotlarda tahlil qilish kompetensiyasiga ega bo'lgan tadqiqotchi ma'lumotlarni samarali qayta ishlash, natijalar orasidagi aloqalarni aniqlash va xulosalar chiqarishda ustunlikka ega bo'ladi.

Tahlil qilish kompetensiyasi tadqiqot jarayonida to'g'ri va tizimli ma'lumotlar yig'ish va qayta ishlash, tadqiqot natijalarini ob'ektiv baholash, ilmiy xulosalar chiqarish, ya'ni tadqiqot natijalari asosida yangi nazariyalar va g'oyalarni ilgari surishda muhimdir.

Tanqidiy fikrlash – bu ma'lumotlar va bilimlarni shubha bilan qarab, ularni xolisona baholash, isbotlangan va to'liq ma'lumotlarga asoslangan holda qarorlar qabul qilish qobiliyatidir. Tadqiqotchilik faoliyatida tanqidiy fikrlash kompetensiyasi juda katta ahamiyatga ega, chunki ilmiy jarayon o'z mohiyatiga ko'ra tanqidiy yondashuvni talab qiladi.

Tanqidiy fikrlash mavjud dalillarning ishonchiligi va mosligini baholash, ma'lumotlar ustida tanqidiy fikrlash orqali xatolarni aniqlash, muammolarni chuqur o'rganish, mavjud nazariya va gipotezalarni o'zaro solishtirish, ularni real hayotga mosligini tekshirish orqali yangi ilmiy bilimlarni yaratishga hissa qo'shadi.

Demak, tahlil qilish va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish tadqiqotchilarni nafaqat yuqori sifatli ilmiy tadqiqotlar olib borishga, balki ular o'z sohalarida yetakchi bo'lishlariga ham yordam beradi. Tahlil qilish va tanqidiy fikrlash kompetensiyalari tadqiqotchilarni mustaqil, kreativ va ilmiy jarayonlarga yondashishda mas'uliyatli bo'lishga undaydi.

2. Jamoa bilan ishlash. Tadqiqotchilik faoliyati ko'pincha individual qobiliyatlar va ko'nikmalarni talab qiluvchi jarayon deb qaralsa-da, zamonaviy ilmiy jarayonlarda jamoa bilan ishlash katta ahamiyat kasb etadi. Transversal kompetensiyalarning muhim tarkibiy qismi bo'lgan jamoa bilan ishlash, tadqiqotchilarning birgalikda ishlash orqali yirik loyihalarni amalga oshirish, ko'p qirrali muammolarni hal qilish va innovatsion yechimlar topishda o'zaro hamkorlik qilish qobiliyatini oshiradi.

Ayol tadqiqotchilarning jamoa bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish ilmiy hamkorlikni kuchaytirishga va ko'p sohalarini qamrab oluvchi loyihalarda muvaffaqiyatga erishishga yordam beradi. Ayniqsa, Markaziy Osiyo mintaqasida ayollarning ilmiy sohadagi roli yanada kengayib borayotgan bir vaqtda, ularning jamoa bilan ishlash kompetensiyalari orqali xalqaro miqyosda ilmiy izlanishlarga qo'shayotgan hissasi ortib bormoqda.

3. Kommunikatsiya va taqdimot. Transversal kompetensiyalar orasida kommunikatsiya va taqdimot muhim o'rin tutadi, chunki ilmiy natijalarni taqdim etish, bilimlarni tarqatish, fikrlarni tushunarli va samarali ifoda qilish tadqiqotchi faoliyatining ajralmas qismidir. Ushbu kompetensiyalar ayol tadqiqotchilarning ilmiy doirada muvaffaqiyatli o'zini namoyon qilishi va yetakchi pozitsiyalarga erishishi uchun katta ahamiyatga ega.

Kommunikatsiya – bu tadqiqotchi tomonidan o'z ilmiy g'oyalari, natijalari yoki tajribalari haqida turli auditoriyaga, jumladan, boshqa olimlar, keng jamoatchilik yoki tashkilotlarga axborot yetkazish jarayonidir. Taqdimot esa bu g'oyalarni tizimli ravishda auditoriyaga ifodalash, ya'ni ilmiy ma'ruzalar, konferensiya chiqishlari yoki yozma maqolalar shaklida yetkazishdir.

Ilmiy tadqiqotlar faqatgina o'tkazish yoki natijalarga erishish bilangina cheklanmaydi, balki ularni boshqalarga tushunarli tarzda yetkazish, fikr almashish orqali rivojlantirish ham zarur.

4. Moslashuvchanlik va ijodkorlik. Tadqiqotchi sifatida o'zgaruvchan sharoitlarga moslasha olish va yangi yondashuvlarni izlash qobiliyati ilm-fanning rivojlanishida katta rol o'ynaydi. Ayollar, ayniqsa, murakkab ilmiy muhitda ushbu ko'nikmalarni rivojlantirish orqali nafaqat ilmiy natijalarga erishadilar, balki innovatsiyalarning manbai sifatida ham maydonga chiqadilar.

Moslashuvchanlik – bu o'zgaruvchan sharoitlarga tezda javob berish, yangi vaziyatlarga moslashish va mavjud resurslar bilan eng yaxshi natijalarni yaratish qobiliyatidir. Ijodkorlik esa muammolarni hal qilishda, yangi g'oyalarni ishlab chiqishda yoki mavjud bilimlarga asoslanib, innovatsion yondashuvlarni yaratish jarayonidir.

Ko'plab ayol tadqiqotchilar oilaviy va kasbiy majburiyatlarini birga olib borishiga to'g'ri keladi. Moslashuvchanlik esa ularga bu muvozanatni saqlashda yordam beradi. Shuni aytish joizki, tadqiqotlarda kutilmagan o'zgarishlarga duch kelganda, ayollar tezda yangi strategiyalar ishlab chiqish va muammolarni hal qilishga qodir. Moslashuvchanlik ayol tadqiqotchilarga nafaqat ularning shaxsiy ishlarini muvaffaqiyatli olib borishga, balki jamoada tez o'zgaruvchan vaziyatlarda ham samarali yechimlar topishga yordam beradi.

Ijodkorlik – bu ayol tadqiqotchilarning innovatsion yechimlar topishida asosiy ko'nikmalaridan biridir. Ijodiy fikrlash va noan'anaviy yondashuvlar murakkab ilmiy muammolarni yangi usullar bilan hal qilishga imkon beradi. Ayollar o'zlarining tadqiqot faoliyatida ijodkorlik qobiliyatlari orqali yangi yutuqlarga erishadilar va ilmiy izlanishlarni boyitishda katta rol o'ynaydilar.

5. Natijaga yo'naltirilganlik. Zamonaviy tadqiqotchilik faoliyatida natijaga erishish ko'nikmasi juda muhimdir, ayniqsa, ilmiy loyihalar va tadqiqotlarning muvaffaqiyatini belgilovchi omil hisoblanadi. Transversal kompetensiyalarning bir qismi sifatida haqiqiy natijalarga erishish qobiliyati tadqiqotchilarni maqsad sari aniq va samarali yo'naltiradi. Ushbu kompetensiyaning tadqiqot jarayonidagi ahamiyati, ayniqsa, ayol tadqiqotchilar uchun katta rol o'ynaydi. Ayollar tadqiqotchilik faoliyatida haqiqiy natijalarga erishish orqali o'z ilmiy loyihalarini muvaffaqiyatli yakunlashlari, ilmiy natijalarini jamiyatga taqdim etishlari va ilmiy jamoada o'z o'rnini mustahkamlashlari mumkin.

Xulosa o'rnida shuni aytish kerakki, transversal kompetensiyalar ayol tadqiqotchilar uchun zamonaviy ilmiy faoliyatda muvaffaqiyatga erishishning asosiy kalitlaridan biri hisoblanadi. Shuningdek, transversal kompetensiyalar ayollarga nafaqat tadqiqotlarida yuqori natijalarga erishish, balki ilmiy hamkorlikni kengaytirish, innovatsiyalarni joriy etish va o'z ilmiy mavqeini mustahkamlashga ham yordam beradi. Ayollar o'z ilmiy natijalarini samarali taqdim etish orqali nafaqat jamiyat e'tiborini jalb qiladi, balki ilmiy jamoalarning faol a'zolariga aylanadi. Shu bilan birga, ayollarni ushbu ko'nikmalar bilan qurollantirish orqali ilmiy muhitda turli loyihalarining yanada keng ko'lamda amalga oshirilishiga turtki berishi mumkin. Bu esa ilmiy hamjamiyatda ayollar uchun yangi imkoniyatlar yaratadi va gender tengligini mustahkamlashda muhim qadam bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. *O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 2-fevraldagi «Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-5325-son Farmoni.*

2. X.Ibragimov. Sh.Abdullayeva. *Pedagogika nazariyasi (darslik). T., "Fan va texnologiya", 2008, 288 bet.*

3. *Pedagogika: ensiklopediya. I, II jild/tuzuvchilar: jamoa.//Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti. 2015. – 376 b.*

4. Мухидова О.Н. (2024). Условия развития трансверсальных компетенций у будущих учителей технологии. *Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences International scientific-online conference. Great Britian. 22.06.2024. сmp.80-84.*

5. Mukhidova O. N. (2024). *Methods for effective use of information and communication technology in technology lessons. International Journal of Artificial Intelligence, 4(04), 158-161.*

MARKAZIY OSIYODA AYOLLARNING ILMIY TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINING QIYOSIY TAHLILI

Kajanova Oygul

Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi Milliy instituti mustaqil tadqiqotchisi (PhD)

Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar institutining mustaqil tadqiqotchisi(PhD)

Annotatsiya. Markaziy Osiyo davlatlarida turli millat vakillari bir-biriga nisbatan bag'rikenglik, tolerantlik tamoyili ostida yashashi, ko'p asrlik tarixi, tili, dini, qadriyatlari va o'xshash urf-odatlar bilan qo'shnichilik munosabatlari ham tobora mustahkamlanib borishi – millat ravnaqi uchun ilm-fanga bo'lgan e'tiborning kuchaytirilishi, ayniqsa, jamiyatda xotin-qizlarning o'rnini tobora oshirish, gender tenglik siyosatini ta'minlash, nafaqat, O'zbekiston, balki Markaziy Osiyo davlatlarida ham dolzarb ekanligi haqiqat. Millatlararo o'zaro hamkorlik Markaziy Osiyo davlatlari yetakchi ayollari – xotin-qizlarning ilm-fan sohasidagi rivoji, ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot va ma'naviy-madaniy yuksalishi, ularning davlat va jamoat ishlaridagi ishtiroki, o'zgarishlarni ro'yobga chiqarish va islohotlarni amalga oshirish borasidagi islohotlar mazkur maqolada keng yoritib berilgan.

Tayanch so'zlar: Markaziy Osiyo, gender tenglik, tadqiqotchi ayol, ma'naviy qiyofa, ma'rifatli jamiyat, ma'naviy imij.

Har bir millatning, davlatning qudrati, ma'naviy qiyofasi ayollarga nisbatan bo'lgan munosabatida aks etadi.

“Donishmandlar bisoti”dan.

Markaziy Osiyo davlatlarida turli millat vakillari bir-biriga nisbatan bag'rikenglik, tolerantlik tamoyili ostida yashashadi. Ko'p asrlik tarixi, tili, dini, qadriyatlari va o'xshash urf-odatlar bilan qo'shnichilik munosabatlari ham tobora mustahkamlanib bormoqda. Bu borada millat ravnaqi uchun ilm-fanga bo'lgan e'tiborning kuchaytirilishi, ayniqsa, jamiyatda xotin-qizlarning o'rnini tobora oshirish, gender tenglik siyosatini ta'minlash, nafaqat, O'zbekiston, balki Markaziy Osiyo davlatlarida ham dolzarbdir. Shuningdek, **millatlararo o'zaro hamkorlik**, 2020-yildan buyon bo'lib o'tayotgan Markaziy Osiyo davlatlari yetakchi ayollarining uchrashuvi xotin-qizlarning ilm-fan sohasida rivoji, ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot va ma'naviy-madaniy yuksalishi, ularning davlat va jamoat ishlaridagi ishtiroki, o'zgarishlarni ro'yobga chiqarish va islohotlarni amalga oshirishga ko'maklashish, shu jumladan, gender tenglikni ta'minlash, xotin-qizlarning huquqlari va manfaatlarini himoya qilish borasida **“drayver”** islohot bo'lganligi bugunda o'z isbotini topmoqda. Bu borada Oliy Majlis Senat raisi Tanzila Narbayeva xalqaro uchrashuvlar “mintaqaviy hamkorlikni rivojlantirish uchun mutlaqo yangi maslahat maydonchasi” bo'lib shakllanayotganini ta'kidlagani bejiz emas.

Bugun **Yangi O'zbekiston – ma'rifatli jamiyat** sari tamoyili ostida rivojlanar ekan, fikrlar o'zgardi, qarashlar eskirdi. Ya'ni qadimdan ayollar bola tarbiyalash, er xizmatini qilish degan eskicha qarashlar bugun o'z ahamiyatini tobora yo'qotib bormoqda. Ayollarimiz bugunda barcha jabhalarda faollik va matonat, ilg'orlik namunasini ko'rsatib, gender tenglik masalasini davlat miqiyosida oliy darajaga olib chiqishga erishmoqdalar. Bu borada Davlatimiz rahbari ta'kidlaganlaridek, “Bugungi farovon hayotimiz ham, yorug' kelajagimiz ham ayollarga bog'liq. Agar xalqimiz bizdan rozi bo'lishini xohlasak, avvalo, mo'tabar onalarimiz, opa-singillarimiz uchun munosib turmush sharoitlari yaratishimiz kerak. Ona rozi bo'lsa, oila rozi bo'ladi, oila rozi bo'lsa, jamiyat rozi bo'ladi. Ayoli e'zozlangan yurt – qudratli bo'ladi”. Bejizga xalqimiz, “O'g'il farzandni ilmi qilsang bir shaxsning kamoloti, qiz farzandni bilimli qilish – millat taraqqiyoti deyishmagan.

Bugun keng ko'lamli demokratik islohotlarimiz natijasida yurtimiz ayollarimizning siyosiy-

ijtimoiy jarayonlardagi ishtiroki tobora kuchayib bormoqda. Misol uchun, Oliy Majlis Senati raisi xotin-qizlar vakilasi ekanligi, tumanlarda ayol hokimlar faoliyat boshlayotgani, nafaqat mintaqamizda, balki xalqaro miqyosda ham faxrli jarayon. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, 2020-yil dekabr oyida mamlakatimiz parlamenti va mahalliy kengashlarga bo'lib o'tgan saylovlar natijasiga ko'ra, Oliy Majlis Qonunchilik palatasiga saylangan 150 nafar deputatning 48 nafari yoki 32 foizini, Senatda va mahalliy kengashlarda 25 foizni xotin-qizlar tashkil etdi. Bu ko'rsatkich O'zbekiston tarixida birinchi marta milliy parlamentda ayollar soni Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan belgilangan tavsiyalarga mos darajaga yetganligidan dalolatdir.

2024-yilgi ma'lumotlarga tayanadigan bo'lsak, yurtimizda ilm-fan va ta'lim, xususan, oliy ta'lim sohasi isloh etilib, jahon standartlariga moslashtirilayotgani sababli xotin-qizlar bu yo'nalishda ham katta natijalarga erishmoqdalar. Buning amaliy ifodasini so'nggi yetti yilda 5 ming 247 nafar ayollarimiz fan doktori (DSc) va o'z sohalari bo'yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olgani misolida ko'rish mumkin. Birgina 2023-yilning o'zida 147 nafar xotin-qiz fan doktori, ming 238 nafari esa falsafa doktori ilmiy darajasiga erishgani barchamizni mamnun etadi. Hozirgi kunda ilm-fan sohasida jami 5 mingga yaqin olim ayollarimiz faoliyat ko'rsatmoqda. Oliygozlarda esa 14 mingdan ziyod opa-singillarimiz pedagogika va ilmiy tadqiqot yo'nalishida ish olib bormoqda.

Yurtimizda millatimiz taraqqiyotiga hissa qo'shayotgan olimalarimiz milliy an'analarimizga sodiq ravishda taraqqiyotga intilayotgan, tashabbuskor va tashkilotchi, ayollik maqomini tadqiqotchilik, yetakchilik, ustozlik faoliyati bilan uyg'unlashtirgan bugungi kun qahramon ayollari talaygina. Vatanimizning eng oliy mukofotlari, unvonlariniga sazovor bo'lganlar orasida ayollar soni ko'paymoqda. Akademik, professor, fan doktori maqomiga ega xotin-qizlarimiz O'zbekiston ilm-fani taraqqiyotiga munosib hissa qo'shmoqdalar.

Masalan, O'zbekiston Adliya vaziri va o'zbek tilidagi jinoyat huquqi bo'yicha ilk darslikning muallifi hisoblangan huquq fanlari doktori Xadicha Sulaymonova, Markaziy Osiyoda birinchi ayol-dirijyor **Dilbar Abdurahmonov**aning yutuqlarini aytmaslikning iloji yo'q. Sababi, uning repertuarida 60 dan ziyod opera va balet spektakllari bor. Shuningdek, **Asal Sartbayeva** Markaziy Osiyoning ilk tan olingan olim ayollaridan biri. U vaksinalarni kremniy bilan qoplash usulini o'ylab topgan. Bu tibbiyot vositalarini muzlatishsiz saqlash imkonini beradi. Bu yangilik nima beradi deb so'ralganda, shunday javob berish mumkin. Insoniyat uchun qulaylik imkonini beradi. Ya'ni vaksinalar muzlatgichda saqlanmasa ham aynib qolmaslik ixtirosi. Yo'qsa u dori emas, naq zahar-zaqqumga aylanadi.

Roziya Sultonova haqida gap ketganda uni butun dunyo tarixchilari tan olishi bejiz emas. Kembridj universiteti qoshidagi Markaziy Osiyo Forumi tadqiqotchisi va Markaziy Osiyo musiqasi markazi direktori hisoblanadi. Shuningdek, u Britaniyadagi Goldsmim kolleji va Afrika hamda Sharq tadqiqotlari dorilfununida tadqiqotchi sifatida ham faoliyat olib borgan. Uning musiqashunoslik sohasidagi faoliyati, nafaqat, Rossiya va Markaziy Osiyo, balki Yaqin Sharq madaniyati va musiqasini ham qamrab oladi. Yana shunday misollardan o'zbek olimasi, akademik Tamara O'ktamovna Ar ipova Rossiya Federatsiyasining "Tibbiy genetikaga qo'shgan ulkan hissasi uchun" oltin medal bilan taqdirlangani tahsinga sazovor. Ushbu oltin medal MDH va Rossiyaning yetakchi tibbiy genetik markazi hisoblanadigan "Akademik N.P.Bochkov nomidagi tibbiy genetik tadqiqotlar markazi" Federal davlat byudjetli ilmiy muassasasi tomonidan 2017-yilda ta'sis etilgan bo'lib, ushbu sohaga ulkan hissa qo'shgan, o'zining ilmiy yanligiligiga ega bo'lgan olimga topshiriladi. Mazkur oltin medalga shu vaqtgacha faqatgina Rossiya olimlari sazovor bo'lgan bo'lsa, bu safar MDH davlatlari orasida birinchilardan bo'lib o'zbek olimasiga topshirilishi katta sharaf tuyg'usini uyg'otadi. Akademik Tamara O'ktamovna immunologiya va immunogenetika, tibbiy genetik sohalari bo'yicha yirik mutaxassis bo'lib, Respublika va undan tashqaridagi ilmiy jamoalarda katta hurmatga ega olimasi hisoblanadi. Olima tahriri ostida O'zbekiston Respublikasi aholisining immun statusi xaritasi, immunologik va genetik pasportlari ishlab chiqilgan.

Fransiya, Germaniya, Buyuk Britaniya, Yaponiya, Rossiya, Kirg'iziston mamlakatlari olimlari bilan birgalikda Markaziy Osiyo va Kavkaz orti xalqlarining populyatsion-genetik kelib chiqishi bo'yicha tadqiqotlar olib borgan. Shuningdek, Markaziy Osiyoda birinchi marotaba Yevroittifoqning 7-ramka dasturi doirasidagi "Markaziy Osiyo va Yevropa populyatsiyalarida preeklampsianing genetik tadqiqotlari" nomli xalqaro grant yutib, tibbiy genetika sohasini yanada rivojlantirgan. Hozirgi kunda akademik boshchiligidagi jamoa tibbiy genetika sohasida orfan kasalliklar, tug'ma nuqsonli patologiyalarni erta aniqlashning genetik usullarini ishlab chiqish bo'yicha o'zlarining tadqiqotlar olib borishmoqda.

Tarix zarvaraqlarini varaqlaganimizda juda samarali va oqilona siyosatning iziga tan bermay ilojimiz yo'q. Mamlakatimiz mustaqil taraqqiyotida xotin-qizlarning faolligini oshirish maqsadidagi islohotlar, ya'ni 2001-yil iyun oyida O'zbekistonning SHHTga a'zo bo'lishi va uning muassisi hamda teng huquqli qatnashchisiga aylanishi muhim hodisa bo'ldi desak mubolag'a bo'lmaydi. Shuningdek, 2009-yil 18-dekabrda BMT Bosh assambleyasi tomonidan SHHT va BMT o'rtasidagi hamkorlik to'g'risidagi rezolyutsiyaning qabul qilinishi nur ustiga nur bo'ldi. Sababi, mazkur hujjatda jamiyatda xotin-qizlar rolini oshirish maqsadiga alohida e'tibor berilgan edi. SHHT yig'ilishlarida boy tarixiy merosga bo'lgan e'tiborni kuchaytirish, qo'shni davlatlarda yashab, ijod qilgan ko'plab lider ayollar ilmiy-ijodiy faoliyatini barcha xalqlar uchun namuna qilib ko'rsatish zarurligi alohida ta'kidlandi. Bunga javoban, bir nechta ayollarni misol tariqasida keltirish mumkin.

Qozoq xoni Abulxayrxonning rafiqasi Bopay o'tkir aqlli, xarakteri bilan ajralib turgan. Malikaning O'rta va Kichik Juzi qabilalari orasida obro'si yuqori bo'lgan. Asrlar osha asrimizning birinchi qozoq jurnalist ayoli Nazipa Quljanova pedagog, etnograf, tarjimon bo'lib el orasida tanildi. Uning "Maktabgacha ta'lim", "Ona va bola" (1923-1927-yillar) kitoblari muallifligidagi bebaho meros hanuzgacha ta'lim tizimida dasturilamal bo'lib kelmoqda.

Qirg'iz xalqining "Oloy malikasi" nomi bilan mashhur bo'lib tarixda qolgan Qurbonjon dodhoni kim tanimaydi deysiz? U Ziynat taxallusi bilan ijod qilib, qaynoq satrlar bitgan, she'rlari xalq orasida ommalashgan.

Yillar oshib, olimalardan Qirg'iziston xalq artisti, operachisi, jamoat arbobi, pedagog, professor Sayra Kiizbayevaning faoliyat yuritgan davri qirg'iz opera san'atida "oltin davr" sifatida eslanadi.

O'zbek millatining tarix sahifalariga murojaat qiladigan bo'lsak, sohibqiron Amir Temurning rafiqasi Saroymulxonimning oqila-yu, uddaburonligi asrlar oshsa ham ta'rifi aslo so'namayotganligi, uning ulug' ishlarga qodir bo'lgan Malika bo'lganidan darak beradi. U "insoniy xislatlari, xalqparvarligi, Vataniga bo'lgan cheksiz muhabbati tufayli Saroymulxonim yuksak nomga sazovor bo'ldi. U davlat arbobi darajasidagi malika edi".

Bugun esa yurtimizda ilm-fan, ma'rifat va ma'naviyat rivojiga ulkan hissa qo'shgan olimalarning o'rni beqiyos. Bugunda yosh avlodni tarbiyalashda o'rnak qilib ko'rsatuvchi o'nlab ayollar nomini keltirish mumkin. Taniqli olimalar Xadicha Sulaymonova, Zarifa Saidnosirova, Galina Mugachenko, Suyuma G'aniyeva, Sabohat Azimjonova, Fozila Sulaymonova, Mazluma Asqarova, Ra'no Rajabova, Rahima Aminovalar ro'yxatini davom ettiraversa tugamaydi. Bu esa jamiyatda ayollarni ilm-fanga ruhlantirish maqsadida yangi mexanizm – «**Olima ayollar jamiyati**» tuzilgani hamda uning faoliyatini qo'llab-quvvatlash va yanada rag'batlantirish uchun Davlat byudjetidan moddiy rag'batlantirilayotgani ham xotin-qizlarning jamiyatning eng faolligini oshirishga xizmat qilayotganiga dalilu isbot emasmi? Shuningdek, davlatimiz rahbari tasdiqlagan Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasining 69-maqsadi aynan "Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash, ularning jamiyat hayotidagi faol ishtirokini ta'minlash", deb nomlanganini alohida ta'kidlash lozim. Mazkur maqsad doirasida, *jumladan*: jamiyatda xotin-qizlarga tazyiq va zo'ravonlikka nisbatan murosasizlik muhitini yaratish, xotin-qizlarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini ta'minlash; gender tenglikni ta'minlash siyosatini davom ettirish, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish, ularni qo'llab-quvvatlashga doir islohotlarni amalga oshirish; xotin-qizlarning ta'lim va kasbiy

ko'nikmalar olishlari, munosib ish topishlariga har tomonlama ko'maklashish, tadbirkorligini qo'llab-quvvatlash, iqtidorli yosh xotin-qizlarni aniqlash va ularning qobiliyatlarini to'g'ri yo'naltirish kabi bir qator muhim vazifalar belgilangan bo'lib bugungi kunda jamiyat orasida o'z amaldagi ijrosi bilan ijobiy o'zgarishlarga, hech shubhasiz, ayollarning jamiyat va davlat ishlarini boshqarishdagi ishtirokini to'laqonli ta'minlash, ularni ijtimoiy-iqtisodiy, huquqiy jihatdan qo'llab-quvvatlash hamda gender tenglikni va teng huquqlilikni ta'minlash borasidagi islohotlari ijtimoiy davlat qurishdagi adolat namunasidir va uning huquqiy asoslari yaratilganligi va muntazam takomillashtirib borilayotganligi bilan hal qiluvchi ahamiyatga egadir. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 58-moddasida "Xotin-qizlar va erkaklar teng huquqlidirlar. Davlat xotin-qizlar va erkaklarga jamiyat hamda davlat ishlarini boshqarishda, shuningdek, jamiyat va davlat hayotining boshqa sohalarida teng huquq va imkoniyatlarni ta'minlaydi". deb belgilanganligi mamlakatimizda gender tenglikni ta'minlash, xotin-qizlarning jamiyat va davlat boshqaruvidagi rolini oshirish borasidagi tizimli islohotlar uchun bosh huquqiy asos bo'lib xizmat qilmoqda. Yurtimizda so'nggi yillarda ayollarni qo'llab-quvvatlash masalalarida davlat rahbarining bevosita tashabbusi bilan 30 dan ortiq farmon va qarorlar hamda hukumat qarorlari qabul qilinganligini qayd etib o'tish joiz. Xotin-qizlarning huquq va qonuniy manfaatlarini ta'minlash, ularning jamiyatdagi rolini kuchaytirish, oila institutini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish ishlari yangi sifat bosqichiga ko'tarildi. O'zbekiston xotin-qizlarni har qanday kamsitish va tahqirlashlardan himoya qiladigan barcha asosiy xalqaro hujjatlarga qo'shildi. Demak, xulosa qilib aytganda, hozirgi bosqichda har tomonlama davlat himoyasidagi xotin-qizlarimiz ilm-fanni ijtimoiy taraqqiyot dvigateliga aylantirish imkoniyatiga ega desak mubolag'a bo'lmaydi. Mamlakat hayoti va kelajagiga daxldor jahonshumul ilmiy yangiliklari bilan, olima-ziyoli ibratida o'zining ma'naviy imiji bilan dunyoni lol qoldirib, Markaziyo Osiyoda yetakchi ayollari statistikasida yurtimizning vakillarining soni oshib borsa, ya'ni Uorren Baffett aytganidek, "bilim xuddi ko'payib boradigan foiz singari ishlaydi", deganidek xotin-qizlar bilim samaradorligi, ko'rsatkichi yildan yilga o'sib borsa, biz ko'zlagan maqsadga to'laqonli erishgan bo'lamiz.

Yangi O'zbekistonda ma'rifatli jamiyat qurishning asosi – yangi ma'naviy ehtiyojlarning qay darajada ma'naviy-axloqiy mazmun bilan boyiganlik darajasiga bog'liq. Mamlakatni qudratli, millatni buyuk qiladigan kuch bu – ilm-fan, axloqiy-ma'naviy tarbiya, millat onalarining ma'naviy qiyofasi, ya'ni imiji ekanligi ayni haqiqat.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.<https://www.gazeta.uz/uz/2020/12/24/central-asia/>
2. Prezident Sh. Mirziyoyev raisligida 2021-yil 1-mart kuni xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash tizimi hamda ularning jamiyatdagi mavqeini yanada mustahkamlash masalalari bo'yicha videoselektor yig'ilishidagi nutqidan, <https://president.uz/uz/lists/view/5014>
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyevning 2024-yil 7-mart kuni Xalqaro xotin-qizlar kuniga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqidan, <https://president.uz/uz/lists/view/7076>
4. <https://aniq.uz/yangiliklar/uzbek-olimpi-oltin-medal-bilan-taqdirlandi>
5. Amir Temur buyuk davlat arbobi va ulug' sarkarda, Toshkent: Ziyonashr –2023, 178-bet.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni.
7. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi – Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2023.– 24-bet.

MARKAZIY OSIYO AYOLLARINING TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARNING O'RNI

Abrorxonova Kamolaxon Abrorxon qizi

*Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi kafedrasi mudiri,
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori(PhD), dotsent*

Kamolova Nodirabegim Lutfullo qizi

*Nizomiy nomidagi TDPuning Boshlang'ich ta'lim
Fakulteti, Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 1-kurs talabasi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada bugungi kunda ayollarning tadqiqotchilik faoliyati, ayollarning ilm-fan sohasida erishayotgan yutuqlari, jamiyatda ayollarning tutgan o'rne, tadqiqotchilik faoliyatini rivojlantirishda zamonaviy texnologiyalar, ta'lim texnologiyalarining o'rne masalalari to'g'risida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: zamonaviy texnologiyalar, tadqiqot, tadqiqotchilik faoliyati, axborot texnologiyalari, innovatsiya, ilm-fan yutuqlari, ta'lim.

Аннотация. В данной статье рассматривается исследовательская деятельность женщин сегодня, достижения женщин в области науки, роль женщин в обществе, роль современных технологий в развитии исследовательской деятельности, а также роль образовательных технологий.

Ключевые слова: современные технологии, исследования, исследовательская деятельность, информационные технологии, инновации, научные достижения, образование.

Dunyo bugun shunchalik tez taraqqiy etyaptiki, har kuni, har daqiqada yangidan yangi axborot almashinuvi vositalari, inovatsion texnologiyalar, raqamli texnologiyalar yaratilib, takomillashtirilib inson omilining og'irini yengil qilmoqda. O'tayotgan hech bir kunimiz yo'qki, biz hayotimizni bu yangiliklarsiz tasavvur eta olsak. Jamiyatda hech bir soha qolmaganki, bu raqamli texnologiyalar kirib bormagan. Bilamizki, yaratilayotgan barcha yangiliklar insonlarning ishini yengillashtirish, oz bo'lsada ularning og'irini yengil qilish, ish samaradorligini oshirish maqsadida yaratilgan. Raqamli texnologiyalar o'z navbatida ilm-fan sohasida ham muhim ahamiyat kasb etib kelmoqda. Ayniqsa, ilmiy tadqiqot ishi bilan shug'ullanuvchi insonlar uchun ham bugungi zamonaviy texnologiyalar eng yaxshi ko'makchi vazifasini bajarmoqda. Bu esa o'z navbatida, bu sohada faoliyat yuritadigan olimlarning soni ortib borishiga zamin yaratadi.

Bugungi kunga kelib dunyo bo'yicha ilmiy tadqiqot ishi bilan shug'ullanuvchilarning 30 foizga yaqin qismini ayollar tashkil etadi. Bu ko'rsatkich yildan yilga oshib bormoqda. Butun dunyoda boshqa sohalaridagi kabi ilmiy tadqiqotlar bilan shug'ullanuvchi ayyollarni har tomonlama qo'llab quvvatlanmoqda. Shu jumladan, yurtimizda ham bu borada qator tizimli ishlar amalga oshirilmoqda. Hozirda O'zbekiston olimlari pedagogika, adabiyot, kimyo, biotexnologiya, qishloq xo'jaligi kabi sohalarida faol izlanmoqdalar. Biroq tabiiy fanlar, matematika, injiniring, texnologiya, sanoat va qurilish sohalarida izlanayotgan ayollar safini kengaytirish dolzarb masala hisoblanadi. Qilinayotgan barcha ishlar, yaratilayotgan imkoniyatlar jamiyatda ayollarning rolini, ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish, gender tengligini ta'minlash, oliy ma'lumotli ayol-qizlar safini yanada kengaytirish maqsadida amalga oshirilmoqda. Zero, jamiyatda ayollar faol, ilmi bo'lsa, shu jamiyat farzandlari ham aqilli va bilimli bo'ladi. Ayollarning tabiiy fanlar, matematika, injiniring,

texnologiya, sanoat va qurilish sohalarida ham ilmiy izlanishlar olib borishlari, ularning bu sohalarida ham yetakchilikni qo'lga olishlari uchun keng yo'l ochilmoqda. Bugungi kunda yangi fan sohasi hisoblangan axborot texnologiyalariga doir sohalarga ham ayollarni jalb etish, ularda axborot xavfsizligi, mediamadaniyat kabi tushunchalarni rivojlantirish maqsadida ham ko'plab ishlar amalga oshirilmoqda. Masalan, yurtimizda axborot texnologiyalari sohasida ayollar tadbirkorlik faoliyatlarini qo'llab-quvvatlashga bag'ishlangan loyiha tashkil etildi. Bu loyiha O'zbekiston uchun juda zarur, chunki hozirgi paytda gender tengsizligining jiddiy muammosi mavjud. Boshqa sohalar qatorida ushbu sohasida ishlaydigan ayollarning juda tor qatlami mavjudligi shundan dalolat beradi.[2]

Ayollarni zamonaviy texnologiyalarga, axborot texnologiyalari sohasiga jalb etish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Bugungi dunyoning barcha sohalarida zamonaviy texnologiyalarsiz muvaffaqiyat qozonish juda qiyin. Ayollarga zamonaviy texnologiyalarni o'rgatish, ularni ham ushbu sohaga jalb etish, ularning bu texnologiyalardan o'z faoliyatlari davomida foydalanishlari va muvaffaqiyatga erishishlariga yordam beradi. Shu maqsadda yurtimizda turli loyihalar tashkil etilmoqda. Bunga misol qilib IT Park AQSh Xalqaro Taraqqiyot Agentligi (USAID) ko'magida tashkil etilgan Tumaris Tech loyihasini keltirish mumkin. Shu bilan birga, joriy yilda ilm-fan sohasidagi ayol-qizlar xalqaro kuni munosabati bilan 6-11-fevral kunlari yurtimizda ilk marotaba ma'rifiy haftalik e'lon qilindi. Bu esa shu sohaga kirib kelayotgan yosh tadqiqotchi qizlarga yaxshi o'rnak bo'ladi. **Brigham Yang shunday deydi:** "Er kishini savodli qilish – bir erkakni savodli qilishni, bir ayolni savodli qilish esa, butun bir avlodning savodli bo'lishini anglatadi". Shunday ekan, jamiyatda ilmiy ayollar ko'payishi, o'sha jamiyatning yanada taraqqiy etishini bildiradi.

Hozirgi kunda boshqa sohalar kabi ilmiy tadqiqotchilik faoliyatiga ham zamonaviy texnologiyalar o'zining bevosita ta'sirini o'tkazmoqda. Zamonaviy texnologiyalarning ilm-fan sohasiga kirib kelishi o'z navbatida bir qator qulayliklar yaratadi. Ayniqsa, bu texnologiyalar orqali inson o'ziga kerakli ma'lumotlarni hech qayerga bormasdan, ortiqcha vaqt va mablag' sarflamasdan topish imkoniyatiga ega. Bu esa tadqiqotchilarga, ayniqsa, ayol izlanuvchilarga bir qator qulayliklar yaratadi. Hozirgi zamon texnologiyalari orqali ma'lumotlarni topish, saqlash va tarqatish hech qanday muammo tug'dirmaydi. Tadqiqot ishi bilanshug'ullanuvchi ayollar bugungi kunda bu texnologiyalar orqali o'z faoliyatlarini qulay shaklda amalga oshirishlari mumkin. Albatta, raqamlashgan texnologiyalar vositasida dunyoning turli burchaklaridagi ma'lumotlarni oson topish, uzoq masofadagi olimlar va tadqiqotchilar bilan erkin muloqot qilish imkoniyati mavjud. Bunday qulayliklarning bo'lishi ham bevosita tadqiqotchilik faoliyatining rivojlanishiga, shu bilan birga bu sohaga ayollarning qamrovi kengayishiga sabab bo'ladi.

Ayollarning jamiyatda ham ijtimoiy, ham siyosiy jihatdan faolligi, jamiyatda gender tengligi tamoyillarini mustahkamlaydi. Shu jamiyat farzandlarida ham ijobiy fazilatlarni shakllantiradi. Yuqorida ta'kidlaganimizdek ayollar ilmiy bo'lsa butun jamiyat ilmiy bo'ladi. Zero, jamiyatga ta'lim-tarbiya beruvchi ona-ayol, o'qituvchi, pedagoglar-ayol. Agar biz ayollarning ilm olishiga, ilm qilishiga yo'l ochib bermasak, ularga imkoniyat yaratib bermasak ular ta'lim-tarbiya berayotgan bolalarning, yoshlarning ertaga porloq kelajakda yashashiga, raqobatbardosh, bilimli, salohiyatli yoshlar bo'lib voyaga yetishiga erishib bo'lmaydi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganlaridek: "Ayollarga bitta yaxshilik qilsak, o'nta yaxshilik bo'lib qaytadi".[1:7]

Dunyoda ayollar faoliyat ko'rsatmaydigan hech bir soha yo'q. Ayollar bugun uchuvchi, kosmanavt, mexanik, mashinist, jurnalist, rahbar, prezident. Hatto bugun eng buyuk kashfiyotlar ham ayollar tomonidan kashf etilmoqda. Ayollarga imkoniyat yaratish, ularni qo'llab-quvvatlash, butun jamiyatga imkon yaratish, butun jamiyatning kelajagini qo'llab-quvvatlashdir. Shu jumladan,

birgina tadqiqotchi ayolga e'tibor berish, ayollarning tadqiqotchilik faoliyatini rivojlantirishga yaratilgan shart-sharoitlar jamiyatda, vaholangki, butun dunyoda ilm-fanning rivojlanishiga bo'lgan e'tibordir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. *"Ilmiy doirada akademik maqomidagi ayyollar safi kengayib bormoqda". O'zbekiston Respublikasi hukumat portal. 2024-yil.*
2. <https://daryo.uz/> internet sayti.
3. *«ZAMONAVIY BOSHLANG'ICH TA'LIM: INNOVATSIYALAR, MUAMMOLAR VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI»- mavzusida Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari to'plami 19-20-may 2023-yil.*
4. *Isoqov I., Qulmamatov S.I. Informatika o'qitishning zamonaviy shakl va metodlari. O'quv qo'llanma. Guliston, GulDU, 2014 y. 151 b.*
5. *"Talqin va tadqiqotlar" jurnali. 3-son 2022-yil.*
6. *"INFORMATION TECHNOLOGY THEIR EFFECTIVE USE IN FOREIGN COUNTRY" Zukhra Sultanova.*
7. *"Ta'lim, fan va innovatsiya" jurnali. 2024-yil 1-son. 84b.*

AYOL MUTAXASSISLARDA TADQIQOTCHILIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA MUSTAQIL TA'LIMNING O'RNI

Zarina Uchkurova

Qori Niyoziy nomidagi TPML tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada mustaqil ta'lim jarayonining ayol mutaxassislarda tadqiqotchilik kompetensiyasini rivojlantirishdagi ahamiyati, mustaqil ta'limni amalga oshirish yo'nalishlari haqida ma'lumot beriladi. Ayol mutaxassislarda o'z-o'zini boshqarish, yangi bilimlarni o'zlashtirish, ilmiy yozuv va taqdimot ko'nikmalarini rivojlantirish, ijodkorlik va innovatsiya, hamkorlik va mentorlik, shuningdek, tadqiqot etikasiga rioya qilish kabi jihatlar mustaqil ta'lim orqali amalga oshirilishi nazariy jihatdan asoslangan. Bu jarayon ayol mutaxassislarning ilmiy tadqiqotlarda muvaffaqiyatli faoliyat olib borishlari uchun zaruru bo'lgan tadqiqotchilik ko'nikmalarini rivojlantirish haqida ham fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: ayol mutaxassis, tadqiqotchilik kompetensiyasi, hamkorlik, tadqiqot metodlari, tajribalar, mustaqil ta'lim, mustaqil o'zlashtirish.

Markaziy Osiyoda ayollarning ilmiy tadqiqotchilik faoliyati tarixan va hozirgi kunda turli omillar bilan bog'liq bo'lib, ular madaniy, ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy faktorlar ta'sirida rivojlanmoqda. Bu regionda ayollarning ilmiy tadqiqotchilik faoliyatida uchraydigan asosiy muammolar va imkoniyatlar quyida bayon etamiz.

Tarixiy to'siqlar: Markaziy Osiyo tarixida ayollarning ilmiy faoliyati ko'pincha cheklangan bo'lgan. Ko'p hollarda, madaniy va diniy qoidalar ayollarning ilmiy faoliyatga kirishishiga to'sqinlik qilgan. Bu to'siqlar ayollarning ta'lim olish va ilmiy izlanishlarda ishtirok etish imkoniyatlarini cheklagan.

Qadimiy ta'lim an'analari: Ba'zi tarixiy davrlar va joylarda, masalan, qadimiy Samarqand va Buxoroda, ayollar ta'lim olish imkoniyatiga ega bo'lgan, lekin bu holatlar ko'pincha elit qavatdagi ayollar bilan cheklangan.

Hozirgi kundagi holat: Ta'lim va mutaxassislik: Markaziy Osiyoda ayollar ta'lim olish va ilmiy faoliyat bilan shug'ullanish imkoniyatlari hozirda yaxshilanmoqda. Ko'plab universitetlar va ilmiy muassasalarda ayollarning ishtiroki ortib bormoqda. Biroq, ayollar ilmiy darajalarni olishda va ilmiy tadqiqotlar olib borishda hali ham ijtimoiy va madaniy to'siqlarga duch kelishadi.

Xotin-qizlarni ilmiy tadqiqotlarga jalb qilish: Xotin-qizlar uchun ilmiy tadqiqotlarda ishtirok etishni rag'batlantiruvchi dasturlar va grantlar mavjud. Bunday dasturlar ayollarga ilmiy faoliyatda muvaffaqiyatga erishish uchun qo'llab-quvvatlashni ta'minlaydi.

Mentorlik va qo'llab-quvvatlash: Ilmiy tadqiqotlarda ayollarning muvaffaqiyatini oshirish uchun mentorlik dasturlari va tarmoq yaratish imkoniyatlari mavjud. Bu ayollarga tajribali tadqiqotchilardan o'rganish va ilmiy faoliyatda rivojlanish imkoniyatini beradi. Shu tarzda, tadqiqotchilik kompetensiyasini rivojlantirish uchun keng ko'lamli yondashuvlar va metodlarni qo'llash zarur bo'ladi. Bu jarayon orqali tadqiqotchilar ilmiy faoliyatlarida yanada muvaffaqiyatli bo'lishlari va yangi bilimlar yaratishlari mumkin. Markaziy Osiyoda ayollarning ilmiy tadqiqotchilik faoliyati ijtimoiy va madaniy to'siqlarga qaramay rivojlanmoqda. Ilmiy faoliyatni rivojlantirish va gender tengligini ta'minlash uchun qo'shimcha choralar ko'rish zarur. Bu, ayniqsa, ta'lim, moliyaviy resurslar va xalqaro hamkorlik orqali amalga oshirilishi mumkin. Tadqiqotchilik kompetensiyasini rivojlantirishda mustaqil ta'limning o'rni juda muhim.

Mustaqil ta'lim – bu o'quvchining o'z-o'zini boshqarish va rivojlantirish uchun kerakli bilim va ko'nikmalarni o'z vaqtida va o'ziga qulay tarzda olish imkoniyatidir. Tadqiqotchilik kompetensiyasi esa ilmiy tadqiqotlar olib borish, muammolarni aniqlash va ularni hal qilish, metodologik yondashuvlarni qo'llash kabi ko'nikmalarga ega bo'lishni anglatadi. Mustaqil ta'lim tadqiqotchilik sohasida muhim ahamiyatga ega, chunki bu jarayon tadqiqotchilarga o'z bilimlarini va ko'nikmalarini rivojlantirishda mustaqil tarzda ishlash imkoniyatini beradi. Mustaqil ta'limning tadqiqotchilik faoliyatidagi o'rni quyidagi asosiy jihatlardan iborat:

1. Tadqiqot ko'nikmalarini rivojlantirish.

Metodologik ta'lim: Mustaqil ta'lim tadqiqotchilarga tadqiqot metodologiyalari, statistik tahlil, va ilmiy usullarni o'zlashtirish imkoniyatini beradi. Bu metodlar yordamida tadqiqotchilar tajribalarini rejalashtirish, ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilish kabi muhim ko'nikmalarni rivojlantiradilar.

Innovatsion usullarni o'rganish. Yangi tadqiqot usullari va texnologiyalarini o'rganish tadqiqotchilarga zamonaviy ilmiy usullarni qo'llash imkoniyatini beradi. Mustaqil ta'lim orqali, ular yangi metodlar va innovatsiyalarni o'z tadqiqotlarida qo'llashlari mumkin.

2. Bilimlarni mustaqil o'zlashtirish.

Adabiyotlar va tadqiqotlar: Mustaqil ta'lim orqali tadqiqotchilar ilmiy adabiyotlarni o'z vaqtida o'rganish va yangi tadqiqotlarni kuzatish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu, ularning sohalaridagi eng yangi bilimlarni va ilmiy yutuqlarni o'zlashtirishlariga yordam beradi.

Onlayn resurslar. Onlayn kurslar, vebinarlar, va ilmiy maqolalardan foydalanish tadqiqotchilarga yangi bilimlarni mustaqil ravishda o'rganish imkoniyatini yaratadi.

3. Tadqiqot savodxonligini oshirish. Mustaqil ta'lim orqali tadqiqotchilar tadqiqot savodxonligini rivojlantiradilar. Bu, ilmiy muammolarni aniqlash, hipotezalarni ishlab chiqish, va tadqiqot natijalarini tahlil qilishni o'z ichiga oladi.

Muammolarni hal qilish: Mustaqil ta'lim, tadqiqotchilarga murakkab ilmiy muammolarni hal qilishda o'ziga xos yondashuvlarni rivojlantirish imkoniyatini beradi.

4. Tadqiqot jarayonini rejalashtirish va tashkiliy ko'nikmalar. Mustaqil ta'lim tadqiqotchilarga tadqiqot jarayonini rejalashtirish va samarali boshqarish bo'yicha ko'nikmalarni rivojlantirish imkoniyatini beradi. Bu tadqiqot loyihalarini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun zarur bo'lgan vaqtni boshqarish, resurslarni taqsimlash va maqsadlarni belgilashni o'z ichiga oladi.

Mustaqil ta'limning tadqiqotchilik kompetensiyasini rivojlantirishdagi o'rni quyidagi jihatlarida namoyon bo'ladi:

ma'lumotlarni izlash va tahlil qilish qobiliyatini oshirish: Mustaqil ta'lim orqali talabalar turli manbalardan ma'lumot to'plash, ularni tahlil qilish va tanqidiy baholash ko'nikmalarini rivojlantiradilar. Bu tadqiqotchilikda muhim bo'lgan, yangiliklarni izlash va mavjud bilimlarni to'g'ri tushunish uchun zarur.

o'z-o'zini boshqarish va rejalashtirish: Tadqiqot jarayonida mustaqil bo'lish talab etiladi. Mustaqil ta'lim talabalarni o'z-o'zini rejalashtirish, vaqtni boshqarish va o'z ishlarini muvofiqlashtirishda tajriba to'plashga yordam beradi.

kreativ fikrlash va innovatsion yondashuvlar: Mustaqil ta'lim talabalarni mustaqil fikr yuritishga, yangi g'oyalarni ishlab chiqishga va innovatsion yondashuvlarni qo'llashga undaydi. Bu tadqiqotchilikda muhim bo'lgan yaratish va yangilanish jarayonini rag'batlantiradi.

metodologik bilimlarni qo'llash: Tadqiqotchilik metodologiyalarini o'rganish va ulardan samarali foydalanish mustaqil ta'lim orqali amalga oshiriladi. Talabalar o'zlari tanlagan yo'nalishda metodlarni o'rganish, amaliyotda qo'llash va natijalarni baholashni o'rganadilar.

Mustaqil fikrlash va qaror qabul qilish: tadqiqotchilik jarayonida qarorlar qabul qilish va

mustaqil fikr yuritish talab etiladi. Mustaqil ta'lim bu jarayonlarni rivojlantirishda yordam beradi va talabalarni o'z qarorlariga mas'uliyat bilan yondashishga o'rgatadi.

Yozma va og'zaki ifoda qobiliyatini rivojlantirish: tadqiqot natijalarini taqdim etish va himoya qilish uchun yaxshi yozma va og'zaki ifoda qobiliyati zarur. Mustaqil ta'lim orqali talabalar bu ko'nikmalarni rivojlantiradilar va tadqiqot natijalarini samarali tarzda taqdim etish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Shu tarzda, mustaqil ta'lim tadqiqotchilik kompetensiyasini rivojlantirishda asosiy rol o'ynaydi, chunki u talabalarni ilmiy izlanishlarga tayyorlaydi va ularning mustaqil fikrlash va tadqiqot olib borish qobiliyatlarini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. *O'zbekiston Respublikasi Prezidenti PF-5847-son Farmoni. "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risda"gi 08.10.2019-yil. URL: <https://lex.uz/ru/docs/4545887>* 2. *Pulatova D.A. Oliy ta'limda aralash ta'limni tashkil etish tendensiyalari // Xalq ta'limi. 2023. № 3. b. 49-54.*

2. *Qorayev S.B., Tirkashev N.T. Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta'limning asosiy jihatlari // Academic Research in Educational Sciences. 2022. DOI: 10.24412/2181-1385-2022-1-1071-1078* 5. *Pulatova D.A. Bo'lajak o'qituvchi-defektologlarga ilmiy-tadqiqot faoliyatini olib borishni o'rgatish kasbiy faoliyatga tayyorgarlik ko'rish omili sifatida. // Scientific Impulse, 2022. 1(5), 413-418.*

ФАКТОР ЖИЗНИ И РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВА - УЧАСТИЕ УЧЕНЫХ В ВОСПИТАНИИ ДУХОВНОГО ВОСПИТАНИЯ МОЛОДЕЖИ

Валиева Феруза Рашидовна

Заведующий кафедрой «Менеджмент дошкольного образования» ИППКДСДОО

д.ф.п.н.(PhD), доцент

Аннотация. Статья подчеркивает критическую важность участия ученых в духовном воспитании молодежи как основы для достижения устойчивого развития общества. Освещается роль научного сообщества в формировании морально зрелой личности, способной принимать ответственные решения и вносить вклад в гармоничное развитие. Предлагается углубление сотрудничества между учеными, образовательными учреждениями и обществом для разработки интердисциплинарных учебных программ и образовательных мероприятий, способствующих духовному развитию молодежи. Призывается к поддержке со стороны государства и частного сектора в финансировании соответствующих научных исследований и образовательных проектов.

В современном мире, где наука и технологии играют ведущую роль в развитии общества, не менее важной остается задача духовного воспитания молодежи. Духовное образование не только формирует моральные и этические ориентиры личности, но и способствует развитию гармоничного общества, основанного на уважении, взаимопонимании и стремлении к общему благу. В этом контексте особую роль играют ученые, чье участие в духовном воспитании молодежи может рассматриваться как ключевой фактор жизни и развития общества. Ученые, благодаря своему авторитету, знаниям и исследовательскому опыту, обладают уникальной возможностью влиять на формирование мировоззрения молодого поколения. Их вклад в духовное воспитание не ограничивается лишь передачей знаний; они способны вдохновлять молодежь на поиски собственного пути в науке, культуре и общественной жизни, прививая при этом глубокое понимание ценности знаний и моральных принципов. Таким образом, ученые становятся мостом между поколениями, передавая опыт и знания, которые помогают молодым людям лучше понять себя и мир вокруг. Задача духовного воспитания в современном обществе особенно актуальна в свете глобальных вызовов, таких как экологические кризисы, социальные конфликты и стремительное развитие технологий, которые могут привести к отчуждению и потере моральных ориентиров[1]. В этой ситуации ученые могут выступать в качестве навигаторов, указывая молодежи путь к устойчивому развитию, основанному на гармонии между научным прогрессом и духовными ценностями.

Ученые, обладая глубокими знаниями и широким взглядом на мир, играют ключевую роль в формировании мировоззрения молодежи, превосходя традиционные рамки передачи знаний[2]. Их вклад в развитие духовных ценностей молодых людей особенно значим, поскольку они могут стать яркими примерами применения научного подхода к решению моральных и этических вопросов. Таким образом, ученые формируют у молодежи стремление к непрерывному самосовершенствованию, подчеркивая важность критического мышления, ответственности и этического поведения в личной и профессиональной жизни. Эта роль особенно важна в современном мире, где быстрые технологические и социальные изменения предъявляют высокие требования к адаптивности и гибкости мышления, делая вклад ученых в духовное и моральное развитие молодежи бесценным.

В духовном образовании ученые применяют различные методы и подходы, направленные на формирование целостного восприятия мира и развитие духовных ценностей у молодежи[3]. Одним из ключевых является использование интердисциплинарных программ и исследований, которые объединяют знания из разных областей – науки, искусства, философии, и религии. Это способствует не только глубокому пониманию сложных процессов в природе и обществе, но и развитию критического мышления, эмпатии и моральной ответственности. Интердисциплинарные программы позволяют студентам увидеть связи между различными сферами знаний, обогащая их внутренний мир и воспитывая уважение к разнообразию мировоззрений. Такой подход способствует формированию у молодежи убеждения в необходимости гармоничного сочетания научного прогресса и духовного развития человечества. Применение научных достижений в образовании также играет важную роль в духовном развитии. Понимание того, как научные открытия и технологические инновации могут способствовать решению глобальных проблем, воспитывает у молодежи чувство ответственности за будущее планеты. Это включает в себя осознание важности устойчивого развития, защиты окружающей среды и стремления к социальной справедливости.

В заключение, участие ученых в духовном воспитании молодежи и их сотрудничество с образовательными учреждениями представляют собой важные стратегические ресурсы для обеспечения устойчивого развития общества. Это сотрудничество способствует формированию образованного, морально зрелого и социально ответственного поколения, готового вносить значимый вклад в развитие цивилизации. Начало формы

Использованная литература:

1. Насиновский К.Р. *«Наука и духовность: поиск взаимосвязи»*. Москва: Научный мир, 2020. Эта книга исследует исторические и современные аспекты взаимодействия научных знаний и духовных ценностей.
2. Тейлор Ч. *«Секулярное время»*. Москва: Гайдаровский фонд, 2018. Автор анализирует процесс секуляризации и его влияние на общество и культуру.
3. Делор М. *«Образование: скрытое сокровище»*. Париж: ЮНЕСКО, 1996. В работе поднимаются вопросы ценностей в образовании и предлагаются пути реформирования образовательных систем с целью развития полноценной личности.
4. Кастельс М. *«Власть коммуникации»*. Москва: ВШЭ, 2016. Книга освещает влияние информационных технологий на общество и культуру, а также рассматривает вопросы этики в цифровую эпоху.

TURKISTON JADID AYOLLARINING MA'RIFATPARVARLIK HARAKATLARI

Ziyoyeva Maxfuza Soataliyevna

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada XX-asr boshlarida Turkistonda jadid ayollarining ma'rifatparvarlik yo'lidagi sa'y-harakatlari yoritilgan. Shuningdek, Germaniyada tahsil olgan xotin-qizlarning taqdiri haqida ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar: ayollar ta'limi masalalari, yangi usul maktablari, jadidchilar, taraqqiyparvarlar, gazeta, jurnal, maqola, darslik, tarbiya, ma'naviy meros, ta'lim-tarbiya.

Turkiston jadidlarining otasi Mahmudxo'ja Behbudiy va Buxoro jadidchilik harakatining asoschilaridan Sadridin Ayniy qizlar tarbiyasi haqida gapirib, ularni ehtiyotlab voyaga yetkazish kerakligi, ilmi qilish zarurligini uqtirgan bo'lsalar [4], Abdurauf Fitrat farzandlarini yaxshi xulq egalari, ya'ni iymonli, fidokor, g'ayratli bo'lib ulg'ayishlari, islom taraqqiyotiga muvofiq bo'lishlari, din va dindoshlarini halokat va xarobalikdan qutqarishlari uchun xotin-qizlar – millat onalari tarbiya va ilm olishlari, axloq va bilimlarini kamolga yetkazishlari lozim, deb hisoblagan[2]. Abdulla Avloniy esa xotin-qizlar jamiyatning teng huquqli a'zosi ekanligini uqtirib, ularning ta'lim olishlari va jamiyatda o'zining munosib o'rnini topishlariga sharoit yaratib berish kerakligini ta'kidlagan[1].

1905-1907-yillarda Rossiyada sodir bo'lgan o'zgarishlar ta'sirida Turkistonda ayollarning o'z haq-huquqlarini tiklash borasida boshlagan harakatlari o'z natijasini bera boshlaydi. Jamiyatning ziyoli qatlamlari o'g'il farzandlari bilan birga qizlarini ham jadid, shuningdek, rus-tuzem maktablarida o'qita boshladilar. Ayollarning jamiyatlardagi faollashuvi mutaassib ulamolarning noroziligiga sabab bo'lib, bu qarashlar o'sha davr matbuotida ham o'z aksini topadi. "Turkiston viloyatining gazetisi" va "Al-isloh" jurnali sahifalarida ayollarning maktabda tahsil olishi, jamiyat hayotiga dadil kirib kelishi qoralanadi[9]. Bu paytda Turkistonda ayollar ancha faollashgan bo'lib, ular muallimlik, tabiblik va ayollarga xos boshqa kasblar bilan mashg'ul edilar. Davriy matbuot bilan muntazam tanishib borib, tahririyatga o'z fikr-mulohazalarini ham yo'llab turardilar.

Turkistonlik ziyoli ayollarning ko'zga ko'ringan yorqin vakillaridan biri, jadid shoirasi Nozimaxonim (1870-1924) bo'lib, u 1870-yilda Toshkentning Beshyog'och dahasida tug'ilgan (Ayrin adabiyotlarda 1864-yilda tug'ilgan deyiladi). Uning otasi Mulla Said Ahmad zamonasining peshqadam kishilaridan bo'lgan. Qizining madaniyatli va ma'rifatli bo'lib yetishuvi uchun dastlab eski maktabda, so'ngra mahalliy xotin-qizlar uchun ochilgan rus-tuzem maktabda o'qitgan. O'z faoliyatini Toshkentdagi qizlar maktabida muallimlik qilishdan boshlagan Nozimaxonim rus tilida erkin gaplasha olgan, Orenburg va Qozonda chiqib turgan matbuotni muntazam kuzatib, o'z o'quvchilariga Rusiya ayollari hayotidan qiziqarli hikoyalar so'zlab bergan[6].

Nozimaxonim o'z davrining madaniyatli, ilg'or qarashli ayoli bo'lib, erkiparvarlik g'oyalarining targ'ibotchisi edi. Bu hol uning dastlabki maqola va she'rlaridayoq aniq ko'rinadi. Uning 1904-yilda "Turkiston viloyatining gazetisi"da bosilgan maqolalaridan biri "Insonga qancha erk darkor?" deb nomlangan edi. So'ng ketma-ket mahalliy matbuot sahifalarida "Xotinlar huquqiga oid", "Ilm va maorif borasida bir-ikki so'z" kabi maqolalari chop etilgan[7]. Ularda o'zbek ayolining tutqun va turg'un jamiyatdagi roli va o'rni masalasini olib chiqdi. Bu yo'ldagi har qanday ozodlik hapakatlari xayrixohlik bildirdi. Ularni qo'llab-quvvatladi. Maqolalar mazmuni, ruhi bilan Turkistonda ozodlik g'oyalarining yoyilishida, xotin-qizlar o'rtasida demokratik intilishning kuchayishiga xizmat qildi.

Nozimaxonim dunyoni suv bossa to'pig'iga chiqmaydigan, o'zining mahalladagi obro'vidan boshqa narsani o'ylamaydigan millatdoshlarining mazmunsiz hayotiga razm solgan va "Faryod"

sarlavhali she'rida Turkiston ijtimoiy turmushini ko'rsatib bergan. Nozimaxonim bu she'rida o'sha paytda Turkiston jamiyatida avj olgan isrofli to'ylar va oilaviy marosimlarni tanqid qilib, boqimanda kayfiyatida yashayotgan insonlarning choyxonalarda to'planib o'tirishlarini qoralaydi. Taraqqiyotga to'sqinlik qiluvchi bu kabi illatlardan xalos bo'lish kerakligini ta'kidlaydi[7].

Yigirmanchi asrning birinchi yarmida Turkistonni qoloqlikdan qutqarib, odamlarni savodli qilishga bel bog'lagan jadidchilik harakati namoyandalari yoshlarni Yevropaga o'qishga yuborib mamlakatni taraqqiyotga boshlaydigan kadrlar yetishtirishni maqsad qiladi. Shu maqsadda 1922-yilda Turkistondan ilk talabalar guruhi Germaniyaga o'qishga yuboriladi. Ular orasida bor-yo'g'i 2 nafar qiz: Maryam Sultonmurodova va Xayriniso Majidxonovalar bor edi.

Xayriniso Majidxonova Toshkentda o'zbek xalqining ziyolilari bilan bitta ko'chada yashagan. Xayriniso otasi ziyoli inson bo'lgani sabab Munavvarqori Abdurashidxonov ochgan jadid maktabida savodi chiqadi. Yangicha usulda ta'lim olgani uchun ham Germaniyada ta'lim olishga unchalik qiynalmagan bo'lishi mumkin. Xayriniso Germaniyada dastlab texnikumda, keyin esa universitetda tibbiyot va bolalar pedagogikasi yo'nalishlarida tahsil oladi.

“Ezilgan millatlar, qorong'ilikda qolgan yurtini kelgusida chin bilim bilan yoritmoq uchun bu yil xorijga ketgan talabalar orasida qizim Xayriniso ham bor edi. Bilim uchun uzoq ellarga birinchi o'zbek qizini yuborish sharafiga, shukrlar bo'lsunkim, menga nasib bo'lmish”, deb xursand bo'lgan edi Xayriniso Majidxonovaning otasi.

Hali yoshlar Germaniya tahsilini davom ettirayotgan paytlarida sovet hukumati bir bahona bilan ularning stipendiyasini to'xtatib qo'yadi. Shundan so'ng yoshlar moddiy qiyinchiliklar bilan tahsilni davom ettirishadi.

Talabalar Germaniyadan qaytgach, “Ular Yevropaning ta'siriga tushgan, Rossiyani yomon ko'radi”, degan ayblovlar bilan qamoqqa oлина boshlanadi. Hibsga olinganlar orasida Xayriniso Majidxonova ham bor edi, uning Germaniyadan olib kelgan hamma materiallari yoqib yuboriladi.

Xayriniso Majidxonovaning yondirilgan kitoblari orasida Germaniyadan olib kelingan tibbiy asarlar, bolalar kitoblari bilan birga Gyote, Shillerning nemis tilidagi kitoblari, Abdulla Qodiriy, Cho'lpon kabi buyuk o'zbek shoir va yozuvchilarining o'zbek tilidagi asarlari ham bor edi. Xayriniso Majidova qora ayblovlar bilan otuvga hukm qilinadi. Hukm 1938-yil 9-oktyabrda ijro etiladi.

Xayriniso Majidxonovaning jiyani u haqida shunday xotirlaydi: *“Xayriniso xolamning orzulari katta edi. Xolam Germaniyadan keltirgan tibbiyotga oid turli qo'llanmalarni nemis tilidan o'zbek tiliga tarjima qilishga kirishgan, ilmiy tadqiqotlarini boshlagan edilar”.*

Xayriniso Majidxonova 1999-yilga kelibgina to'la oqlanadi.

Xayriniso Majidxonova bilan birga Germaniyaga o'qishga ketgan qizlardan yana biri – Maryam Sultonmurodova edi. U xorazmlik Jumanioy ismli ziyoli insonning qizi edi. Bu odam Xiva xonligidagi davlat to'ntarishida qatnashib, bu yerda jadidlar hukmronligini o'rnatish orzusi bilan yashagan. Shu sabab qamoqqa olinadi va o'ldiriladi. Maryam ilg'or kishining qizi bo'lgani uchun tatar maktabida o'qiydi va 1911-yilda Toshkentdagi tatar maorif institutiga o'qishga kiradi. Maryam Sultonmurodova 1919-yilda Toshkentdagi maorif maktab gimnaziyasini tamomlagach, oliy ma'lumot olish maqsadida 1920-1921-yillarda Orenburg tatar pedagogika institutida o'qigan. 1922-yilda 70 talaba orasida Germaniyaga o'qishga ketadi.

Maryam Sultonmurodova 1922-1923-yillarda Berlin universiteti qoshidagi olti oylik tayyorlov kursida o'qiydi. 1924-yil Darmshtadt shahridagi “Viktoriya” o'qituvchilar seminariyasiga imtihon topshiradi. Darhaqiqat, xorij ta'limi Maryamxonga oson kechmadi. Germaniyada tahsil olgan Sattor Jabborning Ertoy nomi bilan “Turkiston” gazetasining 1924-yil 2-sentabr sonida e'lon qilingan maqolasida bu to'g'rida shunday yoziladi: “...Xivalik Maryamxon moddiy tomondan yaxshi ta'min qilinmagani uchun yo'llarida ko'p chatoqliklar ko'radir. Chindan hayotxotini bo'lmoq va Turkistonda qolg'on opa-singillarimizning istiqboli uchun hech kim ko'rsatmas qahramonlik qilib kelgan qimmatlik qizimizga Xorazm jumhuriyatimizning shunday sovuqqonlik bilan qarashig'a Turkiston

yoshlari taassuf etolmay turolmaydurlar”[8]. “...O‘zbek jadid ayoli Maryam Sultonmurodovadan bolsheviklar nihoyatda hayiqar edi”[8].

Jadid bobolarimiz safida turib yurt va millat ravnaqi yo‘lida kurashgan o‘zbek xotin-qizlarining zamondoshlaridan ustun jihatlari, fazilatlarini qaysi voqealarda ko‘zga tashlanadi? Maryamxonning “aybi” nima edi? Ajdodlarimiz onalarga millat egasi sifatida qarashgan. Axir buyuk insonlarni ilmiy ma’rifati yuksak onalar yetishtiradi. Millatimizda katta olim, shoira va faqiha ayollar ko‘p bo‘lgan. Jadid ayollar mavzusi esa alohida tadqiqotlarni talab qiladi. Eng avvalo, jadid bobolarimiz o‘sha zamon kishilari ongida xotin-qizlarga bo‘lgan alohida hurmat va ehtirom tuyg‘usini uyg‘ota bilgan. Ular millat farzandlarini “qo‘li to‘qmoq, boshi pahmoq” ezilgan ayollar tarbiyalashini istamagan.

Maryam Sultonmurodova jurnalistika sohasida mutaxassis bo‘lib yetishadi, nemis adabiyotini chuqur o‘rganadi. O‘zbekistonga qaytgach bir muddat maorif boshqaruvi tizimida, jurnalistika sohasida ishlaydi, nemis tilidan tarjimalar qiladi. 1937 yilda esa Germaniya ta’limini olib kelganlarni qamash boshlangach, Maryam Sultonmurodova birinchilardan bo‘lib qamoqqa olinadi. Uning qo‘lida yosh bolasi bor edi.

Bu haqda o‘zi shunday eslaydi: *“1937-yilgi tergovdagi ko‘rsatmalarni tasdiqlamayman. Shaxsan o‘zim bunday ko‘rsatma bermaganman. Meni tergov qilgan chog‘larida qaydnomaga imzo chekishga majbur qildilar. Lekin unda nima yozilganligini o‘qimaganman, o‘qishga berishmagan ham. Bu hujjatlarning mazmuni bilan tanishishga ixtiyor bildirganimda, “bolangni olib qo‘yamiz”, deb qo‘rqitishdi”.*

1939-yilda Maryam Sultonmurodovaga 10 yillik qamoq jazosi tayinlanadi. Jazoni avvaliga Toshkent, keyin Qozon va Moskva yaqinidagi Suzdal turmalarida o‘tagan, undan so‘ng uzoq sharqqa yuborilib, qurilishda ishlatilgan.

Maryam Sultonmurodova 10 yillik qamoqni tugatib chiqqach ham, 1949-yilda yana qamoqqa olinadi, bu safar Krasnoyarskka surgun qilinadi. Stalin o‘limidan so‘ng 1957-yilga kelibgina tinmay murojaat qilaverib, o‘zining aybsiz qamalganini isbotlashga muvaffaq bo‘ladi.

Hayoti ta’qib, chetlatishlar bilan o‘tgan Maryamga Xorazmda ish berishmaydi, uni sig‘dirishmaydi. Shundan so‘ng u chekka qishloqqa ketib, o‘sha yerda kasalxona ochib odamlarga yordam berish bilan hayot kechiradi.

Maryam Sultonmurodova qalamiga mansub “Mehr ko‘zda”, “Kutilmagan baxt”, “Qalbim nidosi”, “Rahmat desinlar”, “Majnuntol”, “Karvonlar kelganda”, “Betamiz yigit” kabi ko‘plab maqola va ocherklar bu ayolning yuksak iqtidoridan darak beradi.

Sobiq tuzum davrida faoliyat yuritgan ilg‘or fikrli o‘zbek xotin-qizlaridan yana biri – Matluba Muhammad xonimdir. Cho‘lponning 17 yoshli shogirdi Matluba Muhammad xonimning “Mudom Chorning qo‘lida ko‘p ezilgan millatim”, degan misralar bilan boshlanguvchi she’ri o‘sha davrda sho‘rolar mamlakatini larzaga solgan ekan. Bu she’r Yevropa matbuotida qayta-qayta nashr etilgach, sho‘rolar iste’dodli keladilar. Matluba Muhammad ko‘p yillar xalq salomatligi yo‘lida halol mehnat qilib, el-yurt shoira tahsil olayotgan Moskvadagi O‘zbek maorif institutini yopgan deyishadi... Darhaqiqat, bir shaxsiyatning isyonli ovozi butun bir mamlakatga zarba bergan.

Matluba xonimning “Kurtulush yo‘lida” nomli she’rini Sattor Jabbor nemis tiliga tarjima qilgach, ushbu o‘tli misralar mashhur bo‘lib ketadi. “Sho‘rolar qanchalik bosim qilmasin, adabiyotimiz Cho‘lponlarni yetishtirishda davom etmoqda, millatning orzu-maqсадlari shu fidoyi qizning qalbidan otilib chiqmoqda”, deydi faxr bilan tarjimon. Matluba Muhammad Marg‘ilonning mashhur jadid muallimi Nurmuhammad Dadamuhammedovning qizi bo‘lib, o‘z zamonasining iqtidorli yoshlaridan edi. Matluba 1926-yilgacha Qo‘qon bilim yurtida tahsil oladi. 1927-yil o‘qishini Toshkentdagi ayollar bilim yurtiga ko‘chirib, so‘ng opasi Mahbuba Dadamuhammedovning izidan borib Moskvadagi O‘zbek maorif institutiga o‘qishga kirdi. U yerda mashhur shoir Cho‘lpon, Botu, Shokir Sulaymonlardan she’riyat sirlarini o‘rgandi. Shokirjon Rahimiy, Qayum Ramazon, Abdulhay Tojievlar suhbatidan bahramand bo‘ldi.

Matluba, ayniqsa, o'zbek talabalarining ma'rifiy kechalarida Cho'lponning vatanparvarlik mavzusidagi otashin she'rlarini o'qib, o'zi ham shu mavzuda she'rlar yozib juda mashhur bo'lib ketgan. Uning bu shuhrati sho'ro mamlakati chegaralaridan chiqib, Yevropa matbuotigacha borib yetadi. Va bu "mashhurlik" tufayli Moskvada "Комсомольская правда" gazetasida unga qarshi maxsus maqola chop etilgan va natijada u o'qishdan haydalgan. Ko'p o'tmay Matluba ariza yozib, o'ziga qo'yilgan ayblarning tuhmat ekanligini isbotlab, o'qishiga tiklanadi. Bunga bir tomondan O'zbekiston hukumatining aralashuvi, ikkinchi tomondan, Matlubaning Italiya elchixonasiga fuqarolik so'rab murojaat etishi ham sabab bo'lgan [5].

Sovet hukumati O'zbek maorif institutini yopib muammoga yechim topgan edi go'yo. Matlubaxon esa Toshkentga qaytmasdan Moskvadagi musiqa texnikumiga kirib o'qishini davom ettirgan. 1929-yil Leningrad arxitektura instituti talabasi Vosiq Muhammedov bilan tanishadi. 1933-yil Toshkentga kelgan Vosiq Muhammedov Matlubaga uylanadi. Vosiq Muhammedov (1905-1938) o'z vaqtida Munavvarqorining "Namuna" maktabi iftixori, Fitratning "Chig'atoy gurungi" ishtirokchisi, "Ko'mak" uyushmasining faollaridan edi. U o'z zamonasining tengsiz yigitlaridan bo'lgan.

Xorijda o'qib kelgan qizlar nafaqat jadidlar falsafasiga, balki tashqi qiyofasiga ham ta'sir ko'rsatib, hatto yevropaliklarga o'xshab kiyina boshlashgan. O'sha davrda qadimchilar va an'anaviy odatlarga yangilik kiritadiganlar o'rtasida tortishuv va muhokamalar ko'p bo'lgan. Tabiiyki, bu jarayonda qadimchilar ko'pchilikni tashkil qilgan. Kiyinish masalasidagi e'tirozlar, gazetasining bid'at ekani haqidagi targ'ibotlar, teatrni taqiqlash, turmush tarzidagi yangicha yashash imkonlarini rad etish, hatto sunnatda yo'q deb taomni qoshiq bilan tanovul qilishga ham qarshi fikrlar bildirishlar kun o'tgani sayin jiddiy bahsu munozaralarga sabab bo'lgani haqiqat...

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, XX-asr boshlarida Turkistondagi jadidchilik harakatida ayollar ham faol ishtirok etib, o'z orzu-maqсадlarini amalga oshirishga dadillik bilan kirishdilar. Jamiyatdagi muammolar va kamchiliklarni she'r va maqolalari, maktublari orqali ifoda etib, ularni bartaraf etish bo'yicha tavsiyalarini berdilar. Natijada Turkiston mintaqasining turli shaharlarida qizlarga ta'lim beruvchi jadid maktablari va rus-tuzem maktablari vujudga kela boshladi. Ziyoli va ma'rifatli otalar qizlarini bu maktablarda ta'lim olishiga qarshilik qilmadilar. Diniy va dunyoviy bilimlarni yetarli darajada egallagan iste'dodli qizlar maktablarni tamomlagach, jurnalistlik, muallimalik, tabiblik kabi kasblarni egallab, o'z xalqiga xizmat qilishni boshladilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdulla Avloniy. *Tanlangan asarlar*. 2 jildlik. 1-jild. Toshkent: Ma'naviyat. 2020.
2. Abdurauf Fitrat Oila yoki oila boshqarish tartiblari. Toshkent: Ma'naviyat. 1998.
3. Ash'or. Beshyog'och dahalik Nozimaxonim. Faryod. // Sadoi Turkiston. 1914-yil 8 iyul. № 25.
4. Behbudiy M. Hifzi sihati oila // Oyina, 1914. № № 47-52. 1915. № 1; Ayniy S. Musulmonlar hayoti // Turkiston viloyati gazet, 1906-yil 16, 19 iyul.
5. Irzayev Bahrom. "Josuslikda aybladilar. Bu tuhmat!" – Maryam Sultonmurodovanning surgundagi maktublari".
6. Qosimov B. Erksevar shoira // O'zbek filologiyasining aktual masalalari. Ilmiy asarlar to'plami, № 532. Toshkent, 1977.
7. Qosimov B. Milliy uyg'onish: jasorat, ma'rifat, fidoyilik. Toshkent: Ma'naviyat, 2002.
8. Sattor Jabborning Ertoy nomi bilan "Turkiston" gazetasining 1924-yil 2- sentabr soni 2-3- sahifa

MARKAZIY OSIYO AYOLLARINING TADQIQOTCHILIK KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDA GENDER TENGLIGI MASALALARI, O'ZBEKISTON TAJRIBASI

Namazov Shuxrat

Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti tayanch doktoranti

Annotasiya. Maqolada bugungi kunda ayollarning tadqiqotchilik ishini yanada rivojlantirish, bu sohada xorijiy tajribadan foydalanish mexanizmlari, yurtimizda amalga oshirilayotgan islohotlar, ilm-fanda yuqori saviyada ildam harakat qilishi uchun sharoit va imkoniyatlarni yaratish borasida fikrlar ilgari surilgan. Shuningdek, ayollarning tadqiqot ishlarini rivojlantirishda gender tengligini ta'minlashning ta'lim tizimiga va jamiyat hayotiga ta'siri atroflicha tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: Olima ayol, tadqiqot, gender tenglik, pedagog, qonun, islohotlar, moliyaviy sharoit, xorijiy tajriba tahlili.

Markaziy Osiyo ayollarining tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirishda gender tengligini ta'minlash masalalari joriy asrda juda dolzarb bo'lib ulgurdi. Bu jarayon ayollar va erkaklar o'rtasida teng imkoniyatlar va huquqlarni ta'minlash jarayoni bo'lib, u ijtimoiy adolat, barqaror rivojlanish va iqtisodiy o'sishning muhim shartidir. Gender tengligini ta'minlash, nafaqat ayollarning jamiyatdagi o'rnini oshiradi, balki iqtisodiy va ijtimoiy barqarorlikni ham ta'minlaydi. Ilmiy faoliyatda gender tengligini ta'minlash, ayollarning tadqiqotlar va innovatsiyalar sohasida faol ishtirok etishini rag'batlantiradi. Bunday ishtirok, nafaqat ilmiy natijalarni yaxshilaydi, balki jamiyatning barcha qatlamlarida ijtimoiy masalalarga yangicha yondashuvlarni olib keladi. Gender tengligi, ilmiy tadqiqotlarda yangi fikrlar va yondashuvlarni paydo bo'lishiga yordam beradi. Ijtimoiy jihatdan, gender tengligi jamiyatda adolat, tenglik va barqarorlikni ta'minlaydi. Iqtisodiy jihatdan esa, gender tengligi ayollarning iqtisodiy faoliyatga qo'shilishiga imkon beradi, bu esa mamlakatning umumiy iqtisodiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Markaziy Osiyo ayollarining ilmiy faoliyatda ishtiroki tarixi juda murakkab. Mustaqillikdan oldin, ayollar tadqiqotlar va ilmiy ishlar bilan shug'ullanishda ko'plab to'siqlarga duch kelishgan. Biroq, mustaqillikdan so'ng, gender tengligi masalasi ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy dasturlar orasida muhim o'rin egalladi O'zbekistonda bu jarayonda so'nggi yillarda jadal islohotlar amalga oshirmoqda. Xususan, Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev jamiyat hayotida ayollarning nufuzini oshirishga qaratilgan tashabbuslari diqqatga sazovordir. Misol uchun, 2019-yilda ayollarni qo'llab-quvvatlash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatida yangi qo'mita – "Xotin-qizlar va gender tenglik masalalari bo'yicha qo'mita" tuzishni taklif etishi alohida e'tirofga sazovordir. Shuningdek, 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Xotin-qizlar ta'limini qo'llab-quvvatlash milliy dasturi qabul qilindi. Prezidentimiz tashabbusi bilan jamoatchilikka, avvalo, yoshlarga tarbiyaviy ta'sir ko'rsata oladigan, obro'-e'tiborli ayollarni o'z safida birlashtirgan "Oqila ayollar" harakati tashkil topdi. Shuningdek, barcha mehnat jamoalarida xotin-qizlarning muammolariga samarali yechim topish uchun "Ayollar kengashlari" tuzildi. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, yangi tahrirdagi Konstitutsiyaning 58-moddasida "Xotin-qizlar va erkaklar teng huquqlidirlar. Davlat xotin-qizlar va erkaklarga jamiyat hamda davlat ishlarini boshqarishda, shuningdek jamiyat va davlat hayotining boshqa sohalarida teng huquq va imkoniyatlarni ta'minlaydi." deb belgilab qo'yilishi ham Yangi O'zbekistonning bu boradagi strategiyasini belgilab bermoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 7-martdagi "Xotin-qizlarning mehnat huquqlari kafolatlarini yanada kuchaytirish va tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlashga oid

chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4235-on qarori, O'zbekiston Respublikasining "Xotin-qizlarni tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish to'g'risida"gi Qonuni, O'zbekiston Respublikasining "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi Qonuni, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 30-martdagi "Normativ-huquqiy hujjatlar va ularning loyihalarini gender-huquqiy ekspertizadan o'tkazish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida" 192-son qarori, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 23-iyundagi "Oliy ta'lim muassasalariga qo'shimcha davlat granti asosidagi qabul ko'rsatkichlari doirasida xotin-qizlarga tanlovda ishtirok etish uchun tavsiyanoma berish va ularni o'qishga qabul qilishni tashkil etish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida"gi 402-sonli qarori, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Xotin-qizlarni tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2020-yil 4-yanvardagi 4-son qarori, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 20-noyabrdagi "Xotin-qizlarni ish bilan ta'minlash, ular o'rtasida tadbirkorlikni rivojlantirish tizimini yana-da takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 919-son qarori, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 12-apreldagi "Og'ir ijtimoiy vaziyatga tushib qolgan xotin-qizlarga, nogironligi bo'lgan, kam ta'minlangan, farzandlarini to'liqsiz oilada tarbiyalayotgan va uy-joy sharoitini yaxshilashga muhtoj onalarga arzon uy-joylar berish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida"gi 285-son qarori va shu kabi qonun va qonunosti hujjatlarining qabul qilinishi sohani yanada rivojlantirishga qaratilgan.

Shuningdek, 2023-yil 11-sentyabrdagi PF-158-sonli O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston - 2030" strategiyasining 25-maqsadi da Gender tenglikni ta'minlash siyosatini davom ettirish, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish orqali boshqaruv lavozimlaridagi xotin-qizlar ulushini 30 foizga oshirish mustahkamlab qo'yilgan.

Bundan tashqari, O'zbekiston gender tengligini ta'minlash borasida xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikda faol ish olib bormoqda. Prezident Sh.Mirziyoyevning BMT va boshqa xalqaro platformalarda gender masalalaridagi ishtiroki, O'zbekistonning xalqaro obro'sini oshirib, nafaqat qo'shni mamlakatlar, balki jahon hamjamiyatiga ham namuna bo'lmoqda.

O'zbekistonning ta'lim tizimi gender tengligini ta'minlashda muhim rol o'ynamoqda. Markaziy Osiyo mintaqasida ayollarning pedagogika sohasidagi tadqiqotlari ko'plab ijtimoiy, madaniy va iqtisodiy o'zgarishlar kontekstida amalga oshirilmoqda. Ushbu tadqiqotlar asosan ta'lim sifatini yaxshilash, gender tengligini oshirish va jamiyatda ayollarning o'rnini mustahkamlashga qaratilgan.

Ayollarning ilmiy tadqiqotlarda ishtiroki, nafaqat ularning shaxsiy rivojlanishi, balki ijtimoiy hayotda faolligini oshirishga yordam beradi. Ayollarning ilmiy faoliyatda ishtirok etishi, ko'plab ijtimoiy masalalarga yangi yondashuvlar keltiradi. Bu esa ijtimoiy barqarorlik va iqtisodiy rivojlanishning muhim jihatidir.

Shunga qaramasdan, sohada ayrim kamchiliklar ko'zga tashlanib, ayollarimiz tadqiqotchilik faoliyatida bir qator qiyinchiliklarga duch kelishmoqda. Masalan, gender stereotiplari, iqtisodiy cheklovlar va oila masalalaridagi to'siqlar ayollarning tadqiqotchilik faoliyatini cheklab qo'ymoqda. O'zbekistonda gender tengligini ta'minlashga qaratilgan qonunchilik mavjud bo'lsa-da, amaliyotda bu qonunlarning ta'siri cheklangan. Ayollar uchun maxsus dasturlar va imkoniyatlar yaratish bo'yicha siyosiy xohish va resurslar yetishmaydi. Bu gender tengligini ta'minlashda jiddiy to'siq bo'lib qolmoqda. Ayollar tadqiqotchiligi uchun iqtisodiy resurslarning yetishmasligi ham muhim masala hisoblanadi. Ayollar ko'pincha tadqiqot grantlaridan foydalanishda cheklovlarga duch keladilar. Ularning ilmiy faoliyatlari uchun moliyaviy qo'llab-quvvatlash yo'qligi ba'zi jabhalarda zaif tomonimiz bo'lib qolmoqda. Xususan, ayrim tashkilotlarning gender masalasiga hali ham e'tiborsizligi, talaba qizlar, o'qituvchilar, olimlar ayollarning tadqiqotchilik faoliyatini davom ettirishi uchun iqtisodiy yetishmovchiliklar, farzand tarbiyasi yoki ishdan keyin o'zlarining ilmiy izlanishlari uchun vaqt ajratolmasliklari bunga misol bo'la oladi. Ushbu muammolarni bartaraf

etish uchun, albatta, xorijiy tajribalarga ham murojaat qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Boshqacha qilib aytganda, bo'lajak olim ayollarning tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirishda xalqaro tajribalardan foydalanish soha rivojini kafolatlaydi. Gender yondashuvini qo'llash bu jarayonda muhim ahamiyatga ega, chunki u o'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi tenglik, adolat va bag'rikenglikni ta'minlaydi. Quyidagi mexanizmlar xalqaro tajribalardan foydalanish uchun qo'llanilishi mumkin:

1. Xalqaro hamkorlik dasturlari: Muassasalar va universitetlar o'rtasida xalqaro hamkorlik o'rnatish, o'qituvchilar va talabalar bilan almashinish dasturlarini tashkil etish. Bu dasturlar zaruriy ko'nikmalarni shakllantirishga, mahalliy va xalqaro tajribalarni birlashtirishga yordam beradi.

2. O'qitish metodologiyalari: Xalqaro ta'lim muassasalarining eng yaxshi amaliyotlarini o'rganish va o'z o'qitish metodologiyalarini yanada takomillashtirish. Gender yondashuvini hisobga olgan holda inkluziv o'qitish metodlaridan foydalanish.

3. Tadqiqotlarni birgalikda olib borish: Xalqaro hamkorlikka asoslangan tadqiqot loyihalarini amalga oshirish. Bu jarayon o'quvchilar va o'qituvchilar o'rtasida fikr va tajriba almashish, gender masalalarini o'rganish imkonini beradi.

4. O'qituvchilarni malaka oshirish: Xalqaro tajribalarga asoslangan malaka oshirish seminarlarini tashkil etish. Bu seminarlar zamonaviy pedagogik metodlar, tadqiqotchilik kompetensiyalarini oshirish va gender muammolari ustida ishlashga qaratilgan bo'lishi mumkin.

5. Onlayn resurslar va kurslar: Maktab va universitetlarda, shuningdek, xalqaro onlayn platformalarda gender yondashuvi bo'yicha onlayn kurslar va resurslardan foydalanish. Bu orqali talabalar va o'qituvchilar o'z bilim va ko'nikmalarini mustaqil ravishda rivojlantirishlari mumkin.

6. Innovatsion loyihalar va tadqiqotlar: Bo'lajak o'qituvchilarni innovatsion loyihalarda ishtirok etishga rag'batlantirish, gender asosida tadqiqotlar olib borishga undash. Bu ularning tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Ushbu mexanizmlar orqali bo'lajak o'qituvchilarning tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirishda gender yondashuvini muvaffaqiyatli qo'llash mumkin. Bu jarayon nafaqat o'qituvchilarning bilim va ko'nikmalarini oshirishga, balki ta'lim sohasidagi gender tengligini ta'minlashga ham yordam beradi.

Bundan tashqari, ayollarni moliyaviy qo'llab-quvvatlash uchun maxsus grantlar sonini oshirish ilm-fan rivojiga investitsiya bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa Markaziy Osiyo ayollarining tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirishda gender tengligi masalalari muhim rol o'ynaydi. O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning gender tengligini rivojlantirishga qaratilgan tashabbuslari, qonunchilikdagi o'zgarishlar ushbu jarayonni tezlashtirishga yordam bermoqda. Ayollar uchun tadqiqotchilik imkoniyatlarini kengaytirish, ularning malakasini oshirish va gender tengligini ta'minlash, ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishning muhim jihatidir. Bu jarayonlar, nafaqat ayollar uchun, balki jamiyatning barcha qatlamlari uchun foydalidir. Markaziy Osiyoda gender tengligini ta'minlash va ayollar tadqiqotchiligining rivojlanishi, kelajakda yanada barqaror va farovon jamiyat qurish yo'lida muhim qadam bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. *O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi - 2023-yil. Toshkent.*
2. *Xotin-qizlar ta'limini qo'llab-quvvatlash milliy dasturi - O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 07.03.2022 yildagi PF-87-son*
3. *"O'zbekiston - 2030" strategiyasi - O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 11.09.2023 yildagi PF-158-son*

РОЛЬ ЖЕНЩИН УЧЕНЫХ В РАЗВИТИИ МЕДИЦИНЫ УЗБЕКИСТАНА

Хуршида Расулова

*Термезский филиал Ташкентской медицинской академии,
г. Термез, Узбекистан*

*«Каждое благое дело в поддержку женщин завтра,
несомненно, вернется сторицей»*

Шавкат Мирзиёев

Аннотация. Статья посвящена роли женщин в истории медицины Узбекистана. Рассматриваются достижения женщин-ученых, внесших значительный вклад в развитие медицинской науки, особенно в XX веке. Описаны примеры выдающихся женщин-медиков, получивших признание и награды за свою научную и практическую деятельность. Также подчеркивается важность обеспечения гендерного равенства в современном Узбекистане.

Ключевые слова: Женщины в медицине, Узбекистан, гендерное равенство, медицинская наука, здравоохранение, история медицины.

Введение. Согласно Абу Али Ибн Сина, «Врач должен обладать глазом сокола, руками девушки, мудростью змеи и сердцем льва». Врачевание, лечение исконно являлось женским занятием. С древнейших времен, пусть и на бытовом уровне, женщины оказывали лечебную помощь, накапливая и передавая следующим поколениям жизненно важные знания и навыки.

В истории медицины у женщин отмечены не только достижения, но и проблемы. Несмотря на то, что на протяжении многих веков женщины работали в области медицины, на первое место всегда выходили мужчины. В Античные времена врачевание считалось исключительно мужской профессией. Однако существуют данные о том, что женщины также работали в области врачевания, например, в сфере акушерства и гинекологии в Древнем Египте, хирургии в Древнем Вавилоне, Греции и Риме. В Средние века, женщин, которые пытались лечить больных с помощью трав и других натуральных продуктов, считали ведьмами и часто сжигали на кострах. Единственная медицинская роль женщины, разрешенная в течение нескольких столетий – это акушерка. Лишь в XIX веке официально женщины были допущены к обучению в медицинских вузах, и то лишь в некоторых странах (США, Бразилия и др.). Затем, несмотря на многочисленные препятствия, все больше и больше женщин продолжали развиваться в медицине, в том числе и Азии.

Азиатские страны, в которых проживает более половины населения мира, добиваются значительного прогресса в деле полного достижения Целей устойчивого развития, обеспечении гендерного равенства, защите прав женщин и резком повышении их роли и влияния в государственном и общинном управлении. Сегодня, как говорил Президент Республики Узбекистан Ш.М. Мирзиёев, «в нашей стране женщины являются неотъемлемой частью общества, и вопросы полного обеспечения их прав и интересов, охраны материнства и детства нашли всестороннее отражение в таких концептуальных документах, как обновленная Конституция, Стратегия «Узбекистан–2030» и Стратегия достижения гендерного равенства в Республике Узбекистан до 2030 года». Действительно, женщины, являясь активными участниками многих исторических событий, являются прочной основой для

процветания государства. Медицинская сфера не является исключением.

Цель нашей статьи обратить внимание общественности достижениям женщин ученых, посвятивших свою деятельность медицине Узбекистана.

Материал и методы. Нами использованы аналитические и теоретические методы исследования: анализ библиографического материала, синтез теоретических знаний о роли женщины в сфере здравоохранения, интернет-источники.

Результаты исследования.

В Узбекистане многие представительницы женского пола активно боролись за здоровье народа: **Софья Алексеевна Попова**, возглавившая работу первых «глазных отрядов» 1953-1957 годов, выезжавших на периферию для борьбы с глазными заболеваниями, организатор патогистологического музея Ташкентского медицинского института. Научные изыскания профессора по главному лейшманиозу явились огромным подспорьем в лечении распространенного в регионе заболевания. В 1968 году за большие научные достижения и подготовку высоких квалифицированных профессору Мунире Сагдуллаевне Турсунходжаевой было присвоено почетное звание «Заслуженного деятеля науки Республики». Основные ее работы направлены на изучение витаминного обмена в норме и при патологических состояниях желудочно-кишечного тракта, сердечно-сосудистых заболеваниях, диагностике и лечению заболеваний органов кровообращения в возрастном аспекте.

Зульфия Ибрагимовна Умидова – член-корреспондент Всесоюзной медицинской академии СССР (1948 год), заслуженный врач, заслуженный деятель науки. Она создала собственную школу кардиологии, награждена двумя орденами Трудового Красного Знамени. Многие годы была ведущим консультантом Главного четвертого управления Минздрава республики. В 1944 году ей присвоено звание «Заслуженный врач», а позже – «Заслуженный деятель науки и техники Узбекистана».

Участник Второй мировой войны, профессор **Мукаддам Ашраповна Ашрапова посвятила труды** черепно-мозговым травмам, проблемам цирроза печени и портальной гипертензии. Она награждена орденом Красной Звезды и орденом Почета, медалью **«За боевые заслуги»** и рядом других медалей за проявленное воинское мужество. В 1950 году она награждена медалью **«Отличник здравоохранения»**, в 1966 г. Медалью **«20 лет Победы в Великой Отечественной войне 1941-1945 гг.»**. В 1967 году ей было присвоено звание **профессора и «Заслуженный врач Узбекистана»**, в 1971 году была удостоена звания **«Заслуженный деятель науки Узбекистана»**.

Лидия Христофоровна Таланина является автором более 100 научных работ по изучению влияния жаркого климата на интероцептивные рефлексы организма и механизмы адаптации и ауторегуляции организма. Профессор Неля Салиевна Таджибаева – первая узбекская женщина-гигиенист, основная научно-исследовательская работа которой была посвящена санитарной охране воды и водоемов. В 1954-1972 годы профессор Маргарита Николаевна Сошникова изучала вопросы эпидемиологии и профилактики арбовирусных, Джалангарских энцефалитов и инфекционного гепатита. М.Н. Сошникова награждена орденом «Знак Почета», 6 медалями, значками «Отличник здравоохранения» и Почетными грамотами.

В 1920-2000 годы профессор Татьяна Георгиевна Ильина была прекрасным диагностом и офтальмохирургом, разработавшим новые способы реконструктивной хирургии, усовершенствовавшим операции катаракты, глаукомы, отслойки сетчатки и реваскуляризационные вмешательства. Она награждена орденом Дружбы народов, дважды орденом «Знак

Почета» и многими другими медалями. **Профессор** Мухтарам Хамидовна Хамидова посвятила труды актуальным проблемам офтальмологии, таким как эмбриогенез органа зрения, токсоплазмоз, глаукома и катаракта.

В 1978-1991 годы профессор Наталья Львовна Романченко провела ряд научных исследований по изучению условий и режима питания населения, проживающего в условиях жаркого климата. Под ее руководством изучены биологический и химический состав молока и молочных продуктов, а также питание спортсменов.

В 1967-1996 годы в ТашГосМИ работала заслуженный деятель науки Республики Узбекистан, гигиенист, профессор Нина Михайловна Демиденко. В 1972-1987 годы после выделения из состава ТашГосМИ педиатрического факультета заведующей кафедрой детских инфекционных болезней избирается доктор медицинских наук, профессор, заслуженный врач и заслуженный деятель науки республики **Хасана Ахмеджановна Юнсова**.

Доктор медицинских наук, профессор, академик АН Руз, заслуженный деятель науки, первый директор Республиканского патологоанатомического центра МЗ Руз, Президент Центрально-Азиатского отделения Академии Международной патологии, Герой Узбекистана Малика Саматовна Абдуллаходжаева впервые в республике создала Телемедицинскую систему в патологии, автор 5 патентов на изобретения, организатор первого, второго и третьего съездов патологоанатомов Узбекистана. Она является автором многих методических рекомендаций, учебных пособий, в том числе для иностранных студентов, атласа для студентов стоматологического факультета, в 1997-1999 гг. издала первый узбекский двухтомный учебник для студентов 3-го курса медицинских вузов **«Основы патологии человека»**. Заслуженный деятель науки **Узбекской ССР (1980)**. Она награждена медалью **«За доблестный труд» (1970)**, орденом **«Знак Почёта» (1976)**, медалью **«Ветеран труда» (1984)**, медалью **«Олий таълим аълочиси» (2000)**, орденом **«Мехнат шухрати» (2003)**. В 2006 году ей присвоено звание **«Ўзбекистон Қаҳрамони» («Герой Узбекистана)»** со вручением **«Золотой Звезды»**.

Профессор Назира Сагдуллаевна Салахова, первый координатор по эндокринологии от Узбекистана во Всемирной Организации Здравоохранения (ВОЗ), пожизненный член Международной Федерации Диабетологов (IDF), Первый Президент Ассоциации Диабетологов Центральной Азии. Профессиональную деятельность начала в Институте биоорганической химии Академии наук Узбекистана в городе Ташкенте, в должности старшего научного сотрудника. Профессор Фарида Мирзаевна Аюпова в течение многих лет заведовала кафедрой акушерства и гинекологии и достигла очень высоких показателей в учебно-методической, научной деятельности и международных связях, являлась членом Ученого Совета ТМА, членом Научного Совета по защита, Председателем Научного семинара при Научном Совете. Являлась делегатом многих конгрессов Европы и мира, где выступала с докладами. Была руководителем грантовых научных проектов, внесла огромный вклад в развитие акушерской и гинекологической науки в Узбекистане. Прекрасный специалист акушер-гинеколог, благодаря ей тысячи семей имеют здоровых и умных детей.

Заключение. Таким образом, **история медицины Узбекистана убедительно показала значительную роль женщин – ученых в развитии науки и практического здравоохранения в деле прогресса и процветания нашей страны. Многие из них занимали руководящие должности, что является гендерно обоснованным. Благодаря высокой политической воле Президента Узбекистана Шавката Мирзиёева вопросы обеспечения интересов женщин, гендерного равенства и прочности семьи стали одним из приоритетных направлений нашей политики. Эта тенденция сохраняется и сегодня, и несмотря на то, что**

мужчины продолжают сохранять ключевые позиции, многие женщины занимают руководящие посты в области медицины, и их участие в жизни страны будет расширяться, о чем может свидетельствовать в частности, проведение Первого в мировой истории Азиатского форума женщин по использованию богатого потенциала женщин, обмену опытом в реализации их потенциала во всех сферах жизни общества.

Использованная литература

1. Мирзиёев Ш.М. Конституция Республики Узбекистан и Стратегия «Узбекистан–2030». Ташкент: Издательство «Узбекистон», 2022.
2. Абу Али Ибн Сина. Канон врачебной науки. Перевод с арабского под ред. М.Х. Алиева. – Ташкент: Издательство медицинской литературы, 1978.
3. Турсунходжаева М.С. Исследования по изучению витаминного обмена. Ташкент: Научно-издательский центр «Медицина», 1975.
4. Умидова З.И. Школа кардиологии. Ташкент: Издательство «Здравоохранение», 1950.
5. Абдуллаходжаева М.С. Основы патологии человека. Ташкент: Узбекский государственный медицинский университет, 1999.
6. Салахова Н.С. Эндокринология в Узбекистане и ВОЗ. Ташкент: Научное издательство медицинской литературы, 2005.

O'ZBEK SAN'ATIDA AYOL XONANDALIGI MAKTEBLARINI TADQIQ ETISH ORQALI MUMTOZ MUSIQANI RIVOJLANTIRISH

Turaqulova Rayhona Rustam qizi

*O'zbekiston Davlat Konservatoriyasi huzuridagi Botir Zokirov
nomidagi Milliy Estrada instituti 4-bosqich talabasi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada qadim zamonlarda musiqa san'atida nom qoldirgan ayollar, qolaversa, yaqin o'tmishda o'zbek milliy musiqa san'atida o'zining yorqin o'rniga ega bo'lgan bir necha o'zbek ayollarining ijodiy faoliyati qisqacha yoritiladi. Shuningdek, maqolada qadimiy Sharq musiqa san'ati rivojida hamda o'zbek milliy musiqa san'ati rivojida ayol xonandaligining tarbiyashunoslik nuqtai nazardan tahlili bayon etiladi.

Kalit so'zlar: Barta Davidova, Kommuna Ismoilova, mumtoz musiqa, maqom, xonandalik, sozanda, ilmiy yondashuv, ijro, urf-odat.

Qadimdan donishmandlar oilada o'g'illar bilan birgalikda qizlarni ham ilmiy qilish eng dolzarb va ahamiyatli vazifalardan biri ekanligi haqida uqtirib kelishgan. Boisi, oqila, ziyoli ayol kelajakda barpo bo'ladigan butun boshli oilaning ilmiy bo'lib ulg'ayishiga zamin yaratadi. Jamiyatda gender munosabatlar asoslarini o'zlashtirish orqali uning mazmunida yotgan g'oyalar dunyoqarashlar o'zining shaxsiy sifatlarini iymon-e'tiqodlarini shakllantirish, mazkur ta'lim jarayoni ta'sirida shaxsning aqliy kamolotini bilish qobiliyatini, o'qishga, mehnatga bo'lgan munosabatini rivojlantirish maqsadlari dolzarblik kasb etadi. Bu zaruratdan kelib chiqib, qadimiy Sharq musiqa san'ati rivojida ayol xonandaligi faoliyatining nazariy asoslarini tadqiq etish vazifalari belgilandi. Bu dolzarb masalaning nazariy asoslarini Qadimiy Sharq musiqa san'ati rivojidagi ta'lim-tarbiya tizimi va bunda ayol xonandaligi maktablari faoliyatidan qidiramiz. Avvalo, barcga Qadimiy Sharq musiqa san'ati maktablari mohiyatida bo'lgani kabi ayol xonandaligi maktablari faoliyatida ham musiqaning inson organizmiga tibbiy va ta'limiy ta'siri haqidagi buyuk allomalarimiz asarlaridagi nazariy ko'rsatmalarga tayanilgan.

Qadimdan ayollar ijrochiligi yuqori baholanib kelingan. Tegishli adabiyotlarda keltirilishicha, Sosoniylar davrida ayollar san'ati keng rivojlangan. Ayniqsa, saroy raqqoslari, hofizalari to'g'risida tarixiy manbalarda ko'plab ma'lumotlar mavjud. Xususan Ozodvar Changiy(592-649) nomi bilan mashhur bo'lgan ayol Sosoniylar musiqa madaniyatining rivojlanishiga kata hissa qo'shib, ayollardan iborat bo'lgan musiqa dastasini tashkil etgan ekan. Daniyalik musiqashunos A.Kristensen o'z asarida shunday yozadi: "Sosoniylar saroyida jamoa orasida ayollardan iborat musiqachilar dastasi (ansambl) alohida o'ringa ega edi va Xisrav Parvez II ayollar san'atga yuqori baho bergan".

TADQIQOT NATIJALARI

Maqom ijrochiligiga ayol ijrochilarning kirib kelishida akademik Yunus Rajabiyning hissalari beqiyosdir. Yunus Rajabiy maqom ansambli faoliyati davomida ayol ovozlarning ansambl tarkibiga kiritilishi, ayol xonandalar ijodining yuzaga chiqishiga, ijodining gullab yashnashiga sabab bo'ldi deb aytishimiz mumkin.

O'zbek mumtoz ashula san'atining taniqli namoyondasi, noyob ovoz sohibasi, O'zbekiston xalq artisti Berta Davidovadir. U faqatgina o'zbek xonandasi, ashulachi san'atkor sifatidagina emas, balki o'zi tug'ulib o'sgan, o'zbek diyorini chin yurakdan sevuvchi inson sifatida ham ibrat namunasidir. Bu haqida u shunday deydi: " Men o'zbek diyorida tug'ildim, o'zbeklar orasida voyaga yetdim va o'zbek sahnasida baxtimni topdim".

“O‘zbekiston xalq artisti”, “ El-yurt hurmati” ordeni sohibasi Berta Davidova 1922-yil 20-oktabrda Marg‘ilonda David ota xonadonida tavallud topgan. Otasi dutorda juda yaxshi kuylar chalar edi. Ayniqsa dutorda chalgan “ To‘rg‘ay” xalq kuyi Yoshi Bertaga juda yoqar edi. B. Davidovaning yoshligi ana shunday san‘atsevar xonadonda o‘tgan. Berta DAvidova 1943-yildan 1987-yilgacha, 44 yil mobaynida O‘zbekiston davlat teleradiosi qoshidagi Maqomchilar ansamlida yetakchi xonanda sifatida faoliyat yuritadi. 200 dan ortiq maqom namunalrini, maqom yo‘lidagi xalq ashulalarini, bastakorlar yaratgan qo‘shiqlarni ijro etib,, magnit tasmalariga yozishga muvaffaq bo‘ladi.

O‘zbek mumtoz maqom san‘atining yana bir yetuk xofizasi, O‘zbekiston xalq artisti, betakror ovoz sohibasi, o‘zining ijrosi bilan ayol xonandalar orasida yuksak mavqeiga ega san‘atkor Kommuna Ismoilovadir. Kommuna Ismoilova maqomlar ijrosi ualarni magnit tasmalarga yozib qoldirishda kata jonbozlik ko‘rsatgan. BUndan tashqari yakkaxon xonandalik faoliyatiniham to‘xtatmagan. QAdrsdon ustozlari va bastakorlar bilan hamkorlikni davom ettirib, F.Sodiqovning “ Ey chehrasi tobonim”, “Bir go‘zal”, “So‘lim bahor”, Saidjon Kalonovning “ Zebo o‘lkam”, “ Do‘ppi tikdim”, Komiljon Jabborovning “ Shifokorlar”, Doni Zokirovning “ Mirzacho‘lning qizlari” kabi ashulalar va bir qator maqom namunalarni radioning oltin yozuvlar fondiga yozishga erishadi. Kommuna Ismoilovaning har bir aytgan asari o‘ziga xosligi va uslubining yorqinligi bilan tarixga bitiladi va ijro amaliyotida o‘rnini topadi. Kommuna Ismoilovaning o‘zbek musiqa san‘atida ko‘rsatgan bebaho xizmatlari esa, 1964-yili davlatimizning “O‘zbekiston xalq artisti” faxriy unvoni bilan taqdirlanadi.

Mustaqillik sharofati bilan o‘zbek musiqa san‘atining rivojida ayol xonandaligi ijodiyoti yangi moddiy va ma‘naviy ma‘no hamda qadr-qimmat topdi. Zero, bu davrga kelib xotin-qizlarga nisbatan olib borilgan davlat siyosati tubdan ijobiy tomonga o‘zgardi. Bunday ijodiy jarayonlarda ayollar faoliyati bilan bog‘liq ijrochilik san‘ati alohida e‘tiborliki, zero yosh avlodga tarbiyaviy ahamiyat kasb etuvchi xalq qo‘shiqlari kuylari, raqslari, udumlari va urf-odatlarini o‘rgatishgan hamda targ‘ib qilishgan. Hozirgi kunga kelib, erkak xonandalar bilan bir qatirda ayol xonandalar ham maqom yo‘nalishida ijod qilib kelmoqda. An‘anaviy xonandalik ijrochiligida, ayniqsa, Munojot Yo‘lchiyeva, Maryam Sattorova, Nasiba Sattorova, Nodira Primatova, Yulduz Turdiyeva va boshqa ijrochilarning o‘rni beqiyosdir. Ularning san‘ati maqom ijrochiligi haqidagi tasavvurni o‘zgartirdi.

Sharq ayol xonandaligi faoliyatida o‘zbekona qadriyatlarimiz, madaniy-ma‘naviy meroslarimiz, urf-odatlarimizga tayangan holda tashkillash va ulardan namuna, ibrat sifatida foydalanish ta‘lim jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi. Bugun zamonning o‘zi barchamizdan yurtimizda xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish borasidagi islohotlarning nafaqat ishtirokchisi, balki tashabbuskori va asosiy ijrochisi bo‘lishni, boshqalarga namuna ko‘rsatishni talab etmoqda. Xulosa o‘rnida shuni aytishimiz mumkinki, ayol bu mo‘jiza demakdir. Qay davr va qaysi soha bo‘lmasin u yurgan yo‘ldan chechaklar unib chiqadi. Ana shunday gullagan yo‘llar qatorida esa o‘zbek mumtoz musiqasi alohida bir bog‘ desak mubolag‘a bo‘lmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Yuldasheva N, Raxmatova N *O‘zbek musiqa adabiyoti.*- Toshkent 2016;
2. Berta Davidova haqida ko‘rsatuv. Toshkent. 2017
3. Bo‘riyeva K. An‘anaviy xonandalik(ayollar ovozlari uchun).-Toshkent 2008;
4. Jalilov A. Kommuna Ismoilova.- Toshkent Musiq, 2009;
5. Jalilov A. Kommuna Ismoilovaning maqom ansamblidagi faoliyati.// Yunus Rajabiy nomidagi maqom ansamblining 60 yillik ijodiy va amaliy faoliyatiga bag‘ishlangan maqolalar to‘plami.- Toshkent: Navro‘z, 2019
6. Xusanovna D.N. (2023, April). BOLALAR FALSAFASI VA UNING SHAXS RIVOJIDAGI ORNI. In E Conference Zone (pp.73-78).
7. Egamberdiyeva T.A. O‘zbekiston davlat boshqaruv tizimida xotin-qizlar ishtirokining zamonaviy omillari. Farg‘ona, 2020.-72b
8. O‘. Ramazonova. Maqom yakka xonandaligi. Buxoro 2022.

DEVELOPMENT OF RESEARCH COMPETENCIES OF WOMEN TEACHERS IN THE ENVIRONMENT OF THE GENDER POLICY OF THE NEW UZBEKISTAN

Mansur Begmatov

Independent researcher at the Research Institute of Pedagogical Sciences of Uzbekistan named after Kori Niyazi

Annotation. This article is devoted to the analysis of the gender status of women in Uzbekistan, the study of the influence of existing gender stereotypes on the development of research competence of women teachers, as well as the consideration of modern approaches of the new Uzbekistan aimed at increasing the role of women in research activities in the field of pedagogy.

Keywords: gender policy, women teachers, research competencies, factors, overcoming barriers, new Uzbekistan.

Introduction

In the modern world, education plays a key role in the progress and development of society. The successful development of the educational system depends on the active participation of all its subjects, including women. The role of women teachers in shaping future generations is invaluable, and their contribution to the development of research competence in the field of pedagogy is one of the most important factors for improving the quality of education.

In Uzbekistan, with the adoption of the new education strategy, there have been significant changes in the education system aimed at increasing the role of women in science and education. However, despite these changes, issues of gender equality in the field of pedagogy remain relevant.

1. Gender status of women in Uzbekistan: an overview of key trends

1.1. Socio-economic factors:

* **Level of education:** According to the Ministry of Higher and Secondary Special Education of the Republic of Uzbekistan, the proportion of female students in higher education institutions is 54%. However, this indicator does not reflect the real situation with access to quality education, especially in rural areas, where women face a limited choice of educational programs and lack of necessary infrastructure.

* **Employment:** In Uzbekistan, women make up 42% of the labor force, mostly in low-paid and low-prestige professions. In the field of pedagogy, where women traditionally make up the majority, there is a clear imbalance in the distribution of leadership positions, research grants and awards.

* **Domestic work:** Women in Uzbekistan traditionally bear most of the responsibility for household management and raising children, which limits their opportunities for professional self-realization and participation in research activities.

1.2. Gender stereotypes in the field of pedagogy:

* **Traditional ideas about the role of women:** Traditional ideas about the role of women as mothers and housewives still prevail in Uzbekistan, which creates obstacles to their participation in scientific work.

* **Discrimination in education:** Women in the field of pedagogy often face discrimination, which manifests itself in unequal working conditions, lower pay, limited access to professional develop-

ment and insufficient representation in decision-making structures.

- * Lack of role models: In Uzbekistan, there are not enough bright examples of successful female researchers in the field of pedagogy, which reduces the motivation of young women to choose a scientific career.

1.3. Positive trends and achievements:

- * Development of the legal framework: Uzbekistan has adopted laws aimed at ensuring gender equality and expanding women's rights in education and science.

- * Support policy for women researchers: The Government of Uzbekistan implements a number of programs and initiatives aimed at increasing the role of women in research, including grants, scholarships and benefits.

- * Increasing the number of women professors: In recent years, there has been an increase in the number of women professors at universities in Uzbekistan, which is a positive signal of the growing participation of women in the scientific field.

2. Influence of gender statuses on the development of research competence of female teachers

2.1. Social factors:

- * Lack of family support: Traditional gender roles in the family often prevent women from participating in research activities, as most of the responsibility for the household and raising children falls on their shoulders.

- * Lack of time: Female teachers often face a lack of time to conduct research due to heavy academic workload and family responsibilities.

- * Financial constraints: Women educators, especially those with children, often face financial difficulties, which limits their access to research resources.

2.2. Psychological factors:

- * Low self-esteem: Gender stereotypes that say women are less capable of doing research can reduce the self-esteem of female educators and prevent them from participating in research.

- * Fear of failure: Female educators may fear failure in research, which limits their commitment to research.

- * Lack of motivation: Lack of role models and support from colleagues and management can reduce the motivation of women educators to participate in research.

2.3. Institutional factors:

- * Lack of management support: In some educational institutions, managers do not provide sufficient support to women teachers in their research activities.

- * Insufficient research funding: The lack of sufficient funding for research is a serious problem for all educators, but women educators often face additional difficulties in obtaining grants.

- * Lack of professional development opportunities: Female teachers may not have access to advanced training and professional development programs that will help them improve their research skills.

3. Modern approaches of the new Uzbekistan to the development of research competence of women teachers

3.1. Gender Equality Policy:

- * Legislative guarantees: Uzbekistan has adopted laws guaranteeing equal rights of men and women in education, science and labor.

- * Government programs: The Government of Uzbekistan implements a number of programs aimed at supporting women researchers, including grants, scholarships and benefits.

- * Promoting women's participation in scientific events: The Government of Uzbekistan conducts activities aimed at increasing the participation of women in scientific conferences, symposi-

ums and exhibitions.

3.2. Infrastructure development:

* Establishment of support centers for women researchers: Support centers for women researchers are being established in Uzbekistan to provide informational, financial and mentoring support.

* Improvement of working conditions: Educational institutions create conditions for comfortable and safe work for female teachers, including kindergartens and breastfeeding rooms.

* Expanding access to educational resources: Uzbekistan is expanding access to online platforms and libraries for professional development of women teachers.

3.3. Changing public opinion:

* Promoting the role of women in science: The media and educational institutions promote the role of women in science, demonstrating successful examples of women researchers.

* Raising awareness of gender stereotypes: Uzbekistan is taking measures to raise awareness of gender stereotypes and their impact on women's participation in scientific activities.

* Conduct awareness campaigns: Uzbekistan conducts awareness campaigns aimed at changing public perceptions of the role of women in the family and society, encouraging their participation in scientific activities.

4. Practical recommendations for the development of research competence of women teachers in Uzbekistan:

* Professional development of women teachers: It is necessary to ensure that women teachers have access to advanced training and professional development programs aimed at developing their research skills.

* Create a support network: It is important to create a support network for women educators, which will provide them with the opportunity to communicate with other researchers, share their experience and receive mentoring support.

* Encourage women's participation in research projects: It is necessary to create incentives for women teachers to participate in research projects, including by providing them with grants, scholarships and benefits.

* Creating positive role models: It is important to create positive role models for women educators, demonstrating the success of women researchers in the field of pedagogy.

* Raising awareness of gender stereotypes: It is necessary to conduct educational activities aimed at raising awareness of gender stereotypes and their impact on women's participation in scientific activities.

5. Research results and data analysis:

5.1. Analysis of the gender composition of scientific staff:

In Uzbekistan, the share of women in the field of pedagogy is 65%. However, their participation in scientific research is significantly lower than that of men.

5.2. Research on the impact of gender stereotypes on women's motivation for scientific work:

The study showed that women teachers in Uzbekistan face gender stereotypes that have a negative impact on their motivation for scientific activity.

5.3. Analysis of the effectiveness of government programs:

An analysis of the effectiveness of government programs aimed at supporting women researchers has shown that they contribute to increasing their participation in scientific activities, but require further improvement.

6. Conclusions and recommendations:

Developing the research competence of women teachers in Uzbekistan is an integral part of

improving the quality of education. Despite the positive changes in the legislative framework and state policy, it is necessary to continue working to overcome gender stereotypes and create conditions for a successful scientific career of women teachers.

Recommendations:

* Improving the legislative framework: The legislative framework aimed at ensuring gender equality in education and science should continue to be improved.

* Development of support programs for women researchers: New support programmes for women researchers should be developed and implemented to improve their skills, finance their research and ensure their career development.

* Changing public opinion: It is important to conduct educational activities aimed at changing public opinion about the role of women in science and raising awareness of gender stereotypes.

* Building the infrastructure: It is necessary to create conditions for comfortable and safe work of female teachers, including kindergartens and breastfeeding rooms.

* Development of a support network: It is important to create a support network for women educators, which will provide them with the opportunity to communicate with other researchers, share their experience and receive mentoring support.

Conclusion

Developing the research competence of women teachers in Uzbekistan is a complex but feasible task. The introduction of modern approaches of the new Uzbekistan aimed at increasing the role of women in science and education will create conditions for a successful scientific career of women teachers and improve the quality of education in the country.

References:

1. Norboeva T. *Ta'limdagi gender tengligi: O'zbekistonda ayollar uchun imkoniyatlar va to'siqlar.* //Pedagogy and psychology//2020. pp. 88-101.

2. Resolution of the Senate of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan "On approval of the strategy for achieving gender equality in the Republic of Uzbekistan until 2030". on 28-05.2021, No. RS-297-IV.

3. Mukhtarova, L. T. *Gender policy in the educational space of Uzbekistan. Pedagogy and psychology.* 2022. No. 1. pp. 30-38.

4. Shermatova, O. N. *Women and education: innovative approaches. Journal of Pedagogy.* 2021. No. 4. pp. 30-36.

5. Yusupova, Sh. (2021). *The role of women in science: historical experience and current challenges. Nauka i obrazovanie,* 2, 35-40.

6. Ministry of Higher and Secondary Special Education of the Republic of Uzbekistan. (2020). *Statistical collection. Tashkent,* pp. 45-50.

7. UNESCO Institute for Statistics (2022). *Women in Science: A Global Perspective.* [Online]. Available: <https://uis.unesco.org/en/topic/women-science>.

8. The World Bank (2019). *Gender Equality in Science, Technology, Engineering and Mathematics (STEM): A Global Perspective.* [Online]. Available: <https://www.worldbank.org/en/topic/gender/publication/gender-equality-in-science-technology-engineering-and-mathematics-stem-a-global-perspective>.

O'QUVCHI-QIZLARNI IJTIMOY FAOLLIGINI RIVOJLANTIRISH OMILLARI

Nurmatova Nargiza Ulug'bekovna

pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori(PhD) Profi University Nodavlat oliy ta'lim muassasasi, Pedagogika va psixologiya kafedrası v.b. dotsenti.

Annotatsiya. Ushbu maqolada qizlarning ijtimoiy faolligi tushunchasi, ushbu tushunchaning pedagogik va sotsiologik tahlili, bugungi kunda unga qaratilayotgan e'tibor, yosh qizlarning ijtimoiy faol bo'lishiga ta'sir qiluvchi omillar, ijtimoiy faollikning asosiy ko'rsatkichlari, ijtimoiy, madaniy, ta'limiy va tarbiyaviy, individual-psixologik omillar, ekologik omillar va iqtisodiy omillar borasida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy faollik, omillar, madaniy, individual-psixologik, ekologik, iqtisodiy, tashabbus, maqsadlilik, mas'uliyat, muloqotchanlik, turmush tarsi, til.

Abstract. This article discusses the concepts of social activity of girls, the pedagogical and sociological analysis of this concept, the attention paid to this issue today, the factors affecting the social activity of young girls, the main indicators of social activity, social, cultural, educational, individual psychological factors, environmental and economic factors.

Keywords: social activity, factors, cultural, individual-psychological, environmental, economic, initiative, purposefulness, responsibility, sociability, lifestyle, language.

Umumta'lim maktablari o'quvchi-qizlarining ijtimoiy faolliklari ta'lim va tarbiya jarayonida shakllangan turli xususiyatlarini birlashtiradigan sifat, kognitiv, kommunikativ, faol va ijodiy faoliyatning namoyon bo'lish shaklidir. Ijtimoiy faollik – ijtimoiy munosabatlar tizimida o'zgaruvchan xarakterga ega bo'lgan, ongli belgilangan maqsadlarga muvofiq, faqat shaxslar, odamlar guruhlari, jamiyat tomonidan namoyon bo'ladigan o'ziga xos faoliyat.

Sotsiologik tadqiqotlarda ijtimoiy faollik ijtimoiy subyektning hayot tarzi sifatida belgilanadi, shaxs o'z faoliyatini ijtimoiy sharoitlarni dolzarb ehtiyojlar, manfaatlar, maqsad va ideallarga mos ravishda o'zgartirishga, targ'ib qilish va amalga oshirishga ongli ravishda yo'naltirishdan iboratdir. Masalan, ijtimoiy tashabbuslar, dolzarb ijtimoiy muammolarni hal qilishda ishtirok etish, vazifalar, zarur ijtimoiy fazilatlarini shakllantirish kabilar kiradi.

Tadqiqotlarda "O'quvchi-qizlarning ijtimoiy faolligini rivojlantirish omillari" mavzusida so'z yuritishdan oldin omil tushunchasining o'ziga ta'rif beradigan bo'lsak, "omil (lot. factor – "ishlab chiqarish") – har qanday jarayonning tabiati yoki individual xususiyatlarini belgilovchi sabab, harakatlantiruvchi kuch" sifatida ta'rif beriladi adabiyotlarda. Veer Narmad South Gujarat Universiteti tadqiqotchisi Lahir Ruby Rav qizlarning ijtimoiy faolligini rivojlantirish omillariga: ularning yashash joyi (shahar/qishloq), ta'lim darajasi, ijtimoiy mavqeyi va yoshi kabi ko'plab omillarga bog'liqligini aytib o'tgan.

Pedagogik-sotsiologiyada shaxs ijtimoiylashuvi va tarbiyasiga ta'sir qiluvchi omillar sifatida ijtimoiy ehtiyoj va manfaatlar, holat hamda vaziyatlar, shaxs xulqini vaziyat va shart-sharoitlarga asoslangan holda tashkillashtirish, ijtimoiy faollik kabilar tadqiq etilgan.

Umumiy o'rta ta'lim maktabi o'quvchi-qizlarining ijtimoiy faolligini oshirish jarayonida ijtimoiy faollik ko'nikmalarini shakllantirish omillarini tashkil etish jarayonida, albatta, ma'ruza, seminar, amaliy mashg'ulot, davra suhbat, ekskursiya, ilmiy konferensiyalar, mustaqil ta'lim topshiriqlari, kurs ishlari, bitiruv malakaviy ishlarini, pedagogik amaliyot, fan olimpiadalarida ishtirok etish, fan

to'garaklarini hamda ustoz-shogird an'analarini muayyan tizim sifatida ko'rib chiqish va ularning o'zaro birligini ta'minlab borish zarurdir.

Oila, mahalla va maktab hamkorligi asosida o'quvchi-qizlar ijtimoiy faolligini rivojlantirishni nazariy tahlil etish jarayonida o'quvchi-qizlar ijtimoiy faolligi rivojlanishiga ta'sir qiluvchi quyidagi omillar aniqlandi (1-rasm)

Ushbu omillar sifatida ijtimoiy omillar, madaniy omillar, ta'lim va tarbiya, individual-psixologik omillar, geografik va ekologik omillar, iqtisodiy omillar kabilar tahlil etildi. Har bir omil qizlarning muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvida va ijtimoiy faolligi rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi.

O'quvchi-qizlarning ijtimoiy faolligiga ta'sir etuvchi omillar – turmush tarzi, ularning jamiyatdagi munosabatlari, ijtimoiy siyosiy jarayonlar bilan bog'liq omil hisoblanadi. U o'z ichiga: turmush tarzi, ijtimoiy harakatchanlik, rollar va statuslar; ijtimoiy siyosiy jarayonlarni qamrab oladi.

Turmush tarzi o'quvchi-qizlarning kundalik xatti-harakatlarini, yashash tarzini, kun tartibini o'zida aks ettiradi. "Sog'lom turmush tarzi – insonlarning baxtli-saodatli yashashiga salbiy ta'sir etadigan barcha zararli illatlardan xoli yashashdir". Bunda ularning sog'lom va ijtimoiy jihatdan faol bo'lishida, kun tartibini to'g'ri tashkil etish jarayonlarida oiladagi yoshi kattalar, mahalladagi ibrat bo'ladigan insonlar hayoti va albatta, maktab jamoasi har doim yetakchi o'rinni egallaydi. O'quvchi-qizlarning kun tartibini to'g'ri tashkil etish, sog'lom turmush tarziga amal qilishini kuzatib borish zarur. Bu jarayonda o'quvchi-qizlarning oila a'zolari, mahalla ahli va maktab jamoasi doimo muloqotda bo'lib turishlari va birgalikda harakat qilishlari, o'quvchi-qizlarning kun tartibini to'g'ri tashkil etishlari va bu kun tartibiga amal qilishlarida muhim omillardan sanaladi.

Psixolog olim A.I.Saidov o'zining tadqiqotlarida ushbu tushuncha shaxs hayotining eng asosiy markazi ekanligiga urg'u berib, turmush tarzi asosida odamlar o'z taqdirini ham o'zgartira olishi mumkinligini ta'kidlab o'tgan. Psixolog olimning fikrlariga qo'shimcha ravishda aytib o'tadigan bo'lsak, kun tartibi to'g'ri tashkil etilishi o'quvchi-qizlarga sifatli bilim olish, ijtimoiy faoydali mehnatni tashkil etish, qo'shimcha hunarlar o'rganish, shaxsiy gigiyenaga amal qilish. **madaniy hordiq olish va eng asosiysi ijtimoiy faol bo'lish** imkonini beruvchi omil hisoblanadi.

Ijtimoiy harakatchanlik – bu o'quvchi-qizlarimizning jamiyatdagi ijtimoiy qatlamlar o'rtasidagi **harakatidir. Harakat pastga yoki yuqoriga yo'nalishda bo'lishi** mumkin. Ijtimoiy harakatchanlik bo'lmasa, o'quvchi-qizlarda muvaffaqiyatli ijtimoiylashish va ijtimoiy faol bo'lish jarayoni sodir bo'lmasligi mumkin. Ijtimoiy harakatchanlik inson hayotining asosi hisoblanadi. Rivojlanayotgan bugungi kunda nafaqat ijtimoiy hayotda, balki ijtimoiy tarmoqlarda ham ijtimoiy harakatchan bo'lishni davrning o'zi taqozo qilmoqda.

Oila sotsializatsiyaning birinchi agentidir. Ota-onalar, aka-uka va buvilar, shuningdek, katta oila a'zolari – barchasi o'quvchi-qizlarga bilishi kerak bo'lgan bilimlarni o'rgatadi. Masalan, kiyim-kechak, kompyuter, ovqat idishlari, kitoblar, velosipedlar kabilarni qanday ishlatishni ko'rsatadilar va oilada, do'stlar davrasida, begona kishilar yonida, o'qituvchi yoki qo'shnilar bilan qanday munosabatda bo'lish kerakligi kabilar. Ko'pgina ijtimoiy omillar oilada farzandlar tarbiyasiga katta ta'sir o'tkazadi. Masalan, individual xatti-harakatlarga *tarixiy davr* ta'sir qilishini tan olishimiz lozim. Oltmish yil oldin, agar ota-ona yoki pedagog bolalarni noto'g'ri xatti-harakati uchun uni urishi qattiqqo'llik hisoblanmagan, ammo bugungi kunda o'sha harakatni bolalarga nisbatan zo'ravonlik deb hisoblashadi.

Tengdoshlar guruhi yoshi va ijtimoiy mavqeyi bo'yicha bir-biriga o'xshash va manfaatlarga ega bo'lgan odamlardan iborat. Tengdosh guruhlari, ayniqsa, o'quvchi-qizlarning o'smirlik davri uchun yangicha muhim ahamiyatga ega, chunki ular ota-onalaridan ajralib turadigan shaxsiyatni rivojlantira boshlaydilar va mustaqillikka erishadilar. Tengdoshlar guruhlari o'zlarining ijtimoiylashuv, ijtimoiy faollik imkoniyatlarini ta'minlaydilar, chunki o'quvchi-qizlar odatda o'z

tengdoshlari va oilalari bilan ko'p vaqt birga bo'lgandan ko'ra turli xil faoliyat turlari bilan faol shug'ullanishadi.

Rollar va statuslar – bu ma'lum bir shaxsning ijtimoiy hayoti davomidagi burch hamda huquqlaridan iborat bo'lgan harakatlari yig'indisini anglatadi. Masalan, ota – bu oilada ta'minotchi, himoyachi va oila boshlig'i kabi rol egasidir. Rol, status, maqom kabi tushunchalar ba'zida birgalikda sinonim sifatida ham ishlatiladi. Qisqacha qilib aytganda, rol, maqom – bu biron-bir insonning jamiyat (oilalari, mahalla, tashkilotlar, do'stlar jamoasi, ish joyi va b.)dagi mavqeyi, egallagan o'rnini ifodalaydi. Ijtimoiy tizimdagi ma'lum lavozimlar bilan bog'liq bo'lgan sharaf va obro', maqom – bu shaxsning ma'muriy iyerarxiyada egallagan darajasi, boshqalarning shaxsga nisbatan xulq-atvorini belgilaydi.

Maqomning ikki turi mavjud, ya'ni *berilgan va erishilgan maqom*, masalan, agar podshoh oilasida dunyoga kelgan bola bo'lsa, u shahzoda maqomiga ega bo'ladi va boshqalarni unga nisbatan hurmat bilan munosabatda bo'lishga majbur qiladi yoki familiya va sharifni ham misol qilishimiz mumkin. Boshqa tomondan, erishilgan maqomni odam ko'p **kuch-g'ayrat, intilish bilan** qo'lga kiritadi, masalan, oddiy dehqon oilasidan dunyoga kelgan bola ta'lim sohasida yutuqqa erishsa va professor unvoniga ega bo'lsa, bu erishilgan maqom bo'ladi.

O'quvchi-qizlar ham jamiyatda bir qancha rollarni bajaradi. Jumladan, o'quvchi, qiz, nevara va shu kabi rollarni bajaradi. Jamiyatimizda "Zulfiya" mukofoti bilan taqdirlanib, yaxshi maqomlarga erishgan qizlarni ham ko'rishimiz mumkin.

O'quvchi-qizlarning ijtimoiy faolligiga ta'sir etuvchi **ijtimoiy-siyosiy jarayonlar** – omil sifatida ta'sirini o'rganishdan oldin ijtimoiy va siyosiy jarayon kabi tushunchalarni **tahlil etishimiz zarur**. **Siyosiy jarayonlar** – mamlakat taraqqiy etishida boshqarish jarayoni odatda ijtimoiy guruhlar va siyosiy institutlar o'rtasidagi yoki siyosiy yetakchilik va jamoatchilik fikrining o'zaro ta'siri. Ijtimoiy jarayonlar esa bir necha marta sodir bo'ladigan ijtimoiy o'zaro ta'sir shakllarini anglatadi. Ijtimoiy jarayonlar deganda, biz individlar va guruhlarining o'zaro ta'siri hamda ijtimoiy munosabatlarni o'rnatish usullarini tushunamiz, ya'ni o'quvchi-qizlarga ijtimoiy hayotda bo'layotgan voqea-hodisalar, siyosat, qonunlar va qarorlar ularning ijtimoiylashuvida va ijtimoiy faolligida munosib ta'sir ko'rsatishi hisoblanadi.

Madaniy omillar – ma'lum bir jamoa yoki shaxslar, guruhining qadriyatlari va mafkuralarini o'z ichiga oladi. Bu shaxsning madaniyati uning o'zini tutish usulini belgilaydi.

Madaniyat – bu shaxsning qadriyatlaridir. Madaniyat millat, jamoa yoki boshqa aniqlangan odamlar guruhi tomonidan umumiy bo'lgan e'tiqodlar, axloqiy qadriyatlar, an'analar, til va qonunlar (yoki xatti-harakatlar qoidalari) to'plamini o'z ichiga oladi. Madaniy jihatdan aniqlangan belgilarga quyidagilar kiradi: uyda gapiriladigan til; diniy marosimlar; urf-odatlar (shu jumladan, ko'pincha diniy va boshqa e'tiqodlar bilan birga keladigan nikoh odatlari); ovqatlanish amaliyoti; intellektual, badiiy va bo'sh vaqtga intilish, xulq-atvorning boshqa jihatlari. Biz muhokama qiladigan madaniyatning asosiy elementlari – bu uning qadriyatlari va e'tiqodlaridir. Qadriyatlar jamiyatda nima yaxshi va adolatli ekanligini aniqlash uchun madaniyat standartidir. Qadriyatlar chuqur singdirilgan va madaniyat e'tiqodlarini yetkazish va o'rgatish uchun juda muhimdir. E'tiqod – bu odamlarning haqiqat deb hisoblaydigan tamoyillari yoki qarashlaridir.

Til – bu odamlar muloqot qiladigan va madaniyat uzatiladigan ramziy tizim. Ba'zi tillar yozma muloqot uchun ishlatiladigan belgilar tizimini o'z ichiga oladi, boshqalari esa faqat og'zaki muloqot va noverbal harakatlarga tayanadi. Alifbo – bu og'zaki tovushga tegishli ramziy shakllardan tuzilgan yozma tizimda olib boriladi, bu belgilar yig'ilib, o'ziga xos ma'nolarni bildiradi. O'quvchi-qizlar til vositasida o'zlarini qiziqtirgan ma'lumotlarni so'rash, gapirish, muloqot qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Shuningdek, bugungi kunda yoshlarga turli tillarni o'rganish zaruratini jamiyatning

o'zi talab qilmoqda. Sababi bir qancha tilni bilish o'quvchi-qizlarga turli millat vakillarining ilim o'choqlaridan bahramand bo'lish hamda turli davlatlar fuqarolari bilan kommunikatsiya o'rnatish imkonini beradi.

Ommaviy axborot vositalari (OAV) – texnik vositalar (media vositalar, kino, teatr, matbuot, radio, kinematografiya, televideniye, internet tarmoqlari), ular yordamida axborot (bilimlar, ko'nikma va kompetensiyalar, ma'naviy va moddiy qadriyatlar, axloqiy-huquqiy normalar va h.k.) miqdoriy jihatdan keng tarqalgan auditoriyaga tarqatiladi. Ming yil oldin inson to'rtta aloqa vositasiga ega edi. Bular: og'zaki nutq, musiqa, rasm va yozuv. Keyinchalik texnika omillari rivojlanishi natijasida gazeta-jurnallar, radio, telefon, kino, ovoz yozish ixtiro qilindi. Natijada elektron ommaviy axborot vositalari birinchi o'ringa chiqib, yozma ommaviy axborot vositalarini sezilarli darajada siqib chiqardi. Asosiy omil sifatida u yoki bu o'ziga xos ommaviy aloqa vositalarining auditoriyasini tashkil etuvchi odamlarning katta guruhlar – ma'lum bir gazeta o'quvchilari, ma'lum bir guruh tinglovchilarining ongi va xatti-harakatiga katta ta'sir ko'rsatadi. Ayrim teleradiokompaniyalar o'z dasturlarini butun dunyo bo'ylab efirga uzatadilar, ularni deyarli megafaktor sifatida qarash mumkin.

Qizlarning ijtimoiylashuviga OAVning ta'sirini Nyu Yorklik H.Laura Choate ham o'zining tadqiqotlari davomida o'rgangan va 2009-yilning o'zida o'smir qizlarning televizor tomosha qilishi ko'rsatkichi haftasiga 28 soatgacha yetishini aytib o'tgan. O'smir qizlar ijtimoiylashuvida filmlar, ko'rsatuvlar, reklama hamda video kliplar (bu musiqa kliplaridagi so'zlar) katta ta'sir ko'satadi. Bugungi kunga kelib, bu ko'rsatkich veb-saytlar va turli Telegram va Facebook sahifalarida vaqt o'tkazishlari ancha oshganini ko'rishimiz mumkin. H.Laura Choate ommaviy madaniyatning qizlar ijtimoiylashuviga ta'sirini o'rganib, bu jarayonda qizlar ijtimoiylashuviga quyidagi bosimlarga duch kelishlarini ta'kidlab o'tadi:

Birinchi bosim, qizlar o'zlarining tana tuzilishi haqida ko'proq o'ylaydilar. "Ularning tashqi tana tuzilishi jamiyatdagi mavqeyini belgilaydi" degan fikrda bo'lishadi.

Ikkinchi bosim – boshqalarga nisbatan har doim xushmuomala bo'lish;

Uchinchi bosim – qizlarning ko'p vaqtlarini onlayn o'tkazishlari natijasida real hayotdan uzoqlashish. Bu noto'g'ri shaxsiyatning rivojlanishiga olib kelishi mumkin.

To'rtinchi bosim – har tomonlama mukammal bo'lish lozimligi.

O'quvchi-qizlar ijtimoiy faolligini oshirishga ta'sir qiluvchi omillardan yana biri bu – **milliy va umuminsoniy qadriyatlar** hisoblandi. O'zbekiston Milliy ensiklopediyasida qadriyat tushunchasiga shunday ta'rif berilgan: "Voqelikdagi muayyan hodisalarning umuminsoniy, ijtimoiy axloqiy, madaniy-ma'naviy ahamiyatini ko'rsatish uchun qo'llanadigan tushuncha". Bizga eng muhim bo'lgan barcha narsalarni kiritishimiz mumkin bo'lgan qadriyatlar qatoriga biz quyidagilarni kiritishimiz mumkin, vatanparvarlik, gender tenglik, an'analar, marosimlar, har doim yaxshilik qilish, yomonlikdan yiroq yurish, bilimli va ma'rifatli bo'lish, moddiy va ma'naviy boyliklar va boshqalarni kiritishimiz mumkin.

Qadriyatlar, asosan, uchta turga bo'lib o'rganiladi. Bulardan birinchisi umumbashariy qadriyatlar hisoblanib, ularga biz butun yer shari uchun xos va mos bo'lgan qadriyatlarni aytishimiz mumkin. Milliy qadriyatlar esa faqat bir millatga xos bo'lgan, mana shu millatlarning kundalik hayoti bilan bog'liq bo'lgan qadriyatlardir. Milliy qadriyatlar sirasiga urf-odatlar, an'analar va marosimlar kiradi. Faqatgina bitta insonga xos bo'lgan qadriyatlar esa shaxsiy qadriyatlardir.

Haqiqatdan ham, o'quvchi-qizlarning ijtimoiy faolligini oshirishda, albatta, umuminsoniy, milliy va shaxsiy qadriyatlarning o'rni beqiyosdir. Masalan, milliy bayramlarimizdan biri "Navro'z" bayramida sumalak qaynatish chog'ida, milliy taomlarni tayyorlash jarayonida, mahallalarda tashkil qilinadigan tadbirlar, hasharlarda, yolg'iz qariyalarning holidan xabar olish jarayonida va

turli xil marosimlarda o'quvchi-qizlar ishtirok etishlari ularni faollikka chorlaydi. Zero, har bir qadriyatning tub zahirida yaxshilik, faollik va go'zallik yashiringandir.

Oila, mahalla va ta'lim muassasalarida o'quvchi-qizlarni tarbiyalashda omillardan o'rinli va maqsadga muvofiq foydalanish orqali ijtimoiy faolligini oshirish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, o'quvchi qizlarning ijtimoiy faolligini rivojlantirish oila, mahalla va maktab o'rtasida mustahkam hamkorlik mavjud bo'lganda samarali bo'ladi. Ushbu muhitlarning har biri ijtimoiy faollik, etakchilik va shaxsiy o'sish imkoniyatlarini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Birgalikda ishlash orqali ular qizlarni ijtimoiy faoliyatda ishtirok etishga, muhim hayotiy ko'nikmalarni rivojlantirishga va jamiyatning faol, mas'uliyatli a'zosi bo'lishga undaydigan qo'llab-quvvatlovchi tarmoq yaratishlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Абдурахмонов Ф.Р. Педагогик-социология. "Noshir" nashriyoti. – Toshkent, 2015. – 48 b.
2. Акрамова Ф., Билолова З. Болаларнинг ижтимоийлашуви масалалари. Методик қўлланма. – Т.: ПОИАМ, 2017. – Б. 5.
3. Laura H. Choate. Adolescent Girls in Distress. A Guide for Mental Health Treatment and Prevention. New York. Springer Publisher Company. 2014. pp. 3-5.
4. Musurmonova O., Xoliqova M. Reproktiv salomatlik va jinsiy tarbiya – yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashning muhim omili / Metodik qo'llanma. T.: O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi "Fan" nashriyoti, 2021.
5. Olivia. Difference Between Role and Status. <https://www.differencebetween.com/difference-between-role-and-vs-status/>
6. Ruby Ravi Lahir. Emprovering Adolscent girls through CSR initiatives-A Study. Dissertation Doctor of Philosophy. Veer Narmad South Gujarat University. Gujarat, India 2021. P.71 <http://hdl.handle.net/10603/351319>
7. Саидов А.И. Оилада ёшларнинг соғлом турмуш тарзи тўғрисидаги тасаввурларини шакллантиришнинг ижтимоий-психологик хусусиятлари. Дисс....Псих..фан.док. – Т., 2022. – Б. 37.
8. Щанина Е.В. Факторы социальной активности старшего поколения. Общественные науки. Социология. № 2 (10), 2009. – С. 57.

ЎҚИТУВЧИЛАР ВА ОТА-ОНАЛАР ЎРТАСИДАГИ ЎЗARO МУНОСАБАТЛАРНИНГ ЯНГИ ШАКЛЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ

Нигора ТЎЛАГАНОВА

*Ўзбекистон Республикаси Оила ва хотин-қизлар қўмитаси ҳузуридаги “Оила ва гендер”
илмий-тадқиқот институти таянч докторанти*

Аннотация. Мақолада ўқувчиларнинг ота-оналари билан ўзаро муносабатларнинг шакллари ёритилган. Шунингдек, муаллиф ўқувчиларини ўқитиш масалалари бўйича мактаб ва маҳалла билан ўзаро муносабатда бўлиш мотивациясини ошириш воситалари ва ўқитувчининг маълум бир боланинг индивидуал муваффақиятларини маъқуллаши, ишларга шахсий қизиқишнинг намоён бўлиши ҳақида фикр юритиб ўтган.

Калит сўзлар: Таълимга табақалаштирилган ёндашув, ўзаро муносабатлар, электрон чат, индивидуал вазифалардан фойдаланиш, доимий мониторинг, фикр-мулоҳазалар.

Замонавий жамиятда мактаб ва маҳалла тобора очиқ ижтимоий-педагогик тизимга айланиб бормоқда, мулоқотга, шахслараро мулоқотга, ижтимоий ўзаро муносабатларга интилмоқда. Шу муносабат билан ота-оналарнинг ижодий салоҳиятини очиб бериш, оилавий тарбияни яхшилаш учун асос бўлган педагогик маданиятини ошириш муҳим рол ўйнайди. Мактаб, маҳалла ва оила ўртасидаги кўп асрлик муносабатлар давомида биринчиси ўз қўлида оиланинг педагогик маданиятини шакллантириш каби кучли воситага эга эди. Оиланинг педагогик маданияти унинг маънавий қадриятлари асосида шаклланади.

Ҳозирги кунда мактабда ўқувчиларнинг ота-оналари билан ўзаро муносабатларнинг қуйидаги шакллари қўлланилади:

- 1) ота-оналар учун тематик конференциялар,
- 2) ота-оналар учрашувлари,
- 3) шахсий маслаҳатлар,
- 4) маъруза заллари,
- 5) семинарлар.

Ушбу анъанавий шакллар билан бир қаторда ўқитувчилар ва ота-оналар ўртасидаги ўзаро муносабатларнинг янги шакллари ривожлантириш зарур:

- 1) ўқувчи конференциялари,
- 2) низоли учрашувлар,
- 3) ролли ва психологик ўйинлар,
- 4) педагогик устахоналар,
- 5) оилавий яшаш хоналари,
- 6) давра суҳбати учрашувлари,
- 7) оилавий клублар,
- 8) лойиҳа фаолияти,
- 9) кутубхона лойиҳалари,
- 10) қўшма театр спектакллари,
- 11) экскурсиялар,
- 12) мусобақалар ва ҳ.к.

Ўқитувчилар, маҳалла фаоллари ва ота-оналар ўртасидаги ўзаро муносабатларнинг учинчи шарти сифатида биз ота-оналарнинг ёш мактаб ўқувчиларини ўқитиш ва уларни тарбиялаш масалалари бўйича мактаб ва маҳалла билан ўзаро алоқада бўлиш учун зарур туртки даражасини таъминлаш учун болаларни тарбиялашда ота-оналарнинг

муваффақиятларини рағбатлантириш ва қўллаб-қувватлашни ажратиб кўрсатишимиз мумкин.

Ота-оналарнинг ёш мактаб ўқувчиларини ўқитиш масалалари бўйича мактаб ва маҳалла билан ўзаро муносабатда бўлиш мотивациясини ошириш воситалари қуйидагилардан иборат: ҳар бир оилага кўпроқ жамоавий ёндашиш, ўқитувчининг маълум бир боланинг индивидуал муваффақиятларини маъқуллаши, ишларга шахсий қизиқишнинг намоён бўлиши, маълум бир боланинг ривожланиши ва таълими, ота-оналарнинг сўровлари ва фикрларига ўз вақтида жавоб бериш, ота-оналарни мактабдаги ва синфдаги болаларнинг ишлари тўғрисида хабардор қилиш, ота-оналар мактаб билан ўзаро алоқада бўлишлари шарти билан болалар таълими самарадорлигига таъсирининг аниқ мисолларини муҳокама қилиш.

Ўқитувчилар, маҳалла фаоллари, ота-оналарнинг ўзаро ҳамкорлиги боланинг шахсий имкониятлари ва хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда муаммоларни ҳал қилишга қаратилган бўлиши керак.

Ҳақиқий амалиётда, агар у қуйидаги йўналишларни ўз ичига олган мақсадли комплекс дастурга асосланган ва яхши тузилган тизим бўлса, оила, маҳалла ва мактабнинг ўзаро ҳамкорлиги муваффақиятли бўлиши мумкин:

1) талабаларнинг оилаларини, уларнинг таълим ва ахборот эҳтиёжлари ва талабларини, таълим ва маданий салоҳиятини ўрганиш;

2) ўзаро ҳамкорликнинг турли шаклларида фойдаланиш, уларни замонавий таркиб билан тўлдириш;

3) ота-оналарни мактаб ва маҳалла фаолиятига тенг ҳуқуқли субъектлар сифатида киритиш учун шароит яратиш;

4) ўқув жараёни субъектларининг педагогик, ҳуқуқий, ахборот маданиятини ошириш;

5) ота-оналарнинг универсал таълимини ташкил этиш;

6) ўқитувчилар, маҳалла фаоллари ва ота-оналар ўртасидаги зиддиятсиз ҳамкорликни таъминлайдиган ягона ахборот маконини шакллантириш.

Ҳозирги вақтда ота-оналар, маҳалла фаоллари ва ўқитувчиларнинг болалар таълими бўйича ўзаро муносабатларини ташкил этиш жараёнида ахборот технологияларининг роли ортиб бормоқда, электрон платформалар, электрон кундаликлар яратилмоқда, бу ерда ўқитувчи ота-она билан муайян муаммолар билан боғлиқ баъзи масалаларни бевосита муҳокама қилиш имкониятига эга. Яъни ота-она ўқитувчилар билан жуда кўп муаммоларни мактабга тўғридан-тўғри ташриф буюрмасдан, электрон почта, электрон суҳбатлар, электрон платформалар ёрдамида ҳал қилиши мумкин, ўқув жараёни ҳақидаги барча маълумотлар жойлаштирилган жойда ва маълум бир ўқитувчи билан суҳбатлашиш, онлайн конференциялар ўтказиш ва гуруҳларнинг ўзаро ҳамкорлигини ташкил қилиш имконияти мавжуд.

Алоқа ва ўзаро ҳамкорлик ўтказиш учун барча рақамли имкониятлар ўқитувчилар учун ёш мактаб ўқувчиларининг ота-оналари билан мулоқот қилишнинг тез ва қулай усулидир.

Бундай мулоқотнинг афзалликлари қуйидагилардан иборат: ўқитувчи ва ота-она учун қулай бўлган исталган вақтда махфий, мақсадли мулоқотни таъминлаш қобилияти, ота-оналар ва ўқитувчилар учун зарур бўлган маълумотларни узатиш тезлиги, ўз вақтида, аниқ фикр-мулоҳазалар.

Айнан рақамли имкониятлар ҳар бир оила ва болага индивидуал, табақалаштирилган, мақсадли ёндашувни амалга оширишга имкон беради, бу эса ушбу боланинг таълимини иложи борица самарали қилиш имконини беради.

Таълимга табақалаштирилган ёндашув ўқитувчининг маълум бир боладаги муаммоларни аниқлашини, бу ҳақда ота-оналар билан ўзаро муносабатларни, масалан,

электрон чат ёки почта орқали, ота-оналар билан муаммони ҳал қилишнинг мумкин бўлган усуллари муҳокама қилишни, бола учун индивидуал вазифалардан фойдаланишни, доимий мониторинг ва ота-оналарнинг фикр-мулоҳазаларини ўз ичига олади.

Онлайн конференциялар, телекоммуникация лойиҳалари, электрон ахборот ва услубий журналлар, брошюралар ва қўлланмалар, веб-сайтлар ва электрон платформалар каби ота-оналар билан алоқа қилишнинг ахборот-коммуникация шаклларида фойдаланадиган ўқитувчилар ота-оналар ва мактаб ўртасида энг самарали ўзаро алоқаларни ўрнатиш ва ташкил этишга қодир.

Муайян болалардан ўрганишда муаммоларни ҳал қилишдан ташқари, ота-оналар билан ўзаро муносабатлар иқтидорли болаларни аниқлашга ва улар билан индивидуал ишлашга ёрдам беради, ўқитувчи маълум бир болада қобилият ва истеъдодларни ривожлантириш бўйича муайян тавсиялар бериши, ота-оналарнинг эътиборини жалб қилиши мумкин. Бунинг натижасида ўқитувчи ўқув жараёнининг самарадорлигини ва ўз синфидаги ҳар бир боланинг ҳар томонлама ривожланишини сезиларли даражада ошириши мумкин.

Ота-оналарнинг ёш мактаб ўқувчиларини ўқитиш масалалари бўйича мактаб ва маҳалла билан ўзаро муносабатда бўлиш мотивациясини ошириш воситалари қуйидагилардан иборат: ҳар бир оилга кўпроқ жамоавий ёндашиш, ўқитувчининг маълум бир боланинг индивидуал муваффақиятларини маъқуллаши, ишларга шахсий қизиқишнинг намоён бўлиши, маълум бир боланинг ривожланиши ва таълими, ота-оналарнинг сўровлари ва фикрларига ўз вақтида жавоб бериш, ота-оналарни мактабдаги ва синфдаги болаларнинг ишлари тўғрисида хабардор қилиш, ота-оналар мактаб билан ўзаро алоқада бўлишлари шарти билан болалар таълими самарадорлигига таъсирининг аниқ мисолларини муҳокама қилиш. Ўқитувчилар, маҳалла фаоллари, ота-оналарнинг ўзаро ҳамкорлиги боланинг шахсий имкониятлари ва хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда муаммоларни ҳал қилишга қаратилган бўлиши керак.

Хулоса қилиб айтганда, ўқувчи-ёшларни яхши хулқли, ватанга садоқатли қилиб тарбиялашда уларнинг ёш жиҳатларига, ҳарактерига аҳамият бериш лозим. Чунки буларсиз тарбияда кўзланган мақсадга эришиб бўлмайди. Маҳалла, мактаб, оила ҳамкорлигининг ижобий томонлари шундаки – боланинг дунёвий билимга эга бўлиш, фикрларнинг кенг бўлиши, нотўғри таъсирларга берилмаслиги, уйда, мактабда бўш вақтини унумли ўтказишни таминлашга ва халқига, жамиятга фойда келтирадиган шахс бўлиб улғайишига ёрдам беради.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг "Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида"ги Қонуни. www.lex.uz
2. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. Т ҳарфи. –Т. ЎЗДМЭН. 2010
3. Маҳкамова З, Мусурманова О, Турдибоева Р. Оқила аёллар – фаровон оила таянчи / услубий қўлланма. - Тошкент., 2023 йил
4. Ортиқова М. Умумтаълим мактаби ва оила ҳамкорлиги асосида ўқувчиларда тадбиркорлик кўникмаларини ривожлантириш / p.f.d. dissertatsiyasi Andijon 2020y.
5. Ҳамроев Ҳ. Тадбиркорлик асослари. - Т.: Янги нашр, 2010. - 360 б
6. Экономика. Методическое пособие для учителя 10-11 классов общеобразовательных учреждений гуманитарного профиля. / А.Я. Линьков, С.И. Иванов, М.А. Скляр. -М.: Вита-Пресс, 2007. -128с.
7. Экономика. Основы экономической теории: Учебник для 10-11 классов общеобразовательных учреждений. Профильный уровень образования / под ред. Иванова С.И. в 2 кн. -М.: ВИТА-ПРЕСС, 2008. -320с.

YANGI O'ZBEKISTON DAVLAT VA JAMIYAT BOSHQARUVIDA XOTIN-QIZLAR ISHTIROKINING IJTIMOIIY AHAMIYATI

Aliboyeva Maloxat Davronovna

Namangan shahar 66-sonli umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi,

Ubaydullayeva Dilfuza Mamadaliyevna

Namangan shahar 41-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada so'nggi yillarda mamlakatimizda xotin-qizlarga yaratib berilayotgan imkoniyatlar, ayollar uchun belgilanayotgan imtiyozlar va ularning gender tengligini ta'minlashdagi o'rni yoritib berilgan. Shuningdek, ayollarni ijtimoiy muhofaza qilish, ularning davlat va jamiyat hayotida faol ishtirokini oshirishda yaratilayotgan imkoniyatlar hamda yo'nalishlari haqida mulohaza yuritiladi

Kalit so'zlar: Xotin-qizlar, Milliy dastur, imtiyoz, tenglik, gender tenglik, qaror va qonunlar

Аннотатация. В статье освещаются возможности, которые предоставляются женщинам в нашей стране в последние годы, устанавливаемые льготы для женщин и их роль в обеспечении гендерного равенства. Также будут рассмотрены возможности и направления, которые создаются для социальной защиты женщин, повышения их активного участия в жизни государства и общества.

Ключевые слова. Женщины, национальная программа, привилегии, равенство, гендерное равенство, резолюции и законы.

Ilmiy faoliyatda hamkorlik juda muhim o'rin tutadi, chunki natijalarga erishish qarashlar va tajribalarning xilma-xilligiga bog'liq. Shunga qaramay, gender tafovuti mavjudligini inkor etishning iloji yo'q: ayollar dunyodagi olimlar va tadqiqotchilarning 30 foizidan kamrog'ini, Markaziy va Sharqiy Yevropada esa 39 foizni tashkil qiladi. Ayollar ko'plab ilmiy va tadqiqot fanlarida kam ishtirok etadilar va yadro sohasi ham bundan mustasno emas.

Yevropada tadqiqot mutaxassislari orasida ayollar ulushi erkaklarnikidan past. Buni BMTning Yevropa iqtisodiy komissiyasi ma'lumotlari tasdiqlaydi. Bundan tashqari, Sharqiy Yvropa va MDH mamlakatlarida tadqiqot ishlarida Yevropa Ittifoqi davlatlariga qaraganda ko'proq ayollar ishlaydi.

Buni sobiq ijtimoiy mamlakatlarda ilmiy-tadqiqot va loyiha-konstruktorlik ishlari davlat sektori va oliy ta'lim sektoriga qaratilganligi bilan izohlash mumkin. G'arbiy Shtatlarda bu faoliyat asosan xususiy kompaniyalar tomonidan amalga oshiriladi, bu yerda ayollar kamroq vakillik qiladi. Masalan, Latviya va Ozarbayjonda ilmiy tadqiqotlar sohasidagi ayollar uchun bu yarmidan ko'pini tashkil qiladi, Avstriya va Shveytsariya esa bu deyarli 30% ga yetadi.

R.Kenter (olima ayol) "Erkaklar va ayollarning tashkilotdagi o'rni" ("Men and women of the corporation") nomli kitobida xotin-qizlarning ishlab chiqarishda, mehnat jamoasida o'zini qanday tutishi va boshqaruv sohasiga intilishi ushbu jamoaning tarkibiga bog'liq bo'ladi, deb ta'kidlab, tashkilotlarda faoliyat yuritadigan ayollarning ikki guruhini farqlaydi: 1) biror jins vakili mutlaq ko'pchilikni tashkil etgan jamoa: masalan, ko'proq xotin-qizlar ishlaydigan jamoada ular dominantlar deb ataladi; 2) xotin-qizlar tarkiban kamchilikni tashkil etadigan jamoadagi xotin-qizlar tokenlar (inglizcha token – simvol, ramz ma'nosini bildiradi) deb yuritiladi. O'zbekistonda gender tengligini ta'minlashning dolzarb masalalari: joriy holat, vazifalar va istiqbolli Kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, real ishlab chiqarish munosabatlari sharoitida tokenlar kamchilikni tashkil etsalar-da, ularning mavjudligini idrok qilish osonroq bo'ladi va bu o'rinda ularga nisbatan mavjud bo'lgan barcha

stereotiplar ishga tushadi, hattoki, agar rahbarlik lavozimiga ko'tarilish uchun muayyan biror sifati ajralib, namoyon bo'la boshlasa, bu sifatga boshqacharoq baho berish holatlari ko'rinadi. Erkaklar jamoasida ayollar va rahbarlik organlaridagi xotin-qizlar aynan shunday tokenlar rolini bajaradi.

R.Kenter o'z izlanishlarida ana shunday tokenlarning norasmiy to'rt tipini aniqlab bergan: 1) "ona" timsolidagilar: bundaylardan jamoadagilar ishchanlik, faollikni emas, balki har bir ishda ulardan emotsional qo'llab-quvvatlashni kutishadi; 2) "o'ziga rom etuvchi (erituvchi)" – bu o'rinda token ayol boshqalar e'tiboriga sazovor bo'lish orqali o'zini namoyon etadi; 3) "tumor-munchoq" – juda yoqimtoy bo'lib, unda ishchanlik xususiyatlari bo'lmasa-da, jamoaga omad keltiruvchi shaxs sifatida ish olib boradi; "temir xonim" (железная леди) – bunday tokenlar ayollarga xos bo'lmagan qattiqlik va talabchanlik xususiyatlariga egaligi sababli uni jamoa o'zidan yiroq qilishga urinadi.

O'zbekiston sharoitida rahbarlik vazifasini bajaruvchi xotin-qizlarning ijtimoiy-psixologik maqomini tadqiq etgan holda menejment sohasida bilimdon qilib voyaga yetkazish jamiyatda xotin-qizlarning munosib maqomini ta'minlaydi. Buning uchun ushbu jihatlariga ahamiyat berish maqsadli bo'lishini keltiramiz:

- xotin-qizlarning rahbarlik va boshqaruv sohalarida kompetentlik darajalarini oshirish, ulardagi psixologik savodsizlikning oldini olish choralarini belgilash;
- rahbar ayollardagi o'z bilim va ko'nikmalarini yanada takomillashtirishga O'zbekistonda gender tengligini ta'minlashning dolzarb masalalari: joriy holat, vazifalar va istiqbol 52 bo'lgan intilishlarini inobatga olib, ularni o'z imkoniyat va qobiliyatlarini rivojlantirishga turtki bo'luvchi g'oyalaridan o'rinli foydalanish va istiqbolni yanada aniq ko'rishga qaratilgan ijtimoiy psixologik treninglar majmuyini ishlab chiqish;
- ijtimoiy-iqtisodiy shart-sharoitlar muntazam o'zgarib turgan bir vaziyatda rahbar ayollarning ijtimoiy psixologik muhofazasini ta'minlash dasturlarini ishlab chiqish;
- xotin-qizlarning professional va boshqaruv faoliyatlarida muvaffaqiyatli ishlashlarini ta'minlovchi milliy dasturlar qabul qilish;
- mehnat faoliyatining turli jabhalarida rahbarlik lavozimlariga xotin-qizlarni ijtimoiy psixologik jihatdan tayyorlash va ular potensialidan oqilona foydalanish.

Hozirgi kunda xotin-qizlar mamlakatimizdagi demokratik jarayonlarning, xalqchil islohotlarning faol va tashabbuskor ishtirokchisiga aylanib borayotgani quvonarli. Respublikamiz boshqaruv tizimida, parlament va mahalliy kengashlarda, turli sohalarda bilimdon va fidoyi opasingillarimizning ulushini ko'paytirishga alohida ahamiyat qaratish muhim. Ularning jamiyat hayotidagi o'rni va nufuzini yanada kuchaytirish bundan buyon ham e'tiborimiz markazida bo'ladi.

O'zbekistonda 2 456 nafar xotin-qizlar ilmiy-tadqiqot faoliyati bilan shug'ullanmoqda. Bu haqida Oliy Majlis Senati Yoshlar, madaniyat va sport masalalari qo'mitasining majlisida ma'lum qilindi.

Ma'lum bo'lishicha, bugungi kunda mamlakatimizda Fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga ega ayollar soni 271, falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasiga ega ayollar soni 1 411 nafarni tashkil etadi.

2020-2021-yillarda oliy ta'limdan keyingi ta'lim tizimini muvofiqlashtiruvchi Yagona elektron tizimda ro'yxatdan o'tgan, ilmiy tadqiqot faoliyati bilan shug'ullanayotgan jami xotin-qizlar soni 2456, tayanch doktoranturada 1185, doktoranturada 80, PhD mustaqil izlanuvchilikda 964 nafardan iborat.

2022-yil 7-martdagi "Oila va xotin-qizlarni tizimli qo'llab-quvvatlashga doir ishlarni yanada jadallashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-87- son Farmoni bilan 2022–2026-yillarda xotin-qizlarning mamlakat iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy hayotining barcha jabhalarida faolligini oshirish bo'yicha Milliy dastur hamda 2022–2023-yillarda amalga oshirishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar rejasi tasdiqlandi. Unga asosan xotin-qizlarning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish deb nomlangan birinchi yo'nalishida quyidagi chora-tadbirlar belgilab berildi: •

xotin-qizlar manfaatlarini himoya qilishning huquqiy asoslarini takomillashtirish; • xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarni ta'minlash;

- xotin-qizlarning mehnat huquqlari kafolatlarini yanada kuchaytirish;
- xotin-qizlarni tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish;
- jazoni ijro etish muassasalarida saqlanayotgan va ixtisoslashtirilgan o'quv-tarbiya muassasalarida tarbiyalanayotgan xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash;
- chet elga ishlash uchun ketgan xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash, odam savdosining oldini olish;
- xotin-qizlarning manfaatlarini himoya qilish, onalik va bolalikni muhofaza qilish bo'yicha qabul qilingan xalqaro konvensiyalar va milliy qonunchilik normalari ijrosini monitoring qilish.

Xususan, ular orasida "Gender-madad"13 elektron huquqiy maslahat platformasining ishlab chiqilishi va ishga tushirilgani alohida ahamiyatlidir. Shuningdek, "Ayollarga huquqiy madad" turkumida ommabop qo'llanmalarni tayyorlash ham muhim jihatlardan biri. Shu bilan bir qatorda, huquqiy madaniyatni yoshlikdan shakllantirish maqsadida umumta'lim maktablarida huquqiy savodxonlik bo'yicha interfaol usullardan foydalangan holda mashg'ulotlar o'tkazish ham 2022–2023-yillarda amalga oshiriladigan chora-tadbirlar sifatida belgilangani diqqatga sazovor.

Shuningdek, mahalla xotin-qizlar faoli xotin-qizlarga ta'lim olish sohasida yaratilgan imkoniyat va imtiyozlar haqida tushuntirish berib boradi, xususan: – oliy ta'lim muassasalariga qo'shimcha davlat granti asosidagi qabul ko'rsatkichlari doirasida tavsiyanoma berish; – mutaxassisligi bo'yicha kamida 5 yil mehnat stajiga ega, lekin oliy ma'lumotga ega bo'lmagan oliy ta'lim muassasalarining bakalavriat ta'lim yo'nalishlariga umumiy qabul parametrlaridan tashqari test sinovlari natijalariga muvofiq to'lov-kontrakt asosida o'qishga qabul qilish amaliyoti; – oliy ta'lim muassasalari, texnikum va kollejlarda, shu jumladan, sirtqi va kechki ta'lim shaklida o'qiyotgan xotin-qizlarning ta'lim kontraktlarini to'lash uchun 7 yil muddatga foizsiz ta'lim kreditlarini moliyalashtirish; – davlat oliy ta'lim muassasalarining magistratura bosqichida o'qiyotgan barcha xotin-qizlarning kontrakt to'lovlarini qaytarish shartisiz qoplash; – har yili Oila va xotin-qizlar davlat qo'mitasining tavsiyalariga asosan Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklari tomonidan ijtimoiy ehtiyojmand oila vakillari, yetim yoki ota-onasining qaramog'idan mahrum bo'lgan talaba xotin-qizlarning ta'lim kontraktlari mahalliy byudjetning qo'shimcha manbalari hisobidan qaytarish shartisiz qoplab berilishi masalalari.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. *Huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatlarni jilovlash bo'yicha "fuqarobay", "oilabay" va "mahallabay" ishlash tizimini tashkil etish metodikasi: O'quv-metodik qo'llanma / Ziyodullayev M.Z., Tursunov A.S., Murodov A.Sh. va boshq. – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2021. – 42 b.*

2. *O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oila va xotin-qizlarni tizimli qo'llab-quvvatlashga doir ishlarni yanada jadallashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 07.03.2022-y., 06/22/87/0198-son*

3. *"Oqila ayollar" harakati faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Hukumat qarori (437-son, 08.08.2022-yil)*

4. *Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 17-sentabrdagi "Ijtimoiy ehtiyojmand oila vakillari, yetim yoki ota-onasining qaramog'idan mahrum bo'lgan talaba xotin-qizlarning oliy ta'lim olishini moddiy jihatdan qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 18.09.2021-y., 09/21/585/0888-son; 09.06.2022- y., 09/22/322/0506-son*

5. Бендас Т.В. Гендерная психология: Учебное пособие. – Санкт-Петербург: Путер, 2006. – 293 с.

6. Юсупова С., Каримова В. Психологические особенности управленческой карьеры женщин в Узбекистане // Вестник НАПК. Научно-практический психологический журнал. – Алматы, 2008. – №1-2. – С.13-20

AYOLLARNING ILM-FANDA ERISHGAN YUTUQLARI: TARIXDAN BUGUNGI KUNGACHA

Nadjimova Nigora Abdusolih qizi
O'zbekiston Davlat Konservatoriyasi o'qituvchisi

Annotatsiya. Ilm-fan tarixi davomida ayollar ko'p yutuqlarga erishgan bo'lsa-da, ularning ko'plari e'tibordan chetda qolib ketgan. Hozirda rivojlangan innovatsion texnologiyalar davrida mamlakatimizda xotin-qizlarimizga berilayotgan imtiyozlarni qayd etmasdan ilojimiz yo'q. Bu maqolada ayollarning tarixiy va zamonaviy ilmiy yutuqlariga nazar tashlaymiz.

Kalit so'zlar: ta'lim, ma'naviyat, tafakkur, jamiyat, madaniy cheklov, Gender tenglik, o'qituvchi, tadqiqotchi, professor, Xotin-qizlar, ilmiy salohiyati, kashfiyotlar, innovatsiyalar, mukofot, grand.

Аннотация. Хотя женщины добились многих достижений за всю историю науки, многие из них остались незамеченными. В настоящее время, в эпоху передовых инновационных технологий, мы не можем не отметить блага, предоставляемые нашим женщинам в нашей стране. В этой статье мы рассмотрим исторические и современные научные достижения женщин.

Ключевые слова: образование, духовность, мышление, общество, культурная ограниченность, гендерное равенство, учитель, исследователь, профессор, женщины, научный потенциал, открытия, инновации, премия, гранд.

Ayol zoti o'z timsolida go'zallik va nafosat, ezigulik va fidoiylilik kabi olijanob insoniy fazilatlarini mujassam etgan borliq ko'zgusidir. Uning nafis go'zalligi va baxtdan porlagan ko'zlari olamni charog'on etadi. Ayolning baxtli bo'lishi nafaqat oilada, balki butun jamiyatga o'z ta'sirini o'tkazadi. Chunki ayol, avvalambor ona. Farzandlariga chiroyli tarbiya va go'zal xulq berishi ularning asosiy kasbidir. Ayol nafaqat bolaga oq sut beradi, balki tarbiyalab voyaga yetkazar ekan millatga ongu tafakkurda benazir, tiyran nigohli avlodlar salmog'ini orttiradi. Binobarin mamlakat taqdiri shunga bog'liqdir.

Bizga ma'lumki, avvalgi zamonlarda ayollarning ilm olishlari turli xil ijtimoiy, madaniy va huquqiy cheklovlar tufayli juda qiyin bo'lgan. O'rta asrlarda va undan oldin ko'plab jamiyatlarda ayollar odatda faqat uy ishlarini bajarish va farzand tarbiyasi bilan shug'ullanishga majbur bo'lishgan. Ta'lim olish imkoniyatlari faqat boy va nufuzli oilalarning qizlariga mavjud bo'lgan, lekin bu ham juda cheklangan edi. Sharqiy mamlakatlarda, jumladan, O'rta Osiyoda, ayollar uchun ta'lim imkoniyatlari nisbatan ko'proq bo'lsa-da, ular ko'pincha diniy va madaniy cheklovlarga duch kelishgan. Masalan, ayollar madrasa va masjidlarda ilm olishdan ko'ra, uy sharoitida o'qishga majbur bo'lishgan. Ayollarning ta'lim olish huquqi mintaqa va jamiyatga qarab turlicha davrlarda tan olinib, amalga oshirila boshlandi. Jumladan: XIX asr oxiri va XX asr boshlarida jadidchilik harakati doirasida ayollarning ta'lim olishlariga e'tibor kuchaydi. Yevropada esa XVII asr va XVIII asr boshlarida ba'zi boy va nufuzli oilalar qizlariga xususiy uy o'qituvchilari orqali ta'lim berishgan. XIX asr oxiri va XX asr boshlarida ayollar uchun oliy ta'lim muassasalari ochila boshladi. Masalan, Angliya va Amerikada birinchi ayollar kollejlari paydo bo'ldi. AQShda XIX asrning ikkinchi yarmida ayollar uchun birinchi oliy ta'lim muassasalari ochila boshladi. Bunga misol qilib 1861-yilda Metyu Vassar asos solgan birinchi ayollar oliy ta'lim muassasasini keltirishimiz mumkin. 1920-yilda AQShda ayollarga ovoz berish huquqi berilgandan so'ng, ta'lim olish imkoniyatlari ham kengayib bordi. Markaziy Osiyoda Sovet davrida, ya'ni XX asrning birinchi yarmidan boshlab, ayollarning ta'lim olishiga keng imkoniyatlar yaratilgan. Ayollarning ta'lim olishlari uchun kurashlari uzoq vaqt davom etdi va ko'plab to'siqlarni yengib o'tishni talab qildi. Bu jarayon uzoq va mashaqqatli

bo'lgan bo'lsa-da, oxir-oqibatda ko'plab mamlakatlarda ayollarning ta'lim olish huquqi tan olindi va amalga oshirildi.

Ilm-fan sohasida tadqiqotchi ayollar muhim rol o'ynaydi. Ularning tadqiqotlari yangi kashfiyotlar, innovatsiyalar va ilmiy taraqqiyotga katta hissa qo'shadi. Bunga misol qilib:

1. Mariya Kyuri ilm-fan sohasida eng mashhur ayollardan biridir. U fizika va kimyo sohasida katta yutuqlarga erishgan. Radioaktivlik bo'yicha olib borgan tadqiqotlari unga ikkita Nobel mukofotini olib keldi. Kyuri universitetda ilk ayol professor bo'lib, u Parij universitetida o'qituvchilik qilgan.

2. Jane Goodall ingliz etologi va primatologi bo'lib, shimpanzelarning xulq-atvori bo'yicha olib borgan tadqiqotlari bilan mashhur. Uning Afrikada shimpanzelarning tabiiy muhitda olib borgan tadqiqotlari bu hayvonlar haqidagi tushunchamizni tubdan o'zgartirdi.

3. Barbara McClintock amerikalik genetik bo'lib, o'zining «transpozonlar» (genetik elementlarning o'z joyini o'zgartirishi) kashfiyoti bilan tanilgan. 1983-yilda u genetika sohasidagi ishlari uchun Nobel mukofotiga sazovor bo'lgan.

4. Emmanuelle Charpentier fransuz mikrobiologi va genetik muhandis bo'lib, CRISPR-Cas9 texnologiyasini kashf qilishda yetakchi rol o'ynagan. Ushbu texnologiya genomni aniq tahrir qilish imkoniyatini beradi va ko'plab kasalliklarni davolashda inqilobiy yutuq hisoblanadi.

Tadqiqotchi ayollar ilm-fan sohasida katta yutuqlarga erishib, jahon ilm-faniga ulkan hissa qo'shmoqda. Ularning yutuqlarini e'tirof etish va yodga olish kelajakdagi avlodlar uchun ilhom manbai bo'lib xizmat qiladi. Ayol tadqiqotchilarning muvaffaqiyatlari va ularning ilmiy yutuqlari nafaqat ilm-fan rivojiga, balki jamiyat taraqqiyotiga ham katta ta'sir ko'rsatadi.

Yurtimizda ilm-fan tarixida ko'plab tadqiqotchi ayollar muhim rol o'ynagan. Ularning ayrimlari kashfiyotlari va ilmiy ishlari bilan milliy va xalqaro miqyosda tan olingan. Masalan:

1. Salomat Vafaeva O'zbekistonning birinchi ayol geologi hisoblanadi. U O'zbekistonda yer osti boyliklarini o'rganishda muhim hissa qo'shgan va geologiya sohasida ko'plab ilmiy ishlari bilan tanilgan.

2. Bibikhanum Mahmudova taniqli o'zbek botaniki va O'zbekiston Fanlar Akademiyasi akademigi. U O'zbekistonda o'simliklar va ularning ekologik sharoitlarini o'rganish bo'yicha keng ko'lamli tadqiqotlar olib borgan.

3. Roziya Karimova O'zbekistonning yetakchi fizik-olimasi bo'lib, O'zbekiston Fanlar Akademiyasi akademigi hisoblanadi. U optika va lazer texnologiyalari bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borgan va ko'plab ilmiy ishlari chop etilgan.

4. Dilbar Abdurahmonova taniqli o'zbek kimyogari va O'zbekiston Fanlar Akademiyasi akademigi. U polimerlar kimyosi bo'yicha ko'plab ilmiy tadqiqotlar olib borgan va ushbu sohada xalqaro miqyosda tan olingan.

5. Gulnora Karimova genetika va biotexnologiya sohasida taniqli tadqiqotchi. U genetik muhandislik va biotexnologiya bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borgan va ushbu sohada ko'plab xalqaro ilmiy jurnallarda chop etilgan ishlari mavjud.

Darhaqiqat, O'zbekistondagi tadqiqotchi ayollar ilm-fan rivojiga katta hissa qo'shgan va qo'shmoqda. Ularning yutuqlari nafaqat milliy miqyosda, balki xalqaro miqyosda ham tan olingan. Bu tadqiqotchilarning muvaffaqiyatlari yosh avlod uchun ilhom manbai bo'lib xizmat qiladi va ayollarning ilm-fan sohasidagi rolini mustahkamlaydi.

Hozirda Yurtimizda ayollarga qaratilayotgan e'tibor va g'amxo'rliklar kundan-kunga ortib bormoqda. Mamlakatimizda ayollarga barcha shart-sharoitlar mavjud: jumladan ayollarga bo'lgan yuksak hurmat-e'tibor va g'amxo'rlikning amaliy isboti sifatida keyingi yillarda xotin-qizlarning jamiyat hayotidagi ro'li va ta'sirini kuchaytirish, ularning ijtimoiy, huquqiy, iqtisodiy va ma'naviy manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan qator qonunlar, milliy va xalqaro hujjatlar qabul qilinganini alohida qayd etish lozim. 1995-yilda Markaziy Osiyoda birinchi bo'lib, O'zbekiston Respublikasi Xotin-qizlar kamsitilishining barham berish to'g'risidagi Konvensiyani ratifikatsiya qilgan davlatdir.

Bundan tashqari. Xalqaro bolalar jamg'armasi-YuNISEFning Sharqiy Yevropa, Boltiqbo'yi va Mustaqil davlatlar Hamdo'stligi mamlakatlari bo'yicha ofisi onalik va bolalikni muxofaza qilish borasidagi dasturlarni joriy qilishda O'zbekistonni mintaqadagi namuna deb tan olganini qayd etish lozim. Bugungi kunda ayollarimiz bundan ruhlangan holda barcha soxalarga yanada ko'proq o'z hissalarini qo'shishga va mana shu muqaddas zaminni, undagi musaffo osmonni asrashga harakat qilmoqdalar.

Yurtimizda xotin-qizlarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, hamda ularning iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy faolligini oshirish maqsadida qator ishlar olib borilmoqda. Ayollarning sog'lig'ini saqlash, ularni kasbga o'qitish va ish bilan ta'minlash, ishlab chiqarish va tadbirkorlikka keng jalb etish, ehtiyojmand xotin-qizlarni moddiy qo'llab-quvvatlash, gender tenglikni ta'minlash borasida olib borilayotgan islohotlarni izchil amalga oshirish maqsadida: 2022 – 2026-yillarda xotin-qizlarning mamlakat iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy hayotining barcha jabhalarida faolligini oshirish bo'yicha Milliy dastur va chora-tadbirlar rejasi tasdiqlangan. Xotin-qizlarga ta'lim olishlari uchun yanada qulay shart-sharoitlar yaratish, ularning ilmiy salohiyati va malakasini tizimli oshirib borishni qo'llab-quvvatlash maqsadida Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev 7-mart kuni Toshkentda o'tkazilgan Xalqaro xotin-qizlar kuniga bag'ishlangan tantanali marosimda 8-mart bayrami munosabati bilan yo'llagan murojaatlarida xotin-qizlarga oila baxti, farzandlar kamoli hamda butun jamiyat ravnaqi uchun ayollar va qizlarning ta'lim-tarbiya olishi va kasb-hunar egallashi zarurligini ta'kidladi. Xususan, qiz bolaning o'qib, oliy ma'lumotli bo'lishi, kasb-hunar egallashi oila baxti, farzandlar kamoli uchun, shu asosda butun jamiyat ravnaqi uchun xizmat qiladi, deya ta'kidladilar. Va yana "Bugun dunyoda murakkab va og'ir vaziyat, iqtisodiy inqiroz hukm surmoqda. Tabiiyki, bu holat mamlakatimizga ham o'z salbiy ta'sirini ko'rsatmoqda. Bunday sharoitda ijtimoiy sohalari uchun budjetdan mablag' ajratish albatta oson bo'layotgani yo'q. Lekin qanchalik qiyin bo'lmasin, biz qo'shimcha imkoniyat topib, ijtimoiy sohalarni rivojlantirish, xotin-qizlarimizning o'z salohiyatini ro'yobga chiqarishlari uchun sharoit yaratmoqdamiz va bu ishlarimiz albatta davom etadi", – dedilar.

Darhaqiqat. Yurtimizda xotin-qizlarning ta'lim olishi uchun bir qancha imtiyozlar berilgan. Jumladan Oliy ta'lim muassasasida tahsil olayotgan magistratura bosqichi talabalarining 60% ni xotin-qizlar tashkil qiladi. Ularning to'lov kontrakt puli davlat tomonidan qoplab beriladi. Bundan tashqari oila va xotin qizlar qo'mitasi tomonidan 5 yillik stajga ega oliy ma'lumoti bo'lmagan xotin-qizlarga ham tavsiyanoma asosida alohida kvotalar ajratilgan.

Qizlarimiz uchun Zulfiya mukofoti sovrindorlariga grand asosida o'qishga kirish, "Hamshira" ko'rik tanlovlari g'oliblari uchun imtihonsiz qo'shimcha grantlar, "To'maris izdoshlari" jamoaviy guruhlar a'zolari uchun test sinovlarisiz o'qishga kirish imtiyozlari berilgan. Bularning barchasi yurtimiz ayollarining har tomonlama rivojlanishi va keng imkoniyatlar mavjudligining yaqqol dalilidir.

Foydalanilgan adabiyotlar .

- 1.1. *Mirziyoev SH. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent: O'zbekiston. 2016. – 59 b.*
- 1.2. *O'zbekiston Respublikasi Prezidentining matbuot markazi sayti: www.press-service.uz.*
- 1.3. *"O'zbekiston tarixida ayollar" (O'zbekiston milliy entsiklopediyasi)*
- 1.4. *"Women in Science: 50 Fearless Pioneers Who Changed the World" (Rachel Ignotofsky, 2016) – Ilm-fanda katta o'zgarishlar kiritgan 50 ayol haqida grafik ensiklopediya*
- 1.5. *"Women in Science: A Social and Cultural History" (Ruth Watts, 2007) – Ayollar va ilm-fan tarixi bo'yicha keng qamrovli tadqiqot.*

2-SHO'BA

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA KO'RIB TUSHUNISH KO'NIKMALARINI TAKOMILLASHTIRISHDA GENDER YONDASHUVNING AHAMIYATI

Fayziyev Anvar Isokulovich

Toshkent amaliy fanlar universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya. Boshlang'ich ta'limda ko'rib tushunish ko'nikmalarini takomillashtirishda gender yondashuvning ahamiyati katta. Bu yondashuv o'quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olib, ularning o'rganish jarayonini yanada samarali qilishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: gender yondashuv, individual ta'lim, motivatsiya va qiziqish, loyiha, hamkorlikda ishlash, boshlang'ich ta'lim, ko'rib tushunish, vizual materiallar.

Individual yondashuv – har bir o'quvchining o'ziga xos o'rganish uslubi va qobiliyatlari bor. Gender yondashuv bu farqlarni hisobga olib, har bir o'quvchiga mos keladigan ta'lim usullarini qo'llashni ta'minlaydi [1]. **Motivatsiya va qiziqish** – o'g'il va qiz bolalar turli mavzularga turlicha qiziqish bildirishi mumkin. Gender yondashuv bu qiziqishlarni hisobga olib, o'quvchilarning motivatsiyasini oshirishga yordam beradi. **O'zaro hamkorlik:** gender yondashuv o'quvchilarni birgalikda ishlashga undaydi. Bu usul o'quvchilarning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi va ularni kelajakda jamoada ishlashga tayyorlaydi.

Boshlang'ich ta'limda ko'rib tushunish ko'nikmalarini takomillashtirishda gender yondashuvni qo'llash usullari:

1. Turli vizual materiallar: o'quvchilarning qiziqishlariga mos keladigan turli rasm, diagramma va grafiklardan foydalanish. Masalan, qiz bolalar uchun rang-barang diagrammalar, o'g'il bolalar uchun esa texnik grafiklar qo'llash mumkin.

2. Interaktiv mashg'ulotlar: o'quvchilarni faol ishtirok etishga undaydigan interaktiv mashg'ulotlar tashkil etish. Bu usul o'quvchilarning diqqatini jalb qilish va ularni mavzuga qiziqtirishda yordam beradi.

3. Guruhli ishlar: o'quvchilarni guruhlariga bo'lib, loyihalar ustida ishlashga jalb qilish. Bu usul o'quvchilarning hamkorlikda ishlash qobiliyatlarini rivojlantiradi va ularni bir-biridan o'rganishga undaydi.

Boshlang'ich ta'limda ko'rib tushunish - o'quvchilarning o'qish, yozish va matematik ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Bu usul bolalarning vizual idrok qilish qobiliyatlarini oshirishga yordam beradi va ularning o'rganish jarayonini yanada samarali qiladi[2].

Vizual materiallar: rasm, diagramma, grafik va videolar orqali o'quvchilar mavzuni yaxshiroq tushunishlari mumkin. Bu usul bolalarning diqqatini jalb qilish va ularni mavzuga qiziqtirishda yordam beradi. Ko'rgazmali o'yinlar: didaktik o'yinlar va ko'rgazmali materiallar orqali o'quvchilar mavzuni o'zlashtirishlari osonlashadi. Bu usul bolalarning ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi. Multimedia vositalari: multfilm yoki kichik hajmli videoroliklar orqali o'quvchilar mavzuni ko'rib tushunishlari mumkin. Bu usul bolalarning ingliz tilidagi nutqini tushunish qobiliyatlarini ham oshiradi.

Zamonaviy jamiyatda umumiy ta'lim ko'nikmalarini shakllantirish dolzarb masala hisoblanadi. Buning sababi jamiyat tomonidan zamonaviy insonni tayyorlashga bo'lgan talablarning kuchayishi.

Bola ko'p vaqtini uy vazifasini tayyorlashga sarflaydi.

Hozirgi vaqtda ta'lim tashkilotlari oldiga o'quvchilarning umumiy ta'lim ko'nikma va malakalarini shakllantirish vazifasi yuklatilgan. O'qituvchi nafaqat zamonaviy voqelik haqidagi ilmiy bilimlarni bolalarga o'tkazmaydi, balki ularni mustaqil ravishda bilim olishga o'rgatadi. Yangi ta'lim standartlari doirasida har bir bolaning o'ziga xos (individual) rivojlanish trayektoriyasi mavjud. O'qituvchi faqat umumiy ta'lim ko'nikmalarini shakllantirishni nazorat qiladi va agar kerak bo'lsa, o'quvchining o'zini o'zi rivojlantirishini to'g'rilaydi.

Umumta'lim ko'nikma va malakalarini shakllantirish pedagogikaning abadiy muammosidir. Uni hal etishning muvaffaqiyati bevosita o'qituvchining kasbiy darajasiga, bolaning o'zi motivatsiyasiga, shuningdek, ta'lim tashkilotining moddiy-texnik bazasiga bog'liq[3].

Hozirda o'quv faoliyati maqsadlarni belgilash, harakatlarni tanlash, baholash, nazorat qilish, mulohaza yuritishni o'z ichiga oladi. Hozirgi vaqtda bilimning o'zi emas, balki fan sohasidan qat'iy nazar, yangi bilimlarni mustaqil ravishda olish vositalari, vositalari baholanadi.

Umumta'lim malaka va ko'nikmalarini rivojlantirish, ularni shakllantirishning samarali usullarini ishlab chiqish - bu masalalar ko'plab tadqiqotchilar tomonidan o'z ishlarida ko'rib chiqilgan. Xususan, S.G. Vorovshchikov, A.A. Bobrov, Y.K. Babanskiy, E.V. Kovalevalar umumiy ta'lim ko'nikma va qobiliyatlarining har xil turlarining o'zaro bog'liqligi haqida xulosa qilishdi. Ular boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarning kognitiv qobiliyatlarini rivojlanish darajasi o'rtasida bog'liqlikni o'rnatdilar.

Pedagog va psixologlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar asosida turli maktab yoshidagi bolalarda qobiliyatlarni aniqlash va rivojlantirish uchun maxsus usullar yaratilgan.

Iqtidorli bolalarni erta aniqlash va rivojlantirishga qaratilgan ko'plab innovatsion pedagogik usullar mualliflari: V.V. Davydov, D.B. Elkonin, L.V. Zankovlar o'z asarlarida umumiy ko'rib tushunish, ko'nikma va malakalarini yoritgan[4].

Umumiy ta'lim ko'nikmalari va qobiliyatlari tasnifi

Hozirda to'rtta turi mavjud:

- Ta'lim va tashkiliy;
- Ta'lim-intellektual;
- Ta'lim va axborot;
- Ta'lim va kommunikativ.

Ushbu ko'nikmalar orasida ish joyini tashkil etish, joriy ishni rejalashtirish, aniq vazifani belgilash, o'z-o'zini nazorat qilish va introspektsiyani o'tkazish, sinfdoshlar bilan hamkorlikni ta'kidlash kerak. Ushbu ko'nikmalar yigitlarga o'qishni tugatgandan so'ng muvaffaqiyatga erishishga imkon beradi.

Xulosa. Boshlang'ich ta'limda ko'rib tushunish ko'nikmalarini takomillashtirishda gender yondashuvning ahamiyati katta. Bu yondashuv o'quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olib, ularning o'rganish jarayonini yanada samarali qilishga yordam beradi. Gender yondashuv orqali o'quvchilarni motivatsiya qilish, ularning qiziqishlarini oshirish va o'zaro hamkorlikni rivojlantirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Fayzullaeva M. va boshq. "Maktabgacha ta'lim muassasalarida ta'lim-tarbiya jarayonini rejalashtirish".T.: 2015.

2.G'oziev E. Tafakkur psixologiyasi. - T.: O'qituvchi, 1990.

3.Hasanboeva.O.U.va boshqalar. "Maktabgacha ta'lim pedagogikasi".T., "Ilm ziyo" 2006.

4.Ishmuhamedov R., Yuldashev M. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar.T.: "Nihol" nashriyoti, 2013, 2016.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ И ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ РАБОТНИКОВ СИСТЕМЫ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Надежда ЦАЙ

*Национальный институт педагогики воспитания
имени Кары-Ниязи, самостоятельный соискатель*

Главная черта современного мира - стремительные перемены. Дальнейшее развитие демократии, курс на преобразования в экономике, политической и общественной жизни влечет за собой изменения во всех институтах общества. Образование является одним из важнейших социальных институтов, обеспечивающих культурную преемственность поколений и готовность человека к выполнению социальных и профессиональных ролей.

Требования общества к школе, к обучению и воспитанию подрастающего поколения реализуются учителем. Успешное решение поставленных задач возможно при условии соответствия проектируемой личности ученика личности педагога. В этом проявляется закономерное соотношение между запросами общества, уровнем профессионализма учителя и результатами его профессиональной деятельности.

Изменяющееся общество поставило новые задачи перед педагогическим образованием: а) повышение образовательного ценза общества, его гуманизация и гуманитаризация образования; б) подготовка специалистов для школ разного типа и уровня, владеющих научными навыками общения, способных самостоятельно, с полной мерой ответственности принимать нестандартные решения, не только умело воспроизводить готовые методики для организации учебного процесса, но и творчески их перерабатывать, а также создавать собственные.

К позитивным изменениям, происходящим в современной школе, следует отнести отказ от разрозненного предметного содержания, усиление интегративного характера содержания образования. В связи с этим школе требуется учитель, который сумеет решить эту задачу - сместить акцент содержания образования от знаний, умений и навыков на развитие ученика.

Особую актуальность приобретает акцент в научно-прикладных исследованиях переместиться с объяснения педагогических феноменов, наблюдаемых в деятельности, на разработку практических решений, направленных на совершенствование деятельности в самых разнообразных организационно-управленческих структурах и социально-педагогических ситуациях.

Ключевая роль педагогического образования в процессах модернизации всего института образования обусловлена его спецификой. Она заключается в трех выполняемых им функций: педагогическое образование – это единственная образовательная сфера, которая работает на само образование, его самообновление, формируя его стратегический ресурс – кадры; является аккумулятором и транслятором социокультурных ценностей общества, средой для социализации индивида; формирует в своей среде человека, который станет ответственным за освоение этих ценностей подрастающим поколением.

В современных условиях педагогическое образование должно сформировать челове-

ка нового культурного типа; привести к достижению нового качества образования; повышению престижа профессии педагога; удовлетворенности работодателей качеством профессиональной подготовки; устойчивости социального партнерства, преодолению духовно-нравственного кризиса. Этого можно добиться при условиях повышения качества подготовки будущих учителей, готовых к формированию универсальных учебных действий и воспитанию личности, повышению качества знаний абитуриентов. Именно в системе непрерывного педагогического образования формируется профессиональная компетентность педагога, что является стратегической целью модернизации образования.

Сравнительные исследования показывают, что в каждом университете сложилась своя модель организации непрерывного педагогического образования, предполагающая как академическую подготовку в отдельных областях знания, преподавании отдельных дисциплин и общей педагогической теории, так и развитие практических навыков.

Изменяющаяся социально-экономическая среда оказывают влияние на все институты жизни и, прежде всего на образование. Меняются целевые установки и соответственно происходят изменения в образовательных системах и методах управления ими. Отношения управления отличаются динамичностью, поэтому множество проблемных ситуаций, возникающих при этом в образовательных организациях, могут быть разрешены только квалифицированными профессионалами.

Профессиональная подготовка современного учителя должна включать подготовку к инновационной деятельности, т. к. в настоящее время от него требуются инновационные способности и готовность к восприятию и участию в инновационном поиске и реализации инноваций.

Успешно выполнять свои профессиональные функции может лишь учитель, являющийся личностью, у которой профессиональные знания и умения не превалируют над гражданской ответственностью, человеческими качествами, отношениями, а синтезируются с ними, взаимопроникают и взаимодополняют друг друга.

Такие требования к учителю призваны изменить взгляд на сущность педагогического образования, основой которого должна стать не передача знаний, не формирование умений и навыков, а профессиональное развитие учителя.

В современной психолого-педагогической науке широкое распространение получили зарубежные концепции развития личности ориентированные не на подготовку предметника, а на максимальное развитие педагога, это следующие 7 областей (векторов) развития:

- компетентность;
- способность устанавливать дружеские отношения;
- фиксирование и достижение целей;
- установление идентичности (чувства индивидуальной самотождественности);
- интеграцию всех социально-психологических свойств личности.

Анализ современной практики педагогического образования в университетах позволяет выделить следующие тенденции:

- развитие школьно-университетского партнерства и сетевого взаимодействия образовательных организаций, участвующих в подготовке и повышении квалификации, психолого-педагогическом сопровождении педагогов;
- изменение содержания программ педагогической подготовки и технологий обучения в сторону усиления практической направленности обучения;

- увеличение числа образовательных программ магистерской подготовки по широкому спектру направлений подготовки педагогов для желающих начать или продолжить профессиональную деятельность в системе образования;
- повышение требований к научно-исследовательской и социальной работе студентов, внедрение кредитно-модульной системы контроля знаний, реализация программ академической мобильности, что отражается на качестве подготовки будущих педагогов;
- повышение требований к преподавательскому корпусу, внедрение системы оценки эффективности деятельности;
- рост востребованности выпускников, что обеспечивает высокий уровень их трудоустройства по специальности и устойчивое увеличение числа молодых специалистов в образовательных организациях.

Вместе с тем предъявляемые требования способствуют обострению противоречий, которые непосредственно влияют на подготовку педагогов в университетах:

- между потребностью общества в талантливых и компетентных педагогах, потенциальными возможностями университета и сложностью педагогической профессии, связанной с высокой морально-психологической ответственностью;
- между ростом требований к качеству подготовки будущих педагогов и немотивированностью молодежи на педагогические специальности;
- между необходимостью обеспечения воспроизводства педагогических кадров и недостаточным уровнем социально-экономических условий закрепления молодых специалистов;
- между повышением государственных образовательных стандартов и неразработанностью механизмов интеграции основных образовательных программ и программ дополнительного профессионального образования.

Разрешение указанных противоречий и проблем во многом будет зависеть от решения задач повышения качества педагогического образования через обеспечение его непрерывности, вовлечение в подготовку будущего педагога всех заинтересованных сторон.

Анализ научной литературы по педагогике, менеджменту, психологии дают основание сделать вывод, что проблема компетенции, профессионализма руководителя образовательного учреждения изучалась отечественными педагогами и психологами.

Профессиональное развитие учителя предполагает формирование совокупности его профессионально-личностных качеств в определенной системе и последовательности.

Анализ онтологических, гносеологических и акмеологических аспектов профессиональной педагогической деятельности дает возможность рассматривать профессиональное развитие как процесс целенаправленных, закономерных изменений, приводящий к возникновению новых качественных состояний и свойств в сознании личности педагога.

Под эффективностью процесса профессионального развития учителя мы понимали высокую специальную подготовленность, органично сочетающуюся с общей культурой и высокими нравственными качествами личности, со стремлением к достижению наивысших результатов в работе, к непрерывному профессиональному совершенствованию.

В качестве компонентов профессионального развития мы рассматриваем 3 блока:

- профессионально значимые личностные качества (основной блок), т. е. такие, наличие которых неотделимо от педагогической деятельности и которые определяются характером этой деятельности;
- психолого-педагогическая грамотность, т. е. общепрофессиональные знания;
- психолого-педагогические умения как способность учителя применять имеющиеся знания.

Профессиональное становление, с точки зрения структурно-функционального взаимодействия компонентов процесса, представляет собой развитие потребностно-мотивационной и операционно-действенной сфер личности учителя. Потребностно-мотивационная сфера как интегративная характеристика личности учителя определяется совокупностью социальных установок, ценностных ориентаций, интересов, составляющих основу мотивов. Операционно-действенная сфера личности, представленная совокупностью общих и специальных знаний, умений и навыков, определяет степень владения учителем современным содержанием и средствами решения профессиональных задач.

В аспекте временной протяженности процесс профессионального становления делится на ряд этапов, что вызвано его динамическим и многоуровневым характером.

Педагогическое образование традиционно понимается как важнейшая часть образовательной системы, обеспечивающая воспроизводство кадров для нормального функционирования этой системы, потому, во-первых, что подготовка кадров в педагогических учреждениях ведется для всей сферы образования; во-вторых, потому, что в педагогическом образовании отражаются все процессы и стороны сферы образования; в-третьих, потому, что качество и уровень подготовки педагогических кадров определяют перспективы развития образования в целом. Вместе с тем цели и функции педагогического образования являются производными от основной функции образования в обществе.

Использованная литература

1. Указ Президента Республики Узбекистан «Об утверждении концепции развития системы высшего образования Республики Узбекистан до 2030 года», от 8 октября 2019 г., № УП-5847.
2. Коротков Э.М. Управление качеством образования Учебное пособие для вузов. – 2-е изд. – М.: Академический Проект, 2007. – 320 с. – (Gaudeamus).
3. Прокопчик-Гайко, И. Л. Профессиональное развитие личности: методологический аспект: конспект лекций / И. Л. Прокопчик-Гайко. – Минск: БНТУ, 2015. – 70 с.
4. Педагогика и психология высшей школы. Инновационный курс для подготовки магистров: учебное пособие / В. П. Симонов. – Москва: Вузовский учебник: НИЦ ИНФРА-М, 2015. – 320 с.
5. Мандель, Б. Р. Практическая психология воспитательной деятельности / Б. Р. Мандель – Москва: Вузовский учебник, НИЦ ИНФРА-М, 2016. – 205 с.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ГЕНДЕРНО ОРИЕНТИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ (Гендерные подходы к социализации)

Надежда ЦАЙ

*Национальный институт педагогики воспитания
имени Кары-Ниязи, самостоятельный соискатель*

Понятия «гендер» и «гендерные отношения» в последнее время занимают достаточно прочные позиции в различных сферах и областях деятельности человека. Существуют разнообразные подходы к пониманию гендера (от англ. gender – род, пол), но отечественные научные исследования в основном опираются на определение английского социолога Э. Гидденса, который разграничивает понятия биологического пола и гендера. Он отмечает, что «если пол имеет отношение к физическим, телесным различиям между мужчиной и женщиной, то понятие «гендер» затрагивает их психические, социальные и культурные особенности». Такое разграничение понятий, как отмечают ученые, не является жестким. Доказано, что хотя многие половые различия возникают за счет сочетания социальных и биологических факторов, тем не менее их можно рассматривать отдельно и независимо друг от друга.

Современное общество находится сегодня на этапе демократического развития. Один из основных принципов демократического общества – это признание равных прав женщин и мужчин во всех областях, которое должно формироваться с раннего возраста. Этому могут способствовать принципы гендерного подхода к образованию. Проблема гендерного подхода к обучению и воспитанию личности обретает актуальное значение в условиях обновления содержания образования и модернизации системы непрерывного образования. Гендерное образование помогает решать множество важных социальных задач, и необходимость его развития все чаще обсуждается в педагогическом сообществе.

Гендерный подход необходимо внедрять в целом в систему «дошкольное образование – школа – вуз – повышение квалификации» на основе преемственности, т.е. гендерное образование должно продолжаться всю жизнь. Это позволит создать эффективно действующую систему гендерного просвещения населения. Целесообразно ввод гендерной составляющей в учебные программы всех уровней образования.

Необходимо признать что, в школьном образовании гендерный подход является большой редкостью. На Западе же гендерное образование и воспитание начинаются уже с детского сада. И это не случайно, так как только воспитание, ориентированное на равноправие полов, способно сформировать у подрастающего поколения эгалитарное сознание (эгалитаризм [фр. e'galitarisme, от e'galite' – равенство] – концепция, предлагающая создание общества с равными возможностями по управлению и доступу к материальным благам всем его членам).

Внедрение гендерного подхода в практику непрерывного образования сталкивается с рядом трудностей: неоднозначное отношение в обществе и в профессиональной среде педагогов; отсутствие у школьных учителей специальных знаний в области гендерной педагогики; школьные программы и учебники разработаны без учета гендерных принципов обучения.

Образовательным учреждениям необходимо стремиться:

1. Вводить учебные дисциплины по гендерной проблематике;
2. Проводить гендерные экспертизы и коррекции школьных учебников;
3. Проводить тренинги и осваивать такие стили преподавания и общения в системе образования, которые подразумевают преодоление ложных и несправедливых гендерных стереотипов.

Таким образом, «гендер» в контексте современных гуманитарных дисциплин отражает особенности взаимодействия не в биологическом, а в социально-культурном и личностном аспектах. Проблема гендерных исследований актуальна и для высшей профессиональной школы, ключевой задачей которой является формирование у студентов не только профессионально важных качеств, но и культуры межличностных отношений, а также коммуникативных навыков, лежащих в ее основе, от качества которых будет зависеть состояние психосоциальной сферы в их будущей профессиональной деятельности.

Гендерная педагогика – это проектирование учебно-воспитательного процесса и создание условий для реализации возможностей мальчиков и девочек. Образование нового века должно стать эффективным механизмом, который дает людям возможность самим планировать свою жизнь на принципах активного гражданства. Это возможно только при смещении акцента на модель гендерно ориентированного обучения. Необходимо, чтобы государство и общество обозначили свою позицию по вопросу гендерного образования, что дало бы толчок дальнейшим исследованиям в этом направлении. По мнению специалистов, реализация гендерной концепции реальна только при пересмотре всей программы обучения и тщательном подборе преподавателей.

Одним из условий повышения качества коммуникативного общения в системе «педагог – учащийся», на наш взгляд, является внедрение гендерного подхода в учебно-воспитательный процесс. Гендерный подход – это совокупность представлений, предполагающих, что различия в поведении и воспитании мужчин и женщин определяются не столько их физическими особенностями, сколько воспитанием, распространенными в каждой культуре представлениями о сущности мужского и женского, государственной гендерной политикой. Социальные изменения в обществе ведут к существенным переменам в культурных стереотипах поведения мужчин и женщин.

Гендерный подход предполагает освоение позитивных поведенческих моделей, способных минимизировать риск возникновения гендерных конфликтов в образовательной среде. Юноши и девушки, поступившие в высшее профессиональное учебное заведение, уже имеют достаточно сформированные стереотипы своего поведения и опыт коммуникативных отношений, не всегда позитивный. Поэтому в процессе обучения необходимо воспитывать у учащихся толерантное отношение к проявлению черт, свойственных противоположному полу, что будет являться основой профилактики возникновения гендерных педагогических конфликтов. Любое учебное заведение является частью социальной среды. Поэтому и происходящие в нем гендерные конфликты имеют социально-психологическую природу.

В учебно-воспитательном процессе наиболее важно предупреждение конфликта на психологическом уровне, отражающем субъективный характер взаимодействия посредством гендерно-личностных особенностей поведения. Основной предпосылкой предконфликтной ситуации гендерно-ролевого характера способно стать нарушение равенства позиций сторон.

В основе гендерных конфликтов, как отмечают исследователи, лежит и противоречивое восприятие гендерных ценностей, которое может привести к столкновению интересов

и целей взаимодействующих сторон. Важную роль здесь играет умение человека принимать конструктивные решения и вести конструктивный диалог в разрешении различных вопросов, возникающих в учебно-воспитательном пространстве. Продуктивным способом достижения гармонии гендерных взаимоотношений в профессиональной школе может стать подбор оптимальных моделей поведения, снижающих уровень поло-ролевых конфликтов. По мнению ученых, точка зрения на данную проблему очень важна, поскольку она фокусирует внимание на нормах и ролях, которые формируют мужское и женское поведение в процессе воспитания. В ходе социального взаимодействия у человека складывается определенный диапазон вариантов ожидаемого поведения в общении. Характер поведения каждого человека, безусловно, зависит от его индивидуальных особенностей, психологического состояния и самой ситуации. Кроме того, в качестве причин ученые отмечают половые, возрастные и психологические различия, которые влияют на процесс протекания самого конфликта и модель поведения обеих сторон. Хотя возрастной фактор играет немаловажную роль в рамках нашего исследования, мы акцентируем внимание на половых и психологических особенностях. Половые различия могут быть причиной возникновения конфликта, влиять на выбор стратегии поведения в ситуации конфликтного взаимодействия и выбор способов его разрешения, это может касаться отношений как между полами, так и представителями одного пола.

Большое значение в этом отношении имеют не только психологические характеристики участников взаимодействия, но и их типологические особенности, заключающиеся в отличительных чертах характера, моделях поведения, способах подачи и восприятия информации, способах реагирования на возникшую проблемную ситуацию. Представители разных психологических типов, по мнению ученых, с трудом понимают способы мышления и поведения друг друга, что приводит к возникновению напряженности в отношениях и возникновению коммуникативных барьеров. Различные типологические особенности личностного восприятия встречаются как у мужчин-педагогов, так и у женщин-педагогов, а также учащихся того и другого пола и не являются абсолютными. При благоприятном развитии взаимодействия различные типы, как правило, дополняют друг друга, но в межличностном общении эти особенности могут вызывать непонимание, раздражение, а потому служить предпосылкой возникновения проблемной ситуации между педагогом и учащимся.

Педагог в своей практической деятельности должен учитывать этот факт, обладать определенной «гендерной гибкостью», т. е. способностью пойти на компромисс с целью быстрого разрешения конфликтной ситуации между участниками учебно-воспитательного процесса.

Опираясь на теоретические представления о содержании поло-ролевого сознания, ученые выделили три психологические характеристики и соответствующие им стереотипы поведения: маскулинный – типично мужской; фемининный – типично женский; андрогинный – сочетающий в себе и те, и другие качества. В зависимости от степени выраженности тех или иных характеристик, как было отмечено ранее, изменяются стереотипы поведения мужчин и женщин, появляются возможности для проявления субъективных позиций, которые накладывают определенный отпечаток на качество межличностного общения при осуществлении воспитательной деятельности. Многочисленные исследования подтверждают тот факт, что мужественность и женственность не противопоставляются друг другу, однако у человека с ярко выраженными фемининными либо маскулинными психологическими характеристиками чаще могут возникать трудности в межличностном общении. По-

этому в учебно-воспитательном процессе необходимо развивать у студентов личностные качества и черты независимо от их половой принадлежности, что, на наш взгляд, может существенно повлиять на повышение качества межличностного общения. Значимую роль в воспитательном процессе играет умение педагога прогнозировать конфликтную ситуацию. Это требует знания не только мотивов поведения сторон, но и стратегии поведения в гендерно-личностном отношении.

Мы полагаем, что внедрение гендерного подхода в учебно-воспитательный процесс позволит углубить знания студентов в области гендерных коммуникативных отношений, будет способствовать повышению качества межличностного общения, снижению риска возникновения конфликтов поло-ролевого характера в их будущей профессиональной деятельности.

Использованная литература

1. Бендас Т. В. *Гендерная психология: Учеб. пособие.* – СПб.: Питер, 2005. – 431 с.
2. Клецина И. С. *Гендерная социализация: Учеб. пособие.* – СПб.: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 1998. – 92 с.
3. Лузан С. С., Рузанкина Е. А. *Гендерная социализация и высшее профессиональное образование: Моногр.* – Новосибирск: НГИ, 2006. – 236 с.
4. Малкина-Пых И. Г. *Гендерная терапия.* – М.: Эксмо, 2006. – 928 с.
5. Сороковникова В. И. *Гендерные исследования и гендерное просвещение // Российское общество и социология в XXI веке: социальные вызовы и альтернативы: Тез. докл. и выступлений на 2-м Всерос. социолог. конгрессе: В 3 т. – М., 2003. – Т. 3. – С. 570.*
6. Соловьева Н. И. *Влияние гендерных различий на психологическое содержание жизненного познавательного опыта студентов // Человек: философская рефлексия: материалы Всерос. (с междунар. участием) науч.-практ. конф. – Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2006. – Вып. 1. – 230 с.*
7. Штылева Л. В. *Теоретические подходы к разработке методики гендерного анализа в образовании // Гендерная социализация и высшее профессиональное образование: Материалы науч.-практ. конф. Новосибирск, 24– 25 мая 2006 г. – Новосибирск: Изд-во НГИ, 2006. – 188 с.*

O'QUVCHILARDA TANQIDIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH MILLIY AYOL QAHRAMON AYOLLARINING FAOLIYATIDAN TARBIYA VOSITASI SIFATIDA FOYDALANISH

Nasiba Masharipova

*Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi
milliy instituti doktoranti, PhD*

Annotasiya. ushbu maqolada o'quvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari, milliy qahramonlar faoliyatidagi tanqidiy fikrlashga oid g'oyalar tahlili, o'quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda milliy qahramon ayollarning faoliyati haqidagi ma'lumotlarning pedagogik ahamiyati haqida fikrlar bayon etilgan. Shu bilan bir qatorda o'quvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantirishda milliy ayol qahramonlarning ko'rsatadigan ta'limiy-tarbiyaviy, ahloqiy ta'sir tahlil qilingan.

Tayanch so'zlar: tanqidiy fikrlash, o'quvchilar, ta'lim-tarbiya, gender munosabatlar, milliy ayol qahramonlar, milliy ayol qahramonlarning faoliyati, gender o'ziga xoslik, munosabat bildirish.

O'quvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantirish ular uchun muhim ijtimoiy hodisa hisoblanadi. Tanqidiy fikrlash o'quvchilarga shaxslararo munosabatlarni o'rnatishda, jamiyat hayotida, tengdoshlari jamoasida faol bo'lishga va o'z pozitsiyasini egallashga komaklashadi. Shuning tanqidiy fikrlash o'quvchilarga o'zi egallagan bilim, axborot va g'oyalarini ko'pchilikka ma'lum qila olish, tarkiban murakkab bo'lgan masalalarni tushunish, asosli va maqbul qarorlar qabul qilish, o'z nuqtai nazarini bildirishning amaliy jarayonidir.

Tanqidiy fikrlash jarayonida o'quvchilar intellektual imkoniyatlarini yangi bosqichga ko'tarish bilan bir qatorda, o'zlarida mavjud bilim, tushuncha, axborotlarni yangi ma'lumotlar bilan sintezlashga, umumlashtirishga muvaffaq bo'ladilar. Bunda o'quvchilarda refleksiylash, imitatsiyalash, o'z immanentligi va nuqtai nazarini ifodalash, jamoa bilan muloqotga kirishish, diskussiyani amalga oshirish jarayonlari faollashadi.

Jamiyatdagi har qanday munosabat, ayniqsa gender modellar ta'lim jarayonida ahamiyatli hisoblanadi. Shu bilan bir qatorda o'quvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantirishda milliy qahramonlarning gender modellari ta'limiy-tarbiyaviy, ahloqiy ta'sir ko'rsatadi.

Tanqidiy fikrlash bir so'z bilan aytganda **“munosabat bildirish qobiliyati”** hisoblanadi. Shaxs muayyan jarayonga to'g'ri munosabat bildirishi uchun avvalo uning bilimi mavjudligi muhim ahamiyat kasb etadi. U o'zida mavjud bilimlar, tushunchalar asosida mavjud holatga nisbatan savol, munosabat, izohlarni shakllantira oladi. Shuning uchun ham tanqidiy fikrlash shaxsning bilimlari va egallagan tajribalari darajasini belgilab beradi. Shu bilan bir qatorda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda gender mansublik, gender xususiyat ham inobatga olinishi lozim.

Biz quyida milliy qahramon ayollarning o'quvchilar uchun tarbiyaviy ahamiyatga va ularda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga ko'maklashuvchi faoliyatlari haqida to'xtalamiz.

Buyuk bobkalonimiz Amir Temurning katta ayoli Bibixonim o'zining yuksak idroki, farosati, tadbirkorlik layoqati, yetuk aklzakovat sohibasi ekanligi bilan tarixda munosin nom qoldirgan. Tarixiy manbalarda ma'lumotlarga ko'ra Bibixonim insonparvar, vatanparvar, mamlakatda yuz berayotgan siyosiy-ijtimoiy, iqtisodiy, ta'limiy hamda madaniy jarayonlardan ogoh bo'lgan va muammoli holatlarda munosib xulosa mulohazalar chiqarib, tanqidiy fikrlay

oladigan ma'rifatli ayol bo'lgan. U davlat ishlarida ma'qul yechimga ega maslahatlari bilan hamisha peshqadam bo'lgan. Sohibqiron Amir Temurning harbiy yurishlarida ham hamrohlik qilgani uning jasur, mard, jismoniy jihatdan ham kuchli ekanligidan dalolat beradi. Shuning uchun ham Amir Temur davlat boshqaruvida vujudga kelgan ayrim muammolarni bartaraf etishda Bibixonimning oqilona maslahatlariga foydalangan. Shuningdek, Sohibqiron eng muhim sanalgan ishlardan biri o'z nabiralari Muhammad Sulton, Xalil Sulton, Ulug'bek Mirzolarning ta'limi va tarbiyasini Bibixonimga ishonib topshirgan. Bibixonim haqida tarixiy manbalarda ham xalq orasida ham ko'plab rivoyatlar saqlanib qolgan. Jumladan:

Amir Temur Eronga qarshi yurish boshlaganda, Isfaxonning qamali ko'pga cho'zilib, qo'shinni ozuqa bilan ta'minlashga mablag' yetishmay qoladi. Nihoyat, Amir Temur Samarqandga chopar yo'llab, Saroy Mulk xonimga maktub jo'natadi. Maktub qisqa 6o'lib, "Qo'shinning zahirasi tugadi, xazinadan zar yuboring", deyilgandi. Saroy Mulk xonim maktub mazmunidan ogoh bo'lgach, maktubning orqa tomoniga "Ulug' amir, zaringiz tugagan bo'lsa, siyosatingiz ham tugadimu?" deb yozadi va uni choparga tutqazadi. Amir Temur maktubni olgach, Saroy Mulk xonimning kinoyali zamzamasini o'ylab-o'ylab, nihoyat bir qarorga keladi: lashkargohda so'yib yeyilgan qo'y, qoramol, ot va tuya suyaklarini o'sha kuniyoq yig'dirib, turli hajmlarda qirqtirib, katta hajmdagisiga katta qiymat, kichigiga kichik qiymat belgilab, unga po'lat muhrni qizdirib tamg'a bostiradi hamda muvaqqat pul o'rnida muomalaga kiritishga farmon beradi. Natijada, qo'shni shahar va qishloqlarda suyak pulga qo'shin uchun oziq-ovqat sotib olinadi. Tez kunda Isfaxon shahari taslim bo'lgach, suyak pullar zar bilan almashtiriladi.

Bu holatdan xulosa qilish mumkinki Bibixonim o'zining tanqidiy fiklashi zamirida Amir Temurni ham vaziyatga oqilona baho berishga va munosib, tezkor harakat qilishiga undagan hamda fikriy motivatsiya bergan. Bibixonimning faoliyatini yuksak qadrlagan va buni amaliy isboti va e'tirofi sifatida Sohibqiron Amir Temur Samarqandda Bibixonimga atab jome masjidi qurdirgan.

Tanqidiy fikrlash tushunchasi insonni muayyan voqea va hodisalarga nisbatan o'z fikrini shakllantirish va bayon qilishga, kerakli xulosa va echimlarni topishga, o'z munosabatini bildirish va baholashga ko'maklashadi. O'g'il bola o'quvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantirishda Amir Temur, Jaloliddin Manguberdi, Najmiddin Kubro, Zahiriddin Muhammad Boburning fikrlari, qarashlarida, faoliyatidan ibrat olsalar, qiz bola o'quvchilar To'maris, Bibixonim, Gavharshodbegim, Zulfiyaxonimning faoliyatidan motivatsiya hosil qilishlari va shu faoliyat namunasi vositasida o'zlarining xulosaviy fikrlarini, tahlillarini qabul qilishlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining yangi Konstitutsiyasi.
2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni.
3. "O'zbekiston – 2030" strategiyasi.
4. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. – T.: O'zbekiston, 2017. – 486-b.
5. Ibraimov X, Quronov M va boshq. Ota-ona – murabbiylar uchun uslubiy-metodik qo'llanma. Toshkent.: - 2024.- 220 b.
6. Савостенок П.М. Социально-этические ценности гендерного воспитания в современной культуре // Проблемы выхавання. –. 2002. – № 4.
7. Paul R. Critical thinking: what every person needs to survive in a Rapidly Changing World/ Sonoma State Uni. 1990
8. Turg'un Fayziev. "Temuriy malikalar". .
9. Шакирова Д.М "Формирование критического мышления учащихся и студентов: модел и технология". Эдусатионал Течнологй Сосиетй 9(4)2006/ ИССН 1436-4522/ 2006
10. Ф.Ф.Манкина. Критическое мышление учащихся и педагогические способы его формирования. Диссертатсия на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. Казан – 2000.

МАРКАЗИЙ ОСИЁ АЁЛЛАРИНИНГ ТАДҚИҚОТЧИЛИК ФАОЛИЯТИДА ҲАМКОРЛИК ТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

Джурабаева Равшанхон Тухтасиновна

*Қори Ниёзий номидаги тарбия педагогикаси миллий институтнинг мустақил
тадқиқотчиси, Республика Маънавият ва маърифат Маркази Андижон шаҳар бўлинмаси
раҳбари*

Аннотация. Марказий Осиё мамлакатлари аёлларининг ҳамкорликдаги фаолиятларини, шу жумладан тадқиқотчилик ишларини йўлга қўйишда “Марказий Осиё мамлакатлари етакчи аёлларининг мулоқоти, (Форуми)” жуда катта аҳамиятга касб этмоқда. Мақола аёлларни ва хотин-қизларни гендер тенглигини оширган ҳолда, уларни давлат ва жамиятнинг барча бўйғинларида тадқиқотчилик фаолиятларини ташкил этишларига йўл очиб, ҳамкорлик технологияларини ривожлантиришга хизмат қилаётган Марказий Осиё етакчи аёлларининг ҳамкорликларига қаратилаган.

Аннотация: “Диалог женщин-лидеров центральноазиатских республик (форум)” имеет большое значение для налаживания совместной деятельности женщин стран Центральной Азии, включая исследовательскую работу. Повышая гендерное равенство для женщин и девушек, статья направлена на сотрудничество женщин-лидеров Центральной Азии, которые служат развитию технологий сотрудничества, прокладывая им путь к организации исследовательской деятельности во всех сферах жизни государства и общества.

Ключ сўзлар: Марказий Осиё, тараққиёт стратегияси, гендер тенглик, илмий салоҳият, йўл харитаси, ҳамкорлик технологиялар, миллий имидж.

Ҳамкорлик технологиялари XXI аср тараққиёт стратегияларининг зарур компоненти, шарти сифатида ўзининг аҳамиятини намоён этмоқда. Ҳар бир соҳада ҳамкорлик фаолиятининг афзалликларини, томонлар учун манфаатлигини кўриш мумкин. Айниқса, рақамлашган замонда бутун дунёда хотин-қизларнинг ҳаётини тубдан яхшилаш учун янги ва мисли кўрилмаган шароитларни яратиб бераётган ҳамкорлик технологиялари мамлакатларнинг иқтисодий, ижтимоий ва сиёсий тизимларини жадаллик билан ўзгартиришга катта таъсир кўрсатмоқда.

Узоқ йиллар бир чеккага чиқиб қолган аёллар ўзларини ўнглаб, салоҳиятларини намоён эта олишлари учун янгидан-янги имкониятлар эшиги очилмоқда.

Бу борада Марказий Осиё давлатлари орасида Ўзбекистон Республикасида хотин-қизларининг илмий салоҳиятини кўтариш, давлат ва жамият бошқарувида уларнинг иштирокини ошириш, гендер тенглигини таъминлаш юзасидан қатор амалиётлар жорий этилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 11 сентябрдаги ПҚ-300 – сонли “Ўзбекистон -2030” стратегиясини 2023 йилда сифатли ва ўз вақтида амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарорига мувофиқ «Ўзбекистон – 2030» стратегиясида ҳар бир инсонга ўз салоҳиятини рўёбга чиқариш учун муносиб шароитлар яратиш йўналишида қатор вазифа ва топшириқлар белгилаб қўйилган. Унга кўра [ОКОЗ:

1.02.00.00.00 Давлат бошқаруви асослари / 02.08.00.00 Иқтисодиёт, ижтимоий-маданий қурилиш соҳасидаги давлат бошқарувининг умумий масалалари / 02.08.01.00 Давлат дастурлари, концепциялар ва бошқалар]

[ТСЗ:

1. Давлат ва жамият қурилиши / Давлат дастурлари, концепциялари ва бошқалар]

1.02.00.00.00 Давлат бошқаруви асослари / 02.08.00.00 Иқтисодиёт, ижтимоий-маданий қурилиш соҳасидаги давлат бошқарувининг умумий масалалари / 02.08.01.00 Давлат дастурлари, концепциялар ва бошқалар;

2.05.00.00.00 Меҳнат ва аҳолининг бандлиги тўғрисидаги қонунчилик / 05.04.00.00 Кафолатлар ва компенсациялар / 05.04.14.00 Кафолатлар ва компенсация тўловларини молиялаштириш;

3.13.00.00.00 Таълим. Фан. Маданият / 13.01.00.00 Таълим / 13.01.14.00 Таълим-тарбия жараёни иштирокчиларини ижтимоий ҳимоя қилиш]

LexUZ шарҳи

Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 28 сентябрдаги ПҚ-319-сонли «Аҳолига ижтимоий хизматлар ва ёрдамлар кўрсатиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги хотин-қизларнинг ижтимоий фаоллигини ошириш, уларга ўз салоҳиятини тўлақонли рўёбга чиқариши учун қўшимча шарт-шароитларни яратиш мақсадида биринчидан, 2024 йил 1 январдан бошлаб оғир ижтимоий аҳволга тушиб қолган хотин-қизларни қайта касбга тайёрлаш харажатларини давлат томонидан қоплаб бериш тартиби жорий этилган. Иккинчидан, хотин-қизларни қўллаб-қувватлаш тизимини кучайтириш, уларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини таъминлаш, ижтимоий, иқтисодий, сиёсий фаоллигини ошириш ва гендер тенгликни таъминланиши белгилаб қўйилган. Учинчидан, «Изланиш ва ривожланиш» (R&D) марказлари учун улар ташкил этилган кундан бошлаб 3 йил муддатга мол-мулк солиғи ва ер солиғи бўйича ҳисобланган сумма миқдорининг 1 фоизини тўлаш, уларнинг ходимлари учун ижтимоий солиқ ставкасини 1 фоиз миқдорида ҳисоблаш тартиби жорий этилди. Айни дамда аёлларнинг ҳаётий муаммолари ўз вақтида ечимини топиб, орзусидаги тадқиқотчилик фаолиятларини бошлашларига имкон берди. Қарорнинг амалий тажрибалар режасига кўра Олий таълим тизими билан ҳамкорликда Олий таълим, фан ва инновациялар вазирлиги «Эл-юрт умиди» жамғармаси билан йиллар кесимида хорижий ва маҳаллий грант маблағлари доирасида профессор-ўқитувчиларни тажриба алмашиш ва ёш олимларни илмий даража олиш учун хорижий илмий ташкилотларга юбориш режаси белгиланган. Ўзбекистон Республикаси ва Марказий Осиё давлатлари ўртасидаги савдо-иқтисодий ва илмий-техник ҳамкорлик бўйича юқори даражадаги маслаҳатлашув жараёнини жадаллаштиришга қаратилган чора-тадбирларни, етакчи хорижий давлатлар иштирокидаги «Марказий Осиё плюс» форматларидаги саммитларда фаол иштирок этиш, уларнинг якуни бўйича «йўл харитаси»ни ишлаб чиқиш, ёш тадқиқотчиларнинг улушини ошириш, уларнинг илмий изланишларини қўллаб-қувватлаш стажёр-тадқиқотчилик, таянч докторантура, докторантура ҳамда мақсадли докторантура квоталари сонини ошириш режаси қўйилганлигини кўриш мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 5 мартдаги ПҚ-5020-сон қарорига асосан хотин-қизларни қўллаб-қувватлаш, уларнинг жамият ҳаётидаги фаол иштирокини таъминлаш тизимини янада такомиллаштириш бўйича чора-тадбирлар режасига кўра:

– Хотин-қизларни илмий фаолиятга кенг жалб қилиш, уларнинг замонавий ахборот-коммуникация технологияларига асосланган дастурий ишланмаларини, инновацион ва бизнес ғояларини, ихтирочилик, рационализаторлик фаолиятини қўллаб-қувватлаш;

– Хотин-қизларнинг жамият ҳаётидаги ўрнини мустаҳкамлаш мақсадида замонавий ижтимоий ва сиёсий фаол хотин-қизларнинг миллий имижини кенг тарғиб қилиш;

– Хотин-қизларнинг муаммолари, эҳтиёжлари ва қизиқишларини ўрганиш,

тизимли таҳлил қилиш ва муаммоларни ҳал этиш масалаларида **тадқиқотлар самарадорлигини** ошириш белгилаб қўйилган.

Бугун мамлакатимизда барча йўналишларда инновацион фаолиятни кенг жорий этиш, илмий тадқиқотларни ва инновацион ташаббусларни қўллаб-қувватлаш ички ва ташқи бозорларда **тижоратлаштирилган** илмий ишланмаларни тадбиқ этиш зарурияти жорий этилди.

Тадқиқот фаолиятидаги гендер хилма-хиллик истеъдодли тадқиқотчилар доирасини кенгайтириш, бу соҳада янги истиқбол ва ижодкорлик намуналари ўзининг яхши натижаларини кўрсатаётганини юқорида Ўзбекистон давлатининг хотин-қизларни кўпроқ қўллаб-қувватлашга доир ҳужжатларида ва олиб бораётган давлат сиёсатида яққол кўриш мумкин.

Мухтасар айтганда, Ўзбекистонда тадқиқотчилик фаолиятига хотин-қизларни кўпроқ жалб этиш, амалиётга кўчди.

2020 йилда Ўзбекистон ташаббуси билан ташкил этилган Марказий Осиё етакчи аёлларининг мулоқотида 2021 йилда раислик қилган Танзила Нарбаева Марказий Осиё аёлларининг фаолиятида учрашувлар, ҳамкорлик технологиялари **«минтақавий ҳамкорликни ривожлантириш учун мутлақо янги маслаҳат майдончаси»** бўлиб шаклланаётганини таъкидлаган эди. Учрашувда таъкидланганидек, «Марказий Осиё давлатлари етакчи аёллари билан мулоқот» норасмий механизмининг фаолияти минтақада тинчлик, барқарорлик ва хавфсизликни сақлаш, мамлакатлар ўртасидаги ишончни мустаҳкамлаш, барқарор ривожланиш эришиш, давлат ва жамият бошқаруви, тадбиркорлик тизимида аёлларнинг имкониятларини кенгайтиришга, қолаверса, хотин-қизлар, ёшлар ва болаларнинг ҳуқуқлари ҳамда манфаатларини ҳимоя қилишга қаратилган лойиҳалар ва дастурларни амалга оширишни жадаллаштириш ҳамда гендер тенгликни таъминлашга кўмаклашади.

Ўзбекистон, Қозоғистон, Қирғизистон, Тожикистон ва Туркменистон етакчи аёллари ўртасида хотин-қизларга оид долзарб масалалар юзасидан ўзаро маслаҳатлашувлар, фикр алмашиш ва амалий ҳамкорлик олиб боришга қаратилган мазкур минтақавий платформага Марказий Осиё давлатларининг депутатлари, давлат органлари раҳбарлари, шунингдек, нодавлат ва халқаро ташкилотлар, дипломатик корпус вакиллари иштирок этди.

Форумда Масс-медиа фонди васийлик кенгашининг раиси ўринбосари, Ўзбекистон Гендер тенглигини таъминлаш бўйича комиссияси аъзоси Саида Мирзиёева **«Бундай асосий ресурслардан бири - кучли, фаол, ақли ва ўқимишли аёллардир. Аммо хотин-қизларнинг сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий соҳаларда ўз салоҳиятини намоён эта олиши учун шароит ва тенг имкониятлар яратиш зарур»**, кераклигини таъкидлаб, Ўзбекистонда ҳукуматнинг юқори поғоналарида аёллар улуши даражаси 26,6 фоизга етгани, Ўзбекистонда давлат тузилмаларида ишлаш учун 15 минг нафар юқори малакали аёллардан иборат мустаҳкам кадрлар захираси шакллантирилганини қайд этган.

Шунга қарамай, бутун дунёда аёллар ва қизлар ҳалигача рўзғор ва меҳнатдаги тенгсизликнинг оғир юки остида яшаб келмоқда. Хотин-қизлар ҳар қадамда гендер тенгликка зид эскилик сарқитлари ва доимий камситишларга дучор бўлаётганлиги ҳам ҳақиқат.

БМТ маълумотларига қараганда, жаҳон қонунларининг бу борадаги камчиликларини бартараф этиш ва камситишларга йўл қўядиган қонунларни бекор қилиш учун – тахминан 286 йил вақт керак. Ўз навбатида, хотин-қизлар давлат ҳокимияти органлари ва раҳбарлик лавозимларидан эркаклар билан тенг даражада жой эгаллашлари учун – 140 йил ҳамда миллий парламентларга тенг миқдорда сайланишлари учун – камида 40 йил муддат талаб

этилади.

Умуман олганда, Марказий Осиё мамлакатлари етакчи аёлларининг ҳамкорлик фаолиятларида тадқиқотчилик улушини етарли, деб бўлмайди. Тили бир-бирига тушунарли, миллий урф-одатлари ўхшаш бўлган миллат аёлларининг Европа ёки Шарқ давлатларидан кўра тадқиқотчилик ишини йўлга қўйиш, ҳамкорлик технологияларини янада мустаҳкамлаш қийинчилик туғдирмайди. Марказий Осиё аёлларининг ҳуқуқ ва имкониятларини қўллаб-қувватлаш соҳасидаги кўп йиллик тарихий муноабатларни тобора мустаҳкамлаб, оилавий қарашлари, фарзандлар тарбияси, миллий қадриятларида дунёни лол қолдирадиган намуналарига илмий ва замонавий тус бериб, янгича ёндошув билан тўлдириб, намён этиш орқали халқаро ҳамкорларни тадқиқотчиликни ривожлантиришга жалб этиш мақсадга мувофиқдир.

Мен мазкур конференциянинг барча иштирокчилари қатори Марказий Осиё минтақаси мамлакатларидаги фаол, ишбилармон аёллар, академик ва илмий доиралар, нодавлат ва фуқаролик секторлари саъй-ҳаракатларини бирлаштириш, демографик ривожланиш, гендер тенглигининг долзарб масалалари бўйича, туризм, маданиятни ривожлантириш соҳасида лойиҳаларни амалга ошириш, экология соҳасида ўзаро ҳамкорлик қилиш, савдони, шу жумладан рақамли технологияларни ривожлантириш юзасидан амалиётни жорий этиш, ҳамкорликни кенгайтиришни лозим, деб ҳисоблайман.

Марказий Осиё аёлларининг тадқиқотчилик фаолиятида ҳамкорлик технологияларини ривожлантиришга доир қуйидаги таклифларни тавсия этаман:

1. Минтақа мамлакатларидаги аёлларнинг илмий салоҳияти (ҳолати)ни таҳлил қилиш, эълон қилиб, солиштириб боришни;

2. Қонун ҳужжатларига аёллар мақомини ошириш ва уларнинг давлат ишларини бошқаришдаги иштирокини кенгайтириш ҳамда илмий фаолиятларини қўллаб-қувватлашга доир қўшимча ва ўзгартиришлар киритишни;

3. Уй ишлари билан банд бўлган, узоқ вақт фарзанд тарбияси билан шуғулланиб уйда қолиб кетган аёлларни алоҳида Йўл Харитаси ва Дастур асосида ўқитиш, ўқув-семинар машғулотларига жалб этиш орқали таълим ва дунёқараш даражасини оширишни;

4. Аёлларнинг ижтимоий ва сиёсий фаоллигини оширишга хизмат қиладиган амалий ҳамкорликдаги тадбирларни ташкил этишни;

5. Иш билан таъминлаш, аёллар тадбиркорлигини қўллаб-қувватлашга индивидуал ёндошувни амалга ошириш;

6. Аёлларга нисбатан зўравонлик билан боғлиқ, айниқса, оилавий муносабатлардаги муаммоларни ҳал этишни;

7. 11 февраль-Илм-фанда хотин-қизлар иштироки халқаро кунига бағишлаб, аёлларнинг илмий-технологик, илм-фанда уларнинг иштирокини кенгайтиришга қаратилган илмий чиқишлари ва ҳимоялари заруратини қўллаб-қувватлашни тарафдоримиз.

Фодаланган адабиётлар:

1. Янги Ўзбекистон <https://yuz>news>mark>

Марказий Осиё аёлларининг мулоқоти. 2020/12/23. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенатининг матбуот хизмати.

2. Kun.uz.

<https://kun.uz.>2023/09/15>

Душанбеда Марказий Осиё мамлакатлари етакчи аёлларининг мулоқоти.

3. Oliy Majlis Senati <https://senat.uz>/international>/post-884> Остана шаҳрида Марказий Осиё етакчи аёлларининг мулоқотининг навбатдаги йиғилиши.

4. <https://uz.uz.news>ozbe...>

AYOLLARNING TADQIQOTCHILIK KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISHDA GENDER TENGLIK STRATEGIYASINI QO'LLASH

Sevara MAXMUDOVA

*Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti
mustaqil tadqiqotchisi*

Annotasiya. maqolada ilm-fan rivojida ayollarning ijtimoiy mavqei, ularga yaratib berilishi zarur bo'lgan imkoniyatlar yoritib berilgan. Shuningdek, mamlakatimizda xotin-qizlarni ilmiy faoliyatga jalb etish va ularni innovatsion g'oyalarni qo'llab quvvatlash yuzasidan fikrlar keltirilgan.

Tayanch so'zlar: innovatsiya, tadqiqotchi xotin-qizlar, ta'lim, gender tenglik, ilm-fan, texnologiya

Ilm-fan va texnologiya aksar global muammolarga javob beradi va uning roli inson hayotining farovonligi uchun xizmat qilmoqda. Ilm-fan texnologiya ayollarning ijtimoiy faolligini oshirish va mustahkamlash vositasi sifatida qaralsada, butun dunyoda ayollar fan va texnologiya sohalarida hal qiluvchi rolga ega emaslar. Bu muammoning sabablari birinchidan, oila va ayollarning jamiyatdagi o'rni va faoliyati to'g'risidagi shaxsiy qarashlari, oiladagi vazifalar bo'lsa, ikkinchidan, jamiyatda ularning ishtirokini ta'minlashish talabini pasligidir. O'zbekiston xotin-qizlari ham bundan mustasno emas. Butun dunyo bo'yicha yuqori ilmiy darajalarga yaqinlashganda, ayollar soni kamayadi.

Ko'p davlatlarda o'rta ta'lim majburiy va o'qishga borganda qizbola va o'g'ilbola teng qatnashadi, shunga ko'ra dunyoning ko'plab mamlakatlarida bakalavriat talabalarining muhim qismi ayollar bo'lsa-da, ko'rsatgichlar shuni ko'rsatadiki, vaqt o'tishi bilan yuqori ilmiy darajalarda ayollar soni kamayib borishi kuzatiladi va ularning soni ko'pchilikni tashkil etmaydi. Ayollar san'at va ijtimoiy fanlar, tabiiy fanlar, ta'lim va tarbiya sohasida ko'proq faoliyat yuritsalar, texnika, muhandislik, aniq fanlar sohalariga kamroq kirishadi. Asosan, ayollar tarbiyaviy va jismoniy parvarishga urg'u beradigan ishlarga moyil bo'lib, texnika mexanika mahoratiga va ijodiy fikrlashga tayanadigan ishlarda kamroq faoliyat ko'rsatadilar. Lekin aytib o'tish joizki, O'zbekistonda oxirgi ikki yil magistr qizlar soni 2-3 baravarga ko'paygan. Bundan tashqari, ilmiy yo'nalishlarni tanlashda gender farqlar ham nisbatan kamroq kuzatilmoqda.

Ijtimoiy hayotga, uy ishlarini bajaradigan texnikadan tortib to qishloq xo'jaligi va sanoat sohalarida ishlaydigan texnologiyalarning kirib kelishi, ya'ni bu evolyutsion jarayon ko'p chegaralarni, an'analarni urf-odatlarini, qolaversa, turmush tarzini o'zgartirgan bo'lsa-da, keng ko'lamli ijtimoiy faoliyatda ayollarning faol bo'lishiga sharoit yaratganday bo'lsa-da, lekin jamiyatda gender tenglikni texnosanoat sohalarida yo'qligini mushohada qilish oson.

Bilimga yo'naltirilgan jamiyat sohalaridagi islohotlar va o'zgarish jarayoni, innovatsiyalarning harakatlantiruvchi omili va rivojlanish rejalari va kelajak uchun taraqqiyot strategiyasi bo'lib, xizmat qiladi. Bu jarayon inson rivojlanishiga asoslanadi. U global raqobatni, yangi shakllarni kuchaytirish orqali iqtisodiyotga turli yo'llar bilan ta'sir qiladi. Ish, bandlik, tashkilotlar va korxonalar, yangi jarayonlar, siyosat, qaror qabul qilish, adolat va xilma-xillik tushunchalari va inson erkinligi miqdorini oshirish orqali jamiyatning gender munosabatlariga ham bevosita, ham bilvosita ta'sir qiladi. Gender - bu ikki guruh erkaklar va ayollarning har birini jamiyatda o'ynayotgan roli.

Ma'lumki, vaqt o'tishi bilan rol o'zgarib kelmoqda va shu bilan birga u turli jamiyatlarda ham farq qiladi. Shubhasiz, bu rol ijtimoiy, siyosiy, madaniy hayotimizga ta'sir qilishi natijasida mamlakatlar rivoji ham turlicha jarayon olgan. Yetakchi mamlakatlarda ilm-fan, texnologiya inson hayotning ko'p jihatlariga, xususan, jamiyatning gender munosabatlariga ham ta'sir qilganini ko'rish mumkin.

Bilim va texnologiyaning chuqurligi va keng ko'lami, uni hayotning barcha jabhalariga kirib borishi gender tenglik uchun muhim omil va juda muhim asosdir. Ayollarning mavqeini oshirish va mustahkamlashda bilim va texnologiya ayollarning imkoniyatlarini kengaytirish va ularning turmush tarzini mustahkamlashga katta ta'sir ko'rsatadi. Gender tenglikning mavjudligi, ayollarning salohiyat va qobiliyatini tan olinishi ko'plab o'zgarishlarga asos bo'ladi va jamiyat rivojiga ta'sir qiladi. Inson taraqqiyotiga vakolat berish, inson tanlovini kengaytirish jarayonidir. Shu sababli, ayollarning imkoniyatlarini kengaytirish vaqt o'tishi bilan o'zgarishlarni talab qiladigan jarayondir. Agar u amalga oshirilsa, ayollarning imkoniyatlariga ko'ra sharoitlarni yaratish maqsadga muvofiq bo'ladi. Bu jamiyatning barcha jabhalarini qamrab oluvchi keng ko'lamli jarayon (Oldham, 2000). Shuning uchun imkoniyatlarni kengaytirish uchun mos keladigan harakatlar qilish kerak.

Erkaklar uchun mavjud imkoniyatlar, ayollar uchun ham fan-texnologiya sohada imkoniyatlar yaratilishi shart. Buning amalga oshirilishi xotin-qizlarning poydevori va huquqlarini mustahkamlaydi, ijtimoiy adolatni kengaytiradi. Boshqa tomondan, uning global o'sish jarayoniga asos bo'la oladi. Aksincha, ilm-fan, texnologiya rivojida ayollarning ishtiroki cheklanganligi nafaqat ayolning, hatto jamiyatning rivojiga ta'sir ko'rsatadi. Gender tenglik taraqqiyotning eng muhim tarkibiy qismlariga mos imkoniyatlar doirasini kengaytirmoqda. Rivojlanish jarayonida ishtirok etishlari uchun ayollarga imkoniyatlar yaratib berish kerak.

Sharq mamlakatlarining har birlarida o'zlariga xos mentalitet va qadriyatlar bor, shu jumladan, o'zbek xalqining ham o'ziga yarasha urf-odatlar va qadriyatlar mavjud, ular juda maqbul va go'zal bo'lib, asrlar davomida nasldan-naslga o'tib kelmoqda. Bu qadriyatlar xalqimizning o'ziga xosligini dunyo hamjamiyatida ta'minlab to'rsa-da, lekin ba'zi an'analar bugungi kunga kelib, zamon talablariga mos kelmaydiganga o'xshaydi, aniqrog'i, ba'zi oilalar ijtimoiy hayotdan o'z-ozidan e'tibordan chetda qolmoqda, ular an'analar chegarasi ichida yashaydilar.

Ayollarimizni yuqori darajalarga erishishiga to'siqlik qiladigan omil avvalo ana shu mentalitetimizdagi ba'zi talablardan kelib chiqadi. Masalan: birinchidan, Oilada qizbolaning ta'lim-tarbiyasida yoshligidan ko'proq uy bekasi sifatida qarab tarbiyalash tamoyillari, uni psixologik jihadan buyuk ishlarga yo'naltirmaslik, undan yuksak ishlarni kutmaslik, uning potensialini oliy darajadagi ilmiy ishlar va malakalarga safarbar qilmaslik, unga ojiza sifatida qarashlik, oiladagi otanonaning o'zaro munosabati, qizbolani ma'lum darajada cheklash yoki haddini bilish tushunchasini shakllantiradi.

Davlatimiz rahbarining ayollarimizni oilada bola tarbiyasidagi bandligini yengillashtirish, ularni tezroq o'z faoliyatlariga qaytishini ta'minlash maqsadida, maktabgacha ta'lim sohasini to'laqonli islohoti aynan mana shu bo'shliqni to'ldirish maqsadida qilingan ishlardan biri, desak mubolig'a bo'lmaydi.

Jamiyatimizda rahbarlik yoki boshqaruv ish joyini ayol kishiga berishga shoshmaydilar, har bir jamiyatning o'zini yozilmagan qonunlari ham mavjud, erkaklari birdamligi, ba'zida ayol kishiga ishonchni kamligi bizni qarashlarimizga singib ketganga o'xshaydi. Ko'pincha, kadr yetmasagina ayol xodimga lavozim nasib qilishi mumkin. Bunday qarashlar yana oiladan boshlanadi. Aynan oilada Otalar roli juda muhim, Ular ko'proq qizlariga e'tibor berishsa, o'qish va ishlarda qullab quvvatlasa, jamiyatda ham shu ruhiyat shakllanadi.

Ajrimdan so'ng yosh bolalar tarbiyasi ko'proq ayol zimmasida qolishi ham ayolning jamiyatdagi faoliyatini cheklaydi. Ayol farzandli bo'lgach, bola tarbiyasi birinchi vazifasi bo'ladi. Ajrim bu

mas'uliyatni ikki baravarga oshiradi. Ayol bunday holatlarda o'z ustida ishlashga vaqt topolmaydi va ro'zg'orini tebratish uchun oddiy ishlarni qilishga ham rozi bo'ladi.

Xotin-qizlarning ta'lim olishiga qo'shimcha shart-sharoitlarni yaratish, ilm-fan sohasida ayollarning o'rnini yanada oshirish bo'yicha ilg'or xorijiy mamlakatlar tajribasini o'rgangan holda quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish taklif qilinadi:

1. Mamlakatda xotin-qizlarning malakasini oshirish va ilm-fanda ularning ulushini yanada oshirish maqsadida «Vaucher» ta'lim tizimini joriy qilish.

2. Xotin-qizlar o'rtasida «raqamli savodxonlik» va yumshoq ko'nikmalar (Soft Skills)ni targ'ib qilish va kengaytirish bo'yicha tadqiqot olib borish, tezlashtirilgan ayol kadrlar tayyorlash tizimini yaratish.

3. Ommaviy axborot vositalarida xotin-qizlarni faqatgina uy bekasi rolida emas, balki ilm-fan, texnika, yangi texnologiyalar sohalarida ko'rsatish.

5. Hududlarda ilm-fan va ilmiy lavozimlarga ko'proq ayollarni jalb qilish, ayollarni ilmdan voz kechishga majbur qiladigan ijtimoiy streotiplar tizimini o'zgartirishga qaratilgan chora-tadbirlarni ishlab chiqish.

6. Moliyalashtirish va rag'batlantirishning ko'p kanalli mexanizmlarini rivojlantirish.

7. Tajriba tarqatish xizmatlarini yaratish (extension service) - olima xotin-qizlar va talabalarning tadbirkorlar bilan to'g'ridan to'g'ri ishlash tizimini yo'lga qo'yish.

10. Ilm-fanda yuksak natijalarga erishib kelayotgan olima ayollarni elga tanitish, ularni muvaffaqiyat etaloniga aylantirish hamda ishlarini keng targ'ib qilish, O'zbekistonda ilg'or olima ayollar reytingini tuzish.

Ta'lim olayotgan, mehnatda band bo'lgan xotin - qizlarimizning intilishlari va qobiliyatlarini inobatga olishimiz, ularni jamiyatda erkaklar bilan faoliyatini uzviy va uyg'un tarzda davom ettirish imkoniyatlarini kengaytirish lozim. Ayollarimizning huquq va manfaatlarini himoya qilishimiz va jamiyatimizda ijtimoiy va siyosiy faolligini oshirish maqsadga muvofiq strategiyadir. Zero, unutmaylik, kelajak tarbiyasi olima ayollarimiz qo'lidadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 1-iyundagi "Aholiga sifatli ijtimoiy xizmat va yordam ko'rsatish hamda uning samarali nazorat tizimini yo'lga qo'yish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-82-sonli Farmoni.

2. 18–20-iyul 2023-yil Toshkent, "Усиление психо-социальной поддержки и повышение устойчивости возвращенцев из зон конфликтов" mavzusidagi seminar tarqatma materiallaridan.

3. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2023. – 156 b. 4. Рекомендации по освещению репатриации, реабилитации, реинтеграции детей из конфликтных зон. Не навреди объясни! – 2022 // <https://prevention/kg> 5. O'zbekistonda bolalarni ijtimoiy himoyalash tizimiga oid terminologik lug'atma'lumotnoma / V.Alimova va b. – Toshkent: Spectrum Media Group, 2015. – 112 b.

OILA VA TA'LIM MUASSASALARI HAMKORLIGIDA TALABALARNING GENDER MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH MODELLARINI O'RGANISH ALFRAGANUS UNIVERSITY

Bayjonov Furqat Baxramovich

Pedagogika va psixologiya kafedrası dotsent v.b

Jabborova Dilafruz

ALFRAGANUS UNIVERSITY

Pedagogika va psixologiya mutaxassisligi

2-kurs magistri

Annotasiya. Mazkur maqolada Oliy talim muasssalarida, pedagogik muhitni yaxshilash, talabalarda gender madaniyatini shakllantirish muhim hisoblanadi. Buning uchun oliy ta'lim tizimiga gender madaniyatni tatbiq etish va uni boshqarishning samarali mexanizmlarini ishlab chiqish talab etiladi. Talabalarining gender madaniyatini shakllantirish muammolarini ko'rib chiqish va uni bo'lajak mutaxassislarni tayyorlash tizimiga shakllantirish bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshirish dolzarbdir. Zamonaviy jamiyatda sodir bo'layotgan o'zgarishlar jadal rivojlanayotgan madaniyatni belgilab beradi va talabalarda ilg'or fikrlash, axloq va xulq-atvor modellarini rivojlantiradigan barcha narsalardan foydalangan holda ta'lim jarayonini takomillashtirish zarurligini belgilaydi. Talabalarining gender madaniyati gender tushunchasi, jamiyat hayotidagi gender xususiyatlarining mohiyati va ahamiyatini tushunish, ma'lum gender xususiyatlarining tashuvchisi sifatida o'ziga va umuman jamiyatga ijobiy shaxsiy munosabat bilan tavsiflanadi

Kalit so'zlar: gender madaniyatini shakllantirish, gender tenglik, gender ta'limi, shaxs, stereotiplar, "Gender tizimi" tushunchasi.

Аннотация. В данной статье рассматривается важность улучшения педагогической среды в высших учебных заведениях, формирования гендерной культуры у студентов. Для этого потребуется разработать эффективные механизмы внедрения гендерной культуры в систему высшего образования и управления ею. Актуальным является рассмотрение проблем формирования гендерной культуры студентов и реализация мероприятий по ее формированию в системе подготовки будущих специалистов. Изменения, происходящие в современном обществе, определяют динамично развивающуюся культуру и определяют необходимость совершенствования образовательного процесса с использованием всего, что развивает у студентов прогрессивные модели мышления, морали и поведения. Гендерная культура студентов характеризуется гендерным пониманием, пониманием сущности и значения гендерных особенностей в жизни общества, позитивным личностным.

Ключевые слова: формирование гендерной культуры, гендерное равенство, гендерное образование, концепция личности, стереотипы, "Gender system".

Talabalar o'rtasida gender tushunchasini rivojlantirish gender me'yorlari, rollari va o'ziga xosliklariga nisbatan ularning tushunchalari, munosabatlari va harakatlariga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan hal qiluvchi va murakkab ishdir. Ushbu rivojlanish talabalarining o'qishi va o'sishini boshqaradigan ta'lim asoslari va o'qitish metodologiyasi bilan chambarchas bog'liq. Talabalar o'rtasida gender tushunchasini rivojlantirish bo'yicha samarali strategiyalarni amalga oshirish ta'lim mazmuni davomida genderga bog'liq mavzularni to'qish, barcha gender o'ziga xosliklarini

hurmat qiladigan o'qitish usullarini qo'llash va xilma-xillik va adolatni himoya qiluvchi maktab muhitini rivojlantirishni talab qiladi.

Asosiy yondashuvlarga quyidagilar kiradi:

- O'quv dasturlarini takomillashtirish: Gender tadqiqotlari va turli fanlarga inklyuziv nuqtai nazarlarni to'plash talabalarga gender masalalarini chuqurroq va nozikroq tushunishga yordam beradi.

- Inklyuziv til va manbalar: gender-neytral terminologiyadan foydalanish va gender identifikatsiyalari va hikoyalarining keng doirasini ifodalovchi ta'lim resurslarini tanlash.

- Tanqidiy faollik: munozaralar, bahs-munozaralar va reflektiv mashqlar orqali talabalarni gender normalari va stereotiplarini tanqidiy tekshirish va shubha ostiga olishga undash.

- Imkoniyatlarni kengaytirish va targ'ibot: talabalar uchun gender tengligini targ'ib qilish va genderga asoslangan noto'g'ri qarashlar va zo'ravonlikka qarshi faoliyat yuritish uchun imkoniyatlar yaratish.

Ko'pgina gender stereotiplari tarixiy va madaniy rivoyatlarda chuqur ildiz otganligini tan olgan holda, ta'lim tizimi gender tengligiga ustuvor ahamiyat berish uchun rivojlanmoqda. Shunga qaramay, zamonaviy san'at va submadaniyatlar bizning dunyoqarashimizga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan va an'anaviy qadriyatlarga qarshi turadigan yangi istiqbollarni joriy qilmoqda.

Ushbu siljish innovatsion, genderga yo'naltirilgan ta'lim va tarbiya texnologiyalari zarurligini ta'kidlaydi. Bu borada ta'limga ilg'or axborot texnologiyalarini joriy etish muhim ahamiyatga ega. Mamlakatimizdagi ayol olimlarning sa'y-harakatlari tobora ko'proq ta'lim mazmuni va etkazib berishni yaxshilash uchun IT-dan foydalanishga qaratilgan. Davlat, o'rta va oliy ta'lim muassasalarida internet texnologiyalari va kompyuter vositalaridan foydalanish nafaqat ta'lim sifatini oshirish, balki tobora murakkablashib borayotgan an'anaviy o'qitish usullari orqali o'quvchilarni to'liq jalb etish muammosini ham hal etishi keng e'tirof etilgan.

Fikrimizcha, oliy ta'lim tizimiga gender yondashuvni tatbiq etish ta'lim jarayonining barcha tarkibiy qismlari, ya'ni tarbiyaviy, ta'limiy (ta'lim mazmuni) va metodik (o'qitish metodlari, o'quv jarayonini tashkil etish, pedagogik hamkorlik) jihatlarini, shuningdek, tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlarini, ta'lim tizimini boshqarishni gender masalalariga ta'sirchanligini oshirishni ko'zda tutadi. Ta'lim ijtimoiy munosabatlarning muhim omili hisoblanadi. Ta'lim o'g'il va qizlarning qobiliyatlarini rivojlantirish, ayol va erkaklarga davlatning ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy xayotida ishtirok etishlari uchun imkoniyat yaratadi hamda demokratik davlatning rivojlanishi uchun poydevor bo'ladi. Ta'lim olish orqali jamiyatda madaniy, siyosiy, etnik, diniy va gender xilma-xilliklarga bag'rikenglik g'oyalari shakllanadi. Ko'pincha ta'limdagi gender tengligi to'g'risidagi bahslar gender paritetini muhokama qilish bilan cheklanib qolinadi: masalan, agar yigit va qizlarga oliy ma'lumot olishi uchun o'qishga kirish imkoni berilgan bo'lsa, demak ta'limdagi gender tenglik ta'minlandi deb hisoblanadi. Biroq, ta'limda gender tengligini ta'minlash – bu gender prioritetni ta'minlashdan ham kengroq bo'lgan konsepsiyadir. Ta'limdagi gender tengligini tahlil qilishda turli hil o'lchovlarni ajratib olish mumkin. YUNESKO gender tengligiga erishish bo'yicha quyidagi Doiraviy dasturni qo'llashni tavsiya qiladi (Gender Equality Framework):

- ta'lim olishda tenglik deganda yigit va qizlarga rasmiy va norasmiy ta'limga kirish uchun teng imkoniyatlar yaratish tushuniladi;

- o'quv jarayonidagi tenglik yigit va qizlar o'quv jarayonida adolatli baho va e'tibor olishi, ya'ni ular o'g'il va qiz bolalarni o'qitishning turli hil usullari bilan bog'liq bo'lgan maqbul kelishmovchiliklarni inobatga olib tuzilgan bir hil o'quv dasturlari orqali shug'ullanishini nazarda tutadi;

- ta'lim natijalaridagi tenglik yigit va qizlarning ta'lim natijalaridagi baholari ularning

individual iste'dodi va say-harakatlariga asoslanadi deganidir. Muvaffaqiyatga erishishning adolatli imkoniyatlarini ta'minlash uchun ta'lim muddati, akademik malaka va diplomlari jinsiy mansublikka qarab farqlanishi mumkin emas;

- tashqi natijalardagi tenglik bu ayol va erkakning maqomi ularning tovar va resurslarni qo'lga kiritishda, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va siyosiy faoliyatda ishtirok etish va foyda olishda o'z hissasini qo'shishdagi qobiliyati tengligidir. Misol uchun bu teng malaka va tajribaga ega bo'lgan ayol va erkaklarning martaba o'sishi, mehnatga bir hil haq to'lanishi tushuniladi. Gender tengsizligini namoyon bo'lishini ta'lim tizimi boshqaruvi va tuzilishini tahlil qilish, o'qituvchilarning munosabati va amaliyoti, o'quv materiallari va o'quv dasturlarining tarkibi orqali ham aniqlash mumkin. Jamiyatda gender tengligini ta'minlashga qaratilgan sifatli ta'lim bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda, o'quv dasturlarida, o'quv adabiyotida, ta'lim jarayonida, talaba va o'qituvchilar o'rtasidagi munosabatlarda gender tengsizlik masalalariga ta'sir qilish va hal qilishga qaratilgan. Genderga ta'sirchan amaliyotlarni va kamsitmaslik tamoyillarini qo'llashni ta'minlovchi malakali kadrlarni tayyorlash ta'lim tizimiga genderga oid bilimlarni kiritish orqali amalga oshiriladi.

Talabalarda gender madaniyatini shakllantirishning pedagogik asoslari turli xil imkoniyatlar va muammolarni taklif etadi. Bu asoslar o'quvchilarda gender me'yorlari, rollari va o'ziga xosliklariga nisbatan tushuncha va munosabatlarini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Quyida ushbu ta'lim faoliyatiga xos bo'lgan imkoniyatlar va muammolar haqida ma'lumot berilgan.

Imkoniyatlar:

- Gender tengligini targ'ib qilish: O'qituvchilar an'anaviy gender stereotiplariga qarshi chiqish va jinsidan qat'i nazar, barcha talabalar uchun teng imkoniyatlarni rag'batlantirish imkoniyatiga ega. Bu har bir o'quvchi o'zini qadrli va hurmatli his qiladigan inklyuziv maktab muhitiga olib kelishi mumkin.

- Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish: Gender tadqiqotlarini o'quv dasturiga kiritish orqali talabalar gender normalari va stereotiplarini tahlil qilish va shubha ostiga olishda tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishlari mumkin. Ushbu intellektual faollik ko'proq o'ylangan, ochiq fikrli talabalar jamoasini rivojlantirishi mumkin.

- Talabalarni kuchaytirish: Gender masalalari bo'yicha o'rgatish talabalarga gender bilan bog'liq o'z tajribalari va kuzatishlarini tushunish va ifodalash uchun til va tushunchalar bilan ta'minlash orqali ularni kuchaytirishi mumkin. Ushbu vakolat maktab jamoasida va undan tashqarida targ'ibot va faollikka olib kelishi mumkin.

- Xavfsiz va qo'llab-quvvatlovchi muhitlarni yaratish: Gender madaniyatini shakllantirishga e'tibor maktablarni barcha o'quvchilar, shu jumladan an'anaviy gender rollari yoki o'ziga xosliklariga mos kelmaydiganlar uchun xavfsizroq joylarga aylantirishga yordam beradi. Turli xil gender identifikatorlarini tan olish va tasdiqlash talabalarning aqliy va hissiy farovonligiga sezilarli hissa qo'shishi mumkin.

- Talabalarni kelajakka tayyorlash: Gender masalalarini tushunish turli va inklyuziv jamiyatda faoliyat yuritish uchun zarurdir. Gender madaniyatini shakllantirishga ustuvor ahamiyat beradigan maktablar o'z o'quvchilarini shaxsiy va professional hayotida muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo'lgan bilim va empatiya bilan jihozlaydi.

Qiyinchiliklar:

- O'zgarishlarga qarshilik: Ba'zi o'qituvchilar, ota-onalar va jamoalar an'anaviy qadriyatlar yoki e'tiqodlarga zid bo'lishidan qo'rqib, gender ta'limini o'quv dasturiga kiritishga qarshi turishlari mumkin. Bu to'siqlarni engish puxta muzokaralar va targ'ibotni talab qiladi.

- Ta'lim va resurslarning etishmasligi: O'qituvchilar gender muammolarini samarali hal qilish uchun etarli tayyorgarlikdan o'tmagan bo'lishi mumkin yoki bu mavzularni o'qitishga integratsiya

qilish uchun resurslar etishmasligi mumkin. Kasbiy rivojlanish va gender tadqiqotlariga yo'naltirilgan o'quv materiallari kerak.

- Nozik mavzularni navigatsiya qilish: jinsni muhokama qilish ba'zan noqulay yoki bahsli suhbatlarga olib kelishi mumkin. O'qituvchilar ushbu munozaralarni hurmatli va inklyuziv tarzda olib borishda mahoratli bo'lishi kerak, bu esa barcha o'quvchilarning eshitalishi va xavfsiz his qilishlarini ta'minlashi kerak.

- Inklyuzivlikni ta'minlash: Agar gender madaniyati ta'limiga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lmasa, jinsga nisbatan ikkilik qarashlarni kuchaytirish xavfi mavjud. Pedagoglar o'z ta'lim jarayonida gender identifikatorlari va tajribalarining keng spektrini qamrab olishga va ifodalashga intilishlari kerak.

- O'quv dasturlari talablarini muvozanatlash: Maktablar qamrab olishi kerak bo'lgan ko'plab fanlar va vakolatlar bilan gender tadqiqotlari uchun o'quv dasturida vaqt va joy topish qiyin bo'lishi mumkin. Bu o'quv dasturlarini loyihalash va integratsiyaga innovatsion yondashuvlarni talab qilishi mumkin.

Shuningdek, talabalarda gender madaniyatini shakllantirishga qaratilgan pedagogik izlanish ham ajoyib imkoniyatlarni, ham muhim vazifalarni taqdim etadi. Imkoniyatlar gender tengligini targ'ib qilish, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, o'quvchilarning imkoniyatlarini kengaytirish, qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratish va talabalarni turli jamiyatga tayyorlashdan iborat. Aksincha, qiyinchiliklarga o'zgarishlarga qarshilik, o'qituvchilarning malakasini oshirish va resurslarga bo'lgan ehtiyoj, nozik munozaralarni boshqarish, inklyuzivlikni ta'minlash va o'quv dasturlari talablarini muvozanatlash kiradi. Ijtimoiy mavqe va maqomni aniqlash uchun talabalarning jinsi emas, balki ularning serharakatligi, ijodkorligi, tezkorligi, iqtidori, kengfikrliligi, mulohazakorligi, tavakkalchiligi, alohida va umumga xos xislatlari tamal vazifasini bajarishi lozim.

O'zbekistonda ta'lim sohasidagi islohotlar va pedagogik strategiyalar gender tengligi va yaxlit ta'limga ilg'or yondashuvni namoyish etadi, muammolarni hal qilish doimiy fidoyilik, innovatsiyalar va pedagoglar, siyosatchilar va jamoatchilik hamkorligini talab qiladi. Bu to'siqlarni muvaffaqiyatli engib o'tish bilimli, hamdard va inklyuziv kelajak avlodni tarbiyalashda muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.A.R.Sa'dullayeva (2023). *Talabalarda gender Madaniyatni rivojlantirish ijtimoiy-pedagogik zarurat sifatida. Barqarorlik va kun haqida onlayn ilmiy Jurnali*, 3(3), 153-154.
- 2.N.M.Egamberdiyeva (2023) *Ta'lim tizimida gender tengligini ta'minlash masalalari (2023)* <https://doi.org/10.5281/zenodo.1011172>
3. S.A.Raximovna (2022) *Gender madaniyatini rivojlantirish. Raqamli iqtisodiyot va barqarorlik akademik jurnali*. 16, 88-92.
4. F.B.Bayjanov (2023) *Oilada Gender madaniyatni rivojlantirishning ijtimoiy-pedagogik asoslari. p.f.f.d. avtoreferati. T.: 2023 65 b.*
5. Bayjonov, F.B. (2021). *Oilada o'spirinlarda gender tengligi masalalar // Maktab va hayot jurnali 3-son. T., 2021. 46-49 b.*
6. Bayjonov, F.B. (2023). *O'zbekiston Respublikasida gender tenglik masalasi va oilada gender madaniyatni shakllantirish // Markaziy Osiyoda jamiyat, gender va oila // 9 № 4 139-143 b.*

TALABALARDA MANTIQUIY FIKRLASH KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA GENDER TENGLIK STRATEGIYASINING PEDAGOGIK JIHATLARI

Toshpulatova Shaxlo Ochilovna

Qori Niyoziy nomidagi TPMI maqsadli doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada kompetensiyaviy yondoshuv asosida talabalarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda gender tenglik strategiyasining pedagogik-psixologik jihatlari berilgan. Qizlarda o'z-o'zini boshqarish, yangi bilimlarni o'zlashtirish, ilmiy yozuv va taqdimot ko'nikmalarini rivojlantirish, ijodkorlik va innovatsiya, hamkorlik va mentorlik, shuningdek, tadqiqot etikasiga rioya qilish kabi jihatlarni integrativ model yordamida asoslangan.

Kalit so'zlar: qizlar, mantiqiy fikrlash kompetensiyasi, psixologiya, tadqiqot tajribalar, fiziologik omillar.

Ma'lumki, Oliy ta'lim muassasasining eng muhim vazifalaridan biri yetuk kadrlarni tarbiyalash va ularni o'zlarining jismoniy va psixologik salomatliklarini asrab-avaylashga o'rgatishdan iborat. Chunki talabalik o'spirinlikning ikkinchi bosqichidan iborat bo'lib oliy ta'lim muassasasida qanchalik muvaffaqiyatli moslashuvi, xilma-xil faoliyat turlarini samarali amalga oshira olishi uning sog'lomlik darajasi, fiziologik xususiyatlari bilan chambarchas bog'liqdir. Xuddi shunday mantiqiy fikrlashni rivojlantirish jarayonida ham talaba nerv tizimining reflyektor faoliyati hamda oliy nerv faoliyatining yoshga bog'liq xususiyatlarini hisobga olish zarur. Dominantlar mantiqiy fikrlash jarayonini tashkil etishga ijobiy ta'sir ko'rsatuvchi mahsulдор sabablardan biri deb aytish mumkin. Dominantlar ko'pgina ruhiy jarayonlar bilan bog'liq. Bular his etish, qabul qilish, fikrlash, xotira, xayol, diqqat kabilar bo'lib, ular faoliyatni ta'minlovchi bosh miya bo'limlari vazifalarining mutanosibligini talab etadi. Bosh miya po'stlog'idagi nerv markazlari qo'zg'atuvchilarining asosiy manbai bo'lgan chekka nervlaridan markaziy nerv tizimiga keluvchi qo'zg'alish oqimi (impuls)ni o'ziga tortuvchi va jamlovchi dominant bir vaqtning o'zida boshqa nerv markazlari faolligini pasaytiradi. Bu esa inson hatti-harakatlarida nima uchun bir maqsadga qaratilgan harakatlar mavjudligidan dalolat beradi. Dominantlik holati boshqa bir dominantlik faoliyati bilan butunlay tormozlanishi mumkin. Bu esa xotiraning tormozlanish qonunini yodga tushiradi. Har qanday muayyan ma'lumot o'zidan oldingi ma'lumotni tormozlaydi. Demak, uning o'chib ketmasligi uchun yangini esda saqlashning mustahkam choralari ko'rish zarur. Buning uchun J. Musayevning fikricha, aqlning turli muskullarini muntazam mashq qildirish lozim.

Salohiyat darajasi, ya'ni diqqatni jamlash kompetensiyai, mantiqli fikrlash kompetensiyai, qachonlardir ko'rgan narsalar, shaxslarning shakl-shamoyilini tiklash, tasavvur, qaror qabul qilish va nihoyat, aniq mustaqil, ijodiy fikrlash kompetensiyai kabilar ma'lum darajada talaba aqlining qanchalik tez va to'laqonli mashq qildirishga bog'liq. Agar talaba fikrlay olmasa, ruhan tushkunlikka tushmasligi zarur. Bunday holatni aql mushaklariga ortiqcha yuklamalar berish bilan to'g'rilash mumkin. Agar talaba salohiyatidan qanoat hosil qilsangiz, buni muntazam mashqlar bilan saqlashni unutmang.

Mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga ta'sir etuvchi umumiy omillardan yana biri oliy o'quv yurti talabalarida oliy nerv faoliyatining taraqqiy etishidir. O'spirinlikning ikkinchi bosqichiga kelib bu jarayon to'liq shakllanadi. Biroq ularda bosh miya oliy bo'limlari tonusining vaqtinchalik pasayib ketishi natijasida so'z sohasida shartli reflekslar hosil bo'lishida qiyinchiliklar kuzatiladi. Nutq kengayib, qisqa va aniq bo'lib qoladi. SHu sababli har fizika darslarida tushunish, anglay olish,

tasvirlay olish, tahlil qilish va munozara(tanqidiy fikrlash) muhim o'rin tutadi.

Pedagog olim B.X. Xodjayev fikricha, oliy nerv faoliyatining turlarini ham nazardan chetda qoldirmaslik lozim. Nerv tizimining nerv hujayralarining kuchiga, muvozanatlashganiga, harakatchanligiga qarab, oliy nerv faoliyatning to'rtta turini ajratib ko'rsatish mumkin:

1. Kuchli muvozanatlashgan tur. Bunday turga mansub talabalar og'ir sharoitda oliy nerv faoliyati buzilishlariga tez moyil bo'ladi, yuqori hissiy qo'zg'aluvchanlik, tezda achchiqlanish, jazava bilan ajralib turadi.

2. Kuchli muvozanatlashmagan tur. Bu turdagi talabalar faoliyatning bir turidan ikkinchisiga juda qiyinchilik bilan o'tadi.

3. Kuchli muvozanatlashgan harakatchan tur. Bunday turdagi o'quv-chilarda shartli reflekslar tez hosil bo'ladi va barqarorligi bilan ajralib turadi.

4. Kuchsiz tur. Ikkala nerv jarayonlari – qo'zg'alish va tormozlanishning sustligi bilan ajralib turadi. Bunday turga mansub talabalar o'qitishning yangi sharoitlariga, undagi o'zgarishlarga qiyinchilik bilan o'rganadi, kuchli va davomli ta'sirni ko'tara olmaydi hamda tezda toliqadi.

Mantiqiy fikrlashni rivojlantirishning fiziologik omili hisoblanmish oliy nerv faoliyatining turlari mohiyat e'tibori bilan tug'ma sifatlariga ega bo'lsada, biroq hayot faoliyati natijasida tarbiyalanadi, toblanadi va maqsadga yo'naltirilgan harakatlar ta'siri ostida hamda atrofdan bo'ladigan ja'mi ta'sir tufayli qayta quriladi. Bunga katta yarimsharlar po'stlog'ining o'ta qayishqoqligi va moslashuvchanligi sababli erishiladi(1-rasm).

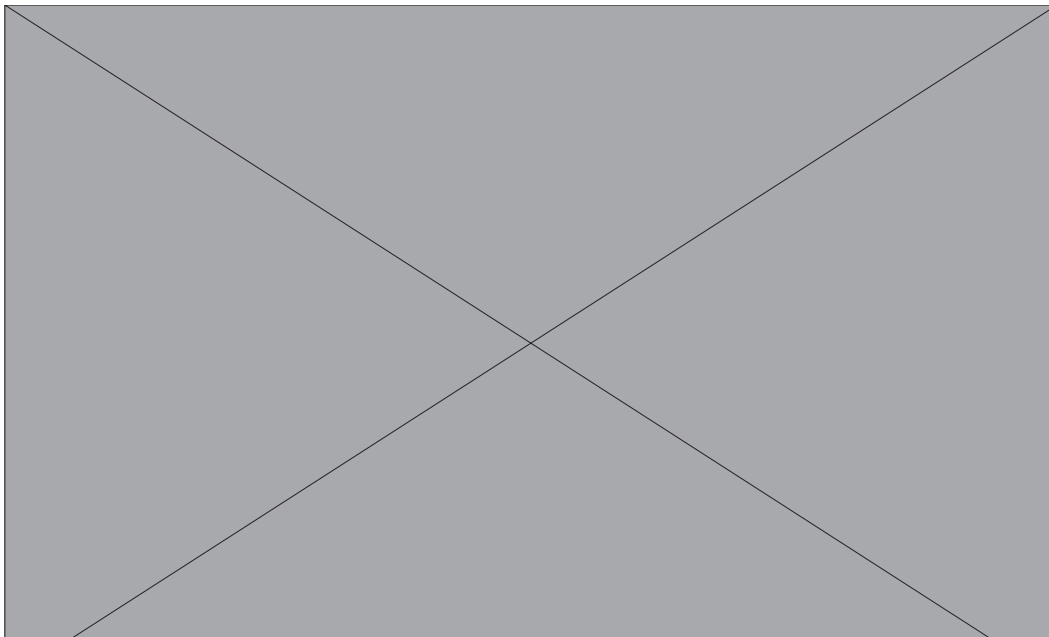
Mantiqiy fikrlash kompetensiyasini rivojlantirishga ta'sir ko'rsatuvchi fiziologik omillar haqida gap borganda, o'g'il va qiz talabaning rivojlanishidagi **gender xususiyatlarni** ham hisobga olish lozim.

1980 yillarda genetik, psixolog, faylasuf, sotsiolog olimlar genetik farqlarga yetarlicha e'tibor qaratishdi, biroq pedagoglar deyarli mazkur masala bilan qiziqishmadi. Ta'lim va tarbiyaning sifati, uning mazmuni, texnologiyasining sifati haqida munozara qilinganda, talabalarning ma'lum bir jinsga mansub ekanliklari ham esga olinmadi. Afsuski, o'g'il va qiz bolalarga ta'lim va tarbiya berishda gender farqlarni muhim ahamiyatga ega ekanligini amalga oshirilgan tadqiqotlar to'la isbotladi[1].

Bugungi kunda o'g'il va qiz bolalarning rivojlanishidagi fiziologik, axloqiy, emotsional, xulq-atvoriga oid farqlar to'liq o'rganilgan. Ana shu asosdan kelib chiqib, o'quvchilarning mantiqiy fikrlashini shakllantirishga ta'sir etuvchi quyidagi gender xususiyatlarni sanab o'tish mumkin:

1. Qizlar yigitlarga qaraganda, ikki marta ko'proq savol berishadi.
2. Qizlar to'g'ridan-to'g'ri o'zining istaklari haqida gapirmaydi va tezda kelishib ketadi; yigitlar esa, hal qiluvchi fikrni ayta olishadi va o'z nuqtai nazarida qolishni afzal ko'rishadi.
3. Mustaqil hal etish bilan bog'liq vazifalarni bajarishda o'g'il bolalar sifati, qiz bolalar esa hajmini hisobga olishadi.
4. Yigitlar ko'proq falsafiy fikr yuritadi, fikrning mantig'iga e'tibor berishadi.
5. Qizlarga ko'proq psixologiya, adabiyot yoqadi.
6. Yigitlar dialog, munozarani afzal ko'rishadi.
7. Qizlar monologlikka moyil, eshitishni va o'zida aks ettirishni yoqtiradi.
8. Yigitlar ko'proq virtual(mo'jiza)likka, xayolotga qiziqishadi.
9. Qizlar yigitlar ga qaraganda ratsional va pragmatik. Ular o'z tanlovlarini foydalilik nuqtai nazaridan, ya'ni tanlanayotgan narsa qanchalik maqsadga erishishga imkon berishiga qarab amalga oshirishadi.
10. Yigitlar o'z tuyg'ularini ochiq bayon etishadi.
11. Qiz bolalar o'z xohish va istaklarini yashirishadi, aytish uchun uzoq vaqt kutishadi [1, 104-105].

Bugungi kunda yigit va qiz o'spirinlarning rivojlanishidagi fiziologik, axloqiy, emotsional, xulq-atvorga oid farqlar to'liq o'rganilgan. Ana shu asosdan kelib chiqib, talabalarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirishga ta'sir etuvchi quyidagi gender xususiyatlariga ham bog'liq.

1-rasm. Mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga ta'sir ko'rsatuvchi fiziologik omillar.

Talabalarda fizika darslarida mantiqiy fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirishda o'spirinlik davrining ikkinchi bosqichi alohida ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlab o'tgan edik. Talabalarga mustaqil bilim olish, o'z faoliyatini o'zi tashkil qilish, o'z-o'zini boshqarish, yangi g'oyalarni ishlab chiqish va hokazolarni o'rgatishdir. Talaba asta-sekin mikroguruhning notanish sharoitlariga ko'nikib boradi, o'zining haq-huquqlari va majburiyatlarini bila boshlaydi. Talaba 17-19 yoshda ham o'z xulqi va bilish faoliyatini ongli boshqarish imkoniyatiga ega bo'lmaydi va shunga ko'ra xulq motivlarining asoslanmagani, uzoqni ko'rolmaslik, ehtiyotsizlik kabi holatlar ro'y beradi.

Xulosa qilib aytganda, shuni ta'kidlashni istardikki, ilm-fan sohasidagi talaba qizlar, ularning tartiblilik, bilimga intiluvchanligi va hozir javobliligi tufayli, o'g'il bolalar qila olmaydigan marralarni egallashlari mumkunligini ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Leytes N.S. *Psixologiya i lichnost.* – M.: Logos, 2012. – S.108.
2. Maslou A. *Samoaktualizatsiya // Psixologiya lichnosti: Teksty.* – M., 1982. – S.108-118.
3. Ходжаев Б. Х. *Умумтаълим мактаби ўқувчиларида тарихий тафаккурни модернизациялашган дидактик таъминот воситасида ривожлантириш. докт. дисс.* – Т.: ТДПУ, 2016.-266 б.
4. Kutbedinov A.K., Toshpulatova Sh. *O its. The main factors influencing the development of logical thinking skills of students in physics lessons // Solid State Technology. Volume:63. Issue 6. pp 8761-8770. Desember 29. Publikation year: 2020. Archives Available @ www.solidstatetechnology.u*
5. Toshpulatova Sh. O. *Teoretical aspects of assessing students' logical thinking based on international timss programs//International Scientific Journal ISJ Theoretical & Applied Science Philadelphia, USA issue 09, volume 113 published September 30, 2022. http://t-science.org/arxivDOI/2022/09-113.html*
6. Toshpulatova Sh. O. *Didactic model development of logical thinking of a future teacher based on creativity // Polish science journal (issue 10(43), 2021) - warsaw: sp. Z o. O. "iscience", 2021. – 158-162cmp.*

АЁЛЛАРНИ ЖАМИЯТДА ГЕНДЕР-ХУҚУҚИЙ ЭРКИНЛИГИ

Камилов Дилшод

*Жиззах SAMBHRAM университети ёшлар масалалари,
маънавий-маърифий ишлар бўйича проректори.*

Надирова Хилола

*Жиззах SAMBHRAM университети халқаро алоқалар
бўлими бош мутахассиси*

Аннотация. Мақолада аёлларнинг ҳуқуқий-эркинликлари гендер ёндашув асосида талқин этилади.

Калит сўзлар: оилада зўравонлик, идеал аёл, халқ менталитети, таҳқирлаш, руҳий босим.

Аннотация. В статье трактуются юридические права на основе гендерного подхода.

Ключевые слова: насилие в семье, идеальная женщина, народный менталитет, насилие, психическое нарушение.

Барчаси аёлнинг ижтимоий мавқеи, унинг идрок даражаси, умумий ҳуқуқий ва сиёсий маданиятига боғлиқ. Уй бекаси дунёни ўз қаричи билан ўлчайди, ўқимишли аёл эса ўз аҳамиятини ҳаётда ўрнини топиш, мустаҳкам позицияга эга бўлишда кўради ва ҳоказо. Аёлнинг биргина портрети ҳақида гапириш ноўрин бўлар эди. Аввало, унинг репродуктив функциясига, сўнгра бошқа томонларига аҳамият берилади. Бу бир кунда ечиш мумкин эмас. Биз буни инкор қилмаслигимиз, бизни бу ҳолатга кўникишимизни билдирмайди. Менталитетни, стереотипларни ўзгартириш учун вақт керак. Ҳар қандай халқнинг менталитетини ўзгартириш учун уч авлод ўзгариши керак. Томчи тошни тешади, ҳозирги тараққийпарвар аёллар ҳамжамияти биздан кейинги авлодга аёллар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш масалаларида янада маданиятли жамиятни қолдириши учун барча имкониятларни ишга солмоқда.

Оиладаги зўравонликка нафақат тажовуз, балки мажбурий жинсий алоқа, доимий ҳақорат ва руҳий босим ҳам киради. Бу каби зўравонлик негизида аёлнинг турмуш ўғтоғида қайсидир бир муаммони ечиш истаги эмас, аксинча оила аъзосини камситиш ва бошқариш истаги ётади. Калтак ва таҳқирлашларга қарамай, оиладаги зўравонлик қурбонлари муҳаббат, қасос қўрқуви, жамиятдаги қарашлар ёки ҳар қандай йўл билан бўлмасин ўз оилаларини сақлаб қолиш истаги туфайли кўпинча ёрдам сўрамайдилар. Баъзан бу фожиага олиб келади. Баъзи аёллар зўравонликка кўп йиллар давомида дош беришга тайёр, аммо охир-оқибат жабрланувчи ортиқ тоқат қилолмайдиган ҳақиқат вақти келади. Сўнгги йилларда, айниқса, мамлакат ҳудудларида оиладаги зўравонлик ҳолатларининг кўпайиши сабаблари – авваламбор, ишсизлик ва иқтисодий аҳволнинг ёмонлашувидир. Ишсиз қолган эркак қўрқув, хавотир, стрессни ҳис қилади. У аламини кимдан олади? Албатта, уйдагиларидан. Ҳуқуқий саводхонликнинг паст даражаси туфайли аёллар ўз турмуш агар жинойий жавобгарликка тортилса, ягона боқувчисини йўқотиб қўйишларидан қўрқиб, ёрдам сўрамайдилар. «Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисида»ги қонунга биноан бизда ҳимоя ордерлари берилади. Уларнинг вазифаси –

такрор зўравонлик ҳолатларидан ҳимоя қилишдир. Жабрланувчининг аризасига кўра, агар таҳдид бартараф этилмаган бўлса, ҳимоя ордерининг муддати 30 кунга узайтирилади. Ордер бериш орқали давлат шафқатсиз муносабат қурбонига ғамхўрлик қилади, шунинг учун доимий назорат зарур.

Собиқ ҳуқуқни муҳофаза қилиш ходими сифатида шуни таъкидлашни истардимки, илгари бундай расмий институт бўлмаган, аммо маҳаллаларда кекса авлод вакиллари орасидан ҳурматга сазовор одамлар бўлган, улар муаммоли оилаларни яраштирган ва ҳар қандай келишмовчиликлар юз берганда ёрдам беришган. Оилани сақлаб қолишга ҳаракат қилиш керакми? Албатта келажакда муносабатлар яхшиланади ва ҳеч ким зарар кўрмайди деган кафолат бўлса, албатта сақлаб қолиш керак. Европанинг айрим мамлакатларида ажрашиш тақиқланган давр бўлган. Бироқ, бу ҳаракат оилаларни сақлаб қололмади. Шунинг учун, ҳаёлий қасамёдлар зўравонлик қурбонига айланишга сабаб бўлолмайди. Чидашнинг асло кераги йўқ. Биз ҳаммамиз турли хилмиз ва ҳар биримиз илгари эшитган, кўрган нарсаларимизни ўзимизга асос қилиб оламиз. Эҳтимол, оила қуришнинг баъзи умумий тамойиллари ва ундаги муносабатлар зарурдир. Ўзаро муносабатларда ўз ота-оналарининг модулини қабул қилишни истамайдиган кўплаб одамлар бор. Қулоғимизга тез-тез: «Мен ҳеч қачон фарзандларимни ота-онамнинг услуби билан тарбияламайман!» деган гаплар эшитилиб туради. Ушбу ибора билан ҳар қандай нарсани изоҳлаш мумкин.

Ишончим комил, **оммавий таълим олиш ёки ота-оналарга фарзандларини тарбиялашда ёрдам кўрсатишга зарурий эҳтиёжимиз мавжуд.** Ўзаро муносабатларни ўрнатиш ва болага соғлом тарбия бериш учун кўп нарсаларни билиш зарур. Ёш ота-оналар, бола туғилишидан олдин келажакдаги турмушнинг барча қийинчиликлари ва олдиларида турган вазифаларнинг барча нозик жиҳатларидан хабардор бўлиб, инсоният тўплаган билимлардан унумли фойдалана олсалар, ҳамма нарса қанчалик ўзгаришини тасаввур қилинг. Ҳуқуқий нуқтаи назардан қараганда, Ўзбекистонда гендер камситишлар мавжуд эмас. Мамлакатимизда асосий қонун, Конституция билан бошланиб, бошқа қонун ҳужжатларига қадар бу масалада ҳамма қонун меъёрлари мукамалдир. Аёллар ҳуқуқларини 100 дан ортиқ қонунлар ҳимоя қилади.

Бироқ, **бизда гендер камситишлар йўқ дейиш, аслида ўз-ўзимизни алдашдир.** «Тенг ҳуқуқлар ва тенг имкониятлар тўғрисида»ги қонунни қабул қилиш заруриятининг ўзи, юмшоқ қилиб айтганда, вазият у қадар яхши эмаслигидан далолат беради. Барча етакчи лавозимларни эркаклар эгаллаб тургани бугунги кунда инкор этиб бўлмайдиган ҳақиқатдир. Барчамизга маълумки, аёллар таълим каби анъанавий соҳаларнинг энг яхши вакиллари диллар. Ижро этувчи даражадаги вакил сифатида Халқ таълими вазирлиги тизимидаги хотин-қизларнинг намоён бўлишлари қуйидагича: бошланғич мактаб даражасида аёл ўқитувчиларнинг улуши 89,5 фоизни, ўрта мактаб даражасида эса бу кўрсаткич 64,4 фоизни ташкил этади. Халқ таълими муассасалари фаолиятини методик таъминлаш ва ташкил этиш бўйича туман (шаҳар) бўлимларида раҳбар аёлларнинг улуши 14,4 фоизни, ўрта мактаб директорлари даражасида эса 34,4 фоизини ташкил этади. Рақамларнинг ўзи гапирмоқда.

Баъзилар гендер – бу аёлларнинг ҳокимиятга бўлган интилишлари деб ҳисоблашади. Ҳақиқатда эса, бу эркаклар ва аёллар масалалари билан боғлиқ кенг ва долзарб муаммо – ҳар икки жинснинг тенглиги деб айтиш мумкин. Шубҳасиз, аёлларнинг жамиятда муаммолари кўпроқ, шунинг учун аёлларга кўпроқ эътибор қаратилган. Бугунги кунда дунё билан алоқалар, таълим, фан, маданият, ижтимоий сиёсат тизимидаги гендер нуқтаи назари янги қараш прототиби, жамоатчилик билан алоқалар ва ўзаро муносабатларнинг

янги модули сифатида қабул қилинмоқда. Ўнлаб йиллар давомида аёллар томонидан турли лавозимларнинг номинал эгалланиши, давлат ҳокимияти тузилмаларида, худди ўша вилоят, шаҳар ва туман ҳокимликларида ва умуман, ҳукуматда аёлларнинг бўлиши зарур эмас ёки керак эмас деган стереотипга олиб келди. Сайланган ва тайинланган маҳаллий давлат ҳокимияти органларида аёллар сони 17,1 фоизни ташкил этади. Ҳукумат таркибида деярли аёллар йўқ. Вазирлар орасида битта аёл, бир нечта вазир ўринбосарлари бор, ҳозирда ҳоким ўринбосарлари йўқ, фақат битта аёл ОТМректори бор, аёлларнинг проректор даражасидаги улуши аҳамиятсиз рақамни ташкил қилади, аёлларнинг халқаро майдонда намоён бўлишлари – Ўзбекистон элчилари ва хорижий мамлакатларда дипломатик вакиллари умумий сонининг атиги 3 фоизига етади. Ўзбекистон тарихида биринчи марта Сенат раиси лавозими аёл кишига ишониб топширилгани ва 2019 йил август ойида «Хотин-қизлар ва эркаклар учун тенг ҳуқуқ ва имкониятлар тўғрисида»ги қонун қабул қилингандан сўнг, ҳоким аёлларнинг пайдо бўлгани қувонарли рости. Буларнинг барчаси умид борлигидан далолат беради, аммо президентнинг сиёсий иродаси туфайли қарорларни қабул қилиш даражасида аёлларнинг иштироки ортади.

«Аёл ва сиёсат» ибораси кўпчиликнинг, айниқса эркакларнинг салбий реакциясига сабаб бўлади. Ахир, кўпчиликнинг миёсида аёлнинг ўрни фақат уйда деган фикр мустаҳкам ўрнашган. Яқин ўтмишда ҳатто ривожланган Германияда ҳам, агар эсингизда бўлса, идеал аёлнинг немис жамиятидаги ўрни ва ролини белгилайдиган учта «К» (kinder, küche и kirche – «болалар, ошхона ва черков») тамойили мавжуд эди. Бироқ замонавий жамиятда аёлларнинг ўрни доимий равишда ошиб бормоқда ва бугунги кунда Германияда ҳам, бошқа Европа мамлакатларида ҳам квоталар орқали жуда яхши натижаларга эришилмоқда. Скандинавия давлатлари ҳукумат ва парламентдаги аёллар сони бўйича умуман бутун сайёрадан олдинда. Назаримда, бизнинг барча дардларимиз жоҳилликдан келиб чиқади. Доимий равишда ўқитиш ва ўрганиш керак. Бироқ, сиёсатдаги баъзи донишмандларимиз тасаввур қиладиган тарзда эмас, улар фақат қизларни тарбиялаш, уларни оилавий ҳаётга тайёрлаш ҳақида гапиришади. Мамлакатимизда кўпинча қизлардан устунлик руҳида тарбияланадиган ўғил болалар ҳам ўқитилиши керак. Мактабларда аълочилар, одатда қизлар, ўғил болалар эса ўртача кўрсаткичларга эга. Бундан келиб чиқадики, ҳаётда кечаги «иккичи» ёки уч баҳога ўқиган бола ўзининг ҳаёлий устунлиги туфайли етакчига, раҳбарга айланади. Бу, албатта, бемаънилик. Аммо бу ҳақиқат. Шунинг учун болаларга ёшлигиданоқ замонавий гендер ёндашувлар талабларига жавоб берадиган тўғри муносабатларни сингдириш жуда муҳимдир. Болалар боғчасидан, мактабдан бошлаб, ўғил ва қиз болаларга гендер тенглик тушунчасини сингдириш, агар кимдир устун бўлса, унда жинси асосида эмас, балки ҳар бир шахснинг шахсий фазилатлари ва устунликлари туфайли ютуққа эришиш мумкинлигини ўқитиш лозим.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. *United Nations Development Programme (UNDP). (2019). Gender Equality Strategy: Accelerating Gender Equality and Women's Empowerment.* Available at: <https://www.undp.org>
2. *OECD. (2018). Bridging the Digital Gender Divide: Include, Upskill, Innovate.* Available at: <https://www.oecd.org>
3. *International Labour Organization (ILO). (2019). Women in STEM Careers: Gender Inequality and Structural Barriers.* Available at: <https://www.ilo.org>
4. *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). (2017). Cracking the Code: Girls' and Women's Education in STEM.* Available at: <https://unesdoc.unesco.org>

GENDER DYNAMICS IN EDUCATION: A COMPARATIVE STUDY OF MALE AND FEMALE TEACHERS IN UZBEKISTAN WITH FOCUS ON CLASSROOM MANAGEMENT, STUDENT ENGAGEMENT, AND RESEARCH OUTPUT

SMBM Arshad

Lincoln University College, Malaysia

arshad.smbm@gmail.com; orcid.org/0000-0001-9018-9588

Abstract.

This paper examines the gender dynamics in education within Uzbekistan, focusing on the comparative roles of male and female teachers. As Uzbekistan continues to develop its education system, understanding the contributions and challenges faced by educators of different genders is essential for developing an inclusive and effective learning environment. Through a comprehensive review of existing literature and empirical studies, this paper highlights key areas such as classroom management, student engagement, and the influence of gender on educational outcomes. It further explores the societal and cultural factors that shape the professional experiences of male and female teachers in Uzbekistan. By analyzing these dynamics, the study aims to provide valuable insights into the ongoing efforts to promote gender equality in education and enhance the overall quality of teaching and learning in the republic.

Keyword: Gender Dynamics, Uzbekistan Education, Teacher Roles, Classroom Management, Student Engagement, Research output

1.Introduction:

Uzbekistan, a rapidly developing Central Asian republic has been implementing considerable number of effective and productive changes in its education system since gaining independence from the Soviet Union in 1991. Kandiyoti, underscored the fact that during the Soviet era itself, gender equality in education was officially promoted, with both men and women participating actively in the workforce [1]. According to Asian Development Bank [2], recent education policies emphasise the significance of improving the quality of education in conjunction with promoting gender equality in all domains including teaching and academic representation. In many societies, the active roles of male academician and female teachers are perceived differently, considering their approach to teaching, classroom management, and engagement with pupils [3, 4].

Uzbek female had never failed to prove their love for the nation and willingness to contribute to the betterment of the nation in all sphere. Having attested that truth, the researcher intends to investigate the implications of these gender dynamics in three key areas: classroom management, student engagement, and research output. Classroom management, in particular, is often influenced by gender, with research suggesting that male and female teachers may employ different disciplinary strategies [5]. In terms of student engagement, gender can affect how teachers interact with students and how students respond to them, potentially influencing overall student performance [6]. Lastly, research output is another area where gender dynamics are prominent, as female teachers in Uzbekistan, like in many other parts of the world, often face additional barriers to academic productivity due to cultural and institutional factors [7]. By examining the representation of male and female educationalist in these areas, this study aims to provide insights into how male-female dynamics shape the educational betterment in Uzbekistan and what this means for future educational policies and practices.

2.Literature Review

2.1General View: Teachertaskforce.org, [8] concluded the fact that approximately 70-90% of primary and secondary school teachers in Uzbekistan are women. Female teachers in school setting teach all subjects including physical education and physical training. In most parts of the world, school administration is predominantly led by male teachers [9]. However, in Uzbekistan, this trend is reversed, with the majority of administrative roles within schools being held by female representatives. According to studies conducted by Yale Journal of International Affairs [10] and UNESCO [11], unveiled the fact that university lecturers reveal a notable disparity.

2.2Present Contribution: According to data approximately 42% of the total academicians represent female yet majority among the female staff are in mid-level or lower-tier positions, but hardly ascend to higher positions such as director of the faculty or similar sort. This situation has slowly been changing. Zilola Gofurova – A teacher and social activist, known for her work in promoting STEM education among girls in Uzbekistan. Malika Akbarova – A professor at Tashkent State University of Law. Dilnoza Rashidova – An expert in primary education contributed significantly to the development of child-friendly teaching methodologies. Shahnoza Ergasheva – An educator focused on gender equality. Nigora Saidova – An associate professor at Tashkent State University, Saidova has influenced linguistic studies and has been involved in numerous projects to modernize teaching practices for language learners. Lola Karimova-Tillyaeva – An advocate for education reform, she established the Islam Karimov Foundation. Munira Ganieva – A pioneering Uzbek educator and writer known for her work in the field of Uzbek literature and language education. Zamira Murodkhojayeva – The dean of the Faculty of Social Sciences at the National University of Uzbekistan. Feruza Murtazaeva – A mathematics teacher who has received national recognition for her contributions to improving math education standards across Uzbekistan. Olga Voronina – An educator at the Uzbek State World Languages University. Nilufar Kurbanova – A high school teacher and curriculum developer contributed to the modernization of educational content in Uzbek schools, emphasizing critical thinking and creativity. Alfiya Shaikhova – A history teacher who has authored several school textbooks. Ulfatkhon Karieva – A leader in secondary education. Aziza Akhmedova – A chemistry teacher who has pioneered practical laboratory teaching methods in schools across Tashkent. Feruza Yuldasheva – A professor of biology. Nodira Abdullaeva – A primary school teacher recognized for her innovations in child-centered teaching, integrating technology into early education. Dildora Kasimova – A professor of educational sciences. Manzura Sobirova – An advocate for inclusive education. Mavluda Shokirova – A university lecturer and education consultant. According to various internet sources, Aforementioned individuals among many others, take an exemplary representation of the growing number of influential women in Uzbekistan's academic landscape, portraying their dedication towards the better education, research, and gender equality.

2.3Gender and Education in Uzbekistan: Kandiyoti [12], highlighted the point that, both the Soviet legacy and traditional Islamic cultural values influence the dynamics among gender. Women encouraged to contribute in the workforce including teaching and other extracurricular activities. According to Muminova [13], contemporary gender participation in education reflect an unbalance between modern egalitarian ideals and traditional norms, which can initiate challenges for both male and female academicians in terms of expectations and opportunities.

2.4Global Studies on Gender and Teaching: Connell [14], emphasized that the gender based divisions of academic workforce is not unique to Uzbekistan but exhibits global trends. Several research works have shown that male and female teachers often perform different roles and differently within schools, influenced by societal norms regarding authority, caregiving, and

intellectual competability. In numerous contexts, male teachers are often in-charge of disciplinary role and authority figures, while female teachers are viewed as nurturers, which can influence their classroom management styles and relationships with students [15]. In Central Asian countries like Uzbekistan, similar perceptions prevail, where male teachers may be more assigned to leadership roles, while female teachers may be associated with less authoritative positions [16].

2.5 Classroom Management and Gender: Classroom management is one of the crucial roles that must be viewed carefully in relation with gender variations. Garrett and Steinberg [17], stated that male teachers tend to maintain more authoritative management style which in many cases stress discipline and control, on the other hand female teachers are for nurturing and cooperative management strategies. These management styles signify the role of male teachers fostering more structured learning environment while female teachers encourage collaboration and friendly learning settings [18].

2.6 Students Engagement and Gender influence: Though there are not several studies in this subject matter, Erden and Wolfgang [19], shed light on the engagement of students based on gender variation. Students tend to interact more with the teacher when the gender aligns one to another. Moreover, Muminova [13], underscored the fact that, besides interaction, students also show different level of respect based on gender. Male teachers are sighted more respectful over female according to cultural norm.

2.7 Research Output and Gender: In academic career achievement in research is one of the key indicators of one's growth. Van den Brink & Benschop, [20], mentioned that female academicians often face considerable barriers to achieve higher levels of research involvement due to various domestic responsibilities and personal commitments on top of that they also find establishing network difficult and so is getting funding.

As far as Uzbekistan's female teachers' contribution into research activities is concerned, Asadullayeva and Tursunova [16] highlight that female educators in Uzbekistan often face greater challenges than their male counterparts in balancing research responsibilities with teaching and family commitments, leading to lower rates of publication and participation in academic conferences.

3. Findings and Discussion

3.1 Classroom Management: In school atmosphere: Especially primary classes are led by female teachers and that is the norm of almost all the primary schools in the globe. Female teachers show love, kindness and involve in teaching activities comparatively well than male teachers. Additionally, it is evident that the majority of school principals in Uzbekistan are also female. Although female administrative staff often enforce strict rules and make significant efforts to ensure their implementation, there appears to be a challenge in effectiveness. Students, in many cases, do not perceive or respond to the authority of female administrators as seriously as they do to that of male teachers. This finding is supported by Garrett & Steinberg [17]. The less authoritative nature of female teachers often leads students to be less likely to follow rules and show diminished respect for administrative instructions. During the time of the month, female teachers may experience limitations in their ability to fully engage in classroom activities, which can hinder their active participation. This, in turn, may affect the overall classroom involvement and potentially impact student performance.

As far as the university settings are concerned, language teaching (English, other foreign languages & Uzbek) and pedagogical related domains are still dominated by female teachers in Uzbekistan. However, technical subjects are mostly taught by male teachers as well as the administration is also led by male in general.

3.2 Student Engagement: Developing a personal relationship between teachers and students is crucial for maintaining a positive and productive learning environment. It shall enable teachers to know learner's individual qualities and to associate with students in a manner in which learners will be motivated in their learning [21]. This atmosphere with the learner-student relationship creates an emotionally safer classroom and learning environment where students feel comfortable asking questions, taking risk, and involving actively in classroom activities, [22]. Not many male teachers involve in building think relationship with students compared to female teachers' emotional attachment and often the relationship between female teacher-students are more effective at fostering a supportive and engaging classroom at primary level learning settings. Male teachers-students relationship at secondary school or higher school is more effective and productive as students of this age need more discipline and structured lifestyle.

3.3: Research Output: As discussed earlier, female teachers contribution towards research work seems lesser compared to male teachers as they have family commitments and personal barriers to carryout research activities [20]. According to a study conducted by Asadullayeva & Tursunova [16], Uzbek female published lesser research articles and presented lesser findings in academic conferences, however, recent statistics should show a rapid hike in female publications and conference attendance.

4.Conclusion

This study investigated the roles of male and female teachers in Uzbekistan, focusing on classroom management, student engagement and contribution in academic research works:

Key findings are:

4.1Classroom Management: Male teachers use authoritarian approach to manage the classroom hence it's more suitable for high-school students and graduate students on the other hand female teachers use democratic and participatory methods and this approach is more suitable for primary school students despite it can also make other level learners comfortable in learning.

4.2Students Engagement: Female teachers generally achieve higher level of students' engagement and satisfaction, attributed to female teachers' support and personal teaching styles. In contrast, male teachers enforce more discipline and maintain a personal distance with students.

4.3Research participation: Though old days was difficult for female academicians to involve in research activities, contemporary female involve comparative more than before but yet not equal to male participation in paper publication and conference attendance.

5.References:

- [1].Kandiyoti, D. (2007). *The politics of gender and the Soviet experience: Toward a feminist analysis of the Soviet Union*. In H. Bannerji (Ed.), *Unsettling relations: The University as a site of feminist struggles* (pp. 165–184). University of Toronto Press.
- [2].Asian Development Bank. (2020). *Uzbekistan: Gender equality in education reforms*. Asian Development Bank.
- [3].Arshad, Smbm. (2024). *The Role of THE English Language in Nation-Building; WITH special reference to Uzbekistan*. 10.5281/zenodo.10487681.
- [4].Smith, J., & Nguyen, P. (2019). *Gender roles in education: A global perspective*. Cambridge University Press.
- [5].Garrett, T., & Steinberg, M. (2015). Classroom management strategies in the United States: Looking at the role of gender. *Teaching and Teacher Education*, 41, 162-171.
- [6].Erden, F. T., & Wolfgang, C. H. (2004). An exploration of the differences in prekindergarten, kindergarten, and primary teachers' beliefs and practices. *Early Childhood Education Journal*, 31(4), 257–266.
- [7].Durrani, N. (2008). *Schooling the "Other": The representation of gender and national identities*

in Pakistani curriculum texts. Compare: A Journal of Comparative and International Education, 38(5), 595-610.

[8].Teachertaskforce.org. (2020). Gender in Teaching: A key dimension of inclusion.

[9].OECD. (2021). Gender imbalance in leadership positions in education.

[10].Yale Journal of International Affairs. (2021). "An Inside Look Into Professions 'Beloved' by Uzbek Women."

[11].UNESCO. (2021). Gender and Higher Education.

[12].Kandiyoti, D. (2007). The politics of gender in post-Soviet Central Asia. In H. Bannerji (Ed.), *Unsettling relations: The University as a site of feminist struggles* (pp. 165–184). University of Toronto Press.

[13].Muminova, M. (2019). The gender dynamics of teacher-student relationships in Uzbekistan. *Journal of Central Asian Education Studies*, 17(4), 22-35.

[14].Connell, R. (2014). *Gender and power: Society, the person, and sexual politics*. Polity Press.

[15].Sumsion, J. (2005). Male teachers in early childhood education: Issues and challenges. *Early Childhood Research Journal*, 13(1), 5–15.

[16].Asadullayeva, D., & Tursunova, F. (2020). Gender roles in education: Comparative analysis of male and female teachers in Uzbekistan. *Journal of Central Asian Studies*, 12(2), 45–59.

[17].Garrett, T., & Steinberg, M. (2015). Classroom management strategies and teacher gender: Exploring the role of male and female teachers. *Journal of Teaching and Teacher Education*, 41, 162-171.

[18].Martin, N. K., & Yin, Z. (2014). Gender differences in classroom management styles: A meta-analysis of research studies. *Educational Psychology Review*, 26(2), 185-203.

[19].Erden, F. T., & Wolfgang, C. H. (2004). Teachers' perceptions of gender differences in student engagement. *Educational Research*, 46(3), 75-87.

[20].Van den Brink, M., & Benschop, Y. (2012). Slaying the seven-headed dragon: The quest for gender change in academia. *Gender, Work & Organization*, 19(1), 71-92.

[21].Hamre, B. K., & Pianta, R. C. (2001). Early teacher-child relationships and the trajectory of children's school outcomes through eighth grade. *Child Development*, 72(2), 625-638. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00301>

[22].Hattie, J. (2009). *Visible learning: A synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement*. Routledge.

TA'LIM MUASSASALARIDA PEDAGOG XODIMLARINING GENDER MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHNING SAMARADORLIGI ALFRAGANUS UNIVERSITY

Egamberdiyeva Malika

Pedagogika va psixologiya kafedrası dotsent v.b

Bayjonov Furqat Baxramovich

ALFRAGANUS UNIVERSITY

Pedagogika va psixologiya mutaxassisligi

2-kurs magistri

Annotasiya. Mazkur maqolada Oliy talim muasssalarida xodimlarni ilmiy faoliyati jarayoniga keng jalb qilish, ularning zamonaviy axborot-kommunikasiya texnologiyalariga asoslangan dasturiy ishlanmalarini, pedagogik faoliyatini qo'llab-quvvatlash, ta'lim jarayonini tashkillashtirishda dolzarb aloqador ahamiyatga ega bo'lgan bilim va ko'nikmalarini muntazam takomillashtirishga qaratilgan fikr-mulohazalar tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: gender madaniyatini shakllantirish, gender tenglik, gender ta'limi, o'quv dasturlari, kasbiy tayyorgarlik, *kasbiy ko'nikmalar*, gender stereotiplar, o'quv dasturlarida, gender to'siqlar. "Gender tizimi" tushunchasi,

Аннотация. В данной статье знания и умения, имеющие актуальное значение в процессе вовлечения сотрудников высших учебных заведений в процесс их научной деятельности, поддержки их разработки программного обеспечения на основе современных информационно-коммуникационных технологий, педагогической деятельности, организации образовательной деятельности анализируется обратная связь, направленная на регулярное улучшение.

Ключевые слова: формирование гендерной культуры, гендерное равенство, гендерное образование, образовательные программы, профессиональная подготовка, профессиональные навыки, гендерные стереотипы, в образовательных программах, гендерные барьеры. Понятие «гендерная система»,

Annotation. In this article, the knowledge and skills of relevant relevance in the process of involving employees in higher educational institutions in the process of their scientific activities, supporting their software development based on modern information and communication technologies, pedagogical activities, and organizing the educational process. feedback aimed at regular improvement is analyzed.

Key words: ormination of gender culture, gender equality, gender education, educational programs, professional training, professional skills, gender stereotypes, in educational programs, gender barriers. The concept of "gender system",

Jamiyat hayotining turli jabhalarida gender tenglikni ta'minlash, jumladan, ta'lim va ilm-fan sohasida O'zbekiston ichki siyosiy konsepsiyasining ustuvor yo'nalishlari qatoriga kiradi. Bu borada 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasining **69-maqsadida:** *xotin-qizlarning ta'lim va kasbiy ko'nikmalar olishlari, munosib ish topishlariga har tomonlama ko'maklashish, tadbirkorligini qo'llab-quvvatlash, iqtidorli yosh xotin-qizlarni aniqlash va ularning qobiliyatlarini to'g'ri yo'naltirish vazifasi* belgilab qo'yilgan.

Unda bo'lajak o'qituvchilarni kasbga tayyorlash jarayonlarida gender to'siqlar va gender

masalalarining e'tiborga olinmasligi gender stereotiplar va kamsitilishlarning kuchayib borishiga sabab bo'lishi, shuningdek ishtirokchilarga o'qituvchilikka tayyorlash sohasidagi mutaxassislikka kirish dasturlari mazmuniga gender masalalarining kiritilishiga alohida ahamiyat beriladi. Ilmiy tadqiqotlar o'qituvchilarni tayyorlashning ajralmas qismi hisoblanadi va gender tengligiga erishishda yuqori samarali vosita bo'la oladi, ammo rivojlanayotgan mamlakatlarning aksariyatida unga e'tibor yetarlicha berilmay, ta'limda gender jihatlarini bo'yicha tadqiqotlar juda kam amalga oshiriladi. Mazkur modul, bir tomondan, ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirishga, boshqa tomondan, gender masalalarini pedagogika oliy ta'lim muassasalari va maktablarga joriy etishga alohida e'tibor qaratadi. Bundan tashqari u gender jihatlarini ushbu muassasalarda ilmiy tadqiqotlarning diqqat markazida bo'lishiga va tadqiqotlar natijalarini amaliyotga joriy etilishiga alohida e'tibor qaratadi. Hodimlar ta'limda gender masalalari bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borishi mumkin bo'lgan mavzular bo'yicha g'oyalarni ishlab chiqadi va gender jihatlarini hisobga oladigan tadqiqotlarni o'tkazish uchun zarur strategiyalarni taklif qiladi.

Oliy ta'lim jarayonini tashkil etish va xodimlar ilmiy salohiyatini har tomonlama himoya qilish mamlakatimizda gender siyosatining asosiy maqsadlaridan biridir. Ta'lim mazmunini yangilash va umumta'lim maktablarini modernizatsiya qilish sharoitida shaxsga ta'lim berishda va uni tarbiyalashda gender yondashuvi muammosi dolzarb bo'lib bormoqda.

O'qituvchilarni kasbiy tayyorlash jarayonlarida o'quv dasturlari, pedagogika, menejment, tashkiliy xizmatlar, tadqiqot va byudjet kabi sohalar bo'yicha gender masalalarining o'rganilishi maqsadga muvofiq. Talabalar OTMga kirishdan oldin, maktabda muayyan gender to'siqlar namoyon bo'ladi. Bu tengsizlikni muvofiqlashtirish uchun keng qamrovli va tizimli ishlar talab etiladi. Bu kabi harakatlar o'quvchilarning pedagogika oliy ta'lim muassasalariga kirishidan oldin amalga oshirilishi, shuningdek kasbiy tayyorgarlik jarayonining har bir bosqichida gender tahlilni o'tkazish kerak. Shu bilan birga, gender tengsizlikning asosiy sabablarini bartaraf etishda gender sezgirlik strategiyalarni ishlab chiqish asos bo'lib xizmat qiladi.

Kasbiy faoliyat jarayonida o'qituvchilar o'zlarining bilim va malakalarini muntazam takomillashtirishi va malakasini oshirishlari kerak. Texnologik taraqqiyot va tez o'zgaruvchan talablar asosida o'qituvchilar yangi bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishlari kerak, ularni o'z talabalariga yetkazish va ularni rag'batlantirish bo'yicha zaruriy kompetensiyalarga ega bo'lishlari zarur. Bu esa oliy ta'lim muassasi va oliy ta'limdan keyingi bosqichlarda ham uzluksiz kasbiy rivojlanishni talab etadi.

Oliy ta'limda gender tengligini ta'minlashga qaratilgan sifatli ta'lim bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda, o'quv dasturlarida, o'quv adabiyotida, ta'lim jarayonida, talaba va o'qituvchilar o'rtasidagi munosabatlarda gender tengsizlik masalalariga ta'sir qilish va hal qilishga qaratilgan.

Hozirgi kunda xalqaro tajribada oliy ta'lim tizimida genderga oid ta'lim berishning ikki xil yondashuvi qo'llanilmoqda: "Gender tizimi" tushunchasi turli tarkibiy qismlardan tashkil topgan bo'lib, turli mualliflar tomonidan har xil izohlanadi. Gender tizimi jinslararo munosabatlar birligidir. Gender tizimi ommaviy va norasmiy sohalarining gender o'lchovini taqozo etgani, gender ierarxiyasi boshqa ijtimoiy ierarxiyalar tizimlari bilan solishtirish tufayli bu turdagi tahlilda gender texnologiyalarini amalga oshiruvchi ijtimoiy institutlar rolini o'rganishga katta e'tibor qaratilmoqda. Gender munosabatlarining hukmronlik ma'nolari ko'p jihatdan ana shunday yondashuv rivojlanishi jarayonida namoyon bo'ldi. So'nggi yillarda O'zbekistonda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar tizimida gender masalalari, xotin-qizlarning ijtimoiy faolligini oshirish, ularning turmush sharoitlarini yaxshilash, qobiliyatlarini erkin amalga oshirishlari uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish, qo'llab-quvvatlash bilan bog'liq normativ-huquqiy baza yanada takomillashtirildi. "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi (2019), "Xotin-

qizlarni tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish to'g'risida"gi (2019) O'zbekiston Respublikasining qonunlari qabul qilindi. Respublikamiz oliy ta'lim tizimida gender yondashuv asosida kadrlarning ilmiy faolligini rivojlantirish nazariyasi va amaliyoti bo'yicha

tadqiqotlarning olib borilishi bo'lg'usi mutaxassislar ijtimoiy faolligining dunyodagi eng yangi tahliliy yutuqlar asosida shakllanishiga yordam beradi.

Yangi O'zbekistonda jamiyatning barcha sohalarida ayol va erkaklar teng huquqligini ta'minlashni maqsad qiluvchi 2020–2030-yillarda Gender tenglikka erishish strategiyasi qabul qilinadi. Strategiyadan ko'zlangan asosiy maqsad – barcha ayollar va qizlar, erkaklar va bolalar uchun ularning irqi, ijtimoiy kelib chiqishi, e'tiqodi, ijtimoiy mavqeyidan qat'iy nazar ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy hayotdagi fundamental inson huquqlarining ta'minlanishiga erishish hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. *Ўзбекистон Республикаси Президентининг 29 январ 2022 йилдаги “2022–2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараqqиёт стратегияси тўғ'рида”ги ПФ-60-сонли Фармони.*

2. *N.Egamberdiyeva. O'qituvchilarni tayyorlashda gender yondoshuv masalalari. O'quv qo'llanma. Toshkent 2018 y*

3. *Babayeva Z., Usmanova Z. Gender tadqiqoti asoslari kursi xrisomatiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2003. – B.34*

4. *Bayjonov, F.B. (2021). Oilada o'spirinlarda gender tengligi masalalar // Maktab va hayot jurnali 3-son. T., 2021. 46-49 b.*

5. *Bayjonov, F.B. (2023). O'zbekiston Respublikasida gender tenglik masalasi va oilada gender madaniyatni shakllantirish // Markaziy Osiyoda jamiyat, gender va oila // 9 № 4 139-143 b.*

MAKTAB O'QITUVCHILARINING KASBIY RIVOJLANISHLARIDA DIREKTOR O'RINBOSARLARINING DOLZARB VAZIFALARI

ZAYNITDINOVA MASUDA ABDUKADIROVNA

Toshkent viloyati Pedagogik mahorat markazi "Pedagogika, psixologiya va ta'lim texnologiyalari" kafedrasini mudiri, p.f.n., dotsent

"Ta'limda orqada qolganlar taraqqiyotda ham orqada qoladi".

Sh. Mirziyoyev

Annotatsiya. Ushbu maqolada muallif umumta'lim maktablari o'qituvchilarining kasbiy rivojlanishlarida direktor o'rinbosarlarining dolzarb vazifalari, jumladan, bu yo'nalishda maktab o'quv ishlari bo'yicha direktor o'rinbosarlarining o'рни va ular tomonidan amalga oshiriladigan dolzarb vazifalar yuxzasidan takliflarini bayot etgan.

Kalit so'zlar: ta'lim sifati, o'qituvchining kasbiy mahorati, o'qituvchining uzluksiz kasbiy rivojlanishi, fan metodbirlashmalar, PIZA tadqiqotlari.

Bizga ma'lumki, bugungi kunda mamlakatimizda uzluksiz ta'lim tizimida ta'lim sifatini oshirish masalasi davlat siyosati darajasiga ko'tarildi va bu borada qator me'yoriy xujjatlar qabul qilinmoqda, shuningdek, ilg'or xorijiy tajribalar asosida ta'lim mazmuni yangilanmoqda. Finlandiya, Singapur va qator rivojlangan mamlakatlar tajribalari asosida umumta'lim maktablari uchun darsliklarning yangi avlodi yaratilib amaliyotga joriy etib kelinmoqda.

Mazkur yangilangan darsliklar asosida ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish amaliyotchi o'qituvchilardan darslarga zamonaviy yondashuvlarni, yangi metodikalarni, ilg'or tajribalarni o'zlashtirishlari lozimligini ko'rsatmoqda.

Zero, bu darsliklar mazmuni o'zlashtirish barobarida o'quvchilarni XXI asr ko'nikmalari - mustaqil fikrlashni, jamoada hamkorlikda ishlash ko'nikmalarini o'zlashtirishlarini, o'zaro muloqotga, munosabatlarga kirisha olishni, kreativ tanqidiy fikrlay olish ko'nikmalarini rivojlantirishga, shuningdek, nazariya bilan amaliyot birligi asosida natijaga erisha olishni talab etmoqda, ya'ni o'zlashtirilgan bilim, ko'nikma va malakalarni hayotiy vaziyatlarda, amalda qo'llay bilishlari lozim.

Umumta'lim maktablarida ta'lim sifatini oshirish hamda maktab o'qituvchilarining kasbiy rivojlanishlarida uzluksiz metodik xizmat ko'rsatish ishlari amalga oshiriladi.

2024-yil 5-yanvarda O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligining "Umumta'lim muassasalarida uzluksiz metodik xizmat ko'rsatish ishlarini yanada takomillashtirish to'g'risida"gi 8-son buyrug'i qabul qilingan.

Mazkur buyruq Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligining 2023-yil 22-sentabrdagi "Metodik xizmat ko'rsatish bo'limlari faoliyatini yanada takomillashtirish to'g'risida"gi 351-sonli buyrug'i, shuningdek, maktab ta'limiga ilg'or xalqaro tajribalar asosida ishlab chiqilgan zamonaviy darsliklarni hamda baholash tartibini amaliyotga joriy etishda pedagog xodimlarga uzluksiz metodik xizmat ko'rsatib borishni tizimli tashkil etish maqsadida qabul qilingan bo'lib, Umumiy o'rta ta'lim maktablari o'qituvchilariga uzluksiz metodik xizmat ko'rsatish tartibi hamda Umumiy o'rta ta'lim maktabining Metodbirlashmalari to'g'risidagi nizom taqdiqlangan.

Umumta'lim muassasalariga uzluksiz metodik xizmat ko'rsatish tizimi quyidagilardan iborat deb belgilab berilgan:

umumiy o'rta ta'lim maktablarining fan Metodbirlashmalari;

umumiy o'rta ta'lim maktablarining pedagogik kengashi;

tuman (shahar)larda "Mentorlar guruhi" (jamoatchilik asosida);

Pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazlaridagi Metodik xizmat ko'rsatish bo'limlari;

Qoraqalpog'iston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi, Toshkent shahar va viloyatlar maktabgacha va maktab ta'limi boshqarmalaridagi O'quvchilarda zamonaviy ko'nikmalarni shakllantirishni muvofiqlashtirish sho'balari;

Respublika ta'lim markazi;

Ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari agentligi tasarrufidagi Pedagogik mahorat va xalqaro baholash ilmiy-amaliy markazi.

Ko'rinib turibdiki, bu yerda asosiy bo'g'in umumiy o'rta ta'lim maktablarining fan Metodbirlashmalardir.

Shuningdek, nizomda umumiy o'rta ta'lim maktabida fan metodbirlashma rahbarlari yo'nalishi bo'yicha o'quv yili davomida amalga oshirishlari lozim bo'lgan vazifalar keltirilgan:

kasbiy seminar-treninglar, mahorat va ochiq darslar tashkil etadi;

manzilli metodik xizmat ko'rsatish ishlarida ("Metodik tur") faol ishtirok etadi;

"Ustoz-shogird" an'anasini tizimli tashkil qiladi;

ilg'or ish tajribalarini maktab, tuman (shahar) miqyosida ommalashtirishga tavsiya qiladi; fan yo'nalishlari bo'yicha tuman (shahar), viloyat va respublika miqyosidagi darslik va metodik qo'llanmalar yarmarkalarida ishtirok etadi va unga o'qituvchilarni jalb qiladi;

metodbirlashmalararo tajriba almashishni yo'lga qo'yadi;

o'qituvchilarining darslarini kuzatadi hamda ularga zaruriy tavsiyalar berib boradi;

fanni o'zlashtirishga qiynalayotgan o'quvchilar uchun darsdan tashqari mashg'ulotlar tashkil etadi;

fan to'garaklarini tashkil etadi;

mezonlarga asoslangan baholash tizimini amaliyotga joriy etilishida ishtirok etadi;

o'quvchilar o'rtasida ularning qiziqishlari doirasida ijodiy, intellektual tanlov, o'yin va festivallar tashkil etadi;

o'qituvchilar o'rtasida kasbiy, metodik tanlov va ijodiy dekadalar tashkil etadi;

maktab rahbariyatiga faol, ilg'or o'qituvchilarni rag'batlantirish uchun takliflar kiritadi;

ta'lim mazmuni bilan bog'liq materiallar va normativ-huquqiy hujjatlarning mazmun-mohiyatini tushuntiradi.

Mazkur fan metodbirlashma rahbarlarining sanab o'tilgan vazifalarii to'laonli amalga oshirilishi bevosita maktabda faoliyat yuritayotgan o'quv ishlari bo'yicha direktor o'rinbosarlariga bog'liqdir.

Bizningcha umumiy o'rta ta'lim maktablaridagi ta'lim sifati bevosita direktor o'rinbosarlarining kasbiy kompetentligi va mahoratiga bog'liqdir.

O'quv ishlari bo'yicha direktor o'rinbosarlari fan metodbirlashmalar faoliyatini samarali tashkil etish orqali o'qituvchining kasbiy mahoratini, va u orqali ta'lim sifatini oshirish uchun quyidagi dolzarb vazifalarni amalga oshirishlari lozim deb hisoblaymiz:

- Maktabda fan metodbirlashmalar faoliyatini rivojlantirish uchun, qachonki ular o'z kasbining ustasi bo'lsalargina maktab jamoasini ham kerakli metodikalar bilan qurollantira oladilar hamda

ularni o'zlashtirilishi uchun yo'naltira oladilar;

- Maktabda fan metodbirlashma a'zolari bo'lgan har bir o'qituvchining kasbiy ehtiyojlari va bo'shliqlarini aniqlay bilishlari;

- O'qituvchilarning imkoniyatlarini aniqlay bilishlari;

- Dars soatlarini to'g'ri taqsimlay olishlari;

- Darslarga tayyorgarlik ko'rish ishlarini to'g'ri tashkil eta olishlari;

- Dars ishlanma yozish bekor qilinganligi bois o'qituvchi darsga qanday materiallar bilan kirishi va dars yakunida erishilgan natijalarni aniqlay olishi, darsiga va o'quvchilar o'zlashtirishlariga baho bera oladigan imateriallar bilan kirishini yo'lga qo'yishlari;

- Malaka oshirishning turli shakllari, offlayn va onlayn malaka oshirish kursidan o'tgan o'qituvchilar tomonidan maktabda fan metodbirlashmalarda "o'rgan-o'rgat" tamoyili asosida amaliy mashg'ulotlar, taqdimotlar, ya'ni kichik malaka oshirish jarayonlari amalga oshirishlari;

- PISA-2024 tadqiqotlarga tabiiy va aniq fanlar metodbirlashmalari faoliyatini rivojlantirish, mentor o'qituvchilar tomonidan o'tkazlayotgan o'quvlar asosida o'quvchilar bilan tadqiqotlarga tayyorlash yuzasidan amaliy ishlarni bajarishlari uchun sharoitlar yaratishlari;

- PISA-2024 tadqiqotlarga tabiiy va aniq fanlar metodbirlashmalari faoliyatini rivojlantirish tajribalar asosida boshqa fan metodbirlashma faoliyatiga ham kerakli e'tiborni qaratishlari;

- metodbirlashmalararo o'zaro tajriba almashish minbarini tashkil etishlari;

- Bugungi kunda umumta'lim maktablari oldida turgan dolzarb vazifalarning bajarilishida maktab ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha direktor o'rinbosarlarining ham o'quvchilar tomonidan darslarda o'zlashtirilishi lozim bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar darslardan tashqari tashkil etiladigan tadbirlarda mustahkamlanadi, ota-onalar bilan, keng jamoatchilik bilan uzviy hamkorlikda rivojlantiriladi.

Xulosa qilib aytganda, umumta'lim maktablarining direktor o'rinbosarlari tomonidan yuqorida sanab o'tilgan taklif va tavsiyalarni inobatga olgan holda ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etilishi maktab o'qituvchilarining kasbiy rivojlaniishlariga, shuningdek, o'quvchilarning XXI asr ko'nikmalarini talablar darajasida o'zlashtirishlariga hamda ularning xalqaro tadqiqotlarda muvaffaqiyatli ishtiroklarini ta'minlanishiga zamin yaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. *Ўзбекистон Республикаси Президентининг 29 январ 2022 йилдаги "2022–2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараqqiёт стратегияси тўғ'рисида"ги ПФ-60-сонли Фармони.*

2. *N.Egamberdiyeva. O'qituvchilarni tayyorlashda gender yondoshuv masalalari. O'quv qo'llanma. Toshkent 2018 y*

3. *Babayeva Z., Usmanova Z. Gender tadqiqoti asoslari kursi xrisomatiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2003. – B.34*

4. *Bayjonov, F.B. (2021). Oilada o'spirinlarda gender tengligi masalalar // Maktab va hayot jurnali 3-son. T., 2021. 46-49 b.*

5. *Bayjonov, F.B. (2023). O'zbekiston Respublikasida gender tenglik masalasi va oilada gender madaniyatni shakllantirish // Markaziy Osiyoda jamiyat, gender va oila // 9 № 4 139-143 b.*

TASVIRIY SAN'ATDA GENDER MUAMMOLAR

Xudayberdiyev Mirolim Iskandar o'g'li

Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti 2-kurs tayanch doktoranti

Annotatsiya.

Ushbu maqolada jamiyatdagi barcha sohalar kabi san'at sohasida faoliyat yuritayotgan ayollarning faoliyatlari va bu jarayonda duch kelayotgan gender muammolar haqida so'z boradi

Kalit so'zlar: San'at, gender, galareya, asar.

Аннотация. В данной статье говорится о деятельности женщин, работающих в сфере искусства, а также во всех сферах жизни общества, и гендерных проблемах, с которыми они сталкиваются в этом процессе.

Ключевые слова: Искусство, гендер, галерея, произведение.

Qadim zamonlardan to hozirgi kungacha butun dunyo ayollari tasviriy san'atda turli xil va rag'batlantiruvchi usullarda ishtirok etishgan. Badiiy ifodaning ko'plab shakllarini yaratuvchisi va novatori bo'ladimi, muhim homiylar va kollektsiyachilar yoki san'at tarixi intizomiga muhim hissa qo'shuvchilar sifatida ayollar san'at institutining ajralmas qismi bo'lgan va shunday bo'lib qoladi. Biroq, aksariyat hollarda, an'anaviy san'at tarixi ayollarning tasviriy san'atdagi ishtirokini muntazam ravishda istisno qilgan.

Insoniyatning ma'naviy tarkibiy qismi san'atdir. U musiqa, teatr, kino, badiiy adabiyot, xoreografiya, tasviriy va amaliy bezak san'ati kabi turlarini o'z ichiga oladi. San'atning har bir turi o'z oldiga qo'yilgan aks ettirishda har xil vositalardan foydalanadi, musiqa - tovushlardan, tasviriy san'at ranglardan va hokazo. San'atni kishilar hayotidagi rolini aniqlash masalasi butun davr davomida keskin bahs, tortishuvlarga sabab kelgan¹.

Rassomlarning iqtidori va ijodi bilan e'tiborga olinishi uchun ko'p vaqt kerak bo'ladi. Odatda ular o'z san'atlarini dastlab kichik galereyalarda sotadilar va ularning dastlabki muvaffaqiyatlari faqat o'z mamlakatlarida yoki mahalliy hududlarda bo'lishi mumkin. Eng yomoni, san'at olamida, ayniqsa, o'z asarlarini qadrsizlanishiga tez-tez duch keladigan ayol rassomlarga nisbatan kamsitishlar davom etmoqda. Misol uchun Rezidentlik dasturlaridan olingan ma'lumotlarga qaraganda 1970-yildan 2016-yilgacha bo'lgan 1,9 million auksion bitimidan foydalangan holda bir tadqiqot shuni ko'rsatdiki, ayol rassomlarning rasmlari erkak rassomlarning o'xshash rasmlariga qaraganda 42 foizga kamroq sotilgan.

Ayollarning san'at olami bilan shug'ullanishga urinishida duch keladigan ijtimoiy to'siqlarni tan olish o'rniga, ayollarning hissasini yo'q yoki erkaklarnikidan past deb hisoblaydi. Gender nutqi sifatida san'at tarixi patriarxal jamiyatning ijtimoiy jihatdan qurilgan jinsiy bo'linishlariga ham hissa qo'shgan. Ko'pgina san'atshunoslar individual ijodkorlikni badiiy buyuklikning cho'qqisi sifatida nishonladilar va ularga imtiyozlar berdilar, keyinchalik ular faqat tanlangan erkaklarning mulki sifatida belgiladilar. XX-asrning oxirlarida qayta tiklashni boshlash uchun feminizmning aralashuvi kerak edi. Feministik ishtirok e'tiborni avtonom ijodkor rassomning idealizatsiyasidan ham, san'at asarlarining rasmiy xususiyatlaridan ham, yangi nazariy pozitsiyalarga ko'chirishga yordam berdi. Ushbu pozitsiyalardan ba'zilar me'yoriy san'at tarixiy davriylashtirishlari va stilistik rivojlanish g'oyalariga qarshi kurashish, madaniy qadriyatlarga ijtimoiy investitsiyalarni tushunish va ijtimoiy shakllanishlarda gender, sinf va irqning ro'lini tan olishni o'z ichiga oladi.

1 Abdirasilov S.F. Tasviriy san'at o'qitish metodikasi. –T.: Fan va texnologiya. -2012 y, 9-b. 232

Feministik tanqid, shuningdek, san'at tarixining ayollar san'atkorlari, homiylari va olimlarining deyarli to'liq e'tiborsizligini tuzatishga va ayollar tomonidan yaratilgan san'at haqidagi stereotip qarashlarni beqarorlashtirishga yordam berdi. Ayrim hollarda bunday tabaqalanishning hozirgi davrda ham saqlanib qolayotganligini guvohi bo'lib turipmiz. Lekin san'at sohasida ayollarning obrazli timsollari barcha davrlarda o'z salmog'i bilan tasviriy san'atga o'z hissasini qo'shib kelgan. Masalan, Kamoliddin Behzodning "Malika portreti" kamyob asarlar sirasiga kiradi. Behzodning yana bir "Gullayotgan novdalar orasida qiz" asari figurali va bezakli ibtido uyg'unligiga misol bo'la oladi. Tillarang sariq fonda qora ko'ylakli oy yuzli qizning tanasi uchib yurgandek. Uning ko'ylagida keng yaproqli novda tasviridagi bezaklar ma'noli ko'rinib turibdi. Tana bezak bilan uyg'unlashib, mangu go'zallikni kuylayotgandek tasavvur uyg'otadi.

Rassomlarning barchasini ijodida ayol yoki ona obrozi ko'rishimiz mumkin. Rassom yo'qki ijodi davomida bir marta bo'lsada ayol, ona obrozi murojaat qilmagan bo'lsa. Misol sifatida O'zbekiston xalq rassomi Chingiz Ahmarov ham keltirib o'tishimiz mumkin. U ijodi davomida ayol obraziga ko'p bora murojaat qilgan rassomlardan biridir. Chingiz Axmarov Nodirabegim portretida obraz to'laqonli aks ettirilgan. Rassom 100x100 xajmdagi portretni ishlov berilgan chipta mato ustiga tempera bo'yoqlari bilan 1976 yili ishlagan. Portret muallifning mulki hisoblanadi. Nodirabegimning kiyimidagi va portret fonida yulduz shaklidagi devoriy mayolikadagi purkalgan och zumrad va och sariq, nozik umumiy, to'q safsar ranglar bu buyuk shoiraning fojiaiy taqdiridan darak berayotgandek. Bu portretga rassom qanchalik qayg'uli o'ylarni yuklatganligi sezilib turibdi. Portret ushbu rassomga xos bo'lgan bezakdor yuza tarzida chizilgan. Bundan tashqari Italiyalik mashhur rassom Leonardo da Vinchi Jahon tasviriy san'atida "Erminli xonim" "Mona Liza Jokonda" asarlari ayollarning sadoqati, muhabbati, ular xalqning fikrlari va orzularining yorqin siymolari edi. Uning jahon san'ati durdonasiga aylangan ushbu asariga juda ko'p tadqiqotlar, romanlar bag'ishlangan bo'lsa-da, hamon mazkur asar qandaydir sir og'ushida millionlab kishilarni o'ziga jalb etmoqda. Asarda tasvirlangan xonim - Leonardo da Vinchining "Jakonda" asariga rangtasvir san'atining ramzi, Uyg'onish davri madaniyatining ruhi aks etgan jonli timsol, deb bejiz ta'rif bermaganlar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. *Abdirasilov S.F. Tasviriy san'at o'qitish metodikasi. -T: Fan va texnologiya. -2012 y*
2. *Xakimov A. "Behzod- G'arb va Sharq muloqoti", // «SAN'AT», 2000. -*
3. *Xasanov R. Tasviriy san'at asoslari. -T G'ofur G'ulom nashryot uyi. -2009, -204*
4. *Ahmedov M.B., Xasanova M.Z. Qalamtasvir. -T: IJOD-PRINT, 2021.*

XOTIN QIZLARNING JAMIYATDAGI ROLINI OSHIRISH, GENDER TENGLIK VA OILA MASALALARI

Musurmanova Shaxlo Ilhomovna

Guliston davlat pedagogika instituti dotsenti v.b.

Annotatsiya. Ushbu maqolada bugungi kunning dolzarb mavzusi bo'lgan gender tenglik masalasi, xotin qizlarning jamiyatdagi rolini oshirish, gender tenglik va oila masalalari, olib borilayotgan islohotlar va qonunchilikdagi yangiliklar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Gender tenglik, qonun, nizo, Oliy majlis, Senat, strategiya, normativ-huquqiy hujjatlar,

Аннотация. В данной статье затрагиваются вопросы гендерного равенства, повышения роли женщин и девочек в обществе, гендерного равенства и вопросов семьи, проводимых реформ и законодательных новаций.

Ключевые слова: Гендерное равенство, закон, конфликт, Верховное собрание, Сенат, стратегия, нормативные правовые документы

Insoniyat yaralibdiki, erkak va ayollar o'rtasidagi munosabat, jamiyatda, oilada ularning roli, gender tenglik va gender adolat muammolariga e'tibor qaratilib kelinadi. Bugungi kunga kelib ijtimoiy hayotning asosiy jabhalarida gender tenglikni ta'minlash butun jamiyatning taraqqiyotiga xizmat qilishi o'z isbotini topgan. Mamlakatimizda so'nggi yillarda gender tenglik tamoyilini jamiyatga singdirish bilan bog'liq amalga oshirilayotgan islohotlar diqqatga sazovordir. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2020-yil 23-sentabr kuni Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining 75-yubiley sessiyasida o'zbek tilida so'zlagan nutqida O'zbekistonni siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy modernizatsiya qilishning ustuvor yo'nalishlarini ko'rsatib, gender masalasiga alohida to'xtalib o'tdi. Jumladan, "Biz uchun gender tenglik siyosati ustuvor masalaga aylandi. Xotin qizlarning davlat boshqaruvidagi o'rni tobora kuchaymoqda. Yangi parlamentimizda ayol deputatlar soni ikki barobarga ko'paydi", – deb mamlakatimizda xotin-qizlar siyosati bo'yicha amalga oshirilayotgan ishlarni ta'kidlab o'tdi. Haqiqatan ham, bugungi kunda mamlakatimizda xotin-qizlarning o'z imkoniyatlarini to'laqonli ro'yobga chiqarishlari uchun barcha shart-sharoitlarni ta'minlash davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoev ta'kidlaganidek: "Oila biz uchun muqaddas. Muqaddasligi shuki, avvalambor, qaerda ishlashidan qat'iy nazar, kim bo'lishidan qat'iy nazar, agar oilada tarbiya, oilada muhit, oilada halollik, munosabat, tarbiyaga alohida e'tibor bermasa, hech qachon natija bo'lmaydi. Shuning uchun men farzandlarimning tarbiyasiga juda katta e'tibor beraman. Har bir farzandimga ham, nevaramga ham alohida o'zimning munosabatim bor. Har bir nevaramning alohida xarakterini bilaman, orzusini, istagini bilaman"¹.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining Xotin-qizlar va gender tenglik masalalari qo'mitasi BMTTD, Iqtisodiyot va moliya vazirligi bilan birgalikda "Davlat muassasalari uchun gender tenglik nishoni" dasturi bo'yicha ishchi uchrashuvi o'tkazildi.

Ta'kidlash kerakki, mazkur dastur mamlakatimizda xotin-qizlar hamda erkaklar huquq va imkoniyatlarini yanada kengaytirish, davlat muassasalari o'rtasida gender tenglik targ'ibotini amalga oshirishdan iborat. Ushbu dastur Markaziy Osiyo davlatlari o'rtasida birinchi bo'lib

¹ Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёев хужжатли фильмда оиланинг ҳаётидаги ўрни ҳамда нима уни бахтли қилиши тўғрисидаги нутқидан. 2018 йил 24 июнь

O'zbekistonda amalga oshirilmoqda.

Tadbirda so'zga chiqqan Oliy Majlis Senatining Xotin-qizlar va gender tenglik masalalari qo'mitasi raisi Malika Qodirxonava mamlakatimizda gender tengligiga alohida e'tibor berilayotgani, xususan, davlat boshqaruvi organlarida ayollarning ulushi yildan-yilga ortib borayotganini ta'kidladi. Masalan, O'zbekiston Respublikasi gender tenglik masalasida 2014-yilgi saylovlarda 193 mamlakat o'rtasida 128-o'rinda edi. 2019-yilgi saylovga kelib 37-o'ringa ko'tarildi. Bugungi kunda Parlamentimizda ayollar ulushi 33 foizni tashkil etadi. Ya'ni, Oliy Majlis Qonunchilik palatasining 150 deputatidan 48 nafari, Oliy Majlis Senatining 100 nafar senatoridan 24 nafari ayollardir.

Yurtimizda 2030-yilgacha bo'lgan davrda gender tenglikka erishish strategiyasi qabul qilingan. Unda xotin-qizlar va erkaklar uchun teng imkoniyatlar yaratishga katta e'tibor berilgan. Mazkur strategiya bugungi kunda ham hayotga izchillik bilan tatbiq etib borilmoqda.

Qolaversa, Parlamentimiz tomonidan xotin-qizlar va erkaklar huquqlarini himoya qilishga qaratilgan o'n ettita qonun loyihasi ustida olib borilyapti.

O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi gender tenglik bo'yicha xalqaro sertifikatlashtirish dasturidan o'tish uchun taklif etilgan. Ushbu sertifikatni olish uchun vazirlik tizimida gender tenglikka erishish va xotin-qizlarning huquq hamda imkoniyatlarini kengaytirish, ularning intilishlari va harakatlarini qo'llab-quvvatlash borasida e'tiborga molik ishlar olib borilyapti.

Gender – xotin-qizlar va erkaklar o'rtasidagi munosabatlarning jamiyat hayoti va faoliyatining barcha sohalarida, shu jumladan siyosat, iqtisodiyot, huquq, mafkura va madaniyat, ta'lim hamda ilm-fan sohalarida namoyon bo'ladigan ijtimoiy jihat hisoblanadi

Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlarini ta'minlashning asosiy printsiplari quyidagilardan iborat:

- qonuniylik;
- demokratizm;
- xotin-qizlar va erkaklarning teng huquqliligi;
- jins bo'yicha kamsitishga yo'l qo'yilmasligi;
- ochiqlik va shaffoflik.

Narbayeva T.K. aytishiga ko'ra, O'zbekistonda so'nggi 4-yil ichida xotin-qizlar huquqlariga bag'ishlangan 25 ta nomativ-huquqiy hujjat qabul qilindi. Ulardan eng muhimlari Gender tenglikka bag'ishlangan qonun va xotin-qizlarni tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qiluvchi qonun. "Undan tashqari, yana bir muhim hujjat qabul qilindi. 2030-yilga qadar gender tenglikka erishish to'g'risidagi Senat qarori qabul qilindi. Ushbu hujjat ustida biz bir yildan ortiq ishladik. Bunda bizga BMT va xalqaro bank va moliya tashkilotlari yordam berishdi. Ularning ko'magida biz xalqaro standartlarni o'z ichiga olgan strategiyani, uni amalga oshirish dasturini va ularni baholash indikatorlarini qabul qildik", - deydi Senat raisi.

Gender tenglik strategiyasining asosiy yo'nalishlari:

1. Xotin qizlar ijtimoiy faolligini oshirish;
2. Rahbarlik lavozimlariga ayollarni tayyorlab, tavsiya etib borish;
3. Ayollar bandligini ta'minlash, ular uchun munosib ish o'rinlari yaratish ishlarini davom ettirish;
4. Ayollar tadbirkorligini rivojlantiramiz, ularning moliyaviy resurslarga egalik qilish huquqlarini qat'iy talab qilish;
5. Eng asosiysi – xotin-qizlarga nisbatan bo'layotgan ayrim zo'ravonlik holatlarini to'liq bartaraf etish;

6. Imkoniyati cheklangan xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash;

Ushbu strategiyaning yana bir muhim jihati - bundan buyon bu ishlar bilan nafaqat xotin-qizlar qo'mitalari, balkim barcha vazirliklar, hokimliklar ham shug'ullanadi.

Shuningdek, Xotin qizlar qo'mitasi tomonidan Xotin qizlar tadbirkorlik markazlari tashkil qilinib u yerda ayollar tadbirkorlikka o'rgatish, kasb-hunar o'rgatish va imtiyozli kreditlar ajratish yo'lga qo'yilgan.

Davlat xizmatidagi lavozimlarni, shu jumladan rahbarlik lavozimlarini egallash uchun tanlovda xotin-qizlar va erkaklarning teng ravishda ishtirok etishi ta'minlanishi kerak.

Davlat organlarining kadrlar xizmatlari zimmasiga davlat xizmatining tegishli lavozimlarida ishlayotgan xotin-qizlar va erkaklar sonining nisbati to'g'risidagi ma'lumotlarni ham taqdim etish majburiyati yuklatiladi.

Bola tug'ilishi munosabati bilan ona ham, ota ham haq to'lanadigan ta'til olish huquqiga ega. Bolani parvarishlash bo'yicha ta'tilning davomiyligi ota-onaning ixtiyoriga ko'ra ular o'rtasida bo'linishi mumkin, bunda ota-ona ta'tildan uni qismlarga bo'lgan holda foydalanishi mumkin.

Agar shaxs o'zini jins bo'yicha bevosita yoki bilvosita kamsitishga duchor etilgan deb hisoblasa, vakolatli organlarga yoki sudga murojaat qilish huquqiga ega. Bunda jins bo'yicha bevosita yoki bilvosita kamsitishga duchor etilgan shaxsdan davlat boji undirilmaydi.

Ayollar huquqiy himoyasi

- Xotin-qizlarning mehnat huquqlarini himoya qilish kafolatlarini kuchaytirildi;
- Ayollar bilan tuzilgan mehnat shartnomasini bekor qilishdagi kafolatlar;
- Ayollar mehnatini muhofaza qilish bo'yicha qo'shimcha choralar;
- Homiladorligi yoki farzandlari borligi sababli ishga qabul qilishni rad etishni yoki ish haqi miqdorini kamaytirishni taqiqlash;
- Bolani ovqatlantirish uchun tanaffuslar;
- Homiladorlik va tug'ish ta'tili;
- Ayollarga va oilaviy vazifalarni bajarish bilan mashg'ul shaxslarga to'liqsiz ish vaqti belgilash;
- Nogironligi bo'lgan bolasi bor ayollar uchun qo'shimcha ta'tillar;
- Toshkent shahri va Toshkent viloyatida doimiy yashash joyi bo'yicha propiskaga kirish;
- Taziyq va zo'rvonlikdan jabrlangan xotin-qizlarga himoya orderini berish;

Ayollarga imtiyozlar

1. Mehnat munosabatlari bo'yicha imtiyozlar;
2. Jinoiy javobgarlik bo'yicha imtiyozlar;
3. Boshqa sohalar bo'yicha imtiyozlar;
1. Mehnat munosabatlari bo'yicha imtiyozlar;
- Ayollar uchun ish vaqtining qisqartirilgan muddati va ular mehnatining cheklanishi;
- Homilador va bolali ayollarni engilroq ishga o'tkazish;
- Oilaviy vazifalarni bajarish bilan mashg'ul shaxslardan biriga kafolatlar;
- Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalari sohasida attestatsiyadan o'tkazish bo'yicha imtiyoz;
- Pedagoglar uchun yillik asosiy ta'til berish;
2. Jinoiy javobgarlik bo'yicha imtiyozlar:
- Majburiy jamoat ishlari;
- Axloq tuzatish ishlari;
- Ozodlikdan mahrum qilish;
3. Boshqa sohalar bo'yicha imtiyozlar;
- Xotin-qizlar uchun o'qishga kirishda qo'shimcha davlat granti;

- Uy-joyga muhtoj xotin-qizlar arzon uy-joylar berish tartibi;
- Pensiyaga chiqish bo'yicha imtiyozlar;
- Ayollar tadbirkorligini qo'lab-quvatlash maqsadida kreditlar ajratish;
- Xotin-qizlar uchun imtiyozli ipoteka krediti;
- Uy-joy sotib olish uchun fuqarolarga subsidiya to'lash tartibi.
- Xotin-qizlarning o'qishi uchun kontrakti to'lab beriladi;
- Nogironligi bo'lgan farzandi bor ota yoki onaga soliq imtiyozlari;
- Jismoniy shaxslarga mol-mulk solig'ini to'lash bo'yicha imtiyozlar;
- Xotin-qizlarga o'qishga kirish uchun tavsiyanoma beriladi;
- "To'maris izdoshlari" jamoaviy guruhlar faoliyati;
- 2022-2023 o'quv yili qabuli;
- Mahallalarda ijtimoiy xizmatlar kompleks yondashuv asosida ko'rsatiladi;
- Magistraturasida o'qiyotgan xotin-qizlarning kontrakt to'lovlarini qoplab berish tartibi;

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki O'tgan asrning yigirmanchi yillarida o'zbek ayollari paranjidan xalos bo'ldi va ommaviy ravishda ta'lim ola boshladi. Og'ir urush yillarida esa uning bir o'zi ham uy ham dalalarda, zavod va fabrikalarda ishladi.

O'tgan asrning 70-yillardan boshlab O'zbekistonda oliy ma'lumotli ayollar soni tez o'sib bordi, ayollar ilm-fan, madaniyat, tibbiyot va boshqa sohalarni faol egallay boshlashdi.

XXI asr o'zbek ayoli – o'z huquqlarini yaxshi bilgan, o'qimishli va faol insondir. U nafaqat, bola parvarishi, uy yumushlarini bajarishi, chiroyli kiyinishi, balkim biznes, sayohat qilish va o'z blogini yuritishi ham mumkin.

Shavkat Mirziyoyev hukumat boshiga kelganidan buyon ayollarni rahbar lavozimlarga tayinlashga ko'proq e'tibor berila boshlandi. Bugungi kunda har bir tashkilotda ayol rahbarlar sonini 30%ga yetkazish - aniq maqsad qilib qo'yilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. *O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoev hujjatli filmda oilaning hayotidagi o'rni hamda nima uni baxtli qilishi to'g'risidagi nutqidan. 2018-yil 24-iyun*
2. *2030-yilga qadar O'zbekiston Respublikasida gender tenglikka erishish strategiyasi. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining 2021-yil 28-maydagi SQ-297-IV-sonli Qaroriga 1-ILOVA*
3. *Musurmanova A. Improvement of the pedagogical mechanisms of the family and educational institutions in the development of the spiritual culture of adolescents of social and legal risk groups. "Problemu pedagogiki" nauchno metodicheskiy jurnal. № 1(33) fevral Moskva-2018 g. 5-7 R.*
4. *Musurmanova A. Family reading as a factor of spiritual and moral development of the child The Way of Science. International scientific journal (ISSN 2311-2158) 2018. № 1 (47). 70-72 P.*
5. *Musurmanova Sh. Issues in the development of socio-intellectual competence of adult student-youth in incomplete families in higher educational institutions. European Scholar Journal (ESJ) Available Online at: <https://www.scholarzest.com> Vol. 4 No.11, November 2023 ISSN: 2660-5562 29-31 P.*
6. *Musurmanova Sh. Mahalla fuqaro yig'ini tizimidagi mutasaddilarning noto'liq oila bilan farzand tarbiyasidagi o'zaro hamkorligi // International scientific journal «MODERN SCIENCE AND RESEARCH» VOLUME 2//ISSUE 12 / UIF:8.2 / MODERNSCIENCE.UZ// ISSN: 2181-3906/ 2023-12-17*

JAMIYAT IDEOSFERASIDA AYOLLAR TENGLIGIGA ERISHISH MASALASI

Bexruz Sobirovich Turdiyev

Buxoro davlat universiteti

“Ijtimoiy-siyosiy fanlar” kafedrası dotsenti

Annotatsiya. mazkur maqola mamlakatimizda xotin-qizlarning davlat va jamiyat hayotida tutgan o‘rni va nufuzi o‘rganilib, ularning samarali mehnati, boy tajribasi bilan yurtimizda olib borilayotgan keng ko‘lamli islohotlar pirovardida Yangi O‘zbekistonni barpo etish, xalqimiz farovonligini yuksaltirish yo‘lidagi faoliyatlari tahlil etilgan.

Kalit so‘zlar: jamiyat, ta‘lim-tarbiya, strategiya, gender tenglik, hokimiyat, demokratik islohot

Azal-azaldan xalqimizda ayol muqaddas zot sifatida e‘zozlanib, hurmat-e‘tiborga sazovor bo‘lib kelgan. Xalqimiz xotin-qizlari Sharq ayollariga xos bolajonlik mehr-muhabbatini, oila va jamiyatda muvozanatni saqlab turadigan insonni tarbiyalab, ardoqlab, shu orqali haqiqiy fuqarolik jamiyati poydevorini yaratishga o‘zlarining munosib hissalarini qo‘shib kelganlar. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev tabirlari bilan aytganda, **“Ayollarimiz hayotiy muammolarni, oila va mahalladagi o‘tkir masalalarni, ularni bartaraf etish yo‘llarini, jamiyatning tomir urishini boshqalardan ko‘ra yaxshiroq biladilar. Ular o‘zlarining mehribonligi, yuksak mas‘uliyat tuyg‘usi, mehnatsevarligi bilan barchaga o‘rnak bo‘la oladilar”** [1].

Hozirgi vaqtda mamlakatimiz aholisining qariyb 50 foizini xotin-qizlar tashkil etadi. Ularning barcha sohalaridagi samarali mehnati, farzandlar tarbiyasi, oila hayotidagi ulkan xizmatlarini hisobga olib aytadigan bo‘lsak, ayollarning Yangi O‘zbekistonda erishayotgan yutuqlarda o‘zlarining beqiyos hissalarini qo‘shmoqdalar. Bu haqda T.Narbayeva to‘xtalib o‘tar ekan, quyidagilarni alohida qayd etadi: “Mamlakatimizda davlat va jamoat tashkilotlari tizimida 1 ming 400 ga yaqin opa-singillarimiz rahbarlik lavozimida, ularning sog‘liqni saqlash va ijtimoiy xizmatlar sohasidagi ulushi 82 foizdan ziyodni, ilm-fan, ta‘lim-tarbiya, madaniyat va san‘at sohalarida 72 foizni, qishloq xo‘jaligida 45 foizdan ortiqni, sanoatda 38 foizni tashkil etmoqda. Ularning barchasi O‘zbekiston insoniy salohiyatining oltin fondini tashkil etadi desak, hech qanday mubolag‘a bo‘lmaydi” [2].

Bugun mamlakatimizda Harakatlar strategiyasi, Taraqqiyot strategiyasi va “O‘zbekiston - 2030” strategiyalarida xotin-qizlar kamoloti, orzu-istaklarini hisobga olinib, ularning erkin faoliyat yuritishi, ijtimoiy-siyosiy huquqlarini himoya qilish sohasida ilkan yutuqlarga erishilmoqda. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 2-fevraldagi “Xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018 yilda 14 martdagi “Xotin-qizlarni va oilani qo‘llab-quvvatlash jamoat fondi faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida”gi qarori, O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 2-sentyabrdagi “Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonuni [3], O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 11-noyabrdagi “Xotin-qizlarni ish bilan ta‘minlash, ular o‘rtasida tadbirkorlikni rivojlantirish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori hamda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 18 fevraldagi “Jamiyatda ijtimoiy-ma‘naviy muhitni sog‘lomlashtirish, mahalla institutini yanada qo‘llab-quvvatlash hamda oila va xotin-qizlar bilan ishlash tizimini yangi darajaga olib chiqish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni kabi me‘yoriy-huquqiy hujjatlar yurtimizdagi xotin-qizlar va ayollarga davlat tomonidan berilayotgan e‘tiborining yorqin ifodasidir.

“O‘zbekiston – 2030” strategiyasida Xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash tizimini kuchaytirish, ularning huquq va qonuniy manfaatlarini ta‘minlash, ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy faolligini oshirish va gender tenglikni ta‘minlash sohasida quyidagi dolzarb vazifalar o‘rtaga tashlanganligi diqqatga sazovor:

- gender tenglikni ta‘minlash siyosatini davom ettirish, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish orqali boshqaruv lavozimlaridagi xotin-qizlar ulushini 30 foizga oshirish;
- jamiyatda xotin-qizlarga tazyiq va zo‘ravonlikka nisbatan murosasizlik muhitini yaratish, xotin-qizlarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini ta‘minlash.
- “Ayollar daftari” bilan manzilli ishlashning shaffof mexanizmini yaratish, mazkur ishlar bo‘yicha jamoatchilik nazoratini o‘rnatish [4].

Yuqoridagi fikrlardan ko‘rinib turibdiki, respublikamizda xotin-qizlar va yoshlarni qo‘llab-quvvatlash borasidagi islohotlar Birlashgan millatlar tashkiloti BRMning 5-maqsadiga to‘la mos tushadi. Hozirgi kunda rivojlanayotgan mamlakatlarning deyarli uchdan ikki qismi boshlang‘ich ta‘limda gender tengligiga erishgan. Bugun erkak va ayollarning birgalikda ta‘lim olishi va ishlashi jarayonida jamiyatda o‘zaro hurmat va ma‘naviy sog‘lom munosabat qurishlariga asos bo‘ladi.

Biroq, bugun dunyoda erkak va ayollar tengligi inkor etilib, asossiz va ongsiz bid‘at, noto‘g‘ri qarash va fikrlar orqali ijtimoiy taraqqiyotda turg‘unlik keltirib chiqarmoqda. 2014-yil statistik ma‘lumotlariga ko‘ra, jahonda 143 ta mamlakat o‘z konstitutsiyasida ayollar va erkaklar teng huquqli ekanligini kafolatlagan bo‘lsa, ammo 52 mamlakat hanuzgacha buni o‘z Konstitutsiyasiga kiritishi lozim [5]. Bugun dunyo davlatlari tomonidan gender tenglikni ta‘minlashga harakat borayotgan bo‘lsa-da, gender muammosi, ya‘ni gender tengsizlik mavjud. Bu ta‘lim, ish haqi, umr ko‘rish davomiyligi, hokimiyatda va boshqaruvda ishtirok etish kabi ko‘rinishlarda namoyon bo‘lmoqda [6].

Bugun yurtimizda xotin-qizlar manfaatlarini oila, mahalla va jamiyat manfaatlaridan ajratgan holda tasavvur etib bo‘lmaydi. Ana shu masalalarni kompleks hal etish, yuqoridagi ustuvor vazifalarni amalga oshirish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Bu islohotlar pirovardida jamiyatni ma‘nan sog‘lomlashtirish, oilaviy munosabatlarni barqarorlashtirish davlatimiz siyosati darajasida ko‘tarilmoqda.

Xalqimizda ayollarning buyuk insoniy fazilatlari orasida halollik, poklik, sadoqatlilik, vafo va mehribonlik singari fazilatlari o‘zbek xalqi demokratiyaning o‘ziga xos jihatlarini tashkil etadi. Bu borada biz 2020-yilda “O‘zbekkino” Milliy agentligi buyurtmasiga asosan suratga olinib O‘zbekiston xalqining Ikkinchi jahon urushida besh farzandidan ayrilgan o‘zbek ayoli Zulfiya Zokirova hayotiga bag‘ishlangan “Ilhaq” nomli badiiy filmida bunday yuksak fazilatlar mujassamligini alohida ta‘kidlash joiz. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning quyidagi so‘zlari ham diqqatimizni o‘ziga tortadi: “Urush tufayli Zulfiya Zokirovaning to‘rt kelini beva, besh nabirasi yetim bo‘lib qoldi. Onaizor umrining oxiriga qadar suv kelsa – simirib, tosh kelsa – kemirib, qahramon o‘g‘illarining aziz xotirasi bilan, kelinlari, nabiralarining hayoti, yurtning tashvish va quvonchlari bilan yashadi. Zulfiya ayaning mehr-oqibatli kelinlari ham undan o‘rnak olib, unga madad bo‘lib, barchasi o‘z yoriga, oilasiga sodiq qoldi – boshqa turmush qurmadi” [7].

Xullas, mamlakatimizda xotin-qizlarning iqtisodiy imkoniyatlarini kengaytirish, rahbarlik qobiliyatini va tadbirkorlik salohiyatini to‘liq ro‘yobga chiqirish, ularga zamonaviy bilim berish, kasb-hunarga o‘rgatish va bandligini ta‘minlash, ehtiyojmand va ko‘makka muhtoj ayollarning muammolarini tizimli hal qilish bo‘yicha ulkan yutuqlarga erishmoqdamiz. Ushbu ulkan o‘zgarishlar mamlakatimizda Uchinchi Renessans poydevorini barpo etishda xizmat qilajak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Xalqaro xotin-qizlar kuniga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqi. // "Xalq so'zi" gazetasi, 2020-yil 8-mart, №50 (7572).
2. Narbayeva T. Milliy yuksalish jarayonida xotin-qizlar mavqeini oshirish masalalariga doir. // Fuqarolik jamiyati, №1 (57), 2019. –B.9.
3. O'zbekiston Respublikasining "Xotin-qizlarni tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish to'g'risida"gi 2019 yil 2 sentyabrdagi O'RQ-561-sonli Qonuni. //QHMMB, 03.09.2019 y., 03/19/561/3680-son.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabrdagi "O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risida"gi PF-158-sonli Farmoni // <https://lex.uz/ru/docs/-6600413>
5. Goal 5: Achieve gender equality and empower all women and girls. // <https://www.un.org/sustainable development/gender-equality/>
6. Po'latov J. O'zbekistonda gender tenglik: muammo va yechimlar. // Ijtimoiy fikr. Inson huquqlari, №3 (83), 2018. – B.21-22. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning buyuk G'alabaning 75 yilligi hamda Xotira va qadrlash kuniga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqi. // "Xalq so'zi" gazetasi, 2020 yil 10 may, №98 (7600).
7. Sobirovich, T. B. (2023). Basic Criteria for Building the Third Renaissance in Uzbekistan. *Asian Journal of Applied Science and Technology (AJAST)*, 7(1), 149-157.
8. Sobirovich, T. B. (2021). Issues of gender equality in uzbekistan: Strategy of reforms. *Asian Journal of Multidimensional Research*, 10(9), 203-207.
9. Abduraimova, D., & Sobirovich, T. B. (2024). Progress and Challenges: Gender Equality in Contemporary Uzbekistan. *Asian Journal of Basic Science & Research*, 6(1), 49-54.

UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARIDA TARBIYAVIY JARAYONLARNI TASHKIL ETISHDA GENDER YONDASHUVNING O'ZIGA XOS JIHATLARI

Raxmatova Mexrinoz Majitovna

*Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi
milliy instituti tayanch doktoranti*

Annotatsiya. Mazkur maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablarida tarbiyaviy jarayonlarni tashkil etishda gender yondashuvning o'ziga xos jihatlari yoritib berilgan. Shuningdek, tarbiyaviy jarayonlarning murakkabliklari, o'ziga xos tasniflanishi, tarbiyaviy jarayonlarda turli jins vakillarining roli ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: tarbiyaviy jarayon, gender yondashuv, tarbiyaviy jarayonlarda turli xil ma'daniy-ma'naviy tadbirlar, syejet, rolli o'yinlar, jamoaviylik, adabtatsiya.

Tarbiya jarayonida turli pedagogik usullar qo'llaniladi. Bu usullar shaxsning jismoniy, ruhiy, axloqiy va ma'naviy rivojlanishiga yordam beradi. Quyida ba'zi asosiy pedagogik usullar keltirilgan:

1.Ma'lumot berish va tushuntirish: Bu usulda o'qituvchi o'quvchilarga yangi bilimlarni tushuntiradi va ularni amaliyotda qo'llashni o'rgatadi.

2.Ko'rsatma va namuna: O'qituvchi o'quvchilarga qandaydir faoliyatni qanday bajarish kerakligini ko'rsatadi. Bu usul o'quvchilarning ko'rish va eshitish orqali o'rganishiga yordam beradi.

3.Mashq va takrorlash: O'quvchilar o'rgangan bilim va ko'nikmalarini mustahkamlash uchun mashq va takrorlash ishlari bajaradilar. Bu usul o'quvchilarning bilimlarini chuqurlashtirishga yordam beradi.

4.Baholash va tahlil qilish: O'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini baholash va tahlil qilish orqali ularning rivojlanish darajasi aniqlanadi va zarur bo'lsa, qo'shimcha yordam ko'rsatiladi.

5.Muammoli ta'lim: O'quvchilarga muammoli vaziyatlar beriladi va ular bu vaziyatlarni hal qilish orqali o'z bilim va ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

6.Guruhli va jamoaviy ishlar: O'quvchilar guruhlarda yoki jamoalarda ishlash orqali bir-biridan o'rganadilar va hamkorlik qilish ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

Bu usullar tarbiya jarayonida keng qo'llaniladi va har birining o'ziga xos afzalliklari bor.

Gender tenglik va teng imkoniyatlar ta'lim tizimining ajralmas qismi hisoblanadi. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida tarbiyaviy jarayonlarni tashkil etishda gender yondashuv o'quvchilarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Gender tengligi va ta'lim jarayonida qizlar va o'g'il bolalarga teng imkoniyatlar yaratish, ularning qobiliyatlarini rivojlantirish va o'zlarini erkin ifoda etishlariga sharoit yaratish kerak. O'qituvchilar va ota-onalar gender stereotiplarini yengish uchun faoliyat olib borishlari kerak. Bu, o'quvchilarning qiziqishlari va qobiliyatlariga qarab, ularni qo'llab-quvvatlashni o'z ichiga oladi. Tarbiyaviy jarayonlarda gender yondashuvi o'quv dasturlarini ishlab chiqishda gender tengligini hisobga olish muhim. Masalan, tarix, adabiyot va boshqa fanlarda ayollar va erkaklarning teng ishtirokini ta'minlash kerak. Faoliyat turlari bo'yicha maktablarda o'tkaziladigan tadbirlar va mashg'ulotlarda qizlar va o'g'il bolalarning teng ishtirokini ta'minlash muhim hisoblanadi. Sport, san'at va ilmiy tadbirlar bu borada muhim rol o'ynaydi. O'qituvchilar gender tengligi bo'yicha maxsus treninglardan o'tishlari kerak. Bu ularga o'quvchilarga teng munosabatda bo'lish va ularning qobiliyatlarini rivojlantirishda yordam beradi. O'qituvchilar o'zlari gender tengligi bo'yicha yaxshi rol modellari bo'lishlari kerak. Bu o'quvchilarga o'zlarini erkin ifoda etish va o'z qobiliyatlarini rivojlantirishda yordam beradi. Umumiy o'rta ta'lim

maktablarida tarbiyaviy jarayonlarni tashkil etishda gender yondashuv o'quvchilarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Bu yondashuv o'quvchilarning teng imkoniyatlarga ega bo'lishini ta'minlaydi va ularning qobiliyatlarini to'liq namoyon etishlariga yordam beradi.

Shuningdek, qizlar va o'g'il bolalarni bir xil tadbirlarda birlashtirish uchun quyidagi jihatlarga alohida e'tibor berish lozim:

Faoliyatlarni qiziqarli va jozibador qilishda **sport tadbirlari muhim rol o'ynaydi**: Aralash jamoalarda sport o'yinlarini tashkil etish katta ahamiyatga ega. Masalan, futbol, voleybol yoki basketbol kabi o'yinlar qizlar va o'g'il bolalarni birlashtiradi.

San'at va madaniyat: Raqs, teatr, musiqa va san'at mashg'ulotlari qizlar va o'g'il bolalarning birgalikda ishlashlariga yordam beradi.

Jamoaviy loyihalar. **Ilmiy loyihalar**: Qizlar va o'g'il bolalarni aralash guruhlariga bo'lib, ilmiy loyihalar ustida ishlashga jalb qilish kerak. Bu ularning hamkorlikda ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Shuningdek, **ijtimoiy loyihalar**: mahalliy jamiyat uchun foydali bo'lgan loyihalarda birgalikda ishtirok etish zaruriyati. Masalan, ekologik aksiyalar, xayriya tadbirlari va boshqalar kiradi.

O'yinlar va mashg'ulotlarda **aralash o'yinlar**: qizlar va o'g'il bolalar birgalikda o'ynashi mumkin bo'lgan o'yinlarni tashkil etish. Masalan, stol o'yinlari, intellektual o'yinlar va boshqalar. **Mashg'ulotlarda** esa: qizlar va o'g'il bolalar uchun bir xil qiziqarli mashg'ulotlarni tashkil etish. Masalan, qo'l mehnati, pazandachilik yoki texnologiya bo'yicha mashg'ulotlar shular jumlasidandir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1.Raxmatova M.M. *The importance of Collaborative Teaching Technology in Social and Humanitarian Sciences. International Journal of Integrated Education. IJIE Research Parks Publishing (IDEAS Lab). ISSN: 2620-3502. Vol.6. No.7 (2023). B.238-240.*

2.Raxmatova M.M. *Ёшлар маънавий ҳаётида таълим ва тарбия жараёнининг узвийлиги - тараққиёт кафолати. Journal of education, Ethics and Value. Innovative Sciense. Vol.2, No.9, 2023. ISSN: 2181-4392. B.37-41.*

3.Raxmatova M.M. *Actual problems of introducing innovative pedagogical technologies into the educational process. Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences. 2.(17). International scientific-online conference. 2023. –B.24-27.*

GENDER YONDASHUV ASOSIDA O'SMIR YOSHDAGI O'QUVCHILARDA G'OYALARNI GENERATSIYALASH KO'NIKMASINI RIVOJLANTIRISH

Rustamov Nazir Choriyevich

Qori Niyoziy nomidagi

Tarbiya pedagogikasi milliy instituti

I-bosqich tayanch doktoranti

Annotatsiya. mazkur maqolada o'smirlik davri, uning o'ziga xos xususiyatlari, o'smir yoshdagi o'g'il va qiz boalar o'rtasidagi gender farqli tomonlari, mazkur farqlarning o'zini tutishida, ta'lim olish jarayonida namoyon bo'lishi haqida fikr bildirib o'tilgan. Bundan tashqari, o'smirlar orasidagi g'oyalarni generatsiyalash, kreativ, mantiqiy hamda tanqidiy fikrlashlari, fanlarni o'zlashtirishlaridagi gender farqlar yuzasidan o'tkazilgan tadqiqotlardan ham namunalar keltirib o'tilgan. Maqola ilmiy pedagogik jamoatchilik, talabalar hamda tadqiqotchilar uchun manba sifatida xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: kreativ fikrlash, gender, g'oyalar generatsiyasi, o'smir, o'quvchi, qiz bola, o'g'il bola, divergent fikrlash.

Shaxsning shakllanishida hamda ijtimoiy jihatdan rivojlanib shaxs sifatida kamol topishida o'smirlik davri alohida ahamiyatga ega hisoblanadi. Ilk o'smirlik davri 10 yoshdan boshlanib, 14 yoshgacha davom etadi. Katta o'smirlik yoshi esa 14-16 yosh davriga to'g'ri keladi. Bu davrda o'smirlarning o'zini-o'zi anglashi va o'zini-o'zi baholash jarayoni rivojlana boshlaydi. O'smir o'ziga shaxs sifatida baholab, layoqatlari va imkoniyatlarini yuqori baholay boshlaydi. O'smirlarda 10-12 yoshdan boshlab o'zining kichik olamiga qiziqish boshlanadi. O'smir o'zi uchun ichki dunyosini kashf etadi. O'smir o'zining qanday bo'lishini tasavvur eta boshlaydi. O'smir yoshdagi o'quvchilar o'zlarini kattalardek tutishga, ularga kabi xatti-harakatlarni amalga oshirishga harakat qila boshlaydilar. Shuning uchun ham ular kuchli tarzda o'z-o'zini shakllantirish, mustaqil bilim olish va o'z-o'zlarini anglashga intila boshlaydilar. O'smirlik tushunchasi hamda o'smirlik davri inqirozli va og'ir davrlardan biri bo'lib, aynan gender xususiyatlar mana shu davrdan boshlab shakllanadi. Bu jarayon o'smir yoshdagi o'quvchilarning ta'lim olishi, kreativ, tanqidiy jihatdan fikrlashi, yangidan-yangi g'oyalarni generatsiyalash jarayonida ham o'ziga xos xususiyatlar yaqqol namoyon bo'la boshlaydi. O'smir yoshdagi yigit va qizlarda turli jabhalarda faoliyat yuritishlarida gender farqlar sezila boshlaydi.

Jumladan, mazkur davrda o'g'il bolalar o'zlarini kuchli, qo'rqmas, jasur deb biladilar. Qizlar esa o'zlariga tanqidiy munosabatda bo'ladilar. O'g'il bolalar esa jismoniy jihatdan baquvvat, rivojlangan bo'lishni istaydilar. Ulardagi o'zini anglash hissining mazmuni jismoniy quvvatini namoyon qilishi va kuchli qiyofaga ega bo'lishdan iborat. Ular o'zlarining jismoniy quvvatlarni muntazam nazorat qilib, ko'proq sport bilan shug'ullanish, o'z kuch-quvvatlarini tengdoshlari orasida yaqqol namoyon qilishga moyil bo'ladilar. Ular o'zlarining gavdalari va yuz qiyofalarini munosib baholashga qiynaladilar. O'smir yoshdagi o'g'il bolalar o'z gavdalarining barcha tarkibiy qismlari birday rivojlanishini xohlaydilar va bunga harakat qiladilar.

O'g'il bolalar sportning turli xil turlari bilan shug'ullanishni xush ko'radilar. Ular uchun mashg'ulotlar jarayonida o'z jismoniy kuchlarini ko'paytirish, erkaklik qiyofasini egallashga urinish muhim ahamiyat kasb etadi. O'smir yoshdagi qiz bolalar uchun esa badiiy gimnastika, raqs bilan shug'ullanish maroqli bo'lib, mazkur mashg'ulotlarda ular ayollik qiyofasiga xos bo'lgan nozik

qaddi-qomat, nafis harakatlarga ega bo'lishni maqsad qilib qo'yadilar.

Bundan tashqari o'smirlar orasidagi turli jabhalardagi gender farqlarni aniqlash maqsadida turli mamlakatlarda tadqiqotlar o'tkazilgan bo'lib, ba'zi tadqiqotlarda ayollar og'zaki sohada kreativlik bo'yicha erkaklardan ustun turishi aniqlangan. Mazkur tadqiqotda divergent fikrlash o'lchovlaridan foydalanilgan bo'lib, Monrealdagi 1445 nafar ingliz tilida so'zlashuvchi beshinchi va oltinchi sinf o'quvchilari, to'qqiz yoshdan o'n bir yoshgacha bo'lgan 160 nafar hindistonlik bolalar 128 nafar yuqori natijalarga erishgan 8-9-sinf o'quvchilari va 320 nafar o'n olti yoshli Yamaykalik talabalar orasida o'tkazilgan tadqiqot natijasida erishilgan.

Stroug va Deari Vachter o'rta maktabda o'g'il va qizlarning ijodiy hikoya yozishni o'rganishdi. Ishtirokchilar ichidan faqat o'g'il bolalardan iborat juftliklar aralash jinsli juftliklar va butun qizlar juftliklariga qaraganda past darajadagi ijtimoiy g'oyalarni ko'rsatdilar. Faqat o'g'il bolalardan tashkil topgan juftliklarda, qizlar juftliklariga qaraganda ochiq-oydin tajovuzkor g'oyalarning yuqori darajasi mavudligini ko'rsatdi.

Hargreaves respondentlarning rasm chizish topshirig'iga javoblarni o'rganib chiqib, o'rta maktab yoshidagi o'g'il bolalar va qizlar o'rtasida ijodkorlikda hech qanday farq topmagan. Biroq u qizlarning "uy xo'jaligi" va "hayot" toifalarida, o'g'il bolalar esa "mexanika fanlari" va "sport o'yinlari" toifalarida javob ko'proq berishganini aniqladi. Bir necha tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, "tajovuzkor g'oyalar"ning ayollarga qaraganda erkaklar ijodida ko'proq uchraydi. Maktab yoshidagi bolalarning Torrensning kreativ fikrlashni aniqlashga qaratilgan testiga munosabatini Dudek va Verreault kontent tahlilini o'tkazdilar va ular qizlarda ko'proq libidinal jarayonlarga moyilligini, o'g'il bolalarda esa ko'proq agressiv g'oyalarga moyilligini aniqladilar.

Yuqorida aytib o'tilganidek, ayollarda tashqi motivatsiya ularning kreativligiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan vaziyatlarga ko'proq moyilligi ma'lum bo'ldi. Baer sakkizinchi sinf o'quvchilaridan (oltmish olti qiz, oltmish ikki o'g'il) ichki va tashqi motivatsiyani targ'ib qiluvchi sharoitlarda original she'rlar va hikoyalar yozishni so'radi. Ichki motivatsiya sharoitida subektlarga ularning she'rlari va hikoyalari baholanmasligi aytiladi; tashqilarda esa subektlar baholashni kutishga majbur qilindi va baholashning ahamiyati ta'kidlandi. Shundan so'ng ekspertlar she'r va hikoyalarning kreativlik darajasini baholadilar. Albatta, ushbu tadqiqotda jins va motivatsion holatning sezilarli ta'siri bor edi. O'g'il bolalar uchun ichki va tashqi motivatsiyalar o'rtasida kreativlik ko'rsatkichlarida deyarli farq yo'q edi, lekin qizlar uchun bu farqlar juda muhim edi. Xuddi shu yoshdagi o'quvchilar bilan o'tkazilgan keyingi tadqiqotda tasdiqlandiki, rag'batlantirishlar va kutilayotgan baholarning salbiy ta'siri ayollarda cheklangan. Buning sabablaridan biri o'g'il bolalar qizlarga qaraganda shaxslararo muloqotga tasirchanligi ancha kamligidadir. Bu ularning ichki va tashqi motivatsiya darajasini, qizlarning motivatsiya darajasiga ta'sir qiladigan xabarlariga nisbatan ta'sirchanligining kamligidadir.

Yuqorida keltirib o'tilgan fikrlardan shunday xulosaga kelinadiki, o'smir yoshdagi o'quvchilarda gender farqlarning rivojlanishida ta'lim jarayonining ham o'rni beqiyosdir. Har bir bolani shakllantirishda ta'lim muassasalarida o'qituvchilar uning gender xususiyatlarini hisobga olish zarur. Bu sohada kutilgan natijalarga erishish uchun o'g'il va qiz bolalarni alohida-alohida o'qitish shart emas, balki ularning har biriga individual yondashuvni yo'lga qo'yish lozim. O'quv jarayonida o'quvchining gender farqlari va o'ziga xosligini ta'minlash uchun, avvalo, har bir bolaning individualligini e'tiborga olish va hurmat qilish zarur. Shundagina har bir jinsga mansub o'quvchining g'oyalarni generatsiyalash, mantiqiy hamda kreativ fikrlashi, o'zligini, intellektual taraqqiyotini ta'minlash mumkin. Buning uchun bo'lajak o'qituvchilarni oliy o'quv yurtlaridayoq o'quvchilardagi gender farqlar va o'ziga xosliklarni hisobga olishga o'rgatib borish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hojiyev R.B. *Yoshlarda kreativlik xususiyatlarini shakllantirishda gender tafovutlarining o'ri. "Ilmiy tadqiqotlarda gender masalalarini inobatga olish" mavzusidagi yozgi maktab yakunlari bo'yicha to'plam. "Mahalla va oila" nashriyoti. Toshkent, 2023-yil.*
2. John Baer and James C. Kaufman *The International Handbook of Creativity Cambridge University Press 2006.*
3. Rustamov N.Ch. *O'smir yoshdagi o'quvchilarda g'oyalarni generatsiyalashning gender xususiyatlari. "Gender modellar vositasida o'quvchi hamda talaba-yoshlarda madaniy xulq-atvorni shakllantirish mexanizmlari: muammolar, yechimlar" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. Toshkent, 2024-yil.*
4. Saydivaliyeva X. *Gender tenglikka erishishda tahliliy usul va vositalarning ahamiyati // "Markaziy Osiyoda gender, jamiyat va oila" xalqaro ilmiy jurnali. – № 1 (2), 2022. – B. 68.*
5. Tojiboyeva X.M. *O'smir yoshdagi o'quvchilarda gender o'zini-o'zi anglash ko'nikmalarini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari. FarDU. Ilmiy xabarlar. 2022-yil, 3-son. 26-28-betlar.*
6. G'oziyev E. *Psixologiya: yosh davrlari psixologiyasi. Pedagogika institutlari va universitetlarining talabalari uchun o'quv qo'llanma. – Toshkent: "O'qituvchi" nashriyoti, 1994-yil.*
7. G'oziyev E. *Ontogenez psixologiyasi. O'quv qo'llanma. – Toshkent: "NIF MSh" nashriyoti, 2020-yil.*

AYOLLAR TADQIQOTCHILIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA XALQARO TAJRIBALAR

Maxmudova Darmonjon Bozorboyevna

Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya Pedagogikasi Milliy Instituti Doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada ayollar tadqiqotchilik kompetensiyasini rivojlantirishga qaratilgan xalqaro tajribalar tahlil qilinadi. AQSh, Yevropa Ittifoqi, Yaponiya va Janubiy Koreya misolida ayollarni ilmiy faoliyatga jalb qilish, ular uchun grantlar ajratish va ilmiy imkoniyatlarni kengaytirish bo'yicha qabul qilingan chora-tadbirlar ko'rib chiqiladi. Tadqiqotda ayollar uchun yaratilgan sharoitlar, gender tenglikni ta'minlash va ilmiy sohalarida ularning rolini oshirish muhimligi alohida ta'kidlanadi. Xalqaro tajribalar ilmiy sohada ayollarning ishtirokini oshirish uchun zarur amaliyot va siyosiy strategiyalarni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: ayollar tadqiqotchiligi, xalqaro tajriba, ilmiy grantlar, gender tenglik, ilmiy faoliyat, ayollar kompetensiyasi, ilmiy izlanish.

Ayollar tadqiqotchilik kompetensiyasini rivojlantirish so'nggi yillarda global e'tiborga molik masalalardan biriga aylangan. Tadqiqot sohasida ayollarning ishtirokini oshirish, ularni ilmiy faoliyatga jalb qilish va tadqiqotchilik kompetensiyasini rivojlantirish ko'plab davlatlar uchun ustuvor vazifadir. Ushbu maqolada ayollar tadqiqotchilik kompetensiyasini rivojlantirish borasida bir nechta xalqaro tajribalar ko'rib chiqiladi.

AQSh tajribasi: tadqiqotchilarni qo'llab-quvvatlash dasturlari. AQShda ayollarni ilmiy izlanishlarga jalb qilish borasida turli dasturlar va tashabbuslar mavjud. Xususan, Milliy fan jamg'armasi (NSF) va Milliy sog'liqni saqlash institutlari (NIH) tomonidan moliyalashtirilgan grantlar ayollarni tadqiqot olib borishga rag'batlantiradi. NSF tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan "ADVANCE" dasturi aynan ayollar uchun tadqiqotchilik kompetensiyasini rivojlantirishga yo'naltirilgan. Ushbu dastur orqali ayollarga tadqiqot grantlari, ilmiy seminarlar va tarmoq yaratish imkoniyatlari taqdim etiladi. Shuningdek, STEM (fan, texnologiya, muhandislik va matematika) sohasida ayollarning ishtirokini oshirish maqsadida maxsus stipendiyalar va ilmiy dasturlar joriy qilingan. Bu dasturlar ayollarning tadqiqotchilik kompetensiyasini oshirishga, ularni yetakchi ilmiy kadrlar safidan o'rin olishlariga xizmat qiladi.

Yevropa tajribasi: gender tenglikni ta'minlash. Yevropa Ittifoqi (YI) davlatlarida ayollarni ilmiy faoliyatga jalb qilish borasida qator tadbirlar amalga oshirilmoqda. Yevropa Komissiyasining "Horizon 2020" dasturi doirasida gender tenglikni ta'minlashga katta e'tibor qaratilgan. Ushbu dastur ilmiy-tadqiqot faoliyatida ayollar va erkaklar o'rtasida teng imkoniyatlar yaratishga qaratilgan bo'lib, ayollarning tadqiqotchilik salohiyatini rivojlantirishni qo'llab-quvvatlaydi. Xususan, dastur ayollarga ilmiy loyihalarda ishtirok etish imkoniyatlarini kengaytiradi va ularga yetakchi olimlar bilan ishlash uchun moliyaviy yordam beradi. Bundan tashqari, Yevropa Ittifoqi tarkibidagi davlatlar ayollar uchun maxsus tadqiqotchilik grantlari va stipendiyalar ajratadi. Masalan, Germaniyada Max Planck jamg'armasi orqali ayollarga fan sohasida yetakchi bo'lish imkoniyatlari yaratilgan. Bu mamlakatda ayollarning ilmiy sohalarida ko'proq faoliyat yuritishlarini ta'minlash uchun qulay shart-sharoitlar yaratish ustuvor maqsadlardan biridir.

Yaponiyadagi yetakchi ayol tadqiqotchilar. Yaponiyada ayollar tadqiqotchilik sohasida katta yutuqlarga erishishmoqda, lekin umumiy miqyosda gender tenglik hali to'liq ta'minlanmagan. Yaponiyada Milliy tadqiqot va rivojlanish agentligi (NEDO) ayollarni ilmiy faoliyatga ko'proq

jalb qilishni ko'zda tutadi. Xususan, ayollarga ilmiy grantlar va ilmiy amaliyotlar uchun maxsus dasturlar taklif etiladi. Bu davlatda ilm-fanga jalb qilishda gender tenglikni ta'minlashning samarali mexanizmlaridan biri sifatida ayollarning ilmiy rahbarlik lavozimlarida faoliyat yuritishi rag'batlantiriladi. Bundan tashqari, Yaponiyada ayollarning ilmiy salohiyatini oshirish maqsadida ilmiy-tadqiqot institutlarida gender tenglikni qo'llab-quvvatlash dasturlari ishlab chiqilgan. Ushbu dasturlar orqali ayollar ilmiy ishlar olib borishlari uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishadi. Yaponiyadagi ko'plab universitetlar ham ayollarning ilmiy izlanishlar olib borishlari uchun maxsus stipendiyalar va ilmiy grantlar ajratib, ularni ilmiy sohalarga jalb qilmoqda.

Janubiy Koreyada ayollarning ilmiy faoliyatini qo'llab-quvvatlash. Janubiy Koreyada ham ayollar tadqiqotchilik sohasida katta yutuqlarga erishmoqda. Ushbu mamlakatda ayollarni ilmiy faoliyatga jalb qilish va ularning tadqiqotchilik kompetensiyasini rivojlantirish maqsadida bir nechta dasturlar mavjud. Janubiy Koreya hukumati ayollarga maxsus tadqiqotchilik grantlari ajratish va ularni ilmiy konferensiyalarda ishtirok etishga rag'batlantirish orqali ayollarning ilm-fanda faollashuviga e'tibor qaratmoqda. Koreyada ayollarning ilmiy salohiyatini oshirish uchun maxsus universitetlar va tadqiqot markazlari tashkil etilgan. Ular ilmiy izlanishlar olib borishda ayollarni qo'llab-quvvatlash uchun ilmiy amaliyotlar va seminarlar o'tkazadi. Janubiy Koreyada ayollarga ilmiy lavozimlar uchun teng imkoniyatlar yaratishga e'tibor qaratilib, ularning tadqiqotchilik kompetensiyasini oshirishga katta hissa qo'shilmoqda.

Xulosa. Ayollar tadqiqotchilik kompetensiyasini rivojlantirish global miqyosda dolzarb masalalardan biridir. Har bir mamlakatda ayollarning ilmiy faoliyatini rivojlantirish uchun maxsus dasturlar, grantlar va tashabbuslar ishlab chiqilgan. AQSh, Yevropa Ittifoqi, Yaponiya va Janubiy Koreyada amalga oshirilayotgan tajribalar shuni ko'rsatadiki, ayollar ilmiy izlanishlar olib borishda yetakchi bo'lishlari va tadqiqotchilik kompetensiyasini rivojlantirishda samarali natijalarga erishishlari uchun zarur shart-sharoitlar yaratilmoqda. Bu tajribalar global miqyosda tadqiqot sohasidagi gender tenglikka erishishda muhim qadamdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Chen, A., Doherty, N., & Vinnicombe, S. (2012). *Developing women's career competencies through an EMBA. Gender in management: An international journal*, 27(4), 232-248.
- 2.Oplatka, I. (2006). *Women in educational administration within developing countries: Towards a new international research agenda. Journal of educational administration*, 44(6), 604-624.
- 3.Sudarmanti, R., Van Bauwel, S., & Longman, C. (2013). *The Importance of Fieldwork Research to Reveal Women Entrepreneurs Competence in Communication. Journal of Women's Entrepreneurship and Education*, (3-4), 74-87.

YANGI O‘ZBEKISTONDA MARGINAL MADANIYATGA QARSHI IMMUNITETNI SHAKLLANTIRISH VA GENDER TENGLIK

Namozova Madina Toyir qizi

TPMI 1-bosqich tayanch doktoranti

Annotasiya. ushbu maqolada Yurtimiz mustaqillikka erishgach, xotin-qizlarning har sohada ijtimoiy-siyosiy faolligiga bo‘lgan e‘tibor yuksalishi, jamiyatdagi o‘rni mustahkamlanib borishi, nafaqat jamiyat hayotida balki siyosiy hayotda ham o‘z o‘rniga ega bo‘layotganligi shu bilan birgalikda har bir sohada gender tenglik tamoyili asosida ishlar olib borilayotganligi va talaba qizlarda o‘zlikni anglash tuyg‘usini rivojlantirish asnosida bizga yot bo‘lgan marginal madaniyatga qarshi immunitetlarini shakllantirish haqida ma‘lumot berilgan.

Tayanch so‘zlar: ilm,gender tenglik, marginal madaniyat, fan, tadqiqot,

Mamlakatimizda xotin-qizlarning mavqeini yanada yuksaltirish, ijtimoiy siyosiy faolligini oshirish, yurtimizda olib borilayotgan islohotlarda ular faolligini ta‘minlashning asosiy omili ta‘lim va tarbiya uyg‘unligidir. Yurtimizda ayol qadrini yuksaltirish borasida amalga oshirilgan keng qamrovli islohotlar, albatta, bu borada huquqiy asoslar yaratilganligi va muntazam takomillashtirib borilayotganligi bilan hal qiluvchi ahamiyatga egadir. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev mutafakkirlarimizning “Bitta qiz bolani o‘qitsang – butun oilani o‘qitgan bo‘lasiz” degan dono so‘zlarini keltirar ekan, mamlakatimizda qizlarimiz zamonaviy bilimlar va kasblarni egallashlari, ilm-fanni rivojlantirishda peshqadam bo‘lishlari, jamiyatda va oilada namuna ko‘rsatishlari uchun hamma shart-sharoitlar yaratilishini ta‘kidlaganlar.

Shuni takidlash joizki, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 46-moddasida «Xotin-qizlar va erkaklar teng huquqlidirlar» deb belgilanganligi mamlakatimizda gender tenglikni ta‘minlash, xotin-qizlarning jamiyat va davlat boshqaruvidagi rolini oshirish borasidagi tizimli islohotlar uchun bosh huquqiy asos bo‘lib xizmat qilmoqda.

Shu bilan birgalikda, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 2-fevraldagi “Xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari” to‘g‘risida PF-5325-sonli Farmoni e‘lon qilindi. Mazkur Farmon asosida bir qancha ishlar amalga oshirilmoqda, jumladan, ta‘lim muassasalarida rahbar ayollarning o‘quv jarayonida samaradorligini oshirish sohasida olib borilayotgan ishlar tahsinga sazovordir.

Bugungi kunda xotin-qizlarning ilm-fan va ta‘lim tizimida ham to‘laqonli ishtirok etishi, mamlakatning iqtisodiy taraqqiyoti, davlat xavfsizligi, ichki va tashqi siyosat masalalarida faol ishtirok etishi oddiy bir holga aylanib bormoqda. Xotin-qizlarning iqtisodiy-siyosiy jarayonlardagi ishtiroki, jamiyat tomonidan ularning qo‘llab-quvvatlanishiga qarab mazkur davlatning ilg‘orligi, taraqqiy etganligi darajasi va tutgan mavqeini aniqlash mumkin. Shu maqsadda bo‘lajak o‘qituvchilar ayniqsa talaba qizlarimizda o‘z-o‘zini anglashni rivojlantirish orqali ularning ijtimoiy-pedagogik tayyorgarligini ta‘minlashga erishishimiz mumkin. Gender o‘z-o‘zini anglash ko‘nikmasiga ega bo‘lgan bo‘lajak o‘qituvchigina ta‘lim jarayonida gender yondashuvni tadbiriq eta oladi va o‘zi kabi yosh ayol-qizlarimizning kelajakda nafaqat yurtimiz miqyosida balki dunyo ta‘lim tizimini o‘rganish jarayonida bizga yot bo‘lgan marginal madaniyat ya‘ni bizning milliy ma‘daniyatimiz bilan o‘zaro kelishmaydigan an‘analar, e‘tiqodlar va hayot tarzi bilan yuzma-yuz kelganda o‘zligini yo‘qotmagan holda ham sezilarli yutuqlarga erishishlarini ta‘minlashlari muhim ahamiyatga egadir.

Ana shu jihatdan olganda, mamlakatimizda o‘zining noyob iqtidori, chuqur bilimi, saviyasi

va zukkoligi bilan nom qoldirgan hamda mustaqil dunyoqarashga, falsafiy mushohadaga ega yuksak bilimli va intellektual rivojlangan avlodni tarbiyalashda alohida o'rniga ega. Bugungi kunda yuzlab fan doktorlari va akademiklar, minglab fan nomzodlari orasida o'z bilimi va iste'dodi bilan Vatanimiz ravnaqiga astoydil xizmat qilib kelayotgan ayol-qizlarimiz sezilarli darajada oshib bormoqda. Bu kabi iste'dodlarning sonini yanada oshirish va talaba qizlarning o'z-o'zini anglashdagi ikkilanish va turli hil ruhiy bosimlar ostida qolib ketmasliklari, marginal madaniyat ta'siriga tushib qolmasliklari uchun barchamiz birdek harakat qilishimiz, shunday vaziyat yuzaga kelganda o'zligini yo'qotmagan, ma'naviy va ilmiy bilimga ega yoshlarimizni tarbiyalashimiz ham bugungi kunning asosiy vazifalaridan biridir.

Hozirgacha, Oliy Majlisning inson huquqlari bo'yicha vakili – Ombudsman lavozimiga hamda Parlamentning Qonun chiqaruvchi palatasi Spikeri lavozimiga ayol kishining nomzodi loyiq deb topilgani ham ko'p narsani anglatadi. Oliy Majlis Qonunchilik palatasiga saylangan 150 nafar deputatning 48 nafari yoki 32 foizini xotin-qizlar tashkil etadi. Senatda esa, bu ko'rsatkich qariyb 25 foizga yetdi. Mahalliy Kengashlar deputatlarining 31 foizi ham faol ayollardan iborat.

Respublikamizda xotin-qizlarni ilm-fanga keng jalb qilish, fan ta'lim va iqtisodiyotning turli tarmoq sohalarida ilmiy faoliyat bilan shug'ullanayotgan xotin-qizlarning yangi g'oya va ishlanmalarini har tomonlama qo'llab quvvatlash, rag'batlantirish uchun ilmiy faoliyatga oid davlat dasturlarini ishlab chiqilganligi, biz ayol-qizlarni yanada tashabbuskor, amaliy, innovatsion loyihalarni va texnologiyalarni yaratishga undaydi.

Xulosa qilib aytganda, gender tenglik va ayol-qizlarimizda o'z-o'zini anglash tuyg'usini rivojlantirish shunchaki adolat va ta'lim masali emas, balki innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash, jamiyatni rivojlantirish va iste'dodli ayol-qizlarimizni salohiyatini to'liq ochish uchun juda muhimdir. Qizlarning ta'limida imkoniyatlarni kengaytirish, oliy ta'lim va tadqiqot yo'lidagi to'siqlarni yo'q qilish, ularning ro'lini oshirish orqali biz kelajak avlodlar uchun yanada adolatli va gullab-yashnagan jamiyatni yaratishimiz mumkin. Mamlakatimizda o'zini chuqur anglagan, turli ma'daniyat oqimlariga kirib ketmaydigan, ilmli, bilimli ayollarimiz qancha ko'p bo'lsa, qanchalik ularni qo'llab-quvvatlasak, ilm-fanimiz shunchalik rivojlanib borishi muqarrar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. *«Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasining Qonuni (02.09.2019)*
2. *O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 2-fevraldagi "Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5325-son Farmoni.*
3. *R.G.Safarova va b. Pedagoglarning o'quvchi-yoshlarni «ommaviy madaniyat»ga qarshi kurashchanlik ko'nikmalarini shakllantirish sohasidagi kompetentsiyalarini rivojlantirish vositalari. – T.: «Tafakkur qanoti», 2020. – 200 b.*

ВИТАГЕН ТАЖРИБА ВА ВИТАГЕН АХБОРОТ: ИЗОҲЛАР ВА ҚЎЛЛАНИЛИШ СОҲАЛАРИ

Рустамова Нодира Рустамовна

PhD., доцент кафедры Узбекского языка и педагогики, Ташкентский государственный стоматологический институт.

Аннотация.

Мазкур мақолада витаген тажриба ва витаген ахборот тушунчалари изоҳланади ҳамда уларнинг қўлланилиш соҳалари таҳлил қилинади. Витаген тажриба инсоннинг шахсий ва ижтимоий ҳаёт тажрибаларидан келиб чиққан хулосалар мажмуаси сифатида тавсифланади. Уларнинг таълим, психология, бизнес ва тадқиқот ишларидаги аҳамияти таъкидланади.

Калит сўзлар: витаген тажриба, витаген ахборот, шахсий тажриба, таълим, психология, бизнес.

Аннотация. В статье рассматриваются понятия витагенного опыта и витагенной информации, а также их области применения. Витагенный опыт определяется как совокупность выводов, основанных на личном социальном опыте человека. Подчеркивается их значимость в образовании, психологии, бизнесе и научных исследованиях.

Ключевые слова: витагенный опыт, витагенная информация, личный опыт, образование, психология, бизнес.

Кириш

Замонавий жамиятда ахборотнинг аҳамияти тобора ортиб бормоқда, ва бу жараёнда витаген тажриба ва витаген ахборот тушунчалари ҳам алоҳида аҳамият касб этмоқда. Витаген тажриба инсоннинг шахсий ҳаёт тажрибаларига асосланган билим ва кўникмалар мажмуасини ифодалайди, бу эса инсоннинг кундалик ҳаётидаги қарор қабул қилиш жараёнларида муҳим ўрин тутadi. Витаген ахборот эса инсоннинг шахсий тажрибалари орқали олинган маълумотлардан иборат бўлиб, унинг таъсири инсоннинг дунёқараши ва ҳаётий фаолиятида сезиларли даражада намоён бўлади [1].

Бу мақолада витаген тажриба ва витаген ахборот тушунчаларининг изоҳлари келтирилади ва уларнинг турли соҳалардаги қўлланилиш йўналишлари таҳлил қилинади. Шахсий тажрибанинг таълим, психология, бизнес ва илмий тадқиқотлар соҳаларидаги аҳамияти кўриб чиқилади. Мақоланинг мақсади – витаген тажриба ва ахборотнинг инсон фаолиятидаги ўрнини аниқлаш ва улардан самарали фойдаланиш йўллари кўрсатишдир [2].

Асосий қисм

1. Витаген тажриба нима? Витаген тажриба – инсон ҳаётидаги шахсий ва ижтимоий вазиятлардан ўрганилган маълумотлар ва хулосалар мажмуасидир. Бу тажрибалар одамнинг ҳаёти давомида тўплаган билим ва кўникмаларига асосланиб, қарор қабул қилиш ва муаммоларни ҳал этишда муҳим аҳамият касб этади [3].

2. Витаген ахборот нима? Витаген ахборот – инсоннинг шахсий ҳаёт тажрибалари ва ижтимоий муҳитдан олинган маълумотлар йиғиндисидир. Бу ахборот турли хил ахборот манбалари, масалан, китоблар, интернет, мулоқотлар орқали топланган маълумотларга

қараганда шахсийдир ва инсоннинг онгли равишда қабул қилган билимлари ҳисобланади.

3. Витаген тажриба ва ахборотнинг қўлланилиш соҳалари

- **Таълимда:** Витаген ахборот ва тажрибалар талабаларга реал ҳаёт муаммоларини тушуниш ва уларни ҳал қилишда ёрдам беради.

- **Психологияда:** Шахсий тажрибалар психотерапияда ва шахсий ривожланишда муҳим роль ўйнайди.

- **Бизнесда:** Витаген тажрибалардан фойдаланиш, қарор қабул қилиш жараёнларини яхшилашга ёрдам беради.

- **Тадқиқот ишларида:** Шахсий тажрибалардан келиб чиққан маълумотлар тадқиқотлар учун янги йўналишларни аниқлашда қўлланилиши мумкин.

Витаген ахборот ва витаген тажрибанинг таълимда қўлланилиши

Витаген ахборот ва витаген тажриба таълимда самарали ўқув жараёнларини ташкил этишда муҳим аҳамиятга эга. Витаген тажриба орқали ўқувчилар ўзларининг шахсий тажрибаларини ва ҳаётда учраган вазиятларни таҳлил қилиш, улардан дарс олиш имкониятига эга бўладилар. Бу ўқувчиларнинг муаммоларни ҳал этиш қобилиятини ривожлантиришга, шунингдек, уларнинг ижодий фикрлаш салоҳиятини оширишга ёрдам беради.

Таълимдаги қўлланилиш йўналишлари:

- 1. Ҳаётий ҳолатлардан ўрганиш:** Витаген тажрибалар ўқувчиларга турли ҳаётий ҳолатлар орқали таҳсил олиш имкониятини яратади. Масалан, кейс-стади (кейинги ҳолатларни ўрганиш) методи орқали талабалар мураккаб вазиятларни таҳлил қилишни ўрганадилар ва бу жараёнда уларнинг витаген тажрибалари муҳим рол ўйнайди.

- 2. Критик фикрлашни ривожлантириш:** Витаген ахборот шахсий фикрларни шакллантириш ва уларни мантиқий асослаш учун замин яратади. Бу ўқувчиларга ўрганганларини ҳаётий вазиятларга тадбиқ этиш, хато ва тўғри қарорларни таҳлил қилиш имконини беради.

- 3. Ўқув мотивациясини ошириш:** Витаген ахборот ва тажрибаларни таълим жараёнига интеграция қилиш ўқувчиларнинг дарсларга бўлган қизиқишини оширади, чунки улар ўз ҳаётидаги воқеалар ва тажрибаларни ўрганилган материаллар билан боғлай оладилар.

- 4. Таълим жараёнида шахсийлаштириш:** Ўқитувчилар ўқувчиларнинг шахсий витаген тажрибаларини ҳисобга олган ҳолда, уларга мос ўқув материаллари ва машқларини таклиф қиладилар. Бу талабаларнинг индивидуал ривожланиш йўналишларини қўллаб-қувватлайди.

Витаген ахборот ва тажрибалар таълимда ўқувчиларнинг шахсий ва ижтимоий тажрибаларини ўқув жараёнига жалб қилиш орқали янги билимлар ва кўникмаларни ўрганишни яхшилайдди. Қуйида таълимда витаген ахборот ва тажрибанинг қўлланилишига оид бир нечта реал мисоллар келтирилган:

- **Кейс-стади (кейинги ҳолатларни ўрганиш) методи.** Мисол: Ўқитувчи талабаларга мураккаб бир иш жараёнини тасвирлайдиган кейс тақдим этади, масалан, бизнесдаги муаммоли вазият ёки тиббиётдаги клиник ҳолат. Талабалар ўзларининг шахсий тажрибаларига асосланиб, бу ҳолатни таҳлил қиладилар ва муаммони ҳал қилиш учун таклифлар ишлаб чиқадиладар. Бу жараёнда уларнинг витаген тажрибалари ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлади.

- **Рефлексив ёзувлар.** Мисол: Таълим жараёнида ўқувчилардан муайян бир дарс ёки фаолиятдан кейин ўз фикр ва ҳис-туйғуларини ёзиб қолдириш талаб этилади. Масалан, тарих дарсида ўтилган бир воқеа ҳақидаги ўз фикрини ёзиш орқали ўқувчилар ўша

воқеани ўз ҳаётлари билан боғлайдилар. Бу усул ўқувчиларнинг шахсий тажрибалари ва маълумотларини дарс билан боғлашга ёрдам беради.

- **Талабаларнинг шахсий лойиҳалари.** Мисол: Математика ёки ижтимоий фанларда ўқувчилар ўзларининг шахсий ҳаётларига мос келадиган лойиҳаларни амалга оширадilar. Масалан, иқтисодиёт дарсида талабалар ўз оилалари ёки маҳаллаларидаги иқтисодий вазиятни таҳлил қилиш ва унинг натижалари ҳақида ҳисобот тайёрлашлари мумкин. Бу уларнинг ўз тажрибалари ва ахборотларини таҳлил қилиш имконини беради.

- **Симуляция ва ролли ўйинлар.** Мисол: Психология дарсида ўқувчиларга турли ижтимоий ролларни ижро этиш топширилади. Масалан, талабалар бир-бири билан «мудофаа ва прокурор» ролларини ўйнаб, суд жараёнини имитация қиладилар. Бу уларга шахсий ва ижтимоий тажрибаларини таҳлил қилиш ва қарор қабул қилиш жараёнини яхшилашга ёрдам беради.

- **Ўз ҳаётидаги воқеаларни эслаш ва таҳлил қилиш.** Мисол: Ўқувчилардан ўзларининг шахсий ҳаётларида содир бўлган бир муаммоли вазиятни эслаш ва уни қандай ҳал қилганликлари ҳақида гапириб бериш сўралади. Математика дарсида, масалан, турли бюджетни бошқариш бўйича топшириқларни шахсий молиявий вазиятлар билан боғлаш талаб қилиниши мумкин.

Бу мисоллардан кўриниб турибдики, витаген ахборот ва тажрибалар таълим жараёнини шахсийлаштириш ва ўқувчиларнинг ўрганиш жараёнига фаол иштирокини таъминлашда катта аҳамият касб этади.

Хулоса

Витаген ахборот ва витаген тажриба таълим жараёнида ўқувчиларнинг шахсий тажрибаларига асосланган ҳолда ўқув жараёнларини бойитиш ва самарадорлигини оширишда муҳим ўрин тутди. Бу тушунчалар ўқувчиларнинг кундалик ҳаётдаги воқеалар ва тажрибаларини ўқув материаллари билан боғлаб, уларнинг билим олиш жараёнини янада қизиқарли ва шахсий қилишга ёрдам беради. Витаген тажриба орқали ўқувчилар танқидий фикрлаш, муаммоларни ҳал қилиш, ижодий ёндошиш каби кўникмаларни ривожлантирадilar, бу эса уларни реал ҳаётга тайёрлайди.

Таълимда витагенахборот ва тажрибаларни қўллаш ўқув жараёнини шахсийлаштиришга, ўқувчиларнинг индивидуал эҳтиёжларини қондиришга ва уларнинг ўқув мотивациясини оширишга катта ҳисса қўшади. Мисол тариқасида кейс-стади методи, рефлексив ёзишлар, шахсий лойиҳалар, симуляция ва ролевой ўйинлар каби усуллар витаген тажрибаларни дарс жараёнига интеграция қилишнинг самарали йўллари эканлиги кўрсатиб ўтилди.

Шунингдек, витаген ахборот ва тажрибалардан фойдаланиш ўқитувчиларга талабаларнинг ҳаётий вазиятларини ҳисобга олган ҳолда таълимни ташкил қилиш имконини беради, бу эса ўқувчиларнинг шахсий ривожланишларига ижобий таъсир кўрсатади. Шу боис, витаген тажриба ва ахборот таълимда самарали фойдаланилса, ўқувчиларнинг ҳаётга тайёргарлигини ошириш ва уларнинг ижтимоий фаолиятда фаол иштирокини таъминлаш мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар :

1. Dewey, J. (1938). *Experience and Education*. New York: Macmillan.
2. Kolb, D. A. (1984). *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
3. Moon, J. A. (2004). *A Handbook of Reflective and Experiential Learning: Theory and Practice*. London: Routledge.

4. Tilavova M.M. *Gender tenglik va farqlar asosida o'quvchi faoliyatini rivojlantirish imkoniyatlari. Toshkent, 2010. – B. 5. (- 121 b.)* (Тилавова М.М. Гендерное равенство и различия исходя из возможностей развития активности учащихся. Ташкент, 2010. – Б. 5. (- 121 с.))

5. *O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 23.09.2020 yildagi O'RQ-637-son.* <https://lex.uz/docs/5013007> (Закон Республики Узбекистан, O'RQ-637 от 23.09.2020. <https://lex.uz/документы/5013007>)

МАРКАЗИЙ ОСИЁ АЁЛЛАРИДА ТАДҚИҚОТЧИЛИК КОМПЕТЕНЦИЯСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ГЕНДЕР ТЕНГЛИК СТРАТЕГИЯСИ

Валиханова Муаззам Алиевна

Андижон шаҳар педагогика коллежи бош ўқитувчиси

Аннотация. Марказий Осиё аёлларида тадқиқотчилик компетенциясини ривожлантиришнинг гендер тенглик стратегияси мавзусидаги ушбу мақола аёллардаги илмий салоҳиятни рўёбга чиқаришнинг муҳимлигига, бу борада Марказий Осиё аёлларининг тадқиқотчилик компетенцияларини хилма-хиллигига эътиборни қаратган. Қолавера, Ўзбекистонда бу соҳада аёлларга яратиб берилаётган шарт-шароитлар ёритилган.

Калит сўзлар: Гендер тенглик, компетенция, тадқиқотчилик, стратегия, тараққиёт, Барқарор ривожданиш, илмий технологиялар.

Илм-фанда янги уфқларни кашф этиш инсоннинг ёши, ирқи, тили, миллати ва жинсига асло боғлиқ эмас. Инсоният бу ҳақиқатни анча йиллар аввал англаб етган. Масалан, бундан икки аср муқаддам Стендал таҳаллуси билан машҳур бўлган Анри Бейль гендер тенглик нафақат адолат ва қадр-қиммат ҳурмат қилиниши учун, балки илм-фан ва инсон билиминини ривожлантириш учун ҳам нақадар зарурлигини таъкидлаган.

XXI асрга келиб, аёллар илм-фанда улкан ютуқларга эришмоқда.

Бинобарин, Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Барқарор ривожланиш мақсадларидан бири – гендер тенгликни таъминлаш, хотин-қизларнинг ҳуқуқ ва имкониятларини кенгайтириш, давлат бошқаруви тизимида аёллар иштирокини таъминлашдан иборат, эканлиги белгилаб қўйилган.

Шунингдек, БМТ резолюцияси барча мамлакатларни аёлларнинг илмий фаолиятига тўсқинлик қилаётган муаммоларни бартараф этиш, илм-фан, техника ва инновация соҳаларида гендер номуаносиблик сабабларини аниқлаш, хотин-қизларни илмий муҳитга жалб этиш бўйича дастурий тадбирларни амалга оширишга чақиради.

БМТ Тараққиёт дастури томонидан ҳар йили дунё мамлакатларида гендер тенгсизлик индекси бўйича тадқиқот ўтказилади. 2019 йилда ташкилот томонидан эълон қилинган ҳисоботда гендер тенглик таъминланганига оид энг юқори кўрсаткичлар Марказий Осиё давлатлари бўйича Қозоғистон - 46, Ўзбекистон - 64, Тожикистон - 84 ва Қирғизистон 87-ўринни эгаллаган. Ривожланаётган мамлакатларнинг деярли учдан икки қисми бошланғич таълимда гендер мувозанатга эриша олган.

Маълумки, БМТнинг Хотин-қизлар аҳволи бўйича комиссияси Бирлашган Миллатлар Ташкилотига асос солинганидан сўнг икки йил ўтиб, 1947 йилда ташкил этилган. Орадан 77 йил ўтсада хотин-қизлар гендер тенглигининг ҳалқаро-ҳуқуқий асосларини шакллантириш мақсади муҳимлигича қолмоқда.

Аммо, афсуски, бугунги кунда ҳам гендер тенгсизликнинг турли кўринишлари борлигидан кўз юмиб бўлмайди.

Барқарор ривожланиш мақсадлари асосида жаҳон ҳамжамияти хотин-қизларни илм-фанга жалб этишда сезиларли ютуқларга эришса-да, шунга қарамай, аёллар ҳали ҳам айни жабҳаларда чекловларга дуч келмоқда.

ЮНЕСКО Статистика институти тадқиқотларига кўра, қизлар математика фани бўйича ўғил болалар каби ижобий ютуқларга эришган, бироқ, бу соҳа олимларининг фақат 30

фоизини аёллар ташкил этар экан.

Аёллар фарзанд кўргач, илмий фаолиятини чеклаши ёки тўхтатиш эҳтимоли эркакларга қараганда кўпроқ кузатилади. Бунда баъзи илмий - тадқиқот институтларидаги эътиборсизлик ҳам бу кўрсаткичларни ошишига бир мунча ўз таъсирини кўрсатади. Таълим муассасаларидаги узоқ вақт давомида самарали фаолият билан шуғулланиб келаётган ёки илмий салоҳиятга қобилияти етрали бўлган аёлларга эътиборсизлик механизмларини қотиб қолганлиги, уларнинг рейтингини пасайтириш билан хотин-қизлар манфаатларига дахл қилиш одатий ҳолга айлангани ҳам ачинарлидир.

Интеллектуал ва ижодий салоҳиятга эга аёллар эркин илмий-ижодий фаолият юрита олмасалар, улар гендер тенгсизликнинг қурбони бўладилар. Йигирма биринчи асрга хос яхши яшаш истаги илмли аёлларни савдо-сотиқ ишлари, тадбиркорлик фаолиятларига йўналтираётгани ёки ижтимоий хизмат ишларига ёлланиши ҳам бор ҳақиқат.

Фан ва гендер тенглик 2030 йилгача бўлган Барқарор ривожланиш кун тартибида баён этилган тараққиёт мақсадларига эришишнинг ажралмас қисми бўлиб қолади.

Мамлакатимизда, айниқса, сўнгги йилларда ушбу йўналишда салмоқли ислохотлар амалга оширилиб, хотин-қизларнинг ижтимоий ва сиёсий ҳаётдаги ролини кучайтиришга алоҳида аҳамият берилмоқда. Натижада бугунги кунда аёллар жамиятимиз ҳаётининг барча соҳаларида тобора етакчи ўринларни эгаллаб, таълим, маданият ва илм-фан ривожига салмоқли ҳисса қўшмоқда.

Шу ўринда мамлакатимизда фаол гендер сиёсати доирасида хотин-қизларнинг ижтимоий-сиёсий мавқеини мустаҳкамлаш бўйича жадал ислохотлар амалга оширилаётганига давлатимиз раҳбарининг БМТ Бош Ассамблеяси 75-юбилей сессиясида қайд этган, **«Биз учун гендер тенглик сиёсати устувор масалага айланди. Хотин-қизларнинг давлат бошқарувидаги ўрни тобора кучаймоқда», деган сўзлари йилдан-йилга амалиёт майдонида кенгайиб бормоқда.**

Кейинги йилларда Ўзбекистонда «Хотин-қизлар ва эркаклар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятлар кафолатлари тўғрисида»ги ва «Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисида»ги қонунлар қабул қилинди. Мамлакатимизда хотин-қизларнинг ҳукумат ва жамиятдаги ролини оширишга, уларнинг бандлигини таъминлашга, аёллар тадбиркорлигини ҳамда илм-фан ва технологиялар соҳасидаги иштирокини ривожлантиришга ва муҳтож аёлларни қўллаб-қувватлашга қаратилган ўнлаб норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар амал қилмоқда.

2019 йил декабрь ойида Олий Мажлис ва маҳаллий кенгашларга ўтказилган сайлов натижаларига кўра, аёл депутатлар сони Қонунчилик палатаси депутатлари умумий сонининг 32 фоизини, аёл сенаторлар эса Сенат аъзоларининг 25 фоизини, маҳаллий кенгашларда эса 25,6 фоизни ташкил этди. Ушбу кўрсаткичлар бўйича Ўзбекистон парламенти жаҳондаги 190 та парламент орасида 44-ўринни банд этган. Бу йил 27 октябрь куни Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Қонунчилик Палтаси ва Маҳаллий Кенгашларга депутатлар сайловига ажатилган квоталар сонининг 40 % фоизини аёллар ташил этиши белгилаб қўйилган. Чунки бу давлат сиёсатининг устувор йўналишларидан биридир.

Шунингдек, ижтимоий ҳимояга муҳтож оилаларда вояга етаётган қизларга олий таълим муассасасида таҳсил олиши учун 4 фоизли квота ажратилди. Олий таълим муассасалари, техникум ва коллежларда ўқиётган хотин-қизлар учун фоизсиз таълим кредитлари жорий қилинди, магистратура босқичида ўқиётган барча хотин-қизларнинг шартнома тўловларини давлат томонидан қоплаш тартиби белгиланди.

Эҳтиёжманд оила вакиллари, етим ёки ота-онасининг қарамоғидан маҳрум бўлган талаба хотин-қизларнинг таълим шартномаларини маҳаллий бюджетнинг қўшимча манбалари ҳисобидан қайтариш шартсиз қоплаш тартиби жорий қилинди. *Андижон шаҳри мисолида 2023 йилда ана шундай қизлардан 5 нафарига ёрдам кўрсатилди.* Яна бир муҳим қадам: ижтимоий фаол аёлларни раҳбарлик лавозимларига тайёрлаб бориш, уларни ўқитиш, малакасини ошириш бўйича ўзига хос тизим яратилди.

Янги Ўзбекистон шароитида хотин-қизларни илмий тадқиқот ва инновациялар соҳасидаги самарали фаолиятга кенг жалб қилиш, айниқса, долзарб аҳамият касб этмоқда. Шунинг учун, бир томондан, юртимиз аёллари ва қизларининг илм-фандаги фаоллигини халқаро миқёсда кучайтириш, иккинчи томондан, таълим ва илм-фан соҳаларида гендер тенгликка эришиш ниҳоятда зарур.

Шундай экан, Ўзбекистон Республикаси Олий таълим, фан ва инновациялар вазирлигининг режасига асосан Т.Н.Қори Ниёзий номидаги тарбия педагогикаси миллий институти томонидан бугунги ташкил этилаётган конференция кун тартиби юқоридаги масалаларга доир ютуқ ва муаммолар юзасидан катта аҳамият касб этади. Конференция ишига муваффақиятлар тилаган ҳолда, қуйидаги таклифларимни билдираман.

Таклифлар:

- Марказий Осиё давлатларидаги хотин-қизлар ҳуқуқларига оид қонунларни, сиёсат стратегияларини, дастурларни ишлаб чиқишда мамлакатларнинг ҳукуматлари ва фуқаролик жамияти институтлари билан биргаликдаги ишларни янада ривожлантиришга доир “Йўл харитаси”ни тасдиқлаш;

- Марказий Осиё мамлакатларининг етакчи аёллари Мулоқоти тасарруфида “Марказий Осиё аёллари” комиссиясини ташкил этиш ва бу комиссия таркибига пойтахтдан чекка жойларда фаолият юритаётган тажрибали, билимли, сиёсатчи аёлларни жалб этиш;

- COVID-19 пандемияси оқибатида азият чеккан аёлларга амалий ёрдам кўрсатишни лозим, деб биламан.

Фойдаланган адабиётлар рўйхати.

1.Strategy.us.

<https://strategy.us>

2. Институт стратегических и межрегиональных исследований

<https://isrs.uz/maqolalar> uz...

3.Oliy Majlis Seyati

<https://senat.uz/post/post-1856>

4.O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi

<https://qoraqolpoq.adliya.uz>>...

MARKAZIY OSIYO AYOLLARIDA TADQIQOTCHILIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING GENDER TENGLIK STRATEGIYASI

Mirzajonova Xayriniso Xolmatovna

*O'zbekiston faxriylarining ijtimoiy faoliyatini qo'llab-quvvatlash
"Nuroniylar" jamg'armasi*

Annotatsiya. mazkur maqolada Markaziy osiyo mamlakatlari ayollarining tadqiqotchilik faoliyatlari, uni rivojlantirish yo'llari haqida alohida to'xtalib o'tilgan. Xalqaro maydonda ayollarning turli sohalarda faoliyat olib borayotgan ko'rsatgichlari foizlarda ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Ilm-fan, texnologiya, gender, ijtimoiy-madaniy soha, global, jamiyat.

Bugungi kunda jahon miqyosida ilm-fan va texnologiyalarni rivojlantirish orqali davlat boshqaruvi, siyosiy tizimlar, iqtisod, ijtimoiy va madaniy sohalarni isloh qilish va rivojlantirish jarayonlari kechmoqda. Bugun hayotimizning barcha jabhalariga innovatsiyalar kirib kelmoqda. Albatta bu ilm-fan va texnologiyalarning keng masshtablarni egallayotgani, ularning bir daqiqa ham to'xtamayotgani va kun sayin ularning shiddati kuchayib borayotgani bilan izohlanadi. Aslida bu jarayonlar intellektual qatlam va guruhlarining ko'payayotgani va ularning turi hamda sifati ortib borayotganini ko'rsatadi. XXI asr tom ma'noda informatsion jamiyatlar, robot texnikalari asridir. Keyingi yuz yilliklarda suniy intellektlar barcha jabhalarni qamrab oladi, insonning qo'l mehnatiga talablar kamayib boradi. Albatta bu yangiliklar, insonlarga qulaylik yaratadi, har bir sohani boshqarish va ulardan foydalanishni osonlashtirishga xizmat qiladi. Yuridik va jismoniy shaxslar endilikda ko'pgina iste'molchilik hamda boshqa talab-ehtiyojlarini elektron tizimlar orqali hal qilishga erishishi kundan kunga avj olib bormoqda. Bugun hamma sohalarga "aqlli tizimlar" kirib keldi. Bu jarayonlar allaqachon xalqaro maydonda ham turli sohalarni yaqinlashtirib dunyo tizimlarini bir nuqtada kesishtirmoqda. Bugun ilm-fan va texnologiyalar rivojlangan davlatlarda iqtisodiyotiy o'sish kuzatilmoqda, ko'p sohalarni boshqarishni osonlashtirishga, sifatni oshirishga, shaffoflikni ta'minlashga xizmat qilmoqda. Bugun dunyoda yana global tarmoq nomli parallel paydo bo'ldi, uning shiddati va to'liqlari turli davlat va jamiyatlarni kelgusi maqsad va vazifalarini o'ylab ko'rishga, shularga monand holatda strategiyalarni ishlab chiqishga majbur qilmoqda. Bugun global tizimlar tufayli ko'z ochib yunguncha dunyoning turli burchaklarida yashayotgan odamlar xalqaro maydonda, siyosat va jamiyatlar ro'y berayotgan o'zgarishlarni, yangi innovatsion yangiliklar, texnologiyalar haqida bilib olmoqda va u yangiliklar boshqa davlat va jamiyatlarda qo'llanilib jahon bozorida keng tarqalmoqda. Globallashuv dunyoni kichik bir nuqtaga jamlab, hatto fuqarolik jamiyatlari rivojiga ham katta ta'sir o'tkazib kelmoqda. 2017-2021-yillarni o'z ichiga olgan Harakatlar strategiyasida ham ilm-fan, raqamli iqtisodiyot, aqlli tizimlar va boshqa sohalarga alohida e'tibor qaratilgan. 2017-yil 29-noyabrda O'zbekiston Respublikasi Innovatsion rivojlanish vazirligi tashkil etildi.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida iqtisodiyot tarmoqlari va ijtimoiy sohani jadal rivojlantirish, ilmiy-intellektual hamda moliyaviy resurslarni to'liq safarbar etgan holda ilmiy-innovatsion salohiyatdan keng foydalanish, istiqbolda ilm-fanni muntazam isloh qilib borishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, zamonaviy bilimga ega va mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash, ilmiy infratuzilmani modernizatsiya qilish ishlarini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish va boshqa masalalar maqsad-vazifa sifatida qo'yilgan.

Albatta ilm-fan va texnologiyalar rivoji ilmiy izlanishlar, iqtidorli olimlarni shakllantirish va ularni yangiliklar, kashfiyotlar qilishga safarbar qilish bilan bog'liqdir.

Bu masalada ayollarning ilm-fan sohasidagi gender tengligini ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Yangi O'zbekistonda ilm-fan sohasida gender tenglikni ta'minlash muammolarini yoritishda bugungi davlat va jamiyat hayotida ayollarning o'rnini ko'tarishga qaratilgan siyosatdan kelib chiqib dolzarb masalalarni yoritishga harakat qilgan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili (Literature review)[1]

Oxirgi 3-4 yil ichida O'zbekistonda barcha sohalarida katta ijobiy siljishlar ro'y bermoqda. Oxirgi yillarda qabul qilingan aksariyat qonun, farmon, qaror va farmoyishlarda xotin-qizlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlashga alohida e'tibor qaratilmoqda.

2017–2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi, O'zbekiston Respublikasi innovatsion rivojlanish vazirligini tashkil etish haqidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori, Ilm-fanni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi, Innovatsion rivojlanish vazirligi ilm-fan sohasidagi ayollar uchun maxsus "Olima ayollar grantlari"ning ajratilishi haqidagi qarori va boshqa huquqiy hujjatlar mazkur maqolaning asosiy manbasi bo'lib xizmat qiladi.

Tadqiqotning usullari. O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning nutq, ma'ruza va asarlarida ilgari surilgan uslubiy tavsiyalar, tarixiy, tizimli, mantiqiy, sotsiologik, qiyosiy, statistik va boshqalar maqolaning asosiy usullari hisoblanadi.

Munozara

Yurtimizda oliy ma'lumotli ziyolilarning ko'payishi ilm sohasining ravnaqiga muhim ta'sir ko'rsatadi. Buning uchun avvalo jamiyatimizda uchrab turadigan ba'zi eskirgan va davlat va jamiyatni ortga rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatayotgan an'ana va stereotiplarga qarshi kurash olib borish kerak.

Buning uchun avvalo ilm-fan sohalari vakillari oldingi saflarda bo'lishi, ular yoshlarga ibrat va namuna sifatida ko'rsatilishi, ilmiy ishlari targ'ib qilinishi, ijtimoiy ahvoli yaxshilanishi talab etiladi. Bugun tom ma'noda yangi O'zbekiston yangicha dunyoqarash ustiga qurilishi kerak. Ya'ni xalqimiz topganini to'yga, hashamatli uylar qurishga, turli maishiy marosim va tadbirlarga emas, avvalo bilim olishga, ota-onalar farzandlarini dunyoda eng raqobatbardosh, bilimli va malakali mutaxassislar bo'lib yetishishlari uchun astoydil harakat qilishlari kerak.

Hanuzgacha ba'zi oilalarda "Qiz bola o'qishi shart emas" degan qoloq tushunchalar saqlanib qolgan. Ba'zi ota-onalar iqtidorli qizlarini o'qitmaydilar, ularning istak-xohishlarini inobatga olib farzandlarini to'g'ri yo'naltirmaydilar.

Bugun jahonda ilmiy salohiyati kuchli davlatlar bugun iqtisodiy tomondan mislsiz boyib bormoqdalar. Dunyo boyliklarini hech yerni qazimasdan, katta-katta kuchlar, texnologiyalarni jalb etmasdan boshqalardan ko'p pul va kapitallarni jamg'armoqdalar. O'sha davlatlar va jamiyatlardagi o'ziga xoslik shundaki, ular o'z investitsiyalarini farzand tarbiyasi, bilimi, sog'ligiga yo'naltirmoqdalar. Ular turli stress va to'siqlarga bardoshli qilib tarbiyalanmoqda. O'sha jamiyatlarda ilm-fan sohasida ham gender tenglikka erishishga intilish kuchaymoqda.

Ana shu jarayonlarda ayollar muhim rol o'ynamoqdalar. BMT tomonidan 11-fevral Xalqaro olima xotin-qizlar kuni nishonlanadi. Bu sananing o'z tarixi bor. 1815-yil 11-fevralda ingliz matematigi Ada Lavleys tug'ilgan kun. Ada Lavleys mexanik hisoblash mashinalari uchun birinchi hisoblash mashinasini yaratgan va u bu kabi uskunalar keyinchalik turli-tuman vazifalarni bajarishi ehtimoli, xususan, musiqa yozishda ham qo'llay olish mumkinligi haqida bashorat bergandi. U dunyodagi birinchi programmist olima hisoblanadi.

Tarixda ilm-fan kashfiyotlar tufayli Uygʻonish toʻlqinlari yuzaga kelgandi. Ana shu toʻlqinlarni harakatlantiruvchi kuchi-farzandlarini bilim olishga yoʻnaltirgan onalar edilar. Tariximizda jamiyat fikrini ilmga yoʻnaltirgan davrlardan biri Amir Temur va temuriylar davridir.

Temuriylar va Boburiylar davrida bir nechta tillarni bilgan, ilmi ziyoda ayollar, onalar Mirzo Ulugʻbek, Boysungʻur Mirzo, Husayn Boyqaro, Bobur Mirzo kabi oʻz davrining zabardast olimlarining shakllanishida hal qiluvchi rolni oʻynagan edilar. Saroymulkxonim, Malikat ogʻo, Gavharshodbegim, Gulbadanbegim, Gulrangbegim, Hamida Bonu, Mumtoz Mahal begim va boshqa juda koʻplab ayollar oʻz davrining eng ilgʻor olimlari boʻlib davlat va jamiyat ravnaqiga katta hissa qoʻshganlar.

Bugun jahon miqyosida ayollarni ilm bilan shugʻullanishiga imkoniyatlar yaratilayotganiga qaramasdan bu sohada xotin-qizlar erkaklarga nisbatan kamchilikni tashkil etadi.

YUNESKO maʼlumotlariga koʻra, jahon miqyosida oʻndan uch qism (28,8%) tadqiqotchilar ayollarni tashkil etadi, bu esa tadqiqotchi ayollar erkaklarning yarmini tashkil etmaydi.

Bugun koʻpchilik jamiyatlar kabi Oʻzbekistoda ham ilm-fan sohasida gender tenglikni taʼminlash masalalari koʻndalang turadi. Yangi Oʻzbekiston jamiyatida ilm-fan sohasida ham gender tenglikni taʼminlash uchun katta saʼyi-harakatlar qilinmoqda. Bugun oliy taʼlim tizimida ham xotin-qizlarning salmogʻini koʻtarish uchun Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Oliy taʼlim muassasalariga xotin-qizlarni qoʻshimcha davlat granti asosidagi qabul koʻrsatkichlari doirasida tanlovda ishtirok etish uchun tavsiyanomalar berish va oʻqishga qabul qilishni tashkil etish tartibi toʻgʻrisidagi nizomlarni tasdiqlash toʻgʻrisida"gi qaror loyihasi eʼlon qilingan edi.

Unga koʻra, Respublika oliy taʼlim muassasalariga ajratilgan qoʻshimcha davlat granti asosidagi qabul koʻrsatkichlari doirasida oliy maʼlumot olish istagida boʻlgan iqtidorli xotin-qizlarning tanlovda ishtirok etish uchun tavsiyanomalar quyidagi mezonlar asosida beriladi:

- kam taʼminlangan, doimiy daromadga ega boʻlmagan va toʻlov kontraktini toʻlashga layoqatsiz boʻlgan oilalar;

- toʻliqsiz oilada tarbiyalanayotgan, yaʼni ota yoki onasi vafot etgan xotin-qizlar;

- 14yoshgachaboʻlganikkivaundan ortiq farzandlarni tarbiyalayotgan, boshqa qarindoshlaridan alohida yashayotgan beva ayollarning (er) qizlari;

- otasi yoki onasi nogiron boʻlgan va kam taʼminlangan oilalar;

- ogʻir uy-joy sharoitlarida yashayotgan va doimiy uy-joyiga ega boʻlmagan oilalar;

- ota-onalardan biri yoki har ikkisi ishsiz boʻlgan kam taʼminlangan va ish qidiruvchi shaxs sifatida aholi bandligiga koʻmaklashish markazlarida hisobda turganlar;

- nogironligi boʻlgan farzandi bor oilalar;

- oliy maʼlumotli xotin-qizlar bilan qamrab olish darajasi respublikaning oʻrtacha koʻrsatkichlaridan bir necha baravar past boʻlgan tumanlar, shuningdek, olis va borish qiyin hududlarda yashovchi oilalar farzandlari uchun ularni oʻz hududida muayyan muddat ishlash sharti bilan.

Bu ham gender tenglik uchun qoʻyilayotgan katta qadamlardan biridir.

Bugungi islohotlar jarayonida ayollar mavqeini koʻtarishga, ilm-fan sohasida gender tenglikni taʼminlashga alohida eʼtibor qaratilmoqda.

Respublikamizda xotin-qizlarni ilm-fanga keng jalb qilish, fan-taʼlim va iqtisodiyotning turli tarmoq va sohalarida ilmiy faoliyat bilan shugʻullanayotgan xotinqizlarning yangi gʻoya va ishlanmalarini har tomonlama qoʻllab-quvvatlash va ragʻbatlantirish uchun ilmiy faoliyatga oid davlat dasturlari doirasida bajariladigan tashabbuskor amaliy va innovatsion loyihalar natijalari boʻyicha iqtisodiyot tarmoqlari va ijtimoiy sohaning mavjud muammolari, real ehtiyojlari hamda hududiy muammolarni hal etishga qaratilgan ilmiy hajmdor mahsulotlar va innovatsion

texnologiyalarni yaratishdan iborat.

Tanlov O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2020-yil 31-yanvarda olimlar, yosh tadqiqotchilar, ilmiy-tadqiqot muassasalari rahbarlari hamda ishlab chiqarish tarmoqlari korxonalari vakillari bilan bo'lib o'tgan uchrashuvida ilm-fan sohasida ayollarning o'rnini yanada oshirish uchun "Olima ayollar grantlari" tanlovini e'lon qilish yuzasidan belgilab berilgan ustuvor vazifalar doirasida tashkil etilmoqda.

Tanlovda O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi, Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, Sog'liqni saqlash vazirligi, Xalq ta'limi vazirligi tizimidagi ilmiy-tadqiqot va oliy ta'lim muassasalarida hamda ilmiy faoliyat bilan shug'ullanuvchi boshqa tashkilotlarda faoliyat yuritayotgan xotin-qizlar ishtirok etmoqdalar.

Hozirda O'zbekiston keng masshtabli islohotlar va siljishlar sabab Uchinchi Renessansga qadam qo'ymoqda. Ayolning o'z hayotidan rozi bo'lib yashashi uchun katta imkoniyatlar safarbar etilmoqda. Shunday bo'lsa-da, xali oldinda turgan muammolar talaygina.

Bizning nazarimizda iqtidorli ayollarning ilmiy ishlarni muvaffaqiyatli yoqlab olishlari uchun ba'zi to'siqlar mavjud.

Avvalo, ish beruvchilar ayollarning farzand ko'rish, bolalari sabab ba'zan kasallik ta'tiliga chiqib turishi, ko'p vaqtini oilasi uchun sarflashi sababli ko'proq erkaklar bilan ishlashni afzal ko'radilar. Shuningdek, nainki O'zbekistonda, balki dunyoning turli jamiyatlarida ham "Dunyoda aqlli erkaklar ko'pmi, ayollar ko'pmi?" kabi nisbiy savolga turlicha javoblar berib kelinadi. Ya'ni ba'zilar ayollarga nisbatan erkaklar aqlliroq deb hisoblaydilar yoki aksincha. Dunyo miqyosida ham reytingi baland universitetlarda ayollar kamchilikni tashkil etadi.

Sammers fikriga ko'ra, erkaklarga nisbatan aqlli ayollar ko'p, ammo erkaklar orasida o'ta aqllilar ayollarga nisbatan ko'pchilikni tashkil etadi.

Bizning nazarimizda, tartibli, ozoda, mas'uliyatni his qiluvchilar nisbatan ayollar orasida ko'pchilikni tashkil etadi.

Jamiyatda olima ayollarning ko'payishi bizningcha qator ijobiy o'zgarishlarga sabab bo'ladi. Chunki o'zbek olimasi bir paytning o'zida katta vazifa va funksiyalarni bajaradi. U avvalo yangi oilada kelin, beka, bir necha farzandni voyaga yetkazayotgan onadir. Olima ayol kelinlik, onalik, bekalik vazifalari bilan birga ilmiy tadqiqot ishlarini olib borar ekan, albatta unga katta mas'uliyat yuklanadi.

U vaqtni tejashni, sabrni, vaziyatlardan maksimal foydalanishni o'rganadi, farzandlarini ham ilmi bo'lishiga, o'zi kabi chaqqon va ilg'or bo'lishiga o'rgatadi. Olima ayolning oilasida tarbiyalangan farzandlar O'zbekistonning ichki va tashki imijini oshirishga ham xizmat qiladi.

Agar o'zbek jamiyati o'z iqtidorli qiz-ayollarining istak-xohishlarini tushunganlarida va qo'llab-quvvatlaganlarida balki ularning olimlar orasidagi salmog'i bugungi statistik ma'lumotlardan yuqori bo'lishi mumkin edi.

Ba'zi ilmiy ishga ishtiyoqi bor qizlar ham talablarning kuchliligi sabab oilani tanlashga majbur bo'ladilar. Iqtidorli ayollar va qizlarning aksariyati viloyatlardan kelib o'qiydi. O'qishni bitirgach ular oldida ilmiy ish olib borishlari uchun maishiy va psixologik muammolar paydo bo'ladi. Avvalo uy-joy, yashash xarajatlari, oila qurish, psixologik qo'rquv, tashvish, o'z kuchiga ishonchsizlik va boshqa to'siqlar paydo bo'ladi. Ba'zi holatlarda ustozlarning yoshlarni qo'llab-quvvatlamasligi, ilmdagi ba'zi nosog'lom raqobat, noxolisliklar, ustoz-shogird munosabatlarining yaxshi yo'lga qo'yilmagani ham yoshlarni ilmiy ishga kirishishdan cho'chitadi.

Iqtidorli qizlarning ota-onalari ham aksariyat holatlarda ularni turmushga uzatish va keyingi tashvishdan qutulish ustida bosh qotiradilar. Bu borada ustoz-shogird tizimlari va ta'lim muassasasi va ota-onalar o'rtasidagi aloqalar uzviyligi ta'minlanishi kerak.

Shuning uchun ham oliy ta'limda ilmiy ish yozishga layoqatli qizlardan iborat "Yosh olimlar qizlar" klubi tashkil etilib ularning ishlariga keng yo'l ochib berilsa maqsadga muvofiq bo'ladi.

Bu kabi iqtidorli qizlarimizga ijtimoiy himoya, ustozlarining qo'llab-quvvatlashi va oila a'zolarining ko'magi kerak bo'ladi.

Xulosa va takliflar

Maktabgacha ta'lim tizimining mashg'ulotlari innovatsion darslar bilan boyitilishi, ular texnik qurilmalarni yasashga o'rgatilishi, yoshlar uchun kuchli ta'lim dasturlari yaratilishi lozim. Qizlar ham mana shu jarayonlarda faol ishtirokchi bo'lishi kerak.

Bizningcha, maktablarda ta'lim olayotgan iqtidorli o'quvchi qizlarning alohida monitoringi olib borilishi va ularning qaysi sohaga qiziqishlariga qarab oldindan tayyorgarliklar ko'rib borish, ularda mantiqiy fikrlash, maxsus tanlangan mavzular orqali ularni tafakkur qilishga undash kerak. Maktab o'quvchilarining konstruktorlik mahoratlari davlat va maxsus fondlar tomonidan taqdirlanib turilishi lozim. Shuningdek, katta ilmiy kashfiyotlarni moliyalashtirishga xizmat qiluvchi sohalar bo'yicha katta kompaniya va tashkilotlar ham yilda grant ajratishi yo'lga qo'yilsa maqsadga muvofiq bo'lur edi. Bizda yoshlarga motivatsiya berish ishlari yaxshi yo'lga qo'yilishi lozim.

Kitobxonlik bilan birga insholar tanlovi o'tkazilishi lozim. Har bir maktabda iqtidorli o'quvchi qizlar klubi tashkil etilib ularga til o'rgatish va boshqa fanlar bo'yicha maslahat darslari qo'yilishi lozim. Maktab kutubxonalari boyitilishi bilan birga elektron adabiyotlar soni va sifatini oshirish, xalqaro kutubxonalar tizimlaridan foydalanishga imkon yaratish, audio kitob va videotaqdimotlar, videoma'ruzalarni bepul taqdim etish kerak bo'ladi. O'sha klublar qaysidir dolzarb masalalar bo'yicha katta bahsga aylanishi lozim. Kelajakda maktablarda innovatsion markazlar tuzilsa maqsadga muvofiq bo'lar edi. Aynan ilm-fanga ko'nikma va qiziqishlarning poydevorlari maktablarda qo'yiladi. Qaysidir sohalarga ixtisoslashtirilgan maktablar tashkil etishga yanada e'tibor berilib va ularga ma'lum ishlarni bajargan yoshlar qabul qilinib, ishlanmalar tanlovi tashkil etish o'ylaymizki, kelajakda ilm-fan ravnaqi asoslari kuchaytirilishiga katta hissa mumkin. Bizningcha, kelajakda olimlar bo'lish layoqatiga ega bo'lgan qizlarimiz uchun ham "Temir daftar", "Ayollar daftari" tutilishi kerak. Bu daftarlarga bir necha tillarni bilgan, O'zbekiston va jahon miqyosida qaysidir natijalarga erishgan qizlar kiritilishi va ularga zamonaviy sharoitlar yaratib berish kerak bo'ladi.

"Iqtidorli qizlar daftari" va ularning faoliyati Nizomlari, maqsad va vazifalari aniq-tiniq ko'rsatilishi lozim.

O'zbek ayoli ilmiy ish bilan shug'ullanar ekan, unga talab erkaklar bilan bir xil qo'yiladi. Holbuki erkaklar aksariyat holatlarda uy-ro'zg'or ishlaridan ozod etilgan. Ayol ishdan uyga kelgach, uy yumushlari bilan birga bolalar tarbiyasi bilan ham shug'ullanadilar.

Bugungi o'zbek jamiyatida ba'zi holatlarda oilalarda ayollarga nisbatan erkaklar passiv pozitsiyani egallab olganlar. Ilm bilan shug'ullanuvchi insonlarning farzandlari uchun bog'cha va maktablarda uzaytirilgan dasturlar ishlab chiqilishi kerak. Oila ishlarida erkaklarni faollashtirish, xususan o'g'il bolani asosan erkak tarbiyalashi, qizlarning tarbiyasiga ham avvalo ona mas'ul bo'lishi lozim.

Bugun olimlar ayollarning ish soatlari va dam olish kunlarini qayta ko'rib chiqish lozim bo'ladi. Rivojlangan mamlakatlarda ayollarning ertalabdan kechgacha ishda o'tirishi talab etilmaydi. Ularning ish faoliyatining natijasi inobatga olinadi. OTMlardagi ayollar pedagogik faoliyatdan keyin ilmiy ishlari bilan shug'ullanishi, bo'sh vaqtlarini o'zlari boshqarishi to'g'ri bo'ladi.

Bugun olimlar ayol siymosi yosh qizlar, ayollar uchun etalon bo'lib xizmat qilishi, mamlakatda "Olimlar yili" ham e'lon qilinishi kerak. xotin-qizlarni ilm-fanga keng jalb etish uchun ta'lim

muassasalari, ommaviy axborot vositalari va global tarmoqlarda oliy ma'lumotli ayol imijini keng targ'ib qilish kerak. Shuningdek, olima ayollar uchun rag'batlantirish maqsadida medal va ordenlarga tavsiya etish ham joriy etilishi kerak.

O'zbek oilasida kamol topgan olima ayollar tom ma'noda zamonamiz qahramonlaridir. Jamiyatda olima ayol qancha ko'p bo'lsa u shuncha ravnaq topadi, olima ayolning farzandi tom ma'noda ziyoli va ahloq-odobli bo'ladi, ular olima onalarining izdoshlari bo'lib tarbiyalanishi mumkin. Olimlar oilasi ko'p holatlarda davlat va jamiyatga xizmat qiladigan, mamlakatning ichki va tashqi maydonlarida xavas qilsa arzigulik imijini yarata oladigan shaxs sifatida kamol topadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Tilavova M.M. *Gender tenglik va farqlar asosida o'quvchi faoliyatini rivojlantirish imkoniyatlari*. Toshkent, 2010. – B. 5. (- 121 b.) (Тилавова М.М. *Гендерное равенство и различия исходя из возможностей развития активности учащихся*. Ташкент, 2010. – Б. 5. (- 121 с.))
2. O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 23.09.2020 yildagi O'RQ-637-son. <https://lex.uz/docs/5013007> (Закон Республики Узбекистан, O'RQ-637 от 23.09.2020. <https://lex.uz/документы/5013007>)
3. Raximovna, S. A. (2022). *Development of Gender Culture. Academic Journal of Digital Economics and Stability*, 16, 88-92.
4. Сайдуллаева, А. Р. (2022). НАЗНАЧЕНИЕ ГЕНДЕРНОГО ПОДХОДА В РАЗВИТИИ СОЦИАЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ СТУДЕНТОВ. *INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 2(18), 705-711.

MARKAZIY OSIYODA XOTIN-QIZLARNING TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI RIVOJLANISHGA GENDER YONDASHUV

Komilova Xurshida Toxirovna

*“Oila va gender” ilmiy-tadqiqot institut doktoranti,
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent*

Annotasiya. Maqolada Markaziy Osiyoda xotin-qizlarning ilmiy-tadqiqot faoliyatini rivojlantirish uchun gender tengligi strategiyasi muhokama qilinadi. O'zbekiston xotin-qizlarining ilmiy-innovatsion faoliyati borasidagi ishlar yoritilgan.

Kalit so'zlar: ilm, fan, xotin-qizlar, tadqiqot, texnologiya, muhandislik, matematika, gender tenglik, intellekt.

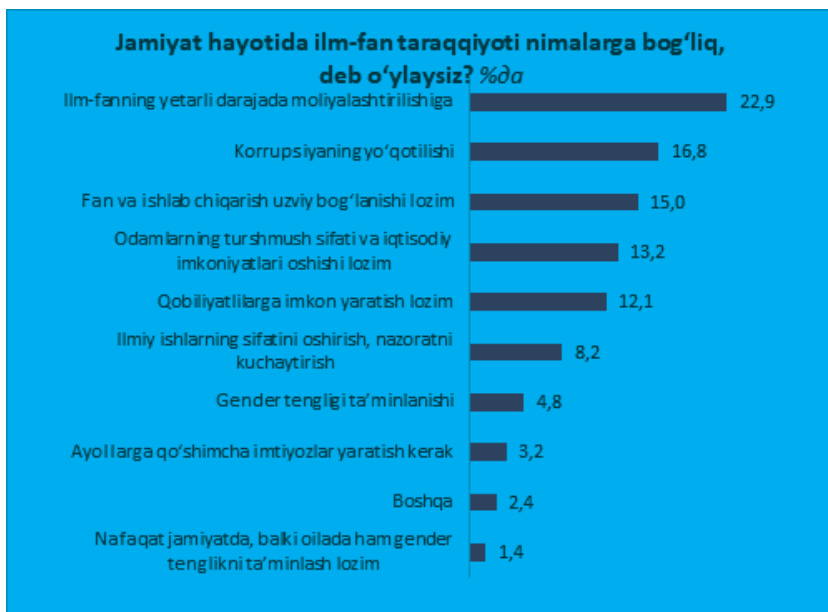
Markaziy Osiyoda xotin-qizlarning ilmiy tadqiqotchilik faoliyatni rivojlantirish, xotin-qizlarni ilmiy-innovatsion faoliyatini qo'llab-quvvatlash, intellektual salohiyatga ega mutaxassis kadrlar tayyorlash dolzarb ahamiyatga ega. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022 – 2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida” [1,-3;]. 2022-yil 28-yanvardagi “Ilm-fan va ilmiy faoliyat to'g'risida” PF-60-sonli farmoni, [2,-2;]. 2019 yil 29 oktyabrdagi “Oliy ta'limdan kegingi ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida” O'RQ-576-sonli Qonuni [3,-1;], 2017-yil 22-maydagi 304-sonli O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori ta'lim va ilm-fan sohalarini sifat jihatdan rivojlantirish, oliy malakali ilmiy va ilmiy-pedagog kadrlar tayyorlash tizimining sifatini oshirish, ilmiy tadqiqotchilik faoliyatini rivojlantirish, xotin-qizlarning intellektual salohiyatini har tomonlama kengaytirishga xizmat qilmoqda.

Dunyodgi barcha davlatlarda xotin-qizlarni ilm-fan taraqqiyotidagi faoliyatini rivojlantirish va ijtimoiy himoya qilish dolzarbligi sababli mazkur muammoni sotsiologik tadqiq etish muhim. Ayollarning mavqei evolyutsiyasini batafsilroq ko'rib chiqsak, ba'zi mamlakatlarda davlat darajasida gender tengligi strategiyalari borasida amalga oshirilayotgan amaliy ishlar xotin-qizlarni gender stereotipini bartaraf eta olayotgan bo'lsa, ilm-fan sohalarida muvaffaqiyatga erishgan ayollar mavqei tobora yuksalayotganligi bilan izohlanadi. Ilm-fan sohasidagi xotin-qizlarning hayotida ta'lim va ilm-fanning o'rni, ijtimoiylashuviga ta'siri va ilm-fan sohasidagi xotin-qizlarning sotsial qiyofasiga xos xususiyatlarni aniqlash maqsadida turli yosh toifadagi Toshkent, Buhoro, Andijon, Farg'ona, Namangan, Jizzah, Xorazm, Qashqadaryo, Samarqand viloyatlaridagi 1634 ta respondent xotin-qizlardan maqsadli saralash orqali sotsiologik so'rov o'tkazildi.

Tadqiqotda 36,8 % bakalavr, 18,8% magistr, 18,% PhD falsafa doktorlari, 9% hozirda doktorant, 7,9% professor, 4%fan nomzodlari, 6% DsC fan doktorlari va ilmiy darajaga ega bo'lmagan boshqalar ishtirok etgan.

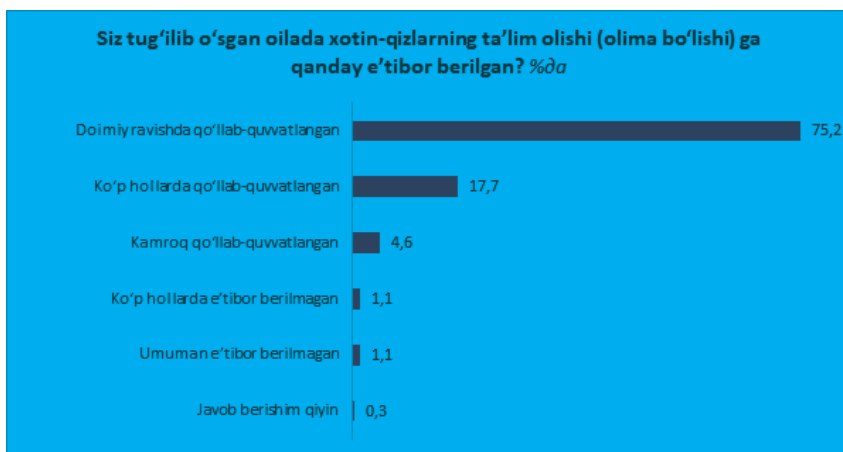
Natijalarga ko'ra respondentlarning jamiyat hayotida ilm-fan taraqqiyoti nimalarga bog'liq, deb o'ylaysiz deb berilgan savolga 13,2 % odamlarning turmush sifati va iqtisodiy imkoniyatlari oshishi lozim, 15 % fan va ishlab chiqarish uzviy bog'lanishi lozim, 106,8 % korrupsiyaning yo'qotilishi, 22,9 % ilm-fanning yetarli darajada moliyalashtirilishiga bog'liqligini takidlagan (1-rasm).

1-rasm

Aksariyat respondentlar uchun (75,2 %) tug'ilib o'sgan oilada xotin-qizlarning ta'lim olishi (olima bo'lishi) doimiy ravishda qo'llab-quvvatlangan, (17,7 %) ko'p hollarda qo'llab-quvvatlangan, (4,6 %) kamroq qo'llab-quvvatlangan. (2-rasm)

2-rasm

Fan va texnologiya jamiyatning barcha tarmoqlari va har qanday millat farovonligining ijtimoiy-iqtisodiy harakatlantiruvchi omillaridan biridir.

Ilm-fan rivojida, jamiyatda barqaror va xavfsiz vaziyatni shakllantirishda har ikki jins vakillarining ishtiroki va gender tengligi muhim ahamiyatga ega.

Fan va texnologiya jamiyatning turli jabhalarini o'zaro bog'liqlikda rivojlanishi uchun yordam beradi. "Birlashgan Millatlar Tashkilotining Barqaror Taraqqiyotiga erishish Maqsadlar (SDG). Gender tengligi (BMT SDG 5)" [8;-3;]. eng muhimlaridan biridir, jamiyatning yaxlit taraqqiyotiga yordam beradigan muhim omillar va boshqa barcha BMT SDGlariga erishish, bunda 232 tadan 54 tasi gender ko'rsatkichlari hisoblanadi.

Ilm-fanga xilma-xil innovatsiyalarning kirib kelishi ilmiy kadrlar salohiyatini oshirishiradi.

Yillar davomida O'zbekistonda ilm-fan taraqqiyotida xotin-qizlar faoliyat olib borishiga qaramay, ayollar ko'plab sohalarida yetishmayotgan holatlarni ko'rishimiz mumkin. Gender nomutanosibligi fanning ko'plab sohalarida saqlanib qolmoqda. Xotin-qizlarning ishtiyoq bilan ilmiy tadqiqot ishlarini davom ettirishlariga harakat qilishiga qaramay, ba'zida to'siqlarga ham duch kelishmoqda. Olima xotin-qizlarning ish joylarida lavozimga ko'tarilish ehtimoli kamroq, xotin-qizlar reytingi baland jurnallarda maqolalar chop etishadi, lekin kamroq hamkorlar va iqtiboslarga ega. Ushbu tadqiqot orqali men fandagi gender tengsizligini hal qilish va STEM sohalarida gender tengsizligini bartaraf etish kabi muammolarga duch keldim.

“Umuman, ilm-fan, ta'lim, sog'liqni saqlash, san'at va madaniyat sohalarida faoliyat olib borayotgan xotin-qizlar ulushi 72 foizni tashkil etmoqda” [4,-2;]. “2023 yilda 3571 nafar tadqiqotchi ilmiy darajaga tasdiqlandi. Ulardan 3100 nafari falsafa doktori (PhD) darajasida, 471 nafari esa fan doktori (DSc) darajasida tasdiqlangan. Bu davrda 2384 nafar talabgor ilmiy unvonga, jumladan 455 nafari professor, 1749 nafari dotsent va 180 nafari katta ilmiy xodim unvonlarida tasdiqlandi” [7,-1;].

Gender tadqiqotlari, gender tahlili, monitoring va baholash [5,-1;], ilm-fan, texnologiya, muhandislik va matematika fanlariga qiziquvchi qizlar ko'proq bo'lishi kerak. Albatta yurtimizda bu sohalarida faoliyat olib borayotgan iste'dodli xotin-qizlar borligi ma'lum, lekin ularni kerakli tarzda rag'batlantirish, qo'llab-quvatlash mexanizimini ishlab chiqish darkor. Xotin-qizlarning ilm-fandagi tengsizligi nafaqat ayollarga ta'sir qiladi, balki fanda ayollarning kamligi tufayli ilmiy jamoatchilikka ham ta'sir qilishi mumkin. O'zbekistonda ilm-fanni rivojlantirishda xotin-qizlar faolligini yanada rivojlantirishning yana bir samarali mexanizmi mutaxassislar tayyorlashga bo'lgan ehtiyojni hisobga olgan holda oliy ta'limdan keyingi ta'lim tizimida STEM fanlari va xotin-qizlarning ilm-fandagi sohalaridagi tadqiqot olib borishlarida talab va takliflarni muvofiqlashtirish,

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. *O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022 – 2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida” 2022 yil 28-yanvardagi PF-60-son farmoni,*
2. *O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ilm-fan va ilmiy faoliyat to'g'risida” 2019 yil 29 oktyabrdagi O'RQ-576-son Qonuni*
3. *O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Oliy ta'limdan kegingi ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida” 2017 yil 22-maydagi 304-sonli qarori*
4. *O'zbekiston Respublikasi Prezidentining xalqaro xotin-qizlar kuniga bag'ishlangan tantanali marosimidagi nutqi, Xalq so'zi, 2022 yil 8 mart №50(8112)-B.1.2.*
5. *Egamberdiyeva N, Xonturaev B Gender tadqiqotlari, gender tahlili, monitoring va baholash. Monografiya.- Toshkent: “Mahalla va oila” nashriyoti, 2023.-104 b*
6. *Tojiboyeva X.M. Gender yondashuv asosida o'smir yoshdagi o'quvchilarda ommaviy madaniyatga qarshi immunitetni shakllantirishning pedagogik strategiyalari. Ped.fanlari doktori. Diss.avtoref.- Toshkent: 2022. – B.69/18*
7. www.oak.uz
8. www.sdg.un.org

СТРАТЕГИЯ ГЕНДЕРНОГО РАВЕНСТВА ДЛЯ РАЗВИТИЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ЖЕНЩИН ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

Сардор Эгамбердиев

Докторант 2-го курса Национального института педагогики воспитания имени Кары Ниязи; старший преподаватель кафедры “Экономика и компьютерная инженерия” ISFT.

Аннотация. Центральная Азия переживает важный этап социально-экономического и научно-технологического развития. Однако женщины по-прежнему сталкиваются с ограничениями в доступе к ресурсам и возможностям для развития исследовательской компетентности. В данной статье рассматриваются стратегии гендерного равенства, направленные на увеличение участия женщин в научных и исследовательских сферах региона. Включая анализ текущего состояния, выявляются основные барьеры и предлагаются практические решения для их преодоления. Особое внимание уделяется программам повышения квалификации, менторства и поддержки женщин в науке. Статья также подчёркивает роль международного сотрудничества и образовательных инициатив в этом процессе.

Ключевые слова: гендерное равенство, Центральная Азия, исследовательская компетентность, женщины в науке, программы поддержки, социально-экономическое развитие, менторство, образовательные инициативы.

Гендерное равенство остаётся одной из ключевых проблем глобального и регионального развития. В Центральной Азии значительная часть женщин сталкивается с препятствиями на пути к полноценному участию в научной и исследовательской деятельности. Отсутствие доступа к образовательным и профессиональным возможностям ограничивает их вклад в развитие региона. Существует настоятельная необходимость внедрения стратегий, которые помогут женщинам Центральной Азии раскрыть свой исследовательский потенциал.

Цель данной статьи – предложить практические и институциональные меры, которые могут улучшить условия для женщин в науке, обеспечить их более широкое участие и помочь в становлении исследовательской карьеры. Для этого в статье рассматриваются успешные международные практики и анализируются локальные факторы, влияющие на продвижение гендерного равенства.

Основные проблемы: женщины в Центральной Азии сталкиваются с несколькими ключевыми проблемами:

1. Ограниченный доступ к образованию и исследовательской деятельности. В сельских районах и малых городах возможности для женщин в сфере образования часто ограничены культурными и экономическими факторами.

2. Стереотипы и предвзятость. Общественные стереотипы относительно роли женщин в науке остаются серьёзным барьером для их профессионального роста.

3. Недостаток финансовой поддержки. Финансовые ресурсы, необходимые для проведения исследований и участия в международных конференциях, часто остаются недоступными для женщин-учёных.

Предлагаемые стратегии развития исследовательской компетентности:

Программы повышения квалификации. Образовательные программы, направленные

ные на развитие навыков исследования, должны быть доступны для женщин на всех уровнях академической карьеры. Они могут включать семинары, мастер-классы и курсы дистанционного обучения, адаптированные для женщин, работающих в различных секторах.

Менторские программы. Создание систем наставничества может оказать значительную поддержку женщинам в науке. Опытные исследователи могут оказывать помощь молодым учёным в выборе карьерного пути, повышении уровня знаний и навыков, а также в формировании профессиональных сетей.

Международное сотрудничество. Развитие исследовательской компетентности женщин требует взаимодействия с международными организациями и университетами. Программы обмена, участие в международных грантах и проектах способствуют профессиональному росту женщин и повышению их исследовательского статуса.

Развитие исследовательской компетентности женщин в Центральной Азии является важным условием для устойчивого социально-экономического прогресса региона. Внедрение стратегий гендерного равенства, включая образовательные программы, менторство и международное сотрудничество, может способствовать их более широкому вовлечению в научную деятельность. Устранение существующих барьеров требует активной работы как со стороны государственных институтов, так и международных организаций. Важно, чтобы научные и образовательные учреждения региона активно участвовали в реализации стратегий поддержки женщин, обеспечивая тем самым их вклад в развитие науки и общества.

Использованная литература:

1. Smith, J., & Johnson, L. (2021). *Gender Equality in Science: Global Perspectives and Local Solutions. International Journal of Research Development*, 12(3), 45-62.
2. Almaty Women's Research Collective. (2022). *Advancing Female Researchers in Central Asia: Opportunities and Challenges. Central Asian Journal of Gender Studies*, 8(1), 88-105.
3. United Nations Development Programme. (2020). *Women in Science and Technology: A Roadmap for Central Asia. UNDP Report*, 120-135.

SHAXS SHAKLLANISHIDA GENDER MUNOSABATLARIGA PEDAGOGIK YONDASHIVI

Toshturdiyeva Xurshida Erkinovna

Toshkent davlat stomatologiya instituti tyutori

Annotasiya. Maqolada shaxs shakllanishida gender munosabatlariga pedagogik yondashuvning o'ziga xos xususiyatlari to'g'risida so'z boradi.

Kalit so'zlar: biologik rivojlanish, biologik farq, ayollar faolligi, ijtimoiy vosita, ayollar faolligi, mehnat taqsimoti, boshqaruvda ayollar faolligi.

Yangi O'zbekistonning ayni islohotlar davrida boshqaruv lavozimlariga ayollarni tanlash, tayinlash, saylash va saylanishining qonuniy asoslari mustahkamlandi. Boshqaruvning turli bo'g'inlarida ayollarga nafaqat ijtimoiy muammolarni o'rganish subyekti sifatida qarash bilan chegaralanish, balki ulardagi xalq xo'jaligining ko'plab sohalariga oid masalalar yechimini topish iqtidori va salohiyatini yuzaga chiqarish uchun keng imkoniyat va teng sharoitlarni mavjudligi muhim jihat hisobladi

Zero, "2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi"da ham kadrlarni tanlashning samarali shakllari va uslublarini joriy qilish, zamonaviy talablarga javob beruvchi "shaxsni aniqlashtirish" tizimini joriy etish ustuvor masalalardan biri sifatida belgilanganligi boshqaruv sohasida ayollar faolligini xususiyatlarini tadqiq etishga, ulardagi ko'nikma va malakalarni shakllantirishga dolzarb muammo sifatida qaralishini ko'rsatadi

Jins – bu anatomik, fiziologik tushuncha, ya'ni individning biologik jinsga oidligini belgilovchi biologik xususiyatlar birligidir. Biroq, odamlar o'rtasida biologik farqlardan tashqari ijtimoiy rollar, faoliyat turlari, xatti-harakatdagi va psixologik xarakteristikadagi bo'linish ham mavjud. Jinsdan farqli o'laroq gender – psixologik, madaniy va ijtimoiy vositalar bilan shakllanadi. O'g'il va qiz bolalarda turlicha ko'nikmalar va psixologik xususiyatlarning tarbiyalanishi, xotin-qizlar va erkaklar o'rtasidagi mehnat taqsimoti, jamiyatda qabul qilingan madaniy me'yorlar, rollar va qarashlar – gender farqlanishni shakllantirish jarayonini ifodalaydi. Shuni qayd etish lozimki, turli jamiyatlarda ushbu jarayon u yoki bu jamiyatda qabul qilingan muayyan andozalarga mos ravishda turlicha kechadi. Shu munosabat bilan erkaklar va xotin-qizlar muayyan gender standartlarga mos ravishda gender rollarni bajaradi, biroq, ushbu rollar ularga tabiatan, ularning biologik rivojlanishiga mos ravishda berilgan emas. "Gender" tushunchasining kiritilishi shuni anglashga yordam beradiki, "jamiyatdagi erkaklar va xotin-qizlar rollari ijtimoiy jihatdan tashkil topadi va belgilanadi". Gender fanida gender farqlarning tashkil topish jarayoni odatda ijtimoiylashuv jarayoni bilan bog'lanadi. Ijtimoiylashuv-sotsializatsiya (sotsializatsiya – lotincha socialis – ijtimoiy) bu individ tomonidan jamiyatning to'laqonli a'zosi sifatida faoliyat yuritish imkonini beruvchi bilim, me'yor va qadriyatlarni o'zlashtirish jarayonidir. Ijtimoiylashuv o'z ichiga maqsadli ta'sirning ijtimoiy nazorat qilinuvchi jarayonlarini qamrab oladi. Masalan, tarbiya, yoki uning shakllanishiga ta'sir qiluvchi tabiiy jarayonlar. Ijtimoiylashuv asosiy institutlari va agentlari sirasiga oila, maktab, tengdoshlar guruhi, atrofdagilar, shu jumladan, qo'shnilar, tanish-bilishlar, do'stlar, ota-onalar va hokazolar va ayni paytda ommaviy axborot vositalari kiradi. Umuman olganda bu tegishli madaniy-me'yoriy andazalarni o'zlashtirish, qabul qilish va ifodalash jarayoni sodir bo'ladigan muhitdir. Xususan, jinsiy-rolli yoki boshqacha aytganda, gender ijtimoiylashuv

jarayonida jamiyatda qabul qilingan madaniy me'yorlarga muvofiq ravishda erkak yoki ayol gender o'zlikning shakllanishi sodir bo'ladi. Haqiqiy erkak stereotipining o'zi nima va siz unga qanday talablar qo'yasiz? Haqiqiy erkak – jamiyat qabul qilgan normalarga mos keluvchi ideal obraz. Bugungi kunda rivojlangan G'arb mamlakatlarida erkak va ayol o'rtasida tafovut borgan sari kamayib borishi bilan birga haqiqiy erkak degan stereotip ham o'zgarib bormoqda. Tezkor zamonamizda bemalol harakat qilish uchun G'arb erkakiga ritsarlik sovuti og'irlik qilib qoldi, xorij rivojlanishi shiddat bilan kirib kelayotgan jamiyatimiz 7 erkaklari ham Alpomishni orzu qilmay qo'ydi. Haqiqiy erkak va haqiqiy ayol tushunchalari katta savol ostida qo'layotgan bugungi kunimizga shukrki, erkak uchun mardlik, jasorat, g'urur, or-nomus degan jihatlarga bo'lgan ehtiyoj saqlanib qoldi. Mana shu xususiyatlarni shakllantirish uchun nimalarga ahamiyat berish kerak, degan savol tug'iladi. Farzand dunyoga kelar ekan, unga eng yaqin inson ona bo'ladi va uni haqiqiy erkak qilib tarbiyalayman degan ayol haqiqiy ayol bo'lishi kerak. Bu juda muhim faktor. Oilada ona kuchli, ota passiv bo'lganda yoki biror boshqa sababga ko'ra otadan nafratlanib o'sgan o'g'il ayollarga taqlid qilishga moyil bo'lishi mumkin. Chunki o'g'il bola avtoritetni qidiradi va unga avtomatik taqlid qiladi. Ayniqsa, oilada qizlar ko'p bo'lib, ustuga ustak ota farzandiga vaqt ajrata olmasa, o'g'ilda qizlarga taqlid qilishdan boshqa chora qolmaydi. Bu bolaning qiziqishlarida, o'yinlarida ko'rinishi mumkin. Bu holatda fojea yasash yaramaydi. Eng yaxshi usul tarbiyaga erkaklarni jalb etish. Agar ona yolg'iz bo'lsa, bu erkak buva, tog'a, amaki, sport murabbiyi ham bo'lishi mumkin. Har bir erkakda qo'rquv nimaligini bilmaydigan kuch va muhabbat mavjuddir. Mehr-muhabbat ko'rsatilgan bola boshqalarga beshavqatlarcha munosabatda bo'lmaydi, yomon yo'llarga kirish ehtimoli kamayadi. Lekin mehr bu kap-katta yigitni yosh boladek erkalatish emas. Bolani ulg'ayganini hisobga olmaslik jiddiy muammolarga sabab bo'ladi. Psixolog Robert Blayning bir ajoyib gapi bor: "Jamiyatda yetarlicha ko'p o'g'il bolalar tug'ilmoqda, ammo erkaklar borgan sari kamayib ketishyapti. Buning ikkita sababi bor. Birinchidan, biz qanday qilib o'g'il bolani, haqiqiy erkakni tarbiyalashni bilmaymiz, ikkinchidan, haqiqiy erkakni ulg'aytirishni xohlashimizga amin emasmiz". Bizni bugungi kungi tarbiyamiz farzandni jamiyatga tayyorlash jarayonida ularni atrofga kamroq zarar yetkazishi, madaniyatli bo'lishiga ko'proq qaratilgan. Biz o'g'il bolaga juda ko'p yo'q deqmiz. Unday qilma, bunday qilma, bu havfli kabi. Bu esa undagi energiyani, kuchni, agressiyani cheklaydi. Keyin esa tarbiyaning qayeriga xatoga yo'l qo'ydim, degan savollarga javob qidiramiz. Albatta, o'g'il bolalar tarbiyasi ancha og'ir va mas'uliyatlidir, chunki u qurol kabidir: ham kuchli, ham havfli. U bir narsani istaydi, o'zini haqiqiy erkakligiga ishonch hosil qilishni, o'z kuchi va imkoniyatlari chegarasini aniqlashni. Buning uchun o'zini xavfga otishi yoki boshqa bolalar bilan urishishi mumkin. Agar e'tibor bergan bo'lsangiz, erkaklar o'g'il bolalarning urishiga xotirjamroq qarashadi, hatto birga bir chiqib, o'z kuchini sinab ko'rishga chaqirishadi va bu kurashni maroq bilan kuzatishlari ham mumkin. Ayni vaqtda ayollar xavotirga tushishadi va bu tartibsizlikka tezroq chek qo'yishga harakat qilishadi. Ayolga farzandining xavfsizligi muhim, tinchgina uyda o'tirsa yana yaxshi, ona uchun. Shuning uchun o'g'il bolaning tarbiyasi yolg'iz ona qo'lida qolganda jiddiy muammolar kelib chiqadi. Avstraliya qabilalaridan birida o'g'il bola 7 yoshga kirguncha onaning tarbiyasida bo'ladi, keyin esa onadan ajratib olinadi, bizda harbiy hizmatga ketgandek uydan ketib, faqat erkaklar jamoasida tarbiyalanadi. 15-16 yoshga kirgandan keyingina oilaga qaytishi mumkin. Ana shu usul bilan ular haqiqiy erkakni tarbiyalashar ekan. Bu tarbiya usuli o'g'il bola tarbiyasida erkak kishi muhim ekanligini anglatadi. Agar ona yolg'iz bo'lsa, yuqorida 8 ta'kidlaganimizdek, bu erkak buva, tog'a, amaki, sport murabbiyi ham bo'lishi mumkin. O'g'il bola kuchni, ishonchni ayoldan topa olmaydi. Ko'pincha bizning o'zbek oilalarda qizim bir joyga boradi deb, ularning tarbiyasi bilan alohida shug'ullaniladi, ularga ko'proq mas'uliyat yuklanadi, o'g'il bolaga esa aksincha, ayniqsa, u bitta bo'lsa. O'g'il bolaga mas'uliyatli ish

topshirilganda, u o'zini haqiqiy erkak deb his qiladi. O'g'il bola bezorilik qilib kuchini zararli mashg'ulotlarga sarflamasligini istagan ota-ona bolasini sportga berishi lozim. Xayolini yomon fikrlar bilan band qilmaslik uchun biror foydali mehnat yoki hunar bilan mashg'ul qilish lozim. Haqiqiy erkak bo'lishi uchun esa, ko'proq erkaklar ta'sirida bo'lishi kerak. O'g'il bolani kuchli ona dunyoga keltiradi, ammo uni haqiqiy erkak qilib ota tarbiyalaydi. O'g'il bola tarbiyasi uchun muhim jihatlar haqida fikr yuritdik. Endi haqiqiy hayoli, iboli qiz bolani tarbiyalash haqida to'xtalib o'tsak. Qiz bolalarda vasiylik faoliyati – parvarish qilish, enagalik qilish, g'amxo'rlik ko'rsatish va shu kabi xususiyatlar ustun turadi. Buni ularning yoshi katta bo'lgani sari, ularda onalik burchining namoyon bo'lishi deb hisoblash lozim. Ayni shu paytda qizlarning sharoitga oson moslasha olishi, qayerda va qanday o'zgarishlar bo'lmasin – o'zlariga tez o'rin topib ketishlari, yangi vaziyatga kirishish fazilatlar ham uch bera boshlaydi. Qizning husni – yarim boylik, aqli esa g'azna. Ulug' hakim Ibn Sino «Insonda doimo turadigan husn va latofat hayo ila iffatdir. Hayosiz yuz jonsiz jasad kabidir», degan edi. Darhaqiqat, odamni o'ziga tortadigan, issiq ko'rsatadigan narsa – kishining hayo-ibosi, iffati. Sharq donishmandlari: «...iffat deganda o'z hissiyoti, xirs va nafsini tiyish, mo'tadillikning qonun-qoidalariga rioya qilish, har qanday ishda, faoliyatda ortiqchalikka yo'l qo'ymaslik»ni tushunadilar. 9 Iffatli qizlar o'zlariga talabchan, andishali bo'ladilar. Kiyinish, yurish-turish, muomala, munosabatda qizlik sha'niga yarashqlik ish tutadilar. Ko'pchilik o'rtasida kalta, tor, ko'kragi katta o'yilgan engilda yurish, mahmadonalik, bachkana qiliq, o'rinsiz harakatlar qilishni o'zlariga or biladilar. Iffatli qizlar ayniqsa yigitlar oldida, umuman o'zidan kattalar davrasida o'zlarini qanday tutishni yaxshi biladilar. Har bir qadamlarini o'ylab, o'lchab bosadilar. Agar qiz bola go'zal, xushqomat, zebe-ziynatlari ham joyida bo'lsa-yu, muomalasi qo'pol, zardali yoki beandisha bo'lsa, bitta so'z bilan atrofdagilar dilini og'ritsa – ishonib, uni hech kim, hech qachon go'zallar safiga qo'shmaydi, undan ko'ngli qoladi. Yana kishi odatda libosiga qarab kutib olinishini, biroq kuzatuv aqlga qarab ekanligini eslang. Hech narsa kishi aqlini muomalachalik namoyon etmaydi.

Demak, ayollar faolligining shakllanishi, ularda ijtimoiy-psixologik xususiyatlarning namoyon bo'lishiga jamiyatdagi iqtisodiy, siyosiy, huquqiy vaziyatlar ham o'z ta'sirini ko'rsatmay qolmaydi. Bu jamiyat taraqqiyotining har bir bosqichida, turli sohalarni boshqarishdagi faollikda ko'rinadi.

Darhaqiqat, kadrlar zahirasi tayyorlash va salohiyatidan oqilona foydalanishda manfaatlar to'qnashuvi amalga oshishi zarur. Shu nuqtayi nazardan ham zahira kadrdan ko'riladigan manfaat albatta, kadr ehtiyojlari va motivlariga mos kelishi muhim ahamiyat kab etadi. Aynan shu munosabat bilan ayollar immanent sifatlarini shakllantirish boshqaruvda taktikalarni qo'llashni aniq mexanizmlarini ishlab chiqish zaruratini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. *"Gender munosabatlar nazariyasi va amaliyotga kirish"* Toshkent 2007 yil
2. *"O'zbekiston Respublikasi Oila va Mehnat kodekslarining gender ekspertizasi"* Toshkent 2008-yil
3. V. Karimova *"Oila psixologiyasi"* Toshkent 2007 yil 4. Sh. Xalilova *"Oila nomli davlat sirlari"* Toshkent 2016.

МАМЛАКАТИМИЗДА ГЕНДЕР ТЕНГЛИК ҲАМДА ИЛМ-ФАН ТАРАҚҚИЁТИДА ХОТИН-ҚИЗЛАРНИНГ ИШТИРОКИНИ ЯНАДА КЕНГАЙТИРИШ БОРАСИДА АМАЛГА ОШИРИЛАЁТГАН ИШЛАР

Бегимқулов Зариф Ахмадович

Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти Самарқанд филиали “Спорт психологияси, ижтимоий-табиий фанлар” кафедраси мудири, педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.в.б. Қори Ниёзий номидаги Тарбия педагогикаси миллий институти мустақил тадқиқотчиси (DSc).

Нарзиева Наргиза Норкузиевна

Самарқанд давлат ветеринария медицинаси, чорвачилик ва биотехнологиялар университети “Ижтимоий-гуманитар фанлар, жисмоний маданият ва спорт” кафедраси мудири, педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент.

Аннотация. Мазкур мақолада мамлакатимизда гендер тенгликни таъминлаш, жамият ҳаётининг барча соҳаларида хотин-қизларнинг иштирокини кенгайтириш, уларнинг илм-фан тараққиётида фаол иштирок этишлари учун яратилган шарт-шароитлар ҳақида сўз боради.

Калит сўзлар: гендер тенглик, оила, жамият, хотин-қизлар, ижтимоий фаоллик, тадқиқотчилик, илм-фан, олимпиа.

Ўзбекистон Республикасининг “Хотин-қизлар ва эркаклар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятлар кафолатлари тўғрисида”ги ЎРҚ-562-сон Қонунининг 6-моддасида қуйидагилар хотин-қизлар ва эркаклар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятларни таъминлаш кафолатлари этиб белгиланган:

Давлат хотин-қизлар ва эркакларга шахсий, сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқларни амалга ошириш чоғида тенг ҳуқуқлилиқни кафолатлайди.

Давлат хотин-қизлар ва эркакларга жамият ҳамда давлат ишларини бошқаришда, сайлов жараёнида тенг иштирок этишни, соғлиқни сақлаш, таълим, фан, маданият, меҳнат ва ижтимоий ҳимоя соҳаларида, шунингдек давлат ва жамият ҳаётининг бошқа соҳаларида тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятлар таъминланишини кафолатлайди.

Хотин-қизлар ва эркаклар ўртасида ҳақиқий тенгликка эришиш, жамият ҳаётининг барча соҳаларида уларнинг иштирокини кенгайтириш, жинс бўйича бевосита ва билвосита камситишни бартараф этиш ҳамда уларнинг олдини олиш мақсадида давлат томонидан гендер сиёсати амалга оширилишини таъминлашга доир вақтинчалик махсус чоралар кўрилади [1].

Сўнгги йилларда мамлакатимизда хотин-қизларнинг ҳуқуқ-манфаатларини, гендер тенгликни таъминлаш, оила, оналик ва болалиқни ҳимоя қилиш, аёллар учун янги иш ўринларини яратиш, уларнинг давлат ва ижтимоий ҳаётдаги ролини ошириш, меҳнат ва турмуш шароитларини янада яхшилаш давлат сиёсатининг устувор йўналишига айланди. Бу эса ана шундай изчил ислохотлар самараси ўлароқ, давлатнинг аёлларга бўлган алоҳида эътиборини кўрсатиши билан бирга, уларнинг ўз имкониятларини янада намоён этишига кўмаклашишини ҳам англатади.

Мамлакатимиз Президенти Ш.Мирзиёев Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 78-сессиясидаги нутқида эътироф этганидек: “Хотин-қизларнинг жамият ва давлат бошқарувида фаол иштирок этиши бугунги куннинг долзарб масаласидир. Миллий сиёсатимиз марказида турадиган энг эзгу мақсад – оилалар мустақамлигини, аёлларимизнинг ҳуқуқий ҳимояси ва осойишта ҳаётини таъминлашдан иборат.

Гендер тенгликка эришиш борасида ҳам тизимли ишларни олиб бормоқдамиз. Жумладан, ўтган йили олийгоҳларга қабул қилинган талабаларнинг 49 фоизини қизлар ташкил этди. Хотин-қизларнинг давлат бошқарувидаги улуши эса биринчи марта 35 фоизга етди. Аёллар ва вояга етмаганларни зўравонликдан ҳимоя қилиш мақсадида алоҳида қонун қабул қилинди” [3].

Мамлакатимизда хотин-қизлар ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига сўзсиз риоя этилишини таъминлаш, уларнинг меҳнат ҳуқуқларини кафолатлаш ва мамлакат иқтисодий, сиёсий ва ижтимоий ҳаётининг барча жабҳаларида фаоллигини оширишга кенг имкониятлар яратилган. Жумладан, уларга таълим олишлари учун янада қулай шарт-шароитлар яратиш, илм-фанга кенг жалб қилиш, фан, таълим ва иқтисодиётнинг турли тармоқ соҳаларида илмий фаолият билан шуғулланаётган хотин-қизларнинг янги ғоя ва ишланмаларини давлат томонидан ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, рағбатлантириш учун илмий фаолиятга оид давлат дастурлари ишлаб чиқилган.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 7 мартдаги “Оила ва хотин-қизларни тизимли қўллаб-қувватлашга доир ишларни янада жадаллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-87-сон Фармонида хотин-қизларга таълим олишлари учун янада қулай шарт-шароитлар яратиш, уларнинг илмий салоҳияти ва малакасини тизимли ошириб боришни қўллаб-қувватлаш мақсадида 2022/2023 ўқув йилидан бошлаб жумладан, қуйидагилар белгиланган:

- давлат олий таълим муассасаларининг магистратура босқичида ўқиётган барча хотин-қизларнинг контракт тўловларини қайтариш шартисиз қоплаш мақсадида, Давлат бюджетидан ҳар йили камида 200 миллиард сўм молиялаштириш;

- хорижий олий таълим муассасаларининг бакалавриат таълим дастурлари бўйича - 50 нафар, магистратура таълим дастурлари бўйича - 10 нафар хотин-қизларга ҳар йили “Эл-юрт умиди” жамғармаси орқали қўшимча грантлар ажратиб бориш;

- давлат илмий ташкилотлари ёки олий таълим муассасалари докторантурасига хотин-қизлар учун ҳар йили камида 300 тадан мақсадли квота ажратиб бориш.

Шунингдек, мазкур Фармонда хотин-қизларни илмий ва инновацион фаолият билан шуғулланишга жалб қилиш мақсадида ҳар йили март ойида амалий инновацион лойиҳалар бўйича “Олима аёл” танловини ўтказиб бориш, “Бўлажак олим” танлови доирасида “Аёллар бизнеси учун биринчи қадам” танловини ўтказиш учун Илм-фанни молиялаштириш ва инновацияларни қўллаб-қувватлаш жамғармаси маблағлари ҳисобидан камида 10 миллиард сўм ажратилишини таъминлаш, олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг хотин-қизлар илмий салоҳиятини ошириш, илмий-тадқиқот натижаларини ҳаётга татбиқ этиш, стартап лойиҳаларини молиялаштириш мақсадида Оила ва хотин-қизлар давлат қўмитаси ҳузурида “Олима аёллар жамияти”ни тузиш қайд этилган [2].

Мамлакатимизда хотин-қизларнинг иқтисодий, сиёсий ва ижтимоий ҳаётнинг барча жабҳаларида фаоллигини ошириш бўйича 2022-2026 йиллардаги чора-тадбирларни ўз ичига олган миллий дастурнинг қабул қилиниши, бугунги кунда хотин-қизларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини таъминлашни сифат жиҳатидан янги босқичга олиб чиқиб, уларнинг оила ва жамиятдаги ўрни ва мавқеини мустақамлаш, билим даражасини

юксалтириш, тадқиқот ишлари олиб боришлари учун зарур шарт-шароитлар яратиб бериш, уларнинг яратувчанлик, тадқиқотчилик кўникмаларини янада ривожлантириш мақсадида олиб борилаётган тизимли ишлар натижасида интеллектуал салоҳияти юқори, илмий-тадқиқот ишлари билан шуғулланаётган олима аёлларнинг сони ошиб, Ўзбекистон илм-фани тараққиётига ҳамда мустақил юртимиз ривожланишига ўзларининг муносиб ҳиссаларини қўшиб келаётганликларини алоҳида таъкидлаш лозим.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Халқаро хотин-қизлар кунига бағишланган тантанали маросимдаги “Янги Ўзбекистонда бутун халқимиз қатори хотин-қизларимиз учун ҳам муносиб шароитларни яратиб бериш – энг муҳим вазифамиз бўлиб қолади” номли нутқида: “Кейинги пайтда юртимизда илм-фан ва таълим, хусусан, олий таълим соҳаси ислоҳ этилиб, жаҳон стандартларига мослаштирилаётгани сабабли хотин-қизлар бу йўналишда ҳам катта натижаларга эришмоқдалар. Бунинг амалий ифодасини сўнгги етти йилда 5 минг 247 нафар аёлларимиз фан доктори (DSc) ва ўз соҳалари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олгани мисолида кўриш мумкин. Биргина 2023 йилнинг ўзида 147 нафар хотин-қиз фан доктори, 1 минг 238 нафари эса фалсафа доктори илмий даражасига эришгани барчамизни мамнун этади.

Мамлакатимизда давлат раҳбари раҳнамолигида хотин-қизларнинг ижтимоий-сиёсий фаоллигини ошириш, саломатлигини муҳофаза қилиш, интилиш ва ташаббусларини қўллаб-қувватлаш, уларга қаратилаётган юксак эътибор халқаро миқёсда ҳам қизгин эътироф этилмоқда. Жаҳон банкининг эълон қилинган индексида Ўзбекистон гендер тенглик соҳасида дунёдаги энг тез ривожланаётган 5 та мамлакат қаторида қайд этилди.

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш жоизки, бугунги кунда бутун дунёда илм-фан, техника ва инновациялар самарадорлигини ошириш, ишлаб чиқариш ҳамда ўқув жараёнини ташкил этиш ҳамда янгиликларни амалга оширишда олима аёлларнинг иштирокини янада кенгайтириш баробарида мамлакатимизда ҳам хотин-қизларнинг ижтимоий-сиёсий фаоллигини янада ошириш, уларнинг турли соҳа ва тармоқларда ўз қобилият ва имкониятларини рўёбга чиқариши учун зарурий шарт-шароит яратиш, уларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларига сўзсиз риоя қилишини таъминлаш, илм-фан соҳасида ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш борасида кенг кўламли ишлар амалга оширилмоқда.

Мамлакатимизда хотин-қизлар ҳуқуқини ҳимоя қилишнинг тегишли механизмлари ишлаб чиқилганлиги, яратилган шароитлар сабабли илмий тадқиқот ишлари билан шуғулланаётган, олималик шарафига эришиш учун астойдил интилаётган юртимиз хотин-қизларининг сафи кун сайин кенгайиб бораётганлиги таҳсинга лойиқдир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. *Ўзбекистон Республикасининг “Хотин-қизлар ва эркаклар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятлар кафолатлари тўғрисида”ги ЎРҚ-562-сон Қонуни.* <https://lex.uz/docs/4494849>
2. *Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 7 мартдаги “Оила ва хотин-қизларни тизимли қўллаб-қувватлашга доир ишларни янада жадаллаштириш чоратадбирлари тўғрисида”ги ПФ-87-сон Фармони.* <https://lex.uz/docs/5899498>
3. *Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 78-сецсиясидаги нутқи.* <https://president.uz/uz/lists/view/6677>
4. *Янги Ўзбекистонда бутун халқимиз қатори хотин-қизларимиз учун ҳам муносиб шароитларни яратиб бериш – энг муҳим вазифамиз бўлиб қолади. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Халқаро хотин-қизлар кунига бағишланган тантанали маросимдаги нутқи. Янги Ўзбекистон газетаси 2024 йил 8 март № 49 (1110)-сони.*

O'ZBEKISTONDA GENDER TENGLIGI MASALASINING DAVLAT TOMONIDAN QO'LLAB-QUVVATLANISHI

Shukurova Nilufar G'ayratovna

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Yangi O'zbekiston davlat siyosatining muhim yo'nalishi bo'lgan gender tengligi masalasi bo'yicha ayollar va qizlarning o'z bilim salohiyatini namoyish etishi uchun ularga berilayotgan imkoniyatlar, turli soxalarda samarali mehnat qilishi uchun yaratilayotgan shart-sharoitlar haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: Gender tengligi, ayollar va qizlar, ilm-fan, huquq va erkinlik, farmon va qarorlar, innovatsion g'oyalar, qo'llab quvvatlash.

Аннотация. В данной статье рассматриваются возможности, предоставляемые женщинам и девушкам для проявления своего образовательного потенциала, условия, созданные для их эффективной работы в различных сферах, по вопросу гендерного равенства, которое является важным направлением государственной политики Нового Узбекистана.

Ключевые слова: Гендерное равенство, женщины, наука, права и свободы, указы и решения, инновационные идеи, поддержка.

Ayollar va qizlar dunyo aholisining yarmini tashkil qiladi, bu esa o'z navbatida insoniyat salohiyatining yarmiga tengdir. Insonning eng muhim huquqlaridan biri bo'lgan gender tenglik jamiyatda tinchlik va totuvlikni ta'minlash, barqaror rivojlanish asosida inson salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarishda muhim o'rin tutadi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, ayollarning jamiyatga jalb etilishi mehnat umundorligi va iqtisodiy o'sishni oshirishi isbtlangan.

Bugun O'zbekistonda xotin-qizlarning o'z bilim va salohiyatini namoyish etishi, sohada samarali mehnat qilishi uchun ulkan sharoitlar yaratilgan. Iqtidorli vatandoshlarimiz har tomonlama qo'llab-quvvatlanmoqda, chunki bilimli, tajribali ayollar har qanday jamiyatning rivojlanishi uchun kuchli manba hisoblanadi. Ilm-fan bilan shug'ullangan inson esa nafaqat o'z umrini bag'ishlagan soha, balki butun mamlakat rivojiga katta xissa qo'shadi. Zero, davlatimiz rahbari ta'kidlaganidek, zamonaviy bilim, iste'dod, yetakchilik fazilatlariga ega bo'lgan ayollar xalqimizning oltin fondidir.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida ham inson qadr qimmatini yuksak qadrlanib, gender tengligi masalasiga alohida e'tibor qaratilgan. Xususan, Konstitutsiyamizning 46-moddasida "Ayollar va erkaklar teng huquqlarga ega", deb belgilangan. Shunday qilib, mamlakatimizda xotin-qizlarning jamiyatning faol a'zosi sifatida barcha jabhalarda ishtirok etishi qonuniy kafolatlangan. Keyingi yillarda gender tenglikni ta'minlashga qaratilgan ko'plab farmon va qarorlar davlat miqyosida qabul qilinib, hayotga tatbiq etilmoqda. Izchil va keng qamrovli islohotlar samarasida iqtisodiy barqarorlik ta'minlanmoqda. Hayotiy tajriba shuni ko'rsatadiki, iqtisodiy barqaror jamiyatda erkak va ayol o'rtasidagi tenglik yuqori darajada ta'minlanadi.

Gender tenglik ijtimoiy tenglikni ham anglatadi. Bunday tenglikni ta'minlash uchun Konstitutsiya va qonunlarga zarur qoidalarni kiritishning o'zi yetarli emas. Gender tenglikni ta'minlash uchun ayollar va erkaklar huquqiy axborot resurslaridan teng foydalanishlari, davlat va jamiyat faoliyatida ishtirok etishlari uchun teng imkoniyatlarga ega bo'lishlari kerak. So'nggi yillarda gender tenglikni ta'minlash, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy hayotdagi rolini oshirish

bo'yicha qator yo'nalishlarda katta ishlar amalga oshirildi va ayni paytda gender tengligi masalasi davlat darajasida muhokama qilinmoqda.

Bugun O'zbekistonda gender tenglik masalasi davlat siyosati darajasiga ko'tarilib, sohaga oid 25 ta qonunchilik hujjati qabul qilingan. Jumladan, 2030 yilga qadar O'zbekiston Respublikasida gender tenglikka erishish strategiyasi tasdiqlandi. Bundan tashqari, Gender tenglikni ta'minlash masalalari bo'yicha komissiya, Oliy Majlis Senatida Xotin-qizlar va gender tenglik masalalari qo'mitasi tashkil etildi. Ma'lumki, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2019-yil 20-martda ijtimoiy, ma'naviy-ma'rifiy sohalarda ishlarni tashkil etish bo'yicha 5 ta muhim tashabbus ilgari surilgan edi. Beshinchi tashabbus xotin-qizlarni ish bilan ta'minlash muammosini hal etish, ularni ish bilan ta'minlash orqali ularga yaxshi turmush sharoitini yaratishga qaratilgan edi. Xuddi shu yili 7-martda "Xotin qizlarning mehnat huquqlarini kafolatlarini yanada kuchaytirish va tadbirkorlikni qo'llab quvvatlash chora tadbirlari to'grisida"gi qaror imzolandi. 2017-2021-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha harakatlar strategiyasining 4.2-bandidagi xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirishga doir islohotlarni amalga oshirish, ularni davlat va jamiyat boshqaruvidagi o'rnini kuchaytirish, bandligini ta'minlash, tadbirkorlik faoliyatiga keng jalb etish maqsadlari 2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida ham davom ettirildi. Bundan tashqari 2019-yil 2-sentyabrda O'zbekiston Respublikasining "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyat kafolatlari to'grisida"gi 246-sonli qarori; 2021-yil 28-mayda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining "2030-yilga qadar O'zbekiston Respublikasida gender tenglikka erishish strategiyasini tasdiqlash haqida"gi 297-IV-sonli qarori; 2022-yil 15-dekabrda O'zbekiston Respublikasining "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonuniga qo'shimcha va o'zgartirishlar kiritish haqidagi 809-sonli qonunlari imzolandi.

O'zbekiston hukumatining gender tengligini ta'minlash borasidagi sa'y-harakatlari xorijda ham yuksak baholanmoqda.

Gender tengligiga erishish, xotin-qizlarning huquq, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ta'minlash, jamiyat va davlat hayotidagi rolini kuchaytirish Yangi O'zbekiston davlat siyosatining muhim yo'nalishi hisoblanadi. Xususan, xotin-qizlarni ilmiy faoliyatga keng jalb etish, ularning dasturiy ishlanmalari va innovatsion g'oyalarini qo'llab-quvvatlash borasida salmoqli ishlar amalga oshirilmoqda.

O'zbekiston ayollari mamlakatimiz ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va madaniy hayotining barcha jabhalarida faol mehnat qilmoqda. Ular nafaqat kelajak avlodlar ta'lim-tarbiyasi, balki ilm-fan, ta'lim, sog'liqni saqlash, sanoat va qishloq xo'jaligini rivojlantirishga ham munosib hissa qo'shmoqda. Ayni paytda O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi tizimida 4760 nafar xodim mehnat qilmoqda, shundan 1905 nafari xotin-qizlardir. Jami 2146 nafar ilmiy xodimning 695 nafari xotin-qizlar, jumladan, 7 nafar akademik, 90 nafari fan doktori, 250 nafari fan nomzodidir. Ta'kidlash joizki, polimerlar kimyosi va fizikasi instituti, O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Immunologiyasi va inson genomikasi instituti, O'zbekiston tarixi davlat muzeyi va Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston milliy kutubxonasiga ayollar rahbarlik qiladi. O'zbekiston tarixida ilk marotaba parlamentda xotin-qizlar soni BMT tomonidan belgilangan tavsiyalarga mos darajaga yetib, qariyb 32 foizga yetdi va dunyodagi 190 ta parlament orasida 37-o'ringa ko'tarildi. Bu xotin-qizlarning ilm-fan va butun mamlakatimiz taraqqiyotidagi o'rni alohida ekanligini ko'rsatadi.

Keyingi yillarda O'zbekistonda xotin-qizlarning davlat tuzilmalari va jamoat ishlarida keng ishtirok etishi uchun, dolzarb masalalarni hal etish darajasida sharoitlar yaratildi. Ular faoliyatning barcha yo'nalishlarida tobora yetakchi o'rinlarni egallab, ta'lim, madaniyat va ilm-fan

rivojiga salmoqli hissa qo'shmoqda. Keyingi yillarda Prezidentimiz tashabbusi bilan xotin-qizlarni, ayniqsa, chekka qishloqlardagi qizlarimizni tarbiyalash masalasiga e'tibor kuchaymoqda. Umuman xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligi borasidagi masalalarni bosqichma-bosqich oshirib boryapmiz. Ayollarimizni qiziqtirgan fan sohasi haqida gap ketganda, avvalo, pedagogika, tibbiyot yoki boshqa an'anaviy ayol kasblarini tilga olishga odatlanganmiz. Ammo hozirda dunyoning barcha mamlakatlarida aniq fanlar, ya'ni matematika, innovatsion va axborot texnologiyalari, hattoki kosmonavtika kabi sohalarda xotin-qizlarning ulushini oshirish bo'yicha katta ishlar amalga oshirilmoqda. Jamiyatimizda faol, o'z bilimi va salohiyati bilan faxrlanayotgan ayollar safi kengayib bormoqda. Bugungi kunda ko'plab yosh olimlarimiz jahon ilm-fanini zabt etishmoqda. Zero, qizlarimiz uchun etalon, yuksak motivatsiya bo'lmish olima ayollarimiz bor. Ular hurmat va hurmatga loyiqdir.

Respublikada xotin-qizlarning fan doktori, professor-o'qituvchilari, ilmiy izlanishlar bilan shug'ullanayotgan yosh qizlar soni yildan-yilga ortib bormoqda. Bu borada faol ayollardan iborat jamoat kengashlari tuzildi. Har bir vazirlik va idoralar ularning ishlarini targ'ib qilish va amaliyotga tatbiq etishni doimiy ravishda qo'llab-quvvatlasa, kasbiy o'sishiga ko'maklashsa, barcha soha olimlarimiz ko'zlangan natijaga erishadi. Respublikamiz fan va ta'lim muassasalarida 700 nafardan ortiq ayol fan doktori, yetti nafar akademik faoliyat yuritmoqda. O'zbekiston Fanlar akademiyasi qoshidagi ilmiy muassasalarda uch mingga yaqin oqsoqollar vakillari ilmiy-tadqiqot ishlarini samarali olib bormoqda. O'zbekistonlik olim ayollar kimyo, biotexnologiya, qishloq xo'jaligi va boshqa ko'plab sohalarda o'zini namoyon qildi. Ularning ilmiy tadqiqot ishlari xorijiy ilmiy markazlar tomonidan yuqori baholanmoqda.

Xulosa qilib aytganda, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish mamlakatimizda amalga oshiralayotgan islohotlarning muhim omili hisoblanib, ayollarga bo'lgan munosabat tobora yuksalib hurmat-ehtirom ko'rsatish hayot mazmuni va asosiy maqsadga aylanmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. *O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi*
2. *O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 07.02.2017 yildagi PF-4947-son "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi"*
3. *O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 28.01.2022 yildagi PF-60-son "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi"*
4. *Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences SJIF 2024 = 6.131»*
«Роль женщины в современной науке»

ГЕНДЕРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПИСЬМЕННОЙ КУЛЬТУРЫ УЧАЩИХСЯ

Токтогулова Гүлжамал Тыныбековна

кандидат философских наук доцент ЖАГУ имени Б. Осмонова город Жалал-Абад
toktogulova.72@mail.ru

Осмоналиева Сабира Чоеновна

Старший преподаватель ЖАГУ имени Б. Осмонова город Жалал-Абад
osmonalieva.sabira@gmail.com

Аннотация

Научная статья посвящена анализу культуры написания текстов на кыргызском языке учащихся средних классов, проживающих в городах Джалал-Абад и Базар-Коргон. В ходе итоговой реализации научной статьи были выявлены гендерные особенности письменной культуры школьников городов Джалал-Абад и Базар-Коргон, в частности, в результате проведенного эксперимента была выявлена динамика красивого письма учащихся. С целью минимизации влияния внешних факторов на результаты исследования, все участники выполняли письменное задание в идентичных условиях: им предлагался один и тот же текст, а время выполнения задания было строго регламентировано. В результате были определены гендерные особенности и отмечено превосходство феминизма на практике. Одной из причин, по которой феминизм занимает доминирующее место в системе образования кыргызского общества, является его приоритет в культуре письма. При подготовке научной статьи были также проанализированы теоретические основы формирования культуры письма, выбраны в качестве объекта исследования учащиеся средних классов, достигнута цель двустороннего исследования. С одной стороны, учет гендерных особенностей, гендерного баланса, с другой – определение гендерных особенностей в письменной культуре. При реализации этой цели были соблюдены принципы историзм, принципиальности, объективности, системности, использованы предложенные методы написания научных работ. В частности, использовались такие методы, как индукция, дедукция, анализ и синтез, теоретический анализ, герменевтика, логическое обобщение.

Ключевые слова: гендерная идентичность, культура письма, ученики средней школы, гендерный баланс, феминизм, уровень письма, каллиграфия, графика, духовная культура, культура.

Информационно-технологическая революция, охватившая кыргызское общество, оказывает значительное влияние на формирование коммуникативной культуры молодежи. Внедрение цифровых инструментов в повседневную жизнь, с одной стороны, упрощает коммуникативные процессы, а с другой – создает новые условия для их осуществления, требующие адаптации к быстро меняющейся цифровой среде. Учитывая возрастающую актуальность проблемы деструктивных явлений, особенно среди молодежи, и их негативное влияние на социальную среду, возникает необходимость глубокого изучения факторов, способствующих их формированию. В рамках данного исследования мы сосредоточимся на анализе гендерных особенностей письменной культуры подростков. «В ходе эмпирического исследования, посвященного изучению взаимосвязи письменной

культуры и гендерной идентичности, был проведен эксперимент, направленный на анализ динамики этих феноменов среди учащихся. Письмо, будучи универсальным средством передачи информации, одновременно выступает значимым культурным феноменом, способствующим развитию общества. В рамках данного исследования мы акцентируем внимание на том, что гендерные особенности оказывают существенное влияние на формирование и соблюдение норм письменной коммуникации.

Материалы и методы исследования. В данной работе, представленной на Международной научно-практической конференции, осуществлен комплексный анализ теоретических основ формирования письменной культуры, результатов эмпирических исследований и концептуальных положений гендерной теории. Полученные данные позволили провести углубленный анализ поставленной проблемы. Для обеспечения достоверности полученных результатов в исследовании был использован широкий спектр научных методов, включая анализ, синтез, индукцию, дедукцию, статистические методы, эксперимент, наблюдение и логические процедуры.

Дискуссия и выводы. В современной педагогической науке наблюдается растущий интерес к феномену «письменной культуры». Исследователи рассматривают письмо не только как средство коммуникации, но и как мощный инструмент социальных трансформаций, способный инициировать цивилизационные сдвиги [1.131]. Актуальность исследования гендерных аспектов письменной культуры не вызывает сомнений. Однако методологические сложности, связанные с изучением данного феномена, а также относительно недавнее становление гендерных исследований в гуманитарных науках обусловили ограниченное количество работ в этой области. Существующий корпус исследований недостаточно освещает влияние письменной культуры на формирование языковой личности подростков. Между тем, именно в подростковом возрасте закладываются фундаментальные основы языковой компетенции, включая и письменную.

Письменная культура стала предметом пристального внимания исследователей различных научных дисциплин. С. Рысбаев, выдающийся педагог, предлагает следующее определение: «Письменная культура представляет собой совокупность норм и правил, регулирующих процесс письменной коммуникации». Можно утверждать, что письменная культура является неотъемлемой составляющей общей культуры человека. В современном образовательном процессе широко используются термины 'языковая культура' и 'культура речи' при обучении родному языку. Однако понятие 'письменная культура' остается недооцененным и редко употребляемым [2], что подчеркивает актуальность данного вопроса в настоящее время.

Проблема формирования письменной деятельности у мальчиков и девочек является предметом пристального внимания отечественных и зарубежных исследователей. Среди наиболее значимых работ в данной области можно выделить исследования Э. Бердибаева, Б. Рысбековой, К. Сартбаева, а также российских ученых В.В. Воропковой, Г.И. Богин, С.Г. Воркачева, В.И. Карасика, Ю.Н. Кароулова, К.Ф. Седова, Л.А. Константиновой, О.В. Илюхина и других.

Учитывая разнообразие направлений научных исследований, мы приняли решение группировать и анализировать работы, мнения авторов которых совпадают. Особенно близким к нашей теме направлением является социолингвистика. Согласно мнению исследователей, социолингвистика рассматривает пол как социально-демографический признак, определяющий языковые вариации наряду с профессией, возрастом и социальным происхождением. Было отмечено, что понятие пола существенно отличается

от биологического или грамматического пола. Язык, будучи социальным конструктом, отражает гендерные различия. Анализ лексико-грамматических особенностей устной речи позволяет констатировать наличие специфических женского и мужского стилей общения, требующих дальнейшего углубленного изучения [3]. **Особый интерес представляют исследования, направленные на выявление универсальных и культурно-специфических характеристик гендерной языковой идентичности.**

Проведенный анализ литературы свидетельствует о наличии значительного числа исследований, посвященных гендерным аспектам письменной культуры. При этом стоит отметить, что ряд работ, хотя и затрагивает сходную проблематику, основан на материале, полученном в иных культурно-исторических условиях. Рассмотрим научные результаты их исследования: существуют работы, посвященные анализу функционирования гендерных различий и стереотипов. Исследователи отмечают, что изучение различий между текстами, в которых представлены люди разного пола, позволяет выявить стереотипы и традиции, отражающие роль, место и функции мужчин и женщин в обществе [4].

Для всестороннего изучения гендерных различий в письменной культуре учащихся целесообразно сочетать республиканский и региональный уровни анализа. Такой подход позволит выявить как общие закономерности, так и специфические особенности, связанные с региональными культурными и образовательными контекстами. Гендерный дискурс-анализ позволяет выявить многоуровневые особенности женского языка. Исследователи отмечают, что женский язык характеризуется не только специфическим лексическим наполнением, но и особыми грамматическими конструкциями [5].

А.В. Плюсина в своих исследованиях углубляется в анализ особенностей мужского и женского письменного языка в контексте гендерной коммуникации. Автор предлагает оригинальную методику социолингвистического эксперимента, направленную на идентификацию языковых средств, воспринимаемых носителями языка как гендерно маркированные, и на выявление гендерных стереотипов в отношении письменной речи [6.184].

Исходя из теоретических предпосылок, рассмотренных ранее, представляется возможным провести углубленный анализ гендерных особенностей письменной культуры школьников.

Основной целью нашего исследования является идентификация гендерных особенностей, проявляющихся в процессе формирования письменной культуры учащихся среднего звена.

Объектом исследования стали письменные работы учащихся средних школ городов Джалал-Абад и Базар-Коргон. Корпус данных включал в себя сочинения на такие заданные темы как «Эң баалуу зыянкеч», «Баланын тилеги», «Жыл» и свободные эссе. Для обеспечения гендерной репрезентативности в исследовании приняли участие равные группы мальчиков и девочек (по 15 человек), отобранных учителями кыргызского языка.

Применяя методы качественного и количественного анализа письменных работ учащихся, мы выявили статистически значимые различия в каллиграфических навыках мальчиков и девочек.

В ходе исследования было установлено, что письменная речь учащихся репрезентирует гендерные стереотипы, выражающиеся в воспроизведении традиционных моделей мужского и женского поведения. Данная особенность была выявлена путем анализа текстов с использованием метода контент-анализа. Второй характерной особенностью, выявленной в ходе исследования, является более медленное освоение текстовой

информации мальчиками по сравнению с девочками. Это проявляется в необходимости неоднократного повторения текста мальчиками. Замедленные действия учащихся мужского пола при выполнении заданий также наблюдаются при написании эссе на свободную тему. Третья характеристика, выявленная при тестировании письменной культуры учащихся (маскулинность/феминизм), показала, что девочки демонстрируют более эстетически привлекательное письмо по сравнению с мальчиками.

Заключение. Исходя из теоретических предпосылок о влиянии гендера на когнитивные процессы, мы поставили перед собой задачу экспериментально подтвердить или опровергнуть гипотезу о наличии гендерных различий в формировании письменной культуры учащихся. Для проведения эксперимента были выбраны общеобразовательные школы №4 и №5 имени Б.Осмонова города Джалал-Абад, школа-интернат имени Ж.Боконбаева города Базар-Коргон. В исследовании приняли участие 30 учащихся средних школ (по 15 мальчиков и девочек). Применение методов качественного анализа письменных работ позволило выявить статистически значимые различия в уровне развития каллиграфических навыков между представителями разных полов. Анализ письменных работ 45 учащихся показал, что только 35,6% мальчиков соответствовали критериям четкости написания букв, соблюдения строчек и правильного наклона, в то время как этот показатель для девочек составил 82,2%. Полученные данные согласуются с результатами предыдущих исследований, указывающих на более быстрое созревание мелкой моторики у девочек. Полученные данные открывают новые перспективы для дальнейших исследований в данной области.

Использованная литература:

1. Адамская А. Средневековые перчитано. Об исследованиях культуры письма / А. Адамска // Исторические летописи / Познаньское общество друзей науки, факультет истории и социальных наук. – Познань: Издательство Познанского общества друзей науки, 1999. / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/165823/1/laptenok_sbornik17.pdf
2. С.Рысбаев. 1-класстын окуучуларын жазуу маданиятына үйрөтүү ыкмалары. / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.ka.o.kg/images/stories/doc/195_001.pdf
3. Буркова, С.С. сүйлөө жүрүм-туруму жана гендердик аспектите текстти уюштуруунун принциптери // заманбап филология жана журналистиканын актуалдуу маселелери. 2017. №4(27). б.60-65. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rechevye-povedenie-i-printsipy-organizatsii-teksta-v-gendernom-aspekte>
4. Зубова, Л. В. Гендерные различия мужской и женской письменной речи // Полилингвизм и поликультурность в коммуникационном-образовательном. Пространстве университета в эпоху постграмотности: Накопленный опыт и перспективы развития. 2019. С.284-293. URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=41178924> (дата обращения 12.09.2024).
5. Сивкова Н.С., Долженко Н.Г. Гендерный дискурс: особенности речевых тактик женской языковой личности (на материале романа М.К. Анисимковой "Плач Гагары"). Филологические науки. Вопросы теории и практики. Тамбов: Грамота, 2019. Том 12. Выпуск 12. С. 149-154. ISSN 1997-2911. / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/gendernyy-diskurs-osobennosti-rechevyh-taktik-zhenskoy-yazykovoy-lichnosti-na-materiale-romana-m-k-anisimkovoy-plach-gagary>
6. Плюснина А.В. Характеристика мужской и женской письменной речи в гендерном сознании коммуникантов // Ярославский педагогический вестник-2012-№1-том-1.

ГЕНДЕРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПИСЬМЕННОЙ КУЛЬТУРЫ УЧАЩИХСЯ

Toktogulova Guljamal Tynybekovna

ph.d. associate professor of JASU named after B.Osmonov

Jalal-Abad city

toktogulova.72@mail.ru

Osmonalieva Sabira Choenovna

Senior lecturer of JASU named after B.Osmonov

Jalal-Abad city

osmonalieva.sabira@qmail.com

Annotation

The scientific article is devoted to the analysis of the culture of writing texts in the Kyrgyz language of middle school students living in the cities of Jalal-Abad and Bazar-Korgon. During the final implementation of the scientific article, the gender characteristics of the written culture of schoolchildren in the cities of Jalal-Abad and Bazar-Korgon were revealed, in particular, as a result of the experiment, the dynamics of beautiful writing of students was revealed. When summing up the writing culture of middle school students, students were read the same texts and checked calligraphy for the same limited periods of time. As a result, gender characteristics were identified and the superiority of feminism in practice was noted. One of the reasons why feminism occupies a dominant place in the education system of Kyrgyz society is its priority in the culture of writing. During the preparation of the scientific article, the theoretical foundations of the formation of writing culture were also analyzed, middle school students were chosen as the object of research, and the goal of a two-way study was achieved. On the one hand, the consideration of gender characteristics, gender balance, on the other-the definition of gender characteristics in written culture. In implementing this goal, the principles of historicism, integrity, objectivity, and consistency were observed, and the proposed methods of writing scientific papers were used. In particular, methods such as induction, deduction, analysis and synthesis, theoretical analysis, hermeneutics, and logical generalization were used.

Key words: *gender identity, writing culture, high school students, gender balance, feminism, writing level, calligraphy, graphics, spiritual culture, culture.*

Информационно-технологическая революция, охватившая кыргызское общество, оказывает значительное влияние на формирование коммуникативной культуры молодежи. Внедрение цифровых инструментов в повседневную жизнь, с одной стороны, упрощает коммуникативные процессы, а с другой – создает новые условия для их осуществления, требующие адаптации к быстро меняющейся цифровой среде. Учитывая возрастающую актуальность проблемы деструктивных явлений, особенно среди молодежи, и их негативное влияние на социальную среду, возникает необходимость глубокого изучения факторов, способствующих их формированию. В рамках данного исследования мы сосредоточимся на анализе гендерных особенностей письменной культуры подростков. "В ходе эмпирического исследования, посвященного изучению взаимосвязи письменной культуры и гендерной идентичности, был проведен эксперимент, направленный на анализ динамики этих феноменов среди учащихся. Письмо, будучи универсальным средством передачи информации, одновременно выступает значимым культурным феноменом,

способствующим развитию общества. В рамках данного исследования мы акцентируем внимание на том, что гендерные особенности оказывают существенное влияние на формирование и соблюдение норм письменной коммуникации.

Материалы и методы исследования. В данной работе, представленной на Международной научно-практической конференции, осуществлен комплексный анализ теоретических основ формирования письменной культуры, результатов эмпирических исследований и концептуальных положений гендерной теории. Полученные данные позволили провести углубленный анализ поставленной проблемы. Для обеспечения достоверности полученных результатов в исследовании был использован широкий спектр научных методов, включая анализ, синтез, индукцию, дедукцию, статистические методы, эксперимент, наблюдение и логические процедуры.

Дискуссия и выводы. В современной педагогической науке наблюдается растущий интерес к феномену "письменной культуры". Исследователи рассматривают письмо не только как средство коммуникации, но и как мощный инструмент социальных трансформаций, способный инициировать цивилизационные сдвиги [1.131]. Актуальность исследования гендерных аспектов письменной культуры не вызывает сомнений. Однако методологические сложности, связанные с изучением данного феномена, а также относительно недавнее становление гендерных исследований в гуманитарных науках обусловили ограниченное количество работ в этой области. Существующий корпус исследований недостаточно освещает влияние письменной культуры на формирование языковой личности подростков. Между тем, именно в подростковом возрасте закладываются фундаментальные основы языковой компетенции, включая и письменную.

Письменная культура стала предметом пристального внимания исследователей различных научных дисциплин. С. Рысбаев, выдающийся педагог, предлагает следующее определение: "Письменная культура представляет собой совокупность норм и правил, регулирующих процесс письменной коммуникации". Можно утверждать, что письменная культура является неотъемлемой составляющей общей культуры человека. В современном образовательном процессе широко используются термины 'языковая культура' и 'культура речи' при обучении родному языку. Однако понятие 'письменная культура' остается недооцененным и редко употребляемым [2], что подчеркивает актуальность данного вопроса в настоящее время.

Проблема формирования письменной деятельности у мальчиков и девочек является предметом пристального внимания отечественных и зарубежных исследователей. Среди наиболее значимых работ в данной области можно выделить исследования Э. Бердибаева, Б. Рысбековой, К. Сартбаева, а также российских ученых В.В. Воропковой, Г.И. Богин, С.Г. Воркачева, В.И. Карасика, Ю.Н. Кароулова, К.Ф. Седова, Л.А. Константиновой, О.В. Илюхина и других.

Учитывая разнообразие направлений научных исследований, мы приняли решение группировать и анализировать работы, мнения авторов которых совпадают. Особенно близким к нашей теме направлением является социалингвистика. Согласно мнению исследователей, социалингвистика рассматривает пол как социально-демографический признак, определяющий языковые вариации наряду с профессией, возрастом и социальным происхождением. Было отмечено, что понятие пола существенно отличается от биологического или грамматического пола. Язык, будучи социальным конструктом, отражает гендерные различия. Анализ лексико-грамматических особенностей устной речи позволяет констатировать наличие специфических женского и мужского стилей общения,

требующих дальнейшего углубленного изучения [3]. Особый интерес представляют исследования, направленные на выявление универсальных и культурно-специфических характеристик гендерной языковой идентичности.

Проведенный анализ литературы свидетельствует о наличии значительного числа исследований, посвященных гендерным аспектам письменной культуры. При этом стоит отметить, что ряд работ, хотя и затрагивает сходную проблематику, основан на материале, полученном в иных культурно-исторических условиях. Рассмотрим научные результаты их исследования: существуют работы, посвященные анализу функционирования гендерных различий и стереотипов. Исследователи отмечают, что изучение различий между текстами, в которых представлены люди разного пола, позволяет выявить стереотипы и традиции, отражающие роль, место и функции мужчин и женщин в обществе [4].

Для всестороннего изучения гендерных различий в письменной культуре учащихся целесообразно сочетать республиканский и региональный уровни анализа. Такой подход позволит выявить как общие закономерности, так и специфические особенности, связанные с региональными культурными и образовательными контекстами. Гендерный дискурс-анализ позволяет выявить многоуровневые особенности женского языка. Исследователи отмечают, что женский язык характеризуется не только специфическим лексическим наполнением, но и особыми грамматическими конструкциями [5].

А.В. Плюшина в своих исследованиях углубляется в анализ особенностей мужского и женского письменного языка в контексте гендерной коммуникации. Автор предлагает оригинальную методику социолингвистического эксперимента, направленную на идентификацию языковых средств, воспринимаемых носителями языка как гендерно Маркированные, и на выявление гендерных стереотипов в отношении письменной речи [6.184].

Исходя из теоретических предпосылок, рассмотренных ранее, представляется возможным провести углубленный анализ гендерных особенностей письменной культуры школьников.

Основной целью нашего исследования является идентификация гендерных особенностей, проявляющихся в процессе формирования письменной культуры учащихся среднего звена.

Объектом исследования стали письменные работы учащихся средних школ городов Джалал-Абад и Базар-Коргон. Корпус данных включал в себя сочинения на такие заданные темы как «Эң баалуу зыянкеч», «Баланын тилеги», «Жыл» и свободные эссе. Для обеспечения гендерной репрезентативности в исследовании приняли участие равные группы мальчиков и девочек (по 15 человек), отобранных учителями кыргызского языка.

Применяя методы качественного и количественного анализа письменных работ учащихся, мы выявили статистически значимые различия в каллиграфических навыках мальчиков и девочек.

В ходе исследования было установлено, что письменная речь учащихся репрезентирует Гендерные стереотипы, выражающиеся в воспроизведении традиционных моделей мужского и женского поведения. Данная особенность была выявлена путем анализа текстов с использованием метода контент-анализа. Второй характерной особенностью, выявленной в ходе исследования, является более медленное освоение текстовой информации мальчиками по сравнению с девочками. Это проявляется в необходимости неоднократного повторения текста мальчиками. Замедленные действия учащихся мужского пола при выполнении заданий также наблюдаются при написании эссе на свободную тему. Третья характеристика, выявленная при тестировании письменной

культуры учащихся (маскулинность/феминизм), показала, что девочки демонстрируют более эстетически привлекательное письмо по сравнению с мальчиками.

Закключение. Исходя из теоретических предпосылок о влиянии гендера на когнитивные процессы, мы поставили перед собой задачу экспериментально подтвердить или опровергнуть гипотезу о наличии гендерных различий в формировании письменной культуры учащихся. Для проведения эксперимента были выбраны общеобразовательные школы №4 и №5 имени Б.Осмонова города Джалал-Абад, школа-интернат имени Ж.Боконбаева города Базар-Коргон. В исследовании приняли участие 30 учащихся средних школ (по 15 мальчиков и девочек). Применение методов качественного анализа письменных работ позволило выявить статистически значимые различия в уровне развития каллиграфических навыков между представителями разных полов. Анализ письменных работ 45 учащихся показал, что только 35,6% мальчиков соответствовали критериям четкости написания букв, соблюдения строчек и правильного наклона, в то время как этот показатель для девочек составил 82,2%. Полученные данные согласуются с результатами предыдущих исследований, указывающих на более быстрое созревание мелкой моторики у девочек. Полученные данные открывают новые перспективы для дальнейших исследований в данной области.

Использованная литература:

1. Адамская А. *Средневековые переплетаны. Об исследованиях культуры письма* / А. Адамская // *Исторические летописи / Познаньское общество друзей науки, факультет истории и социальных наук.* — Познань: Издательство Познанского общества друзей науки, 1999. / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/165823/1/laptenok_sbornik17.pdf
2. С. Рысбаев. *1-класстын окуучуларын жазуу маданиятына үйрөтүү ыкмалары.* / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.kao.kg/images/stories/doc/195_001.pdf
3. Буркова, С.С. сүйлөө жүрүм-туруму жана гендердик аспекти тексти уюштуруунун принциптери // *заманбап филология жана журналистиканын актуалдуу маселелери.* 2017. №4(27). б.60-65. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rechevoe-povedenie-i-printsipy-organizatsii-teksta-v-gendernom-aspekte>
4. Зубова, Л. В. Гендерные различия мужской и женской письменной речи // *Полилингвизм и поликультурность в коммуникационном-образовательном. Пространстве университета в эпоху постграмотности: Накопленный опыт и перспективы развития.* 2019. С.284-293. URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=41178924> (дата обращения 12.09.2024).
5. Сивкова Н.С., Долженко Н.Г. *Гендерный дискурс: особенности речевых тактик женской языковой личности (на материале романа М.К. Анисимковой "Плач Гагары").* Филологические науки. Вопросы теории и практики. Тамбов: Грамота, 2019. Том 12. Выпуск 12. С. 149-154. ISSN 1997-2911. / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/gendernyy-diskurs-osobennosti-rechevyh-taktik-zhenskoy-yazykovoy-lichnosti-na-materiale-romana-m-k-anisimkovoy-plach-gagary>
6. Плюснина А.В. *Характеристика мужской и женской письменной речи в гендерном сознании коммуникантов* // *Ярославский педагогический вестник-2012-№1-том-1.*

ПРОБЛЕМА ГЕНДЕРНОГО ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВА В ОРГАНАХ МЕСТНОЙ ВЛАСТИ КЫРГЫЗСТАНА

Жоробеков Жолборс Жоробекович

*,доктор политических наук, профессор, главный научный сотрудник Института
государства и права Национальной академии наук Кыргызской Республики
Бишкек, Кыргызстан
E- mail: zhobors94@mail.ru*

Марзабаева Бакты Токтомаматовна

*старший преподаватель
Высшей школы международных образовательных программ
Ошского государственного университета
Ош, Кыргызстан
E- mail: bkydyrmysheva@mail.oshu.kg*

Аннотация. Изучение гендерного вопроса, вставшее на повестку дня в политику в последние десятилетия, остается актуальной проблемой, так как до сих пор ведутся научные споры по поводу механизмов реализации принципов гендерного паритета в политической системе общества. В статье освещается решение проблемы в органах местного самоуправления, а точнее в местных кенешах Кыргызской Республики.

Ключевые слова: айылыные кенеші, гендерное равенство, участие женщин на выборах, гендерные стереотипы.

Традиционный взгляд на гендерное равенство в политической жизни зиждется на изучении вопросов, прямо или косвенно отражающих степень участия и вовлеченности кыргызстанских женщин в мир политики, а именно:

- в законодательстве, реально отражающим гендерную палитру;
- участие в принятии решений на разных уровнях, в том числе в органах местного самоуправления.

В силу отсутствия равного доступа к политике женщин, проблема актуализируется в гендерно чувствительных проекциях государственных, общественных и международных институтов с момента присоединения КР к известной Пекинской Платформе Действий по улучшению положения женщин (1995 г.) [22] и ратификации Конвенции ООН О ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин (1997 г.) [23].

За годы независимости в Кыргызской Республике было предпринято множество усилий, что стало отправным моментом в повышении участия женщин в политике, которые охватывали самый широкий спектр подходов – от общественных, международных программ по обучению различных групп, кампаний по продвижению их политических прав, до НПА по привлечению женщин на различные должности в госорганах КР.

Между тем, несмотря на усилия, уровень представительства женщин на политическом уровне стабильно снижался, что требовало принятия кардинальных мер и механизмов их привлечения.

Начиная с 2007 г. положение начало изменяться в лучшую сторону, что объясняется, по нашему мнению, рядом обстоятельств законодательного и институционального характера.

Так, в результате включения в Кодекс о выборах гендерных квот по партийным

спискам на уровне выборов в Жогорку Кенеш КР и местные органы власти (МСУ) уровень представительства женщин вырос до 26 %. В свое время также был сделан ряд назначений женщин на высокие госдолжности, к примеру, вице-премьер-министра, министра образования и науки, министра финансов, министра труда и соцразвития, председателей Конституционного суда и Верховного суда КР, что в целом, можно рассматривать как начавшийся процесс развития женского политического участия.

Можно также полагать, что заметно актуализируется проблематика анализа социально-психологической среды, в которой происходят указанные политические новации.

Да, с одной стороны, процесс квотирования стимулировал активность женщин внутри партий. С другой – женщины, ранее активные в сфере НПО стали делать выбор в пользу политической карьеры и политического лидерства.

Приведем некоторые цифры, которые наглядно продемонстрируют степень вовлеченности женщин в активные политические и социальные процессы. Так, начиная с 2000-х годов наблюдалась устойчивая тенденция снижения числа женщин-депутатов айыльных кенешей. К примеру, в 2004 г. состав женщин в айыльных кенешах составлял - 19%, в 2008 г. - 17%, в 2012 г. - 12%. При этом, в 2012 г. в 70-и айыльных кенешах, то есть в каждом шестом айыльном кенеше, не было избрано ни одной женщины. В последующие годы эта тенденция сохранялась, до принятия Закона о 30% квоте мандатов депутатов айыльного кенеша для женщин.

Как известно, в целях увеличения количества женщин депутатов в выборных органах был инициирован Закон о 30% квоте для женщин. Инициатива была одобрена, и в ее поддержку было собрано более 10 тыс. подписей от граждан со всех регионов КР. В результате, 8 авг. 2019 г. был принят закон КР «О внесении изменений в Закон КР «О выборах депутатов местных кенешей» по обеспечению не менее 30% мандатов депутатов айыльного кенеша для женщин.

В свою очередь, Жогорку Кенеш КР утвердил механизм гарантированного минимального представительства женщин в составах местных кенешей через резервирование 30% мандатов (квот) для женщин.

Значимым для политико-правовой сферы стал 11 апр. 2021 г., когда состоялись выборы в местные кенешы в 28-х городских и 386 айыльных кенешах. Так, к примеру, общее количество мандатов для айыльных кенешей составило - 7560, из них 2944 - мандатов для женщин согласно данным ЦИК КР [51, с. 22].

Можно в указанной связи признать, что введение квоты позволило повысить средний процент участия женщин с 11 % до 32% в КР. Важно также указать, что показатель участия женщин по данным ЦИК КР составил 26,9%. Самый низкий показатель составил в Баткенской области - 22,5% и самый высокий в Чуйской области - 30,3%.

Анализ данных показывает, что в трех южных областях относительно низкие показатели и в среднем составляют - 24%, чем в четырех северных областях - 29% [58, с. 118]. Более того, итоги указывают на то, что участие женщин в выборах в качестве депутатов в местные кенешы на юге ниже среднереспубликанских показателей, которые приведены ниже в таблице.

Участие женщин в выборах депутатов местных кенешей

Таблица 1.

	Регион/ область	Количество мандатов	Квота для женщин	Количество выдвинутых кандидатов Самовыдвиженцы От партий	Из них			
					женщины			
					Чел.	проц		
	Всего по республике	7560	2944	14914	14896	18	4009	26,9
1	Ошская	1741	681	3261	3261	0	832	25,5
2	Джалал-Абадская	1352	520	2691	2691	0	670	24,9
3	Баткенская	577	231	1384	1384	0	306	22,1
	Средний показатель							24,2
4	Таласская	544	206	916	916	0	238	25,9
5	Нарынская	789	300	1409	1391	18	403	28,9
6	Иссык-Кульская	959	367	1625	1625	0	458	28,1
7	Чуйская	639	639	3628	3628	0	1102	30,3
	Средний показатель							28,3

(Источник: Официальный Сайт ЖК КР).

Отметим, что сравнительный анализ зарегистрированных кандидатов и избранных депутатов в разрезе областей показывает высокую долю % женщин-кандидатов в Чуйской обл. Одним из наиболее низких % участия женщин отмечен в Баткенской области.

Также для наглядности приведем некоторые данные за период с 2004 по 2021 гг., что свидетельствует о неуклонном росте числа женщин в выборных органах власти.

Сравнительные данные избранных депутатов
в местные кенешы в 2004, 2008, 2012 и 2021 гг.

Таблица 2.

Регион	Доля женщин-депутатов 2004 г. (%)	Доля женщин-депутатов 2008 г. (%)	Доля женщин-депутатов 2012 г. (%)	Доля женщин-депутатов 2021 г. (%)
Баткенская обл.	16,54	14,5	14	22,1
Жалалабадская обл.	12,0	18,2	11	24,9
Иссык-Кульская обл.	23,74	16,2	14	28,1
Нарынская обл.	16,4	13,3	19	28,9
Ошская обл.	14,79	14,8	11	25,5
Таласская обл.	12,0	11,5	9	25,9
Чуйская обл.	26,87	24,8	17	30,3
Итого по республике:	19,12	17,1	13,4	28,3

(Источник: Официальный Сайт ЖК КР).

Важно признать, что среди наиболее значимых факторов распределения деятельности среди женщин и их политического участия остается политическая социализация, структурные и ситуационные (биографические) факторы, воспроизводящиеся в нашем социуме.

Вместе с тем, большая политическая ориентированность мужчин является фундаментом патриархальных политических стереотипов и установок, способствует установлению и сохранению информационного контроля над политическим поведением женщин.

Приведем несколько репрезентативных данных по Результатам опроса населения КР, проведенного ИС «Айгине» и ЦСИ АУЦА в 2008 г.

В общественном сознании все еще существует стереотип о том, что «политика – не женское дело», 32% мужчин и 21,1% женщин соглашались с данным утверждением [1, с. 25].

В общественном сознании существует твердое убеждение: если мужчины могут и должны заниматься политикой, то для женщин в данном пространстве необходимы квоты. С их необходимостью соглашается огромная часть опрошенных респондентов.

В предложенных обстоятельствах логичен вопрос. Чем объясняется столь невысокая политическая активность женщин на местном уровне? Рассматривая основные концепции, объясняющие низкую представленность женщин в политике местных органов власти, можно условно выделить:

- институциональный;
- биологический [2, с. 27].

Признается, что биологические концепции объясняют отсутствие женщин в политике нежеланием и отсутствием заинтересованности самих женщин из регионов в силу их природной склонности к домашнему очагу, т.е. подход принимает отсутствие женщин в политике как «естественный» процесс, допуская, тем не менее, что женщины могут изменить свой политический статус.

Указанный подход возлагает вину на самих женщин за их отсутствие на политической арене, в силу аполитичности. В ходе исследования также были транслированы утверждения о том, что женщины не хотят заниматься политикой, принимая на себя добровольно роль домашней хозяйки. С другой стороны, как мужчины, так и женщины, говорят о том, что женщина может и должна заниматься политикой.

В то же время женщины представляются, как не умеющие действовать и принимать четкие конструктивные решения в условиях жесткой конкуренции, не обладающие ни уверенностью в себе, и собственными силами, ни амбициями, необходимыми для участия в избирательных гонках.

Еще одна проблема, выделенная в отношении женщин-политиков – отдаленность от семьи и пренебрежение детьми. То есть подобные точки зрения можно объяснять через призму биологических концепций, рассматривающих женщин как ответственных за их низкое представительство в эшелонах власти, игнорируя при этом социально-экономические факторы, влияющие на возможность их активного участия в политике. И такое восприятие общественного гендерного порядка находит свое отражение в массовом сознании [3, с. 13].

По итогам массового опроса выяснились следующие интерпретации в вопросе гендерного участия женщин в политике. Так, к примеру, мужчины и женщины по-разному отвечают на вопрос о том, достаточна ли степень участия женщины в общественно-политической жизни? Лишь каждая пятая женщина и каждый третий мужчина ответили

на этот вопрос положительно.

По нашему мнению, главными причинами, сдерживающими политическое участие женщин, особенно на уровне принятия решений, являются уровень экономического, научно-технического и социального развития нашего общества, а также преобладание патриархальных взглядов, в том числе и у самих женщин. Это мнение подтверждают и результаты опроса. В качестве главной причины, мешающей более широкому участию в политической жизни, респонденты называли отсутствие свободного времени, а причины недостаточного выдвижения на руководящие посты – трудности для женщин в совмещении ответственной работы с семейными обязанностями.

В свою очередь, мужчины, напротив, на второе место поставили меньшую уверенность женщин в своих силах, на третье – их слабую ориентацию на руководящую работу. Такая оценка связана с тем, что женщины не склонны в желании сделать карьеру, поскольку это осуждается и ограничивает стремление поддерживать личные отношения с окружающими. А для женщин это важнее, чем для мужчин.

Не менее значимым выступает еще один аспект. Следует учесть и сферу так называемых личных самоощущений женщин, которые привыкли ждать приглашения к участию в политике, особенно на уровне принятия решений, поскольку больше зависят от семейных обстоятельств, более политически уязвимы. Видимо, поэтому мы так редко встречаем среди женщин яркие политические фигуры. Хотя в качестве примера можно всегда найти прекрасные образцы женского лидерства, начиная с Курманжан – Датки, до Розы Отунбаевой. В то же время в СМИ отмечены призывы оградить дочерей и жен от «заразы» феминизма, чтобы восстановить традиции и заветы отцов, спасти будущее нации и государства. При этом в СМИ присутствовали и традиционно стереотипные заявления об исконной свободе и демократичности жизни кыргызских женщин, риторика продвижения достойных кандидатов и неготовность женщин-лидеров включиться сегодня в управление страной» [4, с. 5].

Таким образом, мы не можем говорить о росте интенсивности политических действий женщин, политическая мобильность которых все еще остается невысокой. Поэтому политическая сфера Кыргызской Республики остается недостижимым Олимпом для достижения гендерного равенства. В то же время нужны дальнейшие научные исследования и институциональные шаги для продвижения и достижения гендерного равенства.

Список использованной литературы:

1. *Результаты опроса населения КР, проведенного исследовательским центром «Айгине» и Центром социологических исследований Американского университета в Центральной Азии.* – Б., 2008.
2. *Кочкина Е.В., Кириченко М.М. Введение. Дестабилизация политических предписаний полу. // Гендерная реконструкция политических систем.* - М., - С. 26.
3. *Мезенцева, Е.Б. Гендер в экономическом анализе // Гендер и экономика: мировой опыт и экспертиза Российской практики [Текст] /. / Отв.ред. и сост. Е.Б. Мезенцева. – М.: ИСЭПН РАН-МЦГИ «Русская понарама», 2008. – С. 13-23.*
4. *Карыбаева, М.К. Гендерные аспекты государственного управления: обзорное мини-исследование по заказу ПРООН.* - Бишкек, 2004. – 28 с.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA STEAM TEXNOLOGIYALARINI ISHLAB CHIQISH VA ULARDAN FOYDALANISH ASOSIDA BILIMLARNI O'ZLASHTIRISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI (tabiiy fan misolida)

Alimova Dilorom Xudoyqulovna

Toshkent Amaliy fanlar universiteti,

Boshlang'ich ta'lim nazariyasi va medikasi kafedrasida katta o'qituvchisi.

Annotatsiya. Ushbu maqolada STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) fanlarining zamonaviy ta'limdagi ahamiyati va ularning o'quvchilarni bilim olish jarayonida qanchalik samaradorligini oshirishi haqida fikr yuritiladi. STEAM yondashuvi orqali integratsiyalashgan bilimlar, kreativ fikrlash, amaliy ko'nikmalar, kelajakdagi kasblarga tayyorgarlik, muammolarni hal qilish qobiliyatlari va hamkorlik ko'nikmalari rivojlantiriladi.

Kalit so'zlar: STEAM, ta'lim, integratsiyalashgan yondashuv, kreativ fikrlash, amaliy ko'nikmalar, muammolarni hal qilish, hamkorlik, innovatsiya.

Boshlang'ich sinflarda STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) texnologiyalarini joriy etish va ulardan foydalanish o'quvchilarning bilimlarini samarali o'zlashtirishda muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, tabiiy fanlar bo'yicha bilimlarni mustahkamlash uchun bu texnologiyalar turli yo'llar bilan qo'llanilishi mumkin. Quyida STEAM texnologiyalarini boshlang'ich sinflarda tabiiy fanlarni o'rgatishda foydalanishning asosiy yo'llari va ularning samaradorligini oshirish usullari ko'rsatilgan: STEAM texnologiyalari: fanlararo bog'liqlikni ta'minlaydi. Masalan, tabiiy fanlar darsida ilmiy hodisalarni tushuntirish uchun texnologiyalarni qo'llab, turli vositalar yordamida o'quvchilarni amaliy tadqiqotlarga jalb qilish mumkin. Bu yondashuv o'quvchilarning qiziqishini oshiradi va mavzuni yaxshiroq tushunishga yordam beradi. O'quvchilarni tajribalar o'tkazishga jalb qilish ularning mustaqil o'rganish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Masalan, o'simliklarning o'sish jarayoni bo'yicha loyihani yaratish, o'quvchilarga ilmiy kashfiyotlarni o'z ko'zlari bilan ko'rish imkonini beradi. Texnologiyalardan foydalanish orqali tajribalarni raqamli formatda kuzatish, natijalarni qayd etish va tahlil qilish mumkin. Boshlang'ich sinflarda tabiiy fanlar darsida oddiy robototexnika loyihalari va dasturlashni joriy etish orqali o'quvchilarni tabiatdagi turli jarayonlarni tushunishga jalb qilish mumkin. Masalan, robot yordamida yerdan o'lchovlarni olish yoki tabiiy ofatlar simulyatsiyasini yaratish kabi loyihalar samarali bo'ladi. Tabiiy fanlar darsida STEAM texnologiyalaridan foydalanib, virtual laboratoriyalarni qo'llash mumkin. O'quvchilar o'zlari sinf sharoitida amalga oshira olmaydigan tajribalarni virtual muhitda bajarishlari mumkin. Bu metod nafaqat qiziqarli, balki xavfsiz va qulay. O'quvchilarga tabiiy fanlar bo'yicha mavzularni tushuntirishda 3D modellashtirish va vizualizatsiyalardan foydalanish yaxshi natijalar beradi. Masalan, hujayraning tuzilishini 3D shaklda yaratish va uni turli qismlarga ajratish orqali o'quvchilarni mavzu bilan chuqurroq tanishtirish mumkin.

STEAM texnologiyalari ijodiy yondashuvni rivojlantirishga yordam beradi. Masalan, tabiiy fanlar mavzulari bo'yicha interaktiv o'yinlar yoki dasturiy ilovalarni yaratish orqali o'quvchilarning qiziqishini oshirish va ularni bilimlarini yanada mustahkamlashga undash mumkin. O'quvchilarning o'zlashtirish darajasini kuzatish uchun texnologik platformalardan foydalanish muhim. Maxsus dasturiy ta'minotlar yordamida o'quvchilarning faoliyati va bilimlarini onlayn kuzatish va ularning qaysi yo'nalishda yaxshiroq rivojlanayotganini aniqlash mumkin. Bu usullar boshlang'ich sinflarda

tabiiy fanlar bo'yicha bilimlarni samarali o'zlashtirishga yordam beradi va STEAM texnologiyalarini qo'llash jarayonini yanada qiziqarli va foydali qiladi.

STEAM ta'limining asosiy yutuqlaridan biri bu fanlararo bog'liqlikni ta'minlashdir. An'anaviy ta'lim tizimida fanlar alohida o'rgatilgan bo'lsa, STEAM yondashuvi bu fanlarning bir-biriga bog'liq ekanligini ko'rsatadi. Masalan, matematika va muhandislik, texnologiya va san'at kabi fanlar bir-biri bilan chambarchas bog'liq va ular birgalikda rivojlanishni talab qiladi. O'quvchilar biror-bir mavzuni o'rganayotganda turli fanlardan olgan bilimlarini qo'llash orqali yanada chuqurroq tushunchaga ega bo'lishadi. STEAM fanlari o'quvchilarni nafaqat ilmiy yondashuvlar asosida fikrlashga, balki ijodiy va tanqidiy yondashuvni rivojlantirishga ham undaydi. Masalan, biror texnologik yechim yoki loyihani ishlab chiqishda muhandislik bilimlari va ijodkorlik talab qilinadi. O'quvchilar ilmiy muammolarni hal qilishda yangi usullarni o'ylab topishi va yaratishi mumkin, bu esa kelajakda innovatsiyalarni yaratishda katta ahamiyatga ega bo'ladi. STEAM yondashuvi o'quvchilarga nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy ko'nikmalarni ham beradi. Masalan, texnologiya va muhandislik yo'nalishlarida loyihalar va tajribalar o'tkazish orqali o'quvchilar real hayotda duch keladigan muammolarni hal qilishni o'rganishadi. Bu esa kelajakdagi kasbiy hayotda muvaffaqiyat qozonish uchun zarur bo'lgan muhim ko'nikmalarni shakllantiradi.

Zamonaviy dunyoda ko'plab kasblar texnologiyalar, muhandislik va san'at bilan bog'liq bo'lib, bu sohalarida raqobatbardoshlikni ta'minlash uchun STEAM fanlarini yaxshi o'zlashtirish kerak. Sun'iy intellekt, avtomatlashtirish, 3D bosib chiqarish va boshqa texnologiyalar keng tarqalganligi sababli, ushbu fanlar bo'yicha chuqur bilimlarga ega bo'lgan kadrlar talab etiladi. STEAM ta'limi o'quvchilarga texnologiyalarni nafaqat qo'llash, balki ularni yaratish imkoniyatlarini ham beradi.

STEAM ta'limining yana bir muhim jihati bu o'quvchilarda muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishdir. Ilmiy va texnik yondashuvlarni qo'llash orqali ular murakkab vaziyatlarga yangi yondashuvlarni topishga o'rganadilar. Masalan, biror loyiha ustida ishlashda ular o'z oldilariga kelgan muammolarni tahlil qilish va yechimlarni topish jarayonida amaliy mashqlar bajaradilar.

STEAM fanlari ko'pincha loyihalar va guruh ishlari asosida tashkil etiladi. O'quvchilar bir-biri bilan hamkorlikda ish olib borish, bilim almashish va jamoa bo'lib muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bu nafaqat bilimlarni chuqurroq o'zlashtirishga, balki kelajakda jamoa ichida samarali ishlash qobiliyatiga ham yordam beradi.

STEAM fanlari zamonaviy ta'lim jarayonida muhim o'rin tutadi. Ular o'quvchilarga nafaqat ilmiy va texnik bilimlarni o'rganish, balki amaliy hayotda foydali ko'nikmalarni shakllantirishga imkon beradi. Ushbu fanlarning integratsiyalashgan yondashuvi orqali o'quvchilar o'zlarining ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishadi, kelajakdagi innovatsiyalarga asos bo'ladigan yutuqlar yaratishadi. STEAM ta'limi nafaqat bugungi, balki kelajakdagi avlodlar uchun ham muvaffaqiyat kaliti hisoblanadi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Beers, S. Z. (2011). «21st Century Skills: Preparing Students for THEIR Future». *National Association of Independent Schools*.
2. Watson, A. D., & Watson, G. H. (2013). «Transitioning STEM to STEAM: Reformation of Engineering Education». *Journal for Quality and Participation*, 36(3), 1-5.
3. Quigley, C. F., & Herro, D. (2016). «Finding the Joy in the Unknown: Implementation of STEAM Teaching Practices in Middle School Science and Math Classrooms». *Journal of Science Education and Technology*, 25(3), 410-426.
4. Yakman, G. (2008). «STEAM Education: An Overview of Creating a Model of Integrative Education». *Pupils Attitudes Towards Technology (PATT-19) Conference Proceedings*.
5. Maeda, J. (2013). «STEM + Art = STEAM». *The STEAM Journal*, 1(1), Article.

MOTIVATIONAL, CONCEPTUAL, FIGURATIVE AND SEMIOTIC FEATURES OF CONCEPT “ERKEK/MAN”

Zhoroeva Aigul Mitaevna

Associate Professor, Osh SU. aigulya68@mail.ru

Akmatova Ainisa Abdibaitovna

Associate Professor, Osh SU.

akmatova.63@mail.ru

Shermatova Aijzhanyl Mitaevna

aizhanyls@mail.ru

Abstract. This article presents a historical and etymological analysis of the motivational features of the concept ‘erkek/man’ in Kyrgyz and English. The article provides examples of the representation of this concept in historical and modern literature. The presence of such a large number of motivational features confirms the ancient history of this concept and its high socio-cultural significance in the linguistic picture of the world. Cognitive features of the concept “erkek/man” revealed in two unrelated languages through etymological analysis; therefore, the lexical-semantic means carry a certain ethno-cultural connotations and express worldview of Kyrgyz and English people.

Key words: concept, linguistic units, cognitive features, motivational features, internal form of the word.

Introduction. At present almost all linguistic researches are carried out within the framework of anthropocentric paradigm. The anthropocentric paradigm shifts the researcher’s attention from the object to the subject, i.e., the person is studied in the language and the language in the person. As asserted by V.A. Maslova, the human mind cannot be imagined outside of language and the ability to create and perceive speech. Therefore, human being is given the key place, and language is the core element that makes up the human personality [1].

If we refer to the basic term concept, “a concept is a representation of a fragment of the world. Such a presentation (image, idea, symbol) is formed by nationwide features, which are supplemented by attributes of individual experience and personal imagination”[5].

As the concept is a complex, multi-layered structure, it includes associations, values, national images and connotations focused on a particular culture. In the stance of S.G. Vorkachev concepts have a linguacultural feature; therefore, they are the means that carry a certain ethno culture (Vorkachev, 2004). Supporters of this trend define the concept as a basic unit of culture and characterize it as a means of conveying the national mentality.

Thus, the study of concepts involves the analysis of the structural components that form them: motivational, conceptual, evaluative and symbolic features. In this article, we will try to define and compare the similarities and differences of the concept “erkek/man” in two unrelated languages, in Kyrgyz and English.

The aim of this article is to discuss the motivational features of the concept “erkek/man” in Kyrgyz and English corresponding to the methodology of conceptual analysis developed by M.V.

Pimenova. "Motivational feature is that served as a basis for naming a certain fragment of the world, it is the internal form of the word. The older the word, the more motivational features the concept has" [6].

Accordingly, the main approaches are descriptive, comparative, historical etymological and conceptual ones. In order to determine the motivational features of the concept "erkek/man" in the Kyrgyz language, we will analyze the linguistic units related to the concept «erkek» selected from monolingual and etymological dictionaries. Motivational features include labels consisting of individual fragments of human life and worldview. In them, the inner form of the word is of great importance, and that it becomes the center of a male image and shows the motivational features of the larger meanings behind it. From ancient times in Kyrgyz culture euphemisms were used to announce the identity of a child at birth. For example, when a male child was born, it was said that «kok jal», «at bailaar», «at tokur» was born. These euphemisms demonstrate the nature of the male man and his way of life in Kyrgyz worldview. In addition to this, phrases like ata-baladai boluu (being like father and son, to be close), jurt atasy (the father of the country-leader of people), ata narky (the father's honor, honorable father), ordo eesi (hist., owner of the house), atany balasy (the son of the father, who protects the honor of the father), jigittin gulu (leading, exemplary young man), boz bala (teenager), er jigit, sher jigit (hist., brave man like a lion), jolbors jurok (hist., as brave as a tiger), kok jal (hist., brave hero), koykashka (hist., hero) worship the reputation of a male man, glorify his brave heroism, determine the role of a male man in life and preserve his high status, moreover, each is comprehensible to every Kyrgyz [2].

Simultaneously, the Kyrgyz language does not lack linguistic units that reflect the negative character of a male man. For example, stable expressions such as koen jurok (yellow-belly, coward), kopkon jigit (put on airs, put on frills), el bezeri (vile, hateful, malicious), tilazar (cool fish, insolent fellow), ui kuchuk (home-bird, coach potato), Shodokondun burkutundoi julkungan (avaricious, power-hungry man), jatyp icher (bloodsucker, hanger-on) describe weaknesses of a male man.

In the English language a group of linguistic units related to the concept of "male man" with the components as erkek/man, ata/father, bala/son that reveal the cultural background of British people. There are a large number of phraseological expressions that represent the concept "man" in the British linguistic picture of the world.

Linguistic units	Meaning	Linguistic units	Meaning
man of men	the best man	best man	a groom's friend
a man of word	a man who keeps his word	a man of ideas	a resourceful person
a man of iron	a strong willed man	a man of law	a lawyer
a man of mark	a famous man	a man of means	a rich man
a man of nothing to do	lazy man	a man of office	an official
a man of the world	an experienced man	man of the house	a landlord
the black man	a devil	a broken man	a thief, a robber
career man	professional	city man	a businessman
confidence man	a swindler	family man	a married man

fancy man	a humorist,	good man	a person with money
a made man	a man who has found his place in society	hold-up man	a gangster
John Thompson's man	a man who does not obey his wife	a lady's man	a womanizer
a man about town	a fun-loving man (dandy)	Man Friday	a reliable man
the Father of Faith	the chief servant of the church	the Holly Father	a church priest
father of lies	best liar	son of Adam	Adam, male man
the Father of the House	the eldest of the House of Representatives	father of Lights	God (creator of light. bibl.),
native son	the son of his homeland	son of bitch	swindler, scumbag
the Son of God	Jesus Christ	a son of Mars	a soldier
the prodigal son	the son who came back after wandering	a son of shame,	a child born out of wedlock
a son of Neptune	a sailor	a son of toil	a hard worker

(Kunin A.V., English-Russian phraseological dictionary)

Furthermore, in the Kyrgyz mentality, the functions of a man in various situations are marked with various fragmentary constructions as in Ata – balaga synchy (A father is a critic of a child); Jaman jigit jan saktait, jakshy jigit el saktait (A bad guy saves his own life, a good guy saves people lives.). Sayings as Atadan kem bala, ataga ten bala, atadan artyk bala (a son falls behind father, a son equals father, a son puts shade on the father, much better than) are interpreted as the son who falls behind his father will dishonor or defame father, a son equals the father can do everything to glorify his father and he is the pride of the father and a son is much better than his father means that son deserves the honor for his good deeds for the sake of the people and he is the son of the whole nation..

In English, motivational features of this concept find reflection in proverbs as A good husband makes a good wife, It's a man's world, Men make houses, women make homes, A man without a wife is but half a man, A man is as old as he feels, a woman as old as she looks, Men get wealth and women keep it and illustrate real common to humanity in the conceptual framework. The further layering of meanings leads to the creation of functional, evaluative, symbolic and figurative features of the concept.

In the field of semiotics on understanding how people create and interpret the meanings of signs and symbols, including how people visually communicate through metaphor, metonymy, symbolism and other means of expression the linguistic units were analyzed. The symbolic features of the concept of “erkek/man” with component of “son” goes back to the ancient icon of the family tree and its image is realized by two components: 1) the son is the fruit of the family tree and 2) a son is a branch of this tree. Through this complex image, in Kyrgyz culture, the concepts of “the one who continues the progeny” (tuyak), “the one who continues the offspring” (muraskor) have been echoing from generation to generation, to express the idea of reproduction. Moreover, in the etymological dictionaries of the English language, such concepts are not illustrated, and in British culture, the concepts of a boy and a girl are not discriminated as in Kyrgyz culture. However, in the work of the English writer Jane Austen (Jane Austen “Pride and Prejudice”), Mr. Bennet describes

the fact that Mr. Bennet had no male children except his four daughters, so he bequeathed the land and wealth he owned to his nephew. Landowners at that time left their surnames to male children in order to preserve them. Therefore, even in British culture, the position of a male man is higher than a woman, and only a male child can keep a person's name and continue the lineage.

Motivational indications are often expressed by historical words, and it is believed that the more the word is age-old, the stronger the connotation. The set of initial features or the internal form of the word is the basis for the evolution of cognitive features. In the research held on motivational features of the concept "erkek/man", 132 linguistic means were collected to present the features of the concept "erkek/man" in the Kyrgyz language on three aspects: words that express a male man's appearance, a) size, size, shape: big, small, round, slender, tall, thin, heavy, pole-like, thick, broad-shouldered, giant, etc.; b) appearance: eagle-eyed, with the scar, floppy ears, wrinkled face, sunken eyes, playful eyes, crooked teeth, etc. c) The stylistic means of speech: metaphors as *jurogundo otu bar*, *ak jurok*, *sutko toigon kuchuktoi*, *iyne jegen ittei*, synecdoche as *achyk ooz*, *jez nandai*, *tash myltyktai*, euphemisms as in *botolkodon bashy chykpgan*, *birinin tebetin birine kyigizgen*, at *bailar*, at *tokur*, *chylbyr alar*, comparisons like *opol toodoi*, at *kotorgus*, epithets as *ak sook*, *ak jurok*, *suu jurok*, *kara oiluu*, etc.

Regarding the English language, more than 200 phraseological units related to a male man are brought together. For example, heart of gold (a generous man), skirt chaser (a man close to women), cheapskate (scrooge, stingy), lone wolf (selfish), man of his word (keeps his word), Son of man (son of God (euph.)), lion hearted (brave), all skin and bone, skinny, thin as a rake, a beanpole (very thin), a bit on the large side(fat), thin on the top (without hair), vertically challenged (very short) that describe character and appearance of a male man.

Concerning the artifacts (attributes, rituals) surrounding human beings in their daily life express some sign or system of signs of those who follow that culture. From childhood, a person learns the codes of the social environment in which he lives from the moment he begins to speak his mother tongue. Nowadays best known symbolic attributes of a male man can be found on road signs (road workers), signs indicating service points (e.g. men's clothing store, changing room, no-men's area, chess club, hunting association, sports club, barber shop, etc.), can be seen in the images that differentiate between men's and women's toilets (Попова, Стернин, 2001).

As a symbolic sign of the Kyrgyz identity, the national headwear - the kalpak - has been protected by UNESCO. Kalpaks are made according to age characteristics (for young boys, married and unmarried men, middle-aged and older men). Since ancient time, the Kyrgyz have understood the age, rank and position of the owner by the color of the kalpak, the patterns and edges on it. A pattern depicting the image of Umay mother was painted on the kalpaks of young boys. The color of the felt of the kalpak is white, blue, grass green, light brown, and the brim is usually decorated with bright colors such as green and blue. The headwears of young men and boys differed according to the features of the brims. If the brim of kalpak is red, it means that he is ready to marry. Brown ones were worn by married people, and black ones were worn by middle-aged people. White kalpak was typical for elders. Only the hem of their kalpaks was decorated. It is tailored according to the social status of the wearer. Special types of hats were worn only by those with a high social status. The embroidery on the two front surfaces is patterned by totem symbols as "Umay", "Leopard", "Bugu" which are the three main popular types. (See Figure 1)

(FB. Ak kalpak – Sputnik Kyrgyzstan)

In England in the 16th century, men's clothing was made to meet the requirements of the nobility. They generally wore shirts, camisoles and kaftans without belts. Tights attached to the legs and short pants gathered at wide ankles, and the headgear was an ornate beret or a triangular hat. From the second half of the 16th century, during the reign of Queen Elizabeth, fashion also influenced men's clothing. They began to wear light-colored material with narrow sleeves, wide shoulders, straight collars, and buff pants, and their clothes were decorated with precious stones. Their status was assessed by the clothes they wore [10]. From the 19th century, men's clothing began to focus on world trends. Their social status was determined by the clothes men wore, and the jewels on the clothes gave information about their wealth.

Apart from this, the marks on the clothes of military personnel serving in the armed forces have the semiotic signs of the male concept. Yu.E. Prokhorov says: «Concept is a combination of myth, sign and symbol» and mentions that semiotic features of the concept as a sign or gesture of military personnel greeting each other refers only to a certain group of people (Prokhorov, 2009). The soldier's rank is determined by the military uniform attributes: soldiers, cadet, corporal; junior sergeant, senior sergeant; junior officers, junior lieutenant, senior lieutenant; senior officers as major, lieutenant colonel, colonel; major general, lieutenant general, colonel general, army general.

In order to restore the structure of the concept, it is necessary to study the content of lexical units, the corpus of phraseology, paremiological fund, the system of stable comparisons, which capture the images of etalons, which are peculiar to a certain language. Consideration of the concept as a structure of national consciousness for all representatives of a given society allows us to conclude that the concept should have national and cultural specificity.

As a result, we can say that a male man in Kyrgyz culture is a mirror of the national worldview. Since epithets, euphemisms as "jurt atasy" (father of the nation), "ordo eesi" (lord of the house), "at tokur" (heir), "at bailar" (inheritor), "kok jal", "koyashka" (brave son), etc., denoting the high ethnic status of a male man refer only to the Kyrgyz linguoculture. Nevertheless, in British culture, the concepts of a boy and a girl are not separated, so there is no discrimination in childbirth. In addition, later appeared cognitive features of a male man, which has a huge socio-cultural significance, in turn served as a source for the formation of conceptual and evaluative features in linguistic units as heart of gold, skirt chaser, cheapskate, lone wolf, lion hearted.

In both ethnic cultures, special attributes of the social environment in the form of semiotic signs have been identified: a men's clothing store, a locker room, a chess club, a hunting society, sports

clubs, a hairdresser, signs of male service facilities. In addition, in Kyrgyz and British culture, the verbalization of national attributes (kalpak, beret, caftan, puff) in men's clothing includes national philosophy.

Conclusion. The concept, being a unit of the conceptual worldview, is a living structure changeable in time. The volume of the concept structure increases due to the addition of new components corresponding to the worldview of that time of the national culture. Concept equivalents in different languages have a similar cognitive feature, but their componential composition differs, which is explained by the process of historical concept formation within the conceptual system of a certain language.

Reference:

1. Maslova V.A. *Kognitivnaya lingvistika*. – Minsk: TetraSistems, 2008.
2. Koichumanov, Zh., *Collection of proverbs in the Kyrgyz language*, Bishkek: 2011. – 580 p.
3. Kunin, A.V., *English-Russian phraseological dictionary*. 4th ed., revised. – M.: "Russian language", 1984. – 944 p.
4. Osmonova, Zh., K., Japarov, Sh., *Phraseological dictionary of Kyrgyz language*, – Bishkek: KTMU, 2001. – 519 p.
5. Pimenova M. V., *Sphere of the inner world of man: conceptual studies* // *Izvestia Volgograd State Pedagogical University*. 2004. № 3. P. 3-10.
6. Pimenova M. V., *Methodology of analysis and theoretical settings of the Kemerovo school of conceptual studies* // *Naukovy visnik Kherson State University. Seriya 'Linguistics'*. 2013. Vip. 18. P. 50-59.
7. Popova, Z.D., Sternin, I.A. *Interpretative field of the national concept and methods of its study* // *Culture of communication and its formation - Issue - Voronezh*, 2001. - P.27- 30.
8. Prokhorov, Yu.E. *In the squeaks of the concept*. – 2 - M.: FLINTA: Science, 2009. – 176 p.
9. Vorkachev, S.G. *Happiness as a linguistic and cultural concept*. M.: ITDGK Gnosis, – 2004. – 236 p.
10. https://en.wikipedia.org/wiki/1550_1600_in_European_fashion

THE ROLE OF ETHNOPSYCHOLOGICAL FACTORS IN WOMEN INTELLECTUAL DEVELOPMENT

Abdulkhayev Abdulkhak

*Alfraganus University Department of
"Pedagogy and Psychology". Teacher*

Abstract. This article explores the role of ethnopsychological factors in women intellectual development. Drawing from research in the field of psychology and cultural studies, it examines how cultural beliefs, values, and practices influence cognitive processes and intellectual growth. The article highlights the importance of understanding and acknowledging the diverse cultural contexts in which intellectual development takes place, and how these factors shape individuals' cognitive abilities, problem-solving skills, and creativity. By recognizing the impact of ethnopsychological factors, educators and policymakers can promote inclusive and culturally sensitive approaches to foster intellectual development for all individuals. Ethnopsychology is a fascinating field that explores how cultural beliefs, values, and practices shape the women mind and cognitive processes. It recognizes that intellectual development is not solely determined by genetics or environmental factors, but also by the cultural context in which it occurs.

One aspect of ethnopsychology is the influence of cultural practices and belief systems on cognitive processes. Different cultures prioritize different cognitive skills based on their societal norms and values. For example, in collectivist cultures, there is often an emphasis on social harmony and interdependence. This can lead to a greater focus on relational cognitive abilities, such as empathy and understanding others' perspectives. In contrast, individualistic cultures may place more value on independent thinking and decision-making, leading individuals to develop cognitive processes aligned with autonomy and self-reliance.

Language also plays a significant role in intellectual development. Different languages have unique structures and vocabularies, influencing how individuals perceive and interpret the world. Language shapes thought processes by providing a framework for organizing and expressing ideas. The linguistic relativity hypothesis suggests that language influences thought, meaning that individuals from different linguistic backgrounds may have distinct cognitive patterns and problem-solving approaches. For example, languages that have a rich vocabulary for color distinctions may lead individuals to perceive and categorize.

Introduction

Intellectual development is a complex and multifaceted process influenced by various factors, including genetic predispositions, socio-cultural environments, and individual experiences. While the role of genetics and environmental factors in intellectual development has been widely studied, the influence of ethnopsychological factors has received less attention. Ethnopsychology refers to the study of how cultural beliefs, values, and practices shape the mind and cognitive processes. This article aims to shed light on the significance of ethnopsychological factors in women intellectual development.

Cultural creativity and innovation are additional areas where ethnopsychological factors come into play. Cultural diversity provides individuals with alternative perspectives, ideas, and problem-solving strategies. Exposure to diverse cultural contexts fosters cognitive flexibility, allowing individuals to think outside the box and generate novel ideas. Cultural practices, rituals,

and artistic expressions contribute to the development of creative thinking skills. By embracing cultural diversity and encouraging the exploration of different cultural perspectives, intellectual development can be enriched, leading to greater creativity and innovation.

It is important to address the phenomenon of stereotype threat when considering ethnopsychological factors in intellectual development. Stereotype threat refers to the negative impact of stereotypes on individuals' performance in tasks related to their social or cultural identities. When individuals are aware of negative stereotypes associated with their cultural group, it can create anxiety and undermine their intellectual performance. Creating culturally sensitive educational environments that promote positive cultural identities and mitigate stereotype threat is crucial for fostering intellectual development and academic achievement.

One important aspect to consider is the influence of cultural values and norms on cognitive processes. Cultural practices and belief systems shape the way individuals perceive and interpret the world around them. For example, in some cultures, there may be an emphasis on holistic thinking, where individuals consider the interconnectedness of various elements in their environment. This holistic approach can influence problem-solving strategies and promote a broader understanding of complex issues.

Moreover, cultural factors can also impact memory processes. Different cultures have unique ways of encoding, storing, and retrieving information. For instance, some cultures rely heavily on oral traditions, passing down knowledge and stories through generations. This emphasis on oral communication can enhance memory and the ability to retain cultural knowledge.

Cultural context also plays a significant role in shaping individuals' creativity and innovation. Cultural practices, rituals, and artistic expressions provide individuals with a rich tapestry of ideas and inspiration. Exposure to diverse cultural perspectives nurtures cognitive flexibility and the ability to think outside the box. By integrating various cultural influences, individuals can develop novel and creative solutions to problems.

Furthermore, the social and educational environment within a culture can impact intellectual development. Cultural norms regarding education, parental involvement, and expectations for academic achievement influence individuals' motivation and drive to excel intellectually. For example, cultures that place a high value on education and intellectual pursuits may foster a more academically focused environment, encouraging individuals to develop their intellectual abilities.

It is important to note that the role of ethnopsychological factors is not limited to individual development but also extends to societal progress. Cultural diversity brings forth a wide range of perspectives, knowledge systems, and problem-solving strategies. Embracing this diversity can lead to innovative breakthroughs, as different cultural groups collaborate and share their unique insights and approaches.

In terms of practical applications, recognizing the role of ethnopsychological factors in intellectual development can inform educational practices and policies. Culturally responsive teaching methods that acknowledge and incorporate students' cultural backgrounds can enhance engagement and learning outcomes. By valuing and integrating diverse perspectives, educators can create inclusive learning environments that nurture intellectual growth for all students.

Cognition and motor activity play a significant part in children's experiences and mental processes (Helen 1995). They also contribute to being mental growth as a summary, since finally "behavior is change" (Adolph and Berger 2005, 223), and science may be defined as the study of women behavior. It has been suggested that infants 'use of cultural knowledge to guide their motor behavior in physically difficult or unfamiliar places offers an excellent means to examine infant cultural knowledge (Tamis-LeMonda and Adolph 2005).

We have this term 'behavioral factors' synonymously with mental factors,³ i.e. The Cognition and motor activity play a significant part in children's experiences and mental processes (Helen 1995). They also contribute to being mental growth as a summary, since finally "behavior is change" (Adolph and Berger 2005, 223), and science may be defined as the study of women behavior. It has been suggested that infants 'use of cultural knowledge to guide their motor behavior in physically difficult or unfamiliar places offers an excellent means to examine infant cultural knowledge (Tamis-LeMonda and Adolph 2005) Cognitive, affective, physical and cultural processes or stimuli underlying women behavior (American Psychological Association, 2018c). Because they do not relate to this decision-maker's science, factors, e.g., work size, farmer years or degree of education are not considered behavioral and are not hidden in this review. This essay does not develop on the particular theoretical model, e.g., the concept of planned behavior (Admen, 1991) or prospect theory (Heineman and Seversky, 1979) – to map behavioral factors influencing farmer decision-making, As the lack of a unified concept implies that we could necessarily limit the variety of factors considered (Schuster et al., 2017).

Since the onset of this research on resilience, researchers have been dedicated to identifying the protective factors that inform people's adaptation to harmful circumstances,, e.g., abuse, (Cicchetti, D.&Rogosch, F. A., 1997) Catastrophic time events, (Fredrickson, B. L. Et al., 2003) Or urbanized poverty. The point of empirical study then has been changed to see the underlying protective procedures. Researchers attempt to reveal how some elements (e.g. Connection to home) may bring to positive results. Among kids, the case of mental impairment is unknown for one-third to one-half of instances. Ardinger HH, Holmes GE, Feb 2000) Almost

(daily DK, Secondly, behavioral financial identified weaknesses in the process of being thought that demonstrated, in some cases, why these elements would be. Therefore the amount of more information and more mental understanding indicated that factors might be useful in portfolio building and in explaining the industry more broadly. (Moore, S., Feb. 2017) 5 percent of cases are inherited from the person's parents. (Gale encyclopaedia of Medicine.) Genetic defects that have mental impairment but are not inherited may be caused by accidents or variations in genetic process. Instances of such accidents are developing of the additional chromosome 18 (trisomy 18) and Down syndrome, which constitutes the most common hereditary reason. Velocardiofacial syndrome and fetal alcohol spectrum disorders represent those two following most common reasons.

Methods

To explore the role of ethnopsychological factors in women intellectual development, a comprehensive literature review was conducted, drawing from various scholarly sources in the fields of psychology, anthropology, and cultural studies. The review focused on studies that investigated the relationship between cultural factors and cognitive processes, problem-solving abilities, and creative thinking. This article will review the research on the role of ethnopsychological factors in women intellectual development. The article will draw on research from a variety of disciplines, including psychology, anthropology, and education.

In order to understand and investigate the complex relationship between ethnopsychological factors and intellectual development, a comprehensive research design was implemented.

Literature Review: The study began with an extensive review of existing literature on ethnopsychology, cultural psychology, cognitive development, and related fields. This allowed the researchers to gather knowledge about the theoretical foundations, key concepts, and previous empirical findings in the area of interest.

Conceptual Framework: Based on the insights gained from the literature review, a conceptual framework was developed. This framework served as a guiding structure for the study, outlining the main variables, their interrelationships, and the underlying hypotheses.

Research Questions and Objectives: Clear research questions and objectives were formulated to direct the study's focus. These questions aimed to explore the specific role of ethnopsychological factors in women intellectual development, considering factors such as cultural practices, language, social context, and creativity.

Method Selection: The appropriate research methods were selected to address the research questions and objectives effectively. Depending on the nature of the study, various methods such as surveys, interviews, observations, and standardized psychological tests may have been employed. Additionally, cross-cultural comparative approaches could have been utilized to investigate the impact of different cultural contexts on intellectual development.

Participant Selection: A diverse sample of participants from different cultural backgrounds would have been selected to ensure representation and generalizability of findings. Consideration may have been given to factors such as age, gender, socioeconomic status, and educational background to ensure a well-rounded and diverse participant pool.

Results and Discussion: The study's findings would have been presented and discussed, highlighting the key insights regarding the role of ethnopsychological factors in intellectual development. The results would be interpreted in light of the existing literature and theoretical frameworks, providing a comprehensive understanding of the topic.

Conclusion and Implications: A conclusive summary of the study's findings would have been provided, emphasizing the significance and implications of the research. This could include recommendations for educational practices, policy development, and future research directions in the field of ethnopsychology and intellectual development.

The methodological basis of the study ensures a systematic and rigorous approach to investigating the complex relationship between ethnopsychological factors and women intellectual development. By adhering to established research practices, the study aims to contribute valuable insights to the existing body of knowledge in the field and promote a deeper understanding of the role of culture in intellectual development.

Results

4. Cultural Influences on Cognitive Processes

Cultural practices and belief systems have a profound impact on cognitive processes. Different cultural contexts emphasize different cognitive skills, such as attention, memory, and reasoning. For example, collectivist cultures often prioritize social harmony and interdependence, leading to a greater emphasis on interpersonal and relational cognitive abilities. In contrast, individualistic cultures may place more value on independent thinking and decision-making. These cultural differences shape individuals' cognitive processes, influencing their information processing styles, problem-solving strategies, and decision-making patterns.

2. Language and Thought

Language plays a crucial role in intellectual development as it shapes the way individuals perceive and interpret the world. Different languages have unique structures and vocabularies, influencing how individuals conceptualize and express their thoughts. Language also serves as a medium for cultural transmission, carrying cultural knowledge, values, and beliefs. The linguistic relativity hypothesis suggests that language influences thought processes, and therefore, individuals from different linguistic backgrounds may have distinct cognitive patterns and problem-solving approaches.

3. Cultural Creativity and Innovation

Cultural diversity fosters creativity and innovation by providing individuals with alternative perspectives, ideas, and problem-solving strategies. Cultural practices, rituals, and artistic expressions contribute to the development of creative thinking skills. Exposure to diverse cultural contexts promotes cognitive flexibility, allowing individuals to think outside the box and generate novel ideas. Recognizing and appreciating cultural diversity can enhance intellectual development by encouraging a broader range of perspectives and approaches to problem-solving.

4. Stereotype Threat and Intellectual Performance

Ethnopsychological factors also influence intellectual performance through the phenomenon of stereotype threat. Stereotype threat refers to the negative impact of stereotypes on individuals' performance in tasks related to their social or cultural identities. When individuals are aware of negative stereotypes associated with their cultural group, it can create anxiety and undermine their intellectual performance. Culturally sensitive educational environments that mitigate stereotype threat and promote a positive cultural identity can enhance intellectual development and academic achievement.

Cultural values and beliefs: Some cultures place a high value on education and cognitive development, while others place a greater emphasis on other values, such as social harmony or respect for elders. These cultural values and beliefs can influence the types of activities that parents engage in with their children, which can impact children's cognitive development. For example, parents from cultures that value education are more likely to engage in activities with their children that promote cognitive development, such as reading and playing educational games.

Cultural norms and expectations: Cultural norms and expectations can influence how children learn in school and how they interact with their peers. For example, in some cultures, it is considered rude to ask questions in class, which can inhibit students from learning. Additionally, in some cultures, children are expected to be more cooperative and less competitive, which can impact their academic performance.

Ethnolinguistic factors: Ethnolinguistic factors, such as the language that children speak at home and the language of instruction in school, can also influence women intellectual development. Children who speak a different language at home than the language of instruction in school may experience challenges in learning, which can impact their academic performance.

Cultural practices can also influence intellectual development. For example, some cultures have a tradition of storytelling, while others have a tradition of playing educational games. These practices can provide children with opportunities to develop their cognitive skills and learn about their culture.

Cultural interactions can also play a role in intellectual development. For example, children who interact with people from different cultures may be more likely to be exposed to different ways of thinking and learning. This exposure can help children to develop their critical thinking skills and to become more open-minded.

Discussion

The role of ethnopsychological factors in women intellectual development is crucial for understanding the diverse ways in which individuals acquire and apply knowledge. By recognizing the influence of cultural beliefs, values, and practices, educators and policymakers can design inclusive and culturally sensitive approaches to foster intellectual growth for all individuals. Creating culturally responsive educational environments that value and incorporate diverse perspectives can promote cognitive diversity and enhance problem-solving skills, creativity, and critical thinking abilities. In addition, it is clear that these factors can play a significant role. It is

important to be aware of the ways in which ethnopsychological factors can influence cognitive development so that we can create educational environments that are supportive of all learners.

Furthermore, addressing stereotype threat through culturally sensitive pedagogical practices can help mitigate the negative impact of stereotypes on intellectual performance. By promoting positive cultural identities and fostering a sense of belonging, individuals can feel empowered to fully engage in intellectual pursuits and reach their full potential. Some critics of mental property, e.g., those at this free society movement, end in mental monopolies as harming welfare (in the case of medicine patents), keeping progress, and benefiting concentrated interests to the detriment of the masses, (Martin, G et al., 2007) (on patents-Daniel B. Ravicher, Aug 6, 2008) (Stiglitz, Oct 13, 2006) And contend that this national involvement is harmed by ever-expansive monopolies in the form of document extensions, code patents, and enterprise method patents. More recently scientists and technologists are expressing fear that patent thickets are undermining scientific growth even in high-tech areas like technology.

The recent UN study on digitalization in the world system can give some, if any surprises for people who understand technology, although its broad look in the way digitalization is changing the world may surprise policy makers and government officials. The UN Conference on business and Development (UNCTAD) The week issued its “data system Report 2017- Digitalization, business and growth.” (Groenfeldt, Tom.)

“Much of the work at organizing Internet resources and creating this system of networks work efficiently is of a highly specialized nature, and takes place in organization contexts that exist generally unknown to trade negotiators. So, some in the business group are supposed to be acquainted with the broad array of organisations and actors that are involved in the rganization and functioning of the Internet.” (Groenfeldt, T., Oct. 2017) Patients with osteopetrosis show enamel irregularities, indicating that the A3 gene variation seen at V-ATPases also plays a part in the growth of hypomineralized and hypoplastic enamel. (Johnson, Lisa et al., 2017-10-01)

Consider a hypothetical scenario where we compare two cultures: Culture A and Culture B. Culture A places a strong emphasis on communal values, collective decision-making, and interdependence, while Culture B values individual autonomy, independent thinking, and personal achievement.

In Culture A, children are raised in an environment where cooperation and collaboration are highly valued. From a young age, they are encouraged to work together in group activities, solve problems collectively, and consider the needs and perspectives of others. This emphasis on communal values influences their cognitive development by fostering skills such as empathy, perspective-taking, and the ability to understand complex social dynamics. As a result, children from Culture A may have a strong inclination towards social intelligence, effective teamwork, and a deep understanding of interpersonal relationships.

In contrast, in Culture B, children are raised in an environment that promotes individual autonomy and independent thinking. They are encouraged to express their opinions, make decisions for themselves, and take personal responsibility for their actions. This emphasis on individualism may lead to the development of critical thinking skills, self-reliance, and the ability to think outside the box. Children from Culture B may excel in areas such as problem-solving, creative thinking, and independent decision-making.

These two examples illustrate how ethnopsychological factors, specifically cultural values and practices, can shape intellectual development in distinct ways. The cultural context in which individuals grow and learn influences the cognitive processes, problem-solving strategies, and social skills they develop.

It is important to note that these examples are simplified illustrations, and real-world cultures are far more complex and diverse. The influence of ethnopsychological factors on intellectual development can vary within and across cultures, as individuals are influenced by a multitude of cultural, social, and environmental factors.

Understanding the role of ethnopsychological factors in intellectual development allows us to appreciate the diversity of cognitive abilities and problem-solving approaches across different cultures. By recognizing and valuing these differences, we can foster inclusive educational environments that embrace cultural diversity and promote the holistic development of individuals' intellectual capacities.

Mental theories of self-development have been extended by sociologists who explicitly examine the role of community and cultural action in self-development. Charles Cooley and George Mead both contributed significantly to this sociological reason of this process of individual. Lawrence Kohlberg and Carol Gilligan developed their thoughts further and explored how our meaning of ethics evolves. Gilligan brought this concept of gender differences to Kohler's theory.

This examination of environmental influences on women personal development and growth has concentrated on the influences of cultural and economic factors; family and home features; urbanization/modernization; food; and features of the physical environment such as altitude, temperature and climate. Remaining in the practice are ongoing investigations into the roles of pollutants and different facets of the women-made situation at involving patterns of women development and improvement, specifically the timing of sexual maturation and the development of obesity. Some of the methodological issues in conducting such surveys are presented, as are results from the ongoing research among one Indian people that present relationships of pollutants to sexual growth, Overweight/obesity and thyroid structure use which will affect development and growth.

Several mental theories on women development are from the idea of "stage". The key to stage theories is the understanding of phases as specific periods of growth, with each phase symbolized by its own particular behavioral and cognitive features. According to person development and mental investigation, all people move through the same levels in the specified chronological order, although genetic and/or environmental factors will move up or slow down the rate from one stage to another. This process is called developmental psychology. This theory was developed by Jean Piaget who believed that Mature growth embraces the changes that happen in life and mental spheres of women life from the end of adolescence until the end of one's lifetime. These changes may be slow or fast, and may indicate positive, negative, or no difference from previous levels of working. Changes happen at the cellular level and are partly explained by natural theories of individual growth and aging. Natural changes cause mental and interpersonal/social developmental changes, which are frequently identified by stage theories of women development.

Conclusion

Ethnopsychological factors play a significant role in women intellectual development. Cultural beliefs, values, and practices shape cognitive processes, problem-solving abilities, and creativity. By acknowledging and understanding the influence of ethnopsychological factors, educators and policymakers can create inclusive and culturally sensitive educational environments that foster intellectual development for all individuals. Embracing cultural diversity and promoting positive cultural identities can enhance cognitive diversity, critical thinking, and innovation, leading to a more enriched and inclusive society. The role of ethnopsychological factors in women intellectual development is significant. Cultural beliefs, values, and practices shape cognitive processes,

problem-solving abilities, and creativity. By recognizing and understanding the influence of ethnopsychological factors, educators and policymakers can create inclusive and culturally sensitive approaches to foster intellectual growth for all individuals. Embracing cultural diversity, promoting positive cultural identities, and addressing stereotype threat can enhance cognitive diversity, critical thinking, and innovation, leading to a more enriched and inclusive society.

Implications

The findings of ethnopsychological research have a number of implications for educators and parents. Educators should be aware of the role of culture in intellectual development and should strive to create classrooms that are culturally responsive. Parents should also be aware of the role of culture in intellectual development and should provide their children with opportunities to learn about their culture and to interact with people from different cultures.

Future research

More research is needed to understand the specific ways in which ethnopsychological factors influence women intellectual development. Future research should also focus on developing culturally appropriate interventions to help all children reach their full potential.

References:

- 1.Cicchetti, D., Rogosch, F.A. (1997). "The role of self-organization in the promotion of resilience in maltreated children" *Development and Psychopathology*. doi: 10.1017/S0954579497001442. PMID 9449006
- 2.Fredrickson, B. L., Tugade, M. M., Waugh, C. E.; Larkin, GR (2003). "A prospective study of resilience and emotions following the terrorist attacks on the United States on September 11th, 2002". *Journal of Personality and Social Psychology* 84 (2) 365-376. doi:10.1037/0022-3514.84 2.365. PMC 2755263 8. PMID 12585810.
- 3.Daily DK, Ardinger HH, Holmes GE (February 2000). "Identification and evaluation of mental retardation". *Am Fam Physician* 61 (4): 1059-67, 1070. PMID 10706158. Archived from the original on 2010-12-04.
- 4."Definition of mentally retarded". *Gale Encyclopedia of Medicine*.
- 5.Moore, S. (Feb. 2017). *Here's How Factors Can Help Your Investment Portfolio* *Forbes* Retrieved from <https://www.forbes.com/sites/simonmoore/2017/02/14/how-factors>
- 6.Martin, G, Sorenson, C, Faunce, TA (2007). "Editorial: Balancing the need

ГЕНДЕРНОЕ РАВЕНСТВО НА ПРИМЕРЕ ОЛИМПИЙСКИХ ИГР

Камчибекова Замира Каликеевна

доцент кафедры физвоспитания МУ «Ала-Тоо»

Мадаева Альбина Мурзамидинова

преподаватель английского языка КГУ им.Ж.Баласагына

Бишкек, Кыргызстан

Аннотация.

В статье рассмотрена тема гендерного развития, гендерного неравенства и преодоление гендерной дискриминации в обществе. В каждой стране гендерные проблемы носят специфический характер, в основном гендерное равенство рассматривается на примере Кыргызстана.

Ключевые слова: гендер и спорт, пол, гендерное развитие, гендерная дискриминация, гендерные стереотипы, олимпийские игры, соревнования.

Понятие «гендер» используется для описания характерных особенностей мужчин и женщин, которые они приобретают в социуме, например : норм и ролей поведения, существующих между ними отношений, которые могут меняться со временем. Гендер влияет на социальную жизнь, это работа, образование, высокие должности, ведение хозяйства, стиль жизни, а также касается спорта.

История спорта – это история борьбы женщин за равноправие на спортивных аренах мира. Шаг за шагом, этап за этапом, женщины добиваются все более высоких и прочных позиций в спорте. Причем они добиваются результатов в чисто мужских видах спорта, как футбол, хоккей, штанга, бокс, смешанные единоборства или, как еще их называют «нетрадиционные» виды спорта для женщин.

Олимпийские игры в Париже стали первыми в истории, где было полностью соблюдено гендерное равенство среди спортсменов. Международный олимпийский комитет (МОК) утвердил, что именно в столице Франции впервые в олимпийских соревнованиях примут участие одинаковое количество мужчин и женщин.

МОК уже давно взял курс на гендерное равенство в спорте. На Играх в Рио-де-Жанейро в 2016-м женщины составляли 45,6 процентов среди всех участников, на Играх в Токио их уже 48,8 процентов. в Париже был «50 на 50».

Отметим, что бинарность полов лежит в основе спортивной системы и предполагает разделение спортсменов на определённые категории биологического пола при рождении. Благодаря совместной инициативе Комиссии МОК «Женщины в спорте» и Комиссии спортсменов по проведению всеобъемлющего обзора текущего гендерного равенства с 2017 года МОК стал готовить первый проект Обзора Гендерного равенства [3]

Кыргызстан стал первой страной в Центральной Азии, парламент которого принял Законы « О государственных гарантиях равных прав и равных отношений»

Гендер – это неприродная данность, а социальный конструкт, что предполагает самосознание и самоопределение возможностей мужчин и женщин» [1]

Гендерное равенство в спорте будет экономически выгодно всем заинтересованным сторонам в спортивной и смежных сферах, включая СМИ, благодаря более широкой представленности и популярности спорта, а также большему числу сотрудников.

Данной статьей мы хотели бы акцентировать внимание на то, что гендерное равенство в спорте всегда ли полезна?

Стремление женщин соревноваться наравне с мужчинами во всех видах спорта ознаменовалась полным успехом. Преодолены последние формальные запреты для женщин заниматься многими видами спорта. Это их успех характеризуется как своеобразный феномен XX века, в котором практика опережает теорию, а общественное мнение не успевает за действительностью. Всего несколько лет назад общественность согласилась с участием женщин в футболе и марафонском беге, а женщины уже овладели такими новыми для них видами спорта, как бокс, борьба, тяжелая атлетика.

И нужно отметить, что различными видами борьбы занимаются девушки титульной нации, благодаря Айсулуу Тыныбековой и всей женской сборной начался подъем вольной борьбы. В сельской местности открываются секции по борьбе, уделяется особое внимание девочкам и женщинам, независимо от их возраста или происхождения, для того, чтобы они могли быть частью спорта. Гендерные проблемы в каждой стране носят свой специфический характер, отличающийся от гендерных проблем других стран характер[2]

Демократизм кыргызского общества проявлялся и в желании двигательной активности женщин, участие в различных состязаниях и тоях. Лояльное отношение к интересам женщин, генетически передается по нынешнее время[6].

Развитие гендерной политики в Кыргызстане осуществлялась общими усилиями как со стороны государства, так и женского движения. Надо отметить, что первоначально ратификация международных документов, принятие законов по правам женщин носили декларативный характер и не сопровождалась прогрессом в их применении. Женское движение Кыргызстана претерпело качественные изменения, перейдя от формального заявления о защите прав женщин к конкретным действиям, перенесся фокус внимания с рассмотрения женских проблем к гендерным проблемам, т.е. женщины стали активно принимать участие на этапах разработки, реализации и мониторинга программ развития [5]

На последних летних Олимпийских играх в Париже Кыргызстан выступил очень успешно, особенно хочется отметить Мээрим Жуманазарову, (серебро в 2024 году, бронза в 2020 году) и Айсулуу Тыныбекову завоевала бронзовую медаль (первую серебряную в Олимпиаде 2020 году), они стали первыми спортсменками в истории Кыргызстана завоевавшие две медали на Олимпийских играх.

К сожалению третья участница, чемпионка Мира 2024 года, Айпери Медет кызы заняла 5-место.

Естественно, успех женской сборной по борьбе, был не случаен, в стране в последние годы произошел значительный прогресс в вопросе гендерного равенства. Правительство и некоторые общественные организации активно работают над решением гендерных проблем. После пекинской олимпиады в Кыргызстане построили специализированный борцовский зал для девушек Президент подчеркнул, что сегодня кыргызстанские спортсменки завоевывают призовые места по борьбе на престижных международных соревнованиях и высоко поднимают флаг страны, сравнив их с героинями прошлого – Кыз Сайкал и Жаныл-Мырза, которые навечно остались в памяти народа.

«Наши спортсменки прославляют страну на весь мир. Поэтому я поднял инициативу и взял под личный контроль строительство данного спортзала, который открываем сегодня. Думаю, вы будете примером, образцом для подрастающего поколения, будете увлекать их, чтобы они занимались спортом», – отметил президент, обращаясь к членам национальной сборной по женской борьбе.

Глава государства также выразил надежду, что девушки-борцы выиграют золото на предстоящих Олимпийских играх [4]. .

К большому сожалению золото, мы не смогли взять, но в Кыргызстане есть много талантливых и успешных девушек, которые хотят заниматься борьбой

Вольная борьба среди женщин начала процветать под воздействием олимпийского движения. В мире и нашей стране повсеместно открываются секции вольной борьбы для девушек, этот вид спорта общедоступен, но еще совсем недавно ситуация обстояла иным образом.

Олимпийские игры в Париже показали, что направление вольной борьбы среди женщин прошло множество витков развития, и все для того, чтобы сейчас женская вольная борьба перестала быть диковинкой и стала чем-то обыденным. В 2000 году данное направление вошло в олимпийскую программу в качестве показательного выступления, это состоялось в Афинах, и вслед за этим к виду спорта пришло полнейшее и безоговорочное мировое признание.

Гендерное равенство подразумевает стремление к изменениям, но не всегда эти изменения необходимы. На Олимпийских играх – 2024 в Париже разгорелся гендерный скандал в женском боксе. Во время четвертьфинала женского турнира по боксу итальянка Анжела Карини продержалась всего 46 секунд против трансгендерной спортсменки из Алжира Иман Хелиф, которая позиционирует себя как женщина.

На пресс-конференции Анжела Карини призвала МОК остановить интервенцию трансгендеров в женский спорт.

К Играм в Париже допустили двух очень противоречивых участниц – алжирку Иман Хелиф и тайванку Лин Ю Тин. Обе не смогли принять участие в предыдущих соревнованиях, включая чемпионат мира 2023-го, потому что они имеют XY-хромосомы, как у мужчин, а не две X-хромосомы, как у женщин. Однако МОК разрешил им выступить на Олимпиаде, несмотря на то, что это решение было подвергнуто жесткой критике[7]. Мы считаем, что гендерное равенство должен создавать безопасную и надежную спортивную среду для девушек и молодых людей. Сейчас другая проблема в спорте с мужчинами, они наоборот хотят заняться женскими видами спорта, как художественная гимнастика, синхронное плавание.

Вывод напрашивается сам, что трансгендеры по физиологическим данным не должны допускаться к женским видам спорта, все равно их физическое развитие преобладает над женским.

Для этого необходимо создать благоприятную организационную культуру без предрассудков и дискриминации по гендерному признаку, обеспечить гендерное равенство и расширение возможностей девушек при занятиях спортом, обеспечить противодействие негативным гендерным стереотипам в спорте, проводить обучение по реализации гендерной политики. Увеличивается количество граждан Кыргызской Республики, понимающих, что гендерное равенство, социальная или любая иная защищенность женщин в условиях свободного рынка непосредственно связаны с формированием в обществе идеологии гендерного равенства и развития.

Использованная литература:

- 1.Эдилова М.М. Гендер философиясы / М.М. Эдилова. – Бишкек, 2017. – С.236
- 2.Спорт в Кыргызстане и гендерная политика /З. Камчибекова// Alatoo Academic Studies-Бишкек,2016-№2-с329
- 3.Значение спорта в достижении гендерного равенства. Камчибекова З// Alatoo Academic Studies-Бишкек,2022-№3-с308
- 4.Интернет – ресурсы <https://cyberleninka.ru/article/n/politika-gendernogo-ravenstva-v-sovremennom-olimpiyskom-dvizheniiHa>
- 5.<https://bulak.kg/2022/10/19/v-bishkeke-otkryli-zal-natsionalnoj-sbornoj-komandy-po-zhenskoj-borbe-foto/>
- 6..<https://wsc.kg/istoriya-zhenskogo-dvizheniya-v-kyrgyzs>
- 7.https://24.kg/sport/300830_olimpiada-2024_genderniy_skandal_vjenskom_bokse

MAJOR ISSUES OF GIRLS' UPRISING IN UZBEKISTAN AND PROMISING RESEARCHES IN THIS DIRECTION

Ashurova Muborak

Sambhram university, Jizzakh

Abstract. This article is devoted to measure current issues of uzbek girls' upbringing and giving some advice how to raise children especially girls in our country. The article analyzes the problems of teaching how girls should behave properly in both family and society. The author informs some promising researches in this direction.

Key words: girls' upbringing, major issues, researches, personality, duties, gender equality, laws, strategies, family atmosphere.

Education of girls is one of the highest goals and duties of every mother, every learned and enlightened woman. If we look into the past, we know that our mothers performed the beautiful and great tasks of raising girls, and they were called the best of the women of heaven with such tasks. Taking the example of our mothers' life experiences, we must give love to our daughters in the first place, make them professional, let's teach them to be neat and tidy in their livelihood, let's tell them about their duties towards their spouses. Let's call for respect for the elder and respect for the younger.

When a child is born, it is the mother's duty to raise it well from childhood. Femininity is like a beautiful necklace, if a single flower pleases a woman, a single word will destroy her. If we think about it, a girl child opens a door from heaven to her father. When she grows up, she fulfills her husband's faith, and when she becomes a mother, heaven is under her feet.

The family is built on the basis of morality, politeness, hard work, it is very important in relations and communication between people, and it is of particular importance in the character and behavior of a person. If a family brings up their child in the spirit of love and loyalty to the Motherland, this feeling will accompany him throughout his life. President Sh.M. Mirziyoyev said, "The most important condition for the stable and rapid development of the country is to educate well-rounded, goal-oriented and energetic young people who have modern knowledge and skills and can take responsibility for the decent future of the country." In the legacy of Eastern thinkers, the issues of education, especially family upbringing, are given a wide place. They considered the education of children to be the main criterion that determines the fate of the society and the future of the nation. At the heart of their pedagogical views is the idea of a perfect human being as a social ideal. They dwell on the interaction of social and biological aspects in education, and raise issues such as the fact that heredity and environmental influence are the same in education, and the unity of physical and mental health. Their ideas about the unity of mental, labor, moral, aesthetic and physical education and the ways of their implementation and about raising girls in the family cover many aspects of these problems and they form a system of views on a certain educational science.

Good parenting is not an hour or a day job as some think. Purposeful education requires patience, perseverance, great knowledge and experience from the educator does. Therefore, every parent and teacher has knowledge and skills related to education must be. Teaching children to quickly achieve positive results in education, at the same time, it is desirable to involve in certain labor processes, to teach by adding profession and specialty training. Education sometimes one of the main reasons for its ineffectiveness is the lack of discipline in the education process. How loving

and disciplined the person is the more he grows up in the environment, the more he will be away from bad behavior. The complexity of human education is that it never ends, that is necessary from birth to the end of life. Based on the opinions and comments expressed above, "training program for school-age girls" was created in the direction for working with them. The purpose of "training program for school-age girls" course: School-age girls are fully prepared for society and life, expand their opportunities to adapt to society, family and knowledge about its content and functions, skills and formation of skills, their spiritual, moral, economic issues for the family to increase readiness for education, to have a place in the family and society, to pursue science, to choose a profession and to create professional motivation, family basics of life, family psychology, economy, spirituality, family and home hygiene, reproductive health, various infectious social diseases, emergency situations skills to provide first aid to oneself and others, their knowledge of dress culture and manners, the basics of food science improvement and development, formation of stable skills in all areas. Moreover, it is known that the Republic of Uzbekistan adopted on September 2, 2019 "Equal for women and men Law on guarantees of rights and opportunities for women as a legal protection, a legal guarantee aimed at one's place in society was approved. Also, the concept of gender is mentioned in the law, according to this, gender is the relationship between women and men in society in all spheres of life and activity, including politics, economy, manifested in the fields of law, ideology and culture, education and science, the social aspect of it is indicated. Legal and institutional basis of ensuring gender equality about 20 regulatory legal documents, including 2 Law, 4 Presidential Decrees, 1 Presidential Decree, 13 Cabinet of Ministers were made. This is created in accordance with the Sustainable Development Goals until 2030 developed and adapted to national gender legislation. "On Protection from Harassment and Violence of Women-girls" and "Women and Girls are on guarantees of equal rights and opportunities as men" adopted in 2019 in the Republic of Uzbekistan. It is no exaggeration to say that the laws, that is, the most important step has been taken. Every regulatory and legal document that is intended to be adopted in our country. Regulation on gender legal expertise of the draft document approved by the Cabinet of Ministers. In all ministries and agencies establishment of advisory councils on gender equality issues also serve to increase the activity of women in the social and political life of the country. It should be emphasized that in the social, economic and political sphere ensuring equal rights and opportunities for women and men in order to achieve gender equality in the Republic of Uzbekistan by 2030 an achievement strategy was adopted. Every accepted in our country gender legal expertise of a regulatory legal document project transfer has been started.

REFERENCE:

1. *O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. M. Mirziyoyevning "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni // Xalq so'zi, 2017-yil. 8-fevral. № 28*
2. *Saydivalieva X. Gender tenglikka erishishda tahliliy usul va vositalarning ahamiyati // "Markaziy Osiyoda gender, jamiyat va oila" xalqaro ilmiy jurnali. – № 1 (2), 2022.*
3. *O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 1-iyundagi "Aholiga sifatli ijtimoiy xizmat va yordam ko'rsatish hamda uning samarali nazorat tizimini yo'lga qo'yish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-82-sonli Farmoni.*
https://api.moiti.uz/media/book/Yozgi_maktab_2023_toplam_0o7wzDa.pdf
<https://lex.uz/ru/acts/-3546742>
https://api.moiti.uz/media/static_page/3-MAKTAB_YOSHIDAGI_QIZLAR_BILAN_ISHLASH.pdf

BOSHLANG'ICH SINIF MATEMATIKA DARSLARIDA GENDER TENGLIK TAMOYILI ASOSIDA O'QUVCHILARNING KREATIV HAMDA TANQIDIY TAFAKKURLARINI RIVOJLANTIRISH TAMOYILLARI

Atenov Jandarbek Dayrabay o'g'li

*Toshkent Amaliy fanlar universiteti, Boshlang'ich ta'lim nazariyasi va
medikasi kafedrası matematika fani o'qituvchisi.*

Espigarov Jamshid Arziqul o'g'li

*Toshkent Amaliy fanlar universiteti, Boshlang'ich ta'lim nazariyasi va
medikasi kafedrası matematika fani o'qituvchisi.*

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf matematika darslarini zamonaviy usullarda tashkil etish, gender tenglik tamoyili asosida o'quvchilarning kreativ hamda kritik tafakkurlarini rivojlantirish usullari, tamoyillari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich sinf, matematika, usullar, gender tenglik, kreativlik, kritik fikrlash.

Abstract. This article discusses methods, tools, and pedagogical conditions for organizing elementary mathematics lessons in modern ways, developing creative and critical thinking of students based on the principle of gender equality.

Key words: Elementary school, mathematics, methods, gender equality, creativity, critical thinking.

Boshlang'ich sinflarda matematika fani bolalarning intellektual rivojlanishida, fikr yuritish qobiliyatining shakllanishida va kundalik hayotdagi masalalarni hal qilishda muhim rol o'ynaydi. Matematika, o'quvchilarga muhim asosiy ko'nikmalarni taqdim etib, ular uchun keyingi ta'lim bosqichlariga tayyor bo'lish imkoniyatini yaratadi. Birinchidan, matematika bolalarga mantiqiy fikrlash va muammoni hal qilish ko'nikmalarini o'rgatadi. Matematika masalalarini yechish bolalarga tahlil qilish, baholash va aniq xulosalar chiqarish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Bu ko'nikmalar, nafaqat matematik masalalarni, balki kundalik hayotdagi muammolarni hal qilishda ham foydali bo'ladi. Ikkinchidan, matematika fani bolalarga tartib va tizimni tushunishni o'rgatadi. Matematika darslarida o'quvchilar raqamlar, shakllar va ularning o'zaro bog'lanishini o'rganadilar. Bu ular uchun tizimli fikrlash, rejalashtirish va harakatlar ketma-ketligini to'g'ri bajarish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Uchinchidan, matematika fanining o'rgatilishi bolalarning o'z-o'zini ishonch bilan baholash va o'z bilimlarini amalda qo'llash qobiliyatini oshiradi. Matematika masalalarini yechish jarayonida o'quvchilar muvaffaqiyatlaridan zavqlanishadi, bu esa ularning o'ziga bo'lgan ishonchini kuchaytiradi va kelajakdagi akademik muvaffaqiyatlar uchun poydevor yaratadi. To'rtinchidan, matematika fanining ahamiyati, o'quvchilarning ilmiy va texnologik sohalarda muvaffaqiyatli bo'lishi uchun zarur bo'lgan asosiy ko'nikmalarni rivojlantirishda yotadi. Zamonaviy dunyoda texnologiyalar va ilmiy tadqiqotlar, matematikaning asosiy tushunchalariga tayanadi. Boshlang'ich sinflarda matematika o'rganish, bolalarni ushbu sohalarda muvaffaqiyatli bo'lishga tayyorlaydi. Yana bir muhim jihat, matematika fanining o'rganilishi bolalarga ijodkorlik va yangilik yaratish qobiliyatlarini oshiradi. Masalalarni yechish va yangi yondashuvlarni topish orqali, o'quvchilar ijodiy fikrlashni o'rganadilar, bu esa ularning kelajakdagi muammolarni hal qilishda muvaffaqiyatli bo'lishiga yordam beradi. Boshlang'ich sinflarda matematika fani bolalarning intellektual rivojlanishi, mantiqiy fikrlash ko'nikmalarining shakllanishi va kelajakdagi muvaffaqiyatlari uchun zarur bo'lgan asosiy ko'nikmalarni rivojlantirishda katta ahamiyatga ega.

Matematika, nafaqat akademik bilimlarni oshirish, balki bolalarning hayotdagi muvaffaqiyatlariga ham katta hissa qo'shadi.

Matematika darslari nafaqat matematik bilimlarni, balki kreativ va kritik fikrlashni rivojlantirish uchun muhim platforma hisoblanadi. Gender tenglik asosida matematika darslarini tashkil etish bu jarayonni yanada samarali qilishga yordam beradi. Gender tenglikni ta'minlash matematik bilimlarni hamda fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim omil bo'lishi mumkin.

Gender tenglikni ta'minlash matematik darslarda har bir o'quvchiga teng imkoniyatlar yaratish orqali amalga oshiriladi. Bu, o'z navbatida, kreativ va kritik fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi. Gender tenglikka e'tibor qaratish orqali, nafaqat qizlar, balki o'g'il bolalar ham matematik masalalarni yechishda bir xil imkoniyatlarga ega bo'lishlari ta'minlanadi. Bu, o'z navbatida, ularning matematikaga bo'lgan qiziqishini oshiradi va darslarda faol ishtirok etishlariga yordam beradi.

Matematika darslarida kreativ fikrlashni rivojlantirish uchun, gender tenglik prinsiplarini qo'llash quyidagi usullarda amalga oshirilishi mumkin:

- Masalalarni turli kontekstlarda taqdim etish: Gender stereotiplariga qarshi turadigan masalalarni o'rgatish. Masalan, qizlarning matematik savollarni yengil yechishi yoki o'g'il bolalarning murakkab masalalar bilan shug'ullanishi kabi stereotiplarni buzish.

- Ijodiy masalalar: O'quvchilarga ijodiy masalalarni yechishda yordam beradigan vazifalar taqdim etish. Bu masalalar jinsiy tenglikni qo'llab-quvvatlaydigan real hayot vaziyatlaridan ilhomlangan bo'lishi mumkin.

- O'zaro hamkorlik: Har ikki jinsdagi o'quvchilarni birgalikda ishlashga undash, ular bir-birining fikrlarini tinglash va ulardan o'rganishga imkon beradi.

Kritik fikrlashni rivojlantirish uchun gender tenglik asosida matematik darslar quyidagi usullarda tashkil etilishi mumkin:

- Muammoli vaziyatlar: Gender tenglikni ta'minlovchi muammoli vaziyatlarni ko'rib chiqish. Masalan, gender tenglikka oid statistik ma'lumotlarni tahlil qilish va bu ma'lumotlar asosida kritik fikrlarni shakllantirish.

- Stereotiplarga qarshi kurashish: Gender stereotiplari asosida yaratilgan matematik misollarni tahlil qilish va ularni qanday qilib gender tenglik nuqtai nazaridan qayta ishlash mumkinligini muhokama qilish.

- Tanqidiy savollar: Dars davomida o'quvchilarga tanqidiy savollar berish, ular o'z fikrlarini asoslash va qarorlar qabul qilishda tanqidiy yondashuvni rivojlantirishga yordam beradi. Ta'lim materiallarini tanlashda gender tenglikni ta'minlovchi yondashuvlarni qo'llash muhimdir. Bu, nafaqat dars kitoblari, balki qo'shimcha materiallar va resurslarga ham tegishli. Gender tenglikni qo'llab-quvvatlaydigan misollar, real hayot vaziyatlari va statistik ma'lumotlar matematik darslarda o'quvchilarning fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Matematika darslarida gender tenglikni ta'minlash kreativ va kritik fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi. Bu yondashuv nafaqat o'quvchilarning matematik bilimlarini oshiradi, balki ularning fikrlash qobiliyatlarini kengaytiradi va har bir o'quvchining potensialini to'liq amalga oshirish imkoniyatlarini yaratadi. Gender tenglik asosida o'qitish, ta'lim jarayonini yanada adolatli va samarali qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.X.Ibraimov, M.Quronov "Umumiy pedagogika" Sahhof-2023.

2.Ibraimov X, Quronov M va boshq. Ota-ona – murabbiylar uchun uslubiy-metodik qo'llanma. Toshkent.: - 2024. 123-126 b.

3.R.G.Safarova "Developing Professional Competence of Future Professionals on the Basis of Cultural Approach" Vol. 27(2022): Miasto Przyszłości58Miasto PrzyszłościKielce 2022Impact Factor:

9.2ISSN-L:2544-980X

4.G.H.Xodiyeva, *Boshlang'ich ta'limda 4K modelidan foydalanishning pedagogik xususiyatlari*, <https://doi.org/10.5281/zenodo.10682038>.

5.G.H.Xodiyeva, *"Zamonaviy boshlang'ich ta'limda 4k modeli kompetensiyalarini rivojlantirishga integrativ yondashuvning mohiyati"* Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари. № S/2(4)-2024

6.G.H.Xodiyeva, *"Gender yondashuv asosida boshlang'ich sinf tarbiya fani darslarida 4K kompetensiyalarini rivojlantirish"*, *"Gender modellar vositasida o'quvchi ham talaba-yoshlarda madaniy xulq-atvorni shakllantirish mexanizmlari: muammolar va yechimlar"* xalqaro ilmiy-amaliy anjumani.

7.Sadker, M., & Sadker, D. (2014). *Gender Bias in the Classroom: How it Affects Student Learning and Achievement. Educational Leadership*, 72(6), 36-41

8.Blackmore, J. (2012). *Gender and Learning: The Role of the Teacher in Promoting Gender Equality. Educational Review*, 64(2), 209-223

ГЕНДЕРНЫЕ СТЕРЕОТИПЫ В ПОВЕСТИ ЧИНГИЗА АЙТМАТОВА “ДЖАМИЛЯ”

Усенов Адилет Алимжанович

*преподаватель Жалал-Абадского государственного университета
имени Б.Осмонова город Жалал-Абад
a.usenov9600@gmail.com*

Сарыбаева Айрин Алишеровна

*преподаватель Кыргызского государственного университета
имени И.Арабаева город Бишкек
irenesarybaeva@gmail.com*

Аннотация

В этой статье проведен философский анализ гендерных стереотипов в повести Чингиза Айтматова “Джамиля” и представлен научной среде, интересующейся темой гендера. Чингиз Айтматов в направлении познания, и изучение гендерных стереотипов в его работах представляет особый интерес, поэтому его всестороннее изучение является одним из актуальных в настоящее время. Основной целью подготовки научной статьи является научный анализ фактов о гендерных стереотипах, проблемах равенства и неравенства в повести Чингиза Айтматова “Джамиля». Результаты научного анализа позволяют анализу гендерных стереотипов в произведениях Чингиза Айтматова раскрыть контуры гендерных стереотипов. В данной статье, представленной научному сообществу, использован метод теоретического анализа, разработанный известным ученым. На основе гендерной философии М.М.Эдиловой был проведен гендерный анализ с социально-философской точки зрения. Основная задача-проанализировать наличие в произведениях Чингиза Айтматова ситуаций, явлений, сопровождающихся внутренним противоречием в оценке статуса мужчины и женщины как общественного дискурса. Также выявить сохранение стереотипных представлений о гендерных ролях в жизни кыргызского общества, связь образа кыргызских женщин в основном с частной, а не общественной сферой, несоблюдение гендерного баланса. При реализации поставленных целей и задач применялись методы, применяемые при написании научной работы, полностью соблюдались принципы.

Ключевые слова: *стереотип, гендерные стереотипы, гендер, гендерный баланс, гендерные роли, анализ художественного текста, гендерная дифференциация, гендерная идеология, классическая литература, феминизм.*

WOMEN-MEN ARE HERE NOT TO SUPPORT YOU, BUT TO FOLLOW YOUR FOOT PRINTS.

ABSTRACT

“The hand that rocks the cradle rules the world”

Jawaharlal Nehru

This paper aims an attend to focus on the Issues and Challenges faced by women in the Present Scenario. Women the creator, Mother, Sister, Wife, Daughter, Collogue, follow traveler. Through the women play a Multi role in this World Simultaneously they face more problems even before their birth. Even Today in many Countries Female Infanticide is in Practice, Child Marriage, Female Child Abuse, Dowry, Sexual Harassment, Domestic Violence etc., Growth of Women is Transformed

into various level at the same time the problems of Women are also increased. In this world we have different Civilization, Culture, Tradition and different types of living style. But the world is United Under the Single theme "To stand against the women". This Paper makes an attempt to find the solution how the women can overcome all the problems in their life. This paper focuses on universal issues of women.

Introduction to Malala

Malala Yousafzai, born on July 12, 1997, in Mingora, a town in Pakistan's Swat District, has become a global symbol for the right to education and the struggle for equality. Her journey from a young girl growing up in a valley shadowed by terrorism to becoming the youngest recipient of the Nobel Peace Prize is nothing short of extraordinary. Her life story is not just one of personal courage but of a larger fight for the rights of girls and women worldwide. Beyond activism, Malala has used the written word to share her experiences, spread her message, and inspire millions. Malala was born into a family that valued education. Her father, Ziauddin Yousafzai, was an educator and a strong advocate for education in the region, even founding a school that Malala attended. Malala's early years were spent in a peaceful Swat Valley where she had access to education and the opportunity to thrive. However, this changed when the Taliban began to assert control over the area in 2007, bringing with them harsh restrictions, especially regarding girls' education. In 2009, when the Taliban banned girls from attending school, Malala, just 11 years old at the time, began blogging for the BBC under a pseudonym, documenting the challenges and fears faced by girls trying to get an education under oppressive conditions. Her blog provided a rare and insightful glimpse into life under Taliban rule and the impact of their policies on girls' education. As Malala continued to advocate for girls' education, she gained prominence, appearing in interviews and speaking publicly about her experiences and beliefs. Her growing visibility made her a target. On October 9, 2012, at the age of 15, Malala was shot in the head by a Taliban gunman while on a bus returning home from school. The attack, intended to silence her, instead sparked international outrage and led to global support for her cause. Malala was airlifted to the United Kingdom for treatment and, after months of recovery, she emerged stronger and more determined to continue her fight. The shooting transformed her into a symbol of resistance against oppression and a powerful voice for education. While many activists rely solely on speeches, demonstrations, or social media to spread their messages, Malala turned to literature, particularly her memoir, *I Am Malala*, co-authored with journalist Christina Lamb. Published in 2013, the book became an international bestseller and has been translated into numerous languages, reaching readers around the world. It is in this book that Malala shares her life story, detailing her experiences, her dreams, and her belief in the transformative power of education. The Power of Storytelling: Malala understands that stories have the power to connect with people on a deeply emotional level. By sharing her personal story, she brings the issue of girls' education to life in a way that statistics or policy discussions cannot. Her narrative allows readers to step into her shoes, understand her struggles, and be inspired by her resilience. This emotional connection is crucial in mobilizing people to act, to support the cause, and to advocate for change. Creating a Permanent Record: Literature provides a lasting platform for ideas and experiences. Speeches and interviews can be fleeting, but a book creates a permanent record that can be revisited by future generations. Malala's memoir ensures that her story, and the broader struggle for girls' education, will not be forgotten. It becomes a resource for future activists, educators, and leaders who can draw inspiration from her journey. Amplifying Voices of the Marginalized: Malala's writing does more than just share her own story. It amplifies the voices of girls and women who are often marginalized and silenced. Through her book and

other writings, she gives a platform to those who cannot speak for themselves. In *We Are Displaced*, her 2019 book, Malala highlights the stories of displaced girls and women from various parts of the world.

Literary Carrier

Her literary works become not just a personal narrative but a collective voice for the voiceless. *A Broader Reach: Books*, especially those as widely translated and distributed as Malala's, can reach audiences across geographical, cultural, and linguistic barriers. Malala's words have reached millions of readers worldwide, making her cause a truly global one. Her writing allows her to connect with people from different backgrounds, all of whom are able to understand and empathize with her message of education and equality. *Inspiring Action Through Education: As someone who believes in the power of education, writing is a natural extension of Malala's activism.* By putting her thoughts and experiences into words, she educates her readers not just about her personal journey but about the importance of education, the barriers faced by girls worldwide, and the broader implications of denying education. Malala's literary works are not just stories; they are calls to action, encouraging readers to get involved, to advocate for education, and to support policies that promote equality. *Exploring I Am Malala Through a Feminist Lens* I Am Malala, the memoir of Malala Yousafzai, co-authored by Christina Lamb, is more than just a personal narrative of a young girl's fight for education; it is a deeply feminist work that critiques patriarchal systems, challenges societal norms, and amplifies the voices of marginalized women and girls. Through her experiences growing up in Pakistan under the oppressive Taliban regime and advocating for girls' education, Malala not only addresses gender inequality but also illustrates the power of women's resistance against patriarchal control. When viewed through a feminist lens, *I Am Malala* becomes a story of female empowerment, resilience, and the quest for autonomy in the face of systemic oppression. Gender and Education: A Right Denied One of the central feminist themes in *I Am Malala* is the inherent right of girls to education. The book poignantly highlights how, under patriarchal systems like the Taliban's rule in Pakistan, education becomes a political tool of control. In a feminist reading, Malala's struggle for education represents the larger fight for women's autonomy and agency over their own futures. The Taliban's attempt to restrict girls' education reflects a broader pattern of controlling women's lives, limiting their access to public spaces, and denying them the opportunity to grow intellectually and economically. For Malala, education is not just about academic learning; it is a key to independence and equality. The Taliban's ban on girls attending school serves as a metaphor for the ways in which women's potential is systematically curtailed in patriarchal societies. Malala's decision to speak out, despite the risks, embodies feminist ideals of resistance against structures that seek to marginalize and silence women. By insisting on her right to education, Malala challenges the gender-based power dynamics that seek to relegate women to submissive roles. Even before the Taliban took control, gender norms dictated that women's primary roles were to be wives and mothers, with little value placed on their education or personal ambitions. From a feminist perspective, Malala's narrative becomes a challenge to these deep-seated patriarchal norms. Her father, Ziauddin Yousafzai, plays a crucial role in supporting her educational aspirations, defying the gender expectations of their culture. Malala's relationship with her father underscores the idea that feminist allies, even men who recognize and resist patriarchy, are essential in the fight for gender equality.

Moral Support of Malala

Malala's father not only empowers her but also becomes an example of how men can contribute to dismantling patriarchal structures. *Female Resistance and Empowerment* Malala's story is, at

its core, one of resistance against systemic oppression. In a feminist reading of *I Am Malala*, her activism becomes a broader symbol of female resistance to patriarchy, misogyny, and violence. The act of speaking out, especially in a society where women's voices are often silenced, is an inherently feminist act. Malala's decision to blog for the BBC under a pseudonym at the age of 11, detailing her experiences living under the Taliban, represents a form of narrative resistance—a way of reclaiming her voice and asserting her identity as a young woman. Moreover, Malala's resistance is not just an individual act but part of a collective struggle. She writes about the many other girls who, despite the dangers, continued to attend school in secret, defying the Taliban's orders. This collective resistance reflects feminist principles of solidarity and the belief that women's empowerment is interconnected. Malala's courage, and the courage of the girls she writes about, shows how women, even in the most repressive circumstances, can find ways to resist and assert their autonomy.

Voice of Malala for Equality

Intersectionality: Class, Ethnicity, and Gender Feminist theorists like Kimberlé Crenshaw have highlighted the importance of intersectionality—the idea that systems of oppression, such as sexism, racism, and classism, intersect to create unique experiences of marginalization. In *I Am Malala*, we see how Malala's gender intersects with her ethnic background and her socio-economic status to create specific challenges. As a Pashtun girl from a relatively poor family, Malala faced additional barriers in accessing education and opportunities compared to girls from wealthier or more urban backgrounds. Through a feminist lens, Malala's story illustrates the importance of addressing these intersecting oppressions. Her advocacy for education is not just about gender equality; it is also about addressing the socio-economic and cultural factors that compound the oppression of girls like her. Malala's activism speaks to the need for a more inclusive feminism—one that recognizes and addresses the different ways in which women experience discrimination and marginalization based on their class, ethnicity, and religion. Challenging Gendered Violence Malala's survival after being shot by the Taliban in 2012 highlights the extreme gendered violence that women often face when they challenge patriarchal norms. The attack on Malala was not just an attack on her as an individual; it was a symbolic attack on all girls and women who dare to claim their right to education and autonomy. , Malala has become not just a voice for girls' education but a beacon of feminist activism worldwide.

Outcome of Malala:

Gender Equality, Women Empowerment, Education, Rights for women are the Major Key factors that will decide the success of a women. Malala says "Turn the search light inward"

The light is with in everyone the success of the women depends with in herself not from the society.

Reference:

1. Memmot, Mark. „Taliban Say They Shot Teenaged Pakistani Girl Who Exposed Their Cruelty“. NPR (9-oktabr 2012-yil). Qaraldi: 15-oktabr 2012-yil.
2. Биография Малалы Юсуфзай“ (ru). РИА Новосту (2013-yil 10-oktyabr).
3. Johnson, Kay. „Nobel winner Malala in tears on emotional return to Pakistan“ (en-US). Reuter's (2018-yil 28-mart). 2018-yil 29-martda asl nusxadan arxivlangan. Qaraldi: 2018-yil 29-mart.

GENDER STEREOTYPES IN THE NOVEL BY CHINGIZ AITMATOV "ZHAMILA"

Usenov Adilet Alimzhanovich

teacher of Jalal-Abad state university named after B. Osmonov

Jalal-Abad city

a.usenov9600@gmail.com

Airin Alisherovna Sarybaeva

teacher of the Kyrgyzstate university named after I.Arabaev

Bishkek city

irenesarybaeva@gmail.com

Abstract

This article provides a philosophical analysis of gender stereotypes in the novel by Chingiz Aitmatov "Zhamila" and is presented to the scientific community interested in the topic of gender. Chingiz Aitmatov is in the direction of cognition, and the study of gender stereotypes in his works is of particular interest, therefore, his comprehensive study is one of the most relevant at the present time. The main purpose of the preparation of the scientific article is a scientific analysis of the facts about gender stereotypes, problems of equality and inequality in the novel by Chingiz Aitmatov "Zhamila". The results of the scientific analysis allow the analysis of gender stereotypes in the works of Chingiz Aitmatov to reveal the contours of gender stereotypes. In this article, presented to the scientific community, the method of theoretical analysis developed by a well-known scientist Based on the gender philosophy of M.M.Edilova was used. Gender analysis was carried out from a socio-philosophical point of view. The main task is to analyze the presence of situations and phenomena in the works of Chingiz Aitmatov, accompanied by an internal contradiction in assessing the status of men and women as a public discourse. It is also necessary to identify the persistence of stereotypical ideas about gender roles in the life of Kyrgyz society, the connection of the image of Kyrgyz women mainly with the private rather than the public sphere, and non-compliance with gender balance. In the implementation of the set goals and objectives, the methods used in writing scientific work were applied, the principles were fully respected.

Keywords: stereotypes, gender stereotypes, gender, gender balance, gender roles, analysis of literary text, gender differentiation, gender ideology, classical literature, feminism.

Введение. Гендерная проблематика занимает важное место в современном научном дискурсе. Ее актуальность обусловлена тем, что гендерные роли и стереотипы оказывают существенное влияние на все сферы человеческой жизни. В последние годы наблюдается повышенный интерес к гендерному анализу художественных текстов. Однако, несмотря на многочисленные исследования, посвященные данной тематике, произведения Чингиза Айтматова, являющиеся значимым вкладом в мировую литературу, остаются недостаточно изученными с точки зрения гендерной проблематики. Предлагаемое исследование призвано восполнить этот пробел и внести новый вклад в изучение творчества писателя.

Гендерный анализ литературных произведений в последние десятилетия стал одним из актуальных направлений гуманитарных исследований. Зарубежная литература в этом контексте изучена достаточно глубоко [1]. Однако произведения отечественных писателей, в том числе Чингиза Айтматова, одного из наиболее значимых представителей кыргызской и мировой литературы, остаются недостаточно исследованными с точки зрения гендерных отношений. Настоящее исследование предпринимает попытку восполнить этот пробел на примере повести «Джамиля», в которой остро встают вопросы маскулинности и феминизма,

характерные для творчества писателя.

Материалы и методы исследования. В статье проведен философский анализ гендерных стереотипов и ролей в повести Ч.Т. Айтматова «Джамиля» на основе сравнительного анализа и герменевтического метода. Теоретической основой исследования послужили концепции феминистской философии. Целью работы является выявление специфики гендерных отношений в контексте культурных и исторических особенностей того времени. В рамках систематического исследования гендерных аспектов повести «Джамиля» был использован широкий спектр научных методов, включая сбор, анализ, синтез данных, а также логические приемы индукции и дедукции. Анализ творчества Ч. Айтматова в гендерном аспекте был дополнен изучением научных трудов, диссертаций и интернет-ресурсов, посвященных данной тематике.

Дискуссии и выводы. В рамках данного исследования, посвященного анализу гендерных аспектов повести Ч. Айтматова «Джамиля», ключевым понятием является «гендерный стереотип», под которым понимается социокультурно обусловленное представление о поведенческих нормах, приписываемых мужчинам и женщинам.

Прежде чем перейти к анализу гендерных проблем в творчестве Ч. Айтматова, необходимо уточнить понятие «гендер». В отечественной философии, в частности в исследованиях М.М. Эдиловой, было предложено глубокое осмысление этого термина. Согласно М.М. Эдиловой, гендер – это не биологически детерминированная категория, а социально конструируемая реальность, которая влияет на все сферы человеческой жизни. Его изучение позволяет выявить как гендерные стереотипы, так и возможности для их преодоления [2.8]. Согласно данной концепции, гендер является социально обусловленным конструктом, определяющим социальные роли, ожидания и идентичности, связанные с полом. Гендерные роли формируются в процессе социализации и отражают культурные нормы и ценности общества [3]. То есть гендер выступает одним из наиболее значимых инструментов социальной стратификации, формируя иерархические отношения между мужчинами и женщинами в обществе. Соглашаясь с мнением ученой, которая указывает на то, что гендер, наряду с социальными демографическими факторами, такими как раса, этническая принадлежность, класс и возраст, образуют систему социальной иерархии, что гендер-это термин, используемый обществом для различения людей по их физиологическим, анатомическим и психологическим различиям, мужское и женское поведение, что маскулинные и феминистские манеры, движения, речь считаются гендерными конструкциями, в их основе лежат социальные ожидания от характеристик «настоящего мужчины» и «настоящей женщины», что все это социокультурные проявления, точки зрения, и что в соответствии с ними организуются социальные практики людей” [2.9], можно добавить, что значение вопроса о гендере в контексте истории и культуры меняется благодаря факторам, которые она называет.

Под термином «гендерные стереотипы» в данном исследовании понимаются устойчивые, социально обусловленные представления о качествах, ролях и поведении мужчин и женщин, характерные для определенной культуры и исторического периода. Анализ художественных произведений требует учета специфики гендерных стереотипов, преобладавших в эпоху создания произведения. Несмотря на то, что художественное произведение может отражать субъективные взгляды автора, анализ гендерных аспектов в творчестве Ч. Айтматова представляется нам научной задачей первостепенной важности. Глубокая философская составляющая произведений писателя делает исследование гендера особенно актуальным. Гендерные стереотипы могут рассматриваться как аналитический

инструмент, позволяющий выявлять и сравнивать характеристики, приписываемые мужскому и женскому полу в художественном тексте. Целью нашего исследования является идентификация гендерных стереотипов в рассказе Ч. Айтматова «Джамиля» и анализ их влияния на построение образов персонажей. В повести «Джамиля» демонстрируется, как гендерные стереотипы проявляются в социальном контексте, влияя на поведение, речь, мысли и действия персонажей. Например, в повести «Джамиля» один из главных героев Сейит описывает свою мать в образе решительной бабушки: «Она полновластная хозяйка обоих дворов, хранительница семейного очага. Ваиле с ней считались, как с самой почтенной, совестливой и умудренной опытом хозяйкой» - и это точно иллюстрирует гендерные стереотипы, присущие кыргызским женщинам. В дальнейшем развитии повести гендерные стереотипы, касающиеся невесток, проявляются в эпизоде, когда бригадир Орозмат требует от Джамили невестки той бабушки управлять бричкой, нагруженной мешками: «Подойдя ближе, я услышал голос матери. – Не быть этому! Побойся Бога, где это видано, чтобы женщина возила мешки на бричке? Нет, милый, оставь мою невестку в покое, пусть она работает, как работала» [4.113] – В данном ответе наблюдается гендерный стереотип, согласно которому домашние обязанности приписываются женщине. «Я нисколько не сомневался, что Джамиля управится с пароконной бричкой. Лошадей она знала, ведь Джамиля – дочь табунщика из горного аила Бакаир» [4.115] – В данном образе наблюдается гендерный стереотип, согласно которому члены семьи табунщиков, независимо от пола, обладают знаниями о лошадях. В то же время, управление телегой с грузом из мешковины демонстрирует отклонение от стереотипного представления о молодой женщине. Также гендерным стереотипом, существовавшим в прошлом среди кыргызского народа, является похищение девушки. В произведении это явление описано следующим образом: «Рассказывают, что наш Садык тоже был табунщиком. Однажды весной, на скачках, он будто не сумел догнать Джамилю. Кто его знает, правда ли, но говорили, что после этого оскорбления Садык похитил её» [4.115-116]. Особенностью общественного сознания кыргызов является гендерный стереотип, согласно которому девушка должна быть застенчивой, нежной, красивой, робкой и пушистой. Однако главный персонаж Джамиля описывается следующим образом: «Не знаю чем объяснить, может, оттого, что Джамиля с детства гоняла с отцом табуны, - она у него была одна, и за дочь и за сына, - но в характере у нее проявлялись какие-то мужские черты, что-то резкое, а порой даже грубоватое. И работала Джамиля напористо, с мужской хваткой». Она характеризуется как «быстро справляющаяся со всеми задачами и не жалующаяся ни на голову, ни на спину, как другие невесты» [4.116], что описывает совершенно уникальный облик стереотипа девушки или невесты. Сравнение Джамили с образом «Девушки коневода» является естественным и характерным для культур восточных стран, в частности Кыргызстана. Это сопоставление также находит отражение в исследованиях российских ученых [5.213].

Таким образом, по нашему мнению, автор, описывая стереотипное явление «конь и девушка» в произведении, акцентирует внимание на важной особенности кыргызского народа – их глубокой привязанности к коневодству, любви к этой профессии и её огромной значимости в их жизни.

В произведении реакция женщин на её вышеописанный характер была следующей: «Что это у вас за невестка такая? Без году неделя как переступила порог, а языком так и молотит!» [4.116] – эти высказывания, по нашему мнению, являются весьма показательными, так как они демонстрируют специфические результаты взаимодействий с женщинами и включают в себя гендерный стереотип о «неспособности женщины понять другую женщину или

отвергнуть стереотипные представления и воспринимать Джамилю такой, какая она есть, в реальности». Свекровь Джамилы соответствует стереотипу матери, которая ко всему относится рационально, не давит и искренне принимает невестку такой какая она есть: «Вот и хорошо, что она такая! Невестка у нас любит правду в глаза говорить. Это лучше, чем скрытничать да исподтишка жалить» [4.116]. Как упоминалось ранее, значительное отличие Джамилы от стереотипного образа новоприбывшей невесты описывается в произведении следующим образом: «...но никогда не склоняла перед ними голову, зато и не язвила шепотком, отвернувшись в сторону, как другие молодухи. Она всегда прямо говорила то, что думала, и не боялась высказывать свои суждения» [4.117].

В произведениях Ч.Т. Айтматова присутствует ряд гендерно-парных концептов, которые можно охарактеризовать как «понятия-рифмы». К таким концептам относятся «женщина-мужчина», «мальчик-девочка», «бабушка-старик» и другие. Гендерные стереотипы оказывают значительное влияние на характеристику главных персонажей в повести Ч. Айтматова «Джамиля». В произведении детально представлены образы как женщин, так и мужчин, при этом часто встречаются как положительные, так и отрицательные стереотипы. В повести наблюдается стереотип, согласно которому роль мужчины в кыргызском обществе считается доминирующей и превосходящей, что можно заметить из обращения Джамилы: « – Эй ты, как тебя, Данияр, что ли? Ты же мужчина с виду, давай первым открывай путь!» [4.131].

В содержании работы выявляются несколько стереотипов светского поведения мужчин и женщин. Например, образ Джамилы представлен не в типичном для девушек и невест стереотипе, а в уникальном образе с ярко выраженным характером. Следует отметить, что динамика стереотипов, присущих мужчинам в кыргызском обществе, слабо выражена как в образе Данияра, так и в образе отца Сейита. Также можно выделить эпизод, связанный с секулярным поведением, когда Джамилы и Данияр нарушают традиционный стереотип, уходя вместе рука об руку.

Анализ повести Ч. Айтматова «Джамиля» позволяет выявить устойчивые гендерные стереотипы, связанные с женской ролью, которые транслируются через характеры и поступки таких ключевых персонажей, как бабушка и Джамилы. Автор подчеркивает, что повесть воспроизводит глубоко укоренившийся в кыргызском культурном сознании стереотип о специфических взаимоотношениях человека и лошади, характерных для кочевого образа жизни. Кроме того, в произведении обнаруживается тенденция к традиционному гендерному стереотипированию мужского образа. В основе повествования лежит конфликт между традиционными социальными стереотипами. С одной стороны, присутствует представление о том, что проигрыш в скачках может дискредитировать мужчину, вынудив его на отчаянные поступки, такие как похищение девушки. С другой стороны, персонаж Джамилы бросает вызов устоявшимся представлениям о женской роли в кыргызском обществе, демонстрируя возможность выхода за рамки традиционных ограничений.

В заключении важно отметить, что актуальность философского анализа гендерных стереотипов в повести Ч. Айтматова «Джамиля» обусловлена не только ее культурно-исторической значимостью для кыргызского народа, но и широким международным резонансом произведения. Переведенная на множество языков, повесть продолжает вызывать интерес исследователей различных культур, что делает ее плодотворной почвой для междисциплинарного изучения. Одной из ключевых причин, по которой повесть «Джамиля» приобрела статус классического произведения и быстро распространилась как

на Западе, так и на Востоке, является то, что автор, как и в других своих произведениях, затронул одну из вечных философских проблем – философию пола, рассматривающую взаимоотношения между мужчиной и женщиной [6].

Заключение. Таким образом, вышеупомянутые события и явления указывают на наличие социальных стереотипов. Анализ также демонстрирует, что отклонение от этих стереотипов может приводить к определённым негативным последствиям. Литературоведческий анализ образа Джамили позволяет выявить ярко выраженный мотив девиантного поведения, проявляющийся в систематическом нарушении общественных норм и устоявшихся стереотипов. Можно отметить, что гендерные стереотипы, выявленные нами в рассказе Ч. Т. Айтматова «Джамиля», имеют ряд важных функций. Представленные данные позволяют выявить гендерно-специфические паттерны поведения, характерные для кыргызского общества. При этом, межличностные отношения между главными героями служат катализатором социальных изменений, деконструируя устоявшиеся социальные стереотипы и предлагая новые модели поведения, выходящие за рамки традиционных гендерных ролей.

Таким образом, проведённое исследование демонстрирует, что комплексный анализ гендерных стереотипов в повести «Джамиля» Ч.Т. Айтматова имеет не только теоретическое, но и практическое значение, способствуя формированию толерантного и равноправного общества.

Использованная литература:

1. Строганова Е. Н. «Она не удостоивает быть умной...» («Война и мир» в гендерном прочтении) // Женщины. История. Общество: сб. науч. статей / под общ. ред. В. И. Успенской. Вып. 2. ОГУП «Тверское областное книжно-журнальное издательство», 2002. С. 229–243;
2. Эдилова М.М. Гендер философиясы [Текст] / М.М.Эдилова. – Бишкек., 2022. – 238 с.
3. Ткаченко Ю.Г. Политическая лингвистика. – 2017. Том 65 / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=68570940>
4. Айтматов Ч.Т. Чыгармаларынын он томдук толук жыйнагы [Текст] / Ч.Т.Айтматов. – Бишкек “Улуу тоолор”, 2018. – 524с.
5. Турбин В. Н. Пушкин. Гончаров. Лермонтов. Об изучении литературных жанров. М.: Просвещение, 1978. 239 с.
6. М.Эдилова. Чынгыз Айтматовдун туулган куну менен куттуман. 2021 / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.facebook.com/share/p/j3U41SX7brBxe5CG/?mibextid=oFDkn>

XOTIN-QIZLAR VA BOLALARGA NISBATAN ZO'RAVONLIKNING BARCHA SHAKLLARINI BARTARAF ETISHNING AHAMIYATI

G.Usmonova

Andijon viloyat pedagoglarini yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazi. Pedagogika va psixologiya, texnologiyalarni joriy etish kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. “Yangi O‘zbekiston”ni barpo etish yo‘lida mamlakatimizda xotin-qizlar va bolalar huquqlari, erkinliklari hamda qonuniy manfaatlarini taziyq va zo‘ravonlikdan ishonchli himoya qilishning institusional hamda huquqiy asoslarini tubdan takomillashtirishga, bolalar orasida nazoratsizlikning va ular tomonidan huquqbuzarliklar sodir etilishining oldini olishga, shuningdek nogironligi bo‘lgan bolalarni hamda ota-ona qaramog‘idan mahrum bo‘lgan bolalarni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan keng ko‘lamli ishlar amalga oshirilganligi atroflicha yoritilgan.

Kalit so‘zlar:xotin-qizlar, huquq va qonuniy manfaatlar, ijtimoiy-iqtisodiy soha, jinoiy qilmishlar, zo‘ravonlik, jinsiy daxlsizlik,jazo tayinlash.

Mamlakatimizda xotin-qizlarga bo‘lgan e‘tibor tubdan kuchaydi. Ularning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy faolligini oshirish, sog‘ligini saqlash, kasbga o‘qitish va bandligini ta‘minlash, ehtiyojmand xotin-qizlarni ijtimoiy qo‘llab quvvatlash borasida izchil islohotlar olib borilmoqda.Yurtimizda barcha xotin qizlarning huquq va imkoniyatlarini kengaytirish ustivor maqsadlardan biri sifatida belgilangan. Ushbu maqsadga erishish uchun xotin-qizlarning o‘z huquq va manfaatlarini ijtimoiy-iqtisodiy sohada amalga oshirishida ularni qo‘llab quvvatlashni nazarda tutuvchi qonunchilikni xalqaro standartlar asosida takomillashtirish talab qilinardi.

Huquqni qo‘llash amaliyotida xotin-qizlarning huquqlari, erkinliklari hamda qonuniy manfaatlarini ishonchli himoya qilish bilan bog‘liq masalalarda bir qator muammolar mavjudligi mutaxassislar tomonidan ta‘kidlab kelinardi.

Xususan, xotin-qizlar va bolalarning huquqlariga daxl qiluvchi jinoiy qilmishlar uchun mutanosib sanksiyalar belgilanmaganligi, xotin-qizlarni shilqimlik va zo‘ravonlikdan himoya qilishning huquqiy kafolatlari mavjud emasligi, taziyq va zo‘ravonlikdan jabrlangan shaxsga davlat himoyasini taqdim etuvchi orderning amal qilish muddati (o‘ttiz kun) xotin-qizlarning huquqlari hamda qonuniy manfaatlari yetarli darajada himoya qilinishini ta‘minlash imkonini bermasligi hamda alimentlarni to‘lamaganlik uchun jazo sifatida jarima solinishi yanada ko‘proq moliyaviy qiyinchiliklarni keltirib chiqarardi.

Mamlakatimizda ushbu muammolarni hal qilish maqsadida yangi qonun qabul qilindi.

O‘zbekiston Respublikasining 2023 yil 11 apreldagi “Xotin-qizlar va bolalar huquqlari, erkinliklari hamda qonuniy manfaatlarini ishonchli himoya qilish tizimi yanada takomillashtirilishi munosabati bilan o‘zbekiston respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi O‘RQ-829-son Qonuni bilan nomusga tegish yoxud jinsiy ehtiyojni g‘ayritabiiy usulda qondirish, shaxsni jinsiy aloqa qilishga majburlash, o‘n olti yoshga to‘lmagan shaxs bilan jinsiy aloqa qilish, ularga nisbatan uyatsiz buzuv harakatlarni sodir etish, voyaga yetmagan shaxs ishtirokidagi pornografik mahsulotni tayyorlash va tarqatish bilan bog‘liq jinoiy hatti-harakatlar uchun jazo choralari og‘irlashtirildi. Mazkur jinoyatlarni sodir etgan shaxslar uchun jazo tayinlashni yengillashtiruvchi holatlar, shu jumladan, jazoni o‘tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilishni

qo'llash taqiqlandi.

Nogironligi bo'lgan shaxslarga, voyaga yetmaganlarga nisbatan jinsiy daxlsizlikka va erkinlikka qarshi jinoyatlarni sodir etganlik, shuningdek, ushbu jinoyatlarni jabrlanuvchilarni tarbiyalash, o'qitish yoki unga g'amxurlik qilish majburiyatlarini bajarayotgan shaxs tomonidan sodir etish uchun javobgarlik kuchaytirildi.

Shu bilan birga oilaviy zo'ravonlik uchun ma'muriy va jinoiy javobgarlik kiritildi. Jumaladan, xotin-qizlar va bolalarning huquqlarini himoya qilish bo'yicha eng zamonaviy xalqaro nomalar va xorijiy tajribadan kelib chiqib, jismoniy zo'ravonlik uchun ham ma'muriy va jinoiy javobgarlik belgilandi.

Shaxs hayotining sir tutiladigan tomonlarini aks ettiruvchi, sha'ni, nomusini kamsituvchi ma'lumotlarni oshkor qilganlik, shahvoniy shilqimlik qilish, voyaga yetmagan bolalarga vasiy yoki homiy tayinlash borasidagi majburiyatlarni bajarmaslik kabi harakatlar uchun javobgarlik kiritildi.

Aliment majburiyatlari bajarilishini ta'minlovchi chora sifatida haq to'lanadigan jamoat ishlariga majburiy ravishda jalb qilish kabi yangi ma'muriy jazo chorasi kiritildi.

Bundan tashqari, ushbu Qonun bilan ilgari voyaga yetmaganlarga nisbatan jinsiy jinoyatlarni sodir etgan shaxslarning bolalarga ta'lim, tarbiya berish, ularni sog'lomlashtirish, bolalar sport, ijodiy tashkilotlarda ishlashni taqiqlandi.

Mazkur qonun 2023-yil 12-aprel kundan rasman kuchga kirdi.

Mazkur qonunning qabul qilinishi xotin-qizlar va bolalarning tazyiq va hamda zo'ravonlikka uchrashishining oldini olish, oila institutini mustahkamlash, bolalar va xotin-qizlar huquqlariga oid xalqaro indekslariga mamlakatimizning o'rnini yaxshilashga xizmat qiladi.

So'nggi yillarda «Yangi O'zbekiston»ni barpo etish yo'lida mamlakatimizda xotin-qizlar va bolalar huquqlari, erkinliklari hamda qonuniy manfaatlarini tazyiq va zo'ravonlikdan ishonchli himoya qilishning institusional hamda huquqiy asoslarini tubdan takomillashtirishga, bolalar orasida nazoratsizlikning va ular tomonidan huquqbuzarliklar sodir etilishining oldini olishga, shuningdek nogironligi bo'lgan bolalarni hamda ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashga qaratilgan keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda.

Xususan, O'zbekiston Respublikasining 2023-yil 11-apreldagi «Xotin-qizlar va bolalar huquqlari, erkinliklari hamda qonuniy manfaatlarini ishonchli himoya qilish tizimi yanada takomillashtirilishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida»gi O'RQ-829-son Qonuni ushbu islohotlarda muhim o'rin tutadi.

Qabul qilingan Qonun bilan xotin-qizlarning huquqlari, erkinliklari hamda qonuniy manfaatlarini ishonchli himoya qilish bilan bog'liq masalalarda yuzaga kelayotgan bir qator muammolarni bartaraf etish va bolalar masalalari bo'yicha komissiyalar faoliyatining huquqiy asoslarini mustahkamlab qo'yishga qaratilgan bir qator o'zgartirish va qo'shimchalar kiritildi.

Huquqni qo'llovchilar tomonidan qayd etilgan qonunni to'g'ri qo'llash, bu masalada barqaror sud va tergov amaliyotini shakllantirish maqsadida amaldagi qonunchilik hujjatlariga kiritilgan oilaviy, maishiy, jismoniy, iqtisodiy, ruhiy kabi tazyiq va zo'ravonliklarga berilgan tushunchalarning sharhlari, oilaviy (maishiy) zo'ravonlik uchun jinoiy javobgarlik belgilanishi munosabati bilan aybdorning harakatlarini ushbu modda bilan kvalifikatsiya qilishga oid o'ziga xos xususiyatlari, zo'ravonlik bilan bog'liq ma'muriy huquqbuzarliklar va jinoyatlar uchun jazo tayinlash va jazodan ozod qilish qoidalariga kiritilgan o'zgartirishlardan kelib chiqib e'tiborga molik holatlari yuzasidan sudlar uchun ushbu masalalarda tegishli tushuntirishlar berilishini taqozo etadi

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. *O'zbekiston Respublikasining 2023-yil 11-apreldagi "Xotin-qizlar va bolalar huquqlari, erkinliklari hamda qonuniy manfaatlarini ishonchli himoya qilish tizimi yanada takomillashtirilishi munosabati bilan o'zbekiston respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi O'RQ-829-son Qonuni*

2. *«Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida»gi Qonuni, Jinoyat kodeksiga, Jinoyat-prosessual kodeksi, Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksi, Oila kodeksi, «Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida»gi Qonuni, «Voyaga yetmaganlar o'rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklarning profilaktikasi to'g'risida»gi Qonuni, «Vasiylik va homiylik to'g'risida»gi Qonuni, «Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida»gi Qonuni, «Bolalarni ularning sog'lig'iga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilish to'g'risida»gi Qonuni, «Xotin-qizlarni tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish to'g'risida»gi Qonuni, «Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida»gi Qonunlari.*

BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARIDA GENDER TENGLIK TAMOYILLARI ASOSIDA 4K MODEL KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH

Abdiyeva Qo'ysintosh Azadovna

Toshkent Amaliy fanlar universiteti, Boshlang'ich ta'lim nazariyasi va medikasi kafedrası katta o'qituvchisi.

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida 4K modeli kompetensiyalarini rivojlantirish, gender tengligi tamoyillari asosida o'quvchilarning kreativlik, kommunikativlik, kritik, kollaborativ ko'nikmalarini rivojlantirish masalalari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich sinf, o'quvchilar, 4K, kommunikativlik, kollaborativlik, kreativlik, kritik fikrlash, gender tenglik, tamoyillar.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi jamiyatning ta'lim jarayonida eng muhim rolni bajaruvchi shaxs hisoblanadi, chunki ular bolalarning ta'lim olishi va rivojlanishidagi birinchi bosqichga rahbarlik qiladi. Shuning uchun bu o'qituvchilarni tayyorlash jarayoni puxta va chuqur o'ylangan bo'lishi lozim. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlashda e'tibor berilishi lozim bo'lgan asosiy jihatlar quyidagilardan iborat: Boshlang'ich sinf o'qituvchilari bolalar bilan ishlashning nozik tomonlarini tushunishlari zarur. Ular bolalar psixologiyasi, rivojlanish xususiyatlari va yosh bolalarning ehtiyojlarini to'la bilishi lozim. Pedagogik bilimlar bilan bir qatorda, o'qituvchilarga samarali o'qitish metodikalarini o'rgatish ham muhimdir. Ular darslarni qiziqarli, maqsadli va samarali o'tkazish uchun turli xil o'quv-uslubiy yondashuvlardan foydalana olishlari kerak. Zamonaviy texnologiyalar va interaktiv metodlarni qo'llash boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun muhim ahamiyatga ega. O'qituvchi nafaqat an'anaviy usullarni, balki kompyuter texnologiyalari, onlayn resurslar va interaktiv dasturlardan ham foydalanishni bilishi kerak. Bu bolalarning qiziqishini oshirib, ta'lim jarayonini yanada samarali qiladi. Shuningdek, innovatsion usullar o'quvchilarda ijodiy fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini shakllantiradi. O'qituvchilar 21-asrning talablariga mos bo'lishlari uchun 4K modeli bo'yicha kreativlik, tanqidiy fikrlash, kommunikatsiya va kollaboratsiya kompetensiyalarini rivojlantirishlari kerak. Kreativlik darslarni turli usullarda o'qitishga yordam beradi, tanqidiy fikrlash esa bolalarda mustaqil fikrlash va qaror qabul qilish qobiliyatini shakllantiradi. Samarali kommunikatsiya va kollaboratsiya orqali o'qituvchi o'quvchilar bilan yaxshiroq aloqa o'rnatadi va jamoaviy ishlashni o'rgatadi.

Bolalar bilan ishlash uchun o'qituvchi psixologik jihatdan tayyor bo'lishi juda muhim. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari sabr-toqatli, mehribon va bolalar ehtiyojlarini tushuna oladigan bo'lishlari kerak. Shu bilan birga, o'qituvchilarni stressni engish va sinfda turli o'quvchilarning shaxsiyatini boshqarishga o'rgatish kerak. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari bolalar bilan muloqot qilishda juda ehtiyotkor bo'lishlari kerak, chunki bu yoshdagi bolalar juda sezgir bo'ladi. O'qituvchilarda suhbatdoshini tinglash, ularning ehtiyojlarini tushunish va shunga mos ravishda javob berish ko'nikmalarini shakllantirish muhimdir. O'qituvchilar dars davomida o'quvchilarga o'z fikrlarini bildirish imkoniyatini yaratishi, ularni rag'batlantirishi va qo'llab-quvvatlashi kerak.

Har bir o'quvchi o'ziga xosdir va ularning qobiliyatlari, qiziqishlari, o'rganish usullari ham turlicha bo'ladi. Shuning uchun boshlang'ich ta'lim jarayonida individual yondashuv qo'llash muhim. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari har bir o'quvchining kuchli va zaif tomonlarini aniqlay olishi va ularni rivojlantirish uchun sharoit yaratishi kerak. O'qituvchilar davlat tomonidan

belgilangan ta'lim standartlari va qonunchilik talablariga ham amal qilishlari kerak. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari o'z faoliyatida ta'lim dasturlarini to'g'ri qo'llash, darslarni o'quvchilarning rivojlanish darajasiga mos ravishda tashkil etish, ma'naviy va axloqiy tarbiya berish bo'yicha chuqur bilimlarga ega bo'lishlari zarur. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlashda yuqorida sanab o'tilgan jihatlar hal qiluvchi ahamiyatga ega. Bu jarayon faqatgina o'qituvchining bilim darajasini oshirish emas, balki ularning shaxsiy sifatlari va kasbiy mahoratini rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi kerak. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi har bir bolaning ta'lim olishidagi birinchi qadamni tashkil etuvchi shaxs sifatida, ularning kelajakdagi muvaffaqiyatiga katta ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun o'qituvchilarni puxta va har tomonlama tayyorlash kelajak avlodning sifatli ta'lim olishida muhim rol o'ynaydi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchilarida 4K modeli (Kreativlik, Kritik fikrlash, Kommunikatsiya, Kollaboratsiya) kompetensiyalarini rivojlantirish masalalari o'qituvchilarni zamonaviy ta'lim talablari bilan muvofiqlashtirishda katta ahamiyatga ega. Bu model bo'yicha kompetensiyalarni rivojlantirish quyidagi yo'nalishlarni o'z ichiga oladi:

1. Kreativlik (Ijodkorlik): Boshlang'ich sinf o'qituvchilarida ijodkorlikni rivojlantirish o'quvchilarni darsga qiziqarli va turli xil o'quv metodlari bilan jalb etishga imkon beradi. O'qituvchilar yangi pedagogik texnologiyalarni qo'llab, o'quvchilarda ham ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishi kerak.

2. Kritik fikrlash: O'qituvchilar o'quvchilarda mustaqil va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini shakllantirishi uchun o'zlari ham muammolarni har tomonlama tahlil qilish va oqilona qarorlar qabul qilish ko'nikmalariga ega bo'lishi zarur. Bu esa turli xil metodikalar va muammoli vaziyatlar yordamida rivojlantiriladi.

3. Kommunikatsiya (Muloqot qobiliyatlari): Samarali kommunikatsiya o'qituvchilarga o'quvchilar bilan yaxshiroq aloqa o'rnatishga, ularning ehtiyojlarini tushunishga va ta'lim jarayonini samarali tashkil etishga yordam beradi. Bu ko'nikma o'qituvchilar tomonidan o'zaro fikr almashish, o'quvchilarning fikrini tinglash va tushunish orqali rivojlantiriladi.

4. Kollaboratsiya (Hamkorlik): Boshlang'ich sinf o'qituvchilarida hamkorlik qilish qobiliyatini rivojlantirish o'quvchilarni jamoa bo'lib ishlashga o'rgatishda muhimdir. O'qituvchi sinfda o'quvchilarni jamoaviy loyihalarda ishtirok ettirish orqali hamkorlikni kuchaytirishi mumkin.

Zamonaviy ta'limda o'quvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish bilan birga, gender tenglik tamoyillariga rioya qilish ham katta ahamiyatga ega. 4K modeli – kreativlik, tanqidiy fikrlash, kommunikatsiya va kooperatsiya – o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan. Bu kompetensiyalarni rivojlantirishda gender tenglik tamoyillariga amal qilish esa ta'lim jarayonini barcha o'quvchilar uchun teng imkoniyatli va adolatli qilishni ta'minlaydi. Ijodkorlikni rivojlantirishda gender tenglik muhim o'rin tutadi, chunki ijtimoiy stereotiplar ko'pincha erkaklar va ayollar orasida ma'lum sohalarda farqlarga olib kelishi mumkin. Masalan, texnologiya va ilm-fan ko'pincha o'g'il bolalar bilan bog'lanadi, ijodiy fanlar esa qizlarga mos deb hisoblanadi. O'qituvchilarning vazifasi bu stereotiplarni buzish va har ikki jins vakillariga teng imkoniyatlar yaratishdir. Bunda, o'quvchilar qaysi jinsga mansubligidan qat'i nazar, ijodiy loyihalarda ishtirok etish va o'z qobiliyatlarini namoyon etish imkoniyatiga ega bo'lishi kerak. Kreativlik teng imkoniyatlar asosida rivojlanib, barcha o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini ochishga yordam beradi. Tanqidiy fikrlash kompetensiyasini rivojlantirish orqali o'quvchilar jamiyatdagi stereotiplarni tanqidiy ko'rib chiqish, shuningdek, gender tengligi masalalariga e'tibor qaratish qobiliyatiga ega bo'ladi. O'qituvchilar o'quvchilarga ijtimoiy va madaniy stereotiplarga nisbatan tanqidiy yondashishni o'rgatishi kerak. Gender tenglikni ta'minlashda, o'quvchilarga erkak va ayollar orasidagi huquqiy va ijtimoiy tenglikni tushuntirish, hamda bu tenglikni ta'minlash

yo'llarini tanqidiy tahlil qilish imkoniyatlarini yaratish muhimdir. Tanqidiy fikrlash orqali o'quvchilar gender tenglik haqidagi tushunchalarni kengaytiradi va gender stereotiplardan xalos bo'lishni o'rganadilar. Muloqot qilishda gender tenglik tamoyillariga rioya qilish o'quvchilarning o'zaro hurmat va teng imkoniyatlarga ega bo'lishlarini ta'minlaydi. O'quvchilarning jinsidan qat'i nazar, ularning fikrlarini erkin ifoda etishiga va dars jarayonida faol ishtirok etishiga sharoit yaratish o'qituvchining asosiy vazifasidir. Gender tenglik asosida shakllangan kommunikatsiya muhitida o'g'il bolalar va qizlar o'zaro muloqotda teng bo'lib, bir-birlariga hurmat bilan yondashishni o'rganadilar. O'qituvchilar sinfda muloqot qilish madaniyatini yaratishda barcha o'quvchilarning fikrlariga e'tibor qaratib, ular o'rtasida teng imkoniyatlar ta'minlashga intilishi kerak.

Adabiyotlar ro'yxati:

- 1.X.Ibraimov, M.Quronov "Umumiy pedagogika" Sahhof-2023.
- 2.Ibraimov X, Quronov M va boshq. Ota-ona – murabbiylar uchun uslubiy-metodik qo'llanma. Toshkent.: - 2024. 123-126 b.
- 3.R.G.Safarova "Developing Professional Competence of Future Professionals on the Basis of Cultural Approach" Vol. 27(2022): Miasto Przyszłości58Miasto PrzyszłościKielce 2022Impact Factor: 9.2ISSN-L:2544-980X
- 4.G.H.Xodiyeva, "Gender yondashuv asosida boshlang'ich sinf tarbiya fani darslarida 4K kompetensiyalarini rivojlantirish", "Gender modellar vositasida o'quvchi ham talaba-yoshlarda madaniy xulq-atvorni shakllantirish mexanizmlari: muammolar va yechimlar" xalqaro ilmiy-amaliy anjumani.
- 5.Bellanca, J., & Brandt, R. (2010). «21st Century Skills: Rethinking How Students Learn». Solution Tree Press.
- 6.G.H.Xodiyeva, Boshlang'ich ta'limda 4K modelidan foydalanishning pedagogik xususiyatlari , <https://doi.org/10.5281/zenodo.10682038>.
- 7.G.H.Xodiyeva, "Zamonaviy boshlang'ich ta'limda 4k modeli kompetensiyalarini rivojlantirishga integrativ yondashuvning mohiyati" Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари. № S/2(4)-2024
- 8.Belenky, M. F., Clinchy, B. M., Goldberger, N. R., & Tarule, J. M. (1986). «Women's Ways of Knowing: The Development of Self, Voice, and Mind». Basic Books.
- 9.Elder, L., & Paul, R. (2014). «Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Learning and Your Life». Pearson.
- 10.OECD. (2012). «Gender Equality in Education, Employment and Entrepreneurship: Final Report to the MCM 2012». OECD Publishing. <https://www.oecd.org/employment/50423364.pdf>
- 11.Spring, J. (2008). «Gender and Education: A Review of Issues for Social Policy». Harvard Educational Review, 78(2), 181–210.
- 12.Schwab, K. (2016). «The Fourth Industrial Revolution». Crown Business.
- 13.UNESCO. (2020). «Promoting Gender Equality through Education: A Holistic Approach». UNESCO Publishing. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373841>
- 14.UNESCO. (2016). «Global Education Monitoring Report: Gender Review 2016». UNESCO Publishing. <https://en.unesco.org/gem-report/report/2016/gender-review>
- 15.UNGEI. (2018). «Gender Equality in Education and Learning: A Focus on Girls' Education». United Nations Girls' Education Initiative. <https://www.ungei.org/gender-equality>

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA GENDER TENGLIK TAMOYILI ASOSIDA 4K MODELI KOMPETENSIYALARI KOMPONENTLARINI RIVOJLANTIRISH

Gulhayo Xodiyeva

Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida gender tenglik masalalari hamda gender tenglik asosida ularda kommunikativlik, kreativlik, kolloborativlik va kritik tafakkurni rivojlantirish haqida muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: Gender tenglik, boshlang'ich ta'lim, 4K, model, kommunikativlik, kreativlik, kolloborativlik, tanqidiy fikrlash, usul, stereotip.

Boshlang'ich ta'lim davri bolalar uchun bilim olish va hayotiy ko'nikmalarni rivojlantirish uchun muhim bosqich hisoblanadi. Bu davrda o'quvchilar, nafaqat akademik bilimlarni, balki ijtimoiy va emotsional ko'nikmalarni ham o'rganadilar. Gender tenglik masalalarini boshlang'ich sinflarda rivojlantirish, o'quvchilarning shaxsiy o'sishi, ta'limdagi muvaffaqiyati va umumiy jamiyatdagi tenglikni ta'minlash uchun juda muhimdir.

Gender tenglikning ta'limdagi ahamiyati quyidagilardan iborat:¹

1. Shaxsiy rivojlanish. Gender tenglik ta'limda o'quvchilarga shaxsiy rivojlanish uchun teng imkoniyatlar yaratadi. Bu, bolalarning o'z qobiliyatlari va qiziqishlariga qarab o'sishlarini qo'llab-quvvatlaydi, ularning qanday jinsga ega ekanligidan qat'i nazar. Gender tenglik, bolalarga o'zlarining istaklarini amalga oshirish va o'zlarini erkin ifodalash imkonini beradi, bu esa ularning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi va potentsiallarini to'liq ro'yobga chiqarishga yordam beradi.

2. Akademik muvaffaqiyat. Gender tenglikni ta'minlash orqali, barcha o'quvchilar, o'zlarining akademik qobiliyatlarini yaxshilashlari mumkin. Masalan, o'qituvchilar genderga asoslangan stereotiplarni va kamsitishni yo'qotish orqali, barcha o'quvchilarga teng darajada e'tibor qaratadilar. Bu, o'quvchilarning darslarda faol ishtirok etishini va bilim olish jarayonida muvaffaqiyatga erishishini ta'minlaydi. Gender tenglikning ta'minlanishi bilan bog'liq dasturlar va faoliyatlar, o'quvchilarga turli fanlarga qiziqish uyg'otishi mumkin.

3. Ijtimoiy Tenglik. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida gender tenglikni rivojlantirish, uzoq muddatli ijtimoiy tenglikni ta'minlash uchun muhimdir. O'qituvchilar gender tenglikni o'rgatish orqali, jamiyatda gender asosida ajratish va stereotiplarga qarshi kurashishga yordam berishi mumkin. Bu, bolalarga tenglik va adolat prinsiplarini o'rgatadi va ular kattalar sifatida gender tenglikka oid qadriyatlarni rivojlantiradi.

Gender tenglikni rivojlantirish usullari:²

1. O'qituvchilarni tayyorlash. O'qituvchilar gender tenglik masalalarida tayyorlanishi va ularni sinfda qanday qo'llashni bilishlari muhimdir. Bu uchun o'qituvchilar uchun maxsus seminarlar va treninglar o'tkazish, gender stereotiplari va kamsitishlarga qarshi kurashishga qaratilgan materiallarni taqdim etish zarur. O'qituvchilarning gender tenglik bo'yicha bilimlarini oshirish, ularning o'quvchilarga nisbatan teng va adolatli munosabatda bo'lishini ta'minlaydi.

¹ Tojiboyeva X.M. Gender madaniyatning zamonaviy shakllarini vujudga keltiruvchi ijtimoiy-pedagogik omillar // Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar. – Buxoro davlat universiteti, 2022. – №1. B.178-182.

² R.G.Safarova, Umumiy o'rta ta'lim maktablarida gender modellarga xos madaniyatni shakllantirishning pedagogik imkoniyatlari, "Gender modellar vositasida o'quvchi ham talaba-yoshlarda madaniy xulq-atvorni shakllantirish mexanizmlari: muammolar va yechimlar" xalqaro ilmiy-amaliy anjumani. – UZPFITI-2024-№1.B 35-39

2. Sinfda gender tenglikni ta'minlash. Sinfidagi faoliyatlar va muhit gender tenglikni ta'minlash uchun moslashtirilishi kerak. O'qituvchilar sinfda barcha o'quvchilarning teng ishtirokini ta'minlashlari va liderlik rolini teng ravishda taqsimlashlari zarur. Bu esa barcha o'quvchilarga o'z fikrlarini erkin ifodalash va jamoa ishlarida faol ishtirok etish imkonini beradi.

3. Raqobatsiz rol modellari. O'quvchilarga turli jinsdagi muvaffaqiyatli rol modellarini ko'rsatish, gender stereotiplarini yengishga yordam beradi. Raqobatsiz rol modellar o'quvchilarga o'z qiziqishlari va qobiliyatlariga qarab muvaffaqiyatga erishish mumkinligini ko'rsatadi. Masalan, ilm-fan, san'at va sport sohalarida gender tenglikni ifodalovchi rol modellarni tanitish, bolalarga ilhom bag'ishlaydi va ularni kengroq imkoniyatlarga yo'naltiradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida gender tenglikni rivojlantirish, nafaqat ularning shaxsiy va akademik muvaffaqiyatlariga, balki jamiyatning umumiy tenglik va adolat prinsiplariga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Gender tenglikni ta'minlash orqali, o'quvchilar o'z qobiliyatlarini to'liq ro'yobga chiqarishlari, turli jinsdagi odamlar bilan samarali ishlashlari va o'zlarining fikrlarini erkin ifodalashlari mumkin. Ta'lim jarayonida gender tenglikni amaliyotga tadbiiq etish, kelajakda adolatli va inklyuziv jamiyatni yaratishga yordam beradi.

Boshlang'ich ta'limda gender tenglik tamoyillari asosida 4K modeli kompetensiyalari komponentlarini o'quvchilarda rivojlantirishga erishishimiz mumkin. 4K modeli kompetensiyalari zamonaviy ta'limda o'quvchilarga kerak bo'lgan asosiy ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan yondashuvdir. Bu model to'rtta asosiy komponentni o'z ichiga oladi, ular quyidagilar:¹

1. Tanqidiy Fikrlash (Critical Thinking)

Tanqidiy fikrlash o'quvchilarga ma'lumotlarni tahlil qilish, baholash va asoslangan qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Bu ko'nikma yordamida talabalar muammolarni aniqlash, faktlarni tekshirish, savollar berish va qarorlarni ma'lumotlarga asoslangan holda qabul qilishni o'rganadilar. Tanqidiy fikrlashning asosiy ko'nikmalari quyidagilardan iborat:

- **Tahlil qilish:** Ma'lumotlarni va dalillarni chuqur tahlil qilish.
- **Sinchkovlik:** Ma'lumotlarni baholashda ehtiyotkorlik va aniqlik.
- **Asoslash:** Qarorlarni yoki fikrlarni ishonchli dalillar bilan qo'llab-quvvatlash.

1. Tanqidiy fikrlash (critical thinking). Tanqidiy fikrlash o'quvchilarga ma'lumotlarni tahlil qilish, baholash va asoslangan qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Bu ko'nikma yordamida talabalar muammolarni aniqlash, faktlarni tekshirish, savollar berish va qarorlarni ma'lumotlarga asoslangan holda qabul qilishni o'rganadilar. Tanqidiy fikrlashning asosiy ko'nikmalari quyidagilardan iborat:

- **Tahlil qilish:** Ma'lumotlarni va dalillarni chuqur tahlil qilish.
- **Sinchkovlik:** Ma'lumotlarni baholashda ehtiyotkorlik va aniqlik.
- **Asoslash:** Qarorlarni yoki fikrlarni ishonchli dalillar bilan qo'llab-quvvatlash.

2. Ijodkorlik (creativity). Ijodkorlik yangi g'oyalar, yechimlar va tushunchalarni ishlab chiqish qobiliyatini ifodalaydi. Bu ko'nikma talabalarni mavjud muammolarga yangi va innovatsion yondashuvlarni taklif qilishga undaydi. Bir so'z bilan tasvirlaganda, kreativ fikrlash bu ma'lum bir muammoga o'zgacha yechimlar topa olish qobiliyatidir. Ijodkorlik quyidagi jihatlarni o'z ichiga oladi:

- **Yangi g'oyalar:** Yangi va noyob fikrlarni ishlab chiqish.
- **Muammolarni hal qilish:** O'zgaruvchan sharoitlarga mos ravishda yangi yechimlar yaratish.
- **Eksperiment qilish:** Yangi yondashuvlarni sinab ko'rish va tajribalar o'tkazish.

3. Hamkorlik (collaboration). Insonning kelajakdagi muvaffaqiyatini ta'minlab beruvchi

¹ G.H.Xodiyeva, Boshlang'ich ta'limda 4K modelidan foydalanishning pedagogik xususiyatlari , <https://doi.org/10.5281/zenodo.10682038>.

eng muhim 4K kompetensiyalardan yana biri bu hamkorlik ko'nikmasidir. Hamkorlik jamoaviy ishni muvaffaqiyatli amalga oshirish va boshqa odamlar bilan samarali muloqot qilish qobiliyatini anglatadi. Bu ko'nikma o'quvchilarga jamoada ishlash, birgalikda maqsadlarni amalga oshirish va boshqalar bilan yaxshi aloqada bo'lishni o'rgatadi. Hamkorlikning asosiy jihatlari quyidagilardir:

Jamoada ishlash: Jamoaviy maqsadlar uchun birgalikda ishlash.

Muloqot: O'z fikrlarini aniq ifodalash va boshqalarni tinglash.

Vazifani aniqlash: Jamoa ichida har bir a'zo o'z rolini tushunishi va bajarishi.

4. Muloqot (communication). **Muloqot o'z fikrlarini aniq, samarali va to'g'ri tarzda ifodalash qobiliyatini bildiradi. Bu ko'nikma talabalarni so'zlar, yozma matnlar va vizual vositalar orqali o'z fikrlarini etkazish va tushunishni oshiradi. Muloqotning asosiy qobiliyatlari quyidagilarni o'z ichiga oladi:**

- **Verbal muloqot:** So'z bilan ifodalash va nutq mahorati.

- **Yozma muloqot:** Yozma matnlar orqali aniq va tushunarli fikrlarni ifodalash.

- **Non-verbal muloqot:** Tanqidiy usullar va tana tilidan foydalanish.

4K modeli tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, hamkorlik va muloqot kabi asosiy ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan. Ushbu ko'nikmalar, talabalarni o'zlariga va jamiyatga foyda keltiradigan va muvaffaqiyatli bo'lish uchun zarur bo'lgan qobiliyatlarni o'zlashtirishga yordam beradi. Zamonaviy ta'limda ushbu ko'nikmalarni rivojlantirish, talabalarni bilim, qobiliyat va shaxsiy rivojlanish uchun tayyorlashda muhim rol o'ynaydi.

Gender tenglik tamoyillari asosida 4K modeli komponentlarini qanday rivojlantirish mumkin?

Gender tenglik prinsiplarini ushbu modelning har bir komponentida qo'llash, barcha o'quvchilarga teng imkoniyatlar yaratishda va ularning to'liq potentsialini amalga oshirishda muhim rol o'ynaydi. Gender tenglikni integratsiya qilish, o'quvchilarga o'zlarining individual qobiliyatlarini rivojlantirish imkonini beradi va ijtimoiy adolatni ta'minlashga yordam beradi. Quyida gender tenglik asosida 4K modeli komponentlarini qanday rivojlantirish mumkinligi haqida ma'lumotlar keltirib o'tamiz:

1. Tanqidiy Fikrlash. **Genderga asoslangan stereotiplarni tahlil qilish:** Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun o'quvchilarga gender stereotiplarini va ularning ta'sirini tahlil qilish imkonini berish zarur. Boshlang'ich sinf tarbiya darslarida gender tenglikka oid misollar va mavzularni muhokama qilib, o'quvchilarga tanqidiy fikrlash orqali gender stereotiplarini tan olish va ularni tahlil qilishni o'rgatish mumkin. Xususan sport sohasida muvaffaqiyatga erishayotgan qiz bolalar yoki uy ishlarini bajarishga o'g'il bolalar ham birdek ma'sul ekanligini turli misollar yordamida tahlil qilish orqali ularda gender tenglik tushunchalarini rivojlantirishga erishishimiz mumkin.

2. Ijodkorlik. **Ijodiy loyihalarda gender muvozanatini ta'minlash:** Ijodiy loyihalar va mashg'ulotlarda gender tenglikni ta'minlash. Masalan, san'at, ilm-fan yoki boshqa ijodiy sohalarda turli jinsdagi shaxslarning roli va muvaffaqiyatlarini ko'rsatuvchi materiallardan foydalanish orqali o'quvchilarda ijodkorlikni rivojlantirish kerak.

3. Hamkorlik. Hamkorlikda barcha jinslarning teng ishtirokini ta'minlash uchun jamoaviy ish faoliyatlarida gender muvozanatini saqlang. Jamoa loyihalarida teng rol va mas'uliyatlarni taqsimlash orqali o'quvchilarning gender tengligini ta'minlashga erishishimiz mumkin.

4. Muloqot. Muloqotda gender muvozanatini ta'minlash. Har bir jinsning fikrini va ehtiyojlarini tinglash va ularga e'tibor qaratish orqali teng muloqot muhitini yaratish.

O'quvchilarga turli muloqot usullarini, shu jumladan, verbal, yozma va non-verbal kommunikatsiyani o'rgatish. Gender tenglikka asoslangan muloqotning barcha usullarini o'z ichiga olgan darslar orqali, har bir jinsning ifodalash usullarini hurmat qilish va qo'llab-quvvatlash.

Gender tenglik asosida 4K modeli komponentlarini rivojlantirish, o'quvchilarga teng imkoniyatlar yaratishga va ularning barcha ko'nikmalarini to'liq amalga oshirishga yordam beradi. Tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, hamkorlik va muloqot ko'nikmalarini gender tenglik prinsiplariga asoslangan holda rivojlantirish, ta'lim jarayonida adolatni ta'minlash va barcha o'quvchilarning muvaffaqiyatini oshirish uchun muhimdir. Ushbu yondashuv, ta'lim tizimining samaradorligini oshiradi va jamiyatda gender tenglikni ilgari surishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Ibraimov X, Quronov M. *Umumiy pedagogika. Darslik. Toshkent.*: - 2023.
2. Ibraimov X, Quronov M va boshq. *Ota-ona – murabbiylar uchun uslubiy-metodik qo'llanma. Toshkent.*: - 2024.- 220 b.
3. R.G.Safarova, *Umumiy o'rta ta'lim maktablarida gender modellarga xos madaniyatni shakllantirishning pedagogik imkoniyatlari, "Gender modellar vositasida o'quvchi ham talaba-yoshlarda madaniy xulq-atvorni shakllantirish mexanizmlari: muammolar va yechimlar" xalqaro ilmiy-amaliy anjumani. – UZPFITI-2024-Nº1.B 35-39*
4. Tojiboyeva X.M. *Gender madaniyatning zamonaviy shakllarini vujudga keltiruvchi ijtimoiy-pedagogik omillar // Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar. – Buxoro davlat universiteti, 2022. – Nº1. B.178-182.*
5. Baxtiyorov, R., Botirova, D., & Jo'rayeva, M. (2023). Kichik maktab yoshida muloqotchanlik orqali axloqiy fazilatlarni rivojlantirish. *Журнал Педагогике и психологии в современном Образовании*, 3(2).<https://ppmedu.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/view/8471>
6. G.H.Xodiyeva, *Boshlang'ich ta'limda 4K modelidan foydalanishning pedagogik xususiyatlari, https://doi.org/10.5281/zenodo.10682038.*
7. G.H.Xodiyeva, *"Gender yondashuv asosida boshlang'ich sinf tarbiya fani darslarida 4K kompetensiyalarini rivojlantirish", "Gender modellar vositasida o'quvchi ham talaba-yoshlarda madaniy xulq-atvorni shakllantirish mexanizmlari: muammolar va yechimlar" xalqaro ilmiy-amaliy anjumani.*
8. Sadker, M., & Sadker, D. (2014). *Gender Bias in the Classroom: How it Affects Student Learning and Achievement. Educational Leadership*, 72(6), 36-41.

ILMIY TADQIQOTCHILIK FAOLIYATIDA GENDER OMILLARINING AHAMIYATI

T.A. Egamberdiyeva

Farg'ona davlat universiteti professori, Pedagogika fanlari doktori

A. R. Saydullayeva

Farg'ona davlat universiteti Pedagogika kafedrasida tayanch doktoranti

Annotasiya. Mazkur maqolada ilmiy tadqiqotchilik faoliyatida qizlar va o'g'il bolalarning gender omillari asosida umummehnat ko'nikmalarini shakllantirish muammolari hozirga qadar o'rganilmagan. Buning asosiy sabablaridan biri, ta'lim mazmuni va o'quv jarayonining gender, ya'ni o'g'il va qiz bolalar orasidagi jinsiy, jismoniy, ruhiy farqlar, qiziqish va intilishlar, fiziologik o'ziga xosliklarni hisobga olgan holda takomillashtirish vazifalari to'g'risidagi fikr mulohazalar maqolada bayon qilingan.

Kalit so'zlar: pedagogik jarayon, shaxsning gender tengligi, zamonaviy dunyoqarash, ilmiy-nazariy qarashlar, gender ijtimoiylashuv, jismoniy tayyorgarlikni, barkamol inson, ta'lim standartlari, fuqarolik jamiyatini, ilmiy-metodik.

O'zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy-intellektual hayotida tub o'zgarishlar sodir bo'layotgan hozirgi kunda o'quv jarayonini shaxsning gender tengligi va farqlari asosida tashkil etish masalasi ham pedagogik jarayon va tadqiqotlarning tarkibiy qismiga aylanishi kerak. Zero, qizlar va o'g'il bolalar o'rtasidagi ijtimoiy hamda o'quv munosabatlarini tartibga solish muhim pedagogik ahamiyatga ega. Chunki o'quv jarayonlari orqali istiqbolda jamiyatning erkak hamda ayol a'zolari orasidagi ijtimoiy munosabatlar qaror topadi.

Mamlakatimizda XX asrning oxirlarigagina kelib, ta'lim jarayonida gender farqlar va o'xshashliklarni hisobga olish haqidagi fikrlar ilgari surila boshlandi. Gender farqlar hamda o'xshashliklar ta'lim jarayonida qiz va o'g'il bolalar o'quv faoliyatidagi o'xshashliklar va farqlarni hisobga olishga asoslanadi. Bu esa, o'z navbatida, o'quv jarayoni samaradorligini ta'minlashga yordam beradi. U yoki bu jinsga mansublik o'quvchi shaxsining imkoniyatlarini belgilaydi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida ta'lim tizimidagi gender tenglikni ta'minlashning huquqiy asoslari yaratilgan. 2020 yilda qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun asosida barcha o'quv muassasalarida ta'lim oluvchi, kasb tanlovchi o'g'il va qiz bolalarning teng huquqliligi ta'minlangan.

Respublikamizda amalga oshirilayotgan islohotlar jamiyatimizning iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy, madaniy va ma'rifiy jihatdan jahonning eng rivojlangan mamlakatlari qatoridan o'rin olishida o'zining ijobiy natijalarini bermoqda. Mana shunday o'zgarishlar barcha jabhalarda bo'lgani singari ta'lim-tarbiya tizimida ham izchillik bilan amalga oshirilmoqda.

Kuzatishlarimiz shuni ko'rsatdiki, umumiy o'rta ta'lim maktablarining mehnat darslarida o'quvchilarda gender tenglik va farqlar asosida umummehnat ko'nikmalarini shakllantirish muammolari hozirga qadar o'rganilmagan. Buning asosiy sabablaridan biri, ta'lim mazmuni va o'quv jarayonining gender, ya'ni o'g'il va qiz bolalar orasidagi jinsiy, jismoniy, ruhiy farqlar, qiziqish va intilishlar, fiziologik o'ziga xosliklarni hisobga olgan holda amalga oshirilmayotganligidadir. Bu esa biz tadqiqot mavzusi sifatida tanlagan muammoning dolzarbligini belgilaydigan eng muhim omildir. Gender tushunchasining ijtimoiy pedagogik jins sifatida talqin etilganligi, ya'ni o'quvchi

ta'lim jarayonining subyekti sifatida ijtimoiy-pedagogik ma'nodagi gender tarzida farqlanganligi ham tadqiqotning muhim jihatlaridan biridir.

XXI asrda uzluksiz ta'lim strategik ahamiyat kasb etib, shaxs va jamiyat hayotida asosiy mavqeni egallaydi. Shaxs faqatgina gender tenglik va o'ziga xoslik hisobga olinib tashkil etilgan ta'lim jarayonida olingan bilim yordamida uzluksiz texnologik innovatsiyalarni o'zlashtirishi mumkin. Bu esa nafaqat mehnat qurollarining mukammallashuvini, balki yangi bilimlarni egallash qobiliyati va kasbiy faoliyatni puxta o'zlashtirishni talab qiladi. Ta'lim jarayonida gender ijtimoiylashtirishning muayyan asosi, mehnat taqsimoti va jamiyatda qabul qilingan madaniy me'yorlar, ijtimoiy faoliyat turlari, ularning ijtimoiy mavqei orqali ifodalanadi.

Ta'lim tizimida qabul qilingan gender me'yorlar va mezonlar muayyan darajada o'quvchilarning biologik jinsiga qarab ularning ruhiy sifatlari, qobiliyatlari, faoliyat turlari, egallaydigan kasblarini belgilashga xizmat qiladi. Ta'lim-tarbiya jarayonida o'qituvchilar, oila, maktab, atrof-muhitdagilar birgalikda o'quvchilar ongiga gender me'yorlar, mezonlarni singdiradilar.

Bu qarashlar o'quvchilarda haqiqiy ayol, haqiqiy erkak qanday bo'lishi to'g'risida dastlabki tasavvurlarning paydo bo'lishiga zamin yaratadi. Keyinchalik ushbu gender me'yorlar o'quvchilarda shakllantiriladigan faoliyat turlari orqali mustahkamlanadi. Ta'lim jarayonida gender ijtimoiylashtirish bu – o'quvchi tomonidan o'zi yashaydigan jamiyat gender madaniy tizimining o'zlashtirilishi jarayonidir. Ta'lim jarayonida gender ijtimoiylashtirishning muhim belgilari sifatida o'quvchilarni kasbga yo'naltirish, o'quv mehnatini to'g'ri taqsimlash, ularda gender xoslikka asoslangan shaxsiy sifatlarni qaror toptirishdan iborat.

Ta'lim instituti, boshqa ijtimoiylashuv agentlari bilan bir qatorda, gender identifikatsiyasini belgilaydi va shu munosabat bilan odamlar shaxsiy, fuqarolik va kasbiy tanlov imkoniyatiga ega. Bu jarayon aniq yoki qasddan (namerennoy) maqsad emas, ammo o'quv muassasalari gender munosabatlarning ta'sirli saboqlarni taqdim etadilar. O'qituvchilar ta'limni gender tahlili yoki yashirin o'quv dasturini tahlil qilishning bir qator yo'nalishlarini ta'kidladilar. (hiddep curriculum ingliz atamadan ko'chirilgan). Bu birinchi navbatda, muassasaning o'zi, shu jumladan ishdagi gender munosabatlar, o'qituvchilik kasbining gender tabaqalanishi (stratifikatsiya). Ikkinchidan, bu fanlarning mazmunini va uchinchidan, o'qitish uslubini o'z ichiga oladi. Yashirin o'quv dasturining ushbu uchta o'lchovi nafaqat sotsializatsiya-ijtimoiylashuv jarayonida gender steotiplarini aks ettiradi, balki gender tengsizlikni qo'llab-quvvatlaydi. Yashirin o'quv dasturining namoyon bo'lishini batafsilroq ko'rib chiqamiz.

Oliy o'quv yurtining ijtimoiy tuzilishining xosligi. Ta'lim muassasalari umuman jamiyat va madaniyatning gender tabaqalanishini aks ettiradi, bu ayollar va erkaklarning tengsiz maqomini namoyish etadi: qoida tariqasida o'qituvchilar, kotiblar va xodimlar – ayollar, maktab direktori yoki universitet rektori esa – erkak.

Boshlang'ich va o'rta ta'lim muassasalarining pedagogik tarkibi 90% ayollardan iborat bo'lib, (bolalar bog'chasidan universitetgacha) o'quv muassasasi maqomi oshib borishi bilan o'qituvchi ayollar soni kamaymoqda. Umuman olganda, zamonaviy Rossiya oliy ta'lim va fanning feminizatsiyasi bilan ajralib tursada, universitet professorlari orasida bugungi kunda erkaklar (bir qator OTMlarda, masalan, pedagogik, erkaklar soni 20% dan oshmaydi), ilmiy laboratoriyalarning kam haq to'lanadigan tarkibi deyarli ayollardan iborat. Shu bilan birga, erkak o'qituvchilarning asosiy o'rtacha ish haqi ayol o'qituvchilarning o'rtacha ish haqidan 35% yuqori.

Ayollar boshchiligidagi o'quv muassasalari juda muhim identifikatsiya manbai hisoblanadi. Rossiyalik tadqiqotchilar maktab o'quvchilari orasida bizning vatandoshlarimiz matematika, fizika, jismoniy tarbiya, kompyuter bilimlari o'g'il bolalar uchun eng muhim deb bilishlarini ta'kidladilar, qizlar uchun esa uy iqtisodiyoti, adabiyot va tarix, oilaviy hayotning etikasi va

psixologiyasi, jinsiy ta'lim. Shunday qilib, jinsga qarab kasb tanlash dasturlashtirilgan. Bundan tashqari, mehnat darslarida maktablar va bilim yurtlarda ayollar va erkaklarning uy vazifalari stereotiplari o'rnatiladi. Tegishli rollarni bo'lg'usi o'qituvchilar nafaqat ularning oilalarida, balki pedagogik universitetlarda ham o'zlashtiriladi.

Predmetlarning tarkibi. Erkaklarning stereotipik qiyofasi faol va muvaffaqiyatli me'yorlar sifatida va ayollar esa xuddi "ko'rinmas" (ayollar shunchaki mavjud emas, taqdimotda tushib qolgan) yoki sezilmas, faol bo'lmaganva qaramlik o'quv materiallari va o'rta va oliy ma'lumot darajasida o'qitish uchun ishlatiladigan maxsus manbalarda takrorlanmoqda.

Ta'lim materiallarida ayollarning bunday noto'g'ri taqdimoti oqibatlarini quyidagicha. Birinchidan, talabalar bu standart bo'lgan erkaklar va jamiyat va madaniyatda eng muhim rol o'ynaydigan odamlar degan xulosaga kelishlari mumkin. Ikkinchidan, talabalarning ayollarning madaniyatga qanday hissa qo'shganligi, shuningdek, an'anaviy ravishda ayollarga mos deb hisoblanadigan hayotimizdagi sohalarida to'g'risida bilimlari cheklangan. Uchinchidan, individual darajada, o'quv dasturlaridagi stereotiplar erkaklarning yutuqlariga ko'proq rag'batlantiriladi, ayollar esa yetakchilik va boshqaruv bilan bog'liq bo'lmagan xulq-atvor modellarini o'rganadilar.

Aloqa jarayonlari. O'qitish uslubi, o'quv auditoriyadagi munosabatlar shakllari o'quvchilarning gender ijtimoiylashuviga ta'sir qiladi va ko'pincha ayollarni bilim olish va ifoda etish usullari yuqori baholanmaydi. 1982-yilda AQSHda R.Xol va B.Sendler ta'limdagi og'zaki(verbal) va og'zaki bo'lmagan(noverbal) aloqa amaliyotini birinchi bo'lib tadqiqot olib bordi. Ushbu tadqiqot maktablar va kollejlarda, kattalar uchun o'quv imtihonlarida va universitetlarda o'tkazilgan shunga o'xshash loyihalarning klassik namunasiga aylandi.

O'qituvchilarning turli jinsdagi o'quvchilarga bo'lgan munosabatdagi farqlar iqtidorli bolalar va o'spirinlarda yanada aniqroq namoyon bo'ladi. Shunday qilib, o'qituvchilar iqtidorli o'g'il bolalar tanqidiy va mantiqiy fikrlash, muammolarni ijodiy hal qilishda qobiliyatli sinfdoshlardan ustundir, deb hisoblashadi. Erkak o'qituvchilar iqtidorli o'quvchi qizlarni o'qituvchilardan ko'ra ko'proq an'anaviy ravishda qabul qiladilar, ya'ni ko'proq hissiyotga berilgan, yuvosh, ishonuvchan, tasavvuri, qiziquvchanligi va zukkoligi kam rivojlangan deb qabul qiladilar. Shuningdek, o'qituvchilar analitik fikr yuritish, o'zlarining asl g'oyalarini ilgari surish, an'anaviy konventsionalarga qarshilik ko'rsatish qobiliyatini namoyish etadigan o'quvchi qizlarga nisbatan past baholar berishlari aniqlandi. Shunga o'xshash xususiyatlarga ega bo'lgan o'g'il bolalar o'qituvchilar orasida yuqori reytingga ega⁷. Shunga o'xshash hamkorlik amaliyoti universitet ta'limi darajasida ham davom etmoqda.

Yashirin o'quv dasturi metakommunikatsiya bilan ijtimoiy nazorat amalga oshiriladigan til sifatida belgilanadi. Birinchidan, bu o'qituvchilar o'g'il bolalar o'zlarini ko'rsatishlari va faolligini ifoda etishlari; qizlarda esa – itoat etishlari, chiroyli tashqi ko'rinishga ega bo'lishi rag'batlantiriladi; ko'proq individual mashg'ulotlar o'g'il bolalar bilan o'tkaziladi, qizlarga qaraganda ko'proq vaqt ularga bag'ishlanadi. Bundan tashqari, o'qitishning dominant shakllari erkaklar bilan aloqa qilish usullariga tayanadi. Masalan, test imtihonlari, individual hisobotlar, baho olish musobaqalari "jasorat" sifatida rag'batlantiriladi. Qizlar ham, o'g'il bolalar ham bundan aziyat chekishadi, chunki ularning ikkalasi ham tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini, savol berish, jamoaviy muhokama qilish va muammoni hal qilish qobiliyatini rivojlantirmaydi⁸.

Xulosa. Masalan, ayollar va erkaklarning qobiliyatlari va ta'lim imtiyozlari to'g'risidagi gender stereotiplarining mavjudligi, shuningdek, tadqiqot natijalarini ommalashtirishga ta'sir qiladi. Ayollar va erkaklar uchun yangi imkoniyatlar, ta'limdagi gender tenglik tamoyillari aks ettirish refleksiv o'yin va erkinlik kenglik sohasida, bu yerda ular mushtra – burg'ulash, tajovuzkorlik va "qo'lga o'rgatish" boshqa narsalardan bosh tortib, o'rniga muloyimlik, nafislik va xurmat amalga oshirilishi mumkin. Talaba va o'qituvchi o'zgarishlarni birgalikda va faol ravishda rejalashtiradigan,

yutuqlarni nazorat qiladigan va erishilganlarni sifatini baholaydigan, tushunmovchiliklarni ochiq muhokama qiladigan va ularni hal qilish yo'llarini topadigan sheriklar sifatida ishlaydi. Shu sababli, o'quv jarayonini tashkil etish o'zi ochiqlik va moslashuvchanlikni, an'anaviy tajribalar bilan bir qatorda eksperimentlar va alternativ yechimlarni ham o'z ichiga oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Тилавова М.М. Гендер тенглик ва фарқлар асосида ўқувчи фаолиятини ривожлантириш имкониятлари. Тошкент, 2010. – Б. 5. (- 121 б.)
2. Ўзбекистон Республикасининг Қонуни, 23.09.2020 йилдаги ЎРҚ-637-сон. <https://lex.uz/docs/5013007>
3. Raximovna, S. A. (2022). Development of Gender Culture. *Academic Journal of Digital Economics and Stability*, 16, 88-92.
4. Сайдуллаева, А. Р. (2022). НАЗНАЧЕНИЕ ГЕНДЕРНОГО ПОДХОДА В РАЗВИТИИ СОЦИАЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ СТУДЕНТОВ. *INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 2(18), 705-711.

BOSHLANG'ICH SINIF ONA TILI VA O'QISH DARSLARIDA GENDER TENGLIK TAMOIYILI ASOSIDA O'QUVCHILARNING KREATIV HAMDA KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH

Ikromova Mahbuba Vali qizi

Toshkent iqtisodiyot va texnologiyalar universiteti, Ijtimoiy fanlar kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf darslarida gender tenglik tamoyillari asosida o'quvchilarning kreativ hamda kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirish, zamonaviy darslarni tashkil etish hamda uning pedagogik shart-sharoitlari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich sinf, o'quvchilar, ona tili, o'qish, gender tenglik, kreativlik, kommunikativlik, zamonaviy darslar, pedagogik vositalar.

Ona tili va o'qish darslari boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarning kreativ va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Bu darslar nafaqat tilni o'rganishga yordam beradi, balki o'quvchilarning fikrlash qobiliyatlarini, ijodiy imkoniyatlarini va samarali muloqot qilish ko'nikmalarini oshiradi. Ona tili va o'qish darslari o'quvchilarga kreativ fikrlashni rag'batlantirish imkoniyatini yaratadi. Yozma va og'zaki faoliyatlar orqali o'quvchilar o'zlarining ijodiy g'oyalarini ifodalash, yangi fikrlarni yaratish va boshqalar bilan bo'lishish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Masalan, hikoya yozish, esselar yaratish yoki dramatik rollarni bajarish o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradi va ularni o'z fikrlarini yangi va qiziqarli usullarda ifodalashga o'rgatadi. Bu, o'z navbatida, ularning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi va ijodiy muammolarni hal qilish qobiliyatini mustahkamlaydi. Kommunikativ kompetensiyalar o'quvchilarning samarali muloqot qilish, fikrlarini aniq ifodalash va boshqalar bilan samarali ishlash ko'nikmalarini o'z ichiga oladi. Ona tili va o'qish darslarida o'qilgan matnlarni muhokama qilish, guruh ishlari va rolli o'yinlar orqali o'quvchilar fikr almashish va muloqot qilish ko'nikmalarini rivojlantiradilar. Bu darslar orqali o'quvchilar o'z fikrlarini aniq va tushunarli ifodalash, boshqalarni tinglash va ularning fikrlariga hurmat bilan yondashish ko'nikmalarini egallashadi. Shuningdek, o'qilgan matnlarni tahlil qilish va baholash orqali ularning analitik fikrlash ko'nikmalari ham rivojlanadi. Ona tili va o'qish darslari orqali kreativ va kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish o'quvchilarni yangi bilimlar olishga va o'zlarini ifodalashga rag'batlantiradi. Qiziqarli va ijodiy dars faoliyatlari, masalan, matn yaratish yoki dramatik o'yinlar, o'quvchilarning darslarga bo'lgan qiziqishini oshiradi va o'qish jarayonini yanada qiziqarli qiladi. Bu motivatsiya o'quvchilarning o'zlarini faol va qiziqarli o'rganish jarayoniga jalb qiladi. Ona tili va o'qish darslari o'quvchilarning kreativ va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Ular nafaqat til o'rganishni osonlashtiradi, balki o'quvchilarning ijodiy va muloqot qilish qobiliyatlarini oshiradi. Bu ko'nikmalar esa o'quvchilarning shaxsiy va akademik muvaffaqiyatlariga katta ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun, bu darslar o'qituvchilar va o'quvchilar uchun muhim ta'lim vositalari hisoblanadi.

Ona tili va o'qish darslarida kreativ va kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish uchun qo'llaniladigan metodologiyalar ham ahamiyatli. Darslarda foydalaniladigan interaktiv metodlar, masalan, brainstorming sessiyalari, guruh muhokamalari va yaratish mashg'ulotlari, o'quvchilarning ijodiy fikrlarini qo'llab-quvvatlaydi va ularga samarali muloqot qilish imkoniyatini beradi.

Yozma ishlar. O'quvchilarga ijodiy yozma ishlarda ishtirok etish imkoniyatini berish, masalan, esse yozish yoki shaxsiy hikoyalar yaratish, ularning kreativligi va o'z fikrlarini aniq ifodalash

qobiliyatini oshiradi. Shu bilan birga, yozma ishlar ularning yozish ko'nikmalarini yaxshilaydi va til qoidalarini chuqurroq o'zlashtirishlariga yordam beradi.

Og'zaki faoliyatlar. Og'zaki faoliyatlar, masalan, matnlarni og'zaki tahlil qilish, muhokamalar va debatlar, o'quvchilarga fikrlarini aniq va samarali ifodalashni o'rgatadi. Bu faoliyatlar ular orasida muloqot qilish, fikr almashish va boshqalar bilan samarali ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Texnologiyalardan foydalanish. Zamonaviy texnologiyalar, masalan, multimedia resurslar va interaktiv ta'lim dasturlari, ona tili va o'qish darslarini yanada qiziqarli va samarali qilishda yordam beradi. Bu texnologiyalar orqali o'quvchilar o'qish va yozish faoliyatlarini yanada qiziqarli va ijodiy tarzda bajarishlari mumkin.

Ota-onalar va jamiyat bilan hamkorlik. O'quvchilarning kreativ va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishda ota-onalar va jamiyat bilan hamkorlik qilish ham muhimdir. Ota-onalarni dars jarayonlariga jalb qilish va ularni o'qish faoliyatlari bilan tanishtirish, o'quvchilarning o'z uyida ham ijodiy va kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Ona tili va o'qish darslari orqali o'quvchilarning kreativ va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirish nafaqat ta'lim jarayonining asosiy qismi bo'lib, balki ularning shaxsiy rivojlanishida ham katta rol o'ynaydi. Bu kompetensiyalar o'quvchilarning kelajakdagi muvaffaqiyatli faoliyatlari uchun mustahkam poydevor yaratadi. Shuning uchun, bu darslarni samarali tashkil etish va yangi metodlarni joriy etish ta'lim jarayonida muhim ahamiyatga ega.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida gender tenglik tamoyili asosida kreativ va kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish uchun quyidagi yondashuvlar mumkin:

1. Tenglikni tushuntirish. Gender tenglikni o'quvchilarga tushuntirishda gender ro'llarining qanday ko'rsatilishini muhokama qilish va har bir bolaning har qanday faoliyatni bajarish huquqiga ega ekanligini ta'kidlash muhimdir.

2. Kreativlikni rag'batlantirish. O'quvchilarga turli xil kreativ faoliyatlar, masalan, rasm chizish, hikoya yozish, yoki qo'shiq aytish orqali o'z fikrlarini ifodalash imkoniyatlarini taqdim etish. Genderga oid stereotiplarni yo'qotish va har bir bola uchun keng imkoniyatlar yaratish kerak.

3. Hamkorlik va jamoaviy ish. Gender tenglikni ta'minlash uchun jamoaviy ishlarda barcha o'quvchilarni teng imkoniyatlarga ega bo'lishini ta'minlash. Misol uchun, guruh ishlarida har bir bolaga teng imkoniyatlar berish va gender asosida ajratishdan qochish.

4. Kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish. O'quvchilarga samarali muloqot qilish, fikrlarni ifodalash va bir-birlarini tinglash ko'nikmalarini o'rgatish. Gender tenglik tamoyilini qo'llash orqali barcha fikrlar va nuqtai nazarlarni hurmat qilishni rag'batlantirish.

5. Rolli o'yinlar va simulyatsiya. Gender tenglik mavzusida rol o'ynash va simulyatsiya o'yinlarini tashkil etish, bunda har bir o'quvchi turli rollarni bajarishi va gender stereotiplarni sinovdan o'tkazishi mumkin.

6. O'qituvchilar va ota-onalar bilan ishlash. Gender tenglikni qo'llab-quvvatlash va o'quvchilarga to'g'ri misol bo'lish uchun o'qituvchilar va ota-onalar bilan hamkorlik qilish. Gender tenglikni uyda va maktabda qo'llashning ahamiyatini tushuntirish.

Gender tenglik asosida o'quvchilarda kreativlik va kommunikativlikni rivojlantirish nafaqat o'quv jarayonini yanada samarali qiladi, balki jamiyatda adolatni ta'minlash va iqtisodiy, siyosiy, madaniy rivojlanishni rag'batlantiradi. Bu tamoyilni ta'minlash orqali o'quvchilar uchun teng imkoniyatlar yaratish va ularga o'z salohiyatlarini to'liq namoyon etish uchun zarur sharoitlarni taqdim etish muhimdir. Shunday qilib, gender tenglik tamoyilini amalda qo'llash, ta'lim jarayonini yanada samarali va adolatli qilishga yordam beradi.

Adabiyotlar ro'yxati:

- 1.X.Ibraimov, M.Quronov " Umumiy pedagogika" Sahhof-2023.
- 2.Boaler, J. (2016). *"Mathematical Mindsets: Unleashing Students' Potential through Creative Math, Inspiring Messages and Innovative Teaching"*.
- 3.Jossey-Bass. Schoenfeld, A. H. (2011). *"How We Think: A Theory of Goal-Oriented Decision Making and its Educational Applications"*. Routledge.
- 4.Cobb, P., Confrey, J., diSessa, A., Lehrer, R., & Schauble, L. (2017). *"Design Research in Education: A Practical Guide for Early Career Researchers"*. Routledge.
- 5.G.H.Xodiyeva, "Zamonaviy boshlang'ich ta'limda 4k modeli kompetensiyalarini rivojlantirishga integrativ yondashuvning mohiyati" Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари. № S/2(4)-2024
- 6.G.H.Xodiyeva, "Gender yondashuv asosida boshlang'ich sinf tarbiya fani darslarida 4K kompetensiyalarini rivojlantirish", "Gender modellar vositasida o'quvchi ham talaba-yoshlarda madaniy xulq-atvorni shakllantirish mexanizmlari: muammolar va yechimlar" xalqaro ilmiy-amaliy anjumani.
- 7.Ball, D. L. (2017). *The Subject Matter Preparation of Teachers. "International Journal of Mathematics and Science Education"*.
- 8.Lipman, M. (2003). *"Thinking in Education" (2nd ed.)*. Cambridge University Press.
- 9.*"Creating Innovators: The Making of Young People Who Will Change the World"* by Tony Wagner was published in 2012.
- 10.*"21st Century Skills: Learning for Life in Our Times"* by Bernie Trilling and Charles Fadel was published in 2009.

BOSHLANG'ICH SINIF MATEMATIKA DARSLARIDA GENDER TENGLIK TAMOYILI ASOSIDA O'QUVCHILARNING KREATIV HAMDA TANQIDIY TAFAKKURLARINI RIVOJLANTIRISH TAMOYILLARI

Atenov Jandarbek Dayrabay o'g'li

*Toshkent Amaliy fanlar universiteti, Boshlang'ich ta'lim nazariyasi va medikasi kafedrası
matematika fani o'qituvchisi.*

Espigarov Jamshid Arziqul o'g'li

*Toshkent Amaliy fanlar universiteti, Boshlang'ich ta'lim nazariyasi va medikasi kafedrası
matematika fani o'qituvchisi.*

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf matematika darslarini zamonaviy usullarda tashkil etish, gender tenglik tamoyili asosida o'quvchilarning kreativ hamda kritik tafakkurlarini rivojlantirish usullari, tamoyillari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich sinf, matematika, usullar, gender tenglik, kreativlik, kritik fikrlash.

Boshlang'ich sinflarda matematika fani bolalarning intellektual rivojlanishida, fikr yuritish qobiliyatining shakllanishida va kundalik hayotdagi masalalarni hal qilishda muhim rol o'ynaydi. Matematika, o'quvchilarga muhim asosiy ko'nikmalarni taqdim etib, ular uchun keyingi ta'lim bosqichlariga tayyor bo'lish imkoniyatini yaratadi. Birinchidan, matematika bolalarga mantiqiy fikrlash va muammoni hal qilish ko'nikmalarini o'rgatadi. Matematika masalalarini yechish bolalarga tahlil qilish, baholash va aniq xulosalar chiqarish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Bu ko'nikmalar, nafaqat matematik masalalarni, balki kundalik hayotdagi muammolarni hal qilishda ham foydali bo'ladi. Ikkinchidan, matematika fani bolalarga tartib va tizimni tushunishni o'rgatadi. Matematika darslarida o'quvchilar raqamlar, shakllar va ularning o'zaro bog'lanishini o'rganadilar. Bu ular uchun tizimli fikrlash, rejalashtirish va harakatlar ketma-ketligini to'g'ri bajarish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Uchinchidan, matematika fanining o'rgatilishi bolalarning o'z-o'zini ishonch bilan baholash va o'z bilimlarini amalda qo'llash qobiliyatini oshiradi. Matematika masalalarini yechish jarayonida o'quvchilar muvaffaqiyatlaridan zavqlanishadi, bu esa ularning o'ziga bo'lgan ishonchini kuchaytiradi va kelajakdagi akademik muvaffaqiyatlar uchun poydevor yaratadi. To'rtinchidan, matematika fanining ahamiyati, o'quvchilarning ilmiy va texnologik sohalarda muvaffaqiyatli bo'lishi uchun zarur bo'lgan asosiy ko'nikmalarni rivojlantirishda yotadi. Zamonaviy dunyoda texnologiyalar va ilmiy tadqiqotlar, matematikaning asosiy tushunchalariga tayanadi. Boshlang'ich sinflarda matematika o'rganish, bolalarni ushbu sohalarda muvaffaqiyatli bo'lishga tayyorlaydi. Yana bir muhim jihat, matematika fanining o'rganilishi bolalarga ijodkorlik va yangilik yaratish qobiliyatlarini oshiradi. Masalalarni yechish va yangi yondashuvlarni topish orqali, o'quvchilar ijodiy fikrlashni o'rganadilar, bu esa ularning kelajakdagi muammolarni hal qilishda muvaffaqiyatli bo'lishiga yordam beradi. Boshlang'ich sinflarda matematika fani bolalarning intellektual rivojlanishi, mantiqiy fikrlash ko'nikmalarining shakllanishi va kelajakdagi muvaffaqiyatlari uchun zarur bo'lgan asosiy ko'nikmalarni rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Matematika, nafaqat akademik bilimlarni oshirish, balki bolalarning hayotdagi muvaffaqiyatlariga ham katta hissa qo'shadi.

Matematika darslari nafaqat matematik bilimlarni, balki kreativ va kritik fikrlashni rivojlantirish uchun muhim platforma hisoblanadi. Gender tenglik asosida matematika darslarini

tashkil etish bu jarayonni yanada samarali qilishga yordam beradi. Gender tenglikni ta'minlash matematik bilimlarni hamda fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim omil bo'lishi mumkin.

- Masalalarni turli kontekstlarda taqdim etish. Gender stereotiplariga qarshi turadigan masalalarni o'rgatish. Masalan, qizlarning matematik savollarni yengil yechishi yoki o'g'il bolalarning murakkab masalalar bilan shug'ullanishi kabi stereotiplarni buzish.

- Ijodiy masalalar. O'quvchilarga ijodiy masalalarni yechishda yordam beradigan vazifalar taqdim etish. Bu masalalar jinsiy tenglikni qo'llab-quvvatlaydigan real hayot vaziyatlaridan ilhomlangan bo'lishi mumkin.

- O'zaro hamkorlik. Har ikki jinsdagi o'quvchilarni birgalikda ishlashga undash, ular bir-birining fikrlarini tinglash va ulardan o'rganishga imkon beradi.

Kritik fikrlashni rivojlantirish uchun gender tenglik asosida matematik darslar quyidagi usullarda tashkil etilishi mumkin:

- Muammoli vaziyatlar. Gender tenglikni ta'minlovchi muammoli vaziyatlarni ko'rib chiqish. Masalan, gender tenglikka oid statistik ma'lumotlarni tahlil qilish va bu ma'lumotlar asosida kritik fikrlarni shakllantirish.

- Stereotiplarga qarshi kurashish. Gender stereotiplari asosida yaratilgan matematik misollarni tahlil qilish va ularni qanday qilib gender tenglik nuqtai nazaridan qayta ishlash mumkinligini muhokama qilish.

- Tanqidiy savollar. Dars davomida o'quvchilarga tanqidiy savollar berish, ular o'z fikrlarini asoslash va qarorlar qabul qilishda tanqidiy yondashuvni rivojlantirishga yordam beradi. Ta'lim materiallarini tanlashda gender tenglikni ta'minlovchi yondashuvlarni qo'llash muhimdir. Bu, nafaqat dars kitoblari, balki qo'shimcha materiallar va resurslarga ham tegishli. Gender tenglikni qo'llab-quvvatlaydigan misollar, real hayot vaziyatlari va statistik ma'lumotlar matematik darslarda o'quvchilarning fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Matematika darslarida gender tenglikni ta'minlash kreativ va kritik fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi. Bu yondashuv nafaqat o'quvchilarning matematik bilimlarini oshiradi, balki ularning fikrlash qobiliyatlarini kengaytiradi va har bir o'quvchining potensialini to'liq amalga oshirish imkoniyatlarini yaratadi. Gender tenglik asosida o'qitish, ta'lim jarayonini yanada adolatli va samarali qiladi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. X.Ibraimov, M.Quronov "Umumiy pedagogika" Sahhof-2023.
2. Ibraimov X, Quronov M va boshq. Ota-ona – murabbiylar uchun uslubiy-metodik qo'llanma. Toshkent.: - 2024. 123-126 b.
3. R.G.Safarova "Developing Professional Competence of Future Professionals on the Basis of Cultural Approach" Vol. 27(2022): Miasto PrzyszłościMiasto PrzyszłościKielce 2022Impact Factor: 9.2ISSN-L:2544-980X
4. G.H.Xodiyeva, Boshlang'ich ta'limda 4K modelidan foydalanishning pedagogik xususiyatlari , <https://doi.org/10.5281/zenodo.10682038>.
5. G.H.Xodiyeva, "Zamonaviy boshlang'ich ta'limda 4k modeli kompetensiyalarini rivojlantirishga integrativ yondashuvning mohiyati" Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари. № 5/2(4)-2024
6. G.H.Xodiyeva, "Gender yondashuv asosida boshlang'ich sinf tarbiya fani darslarida 4K kompetensiyalarini rivojlantirish", "Gender modellar vositasida o'quvchi ham talaba-yoshlarda madaniy xulq-atvorni shakllantirish mexanizmlari: muammolar va yechimlar" xalqaro ilmiy-amaliy anjumani.

MARKAZIY OSIYO AYOLLARINING TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHDA GENDER TENGLIK STRATEGIYALARINING O'RNI

Nigora Mansurova

Buxoro davlat universiteti, Tarix va yuridik fakulteti, Siyosatshunoslik yo'nalishi talabasi

Annotatsiya. Bugungi kunda butun dunyo bo'ylab tadqiqotchilik faoliyatini yuritayotgan ayollar soni borgan sari ko'payib bormoqda. Xususan, Markaziy Osiyoda ham ayollar har sohada o'z o'rinlariga ega bo'lib borishmoqda. Ilmiy tadqiqot olib boruvchi ayollar soni ham shunga mos tartibda ko'paymoqda.

Ushbu maqolada Markaziy Osiyo mamlakatlarida gender tenglikni ta'minlash bo'yicha olib borilayotgan islohotlar va strategiyalar haqida va ularning ayollar tadqiqotchilik faoliyatini rivojlantirishdagi ahamiyati to'g'risida fikr yuritiladi. Shuningdek, butun Markaziy Osiyo bo'ylab tadqiqotlar olib borib ulkan natijalarga erishgan, taniqli, turli sohalarda o'zini namoyon qila olgan nufuzli ayollar haqida ma'lumotlar ham keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: jadidchilik, konsepsiya, ratifikatsiya, strategiya, kvota, statistika.

Markaziy Osiyo azaldan ilk tamaddun beshiklaridan biri bo'lib kelgan. Qadimgi davrlardan rivojlanib kelayotgan umumiy madaniyat, din va til uyg'unligi qardosh xalqlarni hamisha bir-birga bog'lab turgan. Tarixiy ildizlari ham bir bo'lgan Markaziy Osiyo mamlakatlari yaqin tarixda ham deyarli birdek vaziyatni boshdan kechirgan. Sobiq Sovet Ittifoqi hukmronligidan so'ng, deyarli bir yilda davlatlar mustaqillikka erishdi.

Shundan keyingi islohatlar har bir davlatda o'ziga xos tarzda bo'lsada, ammo ko'plab umumiy jihatlariga ega edi. Bundan tashqari, geografik omillar, umumiy suv havzalari ularni doimo bir-biriga bog'lab turuvchi omil bo'lgan bo'lsa, tashqi siyosiy omillar esa mamlakatlarni o'zaro hamjihat tarzda qarorlar qabul qilishga jorlamoqda.

Mamlakatlar birin-ketin taraqqiyot bosqichlaridan ildamlab harakat qilishar ekan, birinchi galda Sovet Ittifoqi parchalangandan keyin og'ir iqtisodiy holatni yengib o'tishdi. Undan so'ng, avtoritar davlatdan - demokratik davlatga aylanish kabi muhim bosqichlar, rejali iqtisodiyotdan - erkin bozor iqtisodiyotiga o'tish kabi muhim vazifalar turardi. Ijtimoiy hayotni yaxshilash, tenglikni ta'minlash ham davlatlar oldida turgan muhim vazifalardan sanalardi. Keyinchalik taraqqiyot sari harakat qilishar ekan, bu mamlakatlar dunyoga demokratik mamlakat sifatida namoyon bo'la boshlashdi. Demokratiyada erkinlik, tenglik kabi tamoyillar bosh mezon bo'lganligi sababli ularni ta'minlash juda muhim.

Gender tenglik ham demokratiyaning muhim tamoyillaridan hisoblanib, u mamlakatda erkak va ayollarning birdek tengligini ta'minlash, ayol kishiga past nazar bilan qarash va uni kamsitish kabi holatlarni oldini oluvchi muhim omildir. Ayollar nafaqat uy-yumushlari va farzand tarbiyasida balki, har bir sohada o'zini namoyon qila olishadi. Bugungi kunda fan, ta'lim, madaniyat, sport, san'at, iqtisod va siyosat sohalorida o'z kuchi va iqtidori bilan yuksak natijalarga erishgan ayollar talaygina. Bularning barchasiga ta'sir ko'rsatuvchi dastlabki omil bu hukumatning bu masalaga e'tiboridir. Markaziy Osiyo bo'ylab ayollar orasida hozirda ilmiy tadqiqot olib borayotganlar juda ko'p. Chunki hukumatlar xotin-qizlar ta'limiga yuksak e'tibor qaratmoqda. Ta'lim sohasi har qachon mamlakatlar taraqqiyotida juda muhim sanalgan.

Xotin-qizlar ta'limi masalasida so'z ochgan ekanmiz shuni eslab o'tish kerakki, XX asr boshida Markaziy Osiyoda faoliyat yuritgan jadidchilik harakati va uning namoyondalari ham ayollar

ta'limi masalasiga e'tibor qaratishgan va uning mamlakat rivojidadagi o'rnini to'g'ri anglashgan. Misol tariqasida Abrurauf Fitratni keltiradigan bo'lsak, Fitrat jamiyatdagi notenglik va ta'lim sohasidagi muammolarga e'tiborini qaratadi. Bu o'rinda ayniqsa u davlatni holini xarob ahvolga solgan, istiqbolga xatar bo'lgan yirik muammo – ayollarning ta'lim olish zaruriyatlarini o'rta tashlaydi. "...millatning ilk tarbiyasi ayollar qo'lida kechadi. Ilm va idrok egasi bo'lmagan noqobil ona o'z farzandining ham qobiliyatsiz bo'lib qolishiga sherik bo'ladi, bas, shunday ekan, qizlar tahsili millat uchun eng zarur bo'lgan muammo darajasiga ko'tarilishi, xuddi erlar kabi ular tahsil va takomilga loyiqligi Qur'oniylar dalillar bilan isbotlangan"[1].

Bugungi kunda O'zbekiston, Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston va Turkmaniston barchasi gender tenglikni ta'minlash bo'yicha ma'lum qonun va qarorlar qabul qilgan, muhim strategiyalar joriy etgan. Dastlab Qozog'istonga nazar tashlaydigan bo'lsak, u yerda bugungi kunda xotin-qizlarning savodxonlik darajasi erkaklarniki bilan deyarli teng 99,8 foiz va bu butun dunyodagi eng yuqori ko'rsatkichlardan biri bo'lib hisoblanadi. Qozog'istonda 2000-yildayoq „Qozog'iston Respublikasining davlat demografik siyosati konsepsiyasi“ ratifikatsiya qilingan bo'lib, unda demografik muammolarni milliy xavfsizlik masalalari bilan bir qatorda birinchi o'ringa qo'ygan. Bu „Qozog'iston 2050 strategiyasi“ uzoq muddatga mo'ljallangan siyosiy modeliga muvofiq ayollar huquqlarini ta'minlash va aholining ko'payishi masalalarini hal etish imkonini berdi.

Shu bilan birgalikda, Qozog'iston hukumati gender tengligi bo'yicha 2006–2016-yillarga mo'ljallangan strategiyasi haqida hisobot berdi. Yana 2009-yilda Qozog'istonda „Oiladagi zo'ravonlikning oldini olish to'g'risida“gi qonun joriy qilingan. 2020-yil oxiriga kelib esa Qozog'istonda barcha darajadagi parlament va mahalliy deputatligiga nomzodlar orasida ayollar va yoshlar vakilligini oshirish uchun 30 foizlik kvota joriy etildi. Bundan tashqari, Qozog'iston parlamentida ayollar ulushi 2021-yilgi parlament saylovlariga qadar 22 foizni tashkil etgan. Qozog'iston poytaxti Ostona shahrida 2015-yil noyabr oyida IV Yevroosiyo ayollar sammiti bo'lib o'tdi.

“2020-yil holatiga ko'ra, Qozog'iston davlat kompaniyalari boshqaruvining 5 foizini ayollar tashkil qiladi. 2020-yilning 22-oktabr kuni Qozog'iston prezidenti Qosim-Jomart To'qayev hukumatga ulushni bosqichma-bosqich 5 foizdan 30 foizga oshirish topshirig'ini berdi”[3].

Endilikda o'z diyorimiz O'zbekistonga e'tibor qaratadigan bo'lsak, 2019–yil 2-sentabrda “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyat kafolatlari to'g'risida”gi va “Xotin-qizlarni tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish to'g'risida”gi Qonunlari qabul qilingan bo'lib ularning ijrosini ta'minlash bo'yicha yetarlicha ishlar amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, xotin-qizlarning iste'dodini munosib taqdirlash va ularning ilmiy ishlarida ruhlantirish borasida ham ancha ishlar amalga oshirilmoqda. “Zulfiya” mukofoti, shu bilan birgalikda “Mo'tabar ayol” nomli mukofotlar barchasi ayollar uchun mo'ljallangan. “Zulfiya” mukofotiga har yili 28 nafardan qizlar munosib deya ko'rilmogda. 2020-yilga qadar bu mukofotga ega bo'lgan qizlarning soni 311 nafarga yetgan va bu sonlar har yili ko'payib bormogda.

Ayollarning jamiyatdagi mavqeyi ham shunga mutanosib tarzda oshib bormogda. 2020-yilgi saylov natijalariga ko'ra, Respublikamiz Oliy Majlisining Qonunchilik palatasiga saylangan 150 dan 48 nafari ya'ni 32 foizini xotin-qizlar tashkil etdi. Senatda va mahalliy kengashlarda esa bu ko'rsatkich 25 foizdan ortiqroqni tashkil etdi.

Prezidentimizning 2022-yilda e'lon qilgan “Taraqqiyot Strategiyasi” da ham ayollarga oid masalarni keltirib o'tilgan. Xususan strategiyaning to'rtinchi ustuvor yo'nalishi bo'lgan “Adolatli ijtimoiy siyosat” yo'nalishi tarkibida gender siyosati xususida ham qator masalalarga e'tibor qaratiladi. Misol uchun: ijtimoiy-siyosiy hayotda ayollar va erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlarni yaratish, iqtisodiyot, bandlik sohasida va migrantlar sifatida huquqlarni

himoya qilishda gender tengligini ta'minlash, adolatli va sifatli ta'limni ta'minlash, xotin-qizlarni zo'ravonlikdan himoya qilish, odam savdosiga chek qo'yish, barcha uchun ijtimoiy himoya, sog'lom turmush tarzini ta'minlash va shu bilan birga milliy gender statistikasini rivojlantirish, rejalashtirish va budjetlashtirishda gender masalasini inobatga olish, xavfsiz ekologik muhitni ta'minlash bo'yicha ayollarni kengroq jalb qilish va gender muammolarini ommaviy axborot vositalarida keng yoritishini ta'minlash kabilar.

Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi senatining o'n beshinchi yalpi majlisida Respublikamizda 2030 yilga qadar gender tenglikka erishish strategiyasi ko'rib chiqilganligini ta'kidlab o'tish lozim. "O'zbekiston Respublikasida 2030 yilga qadar gender tenglikka erishish strategiyasi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi qonunning tegishli qoidalari asosida Xarakatlar strategiyasida belgilangan mamlakatning uzoq muddatli maqsadlari va ustuvorliklariga muvofiq ishlab chiqilganligi bilan ahamiyatlidir".[2]

Shunday qilib, Markaziy Osiyoda gender tenglikni ta'minlash va bu bo'yicha ba'zi davlatlardagi islohotlarni ko'rib chiqqan ekanmiz, endi ularning natijasi o'laroq Markaziy Osiyoda ilmiy tadqiqotlari bilan tanilgan ba'zi-bir xotin-qizlarni ham sanab o'tishimiz maqsadga muvofiq bo'ladi. Tarixan Markaziy Osiyo hududida yashagan va qardosh xalqlar tarixida o'chmas iz qoldirgan To'maris va Nodirabegim xotirasi hamisha avlodlar yodida va ularning izidan borib bugungi kun qahramonlariga aylanayotgan ayollar soni ham ko'paymoqda.

"Sofya Hakimova 33 yoshida tibbiyot fanlari doktori darajasini olgan ilk tojik ayoli. Tojikiston ilm-faniga hissa qo'shgan jamoat arbobi. Dushanbedagi tug'ruqxonada ilk inson genetikasi bo'yicha laboratoriyasini ochgan.

Xulosa qilib aytganda, Markaziy Osiyoda yaqin yillardagi rivojlanish jarayonlari barcha sohalarni qamrab olmoqda. Xotin-qizlarning esa ilm-fan rivojiga qo'shayotgan hissalar yil sayin ortib bormoqda. Yuqorida ko'rib o'tganimizdek, mamlakatlar tomonidan ishlab chiqilgan strategiyalar bunga yana-yam yordam bermoqda. Xotin-qizlarga nisbatan munosabatlarning o'zgarishi, ijtimoiy hayotdagi mavq'elarining ortib borishi esa ularning faoliyatiga, tadqiqotlarga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birgalikda, miyyasida ko'plab kreativ g'oyalar bisyor bo'lgan ayollarni yuzaga chiqarish uchun, ularga imkon berish uchun olib borilayotgan islohotlarning davomiyligi juda muhim. Biz ham ana shunday tadqiqotchilar sifatida yurtimizda yaratilayotgan imkoniyatlardan to'g'ri foydalangan holda muvaffaqiyatli faoliyat olib borib, mamlakatimiz va butun mintaqamiz rivojida o'z hissamizni qo'shishimiz darkor!

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

- 1.Hamidullo Boltaboyev "Abdurauf Fitrat", *Yoshlar Nashriyot uyi, Toshkent-2022, 127-b.*
- 2.2030 йилга қадар гендер тенгликка эришиш стратегияси маъқулланди (uza.uz)
- 3.https://uz.wikipedia.org/wiki/Qozog%CA%BBiston_ayollari
- 4.<https://www.xabar.uz/uz/jamiyat/markaziy-osiyoning-buyuk-ayollari>

MARKAZIY OSIYO AYOLLARIDA TADQIQOTCHILIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING GENDER TENGLIK STRATEGIYASI

Rahmonchayeva Azizaxon

Namangan viloyati Norin tumanidagi 3-sonli umumiy o'rta ta'lim maktabi direktori

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqola ayollarning tadqiqotchilik sohasidagi o'rni, muammolari va imkoniyatlarini tahlil qiladi. Maqolada tadqiqotchilik kompetensiyasini rivojlantirish uchun zarur bo'lgan strategiyalar, jumladan, ta'lim, mentorlik va ilmiy hamkorlik masalalari yoritiladi.

Kalit so'z va iboralar: tadqiqotchilik kompetensiyasi, gender tenglik, ta'lim, rivojlanish, hamkorlik.

Mustaqillik yillarida ta'lim, ilm-fanga bo'lgan e'tibor, yuksak salohiyatli, ma'naviy yetuk va jismoniy sog'lom farzandlarni tarbiyalash davlatimizning bosh maqsadiga aylandi. Xalq ta'limiga oid ko'plab olamshumul qarorlar qabul qilindi. O'qitishning sifat samaradorligini oshirish, yangi pedagogik texnologiyalarni kiritish, o'qituvchi kasbini ulug' maqomga ko'tarish hayotda muhim mezonga aylandi. Mamlakatimizda ayolga bo'lgan munosabat o'z tarixiy ildizlariga ega. Ajdodlarimiz doimo ayollarni qadrlashga, ularga nisbatan hurmat va izzatda bo'lishga undashgan. Atoqli ma'rifatparvar bobomiz Abdulla Avloniy: "Qizlar bilim olishda hammadan ko'proq intilishlari lozim, zero bu bilimlar bilan ular kelajak avlodni tarbiyalaydilar" daganda naqadar haq edi. Ilm-fan taraqqiyotiga erkaklar bilan bir safda o'z hissasini qo'shgan ayollar soni oz emas. Bugungi kunda xotin-qizlarni ilm-fanning eng murakkab yo'nalishlarida ham ko'rishimiz mumkin. Oila va xotin-qizlar davlat qo'mitasi huzurida Olima ayollar jamiyati tuzilishi ayni muddao bo'ldi. Magistraturada o'qiyotgan qizlarni to'lovlarini grant asosida qoplab berish, doktorantura yo'nalishida xotin-qizlar uchun kvotalar berishi kabi imtiyozlar berilishi zo'r imkoniyat bo'ldi. Yaqin yillargacha ilm yo'liga otlangan ayollar qalbida ishonchsizlik, sovuqqonlik paydo bo'la boshlagan edi. Statistikaga ko'ra 660 ayol fan doktori, 7 nafar akademik faoliyat yuritmoqda. Ilmiy tadqiqot institutlarida 3 mingga yaqin xotin-qizlar ilmiy tadqiqot olib bormoqdalar. Jamiyat hayotining turli jabhalarida gender tenglikni ta'minlash O'zbekiston ichki siyosiy konsepsiyasining ustuvor yo'nalishlari qatoriga kiradi. Bugun O'zbekiston akademik doiralarida ayollarning o'rni bilan bimalol maqtana oladi. Prezidentimiz "Ilm-fan bilan shug'ullanish, ilmiy yangilik yaratish-bu igna bilan quduq qazishga barobar. Oila tashvishlari va farzand tarbiyasini ilmiy-tadqiqot bilan birga olib borayotgan, bu borada amaliy yutuq va natijalarga erishayotgan olim ayollarni matonat va jasorat sohibalari" deya takidladi. Ayollarning ilmiy, ziyoli bo'lishiga katta e'tibor qaratayotgan yurtda yashayapmiz. Jamiyat taraqqiyotida xizmat qiluvchi, inson kapitali rivojlanishiga bebaho hissa qo'shuvchi omillardan biri, olimalarning ilm-fan sohasida ulushi ko'p bo'lishidir. Olima ayollarning innovatsion g'oyalari, ixtirochilik va ratsionalizatorlik faoliyati ta'lim va ilm-fan sohasi rivojiga salmoqli hissa qo'shayotgani mamlakatimizda xotin-qizlarga berilayotgan yuksak e'tibor, yaratilgan shart-sharoit hamda keng imkoniyatlar samarasidir.

Muhtaram Prezidentimiz ta'kidlaganlaridek "Yangi O'zbekiston-maktab ostonasidan, ta'lim-tarbiya tizimidan boshlanadi". Menda o'qiyotgan maktab-internati 1995-yilda tashkil etilgan bo'lib, 2009-yilda joriy ta'mirlangan. So'nggi 3 yilda ta'mirlash uchun 533 mln, mebel va jihozlar uchun 86 mln, darslik va adabiyotlar uchun 3,5 mln, dori-darmonlar uchun 4 mln mablag' ajratildi. Hozirgi kunda maktab-internat zamonaviy va ko'rkam ko'rinishga keldi. Kutubxona, tibbiyot xonasi, oshxona va sport maydonlari yangi o'quv yiliga tayyor. O'tgan o'quv yilida bitiruvchi o'quvchilarning 78,6 foizi oliy ta'lim muassasalariga o'qishga kirib, bu yo'nalishda maktab-internat tumanda birinchi o'rinni egalladi. Bu yilgi bitiruvchilarimizdan to'rt nafari muddatidan oldin talaba bo'ldilar. Fan olimpiadalarida F.Muhidjonova, X.G'ulomjonovlar viloyatda g'olib bo'ldilar. Iste'dodli

o'quvchilarimiz "Yosh kitobxon", "Yoshlar va qonun", "Zakovat" tanlovlarida va spotning shaxmat, futbol, yengil atletika musobaqalarida tuman g'olibi bo'lib, viloyatda faol qatnashdilar.

Prezidentimizning "Maktabni o'zgartirmasdan turib, odamni, jamiyatni o'zgartirib bo'lmaydi. Ta'lim va tarbiyaning asosi, poydevori-bu maktab. Maktabni maktab qiladigan kuch esa o'qituvchilardir" degan ibratli so'zlari ustoz- muallimlarimizning har birlarining qalbidan joy oldi. Zamon bilan hamnafas qadam tashlash, o'z ustida tinimsiz ishlashi va izlanishda bo'lish kundalik shiorimizga aylanishi kerak. "Yilning eng yaxshi fan o'qituvchisi" tanlovida ingliz tilidan D.Mamadaliyeva Respublika bosqichida faxrli o'rinni egallagan bo'lsa, so'nggi uch yilda ona tili va adabiyotdan X.Yo'ldoshev, G.To'lqinova, matematikadan A.Abdurahmonov, ingliz tilidan D.Mo'minova viloyatda faol qatnashdilar. Yangi 2021-2022-o'quv yiliga kelib oliy toifali o'qituvchilar soni 39 foizni tashkil etmoqda. Yangi O'zbekiston bunyodkori maktab partasida ekan, biz o'qituvchilar ulkan mas'uliyatni his qilgan holda, faol va tashabbuskor bo'lishimiz kerak. Ta'lim sohasidagi yangiliklar va islohotlardan boxabar bo'lgan uztozgina farzandlarimizni yuksak cho'qqilar, baland marralar sari yetaklay oladi.

Tabiiy fanlarni o'qitish samaradorligini oshirish, zamonaviy laboratoriya jihozlari bilan ta'minlash, o'quvchilarga qulay shart-sharoitlar yaratilayotganligi nazariy bilimlarni amalda qo'llay olish ko'nikmalarini shakllantirmoqda. O'quvchilar texnika vositalaridan foydalanish, amaliy tajribalar o'tkazish, kundalik faoliyatda olgan bilimlarni qo'llay olish imkoniga ega bo'ldilar. Yuzlab shogirdlarim tibbiyot sohasida faoliyat ko'rsatmoqdalar. S.Ibragimov, Sh.Rasulov, M.Sobirovlar Germaniyada, Z.Madaminov Rossiyada o'z ilmiy izlanishlarini davom ettirmoqdalar. O'quvchilarim har yili fan olimpiadalarida g'olib bo'lishadi. X.Bo'stonaliyev, S.Ib'rag'imovlar viloyat bosqichida faxrli o'rinni, so'ngi 3 yilda Z.Maqsutaliyev, A.Xolmamatov, S.Abduraximovlar tumanda g'olib bo'lib, viloyat bosqichida faol qatnashdilar. Onlayn olimpiadalarda o'quvchilarim juda faol bo'lishib, ulardan O.Raximjonov respublikada faxrli o'rinni egalladi. 2020-2021- o'quv yilida bitirib, tibbiyot yo'nalishiga hujjat topshirgan to'rt nafar shogirdlarim yuqori ball to'plagan holda talabalikka erishdilar. O'zim ham turli tanlovlarda faol qatnashdim, Respublika ta'lim markazining "Eng yaxshi nazorat materillari", Kasaba uyushma federatsiyasining tanlovlari tuman bosqichida g'olib bo'lib, viloyat bosqichida faol qatnashdim. Menga viloyat xalq ta'limi boshqarmasi, kasaba uyushmasi tomonidan "Chortoq" sihatgohiga bepul yo'llanma berildi. Yangi 2021-2022 o'quv yilini boshlash arafasida jonajon Vatanimiz O'zbekiston Respublikasi mustaqilligining 30 yilligini munosib kutib olish, Prezidentlik saylovlariga faol qatnashishdek fuqarolik burchlarimni his qilmoqdaman. Dunyo xalqlari boshdan kechirayotgan pandemiya davrida, Markaziy Osiyo, xususan, Afg'onistondagi siyosiy keskinlashuv, shiddatli globallashuv davrida oldimizga dolzarb va ustuvor vazifalar qo'yilmoqda. Iqtisodiyotimizni barqaror rivojlantirish va hayotdan rozi qilishdek ezgu niyatlar yo'lida fidokorona mehnat qilayotgan yurtboshimizga kamarbasta bo'lishda namuna ko'rsatish fursati keldi. Yosh, nav- nihol farzandlarimizga odob-axloq, ma'naviyatni o'rgatish, hayotda munosib o'rin egallab buyuk ajdodlarimiz singari dunyoni lol qoldiradigan darajada kamol toptirishda yuksak insoniy fazilatlarini namoyon qilish davr talabidir. Avgust oyi kengashi videolari, Xalq ta'limi vazirligi video selektor yig'ilishlarida ta'kidlangan yangiliklarni keyingi faoliyatimizda qo'llaymiz. Mustaqilligimiz belgilab bergan yo'ldan olg'a boramiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. *O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, 2023.*
2. *"Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni, 2019.*
3. *2017 – 2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi. 2017.*
4. *O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining "2030-yilga qadar O'zbekiston Respublikasida gender tenglikka erishish strategiyasini tasdiqlash haqida"gi Qarori.*

GENDER TENGLIK TAMOYILLARI ASOSIDA TALABALARDA TARBIYA DARSLARI ORQALI TADQIQOTCHILIK KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH MEXANIZMLARI

Normurodov Shahobiddin Zayniddinovich

*Toshkent Amaliy fanlar universiteti, Boshlang'ich ta'lim nazariyasi va
medikasi kafedrası o'qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada gender tenglik tamoyillari asosida talabalarda tadqiqotchilik ko'nikmalarini shakllantirish usullari, tarbiya fanining ahamiyati, talabalarda ushbu fan orqali hayotiy ko'nikmalarni shakllantirish mexanizmlari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: Talabalar, gender tenglik, usul, vosita, tadqiqotchilik, ko'nikma, mexanizm.

Oliy ta'limda tarbiya fani juda katta ahamiyatga ega. Bu fan nafaqat talabalarga ma'lum bir kasbiy bilim va ko'nikmalarni o'rgatadi, balki ularning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishiga ham katta hissa qo'shadi. Tarbiya fanining asosiy maqsadi talabalarda sog'lom axloqiy qadriyatlarni shakllantirish, ular orasida o'zaro hurmat, insonparvarlik, vatanparvarlik, va fuqarolik burchlarini anglash kabi fazilatlarni rivojlantirishdan iborat. Tarbiya fani orqali talabalar o'zlarining ijtimoiy roli va mas'uliyatlarini tushunib, jamiyatda faol va ijobiy ishtirok etishga o'rganadilar. Shu bilan birga, bu fan ularga ijtimoiy muhitda to'g'ri qarorlar qabul qilish, yetakchilik qobiliyatlarini rivojlantirish va kelajakda mustaqil shaxs sifatida hayotga tayyorlanish imkoniyatini beradi. Oliy ta'limda tarbiya fanining kiritilishi nafaqat talabalarning akademik muvaffaqiyatini ta'minlash, balki ularning komil inson bo'lib yetishishida ham muhim omil hisoblanadi.

Tarbiya fanining hayotiy ko'nikmalarni rivojlantirishdagi o'rni katta va muhimdir. Bu fan talabalarga nafaqat akademik bilim berish bilan cheklanmay, balki ularda hayotda zarur bo'lgan qator ko'nikmalarni ham rivojlantirishga qaratilgan. Ushbu ko'nikmalar insonning shaxsiy va ijtimoiy hayotida muvaffaqiyatli bo'lishiga yordam beradi.

1. Muammolarni hal qilish ko'nikmasi. Tarbiya fanida talabalar muammolarni tahlil qilish va ularga yechim topish usullarini o'rganadilar. Bu ko'nikma nafaqat kasbiy sohada, balki kundalik hayotda ham muhimdir.

2. Kommunikatsiya ko'nikmasi. Tarbiya fanida o'rgatiladigan kommunikatsiya ko'nikmalari, ya'ni fikrlarni aniq ifoda etish, tinglash va tushunish, muomala madaniyati, insonlar bilan samarali muloqot qilish kabi ko'nikmalar talabalar uchun har bir sohada zarurdir.

3. Jamoada ishlash qobiliyati. Ushbu fan talabalarga jamoa bo'lib ishlashni, birgalikda maqsadlarga erishishni, boshqalar bilan kelishuvga erishishni o'rgatadi. Jamoa bo'lib ishlash qobiliyati zamonaviy mehnat bozorida yuqori baholanadi.

4. O'zini boshqarish va vaqtni samarali boshqarish. Tarbiya talabalarga o'z vaqtlarini to'g'ri taqsimlash, shaxsiy va kasbiy hayotni muvozanatlash, maqsadlarni belgilash va ularga erishishda izchillikni rivojlantiradi.

5. Stressni boshqarish. Tarbiya fanida stress bilan kurashish, psixologik bardoshlilikni oshirish va hayotning turli qiyinchiliklariga moslashish ko'nikmalari o'rgatiladi. Bu ko'nikmalar inson salomatligi va farovonligi uchun juda muhim.

6. Axloqiy qadriyatlar va mas'uliyat hissi. Tarbiya fani talabalarda axloqiy qadriyatlar, ijtimoiy mas'uliyat hissi, halollik, adolat va insonparvarlik kabi fazilatlarni rivojlantiradi. Bu ko'nikmalar shaxsiy hayotda va jamiyat oldidagi mas'uliyatlarda o'z aksini topadi.

Tarbiya fani talabalarda hayotiy ko'nikmalarni shakllantirib, ularni nafaqat muvaffaqiyatli

mutaxassis, balki jamiyatda o'z o'rnini topa oladigan yetuk inson bo'lib yetishishlariga xizmat qiladi. Shu bilan birgalikda tabiya fani orqali talabalarda tadqiqotchilik ko'nikmalarini ham rivojlantirishga erishishimiz mumkin.

Tarbiya fani orqali talabalarda tadqiqotchilik ko'nikmalarini rivojlantirishning bir necha muhim mexanizmlari mavjud. Bu mexanizmlar talabalarining mustaqil fikrlash, muammolarni tahlil qilish, yangi bilimlarni izlash va topilgan ma'lumotlarni to'g'ri baholash qobiliyatlarini shakllantiradi. Quyida ushbu mexanizmlar keltirilgan:

1. Kritik fikrlash va tahliliy yondashuvni rivojlantirish.

- Mashqlar va topshiriqlar: Tarbiya fanida talabalar uchun turli mashqlar va topshiriqlar berish orqali ularni muammolarni tahlil qilish, sabab-natija bog'liqliklarini topish, dalillar asosida xulosalar chiqarish kabi qobiliyatlar rivojlantiriladi.

- Munozaralar va bahslar: Tarbiyaviy munozaralar va bahslar talabalarni biror mavzu yuzasidan chuqur o'ylashga va o'z nuqtai nazarlarini dalillar bilan asoslashga undaydi.

2. Ilmiy izlanish va tadqiqot loyihalari:

- Loyihalar ustida ishlash: Talabalarga ma'lum bir mavzu yoki muammoni tadqiq etish topshiriladi. Bu jarayon ularning izlanish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Talabalar adabiyotlarni o'rganish, ma'lumotlarni yig'ish va ularni tahlil qilish kabi tadqiqot usullarini o'zlashtiradilar.

- Nazariy bilimlarni amaliyotga qo'llash: Tarbiya fanida talabalarga nazariy bilimlarni amaliy masalalarda qo'llash imkoniyatlari beriladi. Bu ular o'rgangan nazariyalar va tushunchalarni real hayotiy masalalarda qo'llash orqali tadqiqotchilik qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

3. Ijodiy yondashuv va innovatsiyalarni rag'batlantirish:

- Yangi g'oyalar ishlab chiqish: Tarbiya fani talabalarga yangi g'oyalar yaratish, innovatsion yondashuvlar qo'llashni rag'batlantiradi. Bu ijodiy tadqiqotchilik ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

- Ijodiy topshiriqlar: Ijodiy topshiriqlar orqali talabalar o'z ilmiy qiziqishlarini kengaytirish, yangi tadqiqot yo'nalishlarini izlash imkoniyatiga ega bo'ladilar.

4. Adabiyotlar bilan ishlash va ilmiy izlanish metodlarini o'rgatish:

- Bibliografik tadqiqotlar: Talabalarga adabiyotlar ro'yxatini tuzish, ilmiy maqolalar va kitoblarni izlash va ulardan foydalanish bo'yicha ko'nikmalarni o'rgatish. Bu ilmiy izlanishlar uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni yig'ish va ulardan to'g'ri foydalanish imkonini beradi.

- Metodologik asoslar: Tadqiqot metodlari, statistik tahlil va natijalarni taqdim etish kabi ko'nikmalarni shakllantirish orqali talabalar tadqiqot olib borish jarayonini to'liq tushunib yetadilar.

5. Mustaqil ishlash va mas'uliyat hissini shakllantirish:

- Mustaqil loyihalar va kurs ishlari: Talabalarga mustaqil ravishda tadqiqot loyihalari va kurs ishlari ustida ishlash topshirilishi orqali ular o'z vaqtlarini samarali boshqarish, tadqiqotni rejalashtirish va olib borishda mas'uliyatni his etish kabi qobiliyatlarni o'zlashtiradilar.

- Mentorlik va maslahatlar: O'qituvchilar va mutaxassislar tomonidan beriladigan mentorlik va maslahatlar orqali talabalarga tadqiqot jarayonida yuzaga keladigan muammolarni yengib o'tish va ishlarining sifati ustida ishlashda yordam ko'rsatiladi. Tarbiya fanining tadqiqotchilik ko'nikmalarini rivojlantirishdagi bu mexanizmlari talabalarni kelajakda ilmiy izlanishlar olib borishga tayyorlashda va ularning mustaqil fikrlovchi, ijodiy shaxslar sifatida shakllanishida muhim rol o'ynaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.X.Ibraimov, M.Quronov “ Umumiy pedagogika” Sakhof-2023.
- 2.Ibraimov X, Quronov M va boshq. Ota-ona – murabbiylar uchun uslubiy-metodik qo'llanma. Toshkent.: - 2024. 123-126 b.
- 3.R.G.Safarova “Developing Professional Competence of Future Professionals on the Basis of Cultural Approach” Vol. 27(2022): Miasto Przyszłości58Miasto PrzyszłościKielce 2022Impact Factor: 9.2ISSN-L:2544-980X
- 4.UNESCO. (2019). *Gender Equality in Education: Policy Brief*. UNESCO Publishing.
5. **Eagly, A. H., & Wood, W. (1999).** *The Origins of Sex Differences in Human Behavior: Evolved Dispositions versus Social Roles. American Psychologist*, 54(6), 408-423.
6. **Carter, N., & O'Connor, R. (2014).** *The Impact of Gender Equality Education on Student Outcomes: A Review of Recent Literature. Gender and Education*, 26(3), 289-303.
7. Kimmel, M. S. (2017). *The Gendered Society: Insights and Implications for Educational Practice. Sociology of Education*, 90(2), 112-130.
8. Bennett, N., & Dunne, E. (2000). *Developing Skills for the 21st Century: Creating Opportunities for Critical Thinking and Problem Solving. Journal of Educational Psychology*, 92(4), 769-781
- 9.G.H.Xodiyeva, *Boshlang'ich ta'limda 4K modelidan foydalanishning pedagogik xususiyatlari* , <https://doi.org/10.5281/zenodo.10682038>.

O'ZBEK MILLIY ESTRADA SAN'ATI RIVOJLANISHIDA GENDER YONDASHUVNING AHAMIYATI HAQIDA AYRIM MULOHAZALAR

Xaliqov Jasurjon A'zamovich

Fan va texnologiyalar universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada O'zbekistonda milliy estrada san'atini rivojlantirish uchun turli hududlarda ijod qilayotgan iqtidorlarni, havaskor san'atkorlarni izlab topish va qo'llab-quvvatlash, mehnatini munosib rag'batlantirib, ishlarini takomillashtirish, yuqori malakali kadrlar tayyorlash va malakasini oshirish ishlarini sifat bosqichiga ko'tarish, bu jarayonda xorijiy tajribalarni yanada keng tatbiq etish, milliy estrada san'ati tarixi va nazariyasi tadqiqotini kuchaytirish, o'zbek musiqa sahnasining shakllanishi va rivojlanishi jarayonining asosiy qonuniyatlarini ko'rib chiqib tahlil qildik.

Kalit so'zlar: estrada san'ati, milliy estrada, xonandalik, tadqiqot ishlari, estrada tarixi, havaskor san'atkorlar.

O'zbekiston musiqa sahnasi bugungi kunda Yevropa va Sharq madaniyatining zamonaviy yo'nalishlari an'analarini o'zida mujassam etgan o'ziga xos hodisadir. XXI asrga ishonch bilan qadam qo'ygan O'zbekiston milliy sahnasi o'zining betakrorligi, serqirraligi va ijodiy yo'nalishlari rang-barangligini saqlab qolishga muvaffaq bo'ldi.

O'zbekistonning zamonaviy musiqa sahnasining milliy qiyofasini shakllantirishda xalq og'zaki ijodining an'anaviy shakl va janrlari muhim rol o'ynadi, ularning o'ziga xos xususiyatlari 20-asrning ikkinchi yarmi musiqa hayotida yangi hodisaga asos bo'ldi. Shu bilan birga, estrada orkestrlari faoliyati bilan bog'liq bo'lgan estrada musiqasining yangi shakllari va uslublari paydo bo'ladi [3;10].

Bular jumlasiga instrumental va vokal-instrumental ansambllar (VIA) kiradi. Musiqiy-badiiy amaliyotda milliy va baynalmilal unsurlarning o'zaro ta'siri jarayoni kelgusida o'zbek milliy sahnasining milliy o'ziga xosligini shakllantirishda va bu boradagi keyingi yutuqlarida asosiy o'ringa aylanadi.

Ma'lumki, estrada san'ati ommaviy san'at sifatida ilk bor "sahna sahnasida" inqilob yillarida paydo bo'lgan. Yangi san'at xalqning siyosiy va ijtimoiy hayotida ro'y berayotgan yangi tendentsiyalarni, uning g'oyalarini aks ettirishi kerak edi va aslida u tomoshabinlar bilan muloqot qilishning yangi shakli bo'lib, u o'sha paytdagi hukmronlikdan farq qiladi. folklor va professional musiqa ijodining keng tarqalgan janrlari.

Musiqachilar sahnaga chiqishdi. Ochiqlik, ixchamlik, demokratiya va vazirlar auditoriyasi bilan to'g'ridan-to'g'ri o'zaro munosabatni nazarda tutuvchi estrada ijrosining tabiati inqilobiy qayta qurish yillarida eng aniq namoyon bo'ldi.

Musiqashunos Leonida Yusupova mamlakatimiz musiqashunosligida ushbu masalaning birinchi tadqiqotchisi hisoblanib, uning ijodida O'zbekistonda yangi san'atning tug'ilishi va shakllanish bosqichlari ilk bor chuqur tadqiq etilgan. Xullas, oldingi safdagi targ'ibot guruhlari, "Hamza" jamoasi, "Ko'k bluzka" harakati, M. Qori-Yoqubov, Tamaraxonim boshchiligidagi etnografik truppalar faoliyati misolida musiqa san'atining yangi shakllari vujudga kelmoqda. xalq tomoshasi san'atining avvalgi shakllaridan farq qiladi [5;89].

Keyingi yillarda mamlakatimizda madaniyat va san'at rivojiga, xususan, baxshichilik, maqom, milliy estrada san'atini yanada ravnaq toptirish masalasiga katta e'tibor qaratilyapti. Joylarda opera va baxshichilikka ixtisoslashgan maktablar, Yunus Rajabiy nomidagi O'zbek milliy musiqa san'ati instituti umidli operachi, baxshi va maqomchilarni tarbiyalashga xizmat qilsa, Milliy estrada ijrochilik maktablarining yaratilishi sohada yuqori malakali mutaxassislar tayyorlashda muhim omil bo'ladi.

2020-yil 2-dekabrda Respublikamiz Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning "O'zbekiston xalq artisti Botir Zokirov tavalludining 85 yilligini keng nishonlash to'g'risida"gi qarori e'lon qilingandan so'ng nafaqat milliy, balki jahon estradasi rivojiga munosib hissa qo'shgan san'atkorning xotirasiga bag'ishlab ko'plab tadbirlar o'tkazildi, uning kitoblari, qo'shiqlari jamlangan albomlar, rassom sifatida yaratgan asarlari ko'rgazmasi taqdimotlari bo'lib o'tdi.

2021-yil 16-oktyabr kuni esa davlatimiz rahbarining "O'zbekiston davlat konservatoriyasi huzuridagi Botir Zokirov nomidagi Milliy estrada san'ati institutini tashkil etish to'g'risida"gi qarori e'lon qilindi. Milliy estrada ijrochilik maktablarini yaratish, yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash, ilmiy salohiyatdan samarali foydalangan holda milliy estrada san'atini jadal rivojlantirish maqsadida faoliyat boshlaydigan ta'lim muassasasi soha rivojiga munosib hissa qo'shishga bel bog'ladi.

Milliy estrada yo'nalishini rivojlantirish uchun alohida institut tashkil etishga turtki bo'lgan omillar, uning boshqa san'at oliygohlari, umuman, musiqiy bilim beruvchi muassasalardan farqli jihatlari, ta'lim sifati xususida mutasaddi va mutaxassislarning fikr-mulohazalari bilan qiziqarlidir.

O'zbekiston davlat konservatoriyasi huzurida Milliy estrada san'ati instituti tashkil etilishi, avvalo, estrada ijrochiligi yo'nalishlari bo'yicha malakali mutaxassislar va ilmiy-pedagogik kadrlar tayyorlash, ularning ilmiy-ijodiy faoliyat bilan shug'ullanishi uchun keng imkoniyatlar yaratishi bilan ahamiyatli.

Bu yerda yaratiladigan o'quv-metodik adabiyotlar, notaga ko'chiriladigan milliy estrada ijrochiligi namunalari, shuningdek, atoqli kompozitor va bastakorlar, xonanda va sozandalar ijodini chuqur o'rganish milliy estradamiz uchun munosib vakillarni tarbiyalashimizda muhim omil bo'ladi.

Prezidentimiz ta'kidlaganidek, xalqimiz, xususan, yosh avlod ongida milliy estrada orqali milliy o'zlikni anglash tuyg'usi, yuksak badiiy-estetik did va tafakkurni kamol toptirish asosiy vazifa deb belgilandi. Bu ishlarni respublikamizda yagona hisoblanadigan aynan shu institut amalga oshiradi!

O'tgan asrda paydo bo'lib, rivojlanib, taraqqiy etgan estrada janrlari ijtimoiy-ma'naviy hayotimizga shu qadar kirib bordiki, hatto milliy estrada san'atimiz shakllandi. Milliy estrada bugun yurtimiz madaniyati tizimida o'ta muhim o'rin tutmoqda. Chunki u ommaviy san'at turi sifatida ming-minglab kishilarga birday ta'sir ko'rsatib, hamisha insonlarning ruhiy ehtiyojlarini tezkor qondirish qudratiga ega, desak mubolag'a bo'lmaydi.

Estrada san'atini rivojlantirish masalalari ko'proq repertuar muammosi hal etilishiga bog'liq. Buning uchun shoirlar, kompozitorlar, aranjirovkachilar tanilgan va yosh xonandayu sozandalar uchun yangi asarlar yaratishi, keng targ'ib etish orqali ularni tarqatish muhim vazifadir.

Qolaversa, O'zbekistonda milliy estrada san'atini rivojlantirish uchun turli hududlarda ijod qilayotgan iqtidorlarni, havaskor san'atkorlarni izlab topish va qo'llab-quvvatlash, mehnatini munosib rag'batlantirib, ishlarini takomillashtirish, yuqori malakali kadrlar tayyorlash va malakasini oshirish ishlarini sifat bosqichiga ko'tarish, bu jarayonda xorijiy tajribalarni yanada keng tatbiq etish, milliy estrada san'ati tarixi va nazariyasi tadqiqotini kuchaytirish zarur.

Mamlakatimizda milliy estradani rivojlantirishga barcha imkoniyat va sharoitlar yaratilayotgan ekan, shu sohadagi barcha ijodkorlardan xalqimizga manzur bo'ladigan yangi badiiy barkamol qo'shiq va kuylar yaratib, faol ijod qilishlarini kutib qolamiz.

O'zbek milliy estrada san'ati boy tarixga ega. "estrada" tushunchasi kirib kelgunga qadar ham uning turli janr va ko'rinishlari mavjud bo'lib, professional darajada XX asrda shakllangan. Jumladan, O'zbekiston xalq artisti Tamaraxonim, Usta Olim Komilov kabi san'atkorlar milliy estradaning poydevoriga asos solgan bo'lsa, O'zbekiston xalq artisti Botir Zokirov professional estrada san'ati maktabini yaratgan. Mashhur "Yalla" guruhi, Yunus To'raev, Mansur Toshmatov, Nasiba Abdullaeva, Yulduz Usmonova, Kumush Razzaqova, Ozodbek Nazarbekov, Kozim Qayumov kabi ijodkorlar bevosita Botir Zokirov yaratgan milliy estrada maktabi davomchilari bo'lib, uning rivojiga munosib hissa qo'shishgan. Mazkur jarayon o'ziga xos tajriba maydoni, ustoz-shogird an'anasi, estrada san'atining milliy spetsifikasini vujudga keltirib, o'z o'rnida o'rganilishi va tadqiq etilishi, qolaversa, yosh avlodga o'rgatilishi lozim bo'lgan san'at turiga aylandi.[4;47]

Bu holat milliy estrada san'ati sohasida yuqori malakali kadrlarni tayyorlash, professional estrada ta'limini joriy etishga sabab bo'ldi.

Botir Zokirov nomidagi institut aynan estrada janrlari bo'yicha professional ta'limga asoslanadi. Bunda ustoz-shogird an'analari bilan birga jahon estrada san'ati ta'limidagi ilg'or metodikalar asosida o'quv mashg'ulotlari o'tkaziladi, xorijiy oliy ta'lim muassasalari bilan hamkorlikda professor-o'qituvchilar va talabalar almashinuvi yo'lga qo'yiladi hamda dunyo miqyosida iqtidorli o'zbek yoshlarining mahoratini namoyish etishga yanada kengroq imkoniyat yaratiladi.

Milliy estradamizni rivojlantirish borasida dastlabki e'tiborni ta'limning quyi bo'g'inlariga qaratish kerak. Xususan, barcha musiqa va san'at maktablari, o'rta ta'lim maktablarida, avvalo, musiqa va musiqa bilan bog'liq bo'lgan barcha fanlar professional ta'lim darajasiga o'rganilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.N.Norxo'jaev, H.Rahimov *O'zbekiston Vatanim manim. T. 1999 -y.*
- 2.G.Sharipova *Boshlang'ich sinflarda musiqa madaniyati darslari uchun metodik qo'llanma. T.2000 y.*
- 3.Sharipova G.M. *Musiqa va uni o'qitish metodikasi. T.Turon-Istiqbol 2019- y.*
- 4.G.Sharipova *musiqa o'qitish metodikasi T. 2006*
- 5.Dmitreevna L. G. *"Metodika muzqkal'nogo vospitaniya v shkole". Moskva, Prosveshenie, 2002 y.*

XOTIN-QIZLARDA MIGRATSIYA MOTIVI SHAKLLANISHIGA TA'SIR ETUVCHI IJTIMOY-PSIXOLOGIK OMILLAR

Rustamova Mo'tabar Ravshanovna

*Al-fraganus university Pedagogika va psixologiya kafedrasi o'qituvchisi,
Elektron pochta: rustamova.motabar@bk.ru*

Annotatsiya. So'nggi yillarda migratsiya jarayonlarida ishtirok etayotgan mamlakatlar taraqqiyotiga migratsiyaning ta'siriga qiziqish ortdi. Ko'p tomonlama rivojlanish agentliklari, nodavlat tashkilotlar va boshqa institutlar pul o'tkazmalarining iqtisodiy rivojlanishga ijobiy ta'sirini kuchaytirishning yondashuvlari va usullarini o'rganmoqda. Migratsiya jarayonlarida ayollarning bevosita manfaatlarini, alohida ehtiyojlarini va noyob tajribasini, ushbu sohada qaror qabul qilishda gender munosabatlarining ta'sirini, resurslardan foydalanish hamda xotin-qizlarda migratsiya motivi shakllanishiga ta'sir etuvchi ijtimoiy-psixologik omillarni tadqiq etish masalalarini o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: integratsiya, migratsiya, mehnat motivi, gender identiklik, xo'jalik faoliyati, mehnatdan qoniqish darajasi, ehtiyojlar, shaxs xususiyatlari.

Migratsiya zamonaviy globallashtirgan jamiyatning odatiy qismiga aylandi, u shaxslar va jamiyatlar uchun o'sish va rivojlanish uchun imkoniyatlar yaratishi mumkin. Mehnat migrantlari o'z mamlakatlari iqtisodiga va Vatanlariga jo'natgan pul o'tkazmalari kelib chiqqan mamlakatlarning iqtisodiy o'sishiga hissa qo'shadi. Boshqa tomondan, migratsiya odamlar zaifligining ko'rsatkichi bo'lishi mumkin, chunki migrantlar ko'pincha qashshoqlikdan (mehnat migratsiyasi holatida) yoki ta'qiblardan yoki mojarolardan qochib qutulishga intilishadi (qochoqlar va ichki ko'chirilganlar misolida). Bundan tashqari, migratsiya milliy, mintaqaviy va global beqarorlikning kuchayishiga olib kelishi mumkin. Ayollarning jamiyatda amalga oshirayotgan alohida ijtimoiy funksiyalari va davom etayotgan kamsitishlar, erkaklar va ayollarning o'z-o'zini anglashda teng huquq va imkoniyatlarni ta'minlashga bo'lgan ijtimoiy ehtiyoji migratsiya jarayonlarining gender masalasini dolzarblashtiradi.

Zamonaviy jamiyatda xalqaro migrantlarning aksariyati erkaklar ekanligi haqidagi g'oya shakllangan. Migratsiya jarayonlarida bo'lgan ayol faqat asosiy migrantning oila a'zosi sifatida qabul qilinadi. Shu bilan birga, ko'plab tadqiqotchilar o'zlarining moliyaviy farovonligini oshirish uchun mustaqil omil sifatida migratsiyada ishtirok etayotgan ayollar soni ortib borayotganini ta'kidlashadi. XX asr oxirigacha migratsiya harakati gender harakati sifatida qabul qilinmagan, chunki migratsiya ishtirokchilari emas, balki mexanizmlar tadqiqotda markaziy o'rinni egallagan. So'nggi yillarda ayollar migratsiyasining tadqiqot sohasi doimiy ravishda o'sib bormoqda. Biroq, tarqoq ma'lumotlar hali tizimlashtirilmagan, mavzuli nashrlarning har tomonlama tahlili berilmagan, ushbu ijtimoiy muammo bo'yicha ilmiy bilimlarning rivojlanish tendensiyalari aniqlanmagan. Migratsiya jarayonlarida ayollarning qiziqishlari va alohida ehtiyojlarini tushunish uchun ayollar migratsiyasi bo'yicha tadqiqotning yangi yo'nalishlarini ajratib ko'rsatishga, gender munosabatlarining ushbu sohadagi qarorlarni qabul qilishga ta'sirini o'rganishga va resurslardan foydalanish masalalariga alohida e'tibor talab qiladi.

Maqsad va uni asoslash. Dastlab, ayollar migratsiyasi bo'yicha tadqiqot ayol migrantlarning shaxsiy tajribalarini ko'rib chiquvchi tavsifiy edi. 1950-yillarda tadqiqotchilar V.Tomas va F.Znanetskiy birinchi avlod migrant ayollari va ikkinchi avlod migrant qizlari pozitsiyalarini

tahlil qildilar. Migratsiya muammolarini o'rganuvchilar migratsiya jarayonlarini feminizatsiya qilishning global tabiatini hujjatlashtiradilar. Ularning baholashiga ko'ra, xalqaro migratsiyadagi gender muvozanati XX asr oxirida o'zgara boshlagan. Ko'plab omillar ta'sirida ayollar ulushining ortishiga olib keladi. Xalqaro migratsiya tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, 2019 yilda ayollar umumiy migratsiya oqimining 52 foizini, 2017 yilda esa mehnat muhojirlari orasida 42 foizini ayollar migratsiyasi tashkil qilgan[1].

X.Lyuts migratsiyaning gender istiqbolini o'rganish sxemasini transmilliy migratsiya bilan bog'lab, u ko'proq gender muvozanatli ekanligini va undagi erkaklar har doim ham ierarxiyada kuchli o'rinni egallamasligini ta'kidlaydi. Uning sxemasi gender vositachiligidagi ijtimoiy hodisalarning uchta darajasini o'z ichiga oladi. Makro darajada, qabul qiluvchi mamlakat mehnat bozorining ayollar va erkaklar uchun mavjud bo'lgan segmentlari o'rganiladi, ular jo'natuvchi mamlakatlarning gender buyurtmalari bilan birgalikda ular va potensial migrantlar uchun imkoniyatlar tuzilmasini belgilaydi. Uning fikricha, migrantlarning integratsiyasi va qabul qiluvchi va jo'natuvchi jamiyatlarning "ayol" va "erkaklar ishi" haqidagi gender nutqlari bo'yicha "saralash" ni shartlash imkoniyatlar tuzilishi ijtimoiy tarmoqlar, migratsiya strategiyalari va migratsiya rejimlari kabi mezo-darajali omillar bilan bog'liq. Mikro darajada transmilliy ijtimoiy makonda individual amaliyotlar, o'ziga xosliklar va pozitsiyalar o'rganiladi[2].

B.Anderson immigrant ayollarning ijtimoiy salomatligini o'rganar ekan, birinchi navbatda psixologik salomatlikka e'tibor qaratadi va unga ijtimoiy muhit alohida ta'sir ko'rsatadi, degan xulosaga keladi. Uy yumushlari mas'uliyat va boshqa hech narsa qila olmaslik migrant ayollarni tushkunlikka solidi[3]. Ayollar mehnat migratsiyasining ko'plab tadqiqotchilari "Taraqqiyotda ayollar" yondashuvidan foydalanadilar, unga ko'ra xalqaro migratsiya almashinuvida ayollarning roli ortib borishi globallashuvning chuqurlashishi, iqtisodiy rivojlanish va ayniqsa ayollar bandligi sohalarining shakllanishi bilan bog'liq[4].

Rekord miqdordagi ayollar ish va yaxshi hayot izlab boshqa joyga ko'chib o'tmoqda. Ba'zilar uchun migratsiya foyda keltiradi, lekin boshqalar uchun uy ishlarida ekspluatatsiya yoki zo'ravonlik va odam savdosi bilan bog'liq xavflarni keltirib chiqaradi. Erkaklarga ijtimoiy resurslardan foydalanish imkoniyatini beruvchi patriarxal hokimiyat tuzilmalari ayollarning migratsiya qobiliyatiga, shuningdek, ular qachon va qayerga borishlariga ta'sir qiladi. Ko'pgina mamlakatlarda ayollar yerga egalik qilishda teng huquqlardan mahrum, kredit olish imkoniyati cheklangan, ta'lim va tegishli sog'liqni saqlash uchun to'siqlarga duch kelmoqdalar, siyosiy sohadan chetlashtirilgan yoki chetda qoldirilgan, shuningdek, ekspluatatsiya va zo'ravonlikka qarshi himoyasiz ko'rinishda qolmoqda. Turmush qurmagan, ajrashgan yoki beva qolgan ayollar deyarli hech qanday ijtimoiy yordamga ega emaslar. Ayollar yaxshiroq imkoniyatlar izlash yoki oilaviy zo'ravonlikdan qochish uchun migratsiyaga intilishlari mumkin. Shu bilan birga, ayolning migratsiya qilish imkoniyati yoshi, oiladagi staji, irqi/millati, shahar yoki qishloq kelib chiqishi, oilaviy ahvoli va farzandlarining borligi yoki yo'qligi, ayolning oiladagi o'rni, ma'lumoti kabi individual va oilaviy omillar bilan cheklanishi mumkin. Kelib chiqqan mamlakatlardagi hukumat siyosati erkaklar va ayollarga har xil ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan istisno, tanlab yoki ruxsat beruvchi chiqish qoidalarini qo'llash orqali kimlar ko'chishiga ta'sir qiladi. Bunday choralar ko'pincha erkaklar va ayollarning jamiyatdagi mavqeyi va roli bilan belgilanadi. Masalan, ayrim mamlakatlarda ayollarni ekspluatatsiyadan himoya qilish uchun qonunlar joriy qilingan, bu esa amalda ayollarning mehnat migratsiyasida ishtirok etishiga to'sqinlik qiladi.

Ilmiy muammoning tavsifi va yechimi. So'nggi yillarda Yevro Osiyoda migratsiya muammolarining gender jihatlarini ilmiy munozaralarga tobora ko'proq kiritilmoqda. So'nggi 5 yil ichida ushbu mavzu bo'yicha nashrlar tahlili eng ko'p muhokama qilingan bir qator ilmiy

muammolarni aniqladi:

- ayollar migratsiyasini tadqiq etishning nazariy, uslubiy va metodologik muammolari;
- ayollar migratsiyasining yo'nalishlari, hajmlari va shakllari;
- migratsiya oqimlarining feminizatsiya omillari, sabablari va oqibatlari;
- kelib chiqqan va boradigan mamlakatlarda migratsiya tufayli ayollar duch keladigan muammolar[5].

A.Rocheva ayollar migratsiyasi muammolarini o'rganish uchun kesishma tushunchasidan foydalanishni taklif qiladi[6], bunda har bir shaxsning jamiyatdagi mavqei tabaqalanish o'qlari - sinf, etnik, gender o'ziga xoslik va jinsiy orientatsiya kesishishi orqali aniqlanadi. Migratsiya holati, cheklangan imkoniyatlar, o'z navbatida, resurslardan foydalanish imkoniyatini va egallagan pozitsiyani, migrant ayollarning mavqeini belgilaydi va resurslardan, shu jumladan tibbiy va ijtimoiy xizmatlardan foydalanishda kamsituvchi munosabat va tengsizlikni keltirib chiqarishi mumkin. Shuningdek, bir guruh ichida xilma-xillikni o'rganish uchun qatlamli ko'payish konsepsiyasining imkoniyatlaridan foydalanish taklif etiladi. Shuningdek, reproduktiv xatti-harakatlar ma'lum bir madaniy-tarixiy kontekstda ijtimoiy resurslardan foydalanishga qarab turlicha amalga oshirilishi va baholanishi mumkinligini ta'kidlanadi.

I.Korotkova, N.Gavrilova migrantlarning mezbon muhitga integratsiyalashish niyatlarining jiddiyligi ko'rsatkichlari sifatida bolalarning ta'limini yaxshilashga bo'lgan munosabatni baholashdan foydalanishni, o'z farzandlarini chetda o'qitish niyatini, idrok etishni taklif qiladilar. Chet el doimiy yashash joyi sifatida, mahalliy aholi bilan aloqalar va ularning kelib chiqqan mamlakatdan yo'qligi, shuningdek mahalliy hamjamiyat vakillari bilan nikoh asosida idrok etiladi[7].

Ayollarning migratsiyaning barcha shakllariga, birinchi navbatda, mehnatga, keyin ta'limga, oilani birlashtirishga jalb etilishi ortib bormoqda. E.Tarxanova Rossiyadagi ayollar mehnat migratsiyasining o'ziga xos xususiyati sifatida bolali ayollarga ta'sir qiluvchi majburiy migratsiya mavjudligini qayd etadi. O'z mehnat resurslari yo'qligi sababli ularning mehnati qabul qiluvchi mamlakat iqtisodiyoti uchun muhim bo'lib chiqdi, ammo migrant ayollarning ushbu toifasi asosan iqtisodiyotning norasmiy sektorida va xususiy uy xo'jaliklarida band bo'lganligi sababli muallif ularni "ko'rinmas ishchilar" sifatida va ular duch keladigan qiyinchiliklarni sanab o'tadi va bunday "norasmiy ish" olib keladigan oqibatlarni tasvirlaydi.

Oila tuzilishi va farovonligi uchun chuqur oqibatlar, ayollar va erkaklar uchun har xil oqibatlarga va ko'p hollarda ayollarning jinsiy ekspluatatsiyasiga olib keladi." Migratsiya jarayoni va keyinchalik oiladagi ijtimoiy institut sifatidagi o'zgarishlar ayollar, ayniqsa, bir necha farzandli bo'lganlar uchun qo'shimcha mas'uliyatga olib keladi. Tadqiqotchilarning ta'kidlashicha, migrantlar orasida ayollar erkaklarnikiga qaraganda psixologik jihatdan ijobiyroq, ular yangi aholi punkting xususiyatlariga va mahalliy aholining turmush tarziga tezda ko'nikishga qaratilgan, bu esa erkaklarnikiga qaraganda tezroq moslashishga olib keladi. Ular harakatning usullari va yo'nalishini aniqlashda faol ishtirok etadilar. Bu erishilgan natijalardan kamroq umidsizlikka olib keladi. Ular munosabatlar o'rnatish, psixologik yengillik, madaniyat stressini yengish (bog'dorchilik, boshqa muhojirlar bilan yaqinlashish, hissiy muloqot qilish uchun mahalliy aholi bilan aloqa o'rnatish, tashrif buyurish, xatlarni qayta o'qish, fotosuratlarni ko'rish) maxsus usuliga ega.

Migratsiyani amalga oshirishga olib keladigan qarorlarni qabul qilish jarayoni ayollar uchun juda qiyin, chunki ular turli jihatlarni hisobga olishlari kerak (ayniqsa, yolg'iz ayollar). Migrant ayollar boradigan mamlakatlardagi kasbiy imkoniyatlari, qarindoshlari yoki tanishlari borligi, xavfsizlik masalalari, oilaviy ahvol, shuningdek, bola parvarishi va uy jamiyatidagi obro'-e'tiborini baholaydilar. Migratsiyani boshdan kechirgan ayollar qaytib kelganlarida jamiyatda "stigma"ga

duchor bo'lishlari mumkin. Bundan tashqari, agar ularning migratsiya tajribasi muvaffaqiyatsiz bo'lsa, ayol migrantlar o'zlarining jo'natuvchi jamoalarida erkak migrantlarga qaraganda ko'proq ijtimoiy mavqeini yo'qotadilar.

Rivojlanish migratsiyasini tahlil qilishning yakuniy yo'nalishi bu bizning migrantlar haqidagi tushunchamizdir. An'anaga ko'ra, migrant - bu ichki va tashqi iqtisodiy omillar ta'siri ostida "qulayroq" joyni qidirishga qaror qilgan shaxs, ko'pincha erkak hisoblanadi. Ushbu "neoliberal subyekt" tanlash erkinligi - harakat qilish va uning hayotini belgilaydigan qarorlar qabul qilish qobiliyatiga ega ekanligi tan olingan, ammo bu tanlov erkinligi tabiatan merkantil deb taxmin qilinadi. Migratsiya loyihalarining asosiy ishtirokchilari ayollar bo'lgan hollarda migrantlarni instrumentallashtirish xavfi ortadi. Ko'pincha, ayollar e'tibordan chetda qolishdi va agar ular hisobga olinsa, bu oila a'zolari sifatida, migrant erlarining qarorlari va rejalariga bog'liq edi. So'nggi paytlarda ayollarning migratsiya jarayonida mustaqil migrant, pul o'tkazmalari boshqaruvchisi yoki migrant oilalarda uy xizmatchisi sifatida ishtirok etishi muhimligi e'tirof etila boshlandi. Biroq, migrant ayollarning qiyofasi hali ham ko'plab stereotiplar bilan belgilanadi va soxtalashtiriladi.

Ayollarning migratsiyasi har doim mavjud bo'lgan: ular ba'zan mustaqil ravishda, ba'zida qaramog'idagi oila a'zolari sifatida yoki oilani birlashtirish uchun ko'chib ketishgan. Biroq, so'nggi yillarda tadqiqotchilar migratsiyani feminizatsiya qilish tendensiyasini qayd etdilar. Bu shuni anglatadiki, hozirda ayollar dunyo migrantlarining yarmini tashkil qiladi (so'nggi o'n yilliklarda ayol migrantlar soni biroz ko'paygan) va ko'proq ayollar transmilliy oilalarining asosiy boquvchisi sifatida mustaqil ravishda migratsiya qilmoqdalar. Yevroosiyo makonida migratsiya jarayonlarining feminizatsiyasi tobora ko'proq olimlar, birinchi navbatda demograflar va iqtisodchilarning diqqat markazida bo'lib, bu ayollarning migratsiya jarayonlarida faol ishtirok etishi va ularning mehnat bozoriga jalb etilishini aks ettiradi. Ayollar migratsiyasini va uning jamiyat hayotiga ta'sirini o'rganish jarayoni dinamik bo'lib, u doimiy ravishda yangi tadqiqotlar bilan to'ldirilib boriladi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, ayollar migratsiyasi bo'yicha olib borilgan tadqiqotlarning salmoqli qismi ayollar migratsiyasining yo'nalishlari, hajmlari va shakllarini, migratsiya oqimlarini feminizatsiyalash omillari, sabablari, oqibatlari va qiyinchiliklarini aniqlashga qaratilgan nazariy va uslubiy muammolarga bag'ishlangan. Ular feminizatsiya jarayoni ijobiy va salbiy oqibatlarga olib keladigan obyektiv jarayon ekanligini isbotlaydi. Mualliflar keng miqyosli empirik materiallardan foydalangan holda, kelib chiqqan va boradigan mamlakatlarda migratsiya tufayli ayollar duch keladigan muammolarni ochib beradi.

Migrant ayollarning mezbon jamiyatlarga moslashish muammolari, ularning integratsiya strategiyalari, individual amaliyotlari, o'ziga xosliklari va kelib chiqish mamlakatlaridagi reintegratsiya jarayonlari qo'shimcha o'rganishga loyiqdir. Ayollarning kelib chiqishi va jamiyatlarini qabul qiluvchi mamlakatlardagi ahvoli, ularning ijtimoiy salomatligi, ijtimoiy farovonligi va ijtimoiy munosabatlari, migratsiya feminizatsiyasining Yevroosiyo makonidagi integratsiya jarayonlariga ta'sirini qiyosiy o'rganishga ehtiyoj bor. Qabul qiluvchi va jo'natuvchi mamlakatlarning migratsiya siyosatiga, ayniqsa, uning ijtimoiy jihatlariga ko'proq e'tibor qaratish, siyosat va boshqaruv, mehnat bozori va ommaviy axborot vositalaridagi stereotiplarni yengish bo'yicha chora-tadbirlar ishlab chiqish muhim ahamiyatga ega.

Migratsiya jahon iqtisodiyotining rivojlanishiga ta'sir qiluvchi eng muhim jarayonlardan biridir. Aholining bir hududdan ko'chish sabablari, mos ravishda, migratsiyaning turli omillari bilan belgilanadi. Odamlarning yashash joyini o'zgartirishga tayyor bo'lgan sabablarining asosiy tasnifi ular bilan bog'liq. Bir qator migratsiya jarayonlari guruhli yoki hatto ommaviy bo'lishi mumkin, ba'zi hollarda ko'chirish individual asosda amalga oshiriladi. Aholining bir qismining bir hududdan ikkinchi hududga ko'chishiga turtki bo'lgan holatlarni o'rganishda muayyan hududdagi

ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatning holatini tushunish zarur. Migratsiya sabablarini aniqlashda ekologik vaziyat, atrof-muhit holati va uning inson salomatligiga ta'siri eng muhim omil hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Доклад о миграции в мире, 2020 /Международная организация по миграции. 2020.
2. Богатырева М.Р., Нафикова Г.З. Женская трудовая миграция как основной фактор прекаризации и нестабильности труда // Уровень жизни населения регионов России. 2015. № 1. С. 95-102.
3. Илимбетова А.А. Факторы и экономические последствия женской трудовой миграции в Россию // Вестник Московского университета. Сер. 6. 2013. № 4. С. 89-100.
4. Карачурина Л.Б. Женщины-мигранты в нише домашнего труда в России // Социологические исследования. 2015. № 5. С. 93-101.
5. Куприна Т.В. Особенности миграционных потоков стран ЕАЭС: сравнительно-сопоставительный анализ // Демографический потенциал стран ЕАЭС: VIII Уральский демографический форум. Екатеринбург: Институт экономики УрО РАН, 2017. Т. 2. С. 308-314.
6. Осадчая Г.И. Формирование единого рынка труда Евразийского экономического союза: эффекты для России // Социологические исследования. 2017. № 11. С. 53-64.
7. Пескова Д.Р., Абреу Бастос О.П. Причины, риски и последствия распространения женской трудовой миграции: исследование на региональном уровне // Фундаментальные исследования. 2014. № 11, ч. 3. С. 596-600.

BIOLOGIYA DARSLARIDA O'QUVCHILAR FAOLIYATINING EVRISTIK O'QITISH USULIDA GENDER TENGLIK TAMOYILI

Sharipova Nilufar Qo'ychi qizi

O'ZPFITI tayanch doktoranti

Annotatsiya. Biologiya darslari tadqiqotchilik kompetensiyalarini shakllantirish uchun juda muhim sohalardan biri bo'lib, u orqali qiz o'quvchilarning ilm-fanga bo'lgan qiziqishini oshirish, ularning ilmiy salohiyatini rivojlantirish mumkin. Ushbu maqolada evristik o'qitish usuli va gender tenglik tamoyilining o'zaro bog'liq jihatlari keng ko'lamda tahlil qilinadi va biologiya darslarida qiz o'quvchilarning tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirishda gender tenglik tamoyilini amalga oshirishning ba'zi usullari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: evristik o'qitish usuli, mentoring, gender tenglik tamoyili, tadqiqot loyihalari, Jonson va Smit, Braun, hamkasblik faoliyatlari va guruh ishlari, ijodiy fikrlash.

Evristik o'qitish usuli - bu o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan ta'lim yondashuvi. Bu usulning asosiy maqsadi o'quvchilarga muammolarni mustaqil ravishda hal qilish ko'nikmalarini shakllantirishdir. Bu yondashuvning asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat:

1. Talabalarning faolligi. O'quvchilar jarayonda faol ishtirok etadi va o'zlarining qiziqishlaridan kelib chiqib muammolar tanlaydi.

2. Ijodiy fikrlash. O'quvchilarni o'z fikrlarini erkin ifoda etishga va ijodiy yechimlar ishlab chiqishga rag'batlantirish.

3. Mustaqil o'rganish. O'quvchilarga bilim olish jarayonida mustaqillik va javobgarlik yuklanadi, bu esa ularning shaxsiy o'sishiga hissa qo'shadi.

Gender tenglik tamoyilining ta'lim sohasidagi ahamiyatiga to'ralib o'tamiz.

Gender tenglik tamoyili-bu erkak va ayollarning barcha sohalarda teng imkoniyatlarga, sharoitlarga va resurslarga ega bo'lishini anglatadi. Ta'limda bu tamoyil muhim ahamiyat kasb etadi, chunki adolatli va teng imkoniyatlar yaratish yosh avlodning ijtimoiy hayotda muvaffaqiyatli bo'lishiga yordam beradi. Gender tenglik tamoyilini ta'lim jarayonida amalga oshirish orqali quyidagi maqsadlarga erishish mumkin:

1. Adolatli ta'lim. Har bir o'quvchi, jinsidan qat'i nazar, adolatli muomala va imkoniyatlarga ega bo'lishi kerak.

2. Jamoaviy ishlash. Jinsiy ajratmasdan, barcha o'quvchilarni jamoaviy ishlarda teng ishtirok etishlarini rag'batlantirish.

3. Rivojlanish uchun teng imkoniyatlar. Har bir o'quvchiga o'z qobiliyatlarini rivojlantirish uchun teng imkoniyatlar yaratish.

Evristik o'qitish va gender tenglikni amalga oshirish jarayonlarini ham tahlil qilamiz. Motivatsiya va qiziqish. Evristik o'qitish usulida o'quvchilar o'zlarining qiziqishlaridan kelib chiqib muammolarni tanlaydi. Bu jarayon barcha o'quvchilarga, jinsidan qat'i nazar, teng imkoniyatlar yaratadi. Qizlar va yigitlarning hayotdagi qiziqishlari va maqsadlari turlicha bo'lishi mumkin, shuning uchun ularga muammolarni erkin tanlash imkoniyati berilishi gender tenglikni ta'minlaydi. Mustaqil ishlash. Har bir o'quvchi mustaqil ravishda muammolarni hal qilish imkoniyatiga ega bo'lishi kerak. Bu jarayonda jinsiy stereotiplardan xoli bo'lish muhimdir. O'quvchilarni mehnat taqsimotida genderga asoslangan kamsitishlardan saqlash, ularning mustaqil fikrlash va ijodiy

yechim topish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Faoliyatning shaxsiylashtirilishi. Evristik o'qitish usuli har bir o'quvchining individual ehtiyojlari, qobiliyatlari va qiziqishlarini hisobga oladi. Bu esa gender xususiyatlariga e'tibor berib, ularga shaxsiy rivojlanish uchun teng sharoit yaratishga yordam beradi. Masalan, qizlar va yigitlar o'rtasida fan, texnologiya va muhandislik kabi sohalarda teng imkoniyatlar yaratish o'rganish jarayonining adolatli bo'lishiga hissa qo'shadi.

Jamoaviy ishlash. Evristik usul o'quvchilarning jamoaviy ishlashda ham qo'llanilishi mumkin. Jamoalarda gender tenglikni ta'minlash orqali, o'quvchilar turli nuqtai nazar va ko'nikmalarni birlashtirishi mumkin. Shuning bilan birga, jamoaviy ishlarda qiz va yigitlarning teng sharoitda ishlashini ta'minlash, ularni kelajakda jamoaviy ishlarda yetakchilik qilishga tayyorlaydi.

Ko'nikmalarni rivojlantirish. Evristik o'qitish usuli jinsidan qat'i nazar, har bir o'quvchiga o'zining muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi. Bu esa ularning ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishiga yordam beradi. Gender tenglikni ta'lim jarayonida amalga oshirish orqali, biz qiz va yigitlarning teng imkoniyatlarga ega bo'lishiga va jamiyatda mazmunli hissa qo'shishiga erishamiz. Jonson va Smit (2008) tomonidan o'tkazilgan tadqiqotga ko'ra, evristik o'qitish usuligender farqlarini hisobga olgan holda talabalarning faoliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Masalan, talaba qizlar evristik yondashuv asosida tanqidiy fikrlash qobiliyatlari bo'yicha yuqori malakaga ega bo'lishdi. Bunga aksincha, Braun (va boshqalar 2006) shuni aniqladiki, evristik ta'lim muhitida muammoni hal qilish qobiliyatlari orqali o'g'il bola o'quvchilarning faolligi oshdi. Ushbu topilmalar shuni ta'kidlaydi-ki, evristik o'qitish strategiyalarini amalga oshirishda gender dinamikasini hisobga olishning ahamiyati katta. Tadqiqotlar yana shuni ko'rsatdi-ki o'quvchi qizlar hamkorlikni afzal ko'rdilar, o'g'il bola o'quvchilar raqobatbardoshlikni afzal ko'rishdi.

Biologiya darslarida o'quvchi qizlarning tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirishda gender tenglik tamoyili muhim masala hisoblanadi. Ushbu tamoyil shuni anglatadiki, qiz va o'g'il o'quvchilar tadqiqot faoliyatlarida va ta'lim jarayonida teng imkoniyatlarga ega bo'lishlari kerak. Quyida gender tenglik tamoyilini amalga oshirishda foydalaniladigan ba'zi usullar va strategiyalar keltirilgan:

O'quvchilarni ilhomlantirish. O'quvchilarga biologiya va boshqa fanlarda erishilgan yutuqlar haqida ayollar olimlar misolida bilim berish, ularga ilmiy faoliyatning qadri va ahamiyatini tushuntirish lozim. Misol uchun, Mariya Kyuri, Rosalind Franklin yoki Elizabet Blekbern kabi ayollar bilimi va jasorati haqida hikoyalar orqali qizlarning qiziqishini oshirish mumkin. Masalan:

- Mariya Kyuri - Ikki marta Nobel mukofoti sovrindori bo'lib, radiologiya sohasiga qo'shgan hissasi bilan tanilgan.

- Rosalind Franklin - DNA molekulasi tuzilishini kashf qilishda muhim rol o'ynagan va biokimyoda katta yutuqlarga erishgan.

- Jane Goodall - Primatolog va konservatsiya bo'yicha jahon miqyosidagi yetakchi olim. Shengil impuls bilan maymunlar jamiyatini o'rganish bo'yicha izchil tadqiqotlar o'tkazgan.

Qiz o'quvchilarni ilmiy-innovatsion loyihalarda faol ishtirok etishga jalb etish, ilm-fan ko'rgazmalari va konferensiyalar tashkil qilish ham ularning qiziqishini oshirishi mumkin. Bu tadbirlarda ular o'z ilmiy ishlari, loyihalari va kashfiyotlarini namoyish etish imkoniyatiga ega bo'ladi. Maktablarda muvaffaqiyatli ayol olimlar, muhandislar va boshqa soha mutaxassislari bilan uchrashuvlar tashkil etish. Bu uchrashuvlarda qiz o'quvchilar o'qigan, tadqiqot o'tkazgan va ilm-fanda qanday muvaffaqiyatlarga erishganligini bevosita o'rganish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Qiz o'quvchilarga ilmiy faoliyat va biologiya bo'yicha kitoblar, maqolalar hamda hujjatli filmlar tavsiya qilish orqali ularga qiziqarli va ilhomlantiruvchi manbalar yaratish mumkin. Bu esa ularning biologiyaga bo'lgan qiziqishini oshiradi va ilmiy karera haqida tasavvurini kengaytiradi.

Mentoring va qo'llab-quvvatlash. Qizlarni tadqiqotchilik faoliyatiga jalb qilish uchun mentoring tizimini joriy etish juda samarali usullardan biridir. O'qituvchilar qiz o'quvchilarni ilmiy faoliyatlarga jalb qilish, ularning loyihalarini kuzatish va yo'nalish berish orqali ularga yaqindan yordam berishi mumkin. Shu bilan birga, kattaroq yoshdagi talaba qizlar yoki ilmiy xodimlardan ham mentoring dasturlarida foydalanish mumkin.

Tajribali o'qituvchilar, oliy ta'lim muassasalari professorlari, ilmiy xodimlar va katta yoshdagi talabalar mentor sifatida tanlab olinishi mumkin. Eng muhimi, mentorlar o'z sohalarida muvaffaqiyatli, qiziquvchan va o'quvchilarga yordam berishga tayyor bo'lishlari kerak.

Mentorlar va qiz o'quvchilarni ulashda ularning qiziqishlari, ilmiy sohalar va shaxsiy xususiyatlari hisobga olinadi. Bu ulanish jarayonini samarali qilish va o'zaro bemaol munosabatlar o'rnatish uchun muhimdir.

Mentoring jarayonida qo'llab-quvvatlash va resurslar ta'minoti muhim ahamiyatga ega. Bu qiz o'quvchilarning ilm-fan bilan shug'ullanishlariga ko'maklashish uchun zarurdir.

a. Amaliy mashg'ulotlar va tajribalar. Qizlarning ilmiy tadqiqotlar va loyihalarda ishtirok etishlari uchun amaliy mashg'ulotlar va tajribalar tashkil etilishi kerak. Bu ular uchun bilimlarini amalda qo'llash imkoniyatlarini beradi. Ilmiy kutubxonalar va onlayn resurslar. Ilmiy kitoblar, tadqiqot maqolalari va boshqa bilim manbalariga oson kirishni ta'minlash. Onlayn resurslardan, jumladan ilm-fan platformalaridan foydalanishga rag'batlantirish ham muhimdir.

b. Moliyaviy qo'llab-quvvatlash. Ilmiy layotlar va tadqiqotlar uchun grantlar, stipendiyalar va boshqa moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimlarini yaratish orqali qizlarga kerakli materiallar, jihozlar va boshqa resurslarni taqdim etish.

c. Hamkasblik faoliyatlari va guruh ishlari. Huquqlarning teng bo'lishi va jamoaviy ishlarni rivojlantirish uchun qiz va o'g'il o'quvchilarni birgalikda tadqiqot loyihalarida ishlashga rag'batlantirish lozim. Shu orqali ular nafaqat ilmiy kompetensiyalarini rivojlantiradi, balki jamoada ishlash ko'nikmalarini ham shakllantiradi.

Tadqiqot loyihalari va mashg'ulotlarini tez-tez amalga oshirish. Biologiya darslarida tadqiqot loyihalari va amaliy mashg'ulotlar qiz o'quvchilarni ilmiy faoliyatga jalb qilishda muhimdir. Amaliy tajribalarni teng ravishda tashkil etish ham qizlarning, ham o'g'il bolalarning biologiyani onglashlarini chuqurlashtiradi.

Teng imkoniyatlar berish va rag'batlantirish. Darslarda barcha o'quvchilarga bir xil e'tibor qaratish va qizlar hamda o'g'il bolalarni teng rag'batlantirish. Bu ular orasidagi bo'shliqni kamaytiradi va barcha bolalarning darsda faol ishtirok etishlarini ta'minlaydi. Adolatli saralash va taniqli loyihalar orqali qizlarning o'z ilgarilashlariga mushtarak rag'bat yaratiladi.

MARKAZIY OSIYO AYOLLARINING TADQIQOTCHILIK KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDA GENDER TENGLIK TAMOYILI

Abrorxonova Kamolaxon Abrorxon qizi

Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi kafedrası mudiri, Pedagogika fanlar bo'yicha falsafa doktori(Phd), dotsent.

Shavkatova Surayyo Shaxob qizi

Nizomiy nomidagi TDPUning Boshlang'ich ta'lim fakulteti, Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 1-kurs talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqola yurtimizda tadqiqotchi ayol-qizlarimizga hamda turli sohada faoliyat yuritayotgan har bir ayol-qizlarimiz uchun yaratilgan keng imkoniyatlar, ularga ko'rsatilayotgan e'tibor va ishonchning muhimligi, ahamiyatga moyilligi hamda gendr tenglik tamoyili yuzasidan mulohazalar yuritilgan.

Kalit so'zlar: STEM, IT, gender, injiniring, akademik, muhandislik.

Bugungikundajamiyatimizda ayol-qizlarga keng imkoniyatlar e'chig'ochilmoqda. Xususan, 2019-yil 2-sentabrda qabul qilingan "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida" O'zbekiston Respublikasining qonuni xotin-qizlarning jamiyatda o'rniga huquqiy himoya, huquqiy kafolat sifatida ma'qullangandi. [1] Ushbu qonunga asosan, gender-xotin-qizlar va erkaklar o'rtasidagi munosabatlarning jamiyat hayoti va faoliyatining barcha sohalarida, shu jumladan siyosat, iqtisod, huquq, mafkura va madaniyat, xalqaro munosabatlar, ta'lim hamda ilm-fan sohalarida namoyon bo'ladigan ijtimoiy jihatlari ko'rsatilgan. Bugungi kunda ayol-qizlarimiz jahon minabarlarida, turli xil xalqaro ilmiy tadqiqotlarda o'z salohiyat va imkoniyatlarini ko'rsatib kelishayotgani ham mana shunday qonunlarning qabul bo'layotganidir.

O'zbekiston ayollarining xalqaro maydonda nufuzli xalqaro va mintaqaviy tashkilotlar-Birlashgan Millatlar Tashkiloti(BMT), Yevropada xavfsizlik va hamkorlik tashkiloti(YeXHT), Mustaqil davlatlar hamdo'stligi(MDH), Shanxay hamkorlik tashkiloti(ShHT), Islom hamkorlik tashkiloti, Turkiy davlatlar tashkiloti, Iqtisodiy hamkorlik tashkiloti(IHT) va boshqa ko'pgina tashkilotlarda dolzarb muammolarni hal etish yuzasidan ilgari surilayotgan tashabbuslari jahon hamjamiyati tominidan qo'llab quvvatlanayotgani e'tiborga molik.

Hayot shiddat bilan o'zgarayotgan, rivojlanayotgan bir davrda jamiyat ham taraqqiy etar ekan, insonlar ham zamon bilan hamnafas bo'lishga urinishadi. Bu ayollarga ham tegishlidir. Endilikda ayollar faqat uy ishlari, bola tarbiyasi bilan shug'ullanib, "yo oila, yo ish",-degan fikr gendr tengligiga ta'sir qiladi. Ko'rib turibmizki, rivojlanishning eng o'tkir muammolaridan biri bu tenglikka erishishdir. Ming afsuski, ayol-qizlarimiz rivojlanish jarayonidan chetda qolib ketadi va hatto unda ishtirok etgan taqdirda ham katta yoqotishlar hamda qiyinchiliklar bilan bunga erishishadi. Jamiyatimizda mana shunday e'tibordan chetda qolgan ayol-qizlarimizni muvaffaqiyatga erishishlariga ko'maklashish va bunday hollarni bartaraf etish borasida ko'pgina sa'y-harakatlar olib borilmoqda. Xususan, BMTning barqaror rivojlanish maqsadlarini o'z faoliyatida aks ettirayotgan o'zbek ayollariga bag'ishlangan O'zbekiston davlat tarixiy muzeyida "Matonatning 17 qiyofasi" nomli ko'rgazma bo'lib o'tdi. Bu ko'rgazma Prezident Administratsiyasi shu'ba mudiri Saida Mirziyoyeva g'oyasi asosida tashkil etilgan bo'lib, ko'rgazma tashabbuskorlari qatorida BMTning Jyenevadagi bo'limi bosh drektori Tatyana Valova hamda Shveysariya ayollarining

yordam uyushmasi ham bor edi. Ko'rgazmada Tatyana Valova hamda ishtirokchi ayollar o'z hayot yo'llari bilan ijtimoiy muvaffaqiyat qozonish va dunyoni yaxshi tomonga o'zgartirish borasida yosh avlodga o'rnak bildirishga ishonch bildirdi. "...Nima uchun ayollar IT sohasi bilan shug'ullanishi kerak emas? Bu soha ayol kishi tomonidan yaratilgan bo'lsa, nega biz uni davom ettirishimiz kerak emas. Jismoniy mehnat talab qilmaydi. Aynan ayollar uchun mos ish. Bu kelajak kasbini imkon qadar ko'proq qizlar o'rganishini istayman" deydi ko'rgazma ishtirokchilaridan biri bo'lgan Durdona Bahronova. [2]

Lekin hali hanuz O'zbekistonda xotin-qizlarning ilm-fan, texnologiya, injiniring va matematika (STEM) sohalarida ishtiroki pastligicha qolmoqda. Buning sabablari va yechimlari to'g'risida BMT Taraqqiyot Dasturi O'zbekistonda STEM sohasida xotin-qizlar ishtirokini o'rganish uchun tadqiqotlar o'tkazdi va natijalari bilan bo'lishdi. Tadqiqotda mamlakatning Iqtisodiy taraqqiyoti va Barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish uchun muhim bo'lgan va tez rivojlanayotgan STEM ("fan", texnologiya, muhandislik va matematik akademik sohalarini ifoda etadigan ibora) sohalarida xotin-qizlarning to'laqonli ishtirokini ta'minlash muhimligi aytilgan. Olib borilgan tadqiqot natijalaridan shu ma'lum bo'ldiki, O'zbekistonda tadqiqotchi xotin-qizlarning hissi bo'yicha (xodimlar soniga nisbatan foizda) ko'rsatkichlari (41%) Rossiya hamda Tojikistondan oldinda bo'lsa-da, Qozog'iston (53%) va Qirg'istonga (47%) qaraganda pastroq. [3] O'zbekistonda yosh tadqiqotchi ayollarning soni ko'paytirish ularga qulay sharoit hamda imkoniyatlar yaratib berish uchun ko'pgina sa'y-harakatlar olib borilmoqda, xususan, 2023-yil 18-22-avgust kunlari yoshlar ishlar agentligi hamda va Qizlar ovozi tashkiloti bilan hamkorlikda ilmiy tadqiqotlar bilan shug'ullanayotgan yosh ayol-qizlar uchun "Ilm-fan oromgohi" tashkil etildi. "Ilm-fan oromgohi" loyihasining maqsadi yosh ayol-qizlarni ilmiy-tadqiqot ishlarining natijadorligini oshirish, ularni ilmiy faoliyatga keng jalb qilish, iqtidorli tadqiqotchi qizlarni izlab topish va rag'batlantirishdan iborat edi va bu loyihaaning keyingi mavsumlari ham o'tkazilib kelinyapti. [4]

So'nggi yillarda jamiyatimizda ayol-qizlarga yaratilgan keng imkoniyatlar ular uchun olib borilayotgan sa'y-harakatlar ularga nisbatan har jabhada ko'rsatilayotgan zo'ravonlik, kamsitilishni yo'q qilish, jamiyat hayotida ayollarning to'liq ishtirokini ta'minlab, ayol-qizlarni keng ish bilan ta'minlash hamdan STEM sohasida, xalqaro ilmiy tadqiqotlarda ishtirokini oshirishdan iborat.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. *Yuz.uz sayti*
2. *Kun.uz sayti*
3. *Gazeta.uz sayti*
4. *Grantlar.uz sayti*

JAMIYAT IDEOSFERASIDA AYOLLAR TENGLIGIGA ERISHISH MASALASI

Bexruz Sobirovich Turdiyev

Buxoro davlat universiteti, "Ijtimoiy-siyosiy fanlar" kafedrasida dotsenti

Annotatsiya. Mazkur maqola mamlakatimizda xotin-qizlarning davlat va jamiyat hayotida tutgan o'rnini va nufuzi o'rganilib, ularning samarali mehnati, boy tajribasi bilan yurtimizda olib borilayotgan keng ko'lamli islohotlar pirovardida Yangi O'zbekistonni barpo etish, xalqimiz farovonligini yuksaltirish yo'lidagi faoliyatlari tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: jamiyat, ta'lim-tarbiya, strategiya, gender tenglik, hokimiyat, demokratik islohot

Azal-azaldan xalqimizda ayol muqaddas zot sifatida e'zozlanib, hurmat-e'tiborga sazovor bo'lib kelgan. Xalqimiz xotin-qizlari Sharq ayollariga xos bolajonlik mehr-muhabbatini, oila va jamiyatda muvozanatni saqlab turadigan insonni tarbiyalab, ardoqlab, shu orqali haqiqiy fuqarolik jamiyati poydevorini yaratishga o'zlarining munosib hissalarini qo'shib kelganlar. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev tabirlari bilan aytganda, **"Ayollarimiz hayotiy muammolarni, oila va mahalladagi o'tkir masalalarni, ularni bartaraf etish yo'llarini, jamiyatning tomir urishini boshqalardan ko'ra yaxshiroq biladilar. Ular o'zlarining mehribonligi, yuksak mas'uliyat tuyg'usi, mehnatsevarligi bilan barchaga o'rnak bo'la oladilar"** [1].

Hozirgi vaqtda mamlakatimiz aholisining qariyb 50 foizini xotin-qizlar tashkil etadi. Ularning barcha sohalaridagi samarali mehnati, farzandlar tarbiyasi, oila hayotidagi ulkan xizmatlarini hisobga olib aytadigan bo'lsak, ayollarning Yangi O'zbekistonda erishayotgan yutuqlarda o'zlarining beqiyos hissalarini qo'shmoqdalar. Bu haqda T.Narbayeva to'xtalib o'tar ekan, quyidagilarni alohida qayd etadi: "Mamlakatimizda davlat va jamoat tashkilotlari tizimida 1 ming 400 ga yaqin opa-singillarimiz rahbarlik lavozimida, ularning sog'liqni saqlash va ijtimoiy xizmatlar sohasidagi ulushi 82 foizdan ziyodni, ilm-fan, ta'lim-tarbiya, madaniyat va san'at sohalarida 72 foizni, qishloq xo'jaligida 45 foizdan ortiqni, sanoatda 38 foizni tashkil etmoqda. Ularning barchasi O'zbekiston insoniy salohiyatining oltin fondini tashkil etadi desak, hech qanday mubolag'a bo'lmaydi" [2].

Bugun mamlakatimizda Harakatlar strategiyasi, Taraqqiyot strategiyasi va "O'zbekiston - 2030" strategiyalarida xotin-qizlar kamoloti, orzu-istaklarini hisobga olinib, ularning erkin faoliyat yuritishi, ijtimoiy-siyosiy huquqlarini himoya qilish sohasida ilkan yutuqlarga erishilmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 2-fevraldagi "Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018 yilda 14-martdagi "Xotin-qizlarni va oilani qo'llab-quvvatlash jamoat fondi faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi qarori, O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 2-sentyabrdagi "Xotin-qizlarni tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish to'g'risida"gi Qonuni[3], O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 11-noyabrdagi "Xotin-qizlarni ish bilan ta'minlash, ular o'rtasida tadbirkorlikni rivojlantirish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 18-fevraldagi "Jamiyatda ijtimoiy-ma'naviy muhitni sog'lomlashtirish, mahalla institutini yanada qo'llab-quvvatlash hamda oila va xotin-qizlar bilan ishlash tizimini yangi darajaga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida"gi

Farmoni kabi me'yoriy-huquqiy hujjatlar yurtimizdagi xotin-qizlar va ayollarga davlat tomonidan berilayotgan e'tiborining yorqin ifodasidir.

“O‘zbekiston – 2030” strategiyasida Xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash tizimini kuchaytirish, ularning huquq va qonuniy manfaatlarini ta‘minlash, ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy faolligini oshirish va gender tenglikni ta‘minlash sohasida quyidagi dolzarb vazifalar o‘rtaga tashlanganligi diqqatga sazovor:

- gender tenglikni ta‘minlash siyosatini davom ettirish, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish orqali boshqaruv lavozimlaridagi xotin-qizlar ulushini 30 foizga oshirish;
- jamiyatda xotin-qizlarga tazyiq va zo‘ravonlikka nisbatan murosasizlik muhitini yaratish, xotin-qizlarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini ta‘minlash.
- “Ayollar daftari” bilan manzilli ishlashning shaffof mexanizmini yaratish, mazkur ishlar bo‘yicha jamoatchilik nazoratini o‘rnatish [4].

Yuqoridagi fikrlardan ko‘rinib turibdiki, respublikamizda xotin-qizlar va yoshlarni qo‘llab-quvvatlash borasidagi islohotlar Birlashgan millatlar tashkiloti BRMning 5-maqsadiga to‘la mos tushadi. Hozirgi kunda rivojlanayotgan mamlakatlarning deyarli uchdan ikki qismi boshlang‘ich ta‘limda gender tengligiga erishgan. Bugun erkak va ayollarning birgalikda ta‘lim olishi va ishlashi jarayonida jamiyatda o‘zaro hurmat va ma‘naviy sog‘lom munosabat qurishlariga asos bo‘ladi.

Biroq, bugun dunyoda erkak va ayollar tengligi inkor etilib, asossiz va ongsiz bid‘at, noto‘g‘ri qarash va fikrlar orqali ijtimoiy taraqqiyotda turg‘unlik keltirib chiqarmoqda. 2014 yil statistik ma‘lumotlariga ko‘ra, jahonda 143 ta mamlakat o‘z konstitutsiyasida ayollar va erkaklar teng huquqli ekanligini kafolatlagan bo‘lsa, ammo 52 mamlakat hanuzgacha buni o‘z Konstitutsiyasiga kiritishi lozim [5]. Bugun dunyo davlatlari tomonidan gender tenglikni ta‘minlashga harakat borayotgan bo‘lsa-da, gender muammosi, ya‘ni gender tengsizlik mavjud. Bu ta‘lim, ish haqi, umr ko‘rish davomiyligi, hokimiyatda va boshqaruvda ishtirok etish kabi ko‘rinishlarda namoyon bo‘lmoqda [6].

Bugun yurtimizda xotin-qizlar manfaatlarini oila, mahalla va jamiyat manfaatlaridan ajratgan holda tasavvur etib bo‘lmaydi. Ana shu masalalarni kompleks hal etish, yuqoridagi ustuvor vazifalarni amalga oshirish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Bu islohotlar pirovardida jamiyatni ma‘nan sog‘lomlashtirish, oilaviy munosabatlarni barqarorlashtirish davlatimiz siyosati darajasida ko‘tarilmoqda.

Xalqimizda ayollarning buyuk insoniy fazilatlari orasida halollik, poklik, sadoqatlilik, vafo va mehribonlik singari fazilatlari o‘zbek xalqi demokratiyaning o‘ziga xos jihatlari tashkil etadi. Bu borada biz 2020-yilda “O‘zbekkino” Milliy agentligi buyurtmasiga asosan suratga olinib O‘zbekiston xalqining Ikkinchi jahon urushida besh farzandidan ayrilgan o‘zbek ayoli Zulfiya Zokirova hayotiga bag‘ishlangan “Ilhaq” nomli badiiy filmida bunday yuksak fazilatlar mujassamligini alohida ta’kidlash joiz. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning quyidagi so‘zlari ham diqqatimizni o‘ziga tortadi: “Urush tufayli Zulfiya Zokirovaning to‘rt kelini beva, besh nabirasi yetim bo‘lib qoldi. Onaizor umrining oxiriga qadar suv kelsa – simirib, tosh kelsa – kemirib, qahramon o‘g‘illarining aziz xotirasi bilan, kelinlari, nabiralarining hayoti, yurtning tashvish va quvonchlari bilan yashadi. Zulfiya ayaning mehr-oqibatli kelinlari ham undan o‘rnak olib, unga madad bo‘lib, barchasi o‘z yoriga, oilasiga sodiq qoldi – boshqa turmush qurmadi” [7].

Xullas, mamlakatimizda xotin-qizlarning iqtisodiy imkoniyatlarini kengaytirish, rahbarlik qobiliyatini va tadbirkorlik salohiyatini to‘liq ro‘yobga chiqirish, ularga zamonaviy bilim berish, kasb-hunarga o‘rgatish va bandligini ta‘minlash, ehtiyojmand va ko‘makka muhtoj ayollarning muammolarini tizimli hal qilish bo‘yicha ulkan yutuqlarga erishmoqdamiz. Ushbu ulkan o‘zgarishlar mamlakatimizda Uchinchi Renessans poydevorini barpo etishda xizmat qilajak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Халқаро хотин-қизлар кунига бағишланган тантанали маросимдаги нутқи. //“Халқ сўзи” газетаси, 2020 йил 8 март, №50 (7572).
2. Нарбаева Т. Миллий юксалиш жараёнида хотин-қизлар мавқеини ошириш масалаларига доир. // Фуқаролик жамияти, №1 (57), 2019. –Б.9.
3. Ўзбекистон Республикасининг “Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисида”ги 2019 йил 2 сентябрдаги ЎРҚ-561-сонли Қонуни. //ҚХММБ, 03.09.2019 й., 03/19/561/3680-сон.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 yil 11 sentyabrdagi “O'zbekiston – 2030” strategiyasi to'g'risida”gi PF-158-sonli Farmoni//<https://lex.uz/ru/docs/-6600413>
5. Goal 5: Achieve gender equality and empower all women and girls. // <https://www.un.org/sustainable development/gender-equality/>
6. Пулатов Ж. Ўзбекистонда гендер тенглик: муаммо ва ечимлар. //Ижтимоий фикр. Инсон ҳуқуқлари, №3 (83), 2018. –Б.21-22.
7. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг буюк Ғалабанинг 75 йиллиги ҳамда Хотира ва қадрлаш кунига бағишланган тантанали маросимдаги нутқи. //“Халқ сўзи” газетаси, 2020 йил 10 май, №98 (7600).
8. Sobirovich, T. B. (2023). Basic Criteria for Building the Third Renaissance in Uzbekistan. *Asian Journal of Applied Science and Technology (AJAST)*, 7(1), 149-157.
9. Sobirovich, T. B. (2021). Issues of gender equality in uzbekistan: Strategy of reforms. *Asian Journal of Multidimensional Research*, 10(9), 203-207.
10. Abduraimova, D., & Sobirovich, T. B. (2024). Progress and Challenges: Gender Equality in Contemporary Uzbekistan. *Asian Journal of Basic Science & Research*, 6(1), 49-54.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA FOYDALANILADIGAN DIDAKTIK O'YINLAR VA GENDER YONDASHUVNING XUSUSIYATLARI HAQIDA AYRIM MULOHAZALAR

Tursunqulova Maxfuza To'liqin qizi

Qori Niyoziy nomidagi O'zPFITI tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqola mavzusi ta'lim jarayoni bilan bog'liq holda qo'llaniladigan o'yinlarga qaratilgan. Boshlang'ich sinflarda o'qitishda didaktik o'yinlarning o'rni qanday ekanligini aniqlashdan iborat. Shuning uchun birinchi navbatda didaktik o'yin nima ekanligini aniqlab olish kerak. Maqola nafaqat "didaktik o'yin" atamasi bilan bog'liq, balki ularning tipik xususiyatlarini tavsiflovchi va ularni bir necha toifalarga ajratadigan xarakterga ega. Bundan tashqari, ularning o'qitishdagi ahamiyatini tushuntiradi va darslarda ulardan foydalanishning afzalliklari va kamchiliklarini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich sinf, didaktik o'yin, jismoniy o'yin, maktab, o'quvchilar, hayotiy o'yinlar, tajriba, bilim, ko'nikma, malaka, mustaqillik, ijodkorlik, o'zlashtirish.

Hozirgi vaqtda o'yinlar nafaqat maktabgacha ta'lim muassasalarida, balki boshlang'ich va o'rta maktablarda ham ko'p qo'llaniladi. Faoliyatning ushbu turi, ayniqsa, pedagogikada katta ahamiyatga ega. Afsuski, o'quvchilar ko'pincha o'qituvchilardan passiv ravishda yangi ma'lumotlarni qabul qilishadi. Darslar qisqa, shuning uchun o'quvchilarda topshiriqlar yoki savollar haqida uzoq vaqt o'ylashlari yoki muammolarni mustaqil hal qilishlari uchun vaqt yetarli emas. Talabalar o'zlari kuzatgan yoki boshidan kechirgan narsalarni ularga hikoya qilinganidan ko'ra yaxshiroq eslab qolishadi. Darsda qo'llaniladigan didaktik o'yinlar esa ularning qiziqishini oshiruvchi va faolroq bo'lishga undaydigan usul bo'lishi mumkin.

Har bir didaktik o'yinning o'ziga xos ta'lim maqsadlari va qoidalari bor. Didaktik o'yinlar nafaqat darslarni qiziqarli qilish, balki motivatsiya, tushuntirish, takrorlash yoki test qilish uchun ham qo'llaniladi. Prucha didaktik o'yinni ma'lum didaktik maqsadlarga erishadigan bolalarning o'z-o'zidan paydo bo'ladigan faoliyati sifatida belgilaydi. Didaktik o'yinlar o'z qoidalariga ega, turli joylarda o'tkazilishi mumkin, shuningdek, ular doimiy nazoratni va yakuniy baholashni talab qiladi. Bular nafaqat yakka tartibda balki guruh bo'lib o'ynashga ham mo'ljallangan bo'ladi. O'qituvchi bir vaqtning o'zida ham tashkilotchi va ham mustaqil kuzatuvchi vazifasini bajaradi. Muallif shuningdek, didaktik o'yinlar o'quvchida mustaqillikni, jamoa bilan ishlashni, ijodkorlikni tarbiyalashini, shuningdek, o'quvchilar ilgari olgan bilim va ko'nikmalaridan foydalanishga o'rgatishini ta'kidlaydi.

Boshlang'ich sinflarda o'yin tez-tez qo'llaniladigan o'qitish metodi bo'lib, ba'zida boshqa metodlarga qaraganda ko'proq qo'llaniladi. Quyi yoki o'rta maktab o'quvchilari uchun dars paytida o'yin o'ynash zerikarli tuyilishi mumkin. Biroq, yuqorida aytib o'tilganidek, o'yin bizga butun umrimiz davomida hamroh bo'ladigan faoliyat turi bo'lgani uchun o'rta ta'limning ham bir qismi bo'lishi kerak deb hisoblaymiz. Darsda o'ynaladigan ta'limiy o'yinlar bolalar uyda yoki maktabgacha ta'lim muassasalarida do'stlari bilan o'ynagan o'yinlardan tabiiy ravishda farq qiladi.

Didaktik o'yin—bu bizning ko'nikmalarimizni, tasavvurlarimizni va ijodimizni rivojlantirishi kerak bo'lgan faoliyatdir. O'z-o'zidan, bo'sh vaqtda zerikmaslik uchun o'ynaladigan o'yinlaridan

farqli o'laroq, didaktik o'yinlar ko'proq cheklangan, ammo bolalar uchun hali ham qiziqarli, chunki ular darslarni yanada qiziqarli va boshqacha qiladi.

Valishová va Kasíková o'yinlar, umuman olganda, unumli bo'lishi shart emasligini aniqlaydilar (motorli harakatlar, zar tashlashga asoslangan o'yinlar va boshqalar). Ularning fikricha, didaktik o'yinlar boshqa tomondan samaraliroq. Ular bizning fikrlashimizni rivojlantiradi, chunki ular odatda muammoli vaziyatlarga asoslanadi. Průcha singari, Valishova va Kasíková didaktik o'yinni ma'lum qoidalar bilan boshqariladigan va ta'lim maqsadlariga rioya qiladigan o'quvchilarning o'zini o'zi anglashi sifatida belgilaydi. Yuqorida aytib o'tilganidek, o'quvchilar ba'zi narsalarni eshitish, ko'rish, hidlash yoki his qilish jarayonida yaxshiroq eslab qoladilar. O'quvchilarda eslab qolish oson bo'lmagan juda ko'p ma'lumot, lug'at yoki ta'riflarni o'rganadilar. Shuning uchun o'quvchilarga uni eslab qolishga yordam beradigan mos usullardan foydalanish muhimdir. O'yinlar o'quvchining ma'lum bir mavzuga, maktab mavzusiga, maktabga, o'rganishga yoki o'qituvchiga bo'lgan munosabatini o'zgartirishga qaratilgan bo'lishi mumkin. O'yinlar foydali va qiziqarli bo'lib, ular o'quvchilarning qobiliyatlari, ko'nikmalarini rivojlantiradi va eng birinchi maqsadi ta'limiy maqsadlarini amalga oshiradi. Darsda didaktik o'yinlardan foydalanish foydali, ammo didaktik o'yinlar va o'rganish o'rtasidagi farqni tushunish muhimdir. Boshqa tomondan, Manyak didaktik o'yin ikkita ekstremaldan qochish kerakligini ta'kidlaydi. Birinchidan, o'yinning o'zi didaktik maqsaddan ustun bo'lmasligi kerak. Ikkinchidan, o'yin qiziqarli faoliyat maqomini yo'qotmasligi uchun maqsadni juda ko'p ta'kidlamaslik kerak. O'quvchilar doim g'alaba qozonishga intiladilar, buni Valishova va Kasíková tasdiqlaydi. Ularning fikriga ko'ra, bolalar orasida raqobat elementi bo'lgan didaktik o'yinlar eng mashhurdir. Ushbu o'yinlar o'quvchilarning faolligini oshiradi va ularni yanada samarali hamkorlik qilishga undaydi, chunki ular guruh ichidagi hamkorlik muvaffaqiyatga erishish yo'li ekanligini bilishadi. O'quvchilarni qiziqarli, innovatsion didaktik o'yinlarga qiziqтира olish o'qituvchiga bog'liq. Ushbu o'yinlar o'z maqsadlariga erishishda yordam beradigan rag'batlantiruvchi, ta'lim vositasi bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Азимомова Е.Г., Щукин А.Н. *Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам)*. –М.: Издательство ИКАР, 2009. – 448 с.
2. Bo'ronova Sh. *Ona tili darslarda interfaol metodlardan foydalanish. Uzluksiz ta'lim. 2004, 3-son, 34-38-betlar*
3. Olloqova M. O. *Intensive education and linguistic competence in mother tongue //ACADEMICIA: AN*
4. *INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL*. – 2021. – T. 11. – №. 1. – C. 580-587

ГЕНДЕРНОЕ РАВЕНСТВО: НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ

Назирова Гузал Маликовна

*профессор Кокандского государственного педагогического института, Доктор
Философских наук по Педагогическим предметам (PhD)*

Аннотация. В данной статье говорится о том, что женщины и мужчины должны иметь равные полномочия, равные возможности для получения образования, и что они должны нести равную ответственность за дом и детей.

Ключевые слова: гендерные роли в семье, гендерное равенство, мифы и гендерные стереотипы, домашнее насилие, социально-экономическая и политическая активность женщин.

Гендерное равенство означает, что женщины и мужчины должны иметь одинаковые возможности, права и обязанности. Это означает, в частности, что женщины и мужчины должны иметь равные полномочия, равные возможности для получения образования, и что они должны нести равную ответственность за дом и детей.

Гендерное равенство означает, что женщины и мужчины должны иметь одинаковые возможности, права и обязанности. Это означает, в частности, что женщины и мужчины должны иметь равные полномочия, равные возможности для получения образования, и что они должны нести равную ответственность за дом и детей. Мы далеко продвинулись на пути к обеспечению гендерного равенства в Узбекистане, но еще многое предстоит сделать. Например, многие женщины по-прежнему получают более низкую зарплату, чем мужчины, хотя они имеют одинаковое образование и служебные обязанности.

Гендерное равенство изображено в виде весов, на обеих чашах которых стоят женщина и мужчина с одинаковым весом.

Феминизм, гендерное и социальное равенство

Феминизм – это движение, которое ставит своей целью создание равноправного общества. Это означает, что феминизм стремится к тому, чтобы отношение к мужчинам и женщинам было одинаковым, и чтобы они имели равные права и возможности.

На условия жизни человека влияет не только принадлежность к определенному полу. Не все женщины имеют одинаковые условия жизни только потому, что они женщины. То же самое относится и к мужчинам. Такие факторы, как этническая принадлежность, возраст, сексуальная ориентация, религия или функциональное нарушение, могут также влиять на условия и обстоятельства жизни людей в обществе.

Равенство означает, что все люди имеют равную ценность, и их права должны соблюдаться. Социальное равенство – более широкое понятие, чем гендерное равенство. Права человека предусматривают, что женщины и мужчины должны обладать одинаковыми правами. Тем не менее, женщины часто подвергаются плохому обращению. Например, многим женщинам отказывают в праве на образование и на равную оплату за одинаковый труд. Поэтому ООН разработала конвенцию, призванную защитить права женщин и ликвидировать все формы дискриминации в отношении женщин. Она называется Конвенцией о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин.

Почти все страны, входящие в Организацию Объединенных Наций, подписали настоящую Конвенцию. Это означает, что все страны обязаны сделать все возможное для того, чтобы положить конец дискриминации в отношении девочек и женщин. Швеция подписала эту Конвенцию в 1980 году.

Основная цель Конвенции состоит в том, чтобы страны-члены ООН работали над обеспечением гендерного равенства. Достижение гендерного равенства заключается, в частности, в том, чтобы у девочек и женщин было право на получение школьного и высшего образования. Речь идет и о том, чтобы женщины имели возможность работать, принимать решения относительно своей личной жизни и решать, за кого им выходить замуж. Они также не должны терпеть насилие со стороны своих мужей или других близких. Все женщины и девочки должны иметь эти права и возможность распоряжаться своей собственной жизнью.

Есть множество примеров отсутствия в обществе социального равенства. Вот некоторые из них: Как правило, женщины зарабатывают меньше, чем мужчины, даже если выполняют одинаковую работу. Женщины выполняют большую часть неоплачиваемой работы, которая включает работу по дому и уход за детьми. Женщины значительно чаще, чем мужчины, подвергаются сексуальному насилию. Для обеспечения равноправия шведский парламент принял решение о необходимости проведения политики гендерного равенства в стране. Цель политики гендерного равенства заключается в том, чтобы женщины и мужчины имели равные полномочия по формированию общества и своей собственной жизни. Например: в Швеции существуют два юридических пола: женщина и мужчина. Именно они лежат в основе политики гендерного равенства. Есть также люди, которые не идентифицируют себя ни как женщины, ни как мужчины, и их пол отличается от того, который был приписан им при рождении. Правительство, государственные органы, регионы и муниципалитеты должны проводить работу по достижению гендерного равенства в Швеции. Политика в области гендерного равенства имеет шесть промежуточных целей. Эти промежуточные цели касаются тех областей, где различия между мужчинами и женщинами в Швеции особенно велики.

1. Равное распределение власти и влияния
2. Экономическое равенство
3. Равное образование
4. Равное распределение неоплачиваемой работы по дому и уходу
5. Равные права на здоровье
6. Мужское насилие в отношении женщин должно быть прекращено

Большинство случаев насилия в отношении девочек и женщин происходит в семье. Обычно насилие совершают мужчины. Женщины чаще, чем мужчины, подвергаются сексуальному насилию. Ежегодно множество женщин погибает от рук мужчин, с которыми они состоят или состояли в близких отношениях. Для реализации политики гендерного равенства необходимы политические решения и изменения в законодательстве.

Что подразумевается под сочетанием различных видов насилия – психологического, сексуального и физического? Акты насилия и жестокости, совершаемые по мотивам защиты чести. В некоторых семьях и среди родственников существуют четкие представления о том, как должны вести себя женщины и девочки. Некоторые семейные правила предписывают, с кем им проводить время, какую одежду носить, и требуют, чтобы до вступления в брак девушка была девственницей. Правила также могут касаться сексуальной ориентации, приемлемой для семьи и родственников. Иногда достаточно одних подозрений о том,

что эти правила нарушены. Если человека подвергают наказанию за нарушение правил, принятых в семье или среди родственников, то это называется актом насилия и жестокости, совершаемым по мотивам защиты чести. Такой вид насилия и жестокости является одной из форм мужского насилия в отношении женщин. Часто бывает так, что акты насилия и жестокости совершают несколько человек вместе. Насилие не всегда совершается партнером. Это также могут быть родители, братья и сестры, родственники или знакомые семьи. Семья или родственники прибегают к насилию, чтобы вернуть утерянную, по их мнению, честь. Тот, кто способствует актам жестокости, например, матери и молодые мужчины, может сам оказаться жертвой. Актам насилия и жестокости, связанным с защитой чести, подвергаются не только женщины и девочки, но также мальчики, мужчины и члены сообщества.

Насилие может проявляться в различных формах. Это может быть физическое насилие, серьезные угрозы физического насилия и, в крайних случаях, даже насилие со смертельным исходом. Насилие также может проявляться в форме жесткого контроля и наблюдения. Принуждение к замужеству или женитьбе также является формой насилия. В Узбекистане принуждение человека к браку против его воли, а также принуждение к браку лиц младше 18 лет, запрещено. Эти виды преступлений называются преступлениями, связанными с принуждением к браку и заключением детских браков.

На тему равенства женщин и мужчин можно говорить много и достаточно. Можно отметить, что в нашей республике проделано много работы и в дальнейшем ожидаем лучших применений и новизны.

Использованная литература:

1. Закон «О гарантиях равных прав и возможностей для женщин и мужчин» от 02.09.2019 г. № ЗРУ-562 // <https://lex.uz/docs/4494873>
2. Закон «О защите женщин от притеснения и насилия» от 02.09.2019 г. № ЗРУ561 // <https://www.lex.uz/docs/4494712> Постановление Кабинета Министров «О мерах по совершенствованию системы защиты женщин и девушек от притеснения и насилия» от 04.01.2020 г. № 3. // <https://lex.uz/ru/docs/4679532>
3. Постановление Президента Республики Узбекистан от 07.03.2019 г. № ПП4235 «О мерах по дальнейшему усилению гарантий трудовых прав и поддержке предпринимательской деятельности женщин». Азиатский банк развития. Гендерная оценка по Узбекистану. Гендер и Развитие / Центральная и Западная Азия, 2014.
4. Андреева А. Опасные взгляды: как гендерные стереотипы мешают развивать экономику. [Электронный ресурс]. FORBES WOMAN 14.05.2020. // [https:// www.forbes.ru/forbes-woman/](https://www.forbes.ru/forbes-woman/)
5. Большакова В.В. Классификация гендерных стереотипов и профессиональный выбор молодёжи. [Электронный ресурс]. <https://psy.su/club/forum/post/16968/>
6. Гендерные стереотипы. Управление Верховного комиссара ООН по правам человека (Управление ООН по правам человека) <https://www.ohchr.org/RU/>
7. Каримова Д.М. Oilalardagi gender tengligi. <http://oilamarkazi.uz/ru/news/y20200519>
8. Nazirova, G. M., D. R. Djo'rayeva, and H. M. Tojiboyeva. "Modern trends in education for Children of preschool age." *Methodological manual* (2015).
9. Guzal, Nazirova. "PEDAGOGICAL-PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE FORMATION OF SOCIAL CONSCIOUSNESS IN PRESCHOOL-ADULT CHILDREN." *Yosh Tadqiqotchi Jurnal* 1.5 (2022): 47-51.
10. Malikovna, Nazirova Guzal. "Pedagogical-psychological aspects of the use of mass media for the formation of social consciousness in preschool children." *INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES* ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876 16.06 (2022): 52-57.

СТРАТЕГИЯ ГЕНДЕРНОГО РАВЕНСТВА ДЛЯ РАЗВИТИЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ ЖЕНЩИН ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

Хамрабаева Муборак Ўктамовна

*Андижанская область преподаватель русского языка и литературы в
56-школе города Андижан*

Аннотация. в данной статье рассматриваются разработка стратегий гендерного равенства для повышения исследовательских компетенций женщин в Центральной Азии требует комплексного подхода, учитывающего культурные, экономические и социальные особенности региона.

Ключевые слова: Центральная Азия, гендерная равенства, компетенция, женщина, стратегия, STEM, стипендий, гранты, поддержка.

Женщины и девочки составляют половину населения нашей планеты. Гендерное равенство является одной из важнейших прав человека которая играет решающую роль в деле обеспечения мира и согласия в обществе и полноценной реализации человеческого потенциала на основе устойчивого развития. Одна из проблем, которые не теряют своей актуальности в мире, это проблема гендерного равенства. Согласно фактам в глобальном масштабе женщины составляют всего лишь 38% человеческого капитала по сравнению с 62% мужчин. Центральная Азия характеризуется тем, что Казахстан лидирует в рейтинге по уровню гендерного равенства, занимая 44-е место из 162 в мировом рейтинге. Узбекистан занимает 62-е место, Таджикистан занимает 70-е место, Кыргызстан занимает 82-е место в мире по уровню гендерного равенства.

Существует несколько ключевых направлений:

1. Образование и профессиональная подготовка: стипендии и гранты создание программ финансирования для женщин, желающих учиться в области науки и технологий. Направлять их на курсы и тренинги.

2. Программы по наставничеству: помогает женщинам развивать свои навыки и уверенность в себе. Где опытные наставники помогают своим молодым исследователям для достижения поставленных целей.

3. Поддержка со стороны государства: Принятие законов направленных на борьбу с дискриминацией и поддержки женщин в науке.

4. Использование технологий -Онлайн-платформы: Создание удобных и целенаправленных онлайн-ресурсов для обучения и доступа к учебным материалам, организация виртуальных мероприятий с участием экспертов для обсуждения предоставлений знаний.

5. Курсы по гендерным исследованиям.

Рассмотрим каждые ключевые направления: несмотря на значительный прогресс в расширении доступа к образованию для девочек и женщин в Узбекистане. В системе образования из 6 119 440 учащихся, обучающихся в образовательных учреждениях 2 968 471 (48,5) составляют девочки. Из 481 604 педагогических работников, непосредственно работающих в системе, 332 909 (69,1%) составляют женщины. Если затрагивать количеству

женщин среди руководящих работников системы, от из 99925 директоров школ 3689 (37,1%), из 200 заведующих районными (городскими) отделами народного образования 35 (17,5 %) , а из 14 начальников областных управлений Народного образования 2 (14, 2%) приходится на женщин.

Согласно постановлению Президента Республики Узбекистан «О мерах по дальнейшему совершенствованию системы поддержки и обеспечения активного участия женщин в жизни общества» В целях поднятия на качественно новый уровень деятельности по повышению активности женщин во всех сферах таких как экономической, политической и общественной жизни страны, оказания всестороннего содействия в обучении, овладении профессиональными навыками и обеспечением занятости, дальнейшей поддержки предпринимательских инициатив женщин, а также формирование «женской тетради», системного изучения, анализа и решения проблем, потребностей и интересов женщин, включенные в данные тетради в том числе в соответствии государственной программой по реализации Стратегий действий по пяти приоритетным направлениям развития Республики Узбекистан в 2017-2021 годах в « Год поддержки молодежи и укрепления здоровья населения»: Преобразовать Государственный целевой фонд по поддержке женщин и семьи в Государственный целевой фонд по поддержке женщин и определить его основные задачи такие как оплату первоначального взноса на жилье для женщин, оказавшихся в сложной социальной ситуации, в том числе женщин с инвалидностью, воспитывающих детей с инвалидностью, малообеспеченных, а также воспитывающих детей в неполной семье и нуждающихся в улучшении жилищных условий и т. д.[1].

Запрещено увольнять женщин по инициативе работодателя по причине достижения ими пенсионного возраста подробнее освещено в постановлении Президента Республики Узбекистан о мерах по дальнейшему усилению гарантий трудовых прав и поддержке предпринимательской деятельности женщин. В стране проводятся масштабные реформы по обеспечению безусловного соблюдения прав и законных интересов женщин, гарантий их трудовых прав поддержки предпринимательской деятельности[2].

Существует привилегии для девочек поступивших в магистратуру государство оплатит контрактное обучение женщинам в магистратуре. Министерство высшего образования прояснило на кого распространяется это льгота. Согласно Указу Президента Республики Узбекистан «О мерах по дальнейшему ускорению работы по системной поддержке семьи и женщин». [3].

Выдающиеся женщины формирующие Центральную Азию в рамках программы проводят онлайн выставку которая рассказывает истории успеха женщин-государственных служащих из ведомств-партнеров программы в странах Центральной Азии. Данная программа отражает истории успеха предоставлены в трех категориях: лидерство, инновации и компетенции, что подчеркивает достижения женщин в данных аспектах. Выставка подчеркивает ценный вклад женщин в достижение безопасности, стабильности и устойчивости роста в регионе Центральной Азии.

Угиллой Уразова - начальник управления по обеспечению гендерного равенства, повышению общественно-политической активности женщин и развитие международных связей: «Человек лидером не рождается - он им становится» Комитет по делам семьи и женщин при Министерстве занятости и сокращения бедности Республики Узбекистан.

Бахытгуль Казакпаева - руководитель: «Вовремя сделанные шаги меняют походку всей жизни!». Бахтигуль отмечает, что важно каждый день начинать с победы над своей ленью и слабостями. Но самое главное- полноценная поддержка всех её начинаний со стороны

семьи и близких друзей. Учебно-методический центр Комитета государственных доходов Министерства финансов Республики Казахстан

Наталья Гладкова – старший инспектор отдела кинологической подготовки: «Моя цель-повышать свой профессиональный уровень, идти только вперед и достигать самых высоких показателей в службе», несмотря на ускоренный технологический прогресс, служебные собаки и их использование в работе пограничных, таможенных и правоохранительных ведомств не потеряли своей актуальности и в XXI веке. Учебно-специализованная таможня Государственной таможенной службы при Министерстве финансов Кыргызской Республики.

В данной программе четко выражены пути и цели достижения успехов в профессиональной деятельности женщин. Анализированы лишь часть женщин у которые могут быть достойными примерами для других женщин[4].

В газете «Сади Туркистон» М.Бехбуди говорит, что для девушек образование важнее, чем для мальчиков и он призывал средства затрачиваемы на различные украшения и излишества тратить на образование девочек, готовить из них учителей, так необходимы для школ[5].

В данной статье рассмотрены важные точки зрения стратегии гендерного равенства для развития исследовательской компетенции женщин в Центральной Азии.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. *Постановление Президента Республики Узбекистан Ш.Мирзиёев г. Ташкент, от 05.03.2021 № ПП-5020*

2. *Постановление Президента Республики Узбекистан Ш.Мирзиёева «О мерах по дальнейшему усилению гарантий трудовых прав и поддержке предпринимательской деятельности женщин» от 07.03.2019 г. Ташкент № ПП-4235*

3. *Указ Президента Республики Узбекистан Ш.Мирзиёева «О мерах по дальнейшему ускорению работы по системной поддержке семьи и женщин» г. Тошкент от 07.03.2022 № УП-87*

4. *Выдающиеся женщины, формирующие Центральную Азию WOMSA*<https://www.bomcaeи.org> › special *Выдающиеся женщины, формирующие Центральную Азию*

5. *Бехбуди М.//Садои Туркистон.1914 №11*

3-SHO'BA

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕЖДУНАРОДНОГО ОПЫТА В МЕТОДИКЕ ПОДГОТОВКИ ВОЕННЫХ ВОДИТЕЛЕЙ НА ОСНОВЕ ПАРАДИГМАЛЬНОГО ПОДХОДА

Медетова Раушан Мамадияровна

*Заведующий отделом Национального института педагогики воспитания,
доктор педагогических наук, старший научный сотрудник,*

Костин Александр Вячеславович

*старший преподаватель,
доцент Академии Вооружённых Сил Республики Узбекистан*

Аннотация. В данной статье изложена методика подготовки военных водителей на основе парадигмального подхода.

Ключевые слова: методика, развитие, военный водитель, педагогика, метод, средство, форма, парадигмальный подход.

Abstract. This article presents a methodology for training military drivers based on a paradigmatic approach.

Key words: methodology, development, military driver, pedagogy, method, means, form, paradigmatic approach.

Подготовка квалифицированных кадров во всех сферах человеческой деятельности, в том числе и военных водителей заслуживает особого внимания. В нашей республике накоплен значительный опыт в данной сфере. В высших военных образовательных учреждениях Республики Узбекистан созданы все условия для обучения военнослужащих. Их подготовка (обучение, переподготовка, повышение квалификации и научная деятельность) осуществляется по всем специальностям и специализациям согласно перечню специальностей и квалификаций подготовки специалистов Вооружённых Сил [1]. Для того, чтобы усовершенствовать процесс подготовки военных водителей в высших военных образовательных учреждениях важно использовать международный опыт на основе парадигмального подхода.

К примеру, в Российской Федерации подготовка военных кадров осуществляется посредством направления граждан, достигших 17 лет, и годных по состоянию здоровья, физическому развитию, моральным качествам и уровню образования к прохождению военной службы. Обучение в высших военных образовательных учреждениях Российской Федерации осуществляется по учебному плану, который содержит перечень учебных предметов базового, специального и профессионального циклов с указанием времени, отведённого на освоение учебных дисциплин, включая время, отводимое на теоретические и практические занятия. Базовый цикл включает учебные предметы: «Основы законодательства Российской Федерации в сфере дорожного движения»,

«Психофизиологические основы деятельности водителя», «Основы управления транспортными средствами», «Первая помощь при дорожно-транспортном происшествии», «Устройство и техническое обслуживание транспортных средств категории «С» (ВУС-837) как объектов управления», «Основы управления транспортными средствами категории «С» (ВУС-837)», «Вождение транспортных средств категории «С» (ВУС-837) (с механической трансмиссией)», «Организация и выполнение грузовых перевозок автомобильным транспортом» [2].

В Республики Беларусь подготовка военных водителей осуществляется на основе обновленной Военной доктрины и Концепции национальной безопасности, в которых четко прописаны действия военных в ответ на современные вызовы и угрозы. В Республике Беларусь армия постоянно совершенствуется, внедряется современное вооружение, обучение идет по новым методикам. Это видно по следующим цифрам: за без малого полувековую историю на белорусской земле прошли обучение по 12 специальностям и 27 специализациям около четырех с половиной тысяч представителей армий 42 стран мира. Военная академия имеет «Сертификат соответствия», который удостоверяет, что качество проектирования, разработки и предоставления образовательных услуг (довузовской подготовки, подготовки специалистов на первой ступени и магистров на второй ступени высшего образования, повышения квалификации и переподготовки, подготовки научных кадров высшей квалификации), осуществления идеологической работы, научной и инновационной деятельности соответствует требованиям СТБ ISO 9001–2009.

Подготовка кадров в вооруженных силах Финляндии организована с учетом особенностей внешнеполитического курса страны на базе национальных высших военных образовательных учреждений. Процессом обучения личного состава руководит объединенный штаб ВС через управление кадров. Контроль за их деятельностью возложен на отделы кадров штабов ВВС и ВМС, а также на входящую в состав управления СВ группу инспекторов родов войск (пехоты, полевой артиллерии, ПВО, разведки, систем боевого управления и связи, РЭБ, инженерных войск, тыла). В кадетскую школу принимаются граждане Финляндии в возрасте до 26 лет (ВВС – до 23 лет), годные к военной службе по состоянию здоровья и морально-психологическим качествам, имеющие среднее образование и прошедшие срочную военную службу. В первый год обучения кадеты всех видов ВС изучают тактику, военную педагогику и психологию, общевойсковые уставы, военную историю, технические и общественные дисциплины, задачи, боевой состав и вооружение родов войск и служб, занимаются огневой и физической подготовкой. На втором курсе будущие общевойсковые командиры продолжают занятия там же, а специалисты по обслуживанию систем вооружения направляются в военные училища родов войск, слушатели военно-воздушных и военно-морских профилей – в соответствующие учебные заведения, где они заканчивают свою подготовку.

Таким образом, система подготовки ВС Финляндии имеет самодостаточный характер и полностью обеспечивает потребности национальных вооруженных сил в специалистах и командном составе.

«Силы самообороны», так официально именуются современные вооруженные силы Японии, сложилась определенная система комплектования и подготовки их личного состава.

Функции комплектования возложены на 50 территориальных бюро, а также на их отделения на местах – справочно-призывные и непосредственно-призывные пункты, число которых в настоящее время составляет 225.

Согласно положению о «силах самообороны», комплектование японской армии проводится путем привлечения добровольцев в возрасте 18-25 лет, имеющих образование в объеме 9 классов по японской системе образования. На военную службу принимаются также и женщины. Призывники подвергаются проверке, в ход которой выявляются их политические взгляды. Постоянный политический контроль над личным составом продолжается и в казарме.

Служба рядового и унтер-офицерского состава строится на основе договоров, заключенных на двухлетний срок для сухопутных войск и трехлетний – для ВМС, ВВС и технических специалистов сухопутных войск.

Договор может быть продлен при наличии у военнослужащего положительной рекомендации командования. Такая практика позволяет военному руководству очищать личный состав, создавая соответствующую политическую атмосферу для идеологического воздействия на военнослужащих.

Как сообщалось в японской печати, около четверти всего личного состава вооруженных сил – выходцы из рабочих, свыше 20% – служащих и представителей других городских профессий, работавших на мелких предприятиях. Около 20% – вторые и третьи сыновья крестьянских семей, не имеющие права на наследство [3]. Треть личного состава укомплектована лицами, не имевшими до службы никакой профессиональной подготовки.

По взглядам японского военного командования, система подготовки военнослужащих должна быть построена таким образом, чтобы она органически сочетала в себе четыре главных направления обучения и воспитания: идеологическая обработка, официально именуемая «моральным воспитанием»; специально-техническая подготовка; тактическая подготовка; физическая закалка. Эти четыре направления и находят проявление в организации и содержании процесса подготовки личного состава японских вооруженных сил.

Весь комплекс мероприятий по подготовке японских солдат и унтер-офицеров осуществляется в учебных центрах, а также в боевых частях и подразделениях в ходе прохождения службы. Руководство учебной деятельностью войск возложено на департамент личного состава и обучения УНО, в частности, на входящий в него отдел обучения. Основные документы по обучению личного состава, разрабатываемые департаментом, утверждаются начальником УНО и направляются для исполнения в нижестоящие органы. Отделы и отделения личного состава и обучения штабов видов вооруженных сил непосредственно организуют и контролируют всестороннее обучение и воспитание рядовых и унтер-офицеров. Ответственность за осуществление этого процесса несут начальники и командиры соответствующих объединений, соединений, частей и подразделений.

В частях японских ВВС часто проводятся учения во взаимодействии с другими видами вооруженных сил, а также с авиацией США. Не реже одного раза в год отрабатываются учебные задачи в масштабе всего боевого командования.

В системе подготовки японских войск важное место отводится идеологической обработке и морально-психологической подготовке личного состава. С первых дней пребывания в вооруженных силах военнослужащий подвергается активному «промыванию мозгов» как на специальных занятиях по «моральному воспитанию» (2 часа в неделю), так и в повседневной службе.

Основным документом, в соответствии с которым строится идеологическая обработка, является так называемый «Моральный кодекс военнослужащего сил самообороны». Как

отмечает японская демократическая печать, пять его указаний перекликаются с пятью заповедями императорского рескрипта 1881 года. «Моральный кодекс военнослужащего, попирающий демократию и основные права человека, есть слепок с моральных принципов старой армии» [3], – отмечается в одном из исследований Японской компартии, посвященном вооруженным силам страны. Важное качество личности «патриотизм» цементирует принципы государственного строя Японии, которые включают единство религии, государства, императора и народа. Так, военнослужащие воспитываются в уважении к «героическому прошлому Японии».

Южная Корея уделяет приоритетное внимание повышению уровня подготовки и расширению льгот для военнослужащих – так страна пытается решить демографические проблемы, такие как сокращение числа призывников, и внешние угрозы со стороны воинствующего и обладающего ядерным оружием северокорейского режима.

В планах Министерства обороны Южной Кореи создание центра развития лидерских качеств, новая политика и материальное поощрение новобранцев.

Результаты исследования, опубликованные Министерством обороны в январе 2024 года, включают рекомендации по упрощению механизмов администрирования, расширению и совершенствованию служебных инструкций, а также повышению уровня подготовки руководителей и управленцев. Министерство обороны объявило о планах по расширению обучения руководящего состава, чтобы младшие офицеры и сержанты лучше понимали особенности нынешнего поколения призывников и развивали способности для поддержания «условий уверенного командования». Министерство внедрило «индивидуальную систему обучения лидерству» в регионах по всей стране и намерено открыть Центр развития лидерства к 2026 году, а также выпустить новые учебные материалы. В ноябре 2023 года министр обороны Южной Кореи Син Вон Сик пообещал расширить поддержку многодетных семей военнослужащих и сформировать в вооруженных силах культуру, поощряющую семейное благополучие. «Мы создадим такие условия службы, в которых наши товарищи смогут полноценно выполнять свои обязанности на фоне семейного благополучия», – заявил Шин [4].

Таким образом, в перечисленных странах на должном уровне осуществляется подготовка военных водителей на основе использования нормативно-правовых документов.

Использованная литература:

1. Закон № ЗРУ-458 «Об оборонной доктрине Республики Узбекистан» от 9 января 2018 года: <https://lex.uz/docs/3495906>
2. <https://niknn.ru/platnye-kursy/avtoshkola.pdf>
3. <https://zvo.su/voennye-problemy/osnovnye-napravleniya-podgotovki-yaponskih-soldat.html>
4. <https://ipdefenseforum.com/ru>

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ РАЗВИТИЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ У ЖЕНЩИН

Хамрокулова Шахноза Ихтиёр кизи
базовый докторант (PhD) ТПМИ

Аннотация. В данной статье рассматривается международный опыт развития исследовательских компетенций у женщин, подчеркивая значимость их участия в научной деятельности для прогресса в разных областях знаний.

Ключевые слова: *Исследовательские компетенции, наука, гендерное равенство, обучение, образование, наставничество, подготовка, подход.*

Введение. Исследовательские компетенции играют ключевую роль в развитии научного потенциала общества, и вовлечение женщин в научно-исследовательскую деятельность становится важным фактором в этом процессе. В XXI веке вопросы гендерного равенства и активного участия женщин в науке приобретают глобальное значение. Развитие исследовательских компетенций у женщин рассматривается как инструмент повышения их вклада в науку и инновации, а также как путь к укреплению их социального и экономического положения. В данной статье рассмотрен международный опыт формирования и поддержки исследовательских компетенций у женщин.

Основная часть.

Исследовательские компетенции включают в себя умение искать и систематизировать информацию, анализировать данные, формулировать гипотезы и применять полученные знания на практике. Для женщин участие в исследовательской деятельности способствует расширению их профессиональных горизонтов, повышает конкурентоспособность на рынке труда и способствует личностному росту. Тем не менее, женщины по-прежнему сталкиваются с барьерами в науке, такими как гендерные стереотипы, неравный доступ к образованию и финансированию, а также недостаточная поддержка в профессиональном развитии.

Многие международные организации и правительства разных стран осознали необходимость создания программ, направленных на поддержку и развитие исследовательских компетенций у женщин. Эти программы направлены на преодоление гендерных разрывов в науке, технологии, инженерии и математике (STEM).

Программа ЮНЕСКО и L'Oréal «Для женщин в науке». Эта глобальная инициатива направлена на признание и поддержку женщин-учёных, которые вносят значительный вклад в развитие науки. Программа предоставляет гранты и стипендии, помогает в организации научных исследований и создании профессиональных сетей для женщин-исследователей.

European Women in Mathematics (EWM). Эта организация продвигает женщин в области математики, организуя конференции, мастер-классы и семинары, где женщины могут обмениваться опытом и идеями, а также получать доступ к наставничеству от успешных учёных.

Глобальная инициатива Women in Global Science and Technology (WISAT). WISAT

занимается поддержкой женщин в научных исследованиях и инновациях в разных странах мира. Программа направлена на преодоление гендерных разрывов в доступе к образованию и научным исследованиям.

Грантовые программы национальных правительств. Во многих странах действуют специальные гранты для женщин-исследователей. Например, в Канаде и Великобритании созданы программы, направленные на финансирование исследовательских проектов, возглавляемых женщинами, а также на поддержание равного доступа к научной инфраструктуре.

Развитие исследовательских компетенций у женщин значительно различается в зависимости от региона и культурного контекста. В странах с высоким уровнем социально-экономического развития, таких как США, Германия или Швеция, созданы благоприятные условия для участия женщин в науке. Здесь действуют программы, обеспечивающие равный доступ к образованию и научным исследованиям, а также специальные меры по поддержке женщин в карьере.

В странах с развивающейся экономикой, таких как Индия, ЮАР или страны Латинской Америки, наблюдаются значительные усилия по преодолению культурных барьеров и гендерных стереотипов, которые мешают женщинам полноценно участвовать в исследовательской деятельности. Международные организации, такие как ООН и Всемирный банк, активно поддерживают такие страны, предоставляя ресурсы и финансирование для женщин-исследователей.

Несмотря на позитивные изменения и значительные усилия международного сообщества, женщины по-прежнему сталкиваются с многочисленными проблемами и вызовами на пути к развитию исследовательских компетенций.

Гендерные стереотипы. В некоторых культурах роль женщин в науке всё ещё воспринимается как второстепенная, что затрудняет их доступ к исследовательским возможностям и финансовым ресурсам.

Неравный доступ к образованию и профессиональной подготовке. В некоторых странах женщины сталкиваются с ограниченным доступом к качественному образованию, что снижает их шансы на участие в научной деятельности.

Недостаток финансирования. В научных учреждениях финансирование проектов, возглавляемых женщинами, нередко оказывается ниже по сравнению с мужскими проектами, что ставит женщин-исследователей в менее выгодное положение.

Совмещение карьеры и семьи. Женщины-учёные часто сталкиваются с проблемой совмещения профессиональной карьеры с семейными обязанностями, что может препятствовать их активному участию в научной деятельности.

Международный опыт показывает, что для успешного развития исследовательских компетенций у женщин важно применять комплексные подходы. Среди ключевых стратегий можно выделить:

Наставничество и менторинг. Важным аспектом развития женщин-исследователей является поддержка со стороны более опытных коллег. Наставничество помогает молодым учёным развивать навыки, ориентироваться в профессиональной среде и получать необходимую помощь в решении научных и карьерных вопросов.

Создание сетей поддержки. Организация профессиональных сетей для женщин-исследователей способствует обмену опытом, знаниями и ресурсами, что помогает преодолевать барьеры и находить новые исследовательские возможности.

Финансовая поддержка. Увеличение количества грантов и стипендий, специально

предназначенных для женщин, позволяет им более активно участвовать в научных проектах и продвигаться в карьере.

Гибкие условия работы. Введение гибких рабочих графиков и возможность удалённой работы позволяет женщинам совмещать научную деятельность с личной жизнью, не теряя при этом профессиональной продуктивности.

Вывод. В заключении, стоит подчеркнуть, что развитие исследовательских компетенций у женщин способствует не только их личностному и профессиональному росту, но и общему прогрессу в науке и обществе. Программы и инициативы, направленные на поддержку женщин в науке, помогают преодолеть гендерные барьеры, улучшить доступ к образованию и финансированию, а также создать условия для успешной реализации исследовательских проектов. Внедрение комплексных стратегий поддержки женщин-исследователей является важным шагом на пути к созданию равноправного и инклюзивного научного сообщества.

Литературы:

6. Babaeva E. (2015) *История неформального образования за рубежом. [The History of Informal Education Abroad]. Гуманизация образования/ Humanization of Education, no 2, pp. 131–137*

7. Акопова А. С. Подготовка магистрантов гуманитарных факультетов университета к научно-исследовательской деятельности: дисс. ... к. пед. н. Ростов н/Д, 2005. 214 с

8. Харченко С. А. Развитие культуры сотрудничества будущего педагога: Вестн. Вост.- Сиб. гос. акад. образования. – 2010.

9. Зеер Э. Ф. Психология профессионального образования: учебник. Изд-е 2-е, испр. и доп. М.: Изд. центр «Академия», 2013. 416 с.

10. Jumaniyozova M.T., Ishmuxamedov R.J. *Ta'limda pedagogik texnologiyalardan foydalanish. Ustoz o'qituvchilar uchun o'quv-uslubiy qo'llanma.* – T., 2010

GEORGIAN WOMAN DURING THE EUROPEAN ENLIGHTENMENT – IN THE 18TH CENTURY

Akaki Tsereteli *State University*

Associate Professor Maya Akhvlediani, Kutaisi, Georgia

Akaki Tsereteli State University

Associate Professor Tamar Akhvlediani, Kutaisi, Georgia

Akaki Tsereteli State University

Associate Professor Sophio Moralishvili, Kutaisi, Georgia

Abstract.

This article explores the tumultuous 18th century in Georgian history, focusing on the reigns of notable Georgian kings and the impact of continuous warfare. It also highlights the experiences of Georgian women, particularly their roles in political, social, and cultural contexts, emphasizing their resilience and education amidst adversity.

Key words: 18th century, Georgia, warfare, invaders, education, Georgian women, enlightenment, patriotism, culture resilience, European influence, queen Tamar.

The 18th century was a dramatic era in the history of the Georgian people. This period witnessed the reigns of notable Georgian kings such as Teimuraz II, Erekle II, Solomon I, and Solomon II. It was an era marked by relentless warfare, as the Georgian people constantly fought against invading forces.

A significant reference to this turbulent period is found in Gotthold Ephraim Lessing's work "Mina von Barnhelm." In this German literary piece, the disenchanted knights, weary of their dull and monotonous lives, dream of traveling to Georgia to fight under the leadership of Prince Erekle II.

Europe was steeped in ennui, yet the Enlightenment was in full swing, and the continent was on the brink of the French bourgeois revolution. Meanwhile, Georgia was slowly bleeding dry, struggling to survive amid relentless human sacrifices, the deaths of warriors, and the demands of hostages, captives, and tributes imposed by invaders.[1] This was one of the most challenging eras for the Georgian nation and its people. Despite the adversity, honorable individuals managed to remain intelligent, kind, and righteous. But how did it all begin?

By the 18th century, Georgia was growing weary. Although life seemed more tranquil compared to the previous century, the Georgian existence remained fraught with instability.[2]

The heirs of the Georgian kings were embroiled in power struggles, further destabilizing the country. Amid this turmoil, the Christian monarchs Teimuraz II and his son Erekle II were appointed as kings in the regions of Kartli and Kakheti, respectively—marking the first time in several centuries that members of the same family ruled these parts of Eastern Georgia. They endeavored to unite Kartli and Kakheti, leveraging their familial bond and shared leadership.

Despite King Erekle II's intelligence, political acumen, and military talent, the heirs faced a dramatic fate throughout the 18th century. The plight of Georgian women was particularly tragic; they were often abducted, captured, and forcibly taken to harems.

For centuries, the most beautiful and healthiest individuals were forcibly taken to the East. Not only women, but also men were seized, becoming Mamluks and Janissaries. Their strength, which could have been used to protect and save their weakened homeland, was instead exploited for the

labor and service of foreign lands.

As we mentioned, the fate of the country is most poignantly reflected in the lives of its women. Let us delve into the lives of Georgian women in the 18th century.

Looking back at this era, we see women who were victims of political turmoil and disorder. Some were involved in state affairs, yet many became tragic figures, their lives shaped by the dramas and conflicts of the time [2].

An interesting woman appears to be Tamar, daughter of King Vakhtang VI, wife of Teimuraz II, mother of Erekle II, who negotiated diplomatically with nobles to support her husband's enthronement. [4] From 18th century Georgia, we see the mother of Anton I the Catholicos - Helen (Bugumi), who prepared her son, Anton, as a king and gave him an excellent education. But Anton did not really fight for the kingship. He did not lack patriotism and stood by his cousin King Erekle II all his life.

The Sefe women and their involvement in the intrigues that brought Catholic Anton Kathalikos to Teimuraz II and sacrificed him for expulsion from the city are vaguely outlined.

Another noteworthy figure is the wife of Paata Andronikashvili, the head of the Georgian artillery, who was captured and later married by Sheki Khan.

The situation in Georgia began to improve somewhat after the Treaty of Kuchuk Kainarji, which was achieved through the joint efforts of Russia and Georgia. This treaty brought a period of relative calm. Empress Catherine II of Russia wrote to the French philosopher Voltaire, noting that Georgia had successfully resisted the Turks and refused to give up their beautiful women as tribute. Voltaire responded to Catherine II, stating that the Georgian manifesto had been published in Europe and had made a significant impression.

King Erekle II's daughter, Helen, also played a significant role in Georgian history. She was initially married to Archil, the brother of Solomon I, and gave birth to the future king Solomon II. However, after her husband's death, Helen became mentally ill. Erekle II then took her under his care and arranged her marriage to Zakaria Andronikashvili, known as the "land wolf." Helen gave birth to a daughter, Khoreshan Andronikashvili, who later became the mother of the renowned Georgian poet Grigol Orbeliani and the grandmother of the famous poet Nikoloz Baratashvili.[3]

The wife of Asat Vachnadze played a fateful role in the history of Georgia, whom she met at a wedding in the village of Vejin in 1882, the hope of Georgia and her father, Erekle II, the head of the army on duty, Leon Batonishvili, the persecutor of Lekhi. Batonishvili showed too much courage towards the married woman he liked. He was kidnapped, but Batonishvili chased him, and as unbelievable as it may seem, the young woman stabbed Leon Batonishvili to get rid of him. Returning to Vejin, the prince died of this wound. Georgia was left without a strong successor and commander. It was as if some force was trying to take away all hope from King Erekle.

The 18th century in Georgia is remembered for its remarkable women, including Maiko, the wife of Kularaghasi (the head of the guard); Maya Tsneteli, a peasant woman who escaped her master's violence by disguising herself as a boy; an Ingilo woman who spoke boldly to King Erekle; and the maids of honor, dressed in white and weeping for Erekle. These women exemplify the diverse experiences and resilience of Georgian women of that era.

The 19th-century Georgian writer and poet Akaki Tsereteli believed that Georgian women were often more educated than men because men were frequently occupied with battles. Women, on the other hand, maintained and nurtured culture at home. From the 8th century until King Davit Agmashenebeli's capture of Tbilisi, Arabs had a significant presence in Georgia, with an Arab Emir ruling in Tbilisi for centuries. Even in the time of Shota Rustaveli in the 12th century, the Georgian aristocracy spoke Arabic fluently alongside Greek and Persian. This Arab influence

introduced scientific advancements to Georgia, as Arabs had engaged with Aristotle's works before Europeans, integrating scientific elements into medieval religious thought.[4]

These scientific achievements became accessible to Georgian women, laying the foundation for their education. Akaki Tsereteli noted that women in Georgia enjoyed considerable freedom. While unmarried women obeyed their fathers and could not choose their own grooms, married women were actively involved in family and state affairs, wielding significant rights. This level of involvement suggested that they received a solid education.

Despite this, Georgian literature and science were predominantly created by men. Female scientists and artists are rare in 19th-century Georgian history. However, museums are filled with beautiful embroideries and decorations crafted by women, who were masterful needleworkers. It is noteworthy that during Georgia's golden age, the country's ruler, Queen Tamar, earned money for her food and alms through her needlework.[4]

Little information has survived about women poets in Georgia. Although they were respected, their poetry was often dismissed because it focused on love, which was considered too bold a subject for women to write about unconditionally. This was in stark contrast to the revered works of male poets like Shota Rustaveli's «The Knight in the Panther's Skin,» the prose translation of «Visramiani» (Sargi's poem «Vis O Ramin» by the 11th-century Persian poet Asaad Gorgani), and the works of Firdowsi, Saadi, Hafez, and Faizel, all influenced by Persian culture and centered on themes of love.

These male-authored works were prominent and celebrated, not seen merely as symbols of devotion to God. As a result, Georgia did not produce a figure akin to Juana Inés de la Cruz, a woman who could write about love and other profound subjects without societal constraints.

As for letters, Georgian women wrote with the same intelligence and sensitivity as the female characters in «Visramiani» and «The Knight in the Panther's Skin»-like Visi and Nestan-Darejan. They drew inspiration from these literary figures, adopting a style reminiscent of Shota Rustaveli. These women composed and sang deeply profound and melancholic songs.

The lives of the women mentioned above could each inspire a significant work of literature. Georgian critic Geronti Kikodze notes that Georgian history offers abundant material for a work similar to Stendhal's «Italian Chronicles.» Georgian writers of the 18th century portrayed very interesting women, though without the adventurism and dramatic expansiveness seen in European literature.

References:

1. Al. Amilakhvari, *The Wise of the East, The Library of the Chosen*, Tb., 1997.
2. N. Berdzenishvili, *issues of Georgian history*, vol. VI, Tb., 1973
3. Geronti Kikodze, *Erekle II*, Tb., 1942.
4. Akaki Tsereteli, *Remembrance*, vol. 13, *Tamar King* Vol. 14 Tb. 19615.
5. *Несколько слов в пользу оригинальности „Барсовой кожи“* Vol.15, Tb. 1963. *Works in 15 volumes.*

GEORGIAN WOMEN AND THE POPULARIZATION OF MARIA MONTESSORI'S TEACHING METHOD IN GEORGIA

Akaki Tsereteli *State University*

Associate Professor Nino Chokhonelidze, Kutaisi, Georgia

Akaki Tsereteli State University

Associate Professor Sophio Moralishvili, Kutaisi, Georgia

Akaki Tsereteli State University

Associate Professor Maia Akhvlediani, Kutaisi, Georgia

Abstract.

The article dwelt on the interest was sparked by the role of Georgian women in the spread and implementation of Maria Montessori's pedagogical concept in Georgia.

Key words: Georgian women, Maria Montessori, humanization, pedagogical thought, educational reform, self-development, inclusive education, Montessori system, creative individuals.

In the modern world, rapid changes are occurring across social, economic, political, and cultural spheres. These fundamental transformations toward democratization and the humanization of public life present new challenges for our country's educational system. Central to the state policy of Georgia is the principle of humanizing education and fostering the free development of the individual. This involves nurturing socially active, creative individuals who embrace democratic ideals, are independent, and possess a strong sense of responsibility. This approach is particularly relevant and essential in today's context.[1]

Regarding this issue, there has been a significant increase in interest among researchers in Georgian pedagogical thought since the late 19th and early 20th centuries. Specifically, there has been an expression of interest and attitudes toward the creative legacies of those figures who made significant contributions to the development of pedagogical theory and practice during an era of cardinal changes. Georgian pedagogical journals have published the educational ideas of John Dewey, Georg Kerschensteiner, and Maria Montessori concerning teaching and upbringing. We believe that their ideas are theoretically and practically aligned with both the era in which they were conceived and the modern trends in various spheres of public life.

We were intrigued by the role of Georgian women in the dissemination and implementation of Maria Montessori's pedagogical concept in Georgia. Maria Montessori was a prominent representative of the reformist pedagogical movement, a renowned Italian educator, physician, humanist, and public figure who became the first woman in Italian history to earn a doctorate in medicine.

We are aware that in different historical periods, there were varying opinions about Montessori's pedagogy in Georgia, ranging from unconditional approval to sharp criticism. The Montessori system made its way into Georgia after the declaration of independence. Between 1918 and 1921, during the first republic, there was active work towards implementing universal education.[2] In the mere 1,028 days of the independent republic's existence, 1,170 schools were opened. From 1919 onwards, a systemic education reform began, which aimed not only at

universal and accessible primary education but also at creating a preschool education system. The reform's authors envisioned this precisely on the basis of Montessori's teaching method. The strong influence of Montessori's ideas was felt in the school reform documents of that time, with the introduction stating that the primary goal of the school should be the "holistic and harmonious development of the individual and specifically, the development of nature and willpower."

Starting in 1919, the Georgian Ministry of Education began taking concrete steps to implement Maria Montessori's system. Letters were sent from Georgia to Milan, requesting the Montessori-founded association to send representatives to train Georgian teachers.

Interest in Montessori's ideas was notably fostered by the renowned early childhood education worker, Tamar Eristavi. As early as 1921, before the revolution, at the initiative of her sister Rusudan Nikoladze-Polyektova, a well-known specialist in the Montessori system and her pupil, Lola Kondulmari, was invited to Georgia. At special courses, Kondulmari delivered lectures and conducted practical work using Montessori's «didactic materials» brought from Italy.[2] This distinguished course in Tbilisi was attended by 36 teachers from various schools. The Georgian National Archive preserves evidence of the interest in Montessori pedagogy, with a report dated October 4, 1920, signed by Tamara Nikolaevna Eristavi.

Lola Kondulmari spoke to the assembled teachers in Tbilisi about the purpose and significance of Montessori's course. She also narrated the life and work of Maria Montessori, detailing her identity and the importance of her pedagogical system. It was from Kondulmari that the teachers learned about the history of the development of the Montessori teaching method. Specifically, they learned that Montessori based her pedagogical practice on extensive practical experience and experimental material. She called her methodology a system of self-development in a didactically prepared environment. Observing children's behavior allowed Montessori to discover the «phenomenon of attention polarization.» From this, she concluded the importance of free development for the child and the methods and forms of their work in a specially created environment.

Kondulmari's teaching course was successful, as the Ministry of Education subsequently ordered equipment for Montessori's system from Italy. Several classrooms were also set up according to Montessori's principles. However, the Montessori pedagogical system was rejected by the Soviet authorities. The fate of the trained teachers and the disappearance of Montessori-based classrooms remains a separate subject of research. Nevertheless, it is clear that the first independent Republic of Georgia was ready to embrace new ideas and even allocated substantial funds to make the education system innovative. [2]

In the 1930s, the world-renowned Georgian psychologist Dimitri Uznadze's views on various textbooks are preserved in the archives. Among these are his manuscripts of reviews, including his observations on an arithmetic textbook presented for discussion at a scientific council meeting on February 22, 1923. The book titled *Mathematics for Little Ones* was compiled by the renowned educator and public education activist Professor Rusudan Nikoladze-Poliaktova. She received her higher education in Russia and brilliantly passed her state exams in 1913, earning a diploma and the right to wear the university insignia typically reserved for men.

Rusudan Nikoladze, before coming to Georgia, attended preschool education courses in Petrograd, the aim of which was to introduce the new Montessori teaching system, first introduced in Italy, to kindergartens in Russia. Upon her return to Georgia, Nikoladze delivered lectures and presentations on the Montessori system. She gained many followers and supporters and was tasked with extensively promoting Montessori's method in rural primary schools.

Her book, *Mathematics for Little Ones*, is entirely based on the Montessori system. It addresses two main topics: the recognition of shapes and the teaching of counting and arithmetic. Dimitri

Uznadze describes Montessori's system as follows [2]:

"One of the distinctive features of Montessori's system (in the present context) is its concept of the psychology of shapes and their properties, which is based on the following principles: 1. The form or shape is directly presented to us, and 2. The concept of two-dimensional shapes is introduced before three-dimensional shapes. The problem of the properties of shapes has been a significant issue in psychology in recent decades. After the studies by Wertheimer, Kafka, and, on the other hand, Bühler, Montessori's fundamental assertion about the immediacy of shape perception can almost certainly be considered validated."

In Georgia, Montessori's ideas gained significant popularity at the beginning of the 21st century. Numerous works and articles were published focusing on various theoretical and practical aspects of Montessori's concept. These publications emphasize the substantial advantages of Montessori's system compared to other educational reformers' ideas.

In 2012, the first children's academy based on Montessori's unique pedagogical method, «Kinderville,» was established, followed by the child development center «Sunflower.» In 2021, a Montessori kindergarten was founded, led by Inga Pataraia, a student from Ludvig-Maximilians-Universität München. She actively collaborates with Akaki Tsereteli State University Faculty of Pedagogy, receiving advice and support from professors, who are researching Montessori's ideas.

These educational institutions have created a specially designed developmental environment where children grow without the interference or coercion of adults. Here, children are given the opportunity to act according to their own desires and needs. Montessori's principle, «Help me to do it myself,» is the guiding motto followed by these institutions.

Thus, despite the heavy political and social backdrop, Georgian women managed to pursue education and bring their ideas and knowledge to the people. In the late 19th and early 20th centuries, women played a crucial role in the country's struggle for independence, took on the role of "enlighteners," and contributed significantly to the cultural and educational advancement of Georgia.

More than a century ago, Georgian authorities were already inclined and prepared to improve the education system. Today, Georgia's educational policy aims to shape active 21st-century citizens who are nurtured on national traditions and who will be democratic, critical thinkers and bearers of universal cultural heritage. One of the priorities of the state's educational policy is inclusive education, ensuring that all children develop into happy, free, and well-rounded individuals. These are precisely the approaches that Maria Montessori emphasized in her pedagogical concept, and Georgian women played an active and significant role in popularizing Montessori's methods in Georgia.

References:

1. Gurgenidze, D. (1981). *History of Soviet Pedagogical Thought in Georgia. Education, Tbilisi.*
2. Gudsmity, N. (2012). *Montessori Method in Education. Sokhumi State University.*
3. Melikishvili, M. (2013). *Pedagogical Concept of John Dewey; Pedagogical Concept of Maria Montessori. National Center for Professional Development of Teachers.*
4. Sakvarelidze, E. (1969). *Women's Pedagogical Education in Georgia. Tbilisi.*
5. Chanturidze, S. (2021). *Women from the Past Century - 1018-1921.*
6. Chokhnelidze, N. (2020). *Pedagogical Ideas of Maria Montessori and Modernity. Kutaisi.*

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ УЛУЧШЕНИЯ СТУДЕНЧЕСКО-ПРЕПОДАВАТЕЛЬСКИХ ОТНОШЕНИЙ И ВНЕДРЕНИЯ КОРПОРАТИВНОЙ ЭТИКИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

Рахматуллаева Надира Баходировна

Независимый научный сотрудник Научно-исследовательского института педагогических наук Узбекистана имени Кори Ниёзи

Аннотация. Статья рассматривает зарубежный опыт внедрения этических кодексов и корпоративной культуры в образовательных учреждениях для улучшения студенческо-преподавательских отношений и создания позитивной образовательной среды.

Ключевые слова: Этический кодекс, профессиональная этика, корпоративная культура, студенческо-преподавательские отношения, инклюзивность, международный опыт, образовательные учреждения, конфликтное разрешение, цифровые технологии, адаптация, культурное многообразие, академическая честность, эмоциональный интеллект.

Современное образование требует создания эффективной среды, где отношения между преподавателями и студентами строятся на взаимном уважении, открытости и понимании. В этой связи зарубежный опыт становится важным источником вдохновения для развития корпоративной этики и улучшения взаимодействия между всеми участниками образовательного процесса. Важную роль в этом играет внедрение этических кодексов, регулирующих поведение и взаимодействие внутри образовательных учреждений.

Зарубежный опыт внедрения этических кодексов

Во многих странах мира университеты и школы разрабатывают и внедряют кодексы поведения, направленные на формирование положительных межличностных отношений. В США, например, такие кодексы включают разделы, посвященные профессиональной этике преподавателей и правилам поведения студентов, которые подчеркивают важность академической честности и уважения к личным границам.

В Великобритании значительное внимание уделяется вопросам инклюзивности и борьбы с дискриминацией в рамках студенческо-преподавательских отношений. Там кодексы профессиональной этики направлены на создание равных условий для всех студентов независимо от их культурного или социального происхождения. Эти документы часто принимаются на уровне университетских ассоциаций, что позволяет гибко адаптировать их к потребностям конкретных учебных заведений.

В Финляндии основной упор делается на развитие корпоративной культуры через создание «школьных сообществ», где студенты и преподаватели совместно участвуют в принятии решений, что способствует укреплению взаимного доверия и снижению конфликтов. Этика взаимодействия формируется не только через официальные документы, но и через практическую деятельность, как, например, совместные учебные проекты и волонтерство.

Роль этического кодекса в образовательных учреждениях

Этический кодекс становится неотъемлемой частью образовательной среды, служа инструментом для поддержания дисциплины и корпоративных стандартов. Он позволяет студентам и преподавателям лучше понимать ожидания друг друга, что уменьшает

недоразумения и конфликты.

Этический кодекс также способствует ускорению адаптации новых сотрудников и студентов. В учебных заведениях с хорошо разработанным кодексом новички быстрее интегрируются в коллектив, так как с самого начала понимают нормы поведения и общие ценности. Более того, документ помогает сохранить и передать традиции от старшего поколения к младшему, обеспечивая преемственность и уважение к истории образовательного учреждения.

Нормативная и коммуникативная функции

Зарубежные примеры показывают, что этический кодекс помогает не только регулировать поведение, но и способствует развитию когнитивных навыков у студентов, позволяя им лучше ориентироваться в сложных ситуациях. Например, в образовательных учреждениях Нидерландов и Германии кодексы поведения включают разделы о разрешении конфликтов и развитии эмоционального интеллекта, что способствует созданию благоприятного климата в образовательных организациях.

Коммуникативные аспекты этического кодекса также играют важную роль. Совместная работа преподавателей и студентов над проектами помогает укрепить взаимное уважение и доверие, что положительно влияет на образовательный процесс. В Японии, например, студенты и преподаватели часто участвуют в совместных обсуждениях вопросов, касающихся этических дилемм, что помогает улучшить качество преподавания и способствует гармоничному развитию образовательной среды.

Развитие корпоративной этики в образовательных учреждениях

Корпоративная этика в образовательных учреждениях направлена на создание благоприятных условий для учебного процесса и профессионального роста. В этом контексте зарубежный опыт показывает, что для успешного развития корпоративной этики необходима не только разработка этических кодексов, но и создание систем обратной связи, которые позволяли бы студентам и преподавателям открыто обсуждать возникающие проблемы и вместе находить решения.

Кроме того, для эффективного функционирования корпоративной этики важно уделять внимание вопросам инклюзивности, равенства и уважения к индивидуальным особенностям каждого участника образовательного процесса. Примеры успешных образовательных учреждений в Канаде и Австралии демонстрируют, что студенческие и преподавательские кодексы поведения должны дополнять друг друга и формировать целостную систему моральных и этических норм.

Для более глубокого понимания и успешного внедрения зарубежного опыта необходимо учитывать несколько ключевых аспектов. Во-первых, профессиональные кодексы в образовательных учреждениях за рубежом выполняют не только регулятивную функцию, но и образовательную. Они помогают обучить студентов и сотрудников тому, как управлять конфликтами, развивать эмоциональный интеллект и выстраивать эффективные межличностные отношения. Например, в образовательных системах США и Канады уделяется особое внимание обучению студентов навыкам медиации, что помогает им самостоятельно разрешать конфликты в будущем.

Во-вторых, важно отметить, что в некоторых странах, таких как Финляндия, кодексы профессиональной этики создаются в сотрудничестве с самими студентами, что повышает их чувство вовлеченности и ответственности. Это позволяет студентам ощущать себя полноценными участниками образовательного процесса, а не просто исполнителями установленных норм. Такой подход усиливает доверие между студентами

и преподавателями, создавая благоприятные условия для обучения и профессионального роста.

Также нельзя не отметить роль цифровых технологий в развитии корпоративной этики. В таких странах, как Южная Корея и Япония, активно используются онлайн-платформы для мониторинга этического поведения и предоставления обратной связи. Это позволяет вовремя выявлять проблемные ситуации и оперативно реагировать на них, что помогает поддерживать высокий уровень корпоративной культуры.

Еще одним важным аспектом является глобализация образовательных процессов, которая требует адаптации кодексов профессиональной этики для многонациональных и мультикультурных коллективов. В таких условиях образовательные учреждения в Австралии и Великобритании разрабатывают специальные программы для поддержки культурного многообразия и борьбы с дискриминацией, что положительно сказывается на взаимодействии между студентами и преподавателями.

Заключение

Зарубежный опыт внедрения этических кодексов и развития корпоративной культуры в образовательных учреждениях демонстрирует важность создания единой системы норм поведения, основанной на уважении, открытости и инклюзивности. Этические кодексы помогают формировать позитивную атмосферу в учебных заведениях, способствуя взаимопониманию между студентами и преподавателями и обеспечивая эффективное решение конфликтных ситуаций. Внедрение таких документов в образовательные учреждения России могло бы стать важным шагом в развитии студенческо-преподавательских отношений и укреплении корпоративной этики.

ИСПОЛЬЗОВАННЫЕ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Johnson, D. W., & Johnson, R. T. (2013). *Cooperative Learning in Education: Research and Practice*. Cambridge University Press.
2. Roberts, M. (2017). *Ethics in Education: An International Perspective*. Oxford University Press.
3. Smith, J. A. (2018). *Corporate Culture in Educational Institutions: An Analysis of Ethical Codes in Universities*. Sage Publications.
4. Карпов, А. О. (2019). *Кодексы профессиональной этики в образовании: теория и практика*. Высшая школа экономики.
5. Peters, R. (2020). *Ethics and Education: Bridging the Gap Between Students and Teachers*. Palgrave Macmillan.
6. Garrison, D. R., & Vaughan, N. D. (2008). *Blended Learning in Higher Education: Framework, Principles, and Guidelines*. Jossey-Bass.
7. Frey, B. B. (2018). *The SAGE Encyclopedia of Educational Research, Measurement, and Evaluation*. SAGE Publications.
8. Lewis, H. (2016). *Excellence Without a Soul: Does Liberal Education Have a Future?* PublicAffairs.
9. Shils, E. (2019). *Academic Ethos and University Reforms*. Springer.
10. Mortimore, P. (2013). *Education Under Siege: The Conservative Government and School Reform*. Taylor & Francis.
11. Campbell, E. (2008). *The Ethics of Teaching as a Moral Profession*. *Educational Research and Evaluation*, 14(1), 29-44.
12. Zhu, C. (2019). *Moral Education and the Development of Ethics in Educational Institutions*. Springer Science & Business Media.
13. Wringer, C. (2012). *Moral Education: Beyond the Teaching of Right and Wrong*. Springer.

ХАРАКТЕРНЫЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СОВРЕМЕННОЙ ЖЕНЩИНЫ

Джолдошбекова Сарылкан Апиевна

*к.п.н. профессор., Кыргызский государственный университет
культуры и искусств им. Б. Бейшеналиевой*

Аннотация.

В данной статье рассматривается роль женщин в развитии общества.

В статье анализируются, образ современной женщины вообще и образ женщин современного Кыргызстана. Нынешняя представительница такого типа женщин сама выбирает себе путь, по какому захочет она пойти, сама выбирает и определяет себе духовные и моральные ценности. Ей никто не советчик, она во всем самостоятельна. Она распределяет свою жизнь согласно графику своих потребностей и возможностей. соблюдает укоренившиеся когда-то каноны восточного воспитания. Конкретный выбор жизненного пути женщина делает сама в соответствии со своими личными качествами, предпочтениями, вкусами, обстоятельствами жизни, но возможность такого выбора сильно зависят от того, какую экономическую и моральную поддержку окажет ей государство и общество на каждом из избранных ею путей.

Ключевые слова: общество, женщина, образ, современность, семья, образование, успех, наука, карьера.

CHARACTERISTIC PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF A MODERN WOMAN

Annotation.

This article examines the role of women in the development of society. The article analyzes the image of a modern woman in general and the image of a woman in modern Kyrgyzstan. The current representative of this type of women chooses the path she wants to follow, chooses and defines her spiritual and moral values. No one advises her, she is independent in everything. She distributes her life according to the schedule of her needs and capabilities. She observes the once-rooted canons of Eastern education. A woman makes a specific choice of her life path herself in accordance with her personal qualities, preferences, tastes, life circumstances, but the possibility of such a choice largely depends on what economic and moral support the state and society will provide her on each of her chosen paths.

Key words: society, woman, image, modernity, family, education, success, science, career.

Женщины, самые удивительные и прекрасные существа на земле. Мужчины боготворят и восхищаются ими спокон веков. В различные эпохи образы современных женщины были разными. В эпоху возрождения они были одними, в золотом веке другими, в советское время другие, они постоянно меняются, никогда не стоят на месте, а вместе с ними и меняется мир вокруг нас, да что там говорить, меняются и сами мужчины. Мы стараемся соответствовать тем современным требованиям, что предъявляют нам современные женщины. Что же такое современная женщина, и какими критериями она должна обладать. Современная женщина в обыденном понимании это некий образ независимой и сильной женщины, способной построить свою жизнь, так как ей захочется, она делает карьеру, заводит семью, рождает детей. Но не слишком ли жесткие границы мы обозначили для термина «современная

женщина». Да, несомненно, современная женщина это самостоятельная сильная женщина, в большинстве случаев. Но нельзя забывать, что это прекрасный пол, который должен быть женственным, нежным и заботливым. Раньше ей были абсолютно недоступны знания и наука, она не могла высказывать своего мнения по какому-либо поводу, не имела права даже навещать своих родных и поддерживать связи с ними и обязана была забыть о них. Что касается положения женщины свободной во всем, то тут все наоборот. Нынешняя представительница такого типа женщин сама выбирает себе путь, по какому захочет она пойти, сама выбирает и определяет себе духовные и моральные ценности. Соблюдает или не соблюдает укоренившиеся когда-то каноны восточного воспитания.

Ей никто не советчик, она во всем самостоятельна. Она распределяет свою жизнь согласно графику своих потребностей и возможностей. Такая женщина готова стену лбом прошибить, лишь бы добиться своего. И не важно, каким - тернистым или, наоборот, легким - будет этот путь. В этом типе женщин нет речи о природе ее морально-нравственных ценностей и приоритетов, о кротком восточном воспитании, о женской нежности и полном бескорыстии. По поводу независимости можно сказать следующее. Получив экономическую независимость, женщина стала с удовольствием пользоваться ее плодами. Ей уже не нужно самой вести домашнее хозяйство, для этого у нее есть помощница, для ухода за детьми есть няни, то есть экономически независимая женщина психологически и физически свободна от традиционных половых ролей, она может заняться собой, своей собственной жизнью.

Не зря футурологи называют XXI век «веком женщин», и корни этого определения уходят в прошлое, когда женщины совершили «тихую революцию», заняв достойное положение в сфере предпринимательства. Многие люди часто задают себе вопрос: «Что такое успех?», «Из чего он состоит?». Каждый человек как уникальная личность со своими ценностями, представлениями о мире и своей личной историей имеет свое собственное представление об успехе. У всех есть свои стремления, свои цели, однако, представляется интересным выделить те общие условия, при которых женщина - «бизнес-леди» может считаться успешной.

Первое условие, определяющее успешность деловой женщины - это умение планировать свою жизнь, а не плыть по течению. Успех состоит из ступенек, каждая из которых и является достижимой целью. Для того чтобы достигать их, полезно ставить и более крупные цели.

Второе необходимое условие - это умение взаимодействовать с окружающими, с тем, чтобы окружающие поддерживали ее в стремлениях, целях и усилиях. Каждому человеку необходимо, чтобы его понимали, любили, чтобы человек чувствовал себя в обществе комфортно и безопасно, чтобы его ценности были уважаемы окружающими.

Третьим важным условием успешности является профессиональная деятельность. Женщина, которую ценят, которая востребована, которую уважают и прислушиваются к ее мнению, уверена в себе, в своих силах. Профессиональная деятельность, карьера в самом широком смысле этого слова, самореализация, призвание и т.д. всё это является важными компонентами деловой женщины. Таким образом, все эти элементы являются фрагментами мозаики, складывающиеся в общую картину успешной женщины.[4]

Состояние демографической ситуации, в частности снижение рождаемости, кризис семьи заставляют нас обратить пристальное внимание на причины, которые порождают данные проблемы. Никто уже не утверждает, что у безработицы «женское лицо». Ситуация изменилась, и ряд исследований указывают на значительный процент безработицы среди мужчин. В последние годы появилось большое количество успешных женщин. Женщин, имеющих свой бизнес, занимающих высокий пост, экономически независимых от

мужчин. Это уже не просто женщина с традиционной нормой ролевого поведения, это уже совершенно новая психологическая структура.

Американские учёные М. Хенинг и А. Жарден составили портрет идеальной «леди-босс». Какая она должна быть? Это яркая личность, она женственна, не жестока и не холодна, интеллектуально и физически активна, решения принимает сама, но прекрасно улавливает настроения других; ей несвойственна мелочная опека подчинённых. Она готова рисковать, целеустремлённая, уверена в себе, достойно реагирует на критику, замечания и даже оскорбления. Умеет оперативно переключаться с одной социальной роли («руководитель, деловая женщина») на другую («дочь, мать, жена»), уверена в понимании, поддержке и помощи со стороны близких ей людей. И ещё одно немаловажное условие это - проблема наиболее полной реализации своих способностей в достижении жизненных целей может быть решена только совместными усилиями с мужчинами.

Женщина - «бизнес-леди» зачастую демонстративно игнорирует и даже противостоит возможному сотрудничеству с мужчинами, подсознательно оберегая свою территорию от соперника противоположного пола, тем более что ранее, эта территория принадлежала ему. Однако, необходимо отметить, что это заведомо бесперспективный ход, женщины - «бизнес-леди», так как только сотрудничество может привести к желаемым результатам и достижению цели. Сейчас большинство женщин нацелены на карьеру. Но есть и другие, которые, напротив, каждый день ходят на работу без энтузиазма. Они выдумывают всевозможные предлоги для того, чтобы уйти пораньше домой и приготовить ужин или просто заняться домашними делами. Работа им неинтересна, зато домашние хлопоты они воспринимают, как прекрасную возможность сделать жизнь близких людей приятной и комфортной. И это ничем не хуже, чем быть деловой женщиной, т.к. главное в жизни - быть счастливой и удовлетворённой этой самой жизнью. У каждой женщины своё понимание успешности и она вправе решать, кем ей быть: хорошей домохозяйкой, женой и матерью или делать карьеру, т.е. продвигаться вверх по служебной лестнице. Многие деловые женщины выполняют работу домохозяйки в дополнение к своей основной деятельности. На профессиональный статус женщины серьёзное влияние оказывает её семейное положение, необходимость совмещения ролей, что ограничивает выбор деятельности, затрудняет должностное продвижение, создаёт трудности в работе. Профессиональные трудности отступают перед чрезмерной нагрузкой женщин - на работе и дома. Отсюда и усталость, и постоянное нервное напряжение, боязнь не успеть, не справиться и т.п.

Все эти приводящие обстоятельства затрудняют полноценное включение женщин в профессиональную деятельность. Психологические черты, которые характеризуют современную деловую женщину. Прежде всего, это глубокое осознание равноправия, равенства своих возможностей и способностей к участию во всех сферах жизни общества. Другой важной чертой является признание необходимости сочетания различных социальных ролей - не только активной участницы трудовой и общественной жизни, но и «хозяйки дома», матери. Женщины избирают различные варианты сочетания этих ролей, хотя большинство устойчиво ориентируются на одинаковую их значимость. Конкретный выбор жизненного пути женщина делает сама в соответствии со своими личными качествами, предпочтениями, вкусами, обстоятельствами жизни, но возможность такого выбора сильно зависят от того, какую экономическую и моральную поддержку окажет ей государство и общество на каждом из избранных ею путей. [4]

Никакая социальная практика не может отменить психологические трудности, которые возникают при «двойной» занятости женщины на работе и дома. Равноправное положение

женщины в обществе существенно изменяет традиционные представления о таких чертах, как мужественность и женственность. Женщине теперь в большей мере присущи такие образцы поведения, которые ранее закреплялись за мужчинами, например, навык и способность принимать решения, отстаивать своё мнение, независимость.

Если на заре зарождения семейной общины женщина в Кыргызстане играла главенствующую роль, то постепенно с углублением разделения общественного труда это роль переходила к мужчине. Советский период в жизни народа Кыргызстана является историческим, оказавшим огромное влияние на все стороны жизни, в том числе гендерное устройство. Были достигнуты несомненные успехи в освобождении и раскрепощении женщины. В настоящее время впервые в истории Кыргызстана формируются условия для становления и развития самостоятельного женского политического движения. Самостоятельного не только по форме, но и по целям, задачам и методам деятельности. [2]

Одним из ключевых аспектов повышения роли женщин и улучшения их положения является образование. К концу 20-века в стране обеспечено право на образование всем, не зависимо от пола, вероисповедания, политических убеждений, национальной расовой и языковой принадлежности. Рост образования женщин отразился на их привлечении в науку, аспирантуру и докторантуру. Эта традиция была создана еще в советское время, когда форсировалась вовлечение женщин в сферу научной деятельности. В кыргызском обществе происходило и происходит в тесной взаимосвязи с кардинальными изменениям в социально экономической, политической и культурной жизни Кыргызстана. [5.6] В настоящее время актуализируется возрождение национальных, духовных, культурных традиций кыргызского народа, а с другой – происходит либерализация и адаптация общемировых глобальных тенденций решения «женского вопроса», гендерного равенства. В современном Кыргызстане женщины играют все более значимую роль в любой сфере развития современного Кыргызстана. Они занимают высокие должности в правительстве, парламенте и других политических институтах. Женщины из Кыргызстана также активно участвуют в международных отношениях. Они занимают посты в посольствах и консульствах, способствует укреплению репутации Кыргызстана на международной арене. В целом, успехи и достижения женщин Кыргызстана свидетельствуют о прогрессе в достижении гендерного равенства и признании важной роли женщин в обществе. [3]

Использованная литература:

1. Абрамзон С.М. *Киргизы и их этногенетические и историко культурные связи*. Фрунзе, 1990
2. Бегматова С. *Счастье киргизских женщин*. Фрунзе, 1965.
3. Бектурганова К.А. *Дочери земли киргизской*. Фрунзе, Бишкек 2003
4. *Введение в теорию гендера. Учебное пособие. - Учебно-методический комплект для студентов высших учебных заведений по курсу «Введение в теорию гендера». Выпуск 5.* Алматы: «Акыл кітабы», 2006. - 158 с.
5. *Женщины в органах местной власти. Материалы семинаров.* Астана: Национальная комиссия по делам семьи и женщин при Президенте РК. 2000. - 31 с.
6. Набиев Р.Н. *Из истории Кокандского ханства*. Ташкент, 1973.

О НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЖЕНЩИН КЫРГЫЗСТАНА ABOUT RESEARCH ACTIVITIES OF WOMEN OF KYRGYZSTAN

Эдилова Мариям Миталиповна

доктор философских наук, профессор, Международный университет Ала-Тоо, г.Бишкек.

mariam_ed@mail.ru

Аннотация. Одним из основных факторов достижения гендерного равенства является научно-исследовательская деятельность. Статья посвящена анализу гендерных стереотипов, имеющих в сфере науки. Эмпирической основой данного исследования послужили статистические данные и результаты социологических исследований автора среди студентов ряда вузов Кыргызстана.

Annotation. One of the main factors in achieving gender equality is research activities. The article is devoted to the analysis of gender stereotypes existing in the field of science. The empirical basis of this study was statistical data and the results of the author's sociological research among students at a number of universities in Kyrgyzstan.

Ключевые слова: *гендер, гендерная политика, гендерные стереотипы, гендерная социализация, маскулинность, феминность.*

Key words: *gender, gender policy, gender stereotypes, gender socialization, masculinity, femininity.*

Основными сферами достижения гендерного равенства являются образование и наука. Результаты нашего эмпирического исследования свидетельствуют о том, что именно образование явилось и является одним из факторов, благодаря которому сейчас ставится вопрос о достижении равенства между мужчиной и женщиной, расширения прав и возможностей женщин [1. 5].

В секторе образования Кыргызстана реализованы такие значительные проекты, как "Кадры XXI века" (1995), "Образование" (1996), "Культура" (1996), «Подросток» (1999), «Сельская школа» (2003) и др. [2]. Одинаковый уровень образованности женщин и мужчин создает впечатление о том, что в системе образования нет дискриминации по половому признаку. Социологические исследования [3. 47], руководителем которых является автор данной статьи, выявили существование скрытой дискриминации в отношении женщин в системе образования.

Реформа в системе образования Кыргызстана после приобретения суверенитета вместо того, чтобы ликвидировать гендерных стереотипов, создает «благоприятные условия» для их сохранения. По данным социологических исследований и статистики в кыргызском обществе существуют следующие стереотипные мнения и поведения в области образования: в школах больше поддерживают мальчиков, чем девочек; в семьях больше предпочтение дают образованию мальчиков, чем девочек; девочки больше получают профессии гуманитарного направления, а мальчики технические специальности и т.д.

По мнению половины опрошенных респондентов (учащиеся старших классов, студенты узов) нашего социологического исследования- «не существуют мужских и женских профессий», а каждый четвертый ответил – «да, существует». Респонденты мужского пола считают, что женщинам подходят такие профессии, как педагог, врач, воспитатель,

переводчик, стюардесса, рукодельница/мастер и т.д., а мужчинам-военный, строитель, пилот, депутат, милиционер, дипломат, инженер, аграрий, шахтер и т.д. [4. 55]. На начало 2018/2019 учебного года среди студентов высших профессиональных учебных заведений женщины составили 52,8 процента. Как и в прежние годы, сохраняется гендерная сегрегация при выборе профессии по специальностям высшего образования. Так, традиционно высока доля обучающихся женщин по направлениям: образование (более 87% от общего числа студентов), гуманитарные науки (около 76%), сфера обслуживания (около 69%), естественные науки (около 60 %). В то же время, мужчины выбирают, в основном, специальности, связанные с архитектурой и строительством (80%), сельскохозяйственные науки (76%), технические науки (74%), юриспруденцию (67%) [5.98].

Это свидетельствует о том, что юноши и девушки, ныне обучающиеся в ВУЗах Кыргызстана, снова пополняют традиционные «женские» и «мужские» сферы занятости, что приводит к гендерному разделению труда, различию в доступе к доходам, ресурсам и участию в принятии решений, т.е. будет происходить воспроизводство гендерных ролей из поколения в поколение. Но, в то же время система образования может помочь прервать этот межпоколенный цикл.

В целом, оглядываясь назад, можно с удовлетворением утверждать, что успехи Кыргызстана в области образования женщин и продвижении их в науку значительны, особенно, если учесть, что на протяжении тысячелетий мужчины доминировали во всех сферах общественной жизни. Против доступа женщин к высшему образованию и занятиям наукой выступали как политические деятели, так и мужчины-ученые. Многие мужчины, особенно в ученых кругах, - писал А.Бибель, - выступают против университетского образования женщин. Потому, что они боятся принижения науки, престиж которой должен будто бы пострадать, если женщины получают возможность посвятить себя научным занятиям. Они видят в научных занятиях особую привилегию, которая доступна лишь избранникам мужского пола [6.324]. Таким образом, долгое время существовало препятствие полноправному включению женщин в систему высшего образования и науки. Однако, были либерально настроенные мужчины-ученые, которые поддерживали равноправного участия женщин в научно-образовательной сфере. По данным ряда исследований, женщины, занимающиеся наукой сталкиваются со множеством проблем. Так, например, американские ученые выявили следующие четыре проблемы, с которыми чаще всего встречаются женщины.

Во-первых, отсутствие карьерного роста в инженерии и физике, например, ученая степень дается женщинам гораздо реже, чем мужчинам, что не дает возможности продолжать научную карьеру. Во-вторых, это недружелюбная атмосфера в коллективе. В-третьих, это неосознанная предвзятость, работа женщин-ученых оценивается хуже. Наконец, последняя помеха –это семья. Как правило, домашние обязанности целиком и полностью лежат на женских плечах, и на научную карьеру просто не хватает времени [7]. На наш взгляд такие проблемы существуют и у женщин Кыргызстана, которые занимаются наукой. Для того, чтобы женщины-ученые заняли достойное место в науке, необходимо кардинальное социокультурное изменение как в целом кыргызском обществе, так и в научном кругу. Тем не менее, имеются определенные положительные тенденции в сфере занятости женщин наукой, что объясняется ростом общественной активности и самосознания женщин, а также осознанием их роли в науке.

Как показывают статистические данные, среди аспирантов женщин больше чем мужчин (59 %), они преобладают в таких направлениях, как культурология, ветеринария,

филология, социология и т.д. Аналогичная картина прослеживается и в докторантуре (62%). В Кыргызстане в настоящее время женщины составляют больше половины общего количества кандидатов наук (53,1 %), а в составе докторов наук женщин меньше (39, 9%) [5.99]. Специалисты в области науки отмечают, что в последние годы все меньше молодежи хотят посвятить себя науке. В особенности сократилось число девушек, которые бы интересовались техническими специальностями. В результате на рынке труда ощущается нехватка специалистов в области инженерии, химии, поваров, программистов и специалистов в области сельского хозяйства, работа которых считается высокооплачиваемой. Причина в том, что в школах детям не дают качественного образования, не помогают выбрать профессию, правильный путь. Общественный фонд «Инициатива Розы Отунбаевой» организовали в рамках программы «Женщины в науке и технике» курсы по физике, математике, инженерии и химии, основной целью которых является закрепление знаний и навыков, а также предоставление новых знаний [9].

Женщины Кыргызстана не должны отставать от передовых технологий. Опрос научных кадров России, проведенный по заказу Института статистических исследований и экономики знаний НИУ ВШЭ показал, что наука в некотором роде воспринимается женщинами, работающими в этой области, как социальный лифт. 65% женщин, имеющих степень кандидата или доктора наук, считают, что благодаря работе в области науки и образования они получили возможность добиться хорошего общественного положения и признания окружающих. 46% женщин, имеющих степень кандидата или доктора наук, считают, что работа в науке позволяет им чувствовать стабильность и уверенность в жизни. 35% женщин с ученой степенью кандидата или доктора наук помимо своей основной работы и домашних занятий успевают работать на двух, а порой и на трех местах [10].

На вопрос «Почему женщины не занимаются научными исследованиями и не выбирают технические специальности?» д. мед наук, профессор Г. Баитова ответила: «Научное исследование - это не обязательно открытие чего-то нового ... В Кыргызстане нет условий для открытий. В развитых странах работают специальные учреждения и лаборатории. Также люди глубоко верят в то, что если заниматься наукой, то надо забыть о семье. Мы должны дать понять молодежи, что можно заниматься наукой и при этом семью не оставлять в стороне. В семье, где жена образована, всегда будет развитие. Потому что образованная женщина воспитывает детей иначе... Мои пять аспирантов - девушки. Они работают с интересом, сегодняшним молодым нужен стимул. Возможности в настоящее время огромные, можно выйти на международную арену» [9].

По данным НАН КР, среди 38 действительных членов НАН КР трое женщин-академиков. В составе 46 членов-корреспондентов НАН КР четверо женщин-ученых. В Кыргызстане много женщин, занимающихся естественной/точной наукой или STEM. Основными представителями являются: Р.Жээнчороева-доктор геолого-минерологических наук, профессор, член-корр НАН К; Ш.Жоробекова-экс-президент НАН КР, доктор химических наук, профессор, академик; Д.Мукашева-заслуженный деятель КР в области энергетики; М.Баткибекова –доктор химических наук, профессор, академик Международной Инженерной Академии; А.Сартбаева –выпускница Кыргызско-славянского университета, доктор наук в области естественных наук (PhD) [11.-С.4-29]. Она живет в Великобритании, является профессором в Университете Бата. В свое время она успела поработать в Кембридже и Оксфорде. За научное открытие (инновационный способ транспортировки вакцин без применения охлаждения) в 2017 году получила премию «IChemE Global Awards» [12].

Международный общественный фонд «Инициатива Розы Отунбаевой» при финансовой поддержке Демократической Комиссии Посольства США в КР с 2019 года работает над проектом «Расширение возможностей и повышение роли женщин в STEM», нацеленный на мотивацию девушек заниматься наукой и новыми технологиями, привлечение их в инженерные и технические специальности. Проект состоит из трех компонентов: поддержка и стимулирование научно-технического, инженерного потенциала девушек и молодых женщин; содействие в карьерном росте через серию тренингов по лидерству и повышение осведомленности общества STEM посредством широкой информационной компании об инновационных инициативах. В настоящее время реализуются 10 проектов, которые стали победителями конкурса «Расширение возможностей и поднятие роли девочек в STEM». Каждый проект из них актуальный и является свидетельством того, что способности науки и техники в развитии человека и улучшении жизни не имеют границ. Особое значение этих проектов еще в том, что они осуществляются в регионах, простых отдаленных селах, в школах и городах силами самих девушек/женщин [13]. Известно, что Резолюцией Генеральной Ассамблеи ООН 11 февраля установлен как памятная дата для того, чтобы достичь полного и равного доступа женщин и девочек к науке, а также обеспечить гендерное равенство и расширение прав и возможностей женщин и девочек. В этой связи Правительство КР совместно с Кыргызпатентом рассматривают возможность увеличения средств на научные исследования, а также прорабатывается вопрос об учреждении специальной премии для женщин и девочек за определенные достижения в области науки. Правительство будет поддерживать юных изобретателей в науке, инновациях, технологиях через различные проекты, чтобы содействовать появлению нового поколения ученых из числа женщин и девочек для решения серьезных задач нашего времени [14].

На данном этапе развития кыргызского общества задача достижения гендерного равенства обозначена. Кыргызстан не станет ни демократической страной, ни правовым государством пока женщины не приобретут реальные, гарантированные государством равные с мужчинами права и возможности во всех сферах общественной жизни.

Использованная литература:

1. *Образование - основа гендерного равноправия.* - Б., 2015.- С.5
2. *Государственный интернет портал.* // www.government.kg
3. *Внедрение гендерных подходов: социальные и экономические издержки и выгоды.* ПРООН. Бишкек. 2003.- С.47
4. *Образование-основа гендерного равноправия.* -Б., 2015.-С.- 55.
5. *Женщины и мужчины Кыргызской Республики.* Бишкек. 2019.С.98.
6. Бебель А. *Женщина и социализм.* -М., 1959. -С.324.
7. *«В науке женщин дискриминируют»:* национальный доклад//точка доступа:<http://orange.strf.ru/client/doctrine>
8. *Статистические данные аттестационного отдела ИКТ, естественных, математических и технических наук ВАК КР.*
9. <https://rus.azattyk.org/a/27522910.html>
10. <http://www.ug.ru/news/14459>
11. *Кыргызстандын илимдеги жана техникадагы айымдары.* -Бишкек. 2019.
12. <https://ru.sputnik.kg/society/20190603/1044558114/asel-sartbaeva-nagradahimiya.html>
13. <http://stem.roza.kg/>
14. <http://bilim.akipress.org/ru/news:1596133/> 351.

4-SHO'BA

OILALAR VA XOTIN-QIZLAR O'RTASIDA MA'NAVIY-MA'RIFIY ISHLARNI OLIB BORISHNING O'ZIGA XOS JIHATLARI

Adilova Dilorom Nurillayevna

"Umumiy pedagogika" kafedrası v.b dotsenti

Erimbetov Muxammad

TDPU magistri

Annotatsiya. Maqolada mahalladagi xotin-qizlar faollari tomonidan oilalar va xotin-qizlar o'rtasida ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etishning o'ziga xos jihatlari yoritilmoqda va zarur tavsiyalar berilmoqda.

Tayanch so'zlar: ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar, tadbirlarni tashkil etish, tadbirlar samaradorligi, ishtirokchilarning emotsional holati, tadbirlar natijadorligini baholash.

Mahallalar va oilalarning ijtimoiy-ma'naviy muhitiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan holatlar (oilaviy ajralishlar, jinoyatchilik, erta nikoh, noqonuniy nikohlar va hk.)ning oldini olish jamiyatimiz oldida turgan dolzarb masalalardan biri bo'lib kelmoqda.

Bugungi kunda ro'y berayotgan muhim ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy o'zgarishlar aholi ongiga turlicha ta'sir qilmoqda.

Shu o'rinda xotin-qizlar o'rtasida ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni tizimli tashkil etish, ularning ta'sirchanligini oshirish muhim ahamiyatga ega. Salbiy holatlarning ma'naviy bo'shliqlardan kelib chiqishini, bunday holatlarning oldini olishning birdan-bir yo'li – bu, albatta, ma'naviy-ma'rifiy ta'sir choralari ekanligini barchamiz yaxshi bilamiz.

Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarning o'z samarasini berishi uchun ularni tashkil etish tartibiga rioya etish, tadbirlarni tashkil etishda mas'ul idora va tashkilotlar bilan amaliy hamkorlikni kuchaytirish, bu boradagi faoliyatiga yaqindan ko'maklashish talab etiladi.

Chunki alohida ish olib borish o'z natijasini kamroq berishi, ma'naviy-ma'rifiy, tarbiyaviy ishlarini hamkorlikda olib borilishi doimo ijobiy natija bergan, bu borada birgalikda harakat qilish zarurligi amaliyotda ham o'zini oqlagan. Ushbu ishlarni tizimli olib borish va muvofiqlashtirishga bo'lgan ehtiyoj bugungi ma'naviy-ma'rifiy jarayonga mas'ullar oldiga dolzarb vazifalarni qo'ymoqda.

Shu bois ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni tashkil etish va o'tkazishda hududlar va mahallalarning o'ziga xos xususiyatlarini e'tiborga olish kerak, biroq tadbirlarni samarali tashkil etishning ham o'ziga xos jihatlarni hisobga olish kerak.

Bu borada Muhtaram Prezidentimizning joriy yil 7 martdagi "Oila va xotin-qizlarni tizimli qo'llab-quvvatlashga doir ishlarni yanada jadallashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-87-son Farmoni xotin-qizlarning huquqiy bilimlarini oshirish, xotin-qizlar o'rtasida ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni rivojlantirish, sog'lom turmush tarzini shakllantirishda dasturilamal hisoblanadi.

Farmon bilan tasdiqlangan "2022 – 2026 yillarda xotin-qizlarning mamlakat iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy hayotining barcha jabhalarida faolligini oshirish bo'yicha Milliy dasturni 2022-2023 yillarda amalga oshirishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar rejasi»da belgilangan O'zbekiston tarixida chuqur iz qoldirgan ma'rifatparvar ayollarning ibratli hayot yo'lini targ'ib etish maqsadida ularning yubiley sanalarini keng nishonlash bo'yicha amalga oshirilayotgan tadbirlar, "Qizlarni

eng go'zal fazilatlar, bilim va odob sohibalari etib tarbiyalashda nuroniy onaxonlar imkoniyatidan samarali foydalanish", "Buvijonlar ma'rifati" mavzusida ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar, xotin-qizlar o'rtasida "Huquq va majburiyatlaringizni bilasizmi?" mavzusida uchrashuvlar, "Xotin-qizlar huquqiy madaniyatini rivojlantirishning istiqbollari", "Oila muqaddas", "Ayol e'zozda", "Kelin va qaynona", "Ibratli oila", "Siz qonun himoyasidasiz", "O'zbek ayoli" va hk. mavzularida davra suhbatlari shular jumlasidandir.

Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni tashkil etish va o'tkazishda quyidagi masalalar (jihatlar)ga e'tibor qaratish zarur:

1. Tadbirlarni samarali tashkil etish uchun tadbir dasturi, ssenariysi, tadbirlarda foydalanish uchun manbalar (mavzuga oid ma'ruza matni, tarqatma materiallar, videoroliklar, slaydlar, buklet, infografika va maxsus flaerlar va boshqa targ'ibot materiallari) ni ishlab chiqish kerak.

2. Tadbirlar rejasini tuzish, tashkiliy masalalar va har bir jarayon uchun mas'ullarni belgilash lozim.

Chunki, tadbirni tashkil etish va o'tkazish bo'yicha tuman (shahar) hamda mahalla darajasida amalga oshiriladigan ishlarni aniq belgilab olishni taqozo etadi.

3. Targ'ibot guruhlar (malakali mutaxassislar, olimlar, yozuvchi va shoirlar, san'atkorlar, ziyoli onaxonlar kabilar) ro'yxatini shakllantirish.

Ro'yxatni shakllantirishda ularning aholi orasidagi obro'si, salohiyati, hayotiy tajribasi, notiqlik va muloqot madaniyatiga e'tibor qaratish zarur.

4. Ma'ruzachilarni manbalar bilan ta'minlash (misol uchun, mahalla kesimida tegishli statistik ma'lumotlar, hayotiy misollar bilan va h.k.).

5. Tuman (shahar) miqyosida tadbirlarni sektorlararo va «mahallabay» tashkil etish sxemasi va reja-jadvallarini ishlab chiqish.

6. Jadvallarni tegishli hamkor tashkilotlarga va barcha mahallalarga yetkazish.

7. Tadbirda ishtirok etuvchilarning ro'yxatini shakllantirish, tadbir o'tkaziladigan joy (bino, zal)ni tayyorlash.

8. Tadbirni tashkil etish joyi, vaqti (tadbirlar davomiyligi muayyan vaqt, ya'ni reglament) va shakli aniq bo'lishi kerak.

Tadbir qachon, qaerda o'tkazilishi to'g'risida mahalla binosi va boshqa aholi gavjum bo'lgan joylarga tadbirdan kamida 3 kun avval e'lonni ilib qo'yish.

9. Tadbirlarni tashkil etish va o'tkazish bo'yicha hamkor tashkilotlar rahbarlari hamda xotin-qizlar faollari ishtirokida belgilangan vazifalarni taqsimlash maqsadida kichik tashkiliy yig'ilishni o'tkazish.

10. Tadbirlarni tashkil etish va o'tkazish bo'yicha tadbirlar rejasini ishlab chiqish va mas'ullarni belgilashda "Oqila ayollar harakati", "Ayollar maslahat kengashi", Xotin-qizlar bilan ishlash bo'yicha komissiya a'zolarining tashkilotchilik, notiqlik qobiliyatiga qarab aniq vazifalarini belgilab olish zarur.

11. Tadbirlar yakunida ishtirokchilar fikrini o'rganish, tadbirlar o'tkazilgandan so'ng tegishli (mas'ul) tashkilot va idoralar tomonidan monitoring qilish, natijadorligini tahlil qilish yaxshi natija beradi.

Tadbirlar natijadorligini baholashda tadbir jarayonlari, ijobiy tomonlari va yo'l qo'yilgan kamchiliklarni tahlil qilish hamda baholash bilan birga, o'tkazilgan tadbir to'g'risida ishtirokchilarning fikr (taassurot)larini o'rganish keyingi tadbirlarni to'g'ri va samarali tashkil etishda qo'l keladi.

Shuningdek, ishtirokchilarning emotsional holati, ko'tarinki kayfiyati, tadbir jarayonlariga qiziqishlari, tadbirning maqsadini anglashi, faolligiga e'tibor qaratish o'tkazilayotgan tadbirning

samaradorligini ta'minlaydi.

Tadbir rejasini tuzish va amalga oshirishda mahallalarning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish, hududdagi vaziyatni tahlil qilish yaxshi natija beradi.

Tadbir sifati va samaradorligi ko'p jihatdan uni rejalashtirishga bog'liq. Tadbirni to'g'ri rejalashtirish tadbir maqsadiga erishishda muhim omil bo'ladi.

Shuning uchun mas'ullarning vazifalarini aniq taqsimlash va ular uchun tashkiliy yo'riqnoma (instruktaj) o'tkazish lozim. Tadbirni tashkil etish va o'tkazishga mas'ullarning o'zlarining ushbu jarayondagi vazifalari va ishtiroklari nimadan iborat ekanligini aniq bilishlari muhimdir.

Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar o'z xususiyatiga ko'ra, ishtirokchilarga ma'naviy ta'sir qilish, ularda muayyan sifatlarni tarkib toptirish yoki rivojlantirish maqsadiga qaratilgan bo'ladi. Shuning uchun tadbirlarning ishtirokchilarga ma'naviy ta'sir o'tkazish darajasiga e'tibor qaratish zarur.

Tadbirlarga jalb etilgan ma'ruzachilar o'z chiqishlarida:

- ishtirokchilarga ta'sir ko'rsatishning samarali usullarini qo'llashlari;
- tadbirlar hamda jummalarning ta'sirchan bo'lishi;
- ko'proq hayotiy misollardan foydalanish;
- ma'lumotlarning dolzarb, hayotiy, oddiy va tushunarli bo'lishiga e'tibor qaratishlari;
- belgilangan vaqtdan to'g'ri va samarali foydalana olishlari lozim.

Asosiysi, tadbirlarga jalb etiladigan mutaxassisning qanchalik malakali bo'lishi yoki mahallada taklif etiladigan onaxonning obro'-e'tiborligi, ta'sirchan bilimga ega ekanligi tadbirning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarning samarali tashkil etilishi **tashkilotchilarning, ayniqsa xotin-qizlar faolining kasbiy bilim va malakasiga, ularning hayotiy tajribasiga ko'p jihatdan bog'liqdir.**

Bizningcha, Qo'mita tizimidagi har bir xodim, mahalla xotin-qizlar faoli kundalik faoliyatida oilalar va xotin-qizlar o'rtasida ma'naviy-ma'rifiy ishlarni olib olish, ommaviy sport tadbirlarini o'tkazish, jamoatchilik tuzilmalari ishini samarali tashkil etishda yuqoridagi mezonlar, tartib-taomillar asosida rejali yuritsa, albatta ertaga ular o'z natijasini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. *O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28-yanvardagi "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmoni.*
2. *O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oila va xotin-qizlar bilan ishlash, mahalla va nuroniylarni qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2022 yil 1 martdagi PF-81-son Farmoni.*
3. *O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oila va xotin-qizlarni tizimli qo'llab-quvvatlashga doir ishlarni yanada jadallashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2022 yil 7 martdagi PF-87-son Farmoni.*

XOTIN-QIZLARNING ILMIY POTENSIALINI RIVOJLANTIRISH XORIJ TAJRIBASIDA (STEAM misolida)

Saliyeva Nargiza

s.f.n dotsent Jizzax Sambhram

Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor Jizzax, O'zbekiston

Annotatsiya.

Xotin-qizlar ilmiy salohiyatini rivojlantirish dunyoning ko'plab mamlakatlarida tadqiqot va siyosatning asosiy nuqtasi bo'lib kelgan. Ushbu maqola fan, texnologiya, muhandislik va matematikada ayollarning ishtiroki va yetakchiligini rag'batlantirish uchun foydalaniladigan xorijiy tajriba va strategiyalarni o'rganadi. Tadqiqot turli mamlakatlarda ayollarning ilmiy imkoniyatlarini kengaytirishga hissa qo'shgan asosiy siyosatlar, tashabbuslar va madaniy omillarni yoritib beradi hamda bu jarayon bilan bog'liq muammolar va imkoniyatlarni baholaydi.

Kalit so'zlar: ilm-fan, xotin-qizlar, texnologiyalar, innovatsiyalar, gender xilma-xilligi

Ayollarning ilm-fan va texnologiyadagi o'rni innovatsiyalarni rag'batlantirish va murakkab ijtimoiy muammolarni hal qilishda gender xilma-xilligi muhimligini e'tirof etib, global nutqning diqqat markaziga aylanib bormoqda. Gender tengligini rag'batlantirish bo'yicha ko'plab yutuqlarga qaramay, fan, texnologiya, muhandislik va matematika sohalarida ayollarning kam vakilligi butun dunyo bo'ylab doimiy muammo bo'lib qolmoqda. Ayollar ilmiy tadqiqotlarda ularning to'liq ishtirok etishi va yetakchilik qilishiga to'sqinlik qiluvchi tarkibiy, madaniy va institutsional to'siqlarga duch kelishda davom etmoqda. Bu nomutanosibliklar nafaqat adolat masalasi, balki ilm-fan taraqqiyoti va iqtisodiy o'sishga hissa qo'shishi mumkin bo'lgan potentsial iste'dodlarni yo'qotishdir.

Ushbu muammolarga javoban turli mamlakatlar ayollarning ilmiy salohiyatini yuksaltirishga qaratilgan siyosat va tashabbuslarni amalga oshirdi. Hukumatlar, ta'lim muassasalari va xalqaro tashkilotlar STEMda ayollarning ishtirokini kuchaytirish bo'yicha strategiyalarni ishlab chiqdilar, ular erta ta'lim dasturlaridan tortib etakchilikni rivojlantirish tashabbuslarigacha. Taraqqiyotga erishilgan bo'lsa-da, turli xalqlarning tajribasi ayollarni ilm-fanga targ'ib qilishning muvaffaqiyatlari va davom etayotgan muammolari haqida qimmatli fikrlarni taqdim etadi.

Ushbu maqola Yevropa Ittifoqi, AQSh, Yaponiya, Ruanda va Avstraliya kabi turli mamlakatlarda qo'llaniladigan strategiyalarni tahlil qilish orqali ayollarning ilmiy salohiyatini rivojlantirish bo'yicha xorijiy tajribalarni o'rganadi. Ushbu yondashuvlarni o'rganish orqali biz ayollarning ilm-fandagi imkoniyatlarini kengaytirishga yordam beradigan asosiy omillarni ta'kidlashni va STEM sohalarida qolgan gender bo'shliqlarini bartaraf etish bo'yicha tavsiyalar berishni maqsad qilganmiz. Fan va texnologiya kelajakni shakllantirishda tobora muhim rol o'ynagani sababli, ayollarning ilmiy salohiyatini tushunish va undan foydalanish butun dunyo bo'ylab barqaror rivojlanishni rag'batlantirish uchun muhim ahamiyatga ega.

Fan va texnologiya iqtisodiy o'sish va ijtimoiy taraqqiyotning asosiy omillari hisoblanadi. Shunga qaramay, ayollar bu sohalarida butun dunyo bo'ylab kam vakillik darajasida qolmoqda. YuNESKO ma'lumotlariga ko'ra, ayollar STEM bo'yicha global ishchi kuchining atigi 30 foizini tashkil qiladi, bundan ham kamroq katta ilmiy yoki ilmiy lavozimlarni egallaydi. Ayollarning ilmiy tadqiqotlarda to'liq ishtirok etishidan chetlatilganligi nafaqat gender tengsizligini davom ettiradi, balki innovatsiyalarga ham to'sqinlik qiladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, tadqiqot guruhlaridagi xilma-xillik muammolarni yanada keng qamrovli hal qilishga va yanada innovatsion yechimlarga olib keladi. Ushbu muammolarga dunyoning bir qator davlatlari va tashkilotlarining munosabatini

tahlil qilamiz.

Yevropa Ittifoqi: Gender tengligi rejaları (GEPs) Yevropa Ittifoqi ilm-fan sohasida gender tengligini targ'ib qilishda yetakchi bo'lib kelgan. Horizon Europe dasturi Gender Tengligi Rejalarini (GEPs) Yevropa Ittifoqi moliyalashtirishga intilayotgan tadqiqot muassasalarida amalga oshirishni talab qiladi. GEPlar ishga qabul qilish, martaba oshirish va tadqiqotni moliyalashtirishda gender tarfakshliklarini bartaraf etishga qaratilgan chora-tadbirlarni o'z ichiga oladi. Shvetsiya va Norvegiya kabi davlatlar ushbu rejalar orqali ilm-fan sohasida ayollar uchun teng imkoniyatlarni ta'minlash uchun mustahkam asoslarni ishlab chiqdilar.

Amerika Qo'shma Shtatlari: Milliy Fan Jamg'armasi (NSF) kabi federal moliya agentliklari ayollarning tadqiqotda ishtirokini rag'batlantirish uchun maxsus ishlab chiqilgan dasturlarni joriy qilganlar. NSFning ADVANCE dasturi, masalan, institutsional o'zgarishlar orqali ayollarning akademik STEM karyeralarida vakillik va ko'tarilishlarini oshirishga qaratilgan.

Yaponiya: yetakchilikni rivojlantirish va madaniy siljishlar Yaponiya, an'anaviy ravishda fanda jiddiy gender tafovutlariga duchor bo'lib, tadqiqot va ilmiy sohalarda ayollar yetakchiligini rag'batlantirish siyosatini amalga oshirdi. Ilm-fan va texnologiyada gender tengligini rag'batlantirish (2008) kabi dasturlar mansab rivojlanishini qo'llab-quvvatlash va tadqiqot muassasalarida madaniy siljishlarni rag'batlantirish orqali ayol olimlar sonini ko'paytirishga qaratilgan. Mentorlik dasturlari moslashuvchan ish siyosati bilan birgalikda Yaponiyada ayollarning ilmiy vakolatlarini bosqichma-bosqich yaxshilashga yordam berdi.

Ruanda: Hukumat tomonidan boshqariladigan tashabbuslar Ruandada hukumatning gender tengligiga sodiqligi ayollarning STEAMdagi ishtirokida ajoyib yutuqlarga erishdi. Ruandaning milliy gender siyosati stipendiyalar, murabbiylik dasturlari va erta ta'limga e'tibor qaratish orqali ayollarni ilm-fanga jalb etishga yordam beradi. Ruanda hukumati, shuningdek, ayollarni tadqiqot va innovatsion rollarni bajarishga undagan holda, rahbarlikdagi gender tengligiga ustuvor ahamiyat berdi. Ruandaning noyob tajribasi ayollarning ilmiy salohiyatini oshirishga siyosiy iroda va maqsadli siyosatning ta'sirini ko'rsatadi.

Avstraliya: Athena SWAN Xartiyasi Avstraliya Buyuk Britaniyaning Athena SWAN Xartiyasini qabul qildi, u tadqiqot va oliy ta'limda gender tengligini qo'llab-quvvatlash va o'zgartirishga qaratilgan. Xartiya institutlardan gender tafovutlari to'g'risida ma'lumotlarni to'plash va hisobot berishni talab qilish orqali tashkilotning javobgarligini ta'minlaydi. Shuningdek, u ayollarni ilmiy martabalarda qo'llab-quvvatlash uchun tarkibiy o'zgarishlarni, jumladan, ish va hayot muvozanati siyosatini takomillashtirish, murabbiylik imkoniyatlari va ishga qabul qilish va ko'tarilish amaliyotida ongsiz tarfakshliklarni bartaraf etishni rag'batlantiradi.

Fanda gender tengligini ta'minlashda erishilgan yutuqlarga qaramay, ko'plab muammolar saqlanib qolmoqda:

1. Chuqur singib ketgan gender stereotiplari ko'pincha ayollarni STEM sohasida martaba izlashdan qaytaradi. Ko'pgina mamlakatlarda ayollar hali ham oilaviy mas'uliyatni kasbiy intilishlardan ustun qo'yish uchun madaniy umidlarga duch kelishadi.

2. Fandagi ayollar ko'pincha erkak hamkasblari kabi bir xil murabbiylik va professional tarmoqlarga kirish imkoniga ega emaslar. Bu ularning etakchilik lavozimlariga ko'tarilish qobiliyatini cheklaydi va hamkorlik qilish imkoniyatlarini kamaytiradi.

3. Ilmiy martaba talablari, xususan, akademik sohada, ko'pincha an'anaviy oilaviy rollar bilan to'qnash keladi, bu esa ayollarning ish va shaxsiy hayotini muvozanatlashini qiyinlashtiradi. Ko'pgina mamlakatlar hali ham bu muammoni moslashuvchan ish tartibini qo'llab-quvvatlovchi siyosat bilan to'liq hal qilmagan.

4. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ayollar o'zlarining tengdoshlariga qaraganda tadqiqot

grantlarini olish yoki yuqori qiymatli moliyalashtirishga ega bo'lish ehtimoli kamroq. Bu tengsizlikni bartaraf etish ayollarning ilm-fandagi imkoniyatlarini kengaytirish uchun zarurdir.

Xulosa

Xotin-qizlar ilmiy salohiyatini rivojlantirish nafaqat gender tengligi masalasi, balki global ilmiy taraqqiyot va innovatsiyalarni rivojlantirishning hal qiluvchi omilidir. Yevropa Ittifoqi, AQSh, Yaponiya, Ruanda va Avstraliya kabi mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, strategik siyosat va tashabbuslar ayollarning STEM sohalarida ishtiroki va yetakchiligini samarali oshirishi mumkin. Gender tengligi rejaları va murabbiylik dasturlaridan tortib, qonunchilikni qo'llab-quvvatlash va madaniy o'zgarishlarga qadar bu mamlakatlar ayollarning ilmiy imkoniyatlarini kengaytirishda sezilarli yutuqlarga erishdilar.

Biroq, doimiy muammolar, jumladan, madaniy qarama-qarshiliklar, murabbiylarning etishmasligi, moliyalashtirishdagi nomutanosiblik va yanada moslashuvchan ish muhitiga ehtiyoj bor. Ushbu muammolarni hal qilish ta'lim tizimlari, ish joylari va hukumatlar bo'ylab keng qamrovli va barqaror harakatlarni talab qiladi. Ilm-fan ta'limiga erta kirishish, institutsional javobgarlik va xalqaro hamkorlik bu to'siqlarni bartaraf etish va ilm-fan sohasida ayollarning to'liq salohiyatini ochish uchun kalit hisoblanadi.

Bu xilma-xil xorijiy tajribalardan olingan saboqlar ilm-fandagi gender tafovutini yo'qotishga qaratilgan boshqa davlatlar uchun samarali yo'l xaritasini beradi. Ayollarning STEMga qo'shgan hissasini qo'llab-quvvatlovchi siyosatni ilgari surishda davom etish orqali biz ko'proq ilmiy hamjamiyatlarni yaratishimiz, innovatsiyalarni rag'batlantirishimiz va ilm-fan yutuqlaridan jamiyatning barcha a'zolari tomonidan baham ko'rilishini ta'minlashimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev, Sh. M. (2017). *O'zbekistonning yangi taraqqiyot strategiyasi*. Toshkent: O'zbekiston.
2. Mirziyoyev, Sh. M. (2017). *Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz*. Toshkent: O'zbekiston. Raqamli O'zbekiston 2030 strategiyasi
3. European Commission. (2020). *She Figures 2019: Gender in Research and Innovation*. Publications Office of the European Union. Available at: <https://ec.europa.eu>
4. National Science Foundation. (2021). *ADVANCE: Increasing the Participation and Advancement of Women in Academic Science and Engineering Careers (ADVANCE) Program*. Available at: <https://www.nsf.gov>
5. UNESCO Institute for Statistics. (2021). *Women in Science*. Available at: <http://uis.unesco.org>
6. Japan Science and Technology Agency. (2008). *Promotion of Gender Equality in Science and Technology: Basic Plan and Initiatives*. Available at: <https://www.jst.go.jp>
7. Government of Rwanda. (2020). *National Gender Policy: Promoting Gender Equality and Women's Empowerment*. Available at: <https://gender.gov.rw>
8. Australian Academy of Science. (2020). *Australia's Athena SWAN Charter: Advancing Gender Equity in STEMM Institutions*. Available at: <https://www.science.org.au>
9. United Nations Development Programme (UNDP). (2019). *Gender Equality Strategy: Accelerating Gender Equality and Women's Empowerment*. Available at: <https://www.undp.org>
10. OECD. (2018). *Bridging the Digital Gender Divide: Include, Upskill, Innovate*. Available at: <https://www.oecd.org>

АКТУАЛЬНОСТЬ ПРОБЛЕМЫ ТВОРЧЕСКОГО ВОООБРАЖЕНИЯ УЧЕНИКА В СОДЕРЖАНИИ ОБРАЗОВАНИЯ

Исманова Анара Жусупбаевна

*преподаватель кафедры “Педагогика” Гуманитарно- педагогического колледжа
КГУ им. И. Арабаева Кыргызстан, г. Бишкек.*

Аннотация. Творческое воображение ученика является важным компонентом содержания образования. Требование о развитии творческой деятельности подтверждается стратегическими и нормативными документами, принятыми в Кыргызстане. Данная деятельность составляет основу направления формирования компетентности учащихся. В статье анализированы исследования по проблемам развития творческой деятельности учащихся в системе образования.

Ключевые слова: содержание образования, творчество, творческая деятельность, компетентность, качество образования.

Abstract. The creative imagination of the student is an important component of the content of education. The requirement for the development of creative activity is confirmed by strategic and regulatory documents adopted in Kyrgyzstan. This activity forms the basis for the direction of the formation of students' competence. The article analyzes research on the problems of developing students' creative activity in the education system.

Key words: educational content, creativity, creative activity, competence, quality of education.

Жизнь человека состоит только из активной, творческой мечты, которая обогащает жизнь человека, делает ее яркой и интересной. Человек постоянно контактирует с окружающей средой. Однако каждую секунду на наши чувства воздействуют десятки и сотни различных стимулов, многие из которых надолго сохраняются в человеческой памяти. Более того, одним из интереснейших явлений психики человека является то, что впечатления от предметов и явлений реального мира, полученные в предшествующей практике, не только долго сохраняются в памяти, но и подвергаются определенной обработке. [1]

Существование этого явления определило способность человека влиять на окружающую среду и целенаправленно изменять ее. Следует отметить, что воздействие животного на внешнюю среду и изменение внешней среды человека имеют принципиальные различия. В отличие от животного человек систематически воздействует на окружающую среду, направляет свои действия к заранее определенной цели. Такой характер изменения действительности в трудовом процессе предполагает предварительное представление в сознании того, что человек хочет получить в результате своей деятельности. Например, паук выполняет некоторые операции подобно ткачу, а пчелы при строительстве восковых ячеек напоминают людей-строителей. Но худший специалист отличается от лучшей пчелы или самого умелого паука тем, что следует заранее определенному плану.

Любая работа предполагает разработку такого плана, а уже потом его фактическую реализацию. Таким образом, если мы сосредоточимся на процессе создания чего-то нового, мы столкнемся с еще одним феноменом человеческой психики. Суть его в том, что человек создает в своем сознании образ, еще не существующий в реальности, а основой создания такого образа является наш прошлый опыт, полученный во взаимодействии с объективной реальностью. Этот процесс – процесс создания новых мысленных образов – называется

воображением. Ученых всегда интересовало исследование сущности творчества и его роли. Ученые-педагоги исследовали этот вопрос с точки зрения воспитания подрастающего поколения. Например, во времена советской педагогики изучение творчества исследовалось в рамках воспитания развитой личности, изучалась роль творчества, способствующего этому направлению, но сейчас творчество учащихся связано с проблемой формируют свою компетентность. Ученые определяют, что творчество реализуется через творческую деятельность учащихся. [1]

Известные педагоги-ученые И. Я. Лернер, В. В. Краевский, М. Н. Скаткин отмечали, что творческая деятельность ученика является одной из основных составляющих содержания образования. В их исследованиях усиливается идея о том, что творческая деятельность студента формирует его готовность творчески подходить к окружающей среде. По этой причине перед системой образования стоит задача обучения творчеству учащихся с самого раннего возраста. Среди основных показателей в исследованиях учёных можно выделить следующие: способность увидеть новую проблему в знакомой жизненной ситуации; самостоятельно переносить знания и умения в новую ситуацию; иметь возможность увидеть структуру исследуемого объекта; способность увидеть новую функцию рассматриваемого объекта; самостоятельно адаптировать известные способы деятельности к новой деятельности; альтернативное мышление, способность видеть возможные решения рассматриваемой проблемы. Особенность этого компонента содержания образования состоит в том, что при творческой работе невозможно заранее определить систему действий и предложить ее учащемуся. [2]

Учащийся может создать нужную ему деятельность. Чтобы направить творческую деятельность учащегося в правильное русло, необходимо в учебном процессе использовать проблемные вопросы, примеры и задачи, творческие задания для дальнейшего развития этой деятельности. О творческой деятельности личности, в том числе студента, известные психологи и педагоги Б. Г. Ананьев, Д. Б. Богоявленская, Л. Г. Выготский, П. Я. Гальперин, В. В. Давыдов, В. А. Крутецкий, К. К. Платонов, В. Г. Разумовский, Б. М. Теплов и др. . провел фундаментальные исследования. Можно отметить, что данная проблема стала предметом дальнейших исследований педагогов Кыргызстана [2].

Почти все исследователи считают, что творческая деятельность направлена на создание новых социальных ценностей. В этом случае необходимо понять, что происходит с творческой деятельностью человека. В процессе организации творческой деятельности ученика в школе задача создания новых социальных ценностей не ставится и не может быть поставлена. Перед учеником стоит задача открыть важные для него и новые для него ценности. Эта ценность могла быть обнаружена раньше, но для ученика она считается исходной, новой ценностью.

Таким образом, учащийся приобретает для себя новые знания, повторяет процесс повторного открытия ранее открытой ценности, и учащийся приобретает для себя новые ценности. [3 В этом процессе проблемной ситуацией является ситуация, способная стимулировать творческую деятельность. Киргизский ученый А. Касымов в годы обретения Кыргызстаном независимости одним из первых изучил сущность творческой деятельности студентов. В рамках методов обучения он различал репродуктивную и творческую деятельность. Автор отмечает, что участие студента в творческой деятельности характеризуется его способностью использовать полученные знания в новой ситуации. По его мнению, творческая деятельность – это самостоятельное создание учеником чего-то ранее ему неизвестного в познавательной деятельности процесса обучения. [3]

Исследователь И. Железнова предложила проблемный подход к формированию

творческих способностей школьника. Глубоко исследуя процессуальную сторону творчества, он считает, что творческий процесс – это открытие нового для самого ученика: новых предметов, знаний, задач, новых способов решения. Задача формирования и развития творческих способностей предполагает высокий уровень мышления. Через мышление человек модернизирует традиционную схему, создает новую схему. Здесь важную роль играет фантазия и воображение. При решении проблемных ситуаций используются следующие методы мыслительной деятельности: анализ, синтез, сравнение, обобщение и т. д. В процессе творческого мышления осуществляется структурирование, упорядочивание и изменение уровней объекта. В творческом мышлении невозможно заранее предсказать, каким будет результат, и невозможно его спланировать. Интуиция здесь помогает. Все эти действия мыслительной деятельности приводят к новому результату, приобретению новых знаний и, как следствие, формируют творческие способности ученика. [4]

Подводя итог исследованиям этой проблемы, он выделил следующие этапы творческой деятельности: возникновение творческой ситуации (встреча с новой ситуацией; • ссыла творческой неопределенности, ссыла одобренных работ); эвристика (эврика; развитие идей, мыслей); • завершение творчества (критическая стадия; стадия подтверждения производства; • отдел реализации). В процессе творческой деятельности учащийся, применяя полученные знания к новой ситуации, приобретает новую комбинацию действий, которая мотивирует на получение необычного результата, может предложить оптимальный путь достижения цели. При переводе учащихся от репродуктивной деятельности к творческой деятельности необходимо предлагать им нестандартные примеры, упражнения и творческие задания. Для создания таких задач, по мнению автора, необходимо руководствоваться следующими принципами: соответствие уровню мыслительной деятельности учащегося с учетом интереса учащегося; быть адекватным характеру и объему программного материала; опираясь на характер окружающей ребенка среды; ориентация на отрасли и специальности, специфичные для местной среды. [4]

В творчестве автора предложено четыре уровня творчества: подражание, копирование, творческое подражание, имитационное творчество, настоящее творчество. По исследованиям ученых, 50% 6-летних детей одарены, а основной период их творческой деятельности соответствует 10-14 годам. Поэтому поднимается проблема развития творческого воображения учащихся. Одними из предпосылок творческой деятельности являются гибкость мышления (способность варьировать методы), критичность (анализ, сравнение, отклонение от непродуктивных стратегий), целостное восприятие и т. д.

Использованная литература:

1. Байсеркеев А.Е. *Технология развития творческой активности учащихся при преподавании естественных предметов в средней школе [Текст]:* Бишкек, 2017. – 40 с.
2. Шентюрк С. *Развитие творческих способностей учащихся в инновационных школах [Текст]:* пед.илимд.канд. ... дисс. аннотация: 13.00.01 / С. Шентюрк. – Бишкек, 2011. – 27 с.
3. Калдыбаев С.К. *Педагогическое измерение: становление и развитие. [Текст] / С.К. Калдыбаев. – Бишкек, 2008. – 208 с.*
4. Касимов А.А. *Развитие творческой активности учащихся 4-5 классов посредством решения нестандартных задач [Текст] : автореф. дис. ... кр. пед. наук: 13.00.02/ А.А. Касимов. – Бишкек, 1995. – 23 с.*
5. Железнова И.А. *Задачный подход к проектированию творческой способности учащихся в содержании математического образования в школе [Текст]: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02/ И.А. Железнова. – Бишкек, 2005. – 194 с.*

ОСНОВЫ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ И ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДИАГНОСТИКИ PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK DIAGNOSTIKA ASOSLARI

Сулайманкулова Жамила Калыбаевна
*Кыргызский экономический университет,
к.п.н., доцент кафедры "БУЖБ"*

Аннотация. Психолого-педагогическая диагностика – это достаточно сложная и относительно новая область профессиональной деятельности педагогов, которая интегрирует в себе диагностические подходы, сложившиеся как в психологии, так и в педагогике. Есть следующие отрасли диагностики. Общее понятие диагностики, психолого-педагогическая диагностика, психологическая диагностика, педагогическая диагностика, этические нормы психологической и педагогической диагностики. В любой отрасли профессиональной деятельности особая роль принадлежит диагностике состояния и качества производимой продукции и производственного процесса. В настоящее время сложно представить производственные, научные и образовательные процессы без предварительной диагностики.

Ключевые слова: Понятие, диагностика, психология, педагогика, этика, норма, отрасль, профессия, деятельность, мастерство.

Xulosa: psixologik va pedagogik diagnostika-bu psixologiyada ham, pedagogikada ham rivojlangan diagnostik yondashuvlarni birlashtirgan o'qituvchilarning kasbiy faoliyatining ancha murakkab va nisbatan yangi sohasi. Quydagi diagnostika sohalari mavjud. Diagnostikaning umumiy tushunchasi, psixologik va pedagogik diagnostika. psixologik diagnostika, pedagogik diagnostika, psixologik va pedagogik diagnostikaning axloqiy me'yorlari. Kasbiy faoliyatning har qanday sohasida ishlab chiqarilgan mahsulotlar va ishlab chiqarish jarayonining holati va sifatini tashxislashda alohida rol o'ynaydi. Hozirgi vaqtda ishlab chiqarish, ilmiy va ta'lim jarayonlarini oldindan tashxis qo'ymasdan tasavvur qilish qiyin.

Kalit so'zlar: tushuncha, diagnostika, psixologiya, pedagogika, axloq, norma, sanoat, kasb, faoliyat, mahorat.

Психолого-педагогическая диагностика – это достаточно сложная и относительно новая область профессиональной деятельности педагогов, которая интегрирует в себе диагностические подходы, сложившиеся как в психологии, так и в педагогике. Она требует соответствующей психолого-педагогической компетентности, профессионального мастерства, так как затрагивает важные характеристики участников педагогического процесса – учащихся и педагогов, их поведения, деятельности, эмоционального реагирования и т. п. Общее понятие диагностики Для начала рассмотрим общее понятие «диагноз». Известно, что слово «диагноз» в переводе с греческого означает «распознавание» (от гр. diagnostikos – способный распознавать). Поэтому в общем случае под диагностикой понимают процесс определения состояния какого-либо объекта.

Диагноз – это результат деятельности по определению состояния, особенностей отклонений от нормы в характеристике объекта диагностики. С другой стороны, развитие диагностической деятельности привело к появлению диагностики как особому виду познания, находящемуся между научным знанием сущности и опознаванием единичного явления. В этом случае диагноз – это заключение о принадлежности сущности, выраженной в единичном, к определенному установленному наукой классу. Под диагностикой также

понимают процесс получения информации о состоянии наблюдаемого или изучаемого объекта с помощью различных методов, способов, приемов

1. Диагностическая информация включает в себя сведения о состоянии объекта, степени его соответствия норме, тенденциях его развития. Она позволяет эффективно влиять на процессы развития объекта с целью его торможения или ускорения, совершенствования или коррекции

2. С позиций общей методологии науки диагностика рассматривается как специализированная область познания, включающая в себя теорию и методы организации процессов распознавания, а также принципы организации и построения средств диагноза

3. Психолого-педагогическая диагностика Психолого-педагогическая диагностика является относительно новой научной и практической сферой деятельности, которая до конца еще не осмыслена. Не случайно так мало литературы, посвященной раскрытию особенностей этого вида диагностической деятельности. В основном научные труды посвящены либо психологической, либо педагогической диагностике. В названии психолого-педагогической диагностики отражены сразу две характеристики – «психологическая» и «педагогическая». В зависимости от того, какая из них акцентируется, на ту сферу и переносится понимание сущности. Так, некоторые исследователи рассматривают психолого-педагогическую диагностику либо как психодиагностику в сфере образования, либо как педагогическую диагностику, основывающуюся на психологических особенностях личности.

Например, в педагогике рассматривается такое диагностическое направление, как педагогическая психодиагностика, объектом которой являются психологические характеристики личности и тенденции ее развития под влиянием педагогического процесса. Педагогическая психодиагностика является наиболее методологически разработанным направлением и связана с задачами психолого-педагогической коррекции личности и деятельности. Психолого-педагогическая диагностика ориентирована на разработку теоретических основ применения психологических методов анализа индивидуального уровня и хода развития детей и подростков в соответствии с общественными требованиями и нормами, зафиксированными в программах обучения и воспитания определенных возрастных групп

Одной из основных сфер, где применяется психодиагностика, является сфера образования и воспитания. Психологическая диагностика выступает как обязательный этап и средство решения многих практических задач, возникающих в образовательных учреждениях. Среди них выделяются следующие задачи:

- контроль за интеллектуальным и личностным развитием учащихся;
- оценка школьной зрелости;
- выявление причин неуспеваемости;
- отбор в школы и классы с углубленным изучением определенных предметов (профильное обучение);
- решение проблемы учеников с отклоняющимся, девиантным поведением, конфликтных, агрессивных и т. п.;
- выявление одаренных детей;
- профессиональная ориентация и др.

Таким образом, и психодиагностика, и педагогическая диагностика могут рассматриваться как основание психолого-педагогической диагностики. Диагностические подходы, сложившиеся в психологии и педагогике, находят свое применение в психолого-педагогической диагностике. Однако существует мнение, что термин «психолого-педагогическая

диагностика» некорректно употребляется вместо терминов «педагогическая диагностика» и «психодиагностика» без учета доминирующей направленности диагностической деятельности на решение педагогических или психологических задач.

Выделяют ряд различий между педагогической диагностикой и психодиагностикой. Педагогическая диагностика никогда не была только «исполнителем», который по заказу исследует клиентов, отмечает их признаки и затем передает полученные данные заказчику.

Педагогическая диагностика может выполнять только служебную функцию внутри системы воспитания и обучения. Характерным для педагогики является не то, что она ведает процессом познания в определенной области, а то, что она является теоретическим фундаментом практической деятельности. Этой же задаче подчиняется и педагогическая диагностика. Психологам удалось ввести в дискуссию вокруг педагогической диагностики много своих проблем, хотя эти проблемы не являются для нее релевантными. Педагогическая диагностика должна быть подчинена педагогике, и необходимо вновь еще более четко обозначить ее самостоятельность по отношению к психодиагностике.

Благодаря психолого-педагогической диагностике осуществляется мониторинг начального, текущего и итогового уровня развития свойств личности в образовательном процессе. По результатам начальных диагностических данных делается вывод о достаточном или недостаточном развитии того или иного качества, и на этом основании принимается решение о необходимости его развития или коррекции. Тратить время и усилия на развитие или коррекцию данного качества имеет смысл только в том случае, если его выраженность недостаточна для успешного осуществления учебной или (и) профессиональной деятельности. Мониторинг текущего уровня развития профессионально важных качеств и психологических свойств необходим для осуществления оперативной обратной связи в процессах обучения, воспитания и развития. Такой мониторинг дает возможность своевременно вносить коррективы в управление этими процессами. Без него образовательный процесс был бы похож на попытку управлять автомобилем вслепую при невозможности видеть дорогу и окружающую обстановку. В социальных науках принято выделять несколько методологических подходов к диагностике, которые можно отнести и к психолого-педагогической диагностике. Системный подход связан с определением психологических характеристик обследуемого, обеспечивающих наиболее полное и целостное описание личности.

Использованная литература:

1. Бурлачук Л. Ф., Морозов С. М. *Словарь-справочник по психодиагностике*. 2-е изд., перераб. и доп. СПб.: Питер, 2003. С. 86. 9
2. Колясникова Л. В. *Диагностическое обеспечение образовательного процесса: учеб. пособие*. Екатеринбург: Изд-во Рос. гос. проф.-пед.ун-та, 2003. С. 8.
3. *Психологическая диагностика: учеб. пособие / под ред. М. К. Акимовой*. СПб.: Питер, 2005. С. 13. 11
4. Колясникова Л. В. *Диагностическое обеспечение образовательного процесса: учеб. пособие*. Екатеринбург: Изд-во Рос. гос. проф.-пед.ун-та, 2003. С.
5. Лихачев Б. Г. *Педагогика: курс лекций*. М.: Юрайт, 1999. С. 264.
6. Долинер Л. И., Ершова О. А. *Педагогическая диагностика: методика разработки и использования компьютерных тестов школьной успеваемости: учеб. пособие*. Екатеринбург: Изд-во Урал. гос. пед. ун-та, 1999. С. 10. 10.

КЫРГЫЗДАРДЫН САЛТТУУ ТАРБИЯЛОО СИСТЕМАСЫНЫН ТЕОРИЯЛЫК-МЕТОДОЛОГИЯЛЫК НЕГИЗДЕРИ

Осмонова Самара Курбаналиевна, *т.и.к., доцент,
тарых жана социалдык иштер факультети
Ош мамлекеттик университети
Ош, Кыргызстан*

Турдубаева Гулсара, *п.и.к., доцент,
кадрлар бөлүмүнүн башчысы,
Ош мамлекеттик университети*

Кеңешбаева Динара Сатыбалдыевна *окутуучу,
Табият таануу, дене тарбия, туризм
жана агрардык технологиялар институту,
Ош мамлекеттик университети*

Аннотация.

Тарбия жөнүндөгү заманбап ой-пикирлерге ылайык, макалада негизги тема болуп, кыргыздардын үрп-адат, каада-салттары адамдык мамилелердин маданиятын жаш муундарга жеткирүүнүн каражаттарынын бири катары кызмат кылат деген ой турат. Ошонун негизинде тиешелүү үрп-адат, каада-салттар кыргыздардын салттуу тарбиясынын элементтеринин бири катары каралат. Кыргыздардын көп кылымдык салттуу билим берүү маданияты, анын мазмуну, ыкмалары жана формалары бүтүндөй гармониялуу инсанды, анын улуттук өзүн-өзү аңдоосун, адамдын чындыкка адеп-ахлактык мамилесин калыптандыруу үчүн кубаттуу педагогикалык потенциалга ээ экендиги далилденген. Элибиздин маданий мурасында прогрессивдүү улуттук салттардын орду аныкталды. Салттуутаалим-тарбияберүүдө, адамдын идеалдуу образын калыптандырууга өзгөчө көңүл бурулат. Кыргыздардын салттуу маданиятындагы тарбиянын адеп-ахлактык аспектисине талдоо жүргүзүлөт. Адеп-ахлактык тарбиялоодо прогрессивдүү улуттук каада-салттарды жана үрп-адаттарды колдонуунун зарылчылыгы кыргыз элинин дүйнө таанымынын жана мамилелеринин аспектилери менен аныктала тургандыгы негизделген. Кыргыздардын каада-салты, үрп-адаттары маданий улуттук ориентир катары кызмат кыла алат деген тыянак чыгарылат.

Ачкыч сөздөр: маданий улуттук ориентир, дүйнө тааным, этникалык идеология, элдик адеп, салттуу маданият, үрп-адаттар жана салттар, тарбиялоо, этнопедагогика.

Аннотация.

В соответствии с современными представлениями о воспитании основной темой статьи является то, что кыргызские обычаи и традиции служат одним из средств передачи традиционного воспитания подрастающему поколению. Исходя из этого, соответствующие обычаи и традиции рассматриваются как один из элементов традиционного воспитания кыргызов. Доказано, что многовековая традиционная воспитания кыргызов, ее содержание, методы и формы обладают мощным педагогическим потенциалом для формирования гармоничной личности, ее национального самосознания, нравственного отношения человека к действительности. Определено место прогрессивных национальных традиций

в культурном наследии нашего народа. Особое внимание уделяется воспитательному характеру традиций, формированию идеального образа человека. Анализируется нравственный аспект воспитания в традиционной кыргызской культуре. Оно основано на том, что необходимость использования прогрессивных национальных традиций и обычаев в нравственном воспитании определяется аспектами мировоззрения и мироощущения кыргызского народа. Сделан вывод, что традиции и обычаи кыргызского народа могут служить культурным национальным ориентиром.

Ключевые слова: культурный национальный ориентир, мировоззрение, этническая идеология, народные нравы, традиционная культура, обычаи и традиции, воспитание, этнопедагогика.

Жаш муундарды тарбиялоо – адамзат коомунун түпкү керектөөлөрүнүн негизги милдеттеринин бири жана жашоонун жана өнүгүүнүн зарыл шарты. Демек, ал адамзат коомунун жаралышы менен бирге пайда болгон. Жаш муун үй-бүлөдө жана коомдо кабыл алынган баарлашуунун, мамилелердин нормаларын, эмгектин ыкмаларын канчалык ийгиликтүү өздөштүрсө, коомдун турмушу ошончолук гүлдөп, туруктуу болот.

Азыркы педагогика илиминде кээ бир илимпоздор тарбиялоону баланын анын аң-сезимин, сезимдерин жана жүрүм-турумун өнүктүрүүнү максаттуу башкаруу процесси катары карашат (З.А.Малькова [4], Л.Н.Новикова [5]). Ошондой эле тарбияны, өспүрүмдөрдүн айлана-чөйрөгө болгон мамилелеринин, иш-аракеттерди уюштуруу көрүнүшүнүн активдүү формасы катары түшүнүшөт (Е.Н. Шуркова [8]). Профессор А. Солдатенков мындай деп эсептейт: «Билим берүү – бул, биринчи кезекте, ар бир инсандын түпкү этностун руханий-адептик маданиятын, анын улуттук рухун, жашоо-турмушун «сиңирүү». Ар бир улут муундан муунга (физикалык жана рухий жактан) кайра жаралып, анын тектеш жана коңшу элдердин чөйрөсүндө түбөлүктүү болушуна кам көрүп, балдарды кылымдар бою ата-бабаларынын маданий жана тарыхый салттарын улантуу үчүн тарбиялоого аталар жана чоң аталар кам көрөт [6, б. 33].

Тарбия теориясынын ушул жана башка концепциялары жалпы билим берүү мекемелеринин тарбиялык ишинин практикасында камтылган, бирдиктүү педагогикалык системаны сунуштап, анда руханий-адептик калыптануу процесси, инсанды өнүктүрүү, этникалык фактор негизги орунду ээлейт.

Азыркы учур дайыма өткөн менен байланышкан, жаңы нерсени жаратуу өткөн кылымдардын белгилүү мурастарын өздөштүрүүнүн негизинде гана мүмкүн. Ар бир жаңы муун өзүнүн ишмердүүлүгүн өткөн муундардан алган белгилүү шарттарда, өбөлгөлөрдөн (материалдык, руханий) баштайт.

Ар бир адам өз элинин өкүлү, этникалык мүнөздөмөлөрдүн эбегейсиз комплексинин алып жүрүүчүсү. Адам, бала кезинде бул өзгөчөлүктөрдү көбүнчө ата-энесинен кабыл алат, мындан сырткары өзү жашаган белгилүү бир этникалык жана көп улуттуу чөйрөнүн өзгөчөлүктөрүн сиңирет.

Чуваш элдик педагогикасынын белгилүү изилдөөчүсү Г.Н. Волков мындай деп жазат: «Ар бир эл менен таанышуу алардын тарбиялоо системасын изилдемейинче ийгиликке жете албасы ачык эле көрүнүп турат: улуттук мүнөздү терең өздөштүрүү ниети тарыхта калыптанып калган улуттук тарбиялоо системасы менен кеңири таанышууда гана ишке ашат. Эгерде бул система жок болсо, анда эл жок, калк бар» [1, б. 80].

Ал эми ар бир улут же ар бир эл адамдын санынын көп же аздыгына карабастан, балдарды өнүктүрүүгө жана тарбиялоого белгилүү бир салымын кошкон жана кошо берет.

Азыркы педагогикалык адабиятта мааниси жагынан жакын эки термин бар: “этнопедагогика” жана “элдик педагогика”.

Этнопедагогика педагогика илиминин салыштырмалуу «жаш» тармагы. Бул багытта системалуу изилдөөлөр XX кылымдын экинчи жарымында башталган. “Этнопедагогика” термини биринчи жолу 1972-жылы академик Г.Н. Волков тарабынан киргизилген. Этнопедагогика тарбия феноменине илимий көз караш болуп, элдин маданий салттары менен социалдык-педагогикалык процесстерди, мамилелерди, өз ара байланыштарды, педагогиканын өз ара таасирин талдайт. Этнопедагогика педагогика илиминин бир бөлүгү катары элдик (этникалык) тарбиянын мыйзам ченемдүүлүктөрүн жана өзгөчөлүктөрүн изилдейт. Г.Н. Волковдун аныктамасы боюнча, этнопедагогиканын предмети – бул уруктун, этносоциумдун, улуттун же элдин педагогикалык маданияты. Адеп-ахлак нормалары, жамааттын эрежелери, эмгек ишмердүүлүгүн уюштуруунун сарамжалдуу жолдору жана ыкмалары, жаратылышка, жерге болгон мамиле коомдук пикир тарабынан ыйыкталып, мезгилдин сыноосунан, туруктуу салттарга, үрп-адаттарга өткөн.

Улуттун өзүн-өзү таанып-билүүсүнүн өсүү тенденциялары, элдин эзелтен келе жаткан каада-салттарына, үрп-адаттарына кайрылууга үндөйт. Аларда көптөгөн жалпы адамзаттык баалуулуктар чагылдырылган, алар өз ара урматтоонун жана достуктун калыптанышына негиз түзөт.

Этникалык өзүн-өзү аңдоо, дүйнөлүк масштабда көрүнүш катары күчөшү XX кылымдын 60-70-жылдарына туура келет. Бул этникалык топтордун өзүнүн өзгөчөлүгүн, тилин, маданиятынын өзгөчөлүгүн сактап калууга, өз тарыхын, улуттук мүнөзүнүн өзгөчөлүктөрүн жана башкаларды билүүгө умтулуусу болуп эсептелинет. Дүйнөнүн көп өлкөлөрүнө таасирин тийгизген бул көрүнүш, азыркы замандын этникалык парадоксу деп аталат, анткени карама-каршы тенденция менен коштолгон – рухий жана материалдык маданияттын улам барган сайын өсүп жаткан унификацияланышынын глобалдашуусу. Бирок чындыгында этникалык кайра жаралуу XX кылымдын экинчи жарымы – XXI кылымдын башындагы адамзаттын өнүгүүсүндөгү табигый тенденция. Элдик педагогикалык маданияттар балдардын жана жаштардын руханий-адептик баалуулуктарынын системасын өнүктүрүүнүн жана аларды эмгекке тартуунун уникалдуу механизмдерин камтыйт. Элдик үй-бүлө тарбиясынын салттарын изилдөө жана аны заманбап тарбиялык практикада колдонууну талап кылат.

Өткөн доордун улуу акылмандары өз элдеринин тарбиялык салттарына чоң урмат менен мамиле кылышкан. Өз элинин маданиятын, анын ичинде педагогикалык маданиятты изилдеп, анын ичинен эң мыктыларын тандап, илимий эмгектерине жана күнүмдүк педагогикалык практикасына киргизген.

Этнопедагогиканын өнүгүшүнө зор салым кошкон Я.А. Коменский (1592-1670) - чех элинин чыгаан уулу, демократ-гуманист, өз элинин тынчтык жана улуттук көз карандысыздыгы үчүн жан аябай күрөшкөн, илимий педагогиканын негиздөөчүлөрүнүн бири. Окумуштуунун эң чоң эмгеги - ал чех элинин балдарын үй-бүлөө жана коомдук тарбиялоонун салттуу тажрыйбасын гуманизмдин жана демократиянын позициясынан биринчилерден болуп түшүнүп, жалпылай алганында.

Я.А.Коменский этнопедагогикалык билимдердин эбегейсиз зор маанисин жана анын мектептердин гана эмес, бүтүндөй мамлекеттердин турмушун жакшыртуудагы ролун биринчилерден болуп түшүнгөн. Улуу окумуштуу этнопедагогиканы төмөндөгүдөй илимий билимдер менен толуктаган: ал педагогиканын фундаменталдык идеясын – пансофизмди иштеп чыккан: ар түрдүү элдерден алынган бардык билимдерди жалпылоо жана бул жалпыланган билимди өз эне тилиндеги мектеп аркылуу бардык адамдарга, социалдык абалына, диний, расалык жана улуттук таандыктыгына карабастан жеткирүү; этнографиялык жана этнопедагогикалык изилдөөлөрдүн негизги багыттарын негиздеп,

аларды балдарды жана жаштарды тарбиялоонун мазмуну менен байланыштырган; табиятынан бардык элдер бирдей экендигин, ар бир этникалык топтун өзүнүн, атүгүл эң уникалдуу жана башкаларга түшүнүксүз болгон маданиятына жана тарбиялоо системасына укугу бар экендигин далилдеген; элдердин ортосундагы жалпы тынчтыкка жана бардык элдердин салттуу маданияттарындагы мыкты, прогрессивдуу нерселердин синтезине негизделген универсалдуу маданиятты түзүүгө чакырган; бардык деңгээлдеги чыныгы элдик билим берүүнүн мазмунунун негизги багыттарын иштеп чыккан: өз элинин фольклорун пайдалануу менен эне тилинде билим берүү; этнопедагогикалык билимдердин элементтерин жана элдик педагогиканын прогрессивдүү тажрыйбасын акыл-эс, адеп-ахлак, дене жана эмгек тарбиясына киргизүү; Ата Мекен адабиятын, тарыхын, географиясын толук үйрөнүү; толук кандуу инсанды калыптандыруунун негизги каражаты катары эмгек жөнүндөгү элдик педагогиканын позициясын тастыктаган жана илимий жактан негиздеген; жалпы адамзаттын маданиятын гана билбестен, баарынан мурда өз элинин тарыхын, маданиятын, географиясын, поэзиясын, фольклорун терең комплекстүү изилдөөнү камтыган билим берүүнүн мазмунун иштеп чыккан; элдик оозеки чыгармачылык балдарды тарбиялоонун жана аларда бийик адептүүлүктү калыптандыруунун эффективдүү каражаты экендигин далилдеген: жомоктор, тарыхтан алынган аңгемелер, уламыштар, макал-лакаптар, накыл сөздөр ж.б.; мектепти өз элинин улуттук өзгөчөлүгүн сактоонун эффективдүү каражаты катары аныктаган; мектепте эне тил менен терең жана ар тараптуу билим берүү керектигин, элдик оозеки чыгармачылыкты колдонуу менен эне тилин үйрөнүүгө өзгөчө көңүл буруу керектигин далилдеген; салттуу элдик тарбия маданиятын өзүнүн педагогикалык окуулары менен чыгармачылык менен айкалыштырган [2].

Этнопедагогиканын өнүгүшүнө баа жеткис салым кошкон К.Д. Ушинский (1824-1870), көрүнүктүү демократ педагог, орус элдик мектебинин негиздөөчүсү. К.Д. Ушинский этнопедагогиканын жетектөөчү принцибин негиздеген: өз элинин маданиятын эне тили аркылуу кабыл алынышын, коңшу элдердин маданияты да эне тили аркылуу, андан кийин дүйнөлүк маданиятты да эне тили аркылуу түшүнүп, өздөштүрүүгө болот экендигин далилдеп - мектептеги билим берүүнүн бүтүндөй мазмуну эне тилинде түзүлүш керек деген. Окумуштуу элдердин ортосундагы маданий байланыштардын зарылдыгын көрсөтүп, аларды улуттук маданияттарды байытуунун эффективдүү каражаты катары мүнөздөгөн; тарбиялоо системаларын башка элдерден алуу мүмкүн эместигин далилдеген, ар бир элдин өзүнүн өзгөчө улуттук тарбиялоо системасы болот; ар бир элдин өзүнүн өзгөчө мүнөздүү тарбиялоо системасы бар экендигин, бардык элдер үчүн бирдиктүү тарбиялоо системасы жок экендигин, ал практикада гана эмес, теориялык жактан да жок экендигин, ар бир элдин өзүнүн өзгөчө улуттук тарбиялоо системасы бар экендигин аныктаган. Көрүнүктүү илимпоз, адамдын жан дүйнөсүндө улут касиети бардык нерселерге караганда терең тамыр жайганын, ар бир элдин тарбиялык ой-пикири баарынан да улут менен сугарылганын өзгөчө баса белгилеген [7].

Ал орус мектебинин элдик принцибин илимий жактан негиздеген. Муну менен ал бүтүндөй элдин турмушу менен органикалык байланыштарды орнотуунун негизинде бүтүндөй билим берүү системасын кайра курууну түшүнгөн; элдин педагогикалык системасы, бүтүндөй орус маданиятынын казынасын пайдаланууга негизделиши керектигин далилдеген; «элдик педагогика» деген элдин эбегейсиз зор тарбиялык тажрыйбасы жана «элдик тарбия» деген түшүнүктөрдү киргизип, аны өтө кеңири карап, өзгөчө мектеп билими элдин бүтүндөй билимин түзбөй турганын белгилеген. Окумуштуу адамдын идеалы жөнүндөгү маселени да карап чыккан: бул идеал ар бир эл үчүн анын мүнөзүнө туура келет, анын коомдук турмушу менен аныкталат жана анын өнүгүшү менен

бирге өнүгөт, тарбиянын элдик идеалдары, кулк-мүнөздүн жана инсандык сапаттардын жыйындысы ар түрдүү болот. Ар кандай этникалык топтор үчүн ар бир элдин өзүнүн өзгөчө адам идеалы бар жана анын тарбиясынан бул идеалдын инсандарда кайра жаралышын талап кылат, инсан менен элдин ортосундагы катыштарды көрсөтүп, ар бир инсан, атүгүл эң шыктуу да, элден төмөн экенин далилдеген. [7].

К.Д. Ушинский ошондой эле эне тилдин тарбиялык жана билим берүүчүлүк маанисин негиздеп, аны элдин кулк-мүнөзүн баамдоонун бирден-бир чыныгы каражаты катары мүнөздөп, анын балдарды тарбиялоодо гана эмес, элинин өзгөчөлүгүн сактоодо, илимий жактан да эбегейсиз зор ролун көрсөткөн. Бала, адегенде өз эне тилин үйрөнүшү керектигин далилдеп, анан чет тилдерин да үйрөнүү боюнча илимий сунуштарды иштеп чыккан, эне тилди элдик адабиятта, элдик ырларда, элдердин чыгармаларында үйрөнүү керектигин баса белгилеген. Тилди табият таануу каражаты катары гана эмес, элдин руханий турмушунун бүткүл тарыхы менен таанышуунун каражаты катары да карап, аны элдин эң улуу руханий насаатчысы жана устаты катары аныктаган.

Этнопедагогиканын негизин эмгек, руханий талант, адамгерчилик менен аныкталган элдин рухий турмушу түзөт. Чыныгы улуттук каармандарды тарбиялоого эмгек, рухий талант, адамгерчиликсебепкер. Этнопедагогикалык маданияттын жалпылыгы маселелерин изилдөө дал ушул маданият ар түрдүү элдердин маданиятынын оригиналдуулугун баса белгилегендигине ынандырат. Бул дагы бир жолу ар бир элдин маданиятында дүйнөлүк цивилизацияны байыта турган көп нерсе бар экенин далилдейт.

Тарбия турмуштук тажрыйба менен сыналган элдик билимге негизделген. Узак убакыттын ичинде калыптанып, кыргыз коомунда пайда болгон жана жашаган социалдык-экономикалык шарттарга ылайык келген этикеттин ролу чоң. Тарбиялоо тармагында үрп-адат, каада-салттар кыргыздардын элдик педагогикасынын элементи катары, адамдардын өз ара мамилелеринин маданиятын жаш муундарга жеткирүүнүн каражаттарынын бири катары кызмат кылат. Дегеле балдарды салттуу этикетке ылайык тарбиялоо, коомдун бардык мүчөлөрүнүн жынысына, жашына, үй-бүлөлүк жана социалдык абалына жараша жүрүм-турумун жөнгө салып турган.

Тарбиянын негизги ыкмалары: ынандыруу, сунуштоо, ата-эненин жеке үлгүсү, көрсөтмөлөр болгон. Мында сабырдуулук, чыдамкайлык, намыскөйлүк, абийирдүүлүк, ата-энени, улууну сыйлоо, жүрүм-турум адептерин өздөштүрүү жана башкалар сыяктуу сапаттарды калыптандырууга негизги көңүл бурулган. Жаш муундарды тарбиялоонун бул ыкмалары да үй-бүлөдө жана коомдо байкалган. Алар коомдук пикирдин күчү менен колдоого алынып, үзгүлтүксүз кайталанып, муундан муунга өтүп өнүккөн.

Кыргыздар өзүнүн көп кылымдык тарыхынын ичинде жаш муундарды тарбиялоонун зор тажрыйбасын топтогон. Ал карапайым адамдардын биргелешкен эмгегин жана турмушун аныктаган жүрүм-турум нормаларын жана эрежелерин калыптандырууда өзгөчө ачык-айкын көрсөтүлгөн. Кыргыздардын салттуу тарбиялоо маданияты, көптөгөн элдердин тарбиялоо маданияты сыяктуу, элдин жашоосунун негизин түзгөн адеп-ахлак нормаларына жана баалуулуктарына ээ.

Кыргыздардын көп кылымдык салттуу тарбиялоо маданияты, анын мазмунунун, ыкмаларынын жана формаларынын бардык байлыгы бүтүндөй гармониялуу инсанды калыптандырууга, анын улуттук өзүн-өзү аң-сезимине, адамдын чындыкка адеп-ахлактык мамилесин түзүүгө багытталган. Элдик философия жана социалдык дүйнө тааным улуттук өзүн-өзү аң-сезимдин өнүгүү булагы болгон. Элдик адеп-ахлак жана этникалык идеология улуттук тарбиялоо маданиятынын бардык бөлүктөрүнө сиңип кеткен. Этнопедагогикада элдик адеп-ахлак, элдик идеология толук чагылдырылган.

Прогрессивдуу улуттук салттар – эң күчтүү маданий мурас. Кыргыздардын каада-салты, үрп-адаттары кылымдар бою калыптанып, улуулардан кичүүлөргө өтүп келген жана каада-салттар дайыма насаат болуп келген. Алардын мазмуну адамдар өздөрүнүн иш-аракеттерин жана жүрүм-турумун баалаган стандарттын бир түрү болгон. Мунун аркасында инсандын идеалдуу образы калыптанган.

Адеп-ахлактык тарбияда салт – негизги каражат. Салт жок – адептүүлүктүн талаптарына жооп берген тарбия жок. Салттуу улуттук маданият менен бекем байланыштар сакталган үй-бүлөлөрдө балдарда жогорку адеп-ахлактык баалуулуктар өсөт. Адеп-ахлактык тарбиялоодо прогрессивдүү улуттук салттарды жана үрп-адаттарды колдонуунун зарылчылыгы биринчи кезекте алардын адамдардын дүйнө таанымынын жана мамилелеринин көп аспектилерин менен байланышкандыгы менен түшүндүрүлөт; алар миңдеген жылдар бою топтолгон жана көбөйгөн тажрыйбаны, адамдын акылмандыгын эң ачык жана өзгөчө чагылдырат, элдин кулк-мүнөзүн жана жан дүйнөсүн, үй-бүлө тарыхынын жана коомдун күнүмдүк турмушунун эң сонун өзгөчөлүктөрүн чагылдырат.

Кайсы гана эл болбосун дени сак гуманисттик адеп-ахлак менен мүнөздөлөт жана ал анын эң мыкты оригиналдуу каада-салттарында жана үрп-адаттарында чагылдырылат. Демек, элдин жакшы каада-салттарын, үрп-адаттарын кайра жаратуу дегенибиз азыркы коомдо биз анын кемчилигин өтө курч сезген гуманизмди, улуттук аң-сезимди, сый-урматты, чыныгы адамдык адеп-ахлакты бекемдөө дегенди билдирет.

Ар бир элдин мурасы эбегейсиз жана кеңири. Ал кылымдар бою топтолгон, ага адамдар эмгегин гана эмес, жан дүйнөсүн, кыялдарын да салган. Эртеңки күндү тайманбастык менен кароо үчүн биз өткөнгө кайрылышыбыз керек. Ар бир жаңы нерсе эскинин тереңинен жарала тургандыгын эстеп, биз өткөндүн данктуу салттарын жана бүгүнкү күндүн эң сонун жетишкендиктерин келечекке алып барууга тийишпиз. Эл алыскы ата-бабаларынын эпикалык поэма жана жомок үлгүлөрүндө символикалык түрдө чагылдырылган осуятын материалдык маданият эстеликтеринде сактоого тийиш. Ал эми мурунку муундар топтогон мына ушул оң жана баалуу тарбиянын бардыгын эске албай, колдонбой туруп, жаш муундарды тарбиялоо маселесин бир дагы муун чече албайт. Ал эми мурунку муундардын турмуштук тажрыйбасы, эреже катары, үрп-адаттарда, каада-салттарда, адаттарда жана ыктарда топтолгон. Кыргыздардын каада-салты жана үрп-адаттары маданий улуттук ориентир катары кызмат кыла алат.

Колдонулган адабияттар:

1. Волков Г.Н. *Этнопедагогика : учеб. для студентов сред. и высш. пед. учеб. заведений.* – М. : Academia, 2000. – 175 с.
2. Коменский Я.А. *Педагогические сочинения.* – Каунас : Швиеса, 1986. – 487 с.
3. Кон И.С. *Ребенок и общество.* – Наука, 1988. 270с.
4. Малькова З.А. *Образование.* – М. : Изд-во агентства печати «Новости», 1981. – 46 с.
5. Новикова Л.Н. *Воспитание в кризисном обществе: как выходить из тупика? // Народное образование.* – 2001. – № 1. – С. 81-89.
6. Солдатенков А.Д. *Поликультурное образование в многонациональной школе – основа диалога культур и стабилизации общества // Психолого-педагогический сборник. Вып. I.* – М., 2000. – С. 33-42.
7. Ушинский К.Д. *Проблемы педагогики.* – М. : Изд-во УРАО, 2002. – 591 с.
8. Щуркова Н.Е. *Новое воспитание.* – М. : Пед. общество России, 2000. – 116 с.

ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ

Ормонова Сабира Камчыбековна

к.ф.н., преп. кафедры "Педагогика"

Гуманитарно-педагогического колледжа

КГУ им. И. Арабаева Кыргызстан, г. Бишкек

Аннотация. В статье рассматривается актуальность в решении проблем здорового образа жизни, которая является требованием современной жизни. Важно начать здоровый образ жизни в обществе, не эпизодично, а постоянно как повседневную привычку. Здоровье это-интеллектуальный рост общества, развитие экономики, общая цель построения здорового государства.

Ключевая слова: здоровый образ жизни, здоровье, дети, формирование ЗОЗ.

Annotation. The issue of healthy living is a requirement of today's redemption. It is important to start a healthy lifestyle in the herd, not as an episode, but always on the agenda. The intellectual growth of society, the development of the economy and the formation of a healthy state are the common goals.

Keywords: healthy image of life, life, health, children, formation of ZOZ.

Здоровый образ жизни личности признается системой привычных действий человека, выбранных в его повседневной жизни и направленных на укрепление, улучшение резервных возможностей его организма. В рамках указанного определения есть два важных момента. Во-первых, важно помнить, что здоровье человека и его достаточное здоровье основаны на том, что ребенок рождается до рождения, и, во-вторых, почти в большинстве случаев такой результат формируется в детстве. Вот почему превосходство государства заключается в том, чтобы иметь хорошее здоровье своих граждан, не поддаваться различным негативным привычкам, иметь высокую общую готовность к труду и защите Родины и т. д. характеризуется критериями.

Указанные критерии подвержены изменениям под влиянием природных, социальных и педагогических факторов, в которых живет человек. К сожалению, в последнее время появился ряд тенденций, вызывающих беспокойство. Например, основываясь на результатах ряда научных исследований, различными заболеваниями и недоношенность новорожденных, тестируемые дети с большей вероятностью будут иметь хронические заболевания, а их поражения органов зрения, желудка и сосудистой системы станут обычным явлением [1]. Ведь вовлечение молодого поколения в процессы оздоровления, занятий спортом резко уменьшилось, среди них стали распространяться случаи курения, употребления алкоголя, легкомысленного поведения, проявления токсикомании и злоупотребления психоактивными веществами. Их отсутствие в различных негативных привычках, высокая общая готовность к труду и защите Родины и т. д. характеризуется критериями.

Здоровый образ жизни человека имеет особую структуру [2]. К ним относятся: человеческое познание себя и окружающей среды; * стремление к гигиенической чистоте и соблюдению надлежащих правил; * наличие индивидуальной и достаточной двигательной активности; * укрепление тела солнечным светом, холодной водой и прохладным воздухом; * правильное и рациональное питание; * наличие психогигиенических усилий,

направленных на положительный эмоциональный микроклимат; * придерживаться морально положительного поведения, преобладающего в обществе; * отсутствие вредных привычек; * соблюдение правил безопасности в повседневной жизни; * стремление к самообразованию и его углублению.

На формирование здорового образа жизни человека влияют как внешние, так и внутренние факторы. Внешние факторы включают социальную среду, материальные, природные и бытовые условия, которые сопровождают жизненный процесс, культуру, сформированную в обществе, а также микроокружение. С другой стороны, внутренним фактором признается желание человека, связанное с потребностями личности, ценностями, которых он придерживается в качестве основы жизни, личным отношением, спецификой мировоззрения и самооценкой. При организации здорового образа жизни человека важно различать четыре уровня. Первый уровень-требует формирования материальных и социальных основ, направленных на то, чтобы хорошо жить своей жизнью. Второй уровень-направлен на обеспечение индивидуального развития каждого человека и характеризуется его вовлеченностью в спортивные мероприятия, связанные с образованием, участием в общественной деятельности, здравоохранением. Третий уровень-специальность, относящаяся к вопросам социальной коммуникации, способствующая формированию позитивных товарищеских и семейных отношений.

А четвертый уровень – связан с восстановлением энергозатрат и требует решения вопросов питания, строгого соблюдения требований личной гигиены, организации активного и пассивного отдыха. Учитывая многогранность и сложность анализируемой проблемы, необходимо учесть, что в рамках данной статьи Министерство образования и науки Кыргызской Республики играет ключевую роль в научно-методическом обеспечении содержательных изменений. Мы сочли правильным дать краткую характеристику проводимой Кыргызской академией образования политике, мероприятиям, направленным на формирование здорового образа жизни учащейся молодежи. На наш взгляд, выполняемую работу можно разделить на две области.

Первый-проведение содержательной реформы, связанной с физической культурой и спортом, имеющей место в рамках школьного образования; второй-разработка и внедрение в практику программ, связанных с профилактикой ВИЧ-инфекции, формированием здорового и безопасного образа жизни. В каждом возрасте есть свои особенности, свои проблемы. Подростковый возраст тоже не исключение. Самый продолжительный переходный период - это период полового созревания, наряду с физическими изменениями роста, веса, пропорций тела и выполняемых функций. Как правило, у девочек этот период начинается в возрасте от 10 до 14 лет, а у мальчиков-в возрасте от 12 до 16 лет. В этот период подростки не только быстро растут, но и могут неправильно расти. За год он может набрать 5 кг веса и вырасти до 12 см в высоту. Из-за того, что девочки растут быстрее мальчиков, они, как правило, выше в этом возрасте, а также имеют немного больший вес.

Среди подростков нередко случаи длинноногих и некоторых нарушений координации движений из-за неправильного роста костей. Это нормально. Если в 11 лет размер ее обуви такой же, как у ее родителей, подросткам не нужно об этом беспокоиться. Быстрый рост подростков приводит к тому, что у них повышается аппетит, а затем они с удовольствием едят сладости и высококалорийные продукты. В этот период подросток беспокоится о своем избыточном весе, чрезмерном росте и других физических параметрах. Перед большинством ваших сверстников встает вопрос об их "нормальности". Некоторые считают, что они растут быстро, в то время как другие считают, что они растут медленно, а третий

убежден, что у них не все так, как у других людей. Важно учитывать, что эти физические и эмоциональные изменения нормальны и естественны. Их разнообразие не повод для беспокойства или насмешек над тем, что они растут быстрее или медленнее, чем другие.

Психологический рост зависит от обмена потребностями человека, поскольку на разных этапах своей жизни он имеет доступ к разнообразной пище, игрушкам для отдыха, инструментам труда и т. д. они будут нуждаться. Что важно для ребенка? - младенцу нужно хорошо его кормить, заботиться о нем, любить его. Только тогда он будет чувствовать себя в безопасности и нормально расти. Что важно для ребенка 3-5 лет? - ребенок начинает интересоваться окружающей средой, он исследует дом, игрушки и то, что с ними можно делать. Что важно для ребенка 6-7 лет? - К 6 годам ребенок хочет читать: он заинтересован в книгах, ручках и других школьных принадлежностях и хочет ходить в школу. В школе они стараются добиться успехов, получить хорошие оценки, получить похвалу от учителей.

Что важно для подростков? - В подростковом возрасте обучение так же важно, как и раньше, но их привлекают друзья, которые хотят научиться общаться с ними, заслужить их уважение и заявить о себе. Каждый человек отличается от других, потому что у каждого человека есть свой индивидуальный биологический "календарь развития". Он генетически сформирован, вписывается в "календарь" ваших родителей. Подростковый возраст начинается с того, что ребенок начинает расти быстрыми "скачками" в период изменения пропорций тела, повышения аппетита. Происходят изменения в эмоциональном состоянии, появляются новые потребности, часто возникает потребность общаться с друзьями.

Гигиена человека – это ключ к хорошему здоровью и красоте. Формирование желания и потребности в соблюдении правил личной гигиены. Ожидаемые результаты: узнайте о" личной гигиене « и ее влиянии на здоровье. Части тела (руки, ноги и т. д.) испытывают неприятные ощущения, связанные с ситуациями загрязнения, и используют навыки личной гигиены.

Несмотря на ряд проектов, инициированных с помощью международных организаций, стремящихся решить вышеуказанные проблемы, это, к сожалению, не сопровождалось резким снижением заболеваемости ВИЧ. Мы думаем, что на это повлиял ряд существенных объективных и субъективных причин. В качестве основных из них можно выделить следующие:

1. Широкая распространенность сексуального и «иглоукалывающего поведения», основанного на риске, среди молодежи. Основной причиной этого является недостаточная эффективность профилактических программ, разработанных и реализуемых в стране.

2. Отсутствие механизма обязательной интеграции тематических знаний в учебно-воспитательный процесс в школьном образовании, связанное с формированием культуры здорового образа жизни, и отсутствие стремления школьных учителей в этом направлении.

Практически плохое финансирование профилактических программ, связанных с формированием здорового образа жизни. Основной причиной такой ситуации является недостаточное финансирование заработной платы учителей, привлекаемых к реализации соответствующих мер, в связи с тяжелым экономическим положением в стране.

3. Место культурных, социальных и гендерных стереотипов, исторически сложившихся в обществе, в отношении образования, которое характеризует сексуальность, характеристики сексуальных отношений и способы защиты. По этой причине из ряда учебных и методических материалов выделяется ограниченное количество соответствующих тем.

4. Неудовлетворительное отношение руководителей образовательных организаций, органов управления, общей общественности и родителей к борьбе с ВИЧ-инфекцией и

СПИДом, искоренению явлений, связанных с алкоголизмом, наркоманией, курением.

В заключение необходимо отметить, что формирование здорового образа жизни признается современной задачей каждого гражданина, она тесно связана с физкультурно-спортивными мероприятиями, в настоящее время серьезными проблемами являются вопросы защиты от ВИЧ-инфекции, легкого поведения, алкоголизма, наркомании и табакокурения, и в этом направлении должна быть организована соответствующая политика, мероприятия.

Использованная литература:

1. Г. Айтмурзаева.Т.Биздин балдар жана биз. Сбор информации. Составители: Горкина В.А., Кутанова Р.А. - Бишкек, 2013.- 60 С.
2. Мамытов А., Иманбаев А. Основа здорового образа жизни. Учебное пособие для студентов. – С.: 2007. - 108 С.
3. Г. Виноградов.Н., Кульназаров А.К., Салов Ю.К. Теория и методология здорового образа жизни.Учебное пособие-Алматы, 2004. -320 С.
4. Жумакадырова Ч.Ж. Основа безопасности жизнедеятельности. Методическое пособие. Бишкек, 2014.
5. Здоровье. Медицинская энциклопедия. - Фрунзе, 1991. -456 С.
6. Мамытов А. Сохраняйте свое здоровье. - Бишкек: НАН, 1996. – 200 С.
7. Мамытов А. Повышение эффективности программ по формированию здорового образа жизни подростков и молодежи Кыргызской Республики.
8. Материалы научно-практической конференции « Интеграция программ здорового образа жизни для подростков и молодежи в систему образования Кыргызской Республики. Бишкек, Отель «Хаят Реженс». 19 ноября 2013 года. 9. Указ Кыргызской Республики «о духовно-нравственном развитии и физической культуре личности». 2021 год. 29 января. ПЖ №1

JISMONIY SIFATLAR RIVOJLANISHINING FIZIOLOGIK YOSHGA BOG'LIQ SENSITIV DAVRLARI

Fahriddin Xushnazarov

*O'zDSMI Farg'ona mintaqaviy filiali
Ta'lim sifatini nazorat qilish bo'limi boshlig'i*

Annotatsiya. Mazkur maqolada bola tarbiyasida jismoniy tarbiyaning o'rni, jismoniy sifatlar rivojlanishining fiziologik yoshga bog'liq sensitiv davrlari haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Jismoniy madaniyat, sensitiv davr, harakat malakasi, sport, jismoniy tarbiya vositalari, fiziologik yosh, morfologik ko'rsatkich

Kuch sifatining sensitiv davri odatda biroz kechroq boshlanadi. Maktabgacha va kichik maktab yoshida muskul kuchining uncha katta bo'lmagan yillik o'sishi 11–13 yoshda sezilarli darajada susayadi. Muskul kuchi rivojlanishining sensitiv davri 14–17 yoshdan boshlanib, bu davrda sport chiniqtirish mashg'ulotlari kuchning sezilarli darajada o'sishini ta'minlaydi. 18–20 yoshda esa o'g'il bolalarda asosiy muskul guruhlarining kuchi maksimal darajaga ko'tarilishi kuzatiladi. Jismoniy chidamlilikning sensitiv davri taxminan 15–20 yoshga to'g'ri keladi, shu davrdan keyin chidamlilik talab qilinadigan sport turlarida, uzoq masofaga yugurish, uzoq masofaga suzish, eshkak eshish, katta yo'lda velosiped poygasi va boshqalarda rekord natijalar kuzatiladi.

Odamning morfofunktsional ko'rsatkichlariga va uning jismoniy sifatlariga irsiyatning ta'siri haqidagi bilimlar sport turini tanlashda yuqori darajada genetik nazorat ostidagi ko'rsatkichlarga, ya'ni eng yaxshi taxminlashni va chiniqish mashg'ulotlarida kam o'zgaradigan belgilarga tayanish muhim ahamiyatga ega. Sport amaliyotida oilaviy irsiyatning ahamiyati borligi isbotlangan. Tadqiqotlarga ko'ra, buyuk sportchilarning farzandlarida 50% holatlarda sportga qobiliyatchanlik aniq ifodalangan. Ko'pchilik aka-ukalar, opa–singillar sportda yuqori natijalarga erishganligi qayd qilingan. Agar, ota–onalarining ikkalasi ham buyuk sportchilar bo'lsa, ularning farzandlarining 70% da yuqori natijalarni ko'rish mumkinligi qayd qilinadi. O'tgan asrning 1930–chi yillarida temping–testini bajarishda oilaviy irsiylanish mavjudligi aniqlangan. Agar, ota va ona shu test bo'yicha «tezlar» guruhida bo'lsa, ularning farzandlarining 56% ni «tezlar» va 4% ni «sekinlar» tashkil qiladi. Ushbu ko'rsatkich bo'yicha ota va ona «sekinlar» guruhida bo'lsa, ularning farzandlarining 71% «sekin», qolgan 29% «o'rta»larni tashkil qilgan. Oilaviy o'xshashlik mashqning tavsifiga, populyatsiya xususiyatlariga va farzandning tug'ilish ketma–ketligi tartibiga bog'liq bo'ladi.

Ayrim morfologik ko'rsatkichlarni oila ichida o'rganishdagi qarama–qarshi ko'rinishlarini genetiklar populyatsiya xususiyatlarini ta'siri bilan tushintiradi. Masalan, oila ichida tana uzunligiga irsiyatni ta'sirini kuzatilganda populyatsiyalarda farqlar mavjudligi aniqlangan: amerika populyatsiyasida eng yuqori o'zaro bog'liqlik ona – qiz undan keyin ona-o'g'il, ota-o'g'il, ota-qiz juftliklarida kuzatilgan; afrika populyatsiyalarida korrelyatsiyani pasayib borishida boshqa tartib aniqlangan: ota-o'g'ildan ona-o'g'il, ona-qiz, ota-qiz juftliklari tartibi kuzatilgan. Aqliy mehnat qobiliyatchanlikni oila ichidagi o'zaro aloqalari haqida olimlarning aytishicha, aqliy operatsiyalarni amalga oshirishda bolalar ota-onalariga o'xshashi, bu ko'rsatkichni irsiyatga bog'liqligini ko'rsatadi. Amakivachcha va xolavachchalarni bir-birlari bilan nikohlari natijasida tug'ilgan bolalarni aqliy imkoniyatlari pastlaganligi aniqlanganligi, yaqin qarindoshlar o'rtasida qurilgan oilalarni irsiy tomondan noto'g'ri ekanligini ko'rsatadi. Odamning sport qobiliyatini belgilovchi ko'pchilik morfofunktsional belgilar ya'ni: bo'yi, qo'l va oyoqlarni uzunligi, yurak va

o'pkalarni kattalıkları va sig'ımları, aqliy mehnat qobiliyatchanlik, fazoni qabul qilish, ranglarni, musiqani, so'zlarni va boshqalarni farqlash qobiliyatlari irsiyatga bog'liq bo'ladi va avloddan avlodga o'tadi. Odamlarni sportga qobiliyatini irsiylanishini maxsus tahlil qilishga qaratilgan kuzatuvda 163 ta yuqori malakali sportchilarni oilalari qatnashgan bo'lib, ularni 15 nafari sport ustalari, 120 nafari xalqaro sport ustalari, 28 nafari xizmat ko'rsatgan sport ustalari, Olimpiada chempionlari va sovrindorlari, dunyo chempionlari, Yevropa chempionlari edi. Buyuk sportchilarning ota-onalari, aka va opa-singillarini harakat faolligi oddiy odamlarnikidan sezilarli darajada yuqoriligi aniqlangan. Jismoniy mehnat yoki sport bilan ota-onalarni 48,7% shug'illangan, ko'proq otalar - 29,71%, onalar - 18,99%; akalar faolroq bo'lishgan - 79,11%, opa-singillar 42,05% tashkil qilgan.

Taniqli sportchilarning sport bilan shug'ullangan avlodlari ichida erkaklar ayollarga nisbatan ko'p bo'lishi qayd qilinganligini kuzatish mumkin. Erkak qarindoshlarining sport mahorati ham, ayol qarindoshlarinikidan yuqori bo'lganligi aniqlangan. Shunday qilib, erkak sportchilarning harakatlanish qobiliyati ota liniyasi orqali, ayol sportchilarda esa ona liniyasi orqali avloddan avlodga berilishi aniqlangan. Chidamlilik mashqlariga ixtisoslashgan taniqli sportchilar oilaning, asosan kichik farzand hisoblanib, ikki yoki uch bolali oilalarni farzandi bo'lishgan. Boks, taekvondo sport turlarida birinchi farzand yuqori natija ko'rsatishi aniqlangan. Sportga ixtisoslanishda oilaviy moslikni talashni alohida muhim qonuniyatlari mavjud, eng yuqori mos kelish kurashga tanlashda - 85,7%, og'ir atletikaga tanlashda - 61,1%, va qilichbozlikda - 55,0%, kam mos kelish basketbolda va boksda - 29,4%, akrobatikada - 28,6% va voleybolda - 22,2% aniqlangan.

Odamning qiziqishi va tabiiy imkoniyatlariga mos sport turini tanlab olishi, albatta sportda yuqori natijaga erishishni to'liq kafolatlamaydi. Sport mahoratining ortishida chiniquvchanlik yoki sport mashqlarini o'rgana olish, ya'ni funktsional va maxsus sport imkoniyatlarini muntazam chiniqish orqali oshirish qobiliyati muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Sportchining chiniquvchanligi 2 ta ko'rsatkichga bog'liq bo'lib, ular: ko'p yillik sportga tayyorlanish jarayonida organizmning turli belgilarining o'sish darajasi hamda organizm belgilari o'zgarishining tezligi. Alohida funktsional ko'rsatkichlar va jismoniy sifatlarning o'zgarish kattaligi odamning tug'ma reaksiya me'yoriga, yoki boshqacha qilib aytganda shu belgilarni boshqaruvchi genlarning individual rivojlanish shartlari va tashqi muhit omillarining o'zgarishiga reaksiya ko'rsatish qobiliyatiga bog'liq bo'ladi.

Ayrim ko'rsatkichlar uchun reaksiya me'yori tor bo'lib, tashqi muhit sharoitlari sezilarli o'zgarganda va chiniqish mashg'ulotlari uzoq davom etganda ham ular nisbatan oz darajada o'zgaradi. Ularga tana uzunligi, qonning gemeostatik ko'rsatkichlari, skelet muskullardagi tolalarning tarkibi, asab tizimining tipologik xususiyatlari va boshqalarni ko'rsatish mumkin. Boshqa belgilarning reaksiya me'yori keng bo'lib, tashqi ta'sirlarga fenotip katta o'zgarishlar bilan javob beradi. Bunday belgilarga tana og'irligi, muskullardagi mitoxondriyalar soni, tashqi nafas ko'rsatkichlari, qon aylanishini ko'p ko'rsatkichlari tavsiflarini va boshqalarni ko'rsatish mumkin.

Sport turini tanlashda birinchi navbatda kam o'zgaradigan ko'rsatkichlarga e'tibor qaratiladi, buning sababi ular orqali oldindan taxminlash imkoniyati mavjud bo'lib, chiniqish mashg'ulotlari davomida bu ko'rsatkichlar kam o'zgaradi. Shu ko'rsatkichlar chiniqish mashg'ulotlari davomida sport mahoratini ortishini belgilaydi. Uzoq yillar davomida muntazam sport bilan shug'ullanish ta'sirida bosh miya yarim sharlari po'stlog'ining elektr faolligi EEG amplitude chastota tavsiflari deyarli o'zgarmaydi va bu odamning irsiy xususiyati hisoblanadi. Individdning bu xususiyatini sportga tanlab olishda reaksiya me'yorining torligi uchun, albatta, hisobga olish talab qilinadi. Masalan, vaziyatli sport turlariga tanlab olishda, ularni tezkorlik sifati yuqori darajada rivojlangan bo'lishi talab qilinganligi uchun EEG ni al'fa- ritmi yuqori chastotali individlarga e'tibor qaratish kerakligini ko'rsatadi. Yuqori malakali basketbolchilarning EEG qiymati o'rganilganda al'fa-ritm

sekundiga 11–12 ta tebranishda ekanligi kuzatilgan. Bu ko'rsatkich uzoqqa yuguruvchilarda sekundiga 9–10 ta tebranishni tashkil etadi. Bunga qarama - qarshi sport chiniqish mashg'ulotlari ta'sirida postloq potentsiallarini fazoviy-vaqtli munosabatlari sezilarli o'zgaradi. Katta yarim sharlar postlog'ida faollikni o'zaro bog'langan maxsus tizimlari yuzaga kelib, tanlangan sport turiga mos harakat malakalarini shakllanishini aks ettiradi. Bu xususiyatlar sportchini funksional tayyorgarligi darajasini o'zida aks etiradi va ularni tanlashni keyingi etaplarida hisobga olish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Абдуллаев А., Холкелдиев Ш.Х. *Жисмоний тарбия назарияси ва услубияти. дарслик* - Т.: 2005 йил.
2. Абдуллаев А., Ш. Хонкелдиев *Жисмоний тарбия назарияси ва методикаси. дарслик* - Т.: 2013 йил.
3. Абдумаликов Р., Қудратов Р. *Соғлом авлод тарбиясида жисмоний тарбия ва спорт. Услубий қўлланма* Т.: 2003

ДЕОНТОЛОГИК ЁНДАШУВ АСОСИДА ПЕДАГОГИК МАСЪУЛИЯТНИ ШАКЛЛАНТИРИШ

Насиба Абдуллаева

*Андижон давлат педагогика институти
профессори п.ф.д. (DSc)*

Азиз Умаров

*Андижон давлат университети
Умумий педагогика кафедраси ўқитувчиси*

Аннотация. Ушбу мақолада деонтологик ёндашув асосида педагогик масъулиятни шакллантириш масалалари таҳлил қилинади. Педагогик масъулият – ўқитувчиларнинг ўз вазифаларини бажаришдаги муҳим жиҳатларидан бири бўлиб, талабаларнинг ўқиш жараёнидаги ижобий натижаларга эришишига бевосита таъсир қилади. Мақолада деонтология тушунчаси, унинг таълимдаги аҳамияти ва педагогик масъулиятни шакллантиришга бўлган ёндашувлар кўриб чиқилади.

Калит сўзлар: деонтология, педагогик деонтология, деонтологик шарт-шароитлар, деонтологик билимлар, профессионал этикаси

Дунёнинг ривожланган мамлакатлари таълим тизими тажрибаларида инсон фаолиятининг барча соҳаларида деонтологик ёндашувнинг муҳим экани яққол кўзга ташланмоқда. Ушбу ёндашув педагогнинг ҳар тамонлама касб маданиятига мукаммал ҳолда эришиб боришида ўзига хос ўрин тутди. Буни касб этикаси дейиш ҳам мумкин. Дарҳақиқат бу мутахассис тайёрлаш жараёнида касб эгасининг ўзига бўлган ишончи, бағрикенглиги, ўзгалар фикрини хурмат қилиши, касбий қадриятларни қадрлаши, таълим-тарбия борасида олиб борадиган фаолиятини қабул қилинган қарор ва фармонларга мувофиқ ташкил этиши учун жавобгарликни туйиш каби компетенцияларни ўзида акс эттиради[1].

Умуман олганда касбий масъулият инсоннинг хизмат вазифаларидан келиб чиқиб, унга боғлиқ бўлган муносабат деб тушуниш етарли эмас. Балки, масъулият инсоннинг шахсий мулки деб ҳам қаралиши ўринли бўлади. Бу орқали бўлажак касб эгаси фаолиятини тўғри ташкил этиш, тартибга солиш, баҳолаш каби жиҳатларни амалга оширади. Ана энди бу ўз ўзидан ҳам касб эгасининг мавжуд қадриятлар, виждон амри ва ахлоқий сифатлар билан фаолиятига ёндашиши, ҳам ҳуқуқий, жамиятда илгари сурилган маънавий меъёрларга амал қилиш орқали намоён бўлади.

Деонтологик ёндашув доирасида касбий масъулиятни шакллантиришда бўлажак ўқитувчининг жамиятда унга қўйилган талабларга ҳуқуқий меъёрлар асосида амал қилиш компетенциясига эга бўлиши назарда тутилади ва бу ўзига хос аҳамият касб этади.

Маълумки, педагог жамиятда қабул қилинган меъёрлар доирасида фаолият юритиши зарур. Албатта, таълим жараёнида қонун устуворлиги муҳим омил саналади. Шу боис ҳар қандай педагог ўз фаолиятида ушбу жиҳатни устувор деб билади ва унга қатъий амал қилиши талаб этилади.

Тажрибадан маълумки, ўқитувчи тарихий тажриба ва меҳнат қадриятлари асосида ўз касбий фаолиятини ташкил этади. Ўз навбатида ўзи орзу қилган идеаллари фаолиятини

кенг таҳлил қилади. Хулқ-атворини тартибга солади, талабларга амал қилади. Бир сўз билан айтганда касб этикаси шаклланиб боради.

Бўлажак ўқитувчининг касбий масъулиятини шакллантириш қуйидаги деонтологик шарт-шароитларни тақазо этади:

Биринчидан, бўлажак ўқитувчиларни тайёрлашда уларга қўйиладиган компетенциявий талабларнинг тизимлилиги, янги касбий стандартлар ҳақида билиш, педагогик жараёнда психологик ва деонтологик билимларни интегратив тарзда ўқитиш.

Иккинчидан, меъёрий-ҳуқуқий шартлар акс этган қонун ҳужжатларига эътибор қаратиш. Шахсий ва касбий ахлоқий талабларга масъулиятни оширган ҳолда ёндашиш.

Учинчидан, мутахассиснинг ўз устида ишлаши ва касбий ривожланишга бўлган эҳтиёжни шаклланиши билан боғлиқ шартлар бўлиб, бунда у касб соҳасида рақобатбардош бўлишга интилади.

Деонтология юнонча “деон” (зарур) ва “логос” (таълим) сўзларидан ташкил топган бўлиб, инсонлар ахлоқи ва уларни тўғри ҳаракатти-ҳаракатлар сари йўналтиришни ўрганади.

Хорижий сўзлар луғатида деонтология тушунчаси шахснинг ҳуқуқ, бурчлари ҳамда ахлоқи тўғрисидаги таълимот сифатида тавсифланади[2].

Демак, деонтология инсон зиммасидаги бурчни бажаришда ахлоқий ва ҳуқуқий меъёрларга амал қилиши ва жавобгарликни туйишини ифода этади. Фаолиятни амалга оширишда муайян чегаралар мавжуд бўлиб, бўлажак ўқитувчи этик маданият нуқтаи назаридан ҳам бунга амал қилиши керак. Белгиланган ахлоқий ва деонтологик қоидалар асосида педагогик жараёни амалга ошириш орқали ўқитувчининг педагогик маданияти намоён бўлади. Албатта, бу кўникма асносида педагог масъулияти ортиб, ёш авлод келажаги учун жавобгар эканини янада кўпроқ хис қилиб боради.

Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, одатда деонтология тиббиётда кўп қўлланиладиган атама бўлиб, уларни қабул қилган меъёрлар доирасида фаолият юришларида, айниқса Гиппократ қасамиедига содиқ бўлиш масалаларида мустаҳкам туришни назарда тутди ва шифокорнинг касб маданиятини ифода этади.

Педагогик деонтология эса ўқитувчининг касбга оид бўлган шарт ва тамойиллар асосида фаолият юритишини ва уни тартибга солишни ўзида акс эттиради. Шу билан бир қаторда педагогик деонтология ўқитувчи ва ўқувчи ўртасидаги ўзаро муносабатларни талаб даражасида шаклланишига ёрдам беради. Бир сўз билан айтганда, педагогик деонтология таълим жараёни иштирокчилари ва уни ташкил этувчилар фаолиятини жамиятда мавжуд ҳуқуқий ва ахлоқий меъёрлар доирасидан четламаган ҳолда олиб борилишини таъминлашга хизмат қилади. Шунингдек, ҳар бир бўлажак ўқитувчи касбий муҳим бўлган деонтологик жиҳатларни яхши ўзлаштиришлари, ўзини ўзи баҳолаши, касбни қадрлаши, касб маданиятини пухта эгаллаши ва фаолиятида уни намоён қилиб бера олиши зарур хисобланади. Маълумки бу барча сифатлар касбий ахлоқ кодексини ташкил этади.

Деонтология илмий тартиб-интизомни акс эттириб, унинг асосида ахлоқ, этика, инсон бурчи ва масъулиятини ўрганадиган тушунча сифатида инглиз файласуфи Жереми Бентам (1748–1832) томонидан илгари сурилган[3].

Маълумки жамиятда ўқитувчига қўйилган талаблар орқали мутахассиснинг жараёнга масъулияти белгиланади. Маҳоратли ўқитувчи аввало ўзига педагогик жараёни амалга оширишда талабни тўғри қўя олади. Бу унинг педагогик компетенцияси даражасини намоён қилади.

Шундай қилиб ўқитувчи педагогик фаолиятини амалга оширишда ўзининг инсонпарварлиги ва ахлоқий сифатларга эгаллиги билан ўқувчиларнинг тарбиясига ижобий

таъсир кўрсатади. Муҳокама қилинаётган педагогик деонтология ўқитувчининг шахсий фазилатлари ва ижтимоий мавқеини белгилаш жараёнини шакллантиришда муҳим омил саналади.

Педагогик деонтология умуминсоний ахлоқий меъёрларни ўқитувчининг касбий хусусиятлари билан боғлиқлик муаммоларни ҳам ўрганади. Шу билан бирга ўқитувчининг бошқалар билан ҳам ўзаро муносабатларда мавжуд меъёрларга амал қилиши, педагогик маҳорати ва шахсий сифатлари, касбий масъулиятининг шаклланганлик даражасини белгилайди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Гребенникова, В. М. *Деонтологический подход к развитию профессионально-коммуникативной культуры руководителей общеобразовательных школ в системе повышения квалификации: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.08 [Электронный ресурс] / В. М. Гребенникова.* – М., 2012. – 41 с. – Режим доступа: <http://search.rsl.ru/ru/record/01005048090>.
2. *Современный словарь иностранных слов / под ред. И. В. Нечаева.* – М.: АСТ, 2002. – 538 с.
3. *Веселова, Е. К. Психологическая деонтология : автореф. дис. ... д-ра психол. наук / Е. К. Веселова.* – СПб. : СПбГУ, 2003. – 45 с.

CHET TILLARNI O'QITISHDA PRAGMATIK KOMPETENSIYANING SHAKLLANISHI

Sadirova Dinara Sadikovna

Nizomiy nomidagi TDPU 1-kurs tayanch doktoranti

Annotatsiya. Maqolada chet tillarini o'qitishda pragmatik kompetentsiyani rivojlantirish usullari taklif etiladi. O'qituvchilarga kasbiy vaziyat, kasbiy faoliyat konteksti va kasbiy ahamiyatga ega bo'lgan vazifalarni hisobga olgan holda talabalarni kommunikativ maqsadlarga muvofiq lingvistik vositalardan to'g'ri foydalanishga o'rgatadigan turli xil vazifalar va ishlarni tashkil etish shakllaridan foydalanish bo'yicha tavsiyalar beriladi.

Kalit so'zlar: lingvistik kompetentsiya, kommunikativ funktsiya, nutqning sxematik qurilishi, interaktiv.

Muloqotning pragmatik darajasida o'zini namoyon qiladigan burilishlar til faoliyatining pragmatik me'yorlarini buzish natijasidir. Shu bilan birga, muloqotning ma'lum bir kontekstida ushbu harakatlarni bajarishning mazmuni, usuli yoki tartibi bo'yicha o'zaro ta'sir ishtirokchilarining kommunikativ natijalar isbotini topmasligi. Chet tillarini o'rgatishda muloqotning pragmatik jihatiga e'tibor bermaslik, talabalar til tuzilmalarini o'zlashtirgan holda, ularni har doim ham ma'lum bir vaziyatda muayyan kommunikativ vazifa bilan bog'lamasligiga olib keladi.

Pragmatik kompetentsiya lingvistik vositalardan ma'lum funktsional maqsadlarda (kommunikativ funktsiyalarni amalga oshirish, nutq harakatlarini yaratish) kasbiy o'zaro ta'sir qilish shakllariga muvofiq foydalanish qobiliyatini o'z ichiga oladi. U quyidagilarni o'z ichiga oladi: 1) diskursiv kompetentsiya (bayonlarni tuzish va ularni matnga birlashtirish qoidalarini bilish); 2) funktsional kompetentsiya (turli kommunikativ funktsiyalarni bajarish uchun og'zaki va yozma bayonotlardan foydalanish); 3) nutqning sxematik qurilishida kompetentsiya (o'zaro ta'sir shakllariga muvofiq bayonotni izchil qurish qobiliyati). Pragmatik kompetentsiyaga asoslanib, kommunikativ vazifalarni hal qilishda muvaffaqiyatga erishiladi: ma'lumot berish, rag'batlantirish, fikr bildirish, baholash, aloqa o'rnatish, shuningdek, xabarning suhbatdoshning xatti-harakatlariga kerakli yo'nalishdagi ta'sirining samaradorligi.

Pragmatik kompetentsiyani o'rgatish maqsadi talabalarni lingvistik vositalardan nafaqat chet tili normalari nuqtai nazaridan, balki kasbiy vaziyat, kasbiy faoliyat konteksti va kasbiy ahamiyatga ega bo'lgan vazifalarni hisobga olgan holda kommunikativ niyatga muvofiq to'g'ri foydalanishga o'rgatish. Ushbu maqsadga erishish uchun sinf o'qituvchilari ikki turdagi sotsiopragmatik vazifalarni qo'llashlari kerak: kommunikativ pragmatik va interaktiv. Kommunikativ-pragmatik vazifalar belgilangan kommunikativ maqsadlar, kontekstning mazmuni va xususiyatlariga muvofiq nutq xatti-harakatlarida ijtimoiy-madaniy strategiyalarni tanlash va ulardan foydalanishga o'rgatishni o'z ichiga oladi.

Kommunikativ-pragmatik vazifalarga quyidagilar kiradi:

- ona tilida so'zlashuvchining nutqiy xulq-atvorining pragmatik maqsadini tan olish va amalga oshirish;
- adekvat ijtimoiy-madaniy sharoitda nutqiy xulq-atvorning odob-axloq formulalaridan foydalanish;
- tanlangan lingvistik va nutqiy so'zlarni ifodalash vositalarining kommunikativ maqbulligini bashorat qilish;

- nutq xatti-harakatlarining noto'g'ri versiyasini madaniy jihatdan mos keladigan bilan almashtirish;
- nutqiy xulq-atvorning noverbal vositalaridan foydalanish;
- ijtimoiy va madaniy jihatdan maqbul nutq xatti-harakatlarini tanlash va amalga oshirish [2, p. 5].

Interfaol vazifalar madaniyatlararo muloqot sharoitida haqiqiy nutq xatti-harakatlarini modellashtirish uchun adekvat ijtimoiy-madaniy strategiyalardan foydalanish va o'zgartirishga qaratilgan. Ushbu turdagi vazifalar tabiatan erkindir va chet tilidagi muloqotning o'zgaruvchan ijtimoiy-madaniy sharoitlarida nutq xatti-harakatlarining kommunikativ moslashuvchanligini shakllantirishga yordam beradi.

Talabalarni suhbatdoshning bayonotga munosabatini tahlil qilishga va ushbu ma'lumotlarga asoslanib, keyingi muloqot yo'nalishini aniqlashga o'rgatish kerak. Bunday holda, tegishli ko'nikmalarni shakllantirish jarayonini quyidagi lingvodidaktik rejalashtirish mumkin:

1. Kommunikativ aktning pragmatik funktsiyalariga muvofiq klishe iboralarni o'rganish. Talabalarning asosiy vazifalari o'rganilgan klishe'lardan foydalangan holda bayonotga teskari munosabatni mashq qilishni o'z ichiga oladi. Tashkiliy shakliga ko'ra, bu juftlikda bajariladi: bitta talaba sanab o'tilgan funktsiyalardan biriga mos keladigan ma'lum bir ibora yozilgan kartani tortadi. U sherigiga o'qiydi, u ham kommunikativ aktning mumkin bo'lgan funktsiyalaridan biriga muvofiq javob berishi kerak. Dastlab, bu funktsiya bir xil kartada ko'rsatilishi mumkin (masalan, "syurpriz bildirish", "so'rovni shakllantirish" va boshqalar), keyinchalik talabadan qaysi turdagi javobning ma'nosiga ko'proq mos kelishini mustaqil ravishda aniqlashni so'rash mumkin. aytilgan ibora. Birinchi ibora ham so'zma-so'z emas, balki pragmatik funktsiyaning tavsifi ("so'rash", "minnatdorchilik" va boshqalar) shaklida berilishi mumkin [1, b. 24]

2. Ikkinchi bosqichda javobni tahlil qilish qobiliyatini shakllantirish boshlanadi. Boshida barcha mumkin bo'lgan shartlar oldindan belgilanishi va talabalarga ma'lum bo'lishi mumkin. Shunday qilib, suhbatdosh aytilgan iboraga hayrat bilan munosabatda bo'lishi yoki tushunmovchilik yoki e'tiroz bildirishi kerak. Birinchi talaba o'z suhbatdoshiga aniq va nima aniq emasligini, ajablanib, e'tiroz va hokazolarni keltirib chiqarishi kerak. Bunday treningdan so'ng siz ikkala suhbatdosh tasodifiy ravishda kartalarni tortadigan o'yinni tashkil qilishingiz mumkin, ulardan biri birinchi iboraning funktsional xususiyatlarini, ikkinchisi - suhbatdoshning javobini beradi. Suhbatdoshlar sherikning kartasida nima yozilganligini bilmasliklari mumkin. Shu bilan birga, kombinatsiyaning mumkin bo'lgan g'alatiligiga qaramay, qabul qiluvchi o'z reaksiyasini iloji boricha oqilona va ishonchli tarzda taqdim etishi kerak va kommunikator uni tahlil qilib, mantiqiy ravishda bir yoki ikkita ibora bilan o'zaro ta'sirni davom ettiradi. Shuningdek, qo'llab-quvvatlovchilar asosida dialoglarni tuzish mumkin, ammo qo'llab-quvvatlovchi sifatida tayyor iboralar emas, balki o'zaro ta'sir tuzilishining funktsional tavsiflari taklif etiladi [1, p. 24].

3. Uchinchi bosqichda aloqaning sotsial-madaniy kontekstiga teskari aloqa turi va usulining bog'liqligini belgilash maqsadga muvofiqdir. Muayyan kommunikativ vaziyat uchun leksik va grammatik vositalarni tanlash fikr-mulohazaning og'zaki va og'zaki bo'lmagan tabiatining o'ziga xosligini aniqlaydi [1, p. 25]. Ta'lim jarayonida bir-biri bilan har xil munosabatda bo'lgan ishtirokchilar o'rtasidagi dialoglar bilan ishlash juda samarali. Avvalo, muloqot ishtirokchilari o'z zimmalariga olgan ijtimoiy rollarga qarab nutq odobining turli birliklari qo'llaniladi. Bu yerda ijtimoiy rollarning o'zi ham, ularning ijtimoiy ierarxiyadagi nisbiy pozitsiyasi ham muhimdir. Talabalar o'rtasida, talaba va o'qituvchi o'rtasida, xo'jayin va bo'ysunuvchi o'rtasida, turmush o'rtoqlar o'rtasida, ota-onalar va bolalar o'rtasida muloqot qilishda, har bir alohida holatda, muloqot jarayoniga nutq odobi birliklaridan foydalanishdagi farqlar ta'sir qiladi turli ijtimoiy guruhlar.

Chet tilini o'rganishning keyingi bosqichi ishni tashkil etishning turli shakllarining katta tanlovini ta'minlaydi, bu ham o'zaro ta'sirning o'z-o'zidan rivojlanishiga va shunga mos ravishda fikr-mulohazalarni o'rnatish va amalga oshirish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Birinchidan, bu munozara (masalan, tok-shou, biznes suhbat). O'zaro ta'sirni tabiiy aloqa shartlariga yaqinlashtiradi.

Ikkinchidan, bahs-munozaralar mavjud. Ishning ushbu shakli fikr-mulohazalarni o'rnatish va fikr-mulohazalarni tahlil qilish qobiliyatini maqsadli ravishda shakllantiradi va rivojlantiradi. Bunday holda, bu ko'nikmalarni polemika madaniyatining o'zi rivojlantirishga yordam beradi, bunda raqiblar aytilgan dalillarga adekvat javob berishlari, ularni ishonchli tarzda rad etishlari va qarama-qarshi dalillarni keltirishlari kerak, bunga qarshi jamoa ham javob berishi kerak. Bundan tashqari, o'yin davomida ma'ruzachilarga jamoalar va tomoshabinlar tomonidan savollar beriladi.

Nihoyat, loyiha faoliyatining taqdimoti. O'z faoliyati natijalarini taqdim etayotgan talabalar bu haqda tinglovchilarga oqilona va tushunarli tarzda aytib berishlari, yuzaga kelgan savollarga javob berishlari va ularning xabarlarini to'g'ri tushunilganligiga ishonch hosil qilishlari kerak. 25].

Pragmatik kompetentsiyani samarali shakllantirish o'qituvchining faol o'qitish usullaridan foydalanishi va sinfda professional muloqotning real sharoitlariga imkon qadar yaqin sharoitlarni yaratishi bilan yordam beradi.

Foydalanilgan manbalar ro'yxati

1. Kolesnikov, A.A. *Nutq faoliyati tarkibida teskari aloqaning funktsional roli* / A.A. Kolesnikov // *Maktabda chet tillari*. – 2011. – No 1. – B. 20–27.
2. Pochinok, T.V. *Madaniyatlararo muloqot asosi sifatida ijtimoiy-madaniy kompetentsiyani shakllantirish* / T.V. Pochinok // *Maktabda chet tillari*. – 2007. – No 7. – B. 2–6.

DEVELOPMENT OF RESEARCH COMPETENCIES OF WOMEN TEACHERS IN THE ENVIRONMENT OF THE GENDER POLICY OF THE NEW UZBEKISTAN

Mansur Begmatov

Independent researcher at the Research Institute of Pedagogical Sciences of Uzbekistan named after Kori Niyazi. e-mail:m.a.begmatov@gmail.com

Annotation. This article is devoted to the analysis of the gender status of women in Uzbekistan, the study of the influence of existing gender stereotypes on the development of research competence of women teachers, as well as the consideration of modern approaches of the new Uzbekistan aimed at increasing the role of women in research activities in the field of pedagogy.

Keywords: gender policy, women teachers, research competencies, factors, overcoming barriers, new Uzbekistan.

Introduction

In the modern world, education plays a key role in the progress and development of society. The successful development of the educational system depends on the active participation of all its subjects, including women. The role of women teachers in shaping future generations is invaluable, and their contribution to the development of research competence in the field of pedagogy is one of the most important factors for improving the quality of education.

In Uzbekistan, with the adoption of the new education strategy, there have been significant changes in the education system aimed at increasing the role of women in science and education. However, despite these changes, issues of gender equality in the field of pedagogy remain relevant.

1. Gender status of women in Uzbekistan: an overview of key trends

1.1. Socio-economic factors:

* **Level of education:** According to the Ministry of Higher and Secondary Special Education of the Republic of Uzbekistan, the proportion of female students in higher education institutions is 54%. However, this indicator does not reflect the real situation with access to quality education, especially in rural areas, where women face a limited choice of educational programs and lack of necessary infrastructure.

* **Employment:** In Uzbekistan, women make up 42% of the labor force, mostly in low-paid and low-prestige professions. In the field of pedagogy, where women traditionally make up the majority, there is a clear imbalance in the distribution of leadership positions, research grants and awards.

* **Domestic work:** Women in Uzbekistan traditionally bear most of the responsibility for household management and raising children, which limits their opportunities for professional self-realization and participation in research activities.

1.2. Gender stereotypes in the field of pedagogy:

* **Traditional ideas about the role of women:** Traditional ideas about the role of women as mothers and housewives still prevail in Uzbekistan, which creates obstacles to their participation in scientific work.

* **Discrimination in education:** Women in the field of pedagogy often face discrimination, which manifests itself in unequal working conditions, lower pay, limited access to professional development and insufficient representation in decision-making structures.

* Lack of role models: In Uzbekistan, there are not enough bright examples of successful female researchers in the field of pedagogy, which reduces the motivation of young women to choose a scientific career.

1.3. Positive trends and achievements:

* Development of the legal framework: Uzbekistan has adopted laws aimed at ensuring gender equality and expanding women's rights in education and science.

* Support policy for women researchers: The Government of Uzbekistan implements a number of programs and initiatives aimed at increasing the role of women in research, including grants, scholarships and benefits.

* Increasing the number of women professors: In recent years, there has been an increase in the number of women professors at universities in Uzbekistan, which is a positive signal of the growing participation of women in the scientific field.

2. Influence of gender statuses on the development of research competence of female teachers

2.1. Social factors:

* Lack of family support: Traditional gender roles in the family often prevent women from participating in research activities, as most of the responsibility for the household and raising children falls on their shoulders.

* Lack of time: Female teachers often face a lack of time to conduct research due to heavy academic workload and family responsibilities.

* Financial constraints: Women educators, especially those with children, often face financial difficulties, which limits their access to research resources.

2.2. Psychological factors:

* Low self-esteem: Gender stereotypes that say women are less capable of doing research can reduce the self-esteem of female educators and prevent them from participating in research.

* Fear of failure: Female educators may fear failure in research, which limits their commitment to research.

* Lack of motivation: Lack of role models and support from colleagues and management can reduce the motivation of women educators to participate in research.

2.3. Institutional factors:

* Lack of management support: In some educational institutions, managers do not provide sufficient support to women teachers in their research activities.

* Insufficient research funding: The lack of sufficient funding for research is a serious problem for all educators, but women educators often face additional difficulties in obtaining grants.

* Lack of professional development opportunities: Female teachers may not have access to advanced training and professional development programs that will help them improve their research skills.

3. Modern approaches of the new Uzbekistan to the development of research competence of women teachers

3.1. Gender Equality Policy:

* Legislative guarantees: Uzbekistan has adopted laws guaranteeing equal rights of men and women in education, science and labor.

* Government programs: The Government of Uzbekistan implements a number of programs aimed at supporting women researchers, including grants, scholarships and benefits.

* Promoting women's participation in scientific events: The Government of Uzbekistan conducts activities aimed at increasing the participation of women in scientific conferences, symposiums and exhibitions.

3.2. Infrastructure development:

- * Establishment of support centers for women researchers: Support centers for women researchers are being established in Uzbekistan to provide informational, financial and mentoring support.

- * Improvement of working conditions: Educational institutions create conditions for comfortable and safe work for female teachers, including kindergartens and breastfeeding rooms.

- * Expanding access to educational resources: Uzbekistan is expanding access to online platforms and libraries for professional development of women teachers.

3.3. Changing public opinion:

- * Promoting the role of women in science: The media and educational institutions promote the role of women in science, demonstrating successful examples of women researchers.

- * Raising awareness of gender stereotypes: Uzbekistan is taking measures to raise awareness of gender stereotypes and their impact on women's participation in scientific activities.

- * Conduct awareness campaigns: Uzbekistan conducts awareness campaigns aimed at changing public perceptions of the role of women in the family and society, encouraging their participation in scientific activities.

4. Practical recommendations for the development of research competence of women teachers in Uzbekistan:

- * Professional development of women teachers: It is necessary to ensure that women teachers have access to advanced training and professional development programs aimed at developing their research skills.

- * Create a support network: It is important to create a support network for women educators, which will provide them with the opportunity to communicate with other researchers, share their experience and receive mentoring support.

- * Encourage women's participation in research projects: It is necessary to create incentives for women teachers to participate in research projects, including by providing them with grants, scholarships and benefits.

- * Creating positive role models: It is important to create positive role models for women educators, demonstrating the success of women researchers in the field of pedagogy.

- * Raising awareness of gender stereotypes: It is necessary to conduct educational activities aimed at raising awareness of gender stereotypes and their impact on women's participation in scientific activities.

5. Research results and data analysis:

5.1. Analysis of the gender composition of scientific staff:

In Uzbekistan, the share of women in the field of pedagogy is 65%. However, their participation in scientific research is significantly lower than that of men.

5.2. Research on the impact of gender stereotypes on women's motivation for scientific work:

The study showed that women teachers in Uzbekistan face gender stereotypes that have a negative impact on their motivation for scientific activity.

5.3. Analysis of the effectiveness of government programs:

An analysis of the effectiveness of government programs aimed at supporting women researchers has shown that they contribute to increasing their participation in scientific activities, but require further improvement.

6. Conclusions and recommendations:

Developing the research competence of women teachers in Uzbekistan is an integral part of improving the quality of education. Despite the positive changes in the legislative framework

and state policy, it is necessary to continue working to overcome gender stereotypes and create conditions for a successful scientific career of women teachers.

Recommendations:

* Improving the legislative framework: The legislative framework aimed at ensuring gender equality in education and science should continue to be improved.

* Development of support programs for women researchers: New support programmes for women researchers should be developed and implemented to improve their skills, finance their research and ensure their career development.

* Changing public opinion: It is important to conduct educational activities aimed at changing public opinion about the role of women in science and raising awareness of gender stereotypes.

* Building the infrastructure: It is necessary to create conditions for comfortable and safe work of female teachers, including kindergartens and breastfeeding rooms.

* Development of a support network: It is important to create a support network for women educators, which will provide them with the opportunity to communicate with other researchers, share their experience and receive mentoring support.

Conclusion

Developing the research competence of women teachers in Uzbekistan is a complex but feasible task. The introduction of modern approaches of the new Uzbekistan aimed at increasing the role of women in science and education will create conditions for a successful scientific career of women teachers and improve the quality of education in the country.

References:

1. Norboeva T. Ta'limdagi gender tengligi: O'zbekistonda ayollar uchun imkoniyatlar va to'siqlar. //Pedagogy and psychology//2020. pp. 88-101.
2. Resolution of the Senate of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan "On approval of the strategy for achieving gender equality in the Republic of Uzbekistan until 2030". on 28-05.2021, No. RS-297-IV.
3. Mukhtarova, L. T. Gender policy in the educational space of Uzbekistan. Pedagogy and psychology. 2022. No. 1. pp. 30-38.
4. Shermatova, O. N. Women and education: innovative approaches. Journal of Pedagogy. 2021. No. 4. pp. 30-36.
5. Yusupova, Sh. (2021). The role of women in science: historical experience and current challenges. Nauka i obrazovanie, 2, 35-40.
6. Ministry of Higher and Secondary Special Education of the Republic of Uzbekistan. (2020). Statistical collection. Tashkent, pp. 45-50.
7. UNESCO Institute for Statistics (2022). Women in Science: A Global Perspective. [Online]. Available: <https://uis.unesco.org/en/topic/women-science>.
8. The World Bank (2019). Gender Equality in Science, Technology, Engineering and Mathematics (STEM): A Global Perspective. [Online]. Available: <https://www.worldbank.org/en/topic/gender/publication/gender-equality-in-science-technology-engineering-and-mathematics-stem-a-global-perspective>.

OILADA TA'LIMGA BO'LGAN MAS'ULIYATLI MUNOSABATNI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOY-PEDAGOGIK JIHATLARI

Akramjon Matkarimov

*„Oila va gender“ ilmiy-tadqiqot instituti doktoranti, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori
(PhD)*

Annotatsiya. Ushbu maqola oilaning ta'lim tizimidagi ahamiyatini, bolalarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishidagi rolini tahlil qiladi. Oilaviy muhitning bolalarning ta'limga bo'lgan munosabatiga ta'siri, oila va maktab o'rtasidagi hamkorlik, shuningdek, ijtimoiy omillar ta'riflanadi. Maqolada, shuningdek, ta'lim jarayonini yanada samarali qilish uchun ota-onalar va ta'lim muassasalari o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirishni ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: oila, maktab, ta'lim, tarbiya, kompetensiya.

Ta'limga mas'uliyat bilan munosabatda bo'lish jamiyatning turmush tarzi va ijtimoiy hayotining indikatori sifatida talqin etiladi. Jamiyatda maktab birinchi va eng muhim ta'lim muassasasi degan taassurot shakllangan bo'lsa-da, pedagogik amaliyotda bolaning ta'limdagi muvaffaqiyatiga maktabdan ko'ra ko'proq oila ta'sir etishi kuzatiladi va bu fikr ilmiy-empirik tadqiqotlarda ham o'z tasdig'ini topgan. 1960-yilda Coleman va boshqalarning «Ta'lim olishdagi imkoniyatlar tengligi[3;19] « hamda Ploudenning 1967 yildagi „Bolalar va ularning boshlang'ich maktablari[7;44]“ deb nomlangan tadqiqot ishlarida ilmiy jihatdan isbotlab o'tilgan. Mazkur tadqiqot ishlarida o'quvchilarning ta'limdagi muvaffaqiyatining deyarli 50% oila ulushiga to'g'ri kelishi isbotlab o'tilgan. Bunday tadqiqotlar muntazam ravishda o'tkazilib kelinmoqda va bu kabi tadqiqotlarning ilmiy ahamiyati ortib bormoqda. Meta-tahlil tadqiqotlar natijalari shuni ko'rsatadiki, oilada ta'lim olishga bo'lgan sharoitlarning ta'siri maktab, o'qituvchilar, o'quv va uslubiy jarayonlar ta'siridan ko'ra ko'proq ekanligini ko'rsatgan[4;147]. O'tkazilgan 25 ta meta-tahlil tadqiqotlaridan 20 tasida oiladagi ta'lim olish muhiti bolalarning genetik xususiyatlaridan ko'ra ko'proq ta'sirga ega ekanligini ko'rsatgan. Tadqiqot natijalari maktab o'quvchilarning ta'limdagi muvaffaqiyatini genetik xususiyatlar bilan qat'iy bo'glamaslik kerak degan xulosaga olib keladi.

Bolalarning ilk yoshlarida ularning rivojlanishi oilalar tomonidan shunchalik intensiv shakllanadiki, garchi ular deyarli bir xil aql va qobiliyat bilan maktabga qabul qilinisa, ularda ta'limga turli xil moyillik bilan kelishadi. O'qituvchilar tomonidan esa bolalarning ta'limga yuqori moyillikka ega bo'lgan bolalar „qo'llab quvvatlanadi“. O'quvchilar o'rtasidagi „muvaffaqiyatdagi farq“ «qobiliyatli» bolalarni «o'qimishli» oilalardagi tengdoshlari bilan birga bo'lishlari uchun qo'llab-quvvatlamaydilar. Aksincha, o'quvchilar o'rtasidagi „muvaffaqiyat farqi“ maktab yillari bilan kattalashib boradi[6; 256]. O'smirlik davrida o'rta va to'liq o'rta maktab o'quvchilari o'rtasidagi bilim va qobiliyatdagi farqlar allaqachon aniqlashib va qat'iylashib bo'lgan bo'ladi. Oilalardagi „ta'lim muhitining zaifligi“ va ularning ijtimoiy-iqtisodiy kapitali o'rtasidagi tafovutlar bilan bog'liqligi keng omma uchun ma'lum holat deb baholanadi.

A.R. Hochschild o'z ilmiy maqolasida amerikalik ota-onalar 1996 yilda 1969 yilga qaraganda o'z farzandlariga haftasiga o'rtacha 22 soatga kamroq vaqt sarflaganliklarini ma'lum qiladi va bu tendentsiya yana ortishi mumkinligini bashorat qiladi[5; 24]. Bundan kelib chiqadiki, bolalarning oilaviy ta'limdan jamoaviy ta'limga o'tish an'anasi kuchayib bormoqda. Albatta, jamoaviy ta'lim

va tarbiyaning oilaviy ta'lim va tarbiyaga nisbatan samarasiz ekanligini taxmin qilish mumkin. Jamoaviy ta'limda tabiiy va shakllantiruvchi ta'sir ikkiki yoki uch farzandli oiladagi kabi kuchli bo'lmasligi Tietze, Robach va Grenner[10; 56] tomonidan o'tkazilgan tadqiqotlarda o'z tasdig'ini topgan.

Oiladagi ta'limiy muhit bilan bog'liq muammolarning asosiysi ota-onalarning pedagogik kompetentsiyalarning yetarli darajada rivojlanmaganligi, jamiyatda farzand tarbiyasi va ta'limi bo'yicha professional ta'lim dasturlarining mavjud emasligi, kamligi yoki mazmunining sifat darajasi pastligi. Buning natijasida ota-onalar internet tarmog'i orqali, o'z tanishlari orqali tajriba almashish orqali istagan ma'lumotlarini topishga harakat qiladi. Yana bir jihati, aynan oiladagi ta'lim muhitini rivojlantirishga doir ma'lumotlar oiladagi tarbiyaviy muhitni rivojlantirishga qaratilgan ma'lumotlarga nisbatan kamroq uchraydi. Ota-onalarning pedagogik kompetentsiyalarini rivojlantirish institutsional va professional yondashuvni taqozo etadi.

Oilalardagi ta'limiy muhit maqsadli ishlab chiqilgan ta'lim dasturlari orqali rivojlantiriladi. Oilalarning turli ta'lim muassasalari, munitsipal tashkilotlar bilan hamkorligi oilalardagi muvaffaqiyatni ta'minlash va rivojlanish muammolarini hal qiladi hamda oilaviy siklning uzluksiz ishlashini ta'minlaydi.

Oilalardagi ta'lim muhitini rivojlantirishga qaratilgan faoliyat institutsionallashtirilgan holda quyidagi ta'lim xizmatlarini ko'rsatadi:

- Ota-onalar uchun kurslar, ma'ruzalar, oilalar uchrashuvi;
- Ota-onalar tashabbuslari asosida shakllantirilgan ta'limiy ahamiyatga ega tadbirlar (sayohatlar, uchrashuvlar, loyihalar va boshqalar);
- Turli tashkilot, muassasalar hamkorligidagi tadbirlar (tibbiyot muassasalari, mahalla va oilalar hamkorligi);
- O'z-o'ziga yordam ko'rsatishga yo'naltirilgan maslahat berish va qo'llab quvvatlashga yo'naltirilgan tashkilotlar;
- Ommaviy axborot vositalari, gazeta va jurnallar, flayerlar orqali oilalarni qo'llab-quvvatlovchi media tashkilotlar[10; 6].

Pedagogik kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, aksariyat davlatlarning oilalar bilan bog'liq huquqiy-me'yoriy asoslarida oilada tarbiyaning barcha jihatlari qamrab olingan bo'lsada, oilada ta'limning ko'p jihatlari e'tibordan chetda qolganligini kuzatish mumkin. Jumladan, oilada farzandlarning uy-ro'zg'or ishlari bilan mashg'ul bo'lishining huquqiy asoslari, farzandlar sog'lig'i, bo'sh vaqtini tashkil etish va boshqa masalalar atroficha qamrab olingan bo'lsada oiladagi ta'limiy muhitga doir jihatlar tor doirada talqin etilganligini kuzatishimiz mumkin bo'ladi. Ahamiyati va ijtimoiy zarurati yuqori ekanligini ta'kidlagan holda, oiladagi ta'limiy muhit ham oila, farzand va jamiyat uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini qayd etish lozim. Ta'lim masalasi, shundan kelib chiqqan holda, ta'lim muassasalarining funktsional vazifasiga aylanib qolgan. Oilalarning ta'limiy funktsiyalarini huquqiy jihatdan me'yorlashtirish orqali farzandlarning ta'limdagi muvaffaqiyatini sezilarli ravishda o'sishiga erishish mumkin.

Jamiyatda oiladagi tarbiya qadriyat darajasiga ko'tarilgan. Ota-onalar ham bunga ahamiyat bergan holda, farzandining ta'lim olish orqali rivojlanishi ortga suriladi. Bolaning til, kognitiv, fikrlash qobiliyatining rivojlanishi, o'qishga bo'lgan ijobiy munosabatini rivojlantirish ortga suriladi. Natijada bolalarda o'qishga (savodxonlikka) bo'lgan, ta'lim orqali ijobiy natijalarga erishish motivatsiyasi kamayib boradi. Quyida pedagog olim M. Textor tomonidan taklif etilgan oilaning ta'limiy funktsiyasini rivojlantirishga qaratilgan faoliyat turlari keltirib o'tilgan.

-Ota-ona va farzandlar o'rtasidagi muloqotning mazmuni va sifatining oshirilishi (jumladan, muloqotda qo'llaniladigan so'zlar, atamalarni to'g'ri qo'llash, ularning mazmun mohiyatini

tushuntira olishi, ilmiy, hayotiy-amaliy faoliyatdagi ahamiyati bo'yicha suhbatlasha olishi);

-farzandlarni dunyoni, atrof-olamni o'rganishda, anglab yetishda va jamiyatda ijtimoiy munosabatlar o'rnatishda qo'llab-quvvatlash;

- oilada ta'lim va tarbiyaviy ahamiyatga ega o'yinlar tashkil etish, kitobxonlikka o'rgatish, farzandining ilk yoshidan boshlab ovoz chiqarib kitob o'qib berish, uy sharoitida kichik tajribalar o'tkazish, birgalikda filmlar tamosha qilish, kitoblar, telefilmlar, fan yoki siyosat haqida suhbatlashish;

- farzandlarining o'rganish va erishga yutuqlarini rag'batlantirish orqali ularni maktabgacha ta'lim muassasalari tayyorgarligi hamda maktabda o'qishiga ijobiy munosabatni rivojlantirish;

-maktabda va sinfda sodir bo'layotgan voqealar haqida muntazam muloqot o'tkazish, uy vazifalarini tayyorlashda qo'llab-quvvatlash, muntazam ravishda kelgusi rejalari haqida suhbatlashish va rejalarni amalga oshirish uchun qo'llab-quvvatlash;

- boshqa ota-onalar va o'qituvchilar bilan doimiy aloqada bo'lishi, farzandining ta'lim sohasida qo'shimcha ehtiyojlarini qondirish uchun maktabdan tashqari muassasalar bilan doimiy aloqada bo'lishi va qo'llab-quvvatlashi[9; 14].

G. Burnett va K. Jarvis o'z tadqiqotlarida ota-onalar farzandlarining qanday yutug'idan ko'proq faxrlansa va xursand bo'lsa, farzandlarda aynan shu yutuqqa erishgan yo'nalishi uning hayotiy ustuvor yo'nalishiga aylanib borishini ta'kidlab o'tgan[2; 19]. Pedagog olim Bailey ota-onalar farzandlarini uy vazifasini bajarishda qo'llab-quvvatlashi hamda bu qanchalik rag'batlantiruvchi muhitda amalga oshirilganligi alohida ahamiyatga ega ekanligi, bu orqali farzandining ta'limdagi muvaffaqiyatini, ota-ona va farzand munosabatlarining mavjud va kelgusi holatini baholash mumkin degan xulosalarini bayon etib o'tadi[1; 13].

Ta'lim, oila va munitsipal siyosatning maqsadi mamlakatning jahon bozorida raqobatbardosh bo'lib qolishi va jamiyatdagi muammolarni hal qilish uchun yosh avlodning iste'dodi va iqtidorini yuzaga chiqarib, jamiyatda inson kapitalini rivojlantirish bo'lsa, bunda oilalarning roli "ta'lim potentsialini faollashtiruvchi" hisoblanadi. Albatta, oilalarda ta'lim bilan bog'liq vaziyatni yaxshilashga, takomillashtirishga va rivojlantirishga qaratilgan ijtimoiy-pedagogik dasturlarni ishlab chiqish va tadbiq etish uchun maqsadli moliyalashtirish orqali samarali natijaga erishish mumkin bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1.Bailey L.B. et al.: *The Effects of Interactive Reading Homework and Parent Involvement on Children's Inference Responses. Early Childhood Education Journal* 2004, 32, S. 173-178

2.Burnett G., Jarvis K.: *So helfe ich meinem Kind ... beim Lernen. Kinder zu Hause motivieren und unterstützen. Mülheim an der Ruhr* 2005

3.Coleman J. S. *Equality of educational opportunity. Integrated education* 6.5 (1968): 19-28.

4.Fraser, B.J. et al.: *Syntheses of Educational Productivity Research. International Journal of Educational Research* 1987, 11, S. 147-251

5.Hochschild, A.R.: *Keine Zeit. Wenn die Firma zum Zuhause wird und zu Hause nur Arbeit wartet. Opladen* 2002

6.Krumm, V.: *Schulleistung – auch eine Leistung der Eltern. Die heimliche und die offene Zusammenarbeit von Eltern und Lehrern und wie sie verbessert werden kann. In: Specht, W./Thonhauser, J. (Hrsg.): Schulqualität. Innsbruck* 1995, S. 256-290

7.Plowden B. (Hrsg.): *Children and Their Primary Schools. London* 1967

8.Textor M.R.: *Die Bildungsfunktion der Familie stärken: Neue Aufgabe der Familienbildung, Kindergärten und Schulen? Nachrichtendienst des Deutschen Vereins für öffentliche und private Fürsorge* 2005, 85 (5), S. 155-159

VIOLENCE AGAINST WOMEN IN KYRGYZSTAN

Akmatova Ainisa Abdibaitovna., *Associate Professor, Osh SU.*
Ismailova Raykan Apzhaparovna., *Associate Professor, Osh SU.*
Orozbaeva Aisalkyn Shamshievna., *Instructor, Osh SU.*
Bakirova Elnura Turatbekovna., *Instructor, Osh SU.*

Abstract.

The paper focuses on the issue such as violence against women and girls in Kyrgyzstan country. Women suffer from domestic violence, trafficking or other forms of physical or sexual abuse in Kyrgyzstan. So, the purpose of the article is to study the protection of women's rights according to the laws, analyze their implementation at improving their rights in our society.

Key words: women's rights, law, constitution, domestic violence, religious customs, gender equality, statistics.

The Kyrgyz people are one of the oldest peoples in Central Asia. They lived in a nomadic life for centuries, in their historical development, created beautiful traditions and customs that determined the direction of development and social life. Based on these customs and traditions, the values of the Kyrgyz society, the relations between the elder and the younger, the woman and the man, the parents and the children were formed, and the youth were educated.

The country still suffers from high and rising inequalities and faces major regional disparities. Women are largely excluded from decision-making. Violence against women is widespread and takes many forms, including domestic violence, bride kidnapping, trafficking, early marriages and physical abuse. The negative reinterpretation of some cultural and social practices increasingly restricts women's rights to control their lives. There is a growing risk of women's involvement in radical religious groups.

These traditions also shaped the special attitude towards women in Kyrgyz society. The place and role of women in Kochmon Kyrgyz society was much different from that of other nations. Russian and European travelers and scientists who came to Kyrgyzstan at the beginning of the 19th and 20th centuries wrote down with amazement and admiration the treatment of women in Kyrgyz and the place of women in society.

Violence is one of the most complex concepts in the social sciences. It is a pervasive and deeply ingrained issue that affects millions of women worldwide. Violence manifests in various forms, including *physical, psychological, economic* and *sexual abuse* against the will of a person that is repeated in a systematic way aimed at limiting the will of a person, gaining power over it and controlling it [5]. Each type of violence has its own unique characteristics:

1. *Psychological violence* includes systematic humiliating, insulting or manipulation, verbal and facial expressions of anger, insult, control, threats, unjustified criticism, ignoring feelings, wishes and intentions, extortion. Psychological abuse is difficult to define because it involves abuse that does not provide any physical evidence. Psychological abuse can include emotional or verbal abuse. This type of abuse includes teasing, criticizing, yelling, or blaming the other party for all aspects of the relationship.

2. *Physical violence* includes beatings, house arrest, threats to kill, intentionally creating situations that threaten health and life, forcing people to drink alcohol or use drugs. Usually, the victim's body has bruises or cut marks. Long-term violence can cause physical and mental problems, for

example, it can be accompanied by depression, insomnia, heart disease, and anxiety disorders.

3. *Sexual violence* includes rape, touching intimate parts of the body against their will, forcing them to have an abortion or pregnancy, forcing them to engage in prostitution. Usually, due to such violence, a person is psychologically damaged, and his feelings and body are severely damaged.

4. *Economic violence* includes deliberate deprivation of housing, clothing, money or other property. It includes limiting access to money, forcing people to beg, not allowing them to work or study. In this case, the aggressor controls the victim's funds and demands constant reporting.

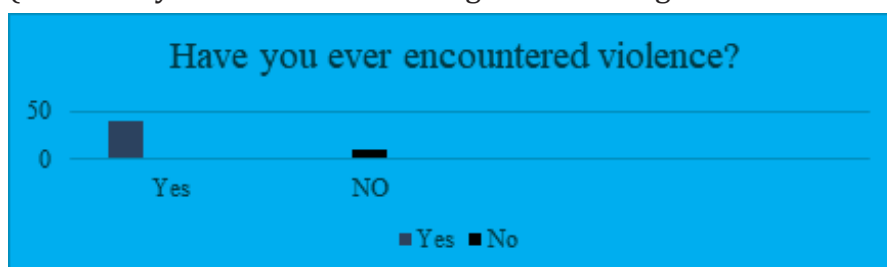
According to international legal principles in the field of human rights, a country is obliged to protect human rights regardless of gender, to prevent its violation, to prevent, investigate, punish, and provide legal and moral assistance to young women who have been subjected to violence. Despite this, Kyrgyzstan remains the dangerous country for women among the countries of Central Asia. According to the new data of the global index on the safety of women in the world, Kyrgyzstan ranks 95th in this index among 170 countries. The 13% of women are subjected to violence by their relatives [6].

According to the survey conducted by the Statistical Committee of Kyrgyzstan, every fourth woman in the country is subjected to violence. According to the Ministry of Internal Affairs, 13,104 cases of domestic violence were registered in Kyrgyzstan in 2023. This is 32.6% more than the figure in 2022 and 20 women died as a result of violence. Suicides were also recorded among the dead [6].

According to the purpose of the article, to encourage women and girls of the population to know their rights, to teach them where to address if they are subjected to violence, to learn how to organize measures to prevent violence several questions were prepared and women of different ages were selected to participate in those questions.

Research questions: 1. Have you ever encountered violence?

(The survey was conducted among 50 women aged 25-45 in Osh city)

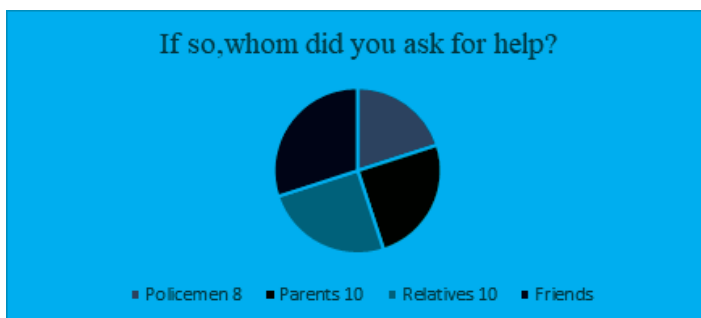

If so, whom did you ask for help ?

Almost 40 out of 50 women said that they were subjected to various social and domestic violence. Only eight of them addressed the police. The reason they don't go to the police is because they don't trust the police. They think that the police do not interfere the family problems. Some of them cannot defy the stereotype of what people say. Sometimes even those who asked help the police were not satisfied with the result. Because the rapist was not prosecuted.

4. Do you think that you know enough your rights?

(Eighty students aged 16 to 20-21 participated in the survey)

As you can see in the diagram, the majority of those who took part in the survey answered that they do not know their rights. Its negative impact in society is immediate and large: -*Physical health*: Women who experience violence are at higher risk for a range of health issues, including injuries, chronic pain, gastrointestinal disorders and sexually transmitted infections.

- *Mental health*: The psychological toll of violence can lead to depression, anxiety, stress and suicidal thoughts or behaviors.

- *Social stability*: High levels of violence against women can destabilize communities, perpetuating cycles of violence and hindering development efforts.

Violence against women should not be treated as a personal issue, but rather as a societal problem that can and must be prevented. The state has an obligation to prevent violence against women. At the below some strategies for prevention are suggested:

1. Legal Reforms: Strengthening laws and their enforcement to protect women from violence is essential.

2. Education and Awareness: Public education campaigns can change attitudes and behaviors by promoting gender equality and condemning violence against women. Schools and communities should be involved in these efforts.

3. Support services: Providing comprehensive support services, such as shelters, counseling and financial assistance can help survivors to rebuild their lives and gain independence from their abusers.

In conclusion, violence against women remains a pervasive and deeply troubling issue worldwide. It manifests in various forms, including physical, emotional, sexual and economic abuse, profoundly affecting the lives of millions of women. Addressing this issue requires a multifaceted approach that includes stronger legal frameworks, comprehensive support systems for survivors, widespread education and awareness campaigns and a societal shift towards gender equality and respect.

Governments, communities and individuals must work collaboratively to challenge and change the cultural norms and systematic structures that perpetuate violence against women. Only through sustained effort and commitment we can hope to create a world where all women can live free from fear and violence, enjoying their full human rights and potential.

REFERENCES

1. Felix Rokka, "The Kyrgyz people" 1991, 348-374p
2. Kokoeva Almagul "Causes of domestic violence against women" Journal of Osh State University, №2, 2023.
3. Akmatova A.A., Zheenbekova G., The figurative and symbolic features of concept "woman", their specific peculiarities in the Kyrgyz and British cultures, [Text] / Science, Education, Technique.-Osh: KUIU, 2021.-№1.-P.92-97
4. Smadiyarov S, Toktobaeva K "Kyrgyz society and women (historical overview), 17.12. 2012, (Мypac-Бapакелде) https://muras.turmush.kg/unews/un_post:3304
5. (Wikipedia) <https://en.wikipedia.org>
6. UNDP <https://www.undp.org>

HARNESSING THE UNTAPPED POTENTIAL OF WOMEN RESEARCHERS

Bekchanova N.I., Babadjanova Sh.A.

Tashkent Medical Academy, Tashkent, Uzbekistan.

Abstract. This article highlights the burgeoning potential of women researchers and explores the exciting opportunities for their scientific growth. We delve into the emerging landscape of inclusivity and examine the positive steps being taken to empower women, paving the way for a future where scientific excellence is truly diverse and inclusive.

Key words: women researchers, strategies, factors, potential, work and life balance, gender, STEM.

Science thrives on diversity. It needs different perspectives, approaches, and experiences to solve the complex challenges facing our world. Yet, despite progress, women remain underrepresented in science, technology, engineering, and mathematics (STEM) fields. This is not just a matter of fairness; it is a missed opportunity for groundbreaking discoveries and solutions. Science thrives on diverse perspectives and innovative thinking. The rising participation of women in scientific research is a testament to their talent and drive, creating a dynamic and invigorating landscape of knowledge creation. This article explores the promising prospects for women researchers and outlines the strategies that are accelerating their contributions to scientific progress.[1]

For scientific progress there are several strategies which should be accelerated, further we will give a number of them:

- a changing landscape: The scientific community is increasingly recognizing the value of gender diversity and actively working towards creating a more inclusive environment. This shift is being fueled by several factors:

- a growing recognition of talent: The sheer brilliance and dedication of women researchers are becoming undeniable. Their contributions to scientific advancements are undeniable, demonstrating their intellectual prowess and unwavering commitment to scientific inquiry;

- the power of diversity: The scientific community is increasingly understanding that diverse perspectives lead to more innovative and robust research. Women researchers bring unique experiences, approaches, and insights to the scientific table, enriching research and leading to groundbreaking discoveries;

- institutional commitment: Universities and research institutions are implementing proactive measures to support women researchers, fostering a more inclusive environment for their professional growth;

- empowering strategies for success: several strategies are proving effective in fostering the growth of women researchers;

- targeted mentorship programs: many organizations are establishing mentorship programs specifically designed for women researchers, providing guidance, support, and connections with experienced female scientists. This creates a network of encouragement and guidance, empowering women to navigate their career paths with confidence.

- flexible work arrangements: Institutions are increasingly embracing flexible work arrange-

ments, such as remote work options and extended parental leave, allowing women researchers to balance their careers with family responsibilities. This flexibility enables women to remain active in research while managing personal commitments.[3]

- promoting visibility and recognition: Highlighting the achievements of women researchers through awards, public platforms, and media coverage amplifies their contributions and inspires future generations. This recognition underscores the valuable role women play in shaping the scientific landscape.

- fostering a culture of inclusivity: Creating a welcoming and supportive environment for women researchers is crucial. This involves actively combating unconscious bias, promoting open dialogue about gender equality, and cultivating a culture of respect and collaboration.

Several factors prevent women from reaching their full potential in science:

- Work-Life Balance Challenges: Traditional gender roles and societal expectations can make it difficult for women to balance demanding scientific careers with family responsibilities. This can lead to women leaving the field or slowing their progress, especially during critical stages like starting a family.[3]

- Flexible Work Arrangements: Offering flexible work hours, remote work options, and parental leave to support work-life balance. [2]

Addressing these challenges requires a multifaceted approach. Encouraging open conversations about gender equality and the challenges faced by women researchers, creating a space for dialogue and solutions.

To conclude, the scientific potential of women researchers is a boundless resource waiting to be fully tapped. As we continue to dismantle barriers and foster an inclusive environment, we will see a flourishing of diverse voices and perspectives, leading to a scientific community that is more innovative, robust, and representative of the world we live in. Harnessing the untapped potential of women researchers is not just a matter of fairness; it is essential for the progress of science itself. By addressing systemic barriers, fostering a supportive environment, and celebrating women's achievements, we can create a more inclusive and equitable scientific landscape where everyone can reach their full potential. The future of science is bright, and the contributions of women researchers are poised to illuminate the path forward.

REFERENCES:

1. *Gender Equality in Science, Technology, Engineering and Mathematics (STEM): A Global Perspective* by UNESCO, 2020.
2. *Gender Equality in Uzbekistan: A Review of Policies and Practices**** by the UN Women Office, 2022.
3. *Mentoring and Women's Career Success* by the National Center for Biotechnology Information, 2017.
4. *Work-Life Balance: A Review of the Literature* by the National Center for Biotechnology Information, 2018.

ЗДОРОВЬЕ ЖЕНЩИН-ПЕДАГОГОВ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ: ОСОБЕННОСТИ, РИСКИ И СТРАТЕГИИ ПОДДЕРЖКИ

Жуманиязова Тупажон Алимовна

Ассистент Ургенчского филиала Ташкентской медицинской академии

Аннотация. В данной работе рассматривается актуальная проблема состояния здоровья женщин-преподавателей высших учебных заведений. Исследование направлено на выявление специфических рисков для здоровья, связанных с особенностями профессии. Анализируются физические и психические нагрузки, связанные с высокой интенсивностью работы, ненормированным графиком и социальной ответственностью. На основе полученных данных предлагаются рекомендации по разработке программ поддержки здоровья женщин-преподавателей, включающие профилактические мероприятия, оптимизацию условий труда и создание благоприятной социальной среды.

Ключевые слова: Физическое здоровье, психическое здоровье, профессиональное выгорание, стресс, хронические заболевания, качество жизни, высокая умственная нагрузка, ненормированный рабочий день, здоровый образ жизни, профессиональное развитие.

Abstract. This paper examines the current problem of the health of female teachers at higher education institutions. The study is aimed at identifying specific health risks associated with the characteristics of the profession. Physical and mental stress associated with high work intensity, irregular hours and social responsibility are analyzed. Based on the data obtained, recommendations are offered for developing programs to support the health of female teachers, including preventive measures, optimization of working conditions and creation of a favorable social environment.

Key words: Physical health, mental health, professional burnout, stress, chronic diseases, quality of life, high mental workload, irregular working hours, healthy lifestyle, professional development.

Актуальность. Здоровье преподавателей, особенно женщин, работающих в высших учебных заведениях, является одной из наиболее актуальных проблем современной педагогики и медицины. Высокая интенсивность работы, совмещение научной деятельности с преподавательской, а также специфические гендерные аспекты делают эту профессию особенно требовательной к здоровью.

Цель исследования. Целью данного исследования было изучение состояния здоровья женщин-преподавателей вузов, условий их труда и факторов, влияющих на их благополучие. В исследовании приняли участие 100 респондентов из различных вузов Хорезмской области (УрГУ, ТМАУФ), которые заполнили предложенную анкету. Изучить особенности профессиональной деятельности женщин-преподавателей вузов и их влияние на состояние здоровья. Оценить уровень удовлетворенности женщин-преподавателей качеством своей жизни и условиями труда. Разработать рекомендации по улучшению условий труда и жизни женщин-преподавателей, направленные на сохранение их здоровья и повышение эффективности образовательного процесса.

Методы исследования. Для исследования будет использован комбинированный метод. Он включает анкетирование и физиологические измерения. Анкетирование поможет собрать данные о субъективных ощущениях здоровья, уровне стресса, режиме работы и особенностях питания. Физиологические измерения, такие как артериальное давление и

индекс массы тела, дадут объективные данные о состоянии здоровья. Эти данные будут проанализированы для выявления корреляций между условиями труда и состоянием здоровья женщин-преподавателей.

Результаты исследования. Респонденты представляли различные возрастные группы и уровни профессионального стажа. Средний возраст участниц составил 42 года, а средний стаж работы в педагогике – 15 лет. Большинство респондентов (60%) занимали должности доцентов, 35% были ассистентами, и 5% – профессорами.

Основная часть опрошенных (70%) отметили, что работают более 40 часов в неделю. 65% женщин указали, что испытывают высокий уровень стресса на работе (8-10 баллов по шкале), что свидетельствует о значительных профессиональных перегрузках. Четверть респондентов (25%) сталкиваются с перегрузками очень часто, 40% – часто, и 30% – иногда.

Только 20% женщин отметили, что имеют более 3 часов в день на отдых и восстановление, тогда как 45% заявили, что уделяют отдыху менее одного часа в день.

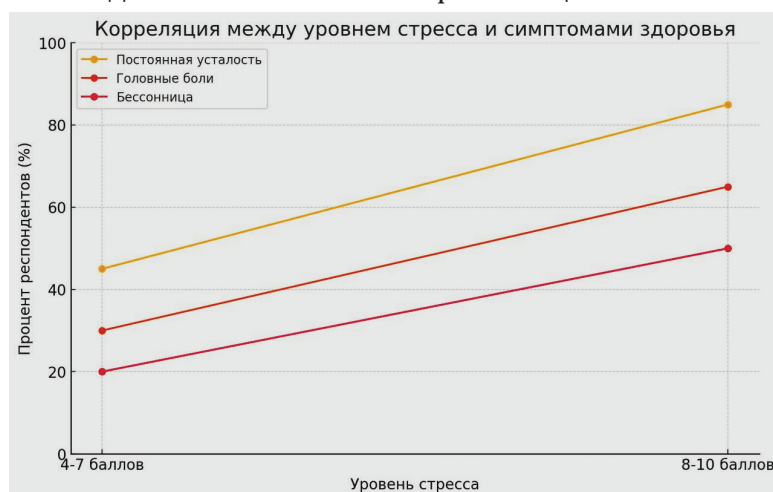
На вопрос о состоянии здоровья 40% респондентов оценили его как удовлетворительное, 35% как хорошее, 15% как плохое, и 10% как очень хорошее. Наиболее распространенными симптомами среди женщин-педагогов оказались постоянная усталость (80%), головные боли (65%) и бессонница (50%).

Регулярными физическими нагрузками занимаются лишь 25% опрошенных, тогда как 40% делают это редко, а 35% вообще не занимаются спортом.

Значительная часть респондентов (70%) считает, что их работа отрицательно влияет на здоровье, и только 10% отметили положительное влияние.

Режим питания большинства респондентов не является регулярным. Только 30% женщин питаются три раза в день, в то время как 50% ограничиваются одним приемом пищи в течение рабочего дня. Кроме того, 60% считают, что их рацион недостаточно сбалансирован, что может способствовать ухудшению состояния здоровья.

Факторы, влияющие на здоровье. Основными негативными факторами, влияющими на здоровье, респонденты назвали высокий уровень стресса, профессиональные перегрузки и отсутствие времени на полноценный отдых. Среди предложений по улучшению условий труда чаще всего упоминались снижение нагрузки, более гибкий график работы и предоставление возможностей для восстановления и релаксации.

Закключение. Результаты анкетирования показали, что здоровье женщин-педагогов вузов подвержено значительному негативному воздействию условий труда. Высокий уровень стресса, перегрузки и недостаток времени на отдых приводят к ухудшению самочувствия и возникновению различных симптомов. Важно учитывать эти факторы при разработке программ поддержки и улучшения условий работы для преподавателей.

Рекомендации. Разработка программ по управлению стрессом: Обучение преподавателей методам релаксации и управления стрессом. Оптимизация рабочего графика: Введение более гибкого графика, позволяющего лучше балансировать работу и личную жизнь. Поощрение здорового образа жизни: Организация спортивных мероприятий и предоставление возможностей для физической активности на рабочем месте. Поддержка сбалансированного питания: Обеспечение доступности здоровой пищи в столовых вузов.

В ходе анализа данных анкеты была выявлена значительная корреляция между уровнем стресса и состоянием здоровья женщин-педагогов вузов. Результаты показывают, что женщины, которые оценивают свой уровень стресса на работе как высокий (от 8 до 10 баллов), чаще сообщают о плохом состоянии здоровья и таких симптомах, как постоянная усталость, головные боли и бессонница.

Корреляция между уровнем стресса и частотой возникновения этих симптомов оказалась положительной, то есть с увеличением уровня стресса увеличивается и вероятность возникновения данных симптомов. Например, среди респондентов, испытывающих высокий уровень стресса, 85% регулярно страдают от усталости, тогда как среди женщин с умеренным уровнем стресса (4-7 баллов) этот показатель снижается до 45%.

Кроме того, была установлена корреляция между количеством часов, проводимых на работе, и субъективной оценкой состояния здоровья. Женщины, работающие более 40 часов в неделю, чаще оценивают свое здоровье как неудовлетворительное или плохое (60%), в то время как среди тех, кто работает 30-40 часов в неделю, этот показатель составляет 35%.

Также обнаружена отрицательная корреляция между уровнем физической активности и частотой возникновения негативных симптомов. Женщины, регулярно занимающиеся спортом, реже жалуются на усталость, головные боли и другие проблемы со здоровьем, чем те, кто не уделяет времени физической активности.

Таким образом, можно сделать вывод о том, что высокие нагрузки, сопровождающиеся высоким уровнем стресса, негативно сказываются на здоровье женщин-педагогов, особенно в условиях недостаточной физической активности и неправильного режима питания. Эти корреляции подчеркивают необходимость внедрения мер по снижению стресса и поддержке здорового образа жизни среди преподавательского состава.

Использованная литература:

1. Жуманиязова, Т. А., Усманов, У. У., Курбанбаева, Д. К., Олимова, М. М.; Развитие здоровьесберегающей компетенции у педагогов высших учебных заведений как педагогическая проблема. Нововведения современного научного развития в эпоху глобализации: проблемы и решения. 1,5,46-47.2023.

2. Жуманиязова Тупажон Алимовна.; "Факторы, влияющие на здоровье педагогов: исследование и рекомендации", "Journal of Education, Ethics and Value", 3, No. 02, 126-130, 2024.

3. T.A. Jumaniyazova; D., Kurbanbaeva; M., Olimova; "Oliy ta'lim pedagoglarida salomatlik kompetensiyasini shakllantirishning pedagogik-psixologik jihatlari". International scientific journal «Modern Science and Research», 2, 10, 676-678, 2023.

4. Jumaniyazova T.A., D.K., Olimova M.M.; "Ta'lim muassasalarining ijtimoiy va sog'liqni saqlash sohasidagi hamshiralarning va o'qituvchilarning axloqiy kompetentsiyasi". The role of exact sciences in the era of modern development. 1, 5, 18-20, 2023.

5. Jumaniyazova T. A., Bakhtiyarova A. M.; "Teaching personnel in higher education personal characteristics". International Bulletin of Medical Sciences and Clinical Research. 3, №. 5, 273-278, 2023.

НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЖЕНЩИН В ПЕРИОД ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ

Машрабжонов Иззатулло Марибжон ўғли

Преподаватель истории в школе

Аннотация. В данной статье рассматриваются роль и вклад женщин в Великой Отечественной войне. Как женщины заменили ушедших на фронт мужчин на производстве и составили подовляющую часть медицинского персонала военных госпиталей. В статье проанализированно значительное количество исследовательских работ написанными советскими, постсоветскими и зарубежными исследователями.

Ключевые слова: женщина-ученный, Вторая мировая война, творчество, научные исследование, история

Abstract. This article analyzes the job and commitment of women in the Second world war. How women supplanted men who went to the front underway and made up by far most of the medical staff of military hospitals. A number of significant research works which were written by Soviet, post-Soviet and foreign researchers were analyzed in the article.

Key words: woman-scientist, World War II, creative work, scientific works, history.

Научно-исследовательская деятельность женщин в Центральной Азии в период Великой Отечественной войны (1941-1945) была важной частью общего вклада региона в победу над фашизмом. В условиях войны многие женщины стали не только опорой для своих семей, но и активно включились в научные и исследовательские процессы. Основные аспекты в данной исследовании направлены на следующие: “Медицинская наука”, “Сельское хозяйство”, “Технические науки”, “Образование и педагогика”, “Культурные исследование”, их работа охватывала множество направлений. [1]

Несмотря на патриархальный общественный строй, в странах Центральной Азии к женщинам во все времена было особое отношение. В каждой эпохе были женщины- героини, которые меняли историю и оказывали значительное влияние на развитие общества. Царица Томарис (VI в. до н.э) - легендарная царица саков-массагетов, ставшая известная благодаря сочинениям “Истории” Геродота. История победы царицей Томарис ахеменидского царя Кира стала символом правосудия и отваги в памяти многих народов. Жизнь и деятельность царицы массагетов Томарис есть только в сочинениях греко-римских авторов, начиная со “Скифских рассказов” Геродота, где даётся информация об обстоятельствах войны Томарис против Кира и заканчивая сочинениями Страбона, Полиэна, Кассиодора и Иордана, которые также писали о ней. В частности готский историк Иордан называет Томарис королевой Готии и основательницей города Тома, несколько веков бывшем столицей Малой Скифии (В настоящее время считается- это город Констанца, Румыния). У кочевников Арало- Касийского региона представительницы слабого пола иногда стояли во главе своих народов. Так, нам из страниц истории известны сакская правительница Зарина, царица массагетов Томарис [2]. Как отмечает исследователь Яценко С.А., “женщины-воительницы для многих оседлых народов античности были прежде всего элементом важных и экзотических мифов. В искусстве эпохи классики образы амазонок были важной категорией “Иных”, наряду с экзотическими варварами, гигантами и т.п.”[2].

Бакен Кыдыкеева родилась 20 октября 1923 года в селе Токолдош Ворошиловского (ныне Аламединского) района Фрунзе области (ныне Бишкек) в семье учителя. По окончании 7 классов школы в 1936 году начала сценическую деятельность в Киргизском ТЮЗе (ныне)

Народная артистка ССР. Первая женщина-дирижёр в Узбекистане. Дирижёр, скрипач, педагог Абдурахманова Дильбар Гулямова родилась 1 мая 1936 года в Москве. С 1948 по 1955 годы училась в Тошкентской музыкальной школе им. Р. Глиэра (ныне- Республиканский специальный музыкальный академический лицей им. Р. Глиэра) по классу скрипка. В 1957 году в качестве студента- дирижёра участвовала во Всемирном фестивале молодёжи и студентов в Москве. Обладательница государственной премией Узбекской ССР имени Хамзы, орденов “Дружбы народов”, “Мехнат шухрати”, “Фидокорона хизматлари учун”. Среди постановок её балетных спектаклей- “Шопениана”, “Бахчисарайский фонтан”, “Франческа да Римини”. Ею было поставлено 64 оперных и балетных спектаклей [1].

Зульфия Умидова первая женщина-врач кардиолог, доктор медицинских наук. Она является автором 80 научных работ, из них 3 монографии- “Вопросы климатофизиологии” (1939), “Физиология и патология сердечнососудистой системы в условиях жаркого климата” (1949) и “Очерки кардиологии жаркого климата” (1975). В профессиональной деятельности она также возглавляла терапевтические и кардиологические научные общества Узбекистана. Трижды избиралась депутатом Ташкентского городского совета (1961, 1965, 1967), была депутатом Верховного Совета Каракалпакстана.

Символ трудового подвига таджикских детей мировую известность приобрела **Мамлакат Нахангова** ещё в возрасте 11 лет, установив мировой рекорд по сбору хлопка: приносила за день 70-80 кг, в то время как взрослый собилар обычно 15кг. В годы Великой Отечественной войны возглавляла молодёжное движение Таджикистана в помощь фронту. Стала первым кавалером ордена Ленина среди пионеров, благодаря этому произошло встреча со Сталиным, а их совместная фотография обошла газетные полосы всего мира. **Сараджан Михайловна Юсупова** советский геохимик, академик АН Таджикской ССР (с1951). Окончила узбекский университет в Самарканде. Депутат Верховного Совета Таджикской ССР двух созывов. Заслуженный деятель науки и техники Таджикской ССР (1960). Награждена двумя орденами “Знак Почёта”. Основные её работы посвящены исследованиям коллоидных минералов, вопросам геохимии целетина и изучению минеральных источников Таджикистана.[1]

Женщины - ученые Центральной Азии сыграли важную роль в научном прогрессе региона в тяжёлый период во время Великой Отечественной войны. Их усилия не только помогли справиться с последствиями войны, но и заложили основы для дальнейшего развития науки и образования в послевоенные годы.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Валькова 2010- Валькова О.А. Советские женщины-ученые в Великой Отечественной Войне (1941-1945)// Юбилейная научная конференция, посвященная 65-летию победы в Великой Отечественной войне, 27-28 апреля 2010, Москва/отв.ред. В.П. Борисов. М.: ИИЕТ РАН, 2010. С.33-47

2. Худяков Ю.С. Женщины-воины у народов Сибири и Центральной Азии в Древности и Средние века // Вестн. НГУ. Серия: История, филология.-2017.- Т. 16.-№3: Археология и этнография. С.80-88.) и сарматов- Амагу. (А.К.Нефёдкин Древнеперсидская женщина на войне *Stratum plus*.- 2010.-№-3- С.138)

3. Яценко С.А. Сарматские женщины-воительницы: историографический миф и археологическая реальность // Высшее образование для XXI века: XII Международная научная конференция. – М., 2015.-6-15.

4. [https://ru. Wikipedia.org](https://ru.wikipedia.org)

O'RTA OSIYOLIK MUTAFFAKIRLARNING MUOMALA MADANIYATI VA SHAXSLAR ORASIDA SO'Z QO'LLASH SAN'ATI HAQIDAGI QARASHLARI

Shotemirov Sanjar Xolmo'min o'g'li

Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada O'rta Osiyolik mutaffakirlarning muomala madaniyati va shaxslar orasida so'z qo'llash san'ati haqidagi qarashlari namunalar asosida yoritilgan. Shuningdek, yurtimizda bugungi kunda tilga oid islohatlar keng ko'lamda amalga oshirilayotganligi haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: umuminsoniy fazilat, Nutq madaniyati, ma'naviy-ma'rifiy islohotlar, va'zxonlik, mazmundor so'zlash, nutq odobi, badihago'ylar, qiroatxonlar, muammogo'ylar, ijtimoiy mohiyat.

O'zbek xalqi ta'lim - tarbiyaga oid boy merosga ega bo'lib, avlodlarda vatanparvarlik, insonparvarlik, kamtarlik, mehnatsevarlik, do'stlik, mehr-oqibat, birodarlik, odoblilik kabi umuminsoniy fazilatlarni tarbiyalab kelgan. Sharq mutaffakirlarining ta'lim - tarbiyaga oid asarlari ham ana shu merosning tub negizini tashkil etadi. Mustaqillik tufayli xalqimiz dunyoga yuz tutdi va jahon bizni tanidi. Biz tariximizga, madaniyatimizga yangicha nazar bilan qaray boshladik harnda yechimini kutayotgan muammolarni ijobiy hal qilishga kirishdik. Barcha sohalar singari ona tilimiz va u bilan bog'liq muammolar ham asta-sekin yechimini topmoqda. Xususan, nutq madaniyatiga doir masalalarni hal qilishda tilshunos olimlarimizning mehnatlari, izlanishlari tahsinga loyiqdir. Nutq madaniyati jamiyat madaniy taraqqiyoti, millat ma'naviy kamolotining muhim belgisidir. Mamlakatimizda ma'naviy-ma'rifiy islohotlar davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi deb e'lon qilingan bugungi kunda nutq madaniyati masalalari har qachongidan ham dolzarblik kasb etmoqda[1].

O'rta Osiyo madaniyati tarixida ham nutq madaniyati o'ziga xos mavqega egadir. Sharqda, jumladan, Movarounnahrda notiqlik, voizlik, ya'ni va'zxonlik «Qur'on»ni targ'ib qilish bilan mushtarak holda so'zning ahamiyati, ma'nosi va undan o'rinli foydalanish borasida ko'pyaxshi fikrlar aytilgan. Ana shu nuqtai nazardan qaralsa, «Nutq odobi», «Muomala madaniyati» nomlari bilan yuritilib kelingan «nutq madaniyati» tushunchasi juda qadimdan olimlar, ziyolilarning diqqatini tortgan: Abu Rayxon Beruniy, Abu Nasr Forobiy, ibn Sino, Abu Abdulloh al-Xorazmiy, Mahmud Koshg'ariy, Mahmud Zamaxshariy, Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yugnakiy, So'fi Olloyor, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy kabi ulug'; siymolar nutq odobi masalalariga, umuman, nutqqa jiddiy e'tibor berish bilan birga tilga, lug'atga, grammatikaga va mantiqshunoslikka oid asarlar yozganlar. Ulug' vatandoshimiz Abu Nasr Forobiy to'g'ri so'zlash, to'g'ri mantiqiy xulosalar chiqarish, mazmundor va chiroyli nutq tuzishda leksikologiya, grammatika va mantiqning naqadar ahamiyati kattaligi haqida shunday deydi: «Qanday qilib ta'lim berish va ta'lim olish, fikrni qanday ifodalash, bayon etish, qanday so'rash va qanday javob berish (masalasi)ga kelganimizda, bu haqda bilimlarning eng birinchisi jismlarga va hodisalarga ism beruvchi til haqidagi ilmlar deb tasdiqlayman. Kaykovus tomonidan 1082-1083 yillarda yaratilgan, qadimgi Sharq pedagogikasining ajoyib asarlaridan biri hisoblangan «Qobusnoma» da ham nutq odobi va madaniyati haqida ibratomuz fikrlar aytilgan. Asar 44 bobdan iborat bo'lib, uning 6-, 7- boblari so'z odobi haqidadir. Muallif farzandiga qilgan nasihatlar orqali o'quvchini yoqimli, muloyim, o'rinli so'zlashga, behuda gapirmaslikka undaydi. So'zlaganda o'ylab, har bir fikrdan kelib chiqadigan xulosari ko'z oldiga keltirib, gapirish kerakligini,

kishi kamtar bo'lishi, o'zini xalq orasida oddiy tutishi lozimligini eslatib, mahmadonalik qilish, ko'p gapirish donolik belgisi emasligini shunday ifodalaydi: «Ey farzand, agar har nechakim suxandon bo'lsang, o'zingni bilg'ondan kamroq tutg'il, to so'zlash vaqtida nodon va beburd bo'lib qolmag'aysan. Ko'p bilib, oz so'zlag'il va kam bilib ko'p so'z demag'il. Nima ichunki, aqlsiz shundoq kishi bo'ladur - u ko'p so'zlar. Deb durlarki, xonushliq salomatlik sababidur, Chunki ko'b so'zlaguchi oqil kishi bo'lsa ham, avom uni aqlsiz derlar»[2]. Ulug' shoir Yusuf Xos Hojib turkiy xalqlarning XII asrdagi ajoyib badiiy yodgorligi bo'lgan «Qutadg'u bilig» («Baxt keltiruvchi bilim») asarida so'zlarni to'g'ri tanlash va to'g'ri qo'llash haqida «Bilib so'zlasa so'z bilig sanalur» degan edi. Qisqa so'zlash, so'zlarga iloji boricha ko'proq ma'no yuklash haqida:

Ugush so'zlama so'z biror so'zla oz,

Tuman so'z tugunini bu bir so'zla yoz,

deydi. Mazmuni: so'zni ko'p so'zlama, kamroq so'zla Tuman (ming) so'z tugunini shu bir so'z bilan yech. Gapirishdar maqsad so'zlovchi ko'zda tutgan narsa, hodisa, voqealarni tinglovchiga to'g'ri, ta'sirchan yetkazishdan iborat. Shunday ekan, nutqning to'g'riligi, ravoniigi va mantiqiyigiga erishish muhim ahamiyat kasb etadi. Mutaakkir so'zlovchini tilning ahamiyatini tushungan holda, hovliqmasdan, so'zning ma'nolarini yaxshi anglab, nutqni ravon qilib tuzishga chaqiradi. Adit Ahmad Yugnakiy (XII-XIII) ham so'zlaganda nutqni o'ylab, shoshmasdan tuzishga, keraksiz, yaramas so'zlarni ishlatmaslikka, mazmundor so'zlashga chaqiradi. Noto'g'ri tuzilgan nutq tufayli keyin xijolat chekib yurmagin, deb so'zlovchini ogohlantiradi:

O'qub so'zla so'zni eva so'zlama,

So'zung kizla kedin, boshing kizlama.

Mazmuni: (So'zni o'qib so'zla, shoshib gapirma, keraksiz yaramas so'zlarni yashir, yaramas gaping tufayli keyin boshingni yashirib yurma) [3]. Nutq odobi deb yuritilgan qoida va ko'rsatmalarda sodda va o'rinli. gapirish, qisqa va mazmundor so'zlash, ezmalik, laqmalikni qoralash, keksalar, ustozlar oldida nutq odobini saqlash, to'g'ri, rest va dadil gapirish, yolg'onchilik, tilyog'lamalikni qoralash va boshqa shu kabi mavzularda so'z boradi. O'rta Osiyo notiqligining o'ziga xos xususiyatlari shundan iborat ediki, u, eng avvalo, o'sha davr tuzumining manfaatlariga xizmat qilar edi. Bu davrda notqlik san'ati ustalarini nadimlar, qissago'ylar, masalgo'ylar, badihago'ylar, qiroatxonlar, muammogo'ylar, voizlar, go'yandalar, maddohlar, qasidaxonlar deb yuritilishi ham ana shundan dalolat beradi. Ammo tilning yaratuvchisi xalq ekanligini va uning, eng avvalo, xalqqa xizmat qilishini to'g'ri anglovchi sog'lom fikrli kishilar uning ijtimoiy mohiyatini doimo to'g'ri tushunib kelganlar. Navoiyning davlat arbobi sifatida mehnatkash xalq oldida qilgan chiqishlari, uning til haqida aytgan fikrlari buning dalilidir.

Alisher Navoiyning «Muhokamat ul-lug'atayn», «Mahbub ul-qulub», «Naztn ul-javohir» asarlari o'zbek tilida nutq tuzishning go'zal namunalari bo'lishi bilan birga uning mukammallashishiga ham katta hissa qo'shdi. U o'zining «Mahbub ul-qulub» asarida shunday deydi: «Til muncha sharaf bila nutqning olatidur va ham nutqdirki, gar nopisand zohir bo'lsa, tilning ofatidur...»[4] ya'ni, til shuncha sharafi bilan nutqning qurolidir, agar u o'rinsiz ishlatilsa, tilning ofatidir. O'zbek badiiy nutqi tarixida Zahiriddin Muhammad Bobur alohida o'rin tutadi. Shoirning nazmi va «Bobumoma»si o'zbek nutqining go'zal namunalaridir. Bobur o'zi hammabop yozish bilan birga boshqalarga ham shunday ish tutishni maslahat beradi. Jumladan, o'g'li Humoyunga yozgan bir xatida birovga yuborilgan maktubni muallifiing o'zi bir necha bor o'qib ko'rishiga, uning ravonligiga, so'zlarning ko'zda tutilgan ma'noni to'g'ri aks ettirganligiga ishonch hosil qiiganidan so'ng jo'natishga chaqiradi. Ko'rinadiki, Sharq mutafakkirlari notiq oldiga tilni puxta o'rganish, uning lug'aviy boyligi va grammatikasini puxta egallash, mantiqli so'zlashni o'rganish, nutqni ichki (mazmun) va tashqi (shakl) ko'rishiga birday e'tibor berish, go'zai va ta'sirchan nutq tuza bilish,

til boyliklarini maqsadga muvofiq hamda o'rinli ishlatish vazifalarini qo'yadi va ularning ijrosini kuzatadilar, chuqurtahlil etadilar.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, hozirgi o'zbek adabiy tilining to'liq shakllanganligi va ulkan ijtimoiy vazifani bajarayotganligi ayni haqiqatdir. Bu til xalqimiz uchun umumiy til sifatida shakllandi. O'zbek tiliga davlat tili maqomining berilishi Respublikamizda davlat ishlarining, o'qish-o'qitish, ta'lim-tarbiya, targ'ibot-tashviqot ishlarining shu tilda olib borilishi uchun juda katta imkoniyat yaratdi. Tilga bo'lgan munosabat tubdan o'zgardi, uning barcha imkoniyatlarini o'rganish ishlari keng ko'lamda olib borilmoqda. Ayni vaqtda, shuni ham aytish joizki, tilning ijtimoiy vazifasining bajarilish darajasini belgilovchi omillardan biri bo'lmish nutq madaniyati sobasini chuqurroq o'rganish oldimizga qo'yilgan muhim masalalardan biri hisoblanadi. Chunki nutqimizdagi nuqson va kamchiliklarni bartaraf qilish, nutq madaniyatini har qachongidan ham yaxshiroq rivojlantirish umumdavlat ahamiyatiga ega bo'lgan siyosiy va ijtimoiy masaladir. Bu masala bilan shug'ullanish ishiga faqat tilshunoslarga emas, respublikamizda istiqomat qiluvchi barcha soha vakillari e'tibor berishlari maqsadga to'la muvofiqdir. Chunki, nutq madaniyati umuminsoniy madaniyatning tarkibiy qismi bo'lib, kishilarni yuksak madaniyat sohibi bo'lishlarini belgilaydi. Bu masalaning bir jihati bo'lsa, ikkinchi jihati biz xalqaro doirada ikki qarama - qarshi ijtimoiy guruh.o'rtasida-malkuraviy kurash nihoyatda keskinlashgan bir davrda yashamcqdami. Keyingi yillarda oliy o'quv yurtlarining barcha fakultetlarida «Nutq madaniyati va notiqlik san'ati» fanining o'qitilayotganligi quvonarli holdir. Yosh avlodni tarbiyalashdek o'ta mas'uliyatli vazifani o'z zimmasiga olayotgan talabaning o'z fanini chuqur o'rganishining o'zi yetarli emas. Chunki «o'qituvchining nutqi o'tmas, nochor bo'lsa, uning bilimi qanchalik chuqur va tugal bo'lmasin, o'ziga ham azob, o'quvchi sho'rlikka ham azob. Ona tilida puxta, lo'nda va shirador nutq tuza olish malakasi va mahorati matematika o'qituvchisi uchun ham, ona tili o'qituvchisi uchun ham birday zaruriy fazilatdir. O'qituvchi go'zal, o'zni ham, so'zni ham qiynamaydigan ravon va ifodalarga boy nutqi bilan o'quvchilarni mahliyo etib, bermoqchi bo'lgan bilimni yosh inson shuuriga osonlik bilan olib kiradi. Zotan, ona tili milliy ma'naviyatimizning, dunyoni teran idrok etishimizning zaminidir».

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.R.Rasulov, Q.Mo'ydinov *Nutq Madaniyati va Notiqlik San'ati (O'quv qo'llanma). TO'liKKEHT-2015*
- 2.Kaykovus. *Qobusnoma -T.: 1986,45-bet.*
- 3.Ahmad Yugnakiy, *Hibatul - haqoyiq. -T.: 1971, 78-bet.*
- 4.Alisher Navoiy. *Mahbub-ul qulub. 14-tom, -T.: 1998,94-bet.*

CHET TILLARNI O'QITISHDA PRAGMATIK KOMPETENSIYANING SHAKLLANISHI

Sadirova Dinara Sadikovna

Nizomiy nomidagi TDPU 1-kurs tayanch doktoranti

Annotatsiya. Maqolada chet tillarini o'qitishda pragmatik kompetentsiyani rivojlantirish usullari taklif etiladi. O'qituvchilarga kasbiy vaziyat, kasbiy faoliyat konteksti va kasbiy ahamiyatga ega bo'lgan vazifalarni hisobga olgan holda talabalarni kommunikativ maqsadlarga muvofiq lingvistik vositalardan to'g'ri foydalanishga o'rgatadigan turli xil vazifalar va ishlarni tashkil etish shakllaridan foydalanish bo'yicha tavsiyalar beriladi.

Kalit so'zlar: Chet tillarini o'qitish, kasbiy faoliyat konteksti, lingvistik vositalar.

Muloqotning pragmatik darajasida o'zini namoyon qiladigan burilishlar til faoliyatining pragmatik me'yorlarini buzish natijasidir. Shu bilan birga, muloqotning ma'lum bir kontekstida ushbu harakatlarni bajarishning mazmuni, usuli yoki tartibi bo'yicha o'zaro ta'sir ishtirokchilarining kommunikativ natijalar isbotini topmasligi. Chet tillarini o'rgatishda muloqotning pragmatik jihatiga e'tibor bermaslik, talabalar til tuzilmalarini o'zlashtirgan holda, ularni har doim ham ma'lum bir vaziyatda muayyan kommunikativ vazifa bilan bog'lamasligiga olib keladi.

Pragmatik kompetentsiya lingvistik vositalardan ma'lum funktsional maqsadlarda (kommunikativ funktsiyalarni amalga oshirish, nutq harakatlarini yaratish) kasbiy o'zaro ta'sir qilish shakllariga muvofiq foydalanish qobiliyatini o'z ichiga oladi. U quyidagilarni o'z ichiga oladi: 1) diskursiv kompetentsiya (bayonlarni tuzish va ularni matnga birlashtirish qoidalarini bilish); 2) funktsional kompetentsiya (turli kommunikativ funktsiyalarni bajarish uchun og'zaki va yozma bayonotlardan foydalanish); 3) nutqning sxematik qurilishida kompetentsiya (o'zaro ta'sir shakllariga muvofiq bayonotni izchil qurish qobiliyati). Pragmatik kompetentsiyaga asoslanib, kommunikativ vazifalarni hal qilishda muvaffaqiyatga erishiladi: ma'lumot berish, rag'batlantirish, fikr bildirish, baholash, aloqa o'rnatish, shuningdek, xabarning suhbatdoshning xatti-harakatlariga kerakli yo'nalishdagi ta'sirining samaradorligi.

Pragmatik kompetentsiyani o'rgatish maqsadi talabalarni lingvistik vositalardan nafaqat chet tili normalari nuqtai nazaridan, balki kasbiy vaziyat, kasbiy faoliyat konteksti va kasbiy ahamiyatga ega bo'lgan vazifalarni hisobga olgan holda kommunikativ niyatga muvofiq to'g'ri foydalanishga o'rgatish. Ushbu maqsadga erishish uchun sinf o'qituvchilari ikki turdagi sotsiopragmatik vazifalarni qo'llashlari kerak: kommunikativ pragmatik va interaktiv. Kommunikativ-pragmatik vazifalar belgilangan kommunikativ maqsadlar, kontekstning mazmuni va xususiyatlariga muvofiq nutq xatti-harakatlarida ijtimoiy-madaniy strategiyalarni tanlash va ulardan foydalanishga o'rgatishni o'z ichiga oladi.

Kommunikativ-pragmatik vazifalarga quyidagilar kiradi:

- ona tilida so'zlashuvchining nutqiy xulq-atvorining pragmatik maqsadini tan olish va amalga oshirish;
- adekvat ijtimoiy-madaniy sharoitda nutqiy xulq-atvorning odob-axloq formulalaridan foydalanish;
- tanlangan lingvistik va nutqiy so'zlarni ifodalash vositalarining kommunikativ maqbulligini bashorat qilish;
- nutq xatti-harakatlarining noto'g'ri versiyasini madaniy jihatdan mos keladigan bilan almashtirish;

- nutqiy xulq-atvorning noverbal vositalaridan foydalanish;
- ijtimoiy va madaniy jihatdan maqbul nutq xatti-harakatlarini tanlash va amalga oshirish [2, p. 5].

Interfaol vazifalar madaniyatlararo muloqot sharoitida haqiqiy nutq xatti-harakatlarini modellashtirish uchun adekvat ijtimoiy-madaniy strategiyalardan foydalanish va o'zgartirishga qaratilgan. Ushbu turdagi vazifalar tabiatan erkindir va chet tilidagi muloqotning o'zgaruvchan ijtimoiy-madaniy sharoitlarida nutq xatti-harakatlarining kommunikativ moslashuvchanligini shakllantirishga yordam beradi.

Talabalarni suhbatdoshning bayonotga munosabatini tahlil qilishga va ushbu ma'lumotlarga asoslanib, keyingi muloqot yo'nalishini aniqlashga o'rgatish kerak. Bunday holda, tegishli ko'nikmalarni shakllantirish jarayonini quyidagi lingvodidaktik rejalashtirish mumkin:

1. Kommunikativ aktning pragmatik funktsiyalariga muvofiq klishe iboralarni o'rganish. Talabalarining asosiy vazifalari o'rganilgan klishelardan foydalangan holda bayonotga teskari munosabatni mashq qilishni o'z ichiga oladi. Tashkiliy shakliga ko'ra, bu juftlikda bajariladi: bitta talaba sanab o'tilgan funktsiyalardan biriga mos keladigan ma'lum bir ibora yozilgan kartani tortadi. U sherigiga o'qiydi, u ham kommunikativ aktning mumkin bo'lgan funktsiyalaridan biriga muvofiq javob berishi kerak. Dastlab, bu funktsiya bir xil kartada ko'rsatilishi mumkin (masalan, "syurpriz bildirish", "so'rovni shakllantirish" va boshqalar), keyinchalik talabadan qaysi turdagi javobning ma'nosiga ko'proq mos kelishini mustaqil ravishda aniqlashni so'rash mumkin. aytilgan ibora. Birinchi ibora ham so'zma-so'z emas, balki pragmatik funktsiyaning tavsifi ("so'rash", "minnatdorchilik" va boshqalar) shaklida berilishi mumkin [1, b. 24]

2. Ikkinchi bosqichda javobni tahlil qilish qobiliyatini shakllantirish boshlanadi. Boshida barcha mumkin bo'lgan shartlar oldindan belgilanishi va talabalarga ma'lum bo'lishi mumkin. Shunday qilib, suhbatdosh aytilgan iboraga hayrat bilan munosabatda bo'lishi yoki tushunmovchilik yoki e'tiroz bildirishi kerak. Birinchi talaba o'z suhbatdoshiga aniq va nima aniq emasligini, ajablanib, e'tiroz va hokazolarni keltirib chiqarishi kerak. Bunday treningdan so'ng siz ikkala suhbatdosh tasodifiy ravishda kartalarni tortadigan o'yinni tashkil qilishingiz mumkin, ulardan biri birinchi iboraning funktsional xususiyatlarini, ikkinchisi - suhbatdoshning javobini beradi. Suhbatdoshlar sherikning kartasida nima yozilganligini bilmasliklari mumkin. Shu bilan birga, kombinatsiyaning mumkin bo'lgan g'alatiligiga qaramay, qabul qiluvchi o'z reaksiyasini iloji boricha oqilona va ishonchli tarzda taqdim etishi kerak va kommunikator uni tahlil qilib, mantiqiy ravishda bir yoki ikkita ibora bilan o'zaro ta'sirni davom ettiradi. Shuningdek, qo'llab-quvvatlovchilar asosida dialoglarni tuzish mumkin, ammo qo'llab-quvvatlovchi sifatida tayyor iboralar emas, balki o'zaro ta'sir tuzilishining funktsional tavsiflari taklif etiladi [1, p. 24].

3. Uchinchi bosqichda aloqaning sotsial-madaniy kontekstiga teskari aloqa turi va usulining bog'liqligini belgilash maqsadga muvofiqdir. Muayyan kommunikativ vaziyat uchun leksik va grammatik vositalarni tanlash fikr-mulohazaning og'zaki va og'zaki bo'lmagan tabiatining o'ziga xosligini aniqlaydi [1, p. 25]. Ta'lim jarayonida bir-biri bilan har xil munosabatda bo'lgan ishtirokchilar o'rtasidagi dialoglar bilan ishlash juda samarali. Avvalo, muloqot ishtirokchilari o'z zimmalariga olgan ijtimoiy rollarga qarab nutq odobining turli birliklari qo'llaniladi. Bu yerda ijtimoiy rollarning o'zi ham, ularning ijtimoiy ierarxiyadagi nisbiy pozitsiyasi ham muhimdir. Talabalar o'rtasida, talaba va o'qituvchi o'rtasida, xo'jayin va bo'ysunuvchi o'rtasida, turmush o'rtoqlar o'rtasida, ota-onalar va bolalar o'rtasida muloqot qilishda, har bir alohida holatda, muloqot jarayoniga nutq odobi birliklaridan foydalanishdagi farqlar ta'sir qiladi turli ijtimoiy guruhlar.

Chet tilini o'rganishning keyingi bosqichi ishni tashkil etishning turli shakllarining katta tanlovini ta'minlaydi, bu ham o'zaro ta'sirning o'z-o'zidan rivojlanishiga va shunga mos ravishda fikr-mulohazalarni o'rnatish va amalga oshirish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Birinchidan, bu munozara (masalan, tok-shou, biznes suhbat). O'zaro ta'sirni tabiiy aloqa shartlariga yaqinlashtiradi.

Ikkinchidan, bahs-munozaralar mavjud. Ishning ushbu shakli fikr-mulohazalarni o'rnatish va fikr-mulohazalarni tahlil qilish qobiliyatini maqsadli ravishda shakllantiradi va rivojlantiradi. Bunday holda, bu ko'nikmalarni polemika madaniyatining o'zi rivojlantirishga yordam beradi, bunda raqiblar aytilgan dalillarga adekvat javob berishlari, ularni ishonchli tarzda rad etishlari va qarama-qarshi dalillarni keltirishlari kerak, bunga qarshi jamoa ham javob berishi kerak. Bundan tashqari, o'yin davomida ma'ruzachilarga jamoalar va tomoshabinlar tomonidan savollar beriladi.

Nihoyat, loyiha faoliyatining taqdimoti. O'z faoliyati natijalarini taqdim etayotgan talabalar bu haqda tinglovchilarga oqilona va tushunarli tarzda aytib berishlari, yuzaga kelgan savollarga javob berishlari va ularning xabarlari to'g'ri tushunilganligiga ishonch hosil qilishlari kerak. 25].

Pragmatik kompetentsiyani samarali shakllantirish o'qituvchining faol o'qitish usullaridan foydalanishi va sinfda professional muloqotning real sharoitlariga imkon qadar yaqin sharoitlarni yaratishi bilan yordam beradi.

Foydalanilgan manbalar :

1. Kolesnikov, A.A. *Nutq faoliyati tarkibida teskari aloqaning funktsional roli* / A.A. Kolesnikov // *Maktabda chet tillari*. – 2011. – No 1. – B. 20–27.

2. Pochinok, T.V. *Madaniyatlararo muloqot asosi sifatida ijtimoiy-madaniy kompetentsiyani shakllantirish* / T.V. Pochinok // *Maktabda chet tillari*. – 2007. – No 7. – B. 2–6.

РАЗВИТИЕ У УЧАЩИХСЯ ИНТЕРЕСА И НАВЫКОВ К ЗАНЯТИЯМ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРОЙ И СПОРТОМ

Алимова Нодира Саидахмедовна

*базовый докторант Узбекского научно-исследовательского
института педагогических наук*

Аннотация. Статья рассматривает методы обучения двигательным навыкам в процессе физического воспитания школьников. Описываются методики, которые направлены на развитие творческих, познавательных и двигательных способностей учащихся. Особое внимание уделяется роле педагогического руководства и его влиянию на формирование эмоциональной и двигательной активности детей в игровой и практической деятельности. Рассматриваются как общедидактические, так и специфические методы обучения, учитывающие возрастные и индивидуальные особенности детей.

Ключевые слова: физическое воспитание, двигательные навыки, творческое развитие, педагогическое руководство, младший школьный возраст, эмоциональная активность, ролевые игры, практические методы, методика обучения, школьники.

Abstract. The article explores methods for teaching motor skills in the context of physical education for schoolchildren. It outlines techniques aimed at developing students' creative, cognitive, and motor abilities. Special attention is given to the role of pedagogical guidance and its impact on shaping children's emotional and motor activity through games and practical exercises. Both general didactic and specific teaching methods are discussed, taking into account the age and individual characteristics of the students.

Key words: physical education, motor skills, creative development, pedagogical guidance, primary school age, emotional activity, role-playing games, practical methods, teaching methodology, schoolchildren.

Образование является составной частью целостного педагогического процесса, направленного на всестороннее и гармоничное формирование личности. Обучение движениям в физическом воспитании осуществляется под непосредственным руководством учителя и в самостоятельной деятельности учащихся под его руководством. При обучении двигательной деятельности развиваются познавательные, волевые и эмоциональные способности учащегося, формируются его практические двигательные навыки. Обучение действиям оказывает целенаправленное влияние на внутренний мир ученика – его чувства, мышление, постепенно формирующееся мировоззрение, нравственные качества; здоровьесберегающую и полезную для общего физического развития двигательную деятельность [1].

Методы обучения состоят из различных комбинаций систем методов в зависимости от учебного предмета, конкретных дидактических задач, реальных средств и особенностей условий обучения [1].

В процессе обучения учащихся физическим упражнениям (соответственно уровню их освоения) педагог начинает работу по подготовке их к творческому исследованию, действуя вместе с ними. Он показывает возможности освоения действий, замены одного с другим, разработки нового варианта, предлагает учащимся завершить и изменить их. Иссле-

дования показывают, что (Л. М. Коровина) учащиеся младших классов успешно осваивают эти методы (под регулярным руководством), демонстрируя при этом разные индивидуальные возможности и способности при решении творческих задач.

Позже они используют приобретенные навыки движения, чтобы придумать варианты упражнений. После этого педагог усложняет исследование и дает творческое задание – предлагает придумать новое упражнение. Учащиеся выполняют эти задания постепенно индивидуально и коллективно [3].

Формирование творческих навыков в подвижных играх происходит так же, как указано выше. Сначала учащиеся используют в игре разные сигналы, меняют персонажей игры, меняют сюжет игры. Учитель развивает воображение учащихся, расширяет сферу их воображения, учит выбирать для игры отдельные эпизоды из сказок и рассказов, готовит придумывать игры по сюжетам знакомых сказок. На 3-м этапе работы учащиеся могут выполнять творческие задания и «с большим энтузиазмом сами придумывать интересные игры-действия» [4].

Согласно данным, первая творческая активность проявляется в младшем школьном возрасте. Это можно увидеть в сюжете игры, в процессе имитирования персонажей (птиц, кроликов, машин и т. д.), подходящим способностям ученика. Ролевая игра ученика пока еще неумелая, но носит творческий характер. Творческая активность у школьника часто проявляется и развивается в условиях эмоционального руководства воспитателя всем игровым процессом. Эта игра начинается с выразительного, образного объяснения в форме небольшого рассказа (1-2 минуты).

Выбор методов зависит от задач, стоящих перед учителем, содержания учено-воспитательной работы, а также возраста и индивидуальных особенностей детей.

Таким образом, педагог использует наглядные методы, обеспечивающие яркость эмоционального восприятия и ощущений движения. Они необходимы для формирования весьма полного и конкретного образа движения, активизирующего развитие сенсорных способностей учащихся; устные методы, направленные на сознание детей, помогают им понять поставленные перед ними задачи и осознанно выполнять двигательные упражнения, играющие большую роль в усвоении содержания и структуры упражнений, самостоятельно использовать эти упражнения в различных ситуациях; практические методы связаны с практической двигательной деятельности учащихся и обеспечивают практическую проверку правильности восприятия движений мышечно-двигательными органами. Практические методы характеризуются полной или частичной регламентацией, организацией движений в игровой форме, использованием элементов соревнований [5].

Использованная литература:

1. Абдуллаев А. *Жисмоний тарбия воситалари / Ўқув қўлланма*. Фарғона., 1991. 46-бет.
2. Губа В.П. и др. «Измерения и вычисления в спортивно педагогической практике». – М., «Спорт академ Пресс», 2002. ст. 86.
3. Керимов Ф.А. «Спорт соҳасидаги илмий тадқиқотлар». – Т., «Зар калам», 2004. 74-бет.
4. Кошбахтиев И.А. «Основы оздоровительной физкультуры молодёжи». Т., 1994. ст. 69.
5. Селуянов В.Н., Шестаков М.П., Космина И.П. *Основы научно-методической деятельности в физической культуре*. – М., «Спорт академ Пресс», 2001. ст 94.

O'QITUVCHILARDA TADQIQODCHILIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING ZARURATI

Karaboyeva Maxliyo Qodirjonovna

Qori Niyoziy nomidagi

Tarbiya pedagogikasi milliy instituti 2-bosqich doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqola yurtimizda faoliyat olib boradigan o'qituvchilarda tadqiqotchilik ko'nikmasini shakllantirish ta'lim sohasi rivojlantirishning muhim omillaridan biri ekanligi haqida.

Kalit so'zlar: maktabgacha va maktab ta'limi, tadqiqodchilik, o'qituvchi, o'quvchi, kasbiy rivojlanish, olima ayollar, oila.

Respublikamizda maktabgacha va maktab ta'limi sohasidagi dolzarb vazifalarni bajarish ko'p jihatdan o'qituvchilarga bog'liq. Pedagogik jamoaning asosiy qismi ayollar ekanini e'tiborga oladigan bo'lsak, bo'lajak o'qituvchilarda tadqiqodchilik ko'nikmasini shakllantirish muhim tamoyillardan ekanligini tushunishimiz mumkin. Maktabgacha va maktab ta'limi xodimlari orasida o'qituvchilik faoliyati bilan shug'ullanuvchi kadrlar ta'lim jarayonida bevosita xalq bilan ish olib boruvchi ta'lim sohasida kuzatilayotgan yutuq va kamchiliklarni ishtirokchisi sifatida gavdalanadi.

O'qituvchi kasb nafaqat ta'lim-tarbiya berish balki, o'quvchi psixikasi shakllanishi, jamiyatda o'z o'rnini topishiga yordam berishi, mustaqil fikr yurutishga o'rgatish, insoniy fazilatlarni singdirish bir so'z bilan aytganda komil inson tarbiyalashni birgalikda olib borish kabi yozilmagan qonuniyatlari mavjud. O'qituvchilar maktab ta'limi uchun yaratilgan o'quv me'zonlar, dastur va darsliklarni tahlil qilgan holda yutuq kamchiliklarini baholay olishi hamda sohadagi kamchiliklar yuzasidan o'z takliflarini ishlab chiqa olishi va bu masalalarni pedagogik majlislarda muhokama qilib o'rganib chiqilishida, qarorlar qabul qilinishida aynan uning izlanuvchanlik qobiliyati yordamga keladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son farmoni ijrosini ta'minlash maqsadida Vazirlar Mahkamasi qarori, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash, ularning jamiyat hayotidagi faol ishtirokini ta'minlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2021-yil 5-martdagi PQ-5020-son qarori ijrosini ta'minlash, shuningdek, Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash davlat maqsadli jamg'armasi faoliyatini samarali yo'lga qo'yish maqsadida Vazirlar Mahkamasi qarori, Oila va xotin-qizlar davlat qo'mitasi, Innovatsion rivojlanish vazirligi hamda Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, "O'zbekiston ixtirochi ayollari markazi" NNTning takliflari asosida nodavlat notijorat tashkiloti shaklida "Olima ayollar jamiyati" va uning hududiy bo'linmalari tuzildi.

Unga ko'ra quyidagilar jamiyat faoliyati asosiy yo'nalishlari etib belgilangan:

1. Ta'lim va ilmiy-tadqiqot muassasalari bilan hamkorlikda xotin-qizlarni ilm-fan va ilmiy faoliyat sohasiga keng jalb etish, ilmiy va innovatsion faoliyat bilan shug'ullanishga iqtidori bo'lgan xotin-qizlarni aniqlash, ular ijodiy, intellektual va ixtirochilik qobiliyatlarini ro'yobga chiqarishga hamda startap loyihalarini amalga oshirishga ko'maklashish;

2. Fan, texnologiya, injiniring, san'at, matematika (STEAM) va boshqa fan sohalarida xotin-qizlar ilmiy-ijodiy salohiyatini rivojlantirish, amaliy va innovatsion tadqiqotlarni olib borishiga hamda natijalarini amaliyotga tatbiq etishiga ko'maklashish, jamiyat ishtirokchilarini ijtimoiy va moddiy qo'llab-quvvatlash, yosh olimalar safini kengaytirish va olima ayollar ko'magida «Ustoz-

shogird» an'analarini yanada rivojlantirishda faol ishtirok etish;

3.Olima ayollarga oid yagona ma'lumotlar bazasini shakllantirish va muntazam yangilab borish, ular ilmiy faoliyatiga oid yutuqlarni ommalashtirish va innovatsion g'oyalarini rivojlantirishni rag'batlantirish, ilm-fan va ilmiy faoliyat sohasidagi milliy va xalqaro tanlovlarda, xalqaro reytinglarda ishtirokini targ'ib qilish va qo'llab-quvvatlash;

4.Jamiyat ishtirokchilarining rivojlangan xorijiy mamlakatlar nufuzli ilmiy markazlari, universitetlari, texnoparklari va ishlab chiqarish korxonalarida malaka oshirish hamda tajriba almashishi imkoniyatlarini kengaytirish va qo'llab-quvvatlash;

5.Xalqaro va mahalliy darajada e'tirof etilgan turdosh tashkilotlar, xorijiy tuzilmalar bilan yaqindan aloqalar o'rnatish, ular olimlari va mutaxassislari ishtirokida mahorat darslari, treninglar, shuningdek, dolzarb ilmiy-innovatsion yo'nalishlar bo'yicha konferensiyalar, seminarlar va tanlovlar o'tkazish kabi vazifalar belgilangan.

Bundan tashqari Respublikamizda o'qituvchilarni kasbiy rivojlanishini va o'z ustida ishlashi uchun uzluksiz ravishda masofaviy malaka oshirish, ta'lim yangiliklarini kuzatib borish, ta'lim sohasida yutuqqa erishayotgan horijiy tajribalar bilan tanishtirish, oliy o'quv yurtlarida faoliyat olib borayotgan olim va olimalar bilan uchrashuvlar o'tkazish natijasida o'qituvchilarnda taqiqodchilik ko'nikmalari shakllantirilmoqda.

Xulosa o'rnida shuni aytish zoizki, o'qituvchi o'quvchilar jamoasidagi g'oyalar hosil bo'lishi va ularni yo'nalishini belgilovchi shaxslardan biridir. Bunda aynan ayol-qizlarni ongli turmush kechirish jamiyat hayotining bosh me'zoniga aylanishi, yo'l boshlovchiga ehtiyoj sezib emas, aksincha o'z aqli, tafakkuri, mehnati, mas'uliyatini his etgan holda ozod va hur fikrli inson bo'lib yashash ko'nikmasini shakllantirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. *O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 5-martdagi PQ-5020-son qarori*
2. *O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 5-martdagi PQ-5020-son qarori*
3. *A. A. Ismoilov, X. J. Daminov Z. A. Kosimova G. A. Primov "Kreativ fikrlashni baholash". Toshkent-2021*
4. *G.Ravshanova. O'quvchilarning kreativ fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishda mediata'lim texnologiyalarining o'rni. 2022 yil*
5. *Babadjonov S.S. Pedagogik oliy ta'lim muassasalari talabalarining mediakompetentligini rivojlantirish global ijtimoiy muammo sifatida. – T.: -Pedagogika|| ilmiy-nazariy va metodik jurnal. 2017 yil 2-son, 79 b.*

INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDAI TALABALARINING KASBIY - PEDAGOGIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH

Maxmudova Fotima Shamsiddinovna

*Toshkent Amaliy fanlar universiteti, Boshlang'ich ta'lim nazariyasi va metodikasi kafedrası
o'qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada integrativ yondashuv asosida talabalarining kasbiy-pedagogik kompetentligini rivojlantirish jarayoni tahlil qilinadi. Integrativ yondashuvning nazariy asoslari va amaliy qo'llanilish usullari ko'rib chiqilib, bu yondashuvning ta'lim samaradorligini oshirishdagi o'rni ko'rsatiladi. Shuningdek, talabalar didaktik, metodik, kommunikativ va reflektiv kompetentliklarini rivojlantirish uchun integrativ ta'limning afzalliklari ochib beriladi.

Kalit so'zlar: Integrativ yondashuv, kasbiy-pedagogik kompetentlik, didaktik kompetentlik, metodik kompetentlik, kommunikativ kompetentlik, reflektiv kompetentlik, ta'lim jarayoni, amaliy ko'nikmalar, fanlararo aloqalar.

Zamonaviy ta'lim tizimida ta'lim beruvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish ta'lim sifatini oshirishda muhim o'rin tutadi. Kasbiy-pedagogik kompetentlik o'qituvchilarning samarali ta'lim berish va tarbiyaviy ishlarni olib borish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va qobiliyatlarning bir butunligini o'z ichiga oladi. Ushbu kompetentlikni rivojlantirishda turli yondashuvlar qo'llanilsa-da, integrativ yondashuv so'nggi yillarda ayniqsa samarali usul sifatida e'tirof etilmoqda. Integrativ yondashuv, ta'limda turli bilim sohalari va pedagogik texnologiyalarni birlashtirib, talabalarining nazariy va amaliy tayyorgarligini mukammallashtirishga xizmat qiladi.

Integrativ yondashuvning asoslari o'zida bir nechta ta'lim paradigmalari va pedagogik yondashuvlarni birlashtiradi. Mazkur yondashuvning nazariy asoslari Dewey va Vygotskiy kabi pedagoglar tomonidan ishlab chiqilgan. Deweyning ta'kidlashicha, ta'lim hayotiy tajriba va bilimlar o'rtasidagi aloqani kuchaytirishi lozim. Vygotskiy esa ta'limning ijtimoiy tabiatini e'tiborga olib, bilimlar o'zaro muloqot orqali egallanishini ta'kidlaydi. Ushbu nazariy fikrlar integrativ yondashuvning markazida turib, talabalar va o'qituvchilar o'rtasida faol muloqotni rivojlantirishga qaratilgan. Integrativ yondashuv orqali talabalarining kasbiy-pedagogik kompetentligini rivojlantirish ta'lim jarayonida bir necha yo'nalishlarda qo'llanilishi mumkin:

1. Fanlararo aloqalarni mustahkamlash: Integrativ yondashuv ta'lim jarayonida turli fanlar o'rtasidagi aloqalarni mustahkamlashga yordam beradi. Masalan, pedagogik psixologiya va metodik fanlarni birlashtirgan holda, talabalar ta'lim jarayonini yaxlit tushunishga erishadi.

2. Amaliy ko'nikmalarni shakllantirish: Ushbu yondashuv nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog'lab, talabalar kasbiy ko'nikmalarni real vaziyatlarda qo'llashni o'rgatadi. Masalan, o'qituvchilik amaliyoti jarayonida o'rgangan nazariy bilimlarini amaliy darslar davomida sinovdan o'tkazish imkonini beradi.

3. Mustaqil va ijodiy fikrlashni rivojlantirish: Integrativ yondashuv talabalarni mustaqil fikrlashga undaydi, chunki bu jarayonda turli bilim sohasini bog'lash orqali muammolarni hal qilish ko'nikmalari shakllanadi. Bu kelajakdagi o'qituvchilarni innovatsion ta'lim texnologiyalaridan foydalanishga tayyorlaydi.

4. Tashkiliy-pedagogik kompetentlik: Integrativ yondashuv orqali o'qituvchi sifatida faoliyat yuritadigan talabalar darsni rejalashtirish, tashkillashtirish va boshqarish ko'nikmalarini rivojlantiradilar. Bu esa ularga kelajakda samarali ta'lim beruvchilar bo'lishiga yordam beradi.

Kasbiy-Pedagogik Kompetentlik: Tarkibiy Qismlar

Kasbiy-pedagogik kompetentlik o'ziga bir nechta tarkibiy qismlarni qamrab oladi. Ushbu tarkibiy qismlar integrativ yondashuv orqali rivojlantirilishi mumkin:

1. Didaktik kompetentlik: Darsni rejalashtirish va o'tkazish ko'nikmalari, o'quv dasturini talabalar ehtiyojlariga moslashtirish. Integrativ yondashuv yordamida talabalar bir fan doirasidan chetga chiqib, turli mavzularni birlashtirishni o'rganadilar.

2. Metodik kompetentlik: O'quv jarayonini tashkil qilishda samarali metodlarni tanlash va ulardan foydalanish. Bu yondashuv yordamida talabalar bir nechta metodlarni birgalikda qo'llash orqali dars samaradorligini oshirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

3. Kommunikativ kompetentlik: O'quvchilar bilan samarali muloqot qilish va ularni tushunish ko'nikmalari. O'quvchilar bilan muntazam hamkorlik qilish va ular bilan ishlash integrativ yondashuvning muhim qismlaridan biridir.

4. Reflektiv kompetentlik: Darsni tahlil qilish va o'z faoliyatini baholash qobiliyati. Integrativ yondashuv yordamida talabalar o'z bilimlari va ko'nikmalarini amaliyot orqali sinab, ularni takomillashtirishga e'tibor qaratadilar.

Integrativ yondashuvning amaliy qo'llanishi pedagogik faoliyatda bir nechta usullar orqali amalga oshirilishi mumkin:

1. Loyihaviy ta'lim: Talabalar turli fanlar bo'yicha loyihalar yaratadi, bunda ular o'z bilimlarini amaliyot bilan birlashtiradilar. Masalan, boshlang'ich sinflarda matematika va o'qish fanlarini birlashtiruvchi loyiha ishlari o'tkazish.

2. Interfaol usullar: Dars jarayonida rolli o'yinlar, guruhli muhokamalar va mashg'ulotlar orqali talabalar o'rtasida muloqot va hamkorlik rivojlantiriladi. Bu usullar talabalar o'rtasida bir-birining fikriga hurmat va tanqidiy tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

3. Integrativ seminarlar va mahorat darslari: Turli sohalardagi mutaxassislar bilan tashkil etiladigan seminar va mahorat darslari talabalarga ko'p qirrali bilimlarni egallash imkoniyatini beradi. Bu usul yordamida talabalarda turli fanlararo bilimlarni o'zaro bog'lash qobiliyati shakllanadi.

Integrativ yondashuv asosida talabalarining kasbiy-pedagogik kompetentligini rivojlantirish bugungi ta'lim jarayonining muhim qismidir. Bu yondashuv nazariy va amaliy bilimlarni birlashtirish orqali talabalarga pedagogik faoliyatda zarur bo'lgan ko'nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Integrativ ta'lim usullari o'qituvchilarni nafaqat bilimli, balki ijodkor, muammolarni yecha oladigan, hamkorlikda ishlay oladigan yetuk mutaxassislarga aylantiradi. Shu sababli, ta'lim muassasalari va pedagoglar integrativ yondashuvni faol qo'llash orqali ta'lim sifatini oshirishlari lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

9.X.Ibraimov, M.Quronov "Umumiy pedagogika" Sahhof-2023.

10.Ibraimov X, Quronov M va boshq. Ota-ona – murabbiylar uchun uslubiy-metodik qo'llanma. Toshkent.: - 2024. 123-126 b.

11.R.G.Safarova "Developing Professional Competence of Future Professionals on the Basis of Cultural Approach" Vol. 27(2022): Miasto Przyszłości58Miasto PrzyszłościKielce 2022Impact Factor: 9.2ISSN-L:2544-980X

12.UNESCO. (2019). *Gender Equality in Education: Policy Brief*. UNESCO Publishing.

13. Eagly, A. H., & Wood, W. (1999). *The Origins of Sex Differences in Human Behavior: Evolved Dispositions versus Social Roles*. *American Psychologist*, 54(6), 408-423.

14. Carter, N., & O'Connor, R. (2014). *The Impact of Gender Equality Education on Student Outcomes: A Review of Recent Literature*. *Gender and Education*, 26(3), 289-30

YOSHLAR TARBIYASIDA QADRIYAT TUSHUNCHASINING SHAKLLANISHIDA OLIMALARNI O'RNI

Muxtorova Xusnidaxon Abdugoporovna

Andijon davlat universiteti Jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasi kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya. Jamiyat taraqqiyoti jarayonida shakllangan har qanday ijtimoiy, moddiy, ma'naviy narsa yoki hodisa o'tmishda ijobiy ahamiyat kasb etgani uchungina emas, balki kelajak istiqboli uchun yangi imkoniyatlar yaratib berishga qodir bo'lganligi sababli ham qadriyat deb ataladi. Aniqroq aytganda, qadriyatlar jamiyat va ma'naviy taraqqiyotning zaruriy mahsulidir. Buni yoshlar ma'naviyatiga singdirishda olimalarning o'rni beqiyos.

Kalit so'zlar: jamiyat, qadriyat, yoshlar, millat, xalq, ma'naviyat, istiqbol, taraqqiyot, tarbiya, shaxs, ma'naviy me'ros.

Kelajagimizning munosib vorislari - yoshlarimizning barkamol inson qilib tarbiyalashda ajdodlar merosiga tayanish, ayniqsa, milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash nihoyatda muhimdir. Prezidentimiz Sh.M. Mirziyoyev "Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz" deb nomlangan kitobida "Biz yoshlarimizning milliy va umumbashariy qadriyatlar ruhida tarbiyalash uchun bor kuch va imkoniyatlarimizni safarbar etishimiz zarur", deb ta'kidlaydi. Zero, milliy va umuminsoniy qadriyatlar hayot sinovidan o'tgan, insoniyat taraqqiyotiga xizmat qiluvchi ijtimoiy hodisadir.

Jamiyat taraqqiyoti jarayonida shakllangan har qanday ijtimoiy, moddiy, ma'naviy narsa yoki hodisa o'tmishda ijobiy ahamiyat kasb etgani uchungina emas, balki kelajak istiqboli uchun yangi imkoniyatlar yaratib berishga qodir bo'lganligi sababli ham qadriyat deb ataladi. Boshqacha aytganda, qadriyatlar jamiyat va ma'naviy taraqqiyotning zaruriy mahsulidir.

Qadriyat inson va insoniyat uchun ahamiyatli bo'lgan millat, elat va ijtimoiy guruhlarining manfaatlari va maqsadlariga xizmat qiladigan va shu tufayli ular tomonidan baholanib, qadrlanadigan tabiat va jamiyat ne'matlari majmuidir. Qadriyatlar ahloqiy qoida va me'yorlar, g'oyalar va maqsadlardagi baholash mezonini hamda usullarini o'zida aks ettiradi: Ular halollik, poklik, o'zaro yordam va adolatlilik, mehr-muhabbat, mehnatsevarlik, vatanparvarlik kabi fazilatlar: burch, vijdon, or-nomus, mas'uliyat kabi ahloqiy tushunchalar shaklida namoyon bo'ladi¹.

1. Qadriyat-boshqa bir ta'rifda esa qadriyat bu atrof muhitdagi narsalarni, hodisalarni ularning inson va jamiyat uchun ahamiyatga qarab, ijobiy yoki salbiy deb baholash ularni muhim yoki nomuhim, zaruriy yoki keraksiz, qadrli yoki beqadr asosiy yoki ikkinchi darajali deb belgilash natijasida vujudga keladigan tushuncha yoki nuqtai nazarlarda aks etuvchi obyektlardir, deb belgilangan.

Fikrimizcha, qadriyat – bu tarixiy taraqqiyot jarayonida kishilar tomonidan yaratilgan, moddiy va ma'naviy boyliklar bo'lib, u inson va insoniyat uchun ahamiyat kashf etib, ular manfaati va ehtiyojini qondirish: takomillashuvi, kelajak avlodning ijodiy o'sishini rag'batlantirish omilidir.

Millat uchun muhim ahamiyatga ega bo'lgan etnik jihat va xususiyatlar bilan bog'liq qadriyatlar milliy qadriyatlardir. Dunyoda o'ziga xos qadriyatlari bo'lmagan millat yo'q. Milliy qadriyat millatning tarixi, yashash tarzi, ma'naviyati hamda madaniyati bilan bilan uzviy bog'liq holda namoyon bo'ladi².

¹ Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунчалар, тамойилла ва атамалар (қисқа изоҳли тажрибавий луғат) –Т.: "Янги аср авлоди", 2002. 6- 177.

² Тинчлик ва бағрикенглик атамалари изоҳли луғати.-Т.: 2005, Б -103-104.

Миллий қадриятлар–миллат uchun muhim va jiddiy ahamiyatga ega jihatlar, xususiyatlar, moddiy va ma'naviy boyliklardir¹.

Xalqimiz ma'naviyatini yuksaltirishda milliy urf-odatlarimiz va ularning zamirida mujassam bo'lgan mehr-oqibat, insonni ulug'lash, tinch va osoyishta hayot, do'stlik va totuvlikni qadrlash, turli muammolarni birlashib hal qilish kabi ibratli qadriyatlar tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Milliy qadriyatlar turmush tarzimiz, ma'naviy qiyofamiz, an'analarimiz va o'zligimizni anglashga yordam beradi va bu borada xalqni-xalq, millatni –millat sifatida birlashtiradi. Zero, o'z qadriyatlarini va qadrini bilgan xalq olomonga aylanmaydi; buyuk ishlarga qodir ekanini his qiladi, istiqlolni omon saqlaydi, farzandlarining kamoloti uchun qayg'uradi va kurashadi. Aynan shuning uchun ham milliy qadriyatlar jamiyatni yangilashga xizmat qiluvchi muhim ma'naviy omil hisoblanadi.

Xullas, Millat mavjud ekan milliy qadriyatlarning ahamiyati aslo kamaymaydi. Millatlarning ma'naviyat jihatidan bir-biriga yaqinlashib borish ham milliy qadriyatlarning rivojlanish va amal qilish imkoniyatlarini kamaytirmaydi, balki kengaytiradi. Umuman olganda, milliy qadriyatlar har bir millatning mohiyatini, uning muayyan mustaqil ijtimoiy birlik ekanini belgilab beruvchi asosiy mezonlardan biridir.

Inson-eng oliy qadriyat, Shu bois, millatimizga xos bo'lgan qadriyatlardan yana biri-bolajonlik, Oilada ko'p farzandlarni dunyoga keltirish va ularni kamolga etkazish muhim ijtimoiy ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 66-moddasida "Voyaga etgan, mehnatga layoqatli farzandlar o'z ota-onalari haqida g'amxurlik qilishga majburlarlar"²-deyiladi. Shunisi quvonarli-ki, biror-bir xorijiy davlatning Konstitutsiyasida bu kabi modda uchramaydi.

Aytish lozimki, bizning Konstitutsiyamiz nafaqat demokratik tamoyillar, balki milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhi bilan sug'orilgan. Oila qanchalik qudratga ega bo'lmasin, u farzand tarbiyasida qo'ni-qo'shnilardan iborat bo'lgan mahalla va tarbiya maskanlarining ko'magisiz yuqori natijalarga erisha olishi mushkul. Milliy qadriyatlarimizning asosiy xazinaboni-oila deb oladigan bo'lsak, bu xazinani asl san'at asari darajasiga ko'taruvchi naqqoshlar mahalla va maktabdir.

Biz ming yillar davomida shakllangan, odamlarning hayoti ichki dunyosidagi mustahkam o'rin olgan, unga barcha amal qiladigan, insonlarning qon-qoniga singib ketgan an'analarimizni, ota-bobolarimiz bizga qoldirgan olijanob qadriyatlarni, g'ururimizni ko'taradigan, xalqimizni obro'siga obro' qo'shadigan insoniy odat va fazilatlarini saqlash, asrab-avaylash va eng katta boylik sifatida yangi kelajak avlodlarga etkazish zarur. Bugun yurtimizda qadriyatlarimizni qadrlaydigan, ezgu an'analarga o'z hayotiy mo'ljalida muhim omil sifatida munosabatda bo'ladigan yoshlar ko'p. Lekin hayoti va istiqbolida milliy qadriyatlarning o'rnini biroz to'g'ri tushunmaydigan yoki o'zini undan xoli holda ko'rib milliy madaniyatimizga e'tiborsizroq bo'lgan yoshlarimiz borligini ham hozircha inkor etolmaymiz.

ADABIYOTLAR:

1. *Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунчалар, тамойилла ва атамалар (қисқа изоҳли тажрибавий луғат)* –Т.: "Янги аср авлоди", 2002.
2. *Тинчлик ва бағрикенглик атамалари изоҳли луғати.*-Т.: 2005
3. *Мустақиллик: Изоҳли илмий-оммабоп луғат.*-Тошкент: 2006.
4. *Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси.* –Т.; «Ўзбекистон» НМИУ, 2018.

¹ Мустақиллик: Изоҳли илмий-оммабоп луғат.-Тошкент: 2006. Б -233.

² Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. –Т.; «Ўзбекистон» НМИУ, 2018. Б.-22

XOTIN-QIZLARNING FANDAGI O'RNINI TAKOMILLASHTIRISHGA YO'NALTIRILGAN TARBIYA - O'ZBEKISTONNING XALQARO NUFUZINI OSHIRISH OMILIDIR

Muminova Gulnozaxon Sulton qizi

Qori Niyoziy nomidagi TPMI tayanch doktoranti

Annotatsiya. Maqolada O'zbekistonda xotin-qizlarning ilm-fan sohasidagi o'rni va ularga yaratilgan sharoitlar muhokama qilinadi. Gender tengligini ta'minlash, ayollarni ilm-fanga jalb qilish va ularning mamlakat rivojiga qo'shgan hissasi asosida O'zbekistonning xalqaro obro'sini oshirish jarayonlari yoritilgan. Shuningdek, fan sohasida ayollarning yutuqlari va bu boradagi davlat siyosati ahamiyati tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: xotin-qizlar, ilm-fan, gender tengligi, O'zbekiston, xalqaro nufuz, innovatsiya, ta'lim, ilmiy tadqiqotlar, ayollar roli, fan rivoji.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2021-yil 22-fevral kuni har yilgi asosiy siyosiy tadbir – BMT Inson huquqlari kengashining 46-sessiyasida gender masalasiga to'xtalar ekan, O'zbekistonda demokratik o'zgarishlarning belgilangan ustuvor yo'nalishlari qatorida quyidagilarni ta'kidladi: – Gender siyosati masalalarida biz xotin-qizlarning mamlakat ijtimoiy, siyosiy va ishbilarmonlik hayotidagi rolini tubdan oshirish niyatidamiz.

Keyingi yillarda O'zbekistonda xotin-qizlarning davlat tuzilmalari va jamoat ishlarida keng ishtirok etishi uchun masalalarni hal etish darajasida sharoitlar yaratildi. Ular faoliyatning barcha yo'nalishlarida tobora yetakchi o'rinlarni egallab, ta'lim, madaniyat va ilm-fan rivojiga salmoqli hissa qo'shmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev Oliy Majlisga Murojaatnomasida ilm-fan va ta'lim sohasini rivojlantirish borasidagi ishlarni izchil davom ettirish va yangi, zamonaviy bosqichga olib chiqish uchun yoshlarimizni chuqur bilimli, yuksak madaniyat va ma'naviyatli shaxs sifatida tarbiyalash, raqobatbardosh iqtisodiyotni shakllantirish zarurligi qayta va qayta bejiz ta'kidlagani yo'q.

Ilmiy kadrlar tayyorlash tizimining rivojlanishi mamlakatimizning izchil taraqqiyotida muhim omil bo'ldi.

Innovatsion rivojlanish vazirligi, Innovatsion rivojlanish va innovatsion g'oyalarni qo'llab-quvvatlash jamg'armasi tashkil etildi, "Fan va ilmiy faoliyat to'g'risida"gi qonun qabul qilindi, unda ilmiy ijod va axborot erkinligi, samaradorlik va ijodiy raqobat ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilandi. Respublikamizdagi fan va ta'lim muassasalarida 700 nafardan ortiq ayol fan doktori, olti nafar akademik faoliyat yuritmoqda. O'zbekiston Fanlar akademiyasi qoshidagi ilmiy muassasalarda uch mingga yaqin oqsoqollar vakillari ilmiy-tadqiqot ishlarini samarali olib bormoqda. O'zbekistonlik olim ayollar kimyo, biotexnologiya, qishloq xo'jaligi va boshqa ko'plab sohalarda o'zini namoyon qildi. Ularning intellektual mehnati xorijiy ilmiy markazlar tomonidan yuqori baholanmoqda.

Zulfiya nomidagi Davlat mukofoti sovrindori bo'lgan 240 nafar qizning 42 nafari ta'lim, 24 nafari ilm-fan sohasida o'z xizmatlarini ko'rsatdi.

Shuningdek, Prezidentning 2020-yil 29-oktabrdagi qarori bilan fanni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi tasdiqlangan. U fanni moliyalashtirish, menejment va kadrlar tayyorlash, infratuzilmani rivojlantirish sohasida innovatsiyalar va maqsadlarni nazarda tutadi.

O'zbekiston ayollari barcha sohalarda faol mehnat qilmoqda mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va madaniy hayoti. Ular nafaqat kelajak avlodlar ta'lim-tarbiyasi, balki ilm-fan, ta'lim, sog'liqni saqlash, sanoat va qishloq xo'jaligini rivojlantirishga ham munosib hissa qo'shmoqda. Ayni paytda O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi tizimida 4760 nafar xodim mehnat qilmoqda, shundan 1905 nafari xotin-qizlardir. Jami 2146 nafar ilmiy xodimning 695 nafari xotin-qizlar, jumladan, 7 nafar akademik, 90 nafari fan doktori, 250 nafari fan nomzodidir.

O'zbekiston Respublikasining "Ayollar va erkaklar teng huquq va imkoniyatlarining kafolatlari to'g'risida"gi qonunida ayollar va erkaklarning hokimiyat vakillik organlariga saylanishlarida, shuningdek, deputatlikka nomzodlar ko'rsatishda teng huquq va imkoniyatlar ta'minlanishi mustahkamlab qo'yilgan. Xususan, 2019-yilgi parlament saylovlarida gender kvotasining izchil qo'llanilishi o'z samarasini berdi. O'zbekiston tarixida birinchi marta Qonunchilik palatasiga saylangan ayol deputatlar umumiy saylangan deputatlar sonining 32 foizini, Senat a'zolarining 25 foizini tashkil etdi. Milliy parlamentdagi ayollar soni BMT tavsiyalarida belgilangan darajaga yetdi.

"Ayollarga erkaklar bilan mutlaqo teng huquqlar berish sivilizatsiyalashgan dunyoning eng ishonchli belgisi bo'ladi va insoniyatning intellektual kuchini ikki baravar oshiradi."

Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasi tomonidan 2015-yil 22-dekabrda qabul qilingan 70/212 A/RES/70/212 rezolyutsiyasiga muvofiq, har yili 11-fevral "Xalqaro fandagi ayollar va qizlar kuni" sifatida nishonlanadi.

BMTning mazkur rezolyutsiyasi dunyoning barcha davlatlarini mavjud muammoga e'tibor qaratishga, fan, texnologiya va innovatsiyalar sohasidagi gender nomutanosibligi sabablarini aniqlashga, ayollar va qizlarni ilmiy muhitga jalb qilish bo'yicha tadbirlar dasturlarini tashkil etishga chaqiradi.

Ushbu Rezolyutsiyaning maqsadi ayollar va qizlarning ilm-fandan to'liq va teng foydalanishi va ishtirok etishi, shuningdek, gender tengligi hamda ayollar va qizlarning huquq va imkoniyatlarini kengaytirishdan iborat. Qolaversa, ushbu kunning nishonlanishi xotin-qizlar va qizlarning fan-texnika sohasida muhim o'rin tutayotgani, ularning faolligini oshirish zarurligini eslatib turadi.

Ilm-fan va gender tengligi rivojlanish maqsadlariga, jumladan, 2030 yilgacha Barqaror rivojlanish kun tartibida belgilangan maqsadlarga erishishning ajralmas qismidir. Oxirgi 15 yil ichida jahon hamjamiyati ayollar va qizlarni ilm-fanga jalb etish borasida sezilarli yutuqlarga erishdi. Shunga qaramay, ayollar va qizlar bu sohada hali ham cheklovlarga duch kelishmoqda.

Garchi ilm-fan va gender tengligi barqaror rivojlanishga erishish uchun hayotiy ahamiyatga ega bo'lsa-da, YuNESKO Statistika Instituti tomonidan olib borilgan tadqiqotlarga ko'ra, matematikada qizlar o'g'il bolalar kabi yaxshi natijalarga erishsa-da, ayollar ilmiy tadqiqotchilarning atigi 30 foizini tashkil qiladi.

Farzandli bo'lgandan keyin, ilm-fan sohasida ayollar kamsitishlarga ko'proq duch kelishadi. Uzoq vaqt davomida harakatsizlik uchun ba'zi muassasalar o'z xodimlarini jarimaga tortadi, ularning reytingini pasaytiradi. Britaniya universitetlaridan biri bu masalani o'rganib chiqdi va ma'lum bo'ldiki, jarimaga tortilgan olimlarning 100 foizi kichik bolali onalar edi. Shuni ta'kidlash kerakki, intellektual va ijodiy salohiyatga ega ayollar hamon doimiy tengsizlik yoki noto'g'ri qarashlar qurboni bo'lib kelmoqda. YuNESKO Bosh direktori Odri Azule ta'kidlaganidek: "Tarix davomida va bugungi kungacha fan ayollar unutilgan ko'plab sohalardan biridir. Bu holat ayollar va erkaklar o'rtasidagi tengsizlikning davom etishiga olib keladi. YuNESKO ta'limdan tortib, ilm-fanda ayollarning jamoaviy vakilligigacha bo'lgan butun zanjir bo'ylab ish olib borib, ushbu muhim muammoni hal qilishga to'liq sodiqdir. Eng avvalo, ta'lim barcha imkoniyatlarning asosi sifatida, qizlar va ayollarga e'tibor qaratish, ta'lim tizimlarimizdagi tengsizlikka qarshi zudlik bilan kurashish".

Shuning uchun YuNESKO ayol olimlar va tadqiqotchilarning martabalarini faol ravishda targ'ib qiladi, masalan, L'Oreal-YUNESKOning ilm-fan sohasida ayollar mukofoti, bu esa taniqli ayol olimlarni taqdirlaydi. 2019-yil mart oyida fan sohasidagi ayollar uchun L'Oreal-YUNESKO mukofoti besh nafar olim ayolga topshirildi. Shuningdek, ilm-fan kelajagi vakili bo'lgan 15 nafar istiqbolli yosh tadqiqotchi ayol "Yuksak iqtidori" unvoniga sazovor bo'ldi.

YuNESKO statistik ma'lumotlariga ko'ra, ayniqsa, axborot va telekommunikatsiya sohasida ishlaydigan ayollar kam: ular AKT mutaxassislarining atigi 3 foizini, tabiiy fanlar va matematika bo'yicha esa besh foizini tashkil qiladi. "21-asrning iqlim o'zgarishidan tortib texnologik taraqqiyotgacha bo'lgan keng ko'lamli muammolarini yengish uchun biz ilmiy dalillarga tayanishimiz va barcha mavjud resurslardan foydalanishimiz kerak", deydi YuNESKO rahbari Odri Azule. "Shuning uchun dunyo chuqur ildiz otgan noto'g'ri qarashlar va tengsizlik qurboni bo'lgan minglab ayollarning intellektual salohiyati va ijodini e'tiborsiz qoldirmasligi kerak".

Bugun O'zbekistonda xotin-qizlarning bilim va salohiyatini namoyon etishi, sohada samarali mehnat qilishi uchun barcha sharoit yaratilgan, chunki bilimli ayol har qanday jamiyatning qudratli manbaidir. Ilm-fan bilan shug'ullangan inson esa nafaqat o'z umrini bag'ishlagan soha, balki butun mamlakat rivojiga katta hissa qo'shadi. Zero, davlatimiz rahbari ta'kidlaganidek, zamonaviy bilim, iste'dod, yetakchilik fazilatlariga ega fidoyi ayollar xalqimizning oltin fondidir. Shu sababli biz bugungi zamon qizlarimizni yangi O'zbekistonning yangi marralarini zabt etuvchi kuchlari sifatida tarbiya qilmog'imiz zarur va shartdir.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022-2026-yillarda Yangi O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasi to'g'risida"gi qarori Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi. 29.01.2022 yil, 06/22/60/0082-son.

2.Бурханова, Л. М. Особенности конституционно-правовой защиты интеллектуальной собственности в Республике Узбекистан: национальный и международный опыт / Л. М. Бурханова // Правовая защита интеллектуальной собственности: проблемы теории и практики [Электронный ресурс] : электрон. сб. материалов междунар. науч.-практ. конф., Новополюцк, 26 мая 2023 г. / Полоц. гос. ун-т им. Евфросинии Полоцкой, Регион. учеб.-науч.-практ. Юрид. центр ; редкол.: В. А. Богоненко (отв. ред.) [и др.]. – Новополюцк : Полоц. гос. ун-т им. Евфросинии Полоцкой, 2023. – С. 10-16.

3.Zarinakhon P., Burkhanova L. M. FEATURES OF LEGAL REGULATION OF SURROGACY: INTERNATIONAL AND NATIONAL ASPECTS //International Conference on Management, Economics & Social Science. – 2023. – T. 1. – №. 2. – С. 9-13.

4.Касимова Асаль А., РОЛЬ ЖЕНЩИНЫ В СОВРЕМЕННОЙ НАУКЕ//Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. - SJIF 2024 = 6.131 / ASI Factor = 1.7

PROFESSIONAL KARYERA – IJTIMOY-PSIXOLOGIK TADQIQOTLAR MUAMMOSI SIFATIDA

Tohirova Go'zaloy Davronbek qizi
ADU.PhD.

Annotatsiya. Ushbu maqolada professional karyera – ijtimoiy-psixologik tadqiqotlar muammosi, shuningdek, ayollar professional karyerasiga ta'sirini o'rganish, «soft skills»ni karyerani rivojlantirish va boshqarishdagi ahamiyatini belgilovchi ijtimoiy-psixologik ditermenantlari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: professional karyera, ijtimoiy-psixologik tadqiqotlar, "soft skills"ni karyera, "hard skills", ijtimoiy-psixologik ditermentlar.

Jahon taraqqiyoti tajribasida inson kapitalini rivojlantirish professional mavqeini belgilab beruvchi omillar ichida eng muhimi sanalib, bu yo'lda har bir shaxsga o'z salohiyatini ro'yobga chiqarishi uchun munosib shart-sharoitlar yaratish alohida ahamiyat kasb etib bormoqda. Xalqaro jamoatchilik fikrini o'rganish markazining qayd etishicha, «18–24 yoshlilarning 44 foizi yoshlar «sport faoliyati»ni, 40 foizi «ijodiy faoliyati»ni (kompozitor, yozuvchi, rassom), 25–44 yoshlilarning 23 foizi «fan sohasi»ni 21 foizi «davlat xizmati»ni karyerada muvaffaqiyatga erishishning eng istiqbolli yo'nalishlari sifatida qayd etishgan»[3]. Shuning uchun ham jahon amaliyoti va ilmida har qanday soha kadrlarini tayyorlash va ularda «soft skills»ni maqsadli shakllantirish jarayonida «karyera modeli» masalasiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu borada psixologiya fani nuqtai nazaridan shaxs professional karyerasini rejalashtirishning ijtimoiy-psixologik determinantlarini tadqiq etish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Jahon ta'lim va ilmiy tadqiqot markazlarida «hard skills»ning ayollar professional karyerasiga ta'sirini o'rganish, «soft skills»ni karyerani rivojlantirish va boshqarishdagi ahamiyatini belgilovchi ijtimoiy-psixologik ditermenantlarini aniqlash masalalari yuzasidan ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Bu borada zamonaviy psixologiyada «professional kompetentligi va uning kompetensiyalari» muammosi nazariy jihatdan qator mutaxassislar tomonidan o'rganilgan bo'lib, ushbu yo'nalish tarafdorlari tomonidan «as bo'lib tug'iladi»lar va bunda professional sifatlar oilaviy meros yordamida ota yoki onadan farzandlarga o'tadi degan g'oyani ilgari surish, «tug'ma professional»larning dominant xromosomalarini aniqlash bo'yicha ilmiy tadqiqotlarga alohida e'tibor berilmoqda.

Respublikamizda so'nggi yillarda lider ayollarni shakllantirish, yoshlar yetakchilari, hokim yordamchilari va xotin-qizlar faollarini tayorlash sohasida qator tub islohotlar amalga oshirilib, zarur huquqiy-me'yoriy asoslari yaratildi. Davlat xizmatidagi mas'ul lavozimlar uchun shakllantirilgan Milliy kadrlar zaxirasi «mahalladan – respublikagacha» tamoyili asosida «hududiy daraja, respublika darajasi hamda Salohiyatli kadrlar rezervidan iborat» bo'lib, u «Yangi davrning – yangi rahbarlari» g'oyasini, ya'ni «... davlat fuqarolik xizmatchilarini toifalash va ularga malaka martabalari (darajalari) berish orqali xizmat karyerasining lavozim pog'onalaridan bosqichma-bosqich o'tishni nazarda tutuvchi davlat fuqarolik xizmatining «karyera modeli»ni joriy etish»ga[1] qaratilgan vazifalar ijrosiga bevosita bog'liq. Mazkur vazifalar xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash tizimini kuchaytirishni, ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirishni, ayol davlat xizmatchilarida kasbiy mahoratni shakllanishiga yanada ko'proq e'tibor qaratishni, ular faoliyatini eng muhim samaradorlik ko'rsatkichi asosida baholashni hamda «karyera modeli»ni rejalashtirishni taqozo

etadi.

2023-yil 1-maydagi O'RQ-837-son «O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi to'g'risida», 2022-yil 8-avgustdagi O'RQ-788-son «Davlat fuqarolik xizmati to'g'risida» Qonunlari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 7-martdagi PF-87-sonli «Oila va xotin-qizlarni tizimli qo'llab-quvvatlashga doir ishlarni yanada jadallashtirish chora-tadbirlari to'g'risida», 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son «2022-2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida», 2021-yil 13-iyuldagi PF-6260-sonli «Yoshlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash va ularning ijtimoiy faolligini yanada oshirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida», 2020-yil 18-fevraldagi PF-5938-son «Jamiyatda ijtimoiy-ma'naviy muhitni sog'lomlashtirish, mahalla institutini yanada qo'llab-quvvatlash hamda oila va xotin-qizlar bilan ishlash tizimini yangi darajaga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida» Farmonlari, Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 4-iyuldagi 358-son «O'zbekiston Respublikasi Oila va xotin-qizlar davlat qo'mitasi faoliyatini tartibga solish sohasidagi normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida» qarori hamda ushbu sohaga oid boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda mazkur maqola muayyan darajada xizmat qiladi.

Professional karyerani rejalashtirish va amalga oshirish bilan bog'liq qiyin vaziyatlarda tezkor qaror qabul qilish, o'zgarishlarni boshqarish va yana strategik rejalashtirish borasida, bu toifa sinaluvchilarning yangi bozor munosabatlari sharoitiga osonlik bilan moslashish imkoniyatiga ega ekanliklaridan dalolat beradi. Mazkur 30 nafar sinaluvchi xotin-qizlardagi tashkilotchilik qobiliyati, bevosita ulardagi kreativ tafakkurning yo'nalishiga bog'liqdir. Xususan, ushbu toifa sinaluvchilarning asosiy diqqat-e'tibori boshqaruv tizimini tubdan yaxshilashga qaratilgan, ya'ni qo'l ostidagi jamoasida ijtimoiy-psixologik muhitni yanada barqarorlashtirish, shuningdek, innovatsiyalarni joriy etish, butun kuch-g'ayratini tezkor ishlarni boshqarishga yo'naltirish, boshqaruvda «inson omili»ni imkon qadar kamaytirish va raqamlashtirish, ishga yangi qabul qilingan xodimlar malakasini muntazam ravishda oshirib borish, qo'l ostidagi xodimlardagi «boqimandachilik» kayfiyatiga barham berish, mehnat jarayonida turfa xil nizo (kelishmovchilik, ziddiyat)lar kelib chiqishiga umuman yo'l qo'ymaslik, davlat fuqarolik xizmatida qabul qilingan ichki tartib taomillar hamda ish intizomiga qat'iy rioya qilish kabilarga qaratilganligi alohida diqqatga sazovor hodisa sifatida baholash mumkin.

Ayniqsa, ular jamoadagilar mehnatini qadrlash, xodimlar bilan muomala qilish qobiliyati va zarur hollarda (o'zgarishlarni boshqarish vaqtida) har doim oqimga qarshi tura olishib, mas'uliyat va shaxsiy javobgarlikda namuna bo'la olishadi. Bu esa ularning tom ma'noda professional faoliyatda karyerani rejalashtirish va tashkil etish, uni boshqarishda qo'l keladigan «lider balogardon» deb nomlanuvchi pozitsiyasini mustahkamlanishiga asos bo'lib xizmat qiladi.

Umuman olganda, izlanishlarimizda qo'lga kiritilgan natijalar T.M. Nyukomb tomonidan taklif etilgan nazariyaga mos kelib, rejalashtirilgan professional karyera yo'nalishida muloqotning ijtimoiy rolini oshirib, yana bir bor ijtimoiy ahamiyatini ko'rsatib beradi. Bu esa turli toifali sinaluvchilar guruhiga xos o'zaro munosabatlarda simmetriyaga erishish orqali ijtimoiy muvozanat va ijtimoiy tizimdagi barqarorlikni saqlash mumkin degan xulosani keltirib chiqaradi.

Yuqoridagi nazariyalardan kelib chiqan xolda quydagi xulasalarag kelish mumkin.

1. Kasbiy faoliyatga xos «qattiq malakalar» va «yumshoq kompetensiyalar»ni klasterlanishi o'zbek xotin-qizlariga xos karyera yo'nalishini aniqlashning psixologik qonuniyatlarini, o'lchov mezonlarini hamda «vertikal», «gorizontal», «aralash» ko'rinishdagi professional karyerani rejalashtirishning ijtimoiy-psixologik mexanizmlarini takomillashtirish imkoniyatini berdi. Ushbu holat xotin-qizlarimizning jamiyatdagi muayyan kasbiy faoliyat egasi sifatida o'z zimmasiga yuklatilgan vazifalarni samarali bajarishga ongli ravishda tayyor bo'lishiga xizmat qildi.

2. Xotin-qizlar professional karyerasini rejalashtirish ulardagi «liderlikka moyillik», «ijtimoiy-psixologik ustanovkalar», «muvaffaqiyatga nisbatan motivatsiyaning kuchi»ga va konkret shart-sharoitlar bilan identiv namoyon bo'lib, ijtimoiy xulq va muloqot jarayonida shakllanadigan shaxsiy-kasbiy sifatlarning ustuvor omil ekanligi tasdiqlandi.

3. Xotin-qizlardagi professional karyerani rejalashtirish va shaxsiy yuksalishdagi «self – development»ning differensial namoyon bo'lishi «qadriyatlarga yo'nalganlik», «shaxsiy maqsadlarga yo'nalganlik», «o'zini-o'zi boshqarish qobiliyatiga egalik», «qarorlar qabul qilish va ularni yechishda tug'iladigan muammolarni bartaraf eta olish malakasiga egalik» kabi interpersonal shaxs xususiyatlari rivoji bilan to'g'ri proporsional.

4. Xotin-qizlar ijtimoiy-psixologik tabiatiga xos professional karyera tuzilmasidagi «maqsadli» va «jarayonli» komponentlar ular tasavvuridagi ichki motivlarga asoslangan «o'rganish istagi», «tashabbuskorlik» xususiyatlariga nisbatan kognitiv dissonans sanalib, martabaga erishishning «samarali» komponenti «xizmat pillapoyalaridan ko'tarilish»ga bo'lgan motivatsiya darajasiga teskari proporsional.

5. Karyeraga erishgan xotin-qizlar kognitiv sohasidagi «kreatsiya», «antitsipatsiya», «refleksiya» bilan bog'liq xususiyat ustuvorligiga ko'ra, eksternal tipdagilarda siyosiy, boshqaruv, yordamchi guruh ko'rinishidagi davlat fuqarolik xizmati lavozimlariga xos «shaxsiy», internal tipdagilarda faxriy (ilmiy) unvon sohibasiga doir «kasbiy» xususiyatlarni ifodalovchi motivatsion tizim dominant hisoblanib, professional karyerani rejalashtirilishning asosiy mexanizmi – bu «lokus nazorat»dir.

Foydalangan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 3-oktyabrdagi PF-5843-son «O'zbekiston Respublikasida kadrlar siyosati va davlat fuqarolik xizmati tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida» Farmoni // <https://lex.uz/docs/-4549998>

2. OXQBm – Oila va xotin-qizlar boshqarmasi mutaxassisi.

3. <https://wciom.ru/analytical-reviews/analiticheskii-obzor/professionalnaya-karera-sovremennoj-molodezhi-ocenki-situaczi>.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ РЕЧИ И РАЗВИТИЕ МЫШЛЕНИЯ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

М. С. ИБРАГИМОВА

*Докторант Ташкентского государственного
педагогического университета имени Низами*

Аннотация. В этой статье рассматривается важность совершенствования методики речи и развития мышления для будущих учителей начальных классов. Особое внимание уделяется методам, которые помогают развивать у детей навыки коммуникации, речи, а также способствуют развитию критического мышления и творческого мышления.

Ключевые слова: педагог начального общего образования, педагогическая технология, коммуникативная компетенция, образование, качество, подражание, диагностика, критерии и показатели.

В современном образовании особое внимание уделяется не только передаче знаний, но и развитию ключевых навыков у детей, включая речь и мышление. Будущим учителям начальных классов необходимо обладать эффективными методиками работы с детьми, способствующими развитию их речи и мышления.

Важность речи и мышления в развитии ребенка подтверждается множеством исследований в области педагогики и психологии. Речь является не только средством коммуникации, но и инструментом мышления. Развитие речи у детей начального возраста включает в себя формирование словарного запаса, правильного произношения звуков, умения составлять простые речевые высказывания.

«Мы являемся свидетелями того, что масштабные реформы, проводимые в нашей стране, служат только интересам народа и его счастью. Использование все новых и новых методов передовых технологий в образовательном процессе приводит к красочному и интересному прохождению уроков, а также создает широкие возможности для углубленного изучения учебных материалов. В педагогических воззрениях существует поговорка: «Нормальный учитель говорит, хороший учитель показывает, очень хороший учитель мотивирует». В соответствии с требованиями времени каждый учитель-предметник, освоивший свою специальность, основательно овладевший педагогико-психологическими и методическими знаниями, навыками и квалификацией, владеющий современными педагогическими и информационными технологиями, повышающими эффективность образовательного процесса, и использует их. Помимо обладания навыками применения в образовательном процессе он должен быть обладателем инновационной активности. Автором каждого урока является учитель. Потому что при подготовке данного урока преподаватель опирается на опыт передовых учителей, изучает методические пособия и применяет его на практике.

Как известно, формирование речевой культуры учащихся начальных классов является одной из важных задач, стоящих перед учителем начальных классов. Никакой инструмент не может заменить учителя в этом отношении. Речь учителя играет несравненную роль в формировании речи учащихся, их познании мира. Поэтому учителю следует отлично работать над своей речью и организовывать свои уроки, чтобы воспитать учеников всесторонне развитыми и зрелыми во всех отношениях, он должен быть хорошо образованным,

уметь красиво, бегло и обстоятельно выражать свои мысли. овладение законами речи. Речь – это процесс речи и ее результат. На самом деле говорение – одна из самых высоких, сложнейших духовных задач человека. Специфическая функция человека, возникшая как средство взаимного обмена идеями между людьми в процессе социальной работы. Человек воспринимает предметы и события внешнего мира с помощью органов чувств и речи. Благодаря словесной сигнализации, то есть речи, человек может воспринимать существование вообще, мысленно. Органы речи, различные части тела человека, участвующие в образовании звуков речи. К активным органам речи относятся язык, губы, мягкое небо, к пассивным органам речи относятся коренные зубы, твердое небо, полость носа. Различают внешний и внутренний, устный и письменный типы речи. Внешняя речь в основном служит целям общения, поэтому она структурируется так, чтобы она была понятна слушателям. Внутренняя речь, которая не произносится и не пишется, то есть речь для себя, ума? Самосознание играет очень важную роль в мыслительных процессах. Письменная речь (написание и чтение букв) функционально тесно связана с внутренней речью (шепотом того, что нужно написать внутри, чтением без звука). Известно, что разговорная речь считается первым ориентиром речевого развития, и она постепенно совершенствуется. Разговорная речь проявляется в устном повествовании прочитанных текстов. Обучение разговорной речи происходит на всех уроках, но ведущую роль должны занимать уроки чтения. Духовное развитие младших школьников воплощается через родной язык. Родной язык, в том числе чтение, является одним из важнейших инструментов образовательного процесса. Прочтите практическое значение мелодичности, т. е. чтения с декламацией, в нормализации устной и письменной речи учащихся, обеспечении их соразмерности, определении характера и особенностей национального языка, отражении законов выражения и произношения. Необходимо соблюдать нормы и норм литературного языка, искать пути совершенствования способов чтения и применять на практике наиболее удобные из них.

Понятие литературный язык представляет собой комплексное, многогранное явление. Чтобы обеспечить стабильность развития литературного языка, необходимо формировать и воспитывать речевую культуру детей с раннего возраста. В связи с применением языковых законов в образовании будут совершенствоваться способы правильного применения методов обучения детей чтению (наглядность, умение работать с распределенными заданиями). Необходимо учитывать своеобразие развития познавательной деятельности студентов, особенно работы, связанной с их психическими и физиологическими особенностями. Необходимо повысить к ним внимание, быть добрыми и всегда милыми.

В задачу учителя при преподавании различных предметов входят такие вопросы, как формирование речевой культуры учащихся, речевых навыков, развитие творческих способностей. Речь учителя является образцом для учащихся. Чтобы речь учащихся была беглой и понятной, прежде всего необходимо уделять внимание устранению дефектов в их речи.

Речь имеет внутренний и внешний аспекты. Внутренняя речь – это пассивная речь, которую человек произносит сам с собой, не требующая участия второго лица. Поэтому эта речь считается само направленной, ее нельзя контролировать. Внутренняя речь служит основой устной и письменной речи. Внешняя речь – это активная речь, направленная на других и поддающаяся контролю, имеющая как устную, так и письменную формы. Еще одно отличие письменной речи от устной речи состоит в том, что мы видим и читаем письменную речь.

Для успешного выполнения письменной речи необходимо систематизировать собран-

ный материал, составить план, подготовить черновик работы, переработать и улучшить текст и скопировать его. В современную эпоху, когда правильная и выразительная речь стала жизненной необходимостью каждого образованного человека, проблему развития речи учащихся следует считать одной из наиболее актуальных проблем системы образования.

Именно поэтому в методических работах ученых К.Б. Бархина, Б.И. Соколова, М.А. Рыбниковой и других особое внимание уделяется вопросам взаимного развития устной и письменной речи учащихся. Ученые критикуют следующие недостатки школьного образования:

Многие учителя до сих пор не до конца понимают жизненную важность говорения. Поэтому они ошибаются, полагая, что школа не нуждается в специальных упражнениях по устной подготовке. Такие преподаватели считают, что, если ученик научится писать идеально и без ошибок, его речь будет развиваться сама собой, а на практике забывают связь между устной и письменной речью.

Речь студентов крайне бедна по содержанию и имеет ряд недостатков. Потому что в старших классах учитель не уделяет внимания вопросу речи. Из опыта известно, что речь учителя притягивает к себе учащихся и воспитывает у них приятную речевую культуру. Значение народного творчества в развитии речи детей велико. Именно поэтому в «Книге для чтения» дан раздел «Сказки-ведут к добру». Входящие в него сказки важны тем, что учат детей нравственности и развивают их с духовной точки зрения. Например, образы земледельца и богача в сказке «Ур токмок» создают в сознании учащихся представление о том, что хорошее и плохое следует ненавидеть и избегать.

Говорят, что гордость, справедливость, жадность – очень вредные привычки, щедрость, доброта к другу, честность помогают человеку подняться духовно. Детям предлагается приготовить два стола. Подчеркивается необходимость писать положительные слова с одной стороны и отрицательные слова с другой. Учащиеся делятся на две группы, и дети первой группы находят такие слова, как добрый, щедрый, милый, приятный, красивый, красивый, трудолюбивый, внимательный, скромный, умный, интеллигентный, а дети второй группы – подлые, говорят такие слова, как уродливый, грубый, лжец, хитрый, буйный, беспорядочный, жадный, вспыльчивый.

Работу по воспитанию речи полезно проводить в связи с экономическим образованием. В данном случае используются такие слова, как семья, хозяйство, дружелюбие, сотрудничество, экономия, прибыль, потеря, сотрудничество, уважение. Работа по развитию речи учащихся связана с обогащением их словарного запаса. Чем больше у детей словарного запаса, тем более бегло они будут говорить. Требования государственного образовательного стандарта предусматривают цель совершенствования способности обучающихся полностью понимать мнение других, содержание текста, четко и бегло выражать свое мнение в письменной и устной форме, в данном случае – науки о Родной язык не только в образовании считается важным процессом во всей системе образования, и подчеркивается необходимость акцентирования внимания на этом процессе.

Все мы знаем, что речь – это средство выражения мыслей, с помощью которого человек выражает свои мысли и взгляды. Кроме того, мы оцениваем внутренний мир человека и уровень его знаний по его речи. Поэтому необходимо уделять особое внимание развитию речи, которая считается эффективной при приобретении знаний, сборе информации о природе и существовании, даже в школьном возрасте. Не только с использованием таких методов, как объяснение или пересказ, но и с использованием игр, которые являются для

них интересным занятием, особенно намеченная цель, во многом поможет в достижении высоких результатов. Ведь игра занимает главное место в деятельности учащихся младшего школьного возраста. Судя по возрасту и психологическим особенностям детей, игра является основным инструментом познания мира и себя, развития связной речи. Приведем примеры нескольких игр, в которых учащиеся участвуют на уроках с большим интересом.

«Как это использовать.» Сообщите учащимся название предмета, который можно использовать в как можно большем количестве ситуаций. Пусть каждый ученик предложит свой собственный стиль. Например: Вы можете произнести слово «ручка». Его можно использовать по-разному: рисовать, писать, как указатель и так далее.

«В поисках общности». Учащиеся садятся в круг. Ведущий бросает мяч одному из учеников и говорит 2 несвязанных между собой слова. Например: школа и ученик, книга и полка, солнце и цветок и т. д. Учащийся, поймавший мяч, возвращает мяч, произнося общий знак из пары слов. Этот метод можно использовать не только на занятиях по чтению, но и по другим предметам. Повышая интерес детей к науке и запоминая темы, использование этих методов во время урока послужит повышению их интереса к науке. Каждый метод имеет свои аспекты, мы должны с умом использовать его в ходе уроков. Я думаю, что это сделает нашу науку более интересной и повысит интерес студентов к науке. Закончить свое мнение хотелось бы такими словами Рудаки «Знания должны служить творческим целям человека. Недостаточно приобрести знания, необходимо их как можно шире распространить и применить в жизни».

Совершенствование методики речи и развитие мышления у будущих учителей начальных классов играют важную роль в формировании полноценной личности ученика. Основываясь на современных педагогических и психологических исследованиях, учителя могут эффективно применять разнообразные методики для достижения целей обучения и развития каждого ребенка.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Мухиддинов А.Г. *Речевая деятельность в процессе обучения.* –Т.: Учитель. 1995. 80 С.
2. *Педагогическая риторика: учебник для студентов. Visa учреждение. pro. образование / Л. В. Ашурова, Н. Д. Десяева, Т. И. Зиновьева и др.; под ред. Н. Н. Д. Десятый. М.: Академия, 2013. 256 с.*
3. «Методика преподавания литературы в начальных классах» учебно-методическое пособие. 2020 Хусанбоева К., Хазраткулов М., Джамолдинова Ш.
4. ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ «Важность развития речи учащихся в начальных классах на занятиях родным языком» (Зокирова Азизахан Олимжоновна Исламова Нигора Абдирашидовна ЖДПИ)

O'ZBEKISTON VA FINLANDIYA MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIDAGI OLIB BORILAYOTGAN TADQIQOTLAR

G.Toshquvatova

*O'zbekiston Finlandiya pedagogika instituti "Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi"
(maktabgacha ta'lim) mutaxassisligi 2-bosqich magistranti*

Annotatsiya. Ushbu maqolada, O'zbekiston va Finlandiya maktabgacha ta'lim tizimidagi o'xshashlik va farqlar hamda ular o'rtasida olib borayotgan tadqiqotlar haqida fikr va mulohazalar yuritiladi. Maktabgacha ta'lim bolaning ta'lim va rivojlanishining asoslarini shakllantirishda hal qiluvchi ro'l o'ynaydi. Aynan shu dastlabki yillarda bolalar kelajakdagi akademik muvaffaqiyatlari va umumiy farovonligi uchun asos bo'lib xizmat qiladigan muhim ko'nikma va bilimlarga ega bo'ladilar. Finlandiya ham, O'zbekiston ham maktabgacha ta'lim tizimida bolaga yo'naltirilgan yondashuvni ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: O'zbekiston ta'lim tizimi, Finlandiya ta'lim tizimi, maktabgacha ta'lim, bolaning rivojlanishi, ijtimoiy ko'nikma, o'quv dasturi, ota-ona ishtiroki, o'qitish metodlari.

O'zbekiston va Finlandiya davlatlarida ham maktabgacha ta'lim tashkilot(MTT) o'quv dasturlari bolalarning rivojlanish ehtiyojlari va qiziqishlarini qondirish uchun ishlab chiqilgan. Ikkala mamlakatdagi maktabgacha ta'lim faoliyati bolalarga o'yin va izlanish orqali o'rganish imkonini beruvchi ijodkorlik, ijtimoiy ko'nikmalar va hissiy intellektni rivojlantirishga qaratilgan.

Ikkala davlat ham maktabgacha ta'lim tashkilot(MTT)lari o'qituvchilarini tayyorlash va malakasini oshirishga ustuvor ahamiyat beradi. Finlandiya va O'zbekistonda maktabgacha ta'lim tashkilotlari o'qituvchilari uchun qulay ta'lim muhitini yaratish bo'yicha zarur ko'nikma va bilimlarga ega bo'lishini ta'minlaydigan qat'iy standartlar mavjud. Ikkala mamlakatdagi o'qituvchilar bolalarning rivojlanish bosqichlarini tushunish va tegishli o'qitish metodikasini qo'llash uchun o'qitiladi.

Finlandiya va O'zbekiston maktabgacha ta'lim tizimi ota-onalarning faol ishtirokini rag'batlantiradi. Ota-onalar farzandining ta'limida sherik sifatida ko'riladi va ko'pincha turli maktab tadbirlarida qatnashishga taklif qilinadi. Ota-onalar va o'qituvchilarning bunday hamkorligi bolaning umumiy rivojlanishini yaxshilaydi va qo'llab-quvvatlovchi ta'lim muhitini yaratadi.

Finlandiya va O'zbekistondagi maktabgacha ta'lim tizimi o'rtasidagi asosiy farqlardan biri ularning o'quv rejasiga diqqatimizni qaratdik. Finlandiyada maktabgacha ta'lim tashkiloti o'quv dasturi bolaning jismoniy, ijtimoiy, hissiy va kognitiv qobiliyatlarini umumiy rivojlanishiga e'tibor qaratib, ta'limga yaxlit yondashuvni ifodalaydi. Finlandiyaning maktabgacha ta'lim tizimi bolalarga o'z qiziqishlarini o'rganish va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini organik ravishda rivojlantirishga imkon beradigan o'yin asosida o'rganishga katta e'tibor beradi.

Aksincha, o'zbek maktabgacha ta'lim dasturi erta savodxonlik va hisoblash ko'nikmalariga e'tibor qaratgan holda yanada tizimli yondashuvga ega. O'yin ham shu jumladan bo'lsa-da, O'zbekiston maktabgacha ta'lim tashkilotlarida akademik tayyorgarlikka katta e'tibor qaratilmoqda. "Takomillashtirilgan o'quv dasturi bolalarni erta yoshda o'qish, yozish va matematik tushunchalar bilan tanishtirish uchun mo'ljallangan bo'lib, rasmiy boshlang'ich ta'lim uchun mustahkam poydevor yaratishga qaratilgan."¹

¹ «<https://lex.uz>. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. 2020 yil 23 sentabr»

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida mavjud infratuzilma va resurslar Finlandiya va O'zbekiston o'rtasida sezilarli darajada farq qiladi. Finlandiya maktabgacha ta'lim muassasalari zamonaviy jihozlar, rag'batlantiruvchi o'quv materiallari va keng ochiq joylar bilan yaxshi jihozlangan. Rag'batlantiruvchi muhitni yaratishga e'tibor bolaning tabiiy qiziqishi va ijodkorligini qo'llab-quvvatlaydi. O'zbekistonda maktabgacha ta'lim infratuzilmasini takomillashtirishga qaratilgan sa'y-harakatlar amalga oshirilayotgan bo'lsa-da, resurslarning mavjudligi va ob'ektlarning umumiy sifati bilan bog'liq muammolar mavjud. Cheklangan resurslar bolalarga taqdim etiladigan o'quv tajribalarining xilma-xilligi va sifati ta'sir qilishi mumkin.

Madaniy ta'sirlar ikkala mamlakatda ham maktabgacha ta'lim tajribasini shakllantiradi. Finlandiyada maktabgacha ta'lim tizimi tenglik va individuallikni targ'ib qiladi, bolalarda mustaqillik va o'ziga ishonch hissini rivojlantiradi. Finlandiya yondashuvi har bir bolaning o'ziga xos fazilatlarini qadrlaydi, bu ularning o'z tezligida rivojlanishiga imkon beradi. "O'zbekistonda maktabgacha ta'limni shakllantirishda madaniy me'yor va an'analar muhim rol o'ynaydi. Mahalliy hamjamiyat va an'anaviy qadriyatlarga hurmat bolalarga yoshligidan singdirilib, maktabgacha muhitdagi ijtimoiy dinamikaga ta'sir qiladi."¹

Finlandiya va O'zbekistondagi maktabgacha ta'lim tizimlarini akademik o'rganish tayyorlov guruhi bolalarining erta rivojlanish tajribasini shakllantiradigan madaniy, ijtimoiy va iqtisodiy omillarning murakkab o'zaro ta'sirini ko'rsatadi. "Ikkala mamlakat ham maktabgacha yosh ongini erta rivojlantirish tarbiyalash va yaxlit akademik muvaffaqiyatlar bilan rivojlantirishning umumiy maqsadlariga ega bo'lsa-da, o'quv dasturlari, infratuzilma, til siyosati va baholash usullaridagi farqlar ushbu maqsadlarga erishish uchun turli xil yondashuvlarni ta'kidlaydi."²

Finlandiya va O'zbekistondagi maktabgacha ta'lim tizimi har bir mamlakatning turli madaniy, ijtimoiy va ta'lim sharoitlarini aks ettiradi. Ikkala xalq ham maktabgacha ta'lim tarbiyalanuvchilarining farovonligi va rivojlanishini birinchi o'ringa qo'ygan bo'lsa-da, o'quv dasturlari, infratuzilma va madaniy ta'sirlardagi farqlar maktabgacha yoshdagi tajribalarni keltirib chiqaradi. Ushbu o'xshashlik va farqlarni tushunish siyosatchilar, o'qituvchilar va ota-onalar uchun juda muhimdir, chunki bu fikr va amaliyot almashish imkonini beradi, global miqyosda erta bolalik ta'limini doimiy ravishda takomillashtirishga yordam beradi. Har bir maktabgacha ta'lim tizimining kuchli tomonlarini tan olish orqali mamlakatlarda ushbu soha mutasaddilari bir-biridan o'rganishlari mumkin, natijada butun dunyo bo'ylab bolalar uchun maktabgacha ta'lim sifati oshiriladi va akademik muvaffaqiyatlarga erishiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. <https://lex.uz>. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. 2020 yil 23 sentabr.
2. <https://lex.uz>. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2019-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni. 2018 yil 21 sentabr.
3. Fayzullayev Sh. N. Bolalarni maktabga tayyorlash metodikasi. Darslik.-Samarqand:SamDU nashriyoti,2022.-196 bet.
4. Fayzullayev Sh. N. Maktabgacha ta'limda o'qitish texnologiyalari va pedagogik jarayonni loyihalashtirish.O'quv qo'llanma.-Samarqand: SamDU nashriyoti,2023.-196 bet
5. Turg'unov S.T., Axmadjonova N.M. Maktabgacha ta'lim muassasalarida boshqaruv faoliyati algoritmi. // Xalq ta'limi. -Toshkent, 2012 – №1. – B. 133-134.

¹[«https://lex.uz](https://lex.uz). O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2019-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni. 2018 yil 21 sentabr.»

² «Turg'unov S.T., Axmadjonova N.M. Maktabgacha ta'lim muassasalarida boshqaruv faoliyati algoritmi. // Xalq ta'limi. -Toshkent, 2012 – №1. – B. 133-134»

MAKTABGACHA TA'LIM YOSHDAGI BOLALARNI MAKTAB TA'LIMIGA MOSLASHTIRISH HAQIDA OLIB BORILGAN TADQIQODLAR VA MOSLASHUV USULLARI

Musayeva Aziza

Samarqand viloyati, Bulung'ur pedagogika kolleji o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tizimi va maktab o'rtasidagi hamkorlik va maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashda qo'llaniladigan usullar yozilgan.

Kalit so'zlar: Maktabgacha ta'lim tashkiloti oila maktab jismoniy, aqliy ijtimoiy.

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni maktab ta'limiga moslashtirish bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar va moslashuv usullari bolalarning o'tish davrini yengilroq o'tishi, ularga maktabga tayyorlanish imkoniyatini berish hamda psixologik, ijtimoiy va o'quv ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan. Ushbu tadqiqotlar va moslashuv usullari asosan quyidagi yo'nalishlarni qamrab oladi:

1. Psixologik moslashuv

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bolalarda yangi muhit va tartiblarga moslashish uchun vaqt talab qilinadi. Bu jarayonda bolalarga psixologik yordam ko'rsatish muhim hisoblanadi. Ba'zi moslashuv usullari:

Maktab muhiti bilan tanishtirish: Bolalarni maktabga kelishidan oldin sinfxona, o'qituvchi va maktabdagi boshqa obyektlar bilan tanishtirish bolalarning o'zini qulay his qilishiga yordam beradi.

O'yin usuli: Bolalar uchun maxsus tayyorlangan o'quv o'yinlari ularda maktab hayotiga nisbatan qiziqish uyg'otadi va yangi tajribaga nisbatan ijobiy munosabat shakllantiradi.

Stressni kamaytirish texnikalari: Turli psixologik mashg'ulotlar, masalan, nafas olish mashqlari, rasm chizish, hikoya qilish orqali bolalarda stressni kamaytirish usullari qo'llaniladi.

2. Ijtimoiy moslashuv

Bolalarning yangi sinfdoshlari va o'qituvchilar bilan munosabatlarini o'rnatishda ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish lozim. Shunday moslashuv usullari mavjud:

Jamoaviy faoliyatlar: Guruhli o'yinlar, qo'shma loyihalar va vazifalar bolalarning o'zaro hamkorlik qilishini, do'stlar orttirishini rag'batlantiradi.

Ijtimoiy rollarni o'ynatish: Raqamlar, harflar yoki kasblar bo'yicha rolli o'yinlar orqali bolalarda o'zaro hamkorlik va o'zini jamoada tutish malakalari shakllantiriladi.

3. O'quv moslashuvi

Bolalarning o'quv jarayoniga qiziqishini oshirish uchun moslashtiruvchi o'quv usullari qo'llaniladi. Bu usullar:

Bosqichma-bosqich ta'lim: Bolalarning qobiliyatlari va imkoniyatlariga qarab o'quv materiallari asta-sekinlik bilan beriladi. Bu usul ularni ortiqcha bosimdan saqlaydi.

Didaktik o'yinlar: Qiziqarli va rang-barang o'yin usullarini qo'llash orqali o'quv materiallari bolalarga oson va tushunarli tarzda yetkaziladi.

Maktabga tayyorlov dasturlari: Maxsus tayyorlov dasturlari va metodikalari yordamida bolalarda yozish, o'qish va matematika bo'yicha boshlang'ich ko'nikmalar shakllantiriladi.

4. Oilaning roli

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, oilaning qo'llab-quvvatlashi bolalarning maktabga moslashish jarayonida katta ahamiyatga ega. Oila a'zolarining maktabga tayyorlov jarayoniga jalb etilishi va

ular bilan yaqindan ishlash bolalarning moslashuvchanligini oshiradi.

5. Moslashuv jarayonini baholash

Bolalarning maktabga qanday moslashganini baholash uchun turli metodlar qo'llaniladi, masalan, kuzatish, suhbatlar va maxsus testlar. Shu orqali bolaning qaysi sohada yordamga muhtojligi aniqlanadi va shu sohada moslashuv usullari takomillashtiriladi.

Maktabgacha ta'lim o'zing shakllari va usullaridan qat'iy nazar vazifalarini belgilashi lozim.

- bolalarni jismoniy va psixik sog'lig'ini mustahkamlash.
- bolalarning milliy umuminsoniy qadriy va ma'naviy qadriyatlarga jalb etish.
- bolalarning aqliy va intellektual solahiyatini rivojlantirish .
- milliy ananalar va udumlar asosida tarbiyalash .
- bolalarni tizimli va maqsadli ravishda maktab ta'limga tayyor qilish .
- bolalarning ruhiyatini cho'ktirmasdan doimo rag'barlantirib boorish.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida bola har tamonlama jismoniy ,psixik,jihatdan tarbiyalab qolmagan balki bolalarni maktab ta'limiga moslashtirish boradi .

Elementar matematika 1-sinfda matematika darsligi:

Atrofi olam bilan tanishtirish mashg'uloti 1-sinfda atrofi olam darsligi bilan aynan o'xshash hisoblanadi.

Nutq o'stirish mashg'uloti 1-sinf jismoniy tarbiya darsligi bilan.

Musiqqa mashg'uloti 1-sinf musiqqa darsligi bilan.

Ayni paytda bolani maktabga tayyorlashning 3 ta mavjud.

- Maktabgacha ta'lim mashqulotlarida.
- Nodavlat maktabgacha ta'lim mashg'ulotlarida.
- Oila davrasida.

Xulosa o'rnida bolani maktab ta'limga tayyorlashda bolalar bog'chasi maktab ishining uzluksizligi uzluksiz ta'limning yagona tizimi ushbu aloqalari o'rtasida maxsus yaxlit ta'lim muhiti yaratishni anglatadi. Ta'lim tashkilotlarida bunday yagona ta'limni muhitni tashkil etishdagi asosiy maqsadi ta'lim tarbiya masalariga yagona yondashishni asosli rivojlantirishdir. Maktab bilan bolalar bog'chasining uzluksizligi bo'yicha ishlarni tashkil etish quyidagi yo'nalishlar bo'yicha amalga oshirilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. *O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022 – 2026-yillarda xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida"gi PF-134-son Farmoni. Toshkent//2022*

2. *"Ilk qadam" Davlat o'quv dasturi bo'yicha uslubiy qo'llanmasini qarang// O'yin orqali o'rganish//birinchi nashr//11-bet. Toshkent//2020.*

3. *O.U.Hasanboyeva va boshqalar. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi.- Ilm ziyo: Toshkent//2006.*

4. *Qayumova N.M.Maktabgacha pedagogika. – Toshkent:TDPU nashriyoti, Toshkent//2013.*

TALABALARNING KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK - PSIXOLOGIK OMILLARI

M.V.Xalimova
ADPL.p.f.d.,prof.

Annotatsiya. Ushbu maqolada talabalarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda pedagogik va psixologik omillar tahlil qilinadi. Maqola, ta'lim jarayonining sifatini oshirish, o'quv muhitining ahamiyati va o'qituvchilarning professional mahorati kabi pedagogik jihatlarni ko'rib chiqadi. Shuningdek, talabalar motivatsiyasi, o'z-o'zini baholash va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash kabi psixologik omillar ham muhokama qilinadi. Rivojlantirish strategiyalari sifatida amaliy ta'lim, interfaol metodlar va psixologik treninglar keltiriladi. Maqolaning asosiy maqsadi, talabalarning kasbiy kompetentligini shakllantirish uchun zarur shart-sharoitlarni belgilab berishdir.

Kalit so'zalar: *texnologiya, kasbiy kompetentlig, faollik, tashabbus ko'rsatish, rivojlanish, pedagogik-psixologik omillar.*

O'zbekistondagi strategik rivojlanish jarayonlari yuqori malakali kadrlarni tayyorlashni taqozo qilmoqda. Pedagog kadrlar tayyorlashning sifatini ko'tarishda talabalarni kasbiy kompetentligini rivojlantirish shuningdek, ilm-fan taraqqiyotining eng so'nggi yutuqlaridan xabardor qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Shiddat bilan ro'y berayotgan barcha o'zgarishlar, xususan, O'zbekiston ta'lim tizimining butun jahon bilan integratsiyalashuvi fanlarni nazariy va amaliy asoslarining takomillashishiga va o'z navbatida yangi atamalar va tushunchalar paydo bo'lishiga sabab bo'lmoqda. Zamonaviy o'qitish texnologiyalari, ular bilan bog'liq metodik yondashuvlar esa bo'lajak o'qituvchilarda zaruriy bilimlar, muhim qonuniyatlar, ko'plab fundamental tushunchalarni nisbatan yengil, chuqur va mustahkam shakllantirish uchun qulay sharoit yaraishi shubhasiz. Rivojlangan xorijiy mamlakatlarning ilg'or tajribalarining kirib kelishi sababli mamlakatimiz ta'lim jarayoniga deyarli bir asrdan ortiq hukmronlik qilgan metodikaning mohiyati va yangidan kirib kelgan texnologiya tushunchasining mohiyatini bir-biridan farqlash, tushunish bo'yicha yuzaga kelgan bahslar hali ham davom etmoqda deyish mumkin. Keys-stadi, o'quv loyihasi, sinkveyn, bumerang, tushunchalar tahlili, venn diagrammasi kabilarning bir o'rinda metod, yana bir o'rinda texnologiya, ba'zan strategiya, ba'zan organayzer tarzida talqin qilinishi fikrimiz dalilidir. Umumta'lim maktablari va o'rta maxsus ta'lim uchun uzviylashgan o'quv dasturini tajriba-sinovdan o'tkazishda ham taqvim-mavzu rejalarida metod, usul, organayzer kabi atamalar farqlanmasdan keltirilgan edi. Shuni inobatga olgan holda texnologiya, strategiya, organayzer kabi atamalar mohiyatini ham oydinlashtirish zarur. Texnologiya – ko'zda tutilgan maqsadga erishish uchun har bir mutaxassis tomonidan amalga oshiriladigan jarayon bo'lib, ishlov berish, holatni o'zgartirish san'ati, mahorati, malakasi va metodlar yig'indisidir (V. P. Shepel). Ta'rifga e'tibor qaratilsa, texnologiya metodlarni o'z ichiga olishi, ya'ni metodlar texnologiyaning tarkibiy qismi ekanligi ma'lum bo'ladi. Metod esa aniq o'quv maqsadiga erishish yo'llari, usullarining jami deb qaraladi. Muayyan bir dars ana shu texnologiyalarning biri yoki bir nechitasi ishtirokida loyihalanishi mumkin. Shu o'rinda metodika va texnologiyaning farqlanishiga alohida ahamiyat qaratish zarur. "Metodika "Qaysi yo'l bilan o'qishda talab etilgan natijaga erishish mumkin?" degan savolga javob bersa, texnologiya "Uni qanday qilib kafolatlash mumkin?" degan savolni o'rta tashlaydi²³⁹. Har xil adabiyotlarda har xil sharhlanayotgan atamalarni tartibga solish zarur. Klaster metodmi yoki strategiyami? "Qarorlar shajarasi metodi" va "Qarorlar qabul qilish texnologiyasi" bir-biriga tengmi? "Zig-zag" strategiyami

yoki metod? Venn diagrammasi-chi? Insert strategiyasi... Pedagogik texnologiyalar ancha tomir otayotgan bo'lsa ham metod, texnologiya, strategiya, organayzer atamaları farqlanmasdan qo'llanilishi kuzatilmoqda. Bizningcha, "BBB", "T" chizma, "Sinkveyn", "Bumerang", "Idrok xaritasi", "Bu bizniki", "Intelektual ring", "Blits so'rov", "Teskari test", "Chalkash ma'lumotlar", "Klaster", "Zanjir", "Xatosini top", "Tushunchalar tahlili", "Aqliy hujum", "Kim topqir", "Bilimdonlar daraxti", «FSMU», «Veen diagrammasi», «Guruhlarda ishlash», "Sayohat", "SWOT", "Qorbo'ron", "Zinama-zina" kabilar interfaol metodning alohida bir usullari sifatida qaralishi maqsadga muvofiq bo'lar edi. "BBB", "T" chizma, "Bumerang", "Idrok xaritasi", "Qolipga mos gap tuzing", "To'plamni tasniflaymiz", "Klaster", "Tushunchalar tahlili", "Bilimdonlar daraxti", «Veen diagrammasi», "Zinama-zina" kabilar jadvallar tarzida tayyorlanib darsda foydalaniladigan bo'lsa, ular organayzer bo'la oladi. U holda ular usul emas, balki ta'lim vositasi ham bo'lishi kerak. Xulosa sifatida shuni aytish joizki, bizningcha, fanning metodik ta'minotini yaratishni jadallashtirish uchun, avvalo, yuqorida sanab o'tilgan atama va tushunchalarni aniqlashtirish alohida ahamiyat kasb etadi.

Shu munosabat bilan o'quv jarayonini jadallashtirish (talabalar ning murakkablashgan mazmunini egallay olmaydilar), ko'nikmalarni maqsadga yo'nalgan holda shakllantirish, faollik, tashabbus ko'rsatish imkonini beruvchi yondashuv va kasbiy usullarni qo'llash zarurati yuzaga keladi. metodlarini tanlash turli sharoitlarga bog'liq. Bu - tarbiya masalalari, talabalar tomonidan o'zlashtirilgan o'quv materialining mazmuni, ularning yoshi va xususiyatlari hamda moddiy-texnik bazasi bilan izohlanadi. da turli metodlardan foydalanish zarur, lekin ularning maqsadga yo'nalganligini hisobga olish kerak. Hech qanday metod asosiy va universal bo'lishi mumkin emas. Shu bilan birga amaliyotda yetarli sinovdan o'tmagan metodlarni qo'llash o'rinsizdir. metodlarini tanlashda quyidagi holatlarni hisobga olish maqsadga muvofiqdir: - ish joyida yuqori lik, yuqori mahsuldorlikka ega bo'lgan kelajakdagi mutaxassislarning mahorati va madaniyatini o'zlashtirish; - ularga ishga ijobiy va ijodiy munosabatni rivojlantirishga yordam berishi kerak; - jarayoni talabalarining unumli mehnatiga asoslanishi kerak; - tanlangan usullarning vazifasi talabalarining faolligini, aqliy va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, ularga ilg'or ishlab chiqarish fazilatlarini singdirishdir; - o'qitish usullari shunchalik xilma-xil bo'lishi kerakki, ular birlashtirilganda talabalarni texnologik jarayonni rejalashtirishga, ishlarini nazorat qilishga o'rgatish mumkin; - ishlab chiqarish metodlarining operasion-kompleks tizimiga mos bo'lishi va talabalar tomonidan alohida usul hamda operasiyalarni muvaffaqiyatli o'zlashtirish, ushbu usullar va operasiyalar keng qamrovli ishda birlashtirilishini ta'minlash ham muhimdir; - metodlar talabalarining ma'lum bir kasbga xos bo'lgan barcha ishlarni mustaqil va samarali bajarish qobiliyatlari va ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi; - metodlar ishlab chiqarish bilan ishlab chiqarishning ilmiy asoslarini o'rganish o'rtasidagi hayotiy aloqani doimo amalga oshirishi; o'quv jarayonida ishlab chiqarishi va didaktikaning umumiy tamoyillarini amalga oshirishi kerak. Mavjud tarbiyaviy vaziyatga qarab o'qituvchi doimo ijobiy o'zgarishlarni izlaydi va zarur vaqtda har bir talaba yoki talaba uchun alohida-alohida kuch jihatidan zaif lekin, rezonans xarakterli "to'lqinli, aks ta'sirli" pedagogik ta'sir ko'rsatadi. Buning uchun esa talabaning pedagogik jarayondagi harakatining yo'nalishi va darajasini pedagogik anglab yetishi lozim. Rezonans ta'sir bilan o'qituvchi o'z talabasiga vaqti-vaqti bilan "turtki" berib, beqaror holatdan barqaror va aktiv holatga o'tishi uchun unga yordam beradi. Mazkur yondashuv o'quv jarayoniga yangi innovasion yondashuv bo'lib, uning samaradorligi nazariy, amaliy mustaqil ning uzluksizligini ta'minlaydigan o'qitish usullari to'plamini tegishli qo'llash orqali ta'minlanadi. Ya'ni bakalavr yo'nalishlarining amaliy mashg'ulotlarni olib borishda qo'llanildi. Kasbiyani joriy etishda jadvalning (I Qator) gorizontalkataklarga kasbiy kompetentlik fanining kalendar mavzuli rejasidagi mavzular ro'yxati ketma-ketlikda yoziladi. Vertikal katakchalar (I Qator)jiga esa interaktiv metodlar nomi yoziladi.

O'qituvchi o'quv jarayonini rejalashtirayotganda mavzuga mos keluvchi metodni tanlab, mavzu va metod kesishgan katakchaga "+" belgisini qo'yadi va shu belgilangan metodlardan foydalangan holda darsni tashkil etadi (2.1.1-jadval). Tanlangan metodlar maqsadini yoritishga xizmat qiladi, u yordamida mazmunini o'zlashtirish yo'llari ifoda etiladi, o'qituvchi va talabalarning o'zaro harakati, xususiyati aks ettiriladi. "rezonansi" bir tomondan, maqsadiga erishish vositasi sifatida namoyon bo'lsa, boshqa tomondan boshqariluvchan o'qish faoliyatini amalga oshirish sharti xisoblanadi. "metodlarini tasnifi ularning ma'lum belgilari bo'yicha tartibini ifodalovchi tizimdir. Hozirgi vaqtda o'nlab metodlari ma'lum", - ekanligini ta'kidlagan holda I.P.Podlaskiy fikrini quyidagicha davom ettiradi, -"Biroq bugungi kunda yetakchi sanaluvchi didaktik g'oya yagona va o'zgarmas metodlar majmuini yaratishga intilish samarasiz ekanligini tushunishga yordam beradi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki o'qitish – favqulodda harakatchan, dialektik jarayon. Metodlar tizimi ham bu harakatlanishni aks ettiradigan darajada jo'shqin bo'lishi, metodlarni qo'llash amaliyotidagi doimiy o'zgarishlarni hisobga olishi kerak". ning tashkiliy shakli – belgilangan tartibda sodir bo'ladigan, beruvchi va tinglovchining maxsus tashkil qilingan faoliyatining tashqi ifodasidir jarayoni ishtirokchilari (o'qituvchi va tahsil oluvchilar)ning ma'lum belgilangan tartibda amalga oshiriladigan hamkorlikdagi faoliyatining tashqi ko'rinishi kasbiy ning tashkiliy shaklini anglatadi. Bizga ma'lumki, guruhiiy va yakka tartibda o'qitish shakli tarixan tarkib topgan va rivojlanmoqda. Har bir o'qituvchi dars jarayonida ushbu shakllarni qo'shib olib borishi zarur. Yakka tartibda o'qitish shaklida o'qitish har bir oluvchining o'quv materialini o'zlashtirishda shaxsiy sur'atiga, ish tajribasiga va qobiliyatiga qarab alohida o'qitishni tushuniladi. Juftlikda ishlash – o'qituvchi o'quv guruhi tinglovchilarining xususiyatlarini hisobga olgan holda, juftliklarni shakllantiradi va ularga topshiriqlar beradi, tahsil oluvchilar topshiriqlar yechimini yechishgandan so'ng esa taqdimot o'tkaziladi. Taqdimot jarayonida bahs-munozaralari yuritiladi. Ushbu tashkiliy shakldan amaliy mashg'ulotlarda foydalanish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. *O'zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi*. -T.: «O'zbekiston», 1992.-46 b.
2. *Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xaqimiz bilan birga quramiz*. – T.: O'zbekiston, 2017. – 488 b.
3. *Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi*. – T.: O'zbekiston, 2017. – 48 b.
4. *Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qathiy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak*. – T.: O'zbekiston, 2017. – 104 b.
5. *Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz*. – T.: O'zbekiston, 2016. – 56 b.
6. *Ташпулатова, Д. М. (2023). Халқаро таълим дастурлари асосида интеграцион ўқитиш механизмлари. Образование наука и инновационные идеи в мире, 18(3), 53-63.*

BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARI INKLYUZIV MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHGA DOIR TAJRIBA-SINOV ISHLARI MAZMUNI

Todjibayeva Komila Sobit qizi

O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi huzuridagi Qori Niyoziy nomidagi Milliy tarbiya pedagogikasi instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida inklyuziv madaniyatini rivojlantirishga doir tajriba-sinov ishlari mazmuni haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: tajriba-sinov, sifat o'zgarishlari, kognitiv faoliyat, kommunikatsiya, pedagogik tolerantlik.

Tajriba-sinovni tashkil etish va uni o'tkazish dissertatsiyamiz mavzusini yoritib berishda muhim ahamiyatga ega. Tajriba-sinov ishlari ilmiy-pedagogik izlanishlarning ajralmas qismi bo'lib, u sohaga oid har qanday izlanishlar natijalarining haqqoniyligi, amaliy ahamiyati hamda tatbiqiylikni tasdiqlashning bosh mezoni hisoblanadi. Tadqiqotchilar va amaliy o'qituvchilar o'zlarining pedagogik va uslubiy mavqeini oshirishga, amaliy pedagogik yangiliklarning tasdig'ini topishga, aniq o'quv vazifalarini hal qilish uchun eksperimental ishlar orqali ta'limda sifat o'zgarishlarini amalga oshirishga intilishadi.

Tajriba-sinov ishlaridan ilmiy metod sifatida pedagogika va psixologiyada keng foydalaniladi. Pedagogikaga doir ko'plab tadqiqotlarda ilmiy tadqiqotning asosiy metodi sifatida xizmat qiladi. Ayniqsa, pedagogik tadqiqotlarning shakllantiruvchi – muammoni hal etishning yangi, samarali usullarini sinovdan o'tkazish bosqichida keng qo'llaniladi. Ushbu tadqiqotda bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining inklyuziv madaniyatini rivojlantirish maqsadida tabiiy, shakllantiruvchi eksperiment qo'llanildi.

Ilmiy tadqiqot ishimiz doirasida tashkil etilgan tajriba-sinov ishlari mobaynida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari inklyuziv faoliyatga tayyorligining turli hil aspektlarini (ijtimoiy, pedagogik va psixologik), shuningdek uning alohida komponentlari (kognitiv, kommunikativ, refleksiv, emotsional, konativ) ni aniqlashga yordam beruvchi X.Xitryukning inklyuziv faoliyatga tayyorlik darajasini aniqlovchi so'rovnomasi (modifikatsiyalashgan varianti) o'tkazildi.

Natijalarini tahlil qilamiz:

Nazorat guruhi natijalarni tahlil qilar ekanmiz, ko'rsatkichlar 60110500 – Boshlang'ich ta'lim bakalavriat ta'lim yo'nalishi amaldagi malaka talablari kasbiy kompetensiyalar punktida keltirilgan "inklyuziv ta'limga qadriyatli munosabatning tarkib topganligi" qismiga mos emasligini ko'rishimiz mumkin. Ayniqsa respondentlarning 53 % qismi inklyuziv ta'lim sharoitida ishlash va ATEB bolalar bilan pedagogik munosabatlarni qurishda qo'rquv hissini tuyishlarini, barcha bolalarni (nuqsoni bor/yo'q bo'lishidan qat'iy nazar) emotsional jihatdan qabul qila olmasliklarini, o'zlarining emotsional munosabati bilan ATEB bolaga "zarar" yetkazib qo'yishdan cho'chishlarini (54%), inklyuziv muhitda ishlashga tayyor emasman (65%) deb javob berishgan. Respondentlar ATEB bolalarning o'ziga hos pedagogik-psixologik xususiyatlarini yaxshi habardor emasliklari (71%), sog'lom bolalar ATEB bolalar bilan do'qtona aloqalarni o'rnata olishlariga ko'zlari etmasligini (65%) bildirishgan.

Tajriba guruhida esa natijalar o'zgarganini qayd etishimiz mumkin. Masalan bo'lajak mutaxassislarining inklyuziv ta'lim sharoitida ishlash va ATEB bolalar bilan pedagogik munosabatlarni qurishda qo'rquv hissi 21% ni tashkil qilgan. Barcha bolalar ularning jismoniy,

aqliy va sensor qobiliyatlaridan qat'iy nazar qonun oldida teng ekanliklarini, ta'lim tizimi ATEB bolalar uchun teng imkoniyatlar yarata olishi va ta'lim natijasi uchun javobgarlikni bo'yniga olishlaridan cho'chimasliklarini bayon qilishgan. Respondentlar ATEB bolalarning o'ziga hos pedagogik-psixologik xususiyatlari, rivojlanishdagi qonuniyatlardan yaxshi habardor ekani (80%), sog'lom bolalar ATEB bolalar bilan do'qtona aloqalarni o'rnatishlariga ishonch (73%) bildirishgan. Inklyuziv muhitda ishlashga tayyorman (86%) deb javob berishgan.

Shuningdek, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari inklyuziv madaniyatining professional-motivatsion komponentini baholash maqsadida muallifligimizdagi "Professional pedagogik tolerantlikni diagnostika qilish metodikasi" so'rovnoma tashkil qilindi. Natijalarni tahlil qilar ekanmiz, nazorat guruhida 34 % talabalarida tolerantlikning yuqori darajasi, 28 % talabalarida tolerantlikning o'rta darajasi, 38% qismida tolerantlikning quyi darajasi qayd etildi. Tajriba guruhida esa 62 % talabalarida tolerantlikning yuqori darajasi, 35% talabalarida tolerantlikning o'rta darajasi, 3% qismida tolerantlikning quyi darajasi qayd etildi. (1-jadval):

1-jadval

Inklyuziv madaniyatning rivojlanganlik darajasini aniqlash metodikasi natijalari:

OTM muassasalari	Talabalar soni	Pedagogik tolerantlik darajasi					
		Tajriba guruhi			Nazorat guruhi		
		Yuqori	O'rta	Past	Yuqori	O'rta	Past
TDPU, NavDPI FarDU SamDU	527 540	62%	35%	3%	31%	28%	38%

Olingan natijalardan o'qitish samaradorligini baholash mezoni birdan kattaligi va bilish darajasini baholash mezoni noldan kattaligini ko'rish mumkin. Bundan ma'lumki, tajriba guruhidagi o'zlashtirish nazorat guruhidagi o'zlashtirishdan yuqori ekan.

Bundan shuni aytish mumkinki, tajriba guruhining ko'rsatkichi nazorat guruhinikiga nisbatan 14,03% ga oshganligini ko'rish mumkin.

Olingan natijalar kelajakda bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining inklyuziv madaniyatini rivojlantirish bo'yicha taklif etilgan jarayonning samarali ekanligini va uni oliy ta'lim muassasasi faoliyatida qo'llash uchun tavsiya etilishini ko'rsatmoqda.

Foydalangan adabiyotlar

1. "Nogironlik to'g'risidagi jahon hisoboti", Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (2011 yil), http://www.who.int/disabilities/world_report/2011/report/en/.
2. Бут Т., Эйнскоу М. Показатели инклюзии: практич. пособие. М.: Перспектива, 2007. 124 с.
3. Oizi T. K. S. Topical Issues Formation of Inclusive Competence of Future Teachers in the Republic of Uzbekistan //JournalNX. – C. 103-106.

VIRTUAL MULOQOT JARAYONIDA YUZAGA KELADIGAN KOGNITIV BUZILISHLARNING XULQ-ATVORGА TA'SIRI

M.Raimdjanov

Alfraganus university Pedagogika va psixologiya kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya. *Maqolada kognitiv buzilishlarning xulq-atvorgа ta'siri natijasida turli xatti-harakatlarning kelib chiqishi hamda ushbu harakatlarning tub mohiyati nazariy jihatdan yoritib berilgan bo'lib, bundan tashqari axborotni idrok etish jarayonida individual tarzda yuzaga keladigan kognitiv buzilishlar tahlil qilingan.*

Kalit so'zlar: *xulq-atvor, o'tа generalizatsiyalash, ijobiyni qadrsizlash, emotsional asoslash, emotsional asoslash, fikrlarni o'qish, personallashtirish, xayoliy filtr, dixotomik fikrlash, xalokatlashtirish, majburiylashtirish, yorliqlar osish.*

Аннотация. В статье теоретически излагается происхождение различных форм поведения в результате воздействия когнитивных нарушений на поведение, а также коренная природа этих действий, кроме того, анализируются когнитивные нарушения, возникающие индивидуально в процессе восприятия информации.

Ключевые слова: поведение, крайняя обобщенность, обесценивание позитива, эмоциональное оправдание, эмоциональное оправдание, чтение мыслей, персонализация, воображаемый фильтр, дихотомическое мышление, деструкция, принуждение, навешивание ярлыков.

Respublikamizda so'ngi yillarda yoshlar va voyaga etmaganlar uchun milliy kontentni rivojlantirish, ularning ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish madaniyati va zararli axborotdan himoya qilish masalalari yuzasidan zaruriy-me'yoriy asoslar yaratildi. "Yoshlarning ongiga zarar etkazishi mumkin bo'lgan axloqsizlikni targ'ib qiluvchi kontentlarga qarshi kurashish, diniy adovatni qo'zg'atuvchi, tavakkalchilikka asoslangan onlayn o'yinlar, totalizatorlar, oilaviy qadriyatlarni inkor etadigan hamda jamiyatda buzg'unchilik g'oyalarini targ'ib etadigan veb-resurslarni doimiy ravishda cheklab borish" ustuvor vazifa sifatida belgilanganligi internet tarmog'ida shaxsning kommunikativ xatti-harakatlarining psixologik xususiyatlarini ilmiy tadqiq etish, ishonchli psixodiagnostik metodlarni ishlab chiqish orqali aniqlash, guruhlararo va shaxsiy nizolarni oldini olish uchun uni psixologik qo'llab-quvvatlash tizimini yaratishga imkon beradi. Shunga ko'ra, axborotni qabul qilish mexanizmlari kommunikativ xulq-atvorning kognitiv tarkibiga kiritiladi. Shuningdek, shaxs kommunikativ xulq-atvorining kognitiv tarkibiy qismlari, birinchi navbatda, kognitiv psixolog va psixoterapevt A.Bek tasvirlagan kognitiv buzilishlarda o'z aksini topadi. A.Bek shaxs tomonidan ma'lumotlarni qabul qilishda yuzaga kelayotgan fikrlash funksiyalarining buzilishlarini ta'kidlab, ular disfunktsional fikrlashni boshlaydi va o'zlari noto'g'ri fikrlarini shakllantirish va mustahkamlashga intiladi hamda ushbu fikrlarni o'zlariga mustahkamlab oladi^{1,2}.

A. Bek shaxsning hissiy xulq-atvor reaksiyalari ichki kognitiv xolatining xususiyatlaridan kelib chiqqan holda qayta ishlanishi, talqin qilinishi, muloqotdagi kognitiv munosabatlarning o'zgaruvchanligini va ularning his-tuyg'ular va xulq-atvoriga bevosita ta'sirini ta'kidlaydi. Bizning fikrimizcha virtual muloqot jarayonida yuzaga keladigan hissiy xulq-atvor reaksiyalari turli vaziyatlarda shaxs tomonidan kognitiv tahlil natijasida vaziyatga nisbatan o'zgaruvchandir va bu

¹ Бек, А. Когнитивная психотерапия расстройств личности / А. Бек, А. Фримен. - СПб.: Питер, 2019. - 448 с.

² Бек, А. Когнитивная терапия депрессии / А. Бек, Б. Шо, А. Раш. - СПб.: Питер, 2003. - 304 с.

insonning xulq-atvoriga o'z ta'sirini ko'rsatadi.

Kognitiv buzilishlarni tiplashtirish ijtimoiy guruhlar uchun ham, yakka tartibda ham kognitiv buzilishlarning o'ziga xos xususiyatlari mavjudligini ko'zda tutadi. Kognitiv-xavfsizlik yondashuvini tahlil qilar ekanmiz, individual tarzda namoyon bo'layotgan bazi kognitiv buzilishlarni ko'rib chiqamiz¹:

- "asossiz solishmalar": o'z ijtimoiy xususiyatlarini boshqa odamlar xususiyatlarining yuqori ko'rsatkichlari bilan solishtirish;

- «lupa»: ma'lumotni salbiy tanlash, diqqatni faqat kamchiliklarga qaratish va ijobiy xususiyatlarni e'tiborsiz qoldirish;

- «aniq aybdorlik hissi»: inson bilan va uning yonida sodir bo'ladigan hayotdagi salbiy voqealarni ularning shaxsiy xususiyatlari bilan izohlash;

- «proektsiyalar»: har qanday sababga ko'ra o'zingizning salbiy fikrlaringiz va e'tiqodlaringizni boshqalarga projektsiyalash;

- «salbiy bashorat»: har qanday hodisalar inson kelajagiga salbiy ta'sir ko'rsatishi haqidagi o'zboshimchalik bilan xulosa;

- «qo'llash mumkin bo'lmagan holatlar»: ba'zi shaxsiy xususiyatlar bilan muayyan faoliyat turlarida ishtirok etish mumkin emasligiga ishonch;

- «egri oyna»: ma'lumotni baholash uchun yetarli asos sifatida qabul qilingan hissiyotga asoslangan xulosa.

A. Bek axborotni idrok etish jarayonida yuzaga keladigan kognitiv buzilishlarni tasniflashni taklif qildi (individual va guruh darajalarida):

- «o'ta generalizatsiyalash»: qutblanuvchi shakl shaxsning tafakkuri, bu yerda shaxs haddan tashqari nuqtai nazar va qat'iy baholashlar bilan ishlaydi;

- «ijobiy qadrsizlash»: ijobiy tajriba, yutuqlar inson uchun muhim rol o'ynamaydi;

- «emotsional asoslash»: biror narsaning to'g'riligiga ishonish, unga kuchli ishonch borligidan kelib chiqadi; biror kishi oqilona dalillarni rad etadi, hissiy esa uning keyingi xatti-harakatlariga ta'sir qiladi;

- «fikrlarni o'qish»: odamning aniq fikrlarni bilishiga bo'lgan ishonchi, boshqa odamlar tomonidan boshdan kechiriladi; mantiqiy dalillarni, oqilona g'oyalarni qabul qilishdan bosh tortish;

- «personallashtirish»: insonning barcha voqealar (ayniqsa salbiy) uning aybi bilan sodir bo'lishi haqidagi g'oyasi; tashqi hodisalarni shaxsiyatining xususiyatlari bilan tushuntirish istagi;

- «xayoliy filtr»: yaxlit xolatni tahlil qilishdan bosh tortish, faqat mag'lubiyatlarni, salbiy tajribani hisobga olish istagi;

- «dixotomik fikrlash»: bu maksimalizm va qora va oq fikrlash, qutblarda joylashgan fikrlash (hamma narsa chiroyli / dahshatli, juda yaxshi/juda yomon);

- «xalokatlashtirish»: g'oyalar, bayonotlar va «halokatli» baholashlar («dahshat», «falokat», «oxiri») bilan tavsiflanadigan salbiy, yomonroq prognoz va kelajak stsensariysini tanlashga moyillik;

- «majburiylashtirish»: insonning o'z va boshqalarning xulq-atvori mezonlari haqidagi g'oyalari; hissiy va xulq-atvorni cheklash istagi, o'z g'oyalari asoslanib;

- «yorliqlar osish»: tezkor xulosalar chiqarish istagi, o'ziga ham, atrofdagi odamlarga ham shartsiz xususiyatlarni berish.

Yuqorida ko'rib chiqqanimiz individual va yakka tartibdagi tiplashtirish hamda A.Bekning mulohazalariga tayanib aytishimiz mumkinki yakka tartibda namoyon bo'luvchi xulq-atvor shakllaridan ma'lumki har qanday hissiy reaksiya inson tomonidan vaziyatlarda turlicha idrok

¹ Бек, А. Когнитивная терапия депрессии / А. Бек, Б. Шо, А. Раш. - СПб.: Питер, 2003. - 304 с.

etilinadigan holatlarni ifodalaydi. Shuningdek guruhiiy darajalarda yuzaga keluvchi kognitiv buzilishlarda esa biz shaxs xulq-atvorining reaksiyasiga ko'ra guruhlariga ajratish imkoniyatiga ega bo'lamiz. Bu es o'z navbatida kognitiv buzilishlarni tasniflash imokonini beradi.

- «boshqa guruh a'zolarining bir xilligini baholashda buzilish»: ijtimoiy-madaniy guruhga ma'lum fazilatlarini berish, o'z nuqtai nazarini asoslashga urinishlar;

- «o'z guruhi foydasiga buzilish»: prizma orqali ma'lumotni idrok etish uning ijtimoiy-madaniy guruhining an'anasi, o'z guruhi, etnik guruhining tanqidini idrok etish qiyinligi;

- «buzilgan uzatish»: Internet foydalanuvchilari tomonidan ma'lumotni tushuntirish, boshqa odamlarning xulq-atvorini ularning individual xususiyatlari bilan izohlash, vaziyat omillarini inkor etish, shu bilan birga o'z guruhiga tegishli ma'lumotlarni qayta baholash, har qanday guruh buzilishlarini inkor etish;

- «tasdiqlash tendentsiyasi»: o'z fikrini tasdiqlash uchun ma'lumotni talqin qilish, ma'lumotni o'z e'tiqodlarini tasdiqlash uchun moslashtirish;

- «qayta baholash»: onlayn foydalanuvchilarning bashorat qilishda yaxshi voqealar ehtimolini ortiqcha baholashga moyilligi. Shuningdek, noaniq ma'lumotlarni foydali tomonga qarab baholashda o'zini namoyon qilishi mumkin;

- «dalillarning noto'g'riligi»: xulosaning haqiqati yoki yolg'onligiga ishonish asosida Internet-munozarada argumentning mantiqiy kuchini qabul qilish yoki qabul qilmaslik;

- «freyming»: vaziyat yoki masalani tavsiflashda yoki ma'lumotni tahlil qilishda juda tor yondashuvni amalga oshirish;

- «retrospektiv buzilish»: hozirgi bilimlar orqali o'tgan voqealar xotirasini filtrlash¹.

Takidlash joizki virtual muloqot jarayonida namoyon bo'ladigan kognitiv buzilishlar, onlayn hamjamiyatlarda sodir bo'ladigan munozarali vaziyatlar shaxsda turli guruhlar ta'siriga berilishini ko'rsatadi. Shunga qaramasdan onlayn hamjamiyatlarda qabul qilingan me'yoriy kommunikativ xulq-atvordan og'ishlarni o'zgartirishi mumkin.

Kommunikativ xulq-atvorning takroriy kognitiv xususiyatlarini insonning chuqur e'tiqodlari, afsonalari va kognitiv buzilishlari deb hisoblash mumkin, bu uning g'oyalarining umumiy rasmini qo'shishga imkon beradi (A. Bek, D. Bek). Kommunikativ AKTni kodlash, uning maqsadi va yo'nalishi, shuningdek, kognitiv buzilishlar va psixologik komponentning ahamiyati haqidagi g'oyalarga muvofiq, biz ushbu tadqiqot sohasi Internet makonini o'rganish doirasida zarurligini ta'kidlaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Бек, А. Когнитивная психотерапия расстройств личности. - СПб.: Питер, 2019. - 448 с.
2. Бек, А. Когнитивная терапия депрессии. - СПб.: Питер, 2003. - 304 с.
3. Кричевский, Р. Л. Социальная психология малой группы: учебное пособие для вузов - М.: Аспект Пресс, 2001. - 318 с.
4. Raimdjanov, M. (2024). Communicative Behavior Of The Person As An Object Of Self-Research Of Psychologists Pedagogical Cluster- Journal of Pedagogical Developments 2 (2), 439-450
5. Raimdjanov, M. SHAXS KOMMUNIKATIV XULQ-ATVORINING INTERNET TARMOG'IDA NAMOYON BO'LISHI Ilmiy axborotnoma 5 (5), 24-29
6. Raimdjanov, M. PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF COMMUNICATIVE BEHAVIOR OF A PERSON IN THE INTERNET NETWORK Journal of Humanity and Artificial Intelligence 1 (1), 170-174

¹ Кричевский, Р. Л. Социальная психология малой группы: учебное по-собие для вузов / Р. Л. Кричевский, Е. М. Дубовская. - М.: Аспект Пресс, 2001. - 318 с.

UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARI DARS JARAYONLARIDA TA'LIMIY O'YIN VOSITALARDAN FOYDALANISH TEXNOLOGIYALARINI TAKOMILLASHTIRISH

Buranova Malohat Mirzaaxmadovna

*Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti
Toshkent filiali Tabiiy-ilmiy, gumanitar fanlar va jismoniy madaniyat kafedrasida assistenti.*

Sharopov Abdulla Ulxo'jayevich

*Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universitetining
Toshkent filiali Tabiiy-ilmiy, gumanitar fanlar va jismoniy madaniyat kafedrasida katta o'qituvchisi.*

Annontatsiya. Ushbu maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablari dars jarayonlarida ta'limiy o'yinlardan foydalanish texnologiyalarini takomillashtirish haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: Dars, ta'lim, didaktika, axborot, samara, multimedia, zamonaviy texnologiya, kompyuter vositasi, kichik guruhlar, ta'lim metodi, tarbiya, bilim.

Bugungi kunda butun dunyoda axborot texnologiyalari keng ko'lamda rivojlanmoqda. Shubhasiz, ta'lim jarayonida yangi axborot texnologiyalaridan maqsadli foydalanishni yo'lga qo'yish zarurdir. Zamonaviy jamiyat axborot uzatish hajmi va tezligi jihatidan chegaralanmagan butunjahon axborot tarmog'idan faol foydalanishi bilan harakterlanadi. Multmediya va Internet texnologiyalarining paydo bo'lishi va keng tarqalishi axborot kamunikasiya texnologiyasini muloqot, tarbiya, jahon hamjamiyatiga kirib borish vositasida ishlatish imkonini beradi.

Ta'lim sohasidagi barcha islohatlarning asosiy maqsadi ma'naviy jihatdan mukammal rivojlangan insonlarni tarbiyalash, ta'lim tizimini takomillashtirish, dars jarayonlarini yangi pedagogik va axborot texnologiyalari asosida har tomonlama zamon talabiga mos ravishda amalga oshirishdan iboratdir. Shuning uchun ham bugungi kunda ta'lim-tarbiya tizimida kompyuter va axborot texnologiyalarining zamonaviy texnologiyalaridan samarali foydalanishga alohida e'tibor berilmoqda. Bu esa ta'lim jarayonida o'quvchilarga turli fanlardan bilim beruvchi pedagog kadrlarni axborot texnologiyalarining zamonaviy vositalaridan foydalanishlari uchun, eng avvalo bu sohadagi bilim va malaka darajalarini oshirish, ta'lim tizimini texnik jihatdan ta'minlash, internetdan foydalanish imkoniyatlarini to'la yaratib berish orqaligina samarali natijaga erishish mumkin. Ta'lim tizimi sifati va samaradorligini oshirishning yana bir asosiy usullaridan biri o'quv jarayonida zamonaviy axborot kommunikasion texnologiyalarni, shu jumladan multimediyali o'quv kurslarini qo'llash, o'qituvchi va o'quvchining interfaol o'zaro aloqalarini ta'minlash, multimediyali o'quv kurslari va darsliklarini ishlab chiqishda yuqori malakali kadrlarni jalb etishdan iborat bo'ladi.

Ta'lim tizimi uchun multimediyali o'quv kurslarini yaratishda shu sohaning asosiy didaktik masalalaridan biri-o'qitishni modellashtirish va tasavvurlash ob'yektlariga ta'sir qilishning umumiy metodlari muhim o'rinlardan birini egallaydi. Tarixiy taraqqiyot davomida ijtimoiy tajribalar ko'paya borgan sari, ta'lim jarayonida beriladigan bilimlar mazmunining xarakteri va doirasi ham o'zgaradi. Shunday qilib, ma'lum dasturga asoslangan, ma'lum maqsadga qaratilgan maxsus ijtimoiy dorilfununmaktab paydo bo'ladi. Endi esa maktabdagi faoliyat turi, uni amalga oshirish usuli va vositalarini asoslab berish zaruriyati paydo bo'lgan. Shunday qilib didaktika fani yuzaga keladi. Didaktika (grekcha didasko-o'qitaman) ta'lim va ma'lumot haqidagi fandir. Insonning

tarbiyasi rivojlanishi va shaxs sifatida shakllanishida ta'lim va ma'lumot muhim ahamiyatga ega.

Ta'lim jarayonida o'yinli texnologiyalar didaktik o'yinli dars shaklida qo'llaniladi. Ushbu darslarda o'quvchilarning bilim olish jarayoni o'yin faoliyati orqali uyg'unlashtiriladi. Shu sababli o'quvchilarning ta'lim olish faoliyati o'yin faoliyati bilan uyg'unlashgan darslar didaktik o'yinli darslar deb ataladi.

Ta'limni to'g'ri tashkil etishning asosiy tarkibiy qismlaridan biri didaktik vositalardir. Didaktik vositalar va tarqatma materiallar uskunalari, kompyuter asboblari, ko'rgazmalar, modellar va maketlar, o'z ichiga oladi. Fanni o'qitish uchun zarur bo'lgan texnik vositalar, asboblari va mahsulotlar. Shuningdek, u o'qituvchi tomonidan dars jarayonida foydalaniladigan tarqatma materialdir. Bu: kartochkalar, anketalar, ko'rsatmalar, qiziqarli savol va topshiriqlar, texnologik xaritalar amaliy ishlarni tashkil qilish uchun va boshqalar.

Inson hayotida o'yin faoliyati orqali quyidagi vazifalar amalga oshiriladi:

- o'yin faoliyati orqali shaxsning o'qishga, mehnatga bo'lgan qiziqishi ortadi;
- o'yin davomida shaxsning muloqotga kirishishi ya'ni, kommunikativ – muloqot madaniyatini egallashi uchun yordam beriladi;
- shaxsning o'z iqtidori, qiziqishi, bilimi va o'zligini namoyon etishiga imkon yaratiladi;
- hayotda va o'yin jarayonida yuz beradigan turli qiyinchiliklarni yengish va mo'ljalni to'g'ri olish ko'nikmalarining tarkibi topishiga yordam beradi;
- o'yin jarayonida ijtimoiy normalarga mos xulq-atvorni egallash, kamchiliklarga barham berish imkoniyati yaratiladi;
- shaxsning ijobiy fazilatlarini shakllantirishga zamin tayyorlaydi;
- insoniyat uchun ahamiyatli bo'lgan qadriyatlar tizimi, ayniqsa, ijtimoiy, ma'naviy-madaniy, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni o'rganishga e'tibor qaratiladi;
- o'yin ishtirokchilarida jamoaviy muloqot madaniyatini rivojlantirish ko'zda tutiladi.

Didaktik o'yinli mashg'ulotlarni o'quvchilarning bilim olish va o'yin faoliyatining uyg'unligiga qarab: syujetli-rolli o'yinlar, ijodiy o'yinlar, ishbilarmonlar o'yini, konferentsiyalar, o'yin-mashqlarga ajratish mumkin.

O'qituvchi-pedagog avval o'quvchlarni individual (yakka tartibdagi), so'ngra guruhli o'yinlarga tayyorlashi va uni o'tkazishi, o'yin muvaffaqiyatli chiqqandan so'ng esa, ularni ommaviy o'yinlarga tayyorlashi lozim. Chunki o'quvchilar didaktik o'yinli mashg'ulotlarda faol ishtirok etishlari uchun zaruriy bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lishlari, bundan tashqari, guruh jamoasi o'rtasida hamkorlik, o'zaro yordam vujudga kelishi lozim.

Didaktik o'yinli mashg'ulotlar orasida konferensiya mashg'ulotlari ham muhim o'rin tutadi. Konferensiya mashg'ulotlari o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirishda ilmiy dunyo qarashini kengaytirishda, qo'shimcha va mahalliy materiallar bilan tanishtirishda, ilmiy va ilmiy-ommabop adabiyotlar bilan mustaqil ishlash ko'nikma va malakalarni orttirish, mustaqil hayotga ongli tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Konferensiya mashg'ulotini o'tishdan oldin mashg'ulot mavzusini maqsad va vazifalarini belgilab, shu mavzuga oid qo'shimcha ilmiy, ilmiy-ommabop adabiyotlar ko'zdan kechiriladi. Mashg'ulotni o'tishdan bir hafta oldin mashg'ulot mavzusi e'lon qilinib unga tayyorgarlik ko'rish uchun adabiyotlar tavsiya etiladi.

Ta'lim tizimida yangi pedagogik texnologiyani qo'llash ma'lum qolip asosidafikrlashni emas, balki umumiy yechimga xilma-xil ijodiy izlanishlar orqali kelishiniga qozo etadi.

Didaktik vositalarning turlari:

- uslubiy didaktik vositalar - bilan yangi bilim olishga e'tibor berish talabalarning bilim darajasi va qiziqishlarini hisobga olish;
- Test didaktik vositalari - qabul qilinganlarni, bilim, ko'nikma va malakalar tekshirish yoki

baholash uchun ishlatiladi;

- Mashqlar - ilgari o'rganilgan mashg'ulotlarni takrorlash va mustahkamlash uchun xizmat qiladigan material;

- o'qituvchi ishtirokida virtual o'quv muhitini yaratishning didaktik vositalari.

O'qituvchi-pedagog didaktik o'yinli mashg'ulotlarni o'tkazishga qizg'in tayyorgarlik ko'rishi va uni o'tkazishda quyidagi didaktik talablarga rioya qilishi talab etiladi:

1. Didaktik o'yinli mashg'ulotlar dasturda qayd etilgan mavzularning ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsad hamda vazifalarini hal qilishga qaratilgan bo'lishi;

2. Jamiyatdagi va kundalik hayotdagi muhim muammolarga bag'ishlanib, ular o'yin davomida hal qilinishi;

3. Barkamol shaxsni tarbiyalash tamoyillariga va sharqona odob-axloq normalariga mos kelishi;

4. O'yin tuzilishi jihatidan mantiqiy ketma-ketlikda bo'lishi;

5. Mashg'ulotlar davomida didaktik printsiplarga amal qilinishi va eng kam vaqt sarflanishiga erishishi kerak.

6. Didaktik vositalar - o'zaro bog'liqlikka asoslangan konstruktsiyalar o'quv materialini taqdim etishning kontseptual, majoziy va mobil komponentlari.

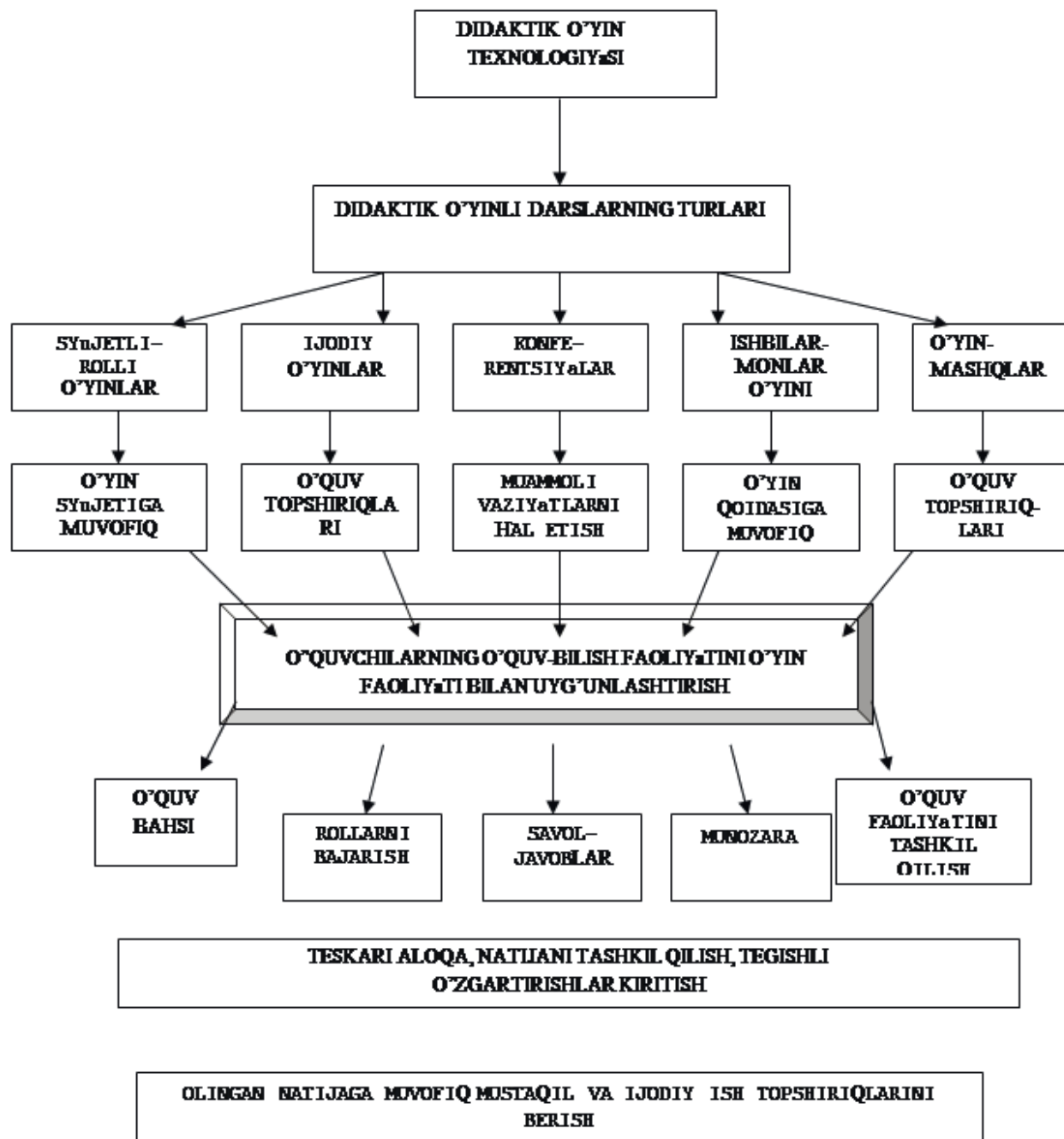
7. Didaktik vositalar o'quv materialini yuqori darajadagi tuzilish shaklida beradi buyurtma. Fanlararo mantiqiy o'zaro bog'liqlikni hisobga olish.

8. Didaktik vositalarda o'quvchilarga aniqlash imkoniyatini yaratish turli nazorat vositalariga asoslangan o'quv materialini bosqichma-bosqich o'zlashtirish.

Nazariy bilimlarning amaliyot bilan, turmush tajribalari bilan bog'lab olib borish ta'limning yetakchi qoidalaridan hisoblanadi. Ta'lim-tarbiya sohasidagi yutuqlar, engavvalo nazariya bilan amaliyotning o'zaro bog'liqligiga asoslanadi. Shundagina o'quvchi-talaba o'rganayotgan o'quv materiallarining tub mohiyatini tushunib yetadi va amaliyotda ulardan foydalana oladi. Buning uchun o'qituvchi ta'lim jarayonida o'quvchilarning faol ishtirok etishlariga erishmok lozim. Faol ishtirok esa bilimlarni ongli, tushunib o'zlashtirishga olib keladi.

Ta'limdagi onglik va faollik, o'quvchidagi ko'tarinki kayfiyat, ko'prok bilishga intilish, mustakil fikrlash va xulosalar chiqarishga undaydi. Bilimlarni ongli va faolo'zlashtirish o'kitish jarayonining psixologik tomonlarida o'z ifodasini topadi. O'qitish jarayonini ko'rgazmali tashkil etish zarur. Ham eshitish, ham ko'rsatish orqali o'quv materiallarini idrok qilish, ularni ongli va puxta o'zlashtirish, bilimlarni turmushdagi zaruriyatini anglab yetishlariga asos soladi, diqqatni barqarorlashtiradi. Shuning uchun ko'rgazmali materiallar o'rganilayotgan mavzuning mazmuniga mos kelishi, o'quvchi-talabaning yoshi va bilim darajasiga muvofiklashgan bo'lishi, hamda ulardan foydalanishning samarali yo'l va vositalarini qo'llash va ishlab chiqish lozim.

Didaktik o'yinli darslarning turlari va ularning maqsad hamda vazifalari:

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. A.Zununov, N. Hotamov, J. Esonov. Maktabda adabiyot o'qitish metodikasi. Toshkent, "O'qituvchi" 1993.
2. Q.Yuldoshev. Adabiyot o'qitishning ilmiy-nazariy asoslari. Toshkent, "O'qituvchi", 1996.
3. Olimov K.T. Maxsus fanlardan o'quv adabiyotlarini yaratishning nazariy va uslubiy asoslari. Pedagog. fan. dok. dic. - T: TDPU, 2005. -274-b.4. Muslimov N.A. Elektpon daplilik yapatish metodik tamoyillari va texnologiyalari. I Infocom.uz, 2004. -62-66-b.5. Q.Yo'ldoshev, O.Madaev, A.Abdurrazoqov. Adabiyot o'qitish metodikasi, dasturiy qo'llanma. Toshkent, 1994.
4. Axmedjanov M.M., Tuxtaeva Z.Sh. Didaktik vositalar majmyasi. O'quv qo'llanma. -T: "n va texnologiyalap", 200V. -100-b.7. uz.denemetr.com8. fayllar.org.

ANVAR OBIDJONNING IJODINI O'RGANISHGA DOIR OLIB BORILGAN TADQIQODLARNING AHAMIYATI VA SHOIRNING ASARLARIDA BOLALAR RUHIYATINING TASVIRI

Abdusattarova Sarvinoz

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'zbek bolalar shoiri Anvar Obidjonning bolalarga atalgan ayrim she'rlari tahlil qilingan. Shoirning ona vatan, tabiat, onalarga bag'ishlangan she'rlarida bola ruhiyatining tasviriga nazar tashlangan. Shuningdek shoir she'rlarining bugungi yosh avlod tarbiyasidagi ahamiyati xususida ham atroflicha fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: she'r, kitobxonlik, bola ruhiyati, Ona vatan, tabiat, yosh avlod tarbiyasi.

Bolajonlar shoiri, ular olamining chinakam shaydosi sifatida dovrug' qozongan Anvar Obidjonning bolalarga atalgan "Ona Yer" nomli dastlabki (1974) to'plamida bolalar uchun yozilgan bir qator she'rlari bor. Anvar Obidjonning 1987 yilda chop etilgan "Juda qiziq voqea" nomli kitobi kichik yoshdagi she'rxonlar uchun mo'ljallangan. O'zbek she'riyatida meva-chevalarga bag'ishlangan she'rlar oz emas. Lekin Anvar Obidjonning "Uzum"iga o'xshagan namunalar faqat o'zbek bolalar she'riyatidan tashqari umuman keng miqyosdagi bolalar adabiyotini bezay oladi:

Donalarim marjoncha,
Bir boshim – naq bir jomcha.
Quritsangiz mayizman,
Dasturxonga fayzman.
Kuzda yeb-yeb to'yishar,
Qishga osib qo'yishar.
Boqar shod yosh-qarilar,
Maqtar hatto arilar.

She'r haqida akademik B.Nazarov shunday degan edi: "Bunday she'rni o'qigan bolalargina emas, barcha yoshdagi she'rxonlar qalbida rohat tuyadi. Anvar Obidjonning bolalarga bag'ishlangan she'rlarining asosiy xususiyati xuddi ana shunda – ular barcha yoshdagi kitobxonlar diliga emin-erkin kirib bora oladi, ularni ham bolaligiga, ham hayot zavqiga oshno qiladi".¹

Bugun mustaqil O'zbekistonimizning bunyodkor yosh avlodi yetishuvida Anvar Obidjon asarlarining o'rni katta. Anvar Obidjon she'rlaridagi badiiy go'zallik haqida gap ketar ekan, uning asarlarida shu xususiyatni keltirib chiqaradigan garmoniyani alohida ta'kidlash o'rinli bo'ladi. Bu garmoniya asoslarini Anvar Obidjon she'rlarida talqin etilayotgan ruhiy-hayotiy muammo ifodasiga eng aniq, tiniq, qisqa, ixcham, sun'iylikdan holi bayon, haqqoniylik va hayotiy obrazlilik tashkil etadi. Ular o'zining samimiyligi, ifoda yo'sini va ruhiyatdagi xalqonaligi, ayniqsa, milliyliigi, hatto, ma'lum ma'noda vodiyonaligi hamda barchasi juda soddaligi bilan ajralib turadi.

Vatan haqida ne-ne she'rlar bitilgan. Lekin Anvar Obidjon Vatanning qisqa, mo'jazzgina, yangi talqinini topa oladi.

Dehqonvachcha shu Vatan
Ikkimizga onadir.
Tuprog'ining taftidan
Tovonimiz yonadi.
Biroq, munis shu ona
Ikkimiz-chun ikki zot:
Sen uchun u boshpana,

¹ B.Nazarov. Anvar Obidjon she'rlarida poetik go'zallik. <https://saviya.uz/ijod/adabiyotshunoslik/anvar-obi-djon-she'rlarida-poetik-gozallik/>

Men uchun u e'tiqod.

“Vatan” she'rini o'qir ekanmiz, shoir bola va Boyqush munozarasi orqali inson uchun o'zi tug'ilib o'sgan Vatanni hech qanday boylikka qiyoslab bo'lmasligi kichkintoylarga xos sodda, samimiy qarashlar orqali ifodalanganligini ko'ramiz:

– Senga bitta savol bor,
Menga quloq sol, hoy qush.
Vayronada yashaysan,
Noming esa naq Boyqush.
Ayt-chi, nahot sen boysan?
– Asl boylik neligin
Tushunmaysan, chamasi.
Bu vayrona bo'lsa ham,
O'zirniki hammasi.
Shuning uchun men boyman!

Anvar Obidjon satira va yumorda o'z yo'li, uslubiga ega bo'lgan ijodkor ekanligi tufayli, uning topilmalari betakrorligi bilan o'quvchini o'ziga rom qiladi. Buni biz shoirning “Bog'chadagi sevgi” she'rida ko'ramiz. She'rning har bir misrasidan bolalarga xos samimiylik ufurib turadi. O'zi bilan birga bog'chaga qatnaydigan “oydek Oydin”ning ishqida “Majnun” bolakayning kechinmalari, shiringina arazlari kitobxonda bolalikning totli damlari bilan bog'liq xotiralarni uyg'otadi:

Anvar Obidjonning qahramonlari bizning atrofimizda, bolalik yashiringan qalbimizda yashayotgan sirli olamning shirin xotiralari, desak mubolag'a bo'lmaydi. Odatda, biz ijodkorni bolalar shoiri sifatida tanisak-da, bu asarlar har bir kitobxonni o'ziga jalb etadi. Bolalikning sirli olamiga, sayohatga yetaklab, zavqli onlarimizni esga soladi. Shuning uchun bo'lsa kerak, shoir asarlarini bolalarga o'rgatish jarayonida o'qituvchining o'zi ham olis bolalik onlariga sayohat qilib, undagi ajib go'zallikdan o'quvchilarini xabardor etish uchun xilma-xil usul va metodlarni ishga soladi. Ta'limiy o'yinlardan foydalanadi. Rolli o'yinlar, ifodali o'qish, rollarga bo'lib o'qish, mavzu yuzasidan suhbat, tarbiyalanuvchilar shunchaki emas, o'ylab javob qiladigan savollarni berish, asar qahramonlari haqida fikr-mulohazalar, asardan olgan taassurotlarini yozma shaklda ifoda etish, asardan hayotiy xulosalar chiqarishga o'rgatish, ularning og'zaki nutqini o'stirish mustaqil fikrlashini, dunyoqarashini kengaytirishga yordam beradi.

Anvar Obidjon asarlari sahnaviy, tomoshabinlik xarakteriga ega, ularni telefilm, badiiy film qilish, sahnada ko'rsatish mumkin. Ijodkorning “Oltin yurakli Avtobola” qissasi asosida “Tilsimoy – g'aroyib qizaloq”, “Dahshatli Meshpolvon” nomli bolalarga atalgan filmlar suratga olingan. “O'zbekiston askarlari” qo'shig'i milliy armiyaning birinchi saf qo'shig'iga aylangan. Anvar Obidjon she'rlariga o'nlab qo'shiqlar bastalangan. O'qituvchi bu ma'lumotlardan, audio-video vositalaridan dars jarayonida mavzuga moslab foydalansa, dars samaradorligining oshishiga erishadi. Anvar Obidjon asarlari yuzasidan sinfdan tashqari mashg'ulotlar tashkil etish, mustaqil mutolaa qilishga yo'naltirish, o'qilgan asarlar yuzasidan suhbatlar uyushtirish orqali o'quvchilarning o'zidagi yaxshi fazilatlarni shakllantirishga, kamchilik va nuqsonlarni yengishga o'rgatib boriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. A.Obidjon. *O'g'rilangan pahlavon*. T. Cho'lpon. 2006 yil.
2. Jumaboyev M. *Bolalar adabiyoti. Darslik-majmua (pedagogika yo'nalishi kollejlari uchun)*. T.: O'qituvchi, 2008, 286-293-betlar.
3. S. Matchonov va b. *O'qish kitobi. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 4-sinfi uchun darslik*. Toshkent, “YANGIYO'L POLIGRAF SERVIS”, 2013. 113-bet.

MARKAZIY OSIYODA AYOLLARNING ILMIY TADQIQOTCHILIK FAOLIYATI

Abrorxonova Kamolaxon Abrorxon qizi

*Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi kafedrası mudiri,
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori(PhD), dotsent*

Xasanova Maxmuda Sherzodbek qizi

*Nizomiy nomidagi TDPUning Boshlang'ich ta'lim Fakulteti,
Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 5-kurs talabasi*

Annotatsiya. Markaziy osiyoda o'z kasbi, o'z sohasiga birinchilardan bo'lib qadam bosgan ilk tadqiqotchi ayollar haqidagi ma'lumotlarni jamlashga qaror qildim. Aytish joizki, ularning har biri o'z kasbiy sohasining rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatgan. Ushbu maqolada bugungi kunda ayollarning tadqiqotchilik faoliyati, ayollarning ilm-fan sohasida erishayotgan yutuqlari, jamiyatda ayollarning tutgan o'rnini, tadqiqotchilik faoliyatini rivojlantirish to'g'risida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: markaziy osiyo, tadqiqot, tadqiqotchilik faoliyati, innovatsiya, ilm-fan yutuqlari, ta'lim.

Abstract. I decided to collect information about the first female researchers who were among the first to enter their profession and field in Central Asia. It is worth saying that each of them had a great impact on the development of their professional field. This article discusses the research activities of women today, the achievements of women in the field of science, the role of women in society, and the development of research activities.

Key words: Central Asia, research, research activities, information technologies, innovation, scientific achievements, education.

Qadimgi Osiyoda, shuningdek, Markaziy Osiyoda ham dastlabki san'at namunalari o'zining uzoq tarixiga ega bo'lgan. Bu haqda O'zbekistonning birinchi Prezidenti I.Karimov aytadiki "... Avvalambor, shuni aytish joizki, olis ota-bobolarimizning aql-zakovati, qalb qo'ri mahsuli bo'lmish bu noyob yodgorlikning zamon to'fonlaridan, qanchadan-qancha og'ir sinovlardan o'tib, bizning davrimizgacha yetib kelganining o'zida katta ma'no mujassam. Bunday o'lmas osori atiqalar bu ko'hna o'lkada, bugun biz yashab turgan tuproqda qadimdan buyuk madaniyat mavjud bo'lganidan guvohlik beradi. "Markaziy Osiyoda asosan eroniy tilda so'zlashuvchi va madaniyatli bo'lgan xalqlar yashagan. Bu yerda turli millatlar yashagan. Turkiy xalqlarning ko'chib kelishi bilan Markaziy Osiyo asta-sikin turkiy xalqlarning vataniga aylanib bordi. Bu hududda Eroniy tillar o'rniga Turkiy tillar kirib kelishni boshlagan. Tarixan Markaziy Osiyo Buyuk Ipak yo'li bilan aloqador bo'lib kelgan. Boshqa davlat insonlari bilan, tovarlar va g'oyalar almashinuvi uchun chorraha vazifasini bajargan. Markaziy Osiyoning ko'pchilik davlatlari bugungi kunda ham dunyo iqtisodining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Hozirda dunyo bo'yicha ilmiy tadqiqot ishi bilan shug'ullanuvchilarning deyarli 30 foizini ayollar egallab kelmoqda. Bu ko'rsatkich borgan sari ko'tarilib bormoqda. Butun dunyoda boshqa sohalarga o'xshab ilmiy tadqiqotlar bilan shug'ullanuvchi ayollarni har tomonlama qo'llab quvvatlanmoqda. Shu qatorda, bizning yurtimizda ham bu borada qator tizimli ishlar amalga oshirilmoqda. Bugungi kunda O'zbekiston olimlari pedagogika, adabiyot, kimyo, biotexnologiya, jurnalistik, qishloq xo'jaligi, harbiy qurollarni tubdan farq qiladigan darajada kuchli va samarali turlarini kafsh qilish kabi sohalarda faol izlanmoqdalar. Biroq tabiiy fanlar, matematika, kimyo,

biologiya, sanoat va qurilish sohalarida izlanayotgan ayollar safini kengaytirish dolzarb masala hisoblanmoqda. Bajarilayotgan barcha ishlar, yaratilayotgan imkoniyatlar jamiyatda ayollarning rolini, ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish, gender tengligini ta'minlash, oliy ma'lumotli olimlar ayollar va qizlarning safini yanada kengaytirish uchun amalga oshirilmoqda. Buning sababi shundaki, jamiyatda ayollarning faolligi, ilmliligi bo'lsa, farzandlari ham aqilli, bilimli, ziyrak, ud-daburon, kelakatdagi o'z maqsadlari sari dadil qadam tashlaydigan avlodlar bo'ladi. Ayollarning tabiiy fanlar, matematika, biologiya, kimyo, tibbiyot, jurnalistika, sanoat va qurilish sohalarida ilmiy izlanishlar olib borishlari, ularning bu sohalarda ham yetakchilikni qo'lga olishlari uchun keng yo'l ochib berilmoqda. Avvalari ayollarning qizlarning o'qishiga, ta'lim olishiga qarshi chiqqan insonlar bugungi kunda ularning bilimli bo'lishi qanchalik muhim ekanligini o'z ko'zlari bilan ko'rib bormoqda va o'z farzandlarini, o'z qo'llari bilan ilm ostonasiga olib kelishmoqda. Hozirda yurtimizda olimlar insonlarning soni jadallikla o'sib bormoqda.

Bugungi kunda dunyoning turli mintaqalarida ayollarning roliga ko'plab omillar, jumladan: modernizatsiya, globalashuv, ta'limning yaxshilanishi va texnologiyadagi yutuqlar ta'sir ko'rsatmoqda. Dunyodagi ko'plab ayollar shaxsiy, kasbiy va oilaviy ehtiyojlar va iqtisodiy talablar tufayli qishloq xo'jaligi ishlarini bajarish uchun qishloqlarda qolish o'rniga shaharlarda yashashni afzal ko'rishadi. An'anaviy jamiyatda ayollar faqat oddiy xotin va ona sifatida qabul qilinadi. Ayni paytda bazi o'lka ayollari ham milliy taraqqiyot sohasiga faol kirib kelishmoqda. Ayollar muammolari va tashvishlariga e'tibor qaratadigan va harakat qiladigan tashkilotlarning faol a'zolariga aylanishmoqda.

Ayollarning bugungi jamiyatda ijtimoiy, siyosiy jihatdan faolligi, jamiyatda gender tengligi tamoyillarini mustahkamlab bormoqda. Bu jamiyat farzandlarida ijobiy, kreativlik fazilatlarini shakllantirib boradi. Yuqorida ta'kidlaganimizdek ayollar ilmi bo'lishi butun jamiyat ilmi bo'lishi demaktir. Zero, jamiyatga ta'lim-tarbiya beruvchi ilk shaxs bu ona-ayol, o'qituvchi, pedagoglardir. Bola ilk ta'limni onasidan oladi va aynan sh ta'lim uni kelajakda vatanning rivojlanishiga, taraqqiyot etishiga qanday hissa qo'shishi kerakligini anglashga yordam beruvchi poydevor vazifasini bajaradi. Agar biz ayollarning ilmi bo'lishlari uchun ilm olish yo'lini ochib bermasak, ularga qulay shart-sharoit, imkoniyat yaratib bermasak ular ta'lim-tarbiya berayotgan ulg'aytirayotgan bolalarning, yosh avlodlarning ertangi porloq kelajakda yashashiga, raqobatbardosh, bilimli, salohiyatli yoshlar bo'lib ulg'ayishiga erishib bo'lmaydi.

Saida Mirziyoyeva ta'kidlaganlaridek: "Ayollar huquqini ta'minlamay turib, inson huquqlarini to'la qaror toptirib bo'lmaydi"

O'zbekistonda gender tengligini ta'minlash komissiyasi a'zosi bo'lgan va bu lavozida hozirgi kungacha samarali hizmat qilib kelayotgan Saida Mirziyoyeva 17-18 fevral kunlari Dubayda bo'lib o'tgan Butunjahon ayollar forumida ishtirok etdi va bu forum ayollarning haq-huquqlari, ularning ham barcha narsaga haqqi bor ekanligini haqida Ayollar O'zbekistonning iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyotiga katta hissa qo'shgan, lekin ularning mehnati doim ham munosib baholanmagan. Shu bois ham, buguni kunda prezidentimizning xotin-qizlarning jamiyatdagi o'rnini o'zgartirishga qaratilgan doimiy sa'y-harakatlari tufayli mamlakatimizdagi gender vaziyati tobora o'zgarib bormoqda.

Gender mutanosibligi ayollarning qaror qabul qilishdagi rolini oshiradi, ularning mustaqil, qo'rqusiz, o'ziga bo'lgan ishonch bilan qororlar qabul qilishi, samarali lohilarning muvofaqiyatli tarzda dunyo miqyosida tan olinishini ta'minlaydi va natijada mamlakat ijtimoiy muammolarni yanada samarali hal qila oladi, chunki ayollar ijtimoiy masalalarga ko'proq ta'sirchan yondoshadilar.

Xulosa qilib aytganda, dunyoda ayollar faoliyat ko'rsatmaydigan hech bir soha mavjud emas deb bemalol ayta olamiz. Buning sababi shundaki, ular bugun uchuvchi, kosmanavt, mexan-

ik, mashinist, vazir, harbiy, qo'mondon, o'qituvchi, yurist, menejer, tadbirkor, dizayner, jurnalist, rahbar, prezident. Hatto shuni ayta olamizki bugungi kunda eng buyuk kashfiyotlarni olimalar tomonidan kashf etib borilmoqda. Ayollarga imkoniyat, qulay shart-sharoitlar yaratish, ularni qo'llab-quvvatlash, butun jamiyatga qulaylik yaratish, butun jamiyatning kelajagini qo'llab-quvvatlashdir. Qo'shimcha qilib aytganda, birgina tadqiqotchi ayolga e'tibor berish orqali, ayollarning tadqiqotchilik faoliyatini rivojlantirishga yaratilgan shart-sharoitlar, imkoniyatlar jamiyatda, va-holangki, butun dunyoda ilm-fanning rivojlanishiga bo'lgan e'tibor berib bormoqda. Ayollar har sohada o'larini dunyoga tanitib bormoqdalar. Ularning mehnatlari, sa'y-harakatlari, orzulari, umidlari eng muhimi hech qachon sinmaydigan irodalari tufayli ham har kim ularni hurmat qiladi va ijodlarini qadrlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. *"Ilmiy doirada akademik maqomidagi ayyollar safi kengayib bormoqda". O'zbekiston Respublikasi hukumat portal. 2024-yil.*
2. *<https://daryo.uz/> internet sayti.*
3. *«ZAMONAVIY BOSHLANG'ICH TA'LIM: INNOVATSIYALAR, MUAMMOLAR VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI»- mavzusida Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari to'plami 19-20-may 2023-yil.*
4. *Isoqov I., Qulmamatov S.I. Informatika o'qitishning zamonaviy shakl va metodlari. O'quv qo'llanma. Guliston, GulDU, 2014 y. 151 b.*
5. *"Talqin va tadqiqotlar" jurnali. 3-son 2022-yil.*
6. *"INFORMATION TECHNOLOGY THEIR EFFECTIVE USE IN FOREIGN COUNTRY" Zukhra Sultanova.*
7. *"Ta'lim, fan va innovatsiya" jurnali. 2024-yil 1-son. 84b.*
8. *Saida Mirziyoyevaning Dubay shaxrida bo'lib o'tgan forumdagi nutqidan.*

AYOLLARNING ILM-FANDA ERISHGAN YUTUQLARI: TARIXDAN BUGUNGI KUNGACHA

Nadjimova Nigora Abdusolih qizi

O'zbekiston Davlat Konservatoriyasi o'qituvchisi

Annotatsiya. Ilm-fan tarixi davomida ayollar ko'p yutuqlarga erishgan bo'lsa-da, ularning ko'plari e'tibordan chetda qolib ketgan. Hozirda rivojlangan innovatsion texnologiyalar davrida mamlakatimizda xotin-qizlarimizga berilayotgan imtiyozlarni qayd etmasdan ilojimiz yo'q. Bu maqolada ayollarning tarixiy va zamonaviy ilmiy yutuqlariga nazar tashlaymiz.

Kalit so'zlar: ta'lim, ma'naviyat, tafakkur, jamiyat, madaniy cheklov, Gender tenglik, o'qituvchi, tadqiqotchi, professor, Xotin-qizlar, ilmiy salohiyati, kashfiyotlar, innovatsiyalar, mukofot, grand.

Ayol - o'z timsolida go'zallik va nafosat, ezgulik va fidoiylk kabi olijanob insoniy fazilatlarini mujassam etgan borliq ko'zgusidir. Uning nafis go'zalligi va baxtdan porlagan ko'zlari olamni charog'on etadi. Ayolning baxtli bo'lishi nafaqat oilada, balki butun jamiyatga o'z ta'sirini o'tkazadi. Ayol nafaqat bolaga oq sut beradi, balki tarbiyalab voyaga yetkazar ekan millatga ongu tafakkurda benazir, tiyran nigohli avlodlar salmog'ini orttiradi. Binobarin mamlakat taqdiri shunga bog'liqdir.

Bizga ma'lumki, avvalgi zamonlarda ayollarning ilm olishlari turli xil ijtimoiy, madaniy va huquqiy cheklovlar tufayli juda qiyin bo'lgan. O'rta asrlarda va undan oldin ko'plab jamiyatlarda ayollar odatda faqat uy ishlarini bajarish va farzand tarbiyasi bilan shug'ullanishga majbur bo'lishgan. Ta'lim olish imkoniyatlari faqat boy va nufuzli oilalarning qizlariga mavjud bo'lgan, lekin bu ham juda cheklangan edi. Sharqiy mamlakatlarda, jumladan, O'rta Osiyoda, ayollar uchun ta'lim imkoniyatlari nisbatan ko'proq bo'lsa-da, ular ko'pincha diniy va madaniy cheklovlarga duch kelishgan.

Masalan, ayollar madrasa va masjidlarda ilm olishdan ko'ra, uy sharoitida o'qishga majbur bo'lishgan. Ayollarning ta'lim olish huquqi mintaq va jamiyatga qarab turlicha davrlarda tan olinib, amalga oshirila boshlandi. Jumladan: XIX asr oxiri va XX asr boshlarida jadidchilik harakati doirasida ayollarning ta'lim olishlariga e'tibor kuchaydi. Yevropada esa XVII asr va XVIII asr boshlarida ba'zi boy va nufuzli oilalar qizlariga xususiy uy o'qituvchilari orqali ta'lim berishgan. XIX asr oxiri va XX asr boshlarida ayollar uchun oliy ta'lim muassasalari ochila boshladi. Masalan, Angliya va Amerikada birinchi ayollar kollejlari paydo bo'ldi. AQShda XIX asrning ikkinchi yarmida ayollar uchun birinchi oliy ta'lim muassasalari ochila boshladi. Bunga misol qilib 1861-yilda Metyu Vassar asos solgan birinchi ayollar oliy ta'lim muassasasini keltirishimiz mumkin. 1920-yilda AQShda ayollarga ovoz berish huquqi berilgandan so'ng, ta'lim olish imkoniyatlari ham kengayib bordi. Markaziy Osiyoda Sovet davrida, ya'ni XX asrning birinchi yarmidan boshlab, ayollarning ta'lim olishiga keng imkoniyatlar yaratilgan. Ayollarning ta'lim olishlari uchun kurashlari uzoq vaqt davom etdi va ko'plab to'siqlarni yengib o'tishni talab qildi. Bu jarayon uzoq va mashaqqatli bo'lgan bo'lsa-da, oxir-oqibatda ko'plab mamlakatlarda ayollarning ta'lim olish huquqi tan olindi va amalga oshirildi.

Ilm-fan sohasida tadqiqotchi ayollar muhim rol o'ynaydi. Ularning tadqiqotlari yangi kashfiyotlar, innovatsiyalar va ilmiy taraqqiyotga katta hissa qo'shadi. Bunga misol qilib:

1. Mariya Kyuri ilm-fan sohasida eng mashhur ayollardan biridir. U fizika va kimyo sohasida katta

yutuqlarga erishgan. Radioaktivlik bo'yicha olib borgan tadqiqotlari unga ikkita Nobel mukofotini olib keldi. Kyuri universitetda ilk ayol professor bo'lib, u Parij universitetida o'qituvchilik qilgan.

2. Jane Goodall ingliz etologi va primatologi bo'lib, shimpanzelarning xulq-atvori bo'yicha olib borgan tadqiqotlari bilan mashhur. Uning Afrikada shimpanzelarning tabiiy muhitda olib borgan tadqiqotlari bu hayvonlar haqidagi tushunchamizni tubdan o'zgartirdi.

3. Barbara McClintock amerikalik genetik bo'lib, o'zining "transpozonlar" (genetik elementlarning o'z joyini o'zgartirishi) kashfiyoti bilan tanilgan. 1983-yilda u genetika sohasidagi ishlari uchun Nobel mukofotiga sazovor bo'lgan.

4. Emmanuelle Charpentier fransuz mikrobiologi va genetik muhandis bo'lib, CRISPR-Cas9 texnologiyasini kashf qilishda yetakchi rol o'ynagan. Ushbu texnologiya genomni aniq tahrir qilish imkoniyatini beradi va ko'plab kasalliklarni davolashda inqilobiy yutuq hisoblanadi.

Tadqiqotchi ayollar ilm-fan sohasida katta yutuqlarga erishib, jahon ilm-faniga ulkan hissa qo'shmoqda. Ularning yutuqlarini e'tirof etish va yodga olish kelajakdagi avlodlar uchun ilhom manbai bo'lib xizmat qiladi. Ayol tadqiqotchilarning muvaffaqiyatlari va ularning ilmiy yutuqlari nafaqat ilm-fan rivojiga, balki jamiyat taraqqiyotiga ham katta ta'sir ko'rsatadi.

Yurtimizda ilm-fan tarixida ko'plab tadqiqotchi ayollar muhim rol o'ynagan. Ularning ayrimlari kashfiyotlari va ilmiy ishlari bilan milliy va xalqaro miqyosda tan olingan. Masalan:

1. Salomat Vafaeva O'zbekistonning birinchi ayol geologi hisoblanadi. U O'zbekistonda yer osti boyliklarini o'rganishda muhim hissa qo'shgan va geologiya sohasida ko'plab ilmiy ishlari bilan tanilgan.

2. Bibikhanum Mahmudova taniqli o'zbek botaniki va O'zbekiston Fanlar Akademiyasi akademigi. U O'zbekistonda o'simliklar va ularning ekologik sharoitlarini o'rganish bo'yicha keng ko'lamli tadqiqotlar olib borgan.

3. Roziya Karimova O'zbekistonning yetakchi fizik-olimpi bo'lib, O'zbekiston Fanlar Akademiyasi akademigi hisoblanadi. U optika va lazer texnologiyalari bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borgan va ko'plab ilmiy ishlari chop etilgan.

4. Dilbar Abdurahmonova taniqli o'zbek kimyogari va O'zbekiston Fanlar Akademiyasi akademigi. U polimerlar kimyosi bo'yicha ko'plab ilmiy tadqiqotlar olib borgan va ushbu sohada xalqaro miqyosda tan olingan.

5. Gulnora Karimova genetika va biotexnologiya sohasida taniqli tadqiqotchi. U genetik muhandislik va biotexnologiya bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borgan va ushbu sohada ko'plab xalqaro ilmiy jurnallarda chop etilgan ishlari mavjud.

Darhaqiqat, O'zbekistondagi tadqiqotchi ayollar ilm-fan rivojiga katta hissa qo'shgan va qo'shmoqda. Ularning yutuqlari nafaqat milliy miqyosda, balki xalqaro miqyosda ham tan olingan. Bu tadqiqotchilarning muvaffaqiyatlari yosh avlod uchun ilhom manbai bo'lib xizmat qiladi va ayollarning ilm-fan sohasidagi rolini mustahkamlaydi.

Hozirda Yurtimizda ayollarga qaratilayotgan e'tibor va g'amxo'rliklar kundan-kunga ortib bormoqda. Mamlakatimizda ayollarga barcha shart-sharoitlar mavjud: jumladan ayollarga bo'lgan yuksak hurmat-e'tibor va g'amxo'rlikning amaliy isboti sifatida keyingi yillarda xotin-qizlarning jamiyat hayotidagi ro'li va ta'sirini kuchaytirish, ularning ijtimoiy, huquqiy, iqtisodiy va ma'naviy manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan qator qonunlar, milliy va xalqaro hujjatlar qabul qilinganini alohida qayd etish lozim. 1995-yilda Markaziy Osiyoda birinchi bo'lib, O'zbekiston Respublikasi Xotin-qizlar kamsitilishining barham berish to'g'risidagi Konvensiyani ratifikatsiya qilgan davlatdir. Bundan tashqari. Xalqaro bolalar jamg'armasi-YUNISEFning Sharqiy Yevropa, Boltiqbo'yi va Mustaqil davlatlar Hamdo'stligi mamlakatlari bo'yicha ofisi onalik va bolalikni muxofaza qilish borasidagi dasturlarni joriy qilishda O'zbekistonni mintaqadagi namuna deb tan

olganini qayd etish lozim. Bugungi kunda ayollarimiz bundan ruhlangan holda barcha soxalarga yanada ko'proq o'z hissalarini qo'shishga va mana shu muqaddas zaminni, undagi musaffo osmonni asrashga harakat qilmoqdalar.

Yurtimizda xotin-qizlarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, hamda ularning iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy faolligini oshirish maqsadida qator ishlar olib borilmoqda. Ayollarning sog'lig'ini saqlash, ularni kasbga o'qitish va ish bilan ta'minlash, ishlab chiqarish va tadbirkorlikka keng jalb etish, ehtiyojmand xotin-qizlarni moddiy qo'llab-quvvatlash, gender tenglikni ta'minlash borasida olib borilayotgan islohotlarni izchil amalga oshirish maqsadida: 2022 – 2026-yillarda xotin-qizlarning mamlakat iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy hayotining barcha jabhalarida faolligini oshirish bo'yicha Milliy dastur va chora-tadbirlar rejasi tasdiqlangan. Xotin-qizlarga ta'lim olishlari uchun yanada qulay shart-sharoitlar yaratish, ularning ilmiy salohiyati va malakasini tizimli oshirib borishni qo'llab-quvvatlash maqsadida Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev 7-mart kuni Toshkentda o'tkazilgan Xalqaro xotin-qizlar kuniga bag'ishlangan tantanali marosimda 8-mart bayrami munosabati bilan yo'llagan murojaatlarida xotin-qizlarga oila baxti, farzandlar kamoli hamda butun jamiyat ravnaqi uchun ayollar va qizlarning ta'lim-tarbiya olishi va kasb-hunar egallashi zarurligini ta'kidladi. Xususan, qiz bolaning o'qib, oliy ma'lumotli bo'lishi, kasb-hunar egallashi oila baxti, farzandlar kamoli uchun, shu asosda butun jamiyat ravnaqi uchun xizmat qiladi, deya ta'kidladilar. Va yana "Bugun dunyoda murakkab va og'ir vaziyat, iqtisodiy inqiroz hukm surmoqda. Tabiiyki, bu holat mamlakatimizga ham o'z salbiy ta'sirini ko'rsatmoqda. Bunday sharoitda ijtimoiy sohalar uchun budjetdan mablag' ajratish albatta oson bo'layotgani yo'q. Lekin qanchalik qiyin bo'lmasin, biz qo'shimcha imkoniyat topib, ijtimoiy sohalarini rivojlantirish, xotin-qizlarimizning o'z salohiyatini ro'yobga chiqarishlari uchun sharoit yaratmoqdamiz va bu ishlarimiz albatta davom etadi", – dedilar.

Darhaqiqat. Yurtimizda xotin-qizlarning ta'lim olishi uchun bir qancha imtiyozlar berilgan. Jumladan Oliy ta'lim muassasasida tahsil olayotgan magistratura bosqichi talabalarining 60% ni xotin-qizlar tashkil qiladi. Ularning to'lov kontrakt puli davlat tomonidan qoplab beriladi. Bundan tashqari oila va xotin qizlar qo'mitasi tomonidan 5 yillik stajga ega oliy ma'lumoti bo'lmagan xotin-qizlarga ham tavsiyanoma asosida alohida kvotalar ajratilgan.

Xulosa o'rnida aytadigan bo'lsak bugungi kunda qizlarimiz uchun Zulfiya mukofoti sovrindorlariga grand asosida o'qishga kirishi, "Hamshira" ko'rik tanlovlari g'oliblari uchun imtihonsiz qo'shimcha grantlar, "To'maris izdoshlari" jamoaviy guruhlar a'zolari uchun test sinovlarisiz o'qishga kirish imtiyozlari berilganligi yurtimiz ayollarining har tomonlama rivojlanishi va keng imkoniyatlar mavjudligining yaqqol dalilidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.6. Mirziyoyev SH. *Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz.* – Toshkent: O'zbekiston. 2016. – 59 b.
- 1.7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining matbuot markazi sayti: www.press-servise.uz.
- 1.8. "O'zbekiston tarixida ayollar" (O'zbekiston milliy entsiklopediyasi)
- 1.9. "Women in Science: 50 Fearless Pioneers Who Changed the World" (Rachel Ignotofsky, 2016) – *Ilm-fanda katta o'zgarishlar kiritgan 50 ayol haqida grafik ensiklopediya*
- 1.10. "Women in Science: A Social and Cultural History" (Ruth Watts, 2007) – *Ayollar va ilm-fan tarixi bo'yicha keng qamrovli tadqiqot.*

UMUMIY O'RTA TA'LIM MUASSASALARI O'QUVCHI QIZLARNI KASB-HUNARGA TAYYORLASHDA EKOLOGIK KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING DIDAKTIK ASOSLARI

Abdullayev Farxodbek

Andijon viloyat maktabgacha va maktab ta'limi boshqarmasi bo'lim boshlig'i

Annotatsiya. Umumiy o'rta ta'lim muassasalari o'quvchi qizlarni kasb hunarga tayyorlashda ekologik ko'nikmasini rivojlantirishning didaktik asoslari, shuningdek o'quvchi qizlarda ekologik ko'nikmalarni rivojlantirish imkoniyatlarini tomonidan qo'llab-quvvatlashga qaratilgan keng ko'lamli ishlar amalga oshirilganligi atroflicha yoritilgan.

Kalit so'zlar: ekologik ko'nikma, huquq va qonuniy manfaatlar, ijtimoiy-iqtisodiy soha, jinoiy qilmishlar, zo'ravonlik, jinsiy daxlsizlik, jazo tayinlash.

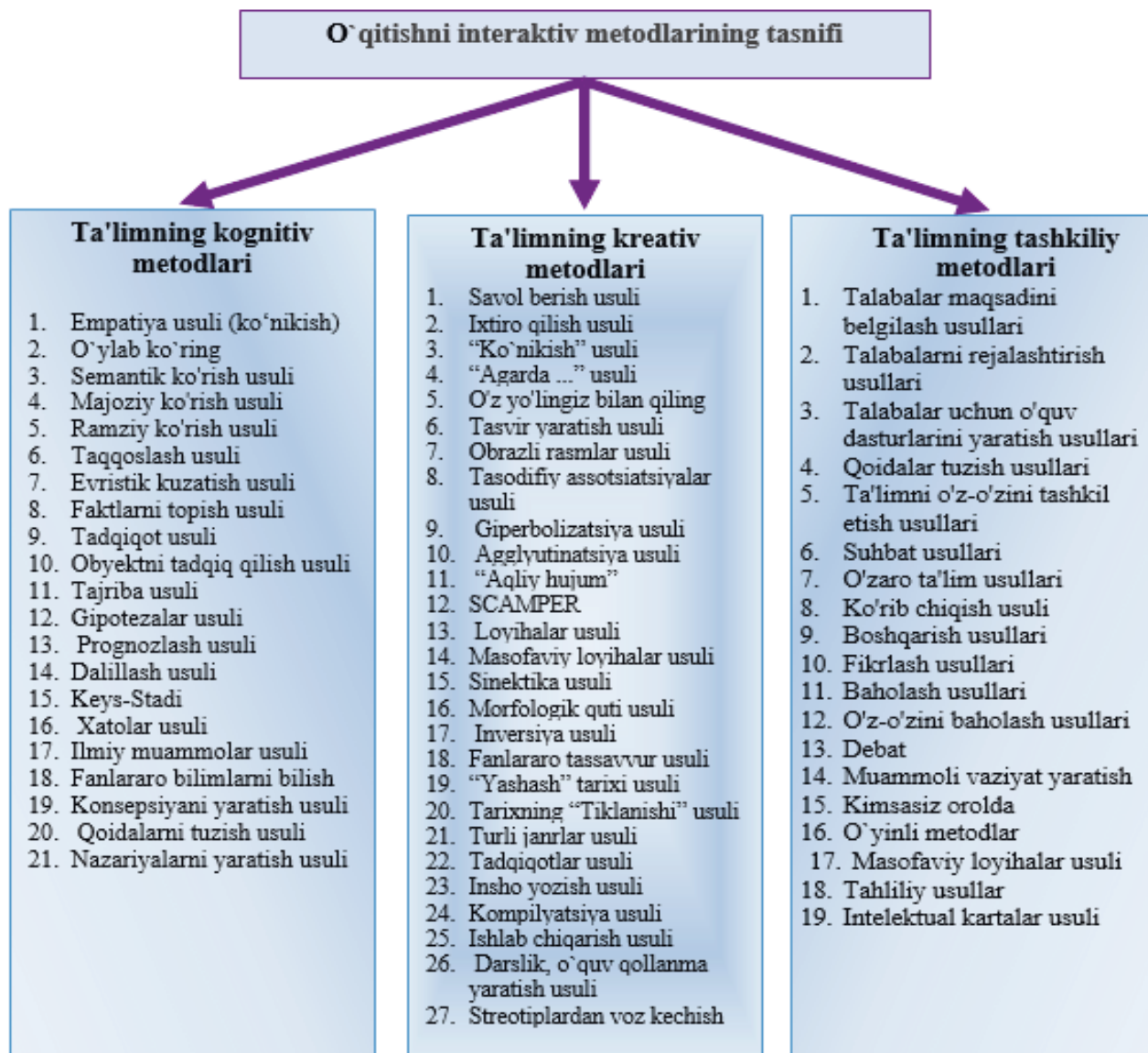
Mamlakatimizda umumiy o'rta ta'lim muassasalari o'quvchi qizlarni kasb hunarga tayyorlashda ekologik ko'nikmasini rivojlantirish, pedagogik faoliyatga taktik va strategik jihatdan tayyorlash, affiliatsiya motivini talabalar ma'naviy qiyofasini shakllantiruvchi ijtimoiy-psixologik omil asosida ularning kasbiy faolligini oshirish ta'limning ustuvor yo'nalishi sifatida e'tirof etilmoqda. Bu borada O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasida ham ta'kidlangan bo'lib, unda "Uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga mos yuqori malakali kadrlarni tayyorlash siyosatini davom ettirish"¹ ustuvor vazifa sifatida belgilangan.

Mamlakatimiz umumiy o'rta ta'lim muassasalari o'quvchi qizlarni kasb hunarga tayyorlashda ekologik ko'nikmasini rivojlantirish o'z sohasi bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarini rivojlantirish, kelajakda o'z kasbining yetuk mutaxassislari darajasiga yetkazish bugungi kunning dolzarb masalalaridan sanalib, uni tadqiq etish bugungi ta'limning istiqbolli yo'nalishlarini belgilashga zamin yaratadi.

Metodik kompetentlikni asosiy belgilari pedagogik muammolarni yechimini topishga mos keladigan o'qitish metodlarini tanlash, qo'llash va qayta ishlash ko'nikmasiga ega bo'lishidir [103;73-c.]. Ma'lumki, ta'lim muassasidagi o'tilgan o'quv mashg'ulotining sifati va samaradorligi o'qituvchining ilmiy-nazariy tayyorgarligi bilan bir qatorda, u tomonidan mavzu va o'qitish shakliga mos metod va vositalarni tanlay olish, o'quv mashg'ulotini tashkil etish, boshqarish, nazorat qilish, o'z faoliyatini tahlil qilish va qayta o'zgartirishlar kiritish, innovatsiyalar kiritish tajriba va mahoratiga bog'liq.

Hozirgi kunda ta'limida an'anaviy ta'lim metodlari bilan bir qatorda noan'anaviy ta'lim metodlaridan foydalanilmoqda. Tahlillarimizga ko'ra bugungi kunda eng ko'p qo'llanilayotgan o'qitishning interaktiv metodlarini tasnifini taqdim etdik (1-rasm) hamda bu metodlardan kreativ ta'limni tashkil etishda foydalaniladigan turlarini qo'llash yo'llarini tavsiya qildik.

¹ O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar Strategiyasi to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-son Farmoni// O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami. - T, 2017. 6-son.

1-rasm. O'qitishni interaktiv metodlarining tasnifi

Biz tadqiqotlarimiz davomida umumkasbiy fanlarda o'quv mashg'ulotlarini tashkil etish jrayoniga mazkur interaktiv o'qitish metodlarining kognitiv va ta'limning tashkiliy metodlari guruhiga mansub "O'ylab ko'rish", "Keys-Stadi", "Debat", "Kimsasiz orolda", "Masofaviy loyihalar usuli", "O'yinli metodlar" kabi o'rnini yaxshilashga xizmat qiladi.

Oila va ishlab chiqarish jamoatchiligining kasb tanlashga yo'llash harakatlarini birlashtirishda asosiy tashkilotchilik rolini bajarish maktabning zimmasiga tushadi. Shuning uchun maktabda kasb tanlashga yo'llash ishlarini o'rganish paytida ota-onalarning bolalari tanlagan kasbga munosabatlari qanday ekanligini aniqlash zarur. Ota-onalar o'z bolalari uchun bo'lajak kasbni tanlashda ishtirok etib, foydali ish qilaman deb, ko'pincha tuzatib bo'lmas xatoga yo'l qo'yadilar. Ota-onalar o'z bolalarining qiziqishi, salomatligini hisobga olmasdan ularning moddiy farovonligini va osuda keksalikni ta'minlab berishini o'ylab, bolalarini o'zlari o'ylagankasblarga zo'rlab bog'lab qo'yadigan oilalardagina shunday hol ro'y beradi.

Boshqa ota-onalar oddiy pedagogik bilimdan xabardor emasliklari, kasb tanlash paytida bolalarga ta'sir qiladigan vositalarni tanlay bilmasliklari tufayli o'z bolalarining kasb tanlashdagi

yo'lini belgilashida xatoga yo'l qo'yadilar. Lekin bu masalada passiv pozitsiyada turadigan ota-onalar ham uchrab turadi. Ular o'z bolalarini ma'lum kasblar bilan tanishtirish u yoqda tursin, hatto o'z kasblari bilan ham tanishtirmaydilar.

Yuqorida aytilganlardan kelib chiqib, o'quvchilarning hamma ota-onalarini (ularni o'z bolalari bilan oilaviy kasb tanlashga yo'llash ishlarida aktiv ishtirok etish darajasiga qarab) taxminan to'rt kategoriyaga bo'lish mumkin.

I-kategoriya. Ota-onalar bolalarining o'yinlari va mehnatini kuzatadilar, uyda bolalari qiziqqan har qanday ish bilan mashg'ul bo'lishlari uchun sharoit yaratib beradilar; bolalari bilan korxona, kollektivning mehnati haqida, o'z ishlab chiqarish muvaffaqiyatlari to'g'risida suhbatlashadilar; bolalarning kasb tanlashlariga aktiv ta'sir qiladilar, ularning qiziqishlari va qobiliyatlari, salomatligini bilgan va xalq xo'jaligi ehtiyojlarini hisobga olgan holda konkret maslahatlar beradilar.

Xalq xunarmandchiligini o'qitishda an'anaviy dars o'tish metodlaridan:

- 1) O'quv mavzusini og'zaki bayon qilish;
- 2) suhbat;
- 3) darslik va kitob bilan mustaqil ishlash;
- 4) demonstratsiya, illyustratsiya (tasvirlash, rasmlar bilan ko'rsatish) va ekskursiya;
- 5) og'zaki, yozma mashq hamda grafik ishlar;

6) amaliy mashg'ulotlar (buyumni texnologik xarita asosida ishlash) .Xalq xunarmandchiligini o'qitishda noan'anaviy dars o'tish metodlaridan:

(Konferensiya darsi, Seminar darsi, Texnika vositalari yordamida dars o'tish, Ilmiy-fantastik kitoblar ustida ishlash, o'ylab top (evrika), tabiat qo'ynida yoki sayohat uyushtirish orqali dars o'tish, darsda kasbga yo'naltirish, Eksperimental dars o'tish va boshqalar).

Yuqorida nomlangan metodlardan ayrimlarini ko'rib chiqaylik. Konferensiya darsi. O'quvchilarning ijodiy ishlashga ko'mak beruvchi usullardan biri, maktablarda konferensiya darsini tashkil etish va o'tkazishdir. Konferensiya darsi quyidagi yo'nalishda bo'ladi: a) an'anaviy shaklda konferensiya darsi; b) maxsus mavzuni ilmiy jihatdan o'rganish; v) kasbga qiziqtirish darsi. Konferensiya darsi o'quvchilarning kitob ustida mustaqil ishlashga, olam yangiliklari bilan tanishtirish va o'quvchilarning bilish faoliyatini kengaytirishga katta yordam beradi. Konferensiya darsining muvaffaqiyatli o'tishi uning sifatiga, tayyorgarlik darajasiga bog'liq. Bunday tayyorgarlikka quyidagi bosqichlar kiradi:

- konferensiya darsining vazifalari va unda muhokama qilinadigan savollar doirasini aniqlash;
- O'qituvchining tegishli adabiyotlarni o'rganishi;
- o'quvchilar o'rtasida ma'ruzani to'g'ri taqsimlash;
- o'quvchilar uchun qushimcha moslamalar berish;

Konferensiya darsining mavzusi shunday tanlanishi kerakki, u birinchidan qiziqarli, ikkinchidan, uni atroflicha va chuqur o'rganishga erishish, uchinchidan, mavzuning texnika va xalq xujaligidagi ahamiyati yoritib berilishi lozim. Seminar darsi. O'quvchilarda mustaqil bilim olish va kitob ustida ishlash ko'nikmasini hosil qilishda seminar darsi yaxshi natija beradi. Seminar darsi hozirgi zamon talabiga javob beradigan dars turlaridan biri bo'lib, o'quvchilarni mustaqillikka o'rgatadi, qo'shimcha adabiyotlar, jurnallar, ommabop kitoblar, ma'lumotnoma (spravochnik) lardan foydalanishga odatlantiradi. Texnika vositalari yordamida dars o'tish. O'qituvchiga dars berishda yordam beruvchi asosiy qurol darslik, unga yozilgan metodik qo'llanma, savol va masalalar hamda mashqlar to'plami, didaktik materiallar va hokazolar. Shular qatoridan yaxshi o'rin olgan texnika vositalardir. Ya'ni kino apparatlari, video, kodoskop va boshqalar. Ko'z bilan ko'rib, quloq bilan eshitishga yordam beradigan bunday vositalar o'quvchilarning bilim olish samaradorligini oshiradi.

Darsda kasbga yo'naltirish. Mavzuni o'quvchilar qiziqqan kasblarga bog'lab o'tish, bolaning o'sha kasbga bo'lgan qiziqishini orttiradi. Bunda o'quvchi darsni diqqat bilan tinglaydi. O'zi ham keyingi darsda qiziqqan kasbi bo'yicha biron narsa aytib berishga intiladi. Turmushda va texnikada ko'rgan amaliy ishni kasbiga bog'lashga urinadi. Natijada o'quvchida xunarmandchilikka, kasbga bo'lgan qiziqish ortib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Вершинская О.Н. Информационно-коммуникационные технологии. М.: Наука 2007. – 203 с.
2. Выготский Л.С. Педагогическая психология.-М.: Педагогика -Пресс, 1999.-536 с
3. Хапфаева Р.М. Использование средств информатсионно-коммуникатсионных технологий на уроках биологии. // nsportal.ru. <https://nsportal.ru/shkola/biologiya/library/2018/04/18/ispolzovanie-sredstv-informatsionno-kommunikatsionnyh-tehnolo>.
4. Хуторский А.В.Технология проектирования ключевых unpредметнқх компетенций. Инновatsiu в образовательной школе. Методы обучения: сборник научных трудов.-М.: ГНУ ИСМО РАО, 2006.-С.65-79

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA XALQ OG'ZAKI IJODI JANRLARI ASOSIDA O'QISH SAVODXONLIGI FANIDA KROSSVORD METODINI QO'LLASH YO'LLARI

Ruzikulova Nigora Kudratovna

Toshkent shahar Sergeli tumani 317-IDUM boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida xalq og'zaki ijodi janrlarini o'qish savodxonligi darslarida online test pad dasturi orqali krossvord metodi qo'llash yoritilgan.

Kalit so'zlar: folklor, ertak, topishmoq, maqol, tez aytish, masal, hikoya, krossvord.

Kirish. Ta'lim inson hayotining muhim qismi bo'lib, undan voz kechib bo'lmaydigan jarayondir. Ta'lim - bu muntazam ravishda tashkil etilgan, rejalashtirilgan va o'rganilgan usullardan foydalaniladigan va qoidalarga asoslangan holda kechadigan tizimdir, u insoniyat mavjud bo'lganidan beri mavjud bo'lgan hayotning bir qismidir [1]. Bolalik ta'lim olishning eng muhim bosqichi bo'lib, u bolaning o'z salohiyatiga ega bo'lishi, hayot normalarini bilishi va o'rganishi, yaxshi yoki yomon, to'g'ri yoki noto'g'ri deb hisoblangan narsalarni saralash va tanlashni o'rganishi mumkin bo'lgan davridir. Shuning uchun, bolalik - bu shaxsning xarakterini shakllantirishning eng muhim bosqichi. Boshlang'ich maktab yoshdagi bolalarda xarakterni shakllantirish muhim ahamiyatga ega, chunki bu yoshda bolalarni yo'naltirish va ularning xarakterini osongina shakllantirish mumkin. Bola shaxsini shakllantirishda barcha tarkibiy qismlarni jalb qilish juda muhimdir. Xarakterni shakllantirish avvalo oila muhitida, keyin maktab va jamiyat muhitida amalga oshiriladi. Bolalarni ijobiy hayotiy qadriyatlarga o'rgatish orqali xarakterni shakllantirishda oilaviy va maktab muhiti muhim rol o'ynaydi. Shularni hisobga olgan holda boshlang'ich ta'lim bosqichida xalq og'zaki ijodi janrlarini o'qish savodxonligi darslarida o'rganish juda muhim omillardandir.

Rasm №1. Xalq og'zaki ijodi janrlari

O'zbek xalq og'zaki ijodi juda boy sanaladi va bu madaniy, adabiy merosga ega. Bu merosga mansub asarlar o'zbek adabiyoti tarixida mustahkam o'rin egallaydi va uning ko'nikmalariga, g'oyalariga hamkorlik qiladi. Mahmud Qoshg'ariyning «Devonu lug'otit turk», Ahmad Yugnakiyning «Hibatul-haqoyiq», Yusuf Xos Hojibning «Qutadg'ug' bilig» asarlari shu tarixiy yodgorliklarining eng to'g'ri namunalari hisoblanadi. Bu asarlar madaniy, adabiy, falsafiy tushunchalarni ifodalaydi va ular o'zbek xalqining g'oyalarini, qadriyatlarini yoritadi [5]. O'zbek xalqining boy sanaladigan adabiy-badiiy merosining bir qismi esa o'rta asrlarda yaratilgan Abu Ali ibn Sino, Sa'diy, Kaykovus, Jomiy kabi dunyoga mashhur allomalarning asarlari bilan bog'liq. Bu asarlar ilmiy, adabiy, madaniy tushunchalarni o'zida mujassam etgan, turli sohada ko'plab qadriyatga ega bo'lgan yorug'liklardir.

O'zbek mumtoz adabiyoti vakillari Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur, Avaz O'tar, Furqat va boshqalarning asarlari esa o'zbek adabiyoti tarixida o'z o'rnini egallaydi. Ularning asarlari xalq og'zaki ijodiga xos, ajoyib manbalardan biri hisoblanadi va ularning adabiy merosi o'zbek adabiyoti mangu yashaydi. Shulardan kelib chiqib hozirgi kunda xalq og'zaki ijodi janrlarini boshlang'ich sinflarda o'qitishda eng yangi pedagogik texnologiyalar, innovatsion o'qitish usullarini joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi [6].

O'rganishda hamma o'quvchilarning ham optimal ta'lim natijalariga erisha olmasligi, ba'zi o'quvchilarning ta'lim natijalarining pasayishi odatiy holdir [8]. Ta'lim natijalarining pasayishiga

bir qancha omillar sabab bo'ladi, ham ichki omillar, masalan, munosabat, vaqt, vazifalarni e'tiborsiz qoldirish, dangasalik, o'quvchilarning uyda qanday o'qiyotgani va tashqi omillar, ota-onalar va oilalar muhiti, jamiyat muhiti va maktab muhiti muhim omil sanaladi. Pedagoglar maktabning atrof-muhitdagi ta'lim natijalariga ta'sir ko'rsatadigan asosiy elementlardan biridir, shuning uchun o'qituvchi qiziqarli o'quv jarayonini tashkil etish uchun samarali ta'lim vositalarini tanlash orqali o'qitish va o'qitish jarayonini o'zgartirishi va takomillashtirishga erishishi kerak. O'qituvchilardan o'quvchilarning ehtiyojlari va ta'lim o'sishiga asoslangan o'quv vositalarini qo'llash talab qilinadi [9]. O'qitish va o'qitish jarayonida tegishli ta'lim vositalari o'quv maqsadlariga erishishga katta ta'sir ko'rsatadi.

O'quv jarayonida qo'llaniladigan qiziqarli o'quv metodlaridan biri bu krossvorddir. Krossvord - bu har bir so'z umumiy harfda kamida bitta boshqa so'zni kesib o'tishi uchun gorizontaal va vertikal ravishda joylashtirilgan so'zlar guruhidir [7]. Krossvord ham ko'pgina turlardan mavjud ya'ni oddiydan murakkabgacha. Krossvordlar faol o'rganish strategiyalarining ishlanmalaridan biridir. Bu bo'sh kataklarda so'zlarni tashkil etuvchi harflar bilan to'ldirilgan jumboq va so'zlar to'liq jumlar, iboralar yoki so'zlar shaklida taqdim etishga asoslanadi. Krossvordlar - bu o'quvchilarning sabr-toqatini tarbiyalashi va aql-zakovatini oshirishi mumkin bo'lgan o'quv o'yinlari. O'quvchilarning bilim olish natijalarini yaxshilash uchun krossvordlarni mashq qilishning yana bir sababi shundaki, u "ko'rib chiqish" yoki takrorlanadi, shuning uchun krossvordlardan foydalanganda o'quvchilar o'zlari olgan material va bilimlarni eslab qolishlari va ularga katakda javob berishlari mumkin.

Shulardan kelib chiqib hozirgi kunda xalq og'zaki ijodi janrlarini boshlang'ich sinflarda o'qitishda eng yangi pedagogik texnologiyalar, innovatsion o'qitish usullarini joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi. Biz o'qish savodxonligi fanlarida bunga e'tibor qaratganimizdan maqsad xalq og'zaki ijodi madaniyatimizning o'ziga xos va mashhur yo'nalishlaridan biridir. Bu esa bizga boshlang'ich sinflarda o'qish savodxonligi darslarida xalq og'zaki ijodi janrlarini tadqiqot o'tqazishga mativ bo'ldi.

Tadqiqot materiallari va metodlari. Krossvordlarni tayyorlashda, asosan, axborot-kommunikatsiya texnologiya vositasi bo'lgan kompyuterning Microsoft Word dasturidan foydalaniladi. Ammo, kompyuterning Microsoft Excell dasturi orqali tayyorlangan krossvordlar avvalgilari qaranganda, samaraliroq natija berishini ko'rish mumkin [11]. Microsoft Excell dasturi biroz murakkab hamda formulalar asosida ishga tushiriladi, biroq, o'qituvchilarning axborot-kommunikatsiya texnologiyalari doirasidagi bilimlarni egallagan bo'lishlari davr talabidir [12]. Innovatsion krossvordlardan boshlang'ich ta'limning har bir bosqichida, shuningdek, yuqori sinflar dars jarayonlarida ham foydalanish mumkin. Bu dasturlar o'qituvchiga qiyinchiliklar yaratishi mumkin.

Biz tadqiqot ishlarimizda krossvord metodini boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish savodxonligi darslarida qo'lladik. Hozirgi kunda ma'lum ofis dasturlarida krossvordlarni tuzish mumkin, lekin biz Onlayn Test Pad - sinov va o'qitish uchun rus tilidagi interfeysga ega bepul ko'p funksiyali onlayn ta'lim xizmatidan foydalandik. Krossvordlarni o'qish savodxonligi darslarida keltirilgan o'tilgan mavzular yuzasidan xalq og'zaki ijodi janrlaridan foydalangan xolda klassik turdagi krossvord qilib tuzildi.

Toshkent shahar Sergeli tumani 317-IDUM dagi 2-A sinfda "O'qish savodxonligi" fanidan xalq og'zaki ijodi janrlaridan krossvord metodini qo'llab tadqiqot ishlari olib borildi. O'quvchilar krossvordga darsdan keyin ota - onalarini ko'magida online kirish uchun havola orqali kirib bajardilar, havola telegram tarmog'i orqali ota va onalar guruhiga yuborildi. Onlayn Test Pad tizimida o'qituvchiga barcha olingan natijalar jadval va diagramma ko'rinib turadi. Bundan tashqari

krossvordni har bir o'quvchiga A4 qog'ozga chop qilib dars davomida natijalar olindi, faqat bunda o'qituvchi javoblarni tekshirib chiqishi kerak bo'ladi.

Tadqiqot natijalari JAPS dasturida matematik statistik analiz qilindi va Student's t-test da statistik tahlildan o'tqazildi.

Natijalar va munozaralar. Natijalar shuni ko'rsatdiki dars jarayonlariga turli xildagi innovatsion dars ishlanmalar va krossvord metodidan foydalanish o'zining yuqori natijalarini berdi.

Bu ko'rinishdagi izlanishlar dars jarayoniga farzandi bilan birgalikda yuqori darajada ota-onalarni ham qiziqishini ortirdi, ular bolariga texnik jihatdan katta ko'mak berishdi. Olingan natijalarga e'tibor qaratilsa o'quvchilar o'tilgan darslar yuzasidan yuqori darajadagi tayyorgarlikni va xotirani mustaxkamlash uchun o'tilgan mavzularni takrorlashga to'g'ri keldi. Bu esa darslarni samaradorligini yanada oshirdi. Shularni alohida takidlash kerakki oladigan baholari past darajadagi bolalarda ham yuqori darajadagi intellektual salohiyalarini, xotirasini, qiziquvchanligini oshirdi. Shu bilan birga ular qiyinchilik va muammolar ustida ishlab chiqish orqali o'rganish, muammolarni bartaraf va fikr yuritish orqali o'rganishadi. Quyida sinflar kesimida online kirish uchun havola keltirilgan.

1-jadval

Online kirish uchun havola

Nº	Sinf va darsning nomi	Online kirish uchun havola
1	Nigora Kudratovna 2-sinf "O'qish savodxonligi" fanidan Xalq og'zaki ijodi janrlaridan KROSSVORD	https://onlinetestpad.com/ct2dwfhgyc4ca

Bular esa darslarni samaradorligini yanada oshirdi. O'quvchilarni fanga qiziquvchanligi oshdi. Bu, ularning fikrini bayon etish, muhokama qilish va yangi fikrlar o'rganish imkoniyatlarini rivojlantiradi va unda ular noto'g'ri fikrlarni topish, eng asosiysi ertak,maqol,topishmoqlarga qiziqish uyg'otishga imkon beradi.

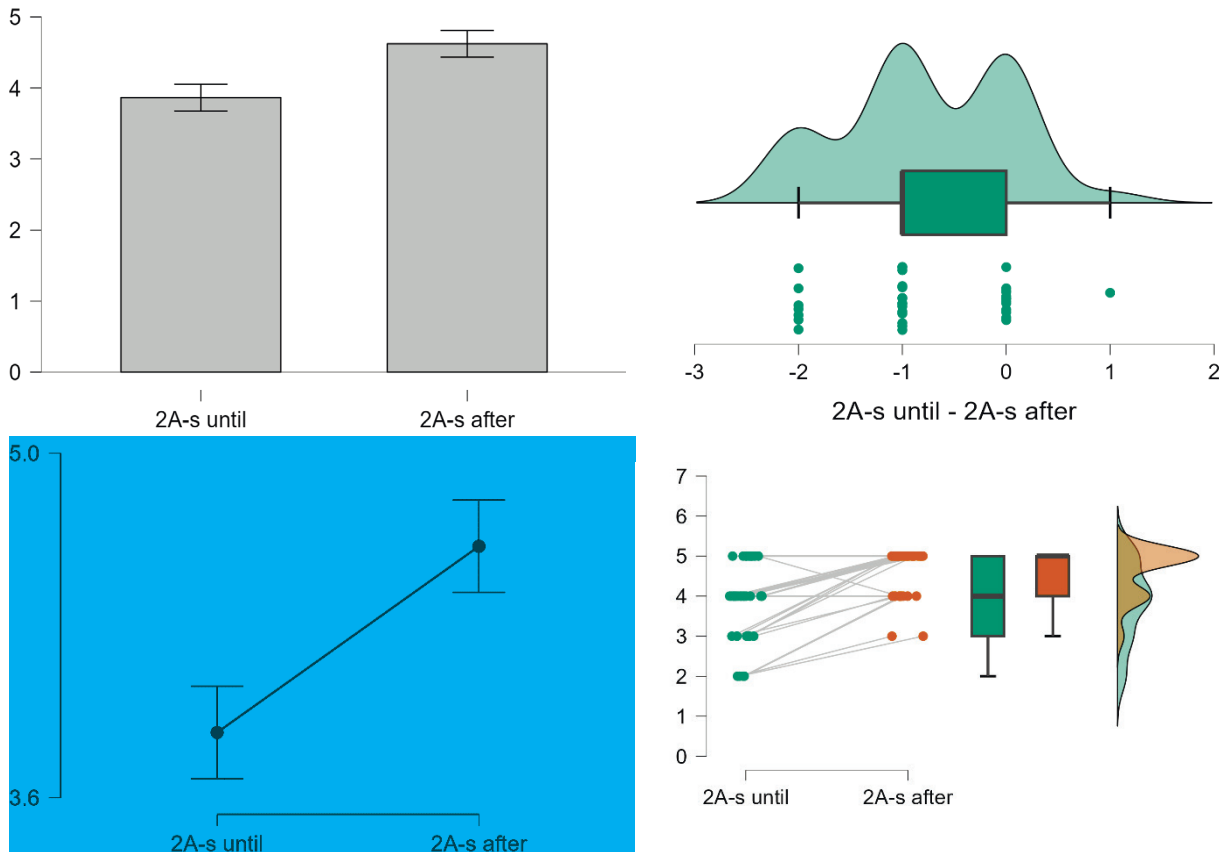
Jadval №1. Matematik analiz natijalari

	N	Mean	SD	SE	Coefficient of variation
2A-s until	37	3.865	0.948	0.156	0.245
2A-s after	37	4.622	0.594	0.098	0.129

Jadval №2. Statistik testlar natijalari

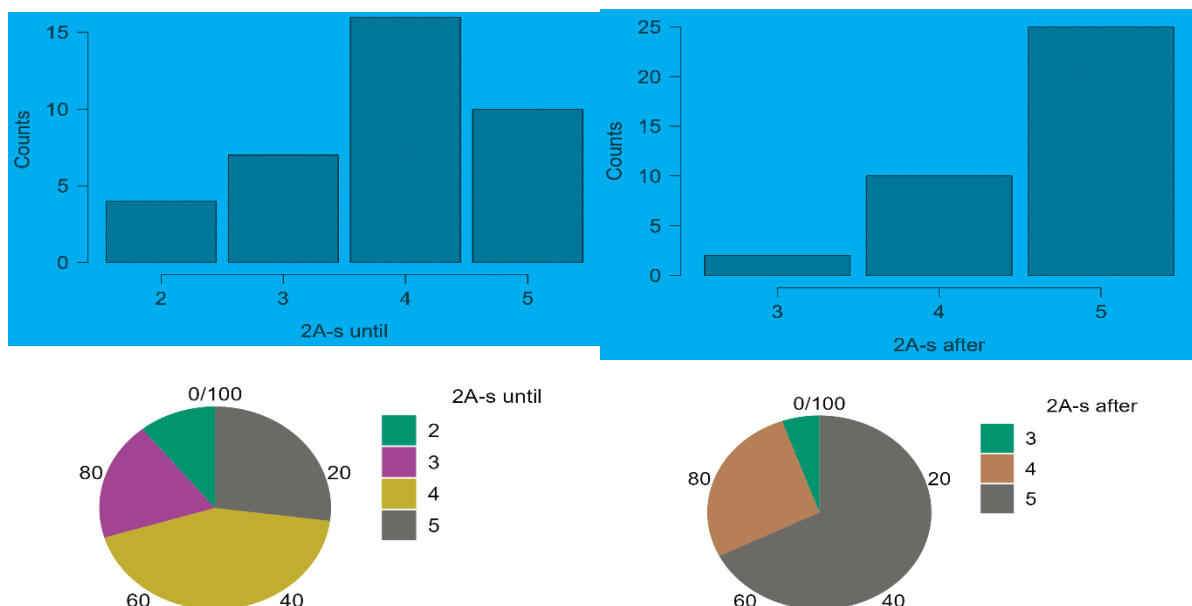
Student's t-test	5,783	p< 0,01
Wilcoxon signed-rank test	8.500	p< 0,01
Test of Normality (Shapiro-Wilk)	0.848	p< 0,01

Diagramma №1. Natijalarni statistik taxlili diagrammalar ko'rinishida berilishi.

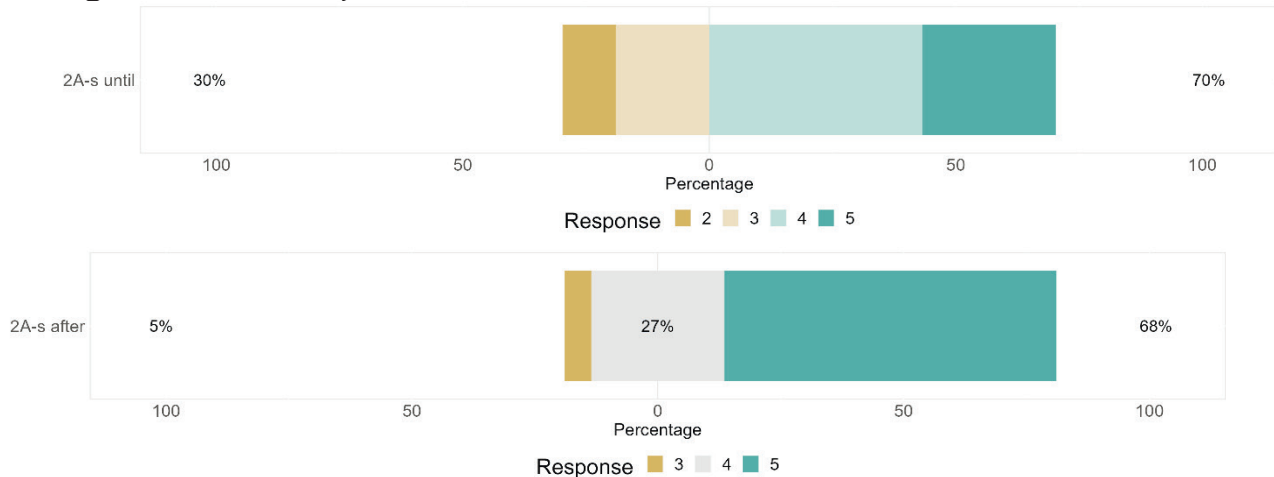

Diagrammalardan ko'rinib turibdiki krossvord metodini qo'llaganda natijalari ishonchli tarzda oshgan, ya'ni $p < 0,01$ ni tashkil qilmoqda va baholarni 16,4% ga oshishiga olib keldi.

Diagramma №2. Natijalarni gistogramma ko'rinishida berilishi.

Shu bilan birga krossvord metodini qo'llaganda natijalarini o'quvchilarda olingan baholar 5 soni sezilarli tarzda oshgan.

Diagramma №3. Natijalarni baholar kesimida berilishi.

Olingan baholardan ko'rinib turibdiki tekshiruvgacha umumiy sinfda 4 baholar soni ko'pchilikni tashkil qilmoqda va 2 baholar ham mavjud. Tekshiruvdan keyin esa 2 baholar yo'q va 5 baholar soni sezilarli tarzda oshgan.

Shulardan kelib chiqib aytishimiz mumkinki o'qituvchilar krossvord metodini qo'llagan holda o'quvchilarning qiziqishini uyg'otishga va ularning motivatsiyasini jalb qilishga yordam berishi mumkin va o'quvchilarni o'qitish jarayonida faollashtiradi. O'quvchilarning xalq og'zaki ijodi janrlari negizida ichki dunyosini rivojlantirishga yordam beradi. Bu ularga boshqalar bilan yanada samarali va hamkorlikda munosabatda bo'lishga yordam beradi. Bu darslarni bo'sh o'zlashtiradigan yoki motivatsiyasi zaif o'quvchilarga yordam beradi va u o'qituvchilarni yanada ijodkor bo'lishiga olib kelishi mumkin.

Krossvord metodi o'quvchilarga o'rganilayotgan materialni tushunishni osonlashtiradi. U asosan o'quvchilarni mavzularga qiziqishlarini oshirishga va o'qishda faol ishtirok etishlari uchun mo'ljallangan. Bu Kharisma ning [13], ta'lim metodlari qiziqarli faoliyat ekanligi va ta'lim berishda yo'l yoki vosita sifatida ishlatilishi mumkinligi haqidagi xulosalariga mos keladi. Krossvord bo'sh kvadratlarda so'zlarni tashkil etuvchi harflar bilan to'ldirilgan boshqotirma metodi bilan mashq qilinadi va so'zlar o'qitiladigan o'qish savodxonligi fani bo'yicha to'liq jumlar, iboralar yoki so'zlarda berilgan savollarga asoslanadi. Bu o'quvchilarning sabr-toqatga o'rgatib, ongini charxlaydigan tarbiyaviy metoddir. Edriati [10] ning izlanishlariga ko'ra krossvordlar xotiralarni yangilashi mumkinligini ta'kidlaydi, chunki ulardan foydalanganda miya nervlarini ma'lim bir faoliyatiga javob beradigan qismlari faollashadi va optimal tarzda ishlashga qaytadi. Shu sababli, u o'quvchilarning ta'lim natijalarini oshirishi mumkin, chunki bu vosita o'rganilgan materialni ko'rib chiqadi yoki takrorlaydi, o'quvchilarning o'zlashtirilgan material va bilimlarni eslab qolishga undaydi va mavjud kvadratlarda javob beradi. Bundan tashqari, krossvordli boshqotirmalar bo'yicha o'quv metodlari o'quvchilar krossvordni tugatgandan so'ng, o'qituvchilar tomonidan minnatdorchilik, maqtov va mukofotlarga ega bo'lishadi. Ushbu mukofotlarni olganlarida, ular o'zlarini baxtliroq his qiladilar va o'rganishda ishtirok etishdan ko'proq ishtiyoqmand bo'lishadi. Bu holat o'quvchilarni o'z malakalariga ishonchini oshiradi. Bu Bujuri ni [14] fikrlari bilan mos keladi, boshlang'ich yoshdagi o'quvchilar o'z istaklari va qobiliyatlarini amalga oshirish uchun o'quv jarayonida zavq va baxt hissini kuchli talab qiladilar. Bu sezgilar bajarilishi kerak bo'lgan asosiy narsalarning bir qismidir. Aks holda, o'quvchilar o'zlarini baxtsiz, noqulay his qiladilar va o'rganishda passiv ishtirok etadilar, bu esa o'qitilayotgan materialni o'zlashtirishga ta'sir qiladi. Shularni hisobga olib o'quvchilar tomonidan minnatdorchilik, maqtov va hatto sovg'alar ham o'quvchi o'quv jarayonida qondirish kerak bo'lgan asosiy ehtiyojlarning bir qismidir. Qadrlash va

maqtash har bir inson uchun zarur bo'lgan ehtiyojlarning bir qismidir. Har bir inson o'z qobiliyatlari va qadriyatlarini uchun boshqalarning, shu jumladan boshlang'ich yoshdagi bolalarning tan olinishini talab qiladi. Boshlang'ich yoshdagi bolalar har bir ish uchun maqtovg'a sazovor bo'lishni yaxshi ko'radilar. Bolalar boshqalardan (ota-onalar, o'qituvchilar, do'stlar va boshqalar) bunday mukofotlarni olganlarida mamnun va faxrlanadilar. Bolalar jamoa orasida tan olinishini yaxshi ko'radilar. O'zini etarli darajada hurmat qiladigan bola o'zini ishonchli, hayotiy, ilg'or va samarali his qiladi. Jumladan, sinfda bolalardan birini do'stlari oldida faol, zukko, mehnatsevar kabi yaxshi so'zlar bilan qadrlash va maqtashsa, bolaning o'ziga ishonchi ortib, o'ziga nisbatan faxrlanadi. Shunday qilib, ushbu tadqiqot shuni ko'rsatadiki, o'quv jarayonida sifatli ta'lim muhitini yaratish va o'quvchilarga o'z qobiliyatlarini ro'yobga chiqarish uchun imkoniyatlar yaratish muhim ahamiyatga ega. Shu sababli, o'qituvchilar tomonidan turli xil strategiyalar, usullar va o'quv vositalari orqali turli xil faol, samarali va sifatli ta'lim innovatsiyalari yaratilishi kerak. Sejati [15] izlanishlariga ko'ra o'quv vositalari yordamida o'quvchilarning bilimlari va tushunchalari rivojlanishi va qiziqishlarini oshirishi va o'quvchilarning o'quv faoliyatida motivatsiyasini ta'minlashi kuzatiladi.

Ushbu tadqiqot natijalariga ko'ra krossvordlar qiziqarli o'quv muhitini yaratishi mumkin va boshlang'ich sinf o'quvchilarning ta'lim natijalarini yaxshilashda samarali ekanligi isbotlandi. Krossvord o'quvchilarning ta'lim natijalarini yaxshilaydi, chunki bu vosita o'rganilgan materialni ko'rib chiqadi yoki takrorlaydi, o'quvchilarni o'zlashtirilgan material va bilimlarni eslab qolishga undaydi va mavjud kvadratlarda javob beradi. Bu o'quvchilarning sabr-toqatga o'rgatib, ongini charxlaydigan tarbiyaviy metoddir. Krossvord O'zbekistondagi barcha boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligi fanini o'rganishda sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Buning sababi, bu a'lo darajadagi o'rganish sharoitlarini yaratishi mumkin, shuning uchun o'quvchilarga o'z ustida ishlashi va kitobni sevib mutola qilishga o'rgatadi. Natijada, berilgan mavzularni yaxshi idrok etishlari va o'quvchilarning ta'lim natijalariga bevosita ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Folklarning barcha turlari shu jumladan ertaklar, dostonlar, maqollar, topishmoq, tez aytishlar o'quvchilarning yosh avlodni mehnatsevar, vatanparvar, ota-onaga mehribon, xalqiga millatiga sadoqatli farzand bo'lib tarbiyalashda o'rni beqiyosdir.

Dars davomida o'tilgan maqol o'rganish jarayonida bu metod yordamida ularni yod olish, mazmunini anglash, maqol tarkibidagi izoh talab so'zlarni, birikmalarni tushintirib berish qobiliyatlari yuksaldi. Maqolda ko'chma ma'nolarni tahlil qilib o'rganish, qarama-qarshi so'zlarni, takroran keluvchi so'zlarni ma'nosi yuzasidan tahlil qila olishi va ko'nikmasini shakllantirishi jarayonlari ayniqasa bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchilarda ham yaxshi natija kuzatildi.

Tekshiruvlar shuni ko'rsatdiki ertaklar shunchaki bolalik yodgorliklari emas, balki boshlang'ich sinf o'quvchilarining kognitiv rivojlanishini tarbiyalovchi kuchli vositadir. Ular haqiqat va tasavvur o'rtasidagi ko'prik vazifasini bajaradi, qiziqish uyg'otadi, muammolarni hal qilish qobiliyatini va hamdardlikni rivojlantiradi va dars jarayonida bolalarda fikrlash qobiliyatlarini o'sishiga olib keldigan kuchli vosita ekanligi kuzatildi.

Amaliyotimizda ko'rindiki topishmoq janri o'quvchilarning aqliy faoliyatini oshirdi, aqliy mehnatga qiziqish uyg'otdi va dunyoqarashlarini kengaytirish bilan bir vaqtda atrof-muhitni idrok etishni rivojlantirdi.

Tez-tez so'zlash o'quvchilarning sof nutqini shakllantirish va rivojlantirishga, ravon va to'g'ri o'qish kabi fazilatlarini yaxshilashga yordam berdi. Tez-tez so'z birikmalari bilan alohida tovushlarni yoki ularning birikmalarini to'g'ri talaffuz qilish xususiyatiga ega. Ulardan savod o'rgatish davrida tovushlarni o'rganishda foydalanish yuqori natijalar beradi.

Shu o'rinda aytish mumkinki boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijobiy hissiyotlar, fazilatlarini tarkib toptirish, yuksak axloqiy me'yorlarni shakllantirishda dostonlarning o'rni beqiyosdir.

Xulosalar. Olingan natijalar va ularni muhokamasidan so'ng quyidagi xulosalarga kelish mumkin.

1. Boshlang'ich sinf ta'lim-tarbiya mazmuni o'zbek xalq og'zaki ijodi namunalariga boyligi o'quvchilarning odob-ahloqini shakllantirish, qadriyatini oshirish, tarbiyalash, axloqiy va ma'naviy rivojlantirishga ko'maklashadi. O'quvchilarni qadriyatga ega qilish, ularning jamiyatdagi o'rinlarini o'rgatish, jamiyat bilan hamkorlik qilish, maslahatlashish va adolatli bo'lish, shuningdek, milliy qadriyatlarni hurmat qilish va boshqalar bilan hamkorlik qilish muhimdir.

2. Boshlang'ich ta'limda xalq og'zaki ijodi janrlaridan krossvord metodi yordamida o'quvchilarning bilimlari va tushunchalari rivojlanishga va qiziqishlarini oshirish va o'quvchilarning o'quv faoliyatida motivatsiyasini ta'minlaydi. Natijalar shuni ko'rsatmoqdaki bu bolalarni baholarini 16,4% ga ko'tarilishiga olib keldi.

3. Onlayn Test Pad ning ijobiy tomonlari an'anaviy sinfni baholash usuli bilan solishtirganda birinchi o'rinda o'rganilayotgan mavzu bo'yicha bilimlarni tekshirish tezligi va mavzu katta hajmdagi sinovlarni ya'ni bir vaqtning o'zida barcha boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun materiallar mavjudligidir. Bu esa o'qish vaqtini optimallashtirish va undan samarali foydalanish oshiradi. Onlayn Test Pad testi baholashda subektiv omilni minimal darajaga tushiradi o'quvchilarning bilimi, tez natija olish imkonini beradi va o'quvchiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

4. Biz ushbu tadqiqot ishida muammoning barcha jihatlarini yorita oldik deya olmaymiz. Chunki bunga uning hajmi yetarli darajada imkon bermaydi. Keyingi tadqiqot ishlarimizda bu muammo ustida yanada kengroq va chuqurroq ish olib borish niyatidamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alkaf, M., Hartanto, H., Syahril, S., & Rokhim, N. (2024). Folk Art Teaching As The Element To Create Local-Wisdom Based Character: A Case Studi On Buto Birowo Kid Dance Group. *Asian Journal of Management, Entrepreneurship and Social Science*, 4(01), 1185-1196. <https://www.ajmesc.com/index.php/ajmesc/article/view/675>

2. Ma, X. (2024). The Influence of Chinese Folk Art on Modern Oil Painting. *Art and Performance Letters*, 5(1), 112-119. <https://www.DOI: 10.23977/artpl.2024.050116>

3. Chen, Q., Ismail, I., Ramli, I., Pan, W., & Hadi, H. (2024). Explore The Application of Folk Arts in Wall Painting Art. *Ideology Journal*, 9(1). <https://doi.org/10.24191/idealogy.v9i1.537>

4. Chen, D., Wang, B., Liu, Z., Qiao, S., & Yan, J. (2024). Research on the Application of Folk Art in the Training System of Preschool Education. *Curriculum Learning and Exploration*, 2(2).

5. Qo'chqarov B. A. (2024) "Devonu lug'otit turk" asarida milliy tarbiyaga oid qarashlarning o'ziga xos xususiyatlari. In *Konferensiyalar*, 1, №4, pp. 658-663. <https://uzresearchers.com/index.php/Conferences/article/view/1871>

6. Ruzikulova N.K. (2023) Boshlang'ich sinflarda xalq og'zaki ijodini o'rgatishning nazariy va amaliy asoslari. *O'zbekiston milliy universiteti xabarlari*, 1, №7, 165-167.

7. Illiyin, Z. (2023). The Effectiveness of Crossword Puzzle in Teaching Vocabulary of Fourth Grade Elementary Students. *ELITE JOURNAL*, 5(2), 417-424. Retrieved from <http://www.elitejournal.org/index.php/ELITE/article/view/152>

8. Fidrayani, F., & Purdiasih, R. D. (2022). Meta-analysis of the effect of crossword puzzle media to learning and students' social science learning outcome in elementary school. *Jip Jurnal Ilmiah PGMI*, 8(1), 53-60. <https://doi.org/10.19109/jip.v8i1.9911>

9. Wandini, R. R., Damanik, E. S. D., Daulay, S. H., & Iskandar, W. (2021). the Effect of Snake and Ladder Game on Student Learning Outcomes in Studying of Islamic History "Fathu Mecca" At the Elementary School Muhammadiyah, North Sumatera, Indonesia. *Al-Bidayah: jurnal pendidikan dasar Islam*, 13(1), 167-178. <https://doi.org/10.14421/albidayah.v13i1.637>

10. Edriati, S., Handayani, S., & Sari, N. P. (2017). Penggunaan teka-teki silang sebagai sebagai strategi pengulangan dalam meningkatkan pemahaman konsep matematika siswa SMA kelas XI IPS. *Jurnal Pelangi*, 9(2). <https://doi.org/10.22202/jp.2017.v9i2.2047>

MALAKA OSHIRISH KURSI TINGLOVCHILARIDA KREATIV KOMPETENTLIGIGA ASOSLAN FAOLIYATIGA QO'YILADIGAN TALABLAR

Sh.K.Urakova

*Toshkent viloyati pedagogik mahorat markazi,
"Pedagogika, psixologiya va ta'lim texnologiyalari" v.v.b, dotsent.*

Annotatsiya. ushbu maqolada o'qituvchining pedagogik mahorati, kasbiy va kreativ kompetentligi va unga qo'yiladigan talablar muhokama qilingan. Kompetentlik va kreativlikning o'zaro mutanosib tushunchalar ekanligi tahlil qilingan. Shuningdek malaka oshirish kursi tinglovchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish va kreativ faoliyatini amalga oshirishning pedagogik imkoniyatlari haqida mulohazalar berilgan.

Tayanch so'zlar: kompetentlik, kreativlik, o'qituvchi, malaka oshirish, ijodkorlik, yaratuvchanlik, kasbiy rivojlanish.

Jahonning yuksak darajada taraqqiy etgan davlatlarida ta'lim-tarbiya ishlarining yo'lga qo'yilishi, maktablarda amalga oshirilganini o'rganish orqali biz mustaqil respublikamiz milliy ta'lim tizimlarini yangitdan tashkil qilishda, ta'lim-tarbiyada, maktab ishini tashkil etishda eskirib, o'z dolzarbligini yo'qotib borayotgan faoliyat shakllari va usullaridan tezroq halos bo'lish, uni munosib tarzda yangilashda qo'shimcha boy manbalarga ham ega bo'lamiz. Zotan, hozirgi zamon ta'limida davlat va jamiyat talabi hamda manfaatlari aks etib turishi kerak.

O'qituvchining mustaqil bilim egallashi va malakasini oshirish pedagogik faoliyatning samaradorligini oshirishda zaruriy shartlardandir.

Dunyoda hamma kasblar muhim, har birining o'z o'rnini, falsafasi bor. Ammo hech bir kasb ommaviy ta'siri bo'yicha ustozlik va murabbiylik bilan barobar bo'lolmaydi. O'qituvchi – ulkan mas'uliyatli, hur fikrli va o'sib boruvchi bilim egasi. Zamonaviylik uning majburiy sifati, bilimiga qanday talab bo'lsa, unga ham shunchalik qat'iy talab bo'ladi. Ya'ni bilim bu zamonga muvofiqlashtirib borilmasa, nafi va dolzarbligi kamayib boradi. Demak, keng dunyoqarash, hur fikrlash va zamonaviylik – o'qituvchining majburiy kasb talabi.

Sharq mutafakkirlari o'qituvchi o'zi o'qib tursagina – o'qituvchi bo'la oladi, agar u o'qishni to'xtatib qo'yar ekan, unda o'qituvchilik ham o'ladi, deb juda haqqoniy aytganlar.

Bozor munosabatlari sharoitida mehnat bozorida ustuvor o'rin egallagan kuchli raqobatga bardoshli bo'lish har bir mutaxassisdan kasbiy kompetentlikka ega bo'lish, uni izchil ravishda oshirib borishni taqozo etmoqda. Xo'sh, kompetentlik nima? Kasbiy kompetentlik negizida qanday sifatlar aks etadi? Pedagog o'zida qanday kompetentlik sifatlarini yoritish zarur? Ayni o'rinda shu va shunga yondosh g'oyalar yuzasidan so'z yuritiladi.

"Kompetentlik" tushunchasi ta'lim sohasiga psixologik ilmiy izlanishlar natijasida kirib kelgan. Psixologik nuqtai nazardan kompetentlik "noan'anaviy vaziyatlar, kutilmagan hollarda mutaxassisning o'zini qanday tutishi, muloqotga kirishishi, raqiblar bilan o'zaro munosabatlarda yangi yo'l tutishi, noaniq vazifalarni bajarishda, ziddiyatlarga to'la ma'lumotlardan foydalanishda, izchil rivojlanib boruvchi va murakkab jarayonlarda harakatlanish rejasiga egalik"ni anglatadi.

Bu haqiqatni yoshi qancha bo'lishidan, pedagogik mahoratidan, qanday dars berishidan qat'iy nazar barcha o'qituvchilar yaxshilab bilib olishlari lozim.

Bugungi kunda ijodkorlik, yaratuvchanlik, yangilik yaratishga qaratilgan faoliyat kreativ faoliyat deb tushuniladi.

Kreativlik so'zi (inglizcha "create" – yaratuvchanlik, ijodkorlik) so'zidan olingan bo'lib, inson shaxsining ijodkorlikka bo'lgan qobiliyati, ijodkorlik iste'dod darajasi, individning an'anaviylik e'ki odat tusiga kirgan fikrlash sxemasidan uzoq bo'lgan, prinsipial yangi g'oyalarni yaratishga tayèrlikni xarakterlovchi, shuningdek, muammolarni o'zgacha tarzda bartaraf etish, iqtidorning mustaqil faktori sifatida qabul qilingan ijodiy qobiliyatlaridir.

Amerikalik olim D. Veksler "Kreativlik fikrning shunday turiki, u shaxsga bir muammo e'ki masala yuzasidan birdaniga bir nechta yechimlar paydo bo'lishini taqozo etadi va shablonli, zerikarli fikrlashdan farq qilib, narsa va hodisalar mohiyatidagi o'zga xoslik, noèblik sifatlarini anglashga èrdam beradi" - deb ta'rif beradi.[3]

Kreativ shaxs bo'lish, bizning misolimizda esa, kreativ talaba bo'lish – bugungi dunyoda afzalliklarga ega bo'lish, masalan, boshqa talabalar ichida ajralib turish, boshqalarga qaraganda qiziq suhbatdosh bo'lish, hayotda uchraydigan qiyinchiliklardan noodatiy tarzda chiqib ketish demakdir.

Kreativ qobiliyatlarni faqat yangi g'oyalarni yaratishgina uchun emas, balki hayot tarzining, yoki alohida olingan aspektlarni yaxshilash uchun qo'llash, va shaxsning ichki dunèsi rivojlanishida muhim o'rin tutadi.

Kreativlik axborotni yodda saqlash va faktlarni yig'ishga asoslanganligi tufayli an'anaviy ta'lim sistemasi har doim ham shaxsning, xususan talabaning kreativlik qobilyatini rivojlantirishga qodir emas. Kundalik hayot tarzi ko'pincha shaxsning kreativ xususiyatlarining pasayishiga sabab bo'ladi.

Mashhur pedagog Yan Amos Komenskiy "O'qituvchilik yer yuzidagi har qanday kasbdan ko'ra yuqoriroq turadigan juda faxrli kasb" ekanligini ta'kidlaydi, uning shaxsida quyidagi fazilatlar bo'lishi maqsadga muvofiqligiga urg'u beradi: vijdonli, ishchan, sabotli, axloqli o'z ishini sevuvchi, o'quvchilarga otalaridek muomala qiluvchi ularda bilimga havas o'yg'otuvchi o'quvchilarni o'z ortida erishtiruvchi va o'z etiqodiga ega bo'lgan shaxs deb takidlaydi.

A.S. Makarenko bo'lajak pedagog talabalik davridayoq pedagogik mahorat sirlarini o'rganishi zarurligini ta'kidlab, shunday deydi: "tarbiyachi tashkil etishni, yurishni, hazillashishini, quvnoq, jahldor bo'lishni bo'lishni bilishi lozimki, uning har bir harakati tarbiyalasin". Bu kabi qarashlar albatta o'z qimmatini yo'qotmagan holda hozirgi zamon o'qituvchisi o'z kasbining mohir ustasi, yuksak darajada madaniyatli, o'z fanini chukur biladigan, yondash fanlar sohalarini yaxshi tahlil eta oladigan, tarbiyalash va o'qitish uslubiyatini mukammal egallagan mutaxassis.

Pedagogik mahorat tizimi quyidagi o'zaro bir-biri bilan bog'liq bo'lgan asosiy komponentlardan iborat:

- 1) pedagogik insonparvarlik yo'nalishi;
- 2) kasbga oid bilimlarni boshqa fanlar bilan aloqadorlikda mukammal bilish;
- 3) pedagogik qobiliyatga ega bo'lish;
- 4) pedagogik texnika sirlarini puxta egalsh.

Shunday ekan o'quv - tarbiya jarayonini boshqarish, unga rahbarlik qilishda pedagogik-psixologik ta'limot nuqqai - nazaridan yondashish, ta'lim - tarbiyani milliy an'analarimiz ruhida zamonaviy metodlar asosida modellashtirish, o'kuv - tarbiyaviy jarayonda ilg'or pedagogik texnologiyalarni tatbiq etish uchun o'qituvchi mahoratining zarurligi haqidagi ma'lumotlar va ularni takomillashtirish tizimlari o'rin olgan.

Shu jumladan o'qituvchilarimiz ta'lim-tarbiya jarayonida kasbiy kompetentlikka va kreativ fikrlashga o'z ustida mustaqil ishlash orqali erishiladi. Mazkur jarayonning natijadorligini ta'minlash maqsadida mamlakatimizda uzluksiz malaka oshirish tizimi yo'lga qo'yilgan. Shuning

bilan birgalikda o'qituvchilarda oldindan mavjud va yangidan egallangan bilim, ko'nikma, va malakalarni amaliyotga qo'llashlari, yaa'niy ta'lim beruvchining progmatik bo'lishi ustidan barcha tegishli ma'muriy organlarning mavjud qonunlar doirasidagi korrupsiyadan holi nazoratlari talab etilishi lozim. O'qituvchining o'quvchilarni kafolatlangan bilim bilan ta'minlashga yo'naltirilgan faoliyat uning progmatikligiga misol bo'la oladi. Aslida kompetent bo'lmagan ta'lim muassasasida faoliyat ko'rsatishi aslo mumkin emas.

O'qituvchi faoliyatiga qo'yiladigan talablardan yana biri Pedagogik faoliyatga nisbattan tanqidiy va ijodiy yondoshish, o'zining ijodkorlik malakalariga egaligini namoyish eta olishi yani kreativ bo'la olishi va axbarot kommunikatsion faoliyatiga bo'lgan ehtiyoji o'qituvchining AKT vositalari bilan yetarli darajada ta'minlanganligini ular yordamidategishli axborotlarni to'plashi saralashi va zarur paytda ulardan o'z o'rnida va me'yorida yuqori darajada samarali foydalana olishi lozim.

Xulosa qilib aytganda zamonaviy o'qituvchining yuqori darajadi o'quv pedagogik faoliyati, o'zining egallab turgan o'rniga hamkasblariga, o'vchilariga va ularning ota-onallariga bo'lgan munosabatida ijtimoiy pedagogik faoliyatida va axborotlarni to'plash, ularni saralab o'z o'rnida va me'yorida foydalanishda nomoyon bo'ladi..

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Azizxo'jaev N.N. *Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat*. -Ye.: "O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi" nashriyoti. 2006.
2. Xoshimov K., Nishonova S. *Pedagogika tarixi*. -T.: Alisher Navoiynomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2005.
3. Hasanboev J. *vaboshqalar. Pedagogika. O'quvqo'llanma*. - Toshkent: "Fan", 2006.
4. *Ijtimoiy axborot ta'lim portal*i: www.ziynet.uz

OLIJ TA'LIM MUASSASALARIDA SIFAT MENEJMENTINI TAKOMILLASHTIRISHNING AYRIM MASALALARI

Askarov Abror Davlatmirzayevich
Pedagogika fanlari doktori, dotsent

Anotatsiya. Oliy ta'lim muassasalarida sifat menejmentini takomillashtirishning ayrim masalalari mavzusi yoritib berilgan. Teylor va Shuxart tizimlari, OTM sifat menejmenti nazariyasi va amaliyotida sifatni ta'minlash yondashuvlarini o'rganishlar amaldagi tizimlar bilan bog'liq qarama-qarshiliklar haqida ma'lumotlar keltirib o'tilgan.

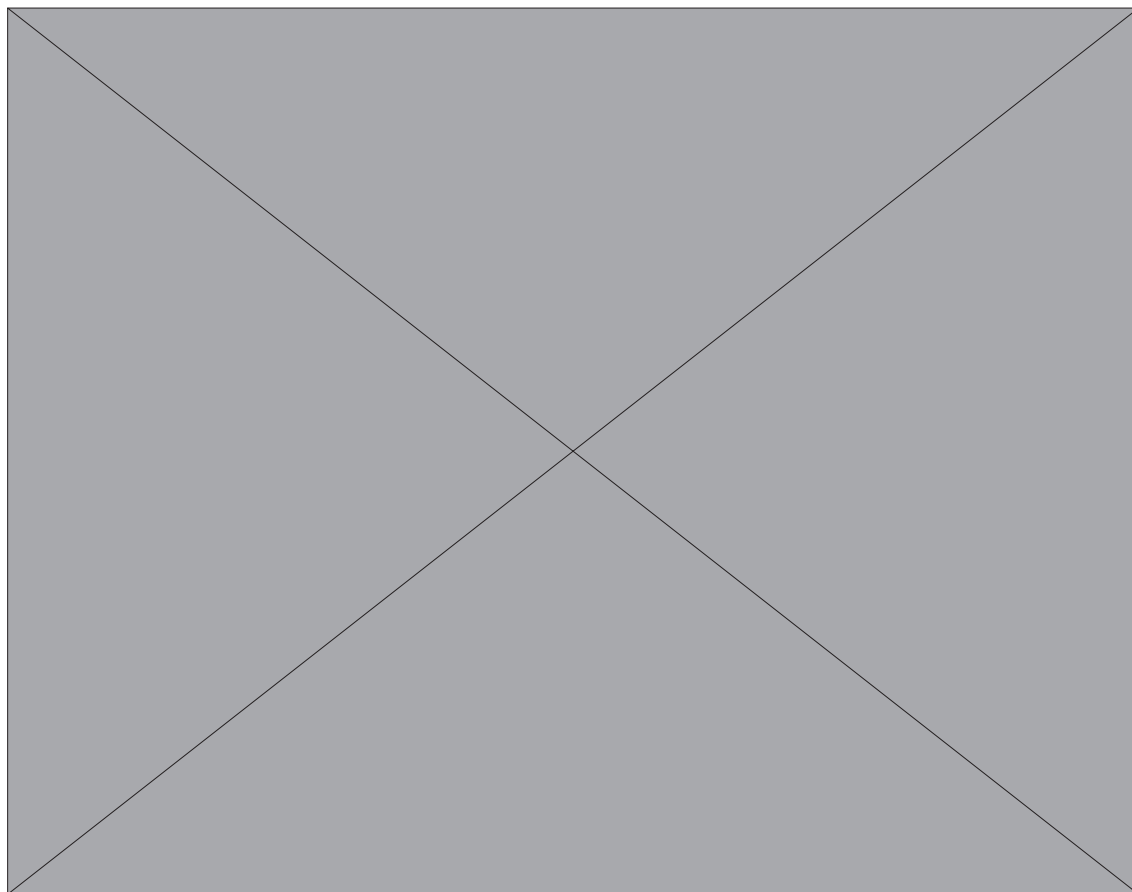
Kalit so'zlar: texnologik yondashuv, sifat, sifat menejmenti, sifatni nazorati, talab, ehtiyoj, konsepsiya.

Oliy ta'lim muassasalari (OTM)lar faoliyatini boshqarish XX asrga qadar individual xarakter kasbetib, tashkiliy-pedagogik jarayonlarning sifati va bitiruvchilarning kasbiy tayyorgarligi darajasi ma'lum shaxsiy mahoratlarga va to'plangan tajribalarga bog'liq bo'lgan. Ta'lim jarayonlariga texnologik yondashuvlarning kirib kelishi natijasida ta'lim xizmatlari ko'rsatish ommaviylashib bordi, shu bilan birga ta'lim buyurtmachilari tomonidan uning sifatiga qo'yiladigan talab ham ortdi.

O'tgan asr boshlariga kelib, ishlab chiqarish sohalarida bo'lgani kabi, ta'lim jarayonlarini boshqarish, tashkil etish va ta'lim sifatiga bo'lgan yangi yondashuvlar paydo bo'la boshladi, jumladan, F. Teylor (F.Taylor) va V. Shuxart (W.Shewhart) tomonidan taklif qilingan boshqaruv tizimiga muvofiq sifatni "yuqori" va "past" chegaralari joriy qilinib, sifatni nazorat qilish mexanizmlari yo'lga qo'yildi. Ushbu mexanizmning bosqichlari rejalashtirish, amalga oshirish, tekshirish, harakatdan iborat bo'ldi.

Bugungi kungacha OTMlarda joriy etilgan sifat menejmenti tizimi F. Teylor tomonidan taklif etilgan va mahsulot (bitiruvchi) sifatiga yo'naltirilgan yondashuvga ko'p jihatdan mos bo'lib, rejalashtirish Oliy ta'lim vazirligi, amalga oshirish OTM professor-o'qituvchisi, tekshirish turli nazorat idoralari, harakat OTM ma'muriyati tomonidan bajariladi. Bunda, siklik jarayonlarni turli darajadagi subyektlar tomonidan bajarilishi, ya'ni reja belgilaganlar, uni amalga oshirganlar, tekshirganlar va harakatni yo'lga qo'rganlar o'rtasidagi maqsadlar uzilishi o'zaro nomutanosiblikni yuzaga keltiradi. Jumladan, ta'lim dasturlarida shablon ko'rinishida rejalashtirilgan bilimlarni bajaruvchi tomonidan hududiy sharoitga moslab o'zgartirishlar kiritilishi, tekshiruv davrida bu holat salbiy baholanishi va nazorat natijasiga ko'ra ma'muriyatning chora ko'rishi holati kuzatilishi mumkin.

V. Shuxart yondashuvidan boshlab esa sifat boshqaruvi bosqichlarida jarayonlarning sodir bo'lishiga ahamiyat qaratiladi, ya'ni jarayonlar rejalashtiriladi, amalga oshiriladi, nazorat qilinadi, sabablar ustida ishlanadi. Bunda asosiy masala aybdorlarni topish emas, balki jarayonlarni baholash orqali nomuvofiqliklarning sabablarini izlash va ularni bartaraf etish, muammolarning manbalari hisoblangan jarayonlardagi chetlashishlarni qisqartirishga ahamiyat qaratiladi, uslubiy yordamlar yo'lga qo'yiladi.

1-rasm. Teylor va Shuxart tizimlarining umumiy taqqoslama ko'rinishi [1; 30-b.]

O'tgan asrning 50-yillariga kelib sifatga erishish har bir ta'lim subyektning sifatga e'tiborini kuchaytirishga, buning uchun ularning vazifalari, majburiyatlari, vakolatlari va o'zaro munosabatlari mazmunini sifat menejmenti nuqtai nazaridan qayta taqsimlashga ahamiyat qaratilishi natijasida sifatni boshqarishning tizimli tamoyillariga asoslangan Umumiy sifat nazorati (Total Quality Control – TQC) rivojlana boshladi. Umumiy sifat nazorati g'oyasi yetakchisi Armand Feygenbaum tomonidan taklif etilgan spiral konsepsiyasiga ko'ra TQCni amalga oshirish uchun boshqaruvning uchta elementi – mas'uliyat, vakolat, hamkorlikni aniqlash kerak.

Sifatni boshqarish usullarini takomillashib borishi muassasaning barcha faoliyatlarini buyurtmachilar talabi va ehtiyojlarini qondirish, uzoq muddat muvaffaqiyatga erishishga yo'naltiruvchi Umumiy sifat menejmenti (TQM), keyinchalik uning tarkibiga kiruvchi Universal sifat menejmenti (Universal Quality Management – UQM) deb nomlangan yondashuvlarni rivojlanishiga olib keldi.

OTM sifat menejmenti nazariyasi va amaliyotida sifatni ta'minlash yondashuvlarini o'rganishlar amaldagi tizimlar bilan bog'liq bir qator quyidagi qarama-qarshiliklar mavjudligini ko'rsatdi:

- ta'lim natijalari bevosita ta'lim buyurtmachilari, ish beruvchilar, jamiyat va hamkor subyektlar munosabati va e'tirofiga qurilishi hamda mehnat bozori, meyoriy va huquqiy hujjatlar, raqobat muhiti, xalqaro hamkorlik talablari va ehtiyojlarini qondirish, kompetensiyaviy yondashuvlarni joriy etish, variativlikni ta'minlashga yo'naltirilgan o'quv mazmunini shakllantirish amaliyotining modernizatsiyalash zarurati o'rtasida;

- davlat attestatsiyasi va akkreditatsiyasi, reyting tizimlari kabi ta'lim sifatini baholashning tashqi nazoratidan tashqari muassasa doimiy ravishda o'zini o'zi baholashi, nomuvofiqliklarning

sabablarini izlashi va ularni bartaraf etishi, muammo manbalari hisoblangan chetlashishlarni kamaytirishi lozimligi hamda ta'lim jarayonlarini tashkil etish va boshqarish samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi ichki monitoringni amalga oshirish mexanizmlarining nazariy va uslubiy ta'minotining yetarli emasligi o'rtasida;

- talabalarining ta'lim yo'nalishlari va mutaxassisliklar bo'yicha kasbiy kompetensiyasining darajasi ta'lim sifatini baholashning asosiy elementi hisoblanishi hamda fanlardan doimiy o'zlashtirish holatini o'rganish, o'zlashtirish qiyin bo'lgan mavzularni aniqlashtirish, bilish faoliyatida yuzaga kelgan bo'shliqlarni to'ldirishga qaratilgan samarali texnologik yechimlar ishlab chiqilmaganligi o'rtasida;

- ta'lim sifatiga ta'sir etuvchi omillar va jarayonlarga oid baholash natijalari sifat menejmenti bosqichlarida navbatdagi harakatni amalga oshirishga asos bo'lishi hamda sifat nazorati parametrlari darajasini kam xatoliklar bilan aniqlash, kelgusidagi ko'rsatkichlarni avvaldan prognozlash imkoniyatini beruvchi vositalar mazmuni ochib berilmaganligi o'rtasida;

- sifat menejmentidagi siklik jarayonlarda ko'zda tutilgan ta'lim va ilmiy tadqiqot xizmatlarini amalga oshirishning barcha professor-o'qituvchilarni jalb etilishiga bog'liqligi hamda ular faoliyati samaradorligi ko'rsatkichlarini aniqlashning ko'p funksiyali texnologiyalaridan foydalanish zarurati o'rtasida;

- sifat menejmentining zamonaviyligi muassasada raqobat muhitiga xos bo'lgan aniq, mukammal strategik maqsadlarni belgilash va amalga oshirishda namoyon bo'lishi hamda strategik rejalashtirish va optimal qarorlar qabul qilish uslublaridan foydalanishning ilmiy-amaliy yondashuvlariga bo'lgan talab o'rtasida.

Yuqorida aniqlangan qarama-qarshiliklarning yetarli darajada kompleks o'rganilmaganligi, mehnat bozori, meyoriy va huquqiy hujjatlar, raqobat muhiti, xalqaro hamkorlik talablari va ehtiyojlari, OTM sifat menejmentini takomillashtirish orqali sifatni ta'minlash muammosini hal qilishning amaliy ahamiyati darajasi tadqiqotimizning dolzarbligini belgilab, OTMlarda sifat menejmentini integratsiyalashgan mexanizmlar asosida takomillashtirish zaruratini asoslab beradi.

Bu yerda "integratsiyalashgan mexanizmlar" tushunchasi OTM sifat menejmenti faoliyati samaradorligini oshiruvchi tarmoq tuzilmaviy-funksionalliklar ko'lamining kengligi va ularni amalga oshirish bir qator mexanizmlarga (MEXANIZM (yun. mechane – mashina) "ichki tuzilish, sistema, biror narsaning o'zaro bog'liq bo'lgan va yaxlitlikni tashkil etuvchi qismlari" [2, 584-b.]) bog'liqligi, mazkur mexanizmlarni o'zaro integratsiyalash (INTEGRATSIYA (lot. integratio – tiklash, to'ldirish) "ayrim qismlarning, elementlarning bog'liqlik holatini, ularni qo'shib birlashtirishni ifodalovchi tushuncha" [3, 216-b.]) asosida yo'lga qo'yish lozimligi bilan izohlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Veshneva I.V. *Postroyeniye sovershennoy sistemi menedjmenta kachestva v VUZe i yego podrazdeleniyax: Uchebno - metodicheskoye posobiye.* - Saratov: Izdatelskiy sentr «Nauka» 2009. – 126 s

2.O'zbek tilining izohli lug'ati: 80000 dan ortiq so'z va so'z birikmasi. A.Madvaliyev tahriri ostida (1). –T.: «O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi» Davlat ilmiy nashriyoti, 2006. 679 b.

3.O'zbek tilining izohli lug'ati: 80000 dan ortiq so'z va so'z birikmasi. A.Madvaliyev tahriri ostida (2). –T.: «O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi» Davlat ilmiy nashriyoti, 2006. 671 b.

MOLIYAVIY TA'LIM VA AYOLLAR: DUNYO TAJRIBASI

Yusupova Shohzoda Yunus qizi

Nizomiy nomidagi TDPU tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada ayollarga moliyaviy ta'lim berishning ahamiyati va bu bordagi dunyo tajribasi haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: moliyaviy savodxonlik, ayollar ta'limi, xalqaro tajriba, ta'lim dasturi, AQSh ta'limi.

Ayollar va qizlarning ta'lim olishi qashshoqlikni bartaraf etishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli bu mavzu dunyo mamlakatlarida doim dolzarbligicha qolmoqda. Ayrim mamlakatlardagi ayollar uchu ta'limdagi adolatsizliklar, misol uchun, qizlarning maktabga kirishladagi to'siqlar yoki ayollarga nisbatan zo'ravonlik kabi qiyin vaziyatlar ayollar ta'lim olishi uchun to'siq bo'layotganligini ko'rishimiz mumkin.

Qizlarning ta'lim darajasini oshirish ularning o'z salomatligi va iqtisodiy kelajagiga ijobiy ta'sir Maktab yoshidagi o'quvchilarning kundalik hayotda zarur bo'lgan kompetentsiyalari moliyaviy savodxonlikning asosiy darajasi sifatida tasniflanadi. Yosh avlodda moliyaviy savodxonlikni shakllantirish bo'yicha xorijiy tajriba e'tiborga loyiqdir. Turli mamlakatlarda moliyaviy ta'limning rivojlanish darajasi va bu sohani amalga oshirish ko'lami har xil. Quydagi davlatlar guruhlarini ajratish mumkin:

- moliyaviy ta'lim muammosini tushunish darajasi yuqori bo'lgan davlatlar (AQSh, Buyuk Britaniya, Germaniya, Frantsiya, Kanada, Yangi Zelandiya, Singapur);
- moliyaviy ta'lim muammolari aniqlangan va hal etilgan, lekin ular chuqur rivojlanmagan va har doim ham tegishli yordamga ega bo'lmagan davlatlar (Avstriya, Gollandiya, Italiya, Polsha, Chexiya, Hindiston);
- moliyaviy savodxonlikni oshirish masalalari endigina hal qilinayotgan va ishlab chiqila boshlagan yoki yaqinda amalga oshirila boshlagan va (yoki) turli loyihalar yoki tadbirlarni amalga oshirish bo'yicha choralar ko'rilayotgan davlatlar (Rossiya, Xitoy) [4].

Bundan tashqari, ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, moliyaviy savodxonlik sohasidagi dasturlarni ishlab chiqishda ko'plab davlatlar AQSh va Buyuk Britaniyaning to'plangan tajribasiga asoslanadilar, chunki ular dunyodagi birinchi tajribaga ega bo'lishdi. Shuning uchun ko'plab usullar va ishlanmalar ma'lum bir mamlakatning milliy xususiyatlariga moslashtiriladi [4].

Umuman olganda, agar AQShda moliyaviy ta'lim haqida gapiradigan bo'lsak, u barcha mulk shaklidagi tashkilotlar va barcha darajadagi hukumatlarning hamkorligiga asoslanadi. Davlat, xususiy sektor va jamoat tashkilotlari o'rtasidagi hamkorlikning amaldagi mexanizmi davlat uchun unchalik qimmatga tushmaydi, chunki davlat faqatgina Moliyaviy savodxonlik komissiyasining vazifalari va maqsadlari bilan bevosita bog'liq xarajatlarini ta'minlaydi.

Davlat moliyaviy savodxonlik dasturlarini ilgari surish uchun yetarli darajada moliyaviy va moddiy bazaga ega bo'lgan yaxshi tashkil etilgan tashkilotlarga grantlar uchun mablag'larning ozgina qismini sarflaydi. Byudjet mablag'lari uy xo'jaliklarining barcha guruhlarining joriy ehtiyojlariga qaratilgan va keyinchalik ular orasida talabga ega bo'lishi mumkin bo'lgan loyihalar uchun ajratiladi.

Amerika Qo'shma Shtatlarida moliyaviy savodxonlik kurslari maktab va universitetlarda ko'p yillardan beri o'qitilib kelinayotganiga qaramay, moliyaviy savodxonlik bo'yicha yagona davlat dasturi mavjud emas. Davlat ma'muriyati turli moliya institutlari va yirik banklar uchun ushbu

dasturlarni ishlab chiqishni taklif qiladi, lekin o'zi ma'lum bir dastur yoki ma'lum kurs uchun aniq talablarni qo'yadi.

AQSh tajribasini o'rganish moliyaviy dasturlarning quyidagi xususiyatlarini ham ko'rsatdi:

1) barcha ta'lim dasturlarida asosiy e'tibor uy xo'jaliklarining real ehtiyojlariga qaratilgan moliyaviy ma'lumotlarning sifati va tabaqalanishiga qaratilgan;

2) dasturlar har bir talab qilinadigan vakolat sohasi uchun milliy moliyaviy savodxonlik standartlariga muvofiq tuzilgan;

3) moliyaviy dasturlar uzoq kelajakda emas, balki to'g'ridan-to'g'ri ta'lim jarayonida yoki undan keyin darhol olingan bilimlarni amaliy yo'naltirish va qo'llashga qaratilgan;

4) barcha mumkin bo'lgan aloqa vositalaridan foydalanish (telefon, Internet, multimedia va boshqalar);

5) maktab tizimida moliyaviy savodxonlik bo'yicha alohida kurslarni joriy etish yoki iqtisod yoki matematika bo'yicha ma'lum kursning bir qismi sifatida kiritish;

6) oliy o'quv yurtlarida talabalar o'qish davrida ham, o'qishni tamomlagandan keyin ham moliyaviy operatsiyalar uchun zarur ma'lumotlarni oladigan moliyaviy markazlarni tashkil etish;

7) aholining kam ta'minlangan va himoyalangan qatlamlarini moliyaviy ta'limga jalb etish [5].

Dunyoning ko'plab mamlakatlarida ta'lim muassasalarida o'qitiladigan mavjud fanlar doirasida moliyaviy savodxonlikni joriy etishga urinishlar faol ravishda olib borilmoqda [6]. Shunday qilib, Fransiya tajribasi shaxsiy moliya sohasidagi bilimlarni matematika kursiga integratsiya qilishning muvaffaqiyatli namunasi bo'lishi mumkin. Fransiyaning yakuniy sinflarida talabalar "Hisob va uning amaliy qo'llanilishi" kursini o'rganish jarayonida matematik bilimlarni qo'llaydilar. Shu bilan birga, ilgari o'rganilgan matematik materialni qo'llash doirasi sezilarli darajada kengaytirildi:

- vazifalar yanada murakkablashadi;

- topshiriqlarning mazmuni amaliyot bilan chambarchas bog'liq;

- dasturga kiritilgan mavzular matematikani maxsus ilmiy bilimlar sohasi shaklida emas, balki hisoblash ko'nikmalarini egallashning amaliy vositasi sifatida qabul qilish imkonini beradi [5].

Bu tajribani ta'lim sohasidagi mahalliy mutaxassislar o'rganishi maqsadga muvofiqdir.

Aytish joizki, navqiron avlodning moliyaviy savodxonligini oshirishning ijtimoiy-iqtisodiy samarasi bosqichma-bosqich namoyon bo'lsada, jahon tajribasi bu boradagi ishlar inkor etib bo'lmas darajada zarurligini va bu muammoni hal etishda sustkashlikka yo'l qo'yib bo'lmasligini isbotlamoqda. Moliyaviy savodxonlikni shakllantirishning uslubiy yondashuvlari kompetentsiyaga asoslangan, shaxsiy-faol, kontekstli, amaliyotga yo'naltirilgan, integrativ, sub'ektivdir [6]. Yoshlarning, ayniqsa, qizlarning moliyaviy bilimini oshirish jamiyat rivojlanishi uchun poyedevor bo'lishi shubhasiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. „CAMFED USA: What we do“. CAMFED. 9-oktabr 2011-yilda asl nusxadan arxivlandi.

2. „Girls Education: A lifeline to development“ (1995). 25-aprel 2021-yilda asl nusxadan arxivlandi.

3. „Plan Overseas - Why Girls?“. Plan Canada. 13-noyabr 2011-yilda asl nusxadan arxivlandi.

4. Овчинников, М. Обзор международной практики реализациистратегий и программ в области финансовой грамотности [Текст] / М.Овчинников. М.: Наука, 2008. 215 с.

5. Зеленцова, А.В. Повышение финансовой грамотности населения: международный опыт и российская практика [Текст] / А.В. Зеленцова, Е.А.Блиская, Д.Н. Демидов. М., 2012. 112 с

6. Паатова, М.Э. Финансовая грамотность детей и молодежи как актуальная задача современного образования [Текст] / М.Э. Паатова, М.Ш. Даурова // Вектор науки ТГУ. 2014. № 2 (28). С.173-175.

TAYYORLOV GURUHI BOLALARINI BOSHLANG'ICH TA'LIMGA TAYYORLASHDA O'QITUVCHI-PEDAGOGLARNING TADQIQOTCHILIK FAOLIYATI

Shakarova Nilufar Zuvaydullayevna

*Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti
tayanch doktoranti*

Annotatsiya. Ushbu maqola bolalarni maktabga tayyorlashning o'ziga xosliklari, boshlang'icha ta'limga oid bilimlarni egallashda bola duch kelishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklarni bartaraf etishda ta'lim-tarbiya jarayonini amalga oshirishda tarbiyachi-pedagog hamda o'qituvchilarning roli hamda izlanuvchanlik faoliyati haqida.

Kalit so'zlar: maktabga tayyorlov, boshlang'ich ta'lim, o'qituvchi, izlanuvchanlik, pedagog, o'qituvchi, faoliyat, emotsiya, motivatsiya

Bolalarni maktabda boshlang'ich ta'limda o'qishga tayyorlash – nafaqat muhim, balki murakkab jarayon bo'lib, bu e'tiborli va mas'uliyatli yondashuvni talab qiladi. O'qituvchi pedagoglar bu jarayonda asosiy rol o'ynab, bolani boshlang'ich ta'limga tayyorlashda zamonaviy ta'lim talablariga javob berishi uchun ularga ta'lim-tarbiya berish jarayonida turli tadqiqotchilik faoliyatini amalga oshiradi. Bilamizki, texnologiyaning jadal rivojlanishi pedagoglardan o'z ustida ishlash, bolani yangi bilimlar bilan qurollantirish, matiqiy fikrlash ko'nikmasini shakllantirish uchun o'quv dasturlarida berilgan ma'lumotlarga qo'shimcha sifatida yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanib mashg'ulotlarni yanada sifatli hamda bolalar o'rganishlari uchun qulay qilib tashkil etish zaruriyatini keltirib chiqarmoqda. Bu esa tarbiyachi-pedagog hamda o'qituvchilardan anchagina izlanishni talab qiladi.

Tayyorlov guruhi bolalarini boshlang'ich ta'limga tayyorlashda o'qituvchi-pedagoglar tomonidan amalga oshiriladigan faoliyatlar juda muhim bo'lib, ular quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Ta'limiy dastur va rejalashtirishga oid faoliyatida o'qituvchi-pedagoglar bolalar uchun ta'limiy dasturlar asosida mashg'ulot ishlanmalar yaratadilar, bu mashg'ulot ishlanmalar bolalarning yoshiga va rivojlanish darajasiga mos kelishi kerak. Ularda quyidagi yo'nalishlar o'z ifodasini topishi kerak:

a) kognitiv rivojlanish: Matematik, mantiqiy fikrlash, til rivojlanishi kabi sohalar uchun mos mashg'ulotlar.

b) ijtimoiy ko'nikmalar: Bolalarning jamiyatda qanday munosabatda bo'lishlarini o'rgatadigan faoliyatlar, masalan, guruh ishlari va o'yinlar.

d) emotsional rivojlanish: Bolalarning o'z-o'zini anglash va nazorat qilish malakalarini hamda emotsiyalarni tanish va ifodalashni rivojlantirish. Misol uchun, "Emotsiya kartochkalari" o'yini yordamida bolalar qanday his-tuyg'ularni ifodalashni va boshqalarning emotsiyalarini tushunishni o'rganadilar.

2. Emotsional va psixologik qo'llab-quvvatlash faoliyati orqali bolalarda psixologik yoki emotsional muammolarni erta aniqlash va ularni yechishga yordam berishlari lozim. Masalan, qo'rquv, tashvish yoki o'z-o'zini baholash muammolari. O'zaro munosabatlarni rivojlantirishda bolalarga ijtimoiy ko'nikmalarni o'rgatish, boshqa bolalar bilan o'zaro munosabatlarni rivojlantirish, o'zaro hurmat va empatiya ko'nikmalarini shakllantirish.

3. Motivatsiya va qiziqish jarayonlarini rivojlantirishga oid faoliyat. O'qituvchilar bolalar

uchun qiziqarli va motivatsion faoliyatlarni tashkil etishi va o'yinlar orqali bolalarning qiziqishini oshirish, bu ularning o'rganishga bo'lgan ishtiyoqini oshirishi kerak. Shu bilan birga bolalarga yangi bilimlarni o'rganishga qiziqishlarini uyg'otish uchun interaktiv usullarni qo'llay olishlari lozim.

4. Rivojlantiruvchi faoliyatlar. O'qituvchilar bolalarning umumiy rivojlanishini ta'minlash uchun quyidagi faoliyatlarni tashkil etishi kerak:

Yozuv va o'qish: Bolalarga yozish va o'qish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam berish. Masalan, rang-barang kartochkalar yoki so'zli o'yinlar yordamida.

Matematik va mantiqiy ko'nikmalarni rivojlantirishda oddiy matematik mashqlar, mantiqiy fikrlashga oid mashqlar yoki qiziqarli logik o'yinlardan foydalanish orqali.

5. Individual yondashuv. O'qituvchilar har bir bolaning shaxsiy ehtiyojlarini va qobiliyatlarini hisobga olib, quyidagi yondashuvlarni qo'llashlari mumkin:

a) individual rejalashtirish: Har bir bolaning individual rivojlanish rejasini tuzish va amalga oshirish.

b) shaxsiy qo'llab-quvvatlash: Har bir bolaning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash, ularga mos keladigan qo'llab-quvvatlash strategiyalarini ishlab chiqish.

6. Ota-onalar bilan hamkorlik. O'qituvchilar ota-onalar bilan samarali hamkorlikni ta'minlaydilar:

a) ma'lumot va maslahatlar orqali ota-onalarga bolalarining ta'limiy rivojlanishi haqida doimiy ravishda ma'lumot berish va maslahatlar taqdim etish.

b) ota-onalar yig'ilishlari orqali rivojlanish va o'rganish jarayonida ota-onalarning faol ishtirokini ta'minlash uchun uchrashuvlar va seminarlar tashkil etish.

7. Tajriba va maslahatlarga oid faoliyatda o'qituvchilar o'z tajribalarini bo'lishishlari va yangi pedagogik metodikalarni joriy etishlari, pedagogik innovatsiyalarga oid yangi ta'lim uslublari, texnologiyalar va metodikalarni o'rganishlari va tatbiq etishlari lozim bo'ladi.

Bu faoliyatlarning to'g'ri va muntazam amalga oshirilishi pedagoglarning tayyorlov guruhi bolalarini boshlang'ich ta'limga tayyorlashdagi muhim rolini aks ettiradi. Ta'lim-tarbiya jarayonining muvaffaqiyatli amalga oshirilishi esa bolalarning maktabga tayyor bo'lishi va muvaffaqiyatli rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa. Maktabga tayyorlov guruhi bolalari uchun o'qituvchi-pedagoglarning roli nihoyatda muhimdir. Ularning ta'limiy dasturlarni ishlab chiqish, emotsional va psixologik qo'llab-quvvatlash, motivatsiya va qiziqishni oshirish, rivojlantiruvchi faoliyatlar tashkil etish, individual yondashuvni qo'llash, ota-onalar bilan hamkorlik va pedagogik tajribalarni bo'lishish kabi vazifalari bolalarning ta'limga tayyorligini oshirishda katta ta'sir ko'rsatadi. O'qituvchilarning izlanuvchanligi, professional yondashuvlari bolalarning muvaffaqiyatli rivojlanishi va ta'lim jarayonining sifatini oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Boboyorova G. *Bolalarni maktabga tayyorlashda interfaol usullardan foydalanish. Maktabgacha ta'lim j.*, 2007. 6-son.

2. M.Rasulova, D.Abdullayeva, S.Oxunjonova, «*Bolalarni maktabga psixologik tayyorgarligi*» T., 2004 yil.

3. Терещенко М.Н., *Подготовка детей к обучению в школе: вчера и сегодня -Актуальные вопросы современной науки*, 2008. 226-б.

4. Гуткина Н.И., *Психологическая готовность к школе. – М. Академический Проект, 2000. 184-б.*

BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARIDA TASHKILIY-PEDAGOGIK KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISHNING AMALIYOTDAGI HOLATI

Sotiboldiyeva Shoxista Jaloliddin qizi

Toshkent Amaliy fanlar universiteti Boshlang'ich ta'lim nazariyasi va metodikasi kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqola bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida tashkiliy-pedagogik kompetentlikni rivojlantirishning amaliyotdagi holatini tahlil qiladi. Maqola o'qituvchilarning dars jarayonini samarali boshqarish, rejalashtirish va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash kabi ko'nikmalarini rivojlantirish zarurligi haqida.

Kalit so'zlar: Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari, tashkiliy-pedagogik kompetentlik, dars rejalashtirish, sinfni boshqarish, pedagogik texnologiyalar, amaliyot, mentorlik tizimi, zamonaviy texnologiyalar

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining tashkiliy-pedagogik kompetentligini rivojlantirish ta'lim tizimida muhim ahamiyat kasb etadi. Bu kompetentlik o'qituvchilarning ta'lim jarayonini samarali tashkil etish, o'quvchilar bilan muloqot qilish, dars rejasini tuzish va dars jarayonini boshqarish qobiliyatini nazarda tutadi. Ushbu maqola ushbu kompetentlikning amaliyotdagi holati, dolzarb muammolar va rivojlantirish yo'nalishlarini tahlil qiladi.

Tashkiliy-pedagogik kompetentlik, o'qituvchilarning sinfni boshqarish, o'quv jarayonini samarali tashkil etish, individual va guruhda ishlash ko'nikmalarini o'z ichiga oladi. Bu kompetentlik quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

1. Dars rejalashtirish va uni amalga oshirish – o'qituvchi darsni aniq maqsadlar asosida rejalashtirishi, turli metodlar va texnikalarni qo'llab darsni o'tkazishi lozim.

2. Sinflarni boshqarish – o'qituvchi sinfda intizomni ta'minlash, o'quvchilar bilan sog'lom muloqot qilish va darsni boshqarish qobiliyatlariga ega bo'lishi kerak.

3. Pedagogik texnologiyalardan foydalanish – zamonaviy texnologiyalarni ta'lim jarayoniga jalb etish orqali o'quvchilarning qiziqishini oshirish va ta'limning samaradorligini ta'minlash.

Amaliyotdagi holat:

Hozirgi kunda boshlang'ich sinf o'qituvchilarida tashkiliy-pedagogik kompetentlikni rivojlantirishda bir qator muammolar mavjud. Ular orasida:

1. Nazariy bilimlarning amaliyotda qo'llanmasligi. O'qituvchi tayyorlash dasturlarida nazariy bilimlar yetarlicha berilgan bo'lsa-da, amaliyotga asoslangan tajriba kamroq bo'lib, bu kelajakdagi o'qituvchilarning real sharoitda dars o'tish ko'nikmalarini rivojlantirishda qiyinchilik tug'diradi.

2. Amaliyot o'tkazish imkoniyatlari cheklanganligi. Ko'plab o'qituvchi tayyorlash markazlarida amaliyot o'tish imkoniyatlari yetarli emas, ya'ni talabalar maktablarda yetarli amaliy mashg'ulotlar o'ta olmasliklari sababli dars jarayonida yetarli tajribaga ega bo'la olmaydilar.

3. Zamonaviy texnologiyalardan foydalanish ko'nikmalarining yetishmasligi. Texnologik resurslardan samarali foydalanish kompetentlikka kiritilgan bo'lsa-da, ko'plab talabalar ulardan foydalanish ko'nikmalariga ega emaslar yoki ularni ta'lim jarayoniga moslashtirishda qiyinchilikka duch kelishadi.

Rivojlantirish yo'nalishlari:

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida tashkiliy-pedagogik kompetentlikni rivojlantirish uchun quyidagi yo'nalishlarda ishlash muhim:

1. Amaliyot soatlarining ko'paytirilishi. O'qituvchi tayyorlash dasturlarida nazariy va amaliy mashg'ulotlar o'rtasidagi muvozanatni saqlash uchun amaliyot soatlari ko'paytirilishi lozim. Maktablarda amaliy mashg'ulotlar o'tkazish va real sharoitda dars jarayonida ishtirok etish orqali o'qituvchilar tashkiliy qobiliyatlarini yanada rivojlantirishadi.

2. Mentorlik tizimini rivojlantirish. Amaliyot davrida tajribali o'qituvchilarning yangi o'qituvchilarga murabbiylik qilishi, ularga dars jarayonida yordam berishi tashkiliy ko'nikmalarni tezroq rivojlantirishga xizmat qiladi.

3. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni o'rgatish. Bo'lajak o'qituvchilarga zamonaviy ta'lim texnologiyalari, masalan, interaktiv doskalar, onlayn ta'lim platformalari va boshqa raqamli resurslardan samarali foydalanish ko'nikmalarini o'rgatish muhimdir.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida tashkiliy-pedagogik kompetentlikni rivojlantirish bo'yicha amaliyotdagi holat murakkab bo'lib, bir qator muammolar mavjud. Ushbu kompetentlikni rivojlantirish uchun ta'lim dasturlari, amaliyot va texnologiyalardan foydalanishni optimallashtirish zarur. Tizimli va muntazam amaliy mashg'ulotlar, zamonaviy texnologiyalarni o'rganish va tajribali o'qituvchilar tomonidan murabbiylik qilish orqali o'qituvchilarning bu boradagi kompetentligi samarali rivojlantirilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. X.Ibraimov, M.Quronov "Umumiy pedagogika" Sahhof-2023.
2. Ibraimov X, Quronov M va boshq. Ota-ona – murabbiylar uchun uslubiy-metodik qo'llanma. Toshkent.: - 2024. 123-126 b.
3. R.G.Safarova "Developing Professional Competence of Future Professionals on the Basis of Cultural Approach" Vol. 27(2022): Miasto Przyszłości58Miasto PrzyszłościKielce 2022Impact Factor: 9.2ISSN-L:2544-980X
4. G.H.Xodiyeva, "Gender yondashuv asosida boshlang'ich sinf tarbiya fani darslarida 4K kompetensiyalarini rivojlantirish", "Gender modellar vositasida o'quvchi ham talaba-yoshlarda madaniy xulq-atvorni shakllantirish mexanizmlari: muammolar va yechimlar" xalqaro ilmiy-amaliy anjumani.
5. Bellanca, J., & Brandt, R. (2010). «21st Century Skills: Rethinking How Students Learn». Solution Tree Press.
6. G.H.Xodiyeva, Boshlang'ich ta'limda 4K modelidan foydalanishning pedagogik xususiyatlari , <https://doi.org/10.5281/zenodo.10682038>.
7. G.H.Xodiyeva, "Zamonaviy boshlang'ich ta'limda 4k modeli kompetensiyalarini rivojlantirishga integrativ yondashuvning mohiyati" Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари. № S/2(4)-2024
8. Belenky, M. F., Clinchy, B. M., Goldberger, N. R., & Tarule, J. M. (1986). «Women's Ways of Knowing: The Development of Self, Voice, and Mind». Basic Books.
9. Boaler, J. (2016). "Mathematical Mindsets: Unleashing Students' Potential through Creative Math, Inspiring Messages and Innovative Teaching".

ILM-FAN TARAQQIYOTI JARAYONIDA OLIMA AYOLLARNING O'RNI

Tursunxo'jayeva Sug'diyona Ta'latjon qizi

TDPU "Fizika va astronomiya ta'lim yo'nalishi" 4- bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada ilm-fan va jamiyat taraqqiyotida ayollarning o'rni va ularga yaratilayotgan shart-sharoitlar, ayollarning sifatli ta'lim olishiga qaratilayotgan chora-tadbirlar va gender tenglik haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: ayol, gender tengligi, ta'lim, jamiyat, oila, tarbiya.

Bugungi kunda Yurtboshimiz boshchiligidagi Yangi O'zbekistonda Uchinchi Renessans poydevorini bunyod etish sari dadil qadamlar qo'ymoqdamiz. Shuningdek, mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar ayollarning baxti asosiga qurilmoqda, desak mubolag'a bo'lmaydi. Prezidentimiz Shavkat Mirmonovich Mirziyoyev ta'kidlaganlaridek "Davlat va jamiyat boshqaruvida ayollarning o'rni va mavqeini yanada mustahkamlash- islohotlarimizning eng ustuvor yo'nalishlaridan biridir..." .

Ayolni e'zozlash, unga ehtirom ko'rsatish o'zbek xalqiga xos bo'lgan eng azaliy, oliyjanob xususiyatlardan biridir. Hozirda yurtimizda xotin-qizlarning bilim olishlari, zamonaviy mutaxassis, malakali kasb egalari bo'lishlari hamda ilm-fan taraqqiyotiga o'z hissalarini qo'shishlari uchun ko'plab shart-sharoitlar yaratilgan bundan tashqari mamlakatimizning siyosiy hayotida, davlat va jamiyat boshqaruvida, iqtisodiyotimizning barcha tarmoqlarida, madaniyat, ilmu - fan, xalq ta'limi, sog'liqni saqlash, sport kabi ijtimoiy sohalarida ayollarimizning o'rni va roli ortib borayotganligi ayniqsa e'tiborlidir.

Amalga oshirilayotgan islohatlar natijasida esa bugungi kunda O'zbekistonda ayollar jamiyatning barcha javhalarida o'z o'rinlariga va mavqeiga ega bo'lmoqda. Ayniqsa ta'lim sohasida olim ayollarimiz xalqaro tajribalarni o'rganish, tegishli yo'nalishdagi xalqaro va xorijiy tashkilotlar, agentliklar, ilmiy-tadqiqot muassasalari bilan yaqindan hamkorlik qilish, mamlakatimiz innovatsion taraqqiyot yo'lida shiddat bilan rivojlanib borayotgan bu davrda yoshlarni ijodiy g'oyalari va ijodkorligini har tomonlama qo'llab-quvvatlash, ularning bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirish hamda ilg'or xorijiy tajribalar, xalqaro mezon va talablar asosida baholash tizimini takomillashtirish, PIRLS, TIMSS, PISA, xalqaro baxolash dasturlarda O'zbekiston yoshlarini ishtirokini va etakchi o'rinlarni egallashlari uchun bor imkoniyatlari bilan harakat qilmoqdalar.

Ilm-fan bu har qanday davlatni rivojlanishga yetaklovchi asosiy kuch hisoblanadi. Davlat va jamiyatda ilmiy ayollar bu rivojlanish jarayonini yanada tezlatadi chunki, har bir ayol bir kasbning egasi bo'lishdan tashqari ona, rafiq, opa-singil, qiz hamdir. Agar oilaning ayoli ma'rifatli bo'lsa bu xonadonda baraka, xotirjamlik, fayz, saranjomlik, ahillik hamroh bo'ladi va bu maskanda ulg'ayayotgan yosh avlod ilm-fanga muhabbatli, tarbiyali bo'lib ulg'ayadi. Ma'rifatli ayol bo'lish uchun esa har bir ayol va onalarimiz o'z ustlarida ko'proq ishlab o'zini-o'zi isloh qilmog'i darkor.

Tarixga nazar tashlasak ayollar turli xil to'siqlar va jamiyatdagi gender notengliklarga qaramasdan bir necha sohalarida yutuqlarga erisha olganlar. Ularning ilmiy ishlari va izlanishlari ilm-fan rivojlanishiga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatadi olgan. Bunday ayollardan biri ikki karra Nobel mukofoti sovrindori fizik Mariya Sklodovskaya Kyuri uning radiatsiya sohasidagi ilmiy ishlari nafaqat ilm-fan taraqqiyotiga balki shu bilan birga tibbiyot sohasiga ham yangiliklar olib keldi. Mariya Kyuri kabi ayollar bugungi davrga qatar juda ko'p bo'lgan ular o'sha davrda turli

xil qarshiliklar qiyinchiliklarga qaramay ilm-fan taraqqiyotida o'zlarining ilmiy ishlari bilan yangi go'yalarni qoldirib ketgan. Bu kabi ayollar bugungi kunda yosh xotin-qizlarga katta motivatsiya bo'la oladi deyish mumkin.

O'zbek ayyollarining ilm-fandagi hissalarini haqida gapirar ekanmiz Zarifa Saidnosirova kimyogar olimasi, O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan fan arbobi, professor, kimyo fanlari nomzodi, birinchi o'zbek ayol rassomi va Zulfiya Umidova birinchi ayol shifokor, tibbiyot fanlari doktori kabi olimasi ayyollarning ilmiy ishlari haqida faxr va g'urur bilan aytib o'tishimiz lozim.

Yuqorida aytib o'tgan islohatlar natijasida bugungi kunda yurtimizda fan va ta'lim sohasida 700 dan ortiq ayol fan doktori, olti nafar akademik ayollar faoliyat yuritib kelmoqda. Bugungi kunga qadar o'zbek olimasi biotexnologiya, ta'lim, qishloq xo'jaligi va ko'plab boshqa sohalarda o'zlarini namoyon etdi. Oliy ta'lim muassasalarida magistraturada o'qiyotgan xotin-qizlarning shartnoma pullari davlat tomonidan to'lab berilyapti, kamida 5 yillik mehnat stajiga ega xotin-qizlar uchun oily ta'limda alohida kvota ajratilmoqda. Joylarda yosh qizlar kasb-hunarga bepul o'rgatilmoqda. Bu orqali qanchadan-qancha qizlar hayotda o'z o'rnini, daromad manbayini topyapti.

Xulosa qilib aytganda barqaror, farovon demokratik va har bir sohada rivojlangan Yangi O'zbekistonni barpo etar ekanmiz bu islohatlarda marifatli ayollarning o'rnini beqiyos shuning uchun oila institutining bosh qahramoni ayol ham ta'lim olishga, ilm-fan rivojlanishiga hissa qo'shishga mutlaqo haqli. Marifatli har bir ayol oila tichligini saqlab, farzandlari salomatligini asrab, ilm bilan shug'ullanib ona yurtini rivojlantira oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. *O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 21.02.2022 yildagi 83-sonli "2030- yilgacha bo'lgan davrda barqaror rivojlanish sohasidagi milliy maqsad va vazifalarni amalga oshirishni jadallashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar" to'g'risidagi qarori.*

2. Musurmanova O. *Oila jamiyat tayanchi: Monografiya* /O.Musurmanova. – Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi, 2019

3. Mahkamova M. – *Gender tenglik-imkoniyatlar tengligi.* // *Xalq so'zi*, 2022 yil 7 aprel.

4. Барчунова Т.В., Мешанин Ю.М. *К вопросу об идеале рациональности и так называемом женском стиле мышления в науке* // *Вечные философские проблемы.* – Новосибирск: Наука. Сиб. отд-ние, 2011.

THE THEORETICAL ESSENCE OF THE CONCEPTS OF CREATIVITY AND CREATIVITY IN LANGUAGE EDUCATION

Ergasheva Feruza Davlatali qizi

Tashkent State Pedagogical University Phd Student

Abstract. In this article, the concept of creativity, its essence and its theoretical and methodological foundations, human thinking, and the forms of thinking in it are explained. That's it together with the teacher's creativity and the student's creative thinking, and the theoretical essence of the concepts of creativity and creativity in language education.

Key words: method, modern teacher, creativity, stereotypes, modern education, innovation, speech, thinking.

President of the Republic of Uzbekistan Sh.M. Mirziyoyev said, "It is very important to solve another problem: it is the professional level of pedagogues and teaching staff, their special knowledge. In this regard, education, spiritual and educational maturity it is necessary to create an environment that actively supports the processes of formation of issues and real values" The science of "Educational Technologies", which appeared in the second half of the 20th century, solves this problem in the period of today's acceleration of scientific and technical development and intense flow of information. In the conditions of public education, educational technologies provide an opportunity to create and implement a pedagogical process in which each stage and each element is seriously developed, based, designed, and aimed at a guaranteed high-quality final result[1]. The implementation of the new model of education is related to the technologicalization of the educational process. Therefore, in the National Program of Personnel Training, "Providing the educational process with advanced pedagogical technologies" is defined as one of its main tasks [2]. The driving force of educational development is the pedagogical system that incorporates didactic issues and educational technologies.

The successful design of educational technology and the guarantee of the final result depend on the level of the teacher's understanding of the essence of didactic issues, their correct definition, selection and effective application. Everyone knows that if modern education is informative, interesting and enjoyable for students, the expected educational goals can be achieved. Learners can be motivated only through the use of active teaching methods, forms, tools, innovative approach and cooperation that can meet the requirements of the time. For this reason, advanced pedagogic scientists, innovative professors-teachers and practitioners are trying to widely use science-based educational technologies in their activities.

Today, the main focus is on the education of young students, their formation as independent, high-minded and spiritual people. As the President noted, "Our youth are independent thinkers, have high intellectual and spiritual potential, and are not inferior to their peers in any field on a global scale. We will mobilize all the strength and capabilities of our state and society so that he can grow up and be happy"[3].

Modern educational standards require not only high qualifications and continuous professional development, but also a creative approach to their work. This is a continuous and irreversible process. How creative the teacher is, how many different methods he can use, modern knowledge ability to learn and create quality news is of great importance. A teacher's creative qualities lead to his/her personal abilities, quality and efficient organization of the teacher's professional activity.

The creative qualities of the pedagogues working in the educational system, unlike the traditional approach to the organization of educational and educational processes, create new ideas, helps not to think, originality, initiative, intolerance of uncertainty. Usually, pedagogues-teachers acquire creative abilities by striving to solve pedagogical problems, carrying out scientific research or scientific projects, and achieving creative cooperation.

A teacher does not become a creator by himself. His creative ability is formed over a certain period of time through consistent study and work on himself, and gradually improves and develops. As with any specialist in order for future pedagogues to have creative abilities, the foundation is laid in the student years and it is developed in the organization of professional activity. It is important for the pedagogue to direct himself to creative activity and be able to effectively organize this activity. The teacher solves problematic issues in the organization of creative activities, analyzes problematic situations. So what is creativity? What kind of dream is this?

The concept of creativity is Latin, English "create" - "creative" creator, creator, means creation when translated from English. Creativity is responsible for reproducing existing information and creating an endless new model of it. If we explain this word in simple language, creativity means creativity. That isn't it is the ability to avoid uniformity, to approach something in a new way. Everyone understands creativity differently, but if we understand it directly, creativity is creativity, that is, the word creative means creativity. Its foundation lies in originality, practicality, unusualness and freedom. For example, we can say that something is beautiful through creativity, and beautiful from others. Let's take an example of a simple chair of the chair na simple one has four legs, one seat and one backrest. If we make it creative, maybe it has three legs, maybe the seat is different, or the design is completely different. If you look around, you can see an incomparable and surprising example of human creativity everywhere you will encounter. All this is a product of human thinking and imagination. Books, music, buildings, airplanes, and even lamps, which are common to us today, were once dreams and imaginations. Later it was created as a result of intelligence. Imagination plays an important role in the formation of creativity. So why do we need creativity? Creative people stand out from others in every field, in every work they do. Because they not only do their work with great enthusiasm and interest, but also through ideas that no one else has thought of. So it is. We is not mistaken when we say that creativity is the key to our success. Imagination plays an important role in the formation of creativity. World famous this is exactly what the scientist Albert Einstein meant when he said that "imagination is more important than knowledge." Often, unusual thoughts, solutions come to a person's mind unexpectedly. For this, first of all, we need to end the sameness and routine in the process of thinking. Creativity started with the invention of the wheel examples of which are floating in space today. Innovations have created conveniences in our daily life, lighten our burdens, and make our distances closer. In this way, creativity has become an integral part of development. There is a great demand for creative thinking specialists in all fields. In recent years, in our republic, we have created a national system of organizing the training system of foreign language teachers based on international qualification requirements, improving foreign language training of students through the use of information and communication technologies, and introducing techniques and technologies into the educational system that provide for the development of independent education. Foundations are being created. "From now on, priority will be given to the issue of in-depth teaching of English and other foreign languages. At the same time, it was necessary to launch education in specialties and training of personnel on a large scale"[4], the methodology, system of developing the professional competences of military pedagogues in teaching English in educational institutions, the basics of linguistic and didactic support important tasks such as clarification, implementation of scientific

research in the directions of strengthening reproductive and receptive skills were defined.

I.K. Bekasov foreign language within the integrative approach examines the process of improving their preparation based on the use of Internet technologies (the program Skype, video-conference communication), which ensures real communication of foreign language students with speakers of the same language, and by the author, the foreign language is considered as an optimal means of improving communicative competence [5]. In this case, preparatory work related to the creation of a set of psychological and technical conditions for the implementation of this methodology has a great impact on this process.

Decision PQ-1875 on "Measures for further improvement of the foreign language teaching system" [6; 1-2 p.] has led to the advancement of the English language teaching system compared to other subjects. Today, 56 secondary schools are adequately equipped with technical tools, didactic materials, and qualified provided with teachers.

In conclusion, it can be said that creativity is one of the scarce and rare things nowadays, especially in Uzbekistan. We can say that the reason for this is that most pedagogues do not work hard on themselves. The question arises whether the ability to be creative should be innate. In some sense, it will be necessary. But it all boils down to hard work and self-improvement. A creative pedagogue is a skilled teacher who is well-developed in all aspects, which can make every lesson interesting, knows new methods and techniques, and is loved by all his students. His lessons are full of amazing ideas!

It should not be forgotten that today's society is bored with uniformity. Now only a creative thinker can stand out from the crowd. Because creativity is not a concept that can be limited. It is up to each of us to develop it. Don't forget, creativity is a requirement of the 21st century!

REFERENCES

1. SH.M.Mirziyoyev "Tanqidid y tahlil, qat'iy tartib intizom va shaxsiy javobgarlik har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak". Toshkent 2017, 45-bet.
2. O'zbekiston Respublikasi Kadrlar tayyorlash milliy dasturi/ Toshkent; "Sharq", 1997 yil
3. Prezident Sh. Mirziyoyevning 02.02.2022-yildagi PQ-112-sonli qarori
4. Ўзбекистон Республикаси Президентини Ш.Мирзиёевнинг 2017 йил 22 декабрдаги Олий мажлисга мурожаатномаси // Правда востока, 2017 йил 23 декабрь. – № 248 (28706). – Б. 2
5. Леонтьев А.А. Психолингвистические единицы и порождение речевого высказывания. – М.: Красандр. 2014. – 316 с.
6. Чет тилларни ўрганиш тизимини янада такомиллаштириш чора тадбирлари тўғрисида. Ўзбекистон Республикасининг 2012 йил 10 декабрдаги ПҚ-1875-сонли қарори // Халқ сўзи. – Тошкент, 2012. – № 240 (5660). – Б. 1-2.and school repertoire» Tashkent. 2014.
7. Nafisa Yusupova "Music literacy, methodology and rhythm" Tashkent-2017.
8. Utanov U.Q., Kasimova O.Kh. "Professional competence of public education workers development"; //"Leader of pedagogical innovations and high efficiency educational ideas" collection of the republican scientific-practical online conference. Termiz., 2020 year
9. Mannopov, S., Karimov, A., Qurbanova, B., & Dilobar, J. (2022, February). THE EMERGENCE AND DEVELOPMENT OF MUSIC. In Archive of Conferences (pp. 49-52).
10. Mannopov, S., Karimov, A., Qurbanova, B., & Dilobar, J. (2022, February). THE EMERGENCE AND DEVELOPMENT OF MUSIC. In Archive of Conferences (pp. 49-52).
11. Abdullaeva O'I. Collaborative pedagogy and its means Development of teacher-disciple traditions // Modern education. - 2017. - No. 4. - pp. 61-67.

BOSHLANG'ICH SINF O'QITUVCHILARIGA ERTAKLAR O'QITISHNING AHAMIYATI HAQIDA

Ortiqova Dilsabo Munavvarjon qizi

Nizomiy nomidagi TDPU Boshlang'ich ta'lim fakulteti 2-bosqich talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich ta'limda ertaklarni o'rganishning maqsad va vazifalari, ularning ta'lim-tarbiyaviy ahamiyati ko'rsatiladi. Ertaklar-yaxshilikka yetaklar tushunchasi ham ilgari surilgan. Ertaklarni o'rganishda qo'llaniladigan metodlar haqida fikr yuritiladi hamda ulardan samarali foydalanish uchun bir qator tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: ertak, xalq og'zaki ijodi, bilim, komil inson, nutqni o'stirish, ta'lim-tarbiya, yaxshilik, vatanparvarlik, Ona tili va o'qish savodxonligi, rasmlil ertaklar.

Hozirgi kunda barcha jabhalarda bo'lgani kabi ta'lim sohasida ham ulkan islohotlar amalga oshirilmoqda. Yangi O'zbekistonda ta'limni rivojlantirishga taraqqiyotning ustuvor yonalishi sifatida yondashilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev xalq ta'limini yanada rivojlantirishga qaratilgan vazifalarni ko'rsatib berar ekan, shunday ta'kidlaydi: Nafaqat yoshlar, balki butun jamiyatimiz a'zolarining bilimi, saviyasini oshirish uchun avvalo ilm-ma'rifat, yuksak ma'naviyat kerak. Ilm yo'q joyda qoloqlik, jaholat va albatta, to'g'ri yo'ldan adashish bo'ladi. Sharq donishmandlari aytganidek, "Eng katta boylik-bu aql-zakovat va ilm, eng katta meros-bu yaxshi tarbiya, eng katta qashshoqlik - bu bilimsizlikdir"! Shu sababli hammamiz uchun zamonaviy bilimlarni o'zlashtirish, chinakam ma'rifat va yuksak madaniyat egasi bo'lish uzluksiz hayotiy ehtiyojga aylanishi kerak".

O'tgan o'quv yilidan boshlab Milliy o'quv dasturiga ko'ra boshlang'ich sinflarda o'qitiladigan o'qish va ona tili darslari integratsiyalashtirilib, ta'lim amaliyotiga "Ona tili va o'qish savodxonligi" darslari joriy etildi. 1-2-sinflar uchun shu nomdagi darsliklar chop qilindi. Boshlang'ich sinflardagi ona tili va o'qish savodxonligining asosiy maqsadi bolalarning yosh xususiyatlarini e'tiborga olgan holda ularning og'zaki va yozma nutqi hamda tafakkurini o'stirish, shaxs sifatida shakllantira borish, ularda bilim olishga qiziqishni o'stirish, faollik, mustaqillik, ijodkorlik kabilarni shakllantirish hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning ma'naviy olamini boyitishga muhim vazifa sifatida yondashiladi. Bu borada ertaklarni o'qitishning katta ahamiyati bor desak, yanglishmaymiz. Ma'lumki, ertaklar xalq og'zaki ijodiyotining eng qadimiy ommaviy va keng tarqalgan janrlardan biridir. Ertaklar xalq og'zaki ijodining epik turiga kiradi. Uning o'ziga xos xususiyati - voqeabandligi, biror voqeani mukammal hikoya tarzida bayon qilinishidir. Ertaklar turmush voqeligini ajoyib va g'aroyib, jozibali qilib, kishilarda badiiy zavq uyg'otadigan qilib aks ettiradi. O'zbek xalq ertaklarining har biri real voqelikka nisbatan o'ziga xos munosabatda bolish bilan xarakterlanadi. Bu jihatlarga ega bolgan ertaklarni oqib, organgan oquvchilarda hayotda uchraydigan achchiq haqiqatlarga real koz bilan qarashga organadi. Ertaklar - yaxshilikka yetaklar. Darhaqiqat, har bir inson bolaligidan buvijonlaridan, bobojonlaridan ertaklarni eshitib katta bolgan. Har bir ertakni jon qulog' bilan tinglab, goyo shu ertakdagi qahramolardan biri hisoblaydi o'zini. Ertakdagi ijobiy qahramonlarga oxshashni orzu qiladi, salbiy qahramonlar qilgan ishlarni qilmaslikka harakat qilib ulgayadi. Yaxshilik ketidan yaxshilik kelishini, yomonlik qilgan qahramonlar oxir-oqibat o'zi qazigan chohga o'zi tushishini kuzatadi va yomon ishlarni qilishdan, yomon fazilat egasi bolib qolishdan qochadi. Shuning uchun ham bolalarni farishtaga oxshatishadi, ularni begubor hisoblashadi. Ertaklarni tinglash, oqish va organish orqali bolalar vatanparvarlik,

mehnatsevarlik, xushmuomalalilik, mehribonlik, rahmdillik, dostlik, sodiqlik kabi gozal fazilatlar haqida tushunchalarga ega boladi. Bu fazilatlarga ega bolishga harakat qiladi. Dangasalik, dilozorlik, dushmanlik, sotqinlik, vahshiylik kabi yomon tushunchalar bilan ham tanishadi va bu illatlardan uzoq bolishga harakat qiladi. Bundan tashqari bolalar oqigan va organgan ertaklaridagi voqea-hodisalarni kundalik hayotga boglaydi. Qilayotgan ishini togri yoki notogri ekanligini, yaxshi yoki yomon ekanligini eshitgan, oqigan ertaklariga taqqoslab, aniqlab oladi. Dostlariga ham togri yol korsata oladi. Hayotimiz davomida ertaklarni tinglash orqali yaxshilik va yomonlikni farqlash konikmasi shakillanishini kuzatganmiz. Shuning uchun ham bolalar uchun juda ko'plab ertak kitoblar yaratilgan. Ertaklar qiziqarli va tasavvurga boy bolishi uchun rasmlardan ham keng foydalaniladi. Rasmlari ertak kitoblarni oqigan bolalar organish bilan birga qahramonlar haqidagi tasavvurlari kengayadi. Ijobiy qahramonlarning korinishi bilan salbiy qahramonlarning ko'rinishini bir-biri bilan taqqoslaydi. Dunyoqarashi kengayadi. Mustaqil fikr yurita oladi.

Boshlang'ich sinflarda ertaklarni o'qitish o'qituvchilar oldiga quyidagicha talablarni qo'yadi:

- 1) ertak matnlari asosida o'quvchilarda yaxshi o'qish sifatlarini hosil qilish;
- 2) o'quvchilarning matn mazmunini to'la tushunishlariga erishish;
- 3) ertakdagi obrazlarni bir-biridan farqlay bilishga o'rgatish;
- 4) o'quvchilarni voqea-hodisalarni, hayotiy faktlarni, fantaziyaning to'g'ri tushunishiga o'rgatish;
- 5) o'quvchilarning estetik zavq olishlariga erishish;
- 6) ertaklardagi qiyin so'zlarning to'g'ri tushunilishini ta'minlash;
- 7) o'z axloqiy sifatlarini obrazlarning axloqiy sifatlari bilan qiyoslab ko'rish orqali ma'lumxulo sachiqtirishlariga erishish;

8) o'quvchilarning ertaklarni to'liq holda ikkinchi shaxsga aytib berishlariga erishish.

Boshlang'ich sinflarda ertaklarni o'rganishda quyidagicha maqsadlar ko'zda tutiladi:

1. Bolalarni barkamol inson ruhida tarbiyalash, ularda Vatan, jamiyatga muhabbat hissini tarbiyalash.

2. O'quvchilarga xalq ertaklari materiallari bo'yicha davlat ta'lim standartlari asosida bilim berish.

3. O'quvchilarda ertak materiallarini o'qishga havas uyg'otish.

4. O'quvchilarning o'qish, og'zaki nutq malakalarini rivojlantirish.

Boshlang'ich sinflarda ertaklarni o'rganish o'qituvchidan darsda xilma-xil metodlarni qo'llashni talab etadi.

1. O'quvchilarda ertaklarga qiziqish hissini uyg'otish maqsadida, ularning leksik va sintaktik xususiyatlarini saqlagan holda, og'zaki hikoya qilib beriladi va shunday hikoya qilib so'zlash talab etiladi. Chunki ertak mazmunining o'quvchilarga to'la etib borishi uchun o'qituvchi yoki o'quvchi uni mustaqil badiiy hikoya qilib berishi kerak.

2. Ertak hikoya qilib berilgandan so'ng, mustaqil o'qitiladi, o'qish jarayonida ayrim (tushunilishi qiyin) so'zlarga izoh beriladi.

3. Ertakning g'oyasi savol-javob yo'li bilan ochiladi.

4. Ertak syujeti asosida rasmlar chiziladi.

5. Ertak qahramonlarining sifatleri hayotdagi ayrim kishilar xarakterlariga, sifatlariga solishtirib o'quvchilar xulosalarini mustaqil aytishlari o'quvchilardan talab etiladi.

6. Ertak mazmuni asosida o'quvchi aqliy faoliyatining rivojlantirilishiga doir mustaqil ish o'tkaziladi.

Boshlang'ich sinflarda ertak matnlari o'qilganda, o'quvchilaridan quyidagilar talab qilinadi:

1. Ertakdagi har bir so'z va gapning ma'nosini bilish.

2. Har bir mantiqiy tugallanmagan qismning ma'nosini anglash va so'zlab berish.

3. Ertakdagi asosiy va ikkinchi darajali fikrni topa bilish, ularni bir-biriga taqqoslay olish.

Yoshlikda olingan bilim toshga o'yilgan naqsh kabidir|| – degan edi buyuk allomalarimizdan biri. Shunga ko'ra, boshlang'ich sinfda egallangan bilimni kelgusidagi bilimlar uchun poydevor deb atasak, noto'g'ri bo'lmaydi. Poydevor qanchalik mustahkam bo'lsa, qurilajak imorat ham shunchalik ko'p yil, balki asrlarga ham asqotadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga ta'lim- tarbiya beruvchi o'qituvchiga juda ko'p narsa bog'liq bo'ladi. Hozirgi zamon boshlang'ich sinf o'qituvchisi erkin fikrli keng dunyoqarashli, izlanuvchan, intiluvchan, yangiliklarni tezda ilg'ab oluvchi va innovatsion texnologiyalardan boxabar bo'lishi lozim. Shundagina u ko'zlagan maqsadiga yetishadi. Ona tili darslarida imloviy bilimlarni takomillashtirishning samarali metod va usullarini tanlay bilish hozirgi kun tilshunoslik ta'lim tizimi oldida turgan eng muhim vazifadir.

Bir so'z bilan aytganda, ta'lim va tarbiya vazifalarini samarali muvofiqlashtirib amalga oshirib, o'quvchi shaxsini kamol toptirishni ta'minlashda xalq ertaklarining o'rni beqiyosdir. O'quvchi o'zi sevib qolgan ertak ijobiy qahramonlaridan o'rnak olishga, halollikda, to'g'riso'zlikda, mehnatsevarlikda ularga o'xshashga intiladi. Salbiy qahramonlardan esa nafratlanib, ularga o'xshamaslikka harakat qiladi.

Demak, o'quvchilarning ham bilimga qiziqishini oshirishda, ham ularni komil inson qilib tarbiyalashda xalq ertaklaridan foydalanish ijobiy natija beradi. Shu bilan birga ertak o'quvchilar nutqini o'stirishda ham katta ahamiyatga ega. Ertak matni bog'lanishli nutqni o'stirish uchun zarur material beradi, ertaklarning tili g'oyat sodda, aniq, o'ziga xos obrazli ifodalarga boy bo'lib, o'quvchilarning fikrini, nutqini o'stirishda g'oyat muhimdir. Ertak voqealari esa bolalarning tasavvurini o'stiradi, tushunchalarini kengaytiradi hamda ularda ijodiy qiziqish uyg'otadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. *O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi.* - <http://agroxizmat.uz/oz-OZ/president>

2. Azimova I., Mavlonova K., Quronov S. va b. *Ona tili va o'qish savodxonligi. Umumiy o'rta ta'limning 2-sinfi uchun darslik. 1-qism.* - Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2021. - 120 b.

3. Imomov K., Mirzayev T., Sarimsoqov B., Safarov O. *O'zbek xalq og'zaki poetic ijodi.* - Toshkent: "O'qituvchi", 1990.

4. Azimova I., Mavlonova K., Quronov S. va b. *Ona tili va o'qish savodxonligi. Umumiy o'rta ta'limning 1-sinfi uchun darslik. 2-qism.* - Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2021. - 104 b.

O'QITUVCHI NUTQI TA'SIRCHANLIGINI OSHIRISHDA BUYUK MUTAFAKKIRLAR IJODIDAN FOYDALANISHNING O'ZIGA XOSLIKLARI

Mambetova L.M.

*Nizomiy nomidagi TDPU "Boshlang'ich ta'limda ona tili va uni o'qitish metodikasi"
kafedrasi o'qituvchisi*

Yo'ldosheva M.R.

Nizomiy nomidagi TDPU Boshlang'ich ta'lim falulteti 2-bosqich talabasi

Annotatsiya. Maqolada ona tili mashg'ulotlarini tashkil etishda o'qituvchi nutqining ta'sirchanligi va uning o'ziga xosliklari bayon etilgan. Ona tili darslarida o'qituvchi nutqining ta'sirchanligini oshirishda buyuk mutafakkirlarning ijodidan foydalanishning o'rnini va samaradorlikni oshirishdagi ijobiy ta'siri ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: o'qituvchi nutqi, nutq odobi, notiqlik muloqoti, jonli muloqot, nutqiy mashqlar.

Biz buyuk mutafakkirlarimizning asarlaridan ona tili darslarida foydalanishning o'ziga xosliklari haqida gapirganimizda, eng avvalo, ulardagi boy ijtimoiy-ma'naviy zahiralarni nazarda tutamiz. Umumiy o'rta ta'lim ona tili darslarida buyuk mutafakkirlarimizning ijodlaridan foydalanish o'sib kelayotgan yosh avlodni tarbiyalashda muhim tarbiyaviy ahamiyatga ega. Zero, Hazrat Navoiy aytganlaridek,

Har kimki bir ishni varzish etar,
Ish kamolini ko'rki, ne erga etar.

Bu boradagi asosiy ish turlaridan biri matnlarning mazmunini o'zlashtirish bilan bog'liq. Shuning uchun ham lug'at bilan ishlash, notanish so'zlar lug'atini tuzish, o'sha so'zlarni o'quvchilarimizning faol nutq boyligiga aylantirish bu boradagi faoliyatimizda ustuvor mavqe tutishi joiz bo'ladi. Ovoz chiqarib o'qish, sharhlab o'qish, ifodali o'qish shu faoliyatning asosiy bo'g'inlarini tashkil etadi. Zero, "O'quvchilar tafakkurini o'stirishda nafaqat dars turlari, balki mashqlar tizimini to'g'ri tanlash ham muhim masalalardan biridir" [1.34b.]. pedagoglar tomonidan ona tili mashg'ulotlarini, sinfdan tashqari ishlarni, to'garaklarni tashkil etishda o'zlarining nutqini ta'sirchanligini oshirishda buyuk mutafakkirlarning ijodidan foydalanib o'qitishda turli qiyinchiliklarga duch kelinadi.

Har qanday holatda ham o'z fikrini boshqalarga yetkazish, yetkazganda ham uni maqsadga muvofiq ravishda, ko'zda tutilgan asosiy maqsadni amalga oshirishga ijobiy ta'sir ko'rsata oladigan shaklda tuzish har bir o'qituvchidan pedagogik mahorat talab qiladi.

O'qituvchilar faoliyatida buyuk mutafakkirlar ijodidan turli janrlardagi ijod namunalaridan foydalanishda matnlarning tuzilishi va mazmuniga bir qator talablar qo'yiladi. Til ta'limida buyuk mutafakkirlar ijodi namunalari o'qitishda quyidagi muhim jihatlariga e'tibor berish tavsiya etiladi:

1. Har bir mashg'ulotda o'quvchilar ongiga nazariy ma'lumotlarni alohida emas, balki tegishli matnlar ustidagi mashqlar vositasidagina, ya'ni jonli muloqot jarayonida yetkazish.

2. Tanlangan matn mazmuni va hajmi o'quvchilar yoshiga mos bo'lishi.

3. So'zning qudrati va uning ahamiyatini ochib beruvchi tarbiyaviy ahamiyatga ijod namunalaridan o'quvchilarning nutq jarayonida so'zlovchi va tinglovchi pozitsiyasida amaliy foydalanishlarini ta'minlash.

4. Har bir darsda (ba'zan dars oralatib) qisqa muddatli nutqiy mashqlar (nafas olish mashqlari) ni yo'lga qo'yish. (Masalan, "o'pkaga havo to'ldiramiz"; "shivirlashib gaplashamiz", "pufakchani

puflaymiz”, “arilarni tinglaymiz”, “shamlarni o’chiramiz”...).

5. Badihaga asoslangan mashqlarni ado etish (bir predmet tasviri, tavsiya etilgan mavzuda uzoq o’ylanib o’tirmasdan dialog tuzish).

6. Bunday topshiriqlar tegishli ko’nikma va malakalarni shakllantirishi tabiiy. Bugina emas, ular turli nutqiy faoliyat bilan mashg’ul bo’lish asosida toliqish, charchash va zerikishdan uzoq bo’lishadi. Beruniy ta’biri bilan aytganda, ular “bir bog’dan boshqa boqqa ko’chib yurishadi”.

7. Matn mazmuni o’quvchilar uchun yangi va qiziqarli bo’lishi.

8. Tanlangan matn mashg’ulotning ta’limiy, tarbiyaviy hamda rivojlantiruvchi maqsadlarini amalga oshirishga xizmat qilishi.

O’quvchilarga so’zning qudratini anglatish orqali nutqida har bir so’zning lug’aviy ma’nolarini anglagan holda nutq odobi qoidalariga amal qilishi, turli nutqiy vaziyatlarda o’z fikr va munosabatlarini bildirishga o’rgatish ona tili ta’limining muhim vazifalaridan biridir. O’quvchilar nutqida buytuk mutafakkirlar ijodidan olgan bilimlari, chiqargan xulosalariga tayanib amalda qo’llashi nutqining ta’sirchanligini oshirishga xizmat qiladi.

Ta’lim jarayonida o’quvchilar nutqini ta’sirchanligini osghirishda bevosita o’qituvchi nutqi muhim ahamiyatga ega. Bunday mashg’ulotlarda ko’proq nimalarga e’tibor derish lozim? Nazarimizda bu boradagi asosiy nuqtalar quyidagilardan iborat:

Mavzu:

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Nishanova Z., Kamilova N., Abdullayeva D., va Xolnazarova M. *Rivojlanish psixologiyasi. Pedagogik psixologiya. Toshkent: “O’zbekiston faylasuflari milliy jamiyati”, – 2018, 388-b.*

2. Салишева З.И. *Ўзбек тили машғулотида талабалар монологик нутқини ривожлантириш методикасини такомиллаштириш. Пед. фан. ном. ... дисс. –Тошкент, 2019. – 179 б.*

3. Қосимова К. *Ўзбек мактабларининг 5-синфида она тили дарсларида луғат устида ишлаш: Пед. фан. номз. ...дисс. – Тошкент, 2008, 47-б.*

4. Йўлдошев Р.А. *Ўзбек тили дарсларида ўқувчиларнинг оғзаки нутқини уларни кўп гапиртириш орқали ўстириш методикаси. – Т.: Фан ва технология, 2012. – 216 б.*

5. Худойбергенов А.Н. *Ўқувчиларда ижодкорлик кўникмаларини шакллантириш ижтимоий-педагогик муаммо сифатида // Узлуксиз таълим. – Т., 2008. – №3. – Б. 90-91.*

BOLALARNI MILLIY AN'ANALAR RUHIDA TARBIYALASHDA OTA-ONANING O'RNINI

Azimova Sayyora Toshtemirovna

*Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti
tayanch doktoranti*

Kamoljonova Dilfuza Xoldorovna

*Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti
tayanch doktoranti*

Annotatsiya. Ushbu maqolada bolalarni milliy an'ana va qadriyatlar doirasida tarbiyalashda ota-onalarning muhim roli muhokama qilingan. U ota-onalar tomonidan madaniy o'ziga xoslik tuyg'usini singdirish uchun qo'llaniladigan turli strategiyalarni, jumladan hikoya qilish, an'anaviy bayramlarda ishtirok etish va oilaviy merosni yetkazishni o'rganadi. Tadqiqot ota-onalarning fuqarolik mas'uliyati va jamiyatning ishtiroki haqidagi modellashtirishi milliy qadriyatlarni chuqurroq tushunishga qanday yordam berishini ta'kidlaydi. Bundan tashqari, u adabiyot, ommaviy axborot vositalari va tarixiy joylarga tashriflar orqali madaniy ta'limning ahamiyatini muhokama qiladi.

Kalit so'zlar: Ota-onalarning ta'siri; Milliy an'analari; Madaniy o'ziga xoslik; Bola rivojlanishi; Oilaviy meros; Fuqarolik mas'uliyati; Madaniy ta'lim; Jamiyat ishtiroki; An'anaviy bayramlar; Tarixiy xabardorlik.

Farzandlarida milliy an'analarni anglash va qadrlashda ota-onalar muhim rol o'ynaydi. Turli usullar orqali ular o'z millatining o'ziga xosligini belgilaydigan madaniy qadriyatlar, e'tiqodlar va amaliyotlarni uzatadilar. Ushbu maqola ota-onalarning ushbu jarayonga hissa qo'shishining ko'p qirrali usullarini va uning bolalar va butun jamiyat uchun ta'sirini o'rganadi.

Ota-onalar farzandlariga milliy an'analarni singdirishning samarali usullaridan biri bu modellashtirishdir. Bolalar ota-onalarning xatti-harakatlari, munosabati va madaniy amaliyotlar bilan o'zaro munosabatini kuzatish orqali o'rganadilar. Misol uchun, milliy bayramlarni nishonlash, an'anaviy marosimlarda qatnashish va o'zlarining bolalik tajribasidan hikoyalar bilan o'rtoqlashish bolalarga o'z merosini o'rgatishda kuchli vosita bo'lib xizmat qiladi. Ota-onalar ushbu an'analari bilan faol shug'ullansa, ular nafaqat ularning ahamiyatini kuchaytiradilar, balki farzandlarida tegishlilik va g'urur tuyg'usini ham yaratadilar.

Og'zaki muloqotdan tashqari, ota-onalar bolalarni milliy an'analarga singdiradigan boy madaniy tajribalarni yaratishi mumkin. Bunga festivallarda qatnashish, tarixiy joylarga tashrif buyurish yoki ularning madaniyatini nishonlaydigan jamoat tadbirlarida qatnashish kiradi. Bunday tajribalar bolalarga o'z milliy o'ziga xosligi bilan bevosita tanishish imkonini beradi va ular merosining rang-barangligi va boyligini qadrlashga yordam beradi. Ushbu tadbirlarda birgalikda ishtirok etish orqali oilalar bir vaqtning o'zida madaniy qadriyatlarni va o'zaro rishtalarni mustahkamlaydi.

Globallashtirish borayotgan dunyoda ota-onalar an'analarni zamonaviy ta'sirlar bilan muvozanatlash muammosiga duch kelishmoqda. Madaniy merosni saqlab qolish muhim bo'lsa-da, ota-onalar ham an'anaviy amaliyotlarga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan zamonaviy ijtimoiy o'zgarishlarni kuzatishi kerak. Ushbu muvozanatlash akti oilalar ichida ma'lum an'analarning dolzarbligi va ularni zamonaviy hayotga qanday moslashtirish mumkinligi haqida ochiq muloqotni talab qiladi. O'zgarish va uzluksizlik haqida munozaralarni rag'batlantirish orqali ota-onalar bolalarga o'zlarining madaniy o'ziga xosligi haqida nozik tushunchalarni rivojlantirishga yordam berishlari mumkin.

Farzandlarni milliy an'analar ruhida tarbiyalash urf-odatlariga ko'r-ko'rona amal qilishni singdirish degani emas. Buning o'rniga, ota-onalar madaniy amaliyotlar haqida tanqidiy fikrlashni rag'batlantirishlari mumkin. Turli xil urf-odatlarining kelib chiqishi va ma'nosini muhokama qilish orqali ota-onalar bolalarga ularning ortidagi kontekstni tushunishlariga yordam berishlari mumkin. Ushbu yondashuv bolalarga madaniyatining qaysi jihatlari ular bilan rezonanslashayotgani haqida o'z fikrlarini shakllantirishga imkon beradi va shu bilan birga ularning merosini qadrlaydi.

Ota-onalar, shuningdek, o'z farzandlarini o'xshash madaniy qadriyatlarga ega bo'lgan kengroq jamiyat bilan bog'lashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Mahalliy madaniyat tashkilotlari bilan shug'ullanish, jamoat tadbirlarida qatnashish yoki oilaviy yig'ilishlarda qatnashish bolalarga o'zlarini kattaroq hikoyaning bir qismi sifatida ko'rish imkonini beradi. Bu aloqalar tegishlilik va birdamlik tuyg'usini rivojlantiradi, ular o'zlaridan kattaroq narsaning bir qismi ekanligi haqidagi g'oyani mustahkamlaydi.

Inson yaralibdiki o'zining oilasida tarbiyalanadi. Onalar farzand tarbiyasida hamisha oilada muhim o'rin tutganlar. Farzand tug'ilgandan keyin ham otasi ish yoki boshqa sabablar bilan ko'p vaqt uyda bo'lmaydi, tarbiyaga doir zarur og'itlar, ko'rsatmalar bergan holda, asosiy ishi moddiy ta'minot bo'lib qolaveradi. Illo, ona soliha, ilmli bo'lsa, farzandi kelajakda buyuk inson bo'lib yetishishi uchun astoydil harakat qiladi. Agar "nega farzand tarbiyasi yolg'iz mening zimmamda bo'lar ekan?!" deya u ham tarbiya bilan shug'illanmasa, nafaqat bir bolaning balki butun boshli millatning kelajagini barbod qiladi.

Ulug'larimiz hayotiga nazar soladigan bo'lsak, ularning onalari hatto otlari vafot qilganda ham moddiy ta'minotni o'z zimmalariga olishgan, han farzand tarbiyasi bilan shug'ullanishgan. Yillar davomida chekilgan zahmat natijasida Imom Ahmad, Imom Buxoriy kabi buyuk insonlar yetishgan. Abdurauf Fitrat "Rahbari najot" asarida shunday yozgan edi: "Suv qaysi rangdagi idishda bo'lsa, o'sha rangda tovlangani kabi bolalar ham shunday muhitda bo'lsalar, o'sha muhitning har qanday odat va axloqini qabul qiladilar. Abdurauf Fitrat "Rahbari najot" asarida shunday yozgan edi: "Suv qaysi rangdagi idishda bo'lsa, o'sha rangda tovlangani kabi bolalar ham shunday muhitda bo'lsalar, o'sha muhitning har qanday odat va axloqini qabul qiladilar.

Onaning tarbiya maskani zararga yo'liqsa, nasllarda o'nglanmaydigan yaralar ochiladi, onani yuqotadi. Farzandning ilk tarbiya makoni onaning ko'ksidir. Bolaning dunyo va ohirat hayotiga bog'liq bilimlarga ona mehru muhabbati bilan berilishi eng go'zal tarbiya shaklidir. Bolaning tarbiyalanishida ota-onalar o'z farzandlariga ma'naviy merosimiz bo'lgan milliy urf-odatlar, an'analar, marosimlar, udumlarning o'ziga xosligini asta sekinlik bilan tushuntirib borishga ma'suldirlar.

Xulosa qilib aytganda, farzandlarni milliy an'analar ruhida tarbiyalashda ota-onalarning o'zni ham hayotiy, ham serqirradir. Xulq-atvorni modelashtirish, hikoya qilish, madaniy tajribalarni yaratish, an'analarni zamonaviylik bilan muvozanatlash, tanqidiy fikrlashni rag'batlantirish va jamoaviy aloqalarni o'rnatish orqali ota-onalar farzandlarida kuchli madaniy o'ziga xoslik uchun zamin yaratadilar.

Foydalanilgan dabitotlar:

1. Shvarts, S. J. va Zamboanga, B. L. (2008). "O'zlik va madaniyat: adabiyot sharhi". O'smirlik jurnali, 31 (1), 1-15.
2. Greenfield, P. M. (2009). "Ijtimoiy o'zgarishlar va rivojlanish o'zgarishlarini bog'lash: madaniy evolyutsiya namunasi". Amerikalik psixolog, 64 (2), 96-109.
3. Kagitcibasi, C. (1996). "Madaniyatlar bo'yicha oila va inson taraqqiyoti". Psixologiya matbuoti.
4. Gonsales-Mena, J. va Eyer, D. V. (2005). Chaqaloqlar, chaqaloqlar va g'amxo'rlik qiluvchilar: hurmatli, sezgir parvarish va ta'lim bo'yicha o'quv dasturi. MakGrou-Xill.
5. Harkness, S. va Super, C. M. (2006). "Madaniyat va ota-onalar". Bolalar psixologiyasi bo'yicha qo'llanmada (3-jild). Wiley.

QADRIYATLI YONDASHUV INKLYUZIV MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH VOSITASI SIFATIDA

Shaxnoza G'oziyeva

Qori Niyoziy nomidagi TPMI 2-bosqich tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada aksiologik yondashuvning o'ziga xosligi, uning bugungi kundagi ahamiyati, dolzarbligi va inklyuziv madaniyatni shakllantirishdagi o'rni haqida yoritilgan.

Kalit so'zlar: Aksiologik yondashuv, qadriyat, inklyuziya, inklyuziv madaniyat.

Аннотация. В данной статье описывается уникальность аксиологического подхода, его важность и актуальность сегодня, а также его роль в формировании инклюзивной культуры.

Ключевые слова: Аксиологический подход, аксиология, инклюзия, инклюзивная культура.

Aksiologik (qadriyatli) yondashuv - bu ijtimoiy-pedagogik qadriyatlar tizimiga yo'naltirilgan nazariy g'oyalar majmui bo'lib, ularning o'zagi inson hayoti, erkin ijodiy faoliyat va insoniy muloqotning qadriyatini tushunish va tasdiqlashdan iborat. Ushbu yondashuvning asosiy maqsadi umuminsoniy madaniyatning ma'naviy va moddiy qadriyatlarini o'zlashtirishdir. Shaxs doimiy ravishda dunyoqarash (siyosiy, axloqiy, estetik va hokazo) sodir bo'layotgan voqealarga baho berish, maqsadlarni belgilash, izlash va qarorlar qabul qilish va ularni amalga oshirish holatida bo'ladi. Shu bilan birga, uning atrofdagi dunyoga (jamiyatga, tabiatga, o'ziga) munosabati ikki xil, bir-biriga bog'liq bo'lsa-da, yondashuvlar bilan bog'liq: amaliy va mavhum-nazariy (kognitiv). Birinchisi, insonning vaqt va makonda tez o'zgarib turadigan hodisalarga moslashishi natijasida yuzaga kelsa, ikkinchisi voqelik qonuniyatlarini bilish maqsadini ko'zlaydi. Biroq, ilmiy bilimlar, jumladan, pedagogik bilimlar nafaqat haqiqatga muhabbat tufayli, balki ijtimoiy ehtiyojlarni to'liq qondirish maqsadida ham amalga oshiriladi. Amaliy va kognitiv yondashuvlar o'rtasidagi aloqa mexanizmining roli tomonidan amalga oshiriladi **aksiologik** (yoki qiymat) yondashuv, nazariya va amaliyot o'rtasida o'ziga xos «ko'prik» vazifasini bajaradi.

U, bir tomondan, hodisalarni odamlarning ehtiyojlarini qondirish uchun ularga xos bo'lgan imkoniyatlar nuqtai nazaridan o'rganishga, ikkinchi tomondan, jamiyatni insonparvarlashtirish muammolarini hal qilishga imkon beradi. Aksiologik yondashuv insonparvarlik pedagogikasiga organik ravishda xosdir, chunki unda inson jamiyatning eng oliy qadriyati va ijtimoiy taraqqiyotning o'z maqsadi sifatida qaraladi. Shu munosabat bilan insonparvarlik masalalariga nisbatan umumiyroq bo'lgan aksiologiyani yangi ta'lim falsafasi va shunga mos ravishda zamonaviy pedagogika metodologiyasining asosi deb hisoblash mumkin. Qadriyat kategoriyasi inson dunyosi va jamiyatiga tegishlidir. Shaxsdan tashqarida va shaxssiz qiymat tushunchasi mavjud bo'lishi mumkin emas, chunki u ob'ektlar va hodisalar ahamiyatining maxsus insoniy turini ifodalaydi. Qadriyatlar birlamchi emas, ular dunyo va inson o'rtasidagi munosabatlardan kelib chiqqan holda, tarix jarayonida inson yaratgan narsaning ahamiyatini tasdiqlaydi. Jamiyatda har qanday hodisa qandaydir ahamiyatga ega, har qanday hodisa muayyan rol o'ynaydi. Biroq, qadriyatlar faqat ijtimoiy taraqqiyot bilan bog'liq ijobiy ahamiyatga ega bo'lgan voqealar va hodisalarni o'z ichiga oladi. Qadriyat, V.P.Tugarinovning fikricha, ma'lum bir jamiyat va shaxsga o'z ehtiyojlarini qondirish vositasi sifatida kerak bo'lgan narsalar, hodisalar va ularning xususiyatlari emas, balki norma va

ideal sifatidagi g'oyalar va motivatsiyalardir. Qadriyatlarning o'zlari, hech bo'lmaganda asosiylari, insoniyat jamiyati rivojlanishining turli bosqichlarida doimiy bo'lib qoladilar. Hayot, sog'lik, sevgi, ta'lim, mehnat, tinchlik, go'zallik, ijod va boshqalar kabi qadriyatlar har doim odamlarni o'ziga jalb qilgan. Inklyuzivlikni ijtimoiy mavqei, yoshi, jinsi, ta'lim darajasi, millati va boshqalardan qat'i nazar, barcha insonlar uchun teng imkoniyatlarga erishishga qaratilgan jarayon sifatida ko'rish mumkin. Bu jarayonning asosiy maqsadi har bir insonni hayotning barcha sohalarida to'liq va faol ishtirokini ta'minlashdan iborat. Insonning jamiyat hayotida ijtimoiy ishtirok etish imkoniyatlarini kengaytirish mumkin bo'lgan ijtimoiy institutlardan biri bu ta'limdir.

Inklyuzivlik muammolarini o'rganishda falsafiy bilimlarga o'xshab, dunyoqarashning quyidagi asosiy jihatlarini ajratib ko'rsatish mumkin¹:

- tarixiy va falsafiy - o'tmish faylasuflarining nogironlarning mavjudligi va jamiyatda ularga bo'lgan munosabati haqidagi qarashlarini qayta qurish imkonini beradi;

- falsafiy va antropologik - uning yordami bilan nogiron odam to'g'risidagi ilmiy ma'lumotlarni umumlashtirish amalga oshiriladi, bu rivojlanish xususiyatlarini, ichki dunyosining holatini, hayotning o'ziga xosligini va insonning ijtimoiylashuvini chuqurroq tushunishga yordam beradi;

- ijtimoiy-falsafiy - jamiyatdagi jarayonlarning hozirgi holatini tushunish uchun eng katta ahamiyatga ega, chunki u ijtimoiy-madaniy jihatdagi barcha sodir bo'layotgan o'zgarishlarni ko'rib chiqishga imkon beradi;

- ontologik - uning yordami bilan borliq tuzilishida, davom etayotgan jarayonlarning o'rni aniqlanadi;

- gnoseologik - bilish va bilish munosabatlarini aniqlash imkonini beradi;

- aksiologik - ijtimoiy va ta'lim inklyuziyasining ustuvorliklarini belgilash va qiymat shartlarini aniqlashtirishga xizmat qiladi.

Aksiologik yondashuv g'oyalari inklyuziyaning asosini tashkil etadi. Ijtimoiy va ta'lim inklyuziya nazariyasi va amaliyotining aksiologik asoslari erkinlik, teng huquqlar, shuningdek, inson qadr-qimmatini tan olish haqidagi g'oyalar deb hisoblanishi mumkin. Metodologik nuqtai nazardan aksiologiya inklyuziya falsafasining asosi sifatida mantiqiy ravishda falsafiy va pedagogik antropologiya g'oyalari bilan to'ldiriladi, unga ko'ra nogiron kishi uchun ta'lim muhimdir, bu o'z-o'zini rivojlantirish, o'zini o'zi anglash uchun turtki beradi. Nogironligi bo'lgan insonning butun hayoti davomida inklyuziya uning ijtimoiy-madaniy muhit bilan muloqot va faol o'zaro ta'siri orqali ijtimoiylashuviga yordam beradi.

Sivilizatsiyaviy yondashuv nuqtai nazaridan ijtimoiy, ta'lim va mehnat inklyuziyasi masalalarini o'rganish fan va ta'limning o'ziga xos rivojlanish darajasi bilan ma'lum bir sivilizatsiyaning tarixiy rivojlanishining umumiy kontekstida amalga oshiriladi. Ta'lim muassasalari faoliyatini, pedagogik nazariyalarni tahlil qilish jamiyatda uning tarixiy rivojlanishining ma'lum bir bosqichidagi mafkuraviy, iqtisodiy, ijtimoiy vaziyatning umumiy kontekstida, ilmiy bilimlarning rivojlanish darajasi va amaliy imkoniyatlarni hisobga olgan holda amalga oshiriladi.

Ijtimoiy-tashkiliy yondashuv siyosat, mafkura, madaniyat, ma'lum bir ijtimoiy-iqtisodiy formatsiyaning shakllanishi jamiyatda nogironlarga nisbatan qarashlar va munosabatlarning shakllanishiga qanday ta'sir qilganini tushunishga yordam beradi.

Antropologik yondashuv inson taraqqiyotiga taalluqli bo'lib, insonning ehtiyoj va imkoniyatlarini, uning shaxsiy ahamiyati va insoniyat jamiyatidagi o'rnini tushunish nuqtai nazaridan tarix faktlari va hodisalarini, fan yutuqlarini tahlil qilishga yordam beradi.

¹ Алехина С. В., Шеманов А. Ю. Инклюзивная культура как ценностная основа изменений высшего образования // Развитие инклюзии в высшем образовании: сетевой подход. Москва, 2018. С. 5–13. (Сер. «Библиотека журнала «Психологическая наука и образование»»)

Madaniyat va qadriyatlarni rivojlantirish bilan bog'liq aksiologik yondashuv, qadriyatlarni ta'lim maqsadlarini belgilash uchun asos sifatida tahlil qilish, turli tarixiy davrlarda, turli xil ijtimoiy-iqtisodiy shakllanishlarda davlat va jamiyat tomonidan ularga nisbatan qadriyatli munosabatning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda, bizga barcha hodisalarni nogironlarning ta'limini yaxshilash uchun ahamiyati nuqtai nazaridan ko'rib chiqishga imkon beradi.

Tarixdagi metodologik yondashuvlarda din muhim o'rin tutadi. Turli tarixiy davrlarda din pedagogik fikr va ta'lim va tarbiya amaliyotiga katta ta'sir ko'rsatdi. Diniy dunyoqarash jamoat ongining mafkuraviy asosi bo'lib, nogironlar haqidagi qarashlarning o'zgarishiga yordam berdi va ularning ta'lim va tarbiyasining dastlabki tajribalarining tarixiy vaqtini oldindan belgilab berdi.

N.N.Malofeev jamiyatda nogironlarga nisbatan munosabatlarning o'zgarishining evolyusion bosqichlarini tahlil qiladi va tizimlashtiradi, jahon sivilizatsiyasi rivojlanishi sharoitida Yevropa va mahalliy maxsus ta'lim tizimlarining shakllanish bosqichlarini taqdim etadi. U jamiyatning nogironlarga nisbatan qadim zamonlardan to hozirgi kungacha bo'lgan evolyusion va inqilobiy munosabatlarini aks ettiruvchi besh davrni va maxsus ta'lim tizimini shakllantirishning uch bosqichini ajratib ko'rsatadi¹:

- birinchi davr - tajovuzkorlik va murosasizlikdan rivojlanishda nuqsonlari bo'lgan odamlarga g'amxo'rlik qilish zarurligini anglashgacha;

- ikkinchi davr - rivojlanishda nuqsoni bo'lgan shaxslarga g'amxo'rlik qilish zarurligini anglashdan boshlab, kar va ko'rlarni o'qitish imkoniyatini amalga oshirishgacha; mehribonlik uylaridan individual ta'lim tajribasi orqali birinchi maxsus ta'lim muassasalariga;

- uchinchi davr - uch toifadagi odamlarni o'qitish imkoniyatini amalga oshirishdan maqsadga muvofiqligini amalga oshirishgacha bo'lgan: eshitish, ko'rish qobiliyati zaif, aqli zaif. Sensor nogironligi bo'lgan shaxslarni o'qitish imkoniyatidan xabardor bo'lishdan tortib, odamlarning ta'lim olish huquqini tan olishgacha. Bu davr maxsus ta'lim tizimining shakllanishining birinchi bosqichiga to'g'ri keladi;

- to'rtinchi davr - uchta toifadagi odamlarni tarbiyalash zarurligini anglashdan: eshitish, ko'rishda nuqsoni bo'lganlar va aqli zaiflar - umuminsoniy ta'lim zarurligini tushunishgacha. Maxsus ta'lim tizimi uchun bu ikkinchi bosqich - maxsus ta'lim tizimining rivojlanish va tabaqalanish bosqichi;

- beshinchi davr - teng huquqlardan teng imkoniyatlarga; izolyatsiyadan integratsiya va inklyuziyagacha. Maxsus ta'lim tizimini rivojlantirishning uchinchi bosqichining yetakchi tendensiyasi nogironligi bo'lgan shaxslarni kompleks, inklyuziv ta'limdir.

Ushbu davrlashtirish jamiyatda nogironlarga bo'lgan munosabatning tarixiy o'zgarishi va ularning turli madaniy jamoalarda ta'lim olishlari uchun shart-sharoit yaratilishining umumiy mantiqini kuzatish imkonini beradi.

Zamonaviy dunyoda ta'lim, ijtimoiy va mehnat inklyuziyasiga katta e'tibor berilmoqda. Har yili ta'lim monitoringi bo'yicha global hisobotda butun jahon hamjamiyatida inklyuzivlikni rivojlantirish sarhisob qilinadi, asosiy yutuqlar, muammolar yoritiladi va yechimlar aniqlanadi². Har yili inklyuziya jarayonlarini osonlashtirishga qodir omillar tahlil qilinadi, masalan, menejment va moliyalashtirish, o'quv dasturlari, darsliklar va baholash, o'qituvchilar ta'limi, maktab infratuzilmasi hamda o'quvchilar, ota-onalar va jamoatchilik bilan aloqalar sohasidagi amaliy chora-tadbirlar; talabalar xilma-xilligini qadrlash va ijtimoiy hamjihatlikni qo'llab-quvvatlash uchun ishlatilishi kerak bo'lgan kuchga aylantirish uchun siyosat tavsiyalarini beradi.

¹ Малофеев Н. Н. Специальное образование в меняющемся мире. Россия: учебное пособие для пед. вузов. Москва: Просвещение, 2010. 319 с.

² <http://bit.ly/2020gemreport>

O'z kasbiy faoliyati davomida ijtimoiy, mehnat va ta'lim inklyuziyasi muammolarini hal qiladigan mutaxassislar muayyan kasbiy va shaxsiy o'zgarishlarni shakllantirishni talab qiladigan vaziyatlarga duch kelishadi. Tashkilot xodimlarining nogironlar bilan muloqotda bo'lgan va inklyuziya sharoitida bo'lgan kasbiy faoliyati an'anaviy kasbiy faoliyat doirasidan tashqariga chiqadi va nogironlarning ijtimoiy moslashuvi va fuqarolik jamiyatiga integratsiyalashuvini ta'minlash bilan bog'liq.

Kasbiy faoliyat jarayonida olingan bunday yangi shakllanishlarning (yangi bilimlar, ko'nikmalar) doirasi juda keng, ammo ularning barchasini uchta katta guruhga bo'lish mumkin¹:

- hard-skills (qattiq ko'nikmalar),
- soft-skills (yumshoq ko'nikmalar)
- life-skills (hayotiy ko'nikmalar).

Qattiq ko'nikmalar (hard-skills) nogironlar va ularning xususiyatlari, inklyuziya kontekstida muloqot va qo'llab-quvvatlashni individuallashtirish va differensiallashtirishning maqsadlari, vazifalari, mazmuni va texnologiyalari haqidagi bilimlar tizimini o'z ichiga oladi. Bu shuningdek, nogironlarning resurslari, imkoniyatlari va xususiyatlarini hisobga olgan holda maxsus sharoitlarni tahlil qilish, loyihalash va qurish bilan bog'liq amaliy ko'nikmalarni o'z ichiga oladi.

Yumshoq ko'nikmalar (soft-skills) - inklyuziya sub'ektlari bilan o'zaro munosabatlarga bo'lgan munosabat; sub'ektiv pozitsiya - o'z taqdirini o'zi belgilash qobiliyati, inklyuzivlik sohasidagi ijodiy faoliyat, inklyuziyaga qadrlil munosabat va uning tamoyillari. Yumshoq ko'nikmalarning asosiy tarkibiy qismi sub'ektivlik - o'z rivojlanishini mustaqil ravishda yo'naltirish va aniqlash qobiliyati. Bu inklyuziya predmeti quyidagi xususiyatlarga ega ekanligida o'zini namoyon qiladi:

- mustaqil maqsadni belgilash va hayotning mazmunliligi;
- o'zini-o'zi yetarli darajada hurmat qilish va shaxsiy qobiliyatlar, imkoniyatlar, motivlar va qiziqishlarni o'z-o'zini aks ettirish;
- shaxsiy kelajak strategiyasi va unga erishish vositalarida kompetensiya haqida g'oyalar mavjudligi;
- shakllangan afzalliklar va rejalar, ularni amalga oshirish yo'llari va faoliyatning ustuvor yo'nalishlarining xususiyatlarini bilish;
- faol va ijodiy faoliyat orqali o'z-o'zini amalga oshirishga tayyorgarlik ko'rish va erishish qobiliyati;
- ichki nazorat o'chog'iga asoslangan o'z-o'zini tartibga solish;
- shaxsning mustaqilligi orqali o'z taqdirini o'zi belgilashning tashqi omillari vositachiligi;
- ongli ijodiy faoliyat, aks ettirish qobiliyati, o'zining o'ziga xosligini anglash, boshqasini tushunish va qabul qilish.

Hayotiy ko'nikmalar (life-skills) - bu odamlarga inklyuziv muhitda samarali faoliyat yuritish, ijtimoiy me'yorlar va jamiyatning inklyuziya masalalari bo'yicha qoidalariga muvofiq harakat qilish imkonini beradigan moslashuvchan va ijobiy xulq-atvor qobiliyatlari. Bunday ko'nikmalar ikkita diametrli qarama-qarshi holatlar (stenik va astenik) yoki ular o'rtasida o'tish xususiyatiga ega bo'lishi mumkin. Stenik o'zgarishlar (inklyuzivlik holatiga, inklyuziv jamoada) jamiyatda muvaffaqiyatli moslashishga yordam beradi va hayot samaradorligini oshirishga olib keladi. Astenik o'zgarishlar inklyuziya sharoitida shaxsning muvaffaqiyatli ishlashiga to'sqinlik qiladi. Salbiylikni oshiradigan ta'sir omillar:

- qo'shilish uchun motivatsiyaning yo'qligi;

¹ Галактионова Г. М. Формирование у студентов профессиональной направленности и социальных компетенций // Череповецкие научные чтения – 2015: Материалы Всероссийской научно-практической конференции в 3-х частях / ответственный редактор Н. П. Павлова. Череповец: ЧГУ, 2016. С. 63–64.

- fikrlash, xatti-harakatlar, faoliyat stereotiplari; hissiy taranglik;
- monotonlik, ishning qattiq tuzilgan tabiati;
- kasbiy o'sish istiqbollarini yo'qotish va boshqalar.

Inklyuziyaga tayyorlik tarkibi bir qator komponentlardan iborat¹:

- qiymat-motivatsion komponent mazmunli ravishda inklyuziyaning shaxsiy qiymatini, ongli tanlovni va sub'ektning kasbiy qiziqishlari, qiymat yo'nalishlaridan foydalanishga qiziqish va ehtiyojlarini yo'naltirish shaklida motivatsiyani shakllantirishni o'z ichiga oladi.

- kognitiv komponent inklyuziyaning mohiyati, uni amalga oshirish imkoniyatlari, inklyuziyani tashkil qilishni ta'minlaydigan vositalar to'g'risida umumiy nazariy va amaliy bilimlarni o'zlashtirishni o'z ichiga oladi.

- operatsion-faoliyat komponenti turli ko'nikmalar va qobiliyatlarni o'z ichiga oladi: tashkiliy, kommunikativ, prognostik, aks ettiruvchi, proektiv, shuningdek, inklyuziv muhitda amalga oshiriladigan samarali kurashish xatti-harakatlarining shakllangan shakllari.

- affektiv komponent - inklyuziyani amalga oshirish natijasida yuzaga kelgan his-tuyg'ular, tajribalar, shuningdek, inklyuziyaning muammoli vaziyatlarini samarali hal qilish bilan bog'liq tajribalarni tartibga solish qobiliyati.

Kognitiv komponent bilan ishlash o'z-o'zini hurmat qilishni oshirish, inklyuziya mutaxassisining o'zi, uning atrofidagi dunyo haqidagi g'oyalarini to'g'rilash va ijobiy fikrlashni shakllantirish uchun mo'ljallangan. Operatsion-faoliyat komponentini shakllantirish inklyuziya bo'yicha mutaxassisning optimal faoliyatini ta'minlaydigan samarali ko'nikma va malakalarni shakllantirishga qaratilgan. Affektiv komponent inklyuziya mutaxassisining hozirgi holatini to'g'irlash, salbiy his-tuyg'ularni ijobiy his-tuyg'ularga aylantirish, shuningdek, mutaxassis tomonidan o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarini o'zlashtirishni o'z ichiga oladi.

Aksiologik yondashuv insonparvarlik pedagogikasiga organik ravishda xosdir, chunki unda inson jamiyatning eng oliy qadriyati va ijtimoiy taraqqiyotning o'z maqsadi sifatida qaraladi. Shu munosabat bilan insonparvarlik masalalariga nisbatan umumiyroq bo'lgan aksiologiyani yangi ta'lim falsafasi va shunga mos ravishda zamonaviy pedagogika metodologiyasining asosi deb hisoblash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Алехина С. В., Шеманов А. Ю. Инклюзивная культура как ценностная основа изменений высшего образования // Развитие инклюзии в высшем образовании: сетевой подход. Москва, 2018. С. 5–13. (Сер. «Библиотека журнала «Психологическая наука и образование»»)

2.В.А.Каракровский, И.Б.Котова “Аксиологический подход”.

3.Д.А.Мажидова “Актуальные вопросы защиты многодетных и малообеспеченных семей и детей, нуждающихся в социальной защите” Актуальные вопросы современной педагогики. Междунар. науч. конф. 2013 год

4.Малофеев Н. Н. Специальное образование в меняющемся мире. Россия: учебное пособие для пед. вузов. Москва: Просвещение, 2010. 319 с.

¹ Нигматов З. Г., Ахметова Д. З., Челно Т. А. Инклюзивное образование: история, теория, технология. Казань: Познание, 2014. 220 с. URL: <http://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=257842> (дата обращения: 13.02.2021).

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING KOGNITIV FIKRLASH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING AMALIY ASOSLARI

MATBERDIEVA Yulduz BAYRAMDURDIEVNA

Nukus innovatsion instituti assistenti

Annotatsiya. Bolalarning kognitiv aqliy faoliyatining tarkibiga kiruvchi mantiq, aql, idrok, diqqat, xotira kabi psixik jarayonlar asosan boshlang'ich sinf yoshida rivojlanadi. Ushbu psixik jarayonlarning rivojlanishi har tomonlama o'quv jarayonida foydalaniladigan ta'lim texnologiyalarini, didaktik vositalarni, o'qitishning yangi shakllarini va usullarini ishlab chiqishni taqozo etadi.

Kalit so'zlar: kognitiv fikrlash, mantiqiy fikrlash, fikrlash ko'nikmasi.

Bu borada xalq ta'lim tizimida quyidagi vazifalar belgilab qo'yilgan: umumta'lim maktablarida o'qitish usullarini takomillashtirish, zamonaviy darsliklar uchun axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etgan holda multimedia ilovalarini yaratish, o'quvchilar tomonidan o'zlashtirish kompetentligini kengaytirishni ta'minlovchi zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanishni kengaytirish, ta'lim-tarbiya jarayoniga individuallashtirish tamoyillarini bosqichma-bosqich tadbqiq etish, kichik yoshdan o'quvchilarda o'qishga sog'lom, kuchli va ta'sirchan motivatsiyasini shakllantirish [1].

Yuqoridagi vazifalarni amalga oshirish, boshlang'ich sinflarda dars jarayonini zamonaviy ta'lim texnologiyalari, yangi didaktik vositalar asosida tashkil qilish o'quvchilarning kognitiv fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishda katta samara beradi deb hisoblaymiz.

Kognitiv fikrlash ko'nikmasi ma'lumotlarni qabul qilish, tanlash, to'plash, qayta ishlash, yaratish, tiklash va bilimga aylantirish imkonini beruvchi insonning bilish jarayonlari hisoblanadi.

Kognitiv qobiliyatlar – bu diqqat, sezish, idrok, xotira, tasavvur, tafakkur jarayonlarining individual psixologik xususiyatlari bo'lib, ular bir insonni boshqasidan ajratib turadi va atrofdagi dunyoni muvaffaqiyatli bilishda namoyon bo'ladi [2].

Kognitiv fikrlash ko'nikmasining rivojlanganlik darajasi quyidagi sifatlarda namoyon bo'ladi:

- shaxsiy xususiyatlarga ega bo'lish;
- boshqalar bilan samarali muloqotga kirisha olish;
- bilim va ko'nikmalarni egallash;
- muammolarni hal qilish qobiliyatiga ega bo'lish;
- mantiqiy fikrlash;
- konsentratsiya va xotiraning rivojlanganligi.

Psixologiya sohasida kognitiv fikrlash ko'nikmasi quyidagi uch turga bo'linadi:

1. Vizual-harakatli. Kognitiv aqliy faoliyatning ushbu turi 3 yoshgacha bo'lgan bolalarda shakllanadi va qo'lda manipulyatsiyalar yordamida aniq muammolarni hal qilishga, atrofdagi dunyoni tushunishga qaratiladi, ya'ni narsalarning qo'llariga tegishi, ularni ushlab turishi orqali miya ma'lumotni idrok etadi va eslab qoladi.

2. Vizual-obrazli. 3-7 yoshli maktabgacha yoshdagi bolalar uchun xos bo'lib, umumiy fikrlashni vizual idrok yordamida aniq tasvirlarga aylantiradi, ya'ni bolalar atrofdagi ob'ektlar nima uchun kerakligini va ular nima uchun foydali bo'lishini aniqlashi uchun ularni ko'rishlari kifoya qiladi.

3. Mavhum. Kognitiv fikrlashning ushbu turi umumlantirilgan murakkab tasvirlarda, hatto

aniq bo'lmagan fikrlashga qodir bo'lgan maktab o'quvchilari va kattalarda namoyon bo'ladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining kognitiv fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish uchun ularni turli o'quv fanlari doirasida o'z-o'zini takomillashtirishga, aqliy va motorik faoliyatini rivojlantirishga yo'naltiruvchi ta'lim texnologiyalarini samarali qo'llash talab qilinadi. Shuningdek, olib borilgan tadqiqotlar boshlang'ich sinf matematika darslarida idrok, xotira va fikrlash, ya'ni o'quvchilarning kognitiv qobiliyatlari mexanizmlarini hisobga olgan holda ma'lumotni vizualizatsiya qilishning maxsus usullaridan foydalanish zarurligini ko'rsatadi. Chunki matematika bolalarning kognitiv fikrlashining past darajasi tufayli ko'pincha o'rganishda qiyinchiliklarga duch keladigan fan hisoblanadi.

Olimlar vizuallashtirilgan topshiriqlarning quyidagi turlarini taqdim etdi:

1. "Qarang va toping" – ushbu topshiriqda batafsil tavsif berilmaydi, savol bo'yicha tushunchalar va ko'rsatmalar rasmlar orqali ifodalanadi. Bunda quyidagicha topshiriqlar berish mumkin: berilgan figuralarning bo'yalgan qismining perimetrini (yoki yuzasini) toping.

2. "Qism" (seriya) – topshiriq ma'lum bir tushunchani izchil tavsiflovchi, uning tarkibiy elementlari va xossalarini tasvirolovchi formulalar, matn yoki chizmalarning ma'lum to'plamidan iborat. Topshiriqdagi savollar oddiydan murakkabgacha tartiblangan.

3. "Trenajor" – bu topshiriqni bajarish orqali o'quvchilarning fan doirasida egallagan kognitiv ko'nikmalari va malakalari mustahkamlanadi.

4. "Qarang va aniqlang" – bu topshiriqlar ob'ektning umumiy tasviriga asoslanadi. Muayyan vaziyatda uning xususiyatlarini va qoidalarini, shuningdek, maxsus ko'rsatmalar to'plamini belgilaydigan ob'ekt doirasida bir nechta savollar beriladi.

5. "Rasmga qarab isbotlang ..." – bu isbotlash yoki formulani chiqarish kerak bo'lgan vazifa. Barcha kerakli ko'rsatmalar rasmda, formula yoki matnda beriladi. Vizual topshiriqning har bir turi kognitiv qobiliyatlarning ma'lum tarkibiy qismlarining rivojlanishiga ijobiy ta'sir qiladi [3].

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. *O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5712-son Farmoni*

2. Сырникова Н.А. К вопросу о системной трактовке интеллекта / Н.А. Сырникова // Ученые записки института непрерывного педагогического образования: сборник статей. – Нижний Новгород, 1999. – С. 148-151.

3. Башмаков М.И. Информационная среда обучения / М.И. Башмаков, С.Н. Поздняков, Н.А. Резник. – Санкт-Петербург: СБЕТ, 1997. – 400 с.

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI IQTISODIYOTIGA INVESTITSİYALARNI JALB ETISH SAMARADORLIGINI

Nodirjon Djumanazarovich Khusanov

PhD, mustaqil izlanuvchi

Annotatsiya. Maqolada O'zbekiston moliya bozoridagi kamchilik va yutuqlar, raqobatbardosh dinamik iqtisodiyotni yaratish borasidagi sa'y harakatlar yoritilgan. Shuningdek, globallashuv jarayonida xorijiy investorlar uchun qulay iqtisodiy zonani tashkillashtirish masalalari tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: Investitsiya, moliya bozori, iqtisodiy o'sish, xorijiy investorlar, globallashuv.

O'zbekiston Respublikasida raqobatbardosh dinamik iqtisodiyotni yaratish innovatsion texnologik yangilanishga strategik e'tibor qaratishni taqozo etadi. Bunday innovatsiya nafaqat eksportni, balki asosiy mahsulotlarga bo'lgan ichki talabni qondirish, eksport-import balansini yaxshilash va bandlik imkoniyatlarini maksimal darajada oshirish imkonini beradi. O'zbekistonda ushbu istiqbolga erishish uchun birinchi navbatda "yuqori darajadagi" va "yetakchi" texnologiyalarni rivojlantirishga yo'naltirilgan zamonaviy innovatsion tizimni yaratish zarur. Rivojlangan va yangi sanoatlashgan mamlakatlar tajribasidan ilhom olish, ularning o'ziga xos geoiqtisodiy xususiyatlari, hamkorlik salohiyati va milliy an'analarini hisobga olgan holda muhim ahamiyatga ega. Bundan tashqari, innovatsion faoliyatni tartibga solishning samarali tizimini yaratish uchun muayyan iqtisodiy sharoitlarda globallashuv taqdim etayotgan imkoniyatlardan foydalanish juda muhimdir.

Ushbu jarayonda transmilliy korporatsiyalar muhim rol o'ynaydi, ularning qabul qiluvchi mamlakatlardagi korxonalari mahalliy korxonalar bilan hamkorlik qiladi. Innovatsiyalar va texnologiyalarni tarqatish bo'yicha xalqaro hamkorlikning yangi shakllari paydo bo'ldi, ular turli mamlakatlar korxonalarini jalb qilgan holda autsorsing va franchayzing mexanizmlarini o'z ichiga oladi.

Shu nuqtai nazardan xalqaro ilmiy-texnikaviy hamkorlik global ilmiy-texnika taraqqiyoti talablarini qondirish va innovatsion jarayonlarni tezlashtirishda barqarorlashtiruvchi kuchga aylandi. Bu qo'shma loyihalarda sezilarli xarajatlarni tejashga yordam beradi, mahsulot ishlab chiqarish va ishlab chiqarishni tezlashtiradi, mahsulot turlarini diversifikatsiya qiladi, ilmiy-texnika taraqqiyotini tezlashtiradi va innovatsiyalarni rag'batlantiradi. Bu hamkorlik o'zaro iqtisodiy manfaatlar va dinamiklikni ta'minlaydigan umumiy iqtisodiy, texnologik va ilmiy manfaatlarga asoslanadi.

Shunisi e'tiborga loyiqki, barcha rivojlangan va yangi sanoatlashgan mamlakatlarda innovatsion rivojlanishni rivojlantirish uchun o'ziga xos tizimlar, keng qamrovli tadqiqotlar obyektlari mavjud. Xususan, Qo'shma Shtatlar dunyodagi eng samarali innovatsion tizim bilan faxrlanadi. U texnologiyani joriy etishning aniq mexanizmini, katta innovatsion xarajatlarni (ham davlat, ham xususiy) aks ettiradi va rivojlangan mamlakatlar tomonidan fan va texnologiyaga ajratilgan global moliyaviy resurslarning qariyb yarmini tashkil etadi.

Globallashuv jarayonining davom etayotganini aks ettiruvchi innovatsion markazlar samaradorligini oshirish, ishlab chiqaruvchi kuchlarni teng taqsimlashga ko'maklashish, mintaqaviy iqtisodiy tafovutlarni yumshatish va ish o'rinlarini yaratish bo'yicha butun dunyo bo'ylab shunga o'xshash sa'y-harakatlar olib borilmoqda.

Markaziy Osiyoda joylashgan O'zbekiston Respublikasi so'nggi yillarda iqtisodiy o'zgarishlarning ulkan yo'lini boshlab yubordi. Bu transformatsiya asosan davlat tomonidan boshqariladigan iqtisodiyotdan bozorga yo'naltirilgan tamoyillarni qamrab oluvchi iqtisodiyotga o'tish bilan tavsiflanadi. Ushbu o'tishning asosiy yo'nalishi moliya bozorini va uning ichki va xorijiy investitsiyalarni jalb qilish vositalarini rivojlantirish, iqtisodiy o'sish va diversifikatsiyani rag'batlantirishdan iborat.

Rivojlangan mamlakatlar amaliyotidan kelib chiqib, ushbu dasturni ishlab chiqish va amalga oshirishga iqtisodiyot, huquq va ijtimoiy fanlarga ixtisoslashgan institutlar va universitet laboratoriyalarini jalb etish zarur. Ularning hissasi innovatsion faoliyat natijalarini monitoring qilish, tahlil qilish va samaradorlikni oshirish strategiyalarini ishlab chiqishga qaratilgan.

Innovatsion obyektlar turlariga kelsak, O'zbekiston ham shahar markazlarida, ham hududlarda texnoparklar, texnologik inkubatorlar, eksportni qayta ishlash zonalar va shunga o'xshash korxonalar tashkil etish imkoniyatlarini o'rganishi kerak. Ushbu muassasalar mavjud tashkilotlar yoki yangi tashkil etilganlar asosida tuzilishi mumkin. Innovatsion markazlarning ixtisoslashuvini aniqlashda jahon iqtisodiy tendeniyalari va O'zbekistonning o'ziga xos milliy xususiyatlarini hisobga olish kerak. Resurslarni tejaydigan ishlab chiqarish va iste'mol texnologiyalariga ustuvorlik berish, ayniqsa, issiqlik ifloslanishi va issiqxona effekti tufayli yuzaga keladigan global isish nuqtai nazaridan ayniqsa muhimdir.

Byudjet mablag'larini innovatsion faoliyatga samarali taqsimlash uchun ajratilgan mablag'larni tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Ushbu fondlarga xususiy va venchur kapitalini jalb qilish qimmatli moliyaviy yordam berishi mumkin. Ta'kidlash joizki, venchur biznes mustaqil rivojlanish tendentsiyasiga ega.

Rivojlangan mamlakatlar, xususan, AQSh tashkilotlari bilan innovatsion faoliyatda hamkorlik qilish tavsiya etiladi. O'zbekiston Turkiyaning, xususan, eksportni qayta ishlash zonalarini tashkil etish borasidagi tajribasidan foydalanishi mumkin. Ozarbayjon va Armaniston kabi qo'shni davlatlar bilan hamkorlikni diversifikatsiya qilish, shuningdek, Sovet davrida innovatsiya sohasidagi tarixiy mintaqaviy integratsiyani hisobga olgan holda o'rganilishi kerak.

Innovatsion markazlar va ishlab chiqarish kompaniyalari o'rtasida o'zaro hamkorlikning aniq mexanizmini yaratish juda muhim. Hukumat tomonidan tartibga solish mexanizmlariga qo'shimcha ravishda, kichik va o'rta firmalar bilan hamkorlik qiluvchi venchur tadbirkorlarning tushunchalari bebaho bo'lib, katta foyda olish imkoniyatini taqdim etadi.

O'zbekistonda innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash uchun maxsus banklar va jamg'armalar tashkil etish yoki innovatsion faoliyatni moliyalashtiradigan mavjud banklarga alohida imtiyozlar berish masalasi ko'rib chiqilishi kerak. Kredit stavkalarini pasaytirish kabi choralar innovatsiyalarni rag'batlantirishi mumkin. Davlat nafaqat innovatsion faoliyatni birgalikda moliyalashtiribgina qolmay, balki maxsus ishlab chiqilgan mexanizmlar orqali imtiyozlar va subsidiyalar berish orqali sanoat korxonalarini innovatsiyalarni o'zlashtirishni rag'batlantirishi kerak.

Yuqoridagi munozara shuni ko'rsatadiki, innovatsiyalar asosidagi iqtisodiy o'zgarishlarning samaradorligini faqat mahalliy ilmiy-texnik imkoniyatlarga tayanish orqali amalga oshirish mumkin emas. Shunday ekan, xalqaro hamkorlikning samarali yo'llarini izlash zarur. Bu nafaqat qo'shni davlatlar bilan, balki global hamkorlikning keng kontekstida ham amal qiladi.

Rivojlanayotgan global moliya sharoitida xalqaro moliya markazlari tobora hal qiluvchi rol o'ynaydi. Bu markazlar infratuzilmasi va jahon kapitalining kirib kelishini osonlashtiradigan sharoitlari bilan ajralib turadi. O'zining xalqaro raqobatbardoshligini oshirishga intilayotgan tijorat tuzilmalari obligatsiyalar va aktsiyalar orqali mablag'larni jalb qilish uchun tez-tez ushbu markazlarga tayanadilar.

O'zbekiston Respublikasi uchun bir nechta asosiy fikrlarni e'tiborga olish kerak:

1.Xalqaro standartlarni qabul qilish: jahon miqyosida tan olingan asoslarga moslashish mamlakatning xalqaro investitsiyalar uchun jozibadorligini oshirishi mumkin.

2.Infratuzilmaga e'tibor qarating: O'rnatilgan moliyaviy markazlarga o'xshash yaxshi rejalashtirilgan infratuzilma global kapitalni jalb qilishi mumkin.

3.Inson kapitali: Moliyaviy mutaxassislarning malakasini oshirishga sarmoya kiritish moliya markazi maqomini sezilarli darajada oshirishi mumkin.

4.Tartibga soluvchi muhit: Shaffof qoidalar va siyosatlar orqali biznes uchun qulay muhit yaratish xalqaro investorlarni jalb qilishda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ladi.

5.Global targ'ibot: Xalqaro moliyaviy tarmoqlar va alyanslarda faol ishtirok etish o'sish va tan olinishi uchun zarur turtki berishi mumkin.

6.Mahalliyashtirilgan moliyaviy mahsulotlar: Xalqaro investorlar ehtiyojlarini qondiradigan moliyaviy vositalarni ishlab chiqish O'zbekistonni moliyaviy markaz sifatida yanada jozibador qilishi mumkin.

7.Doimiy baholash: GFCI kabi indekslar bo'yicha moliyaviy markaz faoliyatini muntazam ravishda baholash doimiy takomillashtirish uchun amaliy tushunchalarni berishi mumkin.

8.O'zbekistonda, ayniqsa, zamonaviy globallashuv sharoitida moliya bozorini yaxshilash uchun qimmatli saboqlar beradi. Masalan, bankka yo'naltirilgan moliyaviy vositalardan uzoqda diversifikatsiya qilish bozorga barqarorlik va moslashuvchanlikni oshirishi mumkin. Xuddi shunday, moliyaviy savodxonlikni oshirish uzoq muddatli mahalliy va xalqaro investitsiyalarni jalb qilishi mumkin.

9.O'zbekiston bozorining o'ziga xos xususiyatlaridan biri bu bir nechta yirik moliya institutlarida aktivlarning yuqori konsentratsiyasidir. Masalan, Rossiyaning eng yirik beshta banki iqtisodiyot sektori aktivlarining 60,4 foizini tashkil qiladi. Bank va nobank moliya vositalarining muvozanatli aralashmasiga ega diversifikatsiyalangan portfel O'zbekiston bozorini yanada barqaror va investorlar uchun jozibador qilishi mumkin.

10.Yana bir muhim jihat - bu O'zbekistonda moliya bozorlari bilan minimal jamoatchilik o'zaro aloqasi. Jamoatchilik ishtirokining yo'qligi bozor chuqurligi va likvidligiga zarar yetkazadi, bu O'zbekiston buni yaxshilashga intilishi kerak. Moliyaviy savodxonlikni oshirishga qaratilgan ta'lim kompaniyalari davlat investitsiyalarining yuqori darajasini rag'batlantirishda muhim qadam bo'lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Mirziyoyev, S. (2021). *Policy Reforms in Uzbekistan. Government Publications.*

2.Rahmon, E. (2020). *Export and Import Policies in Central Asia. Central Asia Policy Review, 25(1), 30-45.*

3.Khamidov, A. (2017). *Sustainable Economic Development in Uzbekistan. Economic Studies Journal, 22(3), 9-18.*

МЕХАНИЗМЫ ПОДГОТОВКИ ДЕВУШЕК К СОЦИОКУЛЬТУРНЫМ ОТНОШЕНИЯМ НА ОСНОВЕ СИНЕРГЕТИЧЕСКОЙ МОТИВАЦИИ

Хидирова Дурдона Мухтаровна

*Докторант Научно- исследовательского института
педагогических наук имени Кори-Ниязий*

А.Т.Балтаева

*Научный руководитель: Доктор философии педагогических наук
(PhD), доцент*

Аннотация. Синергетическая мотивация является концепцией, основанной на взаимоотношениях многих факторов, приводящих к повышению эффективности и взаимному обогащению. Следовательно, она описывает, что комбинирование индивидуальных усилий и ресурсов может привести к более высоким целям, чем простое суммирование вклада. Ниже представлено более подробное описание двух основных аспектов синергетической мотивации. Приведу несколько примеров успешной синергетической мотивации в различных областях:

Синергетическая мотивация является концепцией, основанной на взаимоотношениях многих факторов, приводящих к повышению эффективности и взаимному обогащению. Следовательно, она описывает, что комбинирование индивидуальных усилий и ресурсов может привести к более высоким целям, чем простое суммирование вклада. Ниже представлено более подробное описание двух основных аспектов синергетической мотивации.

Ключевые слова: Синергия, Фасад Синергия, Фасад Компоненты, Принципы синергетической мотивации.

Синергия – это взаимодействие различных элементов которое приводит к результату, превзойти сумму их отдельных воздействий.

Фасад Синергия – эффект взаимодействия различных элементов, приводящий к итоговому успешному результату превышения итогового успешного результата.

Фасад Компоненты синергетической мотивации – индивидуальная Это включает в себя не только мотивацию каждого члена команды, но и их мотивацию.

- **Общие цели:** когда у команды есть одна ясно и одинаково понимаемая цель, это помогает объединить. Кроме того, зная, что их действия непосредственно влияют на партнера или же чье-то участие, люди больше мотивированны.

Принципы синергетической мотивации

- **Взаимозависимость** : один не может добиться целей без другого. Это создаёт чувство принадлежности и обязанности. Индивидуальная мотивация так же рассматривается как мотивация членов команды для достижения личных целей. Финансовый стимул так же разжигает интерес у сотрудниц и увеличивает интерес к работе.

- **Общие цели:** наличие целей помогает объединить усилия, каждая девушка должна понимать свою роль в этой цепи.

- **Коммуникация:** чем легче человека понимаешь, чем проще знать его задачи и действия – тем удобнее и легче с ним работать.

- **Доверие** : преувеличение, возможность идти на риск, когда нужно, и пользоваться поддержкой и идеями всех остальных.

- **Гибкость и адаптивность**: Способность адаптироваться к изменяющимся условиям и требованиям социума.

- **Системный подход**: Умение видеть взаимосвязи между различными аспектами жизни и культуры.

Социокультурные отношения и их значимость: Социокультурные отношения формируют основу для взаимодействия между людьми, способствуя обмену ценностями, традициями и опытом. Для девушек эти отношения могут быть особенно важны, так как они влияют на:

- Личностное развитие: Формирование идентичности и самооценки.
- Социальные связи: Создание сети поддержки и взаимопомощи.
- Культурную интеграцию: Понимание и принятие культурных различий.
- Психологическая подготовка: Психологическая готовность к социокультурным отношениям включает в себя развитие уверенности в себе и эмоциональной устойчивости.

- **Тренинги по саморазвитию**: Помогают девушкам лучше понять свои сильные стороны и научиться справляться с трудностями.

- **Групповая терапия**: Создает безопасное пространство для обсуждения проблем и обмена опытом.

Применение в практике

- Командные проекты
- Обучение и развитие
- Оценка результатов

Примеры синергетической мотивации

- Спорт
- Бизнес Синергетика поможет людям и командам реализовать свой потенциал на 100%.

Подробнее приведены примеры с последующим пояснением:

1. Роль семьи и общества

Семья и общество играют важную роль в формировании социокультурных отношений у девушек. Семья является первым источником социокультурных норм и ценностей.

Поддержка и понимание создание атмосферы доверия и поддержки способствует формированию уверенности у девушек.

Обсуждение культурных традиций позволяет осознать значимость культурного наследия и его влияние на личность.

2. Корпоративные команды

Google высоко ценит решение общих задач и обмен идеями. Поэтому в проектах, таких как Google X, используются междисциплинарные команды. Сотрудники разных областей работают вместе над созданием технологий будущего.

3. Научные исследования

Международные научно-исследовательские проекты. Пример – самый масштабный из таковых, Human Genome Project. Ученые со всего мира объединили усилия, чтобы расшифровать геном человека. Благодаря синергии между лабораториями и странами этого удалось достичь гораздо быстрее.

4. Креативные индустрии

Процесс создания фильмов представляет собой командное творчество. Успешные

фильмы, например Властелин Колец, доказывают, что синергия между сценаристами, режиссерами, актерами, продюсерами и иными участниками создания картин крайне важна.

5. Образование

Проектное обучение. В некоторых образовательных учреждениях студенты работают над проектами в группах. Это помогает им научиться сотрудничать и общаться между собой, что влияет как на глубину понимания материала, так и на оценку.

6. Социальные инициативы

НКО и волонтерские проекты. Представлю рассказ про создание своего приложения. Я создал специальное приложение Crow route.

7. Технологические стартапы

Можно привести самые успешные стартапы, такие как Airbnb или Slack, строились на основе командной работы и обмена идеями между основателями и сотрудниками, что способствовало их быстрому росту и успеху на рынке.

Заключение

Эти примеры доказывают, как синергетическая мотивация может быть представлена и исполнена в различных сферах, создавая условия для достижения выдающихся результатов через совместные усилия и сотрудничество. Подготовка девушек к социокультурным отношениям на основе синергетической мотивации является важной задачей современного общества. Использование механизмов образования, психологической подготовки и социальной практики позволяет создать условия для успешной интеграции девушек в разнообразные социокультурные контексты. Важно продолжать развивать эти механизмы, учитывая изменения в обществе и потребности молодежи, чтобы обеспечить гармоничное развитие каждой девушки как полноценного члена общества.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev, S. (2021). *Policy Reforms in Uzbekistan. Government Publications.*
2. Rahmon, E. (2020). *Export and Import Policies in Central Asia. Central Asia Policy Review, 25(1), 30-45.*
3. Khamidov, A. (2017). *Sustainable Economic Development in Uzbekistan. Economic Studies Journal, 22(3), 9-18.*

BOSHLANG'ICH SINIF ONA TILI DARSLARIDA QO'LLANILADIGAN METOD VA TEXNOLOGIYALAR

Farangis Murodova G'anisherovna

Alfraganus universiteti "Pedagogika va psixologiya" kafedrası o'qituvchisi

Annotasiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqi, milliy dunyoqarashi, erkin va mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishda turli xil metod va texnologiyalarni qo'llash va ularning imkoniyatlari haqida ma'lumot berilgan. Bundan tashqari, ona tili darslarida qo'llaniladigan metod va usullarning ahamiyati ham yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Metod, texnologiya, pedagogik texnologiya, Bayon qilish metodi, Suhbat metodi, Muammoli o'qitish metodi, mustaqil ish metodi, Analiz-sintez metodi, Induksiya metodida, Deduksiya metodi, "Kim notiq" usuli, "O'z oilangni top", "Suratli diktant" metodi, "Topag'on" usuli, "Puzzles" metodi, "Fikrlar hujumi", "Tarmoqlar" metodi, "Sinkveyn», BBB», "Beshinchisi ortiqcha", «6x6x6», "Bahs-munozara", "Rolli o'yin", FSMU, "Kichik guruhlarda ishlash", "Yumaloqlangan qor", "Zigzag", "Oxirgi so'zni men aytay".

Аннотация. В данной статье представлена информация об использовании различных методов и технологий и их возможностях в развитии речи, национального мировоззрения, навыков свободного и логического мышления учащихся младших классов. Кроме того, также подчеркивается значение методов и приемов, используемых на занятиях родным языком.

Ключевые слова: Метод, технология, педагогическая технология, Нарративный метод, Метод интервью, Проблемный метод обучения, Метод самостоятельной работы, Метод анализа-синтеза, Метод индукции, Метод дедукции, Метод «Кто говорит», «Оз найди свою семью», Метод «Фотодиктант», Метод «Таггон», Метод «Пазлы», Метод «Мысленная атака», Метод «Сети», «Синквейн», «БББ», «Пятый плюс», «6x6x6», «Дебаты», «Ролевые-игра», ФГМУ, «Работа в малых группах», «Снежок», «Зигзаг», «Последнее слово скажу я».

Hozirgi kunda ta'lim tizimida qo'llanilayotgan innovatsion texnologiya va metodlar o'quvchilarning yuksak bilim cho'qqilarini egallab, ularni fikrlashga, o'z shaxsiy va mustaqil qarashlarga ega bo'lishida katta ahamiyat kasb etmoqda. Har bir o'qituvchi dars o'tishdan oldin darsda qo'llaydigan innovatsion pedagogik texnologiyalarning har bir elementigacha puxta o'rganishi va tadqiq qilishi lozim. Pedagog - ya'ni bola yetaklovchi, bolaga faqat tayyor fikr bermasligi kerak balki uning fikrini kengaytirishi, olamni o'rganishga imkon beruvchi vositalarni topa bilishga o'rgatishi zarur. Biz bir necha zamonlar an'anabiy uslubda ish olib bordik. To'g'ri, bu tizimda ham bolalarga bilim berildi, o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalari shakllantirildi. O'qituvchi ham o'quvchi ham bir qobiqda harakat qildi, buni qoliplangan tizim desak ham bo'ladi, har ikkalasida ham mas'uliyat yo'qoldi. Hozirgi kunda asosiy pedagogik texnologiyalar imperik, kognitiv, evristik, kreativ, inversion, adattiv, inkulyuziv va boshqa texnologiyalardir. Dars jarayonida bu texnologiyalarni tanlay bilish - bu o'qituvchining mahoratiga bog'liq. Texnologiya oldindan belgilangan natijaga erishish uchun olib boriladigan usullar yig'indisidir. Metod esa, yunoncha „metodos“ so'zidan olingan bo'lib, „bilish va tadqiqot yo'li“, „nazariya“, „ta'limot“ kabi ma'nolarni bildiradi. Har bir metod bir nechta usullardan va didaktik o'yinlarni tashkil topgan bo'lishi mumkin. Boshlang'ich sinf ona tili darslarida qo'llaniladiga metod va texnologiyalarni tanlashda quyidagi mezonlarga amal qilish lozim:

- Belgilangan mavzuga mos kelishi;
- Ko'rsatmaliligi;
- Bosqichma-bosqich murakkablashib borishi;
- O'quvchilarning nutqini rivojlantirishi;
- Kommunikativ va boshqa muhim kompetensiyalarni rivojlantirishga yo'naltirilganligidir.

Ta'limiy o'yinlarga qo'yiladigan asosiy talablar esa quyidagilardan iborat:

1. Ta'limiy o'yinlar o'quvchilar yoshiga mos bo'lishi kerak;
2. O'yinlar o'tilayotgan mavzu mazmun-mohiyatiga mutanosib bo'lishi lozim;
3. Ta'limiy o'yinlarni o'tkazish vaqti aniq belgilanishi shart;
4. Ta'limiy o'yinlar ham ta'limiy, ham tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lishi kerak;
5. Ta'limiy o'yinlarning o'tkazilish maqsadi, ahamiyati belgilanishi lozim.

Demak quyida boshlang'ich sinf ona tili darslarida qo'llanilishi mumkin bo'lgan metod va texnologiyalar haqida ma'lumot beramiz.

Bayon qilish metodi ona tili darslarida qo'llangan asosiy metodlardan biri bo'lgan. Bunda o'qituvchi bayon qilishdan oldin o'quvchilarning o'rganilayotgan mavzu yuzasidan bilimlarini aniqlab olgan. Bu o'quvchilarni o'qituvchi bayonini kuzatib, tinglab borishga, faol bo'lishga undaganqaga mo'ljallangan. Bayon qilish metodini qo'llash holatlari hozir ham uchraydi.

Suhbat metodi boshlang'ich sinflarda ona tilini o'qitishda keng qo'llaniladigan va shu bosqich o'quvchilari tabiatiga mos metod sanaladi. Suhbat metodi savol-javob metodi deb ham yuritilgan.

Muammoli o'qitish metodiga amerikalik pedagog va psixolog Dyun 1894-yilda asos solgan. Bu metodning maqsadi ilmiy tushunchalarni o'zlashtirishga yordam berishgina emas, balki o'quvchilarning bilish qobiliyatini ham rivojlantirish, ijodiy qobiliyatlarini o'stirish hamdir.

"So'z ma'nosi" mavzusini o'rganish uchun xat taxtaga turli ma'nodagi, ya'ni turli so'z turkumiga kiradigan so'zlar aralash holda yozib qo'yiladi.

So'zlar: kitob, qurdi, shifokor, sakkiz, qizil, qalam, o'qidi, yashil, binokor, o'nta, o'qituvchi, sakkiz. O'quvchilar bilan quyidagicha savol-javob tashkil qilinadi:

So'zlarni o'qing. - Birinchi so'z nimani bildiriyapti?

Narsanimi, shaxsnimi?

- Bu so'zga qanday so'roq beramiz?

- Ikkinchi so'z harakatni bildiriyaptimi yoki narsanimi?

- Bu so'zga qaysi so'roqni beramiz?

- Qaysi so'zlar sanoqni bildiriyapti?

- Bu so'zlarga qaysi so'roqni beramiz?

- Qaysi so'zlar rangni bildiriyapti? - Bu so'zga qaysi so'roqni beramiz? So'zlar ichidan shaxsni (kasb egasini) bildirayotgan so'zlarni topib, bir ustun qilib yozing. - Ikkinchi ustunga narsani bildirgan so'zlarni topib yozing. - Uchinchi ustunga harakatni bildirgan so'zlarni topib yozing va hokazo. O'quvchilar topshiriqni o'qituvchi yordamida bajarib bo'lgach, muammoli savol o'rtaiga tashlanadi: Yuqoridagi so'zlar nimasiga ko'ra farqlanyapti? O'quvchilar "ma'nosiga ko'ra" degan fikrni ayta olmasalar, o'qituvchi bu muammoni hal qiladi: Bu so'zlar ma'nosiga ko'ra va so'roqlariga ko'ra farq qiladi. O'ylang, so'zlarni qaysi xususiyatlariga ko'ra guruhlariga ajratamiz? So'zlarni nechta guruhga ajratish mumkin?

Boshlang'ich sinf ona tili darslarida mustaqil ish metodi asosan o'rganilgan mavzuni mustahkamlash qismida mashqlar ishlash jarayonida qo'llaniladi. O'quvchilar o'qituvchining topshirig'i bilan mustaqil ishlarni og'zaki yoki yozma shaklda bajaradilar.

Analiz-sintez metodi savod o'rgatish darslariga rus-tuzem maktablari va tatar o'qituvchilarining faoliyati orqali kirib kelgan. Ona tili ta'limi jarayoniga analiz - tahlil grammatik hodisaning muhim

belgilarini aniqlash maqsadida, o'rganilgan grammatik tushunchaning yangi qirralarini ochish va mustahkamlash maqsadida

Induksiya metodida o'quvchilar o'qituvchi tavsiya etgan til dalillarini kuzatadi, tahlil qiladi va shu asosda xulosa va ta'riflar keltirib chiqaradi. Deduksiya metodida o'quvchi tayyor qoida - ta'rif bilan tanishadi va uning mohiyatini til dalillari asosida ochadi.

"Kim notiq" usuli. Bunda o'quvchilarga ma'lum bir mavzu bo'yicha savol beriladi. O'quvchilar o'z fikrlarini erkin bayon etadilar. Tasavvur qiling, bugungi insonlar taqdiri haqida kelajakda qanday mavzularda asarlar yoziladi deb o'ylaysiz? - Hozirgi o'qigan asar qahramonini siz qanday ta'riflar edingiz?

Shuningdek, ona tili va o'qish savodxonligi darslarida foydalanish uchun "O'z oilangni top" usuli ham nutq o'stirishda samara beradi. Bu usulda tarqatma kartochkaga harf elementlari tushirib qoldirilgan 8-10 tadan so'z yozilib, o'quvchilarga tarqatiladi. O'quvchilar esa tushirib qoldirilgan harf elementlari o'z o'rniga qo'yib daftarlariga ko'chirib yozadilar; Yana shunday kartochkalarga harf elementlarini noto'g'ri qo'yilib, o'quvchilarga ularni to'g'rilab yozish vazifasi topshiriladi;

"Suratli diktant" metodi. O'quvchilar fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan, estetik didlarni, ijodkorlik ishtiyoqlarini shakllantiradigan o'qitish usuli. Xonadagi stullar orqama-orqa qo'yiladi. O'quvchilar ham bir-birlariga orqa o'girgan holda surat chizadilar. Alohida ko'rinishidagi bu usulda birinchi o'quvchi manzarani bayon qiladi, o'rtog'i esa uni suratga tushiradi.

"Topag'on" usuli. Katakchalarni tepadan pastga qarab Bahor gullarining nomini ayting. to'g'ri to'ldirsangiz "alla" so'zi kelib chiqadi. Xullas, boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqini o'stirishga yo'naltirilgan usullarning asosiy xususiyati - o'quvchi kundalik hayotining namoyon bo'lishidir.

"Puzzles" metodi. O'quvchilarning erkin fikrlash doirasini kengaytiradi, nutqiy madaniyat va aynan shu mavzu yuzasidan olgan bilimlari mustahkamlanadi. Bu metodda konvaert ichida turli xil so'zlar aralash tarzda yashiringan bo'ladi. O'quvchilar konvertni ochib ichidagi zo'zlardan gaplar tuzishi kerak bo'ladi. Qaysi guruh tez va ko'p gap tuzsa, shu guruh g'olib hisoblanadi.

Xulosa o'rnida shuni takidlash mumkinki, o'qitish jarayonida o'quvchilarga shaxs sifatida qaralishi, turli pedagogik texnologiyalar hamda zamonaviy metodlarning qo'llanilishi ularni mustaqil, erkin fikrlashga, izlanishga, har bir masalaga ijodiy yondashishga yo'naltiradi, eng asosiysi, ularning o'qishga, fanga bo'lgan qiziqishlarini kuchaytiradi. Bunday natijaga erishish amaliyotda o'quv jarayonida innovatsion va axborot texnologiyalarini qo'llashni taqozo etadi. Ular juda xilma-xildir. Hozirgi zamonaviy metodlar yoki o'qitishning samarasini oshirishga yordam beruvchi texnologik darslar o'quvchilarda mantiqiy, aqliy, ijobiy, tanqidiy, mustaqil fikrlashni va eng asosiysi og'zaki muloqot qobiliyatini ham shakllantirishga, ijobiy fazilatlarni tarbiyalashga va ma'naviy-axloqiy jihatdan rivojlanishiga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ishmuhammedov R. "Pedagogik texnologiyalar"
2. Ona tili darsligi 4-sinf.
3. "Til adabiyot ta'limi" jurnali.
4. Shaykhislamov, N. (2021). THE DIRECTION OF MODERN LINGUISTICS THE CONCEPT OF COGNITIVE LINGUISTICS. *Scientific progress*, 2(2), 1641-1646.
5. Шайхисламов, Н. (2020). Ўқувчиларнинг нутқий компетенцияларни ривожлантиришда нутқнинг илмий-назарий изоҳи. *Science and Education*, 1(5).
6. Шайхисламов, Н. (2021). СИНТАКСИС ВА МОРФОЛОГИЯНИ БОЎЛАБ ЎРГАТИШ. Амалий тилшуносликнинг фанлараро масалалари: масофавий таълимдаги муаммолар ва уларнинг ечимлари, (2), 368-371.

ЎҒИЛ-ҚИЗЛАРДА ОДОБ-АХЛОҚ КЎНИКМАЛАРИНИ ТАРБИЯЛАШНИНГ МОҲИЯТИ

Дилфуза Шомаликова

*Н.Т.Қори Ниёзий номидаги ЎзПФТИ
мустақил тадқиқотчиси*

Аннотация. Мақолада бошланғич мактабларда одоб ва ахлоқий суҳбатлар ўтказишнинг ўзига хос хусусиятлари ва бошланғич синф ўқувчисининг одоб-ахлоқ кўникмаларини ривожлантириш бўйича ишнинг педагогик маъноси унга одоб ва ахлоқий қадриятларни ҳисобга олган ҳолда қарор қабул қилишнинг мустақиллиги талаб қилинадиган бошланғич хулқ-атвор кўникмаларидан юқори даражага ўтишга ёрдам бериши бўйича фикрлар билидирилган.

Калит сўзлар: Одоб ва ахлоқий қадриятлар, хулқ-атвор, кўникмалар, ҳикоя, тингловчилар, таассуротлар, элементлар жамоатчилик, ахлоқий хулқ-атвор мотивлар.

Аннотация. В статье рассмотрены особенности ведения этикетно-нравственной беседы в начальной школе и педагогическое значение работы по развитию этикетных навыков у младшего школьника, помогающего ему перейти на более высокий уровень элементарных навыков поведения, требующих самостоятельности решения. -оформление с учетом этикета и моральных ценностей.

Ключевые слова. Манеры и моральные ценности, поведение, навыки, сюжет, аудитория, впечатления, стихия, публика, моральное поведение, мотивы.

Мактаб ўқувчиларини одоб-ахлоқ кўникмаларини тарбиялашнинг моҳияти ҳақидаги фояларимиз нафақат янги илмий тушунчалар, балки таълим соҳасидаги ҳақиқий ютуқлар таъсирида ҳам ўзгариб бормоқда.

Сўнгги йилларда кенг тарқалган тарбиявий ишларга ёндашув ўқитувчиларни қийматни узатишнинг оғзаки шаклларига қаратди. Шунинг учун индивидуал воқеалар билан биргаликда узоқ монологлар устунлик қилди. Боланинг шахсий хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда, унинг ҳаётий тажрибасига таяниш, индивидуал ёндашув йўқлиги аниқ эди.

Ўқитувчи боланинг фаолиятини бошқарадиган ва ташкил этадиган асосий восита, одатда, боланинг олдида қўядиган вазифалардир. Уларнинг самарадорлиги учун улар бола томонидан ички қабул қилиниши муҳим, бу унинг учун вазифанинг маъноси боғлиқ. Агар топшириқларнинг мотивацияси ўқитувчи томонидан таъминланмаган бўлса, уларнинг бола учун ички мазмуни уларнинг объектив мазмунидан ва ўқитувчининг режасидан кескин фарқ қилиши мумкин.

Бошқача қилиб айтганда, ташқи тарбиявий таъсирлар ўқувчиларнинг ижобий ички муносабатини уйғотиб, одоб ва ахлоқий ривожланишга бўлган истакларини рағбатлантирсагина ижобий характер хусусиятлари ва одоб-ахлоқий фазилатларни шакллантиришга ёрдам беради.

Бошланғич синф ўқувчисининг одоб-ахлоқ кўникмаларини ривожлантириш бўйича ишнинг педагогик маъноси унга одоб ва ахлоқий қадриятларни ҳисобга олган ҳолда қарор қабул қилишнинг мустақиллиги талаб қилинадиган бошланғич хулқ-атвор кўникмаларидан юқори даражага ўтишга ёрдам беришдир.

Педагогик адабиётларда одоб-ахлоқ кўникмаларини ривожлантириш кўплаб

усуллари ва йўллари тасвирланган. Кўриниб турибдики, улар одоб ва ахлоқий хулқ-атвор мотивларини шакллантиришга тенг даражада қаратилган эмас. Жуда кўп усуллар ва айниқса усулларнинг турли хил версиялари мавжудки, уларни фақат буюртма қилиш ва таснифлаш уларни тушунишга, етарли мақсадлар ва реал шароитларни танлашга ёрдам беради. Аммо таълим ҳодисалари жуда мураккаб ва қарама-қаршидир, шунинг учун педагогик таъсирнинг кўплаб усулларини таснифлаш учун ягона мантиқий асосни топиш қийин.

Усулларнинг ҳар бири ўзига хос хусусиятларга ва кўламга эга. Кўриниб турган соддалигига қарамай, ушбу гуруҳнинг барча усуллари, истисносиз, юқори педагогик малакани талаб қилади. Оғзаки ва ҳиссий таъсирнинг мазмуни ва қўлланилиши жиҳатидан энг мураккаб усулларини кўриб чиқамиз: ҳикоя, изоҳлаш, одоб ва ахлоқий суҳбат ва ибратдир.

Ҳикоя тингловчилар томонидан бошдан кечирилиши керак. Ундан олинган таассуротлар иложи борица узоқроқ сақланишига ишонч ҳосил қилишимиз керак. Кўпинча, одоб ва ахлоқий ҳикоянинг тарбиявий аҳамияти жуда камаяди, чунки ундан сўнг дарҳол болалар мазмуни ва кайфияти жиҳатидан бутунлай бошқача бўлган масалага ўтадилар.

Одоб ва ахлоқий хулқ-атворнинг асослари бошланғич мактабда қўйилган, унинг шахсни ижтимоийлаштириш жараёнидаги роли жуда катта. Психикага сезилмайдиган тарзда кириб борадиган тақлиф, умуман шахсга таъсир қилади, хулқ-атворнинг муносабати ва мотивларини яратади. Ўқитувчи психиканинг ушбу ўзига хос хусусиятига таяниб, ўқувчи муайян муносабатларни қабул қилиши керак бўлган ҳолларда тақлифдан фойдаланиши керак. Тақлиф таълимнинг бошқа усулларининг таъсирини кучайтириш учун ишлатилади.

Шуни таъкидлаш керакки, малакали дастур билан ҳикоя, изоҳлаш, тақлиф нота шаклида бўлиши мумкин. Маълумки, у ҳеч қачон мақсадга эришмайди, аксинча, ўқувчиларда қарама-қаршилиқни, ҳаракат қилиш истагини келтириб чиқаради. Нотация ишонтириш шаклига айланмайди.

Бошланғич синф ўқувчисининг билим фаолияти асосан ўқув жараёнида содир бўлади. Алоқа соҳасини кенгайтириш ҳам катта аҳамиятга эга. Тез ривожланаётган ривожланиш, мактаб ўқувчиларида шаклланиши ёки ривожланиши керак бўлган кўплаб янги кўникмалар ўқитувчиларга барча таълим фаолиятининг қатъий мақсадга мувофиқлигини белгилайди. Бошланғич мактаб ўқувчилари ижтимоий ҳиссиётларнинг элементларини ривожлантирадилар, ижтимоий хулқ-атвор кўникмалари шаклланади (жамоавийлик, ҳаракатлар учун жавобгарлик, дўстлик, ўзаро ёрдам ва бошқалар.). Жамоавий алоқалар пайдо бўлади, жамоатчилик фикри шаклланади. Бошланғич мактаб ёши одоб ва ахлоқий фазилатларни ва ижобий шахсий хусусиятларни шакллантириш учун катта имкониятлар яратади.

Одоб ва ахлоқий суҳбат – бу ҳар икки томон – ўқитувчи ва ўқувчиларнинг иштирокини ўз ичига олган билимларни тизимли ва изчил муҳокама қилиш усули. Ўқитувчи суҳбатдошларининг фикрлари ва нуқтаи назарларини тинглайди ва ҳисобга олади, улар билан муносабатларини тенглик ва ҳамкорлик тамойиллари асосида қуради. Одоб ва ахлоқий суҳбатнинг мавзуси кўпинча этика, одоб, ахлоқий муаммоларга айланади. Одоб ва ахлоқий суҳбатнинг мақсади ахлоқий тушунчаларни чуқурлаштириш, мустаҳкамлаш, билимларни умумлаштириш ва мустаҳкамлаш, ахлоқий қарашлар ва эътиқодлар тизимини шакллантиришдир.

Одоб ва ахлоқий суҳбат – бу ўқувчиларни қизиқтирган барча масалалар бўйича тўғри баҳолаш ва мулоҳазаларни ишлаб чиқишга жалб қилиш усули. Вазиятларни, аниқ ҳаракатларни муҳокама қилиб, ўқувчилар уларнинг моҳияти ва маъносини осонроқ

тушунадилар.

Бошланғич мактабларда одоб ва ахлоқий суҳбатлар ўтказишнинг ўзига хос хусусияти шундаки, улар драматизация, бадий асарлардан парчалар ўқиш, қироатни ўз ичига олиши мумкин, аммо шу билан бирга одоб ва ахлоқий суҳбатда жонли фикр алмашиш ва мулоқот устун бўлиши кераклигини унутмаслигимиз керак. У ўтказилгандан сўнг, синф ўқитувчиси аниқланган одоб-ахлоқ кўникмаларини, хулқ-атвор нормаларини чуқурлаштириш, болаларнинг амалий фаолиятини ташкил этиш устида ишлаши керак.

Бошланғич мактабда одоб ва ахлоқий суҳбат оддий тузилишга эга. Бу ерда индуктив усул афзал кўрилади: аниқ фактларни таҳлил қилишдан, уларни баҳолашдан умумлаштириш ва мустақил хулосага қадар.

Бунга алоҳида кучнинг таълим усули мисол бўла олади. Унинг таъсири таниқли қонуниятга асосланади: кўриш орқали идрок этиладиган ҳодисалар онгда тез ва осон муҳрланади, чунки улар ҳар қандай нутқ эффектига муҳтож бўлган декодлашни ёки қайта кодлашни талаб қилмайди.

Ибрат биринчи сигнал тизими даражасида ишлайди ва сўз эса – иккинчиси. Ибрат аниқ намуна моделларини беради ва шу билан онгни, ҳис-туйғуларни, эътиқодларни фаол шакллантиради, фаолиятни фаоллаштиради. Улар ибрат ҳақида гапирганда, улар, биринчи навбатда, намунали одамлар – ота-оналар, ўқитувчилар, дўстлар мисолини англатади. Аммо китоблар, филмлар қаҳрамонлари, тарихий шахслар ва таниқли олимларнинг намунаси ҳам катта тарбиявий кучга эга.

Ибратнинг психологик асоси тақлиддир. Тақлид орқали болалар ижтимоий, маънавий ва ахлоқий тажрибага эга бўладилар. Тақлид ҳар доим ҳам тўғридан-тўғри характерга эга эмас, механик жараён эмас, маълум бир шахснинг хусусиятларини, фазилатларини, тажрибасини автоматик равишда узатиш эмас, оддий такрорлаш ва акс эттириш эмас. Тақлид – бу шахснинг фаолияти. Баъзан тақлид тугайдиган ва ижодкорлик бошланадиган чизиқни аниқлаш жуда қийин. Ижодкорлик кўпинча ўзига хос, ўзига хос тақлидда намоён бўлади.

Бошланғич синф ўқувчилари уларда энг кучли таассурот қолдирадиганларга тақлид қилишади. Психологларнинг фикрига кўра, ёш мактаб ўқувчиларининг доимий ҳамдардлигига жасур, иродали, топқир, катта жисмоний кучга эга, нозик қомат, ёқимли мулоқот қилиш услуги, тўғри юз хусусиятлари бўлган одамлар сабаб бўлади.

Баъзида юқори ахлоқий, аммо ёқимсиз характерни уйғотадиган душманлик туйғусини заифлаштирадиган хусусиятлар ва баҳолар билан таъминлаш ва болалар томонидан ёвуз, аммо севимли “қаҳрамон”ни аниқ ва қатъий равишда рад этиш мақсадга мувофиқдир. Пассив тафаккур идеаллари пайдо бўлиши мумкин бўлган ҳолатларнинг олдини олиш ҳам бир хил даражада муҳимдир. Улар рағбатлантириш эмас, балки ҳайрат ва беҳуда орзулар объекти сифатида хизмат қилади.

Ҳаёт нафақат ижобий, балки салбий мисолларни ҳам беради. Мактаб ўқувчиларининг эътиборини одамларнинг ҳаёти ва хатти-ҳаракатларидаги салбий нарсаларга жалб қилиш, нотўғри ҳаракатларнинг оқибатларини таҳлил қилиш, тўғри хулосалар чиқариш нафақат мақсадга мувофиқдир, балки зарурдир. Ўз вақтида берилган салбий мисол ўқувчини нотўғри иш қилишдан сақлайди, ахлоқсиз тушунчалардан огоҳлантиради.

Табиийки, таълим тарбиячининг шахсий намунасига, унинг хулқ-атворида, ўқувчиларга бўлган муносабатига, дунёқарашига, ишбилармонлик фазилатларига, обрўсига ҳам боғлиқ.

Маълумки, бошланғич синф ўқувчиларининг аксарияти учун ўқитувчининг обрўси мутлақ, улар ҳамма нарсада унга тақлид қилишга тайёр. Аммо устознинг ижобий намунасининг кучи унинг шахсияти, обрўси билан мунтазам ва изчил ҳаракат қилганда

ортади. Бундан ташқари, ўқитувчининг ижобий таъсирининг кучи ўқувчилар унинг сўзи ва иши ўртасида ҳеч қандай тафовут йўқлигига ишонч ҳосил қилганда ҳам ортади, у ҳаммага тенг ва меҳрибон муносабатда бўлади.

Жамият ривожланишининг замонавий шароитида мақсадли одоб-ахлоқ кўникмасининг таълим жараёнидаги аҳамияти ортиб бормоқда. Мактаб замонавий шароитларга мос келадиган тарбиявий ишларни ташкил этиш йўллари топишга, бир томондан болаларга инсоннинг абадий қадриятлари ва идеалларининг мустаҳкам табиатини ишончли тарзда кўрсатишга имкон беради, бошқа томондан эса муваффақиятли таъминлайдиган тажриба ва шахсий фазилатларни шакллантириш мақсадга мувофиқдир.

Одоб-ахлоқ кўникмаси биринчи навбатда, шахсни шакллантириш, ўзини, унинг имиджини, ноёб индивидуаллигини, маънавиятини, ижодкорлигини эгаллашдир. Инсонни сифатли тарбиялаш унга одамлар, табиат, маданият, цивилизация билан тинчлик ва ҳамжиҳатликда яшашга ёрдам беришни англатади.

Ўқитувчининг фаолияти ҳар бир ўқувчининг одоб ва ахлоқий ривожланишини, унинг руҳий фаровонлигини таъминлайдиган психологик ва педагогик шароитларни яратишни ўз ичига олади, бу психологик саломатликнинг асоси ҳисобланади. Психологик саломатликка ғамхўрлик қилиш ўқувчининг ички дунёсига, унинг ҳис-туйғулари ва тажрибаларига, сеvimли машғулотлари ва қизиқишларига, тенгдошларига, катталарга, ташқи дунёга эътибордан иборат.

Одоб-ахлоқ кўникмаси фақат бошланғич синф ўқувчиларининг умумбашарий ахлоқ меъёрларига мос келадиган бутун ҳаётини педагогик ташкил этишнинг ажралмас жараёни сифатида самарали амалга оширилади: уларнинг ёши ва индивидуал хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда фаолият, муносабатлар, алоқа яхшиланади. Яхлит жараённинг натижаси одоб ва ахлоқий жиҳатдан яхлит шахсни шакллантириш, унинг онги, ҳиссиётлари, виждони, иродаси, кўникмалари, одатлари, ижтимоий қимматли хатти-ҳаракатларининг бирлигида намоён бўлади.

Одоб-ахлоқ кўникмасини тарбиялаш онгли ҳаётнинг дастлабки қадамларидан бошланади, болалар яхшилик ва ёмонлик, шараф ва номус, адолат ва адолатсизликнинг моҳиятини англайдилар. Ўқувчи ҳали ҳам ўз ғояларини ҳаёт билан, ҳақиқий ҳаракатлар билан, ўзига хос хатти-ҳаракатлар билан боғлашни ўрганмоқда.

Ўқитувчиларнинг ўқувчиларнинг ўрганилиши ва ўқитилиши билан боғлиқ бўлган ва педагогик таъсирларнинг сезувчанлик даражасини, шунингдек, айрим шахсий фазилатларни шакллантириш динамикасини ўз ичига олган муҳим масалалар бўйича билимлари муҳим ўрин тутати. Бошланғич мактаб ёшидаги бола ҳақиқатан ҳам улкан ривожланиш имкониятларига ва билиш қобилиятига эга. У дунёни билиш ва ўрганиш инстинктига эга.

Фарзандингизга ўз имкониятларини ривожлантириш ва амалга оширишга ёрдам беринг. Сарфланган вақтдан афсусланманг. Бола келажак остонасини ишонч билан кесиб ўтсин. Одоб-ахлоқ кўникмаси тарбиясига бошланғич мактабга алоҳида ўрин берилади, чунки бу ёшда болалар инсоний муносабатлар дунёсини бажонидил кашф этадилар, бошқа одам билан нима содир бўлаётганини тушунишлари ва бошдан кечиришлари мумкин.

Бошланғич синф ўқувчилари одоб ва ахлоқий туйғуларни жадал ривожлантирадилар. Ўқувчиларнинг одоб ва ахлоқий тарбиясини муваффақиятли амалга ошириш учун, яъни болалар жамоасининг бирлашиши, болаларнинг ўзини ўзи қадрлашини ошириш, низоларни камайтириш, эмпатия, ижодкорлик, тасаввур, ўз-ўзини ҳурмат қилиш ва ўзаро қадрлаш, кузатиш ва таълимни ривожлантириш учун ахлоқ асослари тузатиш синфларига

ҳисса қўшади.

Бошланғич синф ўқувчиларини одоб-ахлоқ кўникмасини шакллантиришнинг турли хил усуллари ва йўллари таъкидлаш керак, улар орасида билимларни оғзаки тақдим этиш усули (ўқитувчининг ҳикояси, тушунтириш, ўқитувчининг хабари, суҳбат), босма сўз билан ишлаш усули (материални тушунтириш), визуал ўқитиш усули алоҳида аҳамиятга эга.

Шунингдек, ўқитувчилар бошланғич синф болалари учун одоб ва ахлоқий йўналишдаги бадий асарларни мақсадли танлашга, бошланғич синф ўқувчиларини болалар бадий адабиёти билан таништиришни назорат қилиш орқали тизимли ва узлуксиз ишлашга, ўқитувчиларнинг бошланғич синф болалари билан ишлашнинг турли шакллари ва усулларида фойдаланишга, ўқув жараёнида бадий асарларни таҳлил қилишга алоҳида эътибор беришлари керак.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 3 октябрдаги “Умумий ўрта таълим муассасаларида маънавий-маърифий ҳамда тарбиявий ишлар самарадорлигини ошириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида” қарори. www.lex.uz
2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Умумий ўрта ва ўрта махсус таълимнинг давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида”ги қарори. www.lex.uz
3. Ҳасанбоева О. Миллий-маънавий қадриятларда комил инсон тарбияси. – Т.: 2. «Ўқитувчи», 2011. -141-б.
4. Нурматова М. Шахс камолотида ахлоқий ва эстетик қадриятлар уйғунлиги. - Т.: 3. «Университет», 2009. -64-б.
5. Маънавият: асосий тушунчалар ва изоҳли луғати. – Т.: Ғафур Ғулом номидаги 4. нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2010. -447-б.
6. Усмонов М. Авестода инсон мадҳи. // «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетаси, 5. 2000 йил 20 декабрь.
7. Юсупов Э. Инсон камолотининг маънавий асослари. – Т.: «Университет», 1998. 6. -43-б.

IMKONIYATI CHEKLANGAN O'QUVCHILARDA IJODIY QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATI

Xamidova Diyora Rustam qizi
SamDU tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada mamlakatimizda imkoniyati cheklangan o'quvchilarda ijodiy qobiliyatni shakllantirish maqsadida qilinayotgan imkoniyatlar, hamda imkoniyati cheklangan bolalar o'zlarini jamiyatning bir bo'lagi ekanliklarini his qilishlari uchun ularni qiziqishlaridan kelib chiqqan holda qaysidir bir sohaga yo'naltirish borasida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: Ijod, ijodlorlik, faoliyat, qobiliyat, ta'lim, tarbiya, inklyuziv ta'lim, davlat, jamiat, rivojlanish.

Аннотация. В данной статье речь идет о возможностях, которые создаются в нашей стране с целью формирования творческих способностей у учащихся с ограниченными возможностями, а также о том, как направить детей с ограниченными возможностями в какую-то сферу, исходя из их интересов, чтобы они чувствовали себя частью общества.

Ключевые слова. Творчество, креативность, активность, способности, образование, воспитание, инклюзивное образование, государство, общество, развитие.

Ma'lumotlarga ko'ra, respublikadamiz bir nechta jismoniy va aqliy rivojlanishida nuqsoni bor bolalar uchun ixtisoslashgan maktab va maktab-internatlar faoliyat olib bormoqda. Ushbu maktablarda bugungi kunda ko'plab o'quvchilar ta'lim olishmoqda. Imkoniyati cheklangan bolalar oddiy bolalarga qaraganda ko'proq e'tiborga muhtoj. Hozirgi kunda ko'plab davlatlar qatori O'zbekistonda ham imkoniyati cheklangan bolalarning ta'lim va tarbiya olishlari, tibbiy muolajalar olib borishlari uchun imkoniyatlar yaratib kelinmoqda va bunday insonlar va bolalarning haq-huquqlari qonun hujjatlari bilan mustahkamlab qo'yilgan va himoya qilinmoqda. Alohida ehtiyojli bolalarni imkoniyatlaridan kelib chiqib umumta'lim tashkilotlarida to'laqonli ta'lim olishlarini ta'minlash, ta'lim muassassalarida har bir alohida ehtiyojli bola uchun zaruriy shart-sharoitlarni yaratishdir. Shu bilan bir qatorda ushbu sinf vakillariga hayotda o'z o'rnilarini topishlari va biror bir kasb bilan shug'ullanib o'z ixtiyojlarini qondira olishlari, hamda boshqalarga qaram bo'lmasliklarini taminlash maqsadida ularni qiziqqan sohalariga yo'naltirish bugungi kunning dolzarb masalasidir. Imkoniyati cheklangan o'quvchilarni psixologik jihatdan o'zlariga bo'lgan ishonch hissini uyg'ota olishlari uchun ijtimoiylashuvning hamkorlikdagi harakati juda muhimdir.

Shuni alohida ta'kidlash joizki, bugungi kunda maxsus maktablarda maxsus yordamga muhtoj imkoniyati cheklangan o'quvchilarni o'qitishda ta'lim texnologiyalari o'zgartirilmasa, u holda ularning bilim zaxirasi va qanday malakaga ega bo'lishini tasavvur qilish mumkin. Imkoniyati cheklangan o'quvchilarga ijodiy qobiliyatni rivojlantirish va ularga ta'lim berishda biz quyidagi muommolarga duch kelamiz:

- alohida ta'lim ehtiyojiga ega o'quvchilarda ijodiy qobiliyatni rivojlantirish dolzarb pedagogik metodlar bo'yicha o'zbek tilida elektron darslik va metodik qo'llanmalarining kamligi;

- alohida ta'lim ehtiyojiga ega o'quvchilarda ijodiy qobiliyatni rivojlantirishda o'quvchilar shaxsining pedagogik-psixologik jihatdan yetarli darajada o'rganilmaganligi;

- maxsus maktablar ta'lim-tarbiya tizimining barcha bo'g'inlarida sobiq ittifoqdan olingan dasturlar asos bo'lib, milliy qadriyatlarimizga, ulardan foydalangan holda dastlabki mehnat

ko'nikmalarini shakllantirishga yetarlicha e'tibor berilmaganligi; - alohida ta'lim ehtiyojiga ega o'quvchilarda ijodiy qobiliyatni rivojlantirishning psixologik-pedagogik xususiyatlaridan kelib chiqqan holda ijodiy yondashilmaganligi;

- alohida ta'lim ehtiyojiga ega o'quvchilarda ijodiy qobiliyatni rivojlantirishda ta'lim muassasalarida texnikalar yetarli darajada emasligi;

- maxsus maktablar va ixtisoslashtirilgan kasb-hunar maktablari uchun masofaviy ta'lim tizimlarining yetarlicha yaratilmaganligi;

- alohida ta'lim ehtiyojiga ega o'quvchilarda ijodiy qobiliyatni rivojlantirishga doir pedagogik diagnostik ishlar bo'yicha o'quv qo'llanmalar, uslubiy ko'rsatmalar kamligi;

- dars mashg'ulotlarida o'qituvchi tomonidan kreativ yondashish kamligi; - alohida ta'lim ehtiyojiga ega o'quvchilarda ijodiy qobiliyatni rivojlantirishga doir tajriba sinov ishlari yuzasidan Respublikamizda maxsus ilmiy tadqiqot ishlarining yo'qligi bilan ham belgilanadi.

Imkoniyati cheklangan o'quvchilarga bugungi kunda ular dagi ijodiy qobiliyatlarini shakllantirish maqsadida qo'yidagi pedagogik jarayonlar va imkoniyatlar yaratilishi maqsadga muvofiqdir.

- Alohida ehtiyojli bolalarni imkoniyatlaridan kelib chiqib umumta'lim muassasalarida to'laqonli ta'lim olishlarini ta'minlash, ta'lim muassasalarida har bir alohida ehtiyojli bola uchun zaruriy shart-sharoitlarni yaratish.

- Umumta'lim maktablarida imkoniyati cheklangan bolalarni o'qitishning pedagogik jarayonini tashkil etish bilan birgalikda ularning qabul qilish darajasini, ya'ni, imkoniyatiga qarab o'quv dasturlarini moslashtirish.

- O'qituvchilar, ota-onalar va mutaxassislar o'rtasidagi hamkorlik individual ta'lim rejalarini yaratish va umumiy sharoitda nogiron o'quvchilarning umumiy farovonligini qo'llab-quvvatlash,

- Umumta'lim maktablarida pedagogik jarayonni tashkil etish nogiron bolalarni qamrab olishni ta'minlash uchun turli strategiyalarni qabul qilish,

- Umumta'lim maktablarida inklyuziv ta'lim tushunchasi va ahamiyati inklyuziv jamiyatni yaratish,

Pedagogik jarayonni tashkil etishning usullaridan biri nogiron o'quvchilar uchun maqsadlar va yashash joylarini belgilaydigan Individuallashtirilgan ta'lim rejalarini (IEP) yaratishdir. Ushbu rejalar maxsus ta'lim va umumiy ta'lim o'qituvchilari, ota-onalar va o'quvchilarning takliflari bilan tuziladi.

Umum ta'lim maktablarida imkoniyati cheklangan o'quvchilarni o'qitishning pedagogik jarayonini tashkil etishda maxsus ta'lim va umumta'lim o'qituvchilarining hamkorligi hal qiluvchi ahamiyatga ega. Samarali muloqot va rejalashtirish barcha talabalarning ehtiyojlarini hisobga olgan holda o'qitish va o'rganishga yaxlit yondashuvga olib kelishi mumkin. Pedagogik jarayonni tashkil etishning yana bir usuli qo'shma o'qitish modellaridan foydalanish bo'lib, bunda maxsus ta'lim o'qituvchilari ham, umumiy ta'lim o'qituvchilari ham darsda birgalikda ta'lim berish, qo'llab-quvvatlash va turar joy bilan ta'minlash uchun ishlaydi. Bu barcha o'quvchilar o'rganishi va rivojlanishi mumkin bo'lgan yanada inklyuziv sinf muhitini yaratishga imkon beradi. Umumta'lim maktablarida nogiron bolalar uchun pedagogik jarayonni tashkil etish qo'llab-quvvatlovchi va inklyuziv sinf muhitini yaratishni o'z ichiga oladi. Bu etarli resurslar bilan ta'minlash, o'qituvchilar uchun treninglar va ijobiy maktab madaniyatini targ'ib qilishni o'z ichiga oladi. Inklyuziv va qo'llab-quvvatlovchi sinf muhitini yaratish nafaqat nogiron bolalarga foyda keltiradi, balki barcha o'quvchilar uchun umumiy ta'lim tajribasini oshiradi. U empatiya, hurmat va xilma-xillikni targ'ib qiladi, natijada talabalarni yanada inklyuziv jamiyatga tayyorlaydi. Inklyuziv

ta'lim barcha oquvchilar, jumladan, nogironlar uchun teng imkoniyatlarni ta'minlashga qaratilgan. Umumta'lim maktablarida pedagogik jarayonni tashkil etish ularning muvaffaqiyati uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega. Bu ushbu jamiyat vakillarning turli ehtiyojlarini qondirish uchun mazmun va etkazib berish usullarini o'zgartirishni o'z ichiga oladi. Ushbu usullarni qo'llash orqali o'qituvchilar inklyuziv ta'lim muhitini yaratishi mumkin, bunda barcha o'quvchilar, shu jumladan nogironlar ham o'sishlari va sinfda o'zlarining to'liq salohiyatlarini ro'yobga chiqarishlari mumkin. Umumta'lim maktablarida imkoniyati cheklangan bolalarni o'qitishning pedagogik jarayoni qonunchilik bazasiga amal qilishi shart. Ma'lumki, turli badiiy mahsulotlar va texnika bilan ishlash barcha bolalarda amaliy san'atga bo'lgan qiziqishni kuchaytirish bilan birga, mustaqil ijod qilishga rag'batni uyg'otadi. Imkoniyati cheklangan bolalar ijtimoiy moslashuvda ijodiy qobiliyatni rivojlantirishning an'anaviy (applikatsiya, narsa yasash, qo'l mehnati) va noan'anaviy (plastilin, mum, shag'am bilan chizish, don, tugmalar bilan ishlash, kulolchilik, ganchkorlik, uyg'unlashgan applikatsiya, ya'ni kigiz, bisser, to'r, tasmalardan foydalanib tikish, to'qish, yasash) usullari orqali to'garaklarga jalb qilinmoqda. Bu kabi to'garaklarni tashkil etishdan ko'zlangan maqsad bolalarda amaliy san'atga bo'lgan qiziqishni kuchaytirish, mustaqil ijod qilishga rag'batni uyg'otish, turli badiiy materiallar va texnika bilan ishlash orqali ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish, imkoniyati cheklangan bolalarning ijtimoiy moslashuviga ko'maklashish, mayda va yirik qo'l matorikalarini rivojlantirish, bolalarda diqqat tanqisligi va gipperfaollikni bartaraf etishda yordamlashishdan iborat.

Bugungi kunda "Inklyuziv ta'lim markazi"da imkoniyati cheklangan hamda ijtimoiy himoyaga muhtoj 10 yoshdan 30 yoshgacha bo'lgan yoshlar uchun "Inklyuziv ta'lim" va "Inklyuziv kasbiy ta'lim" yo'nalishlarida bepul to'garaklar faoliyat olib bormoqda. "Inklyuziv ta'lim" yo'nalishida 82 nafar aqliy va ruhiy jihatdan rivojlanishda orqada qolayotgan bolalarga defektolog va logopedlar mashg'ulotlarni tashkil etilgan bo'lsalar, "Inklyuziv kasbiy ta'lim" yo'nalishida 73 nafar tayanch harakatida, eshitishida va ko'zida nuqsoni bor yoshlar hamda ijtimoiy himoyaga muhtoj oilalarning farzandlari "Mohir qo'llar", "IT bilimdoni" kopmyuter yo'nalishida, tikuvchilik va zardo'zlik bo'yicha to'garaklarda kasbiy ko'nikmalarga ega bo'ldilar. Har bir bola bilan ishlash

xususiyatlariga bog'liq ravishda, hunarmand ustalarning tavsiyasiga binoan to'garak yo'nalishlarida 4-5 bola shug'ullanadi. Bolalar muayyan malakaga ega bo'lgach, bu faoliyat bilan shug'ullanishni davom ettirishni istaganlar yakka tartibdagi hunarmandga birlashtiriladi.

To'garaklarda shug'ullanishni istovchilar yetarli bo'lganligi sababli qo'shimcha guruh tuzilishi ham rejalashtirilgan. Ustaxonada tashkil etilgan to'garaklar haftada ikki marotaba, imkoniyati cheklangan bolalarning faol harakatlanish vaqtida olib boriladi. Bunda ota-onalarning bevosita ishtirok etish imkoniyatlari ham inobatga olingan.

Ushbu to'garaklarga bugungi kunda Respublika bolalar ijtimoiy moslashuvi markaziga qatnab, mutaxassislar ko'magidan foydalanayotgan, salomatligida imkoniyati cheklangan bolalar jalb qilingan. O'quvchilardagi ijodkorlikni shakllantirish orqali ulardagi imkoniyat kengliklari hamda o'zlariga bo'lgan ishonch hissini yanada ortishi bilan birg alikda irodaviy mustahkamlik, sabr-toqat, psixologik jihatdan rivojlanish kabi jarayonlarni ham rivojlantirishimiz mumkin.

Keltirilgan mulohazalardan kelib chiqib aytishimiz mumkinki, imkoniyati cheklangan o'quvchilarda ijodiy qobiliyatni rivojlantirishda pedagogik jarayon muhim ahamiyat kasb etadi. Bundan asosiy maqsad imkoniyati cheklangan o'quvchilarni jamiyatda o'z o'rnlarini topishga ko'maklashishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Boltaeva Sh.T. Boshlang'ich ta'limda o'quvchilar ijodini yo'naltirishlari //Pedagogika ishlab chiqarish va tarixiy muammolari. / Ilmiy ishlar to'plami.-T.: Fan, 2006.
2. Karimova V. Nishonova Z. Mustaqil ijodiy fikrlash va shaxsning hissiy, irodali va intellektual fazilatlarini o'rtasidagi bog'liqlik // J. Xalq ta'limi, 2001
3. O'zbekiston Respublikasining Prezidentining 2017 yil dekabrda "Nogironligi bo'lgan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5270-sonli Farmoni.
4. 2020-2025 yillarda Xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'lim Inklyuziv ta'limni rivojlantirish Konsepsiyasi. O'z.Res.Prezidenti. 13.10.2020y PQ 4860-son
5. Madatov I.Y., Inklyuziv ta'lim (darslik). – T.: "Best-Publish" nashriyoti, 2024, 238 bet

Elektron resurslar

1. www.edu.uz
2. www.bilim.uz
3. <http://elearning.zn.uz/>
4. <https://www.coursera.org/>

CHINGIZ AXMAROVNING “SHIRIN” PORTRETIDA AYOL SIY MOSINING TAHLILI

Jumatova Luiza Tozaboy qizi

*T.N.Qori Niyoziy nomidagi O'zbekiston pedagogika fanlari ilmiy
tadqiqot instituti tayanch doktoranti*

Annotatsiya. Mazkur maqolada markaziy osiyo ayollarining siymosi tahlil qilinib rassom ijodidagi “Shirin” asarining tahlili yoritilgan.

Kalit so'zlar: markaziy osiyo ayollari, sharq ayollari, ijod, g'azal, ruboiy, portret, ramziylik, ayol siymosi, tahlil.

Tarixdan bizga ma'lumki ayol zoti hamisha hurmat va e'zozda. Qadim zamonlardan ayollar oilaning farishtasi, barakasi, farzand tarbiyasida muhim ro'lga ega hisoblangan shaxsdir. Ayol ko'hna Sharqda hayo va ibo timsoli hisoblanadi. Osiyo mintaqalarida ayollarning o'rni ko'proq farzand tarbiyalashda, oilasining tinchligini asrashda, uydagi barcha yumushlarni bajarishda bo'lib xizmat qilgan. Shular qatorida markaziy osiyo ayollarining uy yumushlaridan tashqari ilmu-bilimiga ham e'tibor qaratilgan. Tarixdan bizga ma'lum bo'lgan Jahon otin Uvaysiy, Nodirabegim, Bibixonimlarning aqlu-zakovatidan markaziy osiyo ayollarining tadqiqotchilik faoliyatini kuzatishimiz mumkin. Mir Alisher Navoiyning ham ruboiy, gazallarida, Hamsa asarida sharq ayollarining benazir tariflarini guvohi bo'lamiz. Shu jumladan taniqli rassom Chingiz Axmarov Navoiy asarlaridan ilhomlanib sharq ayollar siymosini latofatiyu, ibo-hayosini o'zining shox asarlarida tasvirlagan. Shular qatorida Shirin portretining tahlilini ko'rishimiz mumkin.

Rassom ushbu kartinani yaratishda o'z ayolidan ilhomlangan deb tahmin qilinadi. Hatto rassomning xotiranomalarida Chingiz Axmarov: “Men Shamsiro'yning qator portretlarini ishlab ko'rganman. Alisher Navoiy nomidagi teatrta tasvir etganim obrazlarning barchasida Shamsiro'ydan ilhom olganman, desam mubolag'a bo'lmaydi. Biroq shulardan eng muvaffaqiyatlisi, 1943–1944-yillarda sevib tasvir etganim – “Shirin” asarim deb hisoblayman. Bu rasmda Shamsiro'y qiyofasi o'ychan, go'zal obraz siymosiga mos tushganidan tashqari, Shirinning qandaydir kelgusidagi baxtsizligidan ham darak berib turganday” deb yozadi. Ayollar portreti, qiyofasi, so'lim nigohini chizishda Chingiz Axmarovga teng kelguli yo'q, menimcha. Bejiz “Sharq ayollarining ritsari” deb atshmaydi. Murakkab va nafis qiyofalarda tasvirlangan qiz-juvonlar ertaklardagi parini eslatadi, lekin aksari go'yo zaminda, odamlar orasida yurgandek. Ayol obrazini gavdalantirishda rassom nafaqat, sharq manbalarini, yana zamondoshlarining turfa qiyofalarini sinchiklab kuzatgani, yillar bo'yi nazardan qochirmagani ravshanlashdi.¹ Keling sizlar bilan asarni tahlil qilishga o'tsak.

¹ <https://daryo.uz/2021/09/04/asarlari-toshkent-boylab-sochilib-ketgan-u-haligacha-uy-muzeyi-yoq-chingiz-ahmarov-ijodxonasi-poytaxt-teatr-metro-muzeylariga-sayohat>

	Chingiz Axmarov “Shirin” asari 1943-1944 yillar.
	Ayol gavdasi- suratda ayol gavdasi biroz egilgan, go'yoki kimdirni kutayotgandey. Bu harakat ayolni kimdandir umidi borligini, ichki tuyg'ularini kutish orqali yashirayotganini anglatadi.
	Ayol bosh kiyimi- suratda ayolning zodagon oiladan ekanligini anglatadi. Ranglarining yorqinligi va jiloli qlib tasvirlangani, ro'molining oqligi va ipakdan ekanligi ushbu ayol malikalardan ekanligiga urg'u beradi.
	Ayol libosi- libosning ranglari yashil, sariq, oq va qizil ranglarni mujassamlashtirgan. Ushbu ranglar ayol hali yosh, kingadir vafoli yor bo'lishining belgisini anglatadi. Rangshunoslikda yashil rang navqironlik, qizil rang jo'shqinlik, oq rang poklik belgilarining ifodasidir.

	Qo'ldagi ro'molcha- ro'molcha kimnidir kutayotganining ifodasidir, rangining sariqligi ayriliq, baxtsizlik nishonasidir.
	Ayol nigohi- kimgadir qaratilgan, kimnidir kutib izlamoqda, qayg'uli nigohda bir oz bo'lsada baxtga bo'lgan umid bor. Rassom ayolning nigohini ustalik bilan tasvirlaganki, suratda ayol o'ychan, latofatli, ichki go'zaligi ham yuzida aks etib turgandey go'yo.
	Asardagi ranglar- bir biri bilan o'zaro uyg'unlikda yaratilgan. Rassom rangbaranglikni emas balki uyg'unlikda surat yaratishni sevgan. Asardagi yashil, sariq, qizil ,oq, moviy ranglar sharq miniatyura san'ati kabi ifodalangan. Farxod va Shirin asaridagi Shirin obrazi suratda to'laligicha namoyon bo'lgan. Suratdagi ayol sharq ayollarining nafosati, latofati, metin irodasi, vafosi, iboxayosini aks ettirgan.

Rassomning boshqa asarlarida ham sharq ayollari naqadar latofatli ekanligini guvohi bo'lamiz. Rassomning yaratgan shox asarlari adabiyot bilan hamohang tarzda yaratilgan bo'lib, bir vaqtning o'zida surat bilan unga tegishli bo'lgan muhitni, musiqani, shu davrdagi shoirona talqinni his qilish mumkin. Rassom asarlarini yaratishda bolaligidan o'qib o'rgangan bilimlari, Kamoliddin Behzodning miniatyura san'atini sinchkovlik bilan o'rgangani, Navoiyning asarlariga bo'lgan mehr-muhabbati hamda rafiqasiga bo'lgan sevgisi va hurmati turtki bo'lgan.

Foydalangan adabiyotlar

1. С.С.Булатов, М.С.Соупова, Бадиий таҳлил тамойиллари(Тасвирий, амалий ва меъморчилик санъат асарлари мисолида). (Монография) –Т.: «Fan va texnologiya», 2016, 260 m.
2. S.S. Bulatov, P.P. Shabaraton, M.A. Rasulov/ Naqqoshlik /Kasb-hunar kollejlari uchun o'quv qo'llanma./«IQTISOD-MOLIYA»/ 2010, -368 bet.
3. Bulatov, Saidaxbor Sobitovich./Rangshunoslik: (5111200 – Amaliy san'at) ta'lim yo'nalishi talabalari uchun darslik/ S.S.Bulatov;– T.: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2009. – 160 b.
4. <https://daryo.uz/2021/09/04/asarlari-toshkent-boylab-sochilib-ketgan-u-haligacha-uy-muzeyi-yoq-chingiz-ahmarov-ijodxonasi-poytaxt-teatr-metro-muzeylariga-sayohat>.

DUNYO TARIXIDA IZ QOLDIRGAN TADQIQOTCHI AYOLLAR TAHLILI

Jumatova Shoira Tozaboy qizi

FREIE UNIVERSITAT BERLIN M.Sc Pharmayeutische Forschung

Magistratura talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada dunyo tarixida iz qoldirgan osiyolik tadqiqotchi ayollarning kashfiyotlari, ilmiy yangiliklari, g'oyalari haqida yoritilgan. Maqola orqali siz tadqiqotchi ayollarning ilmiy kashfiyotlari va fan sohasiga qo'shgan hissalarini haqida ma'lumotga ega bo'lasiz.

Kalit so'zlar: Osiyolik ayollar, tarix, kelajak, tadqiqotchi ayollar, kashfiyot, gender tenglik, Riemann sirtlari, fizika-matematika, biologiya, birinchi ayol, tadqiqotchi ayol, professor.

Qadim tarixdan bizga ma'lumki insonlar ilm-fan sohasida katta yutuqlarga erishishgan. Ko'plab tadqiqotlar natijasida yangi bilimlar, innovatsion g'oyalar paydo bo'lgan. Insonning har qanday irqidan qat'iy nazar, u ayolmi yoki erkak ilm-fan sohasida yangiliklar yaratildi. Gender tenglik asosida ayollar ham aqlu-zakovatlarini ishga solib, o'zlarining ilmiy tadqiqot faoliyatini yuritib boshladilar. Olimlarning tadqiqotlari natijasida ayollar ham katta kuch va ular ham olimlar, professor darajalarini egallashga haqli degan qarorga kelishdi. Ayol oila yumushlaridan, farzand tarbiyasidan tashqari ilmiy faoliyatni ham tengma-teng olib bora olishi hozirgi kungacha ayolning naqadar jasoratli va matonatli ekanligining belgisidir. Tarixga nazar tashlasak, uzoq tarixdan to hozirgi davrga qadar bir qancha mashhur olimlar ayollar jamoasi bor bo'lib quyida ularning bir qanchasi bilan tanishib o'tsak.

Maryam Mirzaxoni (1977-2017). Eronlik matematik professor. Uning hayoti saraton kasalligi tufayli qisqargan bo'lsa-da, Maryam Mirzaxoniyaning matematika sohasiga qo'shgan hissasi bugungi kungacha ta'sirli bo'lib qolmoqda. Eronlik olimlar Mirzaxoni matematiklarning eng ko'p orzu qilgan e'tirofi - Filds mukofotiga sazovor bo'lgan yagona yoldir. Raqamlar bilan bo'lgan tadqiqotida, u ilmiy hamjamiyatning Riemann sirtlari deb nomlangan murakkab matematik ob'ektlar haqidagi tushunchasini chuqurlashtirishga kirishdi. U qog'oz parchalarini chizish va ularning yoniga tenglamalar yozish bilan mashhur edi. O'zini sekin matematik deb ta'riflab, u shunday tushuntirdi: Matematikaning go'zalligini ko'rish uchun siz biroz kuch va g'ayrat sarflashingiz kerak. Afsuski, Maryam Mirzaxoni 2017 yilda ko'krak saratoni tufayli o'zining yorqinligini yo'qotdi.

Kamala Sohoni (1911-1998) Malayziya Ilmiy hamjamiyatda o'zining munosib o'rnini qo'lga kiritish uchun Kamala Sohoni tengdoshlari, jumladan, Nobel mukofoti laureatlari tomonidan gender tenglik munosabatida bo'ldi.

Mashhur kimyogarlarning qizi va jiyani sifatida Kamala Sohoni otasi va amakisining izidan borishga intildi. Akademik jihatdan yuqori natijalarga erishganiga qaramay, uning tadqiqotchi sifatidagi arizasi dastlab Hindiston Fanlar Instituti direktori tomonidan rad etilgan va uni ayollarning olim sifatidagi qobiliyatini tan olishmagan. Oxir-oqibat u bir yillik sinov muddatiga qabul qilindi - va faqat u ko'rsatma berilgan vaqtda ishlashi va erkak tadqiqotchilarni chalg'itmaslik sharti bilan edi. Sohoni vitaminlarning inson salomatligiga ta'sirini va Hindistonning kambag'allari tomonidan tez-tez iste'mol qilinadigan oziq-ovqatning ozuqaviy miqdorini o'rganishni davom ettiradi. U duch kelgan, unga qarshi bo'lgan shaxslarga murojaat qilib, shunday deydi: Men ayol bo'lganim uchun uning menga qanday munosabatda bo'lganini hech qachon unutmayman... Hatto Nobel mukofoti sovrindori ham shunday yo'l tutsa, nima kutish mumkin?

Mariya Orosa (1892-1945) oziq-ovqat bo'yicha olim bo'lishdan tashqari, Ikkinchi Jahon

urushi davrida Filippin qarshiliklarining faol aʼzosi edi. Orosa Filippinda toʻyimli oziq-ovqat va ichimliklar yaratish orqali toʻyib ovqatlanmaslik va oziq-ovqat xavfsizligini yoʻq qilishga eʼtibor qaratgan oziq-ovqat olimi edi. U Ikkinchi Jahon urushi paytida Filippin qarshiliklarini faol qoʻllab-quvvatladi va mahalliy partizanlar uchun oziq-ovqat saqlaydigan konserva jarayonini ixtiro qildi. U, shuningdek, bugungi kunda Filippin oshxonasida asosiy mahsulot boʻlib qoladigan banan ketchupining ixtirochisi edi. Urush zonasidagi xavf-xatarlarga qaramay, Orosa Manilani tark etishdan bosh tortdi va u askar ekanligini va oʻz lavozimini hech qachon tark etmasligini aytdi. U umrining oxirgi lahzalarigacha oʻzini tajribalariga bagʻishladi.

Azar Andami - Eronlik shifokor va bakteriolog (1926 yil 8 dekabr - 1984 yil 19 avgust) 1937 yilda Yaqin Sharq, Hindiston, Janubi-Sharqiy Osiyo va Afrikani qamrab olgan epidemiyaga qarshi kurashish uchun vaksinani ishlab chiqdi. odamlarda vaboga qarshi immunitet rivojlanadi. Oʻqituvchi boʻlib ishlaganda Andamida tabiiy fanlarga qiziqish paydo boʻldi. Bu uning ginekologiya va bakteriologiyaga ixtisoslashgan tibbiyot shifokori sifatida yangi martaba boshlashiga olib keldi. Bakteriologiyaga qoʻshgan hissasi uchun Xalqaro Astronomiya Ittifoqi uning sharafiga Veneradagi kraterga „Andami“ deb nom berdi.

Anna Mani (1918-yil 23-avgust – 2001-yil 16-avgust) hind meteorologi boʻlib, keng koʻlamli oʻlchash vositalarini ishlab chiqish orqali quyosh nurlanishi, ozon va shamol energiyasini tushunishga katta hissa qoʻshgan. Hindistonning kashshof ayol olimlaridan biri boʻlgan Mani meteorologiyaning erkaklar ustunlik qiladigan sohasida yuqori natijalarga erishdi va Hindiston Meteorologiya departamenti Bosh direktorining oʻrinbosari boʻldi. Shuningdek, u Jahon meteorologiya tashkilotida (WMO) bir qancha muhim lavozimlarni egallagan. Mani Hindiston Fanlar Institutida olmos va yoqutlarning spektroskopiyasi boʻyicha olib borgan dastlabki tadqiqotlari natijasida beshta ilmiy maqola va nomzodlik dissertatsiyasi paydo boʻldi. Biroq, unga magistrlik darajasi boʻlmagani uchun PhD unvoni berilmagan. Qoʻrqmasdan Mani London Imperial kollejida meteorologik asboblarni oʻrgandi. Aniqlikka sodiq boʻlib, u ozon va radiatsiya oʻlchash asboblari kabi meteorologik asboblarni loyihalash boʻyicha mutaxassis boʻldi va ularni ishlab chiqaruvchi kompaniyani boshladi. Tabiatga, trekkingga va qushlarni kuzatishga ham ishtiyoqmand Mani yosh mutaxassislarga shunday maslahat berdi: “Bizda faqat bitta hayot bor. Avval oʻzingizni ish uchun tayyorlang, isteʼdodlaringizdan toʻliq foydalaning va keyin eshikdan tashqarida va tabiat bilan aloqada boʻlishdan maksimal darajada foydalanib, ishni seving va zavqlaning.”

Dilhan Eryurt - Turk astrofiziki (1926-yil 29-noyabr – 2012-yil 13-sentyabr) Quyoshning Oydagi atrof-muhit sharoitlariga qanday taʼsir qilishiga oid tadqiqot ishlarini olib bordi. Bu NASA muhandislariga oy missiyalari, jumladan, Apollon 11 Oyga qoʻnish uchun zarur boʻlgan texnologiyani ishlab chiqishda yordam berdi. Eryurt, quyosh milliardlab yillar davomida qizib, hozirgi haroratiga yetdi, degan ilgarigi eʼtiqoddan farqli oʻlaroq, yulduz oʻtmishda yorqinroq va issiqroq ekanligini aniqladi. Bu topilma Yer va Oyning kimyoviy tarkibini yoritib berdi va muhandislarga kosmik parvozlarni rejalashtirishda yordam berdi. Oyga qoʻnishni muvaffaqiyatli amalga oshirishga qoʻshgan hissasi uchun Eryurt 1969 yilda Apollon Achievement mukofotiga sazovor boʻldi.

Michiyo Tsujimura (1888 yil 17 sentyabr - 1969 yil 1 iyun) yaponiyalik qishloq xoʻjaligi olimi va biokimyogari, yashil choy komponentlarini oʻrganish boʻyicha tadqiqotlari uchun tan olingan. Tsujimura hamkasbi Seitaro Miura bilan birinchi boʻlib RIKEN tadqiqot institutida talaba boʻlganida yashil choy tarkibida S vitamini borligini aniqladi. Ushbu kashfiyot yashil choy mashhurligining oshishiga olib keldi va natijada 1900-yillarning boshlarida Yaponiyadan Shimoliy Amerikaga yashil choy eksporti kuchaydi. Tsujimura shuningdek, yashil choydan katexin, tanin va gallokatexinni, saratonga qarshi xususiyatlarga ega boʻlgan tarkibiy qismlarni ajratib oldi va ajratib oldi. Uning tadqiqotlari unga Tokio Imperial Universitetida PhD darajasini berdi va Tsujimura Yaponiyadagi

qishloq xo'jaligi bo'yicha birinchi ayol doktor bo'ldi. Fidoyi o'qituvchi Tsuidjimura mos ravishda Ochanomizu universiteti va Jissen ayollar universitetida professor va o'qituvchi lavozimlarida ishlagan. Yashil choy bo'yicha tadqiqotlari uchun u 1956 yilda qishloq xo'jaligi fanlari bo'yicha Yaponiya mukofotiga sazovor bo'lgan va 1968 yilda to'rtinchi darajali qimmatbaho toj ordeni bilan taqdirlangan.

Yuqoridagi qiziqarli ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki, shu paytgacha ayollar tadqiqotlari natijasida butun dunyo sivilizatsiyasi ravnaq topgan. Ayollarning qo'shgan hissalarini bilan hayotimizdagi turmush tarzimiz yanada rivoj topishiga ko'maklashilgan. Yaqin kelajakda ham ilmiy tadqiqotchi ayollarning safi kengayishiga tilakdoshmiz. Ayollar ham oliy kuch, ularning aqlu-zakovati orqali dunyoni o'zgartirishga yetarli sabablar bisyor azizlar!

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. *Bringing discovery to light* © 2004 - 2024 Asia Research News
2. *7 Asian women in science who pushed gender boundaries /Noel Wong @ FMT Lifestyle-/ 08 Mar 2022/ Despite the barriers they faced, many females from the region have contributed to humanity's scientific understanding of the world.*
3. <https://hivelife.com/asian-women-scientists/> 7 Influential Asian Women Innovators and Scientists to Watch
4. [https://en.wikipedia.org/wiki/Main_Page/Category:Asian women in science](https://en.wikipedia.org/wiki/Main_Page/Category:Asian_women_in_science)
5. *Profiles of women scientists in Asia- Their inspirational stories.* https://www.scj.go.jp/ja/int/chosahyo_pdf/prof_of_wom_scie_in_a.pdf

MARKAZIY OSIYODA AYOLLARNING ILMIY TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINING RIVOJLANISHI

Abrorxonova Kamolaxon Abrorxon qizi

Nizomiy nomidagi TDPU kafedra mudiri, pedagogika bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Rajabova Sarvinoz Shovkatjon qizi

Nizomiy nomidagi TDPU Boshlang'ich fakulteti 1-bosqich talabasi

Annotasiya. Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasida ayollarga bo'lgan e'tibor, ularga yaratilgan shart-sharoitlar, xotin-qizlar va gender tenglik masalalari, yurtimizda gender tengligi bo'yicha olib borilayotgan ishlar, ayollarning ilm-fan sohasida qo'shgan hissalari va Markaziy Osiyodagi bir qator yetakchi olimlar ayollar haqida so'z borgan.

Kalit so'zlar: Xotin-qizlar, gender tengligi, ilm-fan sohasi, olimlar ayollar.

Аннотация. В данной статье внимание к женщинам в Республике Узбекистан, созданным для них условиям, вопросам женщин и гендерного равенства, проводимой работе по обеспечению гендерного равенства в нашей стране, вкладу женщин в область науки, а также ряду обсуждаются ведущие женщины-ученые Центральной Азии.

Ключевые слова: Женщины, девушки, гендерное равенство, наука, женщины-ученые.

Ilm-fan – har qanday davlatni rivojlanishga yetaklovchi asosiy kuch hisoblanadi. Davlatning rivojlanishini fan taraqqiyoti orqali baholash juda ham o'rinli, desak mubolag'a bo'lmaydi. Ma'lumki, ming yillar davomida har qaysi jamiyatning madaniy darajasi va ma'naviy barkamolligi ayollarga bo'lgan munosabat bilan belgilangan. Shu o'rinda Prezidentimiz Shavkat Mirziyoevning «Yer yuzidagi har qaysi jamiyatning madaniy darajasi uning ayollarga bo'lgan munosabati bilan belgilanadi.... Sog'lom zurriyot, barkamol avlodni tarbiyalab voyaga yetkazishdagi o'rningiz va xizmatigingizni hech narsa bilan qiyoslab, baholab bo'lmaydi. Sizlarning meh-rmuhabbatigingiz, vafo va sadoqatingiz, fidoyiligingiz sababli hayotimiz charog'on», -degan fikrlari e'tiborlidir. Ayolni e'zozlash, unga ehtirom ko'rsatish o'zbek xalqiga xos xususiyatdir. O'zbekistonda xotin-qizlarning jamiyatdagi o'рни va mavqeini mustahkamlash borasida davlat ahamiyatiga molik salmoqli ishlar amalga oshirilmoqda. Shuning uchun ham O'zbekistonda xotin-qizlarning huquq va manfaatlarini ta'minlash, ular uchun munosib mehnat va turmush sharoitini yaratib berish, qobiliyat va salohiyatini ro'yobga chiqarish masalasi mamlakatda davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. Uchinchi Renessansga erishish yo'lida xotin-qizlarni yanada bilimli, ma'rifatli qilish eng asosiy vazifalardan biridir. Xotin-qizlarning jamiyatdagi mavqeini ko'tarish davlatimiz siyosatining eng muhim yo'nalishlaridan. Shu bois, bu boradagi ishlarning amaliy isboti sifatida so'nggi yillarda nozik jins vakillarining jamiyat hayotidagi o'rnini oshirishga qaratilgan qator farmon va qarorlar, jumladan, xotin-qizlar ta'limini qo'llab-quvvatlashning 2022-2026- yillarga mo'ljallangan dasturi qabul qilindi. Dunyoning ko'plab rivojlangan davlatlari qatorida O'zbekiston Respublikasida ham ayollar va bolalarga bolgan e'tibor - ularning jamiyatdagi va davlat boshqaruvidagi o'rnini mustahkamlashning davlat siyosati darajasigacha ko'tarilayotganida namoyon bo'lmoqda. Har qanday jamiyatning rivojlanishida muhim rol kasb etadigan tarbiya masalasi oiladan shakllanadi. Oila esa o'z navbatida, undagi er-xotin, ota-ona bilan farzand o'rtasidagi munosabatlarning maskanidir. Xususan, O'zbekiston Respublikasining gender tengligi bo'yicha olib borayotgan siyosati, davlat boshqaruvida xotin-qizlarga ko'plab imkoniyat eshiklarini ochadi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlis Senatida Xotin-qizlar va gender tenglik masalalari qo'mitasi tashkil qilingan. Respublikamiz Kontitutsiyasi 46- moddasi bilan xotin-qizlar erkaklar bilan teng huquqliliklari belgilab qo'yilgan bo'lib, ularni ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy va boshqa sohalardagi faoliyatlari qonun bilan himoyalangan. 2019-yil 23-avgustda O'zbekiston Respublikasining "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari" to'g'risida qonuni qabul qilingan. Ushbu qonunga asosan ayollarning jins bo'yicha bilvosita kamsitilishi taqiqlanib, xotin-qizlarning jamiyatlardagi ijtimoiy mavqeini mustahkamlashga, xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarini ta'minlashga qaratilgan ijobiy choralar qat'iy belgilangan. Mehnat qonunchiligida ayollarga alohida huquq va erkinliklar berilgan. O'zbekistonda ham xotin-qizlarning fan, texnika va innovatsion yutuqlardan teng va to'laqonli foydalanishlariga imkoniyatlar yaratish mazkur sohada gender tenglikni ta'minlash BMT Bosh Assambleyasi tomonidan 2015 yil 22 dekabrda qabul qilingan "Taraqqiyot maqsadlaridagi fan, texnika va innovatsiyalar" to'g'risidagi rezolyutsiyada o'z aksini topgan. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining SQ-682-IV-sonli "2030- yilga qadar O'zbekiston Respublikasida gender tenglikka erishish strategiyasi" to'g'risidagi qarorida belgilangan vazifalarni keltirish mumkin.

- ta'lim, ilm-fan, xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarni ta'minlash;
- iqtidorli xotin-qizlarni oliy ta'lim muassasalarida qo'llab-quvvatlash maqsadida iqtidorli talabalar uchun maxsus stipendiyalar joriy etish;
- stipendiya taqdim etishda shaffoflik prinsipiga amal qilinishini ta'minlash;
- im-fan sohasida muvaffaqiyatga erishgan mashhur o'zbek ayollari nomi bilan ataluvchi stipendiya joriy etish va uni taqdim etish mexanizmlarini ishlab chiqish;
- stipendiya g'oliblarining magistratura, doktoranturaga qabul qilinishida imtiyozlar yaratish;
- stipendiatlarni rahbar kadrlar zaxirasiga kiritish va yo'nalishiga ko'ra ma'lum amaliyotni o'tgach rahbarlik lavozimlariga tavsiya etish;
- har bir tarmoq kesimida xotin-qizlar va erkaklar o'rtasidagi tafovutlarni tahlil qilish borasida olib borilgan ilmiy, amaliy hamda fundamental tadqiqotlarni tahlil etish;
- hozirgi zamondagi tendensiyalardan kelib chiqib, tarmoqlarda gender tenglikni ta'minlashga qaratilgan tadqiqotlar ko'lamini ko'paytirish va muntazam ravishda keng jamoatchilikka yetkazib borish.

Ayollar tomonidan ilm-fan sohasidagi izlanishlar ishlab chiqarish, sanoat, qishloq xo'jaligi, ijtimoiy-madaniy sohalarning rivojiga salmoqli hissa bo'lmoqda. Bugungi jamiyatimizning ilmiy-texnikaviy faoliyatida xotin-qizlar faol ishtirok etmoqda. Ayniqsa, ta'lim tizimida olima ayollarimizning tutgan o'rni beqiyosdir. Raqamlarga ko'ra, O'zbekiston ilm fan olamining 30% ini ayollar tashkil qiladi. Tarixdagi bo'lgan to'siqlar va jamiyatlardagi gender notengliklarga qaramasdan ko'pkina ayollar bir necha sohalarda misli ko'rilmaga yutuqlarga erisha olganlar. Shu o'rinda, Markaziy Osiyodagi yetakchi olima ayollarning ilm-fandagi hissalarini ta'kidlab o'tish joizdir.

Zarifa Saidnosirova 1908-yil 31-sentabrda Turkiston shahrida tug'ilgan. Kimyogar olima. O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan fan arbobi (1968), professor (1970). Kimyo fanlari nomzodi (1945). Birinchi o'zbek ayol rassomi. Taniqli ma'rifatparvar S. Mirjalilovning qizi, yozuvchi Oybekning rafiqasi.

Dilbar Abdurahmonova nafaqat O'zbekistonda, balki Markaziy Osiyoda birinchi ayol-dirijyor sanaladi. Uning repertuarida 60dan ziyod opera va balet spektakllari bor.

Aziza Shonazarova O'rta asrlarda Markaziy Osiyoda genderlik tarixi va ayollar dindorligi mavzusida AQShning Indiana – Blumington universitetida doktorlik dissertatsiyasini yoqlagan. Ikki yo'nalishda – dinshunoslik va Markaziy Osiyo tarixi bo'yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini ham olgan.

Tanzila Norboyeva O'zbekiston tarixida senatga raislik qilayotgan ilk ayol. Bungacha u Kasaba uyushmalari federatsiyasi kengashi raisi, Bosh vazir o'rinbosari, Xotin-qizlar qo'mitasi raisi lavozimlarida faoliyat yuritgan. "Shuhrat" medali, "Fidokorona xizmatlari uchun" ordeni, I darajali "Mehnat faxriysi" ko'krak nishoni bilan taqdirlangan. 2019-yilda "Eng faol davlat arbobi – O'zbekistonda yil odami" sifatida e'tirof etilgan.

Roza Otunboyeva Markaziy Osiyodagi birinchi ayol prezident. Bugunda Qirg'iz Respublikasi rivojiga ko'p tomonlama hissa qo'shayotgan "Roza Otunboyeva tashabbusi" jamoat fondi asoschisi. U yetakchilik, diplomatiya, faol fuqarolik va xalqaro hamkorlik sohalarida 35 yildan ortiq kasbiy tajribaga ega. Fuqarolik jamiyati, davlat va xususiy sektorlar hayotini yaxshilashga qo'shgan hissasi uchun Quvayt mukofoti bilan taqdirlangan.

Kunsulu Zakariyo Qozog'iston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Fanlar akademiyasi prezidenti, biologiya fanlari doktori, professor, Al-Farobiy nomidagi fan va texnika sohasidagi Davlat mukofoti laureati. Olima ayol Qozog'iston ilm-fanini rivojlantirishga katta hissa qo'shgan. U COVID-19 koronavirus infeksiyasiga qarshi QazCovid-in (QazVas) vaksinasini ishlab chiqdi. 200 dan ortiq ilmiy nashrlar hamda ilmiy-uslubiy qo'llanmalar, monografiyalar, ixtirolar va me'yoriy-texnik hujjatlar muallifi.

Bugungi kunda ham hukumatimiz tomonidan xotin-qizlarning huquq va manfaatlarini ta'minlash, jamiyatda qadrini va qaddini ko'tarish maqsadida qator ishlar amalga oshirilmoqda. Mustaqillikning ilk davri – demokratik islohotlar boshlanishida gender tenglik masalasi va ayollarning jamiyatdagi roli naqadar muhim ekanligi 1991- yildayoq alohida davlat tuzilmasi – Xotin-qizlar qo'mitasi shakllantirilishi bilan yana bir bor o'z tasdig'ini topgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://oila-ilmiy.uz>
2. <https://uzolima.uz>
3. <https://yuz.uz/uz/news>
4. *"Yangi O'zbekistonda ayollarning ilm-fan taraqqiyoti va innovatsion rivojlanish jarayonidagi o'rni"* mavzusidagi respublika ilmiy-nazariy anjuman. - Sh.Sh. Olimov, B.R. Adizov - 2024 yil 15 fevral

MARKAZIY OSIYO AYOLLARINING TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHDA SHAXSGA YO'NALTIRILAN TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING O'RNI

Abrorxonova Kamolaxon Abrorxon qizi

*Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi kafedrası mudiri,
Pedagogika fanlar bo'yicha fanlar doktori(Phd), dotsent*

Reimbayeva Mehribon Quvondiq qizi

*Nizomiy nomidagi TDPUning Boshlang'ich ta'lim
Fakulteti, Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 1-kurs talabasi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada Markaziy Osiyo ayollarining tadqiqotchilik faoliyatini rivojlantirishda shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalaridan foydalanish va xotin-qizlarning jamiyatda tutgan o'rni ular uchun yaratilayotgan qulayliklar hamda imkoniyatlar, ayollarni qo'llab quvvatlash va gender tengligi haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: Konstitutsiya, qonun, davlat, jamiyat, tadqiqotchilik, ta'lim texnologiyalari, qonuniy manfaatlar.

Аннотация. В данной статье говорится об использовании персонализированных образовательных технологий в развитии исследовательской деятельности женщин Центральной Азии, роли женщин в обществе, созданных для них объектах и возможностях, поддержке женщин и гендерном равенстве.

Ключевые слова: Конституция, право, государство, общество, исследования, образовательные технологии, законные интересы.

Kundan-kunga rivojlanib borayotgan yurtimizda ayollarga bo'lgan e'tbor ham tobora ortib bormoqda. Jumladan jamiyat va davlat hayotida xotin-qizlar va erkaklarga teng huquq va imkoniyatlar yaratish, davlat va jamiyat ishlarini boshqarishda ularning teng ishtirok etishini taminlash, xotin-qizlarni ijtimoiy va huquqiy jihatdan qo'llab quvvatlash va taziqq hamda zo'ravonliklardan himoya qilish, jamiyatda o'z o'rniga ega bo'lishlariga ko'maklashish, ularning huquq va erkinliklarini, qonuniy manfaatlarini taminlash bo'yicha bir qancha qonun va farmoyishlar imzolangan hamda izchil islohotlar olib borilmoqda. Bunga misol tariqasida yangi taxrirdagi Konstitutsiyamizning 58-moddasida "Davlat xotin-qizlar va erkaklarga jamiyat hamda davlat ishlarini boshqarishda, shuningdek davlat va jamiyat hayotining boshqa sohalarida teng huquq hamda imkoniyatlarni taminlaydi", deb belgilangan.[1] Bu kansitutsiyaviy norma har bir ayol-qizlarni oddiy fuqaro sifatida emas, balki davlatimizda amalga oshirilayotgan yangilanishlar o'zgarishlarning faol a'zosi sifatida ko'rishga zamin yaratadi.

Xotin-qizlarning huquq va erkinliklarini himoya qilish va gender tenglik barcha mamlakatardagi muhim masalalardan biri bo'lib kelmoqda. Zeroki qaysi davlatda ayol qadrlansa, e'zozlansa va jamiyatda o'zining faol ishtirokiga ega bo'lsagina bu jamiyat yuksalaveradi. Bu haqida BMTning bosh kotibi Antonio Guttrish shunday degan: "Qayerdagi siyosiy va ijtimoiy hayotda xotin-qizlar ishtirok etayotgan bo'lsa, o'sha joyda iqtisodiyot o'smoqda, barqarorlik mustahkamlanmoqda va fuqarolarning faravonligi yuksalmoqda" deb takidlab o'tgan.[1] Yuqoridagi fikrlarning tasdig'i sifatida 16 yil davomida Germaniyaning Federal kansleri bo'lgan Angela Merkel, 2017-yildan buyon Singapur prezidenti sifatida faoliyat yuritib kelayotgan Halima Yoqub kabi ayol rahbarlarni oliy ta'limdan keyingi ilim o'rganish davrlarida ham ayollarga ko'plab imkoniyatlar, qulayliklar,

misol tariqasida keltirishimiz mumkin. Shular kabi o'z yurti, jamiyati uchun jon-jahti bilan mehnat qiladigan tashabbuskor va faol ayolar ham kam emas. Bunday ayollar paydo bo'lishida shaxsga yo'naltirilgan ta'limning o'zni beqiyos. Chunki inson dunyoga kelgandan so'ng uni tarbiyalash dvomida asosiy e'tiborni uning shaxsiga yo'naltirish lozim. Ayniqsa ayollar shaxsiyatiga alohida urg'u bermoq va ularni ilimli, zehni o'tkir, aqilli va shu bilan bir qatorda mehnatsevar, xalqparvar qilib tarbiyalamoq lozim. Albatta butun bir jamiyatning kelajagi ayollarga ham uzviy bog'liqdir. Agar ayol ilimli bo'lsa, undan keying avlodlar ham ilimli bo'ladi, modomiki jamiyatda ayollar ilimsiz, e'tiborsiz qoldirilsa, bunday jamiyatning tanazulga yuz tutishi muqarrar. Barcha buyuk olim-u fozillarni ham bir ayol, ona dunyoga keltirgan, o'stirgan, ulg'aytirgan, tarbiya bergan. Shunday ekan ayollarimizni shaxsan yetuk, ilimli qilishga, ulara yordam berib, qo'llab quvvatlashga tikilgan sarmoya bu butun bir jamiyat kelajagiga tikilgan sarmoya demakdir.

Insonning shaxsini rivojlantirishga qaratilgan ta'lim texnologiyalari orqali ayol-qizlarda liderlik, ishbilarmonlik, tadqiqotchilik kabi ko'palab ijobiy fazilatlarni shakllantirish mumkin. Hozirgi kunda ham ko'plab ilimiy ishlar, ixtirolar va kompaniyalar ham ayollarga tegishlidir. Prezidentimiz Sh. Mirziyayev ta'kidlaganlaridek "Xotin-qizlarning davlat boshqaruvidagi o'rnini tobora kuchaytirish bo'yicha chora-tadbirlarni belgiladik. Mamlakatimizda boshqaruv tizimida ayollarning ulushi 33 foizga yetkazdik. Yurtimizda 1,5 mingga yaqin xotin-qiz mutaxassislar turli darajadagi rahbarlik lavozimlariga tayinlandi".[2] ayollarning bu kabi yuqori mansablarda ham ish olib borayotgani, davlatimizda ayollarga bo'lgan e'tiborning kuchliligi va ularga yaratilib berilayotgan imkoniyatlarning mavjudligidan dalolat beradi. Yurtimiz kelajagi bo'lgan o'quvchilar va ularga ta'lim berayotgan o'qituvchilarning faolligini oshirish bo'yicha ham ko'plab ayol-qizlar tadqiqot ishlarini olib borishmoqda, jumladan S.N. Lisenkova ham o'quv jarayonini samarali boshqarish bo'yicha o'zining texnologiyalarini yaratgan. Darhaqiqat ayollarga bo'lgan e'tibor kuchli, ularning kirib bormagan sohalari yo'q, ammo shunga qaramay injineriya, qurilish va sanoat, muxandislik, arxitektura, matematika kabi bir qancha yo'nalishlarda ayollar kamchilikni tashkil etadi. Hozirda bu kabi sohalarda ham ayollarning kamligi har bir davlatdagi muammolardan biri bo'lishiga qaramay yurtimizda ayollarni bu sohalarga jalb qilish va ularning yaxshi ishlashi uchun ko'plab imkoniyatlar va sharoitlar yaratilib berilmoqda. Gender tengligi tushunchasi faqat ayollar manfaatlarini ifodalamaydi. Balki har ikki jins vakillarining o'z orzu va maqsadlari sari dadil odimlashi, hayot sifatini oshirish uchun bir xil imkon berish kerakligini ilgari suradi. Aynan rivojlangan jamiyatning talablaridan biri bu erkak va ayol huquqlari tengligining ta'minlanishidadir. Qonunning maqsadi esa xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarni taminlashni tartibga solishdan iborat.[3]

Xulosa qilib aytishimiz mumkinki so'ngi yillarda ayol-qizlarga bo'lgan e'tiborning ortganining natijasi yaqqol sezilmoqda. Ayol-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlarga erishish, jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda ularning teng ishtirok etishini ta'minlash, ayol-qizlarni ijtimoiy huquqiy jihatdan qo'llab-quvvatlash va ularni tazyiq hamda har qanday zo'ravonlik va zulumlardan himoya qilishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar amalga oshirildi.[4] Boshqruv lavozimlari, oliy ta'lim, tadbirkorlik, tadqiqotchilik, parlament hamda partiyalar va shu kabi bir qancha davlat va nodavlat tashkilotlarda ham ayollarning faoliyati sezilarli darajada oshmoqda. Biznes sohalarida ham ayollar ko'plab muvaffaqiyatlarga erishmoqdalar. Davlatimiz tomonidan ham ayollarga bir qancha qulyliklar, imkoniyatlar yaratilib berilmoqda. Shu kabi berilayotgan imkoniyatlardan foydalangan holda ayollar o'z shaxsini, tadqiqotchilik faoliyatini rivojlantirishi, jamiyatda o'z o'rnini topishi va xalqiga foydasi tegadigan faol shaxs bo'lishi va albatta jamiyat kelajagi gullab yashnashi uchun avvalo ularda ilm, salohiyat va ko'nikmalar yetarlicha mavjud bo'lishi lozim. Aynan shuning uchun ham oliy ta'limga kirish va o'qish, bundan tashqari

imtiyozlar yaratib berilmoqda. Ayollarimizning ko'plab soxalarga kirib borganligi va faoliyat olib borayotganligi quvonarli albatta. Zero ki ayol kishi ilimli bo'lsa, uning huquq va erkinliklari himoya qilinsa, bunday jamiyat gullab yashnaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. nhrc.uz Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Milliy markazi rasmiy veb-sayti.
2. "O'zbekistonning yangi taraqqiyot bosqichida ayol rahbarlarning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni". Arzimatova. I. M.-maqola-2024.
3. Yangilanayotgan O'zbekistonda gender tenglikning huquqiy asoslari. F. Muxitdinova. Maqola-2020
4. Lexuz on-line sayti "2030-yilga qadar O'zbekiston Respublikasida gender tenglikka erishish strategiyasini tasdiqlash haqida". O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlis Senatining qarori, 28.05.2021 SQ-297-IV-son
5. "Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalarining ilmiy-azariy asosi". Doston Sherov-maqola-2021.

O'QUVCHILARINI VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASHNING PEDAGOGIK ZARURATI

Boqiyev Farxod Esanovichni (DSc)

Annotatsiya. Maqolada O'zbekistonning bugungi "Yangi O'zbekiston — yangicha dunyoqarash" davlat siyosati doirasida umumiy o'rta ta'lim muassasalari o'quvchilarida milliy vatanparvarlik ruhini tarbiyalash masalasi muhokama qilingan. Ushbu maqsadga erishish zamonaviy o'qituvchilar zimmasiga katta mas'uliyat yuklaydi. Maqola doirasida aynan vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirishning asosiy vositalari haqida fikr yuritilib, bu jarayonning pedagogik ahamiyati va amaliyotda qo'llanilishi ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: intellektual shakllanishi, jismoniy va axloqiy rivojlanishi, Vatanparvarlik tarbiyasining maqsadi, fuqarolik-vatanparvarlik. Umumiy o'rta ta'lim muassasalari o'quvchilarini tarbiyalash odatda ko'p qirrali jarayonlardan biri hisoblanadi. Shu singari ta'limni ustuvor yo'nalishlari asosan bolalarning jismoniy va axloqiy rivojlanishi; intellektual shakllanishi; shaxsiy madaniyati va ma'naviy qadriyatlarini shakllantirish; huquqiy va vatanparvarlikni yuksaltirish; estetik va mehnat tarbiyasini amalga oshirish; o'quvchilarda mustaqil hayotiy rejalarini shakllantirish, oilaviy hayotga tayyorgarlikni olib borish zaruriyatidir. Vatanparvarlik – bu o'z vatanini sevis, uning farovonligi va ravnaqi uchun mehnat qilish, uni himoya qilish va rivojlantirishga intilish hissi. Bu insonning vataniga bo'lgan sadoqati, tarixiy merosiga hurmati va madaniy qadriyatlarini ardoqlashi bilan bog'liq yuksak ma'naviy fazilatdir. Vatanparvarlik tarbiyasi tamoyillari: O'zbekiston Respublikasi fuqarolarini vatanparvarlik ruhida tarbiyalashga barcha davlat va jamoat tuzilmalarining yo'naltirilgan ishini o'z ichiga olgan tizimli-tashkiliy yondashuv printsipli hamdir. Bolalar tarbiyasida asosan yosh xususiyatini hisobga olgan holda vatanparvarlikni shakllantirishda maqsadli yondashuv printsipigamala qilish kerak. Davlatimizning milliy manfaatlariga qaratilgan dunyoqarashni, fuqarolik qadriyatlarini shakllantirishni ta'minlaydigan faoliyatga qaratiladi. Yagona va yaxlit yondashuvni hisobga olgan holda vatanparvarlikning asosiy yo'nalishlarining universallik printsipli, ota-bobolariga, kundalik hayotda urf-odatlariga bo'lgan g'ururni o'stirishdir. O'tgan ajdodlarning ijtimoiy qimmatli tajribasidan foydalanib oilaviy munosabatlar, o'qish va ishlashga yondashuvlar, ijodiy harakatlar uyushtirish qulay imkoniyatlarni yaratadi.

Vatanparvarlik g'oyalarini va qadriyatlarini targ'ib qilishda mintaqaviy sharoitlarni hisobga olish nafaqat butun o'zbek vatanparvarligida, balki mahalliy qadriyatlar, mehr-muhabbat, o'z Vatanga, shahariga, ko'chasiga, maktabiga va boshqalarga xos yoqtirish xususiyatlari bilan ham ajralib turadi. Vatanparvarlik tarbiyasi tamoyillari jamiyatning rivojlanishida muhim o'rin tutadi va ayniqsa yosh avlodni tarbiyalashda asosiy maqsadlardan biri hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi fuqarolarini vatanparvarlik ruhida tarbiyalash tamoyillari quyidagi asosiy yondashuvlarni o'z ichiga oladi:

Tizimli-tashkiliy yondashuv printsiplari: Bu tamoyil davlat va jamoat tuzilmalarining hamkorlikda ishlashini ta'minlashga asoslanadi. Ushbu printsiplarga ko'ra, vatanparvarlik ruhida tarbiya yagona tizim sifatida tashkil etilib, davlat organlari, ta'lim muassasalari, oilalar va jamoat tashkilotlari birgalikda faoliyat yuritadi. Bu yondashuv yoshlarning turli bosqichlarda vatanparvarlik ko'nikmalarini o'zlashtirishiga yordam beradi.

Maqsadli yondashuv printsiplari: Yoshlarning psixologik va fiziologik xususiyatlarini hisobga olib, ularning ehtiyojlari va qiziqishlariga mos ravishda tarbiyaviy tadbirlar tashkil etiladi. Ushbu printsiplarga muvofiq, maktabgacha ta'limdan boshlab o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mos maqsadli dasturlar ishlab chiqiladi. Masalan, bolalarda ona yurti bilan faxrlanish hissini shakllantirish va mustaqil davlatning fuqarosi bo'lish mas'uliyatini his qildirish uchun maxsus metodik materiallar va amaliy mashg'ulotlar qo'llaniladi. Vatanga muhabbatni o'rgatish orqali milliy meros va madaniyatga hurmat shakllantiriladi, jismoniy tarbiya orqali ona yurt himoyasiga tayyor bo'lishga rag'batlantiriladi.

Amaliy va faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv printsiplari: Vatanparvarlik hissini shakllantirishda nazariy bilimlar bilan birga, amaliy faoliyatning roli katta. Bu o'quvchilarning o'z yurtining iqtisodiy, madaniy va ijtimoiy hayotida faol ishtirok etishini rag'batlantiruvchi loyihalar, tadbirlar va harakatlarni o'z ichiga oladi.

Ijtimoiy-hissiy yondashuv printsiplari: Vatanparvarlikni shakllantirishda o'quvchilarning his-tuyg'ulariga ta'sir etuvchi vositalardan foydalanish zarur. Bu, masalan, vatan haqidagi qo'shiqlar, badiiy filmlar, adabiyotlar va teatr asarlaridan foydalanishni o'z ichiga oladi. Ushbu tamoyillarni izchil va samarali qo'llash orqali yosh avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash hamda ularning jamiyatda faol va mas'uliyatli fuqarolarga aylanishini ta'minlash mumkin. Vatanparvarlikni asosan ushbu tamoyillarga o'zaro bog'liq holda va jamoa birdamligida amalga oshiriladi. Ammo fuqarolikka - vatanparvarlik tarbiyasini faqat bilimga asoslangan yondashuv yordamida emas balki hissiy ko'nikmalar bilan amalga oshirilishi mumkin.

Bugungi kunda fuqarolik tarbiyasi, ayniqsa vatanparvarlik tarbiyasining mazmuni, shakllari va usullari ijtimoiy-pedagogik voqelikka mos ravishda amalga oshirilmoqda. Vatanparvarlik, nafaqat nazariy jihatdan, balki amaliyotda ham muhim o'rin tutadi, va uning faol komponenti — fuqarolik ongini shakllantirishga ehtiyoj sezilmoqda. Bu jarayon, ta'lim tizimi orqali, o'quvchilarning nafaqat akademik bilimlari, balki ijtimoiy mas'uliyat, etika, vatanga bo'lgan hurmat va sevgi kabi jihatlarni ham rivojlantirishga xizmat qiladi. Vatanparvarlik tarbiyasi shakllari va usullari faol fuqarolikni, Vatanga, Jonajon O'zbekistonga va ularning kichik go'shalariga muhabbat tuyg'ularini shakllantirilishiga qaratilishi kerak. Fuqarolik-vatanparvarlik ta'limining bunday shakllari maktab o'quvchilarini tarbiya fani va tarix fanilarida mustaqil izlanish ishlariga jalb qilishni o'z ichiga oladi.

Maktabning ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarida ishtirok etish, tarixiy yodgorliklarni bilish va saqlash, himoya qilish bo'yicha o'z o'rnini egallash ham muxim hususiyatdir. Vatanparvarlik mavzularida davra suxbati kunlari, tanlovlar, ko'rgazmalar o'tkazish qatorida g'oliblarni taqdirlash lozim. Jumladan ulug' Vatan urushi faxriylarini, mehnat fronti vakillari bilan mazmunli uchrashuvlarni tashkil etish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Bu jarayon o'quvchilarda milliy vatanparvarlik tuyg'ularini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. O'quvchilar, Vatan va uning tinchligi uchun mas'uliyatni hisetib, shaxsiy rivojlanishlarida milliy iftixor va g'urur hissinishakllantiradilar. Shuningdek, Prezidentning rahbarligida yurtning barqaror rivojlanishini, jamiyatning tinchligi va farovonligini ta'minlash yo'lidagi faoliyatni o'rganish orqali o'zlarining ijtimoiy mas'uliyatlarini chuqur anglaydilar. Bu jarayon nafaqat shaxsiy yuksalish, balki milliy qadriyatlarni hurmat qilish, jamoaviy va ijtimoiy ongni shakllantirishga ham xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Xavfsizlik kengashining kengaytirilgan tarkibdagi majlisidagi nutqi, 11.01.2018-yil.
2. Astanova S., GulDU o'qituvchisi, —Vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirish omillari, Referat. www.arxiv.uz
3. Sh Jo'rayev, Yoshlarni Harbiy Vatanparvarlik Ruhida Tarbiyalashning Ustuvor Vazifalari. // Academic Research In Educational Sciences. 2020. 1083-b

TURKIY XALQLARDAGI BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIGA MO'ljALLANGAN O'YINLAR XUSUSIDA

X.N.Qodirova

Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti 1-bosqich doktoranti. PhD, v.b dotsent

Annotatsiya. Maqolada Turkiy xalqlardagi boshlang'ich sinf o'quvchilariga mo'ljallangan o'yinlar xususida turli davrlarda turli soha hamda turli davlat tadqiqotchilari tomonidan olib borilgan izlanishlar natijasida ularning ilgari surilgan fikrlari, o'yinlar borasidagi ilmiy qarashlari bayon etilgan.

Аннотация. В статье в результате исследований, проведенных исследователями разных областей и стран в разные периоды относительно игр для учащихся младших классов у тюркских народов, изложены их мнения и научные взгляды на игры.

Ibtidoiy odamlarning yovvoyi hayvonlarni ovlashlari va ularni o'zlariga bo'ysundirishga intilishlari ov o'yinlarini ijod qilishga va namoyish etishga sabab bo'ldi. D.U.Elkonin o'yin va san'atning kelib chiqishini tadqiq qilib, "ibtidoiy kishilar ov, urush voqealarini va boshqa jiddiy faoliyat turlarini o'yinlarda ifodalaganlar. Ovdagi muvaffaqiyatsizlikni o'ynash ularga yo'l qo'yilgan xatolarni hamda sabablarini aniqlashda yordam bergan", degan xulosaga keldi [4;36-37]. S.A.Shmakov o'yinlarning tarbiyaviy imkoniyatlarini ifodalab shunday yozgan edi: "O'yin go'yo soyadek, bola bilan birga tug'ilgan, uning hamrohi, ishonchli do'stiga aylangan. Lekin biz uni uzoq yil davom etishi uncha yaxshi deb hisoblamaymiz. O'yin juda katta, ba'zan ko'z ilg'amas tarbiyaviy rezervlari, g'oyat keng pedagogik imkoniyatlari tufayli insonlar e'tiborini qozonadi" [6;152]. Ilk bor Forish tumanida bo'lib o'tgan "Xalq o'yinlari bayrami"ga hamdo'stlik mamlakatlarining turli joylaridan kelgan mutaxassis-olimlar qayta tiklangan o'zbek xalq o'yinlarining eng ommaviy turi – uloq o'yiniga taklif etildi va hayajonli o'yin guvohi bo'lishdi [3;36-37]. Respublika xalq o'yinlari II olimpiadasi ham 1996 yili Forishda o'tkazildi. 1998 yil Termiz shahrida "Alpomish" dostoni yaratilganligining ming yilligiga bag'ishlangan bayramda "yoy otish", "kamondan otish", "nishonga urish", "olishish", "kurash" musobaqalari hamda 1999-yil "Ayollar yili"ga bag'ishlab, Jizzaxda "To'maris" qizlar o'yinlari festivali o'tkazildi [7;26]. Mazkur tadbirlar asnosida xalq o'yinlarini yana-da rivojlantirish bilan bog'liq quyidagi taklif va mulohazalar ilgari surildi:

1. Xalq o'yinlari, ularning turlari, tarixi, tarqalishi, qonun-qoidalari, mintaqaviy xususiyatlari, etnografik tahlili masalalarini kompleks holda qamrab olgan ilmiy tadqiqotlar ko'lamini kengaytirish.
2. Xalq o'yinlari haqidagi mavjud ma'lumotlar, kitob va maqolalarni, hujjat va materiallarni Internet saytlariga joylashtirish orqali uni keng targ'ib-tashviq etish, ommalashtirishga e'tibor qaratish. O'zbek xalq o'yinlarining xalqaro milliy sport o'yinlari qatoridan o'rin olishiga erishish. Insoniyatning madaniy merosi bo'lgan milliy sport turlari, xalq o'yinlari va an'analarni asrab qolish, rivojlantirish hamda sog'lom jismoniy faollikni keng targ'ib etish;
3. Uloq o'yinlarining o'tmishda unutilgan turlarini to'la tiklash, ommalashtirish, ularning targ'ibotini kuchaytirish vositasi orqali butun Markaziy Osiyo mintaqasi va dunyo xalq o'yinlari darajasiga ko'tarish masalasi ham istiqboldagi ishlardan biri bo'lmog'i kerak, shuningdek, uloq o'yinini o'zbek kurashi singari dunyo xalqlari e'tirof etgan xalqaro ot sporti turiga aylantirish.
4. Uloq, kurash va xalq o'yinlari festivallarini tashkil etish orqali etnoturizmni rivoshlantirish.
5. Xalq o'yinlari namunalari asosida tarbiyaviy ahamiyatga ega kompyuter o'yinlari dasturlarini yaratish va Internet saytlariga joylashtirib ommaviyligini kuchaytirish.
6. Bolalar o'yinlarini maktabgacha ta'lim muassasalariga maxsus dastur asosida amaliy o'quv mashg'ulotlari qatoriga kiritish[6;152 Turkiya madaniyat vazirligi tomonidan "Tuk xalq o'yinlar bibliografiyasi" nomli 2 jildidan iborat kitob chop etilgan bo'lib, Turkiyada xalq o'yinlari haqida 47 kitob, 501 maqola mavjudligi Eshpo'lat Jabborov tadqiqot ishida qayd etilgan[2;4]. Eshpo'lat Jabborovning ta'kidlashicha "O'zbek tilining izohli lug'ati"ning 2 tomli 1981 yil Moskvada hamda 14 tomlik "O'zbek sovet ensiklopediyasi" 1971-1982 yil Toshkentda nashr etilgan bo'lib, unda turkolna va o'zbekona o'yinlari barmoq bilan sanoqli ravishda o'rin olganin ta'kidlaydi[2;7]. Rim yozuvchisi Elianning etnografik materiallari ham turkiy o'yinlarning qadimiy asosga ega ekanligini isbotlashi, Sak qabilasida o'yin-musobaqalar keng tarqalgani va ular xalqning sevimli odati bo'lganini, xatto bu qabilada uyulanadigan yigito'zqallig'inikurashdayiqitibtanlashi kerakligi haqidagi ma'lumotlarni tadqiqotchi E. Jabborovning dissertatsiyasida uchratish mumkin[2;26]. S.U. Ibraximov tadqiqot ishida uzluksiz ta'lim tizimida "Uch bosqichli sport musobaqalari" yordamida o'quvchi-talabalarni kompleks rivojlantirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayon mazmuni (ishchanlik, chidamlilik, raqibni hurmat qilish, tolerantlik) jismoniy va estetik madaniyat komponentlarini sog'lom turmush madaniyati bilan uzviyligini ta'minlash asosida aniqlashtirgan lekin ishda turkiy xalqlarning an'anaviy o'yinlari haqida ma'lumotlar keltirilmagan[1;8]. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining estetik tarbiyalanganlik darajasini rivojlantirishga yo'naltirilgan milliy harakatli o'yinlarni tanlab olishni hamda darsning mazmuni va metodiga mosligini ta'minlovchi didaktik talablar (estetik mazmunni anglashga yo'naltirish, yosh va gender xususiyatlari, tabaqalashtirilgan tarzda yondashish) takomillashtirilgan[3;7] bo'lib tadqiqot ishida boshlang'ich sinflarda qo'llanilishi tavsiya etilayotgan milliy harakatli o'yinlar klassifikatsiyalashtirganligin ko'rish mumkin[3;74]. K.D. Yarashev. Jismoniy tarbiya va sport mutaxassislarini tayyorlashning pedagogik asoslari. 13.00.01. Pedagogika nazariyasi va tirixi ixtisosligi bo'yicha pedagogika fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dis.ya. Toshket. 1995 y. Yigitlarni abjir, kuchli, chaqqon, mard, engg muhimi mag'rur qilib tarbiyalaydigan milliy sport turlaridan biri bo'lgan ko'pkari/uloqni turliyo'llar bilan taqiqositiga olingani, xatto Sho'ro zamonida aslzotli uloqchi otlarining go'shtga topshirilib qirib yuborilgani puxta rejalashtirilib kelingan tadbirlardan boshqa narsa emas. Xulosa qilib aytganda, Turkiy xalqlardagi boshlang'ich sinf o'quvchilariga mo'ljallangan o'yinlar xususida turli davrlarda turli soha hamda turli davlat tadqiqotchilari tomonidan olib borilgan izlanishlar natijasida ularning ilgari surilgan fikrlari,

o'yinlar borasidagi ilmiy qarashlari har davda o'ziga xos dalil sifatida xizmat qilsa, yana bir tarafdin mazkur o'yinlarni keljak avlodga hech qanday o'zgarishlarga uchramasdan yetib brishiga ilmiy ko'prik vazifasini bajaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Ibraximov S.U. Uzlaksiz ta'lim tizimida "Uch bosqichli sport musobaqalari" yordamida o'quvchi-talabalarni kompleks rivojlantirish parametrlarini kengaytirish mexanizmlari. 13.00.01- Pedagogika nazariya. Pedagogik ta'limotlar tarixi ixtisosligi bo'yicha pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dis.ya. Toshkent. 2019-y. 8-bet.
- 2.Jabborov E. O'zbek xalq o'yinlari leksikasi (Janubiy O'zbekiston materiallari misolida). 10.02.02.-Milliy tillar (o'zbek tili) ixtisosligi bo'yicha filologiya fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dis.yasi. Toshkent. 1998 y. 4-bet.
- 3.Maxmudov B.A. Milliy harakatli o'yinlar vositasida boshlang'ich sinf o'quvchilarini estetik tarbiyalashning didaktik imkoniyatlari. 13.00.01- pedagogika nazariyasi. pedagogik ta'limotlar tarixi pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (phd) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan d i s s e r t a s i ya. Nukus-2018. 7-bet.
- 4.Qoraboyev U. O'zbek xalq o'yinlari... - Toshkent: Sharq, 2002. - B.36-37.
- 5.Yarashev K.D. Jismoniy tarbiya va sport mutaxassislarini tayyorlashning pedagogik asoslari. 13.00.01. Pedagogika nazariyasi va tirixi ixtissosligi bo'yicha pedagogika fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozilgshan dis.ya. Toshket. 1995 y.

TA'LIM MUASSASALARIDA GENDER MADANIYATNING AHAMIYATI

Bayjonov Furqat Baxramovich

Alfraganus Universiteti "Pedagogika va psixologiya" kafedrasi dotsent v.b

Annotatsiya. Mazkur maqolada ta'lim muassasalarida gender tenglik va gender madaniyat haqida ma'lumotlar berilgan. Yurtimizda gender tenglik erishish bo'yicha amalga oshirilayotgan ishlarga misollar keltirilgan. Xotin-qizlarni jamiyatda tutgan o'rni va mavqei oshirish muhim ekanligi ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: madaniyat, gender madaniyat, odob-axloq, urf-odatlar va an'analar, turmush tarzi, ilm-fan, ta'lim.

Аннотация. В этой статье представлена информация о гендерном равенстве и гендерной культуре в образовательных учреждениях. Приведены примеры проводимой в нашей стране работы по достижению гендерного равенства. Подчеркивается важность повышения роли и положения женщин в обществе.

Ключевые слова: культура, гендерная культура, этикет, обычаи и традиции, образ жизни, наука, образование. So'nggi yillarda O'zbekistonda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar tizimida gender masalalari, xotin-qizlarning ijtimoiy faolligini oshirish, ularning turmush sharoitlarini yaxshilash, qobiliyatlarini erkin amalga oshirishlari uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish, qo'llab-quvvatlash bilan bog'liq normativ-huquqiy baza yanada takomilashtirildi. O'zbekiston Respublikasining "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi (2019), "Xotin-qizlarni tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish to'g'risida"gi (2019) Qonunlari qabul qilindi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 7-martdagi "Xotin-qizlarning mehnat huquqlari kafolatlarini yanada kuchaytirish va tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlashga oid chora-tadbirlar to'g'risida"gi

PQ-4235-son qarori hamda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 30-martdagi "Normativ-huquqiy hujjatlar va ularning loyihalarini gender-huquqiy ekspertizadan o'tkazish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida" 192-sonli, 2020-yil 23-iyundagi

“Oliy ta’lim muassasalariga qo’shimcha davlat granti asosidagi qabul ko’rsatkichlari doirasida xotin-qizlarga tanlovda ishtirok etish uchun tavsiyanoma berish va ularni o’qishga qabul qilishni tashkil etish tartibi to’g’risidagi nizomni tasdiqlash haqida”gi 402-sonli, “Xotin-qizlarni tazyiq va zo’ravonlikdan himoya qilish tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi 2020-yil 4-yanvardagi 4-sonli, 2019-yil 20-noyabrdagi “Xotin-qizlarni ish bilan ta’minlash, ular o’rtasida tadbirkorlikni rivojlantirish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi 919-sonli, 2018-yil 12-apreldagi “Og’ir ijtimoiy vaziyatga tushib qolgan xotin-qizlarga, nogironligi bo’lgan, kam ta’minlangan, farzandlarini to’liqsiz oilada tarbiyalayotgan va uy-joy sharoitini yaxshilashga muhtoj onalarga arzon uy-joylar berish tartibi to’g’risidagi nizomni tasdiqlash haqida”gi 285-son qarorlari gender tenglikni ta’minlash va ayollarning ijtimoiy turmush sharoitlarini yaxshilashga qaratilganligi bilan ahamiyatlidir. Mamlakatda gender tenglikni ta’minlashning tashkiliy-huquqiy mexanizmi sifatida O’zbekiston Respublikasida Gender tenglikni ta’minlash masalalari bo’yicha komissiya faoliyat boshladi. Shuningdek, Oliy Majlis Senatining Xotin-qizlar va gender tenglik masalalari va Qonunchilik palatasida Oila va ayollar masalalari bo’yicha komissiyaning tashkil etilishi mazkur sohaning huquqiy asoslarini mustahkamlash, qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar ijrosining ta’minlanishi ustidan parlament nazoratini olib borish imkonini yaratdi. Gender tengligi nafaqat ayollar va erkaklarning roli, vazifalari va ehtiyojlari, balki ular o’rtasidagi o’zaro bog’liqlik bilan hamohangdir. Gender tengligi bu ayollar va erkaklar uchun adolatli bo’lish jarayonidir. Gender tengligi ayollar va erkaklar tomonidan ijtimoiy ahamiyatga ega bo’lgan moddiy va ma’naviy resurslar, imkoniyatlar, shart-sharoitlar, qobiliyat va salohiyatdan bir xil foydalanishni talab qiladi. Bu borada jinslar o’rtasidagi tengsizlik mavjud bo’lgan taqdirda, odatda ayollar manfaatlari cheklanadi. Shu bois, gender tengligini ta’minlashning muhim xususiyati – bu kuchlarning mutanosibligini ta’minlash, ya’ni, erkaklarga ham ayollarga ham o’z hayotlarini boshqarish, qobiliyat va salohiyatlarini namoyon etish imkoniyatlarini kengaytirishda shart-sharoitlar yaratib berishdan iboratdir. Gender tengligi erkaklar va ayollarning jinsiy jihatdan bir xil vakolatli bo’lishini anglatmaydi. Erkaklar va ayollarning biologik jinsiy rollari mavjud bo’lib, bu jarayonda tengsizlik bo’lishi tabiiy holdir. Ushbu biologik tengsizlik ayollarning o’z salohiyatlarini jamiyat taraqqiyotiga to’liq safarbar qilishlari, har ikkala jins uchun beriladigan imkoniyatlarga salbiy ta’sir etmasligi lozim. Insoniyat paydo bo’lgandan buyon ayollarning aqliy salohiyati va qobiliyat resurslari, imkoniyatlardan yetarli darajada foydalanib kelinmagan. Ular jamiyatda faol bo’lishda, o’z taqdirini o’zi belgilashda kam vakolatga ega bo’lganlar. Albatta bunday tengsizlik har bir oilaning mustahkamligi, jamiyatning taraqqiyotiga to’sqinlik qiladi. Agar ayollarga o’z salohiyatlarini to’liq ishga solish taqiqlansa, bu har bir oilaning, jamiyatning taraqqiyotini ellik foyizga cheklash demakdir. Bu esa oilani ham jamiyatni ham tanazzulga olib kelishi tabiiydir. Shu bois, erkaklar va ayollarning salohiyatlari, imkoniyatlaridan oilani va jamiyatni taraqqiy ettirishda teng foydalanish, ular uchun bir xil shart-sharoit yaratish gender tenglikni ta’minlashning asosiy tamoyili hisoblanadi. Davlat va jamiyatning ayol va erkaklar uchun o’z salohiyat va imkoniyatlarini namoyon etishlarida bir xil shart-sharoit, bir xil imkoniyatlar yaratib berishi gender tenglikni ta’minlashda muhim poydevor hisoblanadi.

Jinslararo gender tenglikni ta’minlashning asosiy jihatlari mavjud bo’lib, ularni qo’yidagicha tasnif etish mumkin:

Shuning uchun gender tenglikning ta’minlanishi har bir davlatning, millatning urf-odatlarini, diniy qarashlari va aqidalarga ham bog’liq. Shu nuqtai nazardan, ayol huquqlari insonlarning ijtimoiy hayoti, jamiyatdagi munosabatlar, shaxsning hayot tarzi bilan bog’liq muammo bo’lib, har bir jamiyatda ayollarga bo’lgan

munosabat insonlarning o'zaro munosabatlari, xulq-atvorlari, urf-odatlarini, diniy aqidalari, mustahkam o'rnatib qolgan qarashlari va ma'naviyati bilan belgilanadi.

Umumiy o'rta ta'lim maktab o'quvchilariga gender masalalari to'g'risida ma'lumot berish va gender madaniyatini oshirish bo'yicha ushbu maxsus kursning maktab o'quv dasturiga kiritilishi O'zbekiston Respublikasining gender tengligiga erishish va gender mikroiklimni yaxshilash bo'yicha davlat siyosatini amalga oshirishning mumkin bo'lgan usullaridan biridir.

Ta'limdagi gender tengligini tahlil qilishda turli hil o'lchovlarni ajratib olish mumkin. YUNESKO gender tengligiga erishish bo'yicha quyidagi Doiraviy dasturni qo'llashni tavsiya qiladi (Gender Equality Framework):

- ta'lim olishda tenglik deganda yigit va qizlarga rasmiy va norasmiy ta'limga kirish uchun teng imkoniyatlar yaratish tushuniladi;
- o'quv jarayonidagi tenglik yigit va qizlar o'quv jarayonida adolatli baho va e'tibor olishi, ya'ni ular o'g'il va qiz bolalarni o'qitishning turli hil usullari bilan bog'liq bo'lgan maqbul kelishmovchiliklarni inobatga olib tuzilgan bir hil o'quv dasturlari orqali shug'ullanishini nazarda tutadi;
- ta'lim natijalaridagi tenglik yigit va qizlarning ta'lim natijalaridagi baholari ularning individual iste'dodi va say-harakatlariga asoslanadi deganidir. Muvaffaqiyatga erishishning adolatli imkoniyatlarini ta'minlash uchun ta'lim muddati, akademik malaka va diplomlari jinsiy mansublikka qarab farqlanishi mumkin emas;
- tashqi natijalardagi tenglik bu ayol va erkakning maqomi ularning tovar va resurslarni qo'lga kiritishda, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va siyosiy faoliyatda ishtirok etish va foyda olishda o'z hissasini qo'shishdagi qobiliyati tengligidir. Misol uchun bu teng malaka va tajribaga ega bo'lgan ayol va erkaklarning martaba o'sishi, mehnatga bir hil haq to'lanishi tushuniladi.

Gender tengsizligini namoyon bo'lishini ta'lim tizimi boshqaruvi va tuzilishini tahlil qilish, o'qituvchilarning munosabati va amaliyoti, o'quv materiallari va o'quv dasturlarining tarkibi orqali ham aniqlash mumkin.

Gender tengligini o'rganish nima uchun kerak?

Bugungi kunda ta'lim sifatini ko'rsatkichi sifatida ta'limda gender yondoshuvi elementlarini joriy etish tobora ommaviylashmoqda. Ta'limda gender tengligi ijtimoiylashuv jarayonini ta'minlash hamda me'yor va tushunchalarni yetkazishda, shu jumladan gender tengligi to'g'risidagi sifatli bilim olishdan teng foydalanishni anglatadi.

Xulosa qilib aytganda, demokratik davlat va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish ko'p jihatdan gender tenglikni ta'minlashga bog'liq.

Jamiyatimiz yangi siyosiy munosabatlar shakllanishi, uchinchi renessans jarayonining ilk bosqichida turibdi. Ushbu jarayonda erkaklar va ayollar ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, ma'naviy va boshqa sohalarida gender tengligini ta'minlash, ayniqsa o'g'il-qizlarning davlat va jamiyat qurilishidagi ishtirokini takomillashtirish talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. B. Namazov, N. Egamberdiyeva, M. Mirsoliyeva. (2018) *O'qituvchilarni tayyorlashda gender yondashuv masalalari (80th ed.). O'quv qo'llanma. – Toshkent.*
2. Baxtiyorovich, N.D. *The initial influence of life strategy on the formation of the teenager // European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, UK Volume 6, number 2, 2018 ISSN 2056-5852; – P. 91-94.*
3. Egamberdieva N. *Socio-pedagogical Principles for Fostering Gender Culture in Uzbek Families // Бюллетень науки и практики. 2024. Т. 10. №1. С. 368-373. <https://doi.org/10.33619/2414-2948/98/46>*
4. Bayjonov, F.B. (2021). *Oilada o'spirinlarda gender tengligi masalalar // Maktab va hayot jurnali 3-son. T., 2021. 46-49 b.*

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ РАЗВИТИЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ КОМПЕТЕНЦИИ ЖЕНЩИН

Машрабжанова Биржахон Аброрбек қизи

*Андижанская область преподаватель русского языка и литературы
в 56- школе города Андижан.*

Аннотация. В данной статье рассматриваются международный опыт подтверждающий важность программ обучения для успешного личностного и карьерного развития женщин. Применение новейших исследовательских опытов в профессиональной деятельности среди женщин и их результаты. Развитие ключевых подходов и инициатив является важной задачей нынешнего времени.

Ключевые слова: Международный опыт, опыт, женщины, научно-исследовательская деятельность, компетенции, инициатива, STEM.

Abstracts. This article investigate the international experience which is attest importance of the training programs for the successful personal and career development of women. Use of the most recent examination encounters in proficient exercises among ladies and their outcomes. The improvement of key methodologies and drives is a significant undertaking of right now.

Key words: International experience, experience, women, research activities, competencies, initiative, STEM.

Развитие исследовательских компетенций женщин является важной темой в международной практике, и многие страны предпринимают шаги для поддержки женщин в научной и исследовательской деятельности. Чтобы дать определение понятия «**исследовательская компетенция**», сначала рассмотрим само понятия «**компетенция**». Существует ряд интерпретации понятия «компетенция» данное понятие появилось в нашей лексике из иностранного языка, поэтому в словаре иностранных слов понятие «компетенция» (от латинского *comprtentia*- принадлежность по праву) объясняется двояко:

- 1.Круг полномочий какого-либо лица;
- 2.Круг вопросов, в которых данное лицо обладает познаниями, опытом.

Рассмотрим подход А.В. Хуторской определяет понятие «**компетенция**» как совокупность взаимосвязанных качеств личности, которые включают в себя знания, умения, навыки, способы деятельности. Данные качества задаются по отношению к определённым кругу предметов и процессов необходимы для качественной продуктивной деятельности по отношению к ним.¹

Самый важный подход В.В. Краевского, А.В. Хуторского о структуре компетенций. Авторы предложили рассматривать каждую компетенцию, в том числе исследовательскую, как единство трёх составляющих: когнитивной (содержательной), технологической (процессуальной) и личностной. Согласно авторам, под исследовательской компетенцией следует понимать знания как результат познавательной деятельности человека в предназначенной области науки, методы, методики исследования, которыми он должен овладеть, чтобы

¹ Хуторский А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования/ Народное образование. – 2003. №2. – С. 58-64

выполнять исследовательскую деятельность, а также мотивацию и принцип исследования, его ценностные ориентации.¹

Международный опыт программы поддержки для женщин занимающих научной деятельности существуют разные точки зрения на возможности представления женщинам-ученым специальной поддержки их деятельности. По инициативе различных союзов женщин-учёных широко практикуется финансовая поддержка женщин, которые нацелены на занятие наукой. Самой масштабной на сегодняшний день является программа «**STEM**» (science, technology, engineering and maths), разработанная Американской ассоциацией женщин с университетским образованием (AAUW- American Association of University Women) представляющая возможность финансирования талантливым женщинам в виде грантов и стипендий, которые можно по их возможностям направить на обучение и проживание, образовательные и исследовательские поездки, также и на содержание несовершеннолетнего ребёнка.²

Международная федерация для женщин с высшим образованием (GWI-Graduate Women International), основанная в 1919г. Оказывает финансовую поддержку в виде грантов для женщин которые нацелены на повышении академической мобильности женщин- учёных; это общество «Женщины с высшим образованием в науке» которое ориентирован на построение профессиональной карьеры в области естественных наук.

Японская ассоциация женщин с университетским образованием (JAUW-Japanese Association of University Women), основанная в 1946г., осуществляет грантовую поддержку женщин-ученных со степенью магистра наук и выше для проведения исследований в Японии.

Программа Австрийского научного фонда предлагает талантливым женщинам-ученым получить возможность двухэтапного финансирования в общей сложности 6 лет для карьеры в университете.

Следует упомянуть о стипендии «Женщины в науке» фонда L'Oreal- UNESCO, которая была основана в 1998г. Для обучения в докторантуре и собственных исследований молодым женщинам- кандидатам наук до 35 лет. Такую возможность смогли получить 3300 представительниц 118 стран.³

В марте 2020г. По инициативе генерального директора Международного агентства по атомной энергии (МАГАТЭ) Р.Гросси была открыта программа стипендий Марии Склодовской-Кюри (MSCER), которая направлена на сокращение гендерного развития в ядерной отрасли. Одной из основных целей данной программы мотивировать молодых талантливых женщин осваивать специальности в области ядерных наук и технологий.⁴

Следует отметить в США особое внимание уделяются тем женщинам которые смогли развивать свои исследовательские способности в STEM. Под названием «Известные женщины в STEM» данная программа демонстрирует широкий спектр талантов, творческих способностей и специальные возможности в данной области в Вашингтоне. Существует ряд талантливых женщин такие как Доктор Терри Мареска, доктор медицины Врач, Ва

¹ Хуторский А.В. Определение обще предметного содержания и ключевых компетенций как характеристик нового подхода к конструированию образовательных стандартов (эл.ресурс). Режим доступа:

² Малышева М.М. Естественные и технические науки для женщин в XXIв. / М.М. Малышева // STEM: новые перспективы профессиональной занятости женщин / АНО «Совет по вопросам управления и развития»; под ред. Е.А.Самостиной, сост. Е.В.Кочкина.-М.,2016.

³ Десять молодых ученых получили национальные стипендии L'Oreal- UNESCO «Для женщин в науке» // <https://tass.ru/obschestvo/9458649>.

⁴ Программа стипендий МАГАТЭ имени Марии Склодовской-Кюри // <https://www.iaea.org/ru/o-nas/programma-stipendy-magate-imeni-marii-sklodovskoy-kyuri>.

шингтонский Университет, Далила Паредес Исполнительный декан STEM, Общественный колледж Шорлан, Доктор Карина Мили Ветеринарный фармаколог, Университет штата Вашингтон и т.д.¹

В результате данного исследования отмечается что женщины имеют равноправные возможности как и мужчины, а также имеют больше возможности и поддержки со стороны различных организаций. Международный опыт подтверждающий важность ряд программ обучения для успешного личностного и карьерного развития женщин демонстрирует талантливых женщины достигшие успехов в профессиональной деятельности. Таким образом, опыт развития программ поддержки для женщин -ученных зарубежных стран показывает, что специальные гранты, премии и стипендии для них не принижают их творческие способности и научных идей. Функционирование данных программ актуализируется механизмами обеспечению гендерного равенства в научной сфере.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

- 1.Десять молодых ученых получили национальные стипендии L'Oreal- UNESCO «Для женщин в науке» // <https://tass.ru/obschestvo/9458649>.
- 2.Малышева М.М Естественные и технические науки для женщин в XXIв./ М.М Малышева// STEM: новые перспективы профессиональной занятости женщин/АНО «Совет по вопросам управления и развития»; под ред. Е.А.Самостиной, сост. Е.В.Кочкина.-М.,2016.
- 3.Программа стипендий МАГАТЭ имени Марии Склодовской-Кюри//<https://www.iaea.org/ru/o-nas/programma-stipendy-magate-imeni-marii-sklodovskoy-kyuri>
- 4.Программа Известные женщины в STEM <https://washingtonstem.org/ru/notable-women-in-stem/>
- 5.Хуторский А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования/ Народное образование. – 2003. №2. – С. 58-64
- 6.Хуторский А.В. Определение обще предметного содержания и ключевых компетенций как характеристик нового подхода к конструированию образовательных стандартов (эл. ресурс).

¹ Программа Известные женщины в STEM <https://washingtonstem.org/ru/notable-women-in-stem/>

МАРКАЗИЙ ОСИЁ АЁЛЛАРИНИНГ ИЛМИЙ ТАДҚИҚОТЧИЛИК ФАОЛИЯТИ: КЕЧА ВА БУГУН

Рахимова Мухаббат Эргашевна

Андижон Давлат Университети рус тили ва адабиёти кафедрасининг профессори

Аннотация. Мазкур мақола Марказий Осиё аёлларининг илмий тадқиқотчилик фаолиятида: кеча ва бугунги кунда эришган ютуқларини таққосламанати жалари асосида ёритилди. Айниқса, Марказий Осиё мамлакатлари ичида Ўзбекистонда аёлларнинг илмий тадқиқотчилик фаолиятида компетентлик механизмларини такомиллашиб бораётганлигини кўриш мумкин. Аёлларнинг илмий тадқиқотчилик фаолиятида Ўрта Осиё давлатларининг ҳамкорлик механизмларига эътиборни қаратилиши, мақолани асосий мақсадини белгилайди.

Калит сўзлар: илмий тадқиқотчилик, етакчи аёллар, гендер тенглик, инновация, хусусий сектор, индивидуал ёндошув.

Abstracts. This article covered the achievements of Central Asian women in scientific research activities: yesterday and today based on the results of comparison. In particular, among the countries of Central Asia, it can be seen that women in Uzbekistan are improving the mechanisms of competence in scientific research activities focusing on the cooperation mechanisms of the Central Asian countries in the scientific research activity of women defines the main goal of the article.

Key words: scientific research, leading women, gender equality, innovation, private sector, individual approach

Бошланган асримизнинг иккинчи 10 йиллиги даврида Марказий Осиё мамлакатлари, шу жумладан сўнги вақтларда иштирок этаётган Афғонистон давлатининг етакчи аёлларини тадқиқотчилик фаолиятида катта ўзгаришларни таҳлил қилиш мумкин.

Тадқиқот фаолиятида гендер тенгликка эътибор бериб хилма-хилликка, истеъдодли тадқиқотчилардо ирасиникенгайтириб, бусоҳада янги истиқбол ва ижодкорлик намуналарини кўрсатаётганини, хотин-қизларини кўпроқ қўллаб-қувватлашга доира маълумоти юқоридаги давлатларнинг ҳужжатларида ва олиб бораётган давлат сиёсатида яққол кўриш мумкин. Айниқса, Марказий Осиё мамлакатлари ичида бу соҳада илғор ташаббуслар билан халқаро майдонга чиқаётган Ўзбекистон мисолида, биргина Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 5 мартдаги ПҚ-5020-сон қарорига асосан хотин-қизларни қўллаб-қувватлаш, уларни давлат ва жамиятнинг муҳим ҳаётида фаол иштирокларини таъминлаш, сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий соҳада тизимли илмий салоҳиятини ташкил этиш бўйича чора-тадбирлар режасига кўра, 12-мақсади: “Барча йўналишларда инновацион фаолиятни жорий этиш, илмий тадқиқотларни ва инновацион ташаббусларни қўллаб-қувватлаш” йўналишида белгиланган қуйдаги кўрсаткичлар фикримизни исботлайди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 11 сентябрдаги ПФ-158-сон Фармони 1-илоvasига асосан “Ўзбекистон - 2030” стратегиясининг илмий тадқиқотчилик фаолиятини янада ривожлантиришга қаратилган топшириқлар ва вазифалари белгилаб қўйилган.

Яъни:

Олий таълим муассасалари ташкилий бошқарув фаолиятини такомиллаштириш, уларнинг моддий-техник таъминотини мустаҳкамлаш. 5 та олий таълим муассасани илмий тадқиқот олийгоҳларига айлантириш. Қўшимча 129 минг ўринли ўқув бинолари ҳамда 150 минг ўринла талабалар турар жойларини қуриш. Кутубхоналарни камида 1 миллион та замонавий адабиётлар билан тўлдириш ва кутубхона фондини тўлиқ расмийлаштириш.

Фундаментал тадқиқотларни замон талабларидан келиб чиқиб янги йўналишлар билан бойитиш. Фундаментал тадқиқотларни амалга ошириш учун 3 триллион сўм маблағ ажратиш. Фундаментал тадқиқот йўналиши бўйича 8 та етакчи хорижий илмий мактаблар билан ҳамкорликни йўлга қўйиш. Тил ва адабиёт, тарих, археология, маданият ва санъат йўналишларидаги илмий дастурлар учун 2 триллион сўм ажратиш.

Иқтисодиётнинг энг тез ўсиб бораётган йўналишларида амалий тадқиқотларни кучайтириш, «корхона – олийгоҳ – илмий ташкилот» кластер тизимини жорий этиш.

Амалий тадқиқотларга Давлат бюджетидан 4 триллион сўм маблағ йўналтириш. Амалий тадқиқотлар натижалари асосида 2,5 мингдан зиёд янги илмий ишланмалар яратиш. Транспорт ва логистика, қишлоқ хўжалигида ҳосилдорлик, энергетика, биотехнология, Геология ва металлни қайти ишлаш, машинасозлик ва электроник йўналишларида 8 та илмий ишлаб-чиқариш кластерини ташкил этиш.

Ёш тадқиқотчиларнинг улушини ошириш, уларнинг илмий изланишларини қўллаб-қувватлаш.

40 ёшгача бўлган тадқиқотчиларнинг улушини камида 60 физга етказиш, илмий ташкилот ходимларининг иш ҳақини ўртача 2 баробарга ошириш. Илмий, амалий, инновацион ва стартап лойиҳаларни молиялаштириш бўйича йиллик танловлар сонини 20 тага етказиш. Стажёр-тадқиқотчилик, таянч докторантура, докторантура ҳамда мақсадли докторантура квоталари сонини 5 200 тага етказиш.

Барча йўналишларда

Инновацион фаолиятни

кенг жорий этиш, илмий тадқиқотларни ва инновацион ташаббусларни қўллаб-қувватлаш. Индексдаион топ-50 талик мамлакатлар рўйхатига киришини таъминлаш.

Ҳар бир миллион аҳолига тўғри келадиган тадқиқотчилар сонини 2 минг нафарга етказиш.

Ички ва ташқи бозорларда тижоратлаштириш натижасида яратиладиган янги инновацион ишланмалар сони 2 бараварига ошириш.

Кеча давлат дастурларида юқоридаги аниқ кўрсаткичлар бормиди? Шунингдек, “Фан ва илмий фаолият тўғрисида”ги қонун қабул қилинди. Унда илмий ижод ва ахборот эркинлиги, самарадорлик ва ижодий рақобат – фан ва илмий фаолият соҳасининг асосий тамойилларидан бири сифатида белгиланди.

Инновацион ривожланиш вазирлиги томонидан 2020 йилда эълон қилинган “Олима аёллар грантлари” амалий ва инновацион лойиҳалар танловига ҳозирга қадар хотин-қизлар томонидан умумий қиймати 1,7 трлн сўм бўлган жами 111 та илмий лойиҳа тақдим этилди. Дастлабки техник экспертиза натижаларига кўра, 40 та лойиҳага ижобий хулоса берилган ҳамда умумий ҳажми 10 млрд 450 млн сўмлик 9 та лойиҳа молиялаштирилган. Республика илмий ва ўқув муассасаларида 700 нафардан ортиқ аёл фандоктори ҳамда 6 нафар академик аёл фаолият кўрсатмоқда. Ўзбекистон Фанлар академияси қошидаги илмий институтларда уч мингга яқин хотин-қизлар илмий-тадқиқот ишларини самарали олиб бормоқдалар.

Бу натижалар кеча орзу қилган аёлларнинг бугуни.

Жорий йилнинг 23 май кунда Бишкекда бўлиб ўтган Марказий Осиё давлатлари етакчи аёллари ўртасидаги мулоқот йиғилишида «Глобал рақамлаштириш ва иқлим ўзгаришига қарши кураш даврида аёлларнинг асосий саноат мезонларидаги иштирокини рағбатлантириш зарурлиги, аёллар нафақат иқлим ўзгаришига энг заиф, балки иқлим бўйича миллий мақсадларга эришишда муҳим манфаатдор томонда туриши, гендер тенглигини таъминлаш, барча аёллар ва қизларнинг ҳуқуқ ва имкониятларини кенгайтириш нафақат

(БРМ) эришишда аёллар асосий рол ўйнашини таъкидлаган Қирғизистон Жогорку Кенеш-ши спикери ўринбосари Жамила Исаева Қирғизистон аёлларининг бугунини айтмоқда. Кеча барча қўшни давлатлар каби Қирғизистон аёлларининг давлат ва жамиятдаги муаммоларга муносабати бугунги кундаги каби фаолмиди?

Ўйлаймизки, шу давргача европа аёлларига нисбатан қолоқ, деган тушунча билан келган фикр ва мулоҳазаларга бугунги Марказий Осиё аёлларининг илмий тадқиқотчилик фаолиятларидаги муносабатлар катта ўзгартиришлар киритди. Хотин-қизлар илмий салоҳиятини юксалтиришга хизмат қилиши мақсадида ўтказилаётган конференциялар қуйи бўғинларда ишлаётган биз кабиларга катта умид ва интилиш мотивацияси беради. Бу жараёнларни Осиё мамлакатларидаги аёллар ҳаёти билан боғлиқ бўлган давлат сиёсатини амалдаги ижросида кўрсатиш, албатта мақсадга мувофиқдир.

Фойдаланган адабиётлар:

1. *Lex.uz.*

2. *Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 11 сентябрдаги ПФ-158-сонли Фармони.*

3. *Kun.uz.*

4. *<https://kun.uz>>2024/05/23*

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING IQTIDORLARINI ANIQLASH VA ULARNI TO'G'RI YO'NALTIRISH

Avazova Durdona

Toshkent davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi

Komilova Sabina

Toshkent davlat pedagogika universiteti talabasi

Annotatsiya. ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim o'quvchilarida bo'ladigan qobiliyatlar va yashirin iqtidorlarni aniqlash, ularni shakllantirish haqida va ular uchun qo'llash mumkin bo'lgan usullar to'g'risida fikrlar yoritilgan.

Kalit so'zlar: rivojlanish, iqtidor, faoliyat, strategiya, akademik, akademik bo'lmagan soatlar, hissiyot, tashabbus, g'oya.

Аннотация. в данной статье освещены представления о выявлении способностей и скрытых талантов учащихся младших классов, их формировании и методах, которые можно для них использовать.

Ключевые слова: развитие, талант, активность, стратегия, академические, внеакадемические часы, эмоция, инициатива, идея.

Boshlang'ich maktabning asosiy vazifasi bolaning shaxsiyatini rivojlantirishni ta'minlashdir. Bolaning har tomonlama rivojlanishi ikki turdagi faoliyatda yuzaga chiqadi. Birinchi, har qanday bola o'tmishni o'zlashtirgan holda voyaga yetadi, ya'ni zamonaviy madaniyat bilan tanishish orqali hosil bo'lgan inson tajribasi bilan tarbiyalanadi. Bu jarayon bolani jamiyat hayoti uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalar bilan tarbiyalashga qaratilgan ta'lim faoliyatiga asoslanadi. Ikkinchi, rivojlanish jarayonida bola ijodiy faoliyat orqali o'z imkoniyatlarini mustaqil ravishda namoyon qiladi. Bu bolaning tashabbusi, o'zini anglashi va yangi narsalarni yaratishga qaratilgan o'z g'oyalarini amalga oshirishga yordam beradi. Ushbu faoliyatni amalga oshirib bolalardagi turli muammolarni hal qilish va ularni muayyan maqsadga yo'naltirish mumkin. Ta'lim va ijodiy faoliyat bir xil nisbatda tizimlashtirilmaganligi esa bolalardagi yashirin iqtidorlarni kashf qilishda muammolar tug'diradi. Kichik maktab o'quvchisi atrofidagi jonli hayotni qiziqish bilan qabul qiladi, bu unga har kuni dunyoning yangi tomonlarini ochadi.

„Bolalar doim foydalib o'lganimadir qilishgatayyor. Shuning uchun nafaqat ularga aralashmaslik, balki ularning iqtidorlarini yuzaga chiqarish va muayyan faoliyat bilan shug'ullanishlari uchun imkoniyat yaratish kerak“, – deya aytib o'tgan edi Yan Amos Komenskiy. Ta'limni isloh qilishda har bir o'quvchining o'z iqtidorlarini kashf qilish asosiy maqsadlardan biridir. „O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish“ konsepsiyasining asosiy strategik maqsadlaridan biri iqtidorli bolalar va iste'dodli yoshlar bilan aniq maqsadga yo'nlatirilgan ishlarni amalga oshirish tizimini yaratishdir va bu yo'lda boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari oldida ko'plab vazifa turadi. Sirli tabiat hodisalari va bizga in'om etilganlari orasida bolalarning iste'dodi yetakchi o'rinlarda turadi. Uni tashxislash va rivojlantirish o'qituvchilarning muammolaridan biri. Hozirda buni bartaraf etish choralarini o'rganish oshgan va bu ijtimoiy ehtiyojlar bilan izohlanadi.

Ko'pchiligimiz iste'dodlarimiz deganimizda tabiiy qobiliyatlarimizga murojaat qilamiz. Biz o'ylamaymizki, iste'dod tug'ilmaydi, shakllanadi. Televizorda sevimli musiqachimizning chiqishini zavqlanib ko'ramiz, lekin uning superyulduz bo'lish yo'lidagi mashaqqat va mehnatlari bizga

ko'rinmaydi. Xuddi shunday bolalarda ham qiziqishlari va layoqatidan kelib chiqib iste'dodlarni shakllantirib, ularni iqtidorli qilishimiz mumkin. Har bir o'quvchi biror yo'nalishga layoqatli, iqtidorli bo'lishga moyildir. O'qituvchi sifatida ularning qobiliyatlari bilan tanishish, qiziqishlarini o'rganish va ularning yashirin iste'dodlarini yuzaga chiqarish uchun turli strategiyalarni qo'llash asosiy vazifalarimizdan biridir. Tasavvur qilib ko'raylik, yashirin iqtidorlarga e'tibor qaratmaslik va ularni shakllantirmaslik orqali biz ularni yo'qotsak, nafaqat muassasa, balki jamiyat uchun ham katta yo'qotish bo'ladi. O'quvchilarning iste'dodlarini shakllantirishsak, ularning kelajakda yashashlarini bir muncha osonlashtirgan bo'lamiz.

Maktablar har bir o'quvchining ehtiyojlariga individual tarzda javob bersa, iqtidorli bolalar maktab muammosiga aylanmaydi. Aynan iqtidorli o'quvchilar bilan olib boriladigan, biz "normal" deb ataydigan ta'lim tizimi ularning iqtidor me'yorlarini buzilishiga olib keladi va ta'lim sur'atini pasaytiradi. Bu buzilish „disinxroniya sindromi“ deb nomlanib, bolarning aqliy yoshi va xronologik yoshi o'rtasidagi nomutanosiblikni keltirib chiqaradi. Ba'zida bunga e'tibor qaratish kerak.

Bugungi kunda biz bilgan maktabning tashkiliy tuzilmasi pragmatik mezonlarga asoslanganligi hech qanday shubhasiz ko'rinadi. Bu mezonlarning yomon tomoni shundaki, maktab tizimida talab qilinadigan me'yorlarnigina o'zlashtirish yetarli tushunchasini keltirib chiqaradi. Bu barcha o'quvchilar uchun bir xil dasturlarni bir xil sur'atlarda ishlab chiqishni talab qiladi, bu tizim muntazam guruhlarnikidan farq qiladigan ta'limga ega guruhlar talab qiluvchi ehtiyojlarga javob bermaydi. Bu esa o'qituvchilar o'z sinfidagi iqtidorlarni shakllantirishda mustaqil yondashishini talab qiladi.

O'qituvchilar o'quvchilardagi yashirin iste'dodlarni aniqlashda muhim rol o'ynaydilar, chunki ular o'quvchilarni kuzatish orqali ularning ustun va zaif tomonlarini bilishadi. O'qituvchilar o'quvchilarning ota-onasi, qarindoshlari va do'stlariga qaraganda ularda yashirin iste'dodlarni tezroq his qilishlari va ularni iqtidorlarini rivojlantirishga qay yo'sinda yondashuv kerakligini uqtirishlari muhimdir.

O'qituvchilar o'z o'quvchilaridagi yashirin iqtidorlarni turli yo'llar bilan kashf etishlari mumkin. Bu usullar ifodasini quyidagilarda ko'rib chiqamiz:

1. O'quvchilarning sevimli mashg'ulotini kuzatish. O'qituvchi o'quvchining sevimli mashg'ulotlarini va shu sevimli mashg'ulotlariga bo'lgan layoqatlarini kuzatish orqali uning yashirin iste'dodini kashf qilishi mumkin. Odamlar odatda o'zlari iste'dodli bo'lgan sevimli mashg'ulotlarini sevishadi. Ko'nikma bo'yicha tabiiy iste'dodga ega bo'lgan odamlar shunga o'xshash sevimli mashg'ulotlariga moyil bo'ladilar va o'zlarining da'vatlarini shundan topadilar. Biroq ular ota-onalari yoki qarindoshlarining o'rinsiz negativ maslahatlari bilan ko'pincha amaliy va pragmatik variantlar ular uchun mashaqqatli deb uqtirilgan fikrlar sababli bu sevimli mashg'ulotlaridan voz kechishadi. O'qituvchilar sevimli mashg'ulotlaridan o'quvchining iste'dodini aniqlashlari va ularga sevimli mashg'ulotlariga jiddiy yondashishni maslahat berishlari mumkin.

2. Ularning hissiyotlari va qiziqishlari haqida so'rash. O'qituvchilar o'quvchilarning ehtirolari va qiziqishlari haqida so'rash orqali uning iste'dodini his qilishlari mumkin. Ular o'quvchilardan samimiy javob olishlari va o'quvchilar o'zlarining ehtirolari bilan mashg'ul bo'lganlarida ularni kuzatishlari mumkin. Ehtirosli bolalar ko'pincha vaqtni yo'qotadilar va ular haqiqatan ham yaxshi ko'radigan mashg'ulot bilan shug'ullanganlarida atrofdagi voqealarni umuman unutadilar. O'qituvchilar o'z ehtirolarini ochiq bayon qilgan o'quvchilarni ko'rganlarida ularning iste'dodlari haqida tasavvurga ega bo'lishlari oson amalga oshadi. Bolalarning kichik narsalardan quvonch topishi ularning hayotga va ijodga bo'lgan ishtiyoqini tasvirlaydi. Ehtiros – muvaffaqiyatli ixtirolarni kashf etadigan yoqilg'i. Yashirin iste'dodlar shakllanmasdan ixtiro qilish mumkin emas.

3. Turli tanlov va ko'rgazmalar tashkil etish. O'qituvchilar o'z o'quvchilarining yashirin iste'dodlarini turli tanlovlar va ko'rgazmalar tashkil etish va ularda ishtirok etishga undash orqali

kashf qilishlari mumkin. Ular o'quvchilarni raqobatga berilib ketmaslikka va musobaqalardan zavqlanishga ishontirishlari kerak. Ushbu tanlovlarning maqsadi bolalarlar o'rtasida raqobat yoki raqobat tuyg'usini kuchaytirish emas, balki ularga o'zlarining yashirin qobiliyat va iste'dodlarini ochishga yordam beradigan bo'lishi kerak. O'qituvchilar o'quvchilarni ularda ishtirok etishga va o'z iste'dodlarini namoyish etishga undaydigan ilmiy, san'at va hunarmandchilik kabi ba'zi ko'rgazmalar va tanlovlarni tashkil qilishlari maqsadga muvofiq.

4. Guruhda sayr uyushtirish va o'quvchilarni erkin fikrlashga undash. Bolalar odatda ochiq havoda bo'lganda o'z-o'zidan noyob fikrlar paydo bo'ladi va ba'zi bir to'xtash vaqti bilan ularning taraqqiy etishi ta'minlanadi. Ular hukm qilinishidan qo'rqmaydilar, shuning uchun o'zlarini erkin ifoda etishadi. Bolaning ohangdor qo'shiqlarni hech qanday tormozni his qilmasdan aytayotganini ko'rish ajabmas. Bunday sayohatlarda bolalar ochilib ketishadi va o'zlarining jiddiy tuslarini ortda qoldiradilar. O'quvchilarning yashirin iste'dodini kashf qilish uchun ularga chin dildan kulish va o'z fikrlarini erkin ifoda etish imkonini berish kerak.

5. Sinfdan tashqari olimpiadalarni tashkil qilish. O'qituvchilar maktabdan tashqari turli mezonlarni qamrab oluvchi fan olimpiadalari tashkil qilish orqali o'quvchilarda fanlar borasida ustunlikni aniqlaydilar.

Yuqorida ko'rib o'tganlarimiz akademik ko'nikmalar hisoblanadi. O'quvchilar iqtidorini yuzaga chiqarishda akademik bo'lmagan ko'nikmalar ham ahamiyatlidir. Nima uchun akademik bo'lmagan ko'nikmalarni rivojlantirish kerak? Bolalarning har tomonlama rivojlanishi uchun ular nima bilan shug'ullanishlarini va vaqtlarini qanday o'tkazishlarini bilishlari kerak. Sog'lom tana uchun ovqatlanish va sog'lom aql uchun ijodkorlik! Ertaklar o'qish, qo'shiq aytish va konkida uchish kabi aqlli mashg'ulotlar ularni band qiladi, shuningdek, akademik bo'lmagan o'rganishdan zavqlanadi va ijodkorlik uchun joy yaratadi. Ba'zida ularga asoslarni o'rgatish qiyin bo'lishi mumkin, ammo chaqaloq qadamlarini ham sabr-toqatlik bilan kutganimiz kabi mukammallik retsepti uchun to'g'ri ingredientlar bo'lishi kerak.

Hozirda zamonaviy ta'limning bu o'rinda o'z afzalliklari bor. Masalan, darsliklarda ishonchni mustahkamlash, muloqotni kuchaytirish, fikrlash qobiliyatini kengaytirish va ijtimoiy shaxs o'rniga ega bo'lish kabi xususiyatlarni shakllantiruvchi tushunchalarning mavjudligi o'quvchilarning kreativligiga asos bo'lmoqda.

Bolalarga o'z ehtiyojlari talab qiluvchi muhitni shakllantirish, ularni kuzatish va turli jarayonlarga jalb qilish orqali o'zlarining iqtidorlarini namoyon qilishiga imkon yaratgan bo'lamiz.

Bolalarning iqtidori erta kashf qilinsa, u o'z yo'lida kamroq qiyinchilik bilan tezroq muvaffaqiyatga erishadi. Iste'dodlarning barvaqt kashf qilinishi insinning jamiyat uchun ezgu ishlar qilishga, boshqalarga ilhom manbai bo'lishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Benbow, C. P. & Lubinski, D. (1997). *Intellectually Talented Children: How Can We Best Meet Their Needs?* In Colangelo, N. & Davis, G. A. *Handbook of Gifted Education*. Boston: Allyn and Bacon.
2. Милорадова Н.Г. *Психология и педагогика: Учебник* – М. Гардаруки, 2006, 335 см.
3. Leites Prodiges. *Amazing children*. 1990. 3.
- MatchonovS., va boshq "O'qish kitobi" 4-sinflar uchun darslik uchun darslik, "Yangiyo'l poligraf servis" 2020
4. PIRLS 2021 Assessment Framework. Ina V.S. Mullis, Michael O. Martin. *International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA), TIMSS & PIRLS International Study Center, Lynch School of Education, Boston College*. 2019. www.timssandpirls.bc.edu.

AYOL – MA'RIFAT VA MADANIYAT ISLOHOTCHISI

Abdujabbarova Musallam

*O'zbekiston davlat san'at va
madaniyat instituti, pedaogika fanlari nomzodi, dotsent*

Annotatsiya. Maqolada jamiyatimizda olib borilayotgan strategik islohotlar unda ayollarning o'rni bilan bog'liq masalalar yo'zilgan. Ayniqsa, ayollarning davlat boshqaruvidagi ishtiroki, oilada farzand tarbiyasidagi o'rni, jamiyatdagi o'rni tahlil qilingan. Ayollarning ma'rifati – madaniyatini shakllantirish keyingi navbatda oshirishda oila, mahalla va jamiyatning ta'siri, muammolarni hal qilishda tadqiqot sifatida e'tibor berilishi o'rganilgan.

Kalit so'zlar: O'zbekiston, islohot, ayollar, qizlar, mahalla, ma'rifat, madaniyat.

Annotation. The article deals with the strategic reforms being carried out in Uzbekistan in recent years and issues related to women's culture. In particular, the participation of women in public administration, their role in society was analyzed. The influence of the community and the family in shaping women's culture has been studied, with a focus on research in problem solving.

Key words: Uzbekistan, reform, women, girls, maxalla, culture, pedagogical bases.

Keyingi yillarda strategik islohotlar O'zbekistondagi barcha sohalarini o'z ichiga qamrab olmoqda. Siyosiy institutlar, iqtisodiy taraqqiyot, ma'naviy-ma'rifiy jarayonlar bilan bir qatorda ijtimoiy muammolarni ham o'z yechimini topish borasida islohotlar olib borilmoqda. Jamiyatda ayollarning o'rni va roli, davlat boshqaruvida ularning ishtiroki kabi masalalarga alohida e'tibor berilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 21-dekabrdagi "Oilalarni mustahkamlash va xotin-qizlarning faolligini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-401-son qarori "da Xotin-qizlarning jamiyatdagi rolini oshirish, gender tenglik va oila masalalari bo'yicha respublika komissiyasi oila, xotin-qizlar hamda gender sohasiga oid ishlarning samarali tashkil etilishini va muvofiqlashtirib borilishini ta'minlash masalalari alohida belgilab o'tilgan.. Bu strategik islohotlar ayollar ma'rifati va madaniyatini oshirish borasida maxsus tadqiqot instituti shug'ullanishi alohida vazifa sifatida oldinga qo'yildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek: "Hammamiz yaxshi tushunamizki, qonunlarni qabul qilish – bu ishning bir qismi, xolos. Asosiy masala - qonunlarning mazmun-mohiyatini xalqimizga va mas'ul ijrochilarga o'z vaqtida yetkazish, ularning ijrosini to'g'ri tashkil etish hamda qonun talablariga qat'iy amal qilishni ta'minlashdan iboratdir. Afsuski, mazkur yo'nalishdagi ishlar talab darajasida emas"¹.

Umuman olganda, O'zbekistonda ayollar huquqlarini ta'minlash tashkiliy-huquqiy mexanizmlarini va ularni amaliyotga joriy etish tartibotlarini yanada kuchaytirish, davlat organlari va fuqarolik jamiyati institutlarining bu boradagi say-harakatlarini birlashtirish, ayollar huquqlarini himoya qilish masalalari bo'yicha aholining huquqiy madaniyatini oshirishga bog'liq.

«Yer yuzidagi har qaysi jamiyatning madaniy darajasi uning ayollarga bo'lgan munosabati bilan belgilanadi», – deydi Shavkat Mirziyoyev². Shuning uchun ham O'zbekistonda xotin-qizlarning

¹ Mirziyoyev SH. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash — yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi // <https://www-gazeta-uz>.

² O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Xalqaro xotin-qizlar bayramiga bag'ishlangan uchrashuvdagi nutqi // 2017 yil 8 mart. // <https://uza.uz/uz/posts/zbekiston-respublikasi-Prezidenti-Shavkat-Mirziyeev>

huquq va manfaatlarini ta'minlash, ular uchun munosib mehnat va turmush sharoitini yaratib berish, qobiliyat va salohiyatini ro'yobga chiqarish masalasi mamlakatda davlat siyosati darajasiga ko'tarildi.

Davlat rahbari yaqin va uzoq kelajakka mo'ljallangan siyosatda muhim ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan sotsial masalalarni hal etish birinchi o'ringa qo'ydi. Bu odamlarni uy-joy bilan ta'minlash, sog'liqni saqlash tizimini tubdan isloh qilish bo'ladimi, aholini arzon va sifatli dori-darmon vositalari bilan ta'minlash bo'ladimi, savdo va transport xizmati, elektr, tabiiy gaz, ichimlik suvi ta'minotini yaxshilash bo'ladimi, bolalar bog'chalari, yangi maktablar, san'at va sport inshootlari, ravon yo'llar qurish bo'ladimi — bularning barchasi bo'yicha aniq dastur va rejalar ishlab chiqilgan.

Bugungi shiddatli zamon, dunyodagi ayovsiz raqobat muhiti bizdan juda katta mas'uliyat va safarbarlik bilan ishlashni, hamma sohada yangicha yondashuvlarni talab etmoqda, deb ta'kidladi Prezident. «Mana shunday keskin sharoitda biz yurtimizda tinchlik va osoyishtalik, fuqarolar va millatlar o'rtasida hamjihatlik muhitini ko'z qorachig'idek asrashimiz zarur. Ayniqsa, farzandlarimizning qalbi va ongini yovuz xavf-xatarlardan himoya qilishga eng dolzarb vazifa, deb qarashimiz kerak».

«Agar biz ta'lim-tarbiya, madaniyat va ma'naviyat sohasidagi ishlarimizni aniq tizim asosida tashkil etib, ularning samaradorligini oshirmasak, ertangi kunimizni qurolmaymiz, o'z maqsadlarimizga yetolmaymiz», – deya qayd etdi u.

«Ayniqsa, qizlarimizning salomatligini asrash, ularning zamonaviy bilim va kasb-hunarlar egasi bo'lib voyaga yetishi, jamiyatda o'z munosib o'rnini topishi uchun biz barchamiz — ota-onalar, jamoatchilik, mutasaddi rahbarlar javobgarlik va mas'uliyatimizni yanada kuchaytirishimiz zarur. Nega deganda, qiz bola – bo'lg'usi oila bekasi, kelajagimiz egasidir. Bugun biz ularga qanday ta'lim-tarbiya bersak, ertaga ular yangi avlodimizga shunday tarbiya beradi», – dedi Shavkat Mirziyoyev.

«Biz odatda jamiyatimiz hayotiga qarshi qaratilgan xavf-xatarlar haqida gapirganda, ko'pincha chetdan kiradigan tahdidlarni tushunamiz. Lekin eski zamondan qolgan ayrim salbiy holatlar, afsuski, bugungi tinch va yorug' hayotimizga soya solib turibdi. Loqaydlik, bir-birini ko'rolmaslik, oilada er-xotin, qaynona-kelin, qo'ni-qo'shnilar o'rtasidagi kelishmovchilik, ayollarga bepisand qarash – bunday yaramas illatlar bizga, bizning xalqimizga mutlaqo yarashmaydi», – deya o'z mulohazalarini davom ettirdi davlat rahbari.

Oilaning butunligini saqlab qolish, ajrimlarni kamaytirishda oila a'zolari vazifalarining taqsimlanishida o'zaro kelishuvning ahamiyati katta. Gap, aynan ayollarning jamiyatda o'z o'rinlarini topishlari uchun harakatlari haqida ketmoqda.

XX asr oila a'zolarining funksional vazifalarining o'zgarishni boshlagan davr bo'ldi. Shu kungacha bo'lgan onaning bolalar va uyni tartibda saqlash funksiyasiga yangi majburiyat ham qo'shildi. Endi ayollar nafaqat jamiyatda, davlat boshqaruvida ham faol bo'lish va o'z salohiyatlarini namoyon qilishni boshladilar. Dunyodagi rivojlangan davlatlarda hukumat tepasiga ayollar keldi. Bu gender tengligini ta'minlash borasida erishilgan eng katta yutuqlardan, ya'ni yillar davomida amalga oshirilgan mashaqqatli kurashlar samarasidir. Bu jarayon hali davom etayapti. Shunday bo'lsa ham gender tengligini ta'minlash borasida qator muammolar borki, ularni hal etish zarur.

Bu muammolarning negizida asrlar davomida ustivor bo'lgan vazifalar taqsimotining o'zgarishi yotibdi. Ayollar erkin tarzda ta'lim olishmoqda, o'zlari qiziqqan sohada mehnat faoliyatini olib bormoqdalar va buning uchun barcha huquqiy asoslar yetarli. Shu bilan bir qatorda faqatgina qonunlar asosida hal qilib bo'lmaydigan muammolar paydo bo'lmoqda. Chunki, oila a'zolarining vazifalari bilan bog'liq stereotip qarash hanuz ustuvor. Ayollar ta'lim olgani, erkin ishlayotgani, jamiyat va davlat uchun katta xizmat qilayotgani bilan ularning uy-ro'zg'or vazifalari, farzandlarni dunyoga keltirish va parvarishi zimmalaridan soqit bo'lgani yo'q. Oilada esa erkakni bosh deb

- М.: Институт ЮНЕСКО по информационным технологиям в образовании, 2010.*
3. Захарова, И. Г. Информационные технологии в образовании: Учебник / И. Г. Захарова. — М.: Академия, 2013. — 192 с.
4. Djurayev M. K. *Ta'limda bulutli texnologiyalardan foydalanishning samaradorligi* / M.K.Djurayev. — *Tekst : neposredstvenniy // Molodoy ucheniy.*—2022.—№6(401).—S.286-289.—URL: <https://moluch.ru/archive/401/88493/> (data obrasheniya: 10.05.2022).
5. Miller M. *Cloud Computing: Web-based applications that change the way you work and collaborate online* / Michael Miller. – Indianapolis, 2008. – 312 p.
6. Umataliyev Z. *Mediaxavfsizlik ishlarimiz kelajagining poydevori sifatida. —Ilmiy-pedagogik va o'quv-metodik nashrlar orqali informatsiyaviy tahdidlarga qarshi kurashish: profilaktika, texnologiya, mexanizm// respublika ilmiy-amaliy konferensiya to'plami.* – T.: 2017. 223 b

1-SINF O'QUVCHILARINI MAKTABDAGI O'QUV -TARBIYA MUHITIGA MOSLASHTIRISHDA MAKTABGA TAYYORGARLIK DAVRIDAGI TADQIQOTLARNING AHAMIYATI

Jumanova Ozoda Eshpo'lat qizi

T.N.Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada 1-sinf o'quvchilarining maktabdagi o'quv-tarbiya muhitiga moslashtirishda maktabga tayyorgarlikning ahamiyati haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Maktab, majburiy bir yillik tayyorgarlik, qisqa guruhlar, mashg'ulotlar. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrda "Boshlang'ich ta'limga bolalarni majburiy bir yillik tayyorlashga bosqichma-bosqich o'tish bo'yicha chora-tadbirlar haqida"gi 999-sonli va 2020-yil 9-martdagi 132-son "Bolalarni boshlang'ich ta'limga majburiy bir yillik tayyorlash tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorini ijro etish doirasida O'zbekiston o'z zimmasiga 6-7 yoshli bolalarning maktabga to'lovsiz majburiy bir yillik tayyorgarligi bo'yicha majburiyatni oldi. 6-7 yoshli bolalarni har tomonlama rivojlantirish, ularga ta'lim-tarbiya berish va maktabga tayyorlash maqsadida, "Ilm yo'li" variativ dasturini ishlab chiqish hamda uni tasdiqlash zarurati paydo bo'ldi. Bolalar qaysi yoshdan tayyorlov guruhlariga qabul qilinishi to'g'risida 2022-yil 9-fevralda Vazirlar Mahkamasining "Bolalarni boshlang'ich ta'limga majburiy bir yillik tayyorlash tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2020-yil 9-martdagi 132-son qaroriga o'zgartirishlar va qo'shimcha kiritish to'g'risida"gi 66-sonli qarori qabul qilindi. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligining tashabbusi bilan 6-7 yoshli bolalarni har tomonlama rivojlantirish, ularga ta'lim-tarbiya berish va maktabga tayyorlash maqsadida, "Ilm yo'li" variativ dasturi ishlab chiqildi. Mazkur dastur Maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun ishlab chiqilgan "Ilk qadam" Davlat o'quv dasturi, O'zbekiston Respublikasida ilk va maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablari, Maktabgacha ta'limni rivojlantirish Konsepsiyasi asosida ishlab chiqildi. "Ilm yo'li" variativ dasturi bolaning to'laqonli rivojlanishi, tarbiyalanishi va o'qishini, uning maktabda ta'lim olishiga samarali tayyorlanishini ta'minlashga qaratilgan, bolalarni maktabga tayyorlash bo'yicha xalqaro tajribalar hisobga olinib, ishlab chiqilgan hujjat bo'lib sanaladi. Mazkur dastur o'ziga xos bo'lib, unga ko'ra, o'quv-tarbiyaviy faoliyat kuniga 3 soat davomida amalga oshiriladi, uning majburiy qismi 80% ni va variativ qismi 20% ni tashkil etadi:

- bolalarni maktabga bir yillik majburiy tayyorlov guruhiga ega bo'lgan umumiy hamda ixtisoslashtirilgan davlat va nodavlat ta'lim tashkilotlarida;
- maktabgacha va boshlang'ich ta'lim tizimi uchun kadrlar tayyorlashni amalga oshiradigan o'rta maxsus va oliy ta'lim muassasalarida;
- maktabgacha va umumiy o'rta ta'lim tizimi uchun pedagog-kadrlarning malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash jarayonini amalga oshiruvchi muassasalarda.

Shuningdek, har bir Maktabgacha ta'lim tashkiloti, shu jumladan, Maktabgacha ta'limning muqobil shakllari hududiy, milliy, ijtimoiy-iqtisodiy va boshqa shart-sharoitlardan kelib chiqib, o'z muqobil shakllarini ishlab chiqishi mumkin. Dastur asosiga bola shaxsining rivojlanishidagi asosiy sohalar (jismoniy rivojlanish va sog'lom turmush tarzining shakllantirish; ijtimoiy-hissiy rivojlanish; nutq, muloqot, o'qish va yozish malakalari; bilish jarayonining rivojlanishi; ijodiy rivojlanish) bo'yicha O'zbekiston Respublikasida ilk va maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablari kiritildi. Dasturning o'rgatuvchi jarayonidagi integratsiyalashgan yondashuv bola rivojlanishidagi yaxlitlikni ta'minlaydi.

O'zbekiston Respublikasida Maktabgacha ta'lim tizimini modernizatsiya qilish maktabgacha ta'limga teng imkoniyatlar yaratishning zarurati va muhimligi hamda bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashning muqobil va kam chiqim modellarini ishlab chiqishni taqozo etadi. 6-7 yoshli bolalarni majburiy o'qitish boshlang'ich ta'limga bir yillik tayyorlash guruhleri dasturi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlangan ta'lim sektori rejasi, Maktabgacha ta'limni rivojlantirish Konsepsiyasi, Davlat talablariga tayangan holda bolaga yo'naltirilgan sifatli pedagogika prinsiplariga asoslangan. Bolaning erta rivojlanishi uning kelgusida shaxs sifatida shakllanishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Bolaning erta rivojlanishiga investitsiya ajratilishi quyidagi asosiy omillar bilan belgilanadi:

- katta yoshdagi kishi intelluktual qobiliyatining 70% hayotining dastlabki 5 yilida shakllanadi;
- maktabgacha ta'limga sarf-xarajatlarning iqtisodiy samaradorligi 17:1 nisbatni tashkil etadi (bolalar qamrovi 50% dan kam bo'lmaganda);
- umumiy ta'limda erishiladigan sezilarli yutuqlar;
- ta'limni yuqoriroq bosqichda davom ettirish uchun katta imkoniyatning mavjudligi;
- g'ayriaxloqiy va jinoiy xatti-harakatlar ehtimolining kamayishi.

Dasturning maqsadlari va vazifalari maktabgacha bolalar uchun quyidagilarni ta'minlashni ko'zda tutadi:

- zarur bo'lgan rivojlanish amaliyoti va maktabga tayyorlash uchun teng imkoniyatlarni vujudga keltirish;
 - 6-7 yoshli bolalar uchun mo'ljallangan majburiy boshlang'ich ta'limga bir yillik tayyorlash guruhleri bolalarini to'liq kunli maktabgacha ta'lim tashkilotiga berish imkoniyatiga ega bo'lmagan yoki muayyan sabablarga ko'ra, bunga intilmaydigan ota-onalarning talab va ehtiyojlarini qondirishi kerak;
 - 6-7 yoshli bolalar uchun mo'ljallangan majburiy boshlang'ich ta'limga bir yillik tayyorlash guruhleri maktabgacha ta'limga qo'yiladigan Davlat talablariga muvofiq, 5 muhim sohada bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlashi zarur (jismoniy rivojlanish va sog'lom turmush tarzini shakllantirish; ijtimoiy-hissiy rivojlanish; nutq, muloqot, o'qish va yozish makalari; bilish jarayonining rivojlanishi, ijodiy rivojlanish) har tomonlama uyg'un rivojlanishini ta'minlashga mo'ljallangan;
 - maktab ta'limiga umumiy psixik tayyorgarlik.
- Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, bolalarni maktab ta'limiga sifatli tayyorgarligi ta'lim muassasalariga borib taqaladi. Bolaning maktabga borishdan avval tayyorgarlik ko'rishi muhim hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. Fayzullayev Sh. *Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni maktabga tayyorlash bo'yicha innovatsion faoliyatga yo'naltirish (Uslubiy qo'llanma)*. Samarqand, Samdu nashri, 2020. – 100 bet.
2. Fayzullayev Sh. *Bolalarni maktabga tayyorlash metodikasi (maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabalari uchun)*. O'quv qo'llanma. Samarqand, SamDU nashri, 2020. – 172 bet.
3. www.ziyo.net
4. www.nat.lib

STEAM SENARIYLARINI ISHLAB CHIQISH MODEL**Sadikova Yulduz Kamolovna***O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti Jismoniy madaniyat, sport va maktabgacha ta'lim fakulteti. Maktabgacha kafedrasi assistenti*

Annotatsiya. Senariylarda STEAM ta'limining bir qismi sifatida robototexnika vazifalari funktsional muhitda, ya'ni STEAM ko'nikmalaridan haqiqiy foydalanadigan muammolarni hal qilish senariylari va izlanishlarni birlashtirgan muhitda taqdim etiladi (Pea, 1987). Funktsional holatda muhitda talabalar robotni dasturlashlarini sinab ko'rish va qayta sinovdan o'tkazish orqali murakkab muammolarni aniqlash va hal qilishlari kerak.

Kalit so'zlar: STEAM ta'limi, XXI asr, Raqam, senariylari, Robot.

Аннотация: Задачи по робототехнике как часть образования STEAM в сценариях представлены в функциональной среде, то есть среде, которая сочетает сценарии решения проблем и исследования, которые аутентично используют навыки STEAM (Pea, 1987). В функциональной среде учащиеся должны выявлять и решать сложные проблемы, тестируя и перепроверяя свое программирование робота.

Ключевые слова: STEAM образование, XXI век, Номер, сценарии, Робот.

O'quv senariylari talabalarga robot savodxonligi va algoritmik fikrlash qobiliyatlarini ma'lum bir kontekstda rivojlantirish uchun bajaradigan barcha ishlarni tushunishga yordam beradi. Tadqiqotlar robot kodlash bo'yicha bir nechta atama va ma'lumotlarni olish bilan cheklanish o'rniga, talabalarga robot kodlashni real hayotdagi ko'nikmalar bilan senariylar orqali bog'lash va muammolarni hal qilish va ijodiy fikrlash kabi XXI asr ko'nikmalaridan foydalanish imkonini beradi. Senariylarda STEAM ta'limining bir qismi sifatida robototexnika vazifalari funktsional muhitda, ya'ni STEAM ko'nikmalaridan haqiqiy foydalanadigan muammolarni hal qilish senariylari va izlanishlarni birlashtirgan muhitda taqdim etiladi (Pea, 1987). Funktsional muhitda talabalar robotni dasturlashni sinab ko'rish va qayta sinovdan o'tkazish orqali murakkab muammolarni aniqlash va hal qilishlari kerak. Robot o'quvchilar tafakkurining aniq tashqi timsoli bo'lib xizmat qilsa (Han, 2013), talabalar robotning jismoniy harakatini o'ylab, dasturlashda ham abstraksiya bilan shug'ullanishlari kerak. Bunday tadbirlar STEAM ta'limi uchun muhimdir, chunki ular o'quvchilarda noaniq muammolarni hal qilish uchun zarur bo'lgan ishonch va qat'iyatni rivojlantirishga yordam beradi va tengdoshlari bilan hamkorlik qilish va jiddiy akademik munozaralarga kirishadi (Barr et al. 2011).

WP-4 da STEAM senariylari uchun pedagogik model STEAM senariylarini ishlab chiqish modeli Innovatsion onlayn platforma (IOP) Funktsional muhitda bir nechta STEAM sohalaridagi (masalan, matematika va fan) kontent kontekstlashtiriladi va robot orqali haqiqiy muammoni hal qilish va talabalarni hisoblash fikrlashiga jalb qilish uchun qo'llaniladi. Bu robototexnika ta'limini yaxshilash potentsialiga ega bo'lgan yondashuvning integral xususiyatidir.

STEAM senariylari uch bosqichda ishlab chiqiladi, ular adabiyotlarni chuqur tahlil qilish va tadqiq qilishdan boshlanadi (1-bosqich). Keyinchalik, STEAM senariylari ishlab chiqiladi va ishga tushiriladi (2-bosqich). Nihoyat, senariylar IOPda sinovdan o'tkaziladi va baholash ma'lumotlari to'planadi, tahlil qilinadi va aks ettiriladi (3-bosqich). Har bir bosqichning tavsifi quyida keltirilgan. STEAM ta'limi va hisoblash fikrlash bo'yicha adabiyotlarni ko'rib chiqish ta'lim jarayoniga rahbarlik qilish uchun uchta keng qamrovli dizayn tamoyillarining aniq to'plamini berdi: (a) funktsional muhit yaratish, (b) o'rganish senariylarini joylashtirish va (c) bir nechta STEAMni birlashtirish standartlarni innovatsion onlayn platformaga kiritish.

Funksional muhitlar, odatda, o'quvchilar murakkab, ochiq muammo atrofida o'rganishni kontekstualashtiradigan haqiqiy muammoni o'z ichiga oladi. Bunday muammolar o'quvchilarning samarali muvaffaqiyatsizlikka uchrashi uchun imkoniyat yaratadi. Samarali muvaffaqiyatsizlik - bu bilim. Bu o'quvchi muammoni hal qilishga uringanida, muvaffaqiyatsizlikka uchraganida va muvaffaqiyatsiz natijalarga asoslanib yangi potentsial yechim yaratishga majbur bo'lganda shakllanadi (Tavfik va boshq. 2015). Robotik senariylar o'quvchilarni rasmiy yoki norasmiy sharoitlarda bir yoki bir nechta o'quv maqsadlari, ko'nikmalari yoki malakalarini rivojlantirish uchun robot texnologiyalaridan foydalanishga jalb qiladi. Robotga asoslangan ta'lim uchun senariy yaratish talabalarning robotlarning o'zlari yoki fan yutuqlari yordamida bilimlarni yaratish uchun onlayn robotlardan foydalanadigan o'qitish amaliyotini anglatadi. Integratsiyalashgan STEAM standarti shuning uchun STEAM sub'ektlari o'rtasida aloqa o'rnatadi; bu talabalarni innovatsion usullarda amaliy, texnologik asboblarni, uskunalar va protseduralardan foydalangan holda haqiqiy vaziyatda haqiqiy dunyo muammosini hal qilish uchun o'zlarining integrativ bilimlarini qo'llashga o'rgatadi (Vang va boshq. 2011). Ssenariylar sakkiz bosqichdan iborat. 2-jadvalda bosqichma-bosqich to'liq maqsadlar mavjud. Bir nechta maqsadlar bir nechta STEAM intizomiga mos keladi va bir nechta darslarni o'z ichiga oladi, jumladan, matematik tushunchalarni (ya'ni, o'nli kasrlar, koordinatalar algebrasi) robototexnika amaliyotiga qo'llash, muhandislik loyihalash siklida qatnashish (ya'ni, cheklovlarni aniqlash, potentsial yechimlarni yaratish, sinovdan o'tkazish va qayta ko'rib chiqish. Natijalar bo'yicha) va muammo va yechimni tushunish uchun fan bilimlariga tayanish. Sakkizta bosqich shunday tashkil etilganki, senariyning tavsifiy ma'lumotlari taqdim etiladi. O'quvchilar birinchi navbatda boy, ochiq muammoni hal qilish uchun haqiqiy STEAM konteksti bilan tanishdilar. Keyinchalik vazifalar kiritildi. Shundan so'ng, ko'nikmalar va natijalar aniqlandi. Keyin darslar talabalarni robototexnika amaliyotlari, muammoning potentsial yechimlarini o'rganish va nihoyat, muammoning yakuniy yechimini yaratish va taqdim etish uchun matematikadan foydalanishga olib keldi. Keyinchalik, baholash jarayoni amalga oshirildi. Senariy martaba aloqasini ta'kidladi. Nihoyat, materiallar va tegishli manbalar aniqlandi. Baholash va mulohaza yuritish Talabalar va o'qituvchilar baholash jarayonida senariylar va onlayn platforma bilan bog'liq tajribalarini aks ettiradilar. Maktablar uchun WP-3 ta'lim senariylaridan namunaviy STEAM senariysi Senariy uch bosqichda ishlab chiqiladi - 1-bosqich: Tahlil va qidiruv, 2-bosqich: Loyihalash va qurish va 3-bosqich: Baholash va aks ettirish - ular quyida tavsiflanadi:

1-bosqich: Tahlil va qidiruv

STEAM ta'limi bo'yicha adabiyotlarni ko'rib chiqish va hisoblash fikrlash ta'limimizni boshqarish uchun uchta keng qamrovli dizayn tamoyillarining aniq to'plamini taqdim etdi. Muammoning eng yaxshi yechimini aniqlang Resurslar jarayon: (a) funksional muhit yaratish - IOPda o'quvchilar uchun murakkab va ochiq muammolarni keltirib chiqaradigan aqlli shaharda ko'chalarni yoritish, aqlli shaharda chiqindilarni yig'ish, Marsga missiya va boshqalar kabi funksional muhitlar bo'ladi (b) o'rganish senariylarini o'rnatish imkoniyatlari - Robot texnologiyalaridan foydalanish va robotlar uchun bilimlarni shakllantirish uchun funksional muhitga asoslangan bir nechta senariylar bo'ladi. : Aqlli shaharda ko'chalarni yoritish Masalan, funksional muhitga asoslangan 6 ta senariy mavjud- Aqlli shaharda ko'chalarni yoritish. (c) bir nechta STEAM standartlarini innovatsion onlayn platformaga integratsiya qilish - barcha senariylar va funksional muhitlar STEAM integratsion bilimlarini haqiqiy vaziyatda hal qilish uchun qo'llash orqali IOPga birlashtiriladi

2-qadam - Haqiqiy hayot senariysini sozlash

Shaharda gullab-yashnayotgan ko'cha yoritish tizimini loyihalash va ulardan foydalanishga ta'sir qiluvchi omillarni hisobga olgan holda, DRDI yangi yoritish loyihasi bilan bog'liq SCMP ning birinchi bosqichida samarasiz (juda ko'p yoki kam) yoritishga ega bo'lgan hududlarning qarorlarini o'z ichiga olishi kerak deb o'ylaydi. ko'cha va ko'chalardagi yorug'lik miqdoriga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan omillarni aniqlang. Ushbu jarayon ko'chalarni yoritishdagi muammolarni aniqlashga yordam beradi va shahringizning raqamli transformatsiyasi uchun barqaror va samarali echimlarni ishlab chiqadi.

Aytaylik, siz DRDI ofisida jamoa a'zosi bo'lasiz va yangi yoritish loyihasi bilan shahringizni aqlli shaharga aylantirish uchun mas'ul bo'lasiz. Sizning jamoangiz moslashtirilgan yoritish rejasini ishlab chiqish va robototexnika simulyatsiyasi dasturida yoritish yechimingizni amalga oshirish orqali shaharda aqlli ko'chalarni yoritish bo'yicha bir nechta vazifalarni bajaradi.

3-qadam – Vazifa

Ushbu faoliyatda har bir jamoaning vazifasi: (c) bir nechta STEAM standartlarini innovatsion onlayn platformaga integratsiya qilish - barcha senariylar va funktsional muhitlar STEAM integratsion bilimlarini haqiqiy vaziyatda hal qilish uchun qo'llash orqali IOPga birlashtiriladi. 2 dars soati

- Simulyatsiya muhitida berilgan ko'chalardagi yoritishni kuzating. Mavzu
- Yorug'lik sensorlari yordamida noto'g'ri yoritish joylarini aniqlang.
- Raqamli qiymatlar bo'yicha yorug'lik darajasini xabar qiling. Ko'chalaringizdagi yorug'lik darajasini maqbul yorug'lik darajalari bilan solishtirishingiz mumkin (texnik qismda berilgan ma'lumotlar)
- Hisobot tayyorlang va uni DRDIning boshqa jamoalariga taqdim eting.

Texnik ma'lumotlar

Siz hech qachon juda qorong'i yoki juda yorug' yoritilgan ko'chada yurganmisiz? Odamlar uchun ko'chada xavfsiz yurish va atrof-muhit uchun yorug'lik ifloslanishini minimallashtirish uchun yorug'likdarajasinimosravishdasozlashmuhimdir. Mutaxassislaryorug'likustunlarini loyihalashda ko'plab omillarga e'tibor berishadi, masalan, qutb balandligi, chiroqning shakli va boshqalar. Fizika nuqtai nazaridan, yorug'likni tushunish uchun bilishimiz kerak bo'lgan bir nechta atamalar mavjud:

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

- Barr, D., Harrison, J., & Conery, L. (2011). *Computational thinking: a digital age skill for everyone. Learning & Leading with Technology*, 38(6), 20–23.
- Bers, M. (2010). *The TangibleK robotics program: Applied computational thinking for young children. Early Childhood Research and Practice*, 12(2), 1–20.
- DeJarnette, N. (2012). *America's Children: Providing Early Exposure to STEM (Science, Technology, Engineering and Math) Initiatives. Education*, 1, 77–88.
- Han, I. (2013). *Embodiment: a new perspective for evaluating physicality in learning. Journal of Educational Computing Research*, 49(1), 41– 59. doi:10.2190/EC.49.1.b.
- Jung, S., Won, E.S. (2018). *Systematic review of research trends in robotics education for young children. Sustainability*, 10(4), 905. DOI:10.3390/su10040905
- Kopcha, T., McGregor, J., Shin, S., Qian, Y., Choi, J., Hill, R., Mativo, J., Choi, I. (2017). *Developing an integrative stem curriculum for robotics education through educational design research. Journal of Formative Design in Learning*, 1(1), 31–44. <https://doi.org/10.1007/s41686-017-0005-1>.

TARBIYA FANI ASOSIDA BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARIDA IQTISODIY TARBIYA KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHDA GENDER TENGLIGINING AHAMIYATI

Saparova Umida Baxromovna

Toshkent Amaliy fanlar universiteti, Boshlang'ich ta'lim nazariyasi va medikasi kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada tarbiya fani asosida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining iqtisodiy tarbiya kompetensiyalarini rivojlantirish, talabalarning kasbiy faoliyatida tarbiya fanining ahamiyati muhokama qilingan. Kalit so'zlar: Ta'lim tizimi, talabalar, boshlang'ich sinf, iqtisod, tarbiya, dars, ko'nikma.

Abstract: This article discusses the development of economic education competencies of future elementary school teachers based on the science of education, the importance of the science of education in the professional activity of students. Key words: Education system, students, primary class, economy, education, lesson, skills.

Ta'lim tizimi har bir insonning bilim va ko'nikmalarini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalariga iqtisodiy tarbiya ko'nikmalarini berish, ularning kelgusida moliyaviy jihatdan mas'uliyatli bo'lishlari va jamiyatning iqtisodiy jarayonlarida faol ishtirok etishlari uchun muhimdir. Bunda tarbiya fani o'ziga xos vosita bo'lib, nafaqat axloqiy va ijtimoiy tarbiyani, balki iqtisodiy bilimlar va malakalarni ham shakllantiradi. Tarbiya fani jamiyatning axloqiy va ma'naviy qadriyatlarini yosh avlodga yetkazish bilan birga, ularning ijtimoiy-iqtisodiy hayotda o'z o'rnini topishlariga yordam beradi. Iqtisodiy tarbiya esa shaxsning moliyaviy mustaqilligini oshirish, resurslarni to'g'ri taqsimlash va kelajakda ongli iqtisodiy qarorlar qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan. Bu bilimlar nafaqat iqtisodiyot faniga oid bilimlar orqali emas, balki turli fanlar, jumladan, tarbiya fani orqali ham shakllanadi. Boshlang'ich ta'lim yo'nalishidagi talabalar kelajakda bolalarga ta'lim beruvchi o'qituvchilar bo'lishadi, shuning uchun ularning iqtisodiy savodxonligi va tarbiya berish ko'nikmalari chuqur bo'lishi lozim. Tarbiya fani ularga o'zlari va jamiyat uchun muhim bo'lgan iqtisodiy qoidalarga mos hayot tarzi olib borishga yordam beradi. Iqtisodiy tarbiyani shakllantirish jarayonida quyidagi jihatlarga alohida e'tibor qaratish zarur:

1. Moliyaviy savodxonlik – Talabalar pulni tejash, mablag'larni to'g'ri boshqarish, sarmoya kiritish va xarajatlarni rejalashtirish bo'yicha asosiy bilimlarni o'zlashtirishi lozim. Bu bilimlar kelgusida ularning shaxsiy va kasbiy hayotida qo'l keladi.
2. Rejalashtirish va byudjet tuzish – Talabalarga shaxsiy va oilaviy byudjetni qanday to'g'ri tuzish, moliyaviy rejalashtirish va mablag'larni oqilona taqsimlash bo'yicha darslar o'tish muhimdir. Bu ko'nikmalar ularga o'z hayotlarini samarali boshqarishga yordam beradi.
3. Tejamkorlik va mas'uliyatlilik – Talabalarga resurslarni tejash, isrofgarchilikning oldini olish va mas'uliyatli iste'mol qilish qoidalarini tushuntirish, ularni kelajakdagi kasbiy faoliyatida iqtisodiy jihatdan mas'uliyatli bo'lishga o'rgatadi.
4. Iqtisodiy qobiliyatlarni rivojlantirish – O'quvchilarda iqtisodiy muammolarni hal qilish, tadbirkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish orqali iqtisodiy mustaqillikni ta'minlashga yordam beruvchi ko'nikmalarni shakllantirish lozim. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari kelajakda iqtisodiy jihatdan bilimli avlodni tarbiyalash uchun o'zlari ham iqtisodiy bilimlarga ega bo'lishi kerak. Tarbiya fani iqtisodiy tarbiyaning muhim qismlaridan biridir, chunki u jamiyatdagi ma'naviy va axloqiy qadriyatlarni iqtisodiy bilimlar bilan uyg'unlashtirish imkonini beradi. Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalariga tarbiya fanida iqtisodiy tarbiya ko'nikmalarini berish quyidagi yo'nalishlarda amalga oshirilishi mumkin:

- Hayotiy darslar – Talabalarga amaliy hayotiy vaziyatlarda iqtisodiy qarorlarni qanday qabul qilish kerakligi o'rgatiladi.

Rol o'yinlari va simulyatsiyalar – Turli iqtisodiy jarayonlar bo'yicha o'yinlar

orqali talabalarning iqtisodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish mumkin. - Tarbiya va iqtisodiy mas'uliyat – O'quvchilarda iqtisodiy mas'uliyat tushunchasini shakllantirish orqali ularda oilaviy va ijtimoiy resurslarni oqilona taqsimlash qobiliyatlarini rivojlantirish. Tarbiya fani orqali boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalarida iqtisodiy tarbiya ko'nikmalarini rivojlantirish jamiyatning iqtisodiy jihatdan savodli avlodni shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari iqtisodiy tarbiya ko'nikmalariga ega bo'lganda, ular o'z o'quvchilarini iqtisodiy jihatdan mas'uliyatli shaxslar qilib tarbiyalay olishadi. Shu bilan birga, bu jarayon gender tenglik, moliyaviy savodxonlik va iqtisodiy rejalashtirishni chuqur o'rganishni talab qiladi. Tarbiya fani bu yo'nalishda keng imkoniyatlar ochadi va kelajakdagi iqtisodiy bilimlari jamiyatning asosini yaratishga xizmat qiladi.

Bugungi kun jamiyatida gender tenglik muammosi ko'pgina sohalarda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu jumladan, ta'lim tizimida ham bu masala jiddiy o'rganilishi zarur. Ta'limda gender tenglikka rioya qilish jamiyatning kelajakda barqaror va adolatli rivojlanishiga xizmat qiladi. Ayniqsa, boshlang'ich sinf o'qituvchilarida iqtisodiy tarbiya ko'nikmalarini shakllantirishda gender tenglikning roli beqiyosdir. Chunki boshlang'ich ta'lim – bolalarning dunyoqarashi va iqtisodiy bilimlarining poydevori shakllanadigan davrdir. Tarbiya fani o'quvchilarda nafaqat ma'lum bir bilimlar majmuasini shakllantirishga qaratilgan, balki ularda axloqiy, ma'naviy va iqtisodiy tarbiyani ham rivojlantirishga qaratilgan muhim vositadir. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari bolalar uchun nafaqat bilim beruvchilar, balki ularning tarbiyachilari hamdir. Ular nafaqat iqtisodiy bilimlarni o'rgatishi, balki bu bilimlarni tenglik va adolat tamoyillariga asoslangan holda taqdim etishi lozim. Gender tenglikni hisobga olish, o'qituvchilar tomonidan qiz va o'g'il bolalarga iqtisodiy tarbiyani bir xil darajada yetkazish maqsadida muhimdir. O'g'il bolalar va qiz bolalar iqtisodiy hayotda teng imkoniyatlarga ega bo'lishi kerakligi tarbiyaning muhim qismidir. Aks holda, jamiyatda gender tengsizligining saqlanishi kelajak avlodlarning imkoniyatlarini cheklashi mumkin. Iqtisodiy tarbiya bolalarga jamiyatning iqtisodiy jarayonlarini tushuntirish, moliyaviy savodxonlikni oshirish va iqtisodiy qarorlar qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirishni o'z ichiga oladi. Gender tenglikni iqtisodiy tarbiyada qo'llash, o'quvchilarning iqtisodiy bilimlarni gender stereotiplarsiz o'zlashtirishlariga yordam beradi. Masalan, ba'zi madaniyatlarda o'g'il bolalar ko'proq iqtisodiy ishlar bilan shug'ullanishi lozim deb qaraladi, qiz bolalar esa uy bekasi sifatida tarbiyalanadi. Bu esa kelajakda ularning iqtisodiy mustaqilligini cheklashi mumkin. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari bu borada hal qiluvchi rol o'ynaydilar. Ular tarbiya jarayonida bolalar o'rtasida teng imkoniyatlar va iqtisodiy bilimlar teng taqsimlanishiga e'tibor qaratishi lozim. Iqtisodiy tarbiya ko'nikmalarini o'rgatishda gender tenglikni qo'llash, bolalarning kelajakda iqtisodiy jihatdan mustaqil va mas'uliyatli bo'lishiga asos yaratadi. Boshlang'ich ta'limda tarbiya fani asosida iqtisodiy tarbiya ko'nikmalarini shakllantirishda gender tenglikka rioya qilish muhim o'rin tutadi. Bu, nafaqat jamiyatda gender adolatini ta'minlashga, balki o'quvchilarning iqtisodiy jihatdan o'zini anglashlari va teng huquqli bo'lib yetishishlariga zamin yaratadi. O'qituvchilar o'z darslarida gender tengligini inobatga olgan holda, kelajak avlodlarning iqtisodiy tarbiyasini ta'minlash orqali jamiyat rivojiga katta hissa qo'shishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. X.Ibraimov, M.Quronov "Umumiy pedagogika" Sahhof-2023.
2. Ibraimov X, Quronov M va boshq. Ota-ona – murabbiylar uchun uslubiy-metodik qo'llanma. Toshkent.: - 2024. 123-126 b.
3. R.G.Safarova "Developing Professional Competence of Future Professionals on the Basis of Cultural Approach" Vol. 27(2022): Miasto Przyszłości58Miasto PrzyszłościKielce 2022Impact Factor: 9.2ISSN-L:2544-980X
4. Goldin, I., & Muggah, R. (2020). «Terra Incognita: 100 Maps to Survive the Next 100 Years».

ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОНДА ХОТИН-ҚИЗЛАР ГЕНДЕР ТЕНГЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ – ИСЛОҲОТЛАРНИНГ МУҲИМ ОМИЛИ

Салоҳиддинова Ғазалхон Бекмирзаевна

*Алфраганус Университети Педагогика ва психология
факультети катта ўқитувчиси*

Аннотация. Ушбу мақолада гендер тенглик ва оила масалалари бўйича республика ва ҳудудий комиссиялари ташкил этилганлиги борасида амалга оширилаётган янги тизимлар ва механизмлар ҳақида, хотин-қизларнинг жамиятдаги фаоллигини ошириш масалалари борасида сўз юритилади.

Таянч сўзлар: гендер тенглик, хотин-қизларнинг жамиятдаги ўрни, хотин-қизларни ижтимоий ҳимоя қилиш, хотин-қизларни иш билан таъминлаш.

Ўзбекистонда хотин-қизлар ҳуқуқларини таъминлаш ва ҳимоя қилишнинг ҳуқуқий асосларини янада такомиллаштириш мақсадида 2019 йил сентябрь ойида “Хотин-қизлар ва эркалар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятлар кафолатлари тўғрисида”ги ҳамда “Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Қонунлар қабул қилинди. БМТнинг деярли барча агентликлари, жумладан БМТ Тараққиёт Дастури, БМТ Аҳолишунослик жамғармаси (ЮНФПА), БМТ Болалар жамғармаси (ЮНИСЕФ), БМТ Инсон ҳуқуқлари бўйича Олий комиссари бошқармаси, БМТнинг Наркотик моддалар ва жиноят бошқармаси, Халқаро миграция ташкилоти ушбу икки қонун бўйича ўз изоҳ ва таклифларини беришди.

Гендер тенглик бўйича институционал чораларга келсак, айти пайтда Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Сенати таркибида аёллар ҳуқуқларини таъминлаш ва камситишнинг ҳар қандай шаклига барҳам бериш бўйича миллий қонунчиликда халқаро стандартларни уйғунлаштириш билан шуғулланувчи янги Хотин-қизлар ва гендер тенглик масалалари қўмитаси ташкил қилинган. Бундан ташқари, меҳнатга оид ҳуқуқларнинг кафолатлари ва қўллаб-қувватлашни янада кучайтириш, уйдаги зўравонлик қурбонларига ёрдам бериш мақсадида Зўрлик ишлатишдан жабр кўрган шахсларни реабилитация қилиш ва мослаштириш ҳамда ўз жонига қасд қилишнинг олдини олиш республика маркази ва Хотин-қизлар тадбиркорлиги маркази, Ҳукумат ҳузуридаги “Оила” илмий-амалий тадқиқот маркази каби янги тузилмалар ташкил топди.

Мазкур янги ташкил этилган барча институционал механизмлар Ўзбекистон Хотин-қизлар қўмитаси билан биргаликда БМТ Конвенциясига мувофиқ аёллар ҳуқуқлари, гендер тенглиги ва хотин-қизларга нисбатан камситишларга барҳам беришнинг ягона яхлит механизмига айланиши масаланинг муҳим томонидир.

Таъкидлаш жоизки, қабул қилинган норматив-меъёрий ҳужжатлар ва амалий чора-тадбирлар Ўзбекистоннинг гендер сиёсати соҳасидаги муҳим қадамидир ва у қонунчилик ҳамда амалиётнинг халқаро меъёр ва стандартларига тўлиқ мос келади, шу билан биргауларнинг бир қисми БМТнинг инсон ҳуқуқлари бўйича идоралари тавсияларига асосланган.

Айниқса, “Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Қонуннинг қабул қилиниши муҳим аҳамият касб этди. Ушбу Қонун кўп йиллик муҳокама-лардан сўнг қабул қилинди. Қонун оиладаги зўравонлик қурбонларига ёрдам бериш, уларга бошпаналар ажратиш, ишонч телефонлари ва нафақат жисмоний зўравонлик, балки психологик ёки иқтисодий жиноятлар бўйича мажбурий жавобгарликка тортиш орқали аёлларни ҳимоя қилиш учун асосдир. Бундай чоралар, хусусан, БМТнинг инсон ҳуқуқлари бўйича идоралари томонидан узоқ вақт давомида тавсия қилиб келинган

Бинобарин, “Хотин-қизлар ва эркалар учун тенг ҳуқуқ ҳамда имкониятлар кафолатлари тўғрисида”ги ва “Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Қонунларнинг бажарилишини таъминлаш учун “Йўл хариталари”ни қабул қилиш режалаштирилган. Бундан ташқари, Гендер тенглиги бўйича миллий стратегияни қабул қилиш режаси ҳам мавжуд. БМТ агентликлари гендер тенглик ва камситмаслик масалаларида, шу жумладан махсус ҳужжатларни режалаштириш, ишлаб чиқиш ва амалга ошириш, янги кодексларнинг махсус қоидаларини – жиноий, процессуал ва ижро этувчи босқичларни ишлаб чиқишда бундан кейин ҳам кўмак беришга тайёр.

Шунингдек, қабул қилинаётган у ёки бу даражадаги ҳужжатларнинг аёллар ва эркалар учун бир меъёрга бўлишига эришиш учун қонунчиликнинг гендер экспертизасини ўтказиш мажбурийлигини таъминлаш муҳимдир. Ўз навбатида, бизнес инкубаторлари билан бир қаторда, аёлларни таълим ва фан соҳасида рағбатлантириш, шунингдек, STEM (Фан, технология, муҳандислик, математика) лабораториялар яратиш орқали уларни табиий ва техник фанлар соҳасига жалб қилиш чораларини кўриш зарур. Бу, ўз навбатида, аёлларнинг бандлигини, замонавий меҳнат бозорида рақобатбардошлигини оширишга ёрдам беради.

Қабул қилинаётган чора-тадбирлар мамлакатнинг барча ҳудудлари ва хотин-қизларнинг барча тоифаларини қамра олиши керак. Хусусан, 2030 йилгача бўлган даврда БМТ Глобал кун тартибининг Барқарор ривожланиш мақсадларини изчил амалга ошириш кун тартибидаги тамойилларни, айниқса, “ҳеч кимни ортда қолдирмаслик” тамойилини ҳисобга олган ҳолда, ҳар хил камситиш шаклларига мойил бўлган хотин-қизларнинг ҳолатига алоҳида эътибор қаратиш долзарб масаладир. Бу ерда мамлакатнинг чекка ҳудудларидаги қишлоқлардаги хотин-қизларга, этник озчилик гуруҳлари, ногиронлар, ОИВ/ОИТСга чалинган аёллар, озодликдан маҳрум қилиш ва чеклаш жойларидаги хотин-қизларга (шу жумладан қамоқхоналар, пансионатлар, қариялар уйлари ва руҳий касалликлар шифохоналари), инсон ҳуқуқлари ҳимоячилари, фуқаролиги бўлмаган шахслар ва қочқинларга асосий эътибор қаратилади.

Давлатимиз раҳбари Ш.Мирзиёевнинг ҳар бир камбағал оилада, айниқса, хотин-қизлар орасидан камида 1 нафар олий маълумотли бўлиши учун шароит яратилиши, камбағал оила фарзандларининг таълим контрактининг 20 фоиздан 80 фоизгача қисми қоплаб берилиши, камбағал оилалар фарзандларини боғча, мактаб, техникум ва олийгоҳларда сифатли таълим олишини ташкил қилиш, уларга ҳар томонлама кўмак бериш ва ижтимоий қўллаб-қувватлаш масаласини илгари сурмоқда. Бу эса жамиятимизда хотин-қизларни ва кам таъминланган оилаларни ҳимоя қилиш борасидаги олиб борилаётган ишларнинг самарали натижасидир. Бугунги кунда ижтимоий институтлар ҳамкорлиги гендер тенгликни таъминлаш учун мамлакатга ҳар томонлама ёрдам беришда давом этади ва қуйидаги ишларни амалга ошириш мақсадга мувофиқдир:

- ижтимоий институтлар ҳамкорлигида ижтимоий ҳимояга муҳтож бўлган аёлларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш;
- аёллар саломатлигини асраш;
- аёллар спортини ривожлантириш;
- хотин-қизларнинг тадбиркорлик ташаббусларини қўллаб-қувватлаш;
- хотин-қизлар бандлигини таъминлаш ва ёш оналарга педагогик билим бериш.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. *Гендер асослари: назария ва амалиёт.* - Тошкент-2003. Б.9
2. О.Мусурманова “Аёллари ардоқланган юрт” *Услубий рисола. Зарварақ нашриёти* - 2021
3. <https://strategy.uz/index.php>
4. *Программа Известные женщины в STEM* <https://washingtonstem.org/ru/notable-women-in-stem/>

hisoblash jamiyatda qabul qilingan.

Asrlar davomida ajdodlarimiz Islom dini ta'limoti asosida yashab kelgan. O'zlarining insoniy eng mukammal qadriyatlarini yaratganlar. Afsuski, bu beqiyos merosni o'rganish oqsamoqda. Vaholanki, bugun bizni qiynayotgan oila masalalarida o'z vaqtida to'g'ri yechim topgan bo'lishlari mumkinku. To'g'ri, bugungi kunda, haqli ravishda, oilaning kelajakda mustahkam bo'lishi, ajrim bo'lmasligi uchun turli ehtiyot choralari ko'rilmogda. Shuncha chora-tadbirlar o'tkazilishiga qaramay har-xil sabablarga ko'ra ularning soni ortib bormogda. Nazarimizda, bu yerda yo'l qo'yilayotgan xato, yoshlarning mas'uliyatini ortirish maqsadida natijasida, oila qurish bu mas'uliyat, hatto mashaqqat, deb undan bezishlariga, natijada ajrimning tabiiy holat darajasiga tushib qolayotgani ham sabab bo'layotganga o'xshaydi. Oilaviy hayotning afzalliklari haqida lom-mim deyilmayapti. Bunday xulosaga kelishga bir risoladagi quyidagi ma'lumot turtki bo'ldi. "Ey kambag'al farzand va ey eri bo'lmagan ayol, agarda ayol kishi erining yuziga nazar solsa, u ka'bani tavof qilganidan ko'ra yaxshiroqdir"¹. Diqqat qiling-a, murojaat kambag'al yigitga va yolg'iz ayolga bo'layaptiki, ayol yigitning kambag'al bo'lishiga ham e'tibor bermasdan oila qursa ham qancha manfaat topishi aytilmogda. Xalqimizda "davlatning erta-kechi bo'lmaydi" degan hikmatli gap bor. Yolg'iz yashamaslikka targ'ibning yana bir go'zal namunasi: "eri undan rozi bo'lgan har ayol o'zining jannatdagi joyini ko'rmagunicha va kavsar suvidan ichmagunicha bu dunyodan o'tmaydi, hamda Hadicha va Fotima, u ikkisidan Alloh rozi bo'lsin, bilan birga bo'ladi"².

Shuningdek, tatar olimi Rizouddin ibn Faxruddinning «Oila» asarida odob axloq, oila va nikoh, oiladagi o'zaro munosabatlar, ota-onaning vazifalari, farzandlar burchi, bola tarbiyasidagi ayolning roli, ayollarning umumiy vazifasi, uylantirishda ota-onaning vazifalari xususida g'oyatda ibratli maslahatlar va yo'l-yo'riqlar berilgan. Olim mazkur asarda uylanish va xotinlar vazifasi borasida quyidagilarni ta'kidlaydi: «... uylanish masalasini islom shariati buyuk narsalardan deb bilib, oila tuzishni mamlakat tashkil qilish qadar kerakli hisoblab, bu borada bir qancha nizomlar ham chiqqanligi ma'lum. Oila uchun chiqqan nizomlarni, bir kunmas bir kun kelib, vaqti yetganda amal etuvchilar o'z oilalarini ko'rkam ravishda tuzar va nihoyat, ushbu kichkina mamlakatni idora qila olurlar. Xulosa o'rnida ta'kidlash lozimki, o'tmish ajdodlarimiz meros asarlarida ham kichik bir oiladan to katta bir jamiyat, davlatning yuksalishida ayolning yuksak ma'rifati, madaniyati butun bir davlatning islohotini ko'kka ko'tara olish qudratiga ega ekanligi xulosadir. Bugungi yangi O'zbekiston degan bu jamiyatda ayollarning o'rni va roli davlat siyosati darajasiga olib chiqildi. Buni jahon hamjamiyati ham o'z e'tirofini bermogda. Haqiqatan ham ayolning ma'rifatli bo'lishida hikmat ko'p. U ilmi, ma'naviyati bilan jamiyatga nafi tegishi barobarida oilada sog'lom muhit yaratadi, bu esa yurtning ertangi taraqqiyoti uchun xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. *Mirziyoyev SH. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi* // <https://www-gazeta-uz>.
2. *O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Xalqaro xotin-qizlar bayramiga bag'ishlangan uchrashuvdagi nutqi* // 2017 yil 8 mart. // <https://uza.uz/uz/posts/zbekiston-respublikasi-Prezidenti-Shavkat-Mirziyev>
3. *Turuqun-nisa (Ayollarni o'zini tutish qoidalari). O'zR FA Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik instituti, qo'lyozma № 3075/II.*
4. *Rizouddin ibn Faxruddin. Oila. / Tarjimon: T.Ziyoyev. – T.: «Mehnat», 1991. – 64-b.*

¹Turuqun-nisa (Ayollarni o'zini tutish qoidalari). O'zR FA Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik instituti, qo'lyozma № 3075/II.

² O'sha asar. O'sha joyda.

O'RTA OSIYOLIK MUTAFFAKIRLARNING MUOMALA MADANIYATI VA SHAXSLAR ARO SO'Z QO'LLASH SAN'ATI HAQIDAGI QARASHLARI

Shotemirov Sanjar Xolmo'min o'g'li

Qori Niyoziy nomidagi

Tarbiya pedagogikasi milliy instituti

mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada O'rta Osiyolik mutaffakirlarning muomala madaniyati va shaxslar aro so'z qo'llash san'ati haqidagi qarashlari namunalar asosida yoritilgan. Shuningdek, yurtimizda bugungi kunda tilga oid islohatlar keng ko'lamda amalga oshirilayotganligi haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: umuminsoniy fazilat, nutq madaniyati, ma'naviy-ma'rifiy islohotlar, va'zxonlik, mazmundor so'zlash, nutq odobi, badihago'ylar, qiroatxonlar, muammogo'ylar, ijtimoiy mohiyat.

O'zbek xalqi ta'lim – tarbiyaga oid boy merosga ega bo'lib, avlodlarda vatanparvarlik, insonparvarlik, kamtarlik, mehnatsevarlik, do'stlik, mehr-oqibat, birodarlik, odoblilik kabi umuminsoniy fazilatlarini tarbiyalab kelgan. Sharq mutaffakirlarining ta'lim - tarbiyaga oid asarlari ham ana shu merosning tub negizini tashkil etadi. Mustaqillik tufayli xalqimiz dunyoga yuz tutdi va jahon bizni tanidi. Biz tariximizga, madaniyatimizga yangicha nazar bilan qaray boshladik harnda yechimini kutayotgan muammolarni ijobiy hal qilishga kirishdik. Barcha sohalar singari ona tilimiz va u bilan bog'liq muammolar ham asta-sekin yechimini topmoqda. Xususan, nutq madaniyatiga doir masalalarni hal qilishda tilshunos olimlarimizning mehnatlari, izlanishlari tahsinga loyiqdir. Nutq madaniyati jamiyat madaniy taraqqiyoti, millat ma'naviy kamolotining muhim belgisidir. Mamlakatimizda ma'naviy-ma'rifiy islohotlar davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi deb e'lon qilingan bugungi kunda nutq madaniyati masalalari har qachongidan ham dolzarblik kasb etmoqda[1].

O'rta Osiyo madaniyati tarixida ham nutq madaniyati o'ziga xos mavqega egadir. Sharqda, jumladan, Movarounnahrda notiqlik, voizlik, ya'ni va'zxonlik «Qur'on»ni targ'ib qilish bilan mushtarakholdaso'zningahamiyati, ma'nosivaundano'rinli foydalanish borasida ko'pyaxshifikrlar aytilgan. Ana shu nuqtai nazardan qaralsa, «Nutq odobi», «Muomala madaniyati» nomlari bilan yuritilib kelingan «nutq madaniyati» tushunchasi juda qadimdan olimlar, ziyolilarning diqqatini tortgan: Abu Rayxon Beruniy, Abu Nasr Forobiy, ibn Sino, Abu Abdulloh al-Xorazmiy, Mahmud Koshg'ariy, Mahmud Zamaxshariy, Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yugnakiy, So'fi Olloyor, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy kabi ulug'; siymolar nutq odobi masalalariga, umuman, nutqqa jiddiy e'tibor berish bilan birga tilga, lug'atga, grammatikaga va mantiqshunoslikka oid asarlar yozganlar. Ulug' vatandoshimiz Abu Nasr Forobiy to'g'ri so'zlash, to'g'ri mantiqiy xulosalar chiqarish, mazmundor va chiroyli nutq tuzishda leksikologiya, grammatika va mantiqning naqadar ahamiyati kattaligi haqida shunday deydi: «Qanday qilib ta'lim berish va ta'lim olish, fikrni qanday ifodalash, bayon etish, qanday so'rash va qanday javob berish (masalasi)ga kelganimizda, bu haqda bilimlarning eng birinchisi jismlarga va hodisalarga ism beruvchi til haqidagi ilmlar deb tasdiqlayman. Kaykovus tomonidan 1082-1083 -yillarda yaratilgan, qadimgi Sharq pedagogikasining ajoyib asarlaridan biri hisoblangan «Qobusnoma» da ham nutq odobi va madaniyati haqida ibratomuz fikrlar aytilgan. Asar 44 bobdan iborat bo'lib, uning 6-, 7- boblari so'z odobi haqidadir. Muallif farzandiga qilgan nasihatlar orqali o'quvchini yoqimli, muloyim, o'rinli so'zlashga, behuda gapirmaslikka undaydi. So'zlaganda o'ylab, har bir fikrdan kelib chiqadigan xulosari ko'z oldiga keltirib, gapirish

kerakligini, kishi kamtar bo'lishi, o'zini xalq orasida oddiy tutishi lozimligini eslatib, mahmadonalik qilish, ko'p gapirish donolik belgisi emasligini shunday ifodalaydi: «Ey farzand, agar har nechakim suxandon bo'lsang, o'zingni bilg'ondan kamroq tutg'il, to so'zlash vaqtida nodon va beburd bo'lib qolmag'aysan. Ko'p bilib, oz so'zlag'il va kam bilib ko'p so'z demag'il. Nima ichunki, aqlsiz shundoq kishi bo'ladur - u ko'p so'zlar. Deb durlarki, xonushliq salomatlik sababidur, Chunki ko'b so'zlaguchi oqil kishi bo'lsa ham, avom uni aqlsiz derlar»[2]. Ulug' shoir Yusuf Xos Hojib turkiy xalqlarning XII asrdagi ajoyib badiiy yodgorligi bo'lgan «Qutadg'u bilig» («Baxt keltiruvchi bilim») asarida so'zlarni to'g'ri tanlash va to'g'ri qo'llash haqida «Bilib so'zlasa so'z bilig sanalur» degan edi. Qisqa so'zlash, so'zlarga iloji boricha ko'proq ma'no yuklash haqida:

*Ugush so'zlama so'z biror so'zla oz,
Tuman so'z tugunini bu bir so'zla yoz,*

deydi. Mazmuni: so'zni ko'p so'zlama, kamroq so'zla Tuman (ming) so'z tugunini shu bir so'z bilan yech. Gapirishdar maqsad so'zlovchi ko'zda tutgan narsa, hodisa, voqealarni tinglovchiga to'g'ri, ta'sirchan yetkazishdan iborat. Shunday ekan, nutqning to'g'riligi, ravoniigi va mantiqiyiigiga erishish muhim ahamiyat kasb etadi. Mufakkir so'zlovchini tilning ahamiyatini tushungan holda, hovliqmasdan, so'zning ma'nolarini yaxshi anglab, nutqni ravon qilib tuzishga chaqiradi. Adit Ahmad Yugnakiy (XII-XIII) ham so'zlaganda nutqni o'ylab, shoshmasdan tuzishga, keraksiz, yaramas so'zlarni ishlatmaslikka, mazmundor so'zlashga chaqiradi. Noto'g'ri tuzilgan nutq tufayli keyin xijolat chekib yurmagin, deb so'zlovchini ogohlantiradi:

*O'qub so'zla so'zni eva so'zlama,
So'zung kizla kedin, boshing kizlama.*

Mazmuni: (So'zni o'qib so'zla, shoshib gapirma, keraksiz yaramas so'zlarni yashir, yaramas gaping tufayli keyin boshingni yashirib yurma) [3]. Nutq odobi deb yuritilgan qoida va ko'rsatmalarda sodda va o'rinli. gapirish, qisqa va mazmundor so'zlash, ezmalik, laqmalikni qoralash, keksalar, ustozlar oldida nutq odobini saqlash, to'g'ri, rest va dadil gapirish, yolg'onchilik, tilyog'lamalikni qoralash va boshqa shu kabi mavzularda so'z boradi. O'rta Osiyo notiqligining o'ziga xos xususiyatlari shundan iborat ediki, u, eng avvalo, o'sha davr tuzumining manfaatlariga xizmat qilar edi. Bu davrda notiqlik san'ati ustalarini nadimlar, qissago'ylar, masalgo'ylar, badihago'ylar, qiroatxonlar, muammogo'ylar, voizlar, go'yandalar, maddohlar, qasidaxonlar deb yuritilishi ham ana shundan dalolat beradi. Ammo tilning yaratuvchisi xalq ekanligini va uning, eng avvalo, xalqqa xizmat qilishini to'g'ri anglovchi sog'lom fikrli kishilar uning ijtimoiy mohiyatini doimo to'g'ri tushunib kelganlar. Navoiyning davlat arbobi sifatida mehnatkash xalq oldida qilgan chiqishlari, uning til haqida aytgan fikrlari buning dalilidir.

Alisher Navoiyning «Muhokamat ul-lug'atayn», «Mahbub ul-qulub», «Naztn ul-javohir» asarlari o'zbek tilida nutq tuzishning go'zal namunalarini bo'lishi bilan birga uning mukammallashishiga ham katta hissa qo'shdi. U o'zining «Mahbub ul-qulub» asarida shunday deydi: «Til muncha sharaf bila nutqning olatidur va ham nutqdirki, gar nopisand zohir bo'lsa, tilning ofatidur...»[4] ya'ni, til shuncha sharafi bilan nutqning qurolidir, agar u o'rinsiz ishlatilsa, tilning ofatidir. O'zbek badiiy nutqi tarixida Zahiriddin Muhammad Bobur alohida o'rin tutadi. Shoirning nazmi va «Bobumoma»si o'zbek nutqining go'zal namunalaridir. Bobur o'zi hammabop yozish bilan birga boshqalarga ham shunday ish tutishni maslahat beradi. Jumladan, o'g'li Humoyunga yozgan bir xatida birovga yuborilgan maktubni muallifiing o'zi bir necha bor o'qib ko'rishiga, uning ravonligiga, so'zlarning ko'zda tutilgan ma'noni to'g'ri aks ettirganligiga ishonch hosil qiiganidan

uning lug'aviy boyligi va grammatikasini puxta egallash, mantiqli so'zlashni o'rganish, nutqni ichki (mazmun) va tashqi (shakl) ko'rinishiga birday e'tibor berish, go'zai va ta'sirchan nutq tuza bilish, til boyliklarini maqsadga muvofiq hamda o'rinli ishlatish vazifalarini qo'yadiar va ularning ijrosini kuzatadilar, chuqurtahlil etadilar.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, hozirgi o'zbek adabiy tilining to'liq shakllanganligi va ulkan ijtimoiy vazifani bajarayotganligi ayni haqiqatdir. Bu til xalqimiz uchun umumiy til sifatida shakllandi. O'zbek tiliga davlat tili maqomining berilishi Respublikamizda davlat ishlarining, o'qish-o'qitish, ta'lim-tarbiya, targ'ibot-tashviqot ishlarining shu tilda olib borilishi uchun juda katta imkoniyat yaratdi. Tilga bo'lgan munosabat tubdan o'zgardi, uning barcha imkoniyatlarini o'rganish ishlari keng ko'lamda olib borilmoqda. Ayni vaqtda, shuni ham aytish joizki, tilning ijtimoiy vazifasining bajarilish darajasini belgiiovchi omillardan biri bo'lmish nutq madaniyati sobasini chuqurroq o'rganish oldimizga qo'yilgan muhim masalalardan biri hisoblanadi. Chunki nutqimizdagi nuqson va kamchiliklarni bartaraf qilish, nutq madaniyatini har qachongidan ham yaxshiroq rivojlantirish umumdavlat ahamiyatiga ega bo'lgan siyosiy va ijtimoiy masaladir. Bu masala bilan shug'ullanish ishiga faqat tilshunoslarga emas, respublikamizda istiqomat qiluvchi barcha soha vakillari e'tibor berishlari maqsadga to'la muvofiqdir. Chunki, nutq madaniyati umuminsoniy madaniyatning tarkibiy qismi bo'lib, kishilarni yuksak madaniyat sohibi bo'lishlarini belgilaydi. Bu masalaning bir jihati bo'lsa, ikkinchi jihati biz xalqaro doirada ikki qarama - qarshi ijtimoiy guruh.o'rtasida-malkuraviy kurash nihoyatda keskinlashgan bir davrda yashamcqdamiz. Keyingi yillarda oliy o'quv yurtlarining barcha fakultetlarida «Nutq madaniyati va notiqlik san'ati» fanining o'qitilayotganligi quvonarli holdir. Yosh avlodni tarbiyalashdek o'ta mas'uliyatli vazifani o'z zimmasiga olayotgan talabaning o'z fanini chuqur o'rganishining o'zi yetarli emas. Chunki «o'qituvchining nutqi o'tmas, nochor bo'lsa, uning bilimi qanchalik chuqur va tugal bo'lmasin, o'ziga ham azob, o'quvchi sho'rlikka ham azob. Ona tilida puxta, lo'nda va shirador nutq tuza olish malakasi va mahorati matematika o'qituvchisi uchun ham, ona tili o'qituvchisi uchun ham birday zaruriy fazilatdir. O'qituvchi go'zal, o'zni ham, so'zni ham qiynamaydigan ravon va ifodalarga boy nutqi bilan o'quvchilarni mahliyo etib, bermoqchi bo'lgan bilimni yosh inson shuuriga osonlik bilan olib kiradi. Zotan, ona tili milliy ma'naviyatimizning, dunyoni teran idrok etishimizning zaminidir».

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. R.Rasulov, Q.Mo'ydinov *Nutq Madaniyati va Notiqlik San'ati (O'quv qo'llanma). TO'liqKEHT-2015.*
2. Kaykovus. *Qobusnoma -T.: 1986,45-bet.*
3. Ahmad Yugnakiy, *Hibatul - haqoyiq. -T.: 1971, 78-bet.*
4. Alisher Navoiy. *Mahbub-ul qulub. 14-tom, -T.: 1998,94-bet.*

UMUMTA'LIM MAKTABI O'QUVCHILARINING TARIXIY ONG VA TARIXIY TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISH

Shadibekova Dildora Fazildjanovna

O'zMU "Tabiiy va aniq fanlar"ga ixtisoslashtirilgan S.H.Sirojiddinov nomidagi respublika akademik litseyi tarix fani o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'tmishni bilish, tarixiy ong va tarixiy tafakkurning yangicha fikrlash bilan aloqadorligi, tarix tajribasi samaradorligiga erishish xususiyatlari, rivojlanish jihatlari mazmuni, uni rivojlantiruvchi ta'limiy-o'quv vositalari asosida hosil bo'lgan amaliy ko'nikmalar sintezi, shuningdek, pedagog, sotsiolog, metodist olimlar hamda psixologlarning ilmiy qarashlari tahlil qilinib, ularga shaxsiy munosabat bildirilgan.

Kalit so'zlar: Ijtimoiy taraqqiyot, yangicha fikrlash, o'tmish, tarixiy ong, mustaqil shakl, tarixiy tafakkur, o'ziga xos xususiyatlari, o'z-o'zini anglash, o'z-o'zini rivojlantirish, tarixiy tushunchalar va islohotlar mazmuni, konseptual asos, komponent, rivojlantiruvchi ta'limiy-o'quv vositalari, amaliy ko'nikmalar sintezi.

Абстрактный. В данной статье рассматриваются познание прошлого, связь исторического сознания и исторического мышления с новым мышлением, особенности достижения эффективности исторического опыта, содержание аспектов развития, синтез практических умений, формируемых на основе образовательного и были проанализированы развивающие его средства обучения, а также научные взгляды педагогов, социологов, ученых-методистов и психологов и выражено личностное отношение к ним.

Ключевые слова: Социальное развитие, новое мышление, прошлое, историческое сознание, самостоятельная форма, историческое мышление, особенности, самосознание, саморазвитие, содержание исторических концепций и реформ, концептуальная основа, компонент, синтез развивающих образовательных средств, практические навыки.

O'quvchilarda tarixiy ong va tarixiy tafakkurni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Tarixiy ong ijtimoiy ongning mustaqil shakli sifatida alohida ajralib turadi (bu muqobil nuqtai nazarni istisno qilmaydi, ya'ni u ijtimoiy ongning asosiy shakllari - huquqiy, diniy, ilmiy, axloqiy, estetik va ijtimoiy ongning vaqt bo'lagini ifodalaydi.). Tarixiy ongni keng ma'noda A.V. Leopa o'rganib quyidagicha yondashadi: "...tarixiy jarayonning tarixiylikini, jamiyat taraqqiyotidagi o'zgaruvchanlik va uzluksizlikning birligini aks ettiruvchi" ijtimoiy meros funksiyasi bilan ajralib turadi. 5-7- sinf o'quvchilarining tarixiy ong va tarixiy tafakkurini rivojlantirishda birinchi navbatda ularning fikrlash qobiliyatini va idrok qilish xususiyatini o'stirish maqsadga muvofiq.

O'quvcilarga tarixiy ong va tarixiy tafakkurini kognitiv bilish usullari orqali ularning tarix bilan bog'liq bilimlar majmui baholash imkonini beradi. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida tarix faniga doir o'quv materialini mustaqil ravishda idrok etish ma'lumot va axborotlarni tizimlashtirish hamda ularni taqqoslash imkoniyatini yaratish lozim. Shu bilan birga, tarixiy ong va tafakkurini rivojlantirish jarayonda fikrlash qobiliyatini o'sish natijalarini nazorat qilishni taqozo etadi.

Tarixiy ongni rivojlantirish bo'yicha ilmiy izlanish olib borgan tadqiqotchilardan biri E.I. Bankerova "Tarixiy ong madaniyatning aqliy mohiyatini ifodalovchi doimiy narsadir, shuning uchun uni o'rganish bugungi muammoni aniqlab berishi va kelajak uchun mumkin bo'lgan tendentsiyalarni aniqlashi mumkin degan nuqtai nazar". "Ma'lumotlarni qayta ishlash va avtomatik boshqarish masalalarini tizimli yondashuv asosida yechish usullari insoniyat faoliyatining barcha soha mutaxassislariga zaruriy etiyodir. Ularning barchasi ilmiy va texnik, ma'lumotlarni qayta ishlash jarajonida bu usullarga murojaat qiladilar".

N.Ya. Danilevskiyning fikricha, tarixiy ongning shakllanishi taraqqiyoti individual madaniy jamoalar doirasida milliy tamoyillar negizi mohiyatida muhim madaniy xususiyatlarini aks

ettirishi kerak deb hisoblaydi . Tarixiy ong mohiyatida tarixiy tafakkurni shakllantirishning madaniy jihatdan o'ziga xosligini uning sivilizatsiyasining qiymat-semantik mohiyatini tushunishi mumkin. Davlat hamjamiyatining barqaror yashashi va rivojlanishi ta'minlanadigan ma'naviy jamiyat darajasini shakllantirishda birlik va yaxlitlik xususiyatlariga ega bo'lgan tarixiy ong hayotiy ahamiyatga ega. Binobarin, o'quvchilarning tarixiy ong va tarixiy tafakkur bo'yicha fikrlashi va yondashuvlarini rivojlantirishni ta'minlashda ularning ma'naviy-axloqiy birlik darajasiga ega bo'lishi uchun uning birligi va yaxlitligiga erishish kerak. O'tmish, hozirgi va kelajak bilan uzviy bog'liq bo'lib, tafakkur rivoji darajasini belgilash bilan hamohangdir. O'tmishni tarixiy ongsiz tasavvur qilish bilan uyg'unlikda amalga oshadi, «Hozirgi zamonning institutsionalizatsiyasi» ijtimoiy va madaniy rollarni o'zgartirish shaklida «o'z-o'zini rivojlantirish mexanizmi»ni saqlab qolish uchun javobgardir. Nihoyat, kelajakni institutsionallashtirish milliy-davlat tizimining barcha elementlarining umidlari va intilishlari, qadriyatlar, maqsadlari va ideallarini amalga oshirish uchun «ijtimoiy istiqbollari» xavfsizligi uchun javobgardir .

“Tarixiy tafakkurni rivojlantirish milliy tarbiya asosiga qurilishi, shubhasiz. Ana shu jihatdan O'zbekiston umumiy o'rta ta'lim maktablarida milliy tarbiyani tashkil etishning ilmiy-pedagogik asoslarini ilk bor tadqiq etgan olim M.Quronovning fikrlari diqqatga sazovordir. "Milliy tarbiya" tushunchasi ko'p qirrali qamrovga egadir:

milliy qadriyatlar asosida olib boriluvchi maqsadga yo'naltirilgan tarbiyaviy faoliyat; umuminsoniy tarbiyaning har bir xalqqa xos va mos betakror shakli;

xalq va uning madaniyatini saqlab qolish, tiklash va rivojlantirish (YUNESKO tamoyili) vositasi; O'zbekiston Respublikasi Kadrlar tayyorlash milliy dasturi maqsad, vazifa va tamoyillarining tarkibiy qismi; turli millatlar bolalarini har tomonlama rivojlantirish jarayonining xususiy, ma'naviy manbai; o'quvchilarni axloqiy, mehnatsevarlik, vatanparvarlik, g'ozallik, iqtisodiy, ekologiya va boshqa yo'nalishlarda tarbiyalashning bosh tamoyili; millatlararo muloqot madaniyatini tarbiyalash va buning natijasida O'zbekistonda umumfuqaroviy totuvlikka erishishning insonparvarlik yo'li va vositasi; ijtimoiy tarbiya va maktab tarbiyasi uyg'unligining pedagogik sharti; insoniyatni umumbashariy uyg'unlikka olib borishning pedagogik yo'li; ijtimoiy-ma'naviy jabhada milliy xavfsizlikni ta'minlashning strategik ob'ekti va vositasi; o'quvchilarda milliy (avto va getero) stereotiplarni maqsadli shakllantirish, ma'naviy boyitish jarayoni ekanligi shundan dalolat beradi ". Umumta'lim maktabi o'quvchilarining tarixiy ong va tarixiy tafakkurini rivojlantirishda quyidagi omillarga tayanish joiz deb bildik. Bular:

- Dars jarayonini zamonaviy ilg'or texnologiyalar va metodlar orqali tashkil qilish;
- O'quvchilarning tarixiy ong va tarixiy tafakkurini rivojlantiruvchi ta'limiy vositalarni, o'yinlar bilan olib borilishi;
- O'quv darsligi va shu fanni o'qitilishiga oid adabiyotlar tahlili bilan ishlash;
- Dars davomida o'quvchilarning tarixni o'rganishga bo'lgan qiziqishlarini tahlil qilib, ularga motivatsiya berish;

Demak, umumta'lim maktabi o'quvchilarining tarixiy ong va tarixiy tafakkurini rivojlantirish asnosida ularda kommunikativ, aksiologik, integrativ yondashuvlar o'sib boradi, Bu esa ularni komillikka, barkamollikka yetaklaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Леона А.В. Историческое сознание в условиях социокультурного кризиса: монография. – Красноярск: изд- во Сибирского федерального университета. – 2011. – С. 23.
2. Банкерова Е.И. Историческое сознание в системе общественных отношений // Вестник ИргТУ. - №1 (72). – 2013. – С. 200.
3. Т.М. Магруппов, В.М. Влиршаходжыев. Тизimli yondashuv asoslari.-T: «Fan va texnologiya», 2019, 172 bet.

AYOLLAR TADQIQOTCHILIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA BULUTLI TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH MEXANIZMLARI

Tayirova Muhabbat Ataxanovna
Toshkent gumanitar fanlar universiteti

Annotatsiya. Ayollarda tadqiqotchilik kompetensiyasini rivojlantirishning zamonaviy jarayoni bulutli texnologiyalaridan foydalanish asos bo'lib xizmat qiladi, Bulut texnologiyalari asosida ayollarda tadqiqotchilik kompetensiyasini rivojlantirish mavzusi dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Bulut texnologiyalari zamonaviy ilmiy tadqiqotlarda katta o'rin tutadi, ayniqsa ayollar tadqiqotchilik sohasiga qadam qo'yayotgan paytda ularga bir qator qulayliklar yaratadi. Ayollarda tadqiqotchilik kompetensiyasini rivojlantirishda bulutli texnologiyalardan foydalanish, ularga yangi imkoniyatlar eshigini ochib, ilmiy va amaliy faoliyatda muvaffaqiyatga erishishlariga katta yordam beradi.

Kalit so'zlar: Bulutli texnologiyalari, Ma'lumotlar bilan ishlash, Ilmiy tadqiqotlar sifati, Innovatsiyalarni rag'batlantirish, Masofaviy hamkorlik.

Zamonaviy dunyoda ayollarda tadqiqotchilik kompetensiyasini rivojlantirish jarayoni kuzatilmoqda, bu esa ayollarda ta'lim va tarbiyaning pedagogik maqsadlarini amalga oshirishga yo'naltirilgan tadqiqot ishlarini ishlab chiqish va optimal foydalanish amaliyoti, metodologiyasi bilan ta'minlashni nazarda tutmoqdi. Jamiyat taraqqiyotini rivojlantirishda tadqiqot ishlari jamiyat tomonidan yangi bilimlarni olish, tarqatish va ulardan foydalanish jarayonlarini jadallashtirishda muhim o'rin tutadi.

Ayollarda tadqiqotchilik kompetensiyasini rivojlantirish ta'lim jarayoni samaradorligini oshirishning yangi istiqbollari ochib beradi hamda bugungi kunda juda dolzarb masala hisoblanadi. Ayollarda tadqiqotchilik kompetensiyasini rivojlantirishning yetakchi tendentsiyalaridan biri bulutli texnologiyalaridir.

"Bulutli" texnologiyalar kontsepsiyasining mohiyati oxirgi foydalanuvchilarga Internet yoki korporativ tarmoq orqali xizmatlarga, hisoblash resurslari va ilovalariga (jumladan, operatsion va axborot tizimlari, server dasturlari va boshqalar) masofadan dinamik foydalanishni ta'minlashdan iborat. Bulutli hisoblash texnologiyalari katta salohiyatga ega, chunki barcha zamonaviy kompyuter mahsulotlari foydalanuvchi kompyuterining texnik jihozlariga bo'lgan talablarini doimiy ravishda oshirib boradi, bu muqarrar ravishda sezilarli yangilanish xarajatlariga olib keladi. Shunday qilib, ushbu texnologiya oxirgi foydalanuvchi ilovalari resurslariga ortiqcha talablar muammosini hal qilishga imkon beradi.

Bulut texnologiyalari zamonaviy ilmiy tadqiqotlarda katta o'rin tutadi, ayniqsa ayollar tadqiqotchilik sohasiga qadam qo'yayotgan paytda ularga bir qator qulayliklar yaratadi.

Bulut texnologiyalari asosida ayollarda tadqiqotchilik kompetensiyasini rivojlantirishdan maqsad quyidagi asosiy maqsadlarni qamrab oladi:

Axborotga erkin kirish imkoniyatini kengaytirish: Bulut texnologiyalari orqali ayollar tadqiqot faoliyatlari uchun zarur bo'lgan resurslar, ma'lumotlar bazalari, ilmiy maqolalar va tadqiqotlar bilan cheklanmasdan, dunyoning istalgan nuqtasidan foydalanish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu, ularning ilmiy izlanishlarini yangi bosqichga olib chiqishga yordam beradi.

Ko'nikmalarni rivojlantirish va yangiliklarga moslashish: Bulut texnologiyalari yangi usullar va vositalar bilan tanishtiradi. Bu ayollarga zamonaviy texnologiyalardan foydalanishni o'rgatib, ularning tadqiqotchilik ko'nikmalarini rivojlantirishga imkon beradi.

Hamkorlik va tarmoq yaratish imkoniyatlari: Bulut texnologiyalari tadqiqotchilarni global tarmoqqa ulab, turli mamlakatlardagi ilmiy hamjamiyat bilan bog'lanishga yordam beradi. Bu ayollarga boshqa tadqiqotchilar bilan fikr almashish, tajriba o'rganish va yangi ilmiy loyihalar ustida hamkorlik qilish imkonini beradi.

Resurslarni tejash: Bulut texnologiyalari orqali tadqiqotlar o'tkazish uchun qimmat dasturiy ta'minotlar va serverlar sotib olishga ehtiyoj qolmaydi. Bu esa ayollar uchun moliyaviy jihatdan qulay va samarali tadqiqot muhitini yaratadi.

Ijodkorlikni rag'batlantirish: Zamonaviy texnologiyalar va bulut xizmatlari ayollarni o'z ijodkorliklarini oshirishga, ilmiy yangiliklar yaratishga va innovatsion fikrlashni rivojlantirishga undaydi.

Ayollarda tadqiqotchilik kompetensiyasini rivojlantirishda bulut texnologiyalaridan foydalanish zamonaviy va samarali yondashuvlardan biridir. Bulut texnologiyalari tadqiqotchilik jarayonlarini qulayroq, tejamkorroq va moslashuvchanroq qilish imkoniyatini yaratadi. Quyida bulut texnologiyalarining ayollar orasida tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirishda qanday foyda berishi mumkinligi keltirilgan.

1. Ma'lumotlarga osongina kirish

Bulut texnologiyalari ma'lumotlar va resurslarga internet orqali istalgan joydan kirish imkoniyatini beradi. Bu ayollarga ish yoki o'qishdan tashqari vaqtda, uyda yoki safarda bo'lishidan qat'i nazar, o'z tadqiqotlarini davom ettirish imkonini beradi.

2. Hamkorlikni rivojlantirish

Bulut platformalari (Google Drive, Dropbox, Microsoft OneDrive kabi) bir vaqtning o'zida bir necha foydalanuvchiga bir hujjat ustida ishlash imkonini beradi. Ayollar o'zaro guruh bo'lib yoki boshqa olimlar bilan hamkorlikda tadqiqot olib borishlari va birgalikda ish natijalarini tezda ko'rib chiqishlari mumkin.

3. Resurslarning tejamkorligi

Bulut texnologiyalari qimmat dasturiy ta'minot va apparat vositalarini sotib olish zaruriyatini kamaytiradi. Tadqiqotchi ayollar bulutga asoslangan dasturlar va platformalar yordamida o'z tadqiqotlarini olib borishlari mumkin, bu esa ularga yuqori sifatli tadqiqotlar uchun katta moliyaviy sarmoyalar talab qilmasdan faoliyat yuritish imkonini beradi.

4. Ma'lumotlar xavfsizligi va saqlash

Bulut texnologiyalari tadqiqot ma'lumotlarini avtomatik saqlash va zaxiralash imkonini beradi. Bu ayollar uchun tadqiqot natijalari yo'qolishi yoki buzilishi xavfini kamaytiradi va ularni xavfsiz saqlashni ta'minlaydi.

5. Yangi bilim va ko'nikmalarni egallash

Bulut texnologiyalaridan foydalanish tadqiqotchi ayollarga IT sohasida yangi bilimlar va ko'nikmalarni o'rganish imkonini beradi. Bu ularga raqamli kompetensiyalarni rivojlantirishda yordam beradi va zamonaviy texnologiyalarni tadqiqot jarayoniga samarali tatbiq etish imkonini beradi.

6. Ilmiy adabiyotlarga kirish

Ko'plab ilmiy jurnallar va kutubxonalar bulut platformalarida mavjud. Bulut texnologiyalari orqali ayollar turli ma'lumotlar bazalari, ilmiy maqolalar va kitoblarga osonlik bilan kirishlari mumkin, bu esa ularning tadqiqotchilik kompetensiyasini yanada rivojlantiradi.

Umuman olganda, bulut texnologiyalaridan foydalanish tadqiqotchilik jarayonlarini optimallashtirish, ayollar orasida innovatsion tadqiqotchilik madaniyatini shakllantirish va ularning ilmiy salohiyatini oshirishda katta imkoniyatlar yaratadi.

Shunday qilib, bulut texnologiyalari asosida ayollarda tadqiqotchilik kompetensiyasini rivojlantirishning asosiy maqsadi ularni ilmiy faoliyatda texnologiyalardan samarali foydalanish, global hamjamiyat bilan hamkorlik qilish va innovatsion g'oyalarni amalga oshirishga rag'batlantirishdan iborat.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Романова И. Облачные технологии и их применение // Молодой ученый. — 2016. — № 17.1. — С. 109–112.

2. Склейтер Н. Облачные вычисления в образовании: Аналит. записка, сентябрь, 2010.

5.Хуторский А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования/ Народное образование. – 2003. №2. – С. 58-64

6.Хуторский А.В. Определение обще предметного содержания и ключевых компетенций как характеристик нового подхода к конструированию образовательных стандартов (эл. ресурс).

IJODIY ASARLARNI O'RGANISH ORQALI TALABALARNING BADIY DID VA ESTETIK TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISH MODELI

Temirov Murodjon Anvarovich

ADU "Tasviriy va amaliy san'at" kafedra katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada ijodiy asarlarni o'rganish orqali talabalarining badiiy did va estetika tafakkurini rivojlantirishga mo'ljallangan innovatsion model ishlab chiqilgan. Model ijodiy asarlarning pedagogik imkoniyatlarini ochib berib, badiiy did va estetika tafakkurining shakllanishidagi ahamiyatini ilmiy asosda tahlil qiladi. Maqolada ijodiy asarlarni o'rganishning metodik yondashuvlari, talabalarining estetik qabul qilish qobiliyatini oshirish uchun qo'llaniladigan pedagogik strategiyalar va dars jarayonida ularni amaliy qo'llash usullari keng ko'lamda yoritiladi. Model ijodiy asarlarning badiiy xususiyatlarini aniqlash, ularni tahlil qilish va talabalar bilan muhokama qilish orqali badiiy did va estetika tafakkurini rivojlantirishni maqsad qiladi. Mualliflar modelning tajribaviy natijalarini taqdim etib, uning ta'lim jarayonidagi samaradorligini baholaydi va o'quv jarayonida qo'llanishiga oid tavsiyalarni beradi. Maqola, estetik va badiiy ta'limni takomillashtirish uchun ilmiy va amaliy jihatdan muhim bo'lgan metodik yondashuvlarni taklif etadi

Kalit so'zlar: Ijodiy asarlar, badiiy did, estetika tafakkuri, talaba, o'rganish metodikasi, ta'lim jarayoni, ijodiy rivojlanish, innovatsion yondashuvlar.

Zamonaviy ta'lim – bu insonning badiiy, estetik va ma'naviy qiyofasini shakllantirishga qaratilgan jarayon. Shu munosabat bilan "madaniy xilma-xillik" tamoyilini meros qilib olgan madaniyat kontekstida o'rganish alohida ahamiyatga ega. Bunday mashg'ulotlar madaniyatning tabiati va qadriyatlariga, uni ko'paytirish va o'zgartirishga qaratilgan. Madaniyatning yangi turi uchun S.I. Gessen ta'kidlagan jihat bo'yicha inson shaxsiyati yetakchi qadriyat hisoblanadi.

Ta'lim va madaniyat o'rtasida aniq yozishmalar mavjudligini ta'kidlab, Gessen shaxsning ma'lumoti va uning madaniyati kimligini ochib berdi. Shuning uchun ta'limning asosiy vazifasi insonni badiiy, estetik va madaniy qadriyatlar bilan tanishtirish, tabiiy shaxsni madaniy shaxsga aylantirish, madaniy va ma'rifiy muhitni yaratishdir.

San'at va dizayn rivojlanishining so'nggi o'n yilliklari, ularni o'qitish usullari oliy ta'lim muassasasining ta'lim muhitida nazariy falsafa sohasidagi muhim yutuqlar, xususan, voqelikni badiiy aks yettirish nazariyasining chuqur rivojlanishi bilan ajralib turadi.

Ushbu masalani o'rganib chiqib, shuni ta'kidlaymizki, bugungi kunda zamonaviy tasviriy sa'natni rivojlantirish tendensiyalaridan biri shundaki, mavzu dunyosiga badiiy va estetik munosabat muammosi alohida manfaatlar markaziga qo'yilgan. Oliy kasbiy ta'limning maqsadi, kasbiy mutaxassis va ijodiy shaxsni shakllantirishdir. Talabaning kasbiy ta'limi oliy ta'lim muassasasining o'quv jarayonida talaba tomonidan shaxsiy badiiy va estetik, ijodiy va ijtimoiy-madaniy tajribani egallashga, turli xil kasbiy va ijodiy faoliyatni o'z-o'zini takomillashtirishga, hissiy va qadriyat munosabatlari tajribasiga yo'naltirilgan maxsus fanlarni o'rganishda amalga oshiriladi. Oliy ta'lim muassasasidagi o'quv jarayoni, shu jumladan, tasviriy sa'nat ta'limi intellektual-mantiqiy, hissiy va badiiy-estetik boshlanishni o'z ichiga oladi. Bugungi kunda zamonaviy talabaga qo'yiladigan talablar juda qattiq: ular shaxsiy ko'nikmalarni egallashi, milliy o'zlikni anglashi, yuqori aqlga ega bo'lishi, umuminsoniy va estetik qadriyatlarni tushunishi, badiiy did va estetik tafakkur va o'ziga xos ijodiy iste'dodni namoyon qilishi kerak.

Shu bilan birga, shuni ta'kidlash kerakki, tasviriy sa'nat san'at turi sifatida sintetik, ajralmas bo'lib, turli xil badiiy faoliyat turlari va ilmiy bilimlarni (dekorativ-amaliy ijodiy asarning har xil turlari, rasm, grafika, gulchilik, psixologiya, estetika, ishlab chiqarish texnologiyalari, haykaltaroshlik, arxitektura va boshqalar) birlashtiradi. Yu.B. Borevning fikricha, tasviriy sa'nat faoliyati obekt dunyosiga badiiy va estetik munosabat, go'zallik qonunlariga muvofiq yaratilgan obektlarni ishlab chiqarish orqali amalga oshiriladi [13]. Bu narsalar nafaqat foydali, balki chiroyli bo'lib, maqsadga taqlid qiladigan va odamlarning hayoti va dunyoqarashi va davri haqida batafsil ma'lumotga ega bo'lgan uslub va o'ziga xos badiiy obrazga ega. Jamiyat madaniyatlarining badiiy did va estetik tafakkur yo'nalishi obektiv dunyoni o'zgartirish uchun tasviriy sa'nat faoliyatida ifodalanadi: odamlarning afzalliklari, tushunchalari, xarakteri, ularning axloqiy va estetik munosabatlari, temperamenti va estetik qadriyatlarini. Tasviriy san'atda turli xil badiiy sohalarni sintez qilish orqali millatning belgilangan tanlovi umumlashtirilib, moddiy madaniyatning go'zal mahsulotlarida o'zining universal timsolini oladi. Talabalar o'rtasida badiiy did va estetik tafakkurni shakllantirish jarayonini amalga oshirish uchun biz tasviriy san'at namunasining badiiy qiyofasi orqali talabalar o'rtasida badiiy did va estetik tafakkurni shakllantirishning pedagogik modelini ishlab chiqdik. Pedagogik jarayon nuqtai nazaridan model ma'lum bir pedagogik hodisa yoki jarayonning mohiyati va mazmunini tushunish va tushuntirish usulini birlashtiradi. Model bizga o'rganilayotgan pedagogik muammolarni rasmiylashtirishga imkon beradi, shu bilan birga ilmiy bashorat funksiyasini bajaradi – pedagogik hodisa to'g'risidagi ma'lumotlarning empirik o'lchovlaridan yangi ma'lumotlarni olish, shuningdek pedagogik hodisani nafaqat sifat jihatidan, balki miqdoriy talqin qilish. Model pedagogik voqelikning haqiqiy obektining soddalashtirilgan prototipi bo'lganligi sababli, u har jihatdan u bilan bir xil bo'lishi mumkin emas, ya'ni model haqiqiy obektni cheklaydi. Model insonning badiiy did va estetik tafakkurini shakllantirish jarayoni mexanizmini ochib beradi va uchta asosiy komponentni o'z ichiga oladi: maqsadli, mazmunli va baholovchi.

Maqsadli komponentida quyidagilar mavjud:

- maqsad: ijodiy asarlar orqali talabalar o'rtasida badiiy did va estetik tafakkurni shakllantirish;
- uslubiy yondashuvlar (shaxsga yo'naltirilgan, aksiologik, madaniy).

Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv konsepsiyasi pedagogik jarayonning ichki tomoni bo'lgan talabaning o'z-o'zini faoliyatining faol jarayoniga asoslanadi, talaba faoliyati shaxsga yo'naltirilgan yondashuvning amaliy tarkibiy qismidir. Talaba o'qitilayotgan fan, o'qituvchi, o'rganilayotgan fan va o'quv jarayonidagi o'quv sharoitlari haqida o'ylashi muhimdir. Ushbu g'oya o'qituvchi va talaba o'rtasidagi subekt-subekt munosabatlari va shaxsga yo'naltirilgan yondashuvning ikki tomonlama yo'nalishi – o'qituvchi pozitsiyasidan va talabaning pozitsiyasidan kelib chiqadi. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, birinchi navbatda, ta'lim jarayonining markazida bo'lganida, - o'qituvchiga talaba va madaniyat o'rtasida vositachi sifatida munosabat, uni madaniyat olamiga tanitish va madaniy va badiiy-estetik qadriyatlar dunyosida o'z taqdirini o'zi belgilashda uning shaxsini qo'llab-quvvatlash; talabaning shaxsiga yo'naltirish orqali amalga oshiriladi. Tasviriy san'at ta'limida oliy ta'lim muassasasining o'quv jarayonidashaxsga yo'naltirilgan yondashuv o'qituvchining talabaning individual xususiyatlariga, uning xarakteriga, ijodiy o'zigaxosligiga qaratish orqali eng samarali amalga oshiriladi va o'qituvchining badiiy idrok va ijodning psixologik mexanizmlari to'g'risida bilimlarini oladi. Idrok rivojlanishi bilan bog'liqligini ta'kidlaydi. Ijodkorlik uchun, N. O. Losskiyning so'zlariga ko'ra, rassom sezgi uch turining kombinatsiyasiga ega bo'lishi kerak: hissiy, intellektual va mistik [18]. Aksiologik yondashuv badiiy did va estetik tafakkurni qadriyat pozitsiyasidan shakllantirish muammosini o'rganishga olib keldi, uni tabiat, uning tabiiy va ijtimoiy, moddiy va ideal bilan bog'liq munosabat sifatida tushunish mumkin. Zamonaviy aksiologiyada qadriyatlar va qadriyatlar munosabatlarining falsafiy va umumiy ilmiy tushunchalari olimlar

- bu sezgi organlarining retseptorlari yuzasi bevosita ta'sirlanganda yuzaga shakllanishini ifodalaydi. Ta'rifga ko'ra, bu turdagi idrok estetik idrokka juda yaqin. Badiiy idrok ijodkorlik orqali amalga oshiriladi. Badiiy ijodiy faoliyatni o'rganan psixologlar (Ye.Ya. Basin [11], L.V. Vaxtel [14], D.M. Zuyev-Insarov [16], T. Lipps [17], O.K. Tixomirov [22], K. Yung [23], I.M. Slobodchikov [21]) ta'kidlashicha, tasviriy san'at darslari ijodiy shaxsni tavsiflovchi ma'lum psixologik xususiyatlar, motivatsiyalar, qiymat yo'nalishlari badiiy did va estetik tafakkurning keladigan obektlar, vaziyatlar va hodisalarning yaxlit aksidir. U ong, so'z, muayyan harakatlarni kutish, o'rnatish orqali amalga oshiriladi. Olimlarning fikriga ko'ra, badiiy idrok o'zi bilan murakkab ko'p darajali muloqot jarayonida san'at tili materialida hissiy rangli, assotsiativ ko'p qirrali, ritmik tartibli, ma'naviy mazmunli, obektivlashtirilgan dunyo tasvirining shaxs ongida - ta'limga madaniy jarayon sifatida munosabat, uning harakatlantiruvchi kuchlari shaxsning qadriyat va semantik yo'nalishlarini shakllantirish, uning ishtirokchilarining madaniy o'zini o'zi rivojlantirish maqsadlariga erishishda muloqoti va hamkorligi;

- oliy ta'lim muassasasining ta'lim muhitiga munosabat, madaniy tadbirlar o'tkaziladigan ajralmas madaniy-ma'rifiy makon sifatida tasviriy san'at ta'limi, madaniyatni yaratish va madaniyatli shaxsni tarbiyalash amalga oshiriladi.

Talabalarining madaniy muvofiqligi va ijobiy motivatsiyasi prinsipi, bizning fikrimizcha, ularning badiiy did va estetik tafakkurini shakllantirishda madaniy yondashuvning muhim tamoyillari hisoblanadi.

"Badiiy va estetik toifalar tizimidagi tasviriy san'at asarining tasviri" pedagogik dasturiga quyidagilar kiradi: o'quv fanlarini o'zlashtirish natijalariga qo'yiladigan talablar, ushbu fan bo'yicha kompetensiyalarni rivojlantirish, tuzilishi va mazmuni, o'quv intizomining soatlardagi miqdori, o'quv ishlarining turlari, sertifikatlash turlari va shakllarini nazorat qilish, talabalar, o'qituvchilar uchun tavsiyalar, o'quv fanlarini o'quv-uslubiy, axborot va moddiy-texnik ta'minlash va boshqalar. Dasturlarni amalga oshirish jarayonida biz badiiy va estetik toifalarni, tasviriy san'at asarining tasvirlarini tarixiy va madaniy jihatdan o'rganish bo'yicha vizual ma'ruzalar va seminar-munozaralari; zamonaviy dizayn, interer, mebel elementlari, matolar, dekorativ-amaliy san'at, kalendarlar va boshqalarda gul tasvirining dizayn tushunchalarini ishlab chiqish bo'yicha laboratoriya mashg'uloti; boshqa fanlar o'qituvchilari, san'at fakultetlari mutaxassisleri, usta rassomlar ishtirokida talabalar asarlarini tomosha qilish, gullar tasviri bo'yicha o'qituvchining mahorat darsi; vizual materialni namoyish qilish uchun multimedia texnologiyalari; tasviriy san'at asarining badiiy qiyofasini yaratish bo'yicha amaliy ijodiy ishlardan foydalandik. Dasturni amalga oshirish o'qituvchi va talabalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni tashkil etish orqali amalga oshirildi va yagona badiiy va estetik faoliyat ishtirokchilari sifatida o'qituvchi va talaba o'rtasidagi dialogik munosabatlarga asoslangan edi. Zamonaviy pedagogikaning ustuvor vazifalari talaba shaxsining ijodiy faoliyati shakllarini rivojlantirish vazifalari bo'lib, ular uning ijodiy salohiyati amalga oshirilsa hal qilinadi. Ushbu jarayonlarni tushunish va o'rganish sizga talabaning ichki dunyosi va motivlarini chuqurroq bilib olishga imkon beradi va shuning uchun shaxsga yo'naltirilgan va madaniy yondashuv va uning badiiy did va estetik tafakkurini shakllantirish uchun pedagogik shart-sharoitlarni samarali amalga oshiradi.

Foydalangan adabiyotlar

1. Isoqov.M., Xasanov.R., Xaydarov.B., Sulaymanov.A., Jumaniyazov.S., Roziqov.A. *Tasviriy san'at. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 2-sinfi uchun darslik. Qayta ishlangan va to'ldirilgan beshinchi nashri.* - T.: «Yangiul polygraph service», 2016. - 144 b.
2. Suleymanov A., Raxmanov I., Suleymanova Z. *Tasviriy san'at. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 4-sinf darslik.* - T.: «Sharq», 2020 - 115 b.
3. Xalilov Sh.T. *O'quvchilarni axloqiy-estetik tarbiyalashda ommaviy axborot vositalaridan*

4. *O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 apreldagi PF – 5712-son «O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi Farmoni.* // <https://lex.uz/ru/docs/4312785>.

5. *Bulatov S.S., Soipova M.S, Badiiy tahlil tamoyillari (Tasviriy, amaliy va me'morchilik san'at asarlari misolida). Monografiya – T.: "Fan va texnologiya", 2016, 21 b.*

RASSOMLAR IJODIDA AYOL SIYDOSINING ESTETIK VA PSIXOLOGIK TAHLILI**Temirov Murodjon Anvarovich***ADU "Tasviriy va amaliy san'at" kafedrası kata o'qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqola «Rassomlar ijodida ayol siymosining estetik va psixologik tahlili mavzusida yozilgan bo'lib, san'at asarlarida ayol siymolarining qanday estetik va psixologik yondashuvlar orqali tasvirlanganini chuqur tahlil qiladi. Maqola o'zbek rassomlarining ijodida ayol obrazlarining shakllanishi va ifodalanishini tarixiy, madaniy va shaxsiy ishtiyoqlar nuqtayi nazaridan o'rganadi.

Kalit so'zlar: ayol siymosi, san'at, rassomlar ijodi, estetik tahlil, timsol, san'at asarlari. San'at tarixida ayol siymosining evolyutsiyasi keng va murakkab jarayon bo'lib, u qadimiy davrlardan boshlab hozirgizamon san'atiga qadar davom etadi. Qadimiy tasviriy san'at asarlarida ayollar siymosi ko'pincha ona-tabiat, reproduktiv qobiliyat va ularning ma'naviy timsoli sifatida aks ettirilgan. Misol uchun, Paleolit davrining "Venus" figuralari (masalan, Venus of Willendorf) ayollarning sifatlarini va ularning urug'lantirish qobiliyatini ifodalovchi timsollar sifatida tasvirlangan. Misol uchun, qadimgi Misr va Mesopotamiya madaniyatlarida ayol obrazlari ko'pincha ilohiy yoki muhim ijtimoiy rol ni ifodalovchi timsollar sifatida tasvirlangan. Shu bilan birga, Gretsiya va Rim madaniyatlarida, ayol siymosi estetika va go'zallik bilan bog'liq sifatlar bilan tavsiflangan, bu esa rassomlarning ayol obrazini idealizatsiya qilishlariga olib kelgan. Rassomlar asrlarda, ayol siymosi ko'proq diniy va ma'naviy kontekstda ko'rsatilgan. Ikkinchi ming yillikda, ayol obrazlari ko'pincha "Mehr va go'zallik" obrazlari sifatida tasvirlanib, bu obrazlarning estetik talqinlari diniy mavzular bilan bog'langan. Renessans davrida, ayol obrazlari o'zining jismoniy va ruhiy go'zalligi bilan yanada mashhur bo'ldi va bu davrda ko'plab san'atkorlar ayol siymosini o'z asarlarida tasvirlashga intildilar, bu esa ularning ijodiga juda katta ta'sir ko'rsatdi. Jumladan, ayol obrazlari ko'pincha muqaddas onalik va inoyat ramzi sifatida ifodalangan. Buning yaqqol misoli sifatida Maryam (Madonna) obrazlarini keltirish mumkin, ular diniy mavzudagi asarlar bilan bog'langan tasvirlar orqali, muqaddaslik va tinchlik ramzi sifatida ko'rsatilgan. Uyg'onish davrining yorqin vakillaridan biri, mashhur italyan rassomi Leonardo da Vinchining jahon san'ati durdonasiga aylangan ushbu asariga juda ko'p tadqiqotlar, romanlar va she'rlar bag'ishlangan bo'lsa-da, hamon mazkur rasm qandaydir sir og'ushida hamon millionlab kishilarni jalb etmoqda. Asarda tasvirlangan xonim - Jakondaning sirli tabassumi barchani mahliyo etmoqda, hamon portreti yaratilgan ayol ismi yashirinligicha qolmoqda. Leonardo da Vinchining «Jakonda» asariga rangtasvir san'atining ramzi, Uyg'onish davri madaniyatining ruhi aks etgan jonli timsol, deb bejiz ta'rif bermaganlar. Ehtimol, Luvrning mazkur rasm saqlanayotgan (Parijdagi olamshumul san'at muzeyi) Kvadrat zali, hayrat sadolari to'liq ana shu qasr, tasviriy san'at durdonalari makon topmish ushbu maskan shunday jilovlanmagan his-ehtiroslarni o'z ichiga sig'dira olarmikan? Qarang, albatta «Jakonda»ga bir qarang! Siz shunda Selsiy bo'yicha 25 daraja haroratda saqlanayotgan, yilda bir marta eskort kuzatuvida tibbiyot ko'rigiga olib boriluvchi suratni ko'rasiz. Endi u - sig'inadigan buyum, rangtasvirninggina emas, faqat uning ramzi bo'lgan, jilmayayotgan timsolga aylangan. Albatta, bunda uni yaratgan rassom, nomi g'urur-iftixorga to'liq Leonardo da Vinchi ham e'tirof etiladi. O'zbek san'atida ayol obrazlari ko'plab xalq san'ati va amaliy bezaklarda o'z aksini topgan. Ular ko'pincha oila qadriyatlarini, go'zallik timsolini ifodalovchi tasvirlar sifatida ko'rsatilgan. Misol uchun, o'zbek xalqiga xos bezaklarda, naqshlarda va miniatyura asarlarida ayol obrazlari ko'pincha xalq amaliyotlari va madaniy meros bilan bog'liq bo'lgan. Bunday tasvirlar estetik jihatdan rang-barang, bezakli va ornamentlilikda bo'lib, o'zbek xalqining estetik qadriyatlarini aks ettiradi.

Masalan, Kamoliddin Behzodning “Malika portreti” kamyob asarlar sirasiga kiradi. Bu portret naturaga yaqinmi degan savol tug‘iladi. Aytish mumkinki, bu Oychehra go‘zalning qayrilma qoshlari ostidagi maftunkor ko‘zlari yonib turadi. Uning liboslari guldor, naqshli va bayramona. Boshida toj singari hoshiyalangan ko‘rkam qalpoq. Qo‘llarida nafis gullar tutdi. Umuman, malika shoirona qiyofada gavdalandirilgan. U sharq she‘riyatida minglab marotaba tarannum etilgan go‘zalga o‘xshaydi. Behzodning yana bir “Gullayotgan novdalar orasida qiz” asari figurali va bezakli ibtido uyg‘unligiga misol bo‘la oladi. Tillarang sariq fonda qora ko‘ylakli oy yuzli qizning tanasi uchib yurgandek. Uning ko‘ylagida keng yaproqli novda tasviridagi bezaklar ma’noli ko‘rinib turibdi. Tana bezak bilan uyg‘unlashib, mangu go‘zallikni kuylayotgandek tasavvur uyg‘otadi.. Zamonaviy san’atda ayol siymolarining tasvirlanishi sezilarli darajada o‘zgargan. Modernizm, syurrealizm va postmodernizm kabi uslublar orqali ayol obrazlari yanada murakkab va eksperimental shakllarda ifodalangan. Masalan, modernistik san’atda ayol obrazlari ko‘pincha yangi estetik yondashuvlar, shakllar va ranglar orqali aks ettiriladi, bu esa tasvirlarning yanada dinamik va o‘zgaruvchan ko‘rinishlarini yaratadi. Syurrealistlik san’atda ayol siymolari ko‘pincha fantastik va abstrakt shakllarda tasvirlangan bo‘lib, rassomlarning ichki dunyosini va psixologik holatlarini aks ettiradi. Bunday yondashuvlar ayol obrazlarini yangicha, xayoliy va ko‘proq subyektiv ko‘rinishlarga olib keladi. Ayol obrazlarining san’atdagi tasvirlanishi madaniy va ijtimoiy sharoitlar tomonidan katta ta’sirga ega bo‘lgan. Madaniy qadriyatlar, diniy e’tiqodlar, ijtimoiy rollar va gender stereotiplari rassomlarning ayol obrazlariga qanday yondashishlarini shakllantiradi. Masalan, an’anaviy san’atda ayol obrazlari ko‘proq ma’naviy va ma’rifiy kontekstlarda ifodalangan bo‘lsa, zamonaviy san’atda bu obrazlar ijtimoiy tanqid va gender tengligi masalalari bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Ayol siymolarining san’at asarlaridagi estetik yondashuvlar turli san’at maktablari va davrlarda sezilarli darajada farq qiladi. Har bir estetik yondashuv ayol obrazlarini o‘ziga xos uslublarda tasvirlaydi, bu esa san’at asarining estetik qadriyatlarini belgilaydi. An’anaviy san’atda ayol siymolari ko‘pincha ma’naviy va ma’rifiy ro‘llarda ifodalangan. Bu tasvirlar estetik jihatdan rang-barang, ornamentlilik va bezaklarga boy bo‘lib, qadriyatlarni va madaniy merosni aks ettiradi. Masalan, o‘zbek xalq san’atida ayollar ko‘pincha onalik, go‘zallik va ma’naviyat ramzi sifatida tasvirlangan. Xalq amaliyotlaridagi naqshlar, xat tashlash va bezaklarda ayol siymolari xalqning estetik qadriyatlarini va madaniy an’analarini aks ettiradi.

- Modernistik san’atda ayol obrazlari ko‘proq yangi estetik yondashuvlar orqali ifodalangan. Modernist rassomlar ayol siymolarini yanada minimalistik, geometrik va eksperimental shakllarda tasvirladilar. Bu yondashuvlar orqali ayol obrazlari yangi ranglar, shakllar va kompozitsiyalar bilan tasvirlangan, bu esa san’at asarlarining estetik qadriyatlarini yangilagan. Modernizm yurtimizga 20-asr boshlaridayoq kirib kelgan bo‘lib dastlab A. Volkov, A. Nikolayev, O‘. Tansiqboyevlar asarlarida va 1970-yillar oxiridan V. Oxunov, N. Shin; A. Ikromjonov, S. Raxmetov kabi rassomlarning ijodida ko‘zga tashlanadi.
- Syurrealistik san’atda ayol obrazlari ko‘pincha fantastik va abstrakt shakllarda tasvirlangan. Syurrealistliki yondashuvlar ayol obrazlarini ichki dunyo, xayol va psixologik holatlar orqali aks ettiradi. Bu uslubda ayollar ko‘pincha sirli, haqiqiy bo‘lmagan shakllarda ko‘rsatiladi, bu esa tasvirlarning estetik qadriyatlarini yanada kengaytiradi. Postmodernizm san’atda ayol obrazlari ko‘pincha gender rollari, stereotiplar va ijtimoiy tanqid masalalari bilan bog‘liq bo‘ladi. Postmodernizm yondashuvlar orqali ayol obrazlari yangi, ko‘p qirrali va tanqidiy kontekstlarda tasvirlanadi, bu esa san’at asarlarining estetik qadriyatlarini yangi darajalarga olib chiqadi. Madaniy kontekst san’at asarlaridagi ayol siymolarining qanday ifodalanishini muhim darajada belgilaydi. Har bir madaniyatning o‘ziga xos qadriyatlari, e’tiqodlari va ijtimoiy tuzilmalari ayol obrazlarining san’atda qanday ko‘rsatilishiga ta’sir qiladi. Diniy madaniyatlarda ayol

siymolari ko'pincha muqaddas ruhiy va ma'naviy ramz sifatida aks ettiriladi. Masalan, Nasroniylikda Maryam (Madonna) obrazlari onalik va inoyat ramzi sifatida, Islom san'atida esa ayollar ko'proq oila va avlodni himoya qiluvchi timsollar sifatida ko'rsatilgan. Xalq madaniyatida ayol obrazlari ko'plab oila va jamoa qadriyatlarini aks ettiradi. Xalq san'atida ayollar ko'pincha oilaviy rollar, go'zallik timsoli va ijtimoiy rollarni ifodalovchi tasvirlar sifatida ko'rsatiladi. Masalan, o'zbek xalq san'atida ayollar ko'pincha an'anaviy kiyimlar va naqshlar bilan tasvirlanadi, bu esa madaniy qadriyatlarni va ijtimoiy rollarni aks ettiradi. Zamonaviy madaniyatlarda ayol obrazlari ko'pincha gender tengligi, ijtimoiy tanqid va shaxsiy tajribalar bilan bog'liq bo'ladi. Postmodernizm yondashuvlar orqali ayol obrazlari yangi kontekstlarda, masalan, gender stereotiplari, shaxsiy tajribalar va ijtimoiy tanqid orqali ko'rsatiladi. Bu esa tasvirlarning estetik qadriyatlarini yangi darajaga olib chiqadi va ayol obrazlarining zamonaviy ijtimoiy va madaniy kontekstda qanday aks etishini ko'rsatadi. Turli madaniyatlar va san'at maktablarida ayol obrazlari ko'rsatilishida sezilarli farqlanishlar mavjud. Har bir madaniyatning o'ziga xos estetik yondashuvlari, madaniy qadriyatlari va ijtimoiy kontekstlari ayol obrazlarining san'atda qanday aks etishini belgilaydi. Sharq madaniyatida ayol obrazlari ko'pincha an'anaviy qadriyatlar, oila rollari va ma'naviyat bilan bog'liq bo'ladi. Bu madaniyatlarda ayollar ko'proq tinchlik, go'zallik va onalik ramzlari sifatida ko'rsatiladi. Masalan, o'zbek xalq san'atida ayollar ko'plab dekorativ va amaliy tasvirlarda, an'anaviy kiyimlar va naqshlar orqali aks ettiriladi. G'arb madaniyatlarida ayol obrazlari ko'pincha zamonaviy ijtimoiy masalalar, gender tengligi va shaxsiy tajribalar bilan bog'liq bo'ladi. Postmodernizm san'atda ayol obrazlari ko'plab ijtimoiy va madaniy masalalar bilan bog'liq bo'lgan yangi yondashuvlar orqali tasvirlanadi, bu esa san'at asarlarining estetik qadriyatlarini yangi kontekstlarda aks ettiradi. Umumbashariy madaniyatda ayol obrazlari turli san'at maktablari orqali ko'rsatiladi va ko'plab madaniyatlararo aloqalar bilan bog'liq bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. *Yangi O'zbekistonda erkin va farovon yashaylik!* –T.: TASVIR nashryot uyi, 2021, -52 b.
2. Axmedov M.B. va Xasanova M.Z. *Qalamtasvir.* –T.: IJOD-PRINT, 2021, -188 b.
3. Bo'latov S.S., Soipova M.S. *Badiiy tahlil tamoyillari.* –T.: Fan va texnologiya, 2016, -260 b.
4. Bo'latov S.S., Salimova S.N., Muxtorov A. *Sherdor madrasasi bezaklarining sirli olami.* –T.: Talqin, 2007, -14 b
5. Musine Galima. *Turan'in Alp Kizlari.* Sato Turkiyat matb. – Istanbul, 2001 (in Turkish).
5. Ijodimiz haqida gapirsak *Rangtasvir, Grafika, Haykaltaroshlik.*/Albomlar turkumi T.Qo'ziyev. 2006
6. Bohr, J. (2021). *The Evolution of Female Representation in Art: A Historical and Cultural Perspective* . *Art History Review*, 34(2), 122-145.
7. Gabitov T., Adaeva G., Shamahay S. *Woman Image of in Modern Kazakh culture* // *International Conference on Identity, Culture and Communication*, Paris, France, 27-28 June, 2013.

MUNDARIJA

KIRISH SO'ZI. Xilola Umarova	3
KIRISH SO'ZI. Xolboy Ibraimov	5
Xilola Umarova	
O'ZBEKISTONDA ILM-FAN TARAQQIYOTIDA AYOLLARNING IJTIMOY FAOLLIGI	7
Xolboy Ibragimovich Ibraimov.	
AYOLLARNING ILM-FANDA MUNOSIB NATIJA VA KO'RSATKICHLARGA ERISHISHIDA DAVLATIMIZ TOMONIDAN QO'LLAB QUVVATLANISHI	10
Akmal Saidov.	
AЁЛЛАР ТАДҚИҚОТЧИЛИК КОМПЕТЕНЦИЯСИНИ РИВОЖЛАНТИ- РИШДАГИ МУҲИМ ОМИЛ ВА ХАЛҚАРО ТАЖРИБАЛАР	13
Мусурманова Ойниса Мусурмановна.	
ЎЗБЕКИСТОНДА ГЕНДЕР ЁНДАШУВ АСОСИДА ХОТИН-ҚИЗЛАРНИНГ ИЛМ-ФАНДАГИ ОҚИЛАЛИК РОЛИНИ ОШИРИШ МЕХАНИЗМИ”	16
Umida Alimdjanovna Teshabayeva.	
ILM-FAN SOHASIDA AYOLLARNI QO'LLAB QUVVATLASH HUQUQ VA IMKONIYATLARNI TA'MINLASHNING MUHIM OMILI SIFATIDA	25
Усманов Маъруфжон Аъзамович. ЖАМИЯТДА ХОТИН ҚИЗЛАР ҲУҚУҚЛАРИНИ ҲАР ТОМОНЛАМА КЕНГАЙТИРИШ БОРАСИДАГИ ИЖТИМОЙ МЕХАНИЗМЛАР	28
Umarova Yulduz Baxtiyorovna.	
TEMURIYLAR DAVRIDA AYOLLARNING TADQIQOTCHILIK GENDER TENGLIK MUNOSABAT KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOY PSIXOLOGIK TAHLILI	32
Ruhshona Sharofiddinova	
MARKAZIY OSIYODA AYOLLARNING ILMIY TADQIQOTCHILIK FAOLIYATI:	
KECHA VA BUGUN	36
Dr.Pradeepa Palraj. GENDER EQUALITY STRATEGY FOR DEVELOPMENT OF RESEARCH COMPETENCY IN WOMEN	38
Кучкарова Наргиза Шарипжоновна. .. ИССЛЕДОВАТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НА ОСНОВЕ ТЕХНОЛОГИИ СОТРУДНИЧЕСТВА	43
J.X.Ismailova. O'ZBEKISTONNING ILM-FAN DARG'ALARI	46
Farida Abdurahimova. OILALARDA MA'NAVIY QADRIYATLAR VOSITASIDA XOTIN-QIZLAR FAOLLIGINI TAKOMILLASHTIRISHNING INNOVATSION USULLARI	49
Jamoldinova Odinoxon Rasulovna. OLIY TA'LIMDA GENDER TENGLIKNI TA'MINLASHNING SAMARALI MEKANIZMLARI	53
Adilova Dilorom Nurillayevna, Erimbetov Muxammad. OILALAR VA XOTIN-QIZLAR O'RTASIDA MA'NAVIY-MA'RIFIY ISHLARNI OLIV BORISHNING O'ZIGA XOS JIHATLARI	58
R.Safarova. O'QUVCHILARNING GENDER O'ZIGA XOSLIKLARINI NAMOYON ETISHLARINI TA'MINLASH IMKONIYATLARI	61
Шукурулло Мардонов. Глобаллашув шароитида қадриятларнинг ўрни	63
А.Х. Махмудов. ШАХМАТ ЎЙИНИ ОРҚАЛИ АЁЛЛАРНИНГ ИЛМИЙ ПОТЕНЦИАЛИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЖИҲАТЛАРИ	65
Tojiboyeva Xilola Maxmudovna BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA RAQAMLI O'QUV PLATFORMALARIDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI	68
Muxayyo Umaraliyeva. RAQAMLI TA'LIM SHAROITIDA BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING RIVOJLANTIRISHDA GENDER TENGLIK TAMOYILI	70
Muxayyo Umaraliyeva. MARKAZIY OSIYO AYOLLARI TADQIQOTCHILIK KOMPETENSIYASINI	

O'QUV JARAYONI SIFATINI OSHIRISH.....	72
L.M.Qaraxonova. TARBIYANI SAMARALI TASHKIL ETISHDA MAKTAB, OILA VA MAHALLA HAMKORLIGI	75
Ф.Х.Ибрагимова. БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРДА КАСБИЙ...ИЖОДКОРЛИК СИФАТЛАРИНИ ТАРКИБ ТОПТИРИШНИНГ АЙРИМ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ.....	77
К.А.Karimov. GENDER YONDASHUV ASOSIDA BO'LAJAK O'QITIUVICHLARNING KASBIY KOMPETENTLIGINI OSHIRISH.....	80
М.Б.Уразова. РАЗВИТИЕ ГЕНДЕРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО И МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА.....	84
Muxamadiyev Xojiakbar Aslitdinovich. MARKAZIY OSIYODA AYOLLARNING ILMIY TADQIQOTCHILIK FAOLIYATI: KECHA VA BUGUN	87
М.Аbdullayeva. YANGI O'ZBEKISTON SHAROITIDA XOTIN -QIZLARNING SIFATLI TA'LIM, ILM-FAN, RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHINI TA'MINLASHNING DOLZABLIGI	90
Ж.А.Хайдарова. РАЎБАР АЁЛЛАРНИНГ БОШҚАРУВ КОМПЕТЕНЦИЯЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДАГИ ТЎСИҚЛАР.....	93
Z.Hakimova. ILM-FANDAAYOLLARNING O'RNI VA ILMIY POTENSIALINI RIVOJLANTIRISH STRATEGIYALARI.....	99
N.M. Ruziyev. O'ZBEK KULOLCHILIGIDA AYOLLARNING O'RNI VA AHAMIYATI.....	101
D.B.Soliyeva. INSONIYAT TARIXIDA ILK IJODIY ASAR AYOLLAR SIY MOSIDA.....	105
Н.Ш.Абдуллаева. ОЛИМА АЁЛ – КЕЛАЖАК ҚУРУВЧИСИ СИФАТИДА.....	108
O.N.Muxidova. AYOLLARNING TADQIQOTCHILIK FAOLIYATIDA TRANSVERSAL KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISHDAGI INNOVATSIYALAR.....	116
Shakarova Nilufar Zuvaydullayevna. TAYYORLOV GURUHI BOLALARINI BOSHLANG'ICH TA'LIMGA TAYYORLASHDA O'QITUVCHI-PEDAGOG LARNING TADQIQOTCHILIK FAOLIYATI.....	118
Imomova Madina Botirovna. O'ZBEKISTONDA HIZMAT KO'RSATGAN O'ZBEK OLIMA AYOLLARI	122
З.Азимова, А.Азимов. ИСЛОМИЙ ҚАДРИЯТЛАР ВА УНИ АЁЛЛАРНИНГ ЖАМИЯТДА-ГИ МАВҚЕИНИ БЕЛГИЛАШДАГИ ЎРНИ.....	125
D.Z.Tursunova. GOSPITAL MAKTABNING BOSHLANG'ICH SIN F DARSLARINI TASHKIL ETISHDA TA'LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH.....	125
L.X.Niyozova. MARKAZIY OSIYODA AYOLLARNING ILMIY TADQIQOTCHILIK FAOLIYATI VA LIDER AYOLLARNING MAM LAKAT RIVOJIDAGI O'RNI	131
O.N.Muxidova. AYOLLARNING TADQIQOTCHILIK FAOLIYATIDA TRANSVERSAL KOMPETENSIYALARINING AHAMIYATI	135
O.Kajanova. MARKAZIY OSIYODA AYOLLARNING ILMIY TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINING QIYOSIY TAHLILI.....	138
K.A.Abrorxonova, N.L.Kamolova. MARKAZIY OSIYO AYOLLARINING TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARINING O'RNI	142
Z.Uchkurova. AYOL MUTAXASSISLARDA TADQIQOTCHILIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA MUSTAQIL TA'LIMNING O'RNI	148
Валиева Феруза Рашидовна. ФАКТОР ЖИЗНИ И РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВА - УЧАСТИЕ УЧЕНЫХ В ВОСПИТАНИИ ДУХОВНОГО ВОСПИТАНИЯ МОЛОДЕЖИ.....	148
M.S.Ziyoyeva. TURKISTON JADID AYOLLARINING MA'RIFATPARVARLIK HARAKATLARI	150
Namazov Shuxrat. MARKAZIY OSIYO AYOLLARINING TADQIQOTCHILIK KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDA GENDER TENGLIGI MASALALARI, O'ZBEKISTON TAJRIBASI.....	154
Х.А.Расулова. РОЛЬ ЖЕНЩИН УЧЕНЫХ В РАЗВИТИИ МЕДИЦИНЫ УЗБЕКИСТАНА	157
R.R.Turaqulova. O'ZBEK SAN'ATIDA AYOL XONANDALIGI MAKTABLARINI TADQIQ ETISH ORQALI MUMTOZ MUSIQANI RIVOJLANTIRISH	161
Mansur Begmatov. DEVELOPMENT OF RESEARCH COMPETENCIES OF WOMEN TEACHERS IN THE ENVIRONMENT OF THE GENDER POLICY OF THE NEW UZBEKISTAN	163

Nurmatova Nargiza Ulug'bekovna. O'quvchi-qizlarni ijtimoiy faolligini rivojlantirish omilla ri.....	167
Н.Тўлаганова.ЎҚИТУВЧИЛАРВАОТА-ОНАЛАРЎРТАСИДАГИЎЗАРО МУНОСАБАТЛАРНИНГ ЯНГИ ШАКЛЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ	172
M.D.Aliboyeva, D.M.Ubaydullayeva. YANGI O'ZBEKISTON DAVLAT VA JAMIYAT BOSHQARUVIDA XOTIN-QIZLAR ISHTIROKINING IJTIMOIIY ANAMIYATI.....	175
N.A.Nadjimova. AYOLLARNING ILM-FANDA ERISHGAN YUTUQLARI: TARIXDAN BUGUNGI KUNGACHA.....	178
2-SHO'BA.	
Nadjimova Nigora Abdusolih qizi, Fayziyev Anvar Isokulovich. BOSHLANG'ICH TA'LIMDA KO'RIB TUSHUNISH KO'NIKMALARINI TAKOMILLASHTIRISHDA GENDER YONDASHUVNING ANAMIYATI.....	181
Надежда ЦАЙ. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ И ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ РАБОТНИКОВ СИСТЕМЫ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ	183
Надежда ЦАЙ. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ГЕНДЕРНО ОРИЕНТИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ (Гендерные подходы к социализации).....	187
N.R.Masharipova. O'QUVCHILARDA TANQIDIY FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH MILLIY AYOL QAHRAMON AYOLLARINING FAOLIYATIDAN TARBIYA VOSITASI SIFATIDA FOYDALANISH.....	191
Р.Т.Джурабаева. МАРКАЗИЙ ОСИЁ АЁЛЛАРИНИНГ ТАДҚИҚОТЧИЛИК ФАОЛИЯТИДА ҲАМКОРЛИК ТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ	193
S.Maxmudova. AYOLLARNING TADQIQOTCHILIK KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISHDA GENDER TENGLIK STRATEGIYASINI QO'LLASH	197
F.B.Bayjonov, D. Jabborova. OILA VA TA'LIM MUASSASALARI HAMKORLIGIDA TALA-BALARNING GENDER MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH MODELLARINI O'RGANISH ALFRAGANUS UNIVERSITY	200
Sh.O.Toshpulatova. TALABALARDA MANTIQUIY FIKRLASH KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA GENDER TENGLIK STRATEGIYASINING PEDAGOGIK JIHATLARI	204
Д. Камиллов, Х.Надинова. АЁЛЛАРИНИ ЖАМИЯТДА ГЕНДЕР-ХУҚУҚИЙ ЭРКИНЛИГИ	207
SMBM Arshad. GENDER DYNAMICS IN EDUCATION: A COMPARATIVE STUDY OF MALE AND FEMALE TEACHERS IN UZBEKISTAN WITH FOCUS ON CLASSROOM MANAGEMENT, STUDENT ENGAGEMENT, AND RESEARCH OUTPUT	210
Egamberdiyeva Malika. TA'LIM MUASSASALARIDA PEDAGOG XODIMLARINING GENDER MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHNING SAMARADORLIGI	215
ZAYNITDINOVA MASUDA ABDUKADIROVNA. MAKTAB O'QITUVCHILARINING KASBIY RIVOJLANISHLARIDA DIREKTOR O'RINBOSARLARINING DOLZARB VAZIFALARI.....	218
Xudayberdiyev Mirolim Iskandar o'g'li. TASVIRIY SAN'ATDA GENDER MUAMMOLAR.....	221
Musurmanova Shaxlo Ilhomovna. XOTIN QIZLARNING JAMIYATDAGI ROLINI OSHIRISH, GENDER TENGLIK VA OILA MASALALARI.....	223
Bexruz Sobirovich Turdiyev. JAMIYAT IDEOSFERASIDA AYOLLAR TENGLIGIGA ERISHISH MASALASI.....	227
Raxmatova Mexrinoz Majitovna. UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARIDA TARBIYAVIY JARAYONLARNI TASHKIL ETISHDA GENDER YONDASHUVNING O'ZIGA XOS JIHATLARI	230
Rustamov Nazir Choriyevich. GENDER YONDASHUV ASOSIDA O'SMIR YOSHDAGI O'QUVCHILARDA G'OYALARNI GENERATSIYALASH KO'NIKMASINI RIVOJLANTIRISH	232
Maxmudova Darmonjon Bozorboyevna. AYOLLAR TADQIQOTCHILIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA XALQARO TAJRIBALAR.....	235
Namozova Madina Toyir qizi. YANGI O'ZBEKISTONDA MARGINAL MADANIYATGA QARSHI IMMUNITETNI SHAKLLANTIRISH VA GENDER TENGLIK.....	237
Рустамова Нодира Рустамовна. ВИТАГЕН ТАЖРИБА ВА ВИТАГЕН АХБОРОТ: ИЗОҲЛАР ВА	

ҚЎЛЛАНИЛИШ СОҲАЛАРИ	239
Валиханова Муаззам Алиевна. МАРКАЗИЙ ОСИЁ АЁЛЛАРИДА ТАДҚИҚОТЧИЛИК КОМПЕТЕНЦИЯСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ГЕНДЕР TENGLIK STRATEGIYASI	243
Mirzajonova Hayriniso Xolmatovna. MARKAZIY OSIYO AYOLLARIDA TADQIQOTCHILIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING GENDER TENGLIK STRATEGIYASI	246
Komilova Xurshida Toxirovna. MARKAZIY OSIYODA XOTIN-QIZLARNINGTADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI RIVOJLANISHGA GENDER YONDASHUV	252
С.С.Эгамбердиев. СТРАТЕГИЯ ГЕНДЕРНОГО РАВЕНСТВА ДЛЯ РАЗВИТИЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ЖЕНЩИН ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ.....	255
Toshturdiyeva Xurshida Erkinovna. SHAXS SHAKLLANISHIDA GENDER MUNOSABATLARIGA PEDAGOGIK YONDASHIVI	257
З.А.Бегимкулов, Н.Н.Нарзиева. МАМЛАКАТИМИЗДА ГЕНДЕР TENGLIK ҲАМДА ИЛМ- ФАН ТАРАҚҚИЁТИДА ХОТИН-ҚИЗЛАРНИНГ ИШТИРОКИНИ ЯНАДА КЕНГАЙТИРИШ БОРАСИДА АМАЛГА ОШИРИЛАЁТГАН ИШЛАР	260
N.G'Shukurova.O'ZBEKISTONDA GENDER TENGLIGI MASALASINING DAVLAT TOMONIDAN QO'LLAB-QUVVATLANISHI	263
Г.Т.Токтогулова, С.Ч.Осмоналиева. ГЕНДЕРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПИСЬМЕННОЙ КУЛЬТУРЫ УЧАЩИХСЯ	266
Ж.Ж.Жоробеков, Б.Т.Марзабаева. ПРОБЛЕМА ГЕНДЕРНОГО ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВА В ОРГАНАХ МЕСТНОЙ ВЛАСТИ КЫРГЫЗСТАНА	274
D.X.Alimova. BOSHLANG'ICH SINFLARDA STEAM TEXNOLOGIYALARINI ISHLAB CHIQUISH VA ULARDAN FOYDALANISH ASOSIDA BILIMLARNI O'ZLASHTIRISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI (tabiiy fan misolida)	279
A.Zhoroyeva, A.Akmatova, A.Shermatova. MOTIVATIONAL, CONCEPTUAL, FIGURATIVE AND SEMIOTIC FEATURES OF CONCEPT "ERKEK/MAN"	281
A.Abdulkhayev. THE ROLE OF ETHNOPSYCHOLOGICAL FACTORS IN WOMEN INTELLECTUAL DEVELOPMENT	287
З.К.Камчибекова. ГЕНДЕРНОЕ РАВЕНСТВО НА ПРИМЕРЕ ОЛИМПИЙСКИХ ИГР	295
M.Ashurova. MAJOR ISSUES OF GIRLS' UPRISING IN UZBEKISTAN AND PROMISING RESEARCHES IN THIS DIRECTION.....	298
J.D.Atenov, J.A.Espigarov. BOSHLANG'ICH SINFLAR MATEMATIKA DARSLARIDA GENDER TENGLIK TAMOIYILI SOSIDA O'QUVCHILARNING KREATIV HAMDA TANQIDIY TAFAKKURLARINI RIVOJLANTIRISH TAMOIYILLARI	300
A.A.Усенов, А.А.Сарыбаева. ГЕНДЕРНЫЕ СТЕРЕОТИПЫ В ПОВЕСТИ ЧИНГИЗ АЙТМАТОВА "ДЖАМИЛЯ"	303
A.A.Usenov, A.S.Airin. GENDER STEREOTYPES IN THE NOVEL BY CHINGIZ AITMATOV "ZHAMILA"	307
G.Usmonova. XOTIN-QIZLAR VA BOLALARGA NISBATAN ZO'RAVLILIKNING BARCHA SHAKLLARINI BARTARAF ETISHNING AHAMIYATI.....	312
Q.A.Abdiyeva. BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QITUVCHILARIDA GENDER TENGLIK TAMOIYILLARI ASOSIDA 4K MODEL KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH	315
G.H.Xodiyeva. BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QITUVCHILARIDA GENDER TENGLIK TAMOIYILI ASOSIDA 4K MODEL KOMPETENSIYALARI KOMPONENTLARINI RIVOJLANTIRISH	318
T.A. Egamberdiyeva, A. R. Saydullayeva. ILMIY TADQIQOTCHILIK FAOLIYATIDA GENDER OMILLARINING AHAMIYATI	322
M.V.Ikromova. BOSHLANG'ICH SINFLAR ONA TILI VA O'QISH DARSLARIDA GENDER TENGLIK TAMOIYILASOSIDA O'QUVCHILARNING KREATIV HAMDA KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH.....	326
J.D.Atenov, J.A.Espigarov. BOSHLANG'ICH SINFLAR MATEMATIKA DARSLARIDA GENDER TENGLIK TAMOIYILI ASOSIDA O'QUVCHILARNING KREATIV HAMDA TANQIDIY TAFAKKURLARINI	

RIVOJLANTIRISH TAMOIYILLARI	329
N.Mansurova. MARKAZIY OSIYO AYOLLARINING TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHDA GENDER TENGLIK STRATEGIYALARINING O'RNI.....	331
A.Rahmonchayeva. MARKAZIY OSIYO AYOLLARIDA TADQIQOTCHILIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING GENDER TENGLIK STRATEGIYASI.....	334
Sh.Z.Normurodov. GENDER TENGLIK TAMOIYILLARI ASOSIDA TALABALARDA TARBIYA DARSLARI ORQALI TADQIQOTCHILIK KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH MEKANIZMLARI.....	336
J.A.Xaliqov. O'ZBEK MILLIY ESTRADA SAN'ATI RIVOJLANISHIDA GENDER YONDASHUV- NING AHAMIYATI HAQIDA AYRIM MULOHAZALAR.....	339
M.R.Rustamova. XOTIN-QIZLARDA MIGRATSIYA MOTIVI SHAKLLANISHIGA TA'SIR ETUVCHI IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK OMILLAR	342
Sharipova Nilufar Qo'ychi qizi. BIOLOGIYA DARSLARIDA O'QUVCHILAR FAOLIYATINING EVRISTIK O'QITISH USULIDA GENDER TENGLIK TAMOIYILI.....	347
K.A.Abrorxonova, S.Sh.Shavkatova. MARKAZIY OSIYO AYOLLARINING TADQIQOTCHILIK KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDA GENDER TENGLIK TAMOIYILI.....	350
B.S.Turdiyev. JAMIYAT IDEOSFERASIDA AYOLLAR TENGLIGIGA ERISHISH MASALASI.....	352
M.T.Tursunqulova. BOSHLANG'ICH SINFDA FOYDALANILADIGAN DIDAKTIK O'YINLAR VA GENDER YONDASHUVNING XUSUSIYATLARI HAQIDA AYRIM MULOHAZALAR.....	355
G.M.Nazirova. ГЕНДЕРНОЕ РАВЕНСТВО: НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ.....	357
M.Ў.Хамрабаева. СТРАТЕГИЯ ГЕНДЕРНОГО РАВЕНСТВА ДЛЯ РАЗВИТИЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ ЖЕНЩИН ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ.....	360
3-SHO'BA	
P.M.Medetova, A.B.Kostin. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕЖДУНАРОДНОГО ОПЫТА В МЕТОДИКЕ ПОДГОТОВКИ ВОЕННЫХ ВОДИТЕЛЕЙ НА ОСНОВЕ ПАРАДИГМАЛЬНОГО ПОДХОДА.....	363
Sh.I.Xamroqulova. МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ РАЗВИТИЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ У ЖЕНЩИН	367
Akaki Tsereteli. GEORGIAN WOMAN DURING THE EUROPEAN ENLIGHTENMENT – IN THE 18TH CENTURY	370
Akaki Tsereteli. GEORGIAN WOMEN AND THE POPULARIZATION OF MARIA MONTESSORI'S TEACHING METHOD IN GEORGIA.....	373
N.B.Raxmatullaeva. МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ УЛУЧШЕНИЯ СТУДЕНЧЕСКО-ПРЕПОДАВАТЕЛЬСКИХ ОТНОШЕНИЙ И ВНЕДРЕНИЯ КОРПОРАТИВНОЙ ЭТИКИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ.....	376
S.A.Djoldoshebekova. ХАРАКТЕРНЫЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СОВРЕМЕННОЙ ЖЕНЩИНЫ	379
M.M.Edilova. О НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЖЕНЩИН КЫРГЫЗСТАНА.....	383
4-SHO'BA	
Adilova Dilorom Nurillayevna, Erimbetov Muxammad. OILALAR VA XOTIN-QIZLAR O'RTASIDA MA'NAVIY-MA'RIFIY ISHLARNI OLIV BORISHNING O'ZIGA XOS JIHATLARI.....	387
Saliyeva Nargiza. XOTIN-QIZLARNING ILMIY POTENSIALINI RIVOJLANTIRISH HORIJ TAJRIBASIDA (STEAM misolida)	390
Ismanova Anara Jусупбаевна. АКТУАЛЬНОСТЬ ПРОБЛЕМЫ ТВОРЧЕСКОГО ВОООБРАЖЕНИЯ УЧЕНИКА В СОДЕРЖАНИИ ОБРАЗОВАНИЯ.....	393
Sulaymankulova Jамила Калыбаевна. ОСНОВЫ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ И ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДИАГНОСТИКИ.....	396
Osmonova Samara Kurbanalievna, Turdubaeva Gulpara, Keçeshbaeva Dinara Satybaldiyevna. Кыргыздардын салттуу тарбиялоо системасынын теориялык-методологиялык негиздери	399
Ormonova Sabira. Факторы формирования здорового образа жизни	405

F.Xushnazarov. Jismoniy sifatlar rivojlanishining fiziologik yoshga bog'liq sensitiv davrlari.....	409
Н.Ж. Абдуллаева, А.Умаров. ДЕОНТОЛОГИК ЁНДАШУВ АСОСИДА ПЕДАГОГИК МАЪЪУЛИЯТНИ ШАКЛЛАНТИРИШ.....	412
Sadirova Dinara Sadikovna. CHET TILLARNI O'QITISHDA PRAGMATIK KOMPETENSIYANING SHAKLLANISHI.....	415
Mansur Begmatov, DEVELOPMENT OF RESEARCH COMPETENCIES OF WOMEN TEACHERS IN THE ENVIRONMENT OF THE GENDER POLICY OF THE NEW UZBEKISTAN.....	418
Akramjon Matkarimov. OILADA TA'LIMGA BO'LGAN MAS'ULIYATLI MUNOSABATNI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOIIY-PEDAGOGIK JIHATLARI.....	422
Akmatova Ainisa Abdibaitovna, Ismailova Raykan Apzhaparovna, Orozbaeva Aisalkyn Shamshievna, Bakirova Elnura Turatbekovna. VIOLENCE AGAINST WOMEN IN KYRGYZSTAN.....	425
Bekchanova N.I., Babadjanova Sh.A. HARNESSING THE UNTAPPED POTENTIAL OF WOMEN RESEARCHERS.....	428
Жуманиязова Тупажон Алимовна. ЗДОРОВЬЕ ЖЕНЩИН-ПЕДАГОГОВ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ: ОСОБЕННОСТИ, РИСКИ И СТРАТЕГИИ ПОДДЕРЖКИ.....	430
Машрабжонов Иззатулло Марибжон ўғли. НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЖЕНЩИН В ПЕРИОД ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ.....	433
Shotemirov Sanjar Holmo'min o'g'li. O'RTA OSIYOLIK MUTAFFAKIRLARNING MUOMALA MADANIYATI VA SHAXSLAR ORASIDA SO'Z QO'LLASH SAN'ATI HAQIDAGI QARASHLARI.....	435
Sadirova Dinara Sadikovna. CHET TILLARNI O'QITISHDA PRAGMATIK KOMPETENSIYANING SHAKLLANISHI.....	438
Алимова Нодира Саидахмедовна. РАЗВИТИЕ У УЧАЩИХСЯ ИНТЕРЕСА И НАВЫКОВ К ЗАНЯТИЯМ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРОЙ И СПОРТОМ.....	441
Karaboyeva Maxliyo. TADQIQODCHILIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING ZARURATI.....	443
Maxmudova Fotima Shamsiddinovna. INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDAI TALABALARINING KASBIY - PEDAGOGIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH.....	445
Muxtorova Xusnidaxon Abdugoporovna. YOSHLAR TARBIYASIDA QADRIYAT TUSHUNCHASINING SHAKLLANISHIDA OLIMALARNI O'RNI.....	447
G.S.Muminova. XOTIN-QIZLARNING FANDAGI O'RNINI TAKOMILLASHTIRISHGA YO'NALTIRILGAN TARBIYA - O'ZBEKISTONNING XALQARO NUFUZINI OSHIRISH OMILIDIR....	449
Tohirova Go'zaloy Davronbek qizi. PROFESSIONAL KARYERA – IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK TADQIQOTLAR MUAMMOSI SIFATIDA.....	452
М.С.Ибрагимова..... СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ РЕЧИ И РАЗВИТИЕ МЫШЛЕНИЯ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ.....	455
G.Toshquvatova. O'ZBEKISTON VA FINLANDIYA MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIDAGI OLIB BORILAYOTGAN TADQIQOTLAR.....	459
Musayeva Aziza. MAKTABGACHA TA'LIM YOSHDAGI BOLALARNI MAKTAB TA'LIMIGA MOSLASHTIRISH HAQIDA OLIB BORILGAN TADQIQODLAR VA MOSLASHUV USULLARI.....	461
M.V.Xalimova. TALABALARNING KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK - PSIXOLOGIK OMILLARI.....	463
Todjibayeva Komila Sobit qizi. BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARI INKLYUZIV MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHGA DOIR TAJRIBA-SINOV ISHLARI MAZMUNI.....	466
M.Raimdjanov. VIRTUAL MULOQOT JARAYONIDA YUZAGA KELADIGAN KOGNITIV BUZILISHLARNING XULQ-ATVORGA TA'SIRI.....	468
Buranova Malohat Mirzaaxmadovna, Sharopov Abdulla Ulxo'jayevich. UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARI DARS JARAYONLARIDA TA'LIMIY O'YIN VOSITALARDAN FOYDALANISH TEXNOLOGIYALARINI TAKOMILLASHTIRISH.....	471

Abdusattarova Sarvinoz. ANVAR OBIDJONNING IJODINI O'RGANISHGA DOIR OLIB BORILGAN TADQIQODLARNING AHAMIYATI VA SHOIRNING ASARLARIDA BOLALAR RUHIYATINING TASVIRI.....	475
K.A.Abrorxonova, M.Sh.Xasanova. MARKAZIY OSIYODA AYOLLARNING ILMIY TADQIQOTCHILIK FAOLIYATI.....	477
N.A.Nadjimova. AYOLLARNING ILM-FANDA ERISHGAN YUTUQLARI: TARIXDAN BUGUNGI KUNGACHA.....	480
Abdullayev Farxodbek. UMUMIY O'RTA TA'LIM MUASSASALARI O'QUVCHI QIZLARNI KASB-HUNARGA TAYYORLASHDA EKOLOGIK KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING DIDAKTIK ASOSLARI.....	483
N.K. Ruzikulova. BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARIDA XALQ OG'ZAKI IJODI JANRLARI ASOSIDA O'QISH SAVODXONLIGI FANIDA KROSSVORD METODINI QO'LLASH YO'LLARI.....	487
Sh.K.Urakova. MALAKA OSHIRISH KURSITINGLOVCHILARIDA KREATIV KOMPETENTLIGIGA ASOSLAN FAOLIYATIGA QO'YILADIGAN TALABLAR.....	495
A.D.Askarov. Oliy ta'lim muassasalarida sifat menejmentini takomillashtirishning ayrim masalalari.....	498
Sh. Yusupova. MOLIYAVIY TA'LIM VA AYOLLAR: DUNYO TAJRIBASI.....	501
N.Z.Shakarova. TAYYORLOV GURUHI BOLALARINI BOSHLANG'ICH TA'LIMGA TAYYORLASHDA O'QITUVCHI-PEDAGOGIYALARNING TADQIQOTCHILIK FAOLIYATI.....	503
Sh.Sotiboldiyeva. BO'LJAK BOSHLANG'ICH SINFI O'QITUVCHILARIDA TASHKILIY- PEDAGOGIK KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISHNING AMALIYOTDAGI HOLATI.....	505
S.Tursunxo'jayeva. ILM-FAN TARAQQIYOTI JARAYONIDA OLIMA AYOLLARNING O'RNI.....	507
F. Ergasheva. THE THEORETICAL ESSENCE OF THE CONCEPTS OF CREATIVITY AND CREATIVITY IN LANGUAGE EDUCATION.....	509
D.Ortiqova.BOSHLANG'ICH SINFI O'QITUVCHILARIGA ERTAKLAR O'QITISHNING AHAMIYATI HAQIDA.....	512
L.M.Mambetova, M.R.Yo'ldosheva. O'QITUVCHI NUTQI TA'SIRCHANLIGINI OSHIRISHDA BUYUK MUTAFAKKIRLAR IJODIDAN FOYDALANISHNING O'ZIGA XOSLIKLARI.....	515
S.T.Azimova, D.X.Kamoljonova. Bolalarni milliy an'analar ruhida tarbiyalashda ota-onaning o'rni.....	517
Sh. B. G'ozdiyeva QADRIYATLI YONDASHUV INKLYUZIV MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH VOSITASI SIFATIDA.....	519
Yu.B.Matberdieva. BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINING KOGNITIV FIKRLASH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING AMALIY ASOSLARI.....	524
N.Dj.Khusanov. O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI IQTISODIYOTIGA INVESTITSİYALARNI JALB ETISH SAMARADORLIGINI.....	526
Д.М.Хидирова, А.Т.Балтаева. МЕХАНИЗМЫ ПОДГОТОВКИ ДЕВУШЕК К СОЦИОКУЛЬТУРНЫМ ОТНОШЕНИЯМ НА ОСНОВЕ СИНЕРГЕТИЧЕСКОЙ МОТИВАЦИИ.....	529
F.G'Murodova. BOSHLANG'ICH SINFI ONA TILI DARSLARIDA QO'LLANILADIGAN METOD VA TECHNOLOGIYALAR.....	532
Дилфуза Шомаликова. ЎҒИЛ-ҚИЗЛАРДА ОДОБ-АХЛОҚ КЎНИКМАЛАРИНИ ТАРБИЯЛАШНИНГ МОҲИЯТИ.....	535
Xamidova Diyora Rustam qizi. IMKONIYATI CHEKLANGAN O'QUVCHILARDA IJODIY QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATI.....	540
Jumatova Luiza Tozaboy qizi. CHINGIZ AXMAROVNING "SHIRIN" PORTRETIDA AYOL SIYOSATINING TAHLILI.....	545
Jumatova Shaira Tozaboy qizi. DUNYO TARIXIDA IZ QOLDIRGAN TADQIQOTCHI AYOLLAR TAHLILI.....	548
Abrorxonova Kamolaxon Abrorxon qizi, Rajabova Sarvinoz Shovkatjon qizi. MARKAZIY OSIYODA AYOLLARNING ILMIY TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINING RIVOJLANISHI.....	551

K.A.Abrorxonova, M.Q.Reimbayeva. MARKAZIY OSIYO AYOLLARINING TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHDA SHAXSGA YO'NALTIRILAN TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING O'RNI.....	554
Boqiyev Farxod Esanovich.O'QUVCHILARINI VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASHNING PEDAGOGIK ZARURATI.....	556
X.N.Qodirova TURKIY XALQLARDAGI BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARIGA MO'ljALLANGAN O'YINLAR XUSUSIDA.....	558
Bayjonov Furqat Baxramovich TA'LIM MUASSASALARIDA GENDER MADANIYATNING AHAMIYATI.....	560
Машрабжанова Биржахон. Абдорбек қизи. МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ РАЗВИТИЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ КОМПЕТЕНЦИИ ЖЕНЩИН.....	563
Рахимова Муҳаббат Эргашевна. МАРКАЗИЙ ОСИЁ АЁЛЛАРИНИНГ ИЛМИЙ ТАДҚИҚОТЧИ-ЛИК ФАОЛИЯТИ: КЕЧА ВА БУГУН.....	566
Avazova Durdona, Komilova Sabina. BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINING IQTIDORLARINI ANIQLASH VA TO'G'RI YO'NALTIRISH	569
Abdujabbarova Musallam. AYOL – MA'RIFAT VA MADANIYAT ISLOHOTCHISI	572
O.Jumanova 1-SINFI O'QUVCHILARINI MAKTABDAGI O'QUV MUHITIGA MOSLASHTIRISHDA MAKTABGA TAYYORGARLIK DAVRIDAGI TADQIQOTLARNING AHAMIYATI.....	575
Sadikova Yulduz, STEAM SENARIYLARINI ISHLAB CHIQUISH MODE LI.....	577
Saparova Umida, TARBIYA FANI ASOSIDA BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINFI O'QITUVCHILARIDA IQTISODIY TARBIYA KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHDA GENDER TENGLIGINING AHAMIYA TI.....	580
Салоҳиддинова Ғазалхон Бекмирзаевна ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОНДА ХОТИН-ҚИЗЛАР ГЕНДЕР ТЕНГЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ – ИСЛОҲОТЛАРНИНГ МУҲИМ ОМИЛИ.....	582
Shotemirov Sanjar Xolmo'min o'g'li. O'RTA OSIYOLIK MUTAFFAKIRLARNING MUOMALA MADANIYATI VA SHAXSLAR ARO SO'Z QO'LLASH SAN'ATI HAQIDAGI QARASHLARI	585
Shadibekova Dildora Fazildjanovna. UMUMTA'LIM MAKTA BI O'QUVCHILARINING TARIXIY ONG VA TARIXIY TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISH	588
M.A.Tayirova AYOLLAR TADQIQOTCHILIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA BULUTLI TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH MEXANIZMLARI.....	590
Temirov Murodjon Anvarovich IJODIY ASARLARNI O'RGANISH ORQALI TALABALARNING BADIY DID VA ESTETIK TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISH MODEL I.....	592
Temirov Murodjon Anvarovich RASSOMLAR IJODIDA AYOL SIY MOSINING ESTETIK VA PSIXOLOGIK TAHLILI.....	596